UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00396171 1

Z. WINTER

ČESKÝ PRŮMYSL A OBCHOD V XVI. VĚKU

ČESKÝ PRŮMYSL A OBCHOD

V XVI. VĚKU.

SEPSAL

ZIKMUND WINTER.

(VYDAL J. V. ŠIMÁK.)

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1913.

4721

HC
267
B2W56

920258

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST
A UMĚNÍ A C. K. ČESKÉ VYSOKÉ ŠKOLY TECHNICKÉ V PRAZE.

PŘEDMLUVA.

Je skoro snad Osudem psáno české historii, že největší díla její, na něž právem pyšni býti můžeme, nedospějí ke konci, zůstávajíce torsy. K nim bohužel řadí se i životní dílo Zikmunda Wintra.

Po obsáhlých „*Dějinách řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. stol.* (1906) str. 976, 8⁰, následovati mělo pokračování z věku XVI., z něhož vyšla i první část *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách* (1909) str. 748. V té části líčí, „která řemesla a živnosti (mimo obchodní) vyskytují se u nás v řečeném století a o jaké síle, který byl hospodářský stav mistrů, která jejich národnost.“

O další práci chystané napsal Winter: „Charakteristiku práce řemeslné, organisaci mistrů a obchod městský, s průmyslem spojený, vypíši, budu-li živ, v knize jiné . . .“

V těchto slovech již je tušení, strach, že díla neskončí, že již bude krátký jeho svět. Stalo se; 12. června 1912 sklála neunavného pracovníka zákeřná choroba, tam, kde hledal úlevu, v bavorském Reichenhalle, a kniha je nedopsána.

Snad byl by dopsal úplněji, kdyby nebyl odveden prací jinou, knížkou *Zlatá doba českých měst* (Čes. knihovna zábavy a poučení, vyd. Ústř. svolek čes. professorů, u Otty 1913, str. 243), kterou slíbil napsati mládeži a byv upomenut, nechtěl odkládati. Tu dopisoval ještě v Reichenhalle několik dní před smrtí, tužkou na kraji oklepků z tiskárny, z nichž přepsali text choť Wintrova, též už zesnulá, a syn jeho, a já tu a tam ještě upravil k tisku. Je knížka ta jistě výborná, ale kdyby za ni byl dodělal W. svou práci vědeckou, bývalo by lépe.

Wintrovo posmrtné dílo má titul zatím jen tužkou načrtnutý „*Český průmysl a obchod městský v XVI. stol.*“ Snad byl by nebožtík na konec dal titul jiný, plněji obsah vystihující, ale nikdo nemá práva teď ho měniti. Podle obdoby a rozvrhu prvního díla měla tato kniha obsahovati nejméně tři části. Z nich vypracována jest úplně první „Kniha o organisaci cechovní“ (titulu neměla, ale označil jsem ji podle obsahu a dřívějšího určení Wintrova); z druhé části, nazvané autorem „Kniha o práci,“ shledány byly pouze tři kapitoly, pojednávající o dílech živností uměleckých; ostatek, práce řemesel jiných a snad „Kniha o obchodu“ (možná, že by nebývala jediná) zůstala a zůstane nenapsána.

Winter neměl materiál roztříděný a rozepsaný podle látky, nýbrž porůznu podle zdrojů, a nepotřeboval toho, ježto ovládal přebohaté své zásoby výbornou pamětí. Teprve když spisoval, připravoval si látku pospolu před každou kapitolou a hned odtud psal hotově, bez konceptu, přímo pro tisk, takže nikdo nemůže z jeho materiálu celek neúplný dokončiti. To, co nenapsal, je navždy ztraceno, a právě v této knize, jež ze všech děl Wintrových nejvíc byla uvítána, tím bolestněji budeme želeti.

Bylo zajisté důstojnou pietou k památce nebožtíkově, že Česká akademie přijala k vydání i dílo jeho poslední, třeba neukončené. A mně bylo vzácným úkolem a projevem upřímného vděku k zesnulému mistrovi, abych obstaral jeho vydání, jak přála si Wintrova rodina.

Wintrovi nebylo již možno, aby rukopis úplně k tisku připravil. Bylo třeba rozvržení v odstavce, tu tam interpunkce podrobnější; někde zůstala mezera v datu nebo v citátu; někde, zejména, kdy nově co připisoval, opomenuto srovnati dřívější text s přípiskem, někde zůstala nedopatření písařská; tu tedy všude snažil jsem se o dobrou úpravu. Několik poznámek svých, na vysvětlenou, přidal jsem pod čáru (do hranatých závorek), byl by tak jistě i Winter učinil při poslední prohlídce. Připojil jsem i bibliografický seznam literatury; W. sic nerad citoval podrobně, ale pokládal jsem přehled ten za potřebný; rovněž i rejstřík pořídil jsem raději podrobnější, aby užívání díla bylo co nejvíc usnadněno. Jinak — rozumí se — zachováno je všude plné slovo Wintrovo.

Kniha tato byla by v knihu Wintrových plánů životních asi předposlední. Podle „Zlaté doby českých měst,“ jež je takořka

miniaturou celého díla, i podle ústního sdělení † pí Wintrové, byl by Winter chtěl složiti ještě jedno „*Mrav a zvyk*". Z toho, co obsahuje kapitola tato v „Zlaté době", vydány jsou již „*Dějiny kroje*", „*Kuchyně a stůl našich předků*", „*V měšťanské světnici starodávné*", a sotva by byl je zpracovával po druhé. Zbývalo by tudíž pojednati o chudinství (něco však již je v Kult. obraze), o zbožnosti, pověře, domácím vychování, o spůsobech doma i ve veřejnosti, o zábavách, o nemoci, lékařích, o smrti a pohřbu, (čehož však též aspoň drobné ukázky čteme již v četných Wintrových studiích). Smrt však přišla dřív sama, než o ní psáti mohl.

Nebylo již přáno Wintrovi, aby tak, jako v jednotlivých knihách svých vytvářel z nesčetných podrobností široké, lahodné obrazy, aby i tato díla svá u vyšší, harmonický celek dovršil. K libému akkordu schází závěrný, poslední ton . . . Ale díla neruší. To zůstane i tak, veliké a krásné, úctě a obdivu potomkům.

V Praze, v červnu 1913.

Dr. J. V. Šimák.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/eskprumyslobch00wint

OBSAH.

Část I. Kniha o organisaci cechovní.

Strana

I. Závazná společenstva cechovní 1

Vzrůst cechů v XVI. stol. Rozdíl snah a principů proti době starší 3; principy cechů: řád, čest, kázeň, hospodářské zájmy 7; snahy po monopolu 8; hájení proti stolířům 10; zhoršení řemeslnických poměrů, soutěž v městě přeplněním řemesel, stolíři, řemeslníky dvorskými, šlechtickými a prelátskými, prodejem cizích výrobků, soutěž židovská 11; emancipace a soutěž venkova 12; rušení práva míle 14; stolíři po venku 15; ústupky městských cechů venkovu 16; příčiny zhoršení celkem 17.

II. Svobodné řemeslo, rozmanitost cechů . . 18

Cech je omezením, cechy „svobodné", jich správa 18; živnosti „svobodné"; apotéčníci, knihtiskaři 20; řemesla šenkovní a nešenkovní 21; spolucech 23; poměr řemesel v spolucechu 24; rejcech 25; cech rozličný, bohatý, meziměstský 26; dvojcechy, trojcechy 27; zápasy v spolucešich pražských 28; spolucechy v Praze a jich řády 29; meziměstské cechy v Praze a na velikých panstvích 33; meziměstské cechy venkovských měst, nerovnoprávné a rovnoprávné 34; cechy krajské 35; spor cechů v Hoře a Jihlavě 36; cechy zemské 37; poměr venkova k zem. cechům 38; zemští mlynáři, řezníci 39, soukenníci, koželuzi, kožešníci 40, kloboučníci, hrnčíři, krejčí 41, nožíři, nové cechy zemské: truhláři, mydláři, řemenáři, uzdáři 42; povinnost k cechům zemským, členství hostinské 43; zemské cechy uvolňují se 44; přípověď k nim 45; podstata zem. cechů 46; styky s cechy v cizině, péče o dobrou pověst za hranicemi 47; rozdíly cechů: cechy přední a zadní 48; nestejná vážnost řemesel, lazebníci, tkalci, hrnčíři 49; hany a nadávky 50; cechy „menší" pod správou obecní 51; bratrství a ochrana cechovní pro pohřeb a právo čeledi 52; „obce malé" na Moravě 55.

III. Cechy a vrchnosti jejich 56

Královská vrchnost nad cechy před r. 1547, vrchnosti 56; „zrušení" cechů králem r. 1547 v král. městech 57; význam „zrušení", cechy podřízeny král. úřadům 60; „zrušení"

Strana

výhodou cechům poddanským 62; král vrací privilegia 63; obnovy a znovustvrzení cechu po r. 1547 65; vládní dozor nad cechy: rychtář, znalci, přísahy, stvrzení řádů 66; nátlak náboženský a jazykový 67; vynucování nových daní a sazeb 68; řády drahotní z r. 1547, 1549, 1577, 1578, 1605, 1612 71; nesnáze drahotní, nářky proti řádům 72; vláda ruší cechovní články, udílí koncesse mimo cech 74; řemeslníci dvorští, odpor proti nim, výhrady, majestáty 76. — Městská pravomoc nad cechy po r. 1567 78; konšelský dohled v ceších 80; nad stolíři a židy 81; nad oprávněním, výrobou, taxami 82; nad řezníky a pekaři 83; starost o zásobení měst 85; řemeslnické platy i závazky k obci a k vrchnosti 86; povinnost požární, vojenská, mravnostní 88, kázeň konšelská 89.

IV. Autonomie cechů. Artikule a cechmistři . 90

Artikule cechovní, jich propůjčování druhým 91; obsah a ráz statut 92, cechmistři, jich jména a počet 93; cechmistrů volby v městech královských 94, v poddanských 95; spusob volby 96; přísahy cechmistrů 97; cechovní „klenoty", archiv 98; úcta k cechmistrům 100.

V. Cechmistři a finance 102

Finanční hospodářství cechu: příjmy pravidelné 103; reality cechovní 105; důchody měnlivé: „příjemné", taxy starších, pokuty 106, odkazy 107; záložny 108. — Vydání pravidelná: dary a platy vrchnostem 111; platy písaři a služebníkům 112; vydání měnlivá: na provozovny, na kostelní věci 114, na špitál 115, náklady jarmareční a při schůzích, pitky 116, stěhování, almužny 118; vydání policejní a pohřební 119; na pokladnice, štíty hospodské, korouhve, zbroj 120, za stvrzení řádů 122; půjčky 123; summy úhrnné 124; rozl. hospodářství finanční 124; cechmistři nepořádní 126; zpronevěřilí 127.

VI. Cechmistrů dohledy a jurisdikce 128

Dohled na dílo 129, na ceny, sazby, míry, na cizí zboží 131; proviny v dohlédání, dílo nehodné, ochrana mistrů 133; ochrana proti překupníkům a stolířům 135, proti právům postranním, proti židům 136; dohled morální, zastupování v soudu 137; cech. soudu kompetence: odhady, spory o dluhy, s čeledí 139; hádky a svády 140, spory o čest 141, pro špatné zboží, sobecký zisk, zpronevěření, neupřímnost v manželství 142; řád soudní 143; praxe soudů, přísedící, řeč 144; smiřování, tresty a pokuty 145; pokuty proti cech. řádu, za posměch, svádu, rvačky 147, za opilství 148; odpouštění pokut, vězení, ztráta živnosti na čas „svěcení" 149; vyloučení z cechu 150; odprosy, odpouštění trestů, protekce 152; trest vandru, ferulí 153 trest koše u pekařů, zapsání v registra 154; odvolání od cechu 155; vzdory a oposice proti cech. soudu 156; řeči urážlivé proti cechu, tresty nad ženami 158; pravomoc přísež. mlynářů 159.

VII. Valná schůze 163

Schůze cechovní, jich kompetence 163; cech. hospody a jich znaky 164; pan otec 165; doba schůzí řádných a mimořádných 166; způsob zvaní do schůze 167; řád při schůzích hodina její, sat, sedání, včasnost 169; pokuty na zmeškání a na zanedbání schůze, jich různost 171; otevření poklad-

Strana

nice, čiánky jednací: oslovení, čtení statut 172; snesení domácí, přijímání členstva, učedníci, soudy 174; finanční věci, hlasování, nespůsoby v řečích 176; tajnost schůze 178; jazyk jednací; svačiny 179; cech. konvice, číše a džbány 180; posluha a řád při svačině 181; výtržnosti ve schůzích 182; schůze bouřlivé krejčí, ševců, řezníků 184; bouře koželuhů pražských r. 1596 186; oposice nezdařené 187; bouře mezi zámečníky Čechy a Němci v Praze r. 1602—17 188; bouře při pití 190.

VIII. Vstup do organisace 190

Podmínky mistrství: náboženské 192; přihlášky v cechu a průtahy v přijetí 194; poplatky přihlašovací, vandr, služba u mistra „cejt" 196; rozličná doba „služby" 198; list zachovací 200; řeč listů zachovacích, lhůty k předložení 202; očista nelegitimních 203; úhony zachovalosti 205; výhost z poddanstva 206; městské právo 207; spor práva cechovního a městského 208; kvalifikace technická 209; doklady o vyučení, mistrský kus vůbec 210, u zlatníků, zámečníků, truhlářů 212, bednářů, sklenářů, mlynářů, tkalců 213, soukenníků, krejčí 214, kožišníků, ševců 215; zedníků 216, kamenníků, pokryvačů, tesařů 217, řezníků 218; předpisy o hotovení mistrských kusů 219; mistr. kusů změny, lhůta, dozor při nich 220; nástroje, látka; zkouška ústní 221; praxe s propadlými 222; nákladnost mistr. kusů 224; nesnázky s kusem mistrským, vyplacování z něho 225; svačina mistrům 226, výkup z ní; příjemné, jeho rozdíly 228; taxa vosku 232; vzrost tax vůbec 233; libovůle a nestejnost v taxách 234; přístupné cizích mistrů 236; zakoupení, rukojmě 237; povinnost ženění 238; nucení k manželství s ženou z cechu 239; výluky pro manželky nepoctivé 240; úhony v manželství překážkou přijetí 242; očisty a úmluvy nepoctivých 244; forma přijímací do cechu 245; sliby a závazky nových mistrů 246; snazší přístup ženichů vdov a dcer mistrských 247; sňatky vdov a dcer s tovaryši 248; nadržování synům mistrským 249; taxy za vystoupení z cechu; celkové zjevy: prohibitivní snahy, zhoršení 253.

IX. Mistři v pospolnosti řemeslné a v společnosti městské 255

Obmezení mladších mistrů služebností a nerovností práva 257; snahy o udržení rovnosti, výlučnost řemesla 258; společný nákup surovin 259; půjčky 261; klamy a šidby, předkupování při společném nákupu 262; nucený pořádek výroby 264; zápověď několikerého úkolu, práce mimo město, spolků 266; omezení výroby kvantitou i kvalitou 267; uzavřený počet tovaryšů a učedníků 270; zákazy sháněti objednávky, předbíhání, dohazování 272; dílo na sklad, omezení a vylučování práce ženské 274; rozdíly v bohatství, v živné síle řemesel 276; pomoc manželek, dluhy 277; chudoba mistrů, její příčiny: drahota, soutěž, nemoudrost, nedbalost, pitky 278; dlužníci 279; obrana proti dlužníkům, podpora členů 280; hlídání v nemoci. Péče o čest cechovní v zevnějšku 281; ve stycích 282; v manželství 283; úhony cti mistrské, vážné i malicherné: zabití psa, práce při šibenici 285, pokus samovraždy, zlodějstvo 286, podvody; protekce proti tomu 287; tresty za podvody a zpronevěry — mírné

Strana

288; hříchy proti 6. přikázaní 290; hry, čáry; rehabilitace vinných po odbytí trestu 291. Mistrské vzdělání 292; účast v politice, v slavnostech 293; zábavy, průvody, o masopustě, „s pádlem", maškary, tance 294; šermíři 295; střílení ku ptáku 296; pitky v hospodě 298; hry, hádky 299; úsměšky a bitky, písničky 300; nadávky, rvačky, vraždy 302; bitky se šlechtou, s učenými 303; s Němci a Vlachy 304; bujnost a vzteklost 305; noční výtržnosti 306; pohřeb 307.

X. Učedník 310

Poměr mistra a učedníka není již věcí soukromou; věk k učení, pokoštování, smlouva s mistrem 311; ohlášení a přijímání učedníka do cechu 312; napomínání, rukojemství za učedníka 314; „památné" 315; omezené přijímání učňů 316; zápis učně, plat za to 317; doba učení — libovolná, za peníze zkrácená 318; libovůle v době i v platu 320; učedník v dílně 321; poměr k mistrovi, mzda učednická, úkoly, šaty, osudy 322; bití 323; ukrutnosti k učedníkům 324; učedník zbil mistra, útěky od mistra 325; učedníci nezdární 327; učedníků nevěra, zlodějství, zkoumání a podezírání, viny proti mravnosti 328; za vyučenou, řeči obřadné při tom 330; prohlášení tovaryšem, jméno tovaryšské 332; zápis 333; plat za to 333; svačina, uvádění v tovaryšství 334; „křest" 335; památné, list výuční, jeho stvrzení 336.

XI. Tovaryš 339

Neplnoprávnost nového tovaryše; vandr, jeho doba, směr, užitek, škoda 340; tovaryši různí, „dospělí", kárníci, stolíři 342; hospoda tovaryšská 343; příchod do města, do hospody 344; hledání práce 345; tovaryši starší zkoumají příchozího 346; šikování k mistru, vítání v dílně 348; nešvary při šikování 350; povinnost k šenku 351; výšenk při loučení 352; provázení 353; řád o výpovědi z práce 354; formule výpovědní 356; doba služby tovaryšské 357; otázky mzdové a zvyšování mzdy 358; mzdy rostou v Praze i venku: u sladovníků 360, u koželuhů 361, u zedníků 362, u tesařů a pokryvačů, u krejčí, u nádenníků 363; mzda týdenní 364; příměnky mzdy, zpropitné 365; lázeň 366; strava u mistra; mzda za dílo oukolem, štukverk 367, u kovodělníků 368, u kožešníků, kloboučníků, sítkařů, hřebenářů, punčochářů, soukenníků 369, u tkalců 370; mzda hornická; pracovní doba 372; svátky, modré pondělky 374; tresty na zahálku 375. Původ a sociální význam organisace tovaryšské 376; zřízení tovaryšského pořádku, závislé na mistřích 378; starší tovaryši 380; pan „otec", finance tovaryšského pořádku 381; příjmy a vydání 382; péče o nemocné, o pohřeb zesnulých 383; příspěvky do pokladnice mistrské; skládání počtů 384; pokladen loupení 385; schůze tovaryšské, řád a průběh jejich 386; hlasování, tovar. soud a jeho pravomoc 388; díky za trest, tresty mravní, pokuta, bití, vězení, tresty spojené, vyloučení 391, trýbovka; chování ve schůzích 392; pitky 393; zpěv a hry, výtržnosti 394; poměr tovaryše k mistru 395; tovaryš ženatý, kárník 396; byt a strava u mistra 397; povinnosti k mistru a provinění proti nim 398; svády tovaryšů s mistry 400; tovaryš neuctivý, pofouchlý, svody žen 401; cizoložství 402; zpronevěry 403; krádeže v mlýnech 404; pátrání po vině skrze čáry; odkazy mistrů tovaryšům 405; poměr mezi tovaryši samými 406; úcta

Strana

k jiným, účast u veřejnosti 407; zábavy, slavnosti, hry 409; služba městu, milování 409; pití a rvaní, záští řemesel 410; rvačky v hospodách krvavé 412; výtržnosti noční 414; obrana sociální proti mistrům: odchod a boykot, pomluvy, žaloby 416; konšelé pomáhají tovaryšům 418; předcházejí bouřím 420; stávky 421; stávka kloboučníků pražských r. 1548, tovar. ševcovských r. 1555 v Hoře 422; koželuhů v r. 1558 v Plzni 424; truhlářů Němců r. 1565 a mečířů r. 1570 v Praze 424; soukenníků r. 1592 v Solnici 426; pekařů r. 1601 v Praze 427; bouře vinařská v Praze r. 1619 428; ráz stávek 429; sociální postavení dělnictva v Hoře Kutné 431; hnutí havířů kutnohorských 433.

Doslov 434

Rozklad cechů po válce třicetileté, nové směry živnostenské politiky v XVII. a XVIII. stol. 436; moderní zásady 437.

Část II. Kniha o práci.

I. Díla zedníkův a kamenníků 441

Příchod renesance, mistři lombardští, Belvedere 443; první Vlaši a naši mistři 445; „česká" renesance, dílo Vlachů i mistrů domácích 447; renesance německá a její znaky, barok, 449; renesance v Polsku 450; renes. prvky v gotice, portály, štíty 451; dva typy štítů jihočeských 452; štíty volutové 453; první české stavby o renes. štítech, zámky, radnice 454; sgraffito, lunety, arkády, arkýře 457; přízdoby pozdější, dorské 458; česká renesance v měst. domech pražských 459; stavby české renesance na čes. východě 460; na čes. jihu 461; na čes. západě a severu 462; v středních Čechách 463; věžní báně v čes. renesanci 464; motivy německé renesance a baroka 465; pražské domy doby rudolfinské 467; stavby venkovské 469; kostely 470; renesance na chrámech venkovských XVI. věku, kruchta u sv. Víta 472; vlašský barok 474, kostely z posledních desetiletí před r. 1620 476; vnitřky renes. domů 478 Pracovníci 479; mzdy a platy za dílo 480; práce hliňáků a pokryvačů, kryt mědí 482. — Plastika 483; tesané oltáře, kazatelny 484; křtitelny, desky hrobové 485, epitafy 486; tumby 487; kašny v Lounech a St. m. Pražském 488; ceny plastických prací 489.

II. Práce malířské 491

Řád 491, oprávnění, práce nižší 492; ráz: recepce 493. — První období 1526—1550; vlivy německé, Kranach, Dürer 494; Holbein, Jan Vrtilka z Loun, Adam Travný, anonymové 495; archy: bydžovská, chrudimská 496; tabule malované, podobizny 497; fresky, miniatury, Pavel Mělnický 498; Jan Táborský, kolorování 499; karty; málo obrazů v domech městských 500. — Druhé období 1550—1570, vlivy vlašské 500; kancionály 502, Fab. Puléř 503; archy, epitafy, malba zvířat, fresky v Ungeltě, na Schwarzenb. paláci, v Bakově, v Prachaticích 504; v Písku, koltryny, karty 505. — Třetí období 1570—1590, vlivy nizozemské 506; kancionály, Ornys, Radouš 507; dílna Jana Kantora, Ambr. Ledecký 508; malby v knihách, erby, tabule, epitafy 510; podobizny 512; obrazárny v domácnostech 513, koltryny,

Strana

fresky 515. — Čtvrté období 1590—1620, vlivy spojené, malíři dvorští 516; Bart. Spranger 517; Jan v. Achen, Jos. Heintz 520; krajináři: Stevens, Savery, miniaturisté Hoefnaglové 521; Vredemanové de Vries, malba mimo dvůr 522; inventáře obrazů v Praze 524; malba venku, kontrfekty, epitafy, miniatury 528; allegorie, štampuchy, erby, mapy 530; fresky, sgraffita 532; návrhy, v malířské dílně 533; ceny maleb různé 535; ceny fresek, miniatur 336, ceny podružných prací 537.

III. Grafika a knihtisk 537

Počátky dřevorytu 537; Ezopovy Fabule 540; dřevoryt pod vlivem německým, bible kolínská, Ant. Koburger 541; řezby Wohlgemutovy 542; tisky Konáčovy 543; Dürer 544; Holbein ml., Kranach 545; Síť víry, obrázky v tiscích Severýnových; Hádání Pravdy, Kronika Hájkova 546; dřevoryt v l. 1536—1552, Regiment zdraví, biblí norimberská, Hořekování spravedlnosti, Práva 548; vlivy vlaské 549; obrázky v tiscích Melantrychových, Matthiolův Herbář 550; Erasma „O hotovení se k smrti", bible 551; Postila Ferova 552; Práva, Rvačovského Masopust 553; obrázky u Veleslavína 554; u menších tiskařů: Kosořského, Oksa 555; Jana Kozla, Mich. Petrla 556; Jiř. Nigryna 557; tisky českobratrské, Bur. Valda 558; Dačický, Sedlčanský 559; Šuman, Sess 560; Sixt Palma. — Dřevoryt mimo knihu 561; mapy, pohledy českých měst od Jana Willenberga 562; ráz dřevorytu v Čechách celkový. — Mědirytina 563; pod vlivem německým, Hollar, lept 564; ex libris, tisky drobné, mapy 565; titul. listy, portréty 566; rytci Rudolfa II. a jich díla: Sadelerové, Kilian, Müller 567; Isselburg, úpadek mědirytu 568. — Knihotisk, jeho technická stránka 568; práce knihtiskařova 569; způsob a doba tisku, zevní forma sazby 571; rozvoj a úpadek tisku 572; tisk německý v Basileji, Frobeniové, Zik. Hrubý z Jelení; ve Wittenberce, tisk český z doby květu: Severýn, Jan Kantor Had 573, Kosořský 574, Pavel z Olivetu, Alex. Plzeňský; vliv francouzský, Jiří Melantrych 575, Veleslavín 577, inventář Veleslavínovy tiskárny 578; tisky Melantrychovy 580; tisky Veleslavínovy 583; menší tiskárny: Had, Oks 584, Kozel a syn jeho, Dačický 585, Burj. Valda 586, Jan Jičínský 587, Jan Filoxen, Petrle 588, Jiří Nigryn 589 Sixt Palma, Jiří Landškrounský, Dan. Sedlčanský 591, Šuman, Sessius, Karel z Karlšperka 592; cena tiskařské práce 593; autor, tiskař, nakladatel 594; papír 595; jeho výroba a příprava k tisku, cena 596; knihvazač a jeho dílna 598; vazba ozdobná 599; kování vazby 602, ceny knihařské práce 603.

Rejstřík 604

Seznam užité literatury 672

ČÁST PRVNÍ.

Kniha o organisaci cechovní.

I.

Závazná společenstva cechovní.

V XVI. věku populace městská rostla, rostla tudíž i řemesla a živnosti, jež jsou specifický plod městského života hospodářského. Pokrokem a rozvojem potřeb lidských, kterýžto rozvoj v kulturních státech jest ustavičný a snad nekonečný, v městech našich XVI. věku nevznikala však nová odvětví řemeslná, nová specialisování řemeslné práce; až na malé výjimky hlavní skupiny řemesel a živností i jejich jemnější odštěpování bylo již koncem XV. věku hotovo. Zrost řemesel a živností v našich městech XVI. věku byl ten, že řemesla vzácnější dostala se i do měst malých, kdež před tím jich nebylo, a že nejedno řemeslo se mistry až přeplňuje.

Pokud a kde zrost populace držel krok s přibýváním mistrů, řemeslo mívalo ještě pořád jak tak zlaté dno jako v dobách starších; kde však mistrů přibývalo nepoměrně, tu zvolna ztrácely se dosavadní příznivé podmínky odbytu práce, a řemeslo již neživilo každého mistra dostatečně. Z toho plynuly zvláště od časů Rudolfových některé nepěkné zjevy hospodářského života řemeslného, jakožto výplody egoismu, jenž otravuje v každé době a ve všech stavech boj o existenci.

Organisace řemesel a živností byla v XVI. věku starodávná, cechovní. Korporace cechovní byla vždy ještě nejzpůsobilejší právní podklad živnostenského zřízení, v ní řemeslník jakožto člen měl právo a tudíž i naději na práci a odbyt, v ní konsumenti mohli vždy ještě hledati záruku dobrých výrobků. Cechovní formy tak se vžily v organismus městský, že nadále až do XVIII.

století u nás i v jiných kulturních zemích evropských nejrozmanitější společnosti uvazovaly se jimi po příkladě řemeslníků. V cechu byl vždy založen směr ochranný, a ten byl právě od XVI. věku, kdy začínají hospodářské poměry býti těžšími než před tím, čím dál tím úsilněji na pomoc brán, zvlášť od mistrů hospodářsky slabších.

V XVI. věku nebylo u nás města, ba ani městečka bez řemeslného cechu. Od Starého města, kdež bylo r. 1599 při 52 řemeslech a živnostech 43 cechů, řadí se město vedle města počtem cechů sestupným (zpravidla dle populace) až k malým městysům, v nichž řemeslníci všech oborů sdruženi byli v korporaci jedinou, v jeden cech. A za celé XVI. století i potom v dobách pobělohorských cechy nové se tvořily neb obnovovaly, ačkoli v sousedních Němcích již r. 1614 sněm jednal o zrušení cechů.

Principy, na jejichž základě v starší době cechovní organisace se zřizovaly, byly: výlučné právo na práci a její odbyt, tudíž snaha, aby každý mistr měl existenci pojištěnu; zbožnost a bratrství, jež se na vzájem podporuje a neslušně nekonkuruje; a snaha, aby spotřebitelům dostalo se výrobku dobrého. Tyto účely rázu hospodářského a ethického v starší době držely si váhu rovnou, byly spiaty v jakés harmonii. Naproti tomu v XVI. věku některý princip svrchu psaný začíná převládati a zatlačuje druhé. Harmonie se hatí. Hospodářská stránka popudem egoismu tlačí se v popředí, ethická sic platí pořád, ale ve skutečnosti se proti ní obyčejně hřešilo. Do idejí, jimiž kdysi cechy zakládány, vloudil se jiný duch. Ze života cechovních mistrů k tomuto poznání přemnohé doklady vedou, ale i ze statut řemeslnických samých, které mají po mnohé stránce význam jen theoretický, pozná se změna cechovních základů také.

Ohledejme, proč městská nebo jiná vrchnost zakládá neb obnovuje v XVI. věku ten onen cech, či pro kterou příčinu mistři chtějí míti cech sobě zřízený neb obnovený. V tom věku řídko kdy nalezneš, že cech má býti utvořen z příčiny zbožné a bratrské. Arci o zbožnost a bratrskou podporu je postaráno ve stanovách kde kterých, ale aby cech pro ten princip (ze všech nejstarší) byl zřízen, o tom doklad pravzácný. Ještě nejspíše některá vrchnost to tak oznámila, přidržujíc se starodávné formule. Vilém z Rožmberka psal r. 1557, že zakládá v Prachaticích cech kovářů, bednářů a kolářů „ke cti a chvále pánu bohu všemohou-

címu, k oltáři založení sv. Jakuba apoštola". V témž městě Prachatickém r. 1573 cech tkadlců obnoven „ke cti bohu, Panně Marii tak, jakž je první bratrství téhož oltáře k sobě přijalo".[1]) Pekaři a mlynáři v Heřmanově Městci sami si napsali do cechovních statut r. 1591, že bůh to chce, aby lidé jeho vůli svatou plnili, proto tedy že ten pořádek chtějí míti od vrchnosti (Jana Jetř. z Žerotína) potvrzený, aby „každý věda jak se chovati, to přikázaní boží zachovávati mohl".[2]) Jakož praveno, takové zbožné úmysly při zakládání neb obnově cechů v XVI. věku jsou tuze vzácny.

Někdy ohlašuje se princip organisace cechovní ten, aby práce řemeslníků byly k spokojenosti konsumentův a k pochvale obci. R. 1535 zřejmě vyřekli konšelé staroměstští, že jest starodávný řád cechy vysazovati, aby se lidem spravedlivě dělalo.[3]) Tato myšlenka opakuje se při obnově cechu kamennického a zednického tří měst Pražských r. 1539 a 1546. Konšelé prý dávají těm řemeslům cech, „že jsou nejednou napomínáni, aby v řemesle svém, kteréhož lidé potřebují, řád a spravedlnost zachovali, zvlášť chudí lidé aby nebyli obtěžováni."[4]) Knihařům r. 1596 konšelé staroměstští zřizují cech, poněvadž shledáni „mnozí nespůsobové při knihách vázání a prodávání".[5]) Když se r. 1575 hádali mydláři pražští s řezníky, soudní appellace touž zásadu o konsumentech vyslovila jako obecné přesvědčení, píšíc v orteli, že výsady a práva dávají se řemeslníkům „ne tak pro jejich vlastního užitku vyhledávání, nýbrž aby obcím a společnostem řemesly a uměním svým posluhovali".[6]) Se staročeskou upřímností Domažličtí r. 1588 vyznávají, že zřídili cech mezi slamořezáči, poněvadž neupřímně se chovali, takže mnohdykrát hospodář nebo čeládka k nim dohlédnouti nemohla, a oni o několik kbelců méně nařezali a sobě nicméně zúplna platiti poručili; tedy aby podle jiných řemesel i oni měli své starší k dohlédání.[7])

---

[1]) Arch. zemsk. Opisy z Prachat.
[2]) Arch. zem. Opis z pergam. v Heřm. Měst
[3]) Arch. praž. č. 1130, 75.
[4]) Arch. praž. 2083; Q 18.
[5]) Tamž 994, 148.
[6]) Tamž 1028, 168.
[7]) Arch. zemsk. Snesení v Domažl. Kniha od r. 1581; fol. 29. Opis Čes. Lid XII. 438.

Nápadně zhusta při zřizování cechu nového neb obnově starého ozývá se v XVI. věku úmysl, aby vázáni byli mistři nějakou zřízeností, pořádkem, to jest, aby nebylo mezi nimi svévůle, nezřízené soutěže, a budou-li mezi nimi hádky, ať si je srovnají mezi sebou a neobtěžují rozsuzováním vrchnost. Jsou to sic důvody ke vzniku cechů starodávné, ale v XVI. století vstupují tak zhusta do popředí a s takovou ostrostí, že badatel nechtíc přijde na myšlenku, že tehdejší mistři pro obtížnost hospodářských poměrů byli proti starým dobám nad míru nakloněni k nezřízené soutěži a k své vůli, k nelásce a k nepořádku, což cech měl staviti, hnán jsa k tomu od sesílené moci vládní, která dohlédala. Posloužtež některé ukázky, kterak tento princip „pořádku a vázanosti" v XVI. století při zřizování cechů vyjadřovali. Mělničtí půjčujíce do Brandýsa řezníkům cechovní právo, dějí negativně, „že by cechu potřebí nebylo, kdyby každý měl činiti po své vůli".[1]) Šmukýři pražští, žádajíce r. 1584 za povolení cechu, praví, „aby mezi námi nějaký řád, láska a svornost býti mohla".[2]) Kutnohorští konšelé (šepmistři) napsali r. 1593, že cech kovářů a kolářů obnovují, poněvadž „všeliké tovaryšstvo, kteréž jistými řády obmezeno jest, stálejší bývá, obzvláště k zachování pokoje, lásky a svornosti".[3]) Novoměstští kočové r. 1580 uvázáni cechovním řádem doslovně proto, „že mnozí v poslušnosti nestojíce, jsou nepovolni, výstupni, svévolni" a konšelé že v čas nenadálé potřeby ne vždy to mohou opatřiti.[4]) Žateckým koželuhům vydán r. 1575 cechovní řád pro jejich „nesvornost";[5]) krejčím sušickým obnoven r. 1580 cech, poněvadž „stáli v neřádu". Princip řádu proti neřádu nejplastičtěji projevili r. 1578 konšelé a císařský rychtář v Kouřimi, vydávajíce soukenníkům cech: prý „aby dobří jako v pevném hradu ohraženi a přestupníci a vejskoční jako nějakými závorami a udidly sevříni v svorné společnosti a pokojně v živnostech stáli".[6]) Že cech povolen proto, aby ne-

[1]) Arch. brandýs. Kn. paměť. 129. Též Mělničtí častěji hovoří o „chvalitebném řádě a ordnuňku", v kterémž mistři chvalitebně státi mají. Arch. mělnic. Kn. č. 13. 362.

[2]) Arch. praž. Listiny č. 133/37.

[3]) Arch. kutnohor. č. 4760. Opis v arch. zem.

[4]) Arch. praž. č. 556.

[5]) Arch. musea zems. Pergam. Podobně síťkaři pražští r. 1596, arch. praž. 994, 146.

[6]) Arch. mus. Čechy. Kouřim.

svorní mistři se v něm sami porovnávali a konšelům i vrchnostem dali pokoj, to nejupřímněji pověděli r. 1531 konšelé Brandýsa Labského. Vyznali, že dávají pekařům pořádek k cechu podobný „předkem a prvotně proto, aby byl jedno pro polehčení purkmistra a konšelů".[1]) Také Diviš Slavata z Chlumu r. 1612 oznámil, že vydává pekařům, mlynářům a pernikářům v Luži „jistý regiment" (cech) „jak pro ušetření vrchnosti, také pro polehčení práva a pro snadnější přetržení zlého." [2])

Jest pro XVI. věk velmi význačno a novo, že takových a podobných výroků o krocení řemeslníků cechem každý badatel nachází množství nemalé.

Vyvinulo se do těch dob přesvědčení obecné, že cechovní vázanost a kázeň jest „pro poctivost řemesla",[3]) z kteréž příčiny i pořádní řemeslníci, nemající cechu, „musívali nemalé těžkosti a úzkost po trzích a jarmarcích snášeti", jakž vyznávají konšelé žlutičtí r. 1541, potvrzujíce svým kožešníkům cech.[4]) Také stačilo na urážku trestnou, když někdo vyčetl řemeslu, že nemá cechu, a ono mělo, jak toho doklad r. 1571 jakýs pražský pomlouvač potrestaný, jenž psal do Poznaně, že pražští hřebenáři nemají „hospodu" t. j. cechu.[5])

V XV. století ku konci vyskytuje se, že mistři prosí za stvrzení cechovní organisace hlavně proto, aby mohli, jsouce sami v pořádku, držeti také svoje tovaryše na uzdě. Takové případy jsou nápadně hojny v XVI. věku a dokazují, že „dělnická otázka" se proti době starší zhoršila. Konšelé pražští r. 1546 obnovujíce kamenníkům a zedníkům cech, praví úvodem, že není možné, aby mistři bez pořádku mezi sebou mohli slušně čeleď v poslušenství držeti.[6])

Aby čeleď řeznická mohla býti v poslušenství držena, vznikl r. 1547 cech řezníků v Brandýse Labském a bezpochyby též jinde v městech panských, poněvadž pražský cech vzkazoval

---

[1]) Arch. brandýs. Pamět. kniha, 14.

[2]) Orig. v arch. zemsk. ze Slaného.

[3]) Viz řád klobouč. ve Volyni z r. 1564. Teplý, Děj. Volyň. 114.

[4]) Arch. Mus. zemsk. Žlutice. Také flekýři punčoch v Praze žádají r. 1597 cechu, poněvadž se jim v živnůstce překážka činí a lidé jim utrhají. Arch. praž. č. 1286, 192.

[5]) Arch. praž. 1240. 291.

[6]) Arch. praž. 2083. Q 18.

všem venkovským cechům, aby do díla nepřijímali tovaryšův bez cechovních listů, poněvadž mistrům, když je vysílají pro dobytek, s penězi utíkají.[1])

Jest dobrá řádka řemesel, kteráž chtějí cech, „poněvadž čeleď nechce v pořádku státi, vyčítajíc, „že by žádného pořádku vysazeného neměli", jakž to pověděli soustružníci pražští r. 1576 a zase r. 1599 a krejčí českobrodští r. 1589.[2])

Při koželuzích a soukennících také několikrát se nachází pro zřízení neb obnovu cechovní důvod ten, aby obojí řemeslo získalo právo překupovati nutnou k řemeslu surovinu — kůže a vlnu. Na příklad Ferdinand I. r. 1542 vydal majestát koželuhům pražským, aby si mimo jiné lidi všecky mohli kůže a sádlo svobodně kupovati.[3])

Na základě toho majestátu vznikl pak nejeden cech; na př. čáslavský, chrudimský, dle něho volyňský a j.

Podobně tak soukenníci venkovští rádi družili se v cechy, když r. 1545 Ferdinand vydal pražským soukenníkům majestát, aby soukenníci ve všech městech a městečkách v království Českém svobodně vlnu k svým potřebám skupovati mohli bez překážky, a najdou-li kde překupníky selské, aby jim vlnu pobrali.[4])

V hospodářské příčině zajisté hlavním a nejobyčejnějším podnětem k zřizování nebo k obnově cechů byla od starodávna snaha řemeslníků, aby cechem získali monopol práce a odbytu. Vždyť vlastně na ten monopol, že na míli cesty kolkol smí býti jen městská práce, byla města kdysi zakládána, a když v městech zřizovány cechy, „právo míle", výlučné právo na práci a odbyt, dostalo se jim do vínku. Jen v něm bylo mistrům živnostenské právo zabezpečeno. Kdo pracovali a prodávali mimo cech, nechtějíce nebo nemohouce do cechu se dostati, bývali honěni a trestáni. Nadáváno jim stolířů, hudlařů, humplířů a šterařů (stöhr).[5]) Při zakládání starších cechů nebylo potřebí zvláště a zřejmě slovy vytýkat, že založení vzniká pro užití a hájení

---

[1]) Brandýs. kn. pamětní z r. 1515, 126. Prášek, Brandýs. I. 209.

[2]) Arch. praž. 994, 115; rukop. bibl. Lobkovic. v Praze č. 72, řád 19. Miškovský, Naše Hlasy XXI. 35.

[3]) Arch. praž. č. 556. Též tak ve Volyni a leckde jinde. Teplý, Děj. Volyně 112.

[4]) Mus. měst. Prahy.

[5]) V Polště stuchlarz, sturarz ze Störer.

monopolu, neboť to rozumělo se samo sebou, a v statutech vždy byl článek proti řemeslníkům necechovním, nepořádným, což stačilo. Ale již od konce XV. století a pak napořád u věku následujícím při zakládání a obnovách cechovních organisací duch monopolní proniká zřejměji. Důkaz to, že se hospodářské poměry živnostenské zhoršují a že protivníci monopolu rostou a se množí.

V Praze je tou příčinou zajímavo, že monopolní snahy ostře jeví se proti cizincům a jejich zboží teprve v době Rudolfa krále. R. 1576 soustružníci jsou první, kteří prosí o cechovní řád, poněvadž mnozí cizozemci a z jiných národův a krajů lidé dílo soustružnické nehodné k ujmě a na záhubu živnosti jejich do Pražských měst v drahých penězích nosí, aby taková nehodná přespolní díla přetrhována býti mohla.[1]) Po nich r. 1580 novoměstští krejčí vyprosili si od Rudolfa majestát na cech, „poněvadž se mnoho neřádů skrze některé poběhlce nachází v tom řemesle".[2]) Poběhlci jsou tu zase cizinci toulaví. Také šmukýři pražští r. 1584 chtějí cech, poněvadž mnozí jak domácí tak cizozemci neužiteční, tuláci, nemajíce k tomu práva žádného a s městem trpící nejsouce (t. j. břemen berních nenesouce), dílo šmukýřské k ujmě jejich dělají, dělati dávají a s ním po ulicích chodíce i jinak prodávají.[3]) Týmž rozumem chtějí cech hřebenáři novopražští r. 1588, staroměstští toboláři r. 1609.[4]) Aby cech byl zřízen přímo proti „stolířům", o to požádali v Praze zřejmě pekaři r. 1580; chtěli býti přichráněni od hokyň, které do města chleby nosí.[5]) Stejný důvod přednesli hrnčíři novoměstští, chtějíce r. 1612 obnovu cechovní. Připomenuvše konšelům, že nynější časové od předešlých rozdílní jsou, žádali za užitečnější řády, poněvadž mnozí řemeslo hrnčířské po vsích dělají, na jarmarky vozí, od stolířů skoupíce nosí a plaví.[6]) Zvláště potom v XVII. stol. za poměrů vojnou ještě víc zhoršených žádávají živnostníci cechu proti stolířům výslovně. R. 1633 i muzikáři ho chtějí proti tulákům a lidem od pluhu, ba i zahradníci r. 1679 proti nádenníkům,

---

[1]) Arch. praž. č. 556, č. 9.

[2]) Tamž. č. 556.

[3]) Tamž. č. 994, 130—132.

[4]) Tamž, č. 556; č. 994, 183. R. 1613 v obnově cechu zas připomínka o cizích. Minister. vnitr. IV. D. 7., fasc. 422. Opis v arch. zem.

[5]) Arch. praž. č. 994, 230.

[6]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukop. č. 72, řád 28.

kteří, málo pobudouce u zahradníka, chtějí provozovati umění jejich.[1])

Také v městech venkovských při zřizování a obnově cechů dosti zhusta výslovně se důraz dává na obhájení monopolu členstva cechovního proti hudlařům a cizím. Takž chtívali někde soukenníci míti cech proti dovozu cizích suken;[2]) nejčastěji pekaři hlásí se o cech, „poněvadž jim lidé někteří na veliké skrácení do řemesla sáhají, chléb i ve vsích pečený do města přinášeti se neostýchají".[3])

Nejprudší žádost za nové potvrzení cechu a privileje monopolního proti stolířům znám z Kutné Hory z r. 1594. Usadili se řezníci nějací na Kaňku u Kutné Hory; horští řezníci nedovedše pro lid hornický na Kaňku vypuditi tamějších stolířů, onoho roku s obětí peněžitou požádali krále za nový řád, za nové potvrzení svého cechu, za důvod kladouce, že se jim stala nesnesitedlná urážka, „nikdá nebylo, aby na Kaňku jako předměstí Hory Kutny jací řezníci býti měli, až v tyto časy se jich tam do několika zosazovali, a to vše nepořádných, někteří z nich mordýři, loupežníci, někteří nad pány svými zradilí".

Shrneme-li, co dosud vyloženo, v přehled, vidíme, že cechy v XVI. věku nově zakládány i staré cechy nově stvrzovány hlavně a výslovně pro účely materiálné, hospodářským egoismem diktované, a ty pak stojí v popředí vždy až do zahynutí cechů.[4])

A ký div!? Správně pověděli hrnčíři pražští r. 1612 konšelům, že „nynější časové od předešlých jsou rozdílni". V čem rozdíl? Nejprve v tom, jakož svrchu tknuto, že některá řemesla, zvláště v hlavním městě, mistry se dlením doby přeplnila.

Změna druhá, že přibylo a stále přibývalo stolířů čili humplířů. Stolíři či podomní řemeslníci byli již v prvních dobách cechovního zřízení od mistrů organisovaných nenáviděni, neboť

---

[1]) Tamž, č. 72. Arch. praž. č. 136, 134.

[2]) Na př. v Lounech r. 1581. Arch. mus. zemsk. Pergam.

[3]) V Ústí n. Lab. r. 1608. Arch. minist. vnitr. IV. D. 7. Opis v arch. zem. Podobně v Pacově, ve Vožici r. 1591 a j.

[4]) Jen r. 1699 ovčákům, pastýřům ovčího dobytka, připadl úmysl, žádati vládu o zřízení cechovní pro zabránění potupy, která se jim děje; chtěli na cti býti cechem opatřeni i s manželkami a dětmi a za poctivé lidi vyhlášeni. Rukop. mus. biblioth. I. E. 11. Řád obdrželi r. 1704 doslovně na ten konec, aby k poctivým lidem byli připodobněni. Tu tedy cech pro opatření cti.

byli na očích mistrů řemeslníci nízci, podlejší, dělníci na zavolanou, pracující kradmo u lidí i sociálně nižších, totiž na vsích u lidí poddaných i u židů. Mistři byli majetná řemeslná aristokracie, stolíři proletariát. V XVI. století, když se stolířství příliš rozmohlo, přistoupil k tomu misterskému opovržení i prudký strach o živnost, kterou stolíři mistrům ubírali, „stolujíce" a „sobě mistrujíce".

Třetí rozdíl ten, že od doby Rudolfovy v Praze rozmnožil se nad míru počet všelikterakých řemeslníků dvorských, kteří stáli mimo cech a pracovali proti němu.

Čtvrté zhoršení živnostem cechovním v Praze nastalo tím, že pro dvůr císařský usedlo v Praze mnoho šlechticů domácích i cizích, a ti všickni i s preláty kněžskými drželi sobě v domech řemeslníky své necechovní.[1]) I legát papežský choval si r. 1589 truhláře německého, jenž tvrdil, že jest řemeslník řádný, poněvadž se vyučil v Brandýse.[2]) Sám královský majestát, kožešníkům pražským r. 1570 daný, praví, že osoby z vyšších stavů, též duchovní, dle starodávné svobody pro potřebu dvorů svých kožešníky svobodně mohou chovati.[3]) Pražští cechové snažili se alespoň o to, aby takový „služebný" řemeslník nepracoval jiným lidem nežli pánovi. Ovšem nedovedli vždy zabrániti, třeba že v statutech cechovních takovým stolířům v panských domech a na postranních právech pražských hrozili žalářem.[4])

Pátou škodou cechovních řemesel byli domácí a cizí obchodníci, kteří pokrokem doby zrostše, prodávali hojnou měrou cizí výrobky na ujmu domácích.

V XVI. věku škodili cechovním řemeslníkům židé, a to víc než před tím, že nejedno řemeslo provozovali sami a kromě toho, jako od starodávna, najímali si k rozmanitým pracím pokoutní, necechovní dělníky; v Praze pro obchod tarmareční zvláště chovali krejčíře, ševce a kovodělníky. R. 1610 slibovali pražští židé, že nebudou stolířů přechovávati, když je krejčí staroměstští přijmou v cech tou měrou, že by svobodně mohli dělati. Slibovali

---

[1]) Bylo marno, když r. 1565 lazebníci žalovali, že „stolíř bradýřský" mistr Andres stoluje v domě p. Rožmberka. Arch. praž. č. 1536, 36.

[2]) Arch. praž. č. 1284, 7.

[3]) Tamž 2214. A 1.

[4]) Viz řád malostranských truhlářů z r. 1562 v knih. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72.

za to, že dají cechu do truhlice „poctivé peníze".[1]) Na tehdejší poměry troufalost neobyčejná! Přijati arci nebyli a drželi stolíře dál.

Nade všecko a široce překážela prospěchu cechovního řemeslnictva městského snaha venkova, aby se emancipoval od měst. Odpor venkova proti městům strojil se již v XV. věku a znáti ho je tu a tam; ale v XVI. věku stále rostl a bylo ho znáti všude. Šlechta, k níž byl venkov poddansky vázán, vlastně boj vedla. Od smlouvy svatováclavské (1517) již nikdo se neopovážil překážeti pánům a rytířům, když si pivo vařili [2]) a řemeslníky při zámcích chovali, řemesla do vesnic svých uvozovali. Vesňan rád viděl u sebe řemeslníka, poněvadž vyráběl laciněji nežli mistr městský, a řemeslník, nemoha míti živobytí v městě, usadil se rád na vsi, poněvadž tu měl nejednu důležitou surovinu z první ruky a lacinější.

Zvláště rádi usazovali se ve vsích větších, z nichž časem urozené vrchnosti nadělaly městeček na hněv sousedního města, kteréž marně toho bránilo. Což bylo platno na příklad Litoměřickým, když r. 1601 ves Lovosice po přání Adama mladšího z Valdštýna povýšena za městečko: pobídli Lounské, poštvali Roudnické, aby spolu s nimi žalovali císaři, že povýšení ono je na škodu jejich výsad městských; mocnému komorníkovi Filipu Langovi sud vína poslali, aby zrušeno bylo Lovosickým privilegium, naložili na to 2000 kop a nic nepřineslo platnosti.[3])

Některé cechovní organisace městské dosti ochotně vstavovaly do svých statut, že nebudou pronásledovati najatého řemeslníka, jenž pracuje u pánů rytířů a duchovních.[4]) Ale když na vsích vedle starodávného kováře vyskytovali se vždy hojněji všelikterací jiní řemeslníci, jmenovitě hrnčíři a cihláři [5]) při panských a selských hliništích, krejčíři, ševci, pekaři, tesaři i zedníci,

---

[1]) Arch. praž. č. 1067, 360.

[2]) Vzácnější jest případ, že Ferdinand I. potvrdil zástavu vsi Litic Běšínovi z Běšín s podmínkou, že nebude užívati pivovaru v Liticích k várkám, leč se smluví s Plzňany, jimž to na újmu. Dvors. arch. ve Vídni. Opis v arch. zemsk.

[3]) Manuál litoměřic. z r. 1604. Opis v arch. zems.

[4]) Na př. řád krejčí sušických r. 1580.

[5]) Zajisté mnohý sedlák založil si cihelnu sám jakožto vedlejší užitek polního hospodářství; viděl výrobu cihel na panském, užil tedy spodních vrstev své orné půdy a dělal cihly taky.

byly z toho stálé hněvy a potyčky mezi vesňany a cechy. Do cechovních statut dostávaly se články odvetné i prohibitivní, nejobyčejněji toho rozumu, že cech bude bráti nepořádné řemeslníky při vesnicích, že řemeslník, který byl prve stolířem nebo mistrem po zámcích a pak by chtěl v městě dílo míti, od nikoho nesmí býti přijat.[1]) Zapověděti venkovským výrobkům trh městský, ač i to bývá v statutech, toho plně prováděti nedovolovala hospodářská politika konšelův, a takž byla obrana městských producentů ochromena. Zbyla na obranu jen honba stolířů v právu míle. Tu provozovali cechovníci horlivě, leckdy až nemilosrdně; ale kolik z té míle v okolku zbylo městským cechům, když v nejbližší panské vsi na řemeslníka nesměli sáhnouti? A když přece sáhli — jako na příklad cech pražských ševců, když r. 1597 pobral obuv na Špitálsku arcibiskupovým poddaným — což tu bylo strachu a omluv a proseb, aby pán odpustil! [2])

V prvních časech XVI. věku byly městské cechy ještě dost nakloněny zváti do své organisace jmenovitě vesnické tkadlce; čtemeť v kouřimském řádě cechu tkadlčího z r. 1528, aby tkadlec „ve vsi", ježto by náležela k právu města Kouřimě, cechem se spravoval a od cechmistrů opatrován byl.[3]) Byl-li vesnický řemeslník na cizím právě, chtívali, aby se s cechem svého řemesla, chce-li do města prodávat, nějak „srovnal".[4]) Z konce periody, z r. 1616, známe z Domažlic velmi poučný případ, kterak takové „srovnání" vesnických řemesel s městskými dopadlo. Šlo o vesnické řemeslníky na Chodsku. Domažličtí nechtěli, aby Chodové měli mezi sebou „nepořádné řemeslníky"; kdo u nich řemeslem pracuje, ať vstoupí v společnost s domažlickými řemesly. Chodové namítali, že mají svobodu, „aby se všemu tomu, čemu se město Domažlice raduje, též radovali" (tedy že mohou míti řemesla svá) a kromě toho že jsou jejich řemeslníci chudí, kteří nemohou přispívat do cechovních pokladnic domažlických. Ale výmluvy nepomohly. Domažličtí vymohli od královské komory Chodům zákaz řemesel. Na to tedy Chodové projevili ochotu připojiti

---

[1]) Řád krejčí v arch. rakovnic. z r. 1580.

[2]) Arch. praž. č. 401, 246.

[3]) Arch. mus. Pergamen.

[4]) Tak to chtěli r. 1535 pražští hrnčíři od hrnčířů, kteří se po vesnicích okolních osadili „a kteréž jsú starší na ceduli sepsané do rady městské podali". Arch. pražs. č. 1130, 137.

své řemeslníky k městským, ale chtěli za to účastni býti „některých cechovních vejsad městských", zvláště aby směli míti učedníky a k trhům aby volně byli připuštěni, pak nechtěli vázati svých řemeslníků k misterské zkoušce a k pořizování nákladných svačin. Městští cechové slíbili, že budou za mírný plat přijímati Chody do řemeslné společnosti, ale výsad cechovních že jim přiznati nemohou, poněvadž jsou lidé poddaní, robotní a jsou mezi nimi i lidé nepoctiví. Císařský rychtář s konšely, uznavše, že lidé robotní a sedlští lidem městským v svobodách srovnati se nemohou, na konec ustanovili: že Chodové budou moci dobrého řádu s cechy městskými účastni býti, avšak jen po domácku na Chodech.[1]) Tu máme tedy před sebou členstvo cechovní zvláštního rázu a právního postavení; členy nerovnocenné, robotně poddané, selské, poloprávné, vedle členů měšťanských, plnoprávných.

Co dosavad uvedeno o protrhování práva míle, týká se větším dílem měst královských. K tomu doložiti jest, že v krajinách lidnatějších (v Čechách severních a východních), kde královské město obklopeno bylo vesnicemi a městysi jinopanskými, bylo v skutečnosti právo míle zúženo víc než jinde. Tím se také vysvětlí, že v pozdějších letech XVI. století v statutech cechovních těch měst o privilegii míle jest zmínka pravzácna. Ne že by privilegium bylo zmrtvělo, cechové dle toho práva vždy ještě proháněli stolíře okolní, jak jen dovedli, ale někde se okolek mílového práva tak scvrkl, že nestál za řeč. Zmínky o právu míle nacházíš spíše při městech panských, zvláště na panstvích velikých, kdež vrchnost cechům takový monopol mílový snadněji mohla slíbiti a obhajovati, neboť živnostenské právo a politika na celém panství záviselo na rozkazech jejích. Tak na příklad proti stolířům kodifikováno r. 1534 od vrchnosti náchodské právo míle řemeslu krejčovskému: kdežkoli na panství by dělal některý tovaryš, řemeslo ať se mu poběře.[2]) Jan z Pernštejna ochotně přidával k cechovním artikulům svých měst právo míle; r. 1535 stvrzuje na příklad krejčím v Chlumci, aby žádný pacholek vandrovní krejčovský blíž míle trpín nebyl.[3]) Jošt Rožmberský tkalcům

[1]) Kn. snesení v Domažl. z r. 1581. Fol. 215—221. Opis v arch. zemsk.

[2]) Ludvík, Památ. hradu a měst. Náchod. 116.

[3]) Orig. privil. v soukrom. majetk. Ant. Novotného v Chlumci. Opis u dv. r. Čelakovského.

krumlovským přiznává výlučné právo míle (1538); třeboňským a krumlovským soukenníkům dokonce právo „dvou mil".[1]) R. 1553 obdrželi tkalci v Trhových Svinech ono právo; ba ještě r. 1603 Petr z Rožmberka přiříká svinenským kožešníkům právo — ale už ne míle — než právo „půl míle".[2])

To tedy bylo proti stolířům potulným. Ale i na panstvích, kdež snadno mohlo právo míle hájeno býti, usazovali se ve vesnicích, téže vrchnosti náležitých, řemeslníci. Mohl-li cechovní řád ševcům třeboňským r. 1483 zapovídat, aby nechodili sedlákům do vsí pracovat, než sedláci aby si chodili pro dílo do města[3]): to již k XVI. věku se nehodilo, neboť vesňané již mívali své ševce doma. Vrchnosti neměly k těm vesnickým řemeslníkům stejné stanovisko. Některá a někdy je zakazovala. Tak činívali Pernštejnové na svých panstvích v Čechách i na Moravě. Na příklad r. 1547 třebíčským tkalcům vydali právo, aby v míli na panství jim nebylo od vesnických tkalců překáženo.[4]) Mlynáře na hodinu cesty od měst vzdálené nutili do městských cechů.[5]) Když měšťané z Vyššího Brodu naříkali Janu Rožmberskému, že ves Kaltenbrunn chová řemeslníky, pán je vypudil.[6]) Také Vilím z Rožmberka r. 1555 nechtěl na prosbu svých městských hrnčířů třeboňských a jiných trpěti, aby ve vsích nikdo nedělal kamna než mistři z cechu, a tkalce, okolo Trhových Svinů ve vsích bytující, nutil r. 1553 do cechu.[7]) I na císařském panství brandýsském rady královské komory nařizují hejtmanu, by nedovoloval po vsích krejčím šíti, poněvadž to ujma krejčí brandýsských.[8])

---

[1]) Diplomatář musejní z Kod. rosenberg.

[2]) „V půl míli šíří a zdýlí to, co cechu, v nově od nás vysazenému, ke škodě býti uznáváme, zahajujeme, aby žádný v půl míli, kdo by právo v tomto cechu neměl, žádného díla nedělal". Hrozil pokutou pobrání díla, jakož půlka přijde cechu, půlka pánovi. Orig. artikulů, majetek Jos. Fixle ve Svinech. Opis v arch. zemsk.

[3]) Antl, Arch. Pam. XVII. 585.

[4]) Arch. Česk. XX. 508.

[5]) Ještě tak v řádě pardubském z r. 1608. Rukop. univ. knihov. 17. A. 21.

[6]) Mittheilung. XVIII. 289.

[7]) Antl, Arch. Pam. XVIII. 62. Orig. privil. tkalců ve Svinech v rukou tamějš. měšťana Tuschera. Opis v arch. zemsk.

[8]) Pamět. kn. brandýs. nad Lab. fol. 100.

Naproti tomu již r. 1559 na panství náchodském utvářily se poměry řemeslnické tak, jak to později leckde jinde obvyklo. Cechy města Náchoda privilegiem vrchnostenským v těch vsích, které náležely městu jako jeho majetek, netrpěly řemeslníka vesnického nižádného; ale v ostatních vsích na panství řemeslníky, jmenovitě tkalce, jichž bylo v okolí drahně, pěkně snášeli, jenže ti robotní tkalci vesní byli obmezeni: nesměli míti než jediný stav, nesměli chovati tovaryše ani učedlníka.[1])

Ku konci naší periody — r. 1609 — víme i z panství pardubského, že městský cech učinil vesňanům koncessi. To tehda žalovali pardubičtí krejčíři a postřihači u hejtmana vrchnostenského, že Sezemičtí mimo obyčej starobylý a na ujmu cechu jejich do vsi Kunětic a Němčic osazují krejčí. Hejtman věc urovnal slibem, že nedopustí, aby se do vsí těch uvozovali řemeslníci „mimo ty dva tam usazené pro jich sešlost stáří, ti ať tam zůstanou do smrti, ale bez čeledi".[2])

Na jednu okolnost k posledu jest upozorniti. Vesnické řemeslníky podporovali nejen městští konšelé pro hojnější trhy a ke stlačení cen svých cechovních mistrů, ale s vesňany drželi i ti cechovní mistři měšťanští, kteří zřejmě i pod tajem od nich kupovali surovinu pro její lacinost. Tou příčinou jest významno, že na příklad kolem Prachatic usadili se na vsích i koželuzi a udrželi se. Naříkajíť r. 1569 koželuzi prachatičtí, že ševci městští od nich nechtějí koží kupovati než od vesníků; když, toliko lacino; koželuzi ve vesnicích prý nedobrými kožemi ševce „fedrují", jsou prý to huntýři a nejvíc jich v Chrobolích a v Plánském. Rožmberský hejtman a regenti to měli přetrhnouti.[3]) Ale sotva přetrhli.

Ze všeho, co dosud v této kapitole vyloženo, vysvítá, že i u nás jako v Němcích a Nizozemích — a před tím dřív a radikálněji v Anglii a ve Francii — měnila se dosavadní forma hospodářská; středověký uzavřený hospodářský okruh, jejž tvořilo město se svým venkovským okolkem, trhal se, sedlák začínal se emancipovat od městských producentů cechovních, ba on i jeho vrchnost nechtěli se již tak tuze jako prve vázati na město pro-

---

[1]) Perg. list. v arch. mus. zemsk.

[2]) Registr. pamět. Pardub. v mus. zems. Fol. 44.

[3]) Notulář prachat. z r. 1528, fol. 140. Opis v zems. arch.

dejem svých zemědělských produktů, vrchnosti snažily se odprodávati na větší vzdálenosti; je znáti, že život hospodářský, byť zatím ještě nevalně, rostl do šíře, při čemž arciže cechovní řemeslo městské, odkázáno jsouc hlavně na hrazení místních potřeb, již vesměs nemělo toho blahobytu jako v dobách starších, kdy město s širokým okolkem bylo takřka samostatný organický hospodářský celek, o dvou půlích, na sebe vzájemně odkázaný. A bylo by se městům i cechům již tenkrát dařilo daleko hůře, kdyby venkov byl uměl své snahy organisovati.

II.

Svobodné řemeslo, rozmanitost cechů.

Cech byl závaznou korporací, v níž bylo živnostenské právo založeno na základě nesvobodném; svoboda jednotlivých mistrů byla v celku regulována vrchnostenským obmezováním rozmanitého způsobu. Naproti tomu, kdož provozoval řemeslo mimo cechovní vázanost a nesvobodu, byl mistrem v řemesle „svobodném". Ale tomu „svobodnému řemeslu" se dnes na mnoze nerozumí. Myslívá se, že je svobodné řemeslo útvar vyšší, volnější, nežli řemeslo cechovní, a tomu není tak. Pro svobodné řemeslo v XVI. věku neplatí princip individuální volnosti, ten vlastně neplatí plně ani dnes při svobodě živnostenské, dnes vždy ještě mnoho závisí na úřadech. A v XVI. věku záviselo na městském úřadě všecko; cech, maje autonomii, pořizoval si mezi mistry lecco sám, mistr svobodný musil se vším na radnici. Mistři svobodni byli tu v městech, kde nebylo cechu a dokud nevznikl cech. O mistrech svobodných platilo, co vyřeklo právo brněnské r. 1544 stran německobrodských blanařů či kožešníků; že totiž, pokud řemeslníci nemají „utvrzeného práva" (t. j. cechu), „povinnovati jsou podle našeho (t. j. konšelského) jim rozkázání".[1])

I s řemeslnými věcmi rázu soukromoprávního musili „svobodní" mistři jíti ke konšelům. Na příklad v Brandýse nad Lab. r. 1561 truhlář vysvědčuje v radě městské, že učedník se u něho vyučil, a v knihu městskou dává psáti, kterak se choval; stejně tak r. 1574 zámečník Krištof činí a r. 1581 mydlář. I když bran-

---

[1]) Manuál německobrod. z r. 1544.

dýšští mistři necechovní učedníka přijali a s ním se smlouvali, činili to v radě.[1])

Nápodobně i mistryně řemesla švadlinského vydává vysvědčení o své vyučence stejně na radnici, jako impressor a apatykář o svém učedníkovi a kteříkoli jiní mistři, kteří neměli cechu.[2])

Tedy podle tehdejších názorů není „svobodné" řemeslo pochlubou, spíš jest nedostatkem práva. Jen v tom byla svoboda, že mistr, jemuž konšelé udělili právo k živnosti, nemusil skládati zkoušku, a že jiný mistr svobodný stejného řemesla nemohl mu překážeti v soutěži tou vydatnou měrou, jako by byl překážel cech, který se snažil o rovnost všech mistrů a opíral se o stanovy. Proto také odmítnut byl na radním domě v Brodě Německém r. 1586 Ondřej Prantl, barvíř plátna, když chtěl, aby konšelé zastavili práci barvíři Jakubu Boleslavskému; konšelé rozhodli, „poněvadž při této obci od pamětí lidských, aby barvíři plátna jaký pořádek cechovní míti měli, nenachází, ale toho řemesla jedenkaždý, kdož je rukou dovésti uměl, užíval: z té příčiny Boleslavský se při tom zůstavuje."[3])

Někdy konšelé, aby si práci alespoň poněkud ulehčili, dosadili svobodnému řemeslu jednoho nebo dva „starší", kteří dohlíželi zvláště na to, aby ochrana městská, pod kterou svobodné řemeslo stálo, byla proti neměšťanským stolířům vykonávána bdile. Tak na příklad pražští šmukýři měli k dohledům tři starší mnohem dříve, nežli obdrželi cech.[4]) Pražští cukráři cechu nemajíce řízeni byli „staršími", kteří r. 1615 zastali se všech cukrářů, viníce cukráře Hylparta, že na třech místech prodává, „nejsa s městem trpící".[5]) Že v té instituci starších vězí zárodek cechu, to jisto, ale cech, korporace, to ještě není; byl to „pořádek cechu podobný", jak r. 1531 uznal Arnošt z Krajku o pekařích brandýsských.[6])

---

[1]) Brandýs. kniha pamět. z r. 1515. Půjčil Dr. Prášek. Doklady na fol. 163, 215, 217, 228, 265.

[2]) Z r. 1609 jest v rakovnic. knihách vysvědčení zapsáno, že před purkmistra a pány předstoupila Regina Brožova ze Slaného s Žofií, Ambrože Slavíka manželkou, „žádajíc, abychom jí vysvědčení pod pečetí městskou na seznání dotčené Žofie o jejím pořádném u ní v řemesle švadlinském učení a vyučení udělili". Tedy udělili. Kopiář z onoho roku v arch. rakov.

[3]) Manuál němec. brodsk. Z r. 1544. Opis v arch. zemsk.

[4]) Arch. praž. č. listiny 133/37.

[5]) Arch. praž. č. 476, 86.

[6]) Prášek, Brandejs. I. 208.

Městští mistři obyčejně trvali „v svobodném" řemesle, pokud jich bylo málo, že nestačili počtem na korporaci (ačkoli i pro čtyři členy cech zřízen). Při zřízení nejednoho pražského cechu čteme v úvodě statut, že mistři obdrželi zřízenost práv, poněvadž mimo jiná předešlá leta mnoho mistrů se v městě usadilo.[1]) Bylo také potřebí společnosti více mistrů, aby se složili na získání statut od stejného cechu města jiného; též potvrzení cechu od vrchnosti městské neb od vlády nebylo zadarmo.

Konšelé obyčejně ochotně a rádi cech povolovali. V Praze víme jen o chudém řemesle „punčoch flekýřů", že jim, chtějícím cechu, r. 1597 konšelé v odvět děli, že mají čekati, co budou krejčí a ševci tomu říkati.[2]) A z Brandýsa Labského víme, že r. 1560 propůjčen řezníkům cech jen — do roka, s výhrůžkou, kdyby se nezachovali a bylo na ublížení obce, že by jim konšelé toho cechu stvrditi nemohli.[3]) Ale povolujíce rádi, obyčejem své doby pomalé, nepospíchali; kočí pražští již r. 1570 byli v společnosti a zapisovali si svá jednání v knihu, cech však jim dán teprve r. 1577.

Na druhou stranu obecně lze věřiti, že mistři, kde jich bylo víc pospolu a začali si překážeti, o cechovní organisaci stáli. Případ trutnovský, že r. 1578 řezníci tamější chtěli raději býti beze starších, bez cechu, jest vzácný a vysvětluje se vzdorem řezníků, kteří nechtěli stavět nových krámů.[4]) O apatykářích však nelze říci, že by o cechovní zřízenost stáli. Míníme apotečníky v Praze, kdež jich vždy býval větší počet; v městech venkovských byli po jednom, po dvou, ti cechu nemohli míti. Pražské apotekáře jen stolíři čili „nepořádní" apatykáři nutívali k společné akci. Jsouce měšťany a městskými „sousedy", pokládali každého za nepořádného, kdo věci apatykářské prodával, nejsa měšťanem. Na takového se vrhli svorně, berouce sobě titul k pronásledování právě z onoho svého měšťanského práva. Tak na doklad, r. 1560 hnali na radní dům staroměstský tovaryše apatekářského Valentina, jenž dělal a prodával konfekty, a tu jsou „sousedé apatykáři" od konšelův upokojeni, když tovaryš slíbil, že si městské právo zjedná.[5])

---

[1]) Tak na př. u stuhařů r. 1591; u tkaničkářů r. 1592. Arch. praž. 994; 132, 134.

[2]) Arch. praž. č. 1286, 192.

[3]) Pamět. kn. v Brandýs. z r. 1515, 134.

[4]) Hüttel-Schlesinger, Chron. v. Trauten. 235.

[5]) Arch. praž. č. 1234, 13. Též č. 1165, 40.

Soutěž tedy apotečníci od sebe zaháněli společně, jináče však o bratrské sdružení nestáli. Když však stále a hustěji nabíhali s žalobami na radní dům, že ti a oni prodávají to, co se prodává v apatyce, a když s druhé strany konšelé poznávali, že jejich dohled k apatykářským věcem jest nedostatečný a té nedostatečnosti že apotečníci zneužívají, draze prodávajíce věci špatné, r. 1564 konšelé sami napomenuli sousedy apotečníky, aby „starší mezi sebou zvolili a pořádek učinili"; konšelé slibovali, že jim k tomu dopomohou a při tom je držeti budou.[1]) Ale pražští apatykáři cechu si nezřídili; o příchranu však a monopol nabíhati nepřestali. R. 1566 konšelé staroměstští k žádosti jejich prohlašují, že se jim nikdo v obchod vkládati nesmí, o poutích v Praze jen oni že smějí cukry a konfekty prodávati, že to vzkáží i do Nového města jakožto císařské nařízení; o jarmarcích že budou moci ohledávati zboží dryáčníků, a to skrze své starší, „kteří se Vám nařídí". Tedy jich pořád neměli.[2])

Za všecku dobu XVI. století bez cechovní organisace zůstávali knihtiskaři. Jak z předchozích výkladů vysvítá, nemohu v té „svobodě" viděti nijakou přednost té živnosti před živnostmi cechovními. Vidím v tom pouze a jediné pevný úmysl vrchních faktorů, městského úřadu a vlády, aby impressoři stále byli v přímé jejich závislosti a na přímém, stálém jejich dohledu. Organisované impressorstvo vidělo se oběma faktorům býti nebezpečno. Proto zůstalo „svobodným", ale tuze hlídaným.

Tolik o řemeslech svobodných, jež, jak patrno, obyčejně byla na krátký čas, jakožto zárodek k řemeslu organisovanému. Výjimku z toho pravidla činí horničtí kováři na Horách Kutných; tamější kováři „městští" měli cech, ale kováři s koláři, kteří k horám dělali, byli stále „svobodni", to jest byli pod úřadem horním i se svou čeledí bez cechovní organisace.[3])

Jest teď otázka, jakého způsobu cechovní organisace v XVI. věku se u nás vyskytují.

Nejprve děliti jest řemesla a jejich cechy dle té vnitřní okolnosti, měly-li tovaryšský „šenk" čili nic.

Již v XIV. věku býval u nás příchozí, cizí tovaryš připitím řemeslu vítán, a nebylo-li díla pro něho, býval malým příspěvkem

---

[1]) Arch. praž. č. 1239, 59.

[2]) Arch. praž. č. 1165, 266.

[3]) Horní řád Rudolfův. 1579. Sněmy. V. 579.

dařen na cestu další. To obojí byl „šenk" (Geschenk, dar). Ten zvyk, jenž se vyvinul zcela přirozeně všude, kde cechy byly, zůstával řemeslům našim i potom; jenže v těch řemeslech, v kterých v XVI. věku stal se vandr řemeslný povinným, v těch byl také „šenk" povinností, a odtud se dělí řemesla (cechy) v šenkovní a nešenkovní, zvláště v Německu přísně odlišovaná, kteréž přísné dělení zanášeli zahraniční dělníci k nám do Čech.

Šenkovní řemesla obyčejně byla vandrovní řemesla umělejší, zvláště kovodělná,[1]) k nim družila se i některá, v nichž vandr tovaryšský nebyl přísně žádán. Jmenovitě byly to cechy krejčířské, kožešnické, koželužské, někde i truhlářské.[2]) Nebylo v tom stálosti ani důslednosti. Cech český byl obyčejně nucen šenkovati, když mu šlo o získání tovaryšů cizích a přespolních nebo také obráceně, když chtěl, aby jeho učedníky a tovaryše uznávali a přijímali zahraniční cechové šenkovní. Aby „o nich drželi", jak se říkalo. Jasně projeven ten úmysl r. 1587 při uklizení jakési hádky v Praze: „Srozumívá se, že řemeslo postřihačské šenkovní jest, a to se toliko pro fedrunk učenníků a čeládky děje." [3]) Nešenkovním cechům našim cizí tovaryši se vyhýbali. Není pochyby, že šenkováním vtaženy naše cechy do širokého okruhu cechů stejných nejen po všem království, ale i daleko za hranice do Němec, do Slez a Polska. Ne darmo vyčítá se r. 1571 nějakému sedláři v Hradci Králové, že byv nařčen, chodil jako tovaryš z města do města a nesvedl nařknutí onoho se sebe, jako řád při řemeslech šenkovních v tomto království se zachovává.[4]) Měly tedy šenkovní cechy aspoň řády stran vítání, dosazování a cti tovaryšské stejné.

Ve Francii a v Anglii prý šenkovních cechů nebylo.[5]) V Německu — v Norimberce — měli v některých vzácných řemeslech

---

[1]) V řádě společného cechu v Soběslavi r. 1536, jenž v sobě držel kováře, bednáře, stolaře, mečíře, zedníky a koláře, stanoveno, že „šenkovat nemají žádní než stolaři a mečíři".

[2]) Krejčí v Německu ani ještě v XVII. věku neměli šenkovního cechu. „Die Schneider kein geschenkes Handwerk haben, gleichwol mit guten Gesetzen versehen sind." Weigel, Abbildungen d. Hauptstände 579.

[3]) Arch. praž. č. 2230, 166.

[4]) Arch. praž. č. 1237, 188. Též č. 1133, 22.

[5]) Ale Weigel, Abbildungen der Hauptstände ze XVII. stol. vypravuje, že kotláři mají po veškeré říši Římské, ve Francii, v Švédsku, Dánsku, Hollandě, Livonště šenkovní řemeslo. Str. 311.

ode dávna pravý opak cechů šenkovních; cechy přísně uzavřité, tak totiž, že tovaryš vázán byl na místo a vandrovat nesměl, aby neprozradil techniku řemesla.[1]) U nás takových cechů nebylo. V Němcích byly také cechy uzavřité toho způsobu, že byl do nich přijat jen určitý počet mistrů; u nás ani toho rázu uzavřených řemesel nebylo, vyjma pražské bradýře, jimž král Matiáš r. 1615 nařídil, aby jich nebývalo víc, než jich právě jest, totiž 18, poněvadž se „verkštatové zakládají a mistři těžce chleba dobývají.“ [2]) Brzo potom — r. 1618 — také flekýři, řemeslo vetešné a zadní, obmezeni jsou v Praze počtem deseti.[3])

Když se mistři jednoho řemesla zorganisovali s mistry řemesla jiného v témž městě, vznikl spolucech. Stávalo se to, když mistři dvou, tří řemesel, nechtějíce trvati v řemesle svobodném, sami na cech nestačili; založili si tedy associaci, svépomocné i vzájemné spolčení, aby jedni druhým pomáhali. Arci také jiné důvody vedly k spolucechům. Na příklad krumplíři Pražských tří měst přistoupili k cechu malířů a sklenářů r. 1594 (r. 1595 Rudolf to stvrdil), „poněvadž krumplíři bez malířů a jejich umění býti nemohli“,[4]) to jest, malíř kreslil to, co krumpléř zlatem a perlami vyšíval. Takové vzdálenější příbuzenstvo se v spolucechu udrželo na léta. Bylo-li však příbuzenství příliš blízké, mohlo se přihoditi, jako r. 1603 novoměstským jirchářům, že splynuli s kožebarvíři, do té chvíle samostatnými, nejen v cech jediný, ale i v jediné řemeslo. Uvozujíce obojí řemeslo v jednu společnost, konšelé pravili úvodem, že byli od dávných let tak spolčeni, že jedni druhým v řemeslo sahali a čeládka jejich, dočinivši se něčeho neslušného v jednom tom řemesle, vstoupila k druhému. Proto tedy obojí v jeden cech uvedeni.[5]) Zvláštní příčina vedla k sloučení v spolucech oba samostatné cechy chrudimské, mydláře a koželuhy r. 1614. Sloučili se „z vnuknutí božího, poněvadž v obou ceších osob cechovních málo jest a jsou v neřádech; kdyby tedy v jednom řemesle nemohl

---

[1]) Byli to v Norimberce náprstníci, brýlaři, tkáči koberců, drátníci, zhotovitelé kompasů, trub hudebních a j. mnozí. Mummenhoff, Handwerk. 85.

[2]) Majestát v depositu arch. pražs.

[3]) Arch. praž. 994, 196.

[4]) Tamž č. 324.

[5]) Biblioth. Lobkovic. v Praze. Rukop. č. 72, řád 14.

býti neřád spokojen, nechť požádáno druhé řemeslo k radě a ku pomoci.“ [1])

Spolucech jest starodávná forma organisační, v které sloučena nebyla vždy řemesla příbuzná, někde cechovali spolu i truhláři se zámečníky,[2]) tedy řemesla velmi různá.

Poměr řemesel sdružených v spolucechu nebýval vždy a všude stejný. Bylo-li obojí neb i trojí řemeslo v spolucechu rovnoprávné, to pozná se z titule; rovnoprávná řemesla byla zastoupena i v tituli. Uvnitř arci výraz rovnoprávnosti byl v tom, že z každého řemesla dostal se jeden nebo dva mistři do cechovní správy. Pokladnice pobývala jeden čas při cechmistrovi jednoho řemesla, v jiný čas při cechmistrovi řemesla druhého.[3]) V některém spolucechu řízeni byli tovaryši společně, v jiném řídilo si každé řemeslo tovaryše své.

Rozumí se, že souvisí úplně s názorem doby, když i v rovnoprávném spolucechu má jedno řemeslo a jeho zástupce přednost před druhým. I hádky byly o tu přednost, dnes nám titěrnou. Tak r. 1594 v pražském cechu malířském „stalo se narovnání“, aby starší cechmistr malířský držel přední místo vždy, jednoho roku aby sedal vedle něho starší sklenářů, starší krumpíř aby byl naposled; ale roku druhého aby sedal krumpíř vedle malíře a sklenář naposled.[4])

I v XVI. věku bývala v spolucešich řemesla podružná. Jejich jména v úředním tituli cechovním nebylo, zástupcové jejich do správy spolkové se nedostali; spíše to se přiházelo, že od hlavního cechu byli podružnému cechu zvláštní správcové ustanovováni. Tak na příklad v cechu malířů a sklenářů od starodávna byli v podruží jednotliví lišťaři, pozlačovači (cuprejtýři), řezbáři a jiní. Sedali v cechu pod nejmladším malířem. Cechu se drželi pro monopolní ochranu své práce. Jináče sníženi nebyli. Při cechu zednickém v Praze v podružstvě sníženém byli ještě dlouho v XVI. století pražští přikrývači; ještě r. 1539 se jim z úřadu

---

[1]) Lib. memor. Chrudim. Q. 17.

[2]) V Rakovníce r. 1562.

[3]) R. 1588 sneseno v staroměstském spolucechu rukavičníků „řemesla koženého“ a „řemesla tkaného“ (po některých hádkách), aby truhlice za jedním starším do roka zůstávala a po vyjití roku druhému staršímu se odevzdala, jináč aby obojí užívali jedné svobody a jednoho pořádku. Arch. pražs. č. 2230, 220.

[4]) Arch. praž. č. 994, 156.

městského nařizuje, aby cechu kamennickému a zednickému „byli poddáni a jeho poslušni".[1]) R. 1587 osamostatněli.[2]) To jisto, že v XVI. století jsou podružné cechy i v Praze vzácností, poněvadž se do podružství nikomu nechtělo. Také u věku nadepsaném přiházelo se, že rovnoprávní členové se snažili od spolucechu odtrhnouti se k samostatnosti plné. Bylo-li mistrů na to dostatečně, nebylo odloučení nesnadno. Jináče se nedařilo. Na příklad r. 1539 velmi prosili zedníci tří pražských měst, aby byli od kamenníků odděleni a páni aby jim vysadili cech zvláštní; byli se totiž rozhněvali, že kamenníci učinili mezi sebou zápis, kdyžby se díla dveří nebo oken dotýkalo, že nemá se zedníkům posluhovat v tom. Tomu jest rozuměti asi takto: když někdo zjedná dílo domu u zedníka, kamenníci nepůjdou dělat na ten dům kamennou práci. Patrně chtěli sami býti architekty, a zedník aby jim v tom sloužil. Tehdáž konšelé zřídili jim nový pořádek a rozvaděnce smluvili.[3])

Když malíři pozdviženi za umění, sklenáři chtěli se z cechu vymaniti; tušili snad, že upadnou v podruží. Ale i ten pokus sklenářský spraven a položen. Úřední zápisy však mají sklenáři od té doby svoje, a malíři, zajisté aby ukázali, že jsou víc než řemeslo, od těch dob raději se zvávali „bratrstvem" nežli „cechem". Cech mají jen řemeslníci, a malíři jsou umění. Snahy odděliti se množily se v novějších dobách přirozeně tím, že mistrů přibývalo.[4])

Bylo-li v jediném cechu spojeno řemesel víc než tré, říkali takovému spolucechu v XVI. věku obyčejně r e j c e c h i r a j c e c h (z německého slova reihzunft). Rejcechy byly jen v městech venkovských; z uvedeného století známe jich víc nežli z předchozího, to asi tím, že na venkově jednotliví mistři rozmanitého i vzácnějšího řemesla se usazovali, kteří sami o sobě nestačili na organisaci. Jasně to praví statut rakovnického rejcechu z r. 1571. Úvodem k řádu konšelé praví, že předstoupili truhláři, zámečníci, sedláři, uzdař, mečíř, zlatníci, provazníci, sklenáři, kloboučí-

---

[1]) Tamž č. 1130, 338.

[2]) Tamž č. 2214, K 3.

[3]) Arch. praž. č. 1130, 334. Též v č. 331, 170.

[4]) Tak pro příklad pražští hodináři malých hodin teprve r. 1705 žádali za odtržení od zámečníků, ostruhařů, velkohodinářů a puškařů, s nimiž až do té chvíle cechovali. Je zajímavo, že jich ostatní ze spolucechu nechtěli pustit. Arch. minist. vnitra. Opisy v arch. zems.

níci, soustružníci a prosili, „poněvadž v tom každém řemesle není takového počtu mistrů, aby svůj obzvláštní cech držeti mohli, abychom dopustili, aby ta řemesla jeden cech míti mohla a v jednotu byla uvedena".[1]) Z téže příčiny rok po tom vznikl v Strašecím rejcech sloučením patnácti řemesel. Konšelé jim dle majestátu Vladislavova vysadili cech, „aby se do jedné společnosti scházeli a předkem cti a chvály božské vyhledávali.[2]) R. 1536 Jošt z Rožmberka sloučil v Soběslavi kováře, bednáře, stolaře mečíře, zedníky a koláře s výslovným nařízením, aby všickni mistři nadepsaných řemesel „za jednoho byli tak, jakoby jedno řemeslo bylo".[3]) To byl tedy rejcech. Někde dáváno rejcechu jméno dle počtu řemesel, v něm organisovaných; takž slul cech sdružených kovářů, zámečníků, kolářů a bednářů ve Vožici, r. 1595 dle cechu v Pacově vzniklý, cechem „čtverého řemesla".[4]) V Dobrovici městečku měli cech „sedmerácký" dle sedmera řemesel, nevíme kterých.[5]) V městečkách na východě českém říkali rejcechu „cech rozličný",[6]) V Hradci Jindřichově slula organisace devatenácti řemesel cechem velikým neboli bohatým. Organisace byla stará; r. 1601 obnoven její řád.[7]) Rejcechy byly v městysech i v městech větších. Byl rejcech v Jeníkově(1581), jako na Táboře (1553),[8]) jenže v městě větším dřív či později se jedno řemeslo po druhém odštěpovalo v cech samostatný, kdežto rejcech maloměstský zůstával na léta dlouhá. Rejcechy vznikaly ještě v následujícím století; uvádíme jen rejcech v Řečici (1675) a v Bělé (1676).[9])

---

[1]) Pergam. listin. na t. č. v deposici arch. pražs.

[2]) Byli to řezníci, pekaři, sladovníci, mlynáři, kloboučníci, zámečníci, koláři, kováři, bečváři, hrnčíři, truhláři, sklenáři, tkadlci, ševci a soukenníci. Pergamen. list. na t. č. v deposici arch. praž.

[3]) Diplomat. mus. opis z codexu rožmbersk.

[4]) Sedláček, Vožíce. 35.

[5]) Arch. mus. Listiny z Dobrovice.

[6]) Barvíř, Choceň 113. Arch. Pam. VII. 101. Cech rozličný v Kostelci n. Orl.

[7]) Arch. mus. zem. Hrad. Jindř. V bohatém cechu byli bednáři, truhláři, pošírarové, kováři, zámečníci, koláři, postřihači, nožíři, mečíři, kotláři, konváři, sítaři, zlatníci, plátenníci, sedláři, řemenáři, provazníci, pasíři, sklenáři.

[8]) Opis artikulů v arch. zems.

[9]) Umlauf v monografii o Bělé, str. 89 zove rejcech cechem rejsovným z něm. slova reisz-zunft, prý dle toho, že v něm byla řemesla,

V Pražských městech i v XVI. věku vyskytuje se zvláštní forma spolucechovní. Jsou to dvojcechy i trojcechy, v nichž organisováno stejné řemeslo dvou nebo všech tří měst Pražských.

Když se r. 1518 spojila dvě větší města Pražská, spojilo se i množství cechů ve dvojcechy; když Ferdinand král r. 1528 spojení měst zrušil, cechy se od sebe trhly, třebať ne všecky. Vždy ještě pudila k združení snaha některých řemesel, aby mistr jednoho města Pražského směl prodávati v městě druhém, aby mistři jednoho města nepředkupovali surovinu druhým, a někdy i to rozhodlo o sloučení v dvojcech, že v jednom městě bylo mistrů málo, kteří se přidali k většímu počtu v cech města druhého. Ale proběhem XVI. věku pozorovati jest mezi řemesly obou měst patrné scizení, ba hospodářský zápas. Ráz toho zápasu postihnouti lze ze žaloby novoměstských bečvářů proti bečvářům staroměstským r. 1570. Ti prý sobě vyjednali u krále Ferdinanda majestát „proti předešlým majestátům" a snesení jich obojích, jež učinili r. 1541 o čeledi, jsouce v spolucechu. Majestátem zjednali si, že novoměstští nesmí na Starém městě řemesla provozovati a nákladníkům piva ani vinic posluhovati řemeslem; žalovali, že jim v prodeji překážejí a v najímání čeledi na hospodě staroměstské, naposled, že překupují od přespolních a že by novoměstští také mohli zapovídati, aby staroměstským dubové lišty v Podskalí nebyly prodávány. K tomu odpovídali bečváři staroměstští, že Nové město je větší než Staré a že každý má vésti obchod a řemeslo provozovati v tom městě, kde přisedí, což již král r. 1534 spravedlivým nálezem rozhodl. Novoměstští bečváři byli na konec velmi skromni, vyznávali, že nechtějí na Starém městě dělati nových věcí, nýbrž jen opravovati staré nádoby.[1])

Kterak místodržící rozhodli, nevím, ale poměr dvou sousedních řemesel, která kdysi bývala spojena, není ani tak význačný jako zásada, že v Pražských městech má každý pracovati a prodávati jen na svém právě. Táž zásada zvítězila, když vyháněli staroměstští pernikáři pernikáře novoměstské z města svého. Ale nezvítězila hned ani ne brzo. Začali se obojí pernikáři hádati již r. 1562; r. 1582 došla stížnost až k císaři, a ten r. 1584 onu zásadu vyřkl slovy, že řemeslo jednoho města nemá škoditi dru-

---

která „potřebují rejsování". Tuším, že je tu mýlka ve slově „reisz" místo „reih".

[1]) Arch. praž. č. 1239, 234. Též 1240, 149. Též č. 1133, 53.

hému.[1]) R. 1591 zase obviněni dva novoměstští mistři, že prodávají na Starém městě perníky, a věc hnána až k císaři. Potom žaloby ustaly. Pernikáři města Nového vymstili se r. 1613 tím, že do svého cechovního řádu vstavili větu, že „cizí" pernikář staroměstský nebo jiný nesmí u nich prodávati perníky.[2])

Takové zcizení bylo v XVI. věku ještě mezi některými jinými řemesly Pražských měst. Konšelé staroměstští, dávajíce císaři r. 1584 zprávu o poměru řemesel městských mezi sebou, uvádějí již jen čtvero řemesel, že v obou větších městech po starodávném obchodním zvyku spolu drží, to jest, že trvají v jakémsi spolucechu. Píší: „Starožitné výsady a dávní zvyklosti všecka tři města Pražská mají, že měšťané, trpící s kterýmkoli městem, řemesel a živností svých v témž toliko městě a ne v jiném požívati mají, kromě těch obchodníků, jenž podle starožitných výsad v prodaji společně jedněch živností užívají, jako jsou suken kráječi (i postřihači), kožišníci, plátenice, též i pekaři, kteřížto všickni v kotcích k tomu nařízených v Starém městě toliko a nikdež jinde společně staroměstští s novoměstskými prodávati svobodu mají." [3]) Však ani při dvou z uvedených řemesel nebylo bratrského poměru starodávného: pekaři tří měst Pražských byli v XVI. věku svorni a jednomyslni, jen když honili stolíře nebo jiného svého škůdce,[4]) ale stran prodeje byli choulostivi; projevili r. 1593 hněv ze soutěže, vzkázali staroměstští malostranským, že při dvoře (královském) blízko přísedíce mají větší živnost v chlebích, tedy aby přestávali na svém domácím štěstí a nechodili jim se zbožím na Staré město.[5]) A staroměstští postřihači suken r. 1569 učinili dokonce pokus vyloučiti novoměstského postřihače z kotců soukennických, poněvadž prý není měšťanem staroměstským. Byl z toho soud, a konšelé staroměstští nalezli ortelem, poněvadž novoměstský postřihač (Mikuláš Kadaňský) dokázal, kterak předešlých let měšťané Nového města živnost netoliko krojem suken v Kotcích, ale i v krámích postříháním jich provozovali „s dopuštěním pánů",

---

[1]) Arch. praž. č. 1028, 194, 195, 276.

[2]) Řád pernik. v opise arch. musejn.

[3]) Arch. praž. č. 1028, 196.

[4]) Příklad r. 1588, kde horlivě pekaři tří měst Praž. ženou na soud pecnáře, jenž naváděl šejdíře v mlýně při mostě, aby pekařům kradl. Arch. praž. 1137, 271.

[5]) Arch. praž. č. 1140 na desce.

a starší postřihači nedokázali, aby jaká privilegia na to měli, že by sami v městě Starém v krámích postřihačských živnost vésti mohli, bude tedy moci novoměstský měšťan živnost svou zde provozovati — ale „aby od nich do pořádku (cechu) přijat byl". To je nové stížení proti starobylé rovnoprávnosti; novoměstský měšťan musil penězi přispívat do cechu staroměstského, aby směl prodávati.[1])

Přes všelikou nepřízeň poměrů v Praze bývalo i v XVI. věku meziměstských spolucechů větší počet nežli Staroměstští svrchu uvedli. Byly arci o formách proti době starší většinou volnějších; jenom v tom meziměstském cechu byla tužší centrální organisace, v kterém sloučeni byli mistři jednotliví, nemající lokálního cechu svého. Není takových pevných cechů mnoho. Z nich jsou nejprve pokrývači, tedy řemeslo, jež nebylo z předních. R. 1583 zřízen pokrývačům cech tak, aby přední starší vždy byli na Starém městě, k nim aby přidán byl jeden z Nového a druhý z Menšího města, pokladnice aby byla jen na Starém městě a tamtéž i všecko řízení.[2]) Pak to byli bradýři, řemeslo nejzadnější. O těch dí se v jednom rozsudku r. 1563, že ve všech třech městech Pražských jeden pořádek a jedno řemeslo jsou, poddané starším na Starém městě.[3]) Byl to tedy tuhý cech meziměstský, ale když staroměstští chtěli sobě v podruží uvésti barvíře obou druhých měst, nesměli.[4]) Rovnoprávnost zůstala všem.

Tuhou organisaci „tří měst" měli truhláři. Ale nikoho nenutili do svého cechu, jehož pokladnice a správa byla na Starém městě. Čtemeť v statutech jejich r. 1603, kdyby někdo v ohradě těch měst Pražských do pořádku za spolumistra přijat býti žádal, že může toho užiti, když udělá mistrovské kusy jako jiní mistři. Pakli by nechtěl dělati kusu a chtěl jen jako pod ochranu býti vzat, dej summu podle možnosti a chovej se podle artikulů, jež se mu vydají, však řemesla kromě „práva" svého, kdež jest bytem, jinde dělati nesmí; přes pole však pracovati může svobodně. Také zámečníci, ručnikáři, hodináři a ostrožníci drželi společný cech v městech Pražských, pevně scentralisovaný na Starém městě; až r. 1612, když na Novém městě těch řemeslníků „z daru božího

---

[1]) Arch. praž. č. 991, 634. Též v č. 1237, 168. Též v 1132, 124.
[2]) Tamž č. 994, 121; též 2214, K 10.
[3]) Tamž 1238, 196.
[4]) Tamž 1236, 177.

větší počet vzrostl, mistři novoměstští odtrhli se a zřízen jim cech samostatný.[1]) Naposled i kočí pražští měli společný cech, jenž se r. 1595 roztrhl. Malostranští kočí totiž nechodili do schůzí na Staré město, a jeden z nich prý nadělal klevet proti staroměstským. Při tom ten malostranský člen, jemuž klíč od pokladnice staroměstské svěřen byl, tak nešetrně se zachoval, že klíče nevydal, a zámečník musil pokladnu vypáčiti.[2])

Dvojcech o společné správě, ale se zvláštní pokladnicí v každém městě mívali již za starší doby sedláři. U věku XVI. v tom dvojcechu sedláři novoměštští se staroměstskými trvají. Ještě r. 1609 v statutech nově stvrzených čte se, že to privilegium má býti první rok při staroměstských (v pokladnici) a druhý rok při novoměstských, však klíče dva jednostejné aby se udělaly a v kterém městě sedlář zhřešil, tu pokuta zůstaň. Malostranští měli cech pro sebe.

Společný cech „v bratrství a v nerozdílnosti", ale s dvěma pokladnicemi měli uzdaři a řemenáři obou větších měst Pražských. Co se dotýče „burkatů" (schůzí nějakých), o které nemalá rozepře byla, r. 1601 dohodli se obojí, aby první byl v Starém městě držán pondělí po středopostí a druhý na Novém městě pondělí po sv. Václavě a tak posloupně pořádně dál.[3]) Stejně tak upravený cech měli hrnčíři obou větších měst Pražských. A r. 1535 shodli se, aby „vrchnost" cechu byla společna; cožkoli budou míti jednati toho jedni bez druhých aby neřídili ani psaní činili, než obojí spolu, jednu společnou pečet majíce a podpis činíce „cechmistři a mistři Starého a Nového města"; schůze aby byla jednou na Starém městě, po druhé na Novém, kdyby mezi nimi těžkost byla, tu oboje řemeslo ubrmany (rozhodčí) dva sobě volí a na těch dvou mocně přestane; který hrnčíř by se chtěl osaditi z Nového města v Starém, ať se osadí svobodně.[4]) Stejného způsobu spojený cech měli v XVII. věku také kováři Starého a Nového města.[5])

Poněkud volnější organisace byl v Praze trojcech zedníkův a kamenníků; dle statut z r. 1539 byl to cech jeden, ale v každém

---

[1]) Bibl. Lobkovick. v Praze. Rukop. č. 72, řád 74.

[2]) Arch. praž. č. 1756, 1.

[3]) Řád z r. 1597, 1601 a 1617. Opisy v arch. zem. z minist. vnitra IV. D. 7. Též arch. praž. č. 994, 170. [„Burkat" snad omyl m. „burtag" z Burgtag.]

[4]) Arch. praž. č. 1130, 137.

[5]) Řád v paměť. knize táborské fol. 97. Opis v arch. zemsk.

Pražském městě měl svou representaci a pokladnici.[1]) Tedy to byly cechy tři, jejichž jednota se jevila tuším jen proti mistrům cizím a stolířům; nestojí asi zbytečně v statutech, že cizí mistr nemá cechu těch měst Pražských ubližovati, a brzo pod tím, že provinilý mistr má propadnouti pokutu tomu cechu, v kterémž městě by dílo dělal. V těch slovech jest smysl oné trojjedinnosti naznačen. Společný trojcech ten ještě r. 1546 nově stvrzen konšely všech tří měst Pražských.[2]) R. 1586 má každý pražský cech zednický svůj řád cechovní, zvláště potvrzený, ale ty řády jsou doslovně stejné, tedy jakés takés spojení trvalo pořád.

Mečíři a nožíři tří měst Pražských měli za celé století stejný jeden řád, kterýž jim při změnách pobělohorských Lichtenštejn stvrzuje.[3]) Proti tomu řádu vzpírali se r. 1537 malostranští, ale konšelé tří měst je srovnali zase.[4]) Bylo to spojení asi velmi volné. Na stejných statutech byl zřízen r. 1593 v třech Pražských městech cech lůžkařů či šiftařů (t. j. těch, kteří robili pažby k střelným zbraním), když si přinesli ona statuta císařem již r. 1582 stvrzená.[5]) Stejné řády měli malíři Pražských měst, a to tak, že k původnímu řádu císaře Karla, jenž dán staroměstským, pak k řádu Ludvíka krále a k Rudolfovu táhli se malíři novoměstští stejným právem. Také společně přispívali na oltář, a společně se hájili. Byla tu tedy forma dvojcechu sotva znatelná, jen jakési spojení zájmové. Snad o něco tužší sdružení meziměstské měli zlatníci. R. 1562 vydává král cechovní statuta zlatníkům „tří měst Pražských" společně [6]) a nejednou zapsáno, kterak zlatníci „tří měst" společně vystupovali proti svým škůdcům.[7]) Stejné řády měli svícníci pražští obou měst; též řezníci tří měst; nejednou je vidíme, že společně se hájí.[8]) Kloboučníci, kožešníci, krejčí tří měst Pražských měli v XVI. věku pořádky společné; o krejčích

---

[1]) Arch. praž. č. 1130, 334.

[2]) Arch. praž. č. 2083, Q 18.

[3]) Arch. týž; 1483, 265. Dávají si ho do městské knihy, ale musí se na česko přeložit.

[4]) Arch. praž. č. 1130, 233.

[5]) Arch. týž, 994, 143. Jahrbuch. XII., 8217 Köpl.

[6]) Jahrbuch. V. 4535.

[7]) Jahrbuch. XII. 8168.

[8]) Na př. r. 1598 žalují řezníci tří měst Praž. na řezníka Hanka, že koupil na Hradčanech „nemocný vůl". Arch. praž. č. 1541, L. 15. Zlatníci „tří měst" r. 1625 v arch. praž. č. 1003, 150.

víme jistě, že se o statuta r. 1580 společně snesli a císaři podali k schválení.[1])

Řemeslníci nejbližších u Prahy měst — Vyšehradu a Hradčan — bývali ode dávna organisováni v příslušném nejbližším cechu novoměstském nebo malostranském. Na Hradčanech byl na hraně XV. a XVI. věku jen jediný cech: byla to stavitelská huť při chrámě svatovítském. Ta huť zašla, tuším, s mistrem Benediktem z Pístova a příchodem Vlachů. R. 1539 vystupuje zednický cech malostranský, jakož svrchu položeno, již samostatně, kdežto před tím jeho mistři byli sloučeni s hutí zámeckou. Pak již platila zásada, ještě v konec naší periody (1612) připomínaná, že „řemeslníci hradčanští cechy své mají v Menším městě Pražském".[2]) Kdož tedy na Hradčanech pracovali bez cechu, pokládáni nejen od malostranských, ale ode všech cechů Starého i Nového města za stolíře.

V sloučení cechů malostranských s mistry hradčanskými vyskytuje se nám jedna z lokálních tužších forem spolucechování.

Vzrostem Hradčan i povýšením města za Rudolfa nechtělo se mistrům hradčanským cechovati s malostranskými. Byly o to hádky téměř bez konce. Tu na příklad r. 1588 chtějí ševci malostranští, aby konšelé na Hradčanech zastavili práci stolířům, kteří nejsou do pořádku přijati; konšelé odpovídají, že zastaví, ale ne z povinnosti, než pro zachování sousedství. A když r. 1590 pražští provazníci chtěli na Hradčanech honiti stolíře, odvolávajíce se k rozkazu konšelů pražských, ohrazovali se konšelé hradčanští, odpovídajíce, že pražští „proti obdarování tohoto města Hradčan neměli rozkazů takových činiti".[3]) Je z těch odpovědí hradčanské správy městské znáti nechut k dosavadnímu poměru průmyslové závislosti na městě druhém. Brzo potom r. 1591 vznáší hradčanský mistr Jiřík Altman, kteraké soužení a záští trpí od cechu kovářského v Menším městě, a prosí, aby, snesouce se zdejší kováři, koláři a zámečníci, směli míti na Hradčanech svůj pořádek. Konšelé odpověděli, že nic nenamítají.[4])

A týž rok zase truhláři tří měst Pražských viní na Hradčanech dva německé mistry, že nejsouce v žádném pořádku jim čeládku

---

[1]) Arch. praž. č. 556.
[2]) Tamž, č. 1542, 436.
[3]) Arch. praž. č. 1538, F 2; č. 1539, C. 16.
[4]) Tamž č. 1539, E. 7.

loudí, takže oni nemohou lidem řemeslem právi býti; nechť prý sobě cech objednají a v kumplířství neleží, pakli by toho neučinili, tehdy že pražští cechmistři, kterého z nich dole v městě podskočí, toho vsadí do vězení.[1])

Zatím však hradčanští konšelé velmi chutě udělovali příchozím řemeslníkům živnostenské právo, málo na to dbajíce, jsou-li kde v cechu či nejsou. Ba shledáno r. 1593, že v samém rathouze hradčanském sedí a pracuje kloboučnický „stolíř".[2]) Kdykoli co toho cechové dolejší poznali, vždy zase stížnost. R. 1593 vytýkají cechové pražští, že mají stolíři na Hradčanech městské právo a cechu nechtějí. Odpověděli Hradčanští, to že se týče truhlářů, kteří tu stolují, prý je napomenou, aby sobě cech objednali, ale stran stolířů v domech panských, tu že nemohou pánům rozkazovati.[3]) A takž to chodí pořád až do konce periody naší. V posledních letech jen krejčí dvorští měli nějakou organisaci, jejíž sídlo však nebylo na Hradčanech, ale v Menším městě.[4])

Nápodobně jako mezi Pražskými městy i na venkově, zvláště na velikých panstvích šlechtických, byly interlokální, meziměstské cechy, a to o dvojí formě. Někde byl cech v jednom přednějším městě a všickni mistři stejného řemesla, roztroušení po městech a městečkách okolních, musili býti jeho členy i s cechem, jestli si kde nějaký zřídili. Je tu poměr cechu hlavního k podružným. Druhá forma meziměstských cechů byla v tom, že všecky sdružené organisace byly rovnoprávné. Byla to forma jakéhosi řemeslnického bratrství. Nutnou podmínkou těch cechů společných byla stejnost statut, a takovou stejnost statut a živnostenských zásad nejsnáze vrchnosti mohly v skutek uváděti při kolika městech najednou. Interlokálních cechů jest v XVI. stol. zaznamenáno v pramenech mnoho. V století před tím nalezl jsem (až k r. 1519) jen jeden takový cech tkadlčí, sestávající z cechu třeboňského, lomnického a veselského.[5])

Za příklad meziměstského cechu nerovnoprávného v XVI. věku posluž cech tkadlců panství krumlovského. Cech v Krumlově byl hlavní, přední a jemu podřízeni byli

---

[1]) Tamž F. 16.
[2]) Tamž K 9; č. 1540 F. 1.
[3]) Tamž č. 1540, C. 16.
[4]) Tamž č. 1158, 248; r. 1590 a č. 105, 398 r. 1607.
[5]) Winter, Děj. řem. XV. stol. 630.

cechové v Plané, v Hořici, ve Chvalšinách, ve Vyšším Brodě, v Rychnově a snad ještě jinde. Vrchpráví krumlovských v tom, že udělovali ostatním cechům (zajisté ne zadarmo) „tovaryšské právo" (Knappenrecht) t. j. dovolovali, aby mistři podružných cechů chovali tovaryše. Učedníky směli přijímati doma, za vyučenou však dáváno při hlavní pokladnici v Krumlově; tu také skládali vyučenci po libře vosku. Příspěvky a pokutné peníze zustávaly v cechu podružném; s těžšími otázkami však bylo jíti do Krumlova k cechu hlavnímu.[1]) Týmž zpusobem náleželi ke krumlovskému cechu mlynářů všickni mlynáři na panství a k cechu zedníků, kamenníkův a tesařů v Krumlově všickni stejní řemeslníci celého panství.[2]) Zvláště když neměli cechu svého, musili se vším do Krumlova. — Také řezníci celého panství Jana Zejdlice z Šenfeldu na Polné a Přibyslavi byli nuceni poddati se cechu řezníků v Přibyslavi, jináč nesměli řemesla dělati.[3])

K cechu kovářů a kolářů v Jičíně hlásili se stejně i příbuzní řemeslníci z okolních měst cechovní i necechovní; ohlašovali v Jičíně své učedníky a brali tu dovolení chovati čeleď vandrovní, jakož to jistě víme o zámečnících z Městce Králové (r. 1619).[4])

Také tkadlci v Pilínkově měli vrchní cech nad tkadlci vukol na panství, a to tak, že bylo jim právo dáno zrušiti každý cech, jenž by se k nim nepřidal. Zdá se, že pilínkovská organisace byla vzorem krumlovské.[5])

K některým cechům v Mladé Boleslavi náleželi stejní řemeslníci z měst a městeček daleko široko. Na příklad k pořádku zdejších mydlářů náleželi mydláři a svícníci turnovští.[6]) Stejně tak k cechu ševců v Kostelci nad Orlicí byli v podruží ševci z Častolovic, z Vamberka a z jiných sousedních osad.[7]) Taktéž kloboučníci rychnovští a z jiných měst okolních příslušeli pod vrchní správu cechu kloboučníku v témž Kostelci.[8]) A tím zpusobem jiní jinde.

---

[1]) Mörath, Mittheilungen XL., 141.

[2]) Minist. vnitra. IV. D. 7. Fasc. 422. Opis v arch. zemsk. Řády z r. 1614.

[3]) Dle řádu z r. 1607. Jmenovitě se uvádějí řezníci v Borové, Roudné, v Losenici, Nížkově, v Sázavě.

[4]) Manuál kovářů v Jičíně, z r. 1613. Arch. zemsk. mus.

[5]) Opis řádu jest v arch. třeboňském.

[6]) Šimák, Turnov. 231.

[7]) Archaeol. Pam. VII. 100.

[8]) Sedláček, Rychnov. 55.

Meziměstské cechy rovnoprávné vznikaly obyčejně pro svépomoc proti řemeslníkům neoprávněným[1]) a pro zmenšení soutěže při sháňce po surovinách. I při rovnoprávném združení jeden z cechů pokládal se za hlavní. Jeho přednost před druhými bývala jen v tom, že cechmistři jeho rozsuzovali spory ostatních cechů v případech pochybných; jináče byl poměr mezi všemi „bratrský“. Takový, tuším, cech měly již od r. 1545 organisace truhlářů a bednářů měst Budějovic, Krumlova a Jindřichova Hradce.

Táborský cech koželužský byl na čele rovnoprávného združení cechovního. Píšíce prachatičtí koželuzi do Tábora o statuta, podotýkají, že některá okolní města a městečka k táborskému cechu se připojila a pořádek s ním mají.[2]) Byli tehdáž prachatičtí koželuzi na skoku připojiti se. Zájmové združení měly cechy řeznické v Kostelci nad Orlicí, v Rychnově a v Solnici. Proč se združily, o tom jsme zevrubně zpraveni. Členové těch tří cechů sešli se v Rychnově r. 1579[3]) o věci potřebné a těm třem cechům prospěšné, neboť jest dobrá věc, když chrání řemeslo jedno druhé, jsouce sobě tak blízko. Snesli se, že nebude jeden druhému v řemesle škoditi, nebude do města druhého sám ani jeho učedník dobytka honiti, ani nositi; dále snesli se, že při koupích jedni druhým nebudou překážeti, poněvadž jest to věc nekřesťanská, která „nevzdělává dobrého ani bratrství“. Tato smlouva, jež má ráz kartelu, soutěž na prospěch konsumentů vylučujícího, byla poprve smluvena a zapsána v schůzi tajné; v letech následujících byla však v schůzích cechovních čítána a několikrát obnovena, r. 1614 dokonce na pergamen pro stálost uvedena[4]) a rozmnožena některým dodatkem, jmenovitě výhrůžkou, kdo by z mistru smlouvy nedržel, aby byl ze svého cechu vyobcován jako provinilý, aby ho zkazili jako lehkomyslného, a novým snesením, „aby spolu drželi pro plnost, když se jedná s vrchností“.

Od cechů meziměstských k zřízení cechů krajských jen krok, o kterémž se dovídáme, že tu a tam učiněn teprve v XVI. věku. Forma krajských cechů stejná jest jako při meziměstských

---

[1]) Tak i na Moravě. Kameníček, Zemsk. Sněmy. III. 125.

[2]) Notulář prachat. 1528. Arch. zemsk.

[3]) Archeol. Pam. VII. 101. Sedláček (Rychnov) má datum r. 1571, které sotva správno.

[4]) Pergam. v arch. mus. zemsk. r. 1614.

združeních, jen okres organisace je širší. V úmyslech krajského cechu do popředí se staví obrana proti obchodní soutěži stejných řemeslníků z krajů cizích, k jarmarkům docházejících. Víme to z veliké rozepře cechu kloboučníků kraje plzeňského s kloboučníky pražskými r. 1538. Kloboučníci řečeného kraje vyslali zástupce své z Plzně a z Klatov do Prahy a tu smlouvou obmezili pražské mistry na svých jarmarcích dosti nepříjemně, jakž o tom při obchodě bude řeč.[1]) V plzeňském kraji také mydláři měli krajský cech [2]) a snad ještě jiná řemesla. R. 1615 i lazebníkům zřízen krajský cech v Žatecku, jehož základem bylo sdružení lazebníků a bradýřů zprvu jen několika měst r. 1594.[3])

O jednom cechu krajském jest r. 1606 zapsána zpráva, kterak se rozpadal. Jihlavští sedláři totiž byli „od starodávna jakožto cech hlavní a krajský" všem mistrům i cechům sedlářským v městech českých okolních daleko široko. Slušeli k němu německobrodští, pelhřimovští, polenští a jiní. Právě r. 1606 německobrodští sedláři, majíce jakýsi spor o přijetí nebo nepřijetí člena, utekli se do Kutné Hory a ne k svému „hlavnímu a krajskému cechu" do Jihlavy a nad to sedláře jihlavské nařekli z „nepořádnosti". Jihlavští konšelé ujali se svého cechu a psali radě Brodu Německého, aby nedopustila svým sedlářům odtrhovati se od cechu jihlavského na potupu jejich pořádku a na ujmu a zmenšení; sedláři brodští prý dávno připověděli se k jihlavským, v knihách jihlavských jsou zapsáni a až posavad řídili se zdejšími sedláři stejně jako mistři jiných měst okolních a v Jihlavě byli vyslýcháni a tu porovnáváni. Také do Hory psali konšelé jihlavští, a to rychle dvakrát za sebou.

Na počátku Kutnohořané nebyli proti Jihlavě.[4]) Ale když spor se táhl, Kutnohorští ujali věc jako za svou. Jihlavští r. 1607 tou příčinou navrhují Kutnohorským, aby zvláště strany nařknutí sedlářů jejich sešli se nějací rozhodčí a smírcové v některém nestranném městě; ne-li, že Jihlavští míní fedřovati své sedláře, když budou žalovati soudně. Přistoupeno k činu. Sedláři kutnohorští „na posměch" jihlavského cechu jednoho dne zpět hnali

---

[1]) Arch. praž. č. 2134, 269.

[2]) Opis řádu (Konfirmace Ferdin. III. z r. 1652) v arch. zems. mus.

[3]) Archaeol. Památ. XI. 457. Arch. zems. mus. Žatec.

[4]) Týž rok Kutnohořané prosí Jihlavské o výpis řádu soukenického, poněvadž měli rozsouditi postřihače se soukenníky. Z knihov. Žerotín. v Bludově. Opis v arch. zem.

od svého města 6 tovaryšů, kteří z Jihlavy přivandrovali, a nad to ještě po nich vzkázali do Jihlavy „vzkázání nepříjemné". Z toho vznikla zase hrozba žaloby u císaře. Ale nežalováno; Jihlavští snažili se vždy o smír, poněvadž cítili z trhliny škodu. Zjednali tedy z nejpřednějších měst markrabství Moravského „naučení" ve sporu s Brodskými a Kutnohorskými; ta naučení, kteráž svědčila patrně jejich prospěchu, poslali do Hory žádajíce, aby „sedláři horští své urputnosti zanechali", neboť by to mohlo škoditi jich synům a tovaryšům na Moravě, v Slezště i v Rakousích, kamž se zpráva o sporu již dostala. Z listu posledního také vysvítá, že sedláři pražští vpleteni do sporu a že se dali na stranu sedlářů horských a brodských proti Jihlavě.[1]) Konce nevím, zdá se však, že se cechy českých měst od Jihlavy odtrhly dokonale.

Kterak tuze Jihlavským na tom záleželo, aby pokus německo-brodských sedlářů nebyl špatným příkladem pro druhé krajské cechy jihlavské, to lze souditi z toho, že v zápětí, hned jak propukl spor, dovolili ševcům z Pelhřimova, z Brodu Německého, z Polné, z Brtnice Trhové, z Batelova a odjinud, aby své zboží prodávali v Jihlavě ne (jako dosud) jen o jarmark, ale týdně. To je koncesse veliká!

Analogickou formou jako cechy krajské již v XV. věku vystupují cechy zemské. Buď jednotliví mistři anebo jednotliví cechové v městech království Českého náležejí k jednomu hlavnímu cechu v městech Pražských. Vznikaly zajisté tím, že venkovský mistr i venkovský cech chtěli míti na oporu přední organisace stejného řemesla, kterouž přednost si osobily cechy pražské jakožto cechy města „hlavního". Podnět k příslušnosti k organisaci pražské býval ten, že venkovský cech vyžádal a zaplatil si u pražského cechu statuta. Řídě se pak těmi statuty zajisté závisel venkovský cech při spornosti některého článku na rozhodnutí cechu „hlavního" v Praze, k němuž se i při sporech v řemesle utíkal jako k instanci druhé a rozhodující; nepozorujeme však, že by u nás jako v Němcích měl některý hlavní cech pokladnici ústřední a venkovské cechy pokladny vedlejší, a že by ročně cechmistři venkovští, jakožto správcové pokladnic, musili k pokladně hlavní s počty svými[2]); ani že by venkovští mistři musili pravidelně při-

---

[1]) Z knihov. Žerot. v Bludově. Opis v arch. zemsk. 107, 125.

[2]) Mummenhoff, Monogr. zur Kulturgesch. VIII., 105.

spívati také do pokladnice hlavní a byť jen penízem nepatrným, placeným spíš jen jakožto známku, jako symbol závislosti, jakž to zvykem bylo při hlavní kamenické huti štrasburské, kamž venkovští cechmistři posílali ročně jen jediný groš český na důkaz „poslušnosti".[1])

Naše venkovské cechy obyčejně platily do Prahy jen za propůjčení statut a za rozsouzení sporů, jichž nedovedli doma urovnati. Přes to však činiti jest v poměru venkovských cechů k pražskému hlavnímu rozdíly. Některé venkovské cechy žily po všech stránkách rovnoprávně jako pražský cech „hlavní"; jiné cechy a zvláště mistry, pracující v městech bez cechovního zřízení, pražský cech pokládal za nerovnocenné a snažil se uvésti je poněkud v podruží. Pozná se to z dokladu. Ze staré doby do XVI. století vešel cech mlynářů jakožto zemský cech. K jeho uznání po vší zemi přičinili „zemští mlynáři", povědomá technická komise starodávná, která rozsuzovala spory vodoprávní „při mlejnech, jezích i měrách". Pro tu pravomoc pražských mlynářů stalo se, že venkovští vypůjčovali si řády z Prahy, a pražští, přicházejíce ven jakožto komise, přibírali venkovské do svého znaleckého sboru. Tak vznikl zemský cech mlynářský a zůstával i v XVI. věku. Pražští mlynáři objednali si řád a majestát r. 1601, v němž stojí, aby se ve všem království Českém všichni pořádkové mlynářů při městech císařských pražským řádem řídili.[2]) V jednom opise z r. 1601 čte se dokonce, aby všichni mlynáři ke koruně české přináležející se tím řídili.[3])

Venkovští zvláště čile opisovali si řád pražských mlynářů z r. 1601. Ty „nové mnoho platné artikule" opsali si z nejprvnějších táborští a prachatičtí mlynáři.[4]) Pražští, zasílajíce je, připojují zásadu, že jsou „zavázáni na vše strany v království Českém dobrý a chvalitebný řád působiti". Ale přes to k pražskému cechu mlynářskému pevně příslušeli jen mlynáři kolem Prahy do tří mil a ne dál.[5]) Venkovští byli naprosto volni, leč že některý přál si býti členem „přespolním" čili členem „pod ochranou". Tím členstvím nabyl práva opovídati v Praze u cechu učedlníky, dávati jim tu

[1]) Jahrbuch XV., 11849. R. 1563.

[2]) Pamět. knihy mlyn. č. 4. v arch. mlynářsk. Fol. 22.

[3]) Kniha mlyn. pergam. v soukrom. ruk. Půjč. do praž. arch.

[4]) Pamět. knih. mlyn. č. 4. fol. 23, 58. Též v pamět. knize táborské. Fol. 158.

[5]) Arch. praž. č. 994, 167.

za vyučenou a nabývati „pořádné" čeledi. Kusu mistrovského dělati nemusil. Není psáno, zdali za takové přespolní členství mlynář něco pravidelného platil, ale oznámil-li písemně, že s vědomostí pražského cechu přijímá učedlníka, to zajisté neprošlo mu zadarmo.[1]) Teprve v XVII. století utužen zemský cech tou velikou měrou, že pražští obdrželi právo dosazovati cechmistry mlynářům venkovským po krajích. R. 1674 totiž pražští žádali o zlepšení řádu z r. 1601 a v tom zlepšeném řádě artikul pátý čte se, že starší mlynáři zemští „budou moc míti v krajích jiné přísežné mlynáře voliti a je do Prahy k hlavnímu pořádku obeslati k vykonání přísahy a k nim okolní mlynáře připojiti, aby páni obyvatelé v království Českém příčinou nepořádných, nevyučených a pořádkem se neřídících mlynářů zkrácení nenesli". Mlynáři ve třech mílích okolo Prahy musili platiti příspěvky do Prahy a sem hlásiti se do hospody. Toho venkovští byli prosti.[2])

Řezníci pražští byli hlavou cechu zemského již v XV. věku, stejně tak sladovníci a kováři pražští. V XVI. století bylo spojení těchto pražských cechů s venkovskými velmi volné přes to, že žatečtí řezníci zovou r. 1541 pražský cech svou „vrchností".[3]) Ty pražské „vrchnosti" půjčovaly svůj řád[4]); že by rozhodovaly ve sporných věcech dle svých statut, to zapsáno někdy jen při řeznících. Nad to o týchž pražských řeznících víme, že r. 1560 snažili se způsobiti sjezd všech cechovních řezníků do Prahy. Šlo o tovaryše necechovní, kteří mistrům utíkali s penězi. Řezníci tří měst Pražských se usnesli o novém řádě proti takovým tovaryšům, aby nebyli bez listů přijímáni, a to snesení rozeslali po Čechách jakožto návrh s nadějí, že venkovské cechy ten artikul jejich nezhyzdí, ale schválí, a když ho schválí, ať jednoho nebo dva mistry do Prahy vyšlou, aby tu věc mezi sebou stvrdili. To pozvání šlo až do Labského Ústí, do Třebenic, do Budyně.[5]) Tedy daleko od Prahy.

---

[1]) O právech členů přespolních viz v arch. praž. č. 3011, 228; č. 3013, 16.

[2]) Kniha pergam. mlyn. Půjčená do arch. pražs. Fol. 16—24. Hořejšímu citátu mohlo by se snad rozuměti tak, že pražští jmenovali venkovské jen do komise a ne do správy cechů venkovských. Já však uvažuje celý text, rozhodl jsem se pro výklad hořejší.

[3]) Kn. žateck. v arch. praž.

[4]) Kováři praví v úvodě k svému řádu, r. 1546, že se jím řídí kováři v celých Čechách. Arch. praž. č. 994, 178.

[5]) Brandýs. kniha pamět. z r. 1515. 126.

Majestát Ferdinandův, r. 1545 soukenníkům daný na volné skupování vlny všude v Čechách, byl asi hlavním podnětem, že všichni soukenníci i v XVI. věku měli stálé zření k cechu pražskému; r. 1545 vidíme soukenníky ze všech krajů v Praze shromážděné, ani se usnášejí o cechovní artikule, které si pak po celé zemi opisovali.[1]) A r. 1612, když pražskému cechu šlo o zlepšení toho majestátu, psal do všech krajů království Českého cechům soukennickým o příspěvky na útraty s dobýváním majestátu spojené, a zval delegáty do Prahy k jednání.[2])

Je tu tedy stejný poměr venkovských cechů k pražskému „hlavnímu", jako při řeznících: skládají se jen k společné akci na prospěch svých zájmů; jináče se o sebe nestarali. Jen to chtěl pražský cech, aby venkovští se řídili jeho statuty. O českolipských soukennících dokonce víme, že na to musili r. 1614 pražským vydati revers. Ale po bitvě bělohorské brzo se odtrhli.[3])

Z cechů zemských předešlé doby také koželuzi pražští udrželi sobě v XVI. věku jakýs primát ve volném spojení cechů venkovských. Víme to ze sporu, který se přihodil r. 1561 mezi kožel užským cechem plzeňským a stříbrským. Tenkrát — nevíme proč — stříbrští zamítali tovaryše z Plzně; plzeňští žalovali; věc se dostala až k appellaci a tu pravili stříbrští koželuzi, že mají oznámení od koželuhů Nového Města Pražského, jimiž se spravují jakožto vrchním cechem, chtějí-li pořádni býti, aby té čeledi, kteráž by u plzeňských koželuhů dělala, nefedrovali, neboť oni (pražští) nefedrují té čeledi též. Appellace tehdáž rozhodla, aby plzeňští, chtějí-li, soudili se o čeleď s pražským vrchním cechem a ne se stříbrskými. Psáno není, kterak věc skonána.[4]) Z pře této lze vytušiti, že také tovaryši venkovští a jich v Praze ochotné přijímání nebo zamítání, byli pojítkem zemských sdružení cechovních; v tom jeví se povaha doby nové, v kteréž se otázka tovaryšská zhoršila.

Z předešlých dob udrželi sobě „zemský cech" též kožešníci pražští. Když r. 1564 propůjčovali svůj řád do Rakovníka, vi-

---

[1]) Arch. mus. zem. Řád souken. v Kostelci n. Orl.

[2]) Trutnovský kopiál I. 167. v zems. mus. Trutnovští soukenníci prosí, aby „co se sbírky na výpravu dotýče, náležitě byli ušetřeni", poněvadž jejich řemeslo schudlo.

[3]) Arch. místodržit. F. 67/20. Opis v arch. zem.

[4]) Arch. zems. kn. appell. č. 3, 807.

dělo se jim nutno připomenouti, aby rakovničtí kožešníci „měli zření a utíkali se o všecky své zvláštní věci a potřeby k nim a k jejich budoucím, též jako z jiných měst a městeček vedle řádu starodávného".[1]) V těch slovech tedy naznačen poměr venkovského cechu k mateřskému, pražskému. R. 1595 chlubí se kožešníci, že k nim všickni kožešníci v království „hledí" a že se musí s nimi poraditi.[2])

Úplnou neodvislost cechovní správy venkovské na hlavním cechu pražském znáti ze smlouvy, kterou r. 1553 zjednal zemský cech kloboučníků pražských s cechem táborským. Smluveno, že táborští mají se sami spravovati ve všem i čeládku říditi kromě přespolních; těch spravovati nemají a jestliže by kteří buď z mistrů nebo z čeledi chtěli z řádu jich vystupovati, tehdy cechmistři táborští to mají sami mezi sebou doma napravovati i trestati, a jestliže by tovaryš nepořádný od nich z Tábora do Prahy přišel, cechmistři pražští nebudou ho fedrovati, ale hned ho zase odešlou.[3]) Před tím — r. 1538 — kloboučníci kraje Plzeňského velmi obmezili mistry vrchního cechu zemského v Praze na svých jarmarcích, ale v doušce smlouvy slíbili, že se k pražskému cechu budou utíkati a jím se ve všech řádech a ustanoveních spravovati, jakožto vrchním téhož řemesla v království Českém.[4]) Z té smlouvy viděti zřejmě, že podstatně změnil se bývalý poměr venkovských cechů kloboučnických k pražskému vrchnímu. Bylitě ještě r. 1520 venkovští kloboučníci k pražským v poměru podružném, majíce autonomii dosti obmezenou. Tu je patrna emancipace od Prahy.

V starší době hrnčíři pražští statutem svým projevili ochotu býti cechem „zemským", ale zůstalo, zdá se, při ochotě.[5]) Pražským krejčím zvedlo se však hůře. Ti byli v XV. věku hlavou cechu zemského, v XVI. věku — ještě r. 1595 — krejčí pražští o sobě praví, že všichni krejčí v království k nim hledí[6]); nevím však, že by z venkova se k nim kdo o pomoc obracel. Vykládám si emancipaci

---

[1]) Pergamen v arch. mus. zemsk.

[2]) Arch. praž. č. 1167, 152.

[3]) Arch. praž. č. 164, 381.

[4]) Týž arch. 2134, 269.

[5]) V statutech hrnčířů pražských z r. 1612 jest několik tak ostrých kusů proti venkovanům, že o zemském cechu nemůže býti řeči; také podezřelé jest tvrzení pražských, že „na žádné jarmarky hrnců z Prahy ven nevozí". Neměli tedy s venkovem nic. Rukop. bibl. Lobkovic. 72, řád. 28.

[6]) Arch. praž. 1167, 152.

českých venkovských krejčí tím, že pražský cech byl silně poněmčený.

Naproti tomu starobylý cech pražských nožířů i v XVI. věku dává poučení na venek a jest tudíž hlavou cechu zemského.[1])

Jakožto nový zemský cech vystupují v XVI. věku truhláři. R. 1603 čteme v jejich pražském řádě, že ze všech měst a městeček i vsí v království Českém všickni mistři pořádků truhlářských k jejich cechu pražskému své zření mají [2]) a v nastalé potřebě k němu se utíkají, zvláště ti, kteříž odtud artikule sobě si objednali a k němu pod ochranu se připojili, čeládkou pořádně fedrováni jsouce. Při tom pražští zřejmě slibují, kdyby tovaryš venkovskému cechu nebo mistru se zprotivil a odešel, že má býti odsud z Prahy „treybován".[3]) Tu se skoro zdá, že tovaryši byli hlavním popudem, aby venkovští truhláři měli své zření k pražskému cechu „vrchnímu". V starších statutech truhlářů pražských není o vrchnosti jejich cechu ani zmínky. To dělnická otázka ještě tolik nenutila.

K novým cechům zemským v XVI. věku přísluší cech mydlářů pražských; jest o tom zpráva z r. 1603. Mladoboleslavští vyžádali si řád od pražských, pak ho půjčili sami chrudimským mydlářům. Z toho vznikl zlý spor. Chrudimští byli nuceni přímo smlouvati se o propůjčení řádu s pražskými. Tehda smluveno, že chrudimští (jako jiní venkovští) budou bráti naučení u pražských, že spokojí se pečetiti zeleně, kdežto pražský vrchní cech pečetí voskem červeným, a že pražský mydlář, přijda ven na jarmark, má míti přední místo.[4]) V době pobělohorské obdrželi cechovní mydláři právo a svobodu dojížděti na jarmark do císařských dědičných zemí se svým zbožím (wahrkauffem).[5]) — Naposled buďtež k novějším zemským cechům připojeni ještě řemenáři a uzdáři obou Pražských měst. Mají r. 1617 v statutech ustanovení, kteří mistři z jiného města by chtěli se k pořádku připojiti, s cechmistry bratrství míti, výpisu cechovního žádati, budou je pražští moci připojiti a výpis

---

[1]) R. 1544 jde naučení do Budějovic o přijímání členu. Arch. mus. zem. List. buděj.

[2]) Z r. 1671 jest zpráva, že truhlář v Landškrouně náležel pod zemský cech (landzeche) truhlářů hlavního města Olomouce. Arch. landškr. Stadtbuch z r. 1487, 452.

[3]) Bibl. Lobkovic v Praze, č. 72, č. 26.

[4]) Rybička, Čas. Čes. Mus. 1847, 172.

[5]) Čteme tak v nedatovaném řádě mydl. Hradce Králové. Kusý pergam. Svazek v arch. mus.

uděliti, však s dovolením obou Pražských měst.[1]) Tu jest tedy zemský cech ještě jako v zárodku, ač-li již po prvním těch řemesel majestátě z r. 1597 venkovští se k pražským nehlásili.

Uvedeno svrchu, že venkovští mistři vzácnějších řemesel, nemajíce pro malý počet cechu, přihlašovali se k cechům pražským, kteréž tím způsobem staly se již v starší době cechy zemskými. Některý pražský cech to měl přímo v statutech, že musí venkovský mistr k němu se hlásiti. Z nejstarších cechů pražských, jež přijímaly venkovské mistry jednotlivce, byli malíři. Ještě v statutě krále Ludvíka z r. 1523 jest zřejmě naznačeno, aby tovaryš, který by se chtěl za mistra kdekolivěk v království Českém osaditi, podnikl mistrovský kus v Praze, srovnávaje se v řádu. Ještě také do řádu malířského r. 1598 vtělen starý kus, že v Starém městě v pořádku každý mistr, buď malíř, krumplíř anebo sklenář, z kteréhokoli města království Českého, povinen kus svůj mistrovský ukazovati, též učedlníky své tu přijímati a propouštěti a při každém kvartálu do truhlice mistrovské, „kdož jest za mistra přijat", jeden groš bílý odeslati.[2]) Kdyby se to v praxi bylo dalo provésti, že každý malíř venkovský musil v Praze býti „za mistra" přijat v cech na základě zkoušky, byla by věru živnostenská organisace malířská znamenitě pevným cechem zemským, cechem mistrů rovnoprávných ve všem. Ale toho nebylo.

V této době stejně jako v starších dobách ani nechtěli venkovští mistři býti přijati v Praze „za mistry", poněvadž by byli nuceni k mistrovskému kusu drahému a k pravidelným poplatkům; jim proti stolířům venkovským stačilo, když byli přijati u pražského cechu za „přespolní" čili „hostinské" či „pod ochranu." I této snaze vyhovuje svrchupsaný řád z r. 1598, stanově, že „mistři staroměstského pořádku podle starobylého způsobu budou moci mistry ze všech měst království Českého a k němu příslušejících zemí k témuž pořádku za spolubratří přijímati". A členství „hostinské či přespolní" neobsahovalo jiného práva, nežli měli „přespolní" mlynáři v cechu pražském, totiž, že opovídali učedníky u pražského cechu, s jeho vědomostí dávali jim za vyučenou a měli nároky na řádnou čeleď.

---

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukop. č. 72, řád č. 33.

[2]) Arch. praž. 994, 156.

Šlo tedy mistrům venkovským hlavně jen o spolubratrství, o ochranu proti potulným tovaryšům, kteří mistrům přebírali práci. A ochrana nežádala toho, aby v Praze mistr konal zkoušku a posílal sem čtyřikrát v rok peníze; na venkově dobře obstál beze zkoušky, jen když městská rada mu povolila živnost. I když tu a tam vznikl na venkově malířský a sklenářský cech, řídící se statuty pražskými, nebyla povinnost jinačí nežli požadovati pražský cech v rozpacích za naučení a zaplatiti.[1])

Pražský cech zlatnický vztahoval se již od svého založení v XIV. věku na všecky zlatníky v Čechách. Poměr venkovských mistrů k pražským byl však v XVI. věku tak volný jako u malířů. Také pražský cech kamenníkův a zedníků snažil se míti jakožto cech hlavního města jakousi supremacii nad mistry venkovskými; ale již v XV. věku vymykal se mu cech kutnohorský, a nevíme, že by v XVI. století byl něco s ním měl cech krumlovský (r. 1564 nově stvrzený) ani který jiný.

Naproti tomu mečíři pražští, kterým již v starší době svědčil majestát na všecky mistry vší země České, udrželi si mocnost nad venkovany větší nežli bylo v jiných zemských ceších. Což důrazně r. 1605 volali starší mečíři pražští Jana Grecara, mečíře v Hradci Králové, aby postavil se před jich soudnou stolici, kdež byl obviněn z urážky![2])

Ze staré doby i lazebníci pražští vedli si jako zemský cech, ale velmi volný. Někteří venkovští se ho drželi, zvláště když pociťovali potřebu opory, neboť lazebnictví nebylo z řemesel tuze vážených a ochrana byla leckdy nutna.

Postřihači staropražští v XVI. věku několikrát o sobě praví, že jsou „hlavním pořádkem v království Českém“[3]); v století potom následujícím dovídáme se, že mistr, jenž chce usaditi se

---

[1]) Nezachovalo se mnoho dokladů o tom, že by venkovští byli u pražského cechu malířského hledali poučení. Z Budějovic z r. 1597 známe případ. Budějovičtí konšelé žádají „pořádek vznešeného umění malířského“ v Praze za rozhodnutí o Petru Kolmillerovi, je-li stolíř či ne. Prý jsou sklenáři proti němu; konšelé mu dovolili živnost, když bude od pražských za řádného uznán. Hádka se táhla dlouho. Sepsána ve dvou knihách arch. buděj. v koncept. 159 a v manuále z r. 1602 fol. 8. Opisy v arch. zem.

[2]) Arch. praž. č. 1289, 38.

[3]) Tamž, 2230, 166, r. 1587.

v městě venkovském, dá hlavnímu cechu za své mistrovství 12 kop míšeňských, nemusí dělati mistrovského kusu a zbaven jest tříleté tovaryšské služby v Praze.[1])

U věku XVI. také pražští zámečníci byli cechem, u něhož se venkovští mistři v řemeslo vkupovali. R. 1652 připomíná se v obnoveném jich řádě, že zámečníci měst na deset mil okolo Prahy vkupovali se do pražského cechu, a to prý proto, aby venkované měli čacké mistry a dobré dílo; teď (1652) toho již není, a proto jsou venku sami hudlaři.[2])

Z mladších cechů „zemských" jest cech punčochářský tří měst Pražských. Ten si dal vstaviti do cechovního řádu r. 1612 článek: kdyby punčochář v jiném městě chtěl býti mistrem, že musí se v Starém městě v cechu oznámiti a k hlavnímu cechu připověděti a potom tu, kdež se osaditi umínil, právo městské si zjednati.[3]) K takové připovědi v Praze nutilo venkovské punčocháře zajisté kromě jiného hlavně to právo, že cechovní punčochář smí kdekoli v Čechách na trzích vlnu kupovati svobodně. Ostatně o pražských punčochářích víme jistě, že venkovské nutili připojiti se; zajisté že českolipští punčocháři nebyli jediní, kteří r. 1614 musili vydati revers pražským, že se jimi budou spravovati.[4])

Ze statut cechu soustružnického v Starém městě z r. 1576 vyrozumíváme, co zahrnuje v sobě, když se mistr venkovský u hlavního cechu v Praze „připověděl". V statutech totiž stojí, že jsou mistři v tomto slavném království i v městečkách a zvláště, kdež žádných kusů mistrovských nedělají, však místo nich k pražským řádům toho řemesla se přiznávají a vedle nich čeládku chovají a učedlníky.[5]) Měl tedy venkovský mistr, v Praze připověděný, beze zkoušky — arci s dovolením venkovských konšelů — živnostenské právo a dovolení chovati tovaryše a učedlníky.

Stejně tak bylo v cechu mandlířů a barvířů pláten, jichž řád vztahoval se na celé království České.[6]) A nepochybuji, že na konec

---

[1]) Tamž, 994.

[2]) Rukop. č. 72 v bibl. Lobkovic. v Praze. Řád 10.

[3]) Arch. praž. č. 994, 184.

[4]) Arch. místodržit. F. 67/20. Opis v arch. zemsk.

[5]) Arch. praž. č. 994, 115. Doslovně stejně v řádě malostransk. z r. 1599. Rukop. č. 72 v Lobkovick. knihov. v Praze. Řád 19.

[6]) Řád z r. 1562 v arch. praž.

rovněž tak bylo ve všech jiných řemeslech, kteréž braly na sebe ráz organisace zemské.

Shrneme-li na hromádku výsledek, jenž plyne z uvedených dokladů, vidíme, že zemské cechy v XVI. věku byla volná sdružení venkovských cechů či také jen mistrů jednotlivých s cechem pražským stejného řemesla. Který cech venkovský opsal si pražská statuta, ten hleděl, když potřeboval, ku Praze; který cech opsal si řády odjinud, ten Prahy si nevšímal. A nápodobně při jednotlivých mistrech; který se k Praze „připověděl", měl v pražském hlavním cechu příchranu a právo na čeleď řádnou; který se k pražskému cechu nepřipověděl, toho nutiti nemohl nikdo, leč že krajský cech zamítal vyučence takového mistra venkovského, když který přivandroval do Prahy. Arci mohl pražský „hlavní" cech také naváděti cechy venkovské, které k němu měly zření, aby boykotovaly vyučence svrchu pravené. Zemské cechy byly, jak patrno, organisací velmi slabých svazků, někdy tak slabých i krátkých, že název „zemský cech" ani nepřiléhá dobře. V dobách následujících se svazky zemských cechů některých ztužily, až Karel VI. r. 1739 zakázal cechy „hlavní" a „pobočné", zakázal všecko nadpráví pražských nad venkovskými.

Naskýtá se otázka, měly-li naše cechy co činiti s cechy zahraničními? V XVI. století styky skutečně začaly se a spojení mezi cechy našimi a zahraničními navázáno. Způsobili to němečtí mistři, kteří se v Praze v druhé půlce XVI. věku valně osazovali, a spojení pak stále udržovali němečtí tovaryšové vandrovní. Rozumí se, že to byli hlavně tovaryši řemesel „šenkovních". Naši šenkovali tovaryše ze sousedních zemí příchozí a naši tovaryši byli na vzájem šenkováni a přijímáni za hranicemi. Chtěl-li zahraniční cech některého svého nepořádného tovaryše jakožto psance hnáti, dopsal o tom do hlavního cechu pražského, aby ho nepřijímali. A tak psávali i cechmistři pražští do hlavnějších měst za hranicemi o nepořádném tovaryši svém. Na tomto poměru vzájemného šenkování a dopisování o tovaryše zůstávalo potom vždy.

Tou příčinou pražští cechové horlivě si toho hleděli, aby měli za hranicemi dobrou pověst, neboť bez ní nebyli by k nim směli do díla tovaryši cizí. Proto bylo v Praze v cechu hřebenářském r. 1571 vzbouření mistrův i tovaryšů, když došel list od hřebenářů v Poznani, že o pražských, ani o jejich učednících, tovaryších a synech „nic držeti" nechtějí,

než to, že nepořádni jsou a protož jich přijímati a fedrovati nebudou.[1])

I vyšetřilo se, že klevety o pražském cechu nadělal v Poznani zdejší vyučenec Petr Slavík, když tam pracoval. Ten tam mluvil, že chovají nepořádně po 3 a 4 učednících, zběhlá pacholata že za tovaryše přijímají, učedníkům, prve než čas vyjde, za vyučení že dávají. Za ty „nedůvodné" řeči vzat byl Slavík do trestání pražských konšelů, kteří cech hřebenářů opatřili na cti tak, že jim ty řeči v Poznani k ujmě nejsou. Tím snad je rehabilitovali. — Stejný v Praze poplach byl o málo let později (1579), když Jiřík Bartl, postřihač, psal ke kapitole pořádku postřihačského do Lipska ceduli, že zdejší postřihači za dobré počteni býti nemohou. Následkem té cedule nemohli postřihači dostati tovaryšů; proto žalovali, naříkali. Konšelé je na cti opatřili a Bartle zavřeli, jmenovitě proto, že „jsa zde pod vrchností a práva dosti maje", do cizí země psáti směl.[2])

Z toho patrno, že konšelé pražští lehce nesnášeli, když z Němců zdejších některý utekl se k zahraničnému cechu jako k nějaké vrchnosti své. O této odůvodněné nechuti svědčí též přísná výstraha, kterou tíž konšelé dali tobolářům Starého a Menšího města, když r. 1586 žádali vratislavský cech za naučení proti stoličkáři Fryčovi, který povlékal stolice koží.[3]) Toho však konšelé pražští r. 1572 dopustili, aby barvíři a mandlíři pláten království Českého konali se saskými mandlíři velikou schůzi v Praze, v níž se dorozuměli a smluvili o přijímání čeládky.[4]) Naposled nic nenamítali, když r. 1601 dostal se do cechovních artikulů řemesla uzdářského a „rýmařského" statut, svědčící o nějakém tužším bratrství pražského cechu s cechy cizími. Statut zněl, aby nebyli tovaryši k mistrovství přijímáni, „kteří by z pořádku jich českého, uherského a polského nebyli a při něm se nevyučili". Totéž opakuje se i v řádě r. 1617 císařem stvrzeném, s dalším vysvětlením, že čeládka, tovaryši a robenci mohou do měst českých, uherských a polských vandrovati a čeleď z těch zemí že smí přicházeti do Čech.[5]) Jest smutně významno, že po válce třicetileté — r. 1650 — pražští

---

[1]) Arch. praž. č. 1165, 171, 173.
[2]) Arch. praž. č. 1165, 118.
[3]) Tamž, 1136, 357.
[4]) Arch. praž. 2122, 38.
[5]) Tamž, 994, 170. Rukop. bibl. Lobkovic. v Praze 72; řád 33.

jircháři a zámišníci vyžádali sobě se schválením rady městské řád od „hlavního cechu" (hauptkapitel) — ve Vídni, a že směl vídeňský cech rozkazovati, aby žádná organisace toho řemesla in Kron Beham neměla právo své členy trestati výše nežli do dvou tolarů. Co jest pokuty nad to, o tom že rozhodují ve Vídni nebo ve Vratislavi.[1])

Také v XVI. věku je možno jako za starodávna rozdělovati cechy po přednosti, neboť i v té době jedni na druhé hledívali s patra; do rovnosti lidí a stavů bylo ještě velmi daleko.[2]) Které cechy pokládaly se za přednější a které byly zadnější a podlejší, to vysvítalo z pořádky, v jaké vycházely s praporci proti králi nebo na processí a průvody. V XVI. věku platila pořádka, jak si na Starém městě opsali r. 1512 Stříbrští pro své potřeby. Řezníci a sladovníci průvod začínají jakožto nejčetnější a nejbohatší řemesla; řezníci i v XVI. věku o svém cechu říkali, že jest „universitas". Za nimi uvozují se skupiny řemesel, jež v starší době bývala dosti v zadu, jsou to soukenníci, kožešníci, pekaři a krejči. Potom teprve následují kovodělná řemesla, s platnéři a zlatníky na čele; jejich příbuzní však, pasíři, ostrožníci a jehláři jsou od nich odděleni a zastrčeni na zad. Za kovodělníky, kteří zakončeni cechem kovářů, jdou ševci, pláteníci a ti, co pracují kožemi, uzdáři, řemenáři a j. Na konci pořádky byli lazebníci.[3]) V soupise stříbrském scházejí malíři a zedníci. Bezpochyby se informace pro neveliké město Stříbro po nich nesháněla; těch dvou cechů v Stříbře nebylo a opisovač stříbrský neměl naděje, že u nich ty cechy kdy budou. Nezbývá tedy než malíře po starodávnu přidati do blízkosti zlatníků. Kamenníky se zedníky uvádí Hájek na čtvrtém místě od konce.[4]) Byly-li v Pražských městech téhož řemesla cechy tři, tedy kráčíval staroměstský cech uprostřed a cechy druhých dvou měst po straně v stejné řadě. Malostranští po levici.[5])

Cech lazebnický byl tedy nejzadnější a tudíž nejméně vážený. To však se v XVI. věku již řídko stávalo, že ostatní cechové lazebníky nebo bradýře uráželi. Lazebníci, obdrževše na svou a svých

---

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukop. 72, řád 56.

[2]) Verš v knize č. 1238, 233 arch. pražs. jest výkaz doby:

Sic figulus figulum, turpis mendicus egenum
Sic faber artificem, cantorem musicus odit.

[3]) Viz o tom i o starším řádě ve Wintrových Děj. řem. XV. věku 635.

[4]) Kronika 330.

[5]) Tak čte se v řádě malostran. řezn. z r. 1538.

dětí očistu od Vladislava a Ludvíka králů majestáty (1474, 1509), prostě nestrpěli urážek a hbitě hned žalovali. Jestliže si řemesla časem zvykla pokládati děti lazebnicke za poctivé a brala je do učení, toho někde přec nechtěli dopustiti, aby lazebník směl státi se konšelem odvolávajíce se na staré zvyklosti. Ale lazebníci a bradýři se nedali. Od Ferdinanda I. r. 1553 vyžádali si nový majestát, jímž jsou na roveň postaveni s ostatními i stran onoho konšelství. Ferdinand v listě svém oznámil, že chce svornosti a rovnosti mezi řemesly; i proto že nařizuje, aby nyní i na budoucí časy barbíři, děti jejich i potomci nápotom vždy z žádných úřadů vymíšeni nebývali, nébrž jako jiní řádní řemeslníci byli buď do úřadu konšelského neb rychtářského i do jiných bráni a dosazováni a k jiným poctivým řemeslům přirovnáni. Vyhrozil král na konec pokutou deseti hřiven zlata ryzího, polovici do komory, polovici uraženému lazebníkovi.[1]) Znám jen jeden případ, že bradýři byli dle tohoto majestátu nuceni obhajovati se. R. 1560 městský podrychtář Jiřík Vovčička, řemeslem svým řezník, řekl v soudě proti jakémus bradýři, že žádný bradýř nemůže býti v těch místech, kde řezníci sedají, a tak se jim vrovnati nemohou. Bradýři žalovali; prý těmi slovy Vovčička dal na jevo, jakoby řemeslo bradýřské z jiných řemesel nejpotupnější bylo a „odřezané a vyňaté", čehož proti vejsadám císařským, dle nichž oni také v ouřadě konšelském býti mohou, mluviti neměl. Soud však neuznal, že Vovčička to vztahoval na všecko řemeslo a osvobodil ho.[2])

R. 1561 Ferdinand obnovil všecka privilegia lazebníkům zase,[3]) tou přízní i v dalších letech udrželi si lazebnici svoji zevnější čest, ale posledními mezi cechy zůstali. Na Moravě Znojemští ještě r. 1602 nechtěli trpěti v cechu koželuha Váňu, že pojal dceru lazebníkovu; císař dav vyšetřiti, že takové případy povržení lazebnického se přiházejí ještě také v Jihlavě, však v Brně a v Olomouci nic takového se již nestalo nad pamět lidskou, přísně Znojemským poručil, aby koželuha Váňu nechali s pokojem a o škody svévolné s ním se smluvili.[4]) V Němcích sněm augšpurský teprve r. 1548 lazebníků se ujal[5]); z usnesení jeho vidíme, že také tkadlci,

[1]) Arch. praž. 2213. V. 2.
[2]) Tamž 990, 350. Též v č. 1239, 89.
[3]) Tamž 994. 106.
[4]) Arch. místodržit. Missiv. 110, 140.
[5]) Zem. mus. sign. 3, C, 8. 169.

mlynáři, spolu s ovčáky, trubači a jinými hudebníky náleželi k živnostem povrženějším, a to tak, že děti těch řemeslníků a živnostníku, nejsouce v jiná řemesla přijímány, nuceny byly zůstávati v řemesle otců svých. To odstrkování sněm augšpurský zakázal jako věc nespravedlivou. U nás v XVI. věku městský tkadlec a mlynář byl vážen jako jiný řemeslník, za nerovnocenné pokládáni pouze tu a tam tkadlci a mlynáři poddanští. Chebští rýmaři r. 1604 nechtěli-li přijmouti učedlníka z rodu tkadlcovského,[1]) tož byl chlapec tuším syn robotného tkadlce z hor. V řadě cechů arci tkadlci byli zadnější.[2])

Také hrnčířské řemeslo bývalo zadnějším a ze statut volyňských se dovídáme, že hrnčíře v některém městě ani trpěti nechtěli. Kážeť statut, aby hrnčířům jako jiným byli domové prodáváni a v obcích tohoto království Českého aby trpíni a zachováni byli, jakožto jiní řemeslníci a lidé dobří, beze všech útržků a překážek.[3])

O nevážnosti jiných řemesel a cechů nevíme; satiry byly skládány na mnohá řemesla, také se ustálily typické nadávky těm oněm řemeslům (na př. kožešníkům kočkařů dáváno, ševci zváni konědeřci [4]), ale satiry a nadávky nejsou známkou, že by cech nebo řemeslo bylo pokládáno za nižší. Snížiti ševce na nižší řemeslo pokusili se protivníci jejich teprve v XVII. století. Tu se teprve ozve urážlivá fráse „bez poroku" švec,[5]) a z r. 1696 známe z Čáslavě pokus vyloučiti ševce z konšelstva jen pro řemeslo. Ale vláda nedopustila.[6])

Jednoho způsobu cechovní přednosti čtoucí všiml sobě svrchu při združeních pražských; měl-li hlavní cech právo cechu sousedního městečka povolovati tovaryše, tož tu zajisté cech bez tovaryšů nižší. Na Moravě činěn co do přednosti rozdíl mezi cechy měst

---

[1]) Arch. chebs. Opis v arch. zem.

[2]) V Mýtě r. 1533 se hádali tkadlci s nožiři o přednost a prohráli. Šembera, Mýto. 20.

[3]) Teplý, Volyně. 119. V Jindř. Hradci chodili v průvodech za smíšeným cechem, tedy tuším nejzáze. Arch. v J. Hrad. Manuál. 137.

[4]) Na to, že ševci koně pošlého kupují kůže, naděláno v XVI. věku mnoho písní hanlivých (viz Šimka v Arch. Pam. XIV. 269 „Stala se jest novina, zrodila ševce kobyla". „Psum ta rýžka, ševcům kůže").

[5]) Arch. třeboň. 1 A. 3 K. a. 33 b. R. 1687. Sto let před tím domažličtí koželuzi žalovali radě, že p á n i ševci vydělávají kůže. Tu tedy úcta. Arch. mus. zem. domažl.

[6]) Musejní spolek Včela Čáslavsá chová list z r. 1696. II. b. 1120.

královských a cechy měst poddanských. R. 1569 na sněmě olomouckém páni urození stěžovali sobě, že města „císařská" nechtějí přijímati do řemesel ani na trhy řemeslníky, kteří se učili v městech poddanských.[1]) Z Čech sice takové žaloby neznáme, ale z výkladu o zemských ceších čtoucí postihl, že u nás nebylo jináče.

Na konec nutno ještě ukázati, že v Praze byly organisace, které zřejmě ve svém názvu nesly ráz cechů podlejších. Sluly cechy m e n š í m i. Nemíníme tím cechy, které svrchu naznačeny jsou v městském spolucechu za podružné. Ty byly zajisté nižší čili menší; ale zde míníme ty nemnohé organisace, které i v samostatnosti byly nižšími. Tu nízkost jejich poznati hlavně po tom, že správce takového cechu nevolili konšelé pražští nýbrž některý podřízený městský úřad. Takovým menším cechem byli pokryvači, když emancipovali se od zedníků r. 1583. Obdrželi artikule, zřízen jim jakýs cech, ale poněvadž většinou nebyli měšťany, nýbrž jsouce chudi, neměli žádného v městě zastoupení, zřízen jim cech menší a postaveni pod správu úředníků šestipanských v Starém městě. R. 1613 vysazen jim cech řádný pod přímou správou konšelskou. Konšelé úvodem k statutům vypravují, že pokryvači teď dosáhli městského práva a také mnozí zakoupení své mají, a protož chtějí ze správy ouředníků šestipanských vyňati a jako jiní sousedé a měšťané i poctiví všickni pořádkové pod ochranou konšelů zůstávati.[2]) Tedy jim nový samostatný pořádek vysadili.

V týž čas byli menším cechem a pod dohledem šestipanského úřadu (hospodářský úřad) vinní šenkéři, pivní šenkéři, cech kočí (1577) a organisace kolečníků. Šestipáni jim dosazovali starší čili cechmistry a ti byli povinni v úřadě šestipanském konati počty roční.[3]) Šenkéři se svou organisací stáli tak nízce, že šestipanský úřad směl je posílati na roboty bylo-li potřebí.[4]) Nejhrubší posměch z jejich cechu čili pořádku stropil sobě r. 1616 jakýsi šlejfíř, když pravil, že nemají dobrého a poctivého pořádku, že mají za pečet palečnice a za erb kládu a že chodí před katem k šibenici. Zlolajce hnali k soudu.[5])

---

[1]) Kameníček, Zemské Sněmy III. 125.
[2]) Měst. mus. č. 12794.
[3]) Arch. praž. 476, 90.
[4]) Arch. praž. kn. šestipansk. 498, 180.
[5]) Tamž 476, 195.

Cechem menším byli také rybáři pražští. Kdo chtěl do jejich „pořádku a společnosti", ten musil slibovati úředníkům mostu kamenného, k jejichž správě rybáři příslušeli. Správcové jejich někdy slovou „staršími" jako správcové cechů jiných, obyčejněji však zovou se rychtářem a konšely, poněvadž pohromadě seděli v chalupách na břehu a byli podobni jakési obci.[1]) — Také huntéři pražští měli při svém nerovnoprávném řeznictví organisaci, které bylo jméno „menší pořádek řeznický"; ten pořádek však rovnal se jiným,[2]) až na to, že jeho členové byli v prodeji mas obmezeni. Proto také nebylo hádkám s cechem řeznickým konce. Ještě r. 1613 soudí se o pobrání mas „spolumistři menšího pořádku" se staršími „řeznického pořádku".[3])

Podružným či menším cechem byla v XVI. věku v Praze organisace služebných mistrů sladovnických a pivovarských. To sdružení záviselo na velikém cechu nákladníků pivních, jejichž představenstvo — osmipáni — volili podružné organisaci sladovnické cechmistry.

Z „menších" cechů venkovských nutno uvésti „pořádek obyvatelský" v Brandejse Labském. V tom cechu byli rozmanití řemeslníci a šenkéři, žádný měšťan, než sami podruzi čili „obyvatelé".[4])

Aby předešly se zmatky, nutno již tady oznámiti, že zhusta i organisace tovaryšské sluly „menšími pořádky".

Jest na konec ještě otázka, kam poděla se řemeslná b r a t r s t v a, ony starodávné spolky městských obyvatel, jež skládaly se k výkonům zbožnosti při společném oltáři a k bratrské službě zvláště při pohřbu. Ty družiny vznikem a vzrostem družin literátských, které měly týž cíl, zacházely, až zašly. Ostatně úlohu bratrskou a zvláště povinnost pohřební převzaly na sebe i cechy. Jako literátského kůru členy bývali také řemeslníci, stejně řemeslný cech neodmítal žádného městského souseda od sebe, chtěl-li vstoupiti do cechu „v bratrství", nechť byl zaměstnání jakéhokoli, jen když složil vstupné a platil příspěvky kvartální. Takového „bratra" pak cech vzal „v ochranu" a když umřel, cech propůjčil

---

[1]) Tamž. Kniha mostní, fol. 131; 146. 2158, 144. Teige, Časop. Spol. přát. starož. XII. 100.

[2]) Kteří z huntéřů se vyučili u řeznických mistrů, měli právo vstoupiti v řeznický cech plnoprávný. Arch. pražs. č. 1028, 84.

[3]) Arch. praž. 1003. 63.

[4]) Prášek, Brandýs I. 207.

k pohřbu svíce, cechovní příkrov, znaky a „spolubratří" odnesli i provodili mrtvého k hrobu. Pro ten pohřeb přistupovali měšťané i jejich rodiny k cechům v bratrstvo obyčejně.

Tak na příklad v knize novoměstských kožišníků [1]) zapsán jeden v ochranu a v bratrstvo r. 1597, když složil 4 kopy; jiný chudší (Matěj Zahradník) přijat r. 1610 za půl druhé kopy; r. 1612 vstoupila v bratrství měštka za dva dukáty se slibem, že bude čtvrtročně platiti po 10 groších míš.; r. 1623 předstoupil měšťan Kvítek před starší cechovní a prosil, aby on, manželka i dítky „pro smrtelnost" byli přijati pod ochranu, na funus aby šli všickni spolubratři, a za tu lásku odvedl 9 kop se slibem odvozovati suché dni. Tím způsobem se trousí bratří po celé knize. Dohromady jich však nemnoho. — I pražský cech kočí měl r. 1577 ve svých statutech, kdyby který měšťan, jenž by s koni živnost nevedl, chtěl do pořádku přijat býti jen pro příkrov a pochování těl mrtvých, manželky své a dítek, aby dal „příjemného" (vstupného) kopu, druhou kopu na příkrov a libru vosku na svíce a nad to aby platil suché dni (kvartály).[2])

Měli-li Novoměstští truhláři r. 1603 v statutech, že cech půjde na pohřeb kterémukoli poctivému člověku, jen když přátelé jeho dají od příkrovu kopu a jináče se smluví, to již není ani tak bratrství jako snaha po výdělku.[3])

Pražský cech mlynářský i sladovnický míval členy „pod ochranou" také z jiné příčiny nežli z pohřební. Byli to majitelé mlýna nebo sladovny, pivovaru, kteří byli řemeslu cizí: koupili si nebo zdědili provozovnu a protož, chtěli-li dosíci čeledi pracovné, nuceni byli vstoupiti do cechu „pod ochranu" a v „bratrství". Venkovský nákladník pivní musil do cechu sladovnického „pod ochranu", sic nedostal čeledi.[4])

Mlynáři pražští měli zapsáno v statutech, že musí se dát pod jich ochranu a umluviti se s nimi, kdo řemeslo neumí a mlýn má, a chce „požívati čeledi".[5]) Za určité poplatky dovolili mu držeti tovaryše, ale učedlníků chovati nesměl. A poplatek vstupný nebyl malý. R. 1610 musila paní Anna Kořenská z Veleslavína novo-

---

[1]) V městsk. mus. Kn. kožeš., registra koupí z r. 1555.

[2]) Arch. praž. č. 1761.

[3]) Biblioth. Lobkovic. v Praze, č. 72 řád 26.

[4]) Turnovský řád z r. 1647. Výpis dra Šimáka.

[5]) Arch. praž. Knih mlyn. čtvrtá. R. 1600. fol. 23.

městským mlynářům za ochranu a bratrství složiti 60 kop. Za to jí propustili do mlýna čeleď. Urozená paní Libuše, choť Jana Duchoslava z Libína, primasa Hradce Králové, zdědivši po sestře malý mlýnek lodní v Praze, musila r. 1615 složiti do cechu, aby směla čeleď držeti, 22 kop.[1]) A tak všelijak nestejně jiní držitelé mlýnů. A což uměli mlynáři poplatek vymáhati! R. 1603 prosil jakýs Tomáš Hostivařský, jenž si koupil mlýnec na lodech, aby mu mlynáři propůjčili držeti čeleď. Vzkázali, když složí 50 kop a 4 libry vosku. On, že nemá tolik a prosí „za lásku". Oni, až prý 50 kop složí, že mu něco vrátí. Vyprosil si posečkání; když však neplatil přece, vyzdvihli mu mlynáři čeleď, kteréž rozkázali, aby se uhostila v hospodě a tu aby trávila tak dlouho na útraty neplatícího, až zaplatí. Když čeleď protrávila 9 kop, zaplatil je nový kupitel mlýna.[2]) Tak mlynáři nutili k bratrství a pod ochranu.

Z venkovských měst jsou o cechovním bratrstvě „pro pohřeb" zprávy se všech stran. Byl to v XVI. věku již obecný zvyk. V Turnově r. 1599 Jan Loučeský „spatřuje nebezpečnost života svého, manželky i dítek svých a nemaje bratrství s žádným cechem, který by po smrti průvod poctivý dal, na svou prosbu přijat byl k cechu kovářskému v bratrství za 8 grošů míš. a dvě libry vosku; ale opatrní kováři si vymínili, aby, nejsa řemeslu jejich vyučen, nepletl se jim do díla.[3]) A nebyl ten muž prvním a posledním, jenž vstoupil do cechu „pro funere". Na druhé straně Čech v Litomyšli, řezníci mají v registrech nejednoho souseda zapsaného v bratrstvě „pro smrtelnost"; takový bratr zaplatil vstupného libru vosku a suchých dní kladl po 3 groších.[4]) Na severu českém víme o pekařích v Ústí Labském, že přijímali sousedy do bratrstva pro pohřeb; z řádu r. 1608 dovídáme se, že i bratří byli připouštěni do hlavních cechovních hromad o Božím Těle.[5]) Z jižního konce Čech uvedeni buďte řezníci budějovičtí, kteří

---

[1]) Arch. praž., č. 3011, 227, 232.

[2]) Tamž 172.

[3]) Arch. turnov. Registra počt. cech. č. 37. Půjčil dr. Šimák. Počet takových členů nebyl hojný; r. 1606 bylo v turnovském cechu kováři, kolářů, zámečníků a mečířů vedle 22 mistrů jen 6 lidí „pro pohřeb přijatých".

[4]) Arch. zem. mus. Regist. řezn. litomyš. z r. 1548, nepagin.

[5]) Arch. minist. vnitr. IV. D. J. fasc. 422. Opis v arch. zem. Archaeol. Pam. XV. 673.

r. 1594 chtějí, aby sousedé, bratrstvo s nimi držící, sami také chodili na pohřby a na oféry; za nedbu hrozí trestem jedné libry vosku.[1])

Zcela jiná forma bratrství vznikala tím, že rozmanití cechové i několika měst sousedních smluvili se o dobré přátelské srozumění a bratrství, jakož to známo o některých ceších kosteleckých a jiných v sousedstvě[2]); v Hradci Jindřichově r. 1615 soukenníci s hrnčíři učinili o bratrství smlouvu na cedulích řezaných.[3]) Není pochyby, že taká bratrství jsou zárodek, začátek spolucechů a cechů krajských.

Na Moravě byla bratrstva starodávného způsobu ještě v XVII. věku. Na příklad v Moravské Třebové bylo takové bratrstvo pod jménem „obce malé“. Do té malé obce náleželi řemeslníci, kteří neměli cechu svého, úředníci, obchodníci a vůbec sousedé, kteří neživili se řemeslem. Účelem obce malé byla pobožnost a podpora v nemoci a při pohřbu průvod. Od nepamětných dob byla „obec malá“ bez statut, teprve r. 1656 si je napsali.[4])

Jest patrno, že zevnější forma cechovních organisací nebyla v XVI. století všude stejna, strnulá, ale že byla naopak velmi rozmanitá.

---

[1]) Arch. zem. mus. Budějov.
[2]) Archaeol. Památ. VII. 101.
[3]) Museum v Hrad. Jindř. A. b. 39.
[4]) Arch. mus. zem. Mor. Třebov.

III.

Cechy a vrchnosti jejich.

Silné a široké autonomii netěšily se u nás cechy nikdy. Vždy závisely tuze na městské správě. Ona cechovní organisace i usnesení jejich stvrzovala, proměnu statut si vyhrazovala, cechy v příčině živnostenské hlídala, hospodářské politice své je podrobovala. Ale názor, že města královská jsou zřízena mocí královou a že městská správa zastupuje krále, byl stálým zárodkem k zakročení moci zeměpanské i do věcí městských organisací cechovních. Až do r. 1547 moc zeměpanská obyčejně zakročovala, jen když byla o to žádána.[1]) V městech poddanských vrchnosti moc svou ve svých městech v platnost uváděly pravidelněji a silněji nežli panovník v městech královských. Rožmberkům mistři řemeslní musili dávno dřív slibovati poslušnost,[2]) nežli to vynutil na řemeslnících měst královských Ferdinand I.

Moc státní nestarala se o živnostenskou politiku; tehdejší stát byla hromada hospodářských individualit městských, panských, duchovenských, z nichž každá měla svá privilegia, která je dokonce nic neslučovala v jeden živý organism, ale spíš od sebe odlučovala.

---

[1]) Sám Ferdinand, měl-li co proti řemeslům, nejednával přímo. Na př. r. 1531 vyčítá podkomoří Planknar Budějovičanům, že jejich řezníci, sladovníci a pekaři jsou nemírně drazí a že král naříkal, když s královnou byl v Budějovicích. Orig. v arch. budějov. výpis Köplův.

[2]) Viz řád kožešnický v Soběslavi z r. 1538. Ševci ve Vltavském Týně mohli sobě do statut zapsati, že mají od urozené paní Čabelické povoleno, aby se sami řídili bez překážky purkmistra a konšelů i také rychtáře. Byli patrně závislí víc na zámku než na konšelech. Sakař, Týn 187.

Jeť privilegium vždy proti celku. Z řemesel královských měst utíkávali se ke králi ještě nejspíš řezníci o privilegium svých statut, nespokojivše se s městským potvrzením.

Bohaté řemeslo řeznické mohlo si tu mimořádnou přednost zaplatiti. R. 1534 také ševci landškrounští zaplatili sobě stvrzení královské. Častěji se utíkávaly cechy ku králi s žádostí za udělení erbu a pečeti [1]), nebo za nějakou výhodu při trhu surovin. Byly-li hranice oprávněné práce mezi dvěma řemesly sporny, i to někdy předloženo králi k posouzení. Někdy také spor v cechu samém, nechtěli-li sporníci čekati, až přijede do města králův podkomoří, podán králi. V hádkách mezi městem a cechem arci nebylo vyhnutí. Tu vždy král volán za rozhodce. To tak úhrnem bylo vše, nač moc zeměpanská bývala u věcech řemesla na pomoc volána. Iniciativy s hora v tom není. Tím na autonomii cechů nesáháno. A sáhl-li kdo, vždy to byla městská správa a ne král. Za Ferdinanda I. však nastala změna pronikavá, ale ne hned po nastoupení jeho na trůn Český r. 1526.

Ferdinand, jak z politických dějin povědomo, nastoupiv, zápasil se stavy českými o moc. Stavové za předchůdců Ferdinandových zmocněli velmi. V tom zápase, jenž dle průběhu turecké vojny královu sílu měnil, města jsouce jako mezi dvěma žernovy, nevyhovovala ochotně ani králi ani stavům vyšším,[2]) a na konec po nezdařeném povstání r. 1547 potrestána ona nejvíc. A v městech utrpěly rukou trestající velikou ránu řemeslné organisace. Král měl k nim nechut dávnou. Byl přesvědčen, že mu zvláště řezníci a sladovníci odpírají daně, kterých na vojnu velmi potřeboval. Míněna daň královská r. 1534 z prodajných věcí, daň nebývalá. Hlavně cechy pražské vzpíraly se té dani, vedle nich a jejich příkladem také řemesla v Lokti, na Táboře, v Hradci brojila. Král kázal hofmistru, aby pražské cechy obeslal a vyhrozil jim, „aby dobře a zdravě na to se rozmyslili, co taková věc na sobě nese".[3])

---

[1]) Zdá se, že za starší doby městská správa neviděla toho ráda, když cech pečetil samostatně. R. 1525 poroučí Ludvík král cechu soukenníků v Jihlavě, aby jako jiní řemeslníci odevzdal pečet purkmistru a konšelům pod ztracením hrdla. „Uznáváme," píše, „že na pečeti obecní dosti míti můžete." Kopiál arch. jindřichohrad. Opis v arch. zemsk.

[2]) Rukop. gerštorf v Budišíně č. 32, 485. (Sixtova Akta.)

[3]) Arch. místodržitel. Missiv. č. 13. 74.

Na autonomii měst a cechu v koruně České král od počátku hleděl nemilostivě. Všaktě všeobecný řád řemesel, jejž vydal r. 1527 ve Vídni pro Rakousy, ukázal smýšlení a snahy královy: u věcech řemesla snížil tam městskou správu na pouhou první instanci a cechovní nevalnou samostatnost podlomil značně.[1]) Není pochyby, že takový úmysl král v sobě choval i proti českým městum a cechům, jenže příležitost a moc k jeho provedení dlouho nechtěla se mu naskytnouti. Ve svých úmyslech mohl Ferdinand král býti utvrzován příkladem z Polska, kde král Zikmund I. a šlechtické sněmy r. 1538 a v letech následujících rušily samosprávu řemeslníků; také francouzský král František mohl býti vzorem, když r. 1539 rušil bratrstva řemeslnická, třebať že je později zase zřizovati dovolil.

Když byla r. 1547 položena chabá revoluce česká, jíž se poněkud i cechy zúčastnily, dopadla rána. Městům bylo poručeno, aby všecka privilegia k rukám krále vydala a dosti měla, jaký by jim král dále řád a jaké svobody z těch jejich dosavadních chtěl vrátiti.[2]) V nemnohém čase potom obdržela dohližitele v královských rychtářích, pozbyla volného nakládání s jměním svým. Když v Praze osm řemeslníků na třech místech bylo vymrskáno[3]) a jiní mnozí peněžitými pokutami trestáni, došlo na cechy městské. Král cechy vyzdvihl, jako stejně tak činil bratr jeho Karel v Němcích, jmenovitě v Augšpurce r. 1548. Ale co a jak zrušil, o tom mínění a výklady nebyly a nejsou stejny. Že cechy „vyzdvihl" nebo „zrušil", to král praví sám r. 1558, přidávaje k tomu výklad, v jakých mezích je zrušil. Praví, že seznav „lidskou těžkost (!), všechny cechy řemeslnické zdvihnouti a zrušiti ráčil, tak že jich více dopuštěno býti nemá kromě toho obyčeje a pořádku, kterých zachovávají při přijímání na řemeslo a při tovaryších; ale v prodaji ve všech řemeslích nemají sobě nic jistého, zač by koupeno nebo prodáno býti mělo, vymě-

[1]) Buchholz. Ferdin. VIII. 263.

[2]) Rukop. gerštorf. 32. 534.

[3]) Dlask krejčí, Farkaš kožešník, Poledne kovář, Človíček nožíř, Měřilouka hrnčíř, suknakroječ a dva, při nichž řemeslo neuvedeno. Odstěhovali se do Polska. Ale Měřiloukovi r. 1559 odpuštěno a snad též jiným. Rukop. gerštorf. 32, 551. Zdá se, že král ještě jiné mistry nechával v strachu, že budou pokutováni. Petr Boreň ze Lhoty zlatníku Mikulášovi r. 1549 pravil: Já nebyl nikdá trestán od J. M. král. jako ty a nuzníci budete ještě trestáni. Arch. praž. 1420. C. 25

řovati ani ukládati, tak aby chudý jak bohatý tím laciněji ku potřebě své od řemeslníkův kupovati a drahoty uvarovati se mohli".[1]) Jde tu hlavně o zákaz cechovních kartelů proti spotřebitelům.

Před tím však r. 1548 Ferdinand vzkazuje do Litoměřic poněkud jinak. Neschvaluje totiž smlouvu, v kterou spolu vešli krejčí s kožišníky, král praví, že ji ruší, „poněvadž všecky cechy v moc svou přijíti ráčil." [2]) Tu tedy dával na jevo, že cechy existují, ale jsouce v moci královĕ, nemohou samostatně se smlouvati bez krále. Naproti tomu zase r. 1556 v jednom rozsudku litoměřickém král oznamuje, že všecky cechy „v moc královskou v Čechách k sobě přijíti a vyzdvihnouti ráčil."[3]) Toť zní skoro jako kontradikce.

Naproti uvedeným slovům královým cechy v městských knihách na pohled trvají dále bez přetrží. Důkazy z jediné knihy Nového města: R. 1550 mistři zámišníci žalovali na své cechmistry, v cechu se nepohodše o surovinu; týž rok krejčí konali schůzi v cechu, přijímali mistry, ohledávali mistrovské kusy, honili stolíře. Starší bečváři smiřují týž rok 1550 své tovaryše, „když v cechu bylo." R. 1551 konšelé srovnali kamenníka Šimona s cechem, za důvod berouce, že „Jeho Milost král neráčí různic v ceších míti"; týž rok starší taškáři viní nějaké Poláky, že dělají tašky a nechtějí přistoupiti do cechu; konšelé rozsuzují, že Poláci musí se spraviti se staršími cechu. Týž rok 1551 soudí se s nepořádným mistrem starší kožešníci a cech, a starší koželuzi „na místě všeho cechu" odpírají přijmouti kohosi za mistra; týž rok Urban kloboučník viní starší a cech, že mu složili řemeslo, a konečně týž rok volán sladovnický a pekařský cech z poručení králova, aby se při svých výrobcích napravili.[4]) Tu tedy čteme stále o ceších, o kterých svrchu položeno, že byly vyzdviženy, zrušeny.

Svědek věcí tehdejších, Sixt z Ottersdorfu, píše souhlasně s prohlášením Ferdinandovým, že cechy byly zrušeny, ale že zůstal řád o přijímání mistrů a tovaryšů. Mnohem šíře r. 1550 staroměstští konšelé pojali fakt zrušení. Pravili, že král bývalých smluv mezi

---

[1]) Arch. praž. 331 156. Též v č. 343, 74.

[2]) Rukop. polenský, 160.

[3]) Z arch. litoměř. Manuál 107. Opis v arch. zemsk.

[4]) Arch. pražs., č. 1421; A. 4, A. 39, 45, B. 68, 85, C. 2, 8; D. 56.

řemesly nezrušil a řemesla při jejich dobrých a chvalitebných zvyklostech zůstavil.[1]) Roku 1559 tíž Staroměstští pravili totéž jinými slovy, prý král sice cechy vyzdvihl, ale ne pořádky; „cechy jsou vyzdviženy, ale jak se mistři v těch pořádcích chovati mají, také se ví".[2]) Nápodobně vyřekli Novoměstští r. 1551 v nějaké při, že král „ráčí pořádky v řemeslech držeti" a tento mistr (s kterým se soudili) „nespravuje se pořádkem".[3])

Nejasnost takových výroků mohla by v tom býti, že někdy cech a pořádek je totéž, ale zde slovo pořádek patrně znamená ony „chvalitebné zvyklosti", svrchu řečené. A někdy novoměstští konšelé hleděli na to zase s jiné stránky. R. 1548 praví v jakéms orteli soukenníkům, že J. M. královská ne cechy a pořádky, než schůze zapověděti ráčil.[4]) A týž rok novoměstští konšelé oznámili koželuhům svého města, že cech koželužský (jako jiný) propadl „všecka práva".[5]) — Velmi volně pojímali někteří řemeslníci cechovní zrušení královo. Vetešní ševci v radě novoměstské, byvše od ševců novětníků žalováni pro dělání nové obuvi, bránili se slovy, „že J. M. král v ten způsob všecky cechy vyzdvihnouti ráčil, aby každý dělal, co umí, a žádný aby jim nerozkazoval." [6])

Rozmanitých výkladů souvěkých lidí a ouřadu bylo by lze přivésti ještě řadu na důkaz nestejnosti. Co však uvedeno, stačiž. Také význačno, kterak se souvěkovci vyhýbali udati pravou příčinu, proč král cechy zrušil. Na příklad novoměstská rada v určitém případě prohlásila, že cechy zrušeny jsou „pro drahotu".[7]) Král sám, jak svrchu uvedeno, r. 1558 oznámil, že vyzdvihl cechy, „poznav lidskou těžkost", což zní nějak bez jádra.

Jest tedy otázka již zralá, co že se vlastně cechům stalo a jaký byl stav cechů v době trestu od r. 1547 po deset a více let následujících. Stručná odpověď byla by, že cechům odňaty majestáty, privilegia, ale organisace mistrů s cechmistry pro správu vnitřních věcí řemesla zůstaly. Privilegia a majestáty cechmistrů v ška-

---

[1]) Arch. praž. 2129, 250.
[2]) Arch. praž. 1165, 38.
[3]) Tamž 1421, B. 1.
[4]) Arch. praž. 1420. A. 163.
[5]) Tamž 1420. B. 35.
[6]) Tamž 1420. A. 72.
[7]) Tamž 1420. A. 25.

tulích musili odnésti králi na Hrad pražský.[1]) Přestali býti korporacemi. Ale k radikálnímu zrušení cechů král neodvážil se.

Tedy cechy zůstaly, ale ochromené a zatím bez privilejí. V cechy se mistři mohli shromažďovati k projednávání svých věcí řemeslných, ale ne o své vůli, než s dovolením zástupce králova. A jest hned z první doby trestu dosti zpráv o tom, že se cechové s povolením rychtáře králova scházeli. Tak pro příklad r. 1549 starší plavci pražští žádali městskou radu, v níž už zasedal králův rychtář jako dohližitel, „aby jim povoleno bylo cech svůj obeslati a tu o pořádky své a o sjednání své k božím hodům jako jiní cechové rozmluviti". Což povoleno.[2]) Bylo zle, když r. 1548 sešli se pražští tovaryši kloboučničtí v poradu bez dovolení rychtářova. Konšelé Starého města připomenuvše jim, že král „cechy vyzdvihnouti ráčil strany schůzí a puntování", odsoudili je všecky do vězení, „poněvadž se tak proti králi přečinili".[3]) Rovně tak mistři krejčí Nového města, když se r. 1550 sešli do cechu bez dovolení, byli všickni zavřeni.[4]) Cechy a cechmistři za všecku dobu trestu přijímali členy do organisace jako jindy před trestem, ale proti stolířům nebo fušarům, když se jich ujala vláda, byl cech malomocný. Vzkázal truhlářům pražským r. 1559 Ferdinand arcikníže, když žádali na Bartlovi Hartmanovi, aby ukázal mistrovství, že mu nic nemohou poroučeti, poněvadž nejsou cech.[5]) Byli cech, ale bez privilegií. Cechy se v době trestu scházely začasté k soudním věcem domácím. Tedy o jurisdikci nad svými členy cechy nepřišly; stěžujeť sobě Zacheáš, sladovník staroměstský, právě v první době trestu — r. 1548 — že sladovníci v cechu „soudí jak chtí".[6]) Arci ve sporech mistra s cechem nebo cechu s cechem v Praze rozsuzoval králův úřad — v Praze hejtman královský, druhý vyšší dohližitel — a na venkově podkomoří.[7])

Z toho všeho znáti jest, že organisace řemeslné v městech královských žily i po nezdařené revoluci, ale byly v dosavadní auto-

---

[1]) Tamž 1420, B. 74.

[2]) Arch. praž. č. 1420, C. 56.

[3]) Tamž A. 145.

[4]) Tamž 1421, A. 39.

[5]) Arch. praž. č. 331, 165.

[6]) Arch. praž. č. 1420, A. 1.

[7]) Tamž A. 112. Žaloba sladovníků na bečváře, že draží sudy r. 1552. Spor ševců s koželuhy v Chrudimi 1557. Arch. v Hradci Král. lib. docum. I. 105. Opis v arch. zemsk.

nomii své ochromeny a nad to v příčině trhu a privilegovaného nákupu surovin i proti nezřízené soutěži necechovních řemeslníků byly cechy učiněny málomocnými, neboť na privilegia se nemohly odvolávati. Ještě r. 1564 majíce pražští pasíři soud o peníze s pasíři z Hradce Králové, napomenuti jsou od konšelu staroměstských, „že jsou jim majestáty vzaty a zase nenavráceny; z té příčiny, jestli že by na ně nastupovali (t. j. na ně se odvolávali), že by snad začavše soud, museli přestati".[1])

Zatím v době trestu a nejistoty cechu v městech královských dařilo se cechům poddanských měst výborně. Cechové některých těch měst právě v letech padesátých XVI. věku získali „privilegia", arci ne od krále, ale od své vrchnosti. Vrchnosti stvrzovaly jim cechovní statuta, a to stvrzení dokonale postačovalo aspoň na celém panství honiti stolíře a míti přednost v koupích surovin. Že měly cechy venkovské i na dále vždy malou autonomii, to jim nevadilo, tomu byly zvykly. Tak víme o zřízení nebo stvrzení cechů soukenníků v Rakovníce (1559); Vilém z Rožmberka stvrdil cechy tkadlcovské ve Svinech a v Rožmberku městečku (1553), kožešníku na Krumlově (1553), ševcu tamže (1559), hrnčířů v Třeboni (1555); od let 1553—1558 stvrzeny v Prachaticích cechy koželužský, soukennický, kovářský, mlynářský. R. 1558 stvrzen cech soukenníků v Rychnově, r. 1557 řezníci v Kostelci n. Orl. obdrželi cech od Arnošta, falckraba na Rýně; Zikmund ze Smiřic stvrdil r. 1559 cech tkadlcům v Náchodě. To stačiž za důkaz, že se měly cechy měst poddanských k životu v téže době, co cechy pražské a cechy královských měst na venkově hynuly. Jen z královského města Tábora známe z r. 1552 a 1553 nově sepsané články cechovní (cechu uzdařského a cechu smíšeného), ale při bližším popatření shledá se, že to jsou nevinná krátká pravidla o vnitřním pořádku, a dbáti o pořádek vnitřní král nezbraňoval. Maje cechy v hrsti, král Ferdinand neužil té příležitosti, aby vydal pro celé království řád jednostejné organisace řemeslné, jímž by řemesla zreformoval se stanoviska živnostenské politiky státní a překazil monopolní snahy cechovní, jak to učinil o nemnoho let později svými ordonancemi král francouzský Karel IX.[2])

---

[1]) Arch. praž. č. 1239—60.

[2]) Schönberg, Gewerbewesen in Frankr. 523—524. Arci ve Francii bylo to pro domácí nepokoje poněkud předčasno.

Cechové královských měst a nejdříve cechové pražští vidouce, že král privilegia v trestu propadlá obcím vrací, třebaže zkomolená, prosili také o vrácení. Pokud vím, první byli bradýři pražští, kteří si jménem všech „barvířů" království Českého vyplatili r. 1553 starý majestát, jímž jsou co do cti všem jiným cechům učiněni rovni a zakázáno vymisovati děti jejich z učení jakéhokoli a z ouřadu.[1]) Nejvíc proseb šlo ke králi r. 1558; tehda, maje nabíhání již do syta a věc s praktické stránky uchopiv, psal synu svému arciknížeti Ferdinandovi, správci v Čechách, že řemeslníci pražští nepřestávají suplikovati; sám že dosud neměl pokdy, aby tudíž arcikníže, přijma k sobě z každého města (Pražského) čtyři osoby, o řádech ustanovili.[2]) Konečně tedy král uznal, že vhodno bude vraceti cechům privilegia a majestáty, poznal z mnohých nepřístojností, že není dobře obmezovati cechy jen na řád vnitřní, domácí, že jde také a hlavně o právo živnostenské, o monopol hlídané a zodpovědné práce; bez privilegia řemesla stávala se skorem svobodnými, mistři polevili v jakosti práce, cechmistři nestačili s dohledy, seslábli v autoritě, poněvadž i oni pracovali jak chtěli.[3]) Král, jsa dobrý hospodář, nerad viděl z dosavadního stavu řemesel škody pro konsumenty. Také se mu asi nelíbilo, že postrašení[4]) cechové zhusta se obraceli k němu o rozhodnutí u věcech, které mohly býti srovnány jináče než stálým obtěžováním jeho.[5]) Maje snahy absolutistické věděl, že lze vrátiti privilegia a při tom pevně sešněrovati a ovládati cechovní organisace. A jsa vždy snaživý fiskalista ustanovil se na tom vraceti cechům řády, ale za nemalý peníz. Proto, když vznikla naděje na návrat cechovních privilegií, sháňka nastala po penězích na taxu. Pražští cechové, kteří osobili se býti zemskými cechy, sháněli peníze po řemeslech všech i dalekých měst královských, aby přispěli na privilegium pražského cechu hlavního.[6]) Bývala taxa až i do 200 rýnských a nad to bylo dáti kancléři dvénásob.

---

[1]) Arch. praž. č. 2213, V. 2.

[2]) Arch. místodržitel. Missiv. č. 62, 76.

[3]) Arch. praž. 1420, A. 163.

[4]) Kterak nezřízený strach měli, to viděti jasně z toho, že pražští hrnčíři r. 1559 nechtěli mezi sebe přijmouti mistra Havla Měřilouku a učedníky jeho, až teprve král sám vzkázal, aby ho přijali, že mu rebellii odpustil jako jiným. Č. 1165, 78.

[5]) V arch. místodržit. v missiv. č. 62 na jednom listě (70) jsou troje dopisy královy stran řemeslných sporů v Litoměřicích, v Berouně, v Lounech.

[6]) Arch. pražs. 1239, 60.

Vraceje privilegia, statuta, majestáty, král dával zřejmě na jevo, že je dává ze své milosti a že obdarovaní musí býti věrni jemu a jeho nástupcům. Před rokem 1560 málo který cech došel královského znovustvrzení. S malou bezpečností vím to jen o pražských mydlářích, kteří prý si již r. 1558 vyprosili obnovení cechu; do knih městských však teprve r. 1564 si řád dali zapsati.[1]) Jistě však zapsáno, že r. 1558 soukenníkům pražským jakožto hlavě cechu zemského vrácen majestát na skupování vlny. R. 1560 král stvrdil řád cechovní ševcům v České Lípě[2]); r. 1561 řezníci chrudimští a ševci v Žatci vymohli si nové stvrzení cechu[3]); týž rok pražským lazebníkům vrácen starý řád vladislavský.[4]) Ale žádný rok před tím ani potom tolik pražských cechů nestvrzeno Ferdinandem jako r. 1562. Byl to právě čas, v němž král byl v nejlepší náladě vraceti; před tím r. 1561 prodal městům dokonce i „vrchnost a panství" nad statky, kterouž vrchnost byl r. 1549 zřejmě vyhradil pro sebe,[5]) potom již s vracením privilegií neotálel, když tolik proseb a tax se nashromáždilo.

Onen rok 1562 vrácen cech pražským zlatníkům, zámečníkům a s nimi spojeným ostrožníkům, kolářům a podstávkářům, bečvářům, malířům, kloboučníkům, mandlířům a barvířům, truhlářům, uzdářům, ševcům, barbířům, kožišníkům, kteří si zároveň vyprosili navrácení starého majestátu proti krejčím,a by nešili kožešinami,[6]) Naproti tomu z venkova znám z onoho roku 1562 jen potvrzení organisace kožišníků v Rychnově[7]) a řezníků v Chrudimi.

Tyto údaje mají arci sílu jen relativnou; sebral jsem si dlouhým časem skoro tři sta cechovních řádů, ale nesmím říci, že mám všecky a ze všech měst. To však jisto i z kusého soupisu, že roku 1562 největší počet cechovních privilegií šel z královy kanceláře do Prahy a nepatrný počet do měst venkovských. Jest v tom znáti, že pražské cechy spíše mohly sobě zaplatiti privilegia nežli venkovské.

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 110.

[2]) Rukop. v bibl. Lobkovic. v Praze, č. 72, řád 16.

[3]) Arch. mus. zemsk. Čechy, Chrudim. Arch. inspruck. místodrzit. Opis v arch. zems.

[4]) Arch. praž. 994, 106.

[5]) Rezek, Věstník Spol. nauk. 1876. 4. sešit.

[6]) Statuta v bibl. Lobkovic. v rukop. č. 72; arch. praž., č. 70 1; č. 1238, 116. Mus. města Prahy.

[7]) Sedláček, Rychnov. 50.

Po roce 1562 jest až do smrti Ferdinandovy přestávka v zákupě privilegií cechovních. Potom obnovoval cechy král Maximilian. Pokud vím, první hlásili se kováři pražští. Vraceje jim řád r. 1567 král rozkazuje, aby to řemeslo králům českým věrně, poddaně a poslušně se chovalo.[1]) Tedy jako za Ferdinanda obnovuje se cech z milosti a zavazuje se k poslušnosti.

Po přestávce teprve r. 1576 získali řád od Maximiliana pražští koželuzi a po nich soustružníci.[2]) Potom již málo kdy čteš o novém cechu v Praze. Naproti tomu častěji se obnovují nebo nově zřizují cechy venkovských měst královských. Od nastoupení Rudolfova na trůn český (1576) již také pozorujeme, že řády v královských městech vycházejí od konšelů jako za starodávna, ale zástupce králův, rychtář, je při tom aktu na prvém místě. Začínajíť cechovní řády takové začasté od slov: „My J. M. císařský rychtář, purkmistr a rada" stvrzujeme artikule cechu atd.[3]) V onačejších městech poddanských dělo se stvrzování cechů městskou radou, arci že nikoli bez povědomosti vrchnostenské, mnohem dříve. Rakovník, město komorní, dal svým kožešníkům řád již r. 1564.[4])

Jest otázka, když privilegia cechům vrácena, jak se potom moc zeměpanská, nezdařenou revolucí velmi sesílená, projevovala, hledě k bývalé autonomii cechovních organisací. Kterak se jevila nová situace?

Shrneme si novou situaci v přehledné kusy.

1. Cechy měly od těch dob královského rychtáře nad sebou na vždy jakožto svého stálého „superintendenta".[5]) V artikulích cechovních čítáš o povinné veliké uctivosti k tomu zástupci královu; někdy neobratnou stylisací rychtář v úctě následuje hned po bohu: ukládáť se ctíti boha a císařského rychtáře, po němž pak následuje městská rada. Pražská města měla nad sebou kromě rychtáře králova ještě také, jako vyššího dohližitele, hejtmana; ten tedy také dohlížel na cechy. Oba byli „na místě J. Mil. královské za vrchnost vystaveni".[6]) A jakožto první instancí dohlížecí byla

---

[1]) Knihovna Lobkovic. v Praze, č. 72, řád 35.

[2]) Tamž, řád 54. Arch. praž. č. 994, 115.

[3]) Na př. r. 1578 v Kouřimi. Arch. mus. „Cechy".

[4]) Arch. mus. zemsk. List. pergam.

[5]) Cís. rychtář nazván „superintendentem nad pořádky", v táborské knize B. IV. a 50, r. 1611.

[6]) Arch. praž. č. 1421, C. 32.

městská rada. Tedy autonomie městské obce byla ochromena zeměpanským dohližitelem, bývalá autonomie cechovní byla téměř zničena dohledem dvojím (v Praze trojím), poručenstvím kombinovaným: cechovní organisace stály pod rychtářem, při čemž městský úřad nic neslevil ze svého práva nad cechy, ba spíš přitužil, neboť byl od vlády činěn zodpovědným za všecko, co se jí v městě nelíbilo. Bez rychtářského dovolení nebylo schůze v cechu a rychtář musil vědět, o čem bude jednáno. Dnes, kdy státy mají za sebou dvoustaletou policejní výchovu, ani nenapadne nikoho diviti se, když spolek musí oznámiti policii schůzi a její program, ale v XVI. věku to bylo něco úžasně skličujícího, nepříjemně nového.

Na dohledě rychtářově nepřestáno; r. 1578 vláda nařídila, aby po stránce obchodní každý cech, každé řemeslo mělo na dohled dva přísežné úředníky, znalce, kteří nejsou z řemesla. Tím mělo se vyvarovati drahotě.[1]) Dosti divno, že cechům dopuštěno, aby pečetily vlastní pečetí; vždyť v Norimberce měl král Ferdinand starodávní vzor, že cechové dlouho nesměli míti pečetí a, když jim konečně dovoleno pečetiti a tím osvědčovati jakousi samostatnost, že svou pečet musili sobě bráti z radnice a tam ji po zapečetění zas odváděti. I listy došlé cechmistři norimberští musili neotevřené nositi k purkmistrovi. Toto nejhorší snížení svobody u nás přece nezavedeno.

2. Závislost na milosti královĕ a věrnost k němu při všech výkonech cechovních bývala proti starším dobám častěji, pravidelněji, zřejmě ohlašována; všecky přísahy cechovní děly se teď králi. Cechy i v městech poddanských oblibovaly přísahu věrnosti králi panujícímu.

3. Jeví se u přemnohých cechů v Praze i na venkově za všecky potomní časy velmi zřetelná snaha, aby sobě získaly potvrzení královské, i když zase již stačilo potvrzení některého úřadu; r. 1610 i tkadlci v Poličce vyžádali a zaplatili si privilegium cechu v kanceláři císařově.[2]) A v touž dobu i tu a tam cech v poddanském městě, obdržev stvrzení vrchnostenské, vymohl si přímluvou vrchnosti ještě také stvrzení královské. Pokládáno stvrzení královo za pevnost a také za přednost. A na druhou stranu jisto, že králova

---

[1]) Arch. praž. č. 343, 112.

[2]) Arch. minist. vnitra, IV., D. 7; fasc. 422, opis v arch. zemsk.

kancelář neujala se žádného cechu, jenž, nemaje „obdarování" čili řádů od krále, přišel na někoho žalovat.

4. Vláda po roce 1547 dávala v cechovních řádech i zvláštními nařízeními na jevo snahy katolické a protiprotestantské a zřejmě podporovala řemeslníky Němce. Stačiž připomenouti, že král při obnově cechu řeznického v Chrudimi r. 1562 nepřipustil, aby do cechovního zřízení vstaveny byly starodávné dva články, že člen cechu musí býti vyznavač kalicha.[1]) R. 1590 a několik let po sobě v téže snaze nařizoval cechům pražským, kdyby katolík žádal do některého cechu přijat býti, toho aby jemu zbraňováno nebylo.[2]) Sem náleží i vzpomínka, že císařští rychtáři — zvláště pražští — v době katolické reakce až do bitvy bělohorské nejednou nutívali řemesla na processí a neposlušné mistry zavírali, čímž obec drážděna. — Vláda bývala také ochotna podporovati německý jazyk v řemesle. Stačiž připomenouti, že již r. 1562 do cechovních artikulů mandlířů pražských, Ferdinandem I. stvrzených, dostal se článek, že registra tovaryšská musí býti vedena po česku i po německu.[3]) Toť začátek úřední dvojjazyčnosti v řemesle; již v době, kdy český jazyk měl býti výhradním jazykem státním.

Také již není divu, že vláda, jsouc v Praze všeho zdejšího života stálým svědkem, čím dál tím častěji a důtklivěji nařizovala plnění povinností náboženských, zvláště stran postů, svěcení svátků. Lze stopovati malé začátky této činnosti; rozkazy činěny prostředkem konšelů a konsistoře, potom Ferdinand I. král rozkazoval a zakazoval přímo, konečně vláda obvykla si, kdykoli se jí vidělo, volati všecky pražské úřady městské na Hrad a tu jim vyčítala, že nedohlédají, jak by měly. Tak již r. 1569 místodržitelé volali k sobě všecky rychtáře, primasy a po třech osobách konšelských z každého města Pražského i řeznické cechmistry tří měst, a tu jim všem zle vyčítali, že v těchto postních a kajicích dnech byly masné krámy otevřeny, po hospodách všude že hostem se maso strojilo, aby se toho zpravili, proč to; již Ferdinand prý to zakázal; ba dochází zpráva, že i na rathouze v Novém městě, kdež vězňové sedají, prasata těch dní postních pečena byla. Přítomní vymluvili se, jak dovedli. Vlastně všecko zapřeli.[4]) A takové audi-

[1]) Č. Č. Mus. 1863, 212.
[2]) Arch. praž. č. 1100, 52. Též v č. 326, 38, 47.
[3]) Arch. praž. 556.
[4]) Arch. praž. č. 1237, 150.

ence vyčítací na Hradě přiházely se, jakož řečeno, často. Po bitvě bělohorské bylo o to hůře a tužeji, že i arcibiskup osobil si rozkazovati řezníkům o postech.[1]) V XVI. věku arcibiskup měl censurní právo nad impressory a jejich tisky a nad knihaři. To právo císařským dekretem obdržel a provozoval.

5. V druhé půlce XVI. věku častěji nežli v dobách před tím král a jeho vláda užívali řemesel za svůj finanční pramen, při čemž začasté páni a rytíři z nepřízně k stavu městskému rádi pomáhali. Řemeslníci byli vtahováni do zemských berní. Posudným, jež stalo se daní pravidelnou i časem vzrůstající, stížena byla produkce řemesla sladovnického; na jiná řemesla došlo r. 1564 daní z věcí prodejných; z utržené kopy za zboží měl obchodník i řemeslník platiti po osmi penězích. Byla to daň na splácení dluhů korunních. Vymyslil si ji Ferdinand I. již r. 1534, ale tenkrát se nezdařila. Teď se páni a rytíři sami o tu daň zasazovali. R. 1570 zase svolili na sněmě, aby placen byl třicátý groš z věcí prodejných. Král Maximilian však o ni již zase nestál, poněvadž nepřinesla, kolik se čekalo a nad to způsobila nesnáze řemeslníků a nářky spotřebitelů, na něž, jak již to vždy bývá, prodavatelé berni svalovali. Daň ta vybírána potom rok co rok. R. 1574, když o ni císař usiloval, zase jí nechtěli páni a rytíři, pociťujíce drahotu sami na sobě. Ale marno bylo, daň z prodejných věcí byla potom už stálá. — R. 1593 král zjednal si daň z masa. Řezníci měli odváděti z libry peníz. Pražští mistři naříkali zle. Chtěli klásti daň ne z váhy, ale z kupní ceny nebo z váhy na jatkách, a to z kopy groš.[2]) Největší úsilí o finanční pomoc cechovní nastalo, jakož pochopitelno, v době revoluční před bitvou bělohorskou. Nutno však říci, že řemesla byla k pomocem tak neochotna jako všichni stavové. Takž na příklad novoměstští řezníci, byvše r. 1619 vyzváni, aby direktorům zemským (revoluční vládě) zapůjčili peněz proti jistému pojištění, chtěli prve přezvěděti, také-li jiní cechové dají, a když dali, „již by na jiném nepozůstávalo, než nějaký díl také vyhledati".[3]) R. 1620 cechové byli vyzváni, aby se „přívětivě pronesli, co a jak mohou k potřebě a k zalíbení královĕ milosti zapůjčiti".

---

[1]) Arch. zemský. Opisy. 1641. Arcibiskup Harach dal zákaz všem řezníkům pražským prodávati maso v postě. Jen nemocným a lidu vojanskému směli.

[2]) Sněmy VIII., 252.

[3]) Kn. věznic. v mus. archivu, 24, G. 6, 188, 136.

Na to vyzvání mistři jednotliví nedali nic a z pokladnice cechovní vydali něco málo.[1])

R. 1597 císařským nařízením došlo také na tovaryše řemeslné čili na čeládku řemeslnickou. Poručeno, aby čeládka řemeslná, která z dobrých peněz slouží a pomoci proti Turku nečiní na opatřování a hojení vojáků, u Jagru nebo při Erle posekaných, platila po čtyři měsíce, a to dle řemesla od sedmi peněz po jeden. Tovaryši řezničtí a sladovničtí (a s nimi zároveň hausknechti domů hostinských a hokynáři) byli povinni platiti po sedmi penězích a zedníci, kamenníci, tesaři, pokryvači po jednom.[2]) Pochybuji, že potom tovaryši ušetřeni všelijakých „sbírek".

6. Následkem sesílené moci král Ferdinand a nástupcové jeho s větším účinkem rozhodovali o vzniku a provedení zemských řádů policejních stran mzdy čelední a sazeb na výrobky řemeslné. Účelem těch řádů byla ochrana spotřebitelů proti drahotě řemeslníků a jejich kartelům.

Začátek k těm řádům sic učinili sami čeští stavové vyšší, totiž páni a rytíři, z nevraživosti proti městům a řemeslům v nich. Hned na počátku vlády krále Ferdinanda pokusili se na sněmě o řád mzdy čelední pro celé království. Z řemeslníků pojímáni do řádu jmenovitě zedníci a tesaři. Král byl ochoten podporovati snahy pánů, ale města překážela a hájila se, takže nic kloudného ani trvalého nebylo lze stanoviti a král, nejsa dosti nezávislý, neboť potřeboval na vojnu peněz, kolísal a stížnosti neustávaly. Na sněmě r. 1537 zle stěžováno do drahoty všech věcí a r. 1543 zase výslovně hovoří se o drahotách řemeslníků a jich produktů.[3]) Stavové žalovali, kterak poddaní jejich jsou těmi drahotami v městech tísněni a chtěli, aby král je překazil. Ten opatrně chtěl dobré zdání stavů. A tak zůstávalo vše na nejistotách a jen při pokusech. Na nejvýše, že městský úřad svým řezníkům a pekařům vydal sazbu, jakž zvykem od starodávna.

Po revoluci r. 1547 král vystoupil rázněji. Na sněmě téhož roku vyčetl, že města a cechy všem snahám o mzdové a drahotní řády dělaly stálé nesnáze; určil, aby sjezdy krajské učinily návrhy[4]), a takž r. 1547 vydán řád, jenž obsahoval mzdy čeledi a oukolníků,

---

[1]) Tamž 159.
[2]) Arch. praž. č. 136, 116.
[3]) Sněmy I., 412, 565.
[4]) Sněmy II., 490.

totiž nádenníků i zedníků, sládků, tesařů, pokryvačů; mzdy stanoveny vždy pro tři kraje stejně. Pražská města tři uložila si řád zvláštní. Řád ten neměl býti za stálý zákon, měl platiti jen na tři roky. Ale řád netrval ani tři roky. Zemská komise, když král uznal, že řád všude nevyhovuje, zase zasedla spolu se zástupci královými a z nové porady vyšel tiskem 18. května 1549 nový řád, v němž rozdíl sazeb proti řádu předešlému nevalný.[1]) Zatím chystala se akcí k příštímu „policejnímu" řádu drahotnímu. Arcikníže Ferdinand, drže vládu v Praze na místě králově, vydával ročně instrukce, dekrety řemeslům potravinářským v městech Pražských, rozkazuje, zač co prodávati. Ani na hokyně nezapomněl.[2]) R. 1555 i místodržící rozkazují stejně jako arcikníže.[3]) Současně král Ferdinand několikrát vyčítal stavům, že řád mzdový překračují a zjinačují na venkově[4]), a pro Prahu pak r. 1562 způsobil před korunovací syna svého Maximiliana drahotní řád. Rovně tak král Maximilian a jeho vláda, místodržící, komora Praze rok co rok vydávala nařízení sazeb na pivo, maso, mouku a rozmanité potraviny. Začasté byli pražští řemeslníci potravin hnáni k městskému ouřadu, aby vyslechli instrukce vládní a přijali výtky pro neposlušnost. R. 1565 místodržící vyčítají řezníkům tří měst Pražských, že v Annaperce a v jiných horních městech laciněji se prodává maso než v Praze, odkudž se tam dobytek vedl. Zároveň také pekaři a sladovníci obdrželi císařskou výstrahu.[5]) R. 1575 starší všech řemesel — nejen potravináři — voláni, aby vesměs uslyšeli výtky pro drahotu.[6])

R. 1577 voláni zase řemeslníci z obou větších měst Pražských k úvaze, po čem prodávati všelikteraké věci, neboť prý jeden z urozených pánů mluvil, že za tři strychy žita jeho podaný v Praze nemohl koupiti bot.[7])

Řemeslnictvo pražské svádělo nepříjemné kusy drahotních instrukcí na pletichy šlechtické, na pikle lidí domácích a na „německou radu".[8]) R. 1577 bylo zase na sněmě horlivě jednáno

---

[1]) Sněmy II., 568, 589.

[2]) Arch. praž. č. 332, 140. Rukop. gerštorf. v Budišíně. č. 32, 92.

[3]) Tamž 1232 nepagin.

[4]) Sněmy III., 6.

[5]) Arch. praž. 1239, 258.

[6]) Sněmy III., 462, 467.

[7]) Arch. praž. č. 1241, 25.

[8]) Význačný přípisek toho rozumu čte se v knize arch. pražs. č. 343, 218, pod zprávou, že konšelé tří měst Pražských sami navrhli místodržícím

o tom, kterak drahotu uvésti v lacinost. Byl návrh, aby v každém městě čtyři osoby měly dozor nad cenami. Proti tomu poslové z měst pravili, že nemohou nalézti, aby ten návrh byl dobrý, neboť kde nabrati v každém městě po čtyřech osobách, aby rozuměly všem řemeslům?, také se nenajde nikde čtyř osob, které by samy živností se nedotýkaly, a naposled i to je závadou, že se nic nemůže poroučeti pánům a rytířům, kteří do města zboží své prodávají. Také se městům nezdálo být dobrým, aby byla, jak vyšší dva stavové chtěli, zřízena komise z každého stavu po čtyřech osobách na vypracování jednotného řádu po celé zemi stejného; nechať prý sejdou se osoby po krajích, neboť někde je laciněji, jinde dráže.[1]) Když se nedovedli stavové dohodnouti o to, jak by ten řád při řemeslech udělán býti měl, podali to poníženě na Jeho Milost císařskou, aby bez prodlévání „takové těch řemeslníků svévolné drahotě poručil v cestu vjíti a při čemžkoli J. M. císařská to zůstaviti ráčí, při tom při všem tak a nejinak v městech Pražských i v jiných zachováno býti má.“ [2]) Tedy žádost za oktroy. Tak páni a rytíři dbali sněmovního zákonodárství.

Když to tak tedy chtěli, král český Rudolf předložil sněmu r. 1578 o cenách a mzdách veliký řád policejní, jenž tištěn vyšel týž rok u Melantrycha, jakožto císařské nařízení. Řád byl platný od pondělka po sv. Matouši (22. září).[3]) Bylo v něm do půl sta rozličných řemesel a živností, jimž nařízeny sazby až na haléř zevrubné, jenom ne řemeslům kovodělným, truhlářům, kolářům, hrnčířům, řemeslům stavebním a sklenářům, „neboť jejich díla jednostejna nebývají“; ale dvě přísežné osoby na dohled drahotní měla i ta řemesla nad sebou míti.[4]) Ale řád nelíbil se. Roku následujícího (1579) se všech stran království Českého ozývaly se hlasy z krajských sjezdů stavovských, jenom ne od Žatce, kdež se neteční stavové ani nesešli k rokování. Z bechyňského kraje oznamovali, aby byla spravedlnost a ne dra-

---

r. 1570, kterak dáti instrukci o sazbách piva: „Praktyku složili vlastní domácí, spravovali se německou radou, až vždy svou šíst dovedli a laskominy své tejně setřeli“. R. 1576 připsáno v téže knize (264) při sazbě pekařů. „Na německých horních zemí váhu zprávy činili, a sem to Němci přinesli.“

[1]) Arch. praž. č. 1241, 181, 184.

[2]) Sněmy V., 179.

[3]) Sněmy V., 260.

[4]) Arch. praž. č. 343, 112.

hoty, na to že stačí dohled cechmistrů nad řemesly. Z kraje pracheňského vzkazovali, že řád přijímají až na sazbu díla kovářského. Té přijmouti nelze pro drahotu štýrského železa. Litoměřický sjezd obšírně vyslovil se proti sazbám; ukázal, že by potom bylo v kraji mnohem dráže nežli dosavad, neboť míry a váhy jsou tu větší, dříví dražší nežli v Praze. Jmenovitě víno prodává se na Litoměřicku laciněji nežli o tom císařské nařízení ukazuje. Z Chrudimska místo uznání celého řádu přišla rada, kterak předcházet „fortely a obmysly" při vaření piv.[1]) Ještě nejspíše mohli se řádu držeti sladovníci a pekaři, neboť tu byl řád elastický, sazby stoupaly a klesaly dle obilí v trhu. Ale při jiných řemeslech byla nehybnost velikou závadou. Ostatně producenti, jakž obyčej při sazbách pevných vždy a všude, nahrazovali sobě ujmu ze sazeb lehčí jakostí výrobků svých. Takž byla všude po venkově nespokojenost s nařízením a následek toho byl, že se ho věrně nikde nedrželi. V Praze císař nebo jeho vláda vždy zase vydávala dekrety a instrukce o cenách a hrozila pokutami. Právě z takových hrozeb r. 1590 vznikl rozkaz, aby na neposlušné pražské pekaře přichystán byl trest koše u vody.[2])

Proti Rudolfovu policejnímu řádu rostl odpor, čím více stoupaly ceny surovin a řád trval na svém. Na sněmích začaly se zase ozývati nářky na řemeslnickou drahotu. R. 1595 stav městský vzal své řemeslníky do ochrany, vykládaje, že je dražší všecka surovina. Na sněmě generálním téhož roku ustanovena komise na sepsání skorrigovaného nového řádu policejního.[3]) A od toho r. 1595 rok co rok opakovány návrhy o takové komisi; ale k té práci choulostivé se nikdo neměl, ač materiálu stavové snesli dost,[4]) až r. 1604 dána věc stejně jako kdysi r. 1578 v moc císaře a jeho úředníků nejvyšších, aby řád milostivou vůlí císařovou vůbec mohl býti vyhlášen.[5]) Nový policejní řád císaře Rudolfa proti drahotě vydán potom r. 1605, a hned nastaly nářky a vzdory řemeslníků. Voláni řemeslníci a obchodníci všelikterací na rathouzy pražské a tu napomínáni, aby nařízení císařské drželi. K tomu mnozí z přítomných se ohlašovali, žádajíce konšelů za přímluvu

---

[1]) Sněmy V., 505, 525, 526, 528.
[2]) Arch. praž. č. 326, 40.
[3]) Sněmy X., 50.
[4]) Krofta, Sněmy 1605, 34.
[5]) Sněmy X., 565.

u císaře, poněvadž nemohou v předepsaném nařízení státi bez veliké ujmy a zhouby chudých živnůstek svých. Na to odpovídali konšelé, že nemůže se císařskému nařízení odpírati.[1])

V první chvíli mimo jiné voláni jsou na radnici staroměstskou ševci, aby pověděli proč nedrží se instrukce císařské. Odvětili, že jsou kůže drahy; řád káže, aby prodávali panenské botky za 8 grošů bílých, a ševce samého stojí deset. Na to konšelé prohlásili, že se musí na císařské nařízení pozor mít, a kdo nemůže řemeslo dělat podle nařízení, nechť tak nechá a jde na vesnici.[2]) Brzo po tom volání zase řezníci a jiní, proč se nedrží instrukce. Řezníci tvrdili, že od handlířů mají drahý dobytek; koželuzi sváděli drahotu na řezníky, že jim draho kůže dělají; ševci sčítali vinu na koželuhy a mydláři na drahotu řeznických lojů. Za týden voláni všickni zas; řezníci zavřeni, ostatním vyhroženo.[3]) Řezníci prosili o lítost a outrpnost. Puštěni, ale voláni zase a zase i znovu zavíráni. R. 1606 suplikují k císaři, že už prodávají skoro podle lidské vůle.[4]) Také mydláři zavíráni a jednou každý mistr mydlář pokutován šesti kopami. Bylo by o tom malomocném vzdoru ještě dlouho vypravovati.

Jest viděti, kterak sešněrována byla řemesla i po stránce obchodní vyrostlou mocí vládní a zeměpanskou. Císař Matiáš jen málo pobyl v Čechách a i od něho r. 1612 zanechán v Praze rozkaz místodržícím, aby řemeslníkům nedopouštěli „nad míru nadsazovati" stav panský a rytířský a jiné přespolní lidi.[5]) V malých časech po tom — po bitvě bělohorské — kníže Lichtenštein sám vydal řád drahotní, který uváděl řemeslníky v zoufalství. Z nařízení Lichtenšteinova i mincmistr kutnohorské mistry a obchodníky stížil policejním řádem drahotním velmi těžce, ale oba gubernátorové vyžádali si na to přece radu konšelů a rychtářů.[6])

Nelze mlčením pominouti, že již policejním řádem r. 1578 císař zrušil jeden z nejstarších článků všech všudy cechovních organisací, jenž byl namířen proti konsumentům nedbale platícím. Článek onen totiž zavazoval cechovní mistry, aby zákazníkovi,

---

[1]) Arch. praž. 1288, 276, 294.
[2]) Tamž 1288, 396.
[3]) Tamž 1289, 31.
[4]) Tamž 1289, 378, 401, 410.
[5]) Tamž 326, 93.
[6]) Tamž 326, 200. Arch. musea zemsk. Originál. Kutná Hora.

jenž spolumistru některému zůstal dlužen, nedělali, až zaplatí. Policejní řád z r. 1578 naznačuje, kterak toho článku řemeslníci zneužívali: praví, že mistr, když se mu po vůli neplatí, nedodělá věc a jiný mistr téhož řemesla také nechce, až jest onen spokojen; to jest nařízení nepořádné a proti obecnému dobrému; nechať ten mistr, který přestal pracovat, posedí v šatlavě po dvě neděle a ten, jenž za slušnou záplatu dělati nechtěl, ať je zavřen na týden.[1]) Toť byla proti cechovním mistrům rána silná.

7. Nejčastěji osvědčovala se moc panovničí, po revoluci r. 1547 sesílená, při živnostenském právě. Panovník a vláda jeho prakticky v skutek uvozovali princip, že právo živnostenské plyne z milosti zeměpanské. Udělovali to právo řemeslníkům proti cechům a jejich monopolu, kdykoli se jim vidělo. Dělo se to trojím způsobem. První tento. Když cech nechtěl řemeslníka přijmouti za člena z příčiny jakékoli, utekl se k vládě, ke králi, a ten z milosti své nařídil, aby cech mistra přijal. V Němcích říkali takovému mistru gnadenmeister; u nás není jména, poněvadž mistr cechu vnucený byl potom tak jako jiný, kdežto v Němcích a jinde, nesměje tovaryšů chovati, byl mistrem kategorie podlejší, která vynutila jméno. Tak se mi aspoň zdá.

Druhé dva způsoby zeměpanského udílení živnostenského práva lze shrnouti v pojem koncessní. Královskou mocí oprávněn byl řemeslník, aby provozoval živnost mimo cech či bez překážky cechu svobodně. Byla to nová forma živnostenského provozování. Mistři tím právem nadaní sluli „osvobození" (v Němcích říkali jim freimeister[2]). Pokud vím, nejvíc mistrů osvobozených bylo v Praze na Malé Straně; za Ferdinanda ještě málo se jich vyskytuje, za Rudolfa mnoho (již od r. 1577); náleželi většinou k řemeslům kovodělným, zvláště hodinářům, zámečníkům, a z ostatních řemesel nejvíc krejčím.

Také první vlašský kominík v Praze, zakladatel zdejšího řemesla kominického, Tomáš della Moniga, byl takový osvobozený, privilegovaný mistr. Osvobození mistři mohli držeti tovaryše a dávati právoplatně za vyučenou[3]) Ale v té širokosti neobdržel právo každý. Někteří směli pracovati jen sami bez tovaryšů.

---

[1]) Arch. praž. č. 343, 112.

[2]) Byli všude v Evropě, kde byly cechy. Roscher, Nationalökon. III. 653.

[3]) Viz „Freibrief" Jiřího Haina, zámečníka z r. 1581, Jahrbuch XIII., 9217.

Některý byl také jen chudáček. Na příklad r. 1612 Ambrož Dyttenhofer, tovaryš truhlářský, obdržel od vlády „svobodný list na práci" z toho důvodu, že by se pro nemožnost svou do cechu truhlářů nedostal. Koncesse vládní omlouvala se vzhledem k cechům pražským tím, že Ambrož, vykonávaje jako mistr dílo prosté, cechu málo škoditi může.[1]) Tedy tu jest málo umělý Němec, chuďas, učiněn svobodným mistrem.

Většina osvobozených mistrů byla obmezena v koncessi ustanovením, že smějí řemeslo provozovati, jen pokud zdržuje se v Praze dvůr královský; osvobození mistři patrně pracovali hlavně k dvoru, nebo se aspoň tím titulem kryli. Proto také na příklad r. 1577, když nebylo dvoru v Praze, konšelé staroměstští dali zabaviti mečíři Ambroži Ešicovi z Hradčan meče, jež po hospodách prodával, za důvod uvádějíce, že žádný na Zámku ani na Hradčanech nemá mečů strojiti, leč by tu byl přítomen císař se dvorem.[2]) A týmž smyslem Malostranští dali dvěma krejčím vlaským r. 1590 měšťanské právo vymínivše, pokud by chtěli řemeslo v nepřítomnosti dvora císařského provozovati, aby se o to smluvili s cechem.[3]) Jináče, což pochopitelno, mistři cechovní nevražili na osvobozené mistry. Leckdy sváděli na ně fušerstvo i falešnou práci.[4]) Vláda jich však chránila. Uvádím jen za doklad, když r. 1602 pražští kožešníci se vzepřeli mistru Sixtovi, jenž měl „otevřený list" na řemeslo v Praze, a jeden z tovaryšů neuctivě a hanebně proti jeho obdarování mluvil, císař nařídil, aby tovaryš byl zavřen a nepuštěn.[5])

Druhým koncessním způsobem vznikali dvorští a komorní mistři, skoro vždy umělci. Jestli osvobozené mistry jmenovala obyčejně komora králova nebo kancelář, dvorské umělce jmenoval buď král přímo sám nebo jeho rozkazem dvorský úřad maršálský. Z těch úřadů dostávalo se jim dvorské privilegium, dvorské právo. To dvorské právo arci vázalo se také vlastně jen ke dvoru; umělec měl pracovati jencí saři a dvoru, a nikoli obecenstvu městskému; leč že obdržel privilegium na práci neobmezenou, jako na příklad r. 1573 dvorský malíř Erhart Gaulrapp, v jehož dekretě stojí, že

---

[1]) Arch. místodržit. Missiv. č. 118, 36.
[2]) Arch. praž. 1241, 163.
[3]) Arch. praž. č. 567, 18. Podobný případ s mečířem fol. 44.
[4]) Arch. praž. č. 1232.
[5]) Arch. místodržit. Missiv. 108, 149.

může míti kdekoli v Praze učedníky a tovaryše, císař že ho béře v ochranu před malíři pražskými, aby jemu v konterfeterování (podobizny) žádných překážek nedělali a, nutno-li, aby ho vinili před hejtmanem, jakožto nejbližším zástupcem královým.[1])

Při dvoře byl představeným osvobozených a dvorských řemeslníků maršálek dvorský; ten je rozsuzoval v rozepřích, bral od nich platy, přijímal od nich poslední vůle a vůbec řídil jejich právní jednání.[2]) Nejeden dvorský řemeslník a umělec, aby mohl živnost míti i bez přítomnosti dvora, dobrovolně vstoupil do cechu, takže pak měl oprávnění dvojí a neobmezený počet tovaryšů.

Po smrti Rudolfově (1612), když dvůr z Prahy se odstěhoval na dobro, bylo osvobozeným mistrům a dvorským, pokud tu který chtěl zůstati, v živnosti překáženo od cechů i městských úřadů s úspěchem. Největší útok byl na krejčí dvorské, poněvadž jich bylo mnoho. I prosili všickni, „královští čeští osvobození krejčíři dvorští“ [3]) po německu místodržících, aby jich proti cechovním krejčím ochránili; při tom uváděli, kterak se jim nadává, že jsou bez vrchnosti.[4]) Místodržící nuceni jsou zříditi komisi a ta rozhodla, že krejčí, kteří mají pořádnou svobodu z kanceláře nového císaře (Matiáše), při té svobodě zůstati mají; kteří mají svobodu od předešlého císaře, těm že poroučí se, aby si ji nově dali stvrditi, ne-li, ať vstoupí do cechu. Naproti tomu, kteří svobody dvorské od ouřadu maršálského užívají, ti vedle svobod a výminek, v listech doložených, ke dvoru císařskému se odebrati povinni jsou a mistrům cechovním v řemesle nepřekážeti“.[5])

V době revoluční — r. 1619 — uhodilo na osvobozené řemeslníky nové tvrdší zlé. Snad všickni cechové, jichž se týkalo, pustili se do osvobozených, žádajíce úřadů, aby je z města hnali jako stolíře. I malíři a krumplíři malostranští podali stížnost k vládě (k direktorům). Truhláři se pustili do mistra Felza, který pod ochranou hofmistra království Českého (Valdštejna) nad dvacet

---

[1]) Arch. místodržit. Missiv. 94, 143. Jahrbuch XII. 8179.

[2]) Arch. pražs. 2190. 196.

[3]) „Alle sambt königliche behomische befreite hofschneider.“ Arch. zems. V opise z formul. kaňkov.

[4]) „Ihr befreite hofschneider wollt edlleut sein? Schelmen, bestien, störer (fušeři) und hundsfutter seid ihr, ihr habt keine obrigkeit.“ Tamž. fol. 183.

[5]) Tamž, fol. 339.

let v Praze pracoval. Mydláři a svícníci pohnali k soudu Andresa Petita, Francouze, který dělal voskové svíce na svobodný list od císaře daný. Chtěli, aby si šel za dvorem nebo se s nimi o cech umluvil. Byl boj také zase proti krejčím osvobozeným. Jeden z nich Gens tvrdil, že má list „od potentátů" na věčné časy, že tedy jeho právo smrtí císařovou neumírá. Na to krejčí pravili, že mají cechovní práva na pergaméně a cech že neumírá, proti tomu musí obdarování na papíře, jako on má, druhému na pergaméně ustoupiti.[1]) Tehdáž přinuceni mnozí vstoupiti do cechu, jiní odstěhovali se.

Již jasno, že panovničí moc koncessemi také v živnostenském právě osvědčovala svoji sílu, což bylo cechovnímu řemeslnictvu zajisté na ujmu. Jsou to začátky k moderní živnostenské svobodě. Jestliže se vládní moc při udělování živnostenského práva sdílela s městskými vrchnostmi a s cechy, povolovati živnost knihtiskařům nechávala vláda vždy sobě. Z ostatních živností jen ten onen apatykář doprosil se, aby jeho živnosti dostalo se královského privilegia.[2]) Král a jeho úřady od polovice XVI. věku také rozhodují ve sporech živnostenských nepoměrně častěji, než bývalo prve, když sobě cechové a konšelé obyčejně spravovali takové věci doma sami. Čteme-li, že r. 1605 císař rozkázal, aby Budějovičtí nechali Eliáše Gepfnera péci koláče,[3]) vidíme, že i od venkovských mistrů král přijímal stížnosti a v tomto případě poměrně i malicherné.

Vystupovala-li moc panovničí často na ujmu živnostenského práva cechovního, na druhou stranu příti nelze, že, jsouc žádána, hájila cechovních řemesel proti řemeslníkům nepořádným, necechovním (proti stolířům čili fušerům) i majestáty; ovšem musil majestát býti zaplacen. Tak r. 1596 na prosbu dvorských a všech městských zlatníků cechovních vydán majestát proti stolířům; stolíř propadne zboží, jehož polovici vezme komora, polovici cech.[4]) Mimo jiná řemesla i koželuzi r. 1576 vyžádali sobě podobný list majestátní.[5])

---

[1]) Arch. praž. č. 1483, 33, 34—40.

[2]) R. 1559 chce v Jáchymově společník cís. privilej na živnost. V zemsk. arch. jsou v opisu arch. místodržit. tři listiny o tom.

[3]) Köpl, Copialbuch. 114, 215.

[4]) Jahrbuch VII., 4609.

[5]) Arch. praž. č. 1241, 5.

Kožešníci získali r. 1571 nový majestát zvláště proti židům, kteří jim, držíce křesťanské tovaryše, v řemesle velmi překáželi. V majestátě vymíněny osoby vyšších stavů a duchovní, kteří pro potřeby dvorů svých kožešníky (proti cechu) chovati mohli dle starodávné svobody.[1]) Židé však zjednali si také majestát na živnosti a nedali se snadno. V Praze byly z toho r. 1572 i pouliční roztržitosti,[2]) a nesnázky neustaly nikdáž a císař byl nucen ještě při samém konci XVI. století vydati o tom nejednu resoluci.[3])

Že židé získávali majestáty a resoluce na provozování řemesla, toť také proti starým dobám ujmou živnostenského práva cechovních mistrů.

Došli jsme k otázce, kteraká pravomoc nad cechy zůstala městskému úřadu po vítězství Ferdinandově nad revolucí stavovskou. V době před tím, poněvadž moc zeměpanská řídko kdy přímo u věcech cechovních zakročovala, byl městský úřad konšelský takřka jedinou vrchností nad cechy; po revoluci pozorujeme, že konšelé měst královských jsou v mnohých věcech nad cechy skoro jen inspektory ve jménu zeměpána. Zevně vedli všecko jako za starodávna, ale bylo znáti, že jednají namnoze — moderně řečeno — jako v „přenesené působnosti" a ne tak samostatně jako bývalo. Popatřme na jednotlivé funkce rady městské vůči cechům.

1. Purkmistr a rada vyřizovali rozkazy vládní a dbali jich vyplnění jakožto orgán exekutivní. Řemesla přečasto volána do radního domu, tu jim předčítány mandáty a dekrety zeměpanské, k nim připojovány často vyhrůžky pro neposlušenstvo, kázáno, aby se cech podle mandátu zachoval, „ač chce-li ujíti pokuty".[4]) Před povstáním r. 1619 nejednou konšelé pražští byli nuceni oznamovati cechům mandáty o processích, které protestantskou většinu členstva velmi pobuřovaly, a když cech neposlechl, konšelé trestali dle nařízení vládního.[5])

2. Stvrzování cechů a cechovních statut po mnoholeté přestávce propuštěno městům královským, ale nedělo se potom nikdy

---

[1]) Arch. praž. 2214, A. I.

[2]) Tamž 1028, 114.

[3]) Tamž 1167, 152.

[4]) R. 1569 knihařům tak řečeno. Arch. praž. č. 1237, 36.

[5]) Na př. r. 1615 kožešníky, že nešli na processí k sv. Jakubu, zavřeli všecky. Arch. praž. 1292. 58.

bez vědomosti a souhlasu císařova rychtáře. Volbu cechmistrů konšelé konali vždy u přítomnosti ba i radou císařského rychtáře; začasté konala se volba hned po volbě konšelů za návštěvy podkomořího králova, takže tím způsobem zpráva cechovní závisela na vládě. Přísahu cechmistři nově zvolení konali v radě, někde — na příklad v Kouřimi — přede vší obcí.[1])

3. Konšelé zvolna nabyli nad cechy a řemeslníky jurisdikce v témž rozsahu, jako mívali. Dlouho se chodilo i s maličkostmi u věcech sporných na vládu; od r. 1590 až do r. 1619 rok co rok při obnově rady městské nařizuje vláda, aby konšelé „nad cechy ruku drželi a v čem by který jakou stížnost měl a na ně vznesl, v tom je, aby Jeho Milost císařská o to zaneprázdňována býti neráčil, náležitě opatrovali".[2]) Rozsuzovali konšelé tedy sporné i trestné věci, když nedovedli se mistři v cechu porovnati sami nebo když provinilý mistr nebyl s rozhodnutím domácím spokojen. Nelze říci, že této funkci všickni konšelé byli rádi. S důrazem konšelé v Brandýse Labském r. 1551 vzkazují cechu pekařskému, aby cechmistři trestali a nebylo-li by opravy, „tepruov" potom aby vzneseno bylo na purkmistra a konšely.[3]) Velmi jasně pověděli to r. 1588 konšelé domažličtí svým ševcům: prý aby starší a jiní mistři, kdyby nějaká nevole povstala, sami mezi sebou to spokojovali „bez vznášení na ouřad, poněvadž jinejmi pracemi zhusta zaneprázdněn jest".[4])

V městech poddanských, kde bývala autonomie vždy menší nežli v královských, když spor z cechu vznesen na konšely, obyčejně ihned konšelé brali na radu vrchnostenského úředníka; ba Vilém Rožmberský r. 1557 nařizuje cechům v Prachaticích, kdyby sporů neurovnali mezi sebou, ať věc podá se hned úředníkům panským na Krumlov.[5])

4. Udíleti živnostenské právo zůstalo při konšelech jako za starodávna. Oni propůjčovali měšťanství a tím i živnostenské právo. Cech, maje autonomii sobě propůjčenu z vrchního práva městského, rozhodoval technickou zkouškou o přijetí neb nepřijetí člena do organisace řemeslné, a tím zároveň připouštěl přijatého

---

[1]) Archiv zemský. Opisy z Kouřimě. Kn. rudá; 1561—1572.
[2]) Arch. praž. 326. 39. 47. Čísl. 1100, 52, 57.
[3]) Pamět. kn. brandýs. 14.
[4]) Knih. snesen. domažl. z r. 1581. 31.
[5]) Zemsk. arch. Opisy z Prachatic. 1557 řád kovářů, bednářů, kolářů.

člena k živnostenskému právu. Tedy v živnostenské soustavě povolovací byli oprávněni konšelé s cechem, konšelé na místě prvém, cech na druhém. Spojitost funkcí však byla pouze jednostranná. Cech nesměl totiž přijmouti za člena, kdo nebyl přijat od konšelů za měšťana. Ale naopak konšelé se vázati nedali. V době, o níž jednáno, přečasto se přiházelo, že konšelé přiřekli měšťanství tomu živnostníkovi, kterého cech míti nechtěl. Jasně své stanovisko vyřekli konšelé pražští r. 1604 truhlářům, když naléhali, aby jakémus truhláři, jenž technické zkoušky nevykonal a tudíž mistrem se nestal, nedávali měšťanského práva. Odpověděli, „aby truhláři (městskou radu) vyučovati měli v podělování městského práva, na ně to nenáleží".[1]) Konšelé připouštěli řemeslo při udělování měšťanství jen k tomu, že se u něho vyptávali na hodnost a počestnost řemeslníka, jenž měšťanství sobě dosáhnouti žádal. V druhé půli XVI. věku pozorujeme, že konšelé proti starým zvykům důrazněji a častěji pletou se cechům do udílení mistrovského a tudíž i živnostenského práva, zvláště aby předešli anebo napravili něčí zamítnutí. V starší době zakročovali též, ale spíš jen přímluvami; teď poroučeli. Ba někde shledáváme, že konšelé vyhrazují si dohlédati k mistrovským zkouškám, aby nebyli kandidáti přetahováni.[2]) Jde-li o vyloučení mistra z cechu, téměř všude konšelé chtívají míti v tom své slovo, aby městský řemeslník z lehké příčiny nebyl zbaven živnosti. Pokud konšelé tím dusili sobecké snahy cechovní, činili dobře a zcela dle rozumné politiky živnostenské, ale po stránce autonomie má časté a prudké zasahování rady do cechovních věcí vliv škodlivý. Je to následek revoluce r. 1547. Král obmezil autonomii měst, a městský úřad obmezoval autonomii cechů ještě víc nad to, než ji obmezil král, a vodičem té síly obmezovací a podmaňovací s hůry dolů byl císařský rychtář.

5. Při živnostenské policii, která náležela městským konšelům od prvních dob, konšelé, jakož přirozeno, jednali dvojím směrem, často oznamujíce, že jednají pro obecné dobré. Směr byl jednak k řemeslům, jednak k obecenstvu. Řemeslo mělo právo na živobytí, na práci a odbyt; obecenstvo mělo právo na řemeslnou práci dobrou a nechtělo býti vykořisťováno. V první příčině však bývali konšelé leckdy liknavi; v druhém směru byli čím dále tím energičtější.

---

[1]) Arch. praž. 1288. 56.

[2]) Řád truhlářů v České Kamenici 1583.

Pokud na prospěch řemeslníků svých uznali za dobré, konšelé honili hudlaře čili fušery, jednak aby přichránili živnostenského práva svým řemeslníkům, jednak aby zachovali městský princip starodávný, kdo nenese městských břemen jakožto měšťan, aby neměl živnosti. Ale bez žaloby se konšelé proti hudlařům nehnuli. V Praze i jinde bylo přímo cechům zakazováno, aby bez konšelů „nic všetečného" proti stolířům před sebe nebrali.[1]) Že mistři, chtěli-li něco podniknout proti stolíři, sháněli se po rychtáři, to arci chápeme, bez rychtáře neměli exekutivu. Ale i o dovolení, aby rychtář směl jíti s mistry, bylo doprošovati se.[2]) A rychtáři musili mistři zaplatiti. V Praze byl na to jeden groš bílý stanoven (r. 1563); některý rychtář však vynutil víc.[3]) Co hudlařům sebráno, se vším musilo se na radní dům a tam složiti před konšely; neboť i tuto činnost konšelé podrobili své finanční politice, žádajíce díl z kořisti.

Pražští konšelé svým řemeslníkům pomáhali také někdy proti mistrům vládou „osvobozeným", které pokládali za privilegovaný druh hudlařů bez cechu a bez vrchnosti. Arci na všecky se neodvažovali, také by jim to bylo málo platno. A vždy byli i v tom opatrni. Když r. 1619 cech krejčovský oznamoval, že někteří fušeři pokoušejí se u krále, aby jim listové svobodní k provozování řemesla vydáni byli, a prosil, aby konšelé toho zabránili,[4]) odložili konšelé věc, až bude od krejčí podána suplikace, aby pak dle ní uvážili.

Vůči židům, kteří stolovali a držívali stolíře k řemeslné práci, konšelé pražští chránívali cechovní řemeslo městské obyčejně; ale jakmile postřehli, že židé mají ochranu vládní, ihned ustoupili, Takž v usneseních konšelských ozývá se často princip oné doby, že lidé „glejtovní" (to jsou židé) do řemesel se nemají vtírati; dosti často čteme, že židům všelijaká fušerská práce byla úředně pobrána, ale když r. 1595 kožešníci zapečetili sklepy s kožešinami, židé ukázali resoluci císařskou, sobě příznivou a konšelé rozkázali kožešníkům, aby odpečetili zase, „ačkoli by jim jakožto sousedům svým rádi v tom na ruku byli, ale nelze, než té milostivé resoluci obvyknouti".[5]) Pochopitelno.

---

[1]) Arch. praž. č. 1286, 140.

[2]) Arch. týž, 1287, 173. Malířům r. 1598 dovoleno na rychtáře vznášeti, ale aby se dálo (proti stolíři) opatrně, pokojně.

[3]) Arch. praž. 1236. 50.

[4]) Tamž, 1294, 245.

[5]) Arch. praž. 1167. 152.

Konšelé začasté byli hádkami cechů příbuzných nuceni regulovati práci a určovati objem živnostenského práva, neboť když hlásilo se dvojí řemeslo k téže práci, tu bylo nutno rozsuzovati a určité hranice stanoviti, aby jedno řemeslo nebylo škodno. Ani dnes nebývá po jménu řemesla objem oprávněné práce jeho znáti. A starší se hádali přes tu chvíli, a to nejen u nás.[1]) Konšelé všech měst bděli nad tím, aby řemesla měla vždy dostatek surovin, aby překupováním surovina čili forkauf se nedražil, aby jeden cech druhému příbuznému surovin nepřebíral, nepřekupoval. Některou surovinu konšelé sami na obec kupovali a obecním prodejem řemeslníkům přepouštěli. Nejčastěji to bylo železo, ale v Žluticích i jen smůla.[2])

6. Na prospěch obecenstva konšelé při své živnostenské policii vydávali rozkazy nejprve stran jakosti výrobků řemeslných. Mnohý rozkaz již za starších dob dostal se vůlí konšelů do cechovních řádů, takže i cech na sebe bral úlohu policie živnostenské. V XVI. století však jest zvláště řemeslům, potravin a piva se týkajících, rozkazů, výtek, pokut tolik, že autonomie cechovní se pod dohledy a nadvládou konšelskou téměř ztrácí. Konšelé přímo nařizovali jakost a množství materiálu, pletli se i do technické stránky nejednoho řemesla, kázali na prodejné zboží věšeti olověné cejchy, vetkávati „merky", tepati „rázy", některé proto, aby kupujícím zaručena byla hodnota výrobku, jiné proto, aby se ihned poznalo, od koho nehodný výrobek vyroben a prodán.

S péčí o jakost zboží však souviselo městské taxovnictví. Vždy konšelé mívali povinnost dbáti, aby ceny výrobků řemeslných byly přiměřené Tou příčinou živnostenská policie konšelská jako za starodávna i v XVI. věku nejvíc dotýkala se řemesel potravinných. V městské knize kde jaké jsou o tom zápisy. „Tajná srozumění" řemeslníků (kartely), jimž v Plzni říkávali „šlak",[3]) bývala všude zakazována a stihána. Proti tomu konšelé vydávali pomocí odborníků sazby své lokální i tenkrát, když platily již sazby zemského a královského řádu policejního. Sazby pekařské a pivní závisely na obilném trhu a proto žádaly ustavičných změn. Pe-

---

[1]) Ve Francii krejčí novinníci a krejčí vetešníci prý na třicet tisíc soudních nálezů v XVII. věku vynutili. Roscher Nationalökon. III. 613.

[2]) Opisy ze zádušní knihy žluttické z konce XVI. stol. v arch. zemsk.

[3]) Plzeň. Kniha č. 39, 97. Rok 1534.

kařům v Praze nařizována v době Rudolfově váha a sazba chlebů každého měsíce.[1])

Již psal jsem v Kulturním obraze měst, kterak se řezníci, pekaři a sladovníci sazbám vyhýbali. Při sladovnících pražských našel jsem nověji i tu cestu, že si objednávali sazby raději u pánů vládních na Zámku nežli u konšelů. Hněvají se na to konšelé tří měst Pražských r. 1565 a vyčítají sladovníkům, že „sou sobě v lehkost úřad (městský) vzali a že se jím téměř nespravují".[2])

Se řezníky konšelé mívali soužení i stran prodeje: i v XVI. věku začasté chtívali prodávat od oka na kusy, aby měli větší zisk, a byli-li přinuceni prodávati na váhu, šidili obec jakostí masa a přidáváním kostí a jináče. Též objevovala se patrná snaha, že řemeslníci drželi se vyšších sazeb déle než bylo potřebí, což svým cechům v Pardubicích vytkl Jan z Pernštejna slovy všude jinde se hodícími: „U vás při pivě, chlebě, mase i v jiných řemeslech nic laciněji není, než jako kdy prve, když to všecko dražší bylo."[3]) Kdo vypíše z městských knih, kde a kolikrát byli řemeslníci potravin od konšelů napomínáni!

Pražští řezníci několikrát do roka bývali na radním domě žádáni, aby pamatovali na svědomí své[4]); o pekařích dí pražská kniha městská r. 1558, že jim mnohá a častá přimlouvání na radním domě bývala, aby, vezmouce před oči spravedlnost a pána boha, pekli chleby podle slušnosti a lacinosti obilí, ale že málo platna byla ta napomenutí.[5]) I sarkastické napomenutí přihodilo se r. 1622 v Kouřimi, když konšelé mlynáře vyzývali, aby něco „víceji" lidem ze mlýnů nežli prázdný pytel navracovati hleděli.[6])

Od napomínání konšelé postupovali k hrozbám. Řezníkům se nejčastěji hrozívalo přespolními řezníky čili huntéři, ti že budou k trhu připuštěni stálému, dennímu a nejen, jak se jim vyměřovalo, k trhu týdennímu. Podobně pekařům hroženo pecnáři, plachetnicemi, hokyněmi. Slovem, hroženo jim stálou konkurencí. Dosti často v XVI. věku „hunt" skutečně na řezníky puštěn, na příklad do Trutnova r. 1579 puštěni jsou řezníci až z Králové Dvora

---

[1]) Arch. pražsk. č. 326.
[2]) Arch. praž. č. 1239, 258.
[3]) Arch. Český XX., 120.
[4]) Tamž 1287, 196.
[5]) Tamž 1233, 220.
[6]) Manuál kouřim. z té doby, str. 133.

a z Police.[1]) Ojedinělý případ hrozby přihodil se r. 1587 v Prachaticích. Konšelé, rozzlobeni na řezníky, oznámili, že připustí, aby sousedé sami „na sklad" bili hovada a dělili se. Tím by se řeznictví v městě stalo zbytečným. Ale řezníci se nezalekli. Jeden řekl v radnici, že řezníci sami chtějí pomáhati na sklad bíti, aby taky toho obec zkusila, jaké oni při řemesle svém výdělky mají.[2]) Konšelé sklad odložili a tuším nikdy v skutek neuvedli. To však konšelé všudy dosti zhusta prováděli, že trestali provinilé řemeslníky konfiskací zboží a žalářem. O těch věcech udá se na jiných místech ještě lecco uvésti.

Řidčeji než řemeslům potravinným konšelé jiným posazovali sazby. Ještě nejspíš shledáš, že služebným a stavebním řemeslům nařizovali mzdy. Ale pro drahotu na radní dům voláni bývali řemeslníci bez rozdílu. S řezníky obyčejně musívali se dostavovati lojovníci, mydláři, ševci, koželuzi a j., jejichž práce s řeznickými surovinami souvisela. Bývali voláni pojednou, poněvadž svádívali drahotu jeden na druhého a všickni na řezníka

Ke konšelské policii živnostenské náleželo dbáti o dostatečné zásobování města především potravinami. Tou příčinou byli řemeslníci a jejich cechy držáni od konšelů pod nejtužší kontrolou. Konšelé rozkazovali řezníkům začasté, kolik musí každého téhodne bíti, aby město „fedrovali"[3]); bylo-li potřebí, i půjčovali městské peníze řezníkům, aby nakoupili dobytka.[4]) Pekaři v menších městech nátlakem vrchnosti panské konšelům na radnici nuceni zapisovati se napřed, nebude-li na krámech chleba s dostatek, že podrobují se určité pokutě.[5]) A což opatrně konšelé popouštěli pekařům monopol péci! V Hradci Jindřichově r. 1560 konšelé dlouho uvažovali, mají-li zakázati pečení chlebů lidem v obci; prý pekaři nemají „zásobení žit ani múk", kdyby se tedy pečení jiným zastaviti mělo, obávati se jest nedostatku a mezi obcí pokřiku. Na konec konšelé rozhodli, aby se pekaři moukami do jisté doby zásobili, konšelé že to ohledají a potom do půl léta budou

---

[1]) Lippert, Trautenau, 48—49. Chronik v. Traut. 235.

[2]) Kopiář prachat. fol. 540. Opis v zemsk. arch.

[3]) Arch. v Jindřichově Hradci. Manuál radní z r. 1610, 69.

[4]) V Stříbře r. 1554 půjčili řezníkům 300 kop míš. Kn. č. 187, 17 v arch. plzeňsk.

[5]) Kniha heřmanoměstecká nejstarší, fol. 109.

moci sami na zkoušku péci.[1]) Jan Zeydlic z Šenfeldu, pán v Přibyslavi a v Polné, byl v tom rozhodnější; ten uložil svým konšelům, nebude-li na dvou nebo na třech krámech řeznických v trhu dost masa, aby řezníci zaplatili na zámek bečku soli.

Někdy řezníci zavinili nedostatek tím, že dobytek, který nakoupili, sami přes pole na živě prodali pro větší výdělek; stávali se tím obchodníky. Toho někde konšelé dovolovali, ale jen v určitých případech a za dohledu konšelského. Na příklad v Hoře r. 1594 stanoveno „co se dobytka na živě k Praze pouštění dotýče", jestliže by přes potřebu domácí dobytka zůstalo a mohl-li by který řezník co na živě odprodat, aby to při úřadě staršího šefmistra (konšela) pověděl.[2]) Jinde konšelé to obmezovali; na příklad v Plzni měli již od r. 1534 statut, kdo bravy přes tři dni okolo města pásl, ten nesmí jich jinam odprodati.[3]) A jinde konšelé živou mocí naprosto se takovému odhánění živých zásob bránili a řezníky stihali. V Hradci Jindřichově r. 1604 konšelé dali řezníkům výstrahu — zajisté ne poprve — budou-li odháněti dobytky, že se nad tím pozor ponese a že budou na silnicích obstavováni a dobytek jim brán. Tenkrát odpověděli řezníci vzdorně, „poněvadž jiní handlíři statky své, kde se jim vidí odbejvají, že oni taky mohou tak učiniti." [4]) A měli řezníci v Hradci vinu tu, že špatné a lehké maso odbývali doma, lepší hnali pryč.

Je patrno, že s řezníky bylo těžké pořízení a pochopitelno, že v živnostenské policii konšelské byli ze všech řemeslníků trestáni nejčastěji; platívali pokuty, sedali v žaláři, odnímány jim na čas krámy, živnost jim stavena.[5]) Také na nedbalé řezníky a pekaře domácí voláni přespolní řezníci a pekaři cizí mimo trh, což je zlobívalo nejvíc, neboť je to veřejně zahanbovalo. Byl-li nedostatek zásob nezaviněný, konšelé ovšem i s vědomostí cechu volali cizí trhovníky, jak to víme o Litoměřických, kteří r. 1582 vyzvali roudnické pekaře, aby s chleby přijeli (9. máje), že se jim v prodeji brániti nebude pro množství lidu viničného.[6])

---

[1]) P. F. Tischer, Věstník Společ. nauk. 1903. 38.
[2]) V arch. horsk. Opis u dvor. r. dra Čelakovského.
[3]) Plzeň. knih. č. 39, 97.
[4]) Arch. v Hradci Jindř. Manuál z r. 1604. 10.
[5]) Kn. kouřimská, rudá, 25. Rok 1569.
[6]) Lib. concept. č. 114, 186, v arch. litoměř. Opis v zemsk. arch.

Konšelé nutívali k zásobám mimo řemesla potravin obyčejně také mydláře a svícníky (i voskáře). Ze Starého města známe z r. 1579 zápis, že byli obojí ti řemeslníci zavřeni, neboť učinili nedostatkem v svíčkách tomuto městu velikou potupu. A při tom hned stal se rozkaz řezníkům, aby sami svobodně svíčky dělali, tak aby dostatek byl v svíčkách.[1]) Z r. 1564 také tobolářům pražským učiněno napomenutí, aby tlumoků a jiných podobných děl mívali dostatek, když by dvořané a jiní dobří lidé toho díla potřebovali; nastane-li nedostatek, konšelé prý sobě toho v moci zanechávají nařiditi, jak za dobré uznají.[2]) Tedy vyhrůžka. Zdá se, že k vůli dvoru a dvořanům ještě také jiná řemesla bývala konšely nucena zásoby strojiti, aby nedostatek nebyl městu k hanbě.

Že městská rada jakožto vrchnost hlídala řemeslníky po stránce zdravotní policie, toť rozumí se samo. Mnohá ustanovení byla tou příčinou od konšelů vstavována již v staré době do cechovních řádů, ale konšelé v každý čas vydávali zvláštní nařízení a zákazy zdravotního rázu. Týkaly se zase hlavně řemesel potravinných a pak těch, z jichž produkce vycházely smrady. Na jiném místě se toho ještě dotkneme.

Řemeslníci a jejich cechy podléhaly od prvopočátku městského života konšelské politice finanční. Konšelé jakožto vrchnost chtívali od řemeslníků svých plat za nejrozmanitější služby; bylo platiti, když cech předložil svá snesení a statuta k stvrzení konšelskému, když požádal za nějaký rozsudek ve sporech řemesla, když prosil o zakročení úřední proti komukoli; konšelům musila část cechovních pokut býti odváděna a bylo-li zboží v pokutě propadlé k snědku, konšelé je odesílali do svých škol a špitálu městského. Tu a tam ještě v XVI. věku cechové platili městské správě za ochranu roční plat (šos), platívali berně a sbírky k obci, odváděli plat „suchých dní" za užívání krámů, které obec postavila, a rovně tak byli povinni platiti za užívání rozmanitých jiných městských institucí; řezníci platívali od porážení v šlachtatě penězi, někde také lojem[3]); soukenníci platívali na valchu a její udržení, platívali k obci od valchování a mimo to skládali plat i když nahíjeli sukno na rámy, a platili zase, když v barevně

[1]) Arch. praž. č. 1165, 131.

[2]) Tamž č. 1236, 143.

[3]) „Šlokelt" (od porážky) na Krumlově. Gross, Archaeol. Památky XIX., 539.

sukno barvili. Od valchy platívali také koželuzi, jircháři. Pekaři musili platiti od mletí na městském mlýně a bývali — zvláště v Praze — chtěli-li se městskému mlýnu vyhnouti, přímo nuceni do něho.[1]) Také sladovníci se svými slady byli nařizováni k městským mlýnům, aby slad v nich mleli za určité platy; pivovarníci musili platiti za hnání městské vody na var — a takž městští finančníci ještě jiná řemesla, pokud bylo lze, vtáhli do poplatnosti. Bylo i drahně rozmanitých specialných platů, jimiž město své řemeslníky si uvazovalo. K těm náleží povinnost řemesel kutnohorských přispívati na vzdělávání hor stříbrných (cupusy).[2]) V Praze byli někteří cechové povinni i pravidelnou robotou; tak šenkéři novoměstští ještě r. 1599 jsou od konšelů posláni na robotu k mlýnům obecním, aby pomohli odstraňovati nánosy či nákle, které se ve vodě činily.[3]) Rybáři pražští bývali povinni „životně dostaviti se" a pomáhati při lovech, když je konšelé na řece podnikali. Který rybář nepřišel, na dvě neděle byl „zbaven řeky".[4]) Ještě v době předešlé byli malíři pražští povinni odváděti obci pavézy nebo peníze za ně. V XVI. věku není o pavézách zápisu; snad tedy zůstalo při penězích. Slovem, městská správa každá snažila se o to všemi způsoby, aby z řemesel měla užitek svým financím.

V Slaném r. 1616 konšelé učinili dokonce i to snesení, že pustí na své řezníky huntýře cizí, nebudou-li ovčí dobytek kupovati z dvorů městských.[5]) Tedy i k nepřímým platům zavazovali si je.

Budiž mimochodem dotčeno, že v poddanských městech lecco z toho, co bylo pokladnici královských měst z řemesel na prospěch, osobila si urozená vrchnost. Ta vůbec od svých řemeslníků žádala víc služeb nežli se konšelé královských měst osmělili žádati. Také roboty v poddanských městech byly obecnější, týkajíce se všech řemeslníků. Někteří teprve koncem XVI. věku zbavili se robot za plat.[6])

---

[1]) V Praze uchylovali se pekaři rádi do mlýnců malých. Výtka konšelů r. 1565 v arch. praž. č. 1239, 258.

[2]) „Cechové obesláni, aby cupusy zadrželé od sebe odváděli". 1583. Memorab. fol. L. 2., v arch. horsk.

[3]) Arch. praž. č. 498, 180.

[4]) Arch. praž. č. 42, 146.

[5]) Arch. slanský Acta curiae. pag. 177. Opis v arch. zemsk.

[6]) Tak r. 1594 v Heřmanově Městci za roční plat 22 kop 7 gr. 3 peníze české. Klaus, Heřm. M. 103.

Od starodávna cechové bývali povinni hájit města při požárech (již dle městského práva Oxxv.) a, bylo-li potřebí, sloužit městu i po vojensku. Na první účel musil každý cech míti tolik kožených korbelů k ohni, na kolik možnost jeho stačila. Ty korbely cech znamenal svým znamením a mistři i čeleď s nimi spěli k ohni. V Praze byli mistři s tovaryši připsáni k určitým desátkům a padesátkům, do nichž se shromažďovali při požárech a jiných nebezpečenstvích.[1]) Některému řemeslu byli přikázány při ohni služby zvláštní. Tak vozkové, formani a šrotýři pražští musili k ohni s koni svými; tesaři, pokryvači, kamenníci, zedníci byli povinni se sekerami dostaviti se pod krovy. Řády pražské slibovaly tesařům, kteří první přiběhnou k ohni, „daňk purkmistrův" a plat od obce.[2]) — Rozumí se na druhou stranu, že i řemesla byla hlídána, aby z jejich práce nevyšel požár. To se týkalo hlavně bednářův a truhlářů, kteří od dříví dělají. Bylo jim od konšelů kázáno, aby se prkny „nepřemožovali" a třísky aby měli v sklepě a ne pod krovem.[3])

Cechy byly povinny míti na skladě i některé zbraně k vojenské potřebě. Arcižc týkalo se to vojenství jen obrany města, hlídky o jarmarce[4]) a pomůcek, o něž se řemeslníci dělili. Když po bouři r. 1547 Ferdinand kázal městům pobrati zbraně, nastala v cěších zbraní chudoba. Když strojil se pak r. 1558 král do Prahy, bylo nutno cechům zbraň půjčovati, aby ho vítali.[5]) I potom však bylo zbraní cechovních málo, jakž shledáme dolcji.

Že konšelé i při řemeslnících dbali mravnostních řádů, toť byla jejich starodávná povinnost. V Praze je k tomu, jakož svrchu praveno, pobízeli pánové na Hradě pražském. Co neděli rychtář městský honíval do kostela mistry a čeleď zevlující na ryncích, odháněl je od kuchyněk a od páleného pití; bral do vězení mistra, který by byl v nedělský den postižen při práci nebo při prodeji; některých měst řezníci bývali povinni před postními dny skládati konšelům klíče od krámu, aby předešel se zakázaný prodej masa.[6])

---

[1]) Řád tří měst Praž. z r. 1548. Arch. praž. č. 1154 (konec knihy). Hasičský šat kutnohor. z r. 1559 v Českém Hasiči. XVI.

[2]) Řád z r. 1584 novoměstský, 1594 řád malostranský.

[3]) Arch. praž. 324, 225.

[4]) „Každý jarmark dává cech jednoho žoldnéře pro obhájení práva". Kn. kouřimská 1590.

[5]) Arch. praž. 1236, 133.

[6]) To v Kouřimi přestalo r. 1548, „poněvadž tím byli konšelé daremně zaneprázdňováni". Miškovský, Naše Hlasy 1901. 16. června.

Konšelé volali řezníky, pekaře, lazebníky častokráte na radní dům a vyčítali jim, že nechodí v zástěrách, že v krámech lají a znamenité „hampejzy" dělají[1]); mnohý svoji necudnost odseděl. Toho o konšelech v Čechách nevím, že by byli, jako Olomoučtí r. 1535 učinili,[2]) řemeslníkům svým zakazovati choditi ven z města na cizí piva, berouce za důvod, že řemeslníci tím zanedbávají a opouštějí živnosti.

Jest již patrno, že v každé příčině řemeslníci byli velmi závislí na konšelském úřadě; také jim bývalo málo platno, když se někdy rozkazům konšelským vzpírali. Obyčejná, ale drahá vzpoura byla v tom, když se nespokojený cech utekl s žalobou k císaři. Někdy se dva tři mistři vzepřeli a pokusili se svésti ostatní k neposlušnosti. Ihned čilí konšelé zavřeli svůdce, jako toho příklad z r. 1585 v Kouřimi, kde dva pekaři druhým nedopustili chleba na trh nositi, jen aby nedostatek v chlebě byl[3]); nebo jako r. 1577 lounští konšelé učinili Martinu řezáči, jenž „jiných po sobě posazoval", aby neřezali, jak konšelé nařídili.[4]) Patrně konšelé snažili se misterskou stávku zdusiti hned v zárodku. Někdy musil pro neposlušenství všecek cech i se svým představenstvem do žaláře, a tu drženi tak dlouho, až se kořili.

Z pojednání v této kapitole zatím s dostatek vysvítá, že starodávný princip vrchnostenské správy a poručnictví nad cechy řemeslnými v městech v XVI. století proti dobám starším se strany vlády i se strany městské rady a obce valně se změnil na škodu cechovní svobody.

---

[1]) V Litoměřicích r. 1604 hněvali se, že „co ovčáci záplatu okolo sebe nosí". Acta radní v arch. litom. Opis v zemsk. arch.

[2]) Arch. místodržit. Missiv. 13. 131. Olomoučtí chodili na piva třebovská.

[3]) Lib. dilat. Kouř. 16. Opis v arch. zem.

[4]) Registra purkmistr. v arch. lounsk. B. 20.

IV.

Autonomie cechů. Artikule a cechmistři.

Z předchozích zpráv již patrno, že v XVI. stol. jest autonomie cechu skrovnější nežli bývala v době starší. Pravda zajisté, že plná nebývala nikdy. Cechy měly od prvopočátku dvojaké postavení: byly samosprávnou korporací na ochranu zájmů členských, ale byly zároveň delegovanými orgány městské správy, jejichž povinností bylo zájmy průmyslové uvésti v soulad s dobrem spotřebitelů a s dobrem i ctí obce městské. Proto obec městská od počátku stála v cestě plné autonomii cechovní. Od stavovské bouřky (1547) však cechy ani u věcech vnitřní organisace své nejsou samostatné; naznačeno již, že vláda a konšelé ve všem, co se cechu a jeho členstva týče, mají buď první buď poslední slovo, takže věru v mnohých případech badateli naskytá se otázka, sluší-li cechům ještě charakter autonomní korporace. Arci formy organisované korporace zůstávají.

Sepis práv řemeslničných cechy měly ve svých příslušných řádech cechovních čili artikulích [1]; representanty jejich samosprávy byli cechmistři a valné hromady. O tom tedy slovo.

V XVI. století již sotva najdeš, že by vznikající cech usnesl se sám o cechovní artikule či (jak říkali na Mělníce) regiment, že by sám sobě byl sepsal statuta, která na stvrzenou podal kon-

---

[1]) Zajímavo, jak definují starší mlynáři r. 1563 právo mlýnské. „Právo mlejnské v sobě nezavírá než to, což jest v statutích a artikulích pořádku mlynářského a čehož užívají při mlejních podle těch artikulí s povolením a potvrzením pánů“ (konšelů). Arch. praž. č. 1236, 28.

šelům nebo jiné vrchnosti.[1]) Měl-li který cech potřebí statut, vypůjčil si je od cechu stejného řemesla z města jiného, po té průmyslné stránce pokročilejšího. Na ten konec pražští i mnozí venkovští cechové vyžadovali sobě od svých vrchností právo propujčovati organisacím přespolním cechovní artikule v opisech pověřených (vidimusech). I od krále dávali sobě to právo schvalovati majestáty, znamenitým nákladem objednanými. Na příklad novoměstští krejčí dali sobě r. 1581 do městské knihy psáti, že císař Rudolf dovoluje, když to vždycky za obyčej mívali, že smějí „vejpisu pořádků svých těm, kteří by toho žádali, udělovati".[2]) Dovídáme se toho při r. 1586, kdy krejčí pražští propůjčili opis statut krejčím táborským. Takové propůjčení arci nebylo zadarmo; když nestačila pokladnice cechovní, mistři sbírali mezi sebou. Že pražské cechy, propůjčivše statuta venkovanům, osobovali si pak i výklad artikulů při sporech, toť již zmíněno svrchu; také zakládalo se na tom „bratrství" cechů pražských s venkovskými. Lze snadno stopovati, kterak z Prahy podávaly se řády na všecky směry. Na příklad pekařský řád pražský dostal se do Berouna a do Příbramě. Řeznický řád pražský platil v Písku a v Sušici od starodávna; kožešníci pražští dali statut litoměřickým r. 1550; koželuzi pražští vydali řád prachatickým r. 1553. Šly tedy řády pražské až na periferii království.

Mnohá města venkovská se spokojovala se statuty vypůjčenými na venkově v městě bližším. Tak na příklad humpolečtí tkadlci obdrželi řád z Brodu Německého (1544).[3]) Některá města vzala statut z druhé ruky. Takž slanští kožešníci vyžádali sobě řád v Praze a propůjčili jej pak rakovnickým. V Skutči společný cech pekařů, mlynářů a pernikářů půjčil svůj „vidimus" do městečka Luže, ale sám jej měl z Chrudimě.[4]) Kterak i z daleka vypůjčovány artikule, toho doklad z r. 1599 o kožešnících táborských. Ten rok totiž schvaluje městská rada, aby si vypůjčili statuta až z Hradce Králové.[5]) Když přišli

---

[1]) Nevím, smí-li se doslovně bráti, když r. 1608 konšelé malostranští praví o kovářích a kolářích, že jim artikule, „od nich sepsané" potvrzují. Lobkovic. knih. v Praze, rukop. 72 č. 36. A též tato neurčitá fráse jest pravzácna.

[2]) Památná kniha táborská, fol. 106, 102.

[3]) Solař, Paměti Humpol. 83.

[4]) Zemský arch. Slaný.

[5]) Kniha tábors. fol. 150.

mistři do jiného města pro statuta, neodbylo se bez ceremonií. Volyňští hrnčíři, chtějíce řád v Písku, musili „poukázati" — tedy aspoň poněkud ukázati svá mistrovství, jakož i to, že „mají z čeho a pro koho dělati"; teprve pak jim řád vydán s napomenutím, aby se jako poctiví lidé tím poctivým pořádkem spravovali, zlé tupili a řemeslo hrnčířské zvelebovali.[1]) Pohraničná města naše brávala řády z druhých zemí české koruny (v Pilínkově tkadlci měli řád z Kladska) i z měst zahraničných.[2])

Městské rady a vrchnosti, když řemeslníci přinesli řád z města jiného, na němž bylo konšelské pověření (vidimus), stvrzovaly obyčejně všecky články, ať se hodily lokálnímu cechu nebo ne. Celkem se ovšem řád hodil, a v jednotlivostech upravovali si ho potom domácími sneseními, jež někdy při obnově statut doneseny na radní dům k dodatečnému stvrzení.[3])

Také vrchnosti žádaly za potvrzení řádu od cechu podarování. Zadarmo nic. Kožešníci v Kostelci nad Orlicí r. 1593 musili dáti své vrchnosti „futro", do něhož všili 36 liščích podbřišků, a nad to 10 kop; za pergamen dali půl kopy a rektoru školnímu za napsání tolikéž půl kopy.[4])

Artikule cechovní vůbec jsou i v XVI. věku velmi konservativního rázu, a proto zle by se mýlil, kdo by jen dle statut chtěl líčiti řemesla. Není v nich všecko a, co v nich jest, tím se cech doslovně neřídil. Jmenovitě povinnosti mistrů zůstávaly na zvyku nebo dohodě. Je význačno, když r. 1578 císař drahotním řádem svým přikázal všem všudy cechům, aby zrušily článek o dlužnících, jimž nesmí druhý mistr dělati, až zaplatí prvnímu,[5]) že ten článek zůstává v statutech napořád. Snad nedrželi se ho, ale nevypustili ho, statuta musila ve své celosti zůstávati. V statutech snadno poznáš, co se do nich dostalo privilegiem, co městským nařízením a co autonomním snesením. Statuta XVI. věku obsahují stejně jako za starodávna předpisy o postupu od učedníka k mistrovi; práva a povinnosti mistrů, tovaryšů, starších; nařízení

---

[1]) Teplý, Děj. Volyně 116.

[2]) Trutnovští z Kladska.

[3]) Kolečníci pražští chtěli r. 1615 „přivětšení artikulů". Poruceno, aby k dosavadním statutům přiložili, „co se jim viděti bude". Arch. praž. č. 476, 26.

[4]) Archaeol. Památ. VII. 98.

[5]) Arch. praž. 343, 112.

o schůzích, o platech; řídko kdy obsahují něco o technické stránce řemesla, spíš některý kus shledáš o stránce obchodní a proti stolířům. Artikule nebývají uspořádány logicky, bývá v nich položeno páté přes deváté a leckdy dost věcí natroušeno vedlejších. Také pozorovati, že od konce XVI. věku začínají oplývati slovy. Již r. 1581 jsou artikule kožešníků na Táboře svými biblickými citáty vzor kazatelského mnohomluvení.

Řády stvrzené cechové dávali si opsati krasopisně na pergameny, do zvláštních knížek skvostně vázaných,[1]) a pro větší utvrzení a bezpečnost dávali je vpisovati do městských knih, což zvláště nápadno v druhé půli XVI. věku. V době válečné cechovní artikule schovávány od opatrných cechmistrů jako poklady do skrýší, ano i do země.[2])'

Representantem autonomie cechovní byli cechmistři. Oni byli zároveň orgánem administrativním. Sluli též prostě „starší cechu", proti kterémuž názvisku sluli všickni ostatní mistři v cechu „mistry obecními". V kočovském cechu pražském a v šermířském sluli cechmistři též hejtmany. V německých městech naší vlasti říkali cechmistrům i vormeister.[3]) — Hojný cech míval ode dávna cechmistrů víc, cech skrovný spokojoval se s dvěma, ano i s jedním. Čtyři stačili i nejhojnějšímu cechu. V ceších společných bývalo cechmistrů poměrně nejvíc, poněvadž chtělo každé řemeslo býti zastoupeno. Pokud vím, nejvíc správců bylo v cechu mydlářském v Hradci Králové; cech ten byl společný se špendlikáři a — s kupci i kramáři. V statutě z r. 1588 ustanoveno, aby mydláři a kramáři měli čtyři cechmistry ze sebe a ti čtyři aby z ostatních přibrali 8 nebo 10 osob za starší a s nimi aby cech řídili.[4]) Arci tu, kde společný cech všecek sestával z málo mistrů, nemohlo se každé řemeslo dostati do representace. Na příklad v Mšeně v společném cechu kovářů, kolářů, zámečníkův a bečvářů platilo pravidlo, že jeden cechmistr má vždy býti kovář a druhého jest

[1]) Velikými literami psán na příklad i řád punčochářů pražských. Arch. praž. 994, 184. Skvostně vázaný řád měli r. 1615 bradýři pražští. V témž archivě.

[2]) Artikule ševců v Brandýse n. Orl. v zemi zvlhly, pergamen zčernal r. 1636. Kadlčík. Brandýs. 230.

[3]) Prvnímu říkáno také Kerzenmeister, poněvadž zapaloval svíci, do jejíhož dohoření členové musili se do cechu dostaviti. Zvyk v Němcích, u nás i v Polště. Steslowicz, Czechy, 297. Zeitschrift f. Kulturgesch. II. 733.

[4]) Řád v arch. zemsk. mus.

vybrati ze tří ostatních řemesel. Že se o svou representaci v společném cechu také někdy hádali, toť víme na příklad z cechu pražských platnéřů, cvočkářů a jehlářů; jehláři žalovali v radě městské, že z řemesla svého nemají žádného staršího, ačkoli čtvero starších se volívá. Rada rozhodla, aby se volil pátým cechmistrem jehlář.[1])

Cechmistři voleni obyčejně na rok, ale někdy nedbalostí konšelů i vyšších úřadů zůstávali v úřadě za kolik let do omrzení.[2]) V královských městech v XVI. století měli volbu cechmistrů ve svých rukou konšelé, a ovšem s přemocným císařským rychtářem.[3]) Toť podstatná proměna proti dobám předchozím, kdy namnoze (ne všude) volíval svoje starší cech sám. V XVI. věku pražští konšelé zřejmě pokládali cechmistry cechovní za své zřízence a cechmistři to také ochotně uznávali. Jest v první příčině význačno, že r. 1577 pražští konšelé jakémus neposlušnému mistru káží, aby se cechmistry, „jakožto od pánů (konšelů) nařízenými řídil",[4]) a že v druhé příčině staroměstští cechmistři pekařští r. 1606 žalujíce na neposlušného mistra, píší, že dle městského práva má býti trestán, kdo by učinil neuctivost k panu purkmistru a pánum, a že nápodobně státi se má, když kdo urazí řemeslo, „poněvadž od purkmistra a pánů starší se volí".[5])

Ale to právo přece zůstalo cechům měst královských, že aspoň navrhovaly, koho rada městská by mohla k cechmisterství čili k „starství" vyvoliti. Jména na cedulce odesílaly do rady.[6]) Obyčejně vybráni cechmistři v plné radě, ale v řádě tkadlců pražských

---

[1]) Arch. praž. č. 1286, 288.

[2]) Příklad v Slaném, kde od r. 1613—1617 nebylo volby. Acta curiae z těch let. Opis v arch. zems. R. 1604 v Jindř. Hradci žádali soukenničtí cechmistři, aby byla konána volba; prý mají v listě, že každé suché dni cechmistři mají obnoveni býti. Konšelé mrzutě odvětili, že i obec má privilegium, aby rada každoročně byla obnovena, a užiti toho nemohou. Arch. hradec. Manual z r. 1604, 96.

[3]) V Kouřimi volil cís. rychtář cechmistry sám. Kniha svědomí kouřim. z r. 1590.

[4]) Tamž. č. 1165, 284.

[5]) Tamž, č. 1141, 63.

[6]) Arch. praž. č. 1239, 235. V řádě pekařů a pernikářů pražských r. 1580 čte se: „Kdyžby čas přišel, tehdy ti starší budou povinni sepsati jména svá a potom jiných zachovalých sousedů a bratří svých, kteří by se jim toho ouřadu viděli býti nejhodnější, a podati toho spisu do místa radního." Arch. praž. č. 994, 230.

r. 1598 čteme, že cechmistry volí purkmistr sám.[1]) Kolečnickému a pokrývačskému cechu jakožto cechům nižší kategorie jmenoval cechmistry úřad konšelům podřízený, totiž úřad šestipanský. Z pravomoci tohoto hospodářského úřadu městského vybavili se pokryvači teprve r. 1613, takže od té doby rada městská jim volila představené. [2])

V městech poddanských bývalo i v XVI. století stejně jako v starší době stran volby cechmistrů nestejno. Někde je jmenuje vrchnost sama nebo její úředník zámecký, jako na příklad od r. 1592 volíval řezníkům v Hořeňovsi dva cechmistry „pan vrchní" (správce).[3]) Jinde nechává vrchnost volbu konšelům, jakž toho doklady z Mladé Boleslavě, Náchoda, z Hradce Jindřichova a odjinud. V Turnově při zřízení cechu pekařského r. 1534 první cechmistry jmenoval „úřad" s rozkazem, aby po roce ti dva na místa svá jiné volili a tak „vždycky po všecka násobní léta".[4]) A jinde nechána volba cechovním mistrům samotným, plné hromadě, takže vrchní úřad v tom případě jen stvrzoval zvolené cechmistry. Volby cechovní čili „volby všech", volby „z jednomyslného potazu v plném shromáždění" známe na příklad z mnohých měst rožmberských (Soběslav, Krumlov, Sviny), z Bělé, ze Mšena. V Mšeně byl řádem nařízen způsob ten, že starší mistři volili za cechmistra jednoho z mladších, a mladší jednoho ze starších.[5])

Té formy, které užívali leckde v Polště, že totiž cech volil mladší cechmistry, starší však jmenovali konšelé [6]), u nás nenalezl jsem nikde.

V Brandejse n. Orlicí ševci drželi se dle řádu z r. 1588 starodávnějšího způsobu toho, že ve volebním shromáždění všeho cechu veleno čtyřem osobám, aby ven vystoupily, a v jejich nepřítomnosti dvě z nich cech volil za cechmistry.[7]) Že v témž městě dva cechy měly nestejný řád volební, to shledal jsem jen ve Volyni. Roku 1568 krejčí obdrželi právo voliti sobě dva cechmistry v cechu

---

[1]) Tamž, 994, 153.
[2]) Tamž, 203, 104. Mus. měst. Prahy č. 12794.
[3]) Řád v mus. zemsk.
[4]) Z opisů dra Šimáka.
[5]) Řád v mus. zemsk.
[6]) Zofia Daszynska, Uście Solne 74.
[7]) Kadlčík, Brandejs. 229.

a v témž městě mlynářům, pekařům a truhlářům sloučeným měli dle staršího řádu voliti cechmistry konšelé.[1])

Před volbou, ať se již děla jakkoliv, dosavadní starší žádali vždy za propuštěnou z ouřadu a za zvolení jiných. Když r. 1609 v Praze starší mistři sladovničtí žádali, aby „z povinnosti", v které mnozí od mnoha časů trvají, byli propuštěni a jiní, mladší aby byli voleni, obdrželi odpověď, že vrchnost jejich (osmipáni) je propouštějí, ale bude-li kdo z nich zas „pronuncirován, aby starství k sobě neodporně vzal, poněvadž jsme k prácem a klopotám na tom světě poddáni."[2]) Byla-li mezi členstvem nějaká proti cechmistrovi nevraživost, slušný cechmistr před volbou nebo po volbě zajisté chtěl vědět na svou očistu, dávají-li mu mistři nějakou vinu, aby pověděli před slavnou stolicí pánů konšelů, že by ten úřad k zlehčení nepřijal.[3]) Za obyčejných okolností hodnost starstva mistr přijmouti byl povinen. Některý cech ukládal na nepřijetí pokutu, „jak by se jiným mistrům za slušné zdálo".[4])

Za cechmistry vybíráni, jakož přirozeno, lidé v řemesle některak vynikající a nezadní. Že by cech volíval ty, od kterých očekával hodokvasy, jak se to dělo často v Němcích,[5]) o tom u nás pochybuji, ne že by naši byli mravnější, ale pochybuji, že by byl cechmistr na svůj náklad hodokvasy strojil; vímeť z oučtů cechovních, že pitky platily se z pokladnice společné. Stvrzení nových cechmistrů zapisováno v knihy městské, od čehož platiti bylo něco městské pokladnici,[6]) něco písaři.[7])

Zvolení starší cechovní musili přísahati; odtud bylo jim jméno „starších přísežných". Přísaha jejich platila u soudů městských tou měrou, že cechmistr, byv povolán k soudu za svědka, mohl vypovídati „na tu přísahu, kterouž má v cechu", to jest, nemusil

---

[1]) Teplý, Děj. Volyně 111, 122.

[2]) Arch. praž. č. 363, 84.

[3]) Příklad takového jednání zapsán o řeznickém cechu malostranském již r. 1483. Arch. praž. č. 1211, A. 14.

[4]) Pekaři v Turnově, 1534. Z opisů dra Šimáka.

[5]) Mummenhoff 106.

[6]) Rokycanští přijali r. 1597 od obnovy cechů 6 kop 18 grošů. Arch. rokyc. Regist. důchod.

[7]) Když r. 1672 písař v Lysé od řezníků neobdržel nic, nezapsal jejich jména, ale zapsal toto veršování: „Písaři nebylo nic dáno, ani maso posláno, nebylo psáno, jest také zapomínáno". Otruba, Paměti Lysé 173.

přísahati znova.[1]) Cechmistři cechů podřízených přísahali soukromě ouředníkům v kanceláři. Tak kočí pražští, pokryvači a j. Cechmistři řádných, samostatných cechů přísahali konšelům veřejně, i přede vší obcí.[2]) Formule přísežná zachovává se v XVI. věku všude po starodávnu. Přísahá se Bohu, všem svatým, někde (zvláště v městech na katolických panstvích) také Matce boží[3]); po r. 1547 všude v královských městech králi, stejně jako v poddanských obcích od starodávna vždy přísaháno vrchnosti, mimo to radě, často i královu rychtáři a vší obci. Obci naposled. Tedy demokratické úklony neznali ještě. Starší mlynáři pražští pro svoji úlohu, že byli totiž zemskou komissí technickou a vodoprávní, přísahali nejen císaři a konšelům, ale i stavům království Českého. Přísaha byla císařem utvrzena a od práva staroměstských konšelů mlynářům vydávána a, jakkoli mezi staršími mlynáři byli mistři vybraní ze všech krajů, nicméně přísahu skládali všickni na radním domě staroměstském. Zdejší konšelé zůstávali jejich vrchností; konšelům se musilo o to psáti, měli-li mlynáři na komissi býti vysláni.[4])

Cechmistři přísahali držeti úhrnem patero kusů. Nejprve, že budou hleděti cti a slávy boží. Druhé, že zachovají k vrchnosti poslušnost. Třetí, že budou opatrovat pořádek (cech) a v něm dbáti kázně. Čtvrté, k mistrům obecním, k chudým i bohatým, že zachovají se stejně, a konečně, že se vynasnaží, aby v prodajích řemesla žádnému se neublížilo, aby se jednomu každému proti slušné záplatě spravedlivě stalo.[5]) Poslední kus týkal se konsumentů, kdežto předcházející kusy dotýkají se vnitřního života cechovního. Některé přísahy připojují k jednotlivým kusům všeliká bližší určení. V městech poddanských jmenovitě ke kusu druhému leckde ponížené přídavky připojovali; na př. v Chocni (ok. 1550) cechmistři všech řemesel přísahali jeho milosti panu Zikmundu ze Šelmberka „upřímnou věrnost a pravé poddanské poslušenství“,[6]) kteráž slova byl by arci řemeslník krá-

[1]) Arch. praž. 1050. 14. R. 1570.

[2]) I v městech venkovských přísahy před obcí se vyskytují (Mšeno 1608, Bělá 1581).

[3]) Matka boží po bitvě bělohorské dostala se do všech všudy přísah. Viz kn. žateckou č. 142 v arch. zemsk.

[4]) Arch. praž. č. 1168, 195. Zpráva z r. 1603.

[5]) Vzorek přísahy v král. městech viz v arch. praž. č. 1480, A. 14. Pr. 1572. Též v knize žatecké a zemsk. arch. č. 142, 282.

[6]) Arch. choceňský Kn. smluv od r. 1542. Opis v arch. zems.

lovského města z úst nevypustil. Na Brandejse Labském krejčí přísahali (kol r. 1560), že budou spolumistry své k poslušenství napomínati a naučení od pánů konšelů přijímati. Tamtéž bečváři a jiní spolucechovní slibovali přetrhovati neřády, sami se jich vystříhati a ve všem říditi se p. purkmistrem a pány.[1]) Nejčastěji konšelé vstavovali zevrubně výklady technického rázu do posledního kusu přísah cechmistrovských, jmenovitě sladovnických a řeznických, neboť na dobrém výrobku těch řemesel obci záleželo nejvíc. Sladovničtí cechmistři přísahali, že pravidelně budou dohlédati, aby slady se mírně vypouštěly, náležitě voněly, dobře se dosušovaly a nepřipalovaly atd.[2]) Řezničtí cechmistři leckde mívali sobě uloženo přísahati, že budou maso věrně a pravě na váhu saditi, žádnému nic nepřehlídati, ne pro libost ani pro které dary, než chudému i bohatému, domácímu i hostinskému (t. j. přespolnímu) v tom masa sázení spravedlivě učiniti.[3]) Vyšehradští řezníci starší přísahali zvláště co se týče porážky hovad, že dohlédnou, aby nehodný dobytek žádný nebyl zbíjen, neřkuli maso z něho na krám se vykládalo.[4])

Jest případ vzácný a podivný, že cechmistři v Žatci až do r. 1581 — neví se od kolika let — byli zhola bez přísah. „Byv v Žatci," píše podkomoří Burian Trčka z Lípy r. 1581, „tomu porozuměl jsem, že u Vás starší nebo cechmistři všech řemesel bez povinnosti (t. j. bez přísahy) až posavad jsou bývali, což mně poněkud s podivením jest, ješto téměř ve všech městech J. M. císařské tíž starší přísežni jsou, i J. Milost císařská v nařízení svém strany přetržení těch velikých drahot o tom též nařizovati ráčí." Podkomoří poručil, a konšelé ihned přísahy sepsali a vydali.[5])

Když cechmistři byli v cechu prohlášeni, přijali cechovní „klenoty", cechovní inventář. K němu náležela pokladnice buď po starodávnu prostá, plechová nebo ze dřeva pěkně ozdobně řezaná; v ní složeny a cechmistrům vyčteny peníze, odevzdána pečet obyčejně stříbrná, ale někdy i jen železná a na cíně, na

---

[1]) Arch. brandýs. Kn. pamět. z r. 1515, 73, 133. Půjčil dr. Prášek.
[2]) Přísaha žatecká z. 1581. Kn. žatec. v arch. zemsk. č. 142, fol. 283.
[3]) Přísaha Krumlovská. List pergam. z r. 1539. Mus. zemsk.
[4]) Přísaha ve vyšehrad. manuále z r. 1618., fol. 33.
[5]) Kn. žatec. č. 142, fol. 283 v arch. zemsk.

čistci rytá.[1]) Cechmistrům odevzdán řád cechovní a výsady v pokladnici chované a registra. I nejprostší cech měl alespoň registra, do nichž zapisováni učedníci a mistři i příspěvky členské. Cechy členstvem hojné měly nad to ještě jiné knihy, v nichž agenda cechmistrů rozdělena; byly to knihy pří, rozmanitých zápisů, knihy půjček, dluhů, knihy počtů, knihy koupí (surovin)[2]); mlynáři staroměstští mimo to mívali knihy, do nichž zapisovali dobrá zdání o mlýnech a vodních sporech celého království. Cechmistři obyčejně neradi kupovali registra, bylo to dosti drahé vydání; i nožíři staropražští raději čekali, až jim spolumistr Melichar Holoubek z Vysokého Mýta r. 1597 registra koupil a darem dal.[3]) Mimo to někteří cechmistři ani nestáli o knihy, do nichž by zapisovati byli povinni; bez zápisů úřadovalo se pohodlněji. S pokladnicí přijali cechmistři také listy učednické a tovaryšské, v ní složené. Dále odevzdána jim cechovní ferule dřevěná, prostá, malovaná i řemeslně řezaná,[4]) příkrov, štíty k pohřbům, svíce, vosk, konvice, sklenice, džbány k pitkám cechovním, korbele kožené k ohni, někdy i nádobí chrámové, jehož cech užíval k slavnostem kostelním,[5]) perkytle k slavnostním průvodům, černé pláště smuteční a zbraně, pokud kde jaké měli. Tkadlčí cechmistři

---

[1]) Pražští mydláři r. 1583 měli pečet na čistci rytou. Arch. praž. 1136, 156. Cínovou pečet kožešníků pražs. má Městské Museum.

[2]) Staroměstský pořádek sladovnický měl dle soupisu z r. 1576 čtrnáctero knih: fialové, v nich řády psány; červené knihy se zápisy dluhů a rukojemství, knihy v bílé kůži na paměti, knihy práva městského, knihy, do nichž se mistři pivovarští a tovaryši vpisují, knihy lidských pří, knihy počtů cechovních, knihy, do nichž se rozkazové o dluhy a poručníci k přem vpisují, knihy starších zápisů dlužních, kn. starých počtů, kn. starých pří, registra svědků, knihy, do nichž se pře rapturou (na rychlo) vpisují, knihy pamětí, rapturou psaných. Toť tedy celý sladovnický archiv. Arch. praž. č. 343, 16.

[3]) V knize koželuhů a mydlářů v Chrudimi r. 1592 fol. 10 čteme: „Že pak velkej nespůsob při zapisování věcí cechovních nedbanlivostí pánů starších se nacházel, Jan Hrbek, starší koželuh, na svůj náklad (ta registra) založil".

[4]) V Městském museu je ferule zednická z r. 1619, zmalována červeně a bíle; sladovnická ferule je tu z doby mladší, vyřezávaná, malovaná, zlacená, na ní relief sladovníka na sudě sedícího, konev držícího.

[5]) Ševci staroměstští mívali monstranci s ostatky sv. Krišpína; ševci novoměstští stejně tak. Jsou v Městsk. museum.

přijímali v opatrování také vzorná brda, soukeničtí starší kolky na pobíjení postavů a jiné věci toho rázu.[1])

K cechmistrům byla kázána úcta ve všech organisacích. Oslovováni bývali: „Páni starší milí!" Za své práce cechmistři mívali v starších dobách některé přednosti po stránce živnostenské. Toho v XVI. století již není. Cech se po té stránce zdemokratisoval. Když r. 1600 jeden z cechmistrů ševcovských na Starém městě (Jan Knyhayzer) stěžoval si u konšelů na to, že mu mistři nechtí dopřáti lepšího místa k prodeji, konšelé vyřekli: ačkoli to někdy bývalo, že starší předních míst pro pohodlí a vynahrazení za práce své užívali, však potom se zase podle způsobu starobylého snesli, kdo po kom do pořádku přijat jest, aby tak posloupně těch míst užívali; on, cechmistr, že by za svoji snahu zasloužil trest. Po tom orteli ho konšelé ihned propustili z cechmisterstva.[2]) Přes to nemuže býti pochyby, že se cechmistrové vždy některých peněžitých prospěchů domohli úřadem svým snadno. K půjčce z peněz cechovních byli zajisté blíže nežli mistři obecní. Také jim některé platy za znalecké výkony náležely právem.

Který cechmistr byl od konšelů potvrzen první, ten měl mezi cechmistry přednost, byť nevalnou. Říkali mu „první" starší; on první hlasoval a mluvíval od ostatních. Jináče bez povědomosti druhých kollegů neměl nic samostatně jednati. Od pokladnice každý cechmistr měl klíč svůj zvláštní, takže druh bez druha do ní nemohl. Jen to bylo nejsnadněji možno, že první cechmistr zatajil druhým dopisy. A o tom právě zachovalo se v Praze několik zápisů. Po veliké hádce mezi zámečnickými cechmistry v Praze r. 1564 konšelé staroměstští vyřekli, že „potomně, kdyžby do pořádku psaní odkudž učiněno bylo, tehdy aby jeden starší je přijma nezatajoval ho a sám odpovědi na ně nedával, než s jinými společně".[3]) Před tím r. 1562 dostalo se k soudu staroměstskému

---

[1]) Ptáme-li se, kolik věcí, tu jednotlivě vyčtených, bývalo v cechu tom neb onom skutečně pohromadě, vyskytnou se obyčejně inventáře dosti chudé. Ani pražský cech konvářů, když r. 1623 popisoval „věci k pořádku", neměl pospolu víc, než „šild" cechovní, příkrov, 8 fakulí nových, 8 krátkých, pečet stříbrnou mistrovskou, jinou tovaryšskou, truhlici cechovní s listy učedníků, pokladnici plechovou s dvěma zlatými rýnskými. Arch. praž. č. 1175, 254.

[2]) Arch. praž. č. 1168, 93.

[3]) Tamž č. 1236, 133.

žalobou cechmistrů truhlářských, že „první starší", Janoušek, obdržel psaní císařské, aby poslal truhláře na Hrad do díla, a on druhému staršímu nic neoznámil.[1]) A jdeme-li zpět až na práh doby, o níž jednáme, tu čteme z r. 1532 žalobu slavného Beneše Lounského Rieda, že kamennický cechmistr Hřebecký na Novém městě jeho dopis otevřel, ale řemeslu nedodal až za čtyři neděle,[2]) což bylo jednání bez kollegův a zneužití úřední moci.

---

[1]) Tamž č. 1238, 86, 94.
[2]) Teige, Archaeol. Pam. XIV. 567.

V.

Cechmistři a finance.

Cechmistrovské funkce, práva a povinnosti, lze shrnouti ve trojí kategorii: týkaly se nejprve stránky finanční; druhé, stránky dohlédací; třetí, jurisdikce nad členy.

Že cechy mívaly své finanční hospodářství, ba nejeden i slušné jmění, jež cechmistři spravovali, to nejvíc by mohlo svědčiti o tom, že cech byl autonomní korporací. Ale autonomie nebyla plná. Vrchnostenský úřad na cechovní hospodářství finanční v XVI. věku dozíral tužeji a pravidelněji nežli za starších dob. Počet „z vladařstva svého" cechmistři v Praze a v jiných královských městech nuceni činiti v plném cechu za přítomnosti císařova rychtáře a vyslaných několika konšelů.[1]) Cechmistři poddanských měst účty činili před úředníkem panským.

Finanční agendy jest nutno všimnouti si zevrubněji. Především příjmů. Stálý pravidelný příjem byly členské příspěvky. Sbíraly se obyčejně čtyřikrát za rok o suchých dnech, ale v některé organisaci také jen třikrát do roka[2]) a v jiné i desetkrát[3]) anebo každý měsíc. Rozumí se, kde vybírali častěji než čtvrtročně, že příspěvek byl malý. V první polovici XVI. věku bývá příspěvkem

---

[1]) „V přítomnosti rychtáře nebo konšelů" čte se v řádě praž. truhlářů. Bibl. Lobkovic. 72, řád 26. R. 1604 vzkaz řezníkům praž., aby se s počty shotovili, že k outerku svatodušn. přijdou dva páni z rady. Arch. praž. č. 1288, 29. Pražský cech kolečnický (1581, 1613) konal počty za přítomnosti úředníka šestipanského. Arch. praž. č. 136, 130.

[2]) Na př. na Mělníce (řezníci). Brandýs. kniha pamět. z r. 1515, 129.

[3]) Na př. pokryvači pražští. Pozdější řád v Měst. mus. praž.

čtvrtročním nejčastěji groš míšeňský; ten se drží v druhé půli věku již jen málokterých řemesel; na příklad pražští tkalci dle řádu z r. 1573 platí po groši míšeňském, též tak truhláři v Kamenici r. 1583, tesaři na Novém městě Pražském r. 1585, ba i krumlovští zedníci na samém konci periody naší (r. 1614).

Čtvrtročního příspěvku nižšího než groš míšeňský držel se tu a tam v první půli XVI. století buď jen nejchudší cech anebo takový, jehož členové neradi platili. Takovým nějakým cechem byli ševci v Turnově, kteří platili dle řádu z r. 1533 čtvrtletně jen po dvou penězích bílých. Ševci pardubští ani ještě r. 1570 neplatili víc. Ale po tom roce již nepodařilo se mi v hromadě řádů cechovních nalézti dokladu, že mistři platili o kvartále méně než groš míšeňský. Naopak, od polovice XVI. století bývá obyčejným příspěvkem groš český, tedy dvénásob míšeňského. V Praze nejen malíři, ale i kočí platívají po groši českém. Truhláři malostranští dle řádu z r. 1564 platili již po dvou groších bílých, staroměstští však zůstávali při groši. Ku konci století i na venkově vyskytují se příspěvky kvartální o dvou groších bílých; takž na příklad v Hoře u kovářů (1593).

Nejvyšší příspěvek, který jsem vyhledal v řádech cechovních, jest v XVI. století o třech groších bílých, což činí do roka 12 grošů. První s tím příspěvkem se hlásí šmukýři pražští r. 1583. Má to příchut pochluby. Druzí tak zámožní mistrové jsou lůžkaři (t. j. pažbáři i puškaři) r. 1593 a rok potom i malostranští tesaři, kteří skládali měsíčně po 1 groši bílém, tedy 12 grošů v rok. Shrneme-li zprávy v přehled, vidíme, že se roční příspěvek mistrův do cechovní pokladnice pohybuje mezi dvěma penězi bílými ševců turnovských a mezi dvanácti groši pražských šmukýřů.

Kolik tohoto pravidelného důchodu skutečně se za rok dostalo do cechovní pokladnice, to záviselo ani ne tak na výši příspěvku, jako na počtě členů platících. V městech venkovských byly cechy o 6—10 členech; z těch při jednogrošovém kvartále nevybrána do roka ani kopa [1]); v Praze byly cechy hustější, ale svrchupsaných šmukýřů, kteří platili po 3 groších bílých, nebylo

[1]) Dle sladovnické knihy lounské z r. 1564 scházelo se ročně kvartálu něco nad 3 kopy, ale byl v tom i plat za svíce pohřební. Kn. v majet. archiváře Merze v Loun. Proti tomu od sedmi prachatických ševců nemohlo se do roka sejít víc než 14 grošů bílých a ze 16 jindřichohradeckých ševců shromažďovalo se ročně asi 32 grošů bílých.

víc než dvanáct mistrů, tudíž neskládali ročně víc do pokladnice než úhrnem 2 kopy 24 grošů. Arci poněkud jináče, když v cechu bylo 70 mistrů, jak to víme o staroměstských ševcích r. 1600. Ti skládali ročně 4 kopy bílé či 8 míšeňských. To už příjem stál za řeč. Ovšem, že pak zase bylo víc kandidátů na podporu.

Jak patrno, není pravidelný příjem, cechmistrům do pokladnice skládaný, valný, nehledíc ani k tomu, že vždy se vyskýtali mistři, kteří zůstávali dlužni. Arci cech nerad odpouštěl. I po letech vymáhal dluhy. Prosíť r. 1540 bečvář od Zderazské brány v Praze, „což se suchých dní zadržených dotýče", aby mu něco slevili, že na šestnácte let řemesla nedělal. Tuším, že syn za něho platit musil.[1]) Za zmínku stojí, že byly cechy, v nichž nevybírán čtvrtroční příspěvek, než mistr byl povinen poplatkem při výrobě. Vím jen o dvou takových ceších. Řezníci přeštičtí měli dle řádu z r. 1600 platiti z velikého dobytka po 6 groších a z malého po groši do cechu „na podporu a potřebu".[2]) A pernikáři novoměstští r. 1613 ustanovili si, aby mistr dával pro potřeby cechu, „poněvadž pernikářů na mnoze není, aby každý, zachovaje v tom svědomí, z každé tuny medu, kolik by jich zdělal, po malém groši".[3])

Pravidelnému důchodu příslušejí výroční platy ze společných provozoven (šlachtat, valch, pokud náležely cechům,[4]) důchod z krámů, měl-li cech krámy své, které pronajímal; nájem arci nebyl všude stejný ani v témž řemesle: řezníci horažďovští (r. 1613) berou z jednoho krámu ročně 1 kopu 30 grošů, řezníci pražští v týž čas 12 kop ročně.[5]) Pak co do stálosti nejblíže byl důchodům toho rázu příjem z domů a z gruntů, jejichž majitelem některý cech se stal. Tak sladovnický cech novoměstský držel od r. 1530 dům na Koňském trhu za 300 kop českých[6]); řezníci téhož města měli dům u sv. Lazara,[7]) řezníci staroměstští koupili r. 1607 za tolikéž peněz dům u sv. Haštala, krejčí koupili r. 1610 pro cech

---

[1]) Arch. praž. č. 2142, T. 10.

[2]) Arch. mus. zems. Přeštice.

[3]) Arch. mus. zems. Nové Město.

[4]) Řezníci staroměstští na př. koupili šlachtatu sobě a „svým dědicům" již r. 1464 Arch. praž. č. 2105, 205.

[5]) Regist. řeznic. v Horažď. Řeznic. kniha v arch. mus. zems. z 1616.

[6]) Arch. praž. č. 2191.

[7]) R. 1548 musí se oň soudit s úředníky špitálu sv. Pavla. Arch. praž. 1420, A. 37. Později mají dům u Helmů.

dům „u tří králů“ za 600 kop českých; před tím r. 1591 získali dům soukenníci novoměstští.[1]) Již patrno, že majiteli domů stávali se jen cechové zámožnější.

Na venkově řídko najdeš cech s domem; tu a tam řezníci, sladovníci a soukenníci zmohli se na dům, ale, pokud víme, vždy jen skrovný. Slanští soukenníci prodali takový svůj dům r. 1602 za 39 kop.[2])

Z domů cech měl roční nájemné za příjem. Nebývalo valné. Když r. 1593 prodali pražští zlatníci hofmistru Jiřímu z Lobkovic (pro jesuity) dům s kaplí sv. Eligia, dovídáme se, že z toho domu každoročně vycházelo do cechu pět kop českých.[3]) Někdy cech uznal za vhodnější důchod, když koupil „gruntovní peníze“ na domě. Tak na příklad staroměstští kožešníci koupili 210 kop míš. gruntovních peněz za 175 kop na domě Suxovském. Novoměstští kamenníci koupili si r. 1598 30 kop českých na kteréms domě. I starší práva poříčného (plavci) koupili si r. 1613 200 kop českých na domě v Podskalí.[4]) Z venkova budiž uveden pro doklad jen řeznický cech v Slaném, jenž r. 1550 koupil 69 kop na domě městském a r. 1599 105 kop (za 48 kop) na statku vesnickém.[5])

Jináče nacházíme v gruntovních knihách zápisy, že cechy kupují také holá městiště,[6]) louky,[7]) dědiny,[8]) štěpnice a vinice. O pražských řeznících novoměstských víme, že do r. 1544 měli na Srpových horách vinici osmi strychů.[9]) V Litoměřicích soukenníci koupili r. 1576 vinici Nebesnici; z ní vzali r. 1589 užitku jeden sud vína, který prodali za 34 kopy, jenže náklad na vinici byl asi v 30 kopách. R. 1597 měli tíž soukenníci ze dvou vinic tři sudy, jež prodali za 81 kop, ale náklad byl takový, že do pokladnice zbylo ryzího důchodu jen 39 grošů.[10]) Sladovníci lounští

---

[1]) Arch. praž. 1230, 172; 271; 2113, 529, 447; 2143, 37.

[2]) Lacina, Paměti Slan. I., 52.

[3]) Prodali dům (byla to fara) i s kaplí za 100 kop. Arch. praž. 1228, 10; též v č. 2179, 57; též č. 2112, 394; též listin. 215/2.

[4]) Arch. praž. č. 1282, 110, č. 2225, 52; 2226, 69.

[5]) Lacina, Paměti Slan. I. 52.

[6]) Pražští kloboučníci. Arch. praž. č. 2091. R. 1510.

[7]) Cech kovářský ve Vimperce 1579. Arch. zemsk. Opis.

[8]) Lacina, Paměti Slan. I., 52.

[9]) Arch. praž. 2142, X. 6.

[10]) Registra v arch. mus. zem.

koupili r. 1607 vinici za 193 kop; roku následujícího prodali víno za 52 kop — a náklad „učtli" na 63 kop. V letech potomních bývalo užitku ryzího i nad 30 kop.[1])

Také z ryb byl důchod.

Adam z Hradce dal (1523) ševcům v Hradci Jindřichově rybník na Sklenářkách na věčné časy za úroční plat 50 kop českých.[2]) Starší plavci podskalští najali „k svému pořádku" řeku od mlýnů Šitkovských až k Botiči za 14 kop míš. se závazkem, aby při lovu dávali purkmistru dobrou mísu ryb (1599).[3]) R. 1612 pražský cech jirchářský najal si pod Šitkovskými mlýny řeku k lovení ryb za ročních 10 kop s týmž závazkem jako plavci.[4]) Důchody z takových lovů, dědin, vinic byly zajisté nejisté a nestejné.

Nahodilého a nestálého způsobu jsou již všecky ostatní důchody cechovní. Z těch na prvém místě jsou platy, jimiž povinen byl mistr, když do cechu byl přijímán. Platit sic musil každý, ale důchod jest nahodilý; někdy přistoupil za rok mistr jediný, jindy žádný. Někde za deset let nepřistoupil nikdo.[5]) O těch platech položíme na místě příhodnějším. Rovně tak nahodilé jsou platy za přijetí učedníka a za list jeho vyučení. I o těch platech doleji. Tu jen budiž dotčeno, že se řídily často dle osob a bývaly nad statuta zvýšeny. „Přístupné" mistrovo bývalo po 6, 10, 20 i po 30 kopách; zápis učedníka řeznického stál i v Horažďovicích (r. 1613) dvě kopy míš.[6]) Připomenouti jest, že k těm platům obojím, misterským i učednickým, družila se vždy dávka vosku, z níž část oddávána na svíce, část prodávána.[7]) Některý příjem také byl ze služeb, jež cechmistři činili jménem cechu. Takž platilo se za přitištění pečeti,[8]) za vyražení nebo přivěšení

---

[1]) Poznamenání pořádku sladovnic. z r. 1564. Kniha u archiváře Merze v Lounech.

[2]) Kopiál arch. hradec. Opis v arch. zemsk.

[3]) Arch. praž. č. 488, 22.

[4]) Arch. praž. č. 488, 41.

[5]) Na př. u kožešníků novoměstských r. 1564 přijati 3, r. 1574 jeden, r. 1576 šest, 1584 osm, r. 1594 jeden. Měst. mus. praž., kn. kožeš. z r. 1555.

[6]) Registra řezn. v Horažďov.

[7]) Cech kolářů v Turnově přijal r. 1590 vosku 50 liber, z toho dali na svíce 8 liber a $5^1/_2$ libry prodali po 13 groších libru. Počty cechu turn. 37.

[8]) Staroměstský kovář jeden r. 1528 i za to prosil cech, aby mu přitiskl pečet řemesla na poslední vůli. Arch. praž. č. 2142, M. 17.

cejchu na výrobek, zvláště soukennický, aby byla jeho jakost úředně pověřena.[1])

Starší mlynáři zemští, jsouce komisí při mlýnském právě, brávali v XVI. věku od bití prahu při mlýně po 10 i 12 kopách, od cejchování po 4 i 6 kopách. Tuším, že si nesměli nechávati sobě samým všeho toho platu a že něco z něho připadlo cechovní pokladnici.

Důchod hojný, byť jen nahodilý, mohl býti ve všech organisacích z pokut, kdyby cech byl je „z milosti" nevracel. Nějaký důchod plynul z půjčování voskových svěc, smutečných pláštů k pohřbům lidí necechovních.[2]) Nejistý a tuším i nevalný příjem byl z konfiskací výrobků stolířských, o něž cech se musil děliti s vrchností; asi mnoho nepřinesl poplatek, jejž tu a tam povinni byli dávati řemeslníci neb obchodníci přespolní.[3]) Jaký taký příspěveček býval z pokladnic žebravých, pověšených v cechovních chrámech. Jimi sbíralo se na světlo.[4])

Nahodile dostávalo se pokladně cechovní většího příjmu odkazy. Svědčí o srdečnosti tehdejších lidí, že dosti zhusta nacházíš v kšaftech takové legáty rozličným cechům. Někdy odkazují se peníze do cechu bez ustanovení zvláštního, nač mají býti vydány. Tak na příklad v Českém Brodě r. 1574 rychtář Vilém ze Šonova odkazuje sedmi cechům po 8—20 kopách,[5]) při čemž doporučuje zvláště jen osiřelé vdovy řemeslnické. Častěji však bývá vytčen určitý účel, nejobyčejněji ten, že z peněz těch musí se díti půjčky a zálohy chudým mistrům. Někdy nečiní se takový odkaz cechu přímo, nýbrž konšelům městským s žádostí, aby cechu vydávali a nad oučty bděli. Odkazy

---

[1]) V knize cechu souken. v Kostelci n. Orl. (arch. musea zemsk.) z r. 1674 jest příjem „za cejchy" všech příjmů nejhojnější.

[2]) Dle mlynářské knihy z r. 1653 platilo se cechu od 4 liber vosku po 2 rýnských zlatých a od pláště po 3 krejcarech. Registra v zem. mus. 7 A. 16; fol. 5.

[3]) V Kutné Hoře byli přespolní horáci povinni odváděti k cechu bečvářskému o trhu po konévce nebo po škopku. Arch. zem. mus. Opis z r. 1594.

[4]) Pokladničku, kterou bečváři měli v Betlémě u pulpitu na kruchtě ukradl r. 1565 zedník Vít; nalezena u něho v posteli odemčena. Arch. praž. 1048, 69.

[5]) Řezníkům 20 kop, ševcům a krejčím po 15, kovářům 12, pekařům 14, tkadlcům 8, kožišníkům 10. Miškovský, Naše Hlasy XX., 16.

na podporu živnostníků činěny také beze všech zřetelů k cechovním organisacím. Z takových důležitější jest odkaz Matouše Zbytka, měšťana v Praze, r. 1560. Ten odkázal všecko jmění své radě staroměstské, aby půjčovala bez úroku a bez úplatku těm chudým, kteří by chtěli si založiti živnost, ale aby bylo patrno, že nejsou opilci ani marnotratci. Půjčené summy mohli užívati rok; rukojmě postaviti musili. Kdyby konšelé staroměstští s tím „pokladem" hospodařili špatně, měl vyzdvižen a dodán býti dvěma městům venkovským.[1])

Na poznanou ještě některé jiné odkazy, které dobu i lidi charakterisují. Novoměstský měšťan Jan Albin z Grejfenberka r. 1599 odkázal díl svého jmění, aby se až do 30 kop půjčovalo i na tři roky řemeslníkům, kteří sešli nemocí, ohněm, vodou, zlými lidmi, ale ne těm, kteří běhají po hospodách a nic nedělají.[2]) Dorota Skálová, vdova, týmž způsobem r. 1611 odkazuje 300 kop, aby se jimi chudí řemeslníci zakládali bez ouroku, ale jednotlivé půjčky aby byly jen do 20 kop, nic víc.[3]) Hedvika Hefnarová na Novém městě r. 1605 poručila do cechu mandlířů 50 kop míšeňských, aby se z nich nakládalo na chudé tovaryše vandrovní, kteří by neměli košile nebo střevíců.[4]) Nejzajímavější jest odkaz Kašpara Fifky, měšťana kutnohorského, jejž učinil r. 1578 na podporu novoměstských kožešníků pražských. Odkázal jim do cechu 500 širokých tolarů „z křesťanské lásky a také že mnozí v tom pořádku jsou lidé chudí". A poněvadž bezpochyby hospodářství cechovnímu tuze nevěřil, ustanovil, aby se cechmistři za celou summu postavovali v rukojemství na radním domě, tu aby ročně tu summu skládali, že jim bude ihned zase vydávána.[5]) Z toho odkazu cechmistři měli vydávati na koupě surovin a půjčovati členům po kopě i víc, ale „vožralcům" nic. Zachovaly se účetní dvě knihy Fifkova odkazu, takže naskytuje se vzácná příležitost

---

[1]) Arch. praž. č. 2142, FF. 4. Též v strahovském rukop. III., 149. Opis v arch. zem. zove testatora Zbynkem.

[2]) Arch. praž. č. 2198, 247.

[3]) Tamž č. 108, A. 19. Povědomý Havlík z Varvažova byl její zeť.

[4]) Tamž č. 2209, 254.

[5]) Arch. praž. v č. 1226, 148 jest zápis toho rozumu r. 1578; cechmistři, kteří peníze přijali, jsou Jan Rakovnický Pilát, Jos. Czeydlar, Jan Kukla, Havel Křepelka. R. 1585 v kn. č. 1227, 32 zapsáno, že čtyři cechmistři 500 kop míš. podle vyměření Kašp. Fifky položili a zase je s pojištěním na osobách svých vyručili a v roce je zase složiti připověděli.

nahlédnouti, kterak cechmistři hospodařili. První zápisy týkají se koupených kožešin v Lipště a rozdělení jich na dluh; rozděleny na 36 dílů; jindy bývá dílů i jenom 15. Pak bývají psány výpůjčky po 15 kopách nejčastěji; některý rok vypůjčuje si 24 osob, jindy až 47; úhrnná summa dluhu bývá 300—400 kop; r. 1615 až 458 kop. Cechmistři bývají psáni mezi dlužníky obyčejně se summou nejvyšší (po 20, 30 tolarech). Po bitvě bělohorské r. 1621 jest 500 širokých tolarů odkazu Fifkova uvedeno na 500 kop míšeňských, poněvadž „mince nyní tak velice zvejšena"; rok potom musí se už i manželky zapisovati při vypůjčkách a z knih vysvítá, že rukojmové nejednou nuceni byli za mistra dluh spláceti. Hlásí se v tom bída války.[1])

Z venkovských měst jen některý doklad. V Hradci Králové r. 1523 měšťan Pouzdro poručil kšaftem dům svůj cechu krejčovskému za hospodu a peníze na podporu chudých[2]); v témž městě skoro sto let potom — 1615 — učinila Kateřina Altmannová z Radostic závět hradeckým cechům ne nepodobnou závěti Fifkově. Ustanovila 500 kop míš. řemeslníkům, správou cechovní se řídícím, k spomáhání jim v nouzi a k pomoci při nákupu suroviny (forkofu). Tu summu na poprvé jménem půjčky bez úroku po 10 až 40 kopách rozpůjčili konšelé, ale „ta summa od dlužníků ne na rathouze než v plnosti cechu skládati se má a cechmistři budou moci s vědomostí pánů (konšelů) téže summy buď zase za tím dlužníkem zanechati nebo jinému zapůjčiti tak, aby ta summa 500 kop všecka ouplná, pokudž svět stane, za chudejmi řemeslníky zůstávala". Cechmistři byli povinni vésti registra o dluzích a ročně činiti radním dvěma počet.[3]) Podobné nadání učinil r. 1589 Jetřich Slatinský ze Slatinky, hejtman na Krumlově. Oddal městské radě krumlovské 400 kop míš., aby z toho 200 kop propůjčovala do cechu pekařského a 200 kop do řeznického na ten konec, aby obec snázeji a hojněji chlebem a masem fedrována byla. Cechy

[1]) Peníze Fifkovy půjčují se v cechu kožešnickém dle zachované knihy ještě r. 1741; vypůjčuje sobě již jen 5—7 osob, ale po 40 rénských až po 120 zl. Fifka se v registrech jmenuje Fürffka nebo i Herr Kaspar Füffky. Předseda gremia kožešníků pražských, pan Jos. Kubišta na můj dotaz vyložil mi, že Fifkova nadace trvá do té chvíle, jest zvětšena a slouží členům velmi dobře.

[2]) Solař, Hradec 649.

[3]) Archaeol. Památ. XIX., 215. Davše část na kostel, r. 1619 cechy se o ty peníze rozdělily. Bylo jich dvacet. Tamž 224.

oba měly ty peníze pojistiti a platiti z nich po šesti kopách půlročního úroku. Při tom měly cechy na to mysliti, že ne pro jich samý zisk takové dobrodiní se stalo, ale pro obecné a chudých lidí dobré. I protož aby pekaři oupravně pekli, a řezníci aby kupovali nejlepší uherský nebo zemský dobytek.[1]) Podstatně na stejný způsob odkázal již r. 1537 kutnohorským řezníkům, krejčím, pekařům a ševcům 160 kop měšťan tamější Jan Máslník[2]); rovně tak Jan Brtnický, pekař v Kolíně, odkázal r. 1571 třinácti cechům mistrovským a třem tovaryšským summy od 5 kop do 15 českých.[3]) Cechmistři měli ty peníze půjčovati do roka, pak ročně je skládati na rathouze a zas na rok je přijímati k půjčkám. Podobnou záložnu zřídil kšaftem svým r. 1583 Václav Večeřadlo na Mělníce, Kateřina Lanendorfarová r. 1589 v Jindřichově Hradci[4]) a jinde.

Pokud cechmistři byli povinni půjčovati peníze bez ouroku, potud arci nebylo z odkazů takových pro pokladnici důchodu nižádného; byly spíš outraty tím, že nejednou dlužník musil býti soudně pohnán, aby půjčku vrátil.[5]) Jináče půjčovali cechmistři i na šest grošů z kopy, tedy 10 procent.[6]) — Odkázal-li kdo do cechu zbraně,[7]) koflíky a jiné nádobí, nebo jako r. 1592 řezník novoměstský Jan Šaustar odkázal díl krámu masného na slití zvonu u sv. Lazara,[8]) to arci nelze za důchod bráti, leč nepřímo, tedy tak, že takovými odkazy cech ušetřil vydání. Téhož způsobu odkaz učinil r. 1531 Jan Klobása „tovaryš", postoupiv prachatickému cechu ševcovskému „rejt" pod Libichovem, aby z jeho užívání bylo kupováno světlo do kostela.[9]) Zvláštního rázu odkaz

---

[1]) Arch. kruml. I., 3., S a., 1 d.

[2]) Arch. mus. zem. Kšaft; též Kořínek, Paměti 254; Dačický, Paměti I., 342.

[3]) Výpis dra Nováčka z kolín. kn. kšaftů v arch. zemsk. Po 15 kopách obdrželi řezníci, mlyn., pekaři, krejčí, sladovn., kováři, ševci, bednáři, truhl., tkadlci, koželuzi; po 10 kopách hrnč., olejníci (a později od poručníků k nim přidaní kožešníci); po 5 kopách starší tovaryši pivovar., pekaři, mlyn.

[4]) Arch. mělnic. kn. 3., fol. 179. Orth. Hradec 62.

[5]) Doklad v arch. praž. kn. č. 104, 134.

[6]) V Turnově r. 1590 cech kolářů půjčil do roka Smicheusovi 6 kop míš., z nichž dal užitku 36 grošů. Počty cechovní turnov. č. 37.

[7]) Arch. praž. 2205, 346. Do pořádku sladovn. odkázány 4 ručnice a zbroj na 2 pacholky r. 1613.

[8]) Arch. praž. 1002, 127.

[9]) Arch. prachat. Menší pamětn. knih. fol. 13. Opis v zemsk. arch. [Rejt = reut, mýtina, paseka.]

učinil r. 1533 plzeňský Bartoloměj Lešek; poručil řezníkům do cechu dáti 30 kop míš., aby nakoupeno bylo žita, a když by drahota nastala, aby členům bylo za ty peníze prodáváno, za něž žito koupeno. Na týž konec odkázal i sladovníkům 20 kop a koželuhům 5 kop.[1]) Jednoho podivného příjmu v pražském cechu sladovnickém nelze si na konec nevšimnouti. Prosil totiž r. 1609 starý Vostrovský, aby byl zbaven „portantství", čemuž rozumím tak, že nechtěl nebo nemohl nositi mrtvých spolumistrů k hrobu. Cechmistři odpověď dali, že kdo chce toho jha sprostěn býti, musí složiti 5 kop. Tedy složil. Tu se zdá, že cechy k své finanční politice užily kde čeho.

Tolik o příjmech.

Vydání cechmistrů bývala velmi pestrá. K pravidelným vydajům náležel dar, jejž cechy podávaly konšelům ročně při jejich úřední obnově a zároveň také plat, jejž cechy dávaly za dosazení cechmistrů, což obojí dělo se v stejný čas. Řezníci někteří posílávali k obnově konšelské lůj a maso.[2]) K hodům svátků velikonočních a vánočních také cechy musily na radnici posílati dary; císařskému rychtáři podávány dary nebo peníze zvlášť. Horažďovičtí řezníci zasílávali rychtáři obyčejně půl telete, které r. 1619 vážilo 23 liber a stálo 46 grošů, jindy i kopu. Lounský cech sladovnický vydával o Vánocích za housky od 2—4 kop grošů.[3]) Služebníci z rathouzu (servusové) přicházeli sobě do cechu sami pro koledy, jak to víme z knihy pražských mlynářů.[4]) Některé cechy uznávaly za nutné posílati o svátcích, zvláště o Zelený čtvrtek, dary hofrychtéři nebo podkomořímu. Sladovníci lounští dali r. 1599 hofrychtéři Zeleného čtvrtku 1 kopu a 18 grošů. Posílali i ptáky, víno i vejce vysokým pánům do Prahy. Dávají-li mlynáři pražští rok co rok dělati stříbrnou konvičku, tu zajisté podávali také některému úředníku na Hradě.

Cechy poddanských měst podávaly pravidelné i mimořádné dary vrchnosti a jejím úředníkům. Čteme na př. v registrech řezníků horažďovských, že r. 1613 dali milostpánovi vepře a r. 1627 panu hejtmanovi k veselce „celou dršťku a vímeno" za 30 grošů. Kočí pražští zapsali si v cechovní účty r. 1611, že vydali manželce

---

[1]) Arch. plzeň. Lib. testament. 223, 137.

[2]) Registr. řeznic. v Horažď. z r. 1613.

[3]) Z knihy lounsk. arch. z r. 1564 výpis Merzův.

[4]) Arch. mus. Registr. mlyn. starších.

předního staršího cechovního, jenž slul Pěttisíc, Štědrého večera kopu grošů a r. 1612 Zeleného čtvrtka 48 grošů.[1]) Asi nebyl kočovský cech jediný galantní k cechmisterským paním.

Pravidelným vydáním ročním byly platy osobám, které některak cechu sloužily. Na prvém místě písař, který pořizoval cechovní akta, vysvědčení, zapisoval pře a jednání před cechmistry. Neměl každý cech písaře, jenom cechy členstvem hojnější mohly mu poskytnouti dostatečného důchodu. U pražských cechů ho nacházíš v XVI. věku již obyčejně, ale i v Praze někdy zastává práci písařskou čipernější mladý mistr a ne odborný písař.[2]) Na venkově bývá cechovní písař vzácnější, patrně pro malost cechů; bylo-li potřebí listiny, napsal učitel školní nebo i jen žák dle formuláře, v cechu chovaného; ale oznámiti dlužno, že písaře měli na příklad i pekaři ve Vožici (1591), ševci v Sobotce (1597), a že roudnickým kožešníkům cechovním řádem nařízeno r. 1610: „registra a písaře mějte!"[3]) Písař cechovní brával ročního platu čili stance málo grošů. V Turnově cech kovářský platil písaři v konec periody naší (1620) ročně 51 grošů, v Praze cech kočí dával mu o suché dni po 30 groších, toť do roka 2 kopy[4]); u sladovníků pražských ročně písař bral 4 kopy české (r. 1556). K těm platům měli písaři „příměnky"; od každého písemného aktu část taxy mívali, tak již při smlouvě mistra s učedníkem a pak při vyučení brávali některý groš. V cechu pražských hřebenářů (r. 1588) písař směl žádati od listu za vyučenou pro sebe 15 gr. č., od zápisu učedníka 2 gr. č., od propuštění 3 gr. č., od zápisu smluv a porovnání po 2 gr. č.[5])

Druhý zřízenec, jemuž vycházel plat z pokladny cechovní, byl posel či služebník. I ten býval jen v organisacích valnějších; jináče, kde ho neměli, musil sloužiti nejmladší mistr. V Praze i organisace šenkéřů měla posla.[6]) Posel cechovní míval několik

---

[1]) Arch. praž. kn. č. 1755.

[2]) Víme to o ševci Šimonovi Davidovi, jenž byl písařem v cechu staroměstských ševců. Ten r. 1568 zabil kratcí ševce Čížka, že mu nadával písaříčku. Odsouzen. Arch. praž. č. 991, 464.

[3]) Pergamen. list. v arch. mus. zemsk. 1610.

[4]) Turnov. kn. počtů č. 37 f. (Šimák); regist. kočí v arch. praž. č. 1755.

[5]) Arch. praž. č. 556. Cech kožešnický v Přerově r. 1564 snesl se, že písař Jakub má ročně bráti 1 zlatý při volení cechmistrů a když se učedník smluví a vyučí, měl mívati po greši bílem. V opis. arch. zemsk.

[6]) Arch. praž. č. 2230, 151; r. 1586 na Starém městě.

úloh. Hlavní byla obcházeti členy,[1]) zváti je do schůzí, hlídati věci cechovní a kostelní,[2]) rozsvěcovati svíce a zpívati při cechovní bohoslužbě,[3]) ošetřovati nemocné členy (bylo-li toho potřebí),[4]) voditi příchozí tovaryše po mistrech. Platu stálého čili stance mívali poslové nemnoho. V cechu malířském na počátku XVI. stol. posel brával ročně 12 grošů bílých a každou neděli po mistrech sbíral po bílém penízi.[5]) Služebník sladovníků pražských v polovici století míval polovic stance písařské, totiž 2 kopy grošů česk. Mlynáři pražští snesli se r. 1601, že mistři mají platiti o suchých dnech po 2 groších, z nichž jeden připadne poslovi.[6]) K takovým platům někdy mívali služebníci byt[7]) a příměnky o svátcích a platy od některých výkonů zvlášť. Takž na příklad kováři a koláři malostranští dle statutu z r. 1608 platili poslovi ročně jen 28 grošů míšeňských, ale za obsílku členů do schůze dávati mu měli po 6 groších; „když přinesl filec" (tovaryše příchozího), měl mu mistr dáti 7 peněz; tovaryšové byli povinni každé suché dni úhrnem dávati poslovi po 5 groších. Lounští sladovníci platívali služebníkovi od obcházení nad 2 kopy! Od svíček hlídání a rozsvěcování dávali mu po kopě; r. 1597 koupili mu boty za kopu.[8])

---

[1]) Turnovští kováři musili r. 1628 platit celou kopu grošů za obcházení cechu, „poněvadž mistra mladšího (ani posla) nebylo. Toť tedy veliká útrata. Turnov. kn. počtů č. 37 f. (půjč. dr. Šimák).

[2]) V registrech mlynářů pražských čte se při r. 1653, na jaké maličkosti se dozor a odpovědnost poslova vztahovala: „Bylo koupeno k česání plášťů koštitko, to kde se podělo, služebník pořádku z toho se spraviti povinen". Arch. mus. J. A. 16, fol. 2. Cech kočovský v Praze odevzdal nově přijatému poslovi 22 vrubů či vroubků (patrně dluhů) s výhrůžkou, kdyby který ztratil, že položí za něj ort. Kn. arch. praž. č. 1755.

[3]) Služebník řezníků novoměstských, když ho najímali, sliboval, „pilnost v zpívání u sv. Lazara, čemuž matrony jsou zvyklé". Dali mu v moc knihy na kruchtě i celý chrám. Arch. mus. kn. řezn. z r. 1616., fol. 17.

[4]) Jircháři novoměstští mají v statutech r. 1603 ustanovení, „kdyby mistr chudý v nemoci ležel, posel ho hlídej". Kn. Lobkovic. v Praze, rukop. 72 řád 14.

[5]) Rukop. Krasoumné jednoty č. 2, 233.

[6]) Arch. praž. č. 3011, 249.

[7]) Služebník řezníků novoměstských měl byt při chrámě (sv. Lazara), komůrku u latryny a sklep na vaření. Žena jeho prodávala při masných krámech vaření. Arch. mus. zemsk. Kniha řeznic. z r. 1616.

[8]) Z arch. lounsk. z knihy „Poznamenání pořádku řemesl. sladov. z r. 1564. Výpis Merzův.

Některý cech míval k svým speciálním potřebám zřízence zvláštní. Tak řezníci pražští platili si nočního hlídače krámů masných; ten měl jméno „hlásný". Byt měl od cechu a plat, ale nevím jaký.[1]) K takovým zvláštním zřízencům nutno počítati v Litoměřicích onoho mistra, jejž soukenníci r. 1578 zvolili si „za ouředníka na vinici". Dávali mu ročně za práci 2 kopy míš.[2])

K ročním, ale ovšem nepravidelným nákladům z cechovní pokladnice náležely při některých organisacích útraty na cechovní provozovny, na šlachtatu, na valchu, barevnu, na jezy mlýnské a jiné všelikteraké potřeby, jež vynutil čas a jeho zhoubný účinek. Takž bylo spravovati stavení, klásti šindel nový na střechu, kupovati neb aspoň spravovati kotel, vyčišťovati u mlýnů nákle a nánosy nečisté, tvrditi jezy a jiné a jiné nutnosti podnikati k pohodlí řemesla. Arci cechmistři, pokud bylo jen lze, svalovali náklady na mistry účastníky.[3])

Pravidelné roční výlohy byly na kostel, nebo kapli neb alespoň na oltář, při němž cech ctil svého patrona.[4]) U některého kostela cech si platil také „sepulturu" (pohřbívání).[5]) V Praze bylo kostelů tolik, že každý cech mohl býti v jiném. Malíři měli oltář sv. Lukáše v Týně, v témž kostele uzdáři měli svou kapli (1543) [6]); řezníci novoměstští měli svou kapli sv. Lazara a při ní časem i vlastního kazatele[7]); šmukýři přidali se ke kostelu sv. Jiljí, a tak jiní jinam. Při kostele v Emausích bývalo pospolu cechů víc, neboť ještě r. 1599 vycházeli tomu kostelu „jistí platové z některých pořádků".[8]) Na venkově arci náležely obyčejně všecky cechy ke

---

[1]) R. 1617 vyhnali svého hlásného Jana Czoupala pro opilstvo. Kniha řeznic. z r. 1616 v arch. mus. fol. 16, 17.

[2]) Arch. mus. Cechy; Regist. cechu souken.

[3]) Rakovnický cech soukennický od r. 1559 nutil mistry, aby kupovali si podíl ve valše. Dle toho arci pak platili i náklady. Arch. rakov. litera R.

[4]) Polští řemeslníci měli některé patrony jiné než čeští. Kościoły Lubelskie, Wadowski 153.

[5]) Pražští pekaři a pernikáři menšího cechu míval sepulturu u sv. Kříže; r. 1626 smluvili nájem na 4 tolary ročně. Univ. knihov. č. XV. C. 5, 51.

[6]) Arch. praž. 2142, W. 17. Malíři novoměstští v XVII. věku (1669) mají oltář u sv. Jindřicha.

[7]) R. 1582 řezníci žalují cís. rychtáři, že jim administrátor nechce dáti kněze a správce církevního do kostela sv. Lazara. Arch. praž. č. 399, 91.

[8]) Arch. praž. č. 411, 221.

kostelu hlavnímu, k němuž všecky místní cechy platívaly, čím povinny. Bylo to roční vydání na slavnou bohoslužbu při cechovním oltáři. Pražští malíři dávali o slavnosti sv. Lukáše, patrona svého, faráři za kázaní husu a pintu vína, žákovstvu od zpívání při bohoslužbě též husu, zvoníkovi 1 bílý groš, varhaníkovi husu [1]) a chudým v kostele některý groš; k Veliké noci a k vánocům a k Letnicím dodávali svíce a zase nějaký groš zvoníku.[2]) Každý cech měl stálé postávníky v kostele, na něž dával svíce kdykoli v roce; zvoníkovi platil za jejich rozsvěcování.[3]) K rozličným případnostem cech i mimořádně ukazoval k faráři svého kostela uznalost; lounští řezníci na př. r. 1598 panu děkanovi k svatbě podávají darem nad tři kopy grošů.[4])

Když obec stavěla chudým měšťanům špitál, cechy musily přispěti k stavbě a zavazovaly se též k ročním podporám pravidelným, začež ovšem chudý mistr starý měl právo na špitální byt. Tak r. 1564 zavázal se cech soukennický v Jindřichově Hradci dávati ročně do špitála dva postavy sukna po 6 kopách a 15 gr. míšenských. Ten cech zachoval se nejštědřeji. Sladovníci slíbili týdně dávati do špitála věrtel piva lehkého, tkadlci ročně štouček plátna na ubrusy a ručníky, bednáři ročně uvolili se dávati nádobí za 30 grošů míš., hrnčíři hrnce za půl druhé kopy, mísaři kopu misek a kopu talířů. Kromě toho cechové dosud uvedení i všickni následující slíbili práci, bude-li jí potřebí; zvláště byli hotovi k práci opravné. Některý cech mimo práci slíbil také hotové dílo, ale povinnost nákladu uložil jednotlivým mistrům cechovním. Kloboučnický cech se zavázal, že každého roku jeden z mistrů dá špitálu po dvou kloboucích, kožišníci ročně po jedné čepici beraní a rukavice, ale na ty aby si chudí dali sukno; pekař každý měl třikráte do roka poslati po caltici chleba, ze soustružníků každý rok jeden měl odvésti po osmi korbelících, z nichž chudí pijí, z pasířů ročně jeden měl donésti 5 pásů, ze sedlářů ročně jeden měl

[1]) Husa krmená stála r. 1566 19 grošů míš.

[2]) Rukop. Krasoumné Jednoty č. 2, 82, 214. Řád malíř. z r. 1598 v arch. praž. č. 994, 156.

[3]) V Horšově Týně snesení obce r. 1579, aby každý cech ročně platil zvoníkovi po 4 groších, že rozsvěcuje postávníky. Lib. memorab. fol. 39. Horažďovský cech řeznický platí literátům na varhany r. 1599 čtyři kopy. Regist. cechov. v arch. mus.

[4]) Z výpisů Merzových z knihy lounské („Poznamenání pořádků z r. 1564").

dáti sedlo, z váčkářů vždy jeden mistr byl povinen dáti 10 váčků. Ostatní všickni řemeslníci hradečtí — i řezníci — slíbili jen práci, bude-li nutna, a to si někteří vyhradili, aby chudí dali materiál, a tesaři si vymínili při práci ještě také pivo. Jen práce dvou městských lazebníků měla býti pravidelna. Totiž podvolili se ve čtyřech nedělích mýti chudým hlavy, brady holit a bude-li potřebí, žilou pouštěti.[1])

Výroční pravidelnou výlohu cechy mívaly při jarmarce místním. Než se čas jarmarku přiblížil, cechmistři musili na rathouze žádat za místa svým cechovním mistrům. To nebylo zadarmo. Pak musili k jarmarku postavit na svůj náklad žoldnéře jednoho. Konečně bylo nutno zvolit mistry, aby pomohli ohledávat cizí zboží, na jarmark přivezené, a těm mistrům bylo také dáti za práci některý groš a pití.[2]) Lounské sladovníky stála stráž jarmarečná, kterou v registrech zovou „ponůckou o jarmarce", r. 1595 jednou 15 grošů, po druhé 18 grošů; litoměřičtí soukenníci vydali za žoldnéře ke třem jarmarkům r. 1594 kopu a 12 grošů.[3])

Nemalé a velmi husté výlohy z cechovní pokladnice děly se na hodokvasy a pitky. Ten epikurejský ráz měla doba XVI. věku nejen u nás, než všude ve vzdělané Evropě; kde jaké úřední jednání, kde jaká schůze, žádná neobešla se bez pití nebo hodokvasu. Sladovníci v Chomutově měli dokonce v statutech (od r. 1520), když cechmistři koupí společné pivo, že každý, chudý i bohatý, musí přijít k pití pod pokutou.[4]) První pitka bývala po jmenování nebo po volbě cechmistrů. Při tom netřeba mysliti na krmě nádherné. V Turnově cech kovářů a kolářů (r. 1614) pojedl „při obnově" chleba a másla za 50 grošů 4 denáry, ale vypil achtl piva (12 mázů či 48 žejdlíků dle Hájka) za kopu a 15 grošů a vína též za kopu míšeň. Větší hody bývaly ročně jednou při „svačině" o slavnosti patrona svatého. Mívaly zvyk cechy, že k takovým slavným příležitostem uctívali „poctivé lidi" mezi sebou. Při takové svačině r. 1597 v Lounech sladovníci

---

[1]) Archivní výpis Fr. Tischera.

[2]) V Třebíči ševci platili mistrům, kteří o jarmarce ohledávali, v XVII. věku po 8 krejcarech a „trunk". Z kn. třebíč. Opis v mus. zem.

[3]) „Poznamen. pořádku sladovn." Výpis Merzův. Arch. mus., Cechy. Kniha litoměř.

[4]) Arch. minist. vnitr. IV. D. 7. Opis v arch. zemsk.

pojedli celou čtvrt hovězího, dvě telata a čtvrt, žemle, chléb, vaječníky, preclíky; platili za křen, okurky, za koření, platili kuchařce a žákům od zpívání; piva však zapsány jen dvě konve. Stálo to nad deset kop. Dvě leta potom vypili bílého piva jen za 19 grošů, ale vína za víc.[1]) Nutno však oznámiti, že tentokrát cechmistři nevzali útratu všecku z pokladnice, nýbrž vybrali „od spolunašich" na svačinu 15 kop 20 gr. Jindy zapisují celkovou útratu za svačinu vždy nad 7 kop. Řezníci horažďovští při hlavní schůzi r. 1627 jen piva vypili za 3 kopy a 3 denáry; soukenníci litoměřičtí r. 1589 spotřebovali při svačině věrtel vína,[2]) což jsou 4 vědra čili 512 žejdlíků.

Při každé obyčejné, neslavnostní schůzi cechovní, při schůzce cechovních komisí, píjelo se. Mimo obecnou náklonnost k pitkám bezpochyby i hospoda, v níž schůze se konaly, nutila k pití. Dle horažďovské knihy řeznické (z r. 1563) předcházelo takové pití v obyčejné schůzi cechovní „povolení všech cechovních". Také jinde cechovníci, když se za jakoukoli příčinou sešli, někdy hlasovali, mají-li býti „na dobrou vůli" nebo hodokvas peníze dány z pokladnice či „od osob". Pro takové hlasování, jež se nezdařilo, r. 1558 cechmistři pražských bečvářů, nechtějící z pokladnice dáti, poprali se s mistry, začež potom čtyři mistři zavřeni.[3]) Útrata při obyčejných schůzích bývala arci nestejna. R. 1604 stála u horažďovských řezníků útrata za pivo kopu grošů, což je dost. Sladovníci lounští utráceli při scházení vždy kolem jedné kopy. Nechtělo-li se mistrům z hromady, utraceno zajisté víc. Mlynáři staropražští pili a utráceli tolik, že r. 1613 všickni voláni jsou na radní dům a tu jim poručeno, aby „takového nenáležitého pití, žraní, pangetování den, dva, tři i třebas celý týden zanechali".[4]) Jest význačno, že mlynářští cechmistři pražští neodpustili pokladnici výlohu za 9 flaší vína, když se sešli, aby pohleděli na škodu, kterou učinil posel neopatrností na příkrově, erbech a pláštích.[5]) A když cechmistři spojeného cechu kolářského v Turnově r. 1614 kupovali 12 loket sukna na příkrov, propili při té

---

[1]) Kn. lounská z r. 1564 u Merze.

[2]) Arch. mus., Cechy. Litoměř.

[3]) Arch. praž. č. 1233, 182.

[4]) Tamž, 1291, 459. Mlynáři omlouvali se, že je to pomluva ze msty.

[5]) Cechov. knih. v mus. zem. 7, A. 16, fol. 8.

koupi 15 grošů.[1]) Tedy bez útrat žádná komise. Kdykoli pražskému cechu přišli návštěvou vyslaní z cechů venkovských, vždy bylo vítání s pitím v společnosti. Stejně tak se ctili na vzájem cechové venkovští. Majíť lounští sladovníci při r. 1597 zapsáno, že utratili při příchodě sladovníků z Budějovic za stravu, pivo a víno 2 kopy 27 grošů.

Mimořádný hodokvas byl, když cech se stěhoval do jiné hospody. Při takovém obnovení hospody cech koželuhů a mydlářů v Chrudimi vedl si r. 1592 skromně, utratil jen 40 grošů míš., koláři a kováři turnovští r. 1584 byli při obnově hospody a „podkovy zavěšení"[2]) útratnější: stálo to pokladnici půl sedmé kopy! Kočí pražští, když r. 1609 stěhovali se, utratili 6 kop.[3]) A nad ně předčili litoměřičtí soukenníci, kteří r. 1553 naložili na slavnost tu 23 kop, což jest arci nesmírno. Tu a tam vyskytne se v rejstrech cechovních zápis, který svědčí až i o nerozumném, furiantském plýtvání penězi cechovními na pitky. Tak zapsali si r. 1613 do výdajů řezníci horažďovičtí, že utratili 5 grošů 1 denár za pivo, „když sme všickni řezníci v šatlavě byli". A z doby pozdější, z r. 1639, jest zápis v cechovní knize kovářů a jiných příbuzných řemesel v Dubě pod Ještědem, který stručně oznamuje, že pokuta (od někoho složená) „hned mezi všecky na čtvrtni piva vydána jest".[4])

Nahodilé, ale celým rokem se trousící výdaje mívala cechovní pokladna almužnami. Bývají žebráci téhož rozmanitého způsobu jako ti, kteří chodívali po rathouzích; čeští lidé všelijací i cizinci; mrzáci, jmenovitě nevidomí, pohořalí, hromem poškození, v Turecku zajatí a na své vyplacení žebrající (i lidé „stavu rytířského"), kněží pro víru z té oné země vypuzení, kněží putující a všelijaká ještě jiná směs. To jisto a z knih patrno, že chodilo po bitvě bělohorské žebráků víc než před ní. Almužny bývají na hraně XVI. a XVII. stol., z kteréž doby několik register cechovních mám před rukama, od 5 grošů do 20 či málo víc.[5]) Z Kouřimě

---

[1]) Počty cechov. Turn. č. 37.

[2]) Cechov. kniha chrudimská, fol. 10. Turnov. počty cechov. č. 37 f. (Půjčil dr. Šimák.)

[3]) Arch. praž. č. 1755.

[4]) Arch. zemsk. knih. dubská fol. 54.

[5]) Z regist. řezn. horažďovic. z l. 1582—1629 na př.: Nevidomému z Rakovníka 7 gr. (1593); pohořalému soukenníkovi z pomezí slízského

mám doklad, že sami konšelé městští činili nátlak na cechy, aby přispěli přespolním pohořalým. R. 1586 povolali si na radní dům cechmistry všech řemesel, aby učinili z pokladnic vedle svých nejvyšších možností pomoc pohořalým Hradce Králové.[1])

Rozumí se při tehdejším zvyku doby samo sebou, že i cech své chudé mistry ohněm nebo jináč postižené posílával na žebrotu s listem, z cechu vydaným.[2])

Z dalších mimořádných výloh cechovní pokladnice jsou časté poplatky městskému rychtáři, když ho cechmistři vyzvali, aby jim policejně pomohl honiti a zatýkati stolíře, jenž se pletl do řemesla. Malíři pražští platívali v prvé půli XVI. věku rychtáři po 2 groších bílých. Mimořádně platila cechovní pokladna při novém pořizování neb opravě rozmanitého nářadí a nádobí cechovního; tu obyčejně nešetřeno; vždyť i horažďovští řezníci r. 1627 dali od zhotovení pečeti v Praze nad tři kopy[3])!

Zvláště veliký býval náklad na parádní kusy pohřebné, na štíty a příkrov. Vidoucího ty kusy nádherné i umělecké, z pražských cechů v městském museum sebrané a vystavené, napadne samo, že v Praze právě těmi pohřebními věcmi cech nad cechem chtíval předčiti, aby uloudil víc měšťanů, kteří by se dali pochovati s tou cechovní nádherou. Pohřebné štíty, jež o pohřbu zavěšovány na příkrov a na máry i na postávníky (svícny), jsou, jak v museum pražském viděti, okrouhlé

---

10 gr. (1596); jednomu člověku za Drážďany z dopuštění božího že jest hromobití na městě škodu učinilo 10 gr. (1600); jednomu stavu rytířského od vyplacení se od nepřítele 12 gr. (1619); jinému zajatému od Turka 5 gr. (1615); knězi německému, který z Horních zemí pro víru evangelitskou vyhnán byl, 10 gr. 2 denáry (1597) atd. Litoměřičtí soukenníci mají v registrech od r. 1592 zapsané jenom pohořalé; mezi nimi mladoboleslavské s 20 groši (1595) a písecké s 12 groši (1595).

[1]) Arch. kouřim. Lib. dilat. č. 15, 62. Opis v arch. zemsk.

[2]) Z r. 1558 z kopiálu nymburského fol. 100 posluž list cechmistrů tkadlců, vydaný Václavu Zástupovi a Petru Píseckému, spolumistrům. V něm čte se: My cechmistři známo činíme . . . zvláště p. cechmistrovi a mistrům v městech, městečkách aneb kdežkoli jinde obývajícím p. přátelům, že . . . Václ. Zástupa a P. Písecký chtějí mezi vás jíti a za pomoc žádati . . poněvadž se jimi nemalá škoda od ohně na statcích jich stala . . . protož (nadějeme se), kdežby koli se mezi p. přátely a tovaryše naše milé zahodili, že jim pomoc učiníte pro odplatu p. boha všemoh. i pro naše Vám toho odsloužení.“ Pečet cechovní.

[3]) Registra z r. 1613.

nebo čtyrhranné; černý jejich samet je vyšíván a krumplován a také stříbrnými applikacemi a reliefy obkládán; uprostřed štítu bývá znak nebo symbol řemesla. Tak na př. ševci malostranští mají z r. 1591 černý sametový štít se zeleným věncem a modře vyšívaným erbem, drženým dvěma muži.[1]) Na některých štítech užito aksamitu modrého a nikoli černého (staroměstští sládci, zedníci, kováři měli v XVII. věku krumplované štíty té barvy s okrajky zelenými); ba ostrožníci a uzdáři mají na štítech z r. 1611, jež jsou z kovu tepané, zlaté krumplování na poli červeném, kterouž barvu r. 1619 i pokryvači dali pohřebním štítům svým. Takové štíty a k nim aksamitový příkrov s křížem atlasovým stály veliké peníze, jež šly až do set kop.

Také na pokladnici cechovní, jež měla vedle účelu praktického i význam symbolický, cechmistři věnovali čím dál od hrany XVI. věku větší náklady. V Praze nacházíš vedle prostých hladkých truhlic pokladnice vyřezávané, budované jako architektury, zdobené malbami i figurami, vykládané (intarsie), zlacené a stříbřené.[2]) Venkovských cechů pokladnice většinou zůstávaly prostější pražských, ale i tu shledáváš ozdobné kusy, na nichž, když nic jiného, alespoň zámky, závěsy byly mistrnou prací zdobnou, často prosekávanou a cínovanou. Starší pokladnice byly bezejmené, ale již od počátku XVII. věku cechmistři, za jejichž vlády pokladnice vznik měla, nezapomínali na ni dáti psáti jména svoje.

Velmi chlubné a nákladné kusy byly hospodské štíty a vývěsná řemeslná znamení na hospodách. Kamenný rytíř, jenž zdobil do nedávna Platnéřskou ulici a hospodu platnéřů, jest důkazem, že již v XV. století řemeslníci nešetřili nákladem. Obyčejně bývají vývěsnými znameními některý kus řemeslné práce: sedláři vyvěšovali sedlo, kováři podkovy, zámečníci klíč, ševci botu. — O těch znacích položí se doleji při hospodě a cechovní schůzi.

Veliký náklad šel na pořízení korouhve cechovní. Arci je kupován prapor za mnoho let jednou. I tkadlcovský cech věnoval na korouhev 30—40 rýnských zlatých.[3]) Ale kovářský cech v Turnově r. 1638 nevěnoval víc na korouhev než 5 zlatých rýn-

---

[1]) V mus. měst. Prahy.

[2]) Časop. Spol. přát. starož. XI./122 Harlas.

[3]) Kniha cechu třebíčského. XVI. stol. Opisy v mus. zemsk.

ských 25 krejcarů. Bylatě vojna.[1]) Bylo-li o slavnosti nésti korouhev, cechmistři musili za to z pokladnice nosičům platiti. Malíři r. 1526 k příjezdu Ferdinandovu platili od nesení 17 grošů míš.[2]) Častěji bylo kupovati „svíce na holích" (fakule) k pohřbům; malíři pražští r. 1558 dali za 6 kusů nad 2 kopy grošů míš.

Někdy nalehla na pokladnu outrata za cechovní zbraň a zbroj. Ze starších dob mnohočlenné cechy shromáždily sobě asi nemalou zásobu těch vojenských věcí. Tak víme zajisté o sladovnících staroměstských, že měli zbroje a zbraní na dvacet pacholků, šturmhaubů nepodšitých 15, oštěpů 20.[3]) Ale po revoluci r. 1547 vláda všecko pobrala. Potom z nuzné potřeby cechy musily kupovati, a lze z knih vystihnouti, že kupovaly málo. Ještě nejspíš řezníci a sladovníci pořídili si časem některou zásobu; je to patrno z toho, že řezníci novoměstští r. 1618 půjčili do války hraběti Thurnovi na revers 12 kusů zbroje.[4]) Jináče všude, kde se vyskytne soupis zbraní, bývá velmi chudičký. Bývá to obyčejně právě jen výstroj na jediného žoldnéře k jarmarku. Horažďovičtí řezníci r. 1613 měli jen 4 kusy zbroje (plechů), 2 šturmhauby, šorc, oboječek a halapartnu. Nic víc.[5]) Inventář turnovského cechu kolářského z r. 1579 za kolik let neuvádí jiného nic než pancíř a oštěp.[6]) Cech koželuhův a mydlářů chrudimských měl r. 1617 ve svršcích cechovních dvě košile brněné, oštip, šavli, dva plechy, šturmhaub a lebku.[7]) Ba cech kutnohorských mlynářů neměl zbraní žádných; r. 1611 městská rada poroučí, aby si je koupil „pro nebezpečí". Koupili tedy zbraň na dva žoldnéře: šavle, pásy, ladunky, toulce, ručnice šroubované a halapartny, všeho po dvou kusech.[8]) I ševci novoměstští, cech nemalý, byli r. 1594 úředně vyzváni, aby koupili zbroj, ručnice, toulce nebo

---

[1]) Za červený a zelený cayk (4 lokte) 1 zl. 36 kr.; niti 3 kr., haras na krajky 24 kr., plátno na figury 6 kr., malíři od figur, kříže a pozlacení 2 zl. 18 kr., krejčímu 45, utraceno při projednání korouhve 9 kr. Turnov. arch. kn. počtů 37 f.

[2]) Rukop. č. 2 v Krasoum. Jednot. 81.

[3]) Arch. praž. č. 343, 16. kniha je sic z r. 1576, ale je na počátku jejím sebrán materiál starších dob, zvláště z počátku XVI. věku.

[4]) Řeznic. knih. z r. 1616, fol. 88.

[5]) Registra řezn. horažďov.

[6]) Počty cechovní turnov. č. 37.

[7]) Cechmist. kniha chrudimská z r. 1592, fol. 20.

[8]) Arch. horský. Opis v arch. zemsk.

„poctivé kneblšpísy". Patrně že neměli nic.[1]) Pokud jsem viděl, i v inventářích cechů moravských jeví se stejný nedostatek zbraní.[2]) Byly ty věci velmi drahé a vojenské nadšení velmi nepatrné, proto se cechy vyhýbaly těm útratám. Lounští dali r. 1599 za tři ručnice s toulci nad 11 kop grošů, za čtvrtou ručnici 3 kopy 15 grošů, za 4 halapartny nad 3 kopy. Arci sprostnější halapartnu kutnohorští mlynáři r. 1611 do cechu koupili za 24 grošů. Litoměřičtí soukenníci pořídili r. 1592 tři ručnice za 10 kop a dvojí zbroj za 8 kop. Toť na pokladnici cechovní útok značný. Však ještě znamenitější náklad nastal, když cech v době pohnuté byl vyzván, aby postavil žoldnéře na delší dobu. Tu nestačila pokladnice a musili přispěti členové. Arci taková výzva mohla se týkati jen pražského cechu bohatého. Takž na příklad r. 1608 byly bohaté cechy pražské vyzvány k takové povinnosti. Známe o tom jen zápis z cechu novoměstského sladovnického (nákladnického), v němž bylo pospolu řemeslo i pivní obchod. Sladovníci měli vojensky vypraviti rejthara i s koněm. Koupen kůň za 26 kop, najat „neškodný" rejthar, vydána mu zbroj, ručnice, boty, ostruhy a jiné nutné věci, slíben mu plat jako jiným, uloženo mu pracovati vartami a jináč dle potřeby. To bylo 10. června. Právě za měsíc ho propustili ze služby; stál je i s koňským obrokem 17 kop a několik grošů míšeň. a odešel, nevrátiv bot a peří bílého s klobouku.[3]) Cech kočovský nucen r. 1611 (jako jiní cechové) pořiditi vojáky: najal čtyři a platil jim za den a noc po 20 groších.[4])

Jednou za čas, zvláště při změně na trůně českém mnohý cech odhodlal se znovu dáti sobě potvrditi řády privilegia, a to stálo členy i pokladnu mnoho peněz. Někdy se octnou v účtech cechmisterských také náklady na advokáta čili řečníka. To se cech s někým soudil a musil platiti právního přítele. Takové výlohy šly také do kop.[5]) Na příklad r. 1602 dopsal měšťan v Žatci

[1]) Arch. praž. č. 556.

[2]) Řezníci v Přerově (kniha z r. 1599) měli r. 1619 jen 2 zbroje, 2 páry rukavic i s pancíři (pletivem železným) a 4 halapartny; tkadlci třebíčtí měli r. 1575 2 plechy a peklhaub. Opisy v mus. arch.

[3]) Arch. praž. č. 362, 18, 19.

[4]) Arch. praž. kn. č. 1755.

[5]) V účtech sladovn. lounských r. 1592 čteme: „Řečníku proti nářku (nařknutí) v radě 1 kopa a 22 grošů". Pražští malíři platí řečníku již při r. 1527. Krasoumná Jednota, ruk. č. 2, 82.

Hošek pražským cechmistrům mlynářským, že ničemu nerozumějí; z toho byl soud, mlynářský cech vydal na to jen prokurátorovi 120 kop a celkem měli útratu 300 kop českých, neboť pře táhla se do r. 1604. Pro cechovní pokladnu štěstím, že Hošek propadnuv musil škody nahrazovati.[1])

Podotknouti jest na konec, že se peníze z cechovní pokladnice vydaly někdy také tím nemilým způsobem, že si je městská rada vypůjčila. Tu a tam najdeš zápis svědčící, kterak konšelé neradi dluh cechu spláceli. Na př. r. 1548 koželuzi novoměstští žádali radu, aby jim 100 kop bylo splaceno neb aby na ně byla jistota udělána. Konšelé udělali jistotu, ale po štiplavých výčitkách.[2]) Cechmistři řezničtí v Hradci Jindřichově r. 1604 žádali konšelů, aby jim vrátili 80 kop před mnoha lety půjčených, že musí dáti udělati do kostela dvě korouhve. Městská rada odpověděla, že peněz před rukama není, ale aby řezníci poznamenali, kolik damašku potřebí, že ho sama v Cáhlově koupí. Tedy rada ke všemu hotova, jenom ne splatiti dluhy.[3])

Znajíce obyčejné i mimořádné příjmy a vydání cechovní, sháníme se po summách úhrnných a po stavu pokladnice, když ji po vykonaných počtech přejímali noví cechmistři. Bohužel spolehlivých čísel úhrnných dopátráme se řídko kdy; cechmistři za časté bývali v těch věcech početních nepořádni, a časem vyskytne se i zpráva o jejich hospodářství neupřímném. Proto také vyskytuje se — třeba zatím jen ojediněle — statut (na př. u truhlářů pražských r. 1603), aby počty skládaly se před císařským rychtářem. Ten statut, který značí seslabení autonomie, jest jakýmsi strašákem nepořádným cechmistrům. Celkový dojem cechovních pokladnic v XVI. věku nebývá utěšený.[4]) Uvedu na poznanou cechovního finančnictví několik příkladů úhrnných počtů; překvapí-li zvláště peníze výdajné svou skrovností, nebudiž nevzpomenuto, že vždy některé summy byly od mistrů buď z pokladnice vypůjčeny nebo povinné platy do pokladnice nesloženy a nezaplaceny, že byly tedy „na dluzích". Ty dluhy byla aktiva. Málo pokladnic shledal jsem v stavu tak dobrém jako lounskou sladovnickou. V lounském cechu sladovnickém r. 1557

---

[1]) Arch. praž., mlyn. knih. č. 3012. 56.
[2]) Arch. praž. č. 1420, B. 35.
[3]) Arch. hradeck. Manuál z r. 1604, fol. 38.
[4]) Archeol. Pam. VII. 113.

sečtlo se peněz v pokladnici 118 kop míš. „krom co bylo na dluzích". R. 1598 spočítán příjem všecek v 80 kopách, vydání v 26 kopách, zbylo tedy výdajných peněz 54 kopy, ale před tím r. 1595, když vydáno 120 kop na získání majestátu, pokladna nestačila.[1]) Tedy i na ni dolehla úzkost finanční. Pražští malíři měli v první půli XVI. věku hospodářství až příliš skrovné; cechmistři r. 1526 přijali hotových peněz od svých předchůdců jen půl druhé kopy a 7 grošů; rok potom ne celé půl třetí kopy. V pozdějších letech se přivětšilo; r. 1571 odevzdává cechmistr Ornys 19 kop a 20 grošů.[2]) Z bohatších cechů pražských šmukýři poslužte za příklad. Cechmistři jejich vypočítali, že od r. 1590 až 1594 přijali 47 kop 33 grošů a vydali 48 kop 19 grošů; dle toho měl by býti deficit 46 grošů; staří cechmistři však odevzdali novým cechmistrům pokladnici, v níž zbylo 9 grošů.[3]) Turnovští koláři, s trojím řemeslem v cechu spojení, měli r. 1584 po vykonaném počtě v pokladně 10 kop „i s dluhy"; r. 1617 bylo v jich pokladnici 11 kop, rok potom 13 kop a r. 1621 41 kop. Tu tedy přibývalo.[4]) Skrovný obsah měla v polovici XVI. století pokladnice řezníků litomyšlských. R. 1548 bylo v ní hotově půl čtvrté kopy míš. a nad to 16 kop na dluzích; rok potom spočítáno jen půl druhé kopy a na dluzích 11 kop grošů a kromě toho zůstávalo několik osob dlužno 14 liber vosku.[5])

Velmi poučný je stav pokladnic v ceších prachatických, jak ho shledala r. 1585 městská komise, zvolená dle mého soudu na to, aby napravila nepořádky, poněvadž v některém cechu nebylo kontroly po třicet roků. Pekaři vykázali příjmu 29 kop (grošů drobných nechám stranou), „na žitě" měli 8 kop (t. j. za tolik cechmistři koupili žita na prodej členům) a na dluzích vyčetli 37 kop. Proti těmto 75 kopám positivním měli vydání jen 6 kop. Tedy obstáli dobře. U řezníků hůře. Našlo se, že mají příjmu 51 kop, ale „nač by co vydávali, nic nemají poznamenáno". Krejčí s postřihači měli ve financích pořádek, registra jejich pochválena a hotových peněz shledáno 89 kop. Také ševcům po účtě zbylo vydajných 38 kop. Naproti tomu spojený cech

---

[1]) Kn. lounsk. „Poznamen. řem. sladov." z r. 1564.

[2]) Rukop. Krasomné Jednoty č. 2, 81, 82, 111.

[3]) Arch. praž. list. 133/14.

[4]) Také spočetli r. 1584 13 liber vosku a 6 svěc. Počty cechov. Turn. 37 f.

[5]) Reystra řeznic. z r. 1548. Arch. mus. zemsk.

kovářů, bednářů a kolářů měl vykázati 33 kop, ale v registrech nebylo nic pořádně poznamenáno. U sladovníků nalezeno v zápisech, že od r. 1551—1581 přijali 139 kop a vydali 115 kop, tedy zůstalo hotových nad 23 kop. Ale od r. 1581 do r. 1584 přijali jen 4 kopy (!) a za týž čas vydali jich 12. Divné hospodářství bylo u koželuhů. Ukázali příjem 12 kop, ale „odkud příjem ten, komise nemohla vyrozuměti, neboť „nic toho není specifikováno, než pravili, že po ta léta sou tu sumu sami ze sebe každého suchání (t. j. tuším o Suchých dnech, o kvartál) sebrali". Chudý cech tkadlců měl sic hospodářství v pořádku, ale pracoval s málo penězi. Příjmu vykázal jen 53 grošů, vydání proti tomu 13 grošů; však na dluzích mezi členy měl rozpůjčeno 18 kop. Tedy zjevná chudina.[1]) Ze vzácné zprávy prachatické komise tedy viděti, že v jediném městě v osmi cechovních organisacích bylo patero cechmistrů dbalých a trojí cechmistři nedbalí.

Cechmistři koželužští a mydlářští v Chrudimi po vykonaných počtech měli r. 1603 hotové sumy 43 kopy, na dluzích 30 kop a k tomu 10 liber vosku. Jest to stav poměrně dobrý a potud podivný, že dvě léta před tím cechmistři (Charvát a Zelenka) zapsali do register, že po smrti Vincence Pařízka mnoho věcí se potratilo a na sumě pak dosti málo zůstalo, takže kdyby na dluzích toho času něco nebylo pozůstalo, pokladnice dokonce by byla se našla prázdna.[2]) V Horažďovicích v řeznické pokladnici bylo po oučtech r. 1595 18 kop 31 grošů hotových peněz; když se r. 1600 rovná příjem s vydáním, zůstalo 35 kop a nějaký groš; naproti tomu r. 1615 vydáno 16 kop 49 grošů a příjem byl jen o jedinou kopu a 1 groš větší.[3]) V témž městě sladovničtí cechmistři hospodařili tak, že r. 1620 bylo v pokladně jenom 42 grošů a 6 denárů, ale za Matouškem Ráčkem, cechmistrem, zůstalo 24 kop.[4])

Uvedené rozmanité příklady o stavu cechovních pokladnic postačtež. Čtoucí se zároveň přesvědčil, že v tehdejším cechovnictví nejde o veliké sumy[5]) a že se i tu, jako vůbec na život

---

[1]) Arch. zemsk. Opisy z prachat. kopiálu z r. 1585, fol. 445.

[2]) Kn. cechu kožel. a mydl. Chrud. 16, 17.

[3]) Regist. cechov. horažď. z r. 1582.

[4]) Kn. cechu z r. 1577.

[5]) Přirovnáváme-li moravské cechy, vidíme, že tam stejně tak. Cech řezníků přerovských měl r. 1517 v pokladnici hotově kopu a 3 groše; r. 1545

tehdejší, nesmí bráti veliká měřítka nynější. Také se přesvědčil, že finanční hospodářství ani při oněch nevalných sumách nebylo vždy pořádné. Když nedostávalo se nutných peněz, cechmistři dlužili se jménem všeho cechu. Tak na příklad r. 1608 i staroměstští řezníci zdělali dluh 370 kop míš.[1]); málo před tím (r. 1604) starší přísežní mlynáři pražští dluží se „do spolku" 95 kop.[2]) Rozumí se samo, že cech při výpůjčce musil postaviti rukojmě. Zdá se svědčiti o chudobě mistrů hrnčířů pražských, když jim, r. 1577 o půjčku prosícím, rada městská ohlásila, že rukojmové nemohou býti z cechu, než jiní měšťané.[3])

Svrchu zmíněno o cechmistrech nepořádných. Nutno oznámiti, že cech ani městský úřad takovému cechmistru neodpouštěl. R. 1590 přinutili konšelé pražští krejčovského cechmistra Vyšatu, který zůstal pokladnici dlužen 120 kop m'š., že dluh ten zajistil na svém domě[4]); r. 1618 cech kočí pražských připověděl se na statek cechmistra Kohouta, jenž zůstal cechu dlužen 12 kop.[5]) Ba náchodští tkadlci r. 1614 přímo obvinili u rychtáře své cechmistry, že, neučinivše z příjmu a z vydání pořádného počtu, zůstali oba spolně 16 grošů bílých dlužni a mimo to vzali pokuty na jednom cechovním mistrovi 2 kopy a ty peníze k užitku svému obrátili. Cechmistři musili zaplatiti.[6]) Tedy pro tak málo žaloba a ostuda. Ševci novoměstští k císařskému rychtáři šli s žalobou, že nevěří počtům svých cechmistrů (r. 1594); a tu cechmistrům přísně nařízeno, aby měli registra a zapisovali, by se vědělo, kterak hospodaří. V zevrubné pak instrukci, kterou obdrželi ševci od purkmistra dra Mat. Molesina, zakázáno cechmistrům vymýšleti něco nového pro své obzvláštní zisky na škodu jiných; dále poručeno, aby vedle starobylého způsobu, co vyberou suchých dní od mistrů i vdov, co přijímají za mistrovství, za listy od vyučení, „někdy časem" pokuty, vše aby zapisovali a nic toho sobě neosobovali. Co peněz v pořádku

měl 20 zlatých hotových; r. 1605 100 zlatých, na dluhu za kůže 26 zlatých rýnských a vosku 14 funtů. Registra dvojí v zem. mus.

[1]) Arch. praž.4. 1230, 736.

[2]) Tamž, č. 2232, 141.

[3]) Tamž, č. 1241, 60.

[4]) Tamž, č. 1284, 171.

[5]) Arch. praž. č. 2137, 274. Fol. 297 zase žaloba na jiného cechmistra nepořádného (1620).

[6]) Arch. náchod. Manuál z r. 1603.

bude, z toho s vědomím cís. rychtáře a purkmistra počet ročně aby dělali.[1])

Že by cechmistři pokladnici zmrhali, potratili, o tom pravzácný doklad, a to jen ze starších dob. Takž pražští cechmistři jehláři r. 1455 potratili pokladnici s pěti kopami českými a s pečetí. Musili nahrazovat.[2]) O tom, že sám cechmistr zločinně truhlici vylámal a i s pečetí v Židech zastavil, jest, pokud vím, psáno jen jednou. Učinil to r. 1502 malířský cechmistr Lankáš Jan. Co mu za to stalo se, nevím[3]); v Němcích, v Augšpurce r. 1513 takového cechmistra krejčovského pověsili.[4]) V mladší době shledal jsem jen u pražských šermířů, že měli r. 1615 strach, aby jim správce čili hejtman Kašpar Taubner pokladnici „nezašantročil" do Němec. Pro bezpečnost musil vydati klíče.[5]) Spíš vzala pokladnice úraz, když ji cech svěřil hospodskému či hospodáři cechovní hospody, kdež arci také všelijaká chasa se scházela. Tak r. 1580 přinesl cechu truhlářskému hospodář Zejdl truhlici úplně vykradenou, vylámanou a „nevěděl tomu co říci". Musil soudně nahraditi 16 kop, které prý v truhlici byly.[6]) Nepříjemný následek pocítili pražští kočí, když jim zmrhána po smrti staršího Nymburského (1597) hlavní kniha. Musilitě mnozí s naříkáním potom znova platiti „příjemné" (t. j. plat vstupný za misterství).[7])

Druhá důležitá funkce cechmistrův byla dohlídací.

---

[1]) Arch. praž. č. 556.
[2]) Arch. praž. 2141, 19.
[3]) Tamž, 2107, 225.
[4]) Stadtchroniken XXV. 6.
[5]) Arch. praž. č. 1292, 53.
[6]) Tamž, 1135, 167.
[7]) Tamž, c. 1762.

VI.

Cechmistrů dohledy a jurisdikce.

Na předním místě byly to dohledy živnostensko-policejní, při nichž cechmistři od starodávna vlastně měli úkol od konšelů na sebe přenesený. I v století XVI. byli k těm dohledům vázáni cechmistři všech řemesel, nejpřísněji však cechmistři živností potravinářských nebo také těch řemesel, jež pracovala na vývoz, aby totiž zboží bylo „k pochvale města". Výrobky cechmistrů ohledávali obyčejně dva z obecních mistrů. Kontrola cechmisterská začínala se někdy již při materiálu. Takž u soukenníků začasté ohledávána jakost vlny a její příměsky, prohlížena příze. Řezníkovi ohledáváno dobytče jakmile je přivedl k porážce. Doma bíti nesměl. Zlatnický materiál prohlížen a „prubován" před užitím i na hotové práci. Cechmistři byli povinni průby zapisovati.[1]) Dosti nebezpečná věc cechmistrům, měl-li na stlučeném zlatě nebo stříbře rozeznati, je-li kradeno a schválně stlučeno, či je-li svobodno.[2]) Cechmistři kovářští v Kutné Hoře měli zabraňovati, aby žádný kovář nedělal ze železa císařem cejchovaného, to jest z hor stříbrných ukradeného.

Tož tedy prohlídka týkala se nejen kvality materiálu, ale též jiných okolností.

Za zvláštnost sluší položiti, jestliže smluvou mezi ševci a koželuhy v Hradci Jindřichově r. 1592 byli oprávněni cechmistři ševců ohledávati a cejchovati kůže koželuhům.[3]) Pro ševce byly

---

[1]) Arch. v Jindř. Hradci. Manuál radní z r. 1615. 4.

[2]) Arch. praž. č. 991, 7. Doklad z r. 1562.

[3]) Origin. v arch. hradeck.

kůže ovšem materiálem. Ráz praeventivní nese v sobě také nařízení v cechu malostranských zedníkův a kamenníků, aby každý mistr, projednav dílo k stavení, starším mistrům povinen byl rejsování takového díla před jeho početím ukázati „pro ujití škod, co se mnoho stává.“[1])

Důležitější a častější byly cechmisterské dohledy k jakosti práce. Někteří cechmistři ohledávali dílo v dílnách. Jmenovitě cechmistrům sladovnickým bývalo ukládáno choditi po sladovnách, aby postihli, zdali náležitě se slady dělají; zvláště měli přicházeti v tu chvíli, když se břečka na chmel pouští, což při vaření moment rozhodný.[2]) U soukenníků cechmistři prohlíželi práci při osnově, pak jakýms „želízkem“[3]) vyšetřovali sukno, až když bylo napjaté na rámě. Tu teprve cejchem nebo pečetí označovali kvalitu práce. Trest byl tomu mistru, jenž sukno sňal dřív, neopověděv se. Kontrola prací v jiných řemeslech děla se leckdy teprve na trhu, když předloženy ke koupi. Proto v XVI. století obecněji, než bývalo prve, mistři musili na svou práci dávati znamení (cejch) své, vetkávati do suken „marky“ své nebo tepati a vypalovati „ráz“, aby se i u překupníka poznalo, z které dílny pochází věc.[4]) Dohled k práci stavební v Praze, tuším, nenechán cechmistrům; aspoň r. 1539 vstaveno do pražského řádu zedníkův a kamenníků, aby k dohledu k dílům byla v každém městě Pražském volena osoba, která by dohlédala „v časech jistých“.[5]) V živnosti lazebnické byl dohled nařízen statuty (1594, 1615) tak, že cechmistři měli šetřívati, zdali je v lázni čisto, má-li lazebník dostatek mastí, náplastí; bradýř má-li dostatek pušťadel, obvazků, a nástroje jsou-li čisté a ostré.[6])

Při dohledech svých tkadlcovští, soukenničtí a bečvářští cechmistři měli šetřiti toho, zdali výrobek mistrů jest pořízen na vzornou míru, je-li plátno a sukno zděláno na stejná brda, je-li plátno děláno dle železa na to ustanoveného, aby mělo u všech

---

[1]) Ruk. knihov. Lobkovic. v Praze č. 72, řád 64.

[2]) Winter, O pivovar. rakovnickém. Str. 18.

[3]) „Želízko postavy vohledávali.“ Soukenníci v Kostelci n. Orlicí. Arch. musej.

[4]) I bednáři a kováři dávali na svoje výrobky cejchy. Řád jejich v K. Hoře 1593 a 1594.

[5]) Arch. praž. č. 1130, 338.

[6]) Arch. minist. vnitra. IV. D. 7, Fasc. 422. Opis v arch. zemsk. Též Lumír 1858 II., 1068.

mistrů stejnou šířku; sudy mají-li tu míru objemu a obsahu, na který ukazují.

Že také váhy a lokty ohledávali, toť zajisté.

Cechmistři byli od starodávna povinni hleděti také k tomu, aby výrobek byl za přiměřenou cenu odbýván. Arci toho ani v předešlých dobách nebylo, aby cechmistři sázeli si ceny sami v řemeslech potravinných. Tu obec vždy vysílala konšely nebo starší obecní, aby byli „sadci" nebo „sadiči" cen. V Pražských městech zastupoval úřad šestipanský konšely. Ti mívali slovo při sazbách, majíce na mysli konsumenty, a cechmistři mívali slovo, hájíce zájmů misterských.

Jsou sic i v XVI. věku formy dohledů a sazeb, někdy potud liberálné, že nechávají cechmistrům alespoň iniciativu, návrh. Takž na příklad ještě r. 1594 starší řezníci budějovičtí „mohli prováděti sázení masa „na své přísahy", ale v přítomnosti osob od purkmistra vyslaných.[1]) Jinde připouštěno i to, aby pekařští cechmistři dle časů dražších nebo lacinějších ceny sami v cechu posazovali, ale aby je předkládali konšelům k stvrzení nebo k napravení. Ale po bouři r. 1547 v těch věcech, jakož svrchu jinde vyloženo, vlivy konšelské jsou patrně větší a pravomoc cechmistrů menší; v Praze pak, v sídle vlády, klesla moc cechmistrů při posazování cen a při dohledu na nejníže. Cechmistrům se nedůvěřuje. S Hradu rozkazováno přes tu chvíli, co zač prodávati. Již r. 1563 nařizoval císař, aby čtyři osoby měšťanské dohlédaly k pekařům, a policejní řády z r. 1576 a z r. 1605 stanovily, aby ke každému řemeslu byli dohlédači zvláštní. K pekařům měli dohlédati dvě osoby z rady a čtyři z obce, „poněvadž chlebů k váze podle průby, od císaře vydané, srovnati nechtěli"; a nad to ještě měli městští úředníci do kotců pekařských docházeti denně na ohledy usnesením tří městských rad pražských r. 1589. Též na řezníky zřízeny dohledy několika zvláštních osob mimo cechmistry. Jestli výjimkou někde cechmistři osmělili se učiniti sazbu, jako na příklad mydláři lounští r. 1599, byli voláni na radnici, vyslýcháni, káráni a trestáni.[2])

Cechmistři mívali od starodávna také právo dohlédati na zboží cizí do města přivozované, zdali po všech stránkách vy-

---

[1]) Arch. mus. Opis Rybičkův.

[2]) Arch. lounsk. Registr. radní z r. 1596. D. 1.

hovuje. Ratibořské hrnčíře napomíná řád, aby tu hlídku nečinili se závistí (1579). Chodívali tedy cechmistři po trzích a v Praze nejedni spatřovali cizí produkci již v ungeltě při cle.[1])

Cechmistři pražských zámečníků kromě dohledu nad mistry svými chodívali dvakrát v témdni ohledávat také tarmark, a sbírat tu klíče falešné a jiné nástroje rozličné k oklamání lidskému.[2])

K svým dohledům cechmistři přibírali některé z obecních mistrů, patrně aby se kryli před výčitkami stranickosti.[3]) Zvláštní způsob nalezl jsem v řádě soukennickém r. 1541 v Mladé Boleslavi. Sukna na rámích spatřovali nejprve zvláštní ohledavači, nad nimiž cechmistři byli instancí druhou. K nim voláno, když bylo sukno příliš zlé.[4])

Ustanovení, kdy a kolikrát cechmistři mají konati své obhlídky, řídí se povahou řemesla a nebývá všude ani při témž řemesle stejné. Pochopitelno, že nejhustější prohlídky bývaly při pekařích a řeznících. Nevím však, že by v XVI. století bylo řeznickým cechmistrům ukládána obhlídka den co den, jako to bylo v století před tím.[5]) Řezníkům obyčejně ohledáváno bylo týdně, k sobotnímu trhu. Pekaři mívali dle řádu pražského (z r. 1580) obhlídku dvakrát v témdni; někde sladovníci pravidelně jednou v témdni spatřovali mletí sladů, jinde jednou ve 4 nedělích, nad to pak nepravidelně přicházeli k varu piva. Uvedeni buďtež z jiných řemesel krejčí s dohledy týdenními, pernikáři pražští dokonce jen s dohledy čtvrtročními. Patrně to byly zvyky, jichž důvodů nesnadno se dopíditi.

Nejobyčejnější dohled byl týdenní, a to o trhu. Žaluje r. 1605 pražský mistr bečvář, že cechmistři neohledávají nádobí dle privilegia na svobodném rynku (toť trhy), ale teprve ve dvou nedělích, až se rozeschne, a potom obtěžují mistry.[6])

Mistři, když cechmistři přišli na ohledy, byli povinni zachovati k nim vážnost, pod pokutou. U soukenníků kouřimských byla na hanění cechmistrů při dohlídce stanovena pokuta čtyř

---

[1]) Na př. i punčocháři. Řád z r. 1612. Arch. Praž. č. 994, 184.

[2]) Řád z r. 1612. Knihov. Lobkovic. v Praze. Rukop. č. 72, řád 74.

[3]) V Rakovníce přibrali sladovničtí cechmistři k sobě 4 z mistrů mladších na ohledy sladů. Winter, O rakov. pivovarství. 18.

[4]) Arch. mus. zem. Řád Kundrata z Krajku. List pergam.

[5]) Gross, Věstn. Uč. Společ. 1906, VII., 10.

[6]) Arch. praž. č. 1289, 120.

liber vosku (1578). Na to také byly vysazeny pokuty, kdyby cechmistři dohledů činiti zanedbávali. U týchž právě psaných soukenníků měl nedbalý cechmistr platiti dvě libry vosku.[1]) V jiných řádech hrozily za nedbu cechmisterskou peněžité pokuty. V městečku Hořeňovsi r. 1592 řád řeznický až půl kopou grošů hrozil, kdyby starší nešel ohledovat.

Oznámiti jest, že cechmistrů nedbalých stran dohlédání zapsáno v pramenech nebývá, leč v době zmatků po bouři r. 1547, když mnozí nevěděli, jsou-li cechy v platnosti či nic. Na příklad r. 1548 povoláni jsou na radní dům novoměstský soukenníci, proč dělají sukna špatná. Odpověděli cechmistři, že prve, když postav se měl nabíjeti, opovídal se a cechmistři ohledali, nyní svévolně žádný neopovídá. K tomu v odvet cechmistry obvinil jeden z mistrů tvrdě, že sami nedávají dobrého příkladu, vozí cizí sukna a dělají doma, co chtí. Napomenuti jsou obojí, aby drželi pořádek, král prý ne cechy, ale schůze zapověděti ráčil.[2])

Spíš nežli nedbu nacházíš v knihách XVI. věku případy, že cechmistři v horlivosti své přemrštili. Tak pro příklad r. 1583 sebrali starší mydláři v ungeltě komusi nežlázovaný lůj; ten pak musili zaplatiti, poněvadž v ungeltě ne jim, ale podle dekretu císařského osobám radním ohledávání lojů náleželo.[3]) Nejčastěji se provinili cechmistři tím, že pobrali dílo bez intervence policejního úřadu, bez rychtáře nebo jeho písaře. Cechmistři pekařů pražských, kteří bez „ouředníků" vzali r. 1513 pekaři Klenovskému mazance a chleby olejové, vyvázli z pokuty jen tím, že Klenovský a žena jeho cechmistrům vynadali, „dotejkajíce jich zlodějstvím a lúpežem."[4]) Tenkrát konšelé za právo vyhlásili, poberou-li cechmistři co bez městského ouřadu, že to musí zaplatiti. A na tom pak vždy zůstávalo.

S výrobky při revisích cechmisterských zle dopadenými zacházelo se v XVI. věku jako v dobách předešlých. Obyčejně posílány do špitála nebo do školy chudým žákům, nebo jsou ničeny, topeny, páleny. Při tom prakse nebyla ani v stejném řemesle stejna. Někdy je moudrá, jindy ne tak. Moudře ustanoveno na příkladu pláten barvířů, že díla nehodná mají z části býti dána do špitálu

---

[1]) Arch. zemsk. mus. Cechy, Kouřim.
[2]) Arch. praž. 1420. A. 163.
[3]) Tamž 1134, 344.
[4]) Tamž 1128, B. 6.

a též jinam nuzným lidem, jedna část aby zůstala cechu. Chudí lidé mohli i nedobrého plátna užiti. Stejně tak, měli-li cechmistři kožešníkův a ševců v Roudnici dodávati pobrané zboží nehodné do špitála[1]) I toho mohli chudí užiti.

Ale co říká hygiena tomu, když i nehodné maso se mělo posílati do špitálů?[2]) To řád krumlovský (1539) moudřeji nařizoval, aby nehodné maso bylo dáváno do panského psince ohařům.[3]) V některých statutech čteme, že nehodné dílo pobrané se vrátí, když mistr za ně zaplatí pokutu, někde ani ne velikou; na př. v Turnově dle řádu z r. 1533 mistr měl platiti za špatné boty půl groše, v Českém Dubě (1590) od bot 2 groše.[4]) Ovšem, že zaplatil a špatné boty pak prodal přec. Někde cechmistři sebrali vše a nad to ještě uložili pokutu.[5])

Za živnostenské dohledy, které mohly býti začasté mistrům velmi protivny, jako náhradou řády cechovní ukládaly cechmistrům od starodávna stejně pilně ochraňovati všech členů cechovních při výrobě a odbytu. Cechmistři mívali péči, od konšelů zvláště při řemeslech potravinných podporovanou,[6]) aby mistři mívali vždy dostatek surovin (čili forkafu) k práci. V XVI. věku vídáme častěji než v době předchozí, že cechmistři kupují forkaf „na cech", „na spolek", to jest za cechovní peníze, a pak ho rozvrhují mezi mistry, aby se každému dostalo, jenž toho žádá.[7]) Při tom arci měli cechmistři také jiné úmysly sobě uložené, šlo jim jednak o to, aby jeden mistr nad druhého produkce své nemohl zvýšiti a přece — zvláště v řemeslech potravin, aby byla produkce dostatečná, aby byla rovnováha mezi spotřebou a výrobou. — Cechmistři bývali na prvém místě odpovědni

---

[1]) Arch. mus. pergam. listin. z r. 1610.

[2]) Takový řád i u řezníků vyšehradských r. 1613.

[3]) Arch. Památ. XIX. 193. Gross.

[4]) Z opisů Šimákových a v arch. mus. zem. list. Čes. Dub.

[5]) V pražské knize pekařské č. 1845, 3, z. r. 1661 poznáváme také pokuty praktické: jeden pekař musil pokutou koupiti „fakule", jiný „perkytle", jiný tyč k praporci.

[6]) Konšelé nejedni sami také pečovali o dostatek dobytka, obilí atd., ba sami kupovali suroviny a prodávali je řemeslům. Nejčastěji železo a jiný forkaf. V Žluticích na př. mimo železo prodávala obec i smůlu; „počet smolařský" a „počet železníků" městských tam shledávám v konec XVI. stol. Opisy v zemsk. arch. Žlutice.

[7]) Bývalo tak všude. V Polště viz Daszynské Uście Solne. 151.

za zásobování města, třeba nestálo v každém řádě (jako v pardubickém pekařů r. 1608),[1]) že budou cechmistři od purkmistra trestáni, bude-li nedostatek. Proto také někde konšelé cechmistrům řeznickým zvýšili pravomoc o to, aby v nouzi směli mistrům přímo rozkazovat, co dobytka poraziti musí.[2])

Cechmistrům náleželo dohlédáním na trzích chrániti spolumistrův od všelijakých překupníků při nákupu surovin; dbávali též, aby jiné řemeslo, o témž materiálu pracující (na př. jircháři a kožešníci), v trhu neskoupilo všeho na újmu řemesla jejich. Aby mistři ani zákazníci nebyli poškozováni, cechmistři pomáhali při smlouvách obecenstva se zlatníky a jinými řemeslníky. I kočové chodili se smlouvami o koupě koní a vozů k svým cechmistrům, aby sjednání osvědčili a zapsali.[3]) Smlouvy o krámy řeznické, o jejich koupě, prodeje, zástavy děly se před cechmistry. R. 1617 vyzývají spolučleny, že v tom rádi „popracují."[4]) Kdo dlouho zůstával mistru za dílo dlužen, toho cechmistři upomínali i k soudu hnali.

Proti stolířům (fušerům) sic vždy rázně cechmistři vystupovali, zájmy cechu chránice, ale v XVI. věku, jakož svrchu naznačeno, bylo jejich zakročování hustší, horlivější, ba až nervosné, poněvadž stolířů v tom věku bývalo nepoměrně víc než v časech minulých. Naproti tomu právě pro tu horlivost byli cechmistři v tom věku od konšelů víc obmezováni při pronásledování stolířů, než bývalo před tím. Arci na to, aby stolíř byl zatčen a práce jeho pobrána, vždy cechmistři musili míti na pomoc městskou policii, ale v XVI. věku bez povolení městského úřadů či bez jeho povědomosti vůbec nic nesměli podnikati, leč jen to, že po stolířích slídili v městě i v okolních vsech. I přiházelo se, že postižený stolíř utekl, než se cechmistři rychtáře dovolali. Cechmistři malířští v Praze postihli r. 1563 Mikuláše Píška „škůdce svého", že maloval Martě Bílkové strop. Když pak přišli s rychtářem, byl stolíř pryč; cechmistři vnikli do pokoje a pobrali jen malířské nádobí a lišty malované. Pak žalovali, že jakýs truhlář

---

[1]) Rukop. univ. knih. 17. A. 21.

[2]) Řád přibyslavský z r. 1607.

[3]) Arch. praž. č. 1761. Arci ne zadarmo. Z ocenění koně bylo cechmistrům platiti po 15 groších a od procenění vozu z každé kopy 2 gr. míš. Při skládání peněz bylo dáti cechmistrům z kopy 2 gr. míš. Kdyby bylo na dluh prodáno, to vepíše se v knihy a písaři dáti jest 4 gr.

[4]) Kniha řeznic. v arch. zem. z r. 1616, 13.

toho stolíře „vystříhl"; proti tomu Bílková žalovala cechmistry, že dopustili se pychu, vzavše lišty, z jejího „lesa" (dřeva) urobené. V soudě cechmistři nepořídili nic.[1]) O bezohledné horlivosti cechmistrů svědčí, když r. 1576 chudá vdova, Anna Burkhartka nucena brandýsským krejčím, kteří jí pobrali šaty, zapsati se na radnici, že bude šíti jen sobě a svým dětem a to šití že vždy oznámí.[2])

Pražští cechmistři krejčovští neštítili se k zničení stolíře Hesa, jenž tvrdil, že je svým pánem a že ho nesnědí, užiti denunciace, nad jiné hanebnější. Udali ho r. 1560, že předešle, když „barvu dělali proti J. M. Císařské" (t. j. když šili šaty k slavnému vjezdu Ferdinandovu r. 1558), že divné posmíšky činil a jiné posazoval, aby se posmívali.[3])

Byl proti stolířům pro jich lacinou práci hněv u řemeslníků organisovaných až nepříčetný. R. 1597 chystalo se až i k zabíjení. Zlatníci pražští ten rok vymohli si u císaře proti stolířům majestát, a když hned některé připravili do vazby, učinili prý ostatní stolíři vyhrůžku, že budou mistry a tovaryše „sekati". Na to slovo strhla se bouře: „do sta" tovaryšů zlatnických seběhlo se na rynk se zbraní, že budou stolíře zabíjet a konšelé musili vše úsilí na to naložiti, aby rozvzteklené řemeslníky uklidnili.[4])

S postranními právy v městech Pražských cechmistři všech řemesel mívali stálé soužení. Na těch právech usazovali se řemeslníci „svobodní", na které cechmistři nemohli, poněvadž je právo postranní chránilo. Jen když jim takový „stolíř" z postranního práva zabloudil do města na trh se svým výrobkem, pak ho arci dali zatknouti. Tu nezbývalo, než smlouvati se s vrchností postranního práva. Tou příčinou podařilo se cechmistrům krejčovským r. 1589 a cechmistrům ševců na Starém městě a r. 1609 i punčochářům učiniti s převory práva sv. Anežky na Františku[5]) smlouvy, že nebudou na právě trpěti stolířů, ale že

---

[1]) Arch. praž. č. 1235, 325, 356.

[2]) Brandýsská knih. pamět. 240.

[3]) Arch. praž. č. 1234, 113.

[4]) Tamž 1286, 2.

[5]) Postranní ta jurisdikce vznikla emfyteutickým prodejem gruntů klášterních, na nichž pak vznikly domy a domky. Právo sv. Anežky trvalo do r. 1850. Teige, Almanach Prahy, 1903, 91.

každý řemeslník jejich musí vstoupiti do organisace staroměstské. V listě, který o té koncessi dává klášter sv. Anežky krejčím (r. 1589) čte se, že trvala pro ty stolíře od několika let mezi cechmistry a klášterem nevůle a neláska, i vrchnosti i císař že byli pro to mnohokráte zaneprázdněni; že tedy klášter povoluje, aby cechmistři v každý čas směli na gruntech kláštera stolíře honiti. Ale aby brali k tomu rychtáře klášterského. Pozdější klášterské vrchnosti ty listy po svém nastoupení cechmistrům staroměstským znovu stvrzovaly.[1] Tu cechmistři dobyli sobě o své řemeslo zásluhu zajisté.

Cechmistři pražští mívali práci i soužení se stolíři židovskými. Cechmistři řezničtí honili dosti často jakožto stolíře či humplíře židovské řezníky z Libně. Ob čas vymohli na rychtáři a úřadu šestipanském, že s cechmistry vyšli do židovské ulice a pobrali libeňským masařům maso, jež poslali do špitálů a do vězení.[2] Že tím humplířstvo nezastavili, toť jisto, židé pražští, majíce právo šlachtaty masařské, uměli libeňské přátele bráti pod svůj plášť. Ještě pochybnější bývala námaha cechmistrů jiných řemesel. Židům zastavovány nejrůznější výrobky, a když nebyly vyplaceny včas, žid je směl prodati, ale prodal je pomocí stolíře řemeslného zlepšené, spravené, tudíž s výdělkem. A toho zlepšení cechmistři židovi nedokázali snadno. R. 1592 cechmistři mečířů viní židy, že kupují staré meče a kordy, že je vymočují a spravují skrze stolíře a prodávají. Konšelé nemohli nic jiného učiniti, nežli jen zakazovati.[3]

Mimo dohledy živnostenské, technické a obchodní cechmistři mívali na sobě odedávna dohledy morální. Sami majíce býti lidé ctní a hodní, měli dbáti na mravné chování spolumistrů. V řádě pražských sladovníků položeno i o trestu za cizoložstvo. Cechmistři dohlédati měli, aby mistři nepracovali v neděli. Svěcení neděle nařizují pod pokutami snad všechny řády cechovní; některé však, jako na př. řád malostranských kovářů (1608), řád roudnických kožešníků (1610), řády rožmberské (hrnčíři třebonští již 1555) nad to nařizují processí (katolická) a účastenství

---

[1]) Arch. praž. 2242, 4, 7, 8, 10, 11. Dvě z těch listin vytiskl dr. Teige v Almanachu m. Prahy 1903, 100.

[2]) Arch. praž. č. 476, 103. Rok 1615.

[3]) Arch. týž, č. 1140, 201.

průvodu Božího těla se svícemi a korouhvemi.[1]) Za plnění těch rozkazů cechmistři odpovídali radě a děkanovi, ale v obyčejnou neděli a svátek víc rychtář městský dbal o zbožný klid nežli cechmistři. Rychtáři chodívali v ten den dílnu od dílny a nahlédali.

Konečně nutno připomenouti, že cechmistři uznávali za svou povinnost jménem cechu jednati před soudy, hájiti cechu a zvláště zastati se spolučlena, jenž byl viněn z něčeho, čehož bylo lze obhajovati; jináče nařčeného člena cechmistři sami nutívali k soudům, aby se tu očistil. R. 1548 cechmistři krejčovští vystoupili před soud malostranský také jednou jako mstitelé, ale upřena jim legitimace. Vinili totiž Antonína Vlacha, zedníka malostranského, že zabil tovaryše krejčího, a konšelé rozhodli ortelem, že „cech nejsou příbuzní nebožtíkovi"; kdyby se nalezl příbuzný, pak teprve Vlach může býti viněn. Za ten ortel Vlaši s vděčností pověděli, že chtějí s cechem krejčí míti po všecky časy dobrou lásku.[2])

Došli jsme k jiné stránce autonomie cechovní. Cechmistrům a vlastně všemu cechu náleželo soudní právo, a to „podle moci od purkmistra a konšelů dané."[3]) Cechovní soudnictví a jeho právomoc bývaly v městech všech nestejně silny, viselyť na postavení cechů ke konšelům a konšelů k vrchnosti. Menší byla u cechů v městech poddanských, větší v královských. V XVI. věku poklesla v městech královských — úhrnem souzeno — na míru měst poddanských. V století před tím cechmistři viděli v tom pohanění řemesla, když se mistr vytrhl z jejich jurisdikce a žaloval u konšelů nebo ještě výše. Od polovice XVI. již pomalu tomu přivykali. Král Ferdinand již před revolucí velmi zřetelně cechům připomínal, že mají soudnictví z jeho milosti.

K soudu cechovnímu náleželi všickni příslušníci cechu, tedy nejen mistři, ale i vdovy, řemeslo vedoucí, čeleď i učedníci; a poněvadž měli cechmistři slovo i u věcech živnostenských, chodívali k jejich soudu i necechovní lidé, kteří přišli nepříjemně v styk s právem živnostenským a s řemeslem.[4])

---

[1]) Pergamen. v arch. mus. zem. 1610. Lobkovic. rukop. č. 72 ř. 36 v Praze. Antl, Arch. Památ. XVIII. 62.

[2]) Arch. praž. 2213, K. 9.

[3]) Slova z turnovského řádu bečvářského z r. 1564. Výpis dra Šimáka.

[4]) Přišel-li člověk necechovní s nečím, co se netýkalo živnostenského práva a řemesla, ani cechmistři téhož řemesla nebyli důsledni. Na př.

Kompetence soudu cechovního týkala se všelijakých sporů, čili nedorozumění, jakož se eufemisticky zhusta říkalo.[1]) Byly to spory mezi mistry u věcech díla a prodeje; někdy přiházely se spory mistrů s konsumenty, zvláště když zdál se objednateli požadovaný plat nepřiměřeně velikým. Tu cechmistři rozhodovali pošacováním práce; čteme v řádě truhlářů novoměstských (1603), kdyby se někdo neuměl s truhlářem srovnati „o záplatu", nechť starší pošacují a rozhodnou, za odměnu po 15 groších; poznají-li, že dílo jest summy žádané nehodno, mohou mistra slovy i penězi potrestati, když se strany nesrovnají, ať jdou k soudu konšelskému.[2]) — Cechmistrům náleželo souditi o dluhy mezi mistry. Cechovní artikule nejedny nařizovaly od starodávna, laby o dluhy neb odpory dluhů mezi mistry nebo jejich manželkami chodilo se „před starší."[3]) O dluhy, řemesla se týkající, lidé necechovní měli neplatící mistry viniti u cechmistrů a ne hned s dluhy běhati na radnici. To tak v starší době se dělo. V XVI. věku však určitě stanovena mez kompetence cechovní proti rathouzní, totiž výší dluhu. Cechmistři pražští i venkovští, směli souditi dluhy do deseti kop; tak zdá se býti pravidlem. Všecek cech neměl dle moudrého mínění vyšehradské kapitoly (v řádě řezníků vyšehradských r. 1613) více dluhů dělati, než by pořádně v čas zaplatiti mohl.[4]) V praksi však zvedlo se bezděčně začasté jináče[5]), když jednotliví mistři nemohli svou část obecního dluhu zaplatiti. Cechmistrům nezbývalo, nežli své spolumistry posílati do vězení dlužnického.[6]) Chtěl-li věřitel dáti mistra dlužníka do vazby, cechmistři chtívali napřed o tom věděti; ba cechmistři pražských řezníků osobili sobě aspoň po nějakou dobu právo dávati po-

---

řezníci novoměstští r. 1617 zamítli žalobu mydláře Mráze, že mu řezník Patera zvrhl putnu se svíčkami a lojem. Chtěl za to 12 kop. Odvětili žalobci, že o svíčky a lůj nesoudí, aby si šel „na pořad práva" (ke konšelům), a krátce před tím též cechmistři odsoudili řezníka, že štval psa na slepici sousedčinu. Kniha řeznic. z r. 1616. Arch. mus. 57, 71.

[1]) Arch. praž. 556, 1594. Spor ševců v cechu novoměst.

[2]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukop. č. 72; řád 26.

[3]) Řád mydlářů praž. z r. 1564. Arch. praž. č. 994. 100.

[4]) Ruffer, Hist. Vyšehr. 289.

[5]) Arch. zem. mus., Cechy. Kouřim. „Starším v moc se dává, kdožby se ze spolumistrů u lidí do 5 kop českých vydlužil (za vlnu a co k řemeslu náleží) podle práva dopomáhati".

[6]) Příklad pražských kožešníků r. 1562. Arch. praž. č. 1238, 110.

volení k tomu, aby mistři cechovní byli do vězení bráni.[1]) O dluh podvodný cechmistři měli souditi přísně. Do cechovního řádu pražských pekařů konšelé r. 1580 zajisté na základě mrzuté zkušenosti vstavili zlý rozkaz, aby dokonce nebyl v cechu trpín mistr, který mouku vymluvil a potom na oklamání věřitele zúmyslně platiti nechtěl. Za důvod však neuvedli konšelé, že oklamání věřitele má co činiti s právem trestním, ale pravili jen, že pro takové dluhy bývají purkmistr a rada zaneprázdňováni a jiní mistři z cechu „hindrováni."[2])

S měšťanem, jenž mistrovi zůstal dlužen za dílo, bylo pořízení těžší. Ten neuznával jurisdikce cechmisterské. Toho cechmistři mohli nanejvýše o zaplacení upomínati. Žalován musil býti před konšely, u soudu „svého". Proti zatvrzelým dlužníkům mívaly cechy od starodávna řád, že jiní mistři nemají vůbec takovému „nekonečnému" dlužníkovi nic dělati, až zaplatí prvnímu, co pozůstal dlužen. Svrchu řečeno, že vláda na stížnost vyšších stavů tento článek r. 1578 zavrhla. Ale článek ten z řádů cechovních ani potom nemizí; čteme to v statutech truhlářů pražských r. 1591, u kovářů a kolářů kutnohorských r. 1593, u soustružníků pražských r. 1599, a ještě r. 1612 u zámečníků a hrnčířů novoměstských, a r. 1613 u pernikářů a jinde v týchž svrchu psaných letech; i kočí, kteří s vyššími stavy spíš nežli jiní živnostníci přicházeli v styk, dali si do cechovního řádu r. 1577 kus, když nemůže spolučlen přijíti k zaplacení, aby oznámil starším, a ti aby všem bratřím zapověděli „s tím člověkem" nejezditi, pokudž nezaplatí prvnímu kočímu; kdo by přece jel, ať složí pokuty dvě kopy míš.[3])

K cechmisterskému soudu dále náležely vyřizovati stížnosti mistrů na čeleď a naopak. Tu bývala agenda ovšem velmi pestrá a sporů vždy dost. V trestním právě náleželo cechmistrům souditi jen o provinách proti statutům. O zločinech mistrů však soudil soud městský. Z přečinu proti statutům vedle nepatrných cech-

---

[1]) R. 1580 svědčí rychtář: „Na kohožkoli z řeznického řemesla od kohožkoli právo dáno bylo, tehdy sem žáďného do vězení bráti nesměl, ale vždy musel starším řezníkům opovídati, jestli že mi dovoleno bylo". Arch. praž. č. 1059, 248.

[2]) Arch. praž. č. 994, 230.

[3]) Arch. praž. č. 1761.

mistři vážněji soudili a trestali zanedbu kostela o cechovní slavnosti, začež na př. malíři pražští odsuzováni platiti po libře vosku (1575)[1]; cechmistři trestali pro zanedbu pohřbu spolumistrova, pro lání a neslušné mluvení a chování, čímž nejčastěji proviňovali se řezníci v krámech a pekaři, kteří v létě vycházeli z dílny polonazí. Rouhání se bohu trestával dle zřejmého někdy vyhrazení v cechovních statutech městský soud.[2])

Cechmistři soudili a trestali hádky mezi mistry, ať se staly doma či v přespolním místě[3]) (o jarmarku obyčejně), soudili i hádky mezi jejich ženami, arci pokud se hádaly ženy při řemesle, při prodeji výrobků. Cechmistři řezničtí v Praze nejednou odsoudili řeznické manželky do šatlavy pro svádu v krámích.[4]) K soudu cechovnímu podávány lehké rvačky; někdy cechmistři zakročili, předbíhajíce soud městský, aby totiž svého spolučlena uchránili trestu většího, který by ho byl stihl na radnici. Tak na př. řezničtí cechmistři Nového města sami poslali do šatlavy mistrovského synka, že se pral se žáky a učitelem kdesi na krchově (1671).[5]) Toulky nezřízené, ožralstvo a hry cechovními řády zapovídané dostávaly se na soud cechmistrů. Při nadávkách nebyla kompetence cechmisterského soudu jista. Položena-li nadávka za nařknutí cti, slušela věc na soud konšelský dle pravidla, že cechmistři „o poctivosti" (o cti) a „nářku" (nařknutí) nerozsuzují. Ale důslednosti v tom pravidle nebylo; na příklad truhláři českokameničtí měli v řádě z r. 1583 stanovenu pokutu 30 grošů bílých za nařknutí cti; u nich tedy cechmistři o nářku rozsuzovali. Rovněž tak bylo u koželuhů v Kadani (1588)[6]) a jinde v severních Čechách. Arci na cechmistrech záviselo rozhodnouti, která nadávka se dotýká cti. Řezničtí soudcové novoměstští r. 1619 nepoložili výtku pikartství, kterou učinil jeden mistr druhému, za nařknutí, ač to druhdy těžké a nebezpečné nařknutí bylo, nýbrž usoudili ji za prostou nadávku a poslali vinníka, až v sobotu prodá, do

---

[1]) Rukop. Krasoumn. Jedn. č. 2. 258.

[2]) Řád truhlářů v Č. Kamenici z r. 1583. Arch. zemsk. Opis.

[3]) V řeznických registr. pokut města Přerova r. 1579 zapsána pokuta 2 funtů (vosku) „pro vazení neb nectění se v Olomouci.

[4]) Arch. zem. mus. Kn. řezn. z r. 1616, 121.

[5]) Táž kniha 61.

[6]) Arch. zemsk. Opis.

šatlavy s důvodem, že bylo veřejně publikováno, „aby strana straně (v náboženství) nedávala příčin.“[1])

Celkem lze tvrditi, že cechmistři o čest nesoudili; byl-li však mistr nařčen, vedli sobě na základě principu, že nařčením jednoho mistra béře úhonu všecek cech tak, že nutili nařčeného, aby u konšelského soudu nařknutí se sebe svedl „processem právním“ (u malířů pražských do 6 neděl), a než svede, prohlašovali, že s ním nic nechtí míti, „aby tudy lidem byla ústa zacpána“, jakož r. 1597 prohlásili turnovští ševci, když zbytečně mistra Holinka „odsedli.“[2]) Nutili ho tím, že ho vymazali z knih, zbavili ho na ten čas členství cechovního[3]), vyzdvihli mu čeleď, ač-li tovaryši neodešli sami, nechtějíce u nařčeného pracovati. Kdo nařčen a nevyvedl se, neočistil se soudem, platil „za mrtvého“. A proto nedivno, že konšelé i nařčený mistr stavěli se někdy na odpor. Na příklad r. 1555 cechmistři složili řemeslo platnýři Jiříkovi, jemuž platnýř Erhart na cti utrhal. Jiřík pohnal cechmistry na soud a ne Erharta. Staroměstský soud rozhodl ortelem, aby cechmistři nechali Jiříka v cechu a Jiřík aby pohnal Erharta.[4]) Nařkli-li mistra cechmistři sami a hned v zápětí mu řemeslo složili, mohlo se jim snadno státi, že byli všickni zavřeni, jakož přihodilo se řeznickým cechmistrům malostranským r. 1578.[5]) Aby předešli lehkomyslná nařknutí, pražští mlynáři r. 1601 usnesli se, že nebudou s takovým, jenž nařkl, nic míti, dokud neprokáže, co mluvil. Ten způsob, který jest opakem principu obyčejného, (že se totiž zde vylučuje z obcování člověk, jenž nařkl, a ne člověk nařčený), mlynáři provedli právě psaného roku na Peldřimovském, jenž o Vodičkovi tvrdil, že mu za žito „podseje“ a za pěknou pšenici škaredou mlel. V orteli svém, že s Peldřimovským nic nechtí míti, dokud nedokáže, mlynáři pravili,

---

[1]) Kniha řezn. v zem. mus. z r. 1616, 127.

[2]) Arch. turnov. Acta forens. 189. Holinka byl od kohosi na poctivosti nařčen.

[3]) Arch. praž. č. 991, 477. Na př. O Buriánovi Hájkovi řekl Pakosta, že je psanec v černých knihách zapsaný, a starší soukenníci skrze ten nářek vymazali ho z register pořádku soukennického. Řád malířů praž. z r. 1598.

[4]) Arch. praž. č. 1232, nepagin.

[5]) Tamž č. 1157, D. 17.

že si to tak nařídili pro mnohá mezi členy nadávání „rasů a viselců".[1])

Cechmisterské pravomoci náleželo trestati mistry pro špatné zboží a výrobky, i když nežaloval spotřebitel; v knihách řeznických přečasto čte se, že ten onen odsouzen byl pro uhřivé maso, že zabil hubenou krávu a nehodnou.[2])

Soudili cechmistři, když člen cechu pokusil se o sobecký zisk proti spolubratřím; na příklad vyšetřovali a trestávali pekaře, kteří, obilí majíce, nepekli a vyčkávali, až bude obilí dražší, trestali mistry sladovníky, kteří týmž způsobem „slady na draho chovali" a nevařili, když měli.

Někdy dostal se před soud cechmistrů spolučlen, který zpronevěřil kus látky zákazníkovy, souzen mlynář, který neupřímně mlel.

Cechmisterská soudní stolice pletla se také někdy do poměrů manželských, ovšem spíš jen varováním a napomínáním nežli trestem, jenž příslušel soudu konšelů a kněží; skoro ve všech cechovních statutech zřejmě bylo zakazováno mistrům cizoložstvo, smilstvo; o ten kus tedy se opírali cechmistři, když přišla manželka žalovat. Řád ševců novoměstských z r. 1562 přímo káže cechmistrům, aby upokojovali a konali rozepře mezi mistry a manželkami jejich a vinníky voskem pokutovali.[3]) I v jiných ceších ženy přicházely se žalobami. Takž r. 1617 stěžuje si jedna u novoměstských řezníků, že ji muž bije hrozně a že chodí s pannami na procházku. Tomu cechmistři vyhrozili, nepřestane-li, že bude gruntů prázden.[4]) A malostranským cechmistrům řeznickým r. 1578 dovoleno z cechu vyloučiti Jana Divišovic, poněvadž utekl ženě, čímž stal se patronem turpitudinis, totiž původcem, že potom cizoložila.[5])

Cechmistři vykonávali svoji soudní funkci buď sami a soukromě v domě některého z kollegů či na hospodě, nebo soudívali — zvláště byla-li věc těžká — v přítomnosti plného cechu.

---

[1]) Pamětní knih. mlynář. č. 4; fol. 9, 13. [Podseje = obilí, které vypadává pod sítem.]

[2]) V registrech přerovských z r. 1615 takové pokuty jsou všech nejčastější.

[3]) Orig. v měst. mus. praž.

[4]) Kn. řeznic. arch. mus. zems. fol. 2.

[5]) Arch. praž. č. 1157, E. 5.

Žalobce sám mohl již při žalobě volati cech všecek; stojíť psáno v řádě pražských knihařů (z r. 1596), kdyby mistr nebo tovaryš někoho obžalovati chtěl, složí 5 grošů bílých (10 míš.), a na to má jemu pořádek obeslán býti.[1])

Žalobce mohl také vyčkati se svou žalobou schůzi čtvrtroční pravidelnou, kdež měl právo a svobodu uctivě stížnost svou oznámiti, načež cechmistři uslyšíce jednu i druhou stranu, byli povinni do věci se rozhodně vložiti. Obsílku soudní vykonal posel cechovní, u řezníků pražských hlásný, jinde nejmladší mistr. Žalobce musil poslu platiti od obsílky aspoň 1 groš; byl-li to člověk necechovní, platil víc. Když vstupoval před soud. zase groš poslovi byl povinen dáti „od vstoupení". Obsílka byla na cedulce nebo ji posel napsal v bytě obeslaného načkoli „pro pamět". Obeslaný pod pokutou nucen dostaviti se.[2]) Že r. 1620 starší šenkéři pražští, byvše obesláni před cechmistry sladovnické (nákladnické), jimž byli poddáni, nedostavili se, „pro takové neposlušenství" sklepy, kde piva měli, jim spečetěny byly.[3]) Toť pokuta bolestná.

Obsílky cechmistři vydávali teprve tehdy, když se hromada věcí k jednání shrnula; je pochopitelno, že se mužové práce do úředního jednání nehnali ochotně. Nicméně v pražském cechu velikém přece bývalo nutno, aby cechmistři jednou v témdni zasedali; spočítaltě jsem v novoměstském cechu řeznickém za rok 1617 kolem čtyr set kusů agendy cechmisterské. Byly to kusy správní, obchodní a soudní. Soudních víc, než jiných.

Na soudní stolici cechmistři někdy přibírali pomoc některého z mistrů obecních.[4]) V plné schůzi cechovní přibrán k slyšení žaloby a k rozsouzení „druhý" a „třetí stůl" pánů spolubratří.

V kterém cechu měli písaře kloudného, pomáhal v soudě písař, jakož vysvítá z přísahy cechovních písařů pražských. Ve

---

[1]) Arch. praž. 994, 148. Stejně tolik bylo dáti za obeslání cechu i v Praze dle řádu kočovského z r. 1577.

[2]) Starší mají plnou moc všecky osoby k sobě obsílati a každá osoba povinna bude přicházeti a s jich povolením odcházeti pod pokutou. Pekař. řád Arnošta z Krajku v Brandýse n. L. 1531. Pamět. kniha tamější.

[3]) Arch. praž. č. 347, 7.

[4]) Ševcům novoměstským r. 1594 konšelé nařídili, aby dva mladší mistry k rozsudkům přibírali. Arch. praž. č. 556.

formuli přísežné stojí, že písař chce potřeby cechu v soudech a v radě starších, lidské pře bedlivě spisovati, nálezy spravedlivě vykonávati a přímluvy spravedlivě činiti (t. j. hlasovati).[1]) Arci, kde byl písařem některý z mladších mistrů, ten mnoho nepomohl.

Řeč cechovního soudu byla česká, leč tu, kde dostal se mezi cechmistry Němec, nelze pochybovati, že při ústním řízení s obžalovaným Němcem promluveno po německu. Německým písemnostem se však čeští cechmistři bránili. Řezníci novoměstští, když jim r. 1617 podáno bylo německé psaní, odmítli je, a „to proto, že se nesluší nic zde v městech Pražských k právu přijímati, pokudž na česko přeloženo nebude.“[2]) Arci, kde měli cech oboujazyčný, bývalo jináče.

Cechmistři chtívali, aby se k nim v soudě mluvilo uctivě tak jako k jinému soudu. Za urážku kladli i když strany se u cechmisterského soudu pohádaly. Cechmistři řezníků novoměstských r. 1618 dali zavříti mistra Zlatohlávka, že řekl o druhém mistrovi, „kdekoli ten měchýř bude, že do něho vrazí nůž, vyjdi mu to, kudy bude moci“. Učinili vzteklému mistrovi dlouhou výčitku, řkouce, kdyby před sedláky ta slova mluvil, že by je těžce nesli; „my těch míst, kterých sou nám dochovali naši milí předkové, nedopustíme v lehkost přicházeti do naší nejvyšší moci.“ Proto musil Zlatohlávek do městského vězení.[3]) — Sami však vedli si cechmistři v soudě svém velmi sousedsky, někdy nadávali a vinníky uráželi. Na příklad r. 1565 dostaly se dvě pražské mistrové ševcovské před cechmistry, poněvadž si nadaly kurev. I rozhodli cechmistři, aby se jim zastavilo prodávání a uznali, že jedna jest za osmnáct a druhá bez dvou za dvacet.[4]) Kde byla věc jasna, bývali velmi stručni, ani nevyslýchali, omluv nepřijímali. Což rychle vyřídili r. 1617 řezníci novoměstští spor o dluh! Kulhánek žádal cechmistrů za dopomožení dluhu půl druhé kopy na Jelínkovi. Jelínek proti tomu pravil: „Raději bych jiným dlužen byl mnohèm víc nežli tomu,

---

[1]) Přísaha písařů pořádků řezn., sladovnic., plaveckého, krejčovsk., kožišnic., ševcov. atd. v arch. praž. č. 332, 215.

[2]) Kn. jednání řezn. z r. 1616. Museum zems. 24 G., 6, fol. 17.

[3]) V téže knize fol. 166.

[4]) Arch. praž. č. 1239, 186.

že pak nemám, nevím tomu co říci.“ Na to cechmistři ihned rozhodli: „Když nemáš, jdi do vězení.“[1]) A bylo po soudě.

Přišly-li strany s nadávkami k cechmistrům, první bývalo, že nebyly hned souzeny, ale smiřovány. Řád malířů pražských z r. 1598 cechmistry k takovému smiřování přímo ponoukal, chtěje tomu, aby rozvaděných stran k soudům a outratám nepřipouštěli.[2]) Někdy se smír povedl prostě skrze cechmistry a jejich domluvou; jindy musili na to voleni býti zvláštní smírcové (ubrmani). Sváda svedena obyčejně na ďábla. Takž na př. r. 1583 v Nymburce[3]) Havel Chochomrd tkadlec smířen s tovaryšem o hanění na ten způsob, „což jest koliv vnuknutím ďábla povstalo, že jeden druhému odpouští.“ Koželuzi Chrudimští r. 1617 smířili cechovní mistry a ženy jejich se stejnou zmínkou o ďáblovi.[4]) Nebylo-li možno protivníky smířiti,[5]) nastalo líčení pře čili pořad práva. I cechmisterský soud připouštěl plnomocníky ku při (advokáty). Než i tu dělo se vše stručně, neboť věci k tomu soudu náležité byly svou povahou obyčejně prosty, a nač cechmistři nestačili, to již v předešlé době odkazovali sami soudu konšelskému.

Tresty za stejné viny nebývaly v týchž řemeslech rozličných měst stejny, nebývaly nikdy stejny ani při všech řemeslech téhož města. Jen to ustanovení bylo všudy stejné, aby provinilý cechmistr dal pokutu dvénásobnou, Také není spolehnutí na sazby pokut, jak je uvádějí statuta řemeslnická. Málo jest těch statut, v nichž se cechmistrům nechává na vůli trest nalézati podle svého zdání, ale aby vzpomínali při tom na milost božskou a lásku bratrskou.[6]) Většina statut určité sazby uvádí na určité viny, ale zápisy o skutečných trestech přesvědčují, že žádní cechmistři — zvláště pražští — sazeb se nedrželi věrně; to však činili jen při vinách a pokutách nevalných . Jakmile šlo o pokutu velikou,

---

[1]) Tamž fol. 13.

[2]) Arch. praž. č. 994, 156; článek 32.

[3]) Nymb. kniha smluv. II.

[4]) Kn. chrudim. kožel. a mydl. fol. 18, v arch. mus. zem.

[5]) Případ takových tvrdohlavých sporníků postřihačských viz v arch. praž. č. 1241, 274, r. 1578.

[6]) Z venkovských je to řád krejčí Nov. Bydžova a Chlumce z r. 1523 a z r. 1535. Orig. v rukou chlumec. měšťana Novotného. Opis u dra Čelakovského. Z pražských řádů měl po dlouhá léta pekařský na Nov. městě tu volnost (1540). Miscell. č. 15, G. 4. v arch. města Prahy.

bývali cechmistři až příliš závisli na konšelech a v městech poddanských na vrchnosti. Ba vrchnosti si některé pokuty ukládati vyhražovaly samy.[1]) K cechovním trestům náleží postupně napomenutí, hrozba, pokuta peněžitá, pokuta vosku, šatlava, ztráta živnosti na čas, což slulo „světiti" a nejvyšší trest: ztráta živnosti navždy či vyloučení z cechu.

Novoměstský řezník Svatoň Hozlar byl r. 1616 od svých cechmistrů, když vyvěsil maso, jaké vyvěsiti neměl, pouze napomenut; v týž čas pouze napomenuti někteří řezníci pro hry, prý aby raději pracovali a her zanechali. Matěj Fenák, též řezník novoměstský, choval se nenáležitě při pohřbu, cechu na posměch vozil na káře psí maso do krámu — a ten také jen napomenut (1619).[2]) Není pochyby, že jiní mistři pro viny tytéž nebo podobné obdrželi pokuty tužší.

Největší počet přestupků trestán penězi nebo voskem. Vosk byl poměrně drahá věc, platil tedy jako peníze. V statutech obyčejně stačívá za pokutu lehčí viny libra; bradýři pražští měli z r. 1615 statut, že nesmí jejich pokuta býti větší nad deset liber; u soukenníků turnovských r. 1647 shledal jsem pokutu čtvrt kamene vosku, ale nevím, že by se v našich pramenech vůbec nalezla pokuta dvou kamenů, jako se uvádí v Polště a též v Slezích na Těšínsku.[3]) Snad byl tam vosk lacinější. Na Moravě — v Mohelnici — také sůl kladena pokutou.[4]) Pokuta peněžitá zhusta se střídá s pokutou šatlavní jako rovnocenná a při těžších provinách se šatlava přidává k peněžité pokutě.

Po groši i několika groších trestány viny proti cechovnímu řádu: zanedba cechovní schůze, nechování se v schůzi, neposlušnost k cechmistrům, prostořekost v schůzi, odluzování tovaryše, odluzování zákazníků, zanedba pohřbu a jiné podobné viny. Také nestydkost trestána obyčejně penězi, ale žalovala-li osoba vzácnější, byla z toho šatlava. Na příklad r. 1617 řezník Jan mladší Zlatohlávek i s tovaryšem ihned bez dlouhých řečí

---

[1]) Arch. mus. List. z Česk. Dubu, cech kolářů z r. 1568 opsaný z Ml. Boleslavě.

[2]) Kn. řezn. v zem. mus. z r. 1616—1622. Fol. 2, 147.

[3]) Daszynska, Uście Solne. 153. Przywilej bednarski. Věst. Matice Opav. 1897, 37; za hanění povinen „obložiti dva kameňa vosku".

[4]) Řád tkadlců z r. 1584. Arch. zems. mus. pergamen. list. Ale ta sůl připadla vrchnosti, biskupovi na zámku v Mírově.

posláni do šatlavy, a to pro psaní „pana Šerýho, v němž žalováno, kterak se lehkomyslně k paní nevěstě jeho chovali v krámích.“[1]) I neposlušnost mohla s přitěžujícími okolnostmi přinésti vinníkovi šatlavu. Na př. r. 1617 řezník Horský o pohřbu řeznice Knoflíčkové se tuze bránil nésti tělo mrtvé. Poslán do šatlavy a nic mu nepomohla omluva, že byl opilý a že spolubratří, když nese, posmívají se mu, za blázna ho mají a, co mohou nejhoršího, mu činí.[2])

Za posměch cechmistrům bývá v statutech obyčejně sazba po dvou kopách grošů a po 2 tolarech. Za větší urážku arci je šatlava. Penízem nemalým trestáno, když mistr mistra nazval lhářem, („zjevně za lež dávat, dávati v hrdlo lži“); to u malostranských tesařů (1594) mělo trestati se půl tolarem.[3])

Při svádě trestán větším penízem ten, kdo začal. Na hádku a svádu mezi mistry měli kožešníci v Hradci Králové i v Táboře (1581) stanovenou pokutu 15 grošů s důvodem, že „lepší peklo než jazyk zlý“ a že „blázen ukazuje hněv svůj a že člověk netrpělivý činí bláznovství.“[4]) Na lání a hromování bývala obyčejná sazba několik grošů; pokryvači pražští stanovili sobě řádem z r. 1583 pokutu jedné libry vosku; stejně tak bylo u koželuhů kadaňských a jinde obvyklo. Naproti té obvyklosti biskup olomoucký, povědomý horlivec Stanislav Pavlovský, vložil do řádu tkadlců mohelnických (1584), že zlořečení, lání proti Bohu v žertu i beze žertu trestati se má na hrdle a statku.[5])

Menší zervání (bez úrazu krvavého) trestáno všude některým grošem; táborští a kralohradečtí kožešníci ve svém řádě (1581) ustanovili za jeden pohlavek 15 grošů, stejně tak, jako za celou rvačku. Zvláštní ustanovení stran pohlavku měli lounští sladovníci; r. 1564 snesli se, kdyby mistr s mistrem se serval nebo po pohlavku dal, aby oba složili pokuty libru vosku; r. 1577 ten statut napravili tak, aby platil jenom jeden z nich a konečně r. 1589 napravili i to statutem novým, aby platil libru jen ten, který dal příčinu, „neboť všeliký soud příčiny a počátky šetří“; druhý mistr,

---

[1]) Kniha řeznic. z r. 1616 v mus. zems. fol. 4.

[2]) Tamž 47.

[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72, řád 38.

[4]) Rukop. arch. tábor.

[5]) Při tom podařil se mu ten nesmysl, že cechmistr, tím provinilý má trestán býti pokutou dvojnásobní. Řád pergamen. v zem. mus. praž.

jenž dal pohlavek v obraně, neplatí nic.[1]) Vytryskla-li při zervání krev, vystoupily peněžité pokuty vysoko. Pekaři a pernikáři pražští r. 1580 mají v statutě, kdyby jeden druhého u svádě pěstí uhodil neb čím jiným, tak že by se krev ukázala, povinen složiti čtyři kopy grošů míš. pokuty (!) a týden ať sedí v šatlavě.[2]) S úrazem větším musilo se jíti na městský soud.

Na opilstvo byl někdy peníz, jindy, bylo-li pohoršlivé, šatlava. Takž cechmistři řezníků novoměstských odsoudili k šatlavě mladého Kulhánka, vyloživše mu na své soudní stolici, že „řemeslu posměch činí, ožralý se v blátě jako jiná svině válí" (1617). V malém čase potom zase poslali ho cechmistři do šatlavy, poněvadž při pohřbu, jsa opilý, nemohl z chrámu vyjíti, padal, zdávil se na cestě a musil z cesty pro jiné jdoucí vytažen býti.[3])

Vinník, k šatlavě odsouzený, obyčejně cechmistrům podal ruku na slib, že se do městského vězení dostaví sám bez nucení. Vinník však, odsouzený k pokutě peněžité, prosil, buď aby mu z pokuty bylo sleveno, či aby mu, když ji složí, vrácena byla všecka.[4]) Byl to obecný zlozvyk, a proto bylo asi marno usnesení pražského cechu malířského r. 1529, že nebudou se pokuty už nikomu odpouštěti, a „to pod panskú kázní"; to jest, kdo by odpustil nebo chtěl odpuštění, že ho zavrou v městské šatlavě.[5])

Z té příčiny, že cechmistři nebývali však dostatečně přísni při pokutách, pražští řezníci, pekaři a sladovníci, jimž po stránce živnostenské i vláda tresty hrozívala, raději dávali se obsílati k cechmisterskému soudu, nežli na pražský hrad do královy kanceláře, kdež nebylo přátelského shovívání. Jeden význačný příklad za jiné. R. 1617 v jeden čas řezníci v žádném ze tří měst Pražských neměli dostatek volů, i protož stal se rozkaz z cechu i od vlády, aby, kdo voly má, neprodal jich. Šlo o zásobení města. Řezník novoměstský Ulrych, prodal vola, a to židům. Vidouce to jiní mistři, seběhli se, kamením odeprali židy a vola vzali. Židé stěžovali si u soudu cechmisterského. Cechmistři pravili neobyčejně zdvořile: „Milí sousedé a přátelé, nejsme toho vděčni, že máme tento den skrze vás zaneprázdněni býti!" Pak jim vyčetli všetečnost a vola

---

[1]) Kn. lounsk. sladov. Vypsal archivář Merz.
[2]) Arch. praž. č. 994, 230.
[3]) Knih. řeznic. v zems. mus. z r. 1616, 54,65.
[4]) Příkladů hromada v sladovnic. knize novoměst. č. 362.
[5]) Rukop. č. 2. v Krasoum. Jednot. 85.

jim vrátili. Zapsal písař, že „páni židé poděkovali a slíbili neškoditi v koupích.“ Na to obeslán Ulrych. Tomu pravili, aby se toho zpravil, „proč oly domácí židům prodal, věda o tom, že spolubratří žádných olů nemají“. Na konec ho odsoudili, aby položil pokuty 20 kop míš., nebo aby se dostavil nahoru do královy kanceláře české. Odpověděl, že raději složí. Skládaje pak groše prosil, aby mu je vrátili. I po některém uvažování mu polovičku vrátili.[1]) Tedy židé provedli svou, i sobecký řezník vyvázl poměrně lacino, z čehož jest patrno, že někdy při takové kamarádské soudní praksi cechovní bylo lze všecky přísné a nejpřísnější rozkazy nižších i vyšších úřadů připraviti v nic.

Za těžší cechovní viny cechmistři odsuzovali k ztrátě živnosti na čas. K těžším vinám, pro něž měl mistr světiti (t. j. nepracovati, svátek držeti) náležely všecky viny svrchu uvedené, ale nepolepšitedlně opakované. Tak na příklad byla v řádě pražských pokryvačů (1583) na lání uložena pokuta libry vosku; kdoby se však nechtěl polepšiti a lál zase, o tom ustanoveno, aby měsíc byl prázden řemesla neb ať tři dni v dolejším (horším) vězení seděl.[2]) Jestliže pekař postižen s malým chlebem, švec s vetchým podešvem, a jiný řemeslník s jinou falší, tomu mohlo při větší přísnosti cechmisterské a přísnějších dohledů konšelských snadno se přihoditi, že odsouzen, aby na čas nechal řemesla a „světil“. Na příklad v statutech pekařů chrudimských, skutečských, lužeckých ukládá se pekaři, který ukrátil chleba, aby 14 dní světil, kromě toho aby šel v obecné trestání (šatlava městská), a nad to vše, aby položil peněžitou pokutu do cechu.[3])

Velmi jasným symbolem takového „svěcení“ nuceného bylo odnětí klíče krámného, což přiházelo se řezníkům; když klíč mistrovi vrácen, přestalo svěcení. Mlynářům podle starobylého způsobu brána od cechmistrů a rychtáře „železa“ z mlýna.[4])

Někdy cechmistři také kázali dílnu spečetiti a jindy vyzdvihli čeleď, opatřili jí práci u jiného mistra nebo kázali jí tráviti v hospodě cechovní na útraty světícího mistra. Tohoto posledního způsobu užívali dosti často cechmistři mlynářů pražských, když chtěli některého držitele mlýna potrestati. Tak pro příklad r. 1608

---

[1]) Knih. řezn. z r. 1616. Mus. zem.; fol. 31, 41.

[2]) Arch. praž. č. 2214, K. 10.

[3]) Řád městečka Luže z r. 1612 v arch. zemsk.

[4]) Knih. mlynář. č. 4, fol. 75. Arch. praž.

posláno do hospody osm tovaryšů z dolejšího řádu mlýnů nad mlýny Helmovými, poněvadž držitelé těch mlýnců na škodu jiných podle nařízení nedali z jezu vyvrci osm záplav proti vodě. Mlýny měly světiti a tovaryši na útraty držitelů v hospodě tráviti, dokudž takových záplav osm s kolím pořádným a zarumováním vymetati nedají.[1])

Jako pokuty peněžité, takž i svěcení na čas nebralo se někdy přísně. Svrchu všiml si čtoucí, že u pokryvačů svěcení, které měsíc mělo trvati, bylo lze proměniti v trojdenní žalář; k tomu jen přidávám, že r. 1554 v Kouřimi Pavel Trkola švec, jenž vetchý podešev k obuvi udělal podvodně, odsouzen byl nechati řemesla na celý rok — a když prosil a kořil se, odpustili mu na radním domě hned všecko.[2])

Jeden trest, jenž také směřoval k umenšení živnosti a vymyšlen byl r. 1564 pražskými cechmistry kožešníků, pokládám za mimořádný. Rozhodli totiž o mistru Kašparovi, že v opilosti pral ženu svou těhotnou i děvečku v kotcích kožešnických, že jeho truhlu ven z kotců vyvezou, aby potom prodával pod školou sv. Havla (tedy na místě nevýhodném, neprivilegovaném). Jenže cechmistři neosmělili se provésti ten trest bez vědomosti konšelů. A konšelé hrubého opilce zavřeli, avšak truhlu jeho z kotců vystrčiti nedovolili.[3])

Zbaviti mistra živnosti na dobro a na vždy, toho moc plnou ani v předešlém XV. věku cechmistři sami ani s cechem nemívali vždy a všude.

Z pravidla vrchnosti, městská i panská, chtívaly míti v tak velikém trestu slovo, neboť jim zajisté šlo vždy o to, aby město mělo živnostníků víc, nežli méně. V statutech ještě v první půli XVI. věku leckdy čteš, že cech má právo i povinnost vyloučiti toho, jenž je cechu k necti. Naposled ještě r. 1542 dává tu „milost" Ferdinand koželuhům pražským,[4]) od nichž si to právo vylučovací opisovali cechové na venkově. Potom již nacházíš v statutech

---

[1]) Kniha mlynář. č. 4, fol. 96. Arch. praž.

[2]) Arch. kouřim. knih. rudá, fol. 35.

[3]) Arch. praž. č. 1239, 4.

[4]) „Pro zachování dobrého pořádku tu milost činiti ráčíme, jestli by kdo z nich některé věci proti Bohu a pořádku před sebe bral, takového aby oni starší mohli z cechu vypověděti". Řád koželuh. staroměst. v rukop. č. 72, Lobkovic. knihov. řád 53.

spíše nařízení, aby cechmistři neskládali nikomu řemesla bez purkmistra a pánův [1]) nebo v Praze při nižším cechu (na př. kolečníků) bez úředníků šestipanských, kteří konšely zastupovali.[2])

Vyloučení z cechu mělo stihnouti mistry pro nejtěžší viny cechovní, k nimž náleželo zpronevěření materiálu, jejž přinesl zákazník, vzpoura proti cechu a provinění proti cti cechovní.

O zpronevěře materiálu všude platila zásada, kterou čteme r. 1584 v řádě tkalců mohelnických: „Kdyby mistr komu přízi u sebe umrhal neb ji někam rozbitoval a rozprodal, budiž cechu prázden".[3]) Z městských knih světle poznáváme, že žalobci, když jim bylo ukráceno u mistra, raději chodí s žalobou na radní dům nežli k cechmistrům.[4]) V přelíčení pak cechmistři mívali úlohu znalců, na jejichž dobrém zdání záviselo osvobození nebo odsouzení mistrovo. Mistři však provinilí bývali u městského soudu obyčejně jen k tomu odsuzováni, aby se smluvili se žalobníkem o škodu. Cechmistrům to arci úplně stačilo, aby po tom rozsudku pokusili se mistra zbaviti cechu, což se jim však podařilo málo kdy, zvláště, měl-li nepoctivec vyšší ochranu. Tak to učinili na př. r. 1590 s krejčím Plimlem, jenž, obdržev na šití šatů pražské měšťanky Slepičkové drahně látky damaškové a podšívky i hedvábí, na šat dal všeho méně, což cechmistři vyměřili a uznali, že nezpůsob se stal a ublížení.[5]) Podařilo-li se jim vyloučiti Plimla, nevím.

Při vzpouře bylo cechmistrům ještě obtížněji provésti vyloučení vinníkovo; bylitě tu stranou i soudci, a toho se kde kdo proti nim chytal. Proto také mnozí vinníci, na něž sáhnouti chtěli, ihned hnali se na radní dům ke konšelům a žalovali sami. Jiná obtíž bývala také v posudku, co jest klásti za vzpouru. Pánovitý, ne-

---

[1]) Řád soustružníků v Praze; biblioth. Lobkov. rukop. č. 72 řád 19. Řád cechu pekařů praž. z r. 1580.

[2]) Arch. praž. č. 136, 130.

[3]) Pergam. v arch. zem. mus.

[4]) Nemoudře to učinil r. 1588 v Turnově Valentin Tupenda, jenž pro svou škodu na kalhotech obvinil ne mistra krejčího, ale všecek cech. Předložil kalhoty radě, aby povážila, jestli jsou ze dvou velikých skopovin. Cechmistři moudře odvětili, že měl ty skopoviny ukázati prve, nežli krejčí začal šíti, kůže jednostejné nebývají; ze dvou koží jest tu dosti uděláno. Konšelé rozhodli, aby Tupenda vinil, chce-li, krejčího, s cechmistry však že soud se nedopouští. Arch. turnov. Acta forens. 144.

[5]) Arch. praž. č. 1245, 247.

důtklivý cechmistr zajisté i malý odpor prohlašoval za vzpouru a chtěl pro něj vylučovat z cechu.

Vylučování při provinění proti cti cechovní sic bývalo na snadě, ale poněvadž pojem o cechovní ctis tával se, jakož doleji na svém místě ukážeme, čím dále tím titěrnější, konšelé i vláda byla nucena právě v případech cti opravovati soudy cechmistrovské přes tu chvíli. K tomu se asi vztahuje výtka rakovnických konšelů, r. 1646 do statut kovářských vepsaná, že totiž často se „přitrefovalo", že cechmistři z dosti lehkých příčin mistrům řemeslo skládali, odkud kyselosti mezi nimi a zaneprázdnění konšelům pocházelo.[1]) Což lehké to byly příčiny, pro něž r. 1584 vyloučili ševci litoměřičtí ze své organisace mistra Kačírka: zbavili ho cechu, poněvadž zůstal v hospodě dvakrát dlužen; mimo to dobyl kordu, když ho spolumistr o dluh upomínal, pak že nešel do shromáždění cechu a na funus.[2]) Když tedy kandidát takového vyloučení přišel se stížností na radní dům, konšelé někdy dali se do smiřování,[3]) a bylo-li vyloučení příliš odůvodněno nebo dokonce i s vůlí konšelů provedeno, změněno jest novou úvahou u vězení anebo nastalo prošení a odpuštění. Svrchu psaný Kačírek odsouzen pro neposlušnost do vězení a poručeno mu na radnici, aby se cechu kořil.

Prošení a odpuštění dělo se někdy skoro slavnostně. Příklad z Brodu Českého z r. 1561. Řezník Králíček byl z řemesla vyloučen a „vysazen", neboť dopustil se něčeho zlého proti Bohu, úřadu a všemu cechu. Avšak potom když prosil, povolán jest Králíček do rady, tu shromáždil se i všecek cech a na přímluvu cís. rychtáře a purkmistra provinění Králíčkovi odpuštěno a do pořádku i do živnosti přijat zase na slib, že „předkem ku pánům cechmistrům i ke všem pánům mistrům poslušně, poddaně chovati a jednomu každému z nich toho se odsluhovati chce".[4]) Zakročil-li na prospěch vyloučeného větší pán, stal se návrat do cechu rychleji a bez obřadů.

Vzácný jest v XVI. věku případ, jestliže cech i konšelé takové neslušné protekci odporovali, či aspoň něco proti ní namítali.

---

[1]) Řád kovářů v arch. rakovn. lit. R. Pergam. orig. četl jsem také v arch. praž.

[2]) Protok. litoměř. č. 27, 132. Tamní archiv.

[3]) Doklad v arch. praž. č. 1228, 18.

[4]) Miškovský, Naše Hlasy. XVII. 9.

Ten případ znám z Jihlavy, tedy nikoli z Čech. Tamější cechmistři vyloučili r. 1607 soukenníka Bártle Čepla z cechu, „poněvadž cizí sukno na svůj rabuš (vrub) podvodně řezati dal", a když podkomoří, velmocná vrchnost měst, nutil, aby vyloučeného přijali zase, vzkázali mu konšelé i cech, aby toho na nich nechtěl, neboť by jiní na ten příklad ukazovali.[1]) Možná, že na konec musili přece poslechnouti, zvláště nařídil-li to císař, což se při silné moci vládní v XVI. století dělo často.

Na konec budiž dotčeno, že cechmistři někdy nalezli na trest vyloučení jen jako pro ostrach. Příklad, kterak potom slevili rychle sami. R. 1600 odsoudili pražští cechmistři mlynářští Ješka, mistra na Nových mlýnech, k výluce, neboť řekl, že polovice mlynářů má býti zvěšena, protože šidí pekaře. Když prosil, proměnili mu trest na 30 kop, a když je složil, hned mu 25 kop vrátili.[2]) Tu tedy trest vyloučení nemíněn do opravdy.

Za mimořádné tresty cechovní, jež vyskytují se v pramenech XVI. věku jen ojediněle, kladu trest „vandr" (vedle povinného tovaryšského vandru) a bití ferulí. Trest vandru, u tovaryšů obvyklý, u mistrů přihází se řídko, bylotě dosti nesnadno rozkázati ženatému mistrovi, aby nechal všeho a šel se provandrovat. Trest vandru mohl stihnouti nanejvýš mistra mladého, neženatého či také mistra nájemného (u sladovníků a mlynářů), jejž bylo snáze možno z města vypuditi.[3])

Trest ferulí (dřevěným palcátem, jenž značil cechmistrů pravomoc) snad byl leckde v cechu jakožto trest soukromý, ale v statutech ho nenajdeš, leč až v XVII. věku. Sladovníci rakovničtí dostali ho do statut r. 1651 s ustanovením, kdyby v shromáždění něčeho neslušného proti Bohu, vrchnosti, panu otci (šenkýři), paní mateři (šenkýřce), proti starším a mistrům se dopustil, že ten každý vedle jejich společného snesení netoliko na stůl spolehnouc skutečně ferulí — jak se to v jiných pořádcích

[1]) Knih. Žerotín. v Bludově. Opis v arch. zems. v Praze.

[2]) Arch. praž., knih. mlyn. č. 4. Fol. 7.

[3]) Za takové mistry kladu v Litoměřicích Andrlíčka krejčího, kterého r. 1583 poslali na tříroční vandr; kdyby poznáno bylo, že by se poctivě choval, aby se hlásil; také mistra mlynáře pražského, Ondřeje Suchomela, který r. 1600 nevydal mleči tolik mouky, kolik měl, vymlouvaje se, že by podruhé také tak chtěl. Ten poslán na rok vandru. Protokol. litoměř. 27; v tamějš. arch. Fol. 69. Opis v arch. zems. Knih. mlynář. č. 4, 8 v arch. praž.

zachovává — i jinak odvedením vosku nebo pokutou peněžitou strestán býti má.[1])

Zahanbující trest koše na provinilé pekaře pokládám za mimořádný a za necechovní. Povědomo, že při tom trestu pekař vyzdvižen v košíku nad vodu, do ruky mu dán tupý nuž, aby se uřezal a přeřízna provaz, aby spadl do vody a zmočil se. Tento potupný trest Němci vymyslili již v prvních dobách městských; do Prahy si ho zavedli v XIV. věku. Ale s Němci se odtud vystěhoval a řídko vyskytuje se pouze v statutech venkovských. Byl to trest necechovní, neboť cech by byl takovou potupu na sebe nikdy a nikde sám neuložil; vrchnost ho nařídila a do statut diktovala. Již v XV. věku bylo lze z toho trestu se vyplatiti [2]) a v XVI. věku všude usnul. Až zase r. 1590 císař Rudolf ten trest obnovil pekařům všech tří měst Pražských, poněvadž přes všecka napomínání pekli chleby malé a nezdárné. Vyzdvižena tedy váha s košem nad Vltavou vedle mostu u celnice, druhdy hovoří se také o koši vyzdviženém „na mostě"; Novoměstští svým časem později koš vyzdvihli nad nějakou louží, jakých mívali vždy několik pro ohně (u sv. Jindřicha a Štěpána). R. 1601 vzniklo v Praze pro trest koše vzbouření tovaryšů, o čemž doleji se položí. Říkáno, že je to na kurvy koš a ne na dobré řemeslníky. Po třicetileté vojně pražští pekaři (bezpochyby pro statečné odražení Švédů) vyprosili si r. 1648 u císaře, že koš „na mostu vyvýšený" i kdekoli se nachází na Novém městě, pryč i s nástrojem byl sňat a zbořen. Na venkově strašil dále až do XVIII. věku.[3])

Rozsudek a tresty cechovní zapisovány v registra u přítomnosti odsouzeného. I pouhé zapsání viny skutečné nebo domnělé bývalo trestem; tuze dotýkalo se cti cechovní, když se někomu řeklo: „Máme tě v registrech zapsaného". Pro jeden takový zápis, jenž stal se v nepřítomnosti a bez vědomosti mistra zapsaného, byl r. 1553 těžký soud. Cechmistři konvářští na Starém městě chtěli nepovědomého roku spolumistru Bartolomějovi, jenž pracoval na letohradě Hvězdě, pro nějakou vinu překážeti. Ale arcikníže Ferdinand ho v díle přichránil. V malomocném hněvě tedy cechmistr Václav zapsal do registru o Bartoloměji, že prohlášen

---

[1]) Artikule sladov. v arch. rakov. Lit. R.

[2]) Gross, Věstn. Spol. nauk. 1906, VII. 10. V Česk. Krumlově výplata jednou kopou.

[3]) Hellich, Věstn. Poděbrad. V. 9, 135.

za buřiče proti králi a že arcikníže pravil, když lotr a zrádce na díle královĕ dělá, že jest dobrý, a když s toho sejde, že jest zase takový. Po některém čase, když mistr Bartoloměj zachoval se „nezbedně", vyčetl mu cechmistr Volf, že ho mají v registrech zapsaného a že ho nemají za dobrého. Tu se tedy dověděl mistr teprve o zápise a hned žaloval u konšelů i na Hradě v královĕ komorním soudě. Komora žalobu přijala, neboť dle jejího mínění stal se zápis cechovní i na ublížení důstojnosti královy. Cechmistr Václav, jenž zápis učinil, do té doby byl již mrtev, tedy shrnula se soudní nesnáze na cechmistry zbylé. Poseděli i v Bílé věži, vyručili se odtud pod 500 kop, ale na konec tuším vyvázli, stále tvrdivše, že o zápisu nic nevěděli a ten, jenž ho učinil, že mrtev.[1])

Od rozsudku cechmisterského i cechovního bylo starodávným způsobem propuštěno odvolání ke konšelům a naposled k vrchnosti městské. Tyto instance stvrzovaly nebo napravovaly rozsudky. Odvolání bývalo jako při jiných soudech stíženo tím, že musilo napřed cechmistrům i konšelům nějaké „důkladné" složeno býti, a byť to bylo jen několik grošů. U věcech malých skutečně nešel snadno žádný z mistrů odsouzených s odvoláním. Byl by asi mnoho nepořídil. Bylotě asi obecným přesvědčením to, co pravil r. 1549 truhlář pražský Konopě, že „jest slýchal dávno, že sobě žádný na cechu a starších nic nevysoudí".[2]) Ta pověst vznikla asi tím, že v mnohých věcech konšelé byli přísnější než cechmistři. Takž na příklad, když r. 1599 pražští cechmistři šmukýři odsoudili mistra Handla, jenž prodával staré za nové, aby pokutou položil 4 libry vosku, rozhodli konšelé, k nimž se odvolal, aby položil osm liber, s vyhrůžkou, že mu vezmou městské právo.[3])

Jenom při trestu vyloučení bývala skoro jistá naděje, že se odvoláním trest promění v mírnější. Ale odvolání v právním a pravém smysle jest v pramenech pramálo, vyloženoť svrchu, že skoro každý vyloučený mistr běžel k radě městské — ne s odvoláním — ale s žalobou, že ho cechmistři na cti urazili, že mu nespravedlivě ublížili, nebo opakem došel si s přáteli na radu, ne-

---

[1]) Arch. mus. Listina z r. 1553. Týž arch., regist. králov. červená 23, E. 7, 95.

[2]) Arch. praž. č. 1420. C. 49. Stejně tak tvrdí sladovník r. 1548, že „s cechem souditi se nechce, nebo s cechem soudě se, málo by provedl". Tamž A. 4.

[3]) Arch. praž. Listina 133/20.

žaloval, neodvolával se, ale prosil a obyčejně uprosil, neboť městské rady věděly, že vláda jako nejvyšší instance nepotvrzuje výluky ochotně. Německobrodští konšelé jednou r. 1596 potvrdili vyloučení ševce svobody z cechu s důvodem, že se zbavoval cechu sám říkaje, že o cech „za hroma nestojí"; ale císař ortel tento reformoval, neboť prý není slušných příčin ševce vylučovat, ale poněvadž po šencích pomlouval, nechť sedí tři dni a noci.[1]) Appellace u městského soudu a při vyšší stolici stála cech nemalý peníz, když odvolatel vzal si advokáta, učinil náklady a dokázal svoji nevinu. Ba v Českém Dubě r. 1587 kovář Vocelka, nařčený nevinně tím, že odňal krávu, a proto z cechu vyloučený, odvolal se k obci, a ta postoupila věc smírčímu rozhodnutí, kterýmž cech odsouzen zaplatiti advokátovi Vocelkovu 5 kop míš. a smírčímu kopu. Tedy i při smíření musili cechmistři z cechovní pokladnice platiti, když nevinně nařekli.[2])

Aby obraz tehdejších řemeslnických poměrů byl úplný, nutno oznámiti, že mnozí spolucechovníci, byvše potrestáni cechovním soudem, neodvolali se nikam, ale dělali pak cechmistrům, ba všemu cechu vzdory, provozujíce jakous passivní opposici. Zajisté, že cechmistři takovému vzdornému mistrovi opláceli, jak jen uměli, ale někdy i tichý vzdor je donutil žalovati v radě městské. Tak na př. r. 1604 pražští cechmistři řemesla šmukýřského žalovali na mistra Petra Kroka, že trestů nepodniká, na přetrhování ohně nic nechce platit a že je drží za „opice své malované", i protož dali se cechmistři k ochraně konšelů, nemohouce při jeho veliké drsnatosti jím svládnouti. Tentokráte konšelé rozhodli, aby cechmistři zachovali se k vzdornému šmukýři „dle statut".[3]) Majitelé mlýna Peldřimovského, do jehož vzdorů cechmistři r. 1603 žalovali, konšelé povolali na radní dům a „tu jemu dobrou škumpu a slanou topinku dali, až se za ušima drbal".[4]) Jindy zase konšelé povolali k sobě vzdorného mistra a bez okolků zavřeli ho.[5]) To se stalo mimo jiné r. 1606 také pražskému malíři Šimonu Ledeckému, jenž vzdoroval tím, že nechodil do schůzí a na pohřby. V radě tvrdil, že

---

[1]) Manuál německobrodský. Opis v arch. zem.

[2]) Kniha zápisů. Fol. 43. Arch. v Dubě. Opis v arch. zems.

[3]) Arch. praž. Listina č. 133/30.

[4]) Arch. praž., knih. mlynář. č. 4, 72.

[5]) Arch. praž. č. 1238, 195; r. 1563. Dva mistři rukavičníci „vzati v trestání, že nechtěli se cechmistry spravovati".

musil dáti tři kopy pokuty, a neví zač; cechmistři zase na něho sváděli, že se „vymstívá", neboť když byl mládencem neženatým, tehdy pokoutně dělával dílo malířské, v čemž „jsou jemu folkovati nemohli, nýbrž k pořádku ho dohnali". Mistr Ledecký pro svůj vzdor dostal se do vězení Mazalky.[1])

Arci každý mistr nedovedl tiše vzdorovati. Temperamentní a méně uvážlivý dal se v hněvě do nadávání a na takového urážlivce mohli cechmistři snadněji sáhnouti, neboť šlo o čest. Někdy, zvláště v starší době, podávali urážky své na mistry obecní, v cechu shromážděné, nechtějíce sami souditi, když se jich osobně dotýkalo.[2]) V době pozdější s urážkou spíš chodívali na radní dům, zvláště když chtěli nezdvořilého mistra přivésti k tvrdšímu trestu nebo když urážka byla příliš smělá. Z takových mistrů budiž uveden z r. 1606 pražský pekař Pražák, který cechmistry „znaříkal" (nařekl) a zhaněl, protože mu pro nějakou vinu vyhodili z krámu stolici. Konšelé nářky a hanění zdvihli, cechmistry očistili a mistra zavřeli do vězení dolejšího, horšího.[3])

R. 1579 šlejfíř a postřihač byl podán k soudu konšelskému, poněvadž všem mistrům vynadal zlodějů. Konšelé staroměstští zavřeli Bartla a očistili cechmistry slovy, že se o tom neví, aby mistři řemesla postřihačského za nějaké zloděje oběšení hodné při kterém právě odsouzeni býti měli.[4]) Starší kočí pražští připravili r. 1606 na radní dům kočího Kloučka, který jim pro nějaký rozsudek nadal a pohrozil, „že někomu raky vsadí na hlavu, ale ne ty raky, kteří v vodě jsou, ale které z hlavy lezou". Zavřen jest bez okolků.[5])

Úhrnem však z knih městských viděti, že na onen ohromný počet pražských mistrů jest počet případů, kdy konšelé musili cechmistry bráti v ochranu před mistry vzdornými a nadávajícími, patrně malý, a protož lze právem souditi, že celkem vážnost k cechmistrům pražským a k jejich jurisdikci bývala zachována.

Na venkově vyskytují se stejně tak jen tu a tam ojedinělé případy, že mistři, s jurisdikcí cechmisterskou nespokojení, ulevovali si vzdorem a nadávkou. S těmi nespokojenci nakládáno jako

---

[1]) Arch. praž. č. 1289, 331.
[2]) Arch. praž. č. 1056, 112. Rok 1569.
[3]) Tamž č. 1141, 63.
[4]) Tamž č. 1165, 118.
[5]) Tamž č. 1289, 343.

v Praze. Co bylo lze spokojiti v cechu a po domácku, to tak spokojeno. Člověk prudší hnán před konšely a tu opakují se příhody pražské. Někomu konšelé učinili prudké výčitky, jiného zavřeli. R. 1615 soukenníci v Hradci Jindřichově obeslali před konšely mistra Klekara, že jim nadal. Po mnohém jednání konečně purkmistr dal Klekarovi „kapitolu slušnou", aby co kde mluví, „zase do tlamy vtáhl", že má jazyk horší než meč a že svým zastuzeným žaludkem nic stráviti nemůže.[1])

V Kutné Hoře r. 1548 ze své jurisdikce cechmistři ševcovští potrestali mistra Říhu, vzavše mu čeleď. Za to řekl o nich, že jsou loupežníci vdov a sirotků a že doufá, že ten zrádný cech zkažen bude. Ta slova odseděl v žaláři.[2]) Cechmistři pekařů v Kouřimi r. 1597 přivedli k městskému právu mistra Laurina Brandejského, že se spurně proti nim chová, jich v ničemž uposlechnouti nechce, na ně „fouká" a neúctu k nim prokazuje. Laurin, nedav stížnosti domluviti, vskočil jim v řeč. Jest mu domluveno a pro svoji všetečnost a neuctivost k cechmistrům poslán do vězení šatlavního.[3]) Divočejší byl r. 1586 Jiřík Čermák, hrnčíř v Turnově. Prožalovali ho cechmistři, že do cechu nejde a vzkazuje, že mu nikdo nerozkáže; kromě toho, že jednomu z nich pod nos nevážně šňupal. Čermák vyslyšev žalobu odpověděl s křikem: „Vím že mne proto do palečnic (katu na mučení) nevezmete, já se vás znamenitě bojím!" Potom i na purkmistra „foukal", cechmistrům v místě radním pod nos šňupky dával, mezi oči klepal, jakoby je hned všecky poprati měl, všem mistrům šelem nadal. Když pak dán do vězení i tam dal se v lání a křičel, aby všecky cechmistry i rychtáře i ouředníka (panského) hrom zabil.[4])

K manželkám misterským, které se v hněvě proti cechmistrům přidaly k manželům svým a cechmistry urazily, nebyla trestní prakse při městském soudě stejna ani při velikých nadávkách. Některou potrestali. Z těch je r. 1589 Maruše Jelenovská, choť novoměstského lazebníka, která poslu cechovnímu Kožíškovi řekla o cechmistrech, že jsou kluci, viselci prožluklí, holdovníci, prý od té doby, co vybrali pokladnici, kupují štiky a hodují, chtějí prý, aby (s mužem svým) jim dosejpala, nechť vezmou sobě

[1]) Arch. v Hradci. Manuál radní. 1615, 26.
[2]) Šimek, Arch. Památ. XIV. 269.
[3]) Kn. svědom. kouřim. fol. 133.
[4]) Arch. turnov., Acta forens. 134.

u zdi a dosypou si sami. Za ta neomalená a těžce urážlivá slova, která vznikla z cechmisterské jurisdikce nemilé, konšelé ženu tu zavřeli. K ní přivřeli i Jana Jelenovského, poněvadž nepřišel do cechu, tvrdě, co by chodil mezi troupy a podruhy.[1]) Naproti tomu konšelé staroměstští, kteří r. 1606 zavřeli svrchu psaného pekaře Pražáka, v orteli svém o jeho ženě, která cech urazila, podotkli jen, aby jazyk za zuby mívala; nestane-li se toho, že chtí k ní přísným trestáním přikročiti. A když r. 1562 pražské bečvářky dvě nadaly cechmistrům pro nějaký rozsudek loupežníků, rada Starého města po několika stáních učinila nález, že se ta slova zdvihají a cechmistrům k ujmě dobré cti nejsou a, ač by měly ty mistrové trestány býti, ale že jsou ženského pohlaví, to se jim na ten čas promíjí. Při jednání prosloveno, že mají ženské dlouhé vlasy, krátký rozum. Tedy proto jim prominuto.[2])

Na konec slovo ještě o jurisdikci pražských cechmistrů mlynářských. Byla dvojího rázu. Jednak starší mlynáři mívali táž soudní zaneprázdnění po domácku se svými cechovními spolučleny stejně jako cechmistři jiných řemesel. Kromě toho však od starodávna, jak již jinde uvedeno, rozhodovali v celé zemi České „netoliko soudním právem, ale i pokutami na to vysazenými" a znaleckými posudky u věcech vodního práva a vodního stavitelství, jehož ještě v XVIII. věku každý čipernější mlynář musil býti povědom. Staropražští cechmistři tedy rozhodovali, kdekoli vznikly nesnáze a spory stran vyzdvižení mlýnů, vedení vod, cejchování mlýnských prahů, vytápění luk a hájů následkem zvýšování vody atd.[3]) V této příčině, jsouce zemskou technickou komisí s jurisdikcí první instance, sluli staršími přísežnými mlynáři zemskými.

I v XVI. věku bylo složení té komise po starodávnu stejné. Také ještě dle řádu z r. 1601 mělo býti přísežných mlynářů pražských při nejmenším pět nebo šest (teprve v řádě z r. 1674 vyskytuje se určitý počet dvanácti).[4]) Na výchozy (na komise) byli dle statutu povinni bráti s sebou vždy dva mladší mlynáře, aby se cvičili. Vycházejíce přibírali na venkově i tamějšího některého mlynáře přísežného, čímž svým časem vznik vzali přísežní mlynáři

---

[1]) Arch. praž. č. 1122. Též č. 1002, 57.

[2]) Arch. praž. č. 1235, 155.

[3]) Statuta v arch. praž. č. 994, 384.

[4]) Potom již také podpisovali se „přísežní mlynáři všech tří měst Pražských".

„krajští", dle řádu z r. 1674 volení od mlynářů pražských.[1]) Na komisi vysílal přísežné mlynáře zemské pražský purkmistr jménem rady. Činil tak na žádost vlády, na žádost purkrabí krajských, soudů zemských, městských rad venkovských i panstva. Bez „dekretace" purkmistrovy nesměli vycházeti. Byvše vyzváni, měli se na hospodě sejíti a přečísti, oč kde běží. V zápisech pozorujeme, že někdy stačí „k vejchozu" tři mlynáři, jindy však zapsáno jich více než deset, při čemž arci komise složena také z mlynářů venkovských. V oné hospodské schůzi pražští přísežní asi vždy rozhodli dle rázu a místa sporné věci, které venkovské přísežné mají přibrati.[2]) Šlo-li o vodní spory pražské, nepřestávali přísežní pražští na svých osobách, nýbrž vždy přivzali k sobě i některé mlynáře z venkova; takž na příklad r. 1594, majíce dosti dobré zdání o mlýnech pražských, vzali mezi sebe Jakuba od Hory, Hausera z Brandejsa, Kacovského z Bašty od Nymburka. Pražských při tom bylo devět.[3]) Přísežní mlynáři vše, co očitě spatřili a čeho se dověděli výslechem svědků, i konečný svůj nález zapisovali do knih, bylitě od starodávna dle slov městské rady pražské nadáni tou mi-

---

[1]) Ti dávali dobrá zdání ve sporech lokálních s odvoláním k přísežným mlynářům zemským. Čeho v kraji nespokojili, to vzneseno „na hlavní pořádek". V tom hlavním pořádku pozorujeme při hlasování již čtyři kategorie mistrů. Nejprve hlasují „krajští mlynáři" nepřísežní, po nich přísežní, pak starší obecní a na konec přísežní zemští. Řád z r. 1674; v arch. praž. č. 994, 384.

[2]) Na příklad, když r. 1534 čtyři pražští přísežní šli na komisi do Plzně, přibrali Jindřicha, mlynáře přísežného z Rokycan. Arch. praž. č. 2141, 190. R. 1553 majíce ohledati mlýn v Mýtě Vysokém, přivzali si Matouše Šklubala z Hradce. Arch. praž. č. 2134, 32. A když šlo r. 1556 o vyšetření jezu na Malši k vůli dolu a huti ve Vesci, přibrán z Budějovic Felix mlynář. Tamž 36. V jedné komisi mlynářů přísežných r. 1567 byli: Václav z Roudnice, Václav z Loun, Jindřich z Chovranic, Jiří z Mělníka, Jakub Bílek z Radotína, Fabián Okrašovský pod Vyšehradem, Blažek ze Šerlinku, Šimon z Menšího města, Jan Vejrovský, Jakub z Nuslí. Tedy 10 osob z nejrůznějších míst. Arch. praž. kn. č. 101. Tu jsou psány výpovědi mlynářů z let 1567—1581 od listu 263—309. Za celý rok 1569 vyskytují se čtvery komise, v nichž jen jedno jméno stejné či dvě opakují se, ostatně nastupují práci vždy nová jména. Výchozy týkají se mlýnů v Nelahozevsi (dvakrát), Budějovicích, v Rakovníce, v Radotíně, v Předměřicích, na Zbraslavi (mlýn „na Bluku"), při Habrkovicích, Dobřanech, ve Vodňanech, Černošicích, v Hradci Král., u Tábora, u Berouna, strouhy u vsi Hlízova, mlýnu u Sušice. Viděti, že šlo nejčastěji o mlýny.

[3]) Arch. praž. č. 2150, 199.

lostí, že mohou zprávy své (relace) a rozhodnutí svá „chovati v archivích".[1]) Nálezy své uváděli starožitnou formulí, v níž se dokládali, že pamatujíce na pána Boha, na svědomí své, spravedlnost božskou před očima majíce, ještě žádných pokrmů ani nápojů nepřijavše, za právo uznali, jakž následuje.

Od nálezu mlynářů přísežných appellovalo se k městské radě staroměstské. R. 1603 stal se pokus, aby soud zemský rozhodoval a ne soud staroměstský, s důvodem, že konšelé nemohou býti soudci, „když jsou stranou svých mlynářů" a že nemohou býti proti svým knihám, do nichž mlynáři relace píší, tu že by měl rozhodovati někdo jiný.[2])

Technické znalectvo mlynářů přísežných mívalo i v XVI. věku dobrou pověst. Zajisté byl o zdatnosti českých mlynářů přesvědčen král Ferdinand, když je r. 1545 zval, aby dali dobré zdání ve při mezi obyvateli Uher a Štýrska o jezy a toky vodní.[3]) A také zase po mnohých letech (1674) asi konšelé pražští nepsali lež, když úvodem k novým statutům chválili přísežné mlynáře, že „všem obyvatelům království Českého kunstem svým znamenitě sloužiti ano i před nastávajícími škodami účinlivě vystříhati umějí".[4])

Přísežní mlynáři byli váženi všude po Čechách také jakožto hlava zemského cechu, neboť oni posílali a potvrzovali organisace venkovské.[5]) Přes tu pověst dobrou ob čas přece vyskytal se někdo, kdo s jurisdikcí starších přísežných nebyl spokojen. R. 1564 několik mlynářů s mistrem Hnátem v čele nařekli je, že neupřímně soudí. Starší připravili Hnáta do vězení s výčitkou, že na jejich soudech přestávají páni, rytíři i král, a podvolovali tomu, aby „podle práva" bylo povoláno 24 mlynářů, kteří by rozsoudili, jsou-li starší přísežní komu co křivi. Konšelé, zdá se, věc urovnali.[6])

Do veliké pře s přísežnými znalci pustil se r. 1602, jakož svrchu dotčeno, žatecký mlynář Hošek, tvrdě urážlivě, že nerozumějí věci a že mu nespravedlivě rozhodli. Pře trvala dva roky, na konec Hošek musil platiti veliké útraty.

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 384.

[2]) Arch. praž. č. 1168, 195.

[3]) Arch. místodržit. Missiv. č. 34, 162.

[4]) Arch. praž. 994, 384.

[5]) Ještě r. 1717 stvrzujíce řád tovaryšů v Turnově, mlynáři pražští dí o sobě, že jsou povinni na vše strany v král. Českém dobrý řád v témž kunstu a řemesle působiti a rozšiřovati. Z archiv. opisů dra Šimáka.

[6]) Arch. praž. č. 1239, 32.

R. 1570 stal se se strany Novoměstských pokus, aby starší mlynáři doplňovali se jináč nežli dosaváde. Přišlo totiž čtrnáct osob novoměstských (nedí se, kdo byli) do rady Starého města a žádali, „aby sami starší mlynáři neohledávali, poněvadž ne všickni jsou povědomi fundací mlýnů, ani relací, ani cejchů a vod, ani výsad, než někteří jiní dobří lidé, by pak přísežnými nebyli". Konšelé staroměstští však návrh, který byl vlastně nedůvěrou k přísežným mlynářům, zamítli s důvodem, že by jináč musily veliké outraty na to jíti; umí-li kdo co rozumného stran mlýnů a vod poradit, ať prý to jen vznese na přísežné mlynáře, ti že to k sobě přijmouti mohou; ostatně relace se jim čtou.[1]) Tomuto čtení relací rozumím tak, šlo-li o spatření některého určitého mlýna, než přísežní vyšli, že z knih přečteno jim, co o stavu téhož mlýna referováno minule, byl-li totiž mlýn před tím ohledán a relace o něm zapsána.

Jednoho času však — bylo to r. 1595 — vznikly mezi staršími mlynáři přísežnými nepořádky, nesvornost a tudy jurisdikce jejich i život cechovní všecek tak velmi pokulhával, že sami konšelé staroměstští zasadili se o nápravu. Pozvali si na to čtyry pány z Nového města, aby radili spolu. Předložili jim stížnosti o neřádech a nezpůsobech, které se mezi přísežnými nacházejí, zvláště při výchozích; prý také nečiní žádných relací ke knihám a radí i proti obci. Když pak vstoupili do rady obvinění mlynáři přísežní, vyčteno jim, že zanedbávají výchozů, že nešetří cejchů a výsad, a to vše že se děje jejich nedbanlivostí a nesvorností; kromě toho že nemají žádné společnosti (cechu) ani pokladnice a vespolek že se „naříkají". Po delším jednání a vyčítání jsou mlynáři mezi sebou smířeni, srovnáni; podali si ruce a slíbili řádnou činnost. Konšelé v upřímné polepšení ani nevěřili, neboť po odchodě mlynářů poručili písaři, když přijdou příště s relací, aby vyzvěděl, všickni-li mlynáři při výchozu byli, nebo zdali s dovolením všech se dálo.[2])

Také před tím — v r. 1571 — mlynáři starší něčím, nevím čím, provinili se tak, že jim konšelé staroměstští sebrali pečet a statuta. Ale vrátili obojí zase s doložením, že pečet musí ležeti v pokladnici a ní aby hýbáno nebylo, než k obecní potřebě.[3])

---

[1]) Arch. praž. č. 1240, 94.
[2]) Arch. praž. č. 1285, 342.
[3]) Tamž č. 1240, 262.

VII.

Valná schůze.

Schůze (pořádek, společnost, společné shledání) všeho cechu, kterou pražští uzdáři zvali po polsku burkatem [1]) (Němci obyčejně kapitolou), byla jako za starodávna i v XVI. věku výrazem cechovní autonomie, byť zvláště po stránce shromažďovacího práva nad míru stlačené. Vždyť od r. 1547 cech nesměl sejíti se bez dovolení císařova rychtáře. Jsou příklady, že rychtář nedovolil schůzi,[2]) na odpor tomu jsou však také případy, ale pravzácné, že cech se sešel bez dovolení, začež pak cechmistři v pokutě zavřeni.[3]) Někdy císařský rychtář nebo konšelé osobně navštěvovali tu valnou schůzi, v které cechmistři činili počet z hospodářství svého. Že by v každé valné schůzi pro kontrolu musili bývati již v XVI. věku konšelé nebo rychtář zeměpanský přítomni, o tom není stopy; teprve z r. 1611 mám nejistou zprávu jen ze statut smíšeného cechu (zámečníků) v Náchodě[4]), a před tím r. 1604 dva radní páni staroměstští seděli v cechu ševcovském, když se radil o změně misterského kusu. Ale v tomto případě si cech pozval radní pány sám.[5]) V Němcích, v týž čas tu a tam již pravidelně komisaři s rady sedali

---

[1]) Řád uzd. v arch. praž. č. 994, 170.

[2]) Arch. praž. č. 1240, 100. R. 1570 nedovolil zlatníkům sejíti se.

[3]) R. 1581 jsou cechmistři truhlářů novoměstských (Třeškovský a Vejr) dáni od c. rychtáře do vězení pro neohlášenou schůzi cechovní. Arch. praž. č. 96, 13.

[4]) Hraše, Náchod 495.

[5]) Arch. praž. 2232, 155.

s cechem.[1]) Tato dokonalá nesvoboda u nás zavedena všeobecně teprve po bitvě bělohorské.[2])

Kompetence valných schůzí týkala se v XVI. věku týchž zákonodárných soudních a správních věcí cechovních jako v stoletích před tím, jenže s nebývalým obmezením.

Valné schůze v XVI. věku již skoro obyčejně konaly se na hospodách, neboť v té době již každý větší cech měl svou hospodu cechovní. O tom, že by se schůze měla konati v bytě cechmistrově, již málo zpráv, které týkají se jen cechů o málo mistrech. Na příklad pražští šmukýři mají zřejmě v statutech z r. 1584, že „společnost" se má scházeti u předního z cechmistrů.[3]) Šmukýřů nebylo ani později víc než deset, dvanáct. Sic také sladovníci lounští scházeli se v příbytku předního cechmistra,[4]) ale ten zajisté měl pivovar a valné místnosti, do nichž veliký cech sladovníků se dobře vešel. Dosti podivno, že i oba pražské cechy zedníkův a kamenníků mají v statutech z r. 1586 ustanovení, aby se scházely do domu staršího z cechmistrů.[5]) Snad je to článek konservativně a bezdečně opsaný ze statut starých, kde nebylo mistrů mnoho. Některé veliké cechy pražské mívaly vlastní domy s místnostmi úředními, jiné cechy hospodu najímaly usnesením všeho cechu.[6])

Cechovní hospodu bylo znáti po štítu řemeslnickém. Třeba že platnéři staroměstští již v XV. věku postavili si jakožto znamení své hospody nákladného rytíře,[7]) přes to, tuším, v první půlce XVI. věku bývaly štíty ještě skrovné a skromné, ale již ozdobné. Byly to obyčejně tabule a tabulky, na nichž znamení řemesla malováno nebo ryto. Nebyly pro pochlubu ještě, než z praktické

---

[1]) Schönberg 478.

[2]) V instrukci, kterou dal Liechtenstein pražskému hejtmanu Černínovi r. 1622, čteme, kdyby řemeslníci na hospodu vedle potřeby se sjíti chtěli, má jim hejtman povoliti a z konšelů osoby, které by toho jednání byly přítomny, nařiditi. Arch. praž. č. 324, 364.

[3]) Arch. praž. 994, 124.

[4]) Kn. pořádku z r. 1564 u archiváře lounsk. p. Merze.

[5]) Arch. praž. 994, 173; bibl. Lobkovic v Praze č. 72, řád 63.

[6]) Řemeslnická hospoda uesla domácímu užitek. R. 1612 naříká pražský měšťan Tauškovský, když najímal dům za ročních 95 kop, že mu připovídal domácí, poněvadž tu pořádek ševcovský hospodu má, že z něho užitek míti bude; ale zatím ševci jinde sobě hospodu oblíbili, v čemž on velikou škodu nésti musí. Arch. praž. č. 474, 12.

[7]) Teď v měst. mus. pražském, kde chová se většina štítů, o nichž se v textě zmiňuji.

potřeby. Takž nařizuje ještě r. 1585 statut novoměstských tesařů, že na domě, kde hospoda jest, má býti tabule přibita s tesařským „merkem" neb znamením malovaná, „tak aby tovaryši vandrovní, kde hospoda jest, poznati mohli." Hospodské znamení staroměstských kotlářů dosud zachované, jest štítek měděný se znakem řemesla, kotlem; štít cínařů jest zhotoven z cínu a na něm jest vyznačena přilba, dělo, konvice a zvon. Proběhem času na prosté tabulce přestávalo jen chudé řemeslo, jakož svědčí na příklad pražského řemesla cvočkářského tabulka se srdcem, na němž dva hřebíky. K hraně XVI. a XVII. věku již znaky hospodské se valně zvětšují a bijí v oči. Pražští koláři právě v té době měli na hospodě červené kolo, které drželi dva lvi zlatí. Malostranští ševci vyvěsili si velikou dřevěnou botu černou, zlatem zdobenou. Sedláři pražští v době pobělohorské vyvěsili na hospodu svou sametové sedlo s portami; znamenitý znak hospodský urobili sobě pražští kováři: na železné tyči pozlacené a kytkou zdobené zavěsili dvě veliké podkovy a na konci těch podkov pověsili čtyry podkovy menší, vše pozlacené; celek vypadá jako železný hrozen. Klempíři mívali znakem orlici z plechu tepanou a v drápech lucernu držící. V dobách mladších řemeslníci oblíbili znaky své skládati jako malé oltáře (znak pekařů pražských s pozlaceným preclíkem, houskou a věnečkem), nebo berouce sobě vzory z barokních skleněných rakví kostelních, v nichž odpočívaly kostry světců, vstavovali na průčelí své hospody také truhlice sklenné se zlatými rámy. Zámečníci pražští vložili do takové honosné, ale nevkusné truhly ohromný klíč pozlacený.[1])

Hospodář (domácí pán) cechovní hospody slul všem cechovním oudům „panem otcem", „pantatíkem", jeho žena „paní matkou". Tovaryšům bez výjimky bývalo kázáno, aby měli v úctě pana otce, do statut misterských však dostal se rozkaz o uctivosti k panu otci a k matce jen někdy, ale i bez zřejmého poručení rozumělo se to všude. Ještě nejspíš nalezneš ten rozkaz v cechu venkovském[2]);

---

[1]) Jiným znakem zámečníků z r. 1765 byly dva klíče přes sebe.

[2]) U kovářů vožických spojených s trojím řemeslem jiným čte se r. 1595 statut o tom v tomto naivním spojení: „Předkem pána buoha se báti, čeleď svou také k tomu míti, při tom pana tatíka, paní matku též i jejich čeladku v poctivosti míti". Sedláček, Vožice, 35. V Praze cech pasířů z r. 1586 a podřízený cech kolečníků v řádě r. 1582 a 1613 měl ustavení skoro doslovně takové, jako kováři ve Vožici. Arch. praž. č. 203,

sobotecký cech ševcovský (dle řádu v Jičíně platného) vstavil si r. 1597 do statut dokonce i to, že pan otec má spolu s cechmistry soudit o pokutě, kdyby některý z členů choval se na hospodě nezbedně.[1])

Řádnou schůzi plného cechu, či, jak říkali v Hradci Králové, „hlavnější" schůzi bylo od starodávna nařizováno konati čtyřikrát v rok a to o „suchých dnech" („držeti kvartál"); v některém řádě jest určitě stanoveno, že schůze má býti v tu neděli po suchých dnech.[2]) Suché dni připadaly na jaře do postu („postní"), na léto kolem svátků svatodušních, na podzim v některý den před svat. Václavem („václavské" suché dni) a v zimě k času vánočnímu („vánoční"). Nedbali-li cechmistři ani obecní mistři, sešel se cech k řádné schůzi za rok dvakrát, ba i pouze jednou, přes to, že měl v statutě nařízeny schůze čtyři. Tak aspoň slušno rozuměti zápisu v cechu pražských kočí, jenž při roce 1610 praví, že „držány o sv. Tomáši d v o j e suché dni, václavské a vánoční a r. 1612 že byly držány v jednu neděli t r o j e suché dni, václavské, vánoční a postní[3]): to jest, v prvém případě nekonána v zimě ani na podzim valná schůze a v druhém případě vynechány schůze tři a cechovníci sešli se teprve v letě a sbírali příspěvky za schůze tři najednou. V XVI. věku již také nacházíme cechy, které sobě zřejmě neukládají víc schůzí řádných do roka nežli dvě, ba i jen jedinou. Z oněch jest dokladem cech soukenníků v Liberci (1575),[4]) a cech uzdářů v Praze, jenž dle řádu z r. 1617 chtěl konávati schůze v pondělí po středopostí a v pondělí po sv. Václavě.[5]) Řádnou schůzi jedinou za rok, obyčejně o Božím těle nebo v neděli smrtelnou měly v statutech jen malé cechy, jako na př. pekařský v Ústí Labském (1608),[6]) řeznický v Mšeně (1608) a v Hořeňovsi (1592) a j.

V některých nemnohých statutech cechovních v Praze nařizuje se, aby všickni mistři „pro dobré pořádku" vždy ve dvou nebo ve čtyrech nedělích se scházeli. Bylo tak u tesařů (1585),

---

99 a č. 136, 130. Mečíři neměli v statutě nic toho, ale r. 1575 tuze vězením trestali Antonína mečíře, že řekl pantatíkovi šelmo. Arch. praž. č. 1283, 54.

[1]) Origin. v arch. zemsk. mus. 1597.

[2]) U rakovnických sladovníků.

[3]) Arch. praž. č. 1755, 5, 8.

[4]) Hallwich, Reichenberg 107. Schůze o Božím Těle a v postě.

[5]) Rukop. bibl. Lobkovic. v Praze č. 72; řád 33.

[6]) Archaeol. Pam. XV. 673.

přikryvačů (1613), kolečníků (1582).[1]) Ale takové schůzky, ačli poslušně konány, nebyly schůzemi „hlavnějšími", jejich program byl úzký, jen časově nahodilý, kdežto všecky důležité věci musily čekati na čtvrtroční schůzi valnou.

Mimořádnou schůzi cechmistři mívali právo svolati kdykoli toho uznali potřebu. Také kterýkoli obecní mistr, zaplativ uloženou sazbu (několik grošů českých, ale také i jen groš český[2]) — ku konci XVII. věku však i dvě kopy grošů,[3]) — mohl žádati za svolání cechu. Ve všech organisacích platila zásada, kdyžby kterémukoli z mistrů potřeba nastala a on toho by na cechmistrech požádal, aby cech obeslán byl, tehdy toho cechmistři zanedbávati nemají.[4])

Den před schůzí zvalo se. Tak u pražských malířů [5]) a bezpochyby též jinde obyčejně. Pražští kočí však měli zřízení jinačí. Přední starší měl dáti znáti spolucechmistrům o schůzi před tím dnem k „víčerou", ranním pak jitrem skrze posla měli všickni obecní mistři býti obesláni. Pozvání vykonal posel cechovní či mladší mistr. Posel vyřídil, nebo napsal, nebo dal vroubek každému obeslanému.[6]) Na venkově, kde byl posel vzácnější, cechmistr feruli dřevěnou, která se podobala měchačce, ale s hmotným držadlem, poslal k nejbližšímu mistrovi, a ten ji podal dále. Na ten konec mívala ferule v sobě řez či mezeru, do níž se kladla cedule zvací.[7]) Ševci venkovští leckde zvali „kopejtkem", jemuž v Týně n. Vltavou říkali humorně „rychlík" (1535).[8]) Třebíčtí ševci zvali se ještě v XVII. věku kopejtkem, jež zastupuje feruli.[9]) Taková „obsílka" u žádného mistra neměla býti zdržována; na konec měla býti vrácena cechmistrovi.[10])

---

[1]) Arch. praž. č. 203, 99; č. 136, 130; č. 2214, K. 10. Praž. mus. měst. č. 12749.

[2]) Řád rakovnick. truhlářů z r. 1561; v arch. mus. zemsk. z r. 1583 řád truhlářů v Česk. Kamenici. Opis v arch. zemsk.

[3]) Arch. praž. 994, 394.

[4]) Řád mladobolesl. kožeš. Kn. smluv tamějš. arch. fol. 42. „Bez prodlévání a odporu" dokládá řád turnovských bečvářů z r. 1562. Výpis dr. Šimákův.

[5]) Řád malířů praž. z r. 1598, č. 994, 156.

[6]) U kočí pražských, č. 1761.

[7]) Takovou feruli líčí Tenora v monogr. v Kunštátě, 72. Je i v museu turnovském.

[8]) Sakař, Týn n. Vlt. 191.

[9]) Z knihy třebíč. opis Divišův v zemsk. mus.

[10]) Řád pekař. v Heřm. Městci. Opis v zem. arch.

K řádné valné hromadě zváni bývali mistři a vdovy misterské, které buď samy vedly řemeslo s tovaryšem, anebo byly jen v ochraně cechmistrů. V některých řemeslech někdy pozváni byli také tovaryši i robenci, a to jmenovitě k té schůzi výroční, v níž měli býti napomínáni. Proti tomu však byly cechy, že v hlavní schůzi tovaryši bývali vždy přítomni. Jsou to cechové o málu členech. Tak v uzdářském cechu pražském měli cechovní pravidlo, že obě výroční schůze ode všech mistrů, tovaryšův i robenců mají býti držány.[1]) Také pražský řád tesařský z r. 1585 a řád truhlářů v České Kamenici uvádí tovaryše jako stálé přísedící v cechovním shromáždění kvartálním.

Hodina k valné schůzi bývala oblibována polední nebo poledni blízká. U mlynářů krumlovských jedenáctá (německá, nynější), u pražských cechů mnohých dvanáctá.[2]) Teprve v XVII. věku pozorovati, že schůze konají se odpoledne a čas předpolední věnuje se jen bohoslužbě.

Statuta cechovní přečasto nařizují, kterak má a nemá přicházeti mistr do valné schůze. Vůbec má přicházeti beze zbraně; některý statut jmenuje určitě ‚kord, sekeru, pobíječku (toť tesařská sekera), tulich; v XVII. věku zakazován leckde i nůž na chleba.[3]) Kdo z mistrů nebo tovaryšů přišel by se zbraní, tomu hrozila pokuta, obyčejně libra vosku. Také svrchní oděv (sukně a plášť) přikazován, a trest byl tomu, kdo vešel v kabátě (to jest jako v nynější vestě). Že by mistři měli v schůzi míti hlavu nepokrytou, o tom nařizuje se pozdě v XVII. věku; znám takový statut u pražských nožířů z r. 1688.[4]) Některé řády zapovídají mistrům, aby do schůzí nepřicházeli opilí. Tak čteme v řádě pražských hřebenářů z r. 1588, že mistr, obeslaný do cechu, má toho šetřiti, aby pitím obtížen nebyl.[5]) Mimo jiné také řád kolečníků pražských (1613) chce, aby mistři chodili do schůzí střízlivi.[6]) V Němcích najdeš takové zákazy pravidelněji než u nás.

V cechovní místnosti zasedalo se k stolům. Stůl cechmisterský byl přední. K němu přisedali cechmistři, jejichž předák schůzi řídil.

---

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72; řád 33.
[2]) Tamž č. 72; řád 38.
[3]) R. 1660 postřihačský řád praž. „brotmesser".
[4]) Arch. praž. č. 994, 207.
[5]) Arch. praž. č. 556.
[6]) Tamž 136, 130.

V Těšíně říkali tomu stolu „starší".[1]) Obecní mistři zasedali za stoly druhé. Těm říkali v Těšíně „stoly mladší". Také tovaryši měli svůj stůl. Kde byl cech o málu mistrech, tu zasedli všickni k jedinému stolu, jakož to nařízeno truhlářům v České Kamenici r. 1583.[2]) Při plné schůzi cechovní mistr nesměl si ani u „mladšího stolu" sednouti, kde by chtěl. Mistři sedali dle pořádku, jak který do organisace vstoupil, a místo k sedění bylo každému určitě ukázáno.[3]) Zasednouti měli „bez posměšků, škrábání nebo kumštů a postrků". Od stolu vyvstati nesměl mistr, kdy ho napadlo. Čtemeť v řádě pražských zedníkův a kamenníků (1586), „když se do cechu posadí, aby žádný nevyvstával, leč za hodnou příčinou, ale aby se prve starším opověděl". Nejmladší mistr obyčejně sedával u dvéří a dbával toho, aby bez odpuštění nikdo ven nevyšel. Řád pekařů v Ústí Labském (1608) vyhrožuje pokutou jednoho groše, kdyby mladší mistr, když koho buď tam nebo ven pustí, v rukou dveří držel.[4])

Do schůze mistři byli povinni přicházeti včas. Čekalo se určitou chvíli. Někde si na čekanou ukládali celou hodinu. Cechmistři na ten konec vstavili na stůl přesypací hodiny; někde zase rozsvěcovali svíčku určité velikosti. V polských ceších v Krakově měla býti svíčka, za jejíhož hoření mistři se scházeli, velikosti dvou dlaní.[5]) Dle řádu slanských pekařů [6]) cechmistr, jenž přišel „do společnosti" prvý, svíčku rozsvítiti nesměl pod pokutou libry

---

[1]) Věstn. Matice Opavsk. 1897, 34. „Předstoupil před starší stůl"; „bratří, kteří za mladším stolem sedí".

[2]) Řád německý v zemsk., arch. opis.

[3]) Princip vysloven v řádě pekařů heřmanoměstských r. 1591: cechmistři sedí podle volení na předním místě, po nich starší mistři, vedle nich mladší. Orig. perg. v arch. Heřm. M., opis v zem. arch. „V hospodě mistři mají svá místa dle pořádku, také tovaryši". Řád malostran. tesařů z r. 1594. V cechu sedne každý na své místo, „kdež mu náleží". Řád kovářů v Kut. Hoře 1593. V cechu, komu kde ukáží místa, aby sedl. Řád kožeš. tábor. a v Hradci Král. 1581. A stejně tak v cechu mydlář. v Hradci Král. Opis řádu v arch. zemsk. mus.

[4]) Arch. Památ. XV. 672. Diviš Čistecký.

[5]) Arch. praž. č. 994, 173. — Cechy krakow. Steslowicz 297. Svíčku shledávám spíš na venkově, sypací hodiny v Praze. Na Moravě svíčku měli tkadlci v Kojetíně dle řádu z r. 1539. Arch. Čes. XX., 433. Svíce u řezníků v Přešticích r. 1600, v Roudnici u ševců a j. Arch. mus., řády. Sypací hodiny u pražských kočí. Řád z r. 1577.

[6]) Řád pekařů ze Slaného v arch. rakovnic. lit. R. sv. 2.

vosku; musil s rozsvěcením čekati, až přišel druhý cechmistr. Jakmile hodina sprchla nebo svíce dohořela („zmeškal svíčku"), příchozí mistr platil pokutu za opozdění. Kdo bez odmluvy čili „ohrady" vůbec nepřišel, platil pokutu násobnou, poněvadž „pohrdl" cechem či, jak dí řád pražských pekařů z r. 1580, „že neumí sobě vážiti ustanovení a tolikéž že staršími svými pohrdá".[1])

Obhlížíme-li sazby pokut, jak jeví se v statutech cechovních v XVI. věku, neshledáme stejnosti ani pravidla. Nejmenší pokutu na zmeškání cechu shledávám u pražských malířů. Ti v řádě r. 1598 ukládají za malé zmeškání půl groše míšeňského. Za zmeškání půl hodiny groš. Zmeškalý cechmistr měl položiti dvénásob. Groš míš. pokuty na zmeškanou najde se tu a tam v cechu venkovském (u ševců pardubských 1570, u ševců soboteckých 1597). Nejhustěji nacházíš pokutu za zmeškání po groši českém (bílém), což rovná se 2 míšeňským. Tak na příklad u ševců a pekařů turnovských (1533), u soukenníků rychnovských (1537), tkalců náchodských (1559), u mydlářů pražských (1564), u zedníků a kamenníků v Praze (1587), u truhlářů pražských (1603), ba ještě po třicetileté válce u sladovníků rakovnických (1650). Byla tedy pokuta 2 grošů míš. obvyklá ve dvou stoletích a u cechů malých i velikých, pražských i venkovských. Tuto pokutu mladoboleslavští kožešníci statutem r. 1545 hrozili zvětšovati a to tak: kdo by nechtěl 2 groše položiti, tedy každou schůzi aby jemu připsáno bylo po 1 groši až do 5 grošů.[2]) Od polovice XVI. stol. některé pražské cechy zvýšují pokutnou sazbu za promeškání. Tak r. 1577 kočí mají pokutu 2 grošů českých (= 4 míš.); zámečníci malostranští od r. 1562 3 groše bílé, uzdáři téhož města 4 groše bílé. Jsou to cechy živné, o bohatých mistrech. Velikou pokutu jedné libry vosku (rovná se 15 grošům míšeň.) shledal jsem r. 1620 též na venkově a to u mydlářů Hradce Králové. Nesmyslných pokut za vinu tak malou shledávám ke konci XVII. věku. Na příklad hřebenáři staroměstští r. 1676 určili si, kolik čtvrtí hodin na pískových hodinách se zmeška, tolik liber vosku.[3])

Pokuta na úplné zanedbání cechovní schůze, pokud lze stopovat pravidlo, bývala čtyřikrát až patnáctekrát větší nežli na zmeškání. Ale krajem, místem a cechem nebývalo nic stejného.

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 230.

[2]) Arch. v Ml. Bolesl., kn. smluv. Fol. 42.

[3]) Arch. praž. č. 994, 394.

Nejmenší pokutu znám 3 groše bílé (6 míšeňských), která hrozila truhlářům v České Kamenici (1583); po čtyřech groších shledal jsem na příklad u pražských mydlářů (1564) a u rakovnických sladovníků (1650); po pěti groších bílých měli pokutováni býti řezníci pardubští (1570), pokrývači pražští (1583), soukenníci lounští (1581); šest grošů měli v statutě tkadlci náchodští (1559), sedm grošů a půl (15 míšeňských) shledal jsem u bečvářů turnovských (1564) a u truhlářů pražských (1603); pak se mi v statutech jiných cechů všecka ta čísla opakují, až náhle vyskytne se 30 grošů bílých či kopa míšeňská pokutou u knihařů pražských (1596). Toť na penězích nejvíc, pokud vím. — Velmi často zastupuje vosk řečenou pokutu. Půl librou chtívali se trestati malíři (1598); toť sazba nejmenší. Jednu libru uvádí veliký počet cechovních statut venkovských měst i pražských z let 1540—1612,[1]) lze tudy tu libru bráti za pokutu dosti obvyklou. V cechu staroměstských kočí (1577) přidávali k libře vosku ještě pokutu peněžitou dle uznání cechmistrů. Dvě libry pokuty shledal jsem u mydlářů v Hradci Kr. (1620).

Kdo zanedbal cech několikrát po sobě bez omluvy, tomu chtívali řemeslo zastaviti, ba jakožto vzpurného chtívali z cechu vyloučiti docela. Některé organisace držely statut, že vyloučen býti má, kdo třikrát nepřijde do společnosti.[2])

Svrchu řečeno, že vdovy do schůze zvány. V pražském však cechu uzdářském r. 1562 položeno do statut, že bude při vůli vdovině přijíti mezi ně do cechu, či nepřijíti, toliko aby příspěvek čtvrtroční (7 peněz) poslala.[3]) Tedy o peníze ženských členů cech stál, o ženské osoby ne. Proto je to pravzácný případ, čteme-li v statutech pražských kočí, že do řádné schůze kvartální může se postaviti žena na místě manžela svého.[4])

Který mistr bez dovolení ze schůze ušel před koncem, propadl také pokutu. Nebývá veliká. Obyčejně groš nebo dva groše č. po-

---

[1]) Některý doklad. Po jedné libře klobouč. praž. 1540, soukenn. kouřim. 1578, zedníci a kamenníci praž. 1586, kováři malostranští 1608, hrnčíři novoměstští 1612.

[2]) Ten statut čtu u kožešn. mladoboleslav. r. 1545, u pekařů pražských r. 1580.

[3]) Bibl. Lobkovic. rukop. 72; řád 34.

[4]) Arch. praž. č. 1761.

kuty. U koželuhů novoměstských r. 1612 libra vosku.[1]) Ale u pekařů staroměstských předčasný a zřejmě zakázaný odchod ze schůze kvalifikuje za zločin vzpoury. „Přitrefilo-li by se to, že by někdo z cechu řádně obeslaného svyvolně a zoufale proti vůli starších ušel," tak oznamuje řád z r. 1580 a chce, aby takový mistr byl pokutován dvěma kopami grošů (!) nebo týden aby byl u vazbě.[2])

Když hodina sprchla nebo svíce dohořela, cechmistři — každý svým klíčem — otevřeli pokladnici, která stála na jejich stole buď od jich příchodu nebo teď byla od pana otce přinesena. Tím že ji otevřeli, nastala chvíle k jednání. „Bez otevření pokladnice jednání moci nemá," toť princip všech cechů středoevropských od Visly až k Rýnu.[3]) Otevřením pokladnice schůze zahájena a všem shromážděným nastala nutnost zvláště slušného chování, neboť pokladnice byla jako oltář cechovní. S úctou zvali ji „matkou". Matka otevřená nutila k úctě. Mistr žádný, přišed do cechu, nic šprýmovati ani co rozprávěti nemá, dokud jest pokladnice na stole, a který by ji zneuctil, pokuty dá tři kopy grošů. Tak si ustanovili r. 1544 humpolečtí tkadlci dle vzoru tkalců německobrodských.[4]) V chomutovském cechu tkadličím hned po otevření pokladnice musily ženské pryč za dvéře se bráti, prý aby nevynesly tajností řemesla. To se týkalo i vdov pozvaných.[5])

Organisace pražské a brzy po nich i venkovské snažily se, zvláště od hrany XVII. věku, pokladnici pořiditi sobě pěknou. Sic ještě r. 1604 zapsáno v cechu pražských mečířů o prosté truhlici žluté, v níž pokladnice železná,[6]) ale kolik let před tím — r. 1594 — tesaři pražští pořídili si pokladnici ozdobnou a honosnou; jest vyšnořena kartušovým rámováním, mělce řezaným, uprostřed čela jsou v barevném vykládání znaky a nástroje řemesla tesařského.[7]) Pokladnice pražských postřihačů soukennických, mladší nežli předešlá, jest již nádherná architektura s risality a pilastry i výklenky

[1]) Bibl. Lobkovic. rukop. 72; ř. 54

[2]) Arch. praž. č. 994, 230.

[3]) Arch. praž. č. 1067, 335.

[4]) Solař, Paměti Humpol. 86.

[5]) Řád z r. 1576. Arch. v chomut. Privilegenbuch. Opis v arch. zemsk.

[6]) Arch. praž. č. 1210, 183.

[7]) Je to zatím nejstarší zachovaná pokladnice v mus. měst. Prahy. Pojednání a obrazy pokladnic v mus. chovaných viz od Harlasa v Časop. Spol. přát. Starožit. XI. 122.

orámovanými, s vyřezávanými poprsími i celými figurkami; postříbřené postřihačské nůžky drží na jedné straně dva lvi, znak malovaný a zlacený, na druhé straně drží dva andělíčkové.[1]) Pokladnice cechů pražských a po nich i venkovských byly čím dále nákladnější. Když cech se z hospody stěhoval do jiné, matka pokladnice bývala nesena slavnostně i s muzikami.[2])

Když v společnosti cechu otevřena pokladnice, přední cechmistr zahájil jednání zvykem zbožné doby díkem Bohu, že ráčil všem dáti se shledati. K tomu připojil některá napomínání o zbožnosti a zdvořilosti k představeným úřadům. Pražský cechmistr pokryvačů hovořil: „Předně abysme se p. Boha báli, na slovo boží rádi chodili, slyšíce slovo boží, ním se řídili, nebo sám syn boží mluviti ráčí: hledejte nejprv království božího, jiné všecky věci k práci vaší budou vám přidány. Potkávajíc pana cís. rychtáře a pány radní, klobouky abyste snímali, pozdravení dávali, neučiníte jim tu čest, jako sobě tu pochvalu.“ — Pak přišel k prvnímu kusu cechovního programu: vyzval, aby do matky pokladnice peníze dobré skládali, tu, kde se složí, k další potřebě se najdou.[3]) Potom skládal každý příspěvek, „kdyby potřeba nastávala, aby měli se k čemu utéci.“[4]) V organisacích pražských byl ten čtvrtletní příspěvek v XVI. věku od 1 groše míšeňského po 6 grošů m., v organisacích měst venkovských od 4 malých peněz až do 4 grošů míš.[5]) Vdovy platívaly polovici příspěvku.

Druhým kusem programu kvartálního mělo býti čtení statut, aby si každý živě připamatoval práva i povinnosti své. Velmi upřímně zapsáno v novoměstské knize řeznické r. 1617, že artikule se mají čítati „netoliko pro mladé, ale i také pro staré, kteří pro lakomství a ne tak pro nepamět na to často zapomínají“.[6]) Čítati také bylo privilegia, obdarování králova a nařízení všeliká. Ale

---

[1]) V mus. měst. Prahy. Ozdobené pokladnice cechů venkovských viděli jsme na výstavě Národopisné v Praze r. 1895.

[2]) V Kostelci nad Orlicí soukenníci stěhují r. 1724 matku pokladnici s muzikou, basou a valdhornami. Arch. mus. Kn. soukenn.

[3]) Kn. v měst. mus. pražsk. Je to řeč mladší doby sic, ale nepochybuji, že tak hovořil cechmistr XVI. věku také.

[4]) Řád krejčí v Rakovn. 1580. Arch. taměj. lit. R.

[5]) Pokud vím platili v Praze nejvíc šmukýři r. 1584 a lůžkaři (puškaři) r. 1593. Na venkově nejméně dávali ševci pardubští (1570), nejvíc kováři a koláři v Hoře (1593).

[6]) Zem. mus. 24, G. 6; 17.

to všecko obyčejně čítáno jen v jedné schůzi; ševcům novoměstským konšelé musili r. 1594 zvlášť nařiditi, aby statuta a nařízení čítali „každé suché dni". Bez dovolení všech nikdo si majestáty ani statuta opsati nesměl.[1])

Třetí kus řádné schůze kvartální býval rázu zákonodárného. Navrhováno totiž a činěno „domácí snesení", „domácí nařízení". Taková soukromá domácí snesení týkala se rozmanitých správních věcí: měnily se jimi poplatky pokutné, sazby vstupného do cechu,[2]) platy na zavyučenou, počet mistrovských kusů a jiné věci, v statutech udávané; proto právě poplatky, v řádech uvozované, nesrovnávají se vždy se skutečností, neboť cech žádal více či méně dle toho, jak se soukromě mistři v cechu dohodli. Domácími sneseními často upravovali soutěž mezi sebou, jednali o společném nákupu suroviny a zdá se, že smlouvali se o cenách, kterak a zač budou to ono spotřebitelům měřiti, vážiti a nabízeti. Zlobíť se na taková „cechovní svolování" Jan Aupický, farář u sv. Štěpána v Novém městě r. 1571, an píše, že čert cechovníky na své topořiště nasazuje, „když se scházejí, aby míry, závaží, lokty buď zmenšili neb zvětšili, nebo koupě své zmenšili a prodaje nasadili pro zlepšení svého oužitku a chudým k ujmě."[3]) — Při sneseních, která měla zůstávati soukromým domácím řádem, všickni přítomní se rukou dáním zavazovali držeti je.[4]) Kdo se nezavázal, toho cech nemohl nutiti k tomu, aby zachoval snesení domácí, neboť soukromé cechovní usnesení platilo za obecný řád jen tehdy, když je potvrdili konšelé. Městská rada, dověděvši se o domácím snesení, mlčky trpěla je pouze tehdy, když nebylo dle jejího soudu nikomu na škodu. Princip obecně platný vyslovili r. 1546 konšelé rakov-

---

[1]) Kdysi bylo r. 1564 od pražských bradýřů žalováno, že si spolučlen opsal majestát, konšelé nařídili, aby ho položil, poněvadž snad bez vůle jiných jej sobě vypsati dal; ale že by neškodilo, aby jej všichni nebo každý z nich měli". Arch. praž. č. 1236, 177.

[2]) V řeznické knize litomyšlské jest r. 1602 zápis domácího snesení: „Na tom sou se mimo předešlé snesení společně snesli, což by od těch osob, kteréž k tomuto našemu poctivému cechu přistupovaly, [bráti se mělo]; mistrovský syn povinen bude dáti 1 kopu míš. a libru vosku, ti přespolní 2 kopy a 2 libry vosku".

[3]) Aupický, Knížka, kteráž slove Boží oumluvy s lidským pokolením.

[4]) V lounské knize bednářské jest pozdní zápis (1662), že mistři „mezi sebou nařídili, aby se dílem na sebe netlačili, díla se nedoprošovali, a to snesli se rukou dání držeti". Kniha do zem. mus. daná P. Mühlsteinem.

ničtí: „kdy sobě který cech u sebe uložil něco bez povolení pana purkmistra a pánův na škodu vší obce, to držáno nemá býti".[1]) Mělo-li se domácí snesení státi závazným řádem, konšelé chtívali, aby stalo se co možná jednomyslně. Tak se na příklad konšelé pražští r. 1564, zrušivše nějaké snesení ševců stran ukazování řemesla nebo mistrovských kusů z důvodu, že se o to společně nesnesli a že jsou sobě v tom na odporu, nařídili jim, aby zůstalo, což jest v užívání od starodávna; kdyby se však snesli a „narovnali", aby snesení vznesli na radní dům.[2]) Chtěl-li cech tomu, aby domácí usnesení stalo se statutem, donesli je konšelům sami.[3]) Někdy konšelé také ze své iniciativy uložili cechu, aby snesl se o některé kusy, jimiž by cechovní artikule byly doplněny nebo dle času opraveny a „obrozeny", a ty aby v spisu uvedené podal k uvážení radě.[4])

Čtvrtý kus programu valné schůze cechovní týkal se přijímání členstva do cechu, zápisu učedníkův i jejich propouštění. Mistři nesměli ani jindy přijímáni býti nežli v některé hlavní schůzi plného cechu; stejně tak mistr byl povinen i učedníka hlásiti v plném cechu, a tu také jemu dával za vyučenou. Když umřel mistr, v plném cechu řízeno o nastávajícím novém poměru cechu k nebožcovým dětem a vdově. Svrchupsanému knězi Aupickému se nelíbí tento kus cechovního řízení; díť, že mistři usnášejí se proti tomu, který se řemeslu učil a dobře je umí; i pro nepřízeň radu o to drží a nedopouštějí jemu, aby živnost svou vedl; opět umře-li mistr toho řemesla, „vostane vdova, syn, scházejí se, aby vdově, synu, zastavili řemeslo, prý, vdaj se, a synu, aby se oženil; to jest zlodějstvo vdovám a sirotkům".[5]) Ovšem tak zlé to vždy nebývalo, jak dvojctihodný kněz přehorlivě líčí.

Pátý kus programu v hlavní schůzi cechovní byl soudní. Kvartální schůze — aspoň dvě v roce zajisté — konaly se před hody čili svátky, a tu býval obyčej, často i úřadem vyšším rozkazovaný, prve nežli se soud začal, vyzývati mistry k smíru. Cech-

---

[1]) Rakovn. kniha v arch. zemsk.

[2]) Arch. praž. č. 1236, 204.

[3]) Arch. praž. č. 556. Dva nové články novoměstských soukenn. z r. 1596. Cech zámečníků v Kouřimi r. 1560 usnesl se o článcích, rada přidala své, a tak vznikla statuta cechovní. Arch. zem. mus. Cechy, Kouřim.

[4]) Příklad z praž. cechu soukennick. z r. 1564. Arch. praž. č. 1236, 114.

[5]) Jana Aupického Knížka, kteráž sluje Boží oumluvy s lidskym pokolením. R. 1571.

mistr přední oznámil, že jest jistá vůle purkmistra a pánů (někdy i císařova), aby jedenkaždý k slavnému hodu páně v lásce zůstával a hněv od sebe odvrhl; potom se doptával jednoho každého, mají-li k sobě jakou nelibost a hněv, a sliboval, že cechmistři se přičiní spokojiti rozhněvané; jináče každý má svobodu vyvstati ze zástolí před matku pokladnici a pány starší a uctivě stížnost svoji nebo žalobu učiniti; páni starší vedle slušného uznání učiní za dosti a vinníka potrestají. Nastalo-li soudní řízení, bývalo, jakož svrchu dotčeno, stručné. Kdo žalovati chtěl, vstav, postavil se při pokladnici; žalovaný vstal hned také; onen byl povinen uctivě přednášet, tento pokojně odpovídat.[1]) Při žalobě strana viněná měla mlčeti; místo pokojné obrany haněti protivníka,[2]) dávati mu lži, tlouci na stůl, to bývalo v přemnohých řádech zakazováno.[3]) Když strany vypověděly svoji věc, bylo jim kázáno vystoupiti, a v jejich nepřítomnosti jednáno o při a učiněno rozhodnutí z plného cechu.

Předůležitým kusem cechovního jednání v hromadě valné bývaly věci finanční, zvláště konání počtů, jež dělo se obyčejně jednou v roce.

Hlasování o jednotlivých předmětech nebývalo jako dnes v spolcích a v parlamentech oddělováno od debaty. Za oněch časů slulo hlasování „přímluvou", „kazkou", „potazem", „zdáním" a z těch slov již s dostatek vyzírá jeho ráz. Když cechmistři vyzvali mistry „k přímluvám", když „na stoly zdání podáno bylo",[4]) když „byla kazka vůkol okolo pořádku", to znamenalo, že mistr má říci svoje mínění o předložené věci a to mínění že platí za hlas, za rozhodující, konečný o věci soud. Hlas či mínění mohl každý vydati stručně či mohl přednášeti delší důvody. U pokryvačů pražských stojí v statutě: „Svobody mluvení nepožívejte, leč na koho se podá přímluva, pod trestem vězení". (1583). Obyčejně mistři vydávali svá zdání dle pořádku, jak seděli, od nejstarších k nejmladším. Ale v některé organisaci hlasovalo se, jak cechmistři koho vyzvali. Při tomto způsobě hlasování došlo také konečně na všecky, ale

---

[1]) Z řádu kovářů kutnohor. r. 1593. Arch. horský č. 4760.

[2]) Řád mohelnických tkadlců (1584) odsuzuje toho, kdo nemlčí, k 6 penězům bílým; kdo haní k vězení a k 6 grošům bíl. i „funtu" vosku. Arch. zem. mus. perg.

[3]) Udeřit na stůl zakazovali lounští bečváři ještě r. 1665 pod pokut. 5 gr. miš.

[4]) Fráse v arch. praž. č. 1067, 357. R. 1610.

cechmistři měli na hlasování větší vliv, neboť mohli klásti potaz nejdřív svým přívržencům, jichž hlasy ostatním suggerovaly. Když podával mistr svoji „přímluvu", ostatní měli mlčeti a poslouchati, což odůvodňuje statut kožešníků králohradeckých a táborských (1581) s naivní nezdvořilostí: prý dle sv. Pavla „měly by umlknouti řeči nemoudrých".[1]) Kdo neposlouchá, když se mluví, platiž dle statutu německobrodských kloboučníků z r. 1544 čtyři groše bílé,[2]) u kolečníků pražských r. 1613 však jen krejcar vůbec. Zakazovalo se všecko mluvení „bezpotřebné".[3])

Našeptávati, vskakovati do řeči trestáno až 10 groši.[4]) Také tak trestáno, kdyby někdo vydával dřív svůj hlas než na něho došla řada, což podivnou stylisací vyjádřil statut kovářů v Českém Dubě (1568): „Mluvil-li by kdo v cechu, ježto by naň potaz podán nebyl, a soud zavírati chtěl, neuměje lepšího rozumu ukázati, takový mlčení zachovej a jinému nepřekážej pod pokutou 10 grošů míš." [5]) Totéž zakazovali si bečváři turnovští slovy, aby se „mladší před staršími v potazích nevytrhovali".[6]) Zakazováno pod pokutou vysmívati se „přímluvám" a „valchovati" je. Cechmistr, když „přímluva" hovořena dlouho „bezpotřebně", mohl zaraziti mistrovi řeč a řečníka napomenouti, „aby se ad materiam přimlouval a zanechal obšírnosti"[7]); když neposlechl, cechmistr mohl mu odníti slovo; tak aspoň rozumím statutu svrchupsaných českodubských kovářů, jenž stanoví 10 grošů míš. pokuty, „kdyžby starší kázal kterému mistru sísti, a on by nesedl." Mistři mluvívali totiž stojíce. Většina hlasů rozhodovala. Když r. 1589 malostranských řezníků přední cechmistr pokládal svůj hlas za silnější všech, vysvětlil cís. rychtář a konšelé svrchupsaný princip většiny takto: předního staršího hlas v přímluvách toliko jeden hlas jest, a tak jiných tří (cechmisterských) hlasů sám přemoci nemůže, leč by jiní všickni mistři k němu přistoupili; pakli by se starší

---

[1]) Rukopis arch. táborsk. v praž. arch.

[2]) Statut v arch. zem. mus. 1544.

[3]) U reihcechu na Táboře. Statut z r. 1553. Opis v arch. mus. zem. A také ještě r. 1647 v statutě soukenníků turnovských čte se, že má v společnosti cechovní každý pokojně seděti a všech zbytečných řečí a rozprávek zanechati. Z opisů dra Šimáka.

[4]) Statut soukenn. v Sušici z r. 1600.

[5]) Arch. mus. zem. Listiny z Č. Dubu.

[6]) Statut. bečvářů turnov. 1564. Z opisů dra Šimáka.

[7]) Řád novoměst. malířů a sklenářů z r. 1669. Arch. praž. č. 556.

na dvý dělili, tehdy k které straně větší díl obecných mistrů přistoupí, těch hlas má obdržeti".[1] Při té příležitosti rychtář a konšelé malostranští hned se také nabídli, že by se schůze zúčastnili „pro zachování svornosti", kdyby něco těžkého k uvažování přišlo a pro ně posláno bylo.

O čem v cechovní hromadě jednáno, to mělo zůstati v tajnosti. Tomu mistru a cechmistru, který by jednání prozradil, — či, jak říkali, „cech pronesl", — hrozilo se pokutami od starodávna přísnými, neboť dle kožešnického řádu města Hradce n. Lab. a odtud dle táborského (1581), má býti „rada a tajemství skryto a zavříno jako v žaláři" a mistři mají se držeti Seneky moudrého, jenž dí, „že víc sobě samému sluší věřiti než jinému".[2] Proto také v některých statutech čteme, že mistr nemá nic z cechu svěřovati ani manželce, ani příteli.[3]

V XV. věku za pronesení cechu i vylučovali mistra z organisace. Vyloučením hrozí veškeré cechy i v XVI. věku. Tak na př. sladovníci v Lounech snesli se r. 1564 že má prázden býti cechu na vždy ten, kdo ho pronesl, „neboť cech rada jest".[4] Též tak měli v statutě r. 1580 pekaři a pernikáři v Praze,[5] a jiní jinde. Vyskytují se však tresty i menší, ale vždy poměrně ještě dosti tuhé. Tak v mnohém řeznickém cechu východočeském ukládá se mistru, jenž by pronesl cech, aby položil kopu českých grošů, kámen vosku a po celý rok aby při cechovní schůzce sedával venku před světnicí. (tak v řádě řezníků rychnovských z r. 1528, pardubských ještě r. 1570). Místo toho také někde ukládali na pronesení cechu ztrátu živnosti na čtvrt roku (na př. ševci pardubští 1515 a 1570).[6] V Praze vyskytuje se na tu vinu pokuta jedné kopy míšeňské; tak na příklad u zámečníků r. 1562, u knihařů 1596, ale také někdy vězení neurčitého trvání (na př. u soustružníků r. 1576). Někde pohrozili pokutou i jen několika groši. Takové poměrně malé pokuty po 10 groších českých shledal jsem r. 1545 u kožišníků mladoboleslavských, r. 1553 u smíšeného cechu na Táboře, v r. 1581 u ko-

---

[1]) Arch. praž. č. 2173. C. 6.

[2]) Rukop. táborský; v něm řád hradecký do Tábora 1581 půjčený.

[3]) Řád mělnických a kosteleckých krejčí. Arch. mus. zem. Opis z r. 1538.

[4]) Poznamenání pořádku řem. sladov. v arch. lounsk. Půjčil arch. Merz.

[5]) Arch. praž. č. 994, 230.

[6]) Řád v arch. mus. zem.

žešníků Nového Bezdězí nebo Bělé a j.[1]) Krejčí rakovničtí pokutovali pronesení cechu i jen $7^1/_2$ grošem. Cechmistrům všude hrozil peněžitý trest dvénásobný. — Některý statut jmenovitě uvádí, že nemá býti prozrazováno z cechu, kdo byl z mistrů nějak pokutován a kdo jak při tom hlasoval; ono patrně nemělo pronášeno býti, aby se necechovní sousedé trestanému mistru neposmívali, a toto zase nemělo se vynášeti, aby mistr odsouzený nad svými kollegy, kteří „přimlouvali" jeho trest, se nevymstíval.

Že se v organisacích českých, do nichž v XVI. věku dostali se takoví mistři němečtí, kteří nechtěli nebo nedovedli naučiti se česky, úředně přednášelo jazykem obojím, to budiž uvedeno tu jen pro úplnost. Sílu a příčiny německého návalu do českých řemesel vyložil jsem jinde.[2]) Čeští mistři někteří ochotně a samochtíc poddávali se utrakvismu, jakož to vyciťuji z řádu malířů Starého a Menšího města z r. 1598, v němž stanoveno, aby se všecko konalo napřed v jazyce českém a teprv, „byla-li by potřeba, jazykem německým".[3]) Obojího jazyka organisace vyskytují se nejdříve a nejčastěji v Pražských městech, kamž byl stok německých řemeslníků v druhé půli XVI. století největší. Uvádíme z takových cechů zamečníky již r. 1560, pláten mandlíře a barvíře z r. 1562, krejčí z r. 1610, knihvazače z roku téhož. Bylo takových organisací, kde se „jak česky tak německy promlouvalo",[4]) kde se všecko jednání „pánům bratřím německým po německu přednášelo".[5]) Tuším, že k dvoujazyčným cechům pražským nutno počítati všecky ty, do jejichž správy zvláště ke konci XVI. věku dostal se jeden nebo dva Němci za cechmistry.

K cechovním schůzím hlavním připojovány na konec mistrovské svačiny čili cechovní „kollace" (pití a kvas). V Ratiboři hrnčíři tomu říkali „zahájené pivo píti".[6]) Pití spojováno s každou schůzí, natož s hlavní! Jen malíři pražští, pokud vím, oddělovali svačinu posledního kvartálu od úřední valné hromady; kladli si totiž po-

---

[1]) Arch. bolesl. kn. smluv, fol. 42. Arch. mus. Bělá. Arch. zem. Opisy z Tábora 1553.

[2]) Řemeslnictvo v XVI. stol.

[3]) Arch. praž. č. 994, 156. Totéž v č. 324, 47.

[4]) Arch. praž. č. 1067, 323.

[5]) Tamž č. 1067, 360.

[6]) Řád hrnč. v list. zemsk. mus. 1579—1613. Kdo začne svádu, musí „zahájené pivo dolíti".

slední schůzi kvartální před den svého patrona sv. Lukáše, v ní konali hlavně počty, a pak teprve v den sv. Lukáše konali pobožnost a veliký hodokvas či svačinu, jíž se účastnili mistři, tovaryši i pozvaní hosté.

Staroměstští a malostranští malíři na ten konec volívali zvláštní komisi, která skoupila a spravila všecko k svačině potřebné. Mistři musili na svačinu dle usnesení každoročního napřed platiti, „ničímž se nevymlouvajíce, ať byli potom při svačině čili ne". Tovaryši dávali polovici příspěvku. Není u nás řemeslnických statut, aby v nich tolik místa věnovalo se svačině, jako u pražských dvou cechů malířských[1]); viděti, jakou důležitost jí přikládali.

Který cech scházel se k valné hromadě v bytě cechmistrově, ten po vykonaném sedění odebíral se na svačinu do hospody. Statut kovářů, zámečníků, kolářů a bednářů v Bělé (r. 1572) tou příčinou nařizoval: když se z cechu do hospody jde, tu předem cechmistři dva a za nimi od starších až do nejmladších po dvou pořádně aby šli pod pokutou půl groše českého.[2]) Jestliže cech úřední schůzi i svačinu konal na hospodě v téže místnosti, proměnil se zevnějšek hromady potud, že nastala jaká taká volnost v chování mistrů a že na hlavní stůl cechmisterský, po zavření pokladnice, postaveny cechovní picí nádoby honosné. Byly to především konvice cínové, čím dále dobou tím větší. Cechovní konev humpoleckých tkadlců (prý z polovice XVI. věku) jest z cínu litá na způsob hradní věže s cimbuřím, ozdobená lvíčky na víku a na nožičkách, 17 palců vysoká, 12 liber vážící. Na plášti je rytý nápis od kterých mistrů a cechmistrů konvice pořízena.[3]) Cínovou věž s cimbuřím měli také pekaři, mlynáři a pernikáři v Slaném r. 1577.[4]) I na ní rytíř vyryt. Zdá se dle množství zachovaných konvic, že byla tato forma oblíbena vůbec. Pověstně velikou takovou konev cechovní měli sladovníci. O slavnosti nosili ji na nosítkách.[5]) Konve cechovní z pozdějších let XVII. věku berou na sebe ráz barokní, podobajíce se někdy boubelatým džbánům velikým.[6])

[1]) Řád staroměstských a malostran. z r. 1598 v arch. praž. č. 994, 156; č. 324, 47.

[2]) Arch. zemsk. mus. 1572, Bělá.

[3]) Solař, Paměti Humpolce, 84. Mistři zovou se v nápise zvykem přátelským „tovaryši": Červenka, Svoboda, Šlechta, Hladík, Vlašťovička.

[4]) Chová se v mus. města Prahy.

[5]) Byla v sbírkách Lannových.

[6]) Jedna taková z r. 1686, mečířům náležitá, je v měst. mus. praž.

Malované džbánky hrnčířské a sklenice s vpálenými znaky, figurami a nápisy jakožto ozdobu stolu cechmisterského při svačině objevují se také teprve od pozdějších let XVII. věku.[1]) Stříbrné koflíky bývaly asi věcí vzácnější na stole cechmisterském. R. 1525 pražský soused Zikmund vinopal, leže na smrtelné posteli, slíbil bečvářům, že jim dá do cechu takové koflíky tři, že stojí 30 kop, a pozdraví-li se, že jim dá na ty koflíky erby bečvářské udělati.[2]) Ale psáno není, stál-li v slově.

Obecným mistrům přinášela čeleď hospodská pití v obyčejných nádobách; cechmistrům naléval písař nebo služebník cechovní a v nebytí jejich posluhoval mladší mistr.[3]) V hlavních schůzích čtvrtročních píjelo se obyčejně na řád. Každý mistr i přítomný tovaryš určitý peníz položil k řádu (v Praze obyčejně po bílém groši)[4]), a když propito, co složeno, skládali se bezpochyby znova. Mladší posluhující mistr kladl jen polovici. Někdy také chtívali, aby se zaplatilo všecko z cechovní pokladnice, o čemž svrchu při financích zmíněno.

I při svačině měl býti zachováván řád slušnosti a dobrého chování. Mistři neměli se opíjeti, hádati, rváti; neměli oplzle mluviti,[5]) pivo rozlévati, nevěstce nebo „zběhlé žínce" podávati připíti.[6])

Nebudiž pochybováno o tom, že veliká většina cechovních schůzí hlavních i se svačinami v Praze i na venkově vykonala se řádně, pokojně a tak, jak čest řemesla kázala. Při tom arci nelze zamlčeti, že někdy a někde přece provinili se členové proti sta-

---

[1]) Sklenice ševců z r. 1686 v mus. měst. Prahy, jest z nazelenalého skla, dva muži v parukách červených drží znak, botu. Sklenice sladovníků tamtéž z r. 1692 má nápis: „My, sladci, švarné hrdiny, naše řemeslo nad jiny, chudy, bohaty ho užívají, až časem závrať v hlavě mívají." Cechovní hliněný džbán kovářů v Oustí n. Orlic. z r. 1682 má nápis humoru obhroublého, začínáť: „Když náš měšec řehce a zní, jsme krčmáři k potěšení .... než když prázdný se spatřuje, tu nám dvéře ukazuje." Zeiner, Ústí n. Orl. 84.

[2]) Arch. praž. č. 1047.

[3]) Archaeol. Památ. XV., 672. Čistecký, řád pekařů v Ústí Lab. 1608.

[4]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkp. 72; řád 38, 1594. Tesaři malostranští.

[5]) V řádě kožešníků ve Svinech: „Dokavad v cechu seděti budou, aby oplzlých mluvení a lání se uminulo a toho ušetřilo". Orig. z r. 1603, majetek Jos. Fixle, posledn. kožešn. mistra ve Svinech. Opis v arch. zemsk.

[6]) Na to měli hrnčíři třeboňští, soběslavští, veselští a lomničtí pokutu půl libry vosku. Řád z r. 1555. Antl v Arch. Památ. XVIII., 62.

tutům. Někdy sami cechmistři přenesli svoji nesvornost a kyselosti vzájemné do hlavní schůze. Tak na příklad r. 1560 pražští cechmistři truhlářů viní u konšelů cechmistra Jakuba, že maje se v cechu, když se scházejí, pokojně chovati, chová se nepokojně; v poslední schůzi křičel, že by raději s tesaři a huntýři cech míti chtěl. Dostal se do vězení za to.[1]) R. 1588 stejně tak dostali se do městské šatlavy dva cechmistři pražských malířů a sklenářů, Václav Cziubr a Bauslav sklenář pro nezpůsobné a nepokojné chování v cechu; v každém shromáždění působili ti dva „hadrunky a svády".[2]) Pavel Barbat, staropražský kamenník a cechmistr, tropil v cechu druhým kollegům takové nesnázky a protivnosti, že ho naposled ani nezvali do schůzí; r. 1557 ho prožalovali u konšelů, že jim nadává sedláků.[3])

Obecní mistři rušívali klidný průběh schůze nejspíše, když některý bujnější z nich byl v plném cechu viněn a k nějakému trestu odsouzen. Tu býval oheň na střeše tím prudší, že mistra odsuzovali mistři, lidé jemu rovní, kdežto na radním domě při odsouzení konšelském byl by snad mlčel. Tu se přiházela nejspíš urážka matky pokladnice tlučením do stolu a neuctivým protestem, jak toho příklad z Hradce Jindřichova r. 1612 z cechu postřihačského. Tam v schůzi cechovní byl totiž mistr Lorenc pro nějaký „nepořádek" odsouzen, i „tloukl jim na stůl a do vězení jíti nechtěl", pak tvrdil, že se všickni proti němu pozdvihli jako vrány, že mu ani mluviti nedají, a to vše z pouhé závisti, že lidé drobet před jinými dílo k němu nesou, sic jináč že také jim, Němcům, ani nerozumí. Konšelé však mistra odsoudili do vazby, poněvadž „jim na stůl, kdež truhlice jejich stála otevřená, tloukl a poslušenství zachovati nechtěl."[4]) Častěji přiházelo se, že se sporné strany, majíce dle statutu klidně jednati, spolu zuřivě pohádaly před stolem cechmistrů. Někdy i při pouhém smiřování nastal v schůzi křik a pohoršení. Tak v hlavní schůzi pražských bečvářů r. 1565 mistr Pintvan s mistrem Kapounem, učinivše na sebo žalobu, byli smiřováni; když pak vystoupili ven, aby cech v jejich nepřítom-

---

[1]) Arch. praž. č. 1234, 104.

[2]) Arch. praž. č. 96, 223.

[3]) Přidali ještě také vinu, že slíbil svíci dáti cechu a nedává. Odpověděl, že nyní nemá, až ho pán Bůh nadělí, a do pořádku že nebývá obsílán. Arch. praž. č. 1233, 93.

[4]) Arch. hradec. Manuál z r. 1610, 78.

nosti mohl usnésti způsob smíru, tam vně vynadali si ďáblů, zlodějů a čertů, načež Pintvan v schůzi prohlásil, že, co předešle se stalo, všecko odpouští, ale co se mu nadalo teď vně, toho neodpustí.[1]) Byl z toho křik a soud před konšely, jenž vlekl se ještě r. 1568.

Není pochyby, že pánovitý a nezdvořilý a jináče chybný cechmistr leckdy byl příčinou bouře v cechovní hromadě. Ký div, byl-li všecek kotlářský cech novoměstský o to vzhůru, když r. 1567 v schůzi cechmistr Heydlar zahřímal na Kavku tovaryše: „Jdi do Vopavy k svý krávě a spravuj tam svá telata". Byl z toho pak konšelský soud a cechmistr zavřen.[2])

Někdy vznikaly hádky v schůzi cechovní pro některou správní funkci cechmistrů, kterou obecní mistři neuznali za správně provedenou. Tak na př. r. 1550 zle nepohodli se v schůzi kožešníci novoměstští se svými cechmistry o nákup suroviny. Dostal se spor k soudu na radnici.[3]) Jsou též zprávy o tom, že obecní mistři byli nespokojeni s počty cechmisterskými, což někdy i v hlavních schůzích bouřně projevovali. Opposici vedl obyčejně jeden ze smělejších mistrů. Cechmistři snažívali se předejíti bouři tím, že takového nepokojného mistra do schůze nezvali. Někdy se jim podařilo, jindy ne. Jiřík Hložek, hrnčíř v Turnově, když ho proto nezvali, konečně žaloval na radním domě. Žaloval tři cechmistry hrnčířské r. 1595, že počet z příjmů cechovních učiniti zanedbávají a, obsílajíce cechy, jeho že nevolají, ano i jiným mistrům, aby s ním v ničemž činiti neměli, rozkazují. Konšelé uložili den, v kterém schůze s počty konati se musí. Asi tuze klidnou nebyla.[4]) Velice bouřlivou hlavní schůzi, v níž vyjádřena cechmistrům nedůvěra v počtech, měli r. 1594 ševci novoměstští, jakž o tom svrchu zmínka.

R. 1610 u krejčí staroměstských pokažena valná schůze kvartální, poněvadž cechmistrovi Václavu Šindlerovi se zdálo, že druzí dva cechmistři, Tanzer a Král, nějak nerozšafně koupili dům pro cechovní potřeby. Zachovalo se o té schůzi několik soudních svědectví, z nichž lze na poučenou sestaviti obrázek pohnuté valné hromady. Jakmile sedění zahájeno, Král, drže hlavní registra

---

[1]) Arch. praž. č. 1048; č. 991, 397.

[2]) Tamž 1156, D. 14. R. 1569 musili malíři a sklenáři pražští smlouváni býti skrz ubrmany, že budou věci v schůzích pokojně řízeny. Arch. praž. č. 2219, 254.

[3]) Arch. praž. č. 1421, A. 18.

[4]) Arch. turnov. Acta forens. 1595, 23.

v rukou, ptal se, má-li se majestát (a statuta) čísti. K tomu rychle Šindler vece: „Nač jest, však se žádný jím neřídí a nezachovává ho!“ Král odtušil: „Kdo se jím neřídí?“ „I vy!“ odpověděl Šindler. Král dal se do nadávání, mluvil, že Šindler v hrdlo lže jako šelma a že by ho měl hrom zabít. To k sobě mluvili oba ještě za obecné nepozornosti a šumu; vypravujeť mistr Herynk soudu, že oni mluvili spolu, a já se domníval, že rozprávějí strany pořádku, až Václav Šindler zahromoval, tu řekl jsem: „Huj, huj, pěkně! Máte jiné rovnati a sami se nemůžete spokojiti!“ Zatím již Šindler za stolem skákal, jakoby přes stůl skočiti chtěl někomu mezi oči. Byl dle mínění svědkova hrubě opilý, přišel do schůze již opilý. Také Král tloukl registry o stůl a rukama pleskal Šindlerovi mezi oči. Shromáždění vidouc, co se děje, stichlo, aby lépe doslýchalo, oč běží. Pochopili brzo, že je hádka pro dům k pořádku koupený. Šindler vykládal všemu cechu, že nerozšafně se stavením nakládají, tak jakoby peníze z pokladnice kradli a do bláta je házeli; prý říkají, že za dva trámy dali šest kop, a zedníci praví, že dáno než pět. Na ta slova vyvstali mistři ode všech stolů a bylo už jasno, že ta nařklivá věc musí ke konšelskému soudu.

Tím se také vše na chvíli uklidnilo a cechmistr Tanzer oznámil jako další kus programu, že žádají do společnosti cechovní vstoupiti dva židé s prosbou za ostatní židy, aby byli do cechu přijati, že budou platiti do truhlice poctivé peníze a nebudou držeti stolířů.. Na to hned Václav Šindler ze zástolí vyrazil mluvě: „Mají pohané mezi nás vstupovati, abychom je do pořádku přijali, pro boha vás, páni bratří, prosím, nedávejte vůle své k tomu, nebo zač by nám to jiní pořádkové vykládali, poněvadž to nikde není slejcháno nikdyž, aby židé měli v pořádcích bejti!“ Tanzer na to promluvil, že jest slušná věc, aby se od židů něco vzalo a svobodu měli dělati. Ale valná hromada uznala, že by to nebyla slušná věc, a židé ani nepředpuštěni.

Po té učinil Král obšírnou řečí výzvu k cechu, aby vedle možnosti každý něčím přispěl na stavení domu, který bude krejčím hospodou. Totéž promluvil Tanzer po německu. Ale Šindler se opět prudce ozval: „Kterak máme co přidávati, když se to tak nerozumně jedná a mnoho peněz vydá!“ A teď dal se do počítání, co jak nedobře koupeno. Do toho vpadl Tanzer: „Co tehdy? Krademe peníze z pořádku?“ „Nepravím“, odvece Šindler, „ale nerozšafně s nimi zacházíte, mohli jste koupit dva neb tři vory vokrouhlého dříví a vokrouhlý strop vložiti!“ Na to Tanzer: „A kde by byly lišty

(prkna)? Znamenitej jsi člověk, hrubě jsi Prahu rozšířil!" Valná hromada se rozešla s křikem. Zdá se, že se i prali, aspoň Tanzer strčil Václavem Šindlerem se schodů, byl by hlavu srazil. Soud konšelů staroměstských měl co smiřovati, kárati a trestati.[1])

Staroměstští ševci měli bouři v cechu r. 1571 stran rozdělení míst k prodávání obuvi. Čtyři mistři neuznali rozdělení za správné a přenesli své hněvy ven, strhli k sobě úhrnem asi dvacet mistrů a dělali cechu vzdory slovem i skutkem; žalujíť cechmistři do nich, že mluví: kdo ta místa (k prodávání) zmyslil, že hoden zvoběšení, a že činí co mohou na zdoru, a nyní někdo z nich ševcům na jednom šráku psa oběsil. Konšelé ony čtyři vůdce opposiční zavřeli.[2])

U malostranských řezníků vyvinula se z nezdařilého jednání v schůzi r. 1587 anarchie ve všem cechu. Příčinou byli dva ze čtyr cechmistrů, Mikuláš Hync a Šimon Zelí. Když totiž byl v cechu jednán řád porážky takový, aby ode všech mistrů zachována byla mírnost a rovnost v prodeji masa, aby žádný, zvláště z mladších a zadnějších, na živnosti škody nenesl: oni dva, nechtějíce nikterak uznávati, že většina hlasů rozhoduje, vytrhli se, na odpor se postavili všem a způsobili takový rozkol a štvanici, že pořádek cechovní se rozpadl a každý, co se mu dobře líbilo, to dělal; různice přeneseny ven do krámů, mistři na vzájem se haněli, manželky řeznické nadávaly cechmistrům, až i k tomu přišlo, že jedna řeznice pobízela protivníky ven za krámy, aby se s ní bili. Konečně r. 1589 konšelé a cís. rychtář všecko urovnali zas, s obou výtržníků sňali „starství" a dali jim na vůli, aby si vybrali: buď čtyři neděle dnem i nocí seděti, nebo tři měsíce živnosti neprovozovat, nebo po padesáti kopách pokuty složit; cech obnoven a nařízeno, aby se při nejmenším každé suché dni scházeli a řídili věci dle privilegií a statut.[3])

V cechu novoměstských koželuhů měli několik bouřlivých schůzí kvartálních stran přijetí nového mistra do cechu. Byl to Ondřej Fetter jinak Veselý, jehož choť byla původu nemanželského. Cech v jedné schůzi r. 1596 většinou Fettera přijmouti chtěl; ale sedm mistrů, až na jednoho vesměs mladých, jimž se postavil na čelo Michal Weigl, odporovali prudce, nechtějíce připustiti do cechu mistra, který pojal za ženu „zjevného pankarta". Věc donesena

---

[1]) Arch. praž. č. 1067, 343, 346, 357, 360.
[2]) Arch. praž. č. 1240, 259.
[3]) Arch. praž. č. 2173, C. 6.

konšelům a ti rozkázali, aby Fetter přijat byl. Weigl se soudruhy [1]) stěžoval si u císařova rychtáře, cechmistři též. Aby spor cechovní jenž byl takto vznesen k vrchnosti, se urovnal, navštívil cís. rychtář s několika konšely valnou cechovní schůzi koželužskou.[2]) Mistři se shromáždili okolo pěti stolů plně. Bylo jich do sedmdesáti. Cechmistři zahájivše jednání, ihned oznámili, kterak „s větším počtem cechu toho" o přijetí Ondřeje Fettera se snášejíce, proto za puntovníky nařčeni byli od Weigla a jiných osob, kteréž po domích chodíce jiné mistry proti nim pozdvihují. I vyvstal Michal Weigl a s ním sedm soudruhů, od nichž Weigl promluvil, že nemohou povoliti, aby měl do cechu přijat býti Ondřej, jenž si vzal pankharta za manželku. Císařský rychtář poručil, aby cechmistři i opposice povystoupili ven ze síně. Po jejich odchodě ptal se mistrů, kterýchž zbylo o čtyry málo neplné stoly, proč by Ondřej do společnosti přijat býti nemohl. I vyvolily dva přední stoly, při nichž seděli mistři věkem starší, jednoho ze sebe, aby od nich ode všech promluvil, že „k lásce a svornosti jsou starší šediví lidé tito hotovi tak, jak vždycky byli i nyní, ale že Michal (Weigl) směl se v tom dáti slyšeti, že by páni starší před se brali nebývalého něco, pročež je haněl a tím je všecky skormoutil; za prvních let bývalo, že mladší sedali za kamny, a nyní chtějí rozkazovati starším, čehož prve nebývalo. Ten pak Michal Weigl všecky nevole působí . . . byť se půl cechu o něco snesli, on vždy jináč. Strany Ondřeje Veselého že nevědí co zlého mluviti, než všecko dobré, i o ženě jeho, jest-li pankhart, že nevědí". Na konec mluvčí prohlásil, že tomu mistři odporni nejsou, aby byl Fetter přijat.

Na to zavolána opposice i cechmistři a přítomní hosté jakožto zástupcové vrchnosti vyzdvihli všecko, co se dosavad sběhlo, a Fetter do cechu přijat většinou. Weigl však a soudruzi „počínali si tak nešetrně", že vzati jsou od konšelů na závazek, a když přenesli bouři do hospod a do krámů, takže „nejedni v jiných pořádcích proti svým starším pozdvihujíce se příklady nepříkladné sobě brali, konšelé Weigla i soudruhy zavřeli do šatlavy, cechmistři zastavili jim živnost, čeleď jim vyzdvihli a stolice jejich před kožnou, kdež se prodává, vyhodili. Weigl se společníky dle obžaloby konšelské „jsouce u vězení,

[1]) Jména oposičních mistrů: Matěj Kalous, Vít, Jan Kalousové, jeho synové, Špička, Autrata, Posádovec, Houska. Arch. praž. č. 2144, 691.

[2]) O té schůzce dobrá zpráva v arch. praž. č. 411, fol. 40.

korábu Noe se nestoudně připodobňovali" a při tom nešetříce nákladu (chlubili se, že vydali 200 kop. gr. č.) dávali psáti do kanceláře i císaři supliky české i německé (!), v nichž cechmistry vinili z nešlechetných a sodomských skutků. Cechmistři bránili se nejedním dopisem k vládě, zvláště místokancléři Krištofu ze Sebuzína psali. Zatím r. 1597 appellací rozhodla proti konšelům a cechmistrům i proti většině cechovní, že Ondřej Fetter do cechu přijat býti nesmí, poněvadž pojal pankharta.[1]) Potom Ondřej jednal a na konec vyjednal od císaře očistu své ženy.

Zatím tropily ženy zavřených mistrů v předsíni žaláře a jinde takové zlosti, že konšelé vypustili vězně „pro vzteklost jejich žen". I vyšli, čeleď si hned sami o své ujmě zase usadili, stolice vstavili před kožnu, starším a jiným mistrům usmíváním a pohrdáním pokoje nedávajíce. Ale na tom nepřestávali, že „pyšně a zlobivě kráčeli". Weigl se svými společníky učinil jako nějaký pořádek svůj, v kterémž se scházeli v soukromí, a štvali v lidu a v řemesle tak, že konšelé a cechmistři na konec dali je znova do vězení ze strachu, že vzbouří se čeleď všech sedmdesáti mistrů koželužských a že té bouře nezdolají, zvláště kdyby též jiní všeteční lidé v jiných pořádcích svým starším se zprotivili a schůzky a „puntování po koutech příkladem těchto zamýšleti usilovali". To arci úřady vyšší musily zastaviti. Věci, jak obyčejno, urovnány pokořením se opposice, smlouvou ubrmanskou, ale o Fettrovi čtu r. 1599, že do cechu přece nepřijat.[2]) Shledáme se s Ondřejem Veselým doleji ještě jednou.

Podobný případ, kde oposice způsobivši bouři v schůzi plného cechu, odštěpila se v jakýs postranní cech, známe z Hory z cechu ševcovského. Tu „spuntoval" se r. 1583 mistr Mareš s mistry mladými některými a chtěl vynutiti, aby cechmistři konali počty čtvrtletně a, co se vybéře, aby přicházelo do truhlice a ne jinam; také chtěli, aby zvolen byl jiný služebník cechovní. Toho si skutečně po straně vyvolili a dali jím cech obeslati. Cechmistři vidouce vzpouru, ihned žalovali radě, že Mareš se dělá hofmistrem, že poroučí, u koho má býti chována truhlice a tabule, cech obsílá, čeládka že povstává, z čehož jest se obávati, aby nějaká nevole

---

[1]) Kn. appellač. v arch. praž. č. 1003, 220; č. 1002, 219.

[2]) Všecka tato zmatená historie psána po kusech v arch. praž. č. 402, 2, 25, 63, 81, 168, 193, 291; č. 2144, 691; č. 1002, 219, 243.

znamenitá nepovstala i mordové se nezběhli. Tenkrát se oposice cechovní dostala do těžkého vězení za kládu.[1])

Není pochyby, že cechovní oposice, kdykoli zahájila jednání mimo cechovní schůzi, vždy ocitla se na cestě, kde mohla býti nejsnáze udolána, neboť strach „z puntování" přešel po chabé revoluci r. 1547 úřadům městským a vládním takřka do krve. Cechmistři někdy žalovali a brali konšely na pomoc už dřív, nežli se co pořádně začalo. Pak r. 1597 cechmistři knihařů pražských, když někteří mistři nechtěli v schůzi hlasovati pro nějaké artikule, žalovali v radě, že ti mistři „pořádek rozpakují". Načež došly z rady rozkazy a napomínání i uklidnění oposice.[2]) Stejně tak zvedlo se r. 1598, když cechmistři pražských mlynářů oznámili v radě, že dva obecní mlynáři pokoutně „puntují" ostatní mistry proti starším. Hned byl konec; náčelníci oposice raději zapřeli, než by se byli nechali stihati.[3])

Viděti z dokladů vybraných a uvedených, že kde který kus cechovního programu, ať soudní, ať správní, mohl vylákati oposici a s ní neklidnou, ano bouřnou schůzi cechovní. Pro úplnost nelze nevzpomenouti, že byly cechovní hromady také nepokojny z nepřívětivého poměru mezi Němci a Čechy. U zámečníků a hodinářů staroměstských trvala vojna v cechu přes patnáct let! R. 1602 začala se nevole v pořádku, hádky, zbavování řemesla. Český hodinář Klugar (Gloker, Glokner) z cechmisterství pro ty nevole sesazen (1603), ale nastoupením Jobsta Schmellera (Šmeler) v cechmistrovství ihned nevole obnoveny. Jobst byl pánovitý, útočný Němec, snažil se uvésti německé řády na místo dosavadních českých a starobylých, jmenovitě zvýšil některé cechovní příspěvky a platy, měnil způsob přijímání mistrů do cechu [4]) a usiloval o se-

---

[1]) Arch. kutnohor. Memorabil. C. 10.

[2]) Arch. praž. č. 1286, 1.

[3]) Tamž č. 1286, 238.

[4]) „Obsílky do cechu víceji nikda se nedávalo nežli po groši bílém, a on Jobst uložil a sám bere po ortu". „Chtěl, aby žádný do pořádku za mistra nebyl přijat, lečby prve mistrovský kus udělal, potom teprv městské právo si objednal". Dotud bývalo naopak. Arch. praž č. 2233, 263, 379; č. 1065, 242, 243; č. 1168, 198. O Šmelerovi a Paumistrovi zmíněno již v knize předešlé, Řemeslnictvo v XVI. stol. — Jinou při má r. 1610 cech knihařů proti Dobiášo i Fikarovi (byli mistři z obou měst veskrze Češi, německy nerozumějíce). Fikar pro nějaké nařčení, hbitě mluvil, šnupku,

sílení cechmisterské moci směrem k mistrům; naříkaliť na něho, že jak mistry tak i čeládku pro špatné (t. j. nepatrné) výstupky, jak se jemu vidí, pokutuje, tresce, na ně brouká, v cechu se vadí a nejináč sobě působí — ne aby toliko starším v cechu — ale jakoby všech dědičným pánem byl. Proti němu a jeho německým řádům oposici vedl mistr Lazar Paumistr.

Šmeler užíval proti oposici oblíbeného prostředku toho, že jejích členů nezval do cechovních schůzí. Vypravuje Glokner hodinář: „Jobst nařizoval německé řády, já jich slyšeti nechtěl, nýbrž odtud (ze schůze) raději odešel, a tak od té doby víceji mne do cechu neobsílá.“ Ale Paumistr do schůzí chodil a v nich překážel, jak moha, a byť jen odporem proti návrhu Šmelerovu. Na příklad v hlavní schůzi v den sv. Matouše r. 1605 měl býti nějaký „štukmistr“ trestán, poněvadž, bezpochyby návodem Paumistrovým, nechtěl mistrovského kusu (štuku) dělati dřív, než bude měšťanem. I byla „kazka vůkol okolo pořádku, až přišla kazka na Paumistra; ten však nedal hlas, jak si přál Šmeler, ale „dal pořádku odporné slovo“. Na to Šmeler zlostně vyrazil: „Vždycky chceš různici v pořádku dělati, máš vzpurnou hlavu, od ty doby nepůjdeš mi více do pořádku, nechám tě seději jako jiné, poněvadž se nechceš s námi srovnati“! Při tom ještě mu vyčtl, že tajné věci roznáší po hospodách, že „ujde z cechu, ani odpuštění nevezme a dobrou noc nedá“ a jiné ještě viny. Hádky v cechu i mimo cech pokračovaly, rostly tak, že Paumistr s některými svými společníky byl Šmelerem zbaven členství cechovního; byly z toho žaloby, soudy; r. 1614 smíření, po němž nová nevole; r. 1617 Paumistr rozkazem císařovým zavřen na tři dni, poněvadž vinil Šmelera prý nespravedlivě. Kolik tu bylo za patnáct let neklidných schůzí cechovních!

Je na konec otázka, byly-li svačiny cechovní, po úřední schůzi zahajované, vždy klidné a přátelské. Věřiti zase dlužno, že většina cechovních hodokvasů minula důstojně, neboť zápisů o opaku není v pramenech mnoho. Ale jsou přec. Někdy se stala sváda tím, že někdo připsal k řádu některý žejdlík vína.[1]) Vyskytovali se také posměváčkové, jejichž posmíšku

zdvihaje 2 prsty činil, že on ještě české mistry bude učiti pořádku spravovat. (Arch. praž. 1067, 323.)

[1]) Příklad v Hradci Jindř. v cechu krejčí r. 1615. Arch. hrad. manuál, fol. 61.

každý nesnesl trpělivě. Tak na příklad oblibovali sobě v pražském cechu uzdářském zlobiti mistra Daniele Lounského, jenž, podroušiv se, býval všem k veselosti. R. 1604 však byla z takového škádlení pranice tak zlá, že tekla krev.[1])

Někdy také samo nezřízené pití uvedlo mistry v bojovnou náladu, takže některý, jenž při cechovním jednání uměl držeti své zlosti na uzdě, při pití uzdu pustil. Z takové příčiny nějaké r. 1600 skončila se pračkou cechová svačina koželuhů v Kouřimi. Poprali se, nadali si a pak se soudili. Nalezeno jim všem, že se vzájemné hanění jejich, kterým, spivše se, vytrestávali se, zdvihá, aby žádnému na poctivosti neškodilo, avšak pro ten výstupek všickni musí do šatlavy a nemají se odtud bez povolení cís. rychtáře pustiti.[2]) V Praze porvali se r. 1513 mistři vetešníci v schůzi tak, že všickni zavřeni jsou[3]); od té doby však není dokladu, aby všecek cech musil do vazby; vždy jest to jen některý jednotlivý mistr. Zajímavo, že také dvě váčkářky pražské, jež podle práva vdovského zúčastnily se r. 1565 schůze cechovní, neuměly jazyka svého ani tu krotiti; vyčetla jedna druhé „lepší chování" a byl z toho soud.[4])

---

[1]) Arch. praž. č. 1064, 330.
[2]) Arch. kouřim. Kn. zápis. fol. 317.
[3]) Arch. praž. č. 1128, C. 16.
[4]) Arch. praž. č. 1239, 243.

VIII.

Vstup do organisace.

Podle litery i v této periodě od počátku XVI. věku až do časů bělohorských mohl každý řemeslník, který vyplnil podmínky od starodávna obvyklé, státi se mistrem. Vždyť mimo bradýře, kteří v Praze r. 1615 obmezeni jsou počtem osmnácti,[1]) a mimo sladovníky (majitele sladoven), kteří uzavírali svůj počet pro reálněprávní ráz svého obchodního řemesla, nebylo ještě uzavřitých korporací, nebylo cechů s uzavřeným, určitým počtem členů. Ale není pochyby, kdyby záviselo jenom na mistrech, že by již v XVI. věku nejeden pražský cech docela se uzavřel; neboť řemesla a cechy bývají všude volny, pokud rostou a kvetou, ale ku konci XVI. století již nelze říci, že každé řemeslo každého mistra spolehlivě živilo. Byltě jmenovitě v Praze, jakož jinde jsem vylíčil, nebývalý nával do některých řemesel, „takže jeden druhého svíral a živnost mu odnímal".[2]) Statuta řemeslnických cechů co do litery otevírají každému cestu k misterstvu na starých podmínkách. Ty podmínky, jakož povědomo, vznikly z chvalitebných úmyslů hlavně pro čest řemesla a dobrotu řemeslného díla, avšak zápas o život, čím dál nesnadnější, vnesl do starých ctihodných řádů ducha nového, jiného; uvidíme, kterak proti jednotlivým kandidátům misterství řemeslného všech forem zneužíváno pod pláštěm cti a pořádku; leckdy vycítíme úmysl mistrů, když cech

---

[1]) To jsou ti, kteří směli vyvěšovati měděnice; dvorští bradýři byli mimo cech. Arch. praž. č. 1483, 130. Cechov. artik. v deposit. arch. praž.

[2]) Slova chrudimských mydlářů a svícníků, když r. 1716 žádali, „aby nebylo nových verkštatů". Arch. zem. mus. Cechy. Chrudim.

nesměli uzavříti privilegiem, že snažili se ho uzavírati všelijakými okolky, nepřímo a bez privilegia.

V XVI. věku jen při dvou dosavadních podmínkách k dosažení misterstva slevovalo se, totiž stran národnosti a náboženství. Již na jiných místech jsem vyložil,[1]) že Němci ani jinému cizozemci zásadně u nás nepřekáželo se vstupovati do měšťanstva a do živnosti, jenom chtívali, aby rozuměl česky tomu, co se mu v městském právě a v řádech řemesla předkládá; že zkoušku z češtiny provozovali ledabylo, ba i odpouštěli, to světle poznati z germanisace, do níž ku konci XVI. věku upadla mnohá česká města a jejich řemesla.

Strany náboženství žádala řemeslná statuta od svých členů v předešlé periodě valnou většinou zřejmě a přísně přijímání pod obojí; katolické vyznání arci nemohlo býti zapovídáno, ale příslušníci jeho byli jen v málo městech a jejich organisacích. Totéž postřehujeme i od počátku periody, o níž jednáme, až do bouře proti Ferdinandovi, takže příchodem katolických Vlachů nic se v tom nezměnilo ani rostoucím protestantstvem, jež se krylo věrou „pod obojí". Pravidelně čítáš v statutech cechovních, že mistr musí srovnat se u víře pod obojí s obcí nebo s řemeslem, že musí přijímat Tělo a Krev Páně, a v některých řádech (u krejčí mělnických, kosteleckých r. 1538) čteme, že i manželka přistupujícího do cechu mistra musí býti „pod obojí". K řemeslům, která v tom prvním období vlády Ferdinandovy nehovoří v statutech o náboženství, náležejí zedníci a kamenníci, kteří bezpochyby nechtěli se zavírati Vlachům, a z venkovských jsou to jmenovitě některé cechy města mladoboleslavského, kdež pod vládou českobratrské vrchnosti byla poctivá volnost náboženská.

Když po revoluci král řád vrátil, tož potom v pražských organisacích již stěží najdeš zmínku o přísném náboženském vyznání kališném; leč takovou, která se hodila i na katolíky, jak to čteme r. 1562 u ševců novoměstských, že totiž mistři musí se srovnati ve všech pořádcích duchovních s jinými měšťany, žádný nesmí se vydávati v sekty a jiná postranní náboženství městu Pražskému neobyčejná a božímu slovu odporná (tím míní se Čeští bratří a protestanté), ale aby chodil každý do kostelů jmenovitě o svátky Panny Marie.[2])

---

[1]) Viz mé Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku, str. 25.

[2]) Origin. v mus. města Prahy.

Postihujeme, že nejedna pražská organisace bývalý článek o horlivé víře pod obojí úmyslně ze statut vypustila.[1]) Pracoval tu vliv katolického dvora a vlády, na kterouž působili otcové Jesuité. Vláda, jakož svrchu již dotčeno, za panování Rudolfova přímo rozkazovala v obcích Pražských, kdyby který pod jednou (katolík) žádal do cechu přijat býti, aby mu toho nebylo zbraňováno. Na odpor tomu řády venkovských cechů poměrně dosti zhusta ukládají kandidátovi misterstva, aby byl vyznavačem „pod obojí". Tak shledávám jmenovitě v řemeslných statutech kutnohorských, královéhradeckých, táborských a j.[2]) Z měst poddanských za doklad uveden budiž smíšený cech v Strašecím, jenž chce od mistrů srovnání u víře pod obojí (1572), tkadličí cech náchodský, jenž kandidátu rozkazuje, aby touž víru dokázal „beze vší ošemetnosti", a cech hrnčířů ve Volyni, jenž vzpomínaje ve svých statutech smluv čili kompaktát svatosvatého koncilia basilejského, káže, aby se jimi řídil, kdo se chce v tom městě za mistra osaditi.[3]) Tu vzpomínku na sněm basilejský cech volyňský opsal si ze starých statut hrnčířů pražských právě v tu dobu, kdy pražští chystali se ji ze statut svých vypustiti (1588). Organisace měst v severních Čechách dřív než jinde vstavovaly si do statut zcela zřejmě protestantské náboženství. Řád koželuhů chomutovských již r. 1588 ukládá novotnému mistrovi, aby šel do „evangelického" kostela a přijal svátost.[4]) V řemeslných organisacích měst rožmberského panství nacházím stran víry požadavek jen všeobecně vyjádřený, aby totiž mistr zachoval se v řádech duchovních „slušně". Že katolické vrchnosti, od Jesuitů vychovávané, do řemesel svých měst přijímaly katolíky spíš a raději než protestanty, toť zajisté; ale v statutech nebývá podmínka víry katolické u nás tak tvrdě a nápadně udávána, jako bývá v stejný čas na Moravě, na př. v řemeslech olomouckých.[5])

---

[1]) Na př. mydláři, hrnčíři. Srov. řády jejich z r. 1464, 1488 a z r. 1564, 1612.

[2]) R 1594 u bednářů horských, u kovářů, kolářů tamějších r. 1593; u kožešníků hradeckých a táborských 1581.

[3]) Teplý, Volyň, 117.

[4]) Městský arch. v Chomut. Privilegienb. 90. Opis v arch. zemsk.

[5]) Tam v cechů mydlářů r. 1615 položena „katolická víra svatá starožitná" podmínkou k připuštění do cechu.

V stavovské vzpouře proti Ferdinandovi II., kteráž vznikla z příčin politických, ale i náboženských, direktoři jakožto protestantská vláda revoluční vydala r. 1619 rozkazy, aby do řemesel byli přijímáni i katolíci, jen když jest osoba bez úhony.[1]) Ten rozkaz jest jim ke cti. Po bitvě bělohorské cechy propadly svá privilegia, kteráž jim potom vracována s nařízením, že nesmí býti členem organisace, kdo není „horlivý milovník katolického náboženství, z něhož před tím byli řemeslníci odvedeni z nevědomosti".[2]) Čtoucí zajisté přesvědčen, že v dobách předbělohorských pražské organisace od náboženské podmínky upustily na konec docela a venkovské slevovaly. Opakuji, že v periodě, o níž jedná kniha ta, po stránce národnostní a náboženské zavládla jaká taká volnost.

Ostatním všem podmínkám přituženo a celý pochod dostati se k misterstvu zdržován formálnostmi. Již začátek zlý. Kandidát misterství — tedy řemeslně dospělý tovaryš — musil především k cechu se „přikázat" [3]) či, jak říkali v Slezště, cechu „připovídku učinit" a při tom prosit za přijetí. Takové ohlášení a prosba nesměla se státi samotným cechmistrům, ale v plném cechu.[4]) A to ne, kdykoli by se cech sešel, nýbrž jen v schůzi hlavní, která se o suchých dnech sešla. Nekonána-li náhodou schůze, ztratil kandidát čtvrt roku, jsa nucen do schůze příští čekati. U nás i na Moravě v některém cechu přihlášku bylo učiniti v určitý den; uvádí se květná neděle [5]) nebo neděle smrtelná, čemuž arci rozuměti jest kvartální schůzi jarní; kdo tu zmeškal, celý rok zmeškal. Nepochybuji, že za starších dob v našich řemeslech přihlašoval se a prosil kandidát jen jednou a že hned po té prostě pokračovaly po sobě všecky následující fáse, s přijetím souvislé.

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 57.

[2]) Šesti cechům v České Třebové r. 1631 vydány řády dovolením Lichtenštejnovým s podmínkou svrchupsanou. Uznáno, že řemeslníci „nyní zase skrze zvláštní řízení pána boha všemohoucího k nejstarší pravé římské katolické a apoštolské víře jsou přivedeni, z čehož božské milosti věčná čest a sláva". Orig. v arch. mus.

[3]) Řád krejčí chrudim. z r. 1594. Výpis Šoltův z origin.

[4]) Důvod, proč sami cechmistři nesmějí tu nic jednati, opírá se v řádě kožešníků m. Hradce nad L. o text z Písma: „Zprávci jsou tě ustanovili, nechtěj se vyvyšovati, než péče o ně měj, aby to vyplně sedl za stůl a veselil se v shromáždění". Text se hodí jako pěst na oko. Rukop. táborsk. arch.

[5]) Kameníček, Zemsk. sněmy morav. III., 118 „Smrtelná" v řádě řezníků v Hradišti n Jiz. 1602.

Ale v XVI. věku kandidát musil říkat v některých organisacích dvakrát, v jiných třikrát, po každé jen o suchých dnech, tedy vždy ve lhůtách čtvrtletních. Na příklad dvěma kvartály odbyla se věc u krejčí sušických. V krejčovském řádě tamějším z r. 1580 čteme: kdo chce mistrem býti, o suchých dnech vstoupí a prosí, aby ho přijali za bratra, a při druhých suchých dnech s přáteli vstoupí a ukáže řemeslo. Stejný řád nacházím již r. 1533 u ševců turnovských: v prvních suchých dnech se ohlásí, v druhých ukáže řemeslo.[1]) Po tři kvartály musil prosit kandidát misterství truhlářského, sklenářského a bečvářského v České Kamenici dle statut z r. 1583 a z r. 1610.[2]) Stejně tak stanoveno v řádě kloboučníků chomutovských (1607) a pekařů v Ústí Labském (1608) a j. Za nejnechutnější zdržování pokládám řád ševců soboteckých, který si tuším opsali z Jičína. V první kvartál oznámil mistr, že se u něho tovaryš zjednal a že chce býti mistrem, že mu však mistr nic neslíbil; o suché dni se tovaryšovi slíbí, poddá-li se pod řády cechovní, třetí suché dni vstoupí a žádá za živnost a „tu jemu odloženo bude do čtvrtých suchých dní".[3]) Stejně tak po čtyřikráte musil se kandidát dostaviti do cechu v pražské organisaci tobolářů (1609).[4])

Jsem tím jist, že do konce XVI. věku většina českých cechů měla ohlášky a prosby rozprostřeny nejméně na dva kvartály a nejeden cech na tři, ba až na čtyři. Nevadí mně, že to bývá v stanovách cechovních málo kdy zřejmě vytčeno, neboť to si cech mohl domácím snesením učiniti zvyklostí a nepochybuji, že to byla zvyklost svůdná, a prostředek tím výbornější, že ho bylo lze libovolně protahovati na zmrzení kandidátů nepříjemných a skracovati na prospěch příjemných. Dal-li cech hned na první prosbu odpověď přívětivou, „přátelskou" a uložil kandidátovi vyplniti stanovené podmínky, mohl kandidát při druhém kvartále dospěti již daleko k cíli. Dal-li však cech v první schůzi kandidátovi na jevo jen to, že jeho přihlášku uváží, to již byla v tom ztráta času; o druhém kvartále teprv mu uložili podmínky; v třetí kvartál se schůze třeba nesešla, a tak se protáhlo, jak chtěli cechmistři a cech.

---

[1]) Z opisu dra Šimáka. Též v arch. mus. zemsk.

[2]) V německých organisacích tomu říkali „werben". Arch. kamenic. Opis v mus. zem.

[3]) Orig. řem. nov. ševc. v Sobotce. Opis v arch. mus.

[4]) Arch. praž. č. 994, 113.

Nepravím, že vesměs a všude to tak dělali; v XVI. věku nebyly cechy ještě všecko pokažené, depravace až zoufalá čekala na století následující, v němž, nehledíc k jiným zlům, na příklad u pražských knihařů kandidát byl stanovami povinen prosit do cechu po čtyři kvartály, tak že se do pátého kvartálu věc teprve dokonala.[1])

Jest snad zbytečno připomínati, že při každém vstoupení kandidát musil složiti do cechu po několika groších,[2]) kterýž poplatek v následující době vzrostl až na dvě kopy grošů.[3]) Při prvním nebo druhém vstupování měl po boku mistra svého; při posledním šli s kandidátem přátelé a rukojmové. Prositi musil velmi pokorně. R. 1562 oznámili staroměstští ševci Michalu Czypsarovi, že ho nepřijmou, poněvadž mluvil pyšně.[4]) Ustálily se asi v každém cechu formule prosebné. V organisacích řeznických, v pražských a podle nich i u venkovských bylo prositi „slovy vysokými". Kandidát říkal: „Vaše Milosti páni starší cechmistři, Vaše Milosti páni mistři všickni, z tohoto předstoupení, kteréhož jste mi ráčili popřáti, se vší náležitou uctivostí děkuji; při tom Vašich milostí prosím pro pána Boha, Matku boží a všecky svaté, abyste mně živnosti příti ráčili a mne za mistra do pořádku přijali; já připovídám úřad, právo, starobylé obyčeje, tejnost řemesla zachovati, předně pánem bohem a Milostmi Vašimi se říditi; při tom V. Milostí za laskavou odpověď žádám".[5])

Když kandidát tak nebo nějak podobně prosil, to již musil dvě podmínky k připuštění v cech míti vyplněny, vandr totiž a musil v obci, kde žádal mistrem býti, určitý již čas u mistra dělat, sic jináč byli by ho ani k prosbě nepřipustili. V XV. věku, ba do polovice XVI. věku vandr tovaryšský nebyl ještě nutný k dosažení misterství. Do konce toho století, tuším, již při valné většině cechů vandr tovaryšský nařizován. Zdá se mi, že tovaryši z Němec, z Polska, z Uher stále k nám přicházející příkladem svým vandr zdejší omladiny řemeslné vynutili. Ale

[1]) Malostranský řád v knihách Lobkovic. v Praze; rkp. 72, č. 76.

[2]) U pražských tobolářů v prvním kvartále dal kandidát 4 gr. bílé, v druhém 6, v třetím 8, ve čtvrtém 16. Arch. praž. č. 994, 183.

[3]) Arch. praž. č. 994, 394.

[4]) Arch. praž. č. 1235, 174.

[5]) Formule podobného znění zachována v přepisech zemsk. mus. z Jablonného z r. 1653; že stejně tak prosili řezníci v Praze již r. 1617, tedy v periodě, o níž jednám, o tom zápis v cechovní knize novoměst. v zem. mus. 24, G. 6, fol. 17; 22 a na j. místech.

do statut dostal se vandr v té době řídko kdy. O vandru v některé organisaci nařízeném dovíš se jen okolkem a ne přímo.[1]) U bradýřů pražských vyskytuje se nucený vandr v statutech již r. 1562; v německých organisacích bývá vandr nařizován ode dvou let po čtyři, v českých řemeslech od půl roku po čtyři.[2])

Tovaryš, než ho připustili k prosbě, musil, jakž dotčeno, u některého z cechovních mistrů určitý čas pracovati či, jak říkali, „sloužiti". Cech měl při tom pochopitelný úmysl, aby kandidáta po všech stránkách co nejlépe seznal. Tato nucená služba tovaryšská zavedena do našich cechů asi z Němec, a to již v periodě předešlé.[3]) Byla obvyklá také ve Francii.[4]) Ale bylo-li v XV. věku takové zkušební sloužení ještě řídké, v periodě této jest již obyčejno a obvyklo. Zprvu tovaryš volně mohl sobě vybrati mistra k službě; od polovice XVI. věku bývá to mistr od cechu nebo od cechmistrů určený a ukázaný[5]); na konci periody — r. 1614 — vyskytuje se v Praze statut, že tovaryš nesmí se posaditi z vlastní své moci a lásky k některému mistru, též mistři ke škodě jiným nesmějí sobě louditi takových tovaryšů, nýbrž aby v přijímání těch tovaryšů mistři se střídali od starších k mladším po pořádku; kdyby mistr pro nedostatek díla nemohl takového tovaryše „fedrovati", ať ho postoupí následujícímu.[6])

O něco později čteme v řádě pražských ševců nové obmezení to, že k přijetí takového tovaryše jest oprávněn jen ten mistr, jenž mistruje nejméně deset let.[7]) Mistři o takové tovaryše zkušebné stáli, neboť přijatý tovaryš byl povinen „zachovati se mistru

---

[1]) Na př. v cechu kovářů a kolářů kutnohorských r. 1593 není ustanovení o vandru, ale v statutě o učednících pojednou čteš, aby vyučencům se oznamovalo, kterak se na vandru chovati. Opis v arch. zemsk.

[2]) Na příklad a doklad krumlovští koželuzi v řádě r. 1582 nutí k vandru dvouletému, stejně tak truhláři českokameničtí mají v stanovách r. 1583 vandr 2 let, a kadanští koželuzi r. 1588; liberečtí soukenníci r. 1575 stanovili vandr na 4 roky; koželuzi a ševci roudničtí r. 1610 chtějí vandr dvouletý, hrnčíři volynští jednoroční a tamější kloboučníci r. 1589 čtyrroční. Opisy v mus. arch. v zemsk. arch.; Hallwich, Reichenb. 107; Teplý, Volyň, 116, 114.

[3]) R. 1478 u zlatníků novoměstských.

[4]) Fagnier, 93.

[5]) R. 1562 řád soustružníků praž. Arch. praž. č. 994, 115.

[6]) Snesení truhlářů malostranských. Arch. praž. č. 2216. B. 20. Stvrzeno konšely r. 1617.

[7]) Arch. praž. č. 994, 217.

svému a hleděti jeho dobrého".[1]) Tovaryš takový slul v některých řemeslech dle němčiny „cejtovníkem"[2]), čas v službě ztrávený „cejtem"; jináče však obyčejnější bylo mu jméno „tovaryš roční", neboť největší počet organisací řemeslných ukládal rok „služby" u téhož mistra, od něhož tovaryš vyvstati libovolně nesměl. O ročních tovaryších hovoří statuta pražských cechů, a to kolářů r. 1562, uzdářů r. 1562, šiftařů (kteří dělali pažby k ručnicím), r. 1582, tesařů r. 1585, truhlářů 1591, knihařů 1596, malířů a sklenářů 1598, soustružníků 1599, kovářů 1608, punčochářů tří Pražských měst a všeho království r. 1612, ba i statut zadního cechu kolečnického (trakaře) r. 1613. Z venkovských cechů buďtež za doklad uvedeni jen turnovští ševci z r. 1533, zlatníci kutnohorští r. 1584,[3]) ševci v Brandýse n. Orl. 1588, kloboučníci ve Volyni r. 1589, kloboučníci chomutovští r. 1607,[4]) pekaři v Ústí Labském r. 1608, ševci a kožešníci roudničtí r. 1610, krejčí v Náchodě r. 1613, mydláři v Hradci Labském, ale teprve od r. 1620 (?) Uvedené organisace jsou z většího počtu vybrány tak, aby zjevno bylo, že instituci ročních tovaryšů oblibovaly cechy nejrozmanitější, přední i zadnější, umělci i řemesla prostá, cechy, v nichž počet mistrů hojný i řídký, v Praze i ve všech končinách Českého království.

Z uvedených však organisací punčocháři ukládali cejt tovaryšovi, jenž neučil se v místě, kde se chtěl mistrem posaditi, ne roční, než dvojroční. Jináč vůbec dvojroční „cejt" shledal jsem u zámečníků, hodinářů, ručnikářů a ostrožníků pražských v řádech z r. 1562 a 1612[5]); též u pernikářů novoměstských r. 1613,[6]) u bradýřů r. 1615, a až do r. 1620 (?) u mydlářů a svícníků kralohrahradeckých. Ti, jakož svrchu praveno, mají v novém řádě z dotčeného roku statut, že tovaryš, chtěje se tu osaditi, má sobě mistra objednati „ale ne do dvou let, jako prve bylo za obyčej, ale toliko

---

[1]) Řád ševců v Turnově r. 1533. Z opisů dra Šimáka.

[2]) V knize pražsk. malířů čteme r. 1571, že Šelakovský k mistru Matouši Ornysovi přijat za czeytovníka. Rkp. Krasoumn. jedn. č. 2, 261. Též Chytil, Malířstvo 83.

[3]) Zlatníci horští nařídili si r. 1493 tříroční cejt u jednoho mistra nebo čtyrroční u dvou mistrů. Winter, Děj. řem. v XV. stol. 748. Kdy proměnili cejt v jednoroční, nevím.

[4]) Tu slove cejt = meisterjahr. Tak bývá v řádech saských často.

[5]) Arch. praž. listin, 128; bibl. Lobkovic. v Praze, rkp. 72, řád 74.

[6]) Arch. mus. Opis.

do jednoho leta“.[1]) Proč pojednou snažil se cech tovaryšovi přístup usnadniti, nelze dobře uhodnouti; opak byl by pochopitelnější. — U krejčí pražských v artikulích, majestátem císařským r. 1580 stvrzených, vyskytuje se nemírný požadavek tříročního „cejtu“. „Kdo chce mezi námi mistrem býti, tři leta u mistra býti musí.“[2]) Tak řád káže i těm venkovským cechům krejčovským, které si ho z Prahy opsaly,[3]) ale pochybuji, že by se byl venkovský kandidát v tak těžkou podmínku kdy uvolil. V Praze byli krejčí přeplněné řemeslo, proto se zavírali tak nemilosrdně, a kandidát naopak zase mohl při veliké populaci pražské přece nadíti se spíš obživy nežli na venku. I ševci pražští za týchž poměrů mají r. 1629 také „cejt“ tří celých roků na zdržení kandidátů.[4]) — Nade všecka řemesla nejprotivněji vedli si k ročním tovaryšům čili cejtovníkům pekaři, čehož by se do toho řemesla, jež mimo tkadličí nejvíc ukazuje na svůj ženský původ, nikdo nenadál. V statuta r. 1580 vstavili si pekaři pražští, kdo chce do řemesla za mistra, ten že musí u spolubratří za helféře tři roky zůstávati a čtvrtý rok ohlásiti se a u jednoho celý rok zůstati.[5]) Tedy čtyrroční cejt! Ještě že statut hovoří o spolubratřích; nemusil tedy nešťastný kandidát pekařský po čtyři léta u téhož mistra pracovati. V XVII. věku zobecnělo toto těžké ustanovení i v organisacích venkovských.[6])

Shledal jsem v XVI. věku také menší „cejt“ než roční. Organisace zedníků a kamenníků pražských chtěla dle řádu z r. 1586, aby kandidát se dal k mistru a byl u něho s platem tovaryšským od sv. Matěje až do sv. Martina, tedy od jara do zimy, přes sedm měsíců.[7]) Půlroční „cejt“ žádal pražský cech šmukýřů dle řádu z r. 1584, chomutovský cech jirchářů a koželuhů smlouvou z r. 1588, cech pekařů a mlynářů v Heřmanově Městci řádem z r. 1591.[8]) Ti cechové neuznávali tedy potřebu zavírati se. Nejmenší „cejt“ shledal jsem u pražských mandlířů a barvířů pláten. V statutě

---

[1]) Arch. mus. zemský. Perg. svazeček z r. cc. 1560.

[2]) Arch. praž. č. 556.

[3]) Na př. v Sušici.

[4]) Arch. praž. č. 994, 217.

[5]) Arch. praž. č. 994, 230.

[6]) I v Žamberce r. 1670. Albert-Chotovský, Paměti Žamberské, 192.

[7]) Arch. praž. č. 994, 173.

[8]) Arch. praž. č. 994, 1124; měst. arch. chomut. Privilegienbuch 90 „Soll zwei Quartal muethen“. Arch. heřmanoměs. Orig. perg. Opis v arch. zemském.

jejich z r. 1562 čteme, aby ten, kdo za mistra přijat býti chce, „předkem u staršího mistra čtvrt leta pořád zběhlého dělal, aby se vyrozuměti mohlo, naučil-li jest se tomu řemeslu dobře čili nic".[1]) Tu se tiskne do mysli sama sebou myšlenka, když cechmistru mandlířskému stačilo na poznanou tovaryše čtvrt roku, že „cejt" čili doba poznávací dvou, tří, ano čtyř let dostala se do statut jiných řemesel z tendence zlomyslné. Neupřímnost instituce předlouhého cejtu vysvitne nad míru jasně, čteme-li že tovaryš, chtěl-li se cejtu zbaviti, mohl ho zaplatiti. Arciť mohl tak učiniti jen tovaryš zámožný, neboť statuta chtívají za osvobození cejtu po deseti kopách grošů míš.,[2]) což není málo, a mimo statuta cechmistři mohli žádati ještě víc.

Provedeným „cejtem" cechmistři zajisté kandidáta poznati mohli dokonale i co do povahy morální i stran dovednosti technické. Zajisté mistr o něm zprávy dával. Však cechu šlo při kvalitě morální ještě o zjištění, narodil-li se kandidát z poctivého lože a jsou-li i rodiče jeho poctivého původu. Proto mu po vykonaném cejtu uložili, aby přinesl důkazy. Listinný nebo svědecký důkaz o legitimním původě, či dle fráse soukenníků mladoboleslavských (1541) o „počestném urození", což dle tehdejších pojmů náleželo všude v Evropě k morálním kvalitám člověka, u nás cechy chtívaly již v XIV. věku; list o počestnosti rodičů začaly chtíti v XV. věku. Při kandidátovi domácím, v místě, kde chtěl mistrovati, narozeném, byl list „od rodu" zbytečným, poněvadž kandidáta znali od narození, a levobočka nebyli by ani do učení připustili. Od tovaryše však přespolního i od mistra hotového cizího, jenž se do města a do cechu hlásil, bez výjimky žádány listy obojí. Ba do třetice žádán od přespolních i „věřicí" list, kterak se chovali v posledním místě, kde pracovali.[3]) Začasté písař dovedl všecko trojí vysvědčení přivésti stylisticky na jediný list. Žadatel musil sobě pro listy od rodu a chování svého dojíti na radní dům s přáteli a svědky,[4]) neboť za nebytí křestních a svatebních matrik kostelních (vyskytují se teprve při konci XVI. stol., a to málo kde) musili očití svěd-

---

[1]) Arch. praž. č. 556.

[2]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. č. 72; řád uzdářů z r. 1562; řád zámečníků, ručníkářů, ostrožníků, hodinářů z r. 1612.

[3]) Důkaz, že bez listu z cechu koláři nového mistra nepřijali, v arch. praž. č. 1165, 291.

[4]) Arch. praž. č. 1420, B. 10.

kové rod, manželské snětí rodičů a chování žadatelovo ústně vysvědčovati, někde i pod přísahou.[1])

Za listy platilo se obci i písaři. V XV. věku stálo to několik grošů,[2]) v XVI. několik kop. Listy zachovací v starší době psány na pergaméně,[3]) později na papíru, ale vždy krasopisně; nicméně i potom vždy některý kandidát místrovství se vyskytuje, který vedl nemalý náklad na ozdobný list zachovací. Jakub Kraspius, tovaryšským jménem Pelikán, pernikář v Litomyšli, poškodiv sobě poněkud list zachovací z r. 1573, psal do Trutnova, rodiště svého, aby konšelé tamější dovolili písaři svému napsati nový list zachovací „německým a českým jazykem, a to což může býti nejpěkněji pozlacenými, velikými slovy a pěknou frakturou, byť ho také do 20 kop míšenských státi měl". Městský písař David Bayer ho tak r. 1605 napsal na pergameně a zaplativ sám primátoru od pečeti, chtěl za všecko 15 kop.[4]) I byť nebyl tak nádherně vystrojen, každý list zachovací měl zástavní cenu. Zlatník Pirolt v Praze vypůjčil se naň r. 1543 perlový čepec.[5])

Zachovací list býval v XV. věku znění stručného, jadrného; u věku následujícím psán mnohomluvně; purkmistr a rada v něm vyznávali, že rodiče žadatelovi se řádně manželsky spojili, žadatel že řádně z lože manželského pošel a, pokud byl v obci, že šlechetně se choval a tudíž že zasluhuje odporučení, kamžkoli se přihodí.[6])

---

[1]) Rozkazem biskupa Pavlovského na př. v Mohelnici. Řád, z r. 1854 Arch. zem. mus. Pergam.

[2]) Snesení litomyšlské r. 1462: Prve za listy zachovací za pečet se umlouváno jen s písařem, „ale patříc na to, kterak v městech řád o tom jest. uložili jsme, aby se listové zachovací po 6 groších (4 konšelům, 2 písaři) platily." Arch. litomyšl. č. 115, 344. V Žluticích primas vydával v době bělohorské list zachovací za 2 zlaté 45 kr. Z knih. záduš., str. 151, žlutic. arch. Opis v arch. zem.

[3]) Kutnohorské oučty dolu Šťastného z r. 1540 zašity jsou v důkladném pergameně, na němž Budějovičtí napsali r. 1497 vysvědčení zachovalosti řezníku Prokopovi.

[4]) Méně zajímá nás, že litomyšlský pernikář nezaplatil dřív, až když ho po prudkém upomínání Trutnovských Litomyšlští zavřeli. Kopiář trutnov. v zem. mus. I., 22, 26.

[5]) Arch. praž. 1154, B. 9.

[6]) List zachovací na perg. v hořickém mus. z r. 1488. „My purkmistr a rada města Jičína všem . . na vědomí dávámy, že vstúpiv . . do plné rady s přáteli svými Duchek, okazatel listu tohoto a prosil jest nás za list zachování svého. O němžto my tak vyznávámy, že týž D. od poctivých rodičů

Čtoucí sobě zajisté všiml, že nadepsaný Trutnovan žádal, aby list jeho zachování byl psán česky a německy. Nebyl to asi výjimečný případ. Tuším, že řemeslníci pocházející z měst českých, která se v XVI. věku zněmčovala, vůbec nosili si vysvědčení obojím jazykem psaná, aby bez zdržování kdekolvěk mohli býti přijímáni, neboť řemesla v ryze českých městech německá vysvědčení bez překladu zamítala s důvodem, že jim nerozumějí. I z Malé Strany, jejíž řemesla se němčila téměř úprkem, známe z r. 1577 případ, že kožešníci jakémus Pavlovi list zachovací prohlásili „za nedostatečný", poněvadž byl jen německý. Pavel žaloval v radě tvrdě, že „dobří a rozumní lidé" kladou ten list „za dostatek". A rada tentokrát ještě rozhodla, „poněvadž list německý jest a zde jazykem českým při právě věci se řídí a tomu se rozuměti nemůže, co se v něm obsahuje, protož aby sobě list pro lepší vyrozumění přeložiti dal".[1]) A také Hradčanští r. 1595, když jim zámečník Kundrát Laitr předložil německý list zachovací, rozhodli, aby si ho dal přeložit, neboť o tom dobrou vědomost má, že při žádném právě v městech Pražských nic v německém jazyku se nepřednáší, ale v českém.[2])

Byl-li kandidát z daleka a stál-li cech o něj, i rok mu přána lhůta k donesení listu zachovacího, neměl-li ho po ruce. Do statut

---

a řádně stavem manželským spojených, od otce Elmiše a Kateřiny matky, dobrých pamětí, zachovalých v uobci naší, řádně z lože manželského pošel jest a sám také po všecka ta léta, kteráž z mladosti své mezi námi v uobci obýval, ctně všemi obyčeji a šleche ně i chvalitebně, jako na dobrého pacholka sluší, zachoval se jest, žádné vady takové po sobě nezůstaviv, jížto by jeho pověst čím nepodobným netoliko zhyzděna, ale ani nařčena mohla býti". Na konec odporučení „u všech vuobec, mezi něž by Duchek se přihodil nebo obydlí své míti mínil". Datum. — Formule listu zachovacího v kopiáři turnovském z r. 1647. Opis v arch. zemsk. „My purk. a rada m. Turn. službu svou vzkazujíce oznamujeme, že před nás přestoupil do plné rady N., listu toho ukazatel, s přáteli s ými, prosíce nás snažnými žádostmi, abychom jemu o pořádném v stav svatý manželský rodičů jeho sjití a jeho samého řádné na svět zplození a o jeho chvalitebném a dobrém chování hodnověrné vysvědčení učinili". A teď vysvědčují opakujíce a rozmnožujíce hořejší slova; vysvědčují, že přátelé představili sousedy, lidi dobré, starožitné, které „v mocných místech radních vyznali, že dotčený N. po pravém kmenu manželském na svět splozen jsa pošel jest". Atd.

[1]) Arch. praž. č. 1481, A. 33.

[2]) Arch. praž. č. 1540, Q. 13.

cechovních nedostala se tato shovívavá lhůta snadno,[1]) ale v praxi dopouštěna; kandidát puštěn k vykonání jiných podmínek mistrovství a na listy se čekalo i déle nežli rok. Shovívání to také někdy konšelé vynutili na cechu přímým rozkazem,[2]) jindy cech bral příklad z téže shovívavosti konšelů, když přijímali řemeslného kandidáta do měšťanství: když konšelé udělili nastávajícímu mistrovi provisorní měšťanství na slib, že důkaz počestnosti za čas donese, nemohl přece cech, konšelům podřízený, témuž člověku nečekati.[3]) Příklady se snadno shledávají, zvláště v Praze při vlaských a jiných cizinských mistrech. Nejeden dostal se do cechu pražského a list přinesl až po letech, a nejeden, slíbiv a uručiv, nedonesl ho nikdáž. Z těch byl na př. Carf, o němž se doneslo teprv po letech, když upadl v podezření vraždy, že je nemanželský syn pasačky vlašské, a přece ten Carf byl svého času cechmistrem kamenického cechu! Ale toť jsou celkem výjimky; cechmistři spíš prohlašovali nevyplněnou lhůtu „za promlčenou", než aby byli čekali; potrápiti vždycky mohli a dovedli.[4]) — Že by někdo se byl vytasil s listem falešným, o tom jsem v zápisech nenašel; o listě podezřelém jest v Praze zmínka, pokud vím, jedna z r. 1594,[5]) a to nařčení listu na konec vysvětlilo se na dobrou stránku. Bylitě tehdejší řemeslníci stav, jenž cti byl dbalý až přehorlivě; jest téměř nemyslitelno, že by se ze zdejších lidí byl některý vloudil do cechu pod listem falešným.

Nedostalo-li se řemeslníkovi listu o poctivém splození, nemohl se o misterství ucházeti, leč, měl-li dostatek peněz, že mohl si zaplatiti v kanceláři královské svou očistu. Takové očištění či legitimace z kanceláře královské bývaly vydávány jménem královým (císařovým); úvodem připomínáno, že to císaři křesťanskému dobře náleží všem poddaným a zvláště těm, kteří nějakou

---

[1]) Znám ji z řádu tkalcovského v Prachaticích z r. 1573. Arch. zem. opisy z Prachat.

[2]) R. 1576 rada krumlovská vyslovila mlynářskému cechu princip, že „mládkovi pekařskému, zvláště nemožnému (chudému), není potřebí, aby hned měl zachovací list předložiti". Gross, Archaeol. Pam. XIX., 536.

[3]) R. 1548 bradýři musili přijmouti Matesa bez listu i přes to, že nějaký tovaryš tvrdil, že jest z lůže nepoctivého, neboť jim vzkázáno, že na přímluvu hejtmana dáno Matesovi městské právo na ten způsob, aby v roce list zachovací přinesl. Arch. praž. č. 1470, str. 16.

[4]) Doklad v arch. praž. č. 1241, 211.

[5]) Arch. praž. č. 1228. 158. List Jiříka Laubského jinak Křepelky nařčen, ale vše smluveno po dobrém.

poskvrnu a nedostatek ne ze svého provinění nesou, milost učiniti. Dalšími slovy se tedy oznamuje, že se s osoby N., kteráž jest ne v stavu manželském svobodně splozena, ta poškvrna zahlazuje a snímá a že se v poctivost stavu manželského pozdvihuje, aby v právích ani na řemesle nebylo jí k žádné škodě ani k ponížení to přičítáno.[1])

Přemrštěnci XVI. století pokládali za poskvrnu zplození také ten případ, když se dítě narodilo dříve, než se rodiče manželsky sňali. To jim byl také pankhart. Ale vyšší úřady soudní toho obyčejně neuznávaly. Jurista Fouknar zapsal si do své příručky pro potřebu praktickou, že v Pelhřimově r. 1564 cech krejčí zbraňoval Slaninovi řemeslo, poněvadž mátě ho měla před svatbou, konšelé pelhřimovští že ten důvod uznali, ale appellace pražská zavrhla. Dále si zapsal, že také r. 1580 nestačilo, když Klatovský cech řeznický totéž vyčítal synu Zuzčinu.[2])

Stran šlechetného a poctivého chování kandidáta misterského mívali tehdejší lidé také rozličné rozpaky, kterých dnešní doba nechápe dobře. K necti počítáno, zabil-li kandidát kdysi psa. R. 1564, když řezníci pro tu vinu nechtěli přijmouti do cechu tovaryše Fricka, vydán do Kutné Hory nález z appellace, že pro zabití psa nemůže býti vylučován, kdo psa zabil „prve nežli by o řemesle byl".[3]) Tu tedy i vyšší soud uznal takovou hloupost za důvod vážný. Ale nebyli soudové důsledni v tom; r. 1586 Kadaňští, nevědouce co činiti, ptají se appellace, ztratil-li tovaryš švec svou čest, když zabil psa.[4]) Ještě štěstí pro takové nešťastníky, že je rada městská mohla z necti úředně listem očistiti, jak to učinili r. 1558 Kadaňští tovaryši provaznickému Pielerovi, jenž zabil psa, který ho kousl.[5]) Souvěkovci cítili nesmyslnost tohoto „zločinu"; ne darmo posmívá se spisovatel Hosa štiplavě uváděje v mravokárné básni, kdo psa zabil, že řemesla prázden, kdo však prolije krev křesťanskou, penězi vše zaplatí a řemesla neztratí.[6])

Souviselo také s názorem doby, pokládán-li řemeslník za nečestného, když dotekl se nějak kata nebo biřice. V Litomyšli

---

[1]) Arch. c. k. místodržitelství. Missiv. č. 50; fol. 207.
[2]) Rkps. univ. knihov. 17, D. 25.
[3]) Rkps. týž.
[4]) Kopiál z r. 1585 v kadaň. arch., fol. 159. Opis v zem. arch.
[5]) Kopiál arch. kadaň. fol. 143. Opis v arch. zem.
[6]) Rozmluv. Petra s Pánem. Čes. Lid. XIII., 245.

musil r. 1502 očišťován býti učedník soukennický Jan toho nečestného skutku, že vzal při popravě do ruky z nevědomí hůl katovu.[1]) Nelze nepřipomenouti, že k takové úhoně člověk za onoho času snadno přišel, neboť poprav konáno mnoho a vždy po sousedsku, lidé se tlačili okolo odsouzence, hovořili s ním a s katy po cestě i na popravišti. — Vážnější byla v oněch časech otázka, kdyby některému mládenci otce utratili (popravili) a syn se poctivě choval, má-li v řemesle býti přijat? Čteme r. 1544 v manuále německobrodském odpověď konšelů brněnských, že syn přijat může býti, „an účinku otce příčina není". Ale pochybuji, že se tou moudrou zásadou všude řídili.

Úhona cti mohla u tovaryše vzniknouti také při výkonu řemesla. Do rady mladoboleslavské r. 1602 vstoupili řezníci, žádajíce s pilností za naučení, mají-li do řemesla přijmouti tovaryše Matouše Unčovského, jenž času letního seklál krmného vepře na cestě, žena ho, což „proti obyčeji a způsobu řemesla"; kdyby prý ho přijali do cechu za mistra, aby „snad příčinou jeho na sebe všecek cech ouhony neuvedli". Vyslechše svědky, konšelé rozhodli, že bezpečně a bez ouhony cechu může tovaryš ten býti do společnosti přijat, neboť toho vepře, přivolav lidi, seklál na živě a ukázal, že krev z něho vyšla a že na drobích zdráv byl.[2]) Záležela by tedy úhona cti v tom, kdyby byl tovaryš zaklál vepře nemocného, jenž by byl rozprodán na škodu zdraví lidského. To moderní člověk dovede již spíš pochopiti za věc nečestnou nežli případy předchozí.

Docela pochopitelno, že cech nechtíval kandidáta, jenž dopustil se zřejmého zločinu. Při tom však velmi podivno, nalezl-li i takový kandidát zastání. Takž nechtěli řezníci chrudimští do cechu připustiti tovaryše Berana a Hesa, neboť oba, když u mistrů sloužili, na koupích sobě přičítali a pánům svým nevěrně se chovali; z té příčiny r. 1588 jim oznámeno, aby na to nemyslili, že v Chrudimi budou za mistry. Ale oni na to přec pomyslili, a císařský rychtář i děkan se jich ujímali tak, že cech konečně povolil s výhradou, že to nebude na škodu majestátu a právům řemesla že „jiní tou cestou nepůjdou", že ti dva, stanouce se mistry, nebudou jiných starších odtiskovat

---

[1]) Arch. litomyš. Lib. inscript. č. 116, 237. Výpis prof. Štěpánka.
[2]) Arch. bolesl. Kn. pamět. z r. 1593; fol. 142.

od krámů a kdyby byli kýmkoli dotýkáni (pro zpronevěru), že i to se sebe svedou".[1]) Tu arci nejde na rozum, kterak zpronevěru mohli se sebe svésti, když skutečně přičítali sobě v koupích na škodu mistrů svých. Cechu řeznickému byly mocné přímluvy rychtářovy a děkanovy tak nemily, že projevil žádost, aby již víc přímluvami nebyl obtěžován, což věrně do městské knihy zapsáno.

Jestliže cech brával za úhonu na cti i to, že tovaryš, než se stal kandidátem misterství, „stoloval" (fušoval) nebo „huntoval", to chápeme snadno, neboť pokoutním provozováním řemesla (stolováním) a přivážením masa po huntéřsku (na vozejku přes pole) činěna byla řádnému řemeslu soutěž, která popouzela k hněvu. Ale tehdejší úřady neuznávaly toho za úhonu cti. Tak rakovničtí konšelé, když r. 1569 cech řeznický nechtěl přijmouti Brejchu čili Brikcího, poněvadž komus dlužen a po vsích maso nosil a huntoval, poručili jeho přijetí, neboť smluvený dluh ani huntování není důvodem pro vyloučení z řemesla.[2]) Majíce zkušenost, že by odporem ničeho nepořídili, cechmistři připouštěli takového stolířského tovaryše konečně k misterství, ale pak, když byl přijat, nutili ho, aby složil pokutu, že „prve mistroval, než k cechu přistoupil".[3])

Od hrany XV. století zobecněl požadavek cechovní, aby kandidát misterství, byl-li člověk poddaný, přinesl list výhostní.

V cechovních organisacích měst královských přijímali jen lidi sociálně svobodné, měšťany, a měšťanem se nemohl státi, kdo nebyl listem výhostním z poddanstva propuštěn. Třebas konšelé z živnostenské politiky i živnost mu přáli, ale měšťanem ho neučinili a cech ho nepřijal.[4]) Proto také opatrný kandidát misterství se svým listem výhostním šel dřív na radní dům nežli k cechmistrům. Chtěl-li takový kandidát posaditi se za mistra do některého města poddanského, nemohl než hlásiti se s listem výhostným nejprv u vrchnosti toho města poddanského a snažiti se, aby „od jeho milosti pána byl přijat" dřív než od cechu.[5]) Rozkazujeť statut bečvářů turnovských z r. 1564, kdož by do cechu přijat býti chtěl za mistra, ten má předkem jeho milost pána za

---

[1]) Lib. memorab. chrudim. z r. 1579, fol. C. 30.

[2]) Rakovn. kniha v zemsk. arch., fol. T. 12.

[3]) Kn. počtů cechu kovářsk. atd. v Turnově č. 37 f. Půjčil dr. Šimák.

[4]) Čteme v arch. praž. č. 1235, 300, že dopřáli komusi živnost „z lásky", ale městského práva nedali mu, že neměl „dostatečného výhostu".

[5]) Řád krejčí choceňských z r. 1576. Barvíř, Choceň 48.

pána sobě vzíti.[1]) V některých poddanských obcích se list výhostní odevzdával přímo milostpánu jakožto „pánu dědičnému".[2]) Nabytí měšťanského práva bylo již od samého počátku měst vlastně základní a přední podmínkou k nabytí misterství v obci a v cechu. V XVI. věku do nižších živností (kočí, šenkéřů)[3]) stačilo také, vzali-li konšelé kandidáta jen v dočasnou ochranu zatím bez měšťanského práva.

Poněvadž tedy konšelé musili míti první slovo, stalo se zvykem, že kandidát misterství svou akcí začínal u cechmistrův a hned zároveň na radním domě, a to tak, že cechmistři, znajíce kandidáta osobně nebo spatřivše jeho listy, vstupovali jakožto přímluvčí s ním do městské rady žádat měšťanského pro něj práva nebo konšelské ochrany. Potom teprve, když konšelé ochranu nebo právo městské udělili, kandidát podroben zkoušce technické, kteráž byla zase v cechu základní a rozhodující podmínkou. Tedy napřed městské právo, pak zkouška. Dá rozum že by obráceně nebyla kandidátovi hotová zkouška nic platna, kdyby ho rada městská pak nechtěla přijmouti mezi měšťany. Proto také ještě za celou periodu, o níž jednáme, shledáváme v statutech nejrozmanitějších cechů starodávné ustanovení, že do cechu nemůž přijat býti, leč kdo přijat prve na ráthouze. Čteme tak nebo podobně na příklad [4]) v artikulích tkadlců náchodských (1559), kožešníků žlutických (1541), soustružníků pražských (1576), též u pražských krejčí (1580), u tesařů (1585), hřebenářů (1588), malířů (1598), truhlářů (1603), uzdářů (1607); též u kutnohorských zlatníků (1584), u mydlářů v Hradci Král. (1588), u kožešníků v Svinech Trhových (1603), u pekařů v Ústí n. Labem (1608). A mohl bych přivésti o tom ještě násobně víc statut z venkova i z Pražských měst za doklad, že tovaryš musil sobě napřed zjednati městské právo a „těmi dveřmi potom do cechu vešel".[5])

---

[1]) Řád Adama z Vartmberka, z opisů dra Šimáka, arch. turn.

[2]) Statuta pekařů v městečku Luži. Orig. v arch. zemsk. z r. 1612. „List vejhostní odvede mně jako dědičnému pánu".

[3]) Arch. praž. č. 1482. F 4; F. 12.

[4]) V řádě malířů Star. a Menš. města Praž. z r. 1598 čte se, že kandidát má předně rok u mistra býti, pak městské právo si zjednati a potom teprve v plném pořádku žádost svou přednésti, list o řádném splození ukázati a mistrovský kus podstoupiti. Arch. praž. č. 994, 156; č. 324, 47.

[5]) Fráse z cechu staroměst. postřihačů (suken) z r. 1569. Ti nechtěli Kadaňského „leč si zjedná právo městské a těmi dveřmi k nim přijde". Arch. praž. č. 1132, 123.

V pražských knihách měšťanských dosti často shledáváš zápisy že měšťanem učiněn — tovaryš řemeslný.[1]) Toť vždy byl tovaryš, jenž jakožto kandidát byl před zkouškou misterskou.

V této periodě však postřehujeme snahou německých mistrů taktickou změnu. Cech či cechmistři osobili si totiž rozhodovati o kandidátově osudu na prvém místě, a to tím, že už nechtěli vstupovati s ním do městské rady pro měšťanské právo, nýbrž, byl-li jim osobně vhod, uložili mu zkoušku a přijali ho v cech a potom teprve poslali ho na rathouz[2]); nebyl-li jim vhod, uložili mu zkoušku také, potrápili ho, prohlásili zkoušku za nedostatečnou a odmítli ho. Pražští zámečníci tu německou zásadu, že se napřed podniká mistrovský kus a potom teprv městské právo, dostali nepřímo do statut již r. 1562,[3]) alespoň jejich cechmistr Jobst Šmeller, o němž svrchu byla řeč, s českými mistry o tu zásadu se přel a při tom opíral se o statuta z roku praveného. Nelze pochybovati, že plná autonomie po této stránce byla by v rukou všelijakých cechmistrů a mistrů velmi nebezpečna spravedlnosti. Vedlo se kandidátovi mnohem lépe, měl-li po starém zvyku českého řemesla [4]) měšťanské právo prve než přistoupil k mistrovské zkoušce; konšelé se měšťana svého zastali, když mu cech a cechmistři chtěli při rozhodné zkoušce ubližovati. Arci někdy se zastali i nedostatečného; toť rub, jaký má většina protekcí.

Teď teprve jasně rozumíme, vypravuje-li r. 1605 soudu staroměstskému proti německému cechmistru Šmelerovi Martin Šnejdr zámečník, že chtěl městského práva žádati a pak mistrem býti (zkoušku dělati), starší že nechtěli s ním jíti, třikráte žádal cechmistrů, aby s ním do rady vstoupili, oni nechtěli; teď rozumíme, proč odpůrce Šmelerův, mistr Lazar Paumistr, dal Šnejdrovi radu, aby „stál o městské právo (napřed), že se mu potom dostati má, čeho se jiným dostalo“.[5]) Městské právo mělo býti nátlakem na

---

[1]) Na př. 1564 přijímá na Star. m. měšťanský ševcovský tovaryš Žbánek z Mohelnice; r. 1566 bečvářský tovaryš Teplý od kláštera teplického; r. 1567 pekařský tovaryš Kondelka a j.

[2]) I malíře „cechovního“ známe bez práva měšťanského, Zachariáše Šnejdra, r. 1608. Arch. praž. č. 324, 403.

[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze, Rkps. č. 72; řád 73.

[4]) Ostatně v Němcích také, pokud jsem přirovnal, bývalo napřed právo městské.

[5]) Arch. praž. č. 1065, 242. R. 1614 vše smíšeno, ale při německém statutu zůstalo. Arch. praž. č. 2233, 263.

neochotný cech. Proto také chápeme, jestliže kandidát horlivěji sháněl se po městském právě nežli po mistrovském kuse, že cechmistři a cech někdy se vzepřeli. Tak na příklad již r. 1563, když vzkázala městská rada na Starém městě zámečníkům, aby přijali do cechu jakéhos Michala, že má již městské právo, odpověděli, že „by rádi pořádek ochránili", ale žadatel že nic neumí.[1]) Starší rukavičníci, když r. 1605 Hubáček, maje měšťanské právo, chtěl do cechu, nevzali ho a dali svému vzdoru tuto barvu: prý dle privilegií, když městské právo vyjednávat měl, byli by s ním do rady vstoupili a o něm zprávu, jak na starší náleží učinili, ale on pominul je a tudy jako potupil. Konšelé to „nedorozumění" pak přece smířili.[2]) Když Jan Spolek r. 1567, získav městské právo, hlásil se do cechu postřihačů staroměstských, cechmistři provedli ten vzdor, že se nikdáž nesešli, aby žádost kandidátovu vyslyšeli. Konečně došlo z radního domu přísné nařízení, že se dne zejtřejšího sejíti, žádost jeho vyslyšeti a není-li na překážku žádných příčin, že ho do cechu vzíti musejí, neboť „právo městské má".[3]) Tyto tři způsoby vzdoru opakují se a jsou typické.

Když kandidát prokázal kvalifikaci morální a skončilo se jednání o měšťanské právo, nastala mu úloha dokázati kvalifikaci technickou. Byl-li přespolní, musil především listem za vyučenou dokázati, že se řádně učil a vyučil. K řádnému tomu průkazu náleželo několik okolností. Učedník musil se vyučit v městě a ne na vsi. Všude platilo, co pravil krejčovský řád choceňský z r. 1576: kdo by po vesnicích dělal krejčovstvo a učil se ve vsi a ne při cechu, žádný z mistrů nemá jemu díla dáti.[4]) A neplatilo učení ani v městě, kde v tom řemesle byli mistři jednotliví bez cechu. Řádné učení bylo jen „při cechu". V Brodě Českém r. 1550 teprve na veliký nátlak podkomořího Jiříka z Gerštorfu řezníci přijali do cechu Tomáše Nevesela (Neveselého), jemuž přes mnohou žádost řemeslo zbraňovali z té příčiny, „že jest se při pořádku neučil a tu, kdež pořádku není, to řemeslo provozoval". Vyžádali sobě řezníci jen, aby to přijetí nebylo na překážku dobrému starobylému pořádku, aby z toho

[1]) Arch. praž. č. 1238, 242.
[2]) Tamž, č. 1289, 64.
[3]) Arch. praž. č. 1237, 25.
[4]) Barvíř, Choceň. 48.

neměli ublížení od lidí a jiný aby toho potomně takovým způsobem nemohl užiti.[1])

Při takové přísnosti, která byla všude obvyklá, jest věru ku podivu, že vyskytl se tovaryš pivovarský v Praze r. 1608, jenž prý z nerozumu zanedbal dobýti sobě vysvědčení o svém vyučení. Učil se v pivovaře Jiříka Zygle z Chocemic, pán však učně u starších řemesla neopověděl. Starší sladovníci konečně připustili člověka toho k řemeslu, ale nedopustili, aby ústní a dodatečné vysvědčení o něm vtěleno bylo v knihy; prý se nebedlivě opatroval a měl by i s pánem pokutu míti.[2]) V XVI. věku přiházelo se, že kandidát, nemající listu od řemesla, býval nucen znova učiti se a třebas by se učil už jen několik neděl.[3]) Formě se musilo vyhověti.

Vysvědčení od řemesla z ciziny přijímána u nás,[4]) což svědčí o široké pospolitosti středoevropského řemeslnictva.

Malostranští kožešníci r. 1577 nechtěli připustiti kožešníka Pavla do cechu, nalezše úraz ve vysvědčení ten, že není list „od celého cechu" v „Libbně". Byli však od úřadu konšelského poučeni, že list od řemesla „dává všecken pořádek, ale o vyučení osoby mistr vysvědčuje" a pořádek vydává toho vysvědčení jistotu. Tedy nuceni uznati vysvědčení.[5])

Když shledán list o vyučení správným, připuštěn o jedněch suchých dnech kandidát „k ukázání řemesla" či k „okázce",[6]) to jest uložili mu zhotoviti mistrovský kus. Od té doby pak „seděl v štuku" (meisterstück); byl-li oblíben, dáváno mu slibné jméno „mladší mistr". Ve Francii vyskytují se zprávy o misterských kusech již v XIII. věku[7]); v Němcích a u nás v XIV. věku. Zobecněly však teprve u věku XV., ačkoli cech tkadličí v Chomutově

---

[1]) Arch. zemsk. kn. č. 5, fol. 393. Miškovský, Naše Hlasy. 16. června r. 1901.

[2]) Arch. praž. č. 363, 35.

[3]) Regist. počtu z arch. turnov. č. 37. R. 1583. Vít, kovář z Volešnice, mistr už hotový, chtěl do cechu turnovského, ale list od řemesla „nemohl míti". Nedí se, proč. I uložili mu, aby se „zase řemeslu učil". K tomu dobrovolně přistoupil, obral sobě za mistra Víta Kroupu, učil se čtyři neděle, do cechu dal 2 kopy míš. a 2 libry vosku (jako učedník vyučený).

[4]) Z Řezna na př. r. 1585. Arch. praž. č. 1166, 98.

[5]) Arch. praž. č. 1481, A. 25.

[6]) V Prachaticích v cechu kovářském r. 1557 čteme, „jak které řemeslo jakú okázku v sobě nese", to že má pokázati. Zemsk. arch. Opisy z Prach.

[7]) Lavisse et Rambaud, Histoire générale. II., 519.

ještě r. 1576 přijímal beze zkoušky. Stojíť v řádě, kdyby se mistři rozmnožili, že mohou s vědomím vrchnosti nařiditi misterský kus.[1])

Ba i v Kutné Hoře zlatníci za některá leta nedělali „mastrštuku" a r. 1583 tamtéž bečváři rozhodli se, že řemeslo magisterštukem ukáží, a potom aby již každý, kdo by chtěl na Horách mistrovati, tak se choval.[2])

Zkouška řemeslná vznikla a zobecněla z chvalitebného úmyslu, aby do cechu dostali se lidé dovední, kteří by byli svou prací řemeslu ke cti a městu k pochvale. Tento positivní směr živnostenské politiky městské vedle negativního ochranného, nebyl v starší době prázdnou frásí. Šlo věru o zvelebení řemesla a jeho zdárnou výkonnost; nedoukové měli býti odháněni. Průběhem XVI. století stran mistrovské zkoušky lecco se změnilo.

Především zmizela ona neurčitá ustanovení starých řádů řemeslných, jimiž cechmistrům a cechu na vůli nechováno, kteraký kus chtějí kandidátovi uložiti. V řádech cechovních vyskytují se již všude jen kusy určité, pevné, stálé. Jen u novoměstských hodinářů r. 1612 nechává se mistrovský kus na uložení starších a v řádě pekařů pražských (r. 1580) se nařizuje, aby žadatel misterstva má takové chleby dělat, jaké mu starší poručí; také v řádech venkovských pekařů bývá jen všeobecně stanoveno, že mladý mistr má na zkoušku péci jedno pečení z bílého a jedno z režného. I tu tedy zanechán určitý kus rozhodnutí cechmistrů. V řádě pekařův a mlynářů malé obce Luže čteme, že cechmistři mají kandidáta „pozkusiti, aby pochvala byla městečku".[3]) Tu tedy též nechána v pozkoušení cechmistrům vůle. Ale takové neurčitosti v XVI. věku ze statut mizely, až zmizely; tím není arci řečeno, že cechmistři nenařizovali i přes určitý statut při zkoušce, co chtěli. Také se vyskytuje v XVI. věku zásada, že nesmí víc zkoušenců zároveň býti nežli dva. V tom zjevný úmysl zdržovati kandidáty a překážeti jim v rychlejším postupu.

Ohledáváme-li nařizované kusy misterské, jak se v XVI. věku jeví, shledáváme, že jsou co do původu svého s velikou část rozšířeny z Prahy po vší zemi; do Prahy některé, zvláště v řemeslech kovodělných, dostaly se z Norimberka. Pokud vím, jediné řemeslo

---

[1]) Chomut. arch. měst. Privilegienbuch. Opis v arch. zemsk.

[2]) Kn. memorab. z r. 1583 v arch. horsk. F. 19, F. 23.

[3]) Orig. v arch. zemsk., město Slaný.

nožířské r. 1600 vyžádalo si kusy misterské z Vídně.[1]) V městech po hranici české znáti jest v mistrovských kusech vlivy ze sousedních zemí. Tak špendlikáři v Hradci Králové (r. 1588) měli dle statutu ukazovati řemeslo podle pořádku vratislavského a norimberského.[2])

Mistrovské kusy bývají co do podstaty stejného rázu od Rýna až k Visle, liší se jen v jednotlivostech; některé různí se i v témž řemesle v rozličných místech Českého království. Stejné kusy mívali na příklad zlatníci. Čeští, němečtí, polští zlatníci všude chtívali za mistrovský kus kalich (číši, koflík), prsten, do něhož by kámen dobře zapadal, a pečet, do níž vryt erb; innsbrucký řád nařizuje určitě, aby fasován byl diamant, a polské řády chtějí, aby zasazen byl kámen drahý vůbec.[3]) Malíři všude ukládáno, aby vymaloval obraz Mateře boží.

Že u zámečníků všude v Čechách i v Němcích ukládalo se kandidátovi zhotoviti dvojí nebo trojí zámek (sklepový, truhelný a visutý), to není divno, souviselo to příliš se speciálným řemeslem jejich. Též tak od kováře všude, u nás i v cizině, chtívali, aby zhotovil a přibil podkovu; i onen podivný způsob zkoušky při podkově byl stejný v Norimberce, v Praze i v nejmenším českém městě, ten totiž, že předveden kůň, kterého rychle zatočili a odvedli; kandidát misterství nesměl na nohu koňovu ani sáhnouti, ovšem ne přiměřovati si jeho kopyto; měl jen očima odhádnouti velikost jeho. Když podkova hotova a dobře hodila se, přibil ji, nehodila-li se, mistrovství odloženo, až se kandidát lépe naučí.[4]) V ostatních kusech, jež kováři ukládány, lišily se řády i u nás zhusta; nejčastěji měl zhotoviti několikero seker nebo okovati vůz. Malostranští chtívali, aby urobil kratci (motyku).

Truhlářům mistrovským kusem po vší Evropě střední býval stůl a truhla. Tak čtu v řádech pražských, v budějovickém a v řádech jihočeských i v českokamenickém a jiných na severu.

---

[1]) Jahrbuch XII. 8345.

[2]) Arch. mus. zemsk. Opis.

[3]) Řád zlat. v Innsbrucku z r. 1591, Jahrbuch d. Kunstsamml. d. Kaiser. 14, 228; Buchner, Codex picturat., řády krakovské; Arch. zemsk. mus. Hora Kut. 1584; tu žádán koflík; erb s helmem. Weigel, Abbild. d. Hauptständ. 289.

[4]) V XVII. věku po Německu ukládali zhotoviti všecky 4 podkovy, na kterýž konec koně několikrát nechali cválati před očima zkoušencovýma. Weigel, Abbildung d. Hauptständ. 378.

Pokud vím, jen v Trutnově dělával kandidát pouze stůl[1]; naproti tomu ve Vídni,[2]) na Moravě v městech větších (v Jihlavě)[3]) přidávali k truhle a k stolu ještě vrhcábnici, čímž se naznačuje, že truhláři byli oprávněni dělati i díla soustružnická. Bednáři v Čechách i na Moravě robili mistrovským kusem káď a sud určitého objemu a vanu na velikého muže. Někde k tomu přidávali ještě okovy dubové na vodu.[4]) Také sklenáři zhotovovali po vší Evropě střední od starodávna až do XVIII. století stejný kus mistrovský; zasazovali totiž kolečka skelná do rámu okenního; nestejnost byla jen v počtu koleček dle velikosti rámu; ve Vídni zasazoval asi 70 (1615), u nás v Praze nařizoval řád z r. 1598 zasaditi 56 koleček do rámu zdéli pěti čtvrtí lokte a šíři lokte; později (1629) sklenáři malostranští ustanovují si větší rám (6 čtvrtí lokte vysoký a 5 čtvrtí široký), o počtu koleček se nezmiňují; ale počet 56 platí v Praze ještě dle řádu z r. 1740.[5])

Složitý a nesnadný kus mistrovský ukládán mlynářům ve všech zemích českých i v krajinách německých: princip byl, aby kandidát uměl mlýn až do zamlení přistrojiti (v německých řádech: ein ganzen gang aufzurichten); tedy náleželo k tomu umět zhotoviti kola, hřídele, čelníky, kameny vykroužiti a osaditi.[6]) Vysvítá, že mlynář nejen mlel, ale i mlýny po tesařsku stavěl.

Tkadličí řemesla — plátenníci a soukenníci — ukazovali, kterak umějí snovati a tkáti několikerou přízi. To byl princip kolikerou přízi, kolikerou látku vyrobiti, v tom byly všude nestejnosti. Mistrovský kus krejčovský již v XV. věku překvapuje svou hromadností. Proniká jasně princip, aby kandidát ukázal, že umí šíti všem stavům a povoláním, i takovým, s nimiž jakživ nepřijde v styk; odtud ta hromada; rozdíly jen v tom, že některý statut chce víc, jiný méně. Obyčejně bývají na prvém místě z šatů chrá-

---

[1]) Snad dle vzoru z Kladska. Lippert, Trautenau 68. Hüttel, Chron. v. Traut. 172.

[2]) Ještě r. 1616. Jahrbuch. XX., 17355.

[3]) Perg. list. v korun. arch. zemsk. z Jihlavy.

[4]) Arch. mus. zem. Listin. pražs. Kameníček, Zemsk. sněm. morav. III., 119.

[5]) Jahrbuch XX., 17343. Arch. praž. č. 193, 94; 994, 156; Bibl. Lobkovic. Rkps. 72, č. 62.

[6]) Pražská kniha mlyn. č. 4, 23 v arch. pražsk. Artikule olomouck. z r. 1612 v arch. mus. Arch. minist. vnitra IV., D. J. fasc. 422 z r. 1614, artik. krumlovské.

mových ornát a dalmatika (pluvial nikdy); pak uvádějí se sukně kněží a mnichů, pláště jeptišek, sukně doktorské, šat měšťanů, šat ženský (panen), formanské kytle, vojenské věci (stany a pokrývky vozů) a někdy i hazuky a kukly selské. Krejčovský řád pražský z r. 1544 obsahuje takových rozmanitých kusů dvacet pět, mezi nimiž jest šat kupecký, hončí, t. j. do pole k honbě pro osobu rytířskou a hišpanská kápě dle mody tehdejší; z kněžských šatů jmenuje pouze knězovu sukni s dvíma faldy a kápi mnišskou[1]); kytli formanskou zove řád pražský norberčicí, což ukazuje k stálému obchodu Prahy s Norimberkem. Norberčice formanská vyskytuje se ještě v řádě pražském r. 1740.[2]) Krejčí venkovští v Čechách mívají jednotlivých kusů zkušebných v statutech počet menší nežli v Praze. V Jablonném r. 1592 uložili si jich jen devatero, z kostelních paramentů podrželi jen ornát, z šatů kněžských vzali podivně „sukni kanovnickou, které kněží ve větším díle na Hradě Pražském užívají"; z šatů učených přibrali kuklu bakalářskou, ke kabátu měšťanskému přibrali „poctivice švýcarské".[3]) Švýcarské spodky pak se potloukají v řádech ještě r. 1740.[4]) Chrudimští krejčí vybrali si r. 1594 jen 14 kusů; v nich vyskytuje se ještě španělská kápě a nově čteme o „knechtských poctivicích" (vojenské kalhoty); jináč kusy stejné jako jinde — šat kostelní, kněžský, mistra učeného, formanská kytle atd.[5])

Na Moravě chtívali z chrámových věcí, aby uměl kandidát všecky potřeby k ornátu, v Kunštátě uvádějí kromě jiného i šaty na preláta a oděv na biskupa,[6]) což patrně naivní opis z Olomouce, neboť kdy pak který biskup dal si šíti u kunštátského krejčího? Jináče i na Moravě shledáváme tytéž kusy krejčířské jako v Čechách; i formanskou kytli. Pokud vím, nejméně ukládali si krejčíři vyšehradští, totiž pouze šestero šatů, většinou pro krejčího maloměstského nepraktických.[7])

---

[1]) Kněžský a mnichův šat (klerika) nezmizí z řádu pražsk. nikdy; r. 1735 v majestátě Karla VI. a r. 1740 uvádí se určitěji hábit cisterciensky a jesuitský.

[2]) Arch. praž. č. 1001, 56.

[3]) Arch. zems. mus. Jablonné.

[4]) V řádě pražském r. 1740 jest ke spodkům ještě švýcarská kamizola.

[5]) Řád krejč. orig. na pergam. v Chrudimi z r. 1594. Opsal mi prof. Šolta.

[6]) Tenora, Kunštát, 72. R. 1638.

[7]) Ornát, kněžská sukně, plášť, kuklu mnišskou, norberčici, mistrovskou sukni. Ruffer, Histor. Vyšehr. 245.

Podstata kožišnického kusu misterského byla po vší střední Evropě stejná. Kandidát musil připraviti surových sto i více koží (obyčejně králičích), z nich skrájeti a ušiti „blány" trojřadé nebo čtyřřadé. Krumlovští chtívali, aby k čtyřřadým blanám ušil tovaryš ještě obojek z lasice (1553).[1]) Stejně tak v Mladé Boleslavi stanovili si r. 1545, v Rychnově n. Kn. r. 1562, v Bělé r. 1581 [2]) a v mnohých jiných městech v Čechách i na Moravě.[3]) Příliš hovorný řád táborský a královéhradecký (1581) o tom nařizuje, že nastávající mistr má ukázati z kůže dřené ty kůže králičí a když budou vydřené a ku krájení přistrojené, má je všemu cechu ukázati a bude-li řádné a slušné krájení, má blánu ušiti a budou-li řádně ušité, má i obojek připraviti; kromě toho dává týž řád na vůli, chce-li kandidát pro pořádek starý dělati ještě kožich, kterýž „baba" slove, na ten čas však lidem již neobecný.[4]) V Těšíně slezském dělávali dle řádu z r. 1566 stejně tak blány z králíků, jako v Čechách a na Moravě, ale k tomu ještě „kaftan králíkový a okrúhlý kožich".[5])

V mistrovských kusech, jak je ukládají řády ševcovské v Čechách, shledáš jen to společné, že mají býti ušity boty veliké, punčoch kožený šnorovací a ženské nebo panenské střevíce. Jináče v jednotlivostech jsou kusy ševcovské všech mistrovských kusů nejrozmanitější a nanejvýš nestejné. Sotva že ševci několika sousedních měst drží se řádu stejného. Ani malostranští ševci nemají kusů stejných se staroměstskými a novoměstskými. Ti obojí od starodávna nařizovali dělati osmero rozmanité obuvi: telecí boty dvojího druhu, boty z kozlovic, městské boty, punčoch velký, střevíc babský, střevíc tříkusý a naposled střevíce panenské. R. 1604 některé kusy změněny, ale počet osmera zůstal.[6]) Malostranští ševci mívali sobě uložený počet kusů menší. R. 1631 čteme jen o trojí obuvi na zkoušku, o botách do vody, o botách z kozletin a o střevících kordovanských, ženských.[7]) Z venkova některý doklad o rozmanitosti ševcovské zkoušky. V Turnově

---

[1]) Gross, Archaeol. Pam. XIX., 310.

[2]) Kn. smluv v arch. bolesl., fol. 42. Sedláček, Rychnov; Umlauf, Bělá, rukop. mus. str. 110.

[3]) Na př. v Přerově; řád z r. 1544. Archiv Český XX., 473.

[4]) Rukop. arch. táborsk.

[5]) Věstník Mat. Opavské. 1897, 28.

[6]) Arch. zemsk. Opis z minist. vnitra IV., D. 7, fasc. 422. Arch. mus. zem. Řád Ferd. II. r. 1629.

[7]) Biblioth. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72, řád 30.

(1533), v Českém Dubě (1590) ukládali si ke zkoušce šestero obuvi; bylo skrájeti a zhotoviti z jedné kůže hovězí škorně, punčoch a ženské střevíce; z kůže telecí skrájeti u ušiti příčné boty, botky hladké a střevíc panenský.[1]) Řád v Sobotce z r. 1597, bezpochyby dle statut jičínských, ukládá ševci zhotoviti z dvojí kůže paterou obuv na zkoušku, škorně hovězí, boty telecí, punčoch, ženské střevíce a „tříkusý střevic po starodávnu".[2]) V Bělé, bezpochyby dle řádu mladoboleslavského, vložili si ševci r. 1582 do statut čtverou obuv: boty lovecké, boty příčné hovězí, mužské boty telecí a ze zbytku kůže střevíce, „jež slovou punčoch".[3]) V Pardubicích (1515, 1570), v Rychnově (1529, 1594), v Chocni (1585) býval kandidát misterství povinen zdělat obuv čtverou: škorně hovězí, boty telecí, punčoch veliký, střevíce ženské („zadní").[4]) Ten řád platil ve všech pernštejnských městech i na Moravě. V Brandejse n. Orlicí a v moravských městech žerotínských (Náměst, Rosice) jen trojí obuv za misterský kus ukládána: škorně příčné hovězí, škorně telecí a střevíc ženský.[5]) V městech na českém západu, v Chomutově, v Kadani, bylo misterským kusem z dvojí kůže vykrájeti devět párů rozličné obuvi; jsou mezi nimi šnorovací střevíce, ženské vysoké střevíce i punčoch kožený.[6]) Nestejné zkoušky mistrovské nacházíš také všude na jihu českém. Nejobyčejněji bývá ukládána paterá obuv i v městech tak malých jako Týn Vltavský a Vlašim.[7])

Stavební řemesla ukazovala misterský kus na stavbách, což bylo nejpřirozenější. Zednický mistr měl ukázati řemeslo tím, že dobře postavil klenutí ze všech čtyr stran s kuklicemi (lunetty), schody a štít na domě. Nepochybuji, že především musil ty věci vyrýsovat; že by je byl však již v XVI. věku hotovil pouze na modelu ze sádry nebo z jiné látky, tomu nevěřím, vždyť čtu ještě při r. 1644 v malostranském řádě, že zedník kteréhokoli národu, chtěl-li by za mistra připojen býti, musí schody vyrejsovat, vyměřit a „vystavěti dle příležitosti a místa", týmž způsobem druhé schody a sklep skle-

---

[1]) Arch. mus. listin. Čes. Dub. 1590; arch. turnov. z opisů dra Šimáka.

[2]) Orig. v Sobotce. Ten řád opsali si v obci Železnici. Arch. mus. zemsk.

[3]) Umlauf, Bělá. Rkps. mus. 59.

[4]) Arch. mus. Pardubic. řád ševc. z r. 1515, 1570. Barvíř, Choceň. 48. Sedláček, Rychnov 43.

[5]) Kadlčík, Brandejs 229. R. 1588.

[6]) Gindely, Zunftwesen. Otisk z Věst. Uč. Spol. 1884. Str. 20.

[7]) Slavík, Vlašim, 115; Sakař, Týn, 188.

nouti.[1]) V Němcích teprve v XVII. věku pozorujeme, že zedník ono křížové sklepení má dělat z křídy nebo z alabastru.[2])

Kamenník měl dle staré zvyklosti stesat a osadit dvéře, zhotovit ostění a plotnu, krámského okna a stupeň do šnekových schodů[3]); v století XVII. se mistrovský kus kamennický proměňuje vlivy italskými, má spíš ráz umělecký; u malostranských kamenníků je nařízeno sdělati sloup, jménem colona, spodní kus k němu, jménem bassa; pak okno, fris a kabřinec. Tou dobou v Norimberce kamenník dělával jen modely, a to model kostelního choru a model domu.[4]) Snad tedy u nás již v XVII. věku zkouška konána na modelech, jakož to pak v století následujícím zřejmě předepsáno. Byla s tím spojena ovšem vždy také ústní zkouška a kandidát musil předložiti i rozpočty.[5])

Jakož svrchu naznačeno o stavebních řemeslech, pokryvač nemíval za misterský kus dílo samostatné, hotové; býval povinen ukázati své řemeslo na díle mistra jiného, na některém krově, jenž se právě budoval. Starší rozkázali, kde a co dělati, a co tovaryš za jediný den urobil, bylo zkouškou dostatečnou. Tak řád tří měst Pražských z r. 1583.[6])

Tesař v Praze dle řádu z r. 1585 byl povinen dělati na stavení krov a pod ním stolici ležatou, k tomu okrouhlé točité schody dřevěné a naposled komín svázaný, čtyrhranný, čepovaný.[7]) Tento mistrovský kus mívali tesaři asi všude v Čechách, jenom asi ne tu, kde pro množství lesů oblíbeny bývaly stavby ze dřeva. Třebas shledávám v městech panství valdštýnského teprve v řádě z r. 1730 za mistrovský kus tesařský dřevěnou zvonici s báněmi, vyroubenou světnici a schody, soudím, že něco takového samostatnějšího tesaři mívali v pohraničních krajích českých vždy.[8])

---

[1]) Biblioth. Lobkovic. Rkps. 72, řád 64.

[2]) Weigel, Abbildung d. Hauptstände, 416.

[3]) Arch. praž. č. 994, 173.

[4]) Weigel, l. c. 414.

[5]) Arch. praž. č. 1001, 74.

[6]) Arch. praž. č. 2214, K. 10. V Časop. Č. Mus., kde jednám o kusech mistrovských, je na str. 513 vytištěno „tesaři" místo „pokryvači".

[7]) Arch. praž. Z opisů dr. Teigových; bibl. Lobkovic. v Praze, rkps. 72, č. 38.

[8]) Z opisů arch. turnov. půjčil dr. Šimák. Artikule na panstvích Frant. Jos. z Valdštejna r. 1730.

Z řemesel potravin se týkajících všimneme si jen ještě řezníků, jakožto nejdůležitějších. V starší době řezník ukazoval mistrovství na zadní čtvrti a na pleci hovězí a skopové, tak čteme v řádě chrudimském r. 1535; později však tu, kde zkoušku podnikali, chtívali, aby kandidát koupil, zabil a rozsekal kus hovězí a kus telecí.[1])

Uvedené mistrovské kusy z rozmanitých řemesel postačtež na poznanou té instituce po stránce faktické.[2]) Čtoucí postihl princip, dle něhož voleny předměty řemeslné výroby ke zkoušce, poznal, že nepřestáváno na jednom výrobku průmyslovém, nýbrž že ukládány několikery pojednou a neubránil se myšlence, že v některém řemesle uloženo zhotoviti rozmanitých kusů zbytečně mnoho.

Po stránce formální nutno dodati, že v některých statutech zevrubně stanoveno, kterak kandidát má kusy poříditi. Bývaly udávány míry, dle nichž věc přesně musila býti zhotovena, bývalo zevrubně vypisováno složení a forma předmětu, forma jednotlivých jeho částí,[3]) a to nikoli snad na ulehčenou práce, to vše dělo se na stížení její, neboť kdo uchýlil se maličko od předpisu, nevyhověl ve zkoušce. U truhlářů pražských (1603) musil kandidát míry znáti z paměti; nevěděl-li jich, vydán mu mistr, aby ho o měrách poučil, ale za to propadl zkušenec 2 kopy grošů míš.[4])

Takovými předpisy arci také neměla místa volnost řemeslná, vtip, pokrok; ustanovené kusy brzy zastaraly, a přes to platily za nedotknutelnou svátost od XV. století až do XVIII. Nejeden řád skoro pyšně ukládá mladému mistrovi, aby ukázal umění své „na kusech starodávních". Bývalo tak všude, nejen u nás. Čtu i v německých říšských řádech zlatnických, aby mísu urobil za misterský kus „nach alter mode".[5]) A bylo-li nutno s některým starým kusem rozloučiti se, činili to neradi: zajisté čtoucí všiml sobě řádu kožešnického na Táboře (1581), který nemoha se rozloučiti se staro-

---

[1]) Pak čte se v řádě řezníku přeštických r. 1610 i ještě r. 1692. Arch. mus. zemsk.

[2]) O mistrovských kusech řemesel svrchu neuvedených musí býti doleji zmíněno v kapitole o řemeslnické práci.

[3]) Nejobšírnější výpis misterského kusu, který znám, mají r. 1603 pražští truhláři. Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. č. 72; řád 26.

[4]) Bibl. Lobkov. v Praze. Rkps. 72, řád 26.

[5]) Weigel, Abbild. der Hauptstände, 289.

dávným kožichem, babou, dává na vůli mistrovi, chce-li ho dělati „pro starý pořádek". Změny v kusech misterských do bělohorské doby jsou skutečně vzácny.

A když se cech odhodlal podniknouti něco proti dosavadnímu misterskému kusu starodávnímu, bývala to proměna nikoliv radikální, bývala to změna jen částečná.

Staroměstští ševci v cechu svém usnesli se a dali do knih městských zapsati změnu misterského kusu r. 1604. Úplná proměna byla jen v jednom kuse, že totiž bylo na příště dělati místo „babského střevíce" střevíc myslivecký; v jiném kuse proměněna pouze látka, místo bot kozlovic měly dělány býti boty z kordovanu; v ostatních kusech třech změněna jen poněkud forma nebo přidány přezky a nařízeno důkladnější prošívání. Za důvod těch proměn ševci položili do městské knihy, že „těchto let vorkaf (surovina) náramně drahý jest", zvláště také aby se nic párati nemusilo a aby se spíše lidem prodati mohlo. Tíž ševci nechali v novém statutě tří starých a bezpochyby nepraktických kusů beze změny a význačno, kterak to odůvodnili. Prý velký punčoch, tříkusý střevíc a panenský střevíc, ty tři kusy aby, jakž předešle od starodávna bylo, pro památku starožitnosti tak šity byly.[1]) Byla-li svrchu vylíčená změna ševcovského kusu misterského pro mladého mistra „polepšením kusu" či zhoršením, dnes nesnadno říci; v Němcích, když statut nějaký v té době zlepšili, značilo to vždy stížení přístupu do cechu.[2])

Přes všecko ulpívání na starých formách a kusech bývalo přece v některém řemesle možno při mistrovské zkoušce pořizovati něco modernějšího; takž mohl zlatník, nařizoval-li mu řád zhotoviti kalich nebo číši, zhotoviti číši, jaké právě oblibovány; také krejčí, jemuž řády ukládaly ušiti „kabát měšťanský" zajisté šil kabát po modě. A stojí-li v řádě malířském z r. 1598, že kandidát má obraz malovat Panny Marie „v sukni červené s modrým pláštěm, aby seděla a na rukou nebo na klíně děťátko držela, a při tom nějaké stavení a za tím položení krajiny nebo země s vrchy, lesy, horami a dalekým stavením, což se landšoft jmenuje", tedy z toho všeho následuje, že při figurné části své práce malíř byl aspoň stran posy dítěte volný a po stránce krajinářské že byl volný

---

[1]) Arch. praž. č. 2232, 155.

[2]) Mummenhoff. Handwerk, 101.

docela. Úplnou volnost po všech stránkách shledávám u malířů v statutech z r. 1669. Tu se mladému mistrovi ukládá vymalovati „částku nějakou z života Krista Pána nebo Panny Marie, však ze svého vlastního vynalezení neb invencí, nějaké in perspectiva stavení a v landšoftu".[1])

Určována byla lhůta, do kteréž kandidát misterstva s kusem uloženým musil býti hotov. Někdy lhůta půlroční, někdy čtvrtroční; u pražských malířů dokonce jen měsíční. Ve čtyrech nedělích tovaryš musil býti s obrazem P. Marie hotov; v témž cechu krumplíř (vyšívač) měl lhůtu čtvrtroční (řád z r. 1598). Byla-li příčina hodná, mohla lhůta prodloužiti se, ale někdy ji prodloužili jen s pokutou. Na příklad u zámečníků novoměstských (1612) ukládána lhůta na zhotovení tří zámků čtvrtroční; kdyby však ani po druhé čtvrti roku mistrovský kus nebyl hotov, kandidát platí dvě kopy, a najal-li sobě již veřtat v naději, že mistrem bude, nesmí na okno u veřtatu nic vykládati ani zavěšovati k prodeji.[2]) Podobně u truhlářů malostranských. Nebyl-li kandidát hotov do půl leta, přidali mu půl roku, ale za dvě kopy pokuty.[3]) To se však také přiházelo, když kandidát nebyl v čas hotov, že ho cechmistři nechtěli vůbec do cechu připustiti.[4])

Mistrovské kusy kandidát obyčejně pořizoval u toho mistra, u něhož ten rok pracoval, a to proto, aby byl stálý dozor domácí a aby nebyl kandidát v podezření, že „pomocí někoho umělejšího takový kus na místo postavil a cizím mozkem próbu učinil".[5]) Po ten čas však, co tovaryš dělal misterský kus, cechmistři měli právo i povinnost ob čas dohlédati k němu. V Němcích při každém takovém dohledu tovaryš musil poslati pro chléb, sýr a pivo, aby pány uctil.[6]) U nás bývá v některých řádech nařízeno, aby tovaryš poctil mistry svačinou teprve po dokonání zkušebného díla, ale nepru, že se zvyk německý k nám dostal také, poněvadž byl příjemný těm, kteří chodili „na ohledy". Každou chybu, kterou do-

[1]) Arch. praž. č. 556.

[2]) Bibl. Lobkovic. v Praze, rukops. 72, řád 74.

[3]) Tamž, řád 26.

[4]) Tak r. 1561 staroměstští zámečníci chtěli učiniti Volfu Fišerovi. Konšelé se však za něho mocně přimluvili, prý se obmeškal „za příčinou té mříže ku poctivosti toho města". Musili mu přidati času k ukázání řemesla. Arch. praž. č. 1234, 174.

[5]) Slova z řádu malířského r. 1669, l. c.

[6]) Mummenhoff. Handwerke, 102.

hlédající mistrové na zkušebné práci nalezli, musil některým grošem zaplatiti. U kovářů malostranských (1608) měli dokonce statut, „kolikrát by koliv hřebík skřivil, že tolikrát vždy jednu libru vosku propadnouti má".[1])

Nástroje tovaryš musil míti k dělání kusu mistrovského své; v některém řemesle dražší nástroj půjčili, ale ne zadarmo. Čtemeť v statutě sítkařů staroměstských, že zkoušenci může býti „hřeben" k dělání lejtříku mosazného (říčice) půjčen za tolar. U pekařů připouštěl statut, aby tovaryši pec byla ukázána a na pomoc k pečení chlebů „dopřína mu některého mistra manželka a učedník, který by hnísti a váleti uměl". U pražských pekařů mohl míti kandidát na pomoc manželku svou.[2])

U truhlářů a bezpochyby též u jiných řemesel směl zkušebný tovaryš míti k ruce učedníka.[3]) U zámečníků mohl najmouti si „pachole, které z peněz dělá".[4])

Surovinu a jiné potřeby k vystrojení misterského kusu musil si každý zkoušenec koupiti sám; pokud vím, jen kožešníci v Čechách i na Moravě mívají v statutech, že tovaryši, když se mu povolí řemeslo ukázati, cechmistři mají z cechu sto králíků dáti; ty blány, které z králíků tovaryš urobí jakožto mistrovský kus, bylo pak prodati k užitku cechovnímu a z něho pak oněch sto králíků zaplatiti. Jen zbytky po těch blanách tovaryš mohl ponechati si k své ruce.[5]) Ten statut jest při veliké nechuti cechů k nákladům dosti podivný; pravda, při mnohém dozoru nemohl tovaryš mnoho zkaziti, zakřikli neobratného asi hned nebo záhy. Ale podezření se naskytuje, že drželi kožešníci ten řád jen proto, aby mohli nepříjemnému tovaryšovi zavříti cestu do cechu tím, že mu ukázali na drahý materiál, kteréhož mu svěřiti nemohou.

Při některém řemesle byla spojena zkouška rukovětní se zkouškou ústní. Tak bývalo u krejčí, že některé kusy z nařízených šatů naznačoval tovaryš pouze měrami, jakož zřejmo z bydžovského statutu (1523). Možná, že se cechmistři tovaryše krejčího ptávali také, jako v Němcích se dělo, kteraké

---

[1]) Rukop. 72, č. 36 v bibl. Lobkovic. v Praze. Arch. praž. č. 994, 230.

[2]) Arch. minist. vnitr. IV., D. J. fasc. 422. Též Archaeol. Pam. XV., 673.

[3]) Bibl. Lobkovic. Rkps. 72. Řád 25.

[4]) Tamž, Rkps. 72. Řád 73.

[5]) Řád v Hradci n. Lab., v Táboře r. 1581. Rkp. tábor. Řád v Přerově 1544. Arch. Český XX., 473.

jsou látky a kolik každé vejde se na šat určitý (nebylytě látky loktů stejně širokých). Málo duchaplnou otázkou v Němcích tovaryš měl na látce označiti, kde je rub a kde líc.[1]) Také u tkalců bývala ústní zkouška před praktickou. Tkalci třebíčtí dali si r. 1577 dokonce do statut cechovních otázky zkušebné a hned k nim odpovědi.[2])

Jest naprosto logické, kdo nevyhověl požadavkům zkoušky, že propadl. Co potom? V některých statutech o takovém tovaryši prostě stojí, že do cechu přijat býti nemá, pokudž se lépe nenaučí. V starších řádech bylo znáti dobrou vůli k propadlému. Čtemeť na př. v řádě krejčí bydžovských (1523), kdyby tovaryš „řemesla neukázal, toho jemu příti mají, aby se doučil, u kterého by koli z mistrů mohl, tak aby toho vždy potom dokázal".[3]) Někdy bývá určen rok reprobace, totiž aby se znova učil rok u jednoho mistra; také posílají propadlého tovaryše na vandr; u pražských malířů, nebyl-li kus mistrovský hodný, „odkládalo se do dalšího času k dalšímu cvičení anebo k provandrování" (1598). Řád kožešníku v Hradci n. L. 1581 praví tou příčinou, kdyby řádně neukázal řemesla, má jemu rčeno býti, aby se jinam provandroval — však bude-li milost žádati, cech bude moci milost učiniti, ale, jak doleji uvidíme, ne zadarmo. U kovářů a kolářů malostranských bylo dle statutu možno zkoušku opakovati třikrát: „kdo neostojí, tedy tu všecky kusy znova udělati povinen bude, i po třetí zas udělati má". Tak kázal řád z r. 1608.[4]) Že propadlí kandidáti utíkali se ke konšelům o přímluvu, toť bylo na snadě, zvláště u těch, kteří zjednali si před tím měšťanské právo. Tak vedl si Jiřík barvíř koží v Praze r. 1548. Dělal kus misterský u cechmistra. Ten „chtěl ho shlédnouti v něčem, čehož neumí, ale Jiřík se v tom opatroval", to jest, bránil se. Tedy propadl. Když pak cechmistři nechtěli ani cechu svolati, aby v něm Jiřík vydělané kuže zkušebné předložil, žaloval u konšelu a ti učinili cechu napomenutí, aby se k němu chovali povolně.[5])

---

[1]) Zeitschr. f. Kulturgesch. II., 736—738. Rok 1576.

[2]) Aby uměl pověděti, co má klubko ve dvanácti loktech, co má ve 24 loktech, co ve 30, co v 36, co v 48, co v 60 loktech. Odpověd: Klubko ve 12 loktech má na jeden loket (plátna), klubko ve 24 loktech má na 2 lokte atd. Knih. cechov. v Třebíči, opis v mus. zemsk.

[3]) Orig. u Ant. Novotného v Chlumci, opis u dra Čelakovského.

[4]) Bibl. Lobkovick. v Praze. Rkps. 72, č. 36.

[5]) Arch. praž. č. 1420, A. 83.

Zvláštní zvyklost byla u pražských malířů. Když tovaryš nevyhověl ve zkoušce a přátelé za něho prosili, cech ho přijal, ale obmezil mu právo k práci. Takž r. 1533 cech malířů po nedostatečném ukázání „mistrštuku" povolil Lukáši Pirovskému vstup do cechu, ale aby bez vůle mistrů starších díla velikého na tabulích na sebe nebral a, kdyby mu dopuštěno bylo, tedy takové dílo musí cechmistrům ukázati, aby ohledali a, co by scházelo, opraviti dali. Podobně r. 1569 učinili u Jana Štiky, cuprejtýře (t. j. jako nynější lakýrník),[1]) když uznán jeho „majstrštuk" v malování za nedostatečný. Na přímluvu přátel povolena mu živnost, aby na sebe nepřijímal malování tabulky aneb kortyny lokte zvejši, leč by sobě některého z mistrů, v umění malířském dostatečného, přijal. Nedivno, že ti oba, Štika i svrchu psaný Lukáš brzy potom v knize psáni jsou s tresty, že nestáli v slově a dělali díla samostatně.[2])

Potíže stran kusu mistrovského se leckdy přiházely, když hlásil se mistr cizí. Bylo pravidlem, že kusu misterského nebyl povinen dělati mistr, příchozí odjinud z cechu pořádného. Arci musil o tom, že kusy podnikl, přinésti vysvědčení neboli „kundšoft". Přibyl-li však z města, kde nebylo cechu, kde tudíž řemesla neukazovali, na tom chtívali, aby kus dělal, a to bývalo obtížno, zvláště mistru léty staršímu. Tak na příklad r. 1550 novoměstští hrnčíři uložili příchozímu Adamovi obvyklou zkoušku. On však udělal kus, že „pachole, které se učí čtvrt leta, lépe udělá", slovem, že „udělal nic k ničemuž". Utekl se ke konšelům, vykládaje nezdar své zkoušky tím, že je churav na ty veliké kusy, že dělá kamna a jinde v království že je mistrem. Konšelé se přimluvili v cechu tak, že hrnčíři se bezpochyby obměkčili.[3]) Pro takové případy plzeňští konšelé si při cechu bečvářském (a bezpochyby také u jiných cechů) přímo vyhradili ochranu příchozího mistra. Stvrdivše totiž r. 1534 způsob mistrovského kusu, ale s výminkou, kdyby přišla osoba, obci se hodící, příjemná a snad těch kusů všech při ukazování řemesla neuměla, aby byla, když to konšelé uznají, do cechu přece přijata, a kdyby byl mistrů nedostatek a jiní se ne-

---

[1]) Cuprejtýř dělával mistrovský kus na dvou postávnících (dřevěných svícnech), pozlacoval „v klanc i v mat" aneb na stříbře „farboval". Řád malíř. z r. 1598.

[2]) Bibl. Krasoumn. Jednot. Rkps. č. 2; 93, 96, 108, 109. Chytil, Malířstvo, 288, 299.

[3]) Arch. praž. č. 1421, A. 53.

mohli osaditi pro neumění těch kusů, aby konšelé to mohli sami opatřiti a cechmistři aby se nezastírali právy.[1])

Kus mistrovský byla věc nákladná. R. 1604 městská rada staroměstská vytýká ševcům, že mladé mistry v ukazování kusů „přetahují, poněvadž 60 nebo 50 kop stojí". Ale přes to konšelé zavřeli ony mladé mistry, kteří se té veliké outratě a přetahování tenkrát vzepřeli.[2]) Byl-li mistrovský kus proveden pěkně a dokonale, měl naději mladý mistr, že ho prodá a náhradu vezme za náklad učiněný. Ale což, měl-li kus, který u zkoušky vyhověl, jen prostřední kvalifikaci řemeslnou, a tudy i prodejnou cenu malou, jakož se tvrdí o většině mistrovských kusech ve Francii [3]) a jakož zdá se, bylo všude jinde. A což, byl-li kus jináče dobrý, ale zastaralé formy takové, jakou konservativní řády rozkazovaly. Toť ho nikdo nekoupil. A konečně, kam poděl se náklad, když mistr s prací propadl? A mimo to všecko v některém cechu ani nevraceli mistrovského kusu. R. 1570 nechtěli novoměstští konváři jakémus Václavu vrátiti kusy, které vykonal a poněvadž na konec „foukal a křičel", dali ho zavříti.[4])

Byl věru misterský kus největší překážkou, která se mladým mistrům do cesty stavěla a nejspolehlivější závorou, když jich cechmistři nebo cech nechtěli mezi sebou míti.

V XVI. století již nešlo při mistrovském kuse o čest cechu po stránce řemeslné, nešlo o to, aby do cechu se dostal mistr jen dovedný. Tento odsudek vysvítá jasně z té skutečnosti, že v přemnohých organisacích bylo lze z mistrovského kusu se vyplatiti. Jsou sic stopy o „vkupování" se do řemesla od hrany XV. století; organisace krejčí novoměstských ustanovuje v řádě r. 1544, aby žádný z darů, z peněz, jakož prve obyčej, za mistra posazován nebyl, poněvadž skrze to vkupování do řemesla jsou v ošklivosti.[5]) Ti se tedy ještě za to styděli. Ale v druhé půli XVI. stol. již je to takovým pravidlem, že se cechy za to nikterak nestydí a dávají si ustanovení o tom do statut. V tom je tedy rozdíl veliký. Upřímně to naznačili r. 1575 váčkáři a měšečníci pražští, ustanovivše, kdo nechce kusu mistrovského dělati „pro náklad obtížný", ten po-

---

[1]) Kniha plzeň. č. 39, 93.
[2]) Arch. praž. č. 1288, 77.
[3]) Lavisse, Histoire générale, II., 519.
[4]) Arch. praž. č. 1240, 122.
[5]) Arch. praž. Miscell. z desk. č. 15, G. 11.

vinen bude složiti 6 kop grošů.[1]) Také velmi upřímně stojí v řádě tobolářů staroměstských (1609), když tovaryš rok vyslouží, má v cechu prositi za přijetí; „při témž přijetí jeho má se dotázka na něho učiniti, chtěl-li by mistrovské kusy, jakž obyčej jest, totižto 3 toboly a jeden kolár, udělati; jestli by těch kusů udělati nechtěl, tehdy do pokladnice 10 tolarů a 18 grošů bílých, což právo mistrovské se jmenuje, složiti má".[2]) Kožešníci v Hradci Kr. a na Táboře (1581) určili si, aby možný člověk dal na místě kusu misterského deset kop, chudší šest; byl-li služebníkem cechu, ten měl dáti jen čtyři kopy míš., neboť praví písmo: „Máš-li služebníka věrného, toho miluj, a jako s přítelem nalož!" Roudničtí kožešníci a ševci (1610) chtěli 12 kop[3]); hrnčíři pražští žádali 10 kop, a s touto summou potkáváš se v statutech nejčastěji. Nelze však zase nepřipomenouti, že v statutech bývalo jináče než ve skutečnosti. Koželuzi chrudimští zapisují si r. 1600, že od jednoho vzali 15 kop a r. 1601 10 kop. Tedy jak se zalíbilo.[4])

Zdá se být na snadě výklad omluvný, že cechové připouštěli k zaplacení kusu misterského takové tovaryše, o kterýchž najisto se vědělo, že řemeslo umějí; tedy že zbavovali tovaryše velikého a obtížného nákladu a zbytečné, dlouhé práce a za tu laskavost že brali menší peníz pro dobro organisace. Ale ten výklad omluvný všude a vždy se nehodí. Čteš v některých řádech zřejmě, že položením deseti kop dostane se do cechu i ten, který napřed ví, že mistrovského kusu nedovede, a ovšem i ten, který propadl, udělav mistrovský kus špatně. Tak čteme v řádě kožešníků v Trhových Svinech r. 1603, kdo by ukázati řemesla nechtěl nebo s to býti nemohl a pod tím za mistra přijat býti žádal, povinen bude místo ukazování 10 kop a 6 liber vosku složiti.[5])

R. 1562 malostranští uzdáři v statutě dějí, kdo propadl, aby se rok učil, nebo aby položil do cechu 10 kop. Podobně u hrnčířů ve Volyni (1588) v Třeboni, Soběslavi, ve Veselí, v Písku a jinde čteme kdyby „kusu nedokázal, tedy dadúc svačinu a 5 kop (českých), bude moci za mistra přijat býti".[6]) Že se tím způsobem zámožní ne-

---

[1]) Arch. praž. č. 2122, 131.
[2]) Arch. praž. 994, 183.
[3]) Perg. orig. arch. mus. zemsk.
[4]) Kn. cechu kožel. a mydl. v Chrudimi.
[5]) Orig. v soukr. majetku. Opis v arch. zemsk.
[6]) Antl, Archaeol. Památ. XVIII., 62.

doukové dostávali mezi mistry, to vyznávají r. 1601 mlynáři pražští, obnovujíce mistrovský kus s důvodem, „poněvadž na ten čas již k tomu přišlo, že zřídka kdo o to stojí, aby co uměl, nýbrž pro oužitek a samé užívání živnosti a handl v múkách, vaření". Nicméně i potom u týchž mlynářů dělán nespravedlivý rozdíl mezi dvěma druhy „obecných" mlynářů. Žádal-li majitel mlýna dostati se mezi mistry jakožto rovnoprávný s nimi, tomu ukládáno za mistrovskou zkoušku něco snadného nakresliti, byla to zkouška jen tak pro jméno; jiný sprostný mistr musil dělat těžký hmotný misterský kus několikonásobný.[1])

Dokonáním misterského kusu nebylo ještě konce výlohám. Zkoušený tovaryš byl povinen, když misterský kus cechu předkládal, dáti svačinu, a to buď jen cechmistrům a těm osobám, které byly při ukazování řemesla jakožto znalci[2]) nebo obyčejněji všem mistrům, někde mistrům i misterským ženám [3]) a někde dokonce všem mistrům i tovaryšům.[4]) Nebylo tou příčinou všude stejně, ale zásadní povinnost svačiny platila všude i v cechu nejmenším a nejposlednějším. V XV. věku dosti zhusta chtějí řády tomu, aby svačina byla „dle možnosti". Tato laskavá fráse, ač v XVI. věku již vzácna, přece nezmizela ani ještě v začátcích století XVII. R. 1582 čtu ji v statutech ševců v Bělé, r. 1600 u soukenníků v Sušici.[5]) Z německých organisací drží tu mírnou zásadu r. 1583 truhláři v České Kamenici (ein vermoeglich essen) [6]) a r. 1588 koželuzi kadaňští. Pražští toboláři měli v řádě r. 1609 nařízeno, aby svačina byla skrovna, což v pražských statutech vzácné pokynutí.[7]) Kloboučníci v Brodě Německém měli v řádě r. 1544 frási o „obědě

---

[1]) Čtu z r. 1670 v knize arch. praž. č. 3049, 11 tento zápis poučný: Urozený pan Simeon Heselius, měšťan a písař radní Nov. města, za obecního mlynáře přijat, taxy toliko 15 kop 4 libry osku dá, k tomu povinen les vykázati a obrejsovati; zvolil si za otce p. Bartol. Čecha, lermistra svého. Potom obrejsování na Šítkových mlýnech vykázal, „pány k obědu pozval, což jemu také schváleno jest".

[2]) Arch. zemsk. mus. Perg. list. cechu soukennic. z Loun r. 1581. Řád krejčí praž. z r. 1544 v Miscell. č. 15, fol. 9, 11 v arch. praž.

[3]) Arch. kamenic., opis v mus. zemsk. Řád bečvářů a sklenářů z r. 1610.

[4]) Řád truhlářů staroměstsk. z r. 1591 v bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, č. 25.

[5]) Arch. minist. vnitra IV., D. 7, 422. Opis v zemsk. arch.

[6]) Řád v opisech zemsk. arch.

[7]) Řád v arch. praž. č. 994, 183.

dle možnosti", ale seslabili její význam přídavkem, že oběd má býti slušný.[1]) Slušný oběd vždy drahý. Bezpečněji bylo, pravil-li řád tobolářů pražských r. 1609, že svačina s nápoji nesmí více státi než 2 kopy. V Hradci Králové a na Táboře kožešníci zanechávali cechmistrům, aby sami určili o nákladnosti svačiny: tovaryš byl povinen svačinou, „jakž jemu bude od cechmistrů ukázáno o krmích". Při uvážlivých cechmistrech mohlo toto ustanovení býti moudrým, jináč nic. Největší počet řádů řemeslných prostě uvádí svačinu, aniž ustanovuje o ní co zevrubnějšího. Pokud vím, jen pražští punčocháři určili sobě r. 1612, že svačina musí státi určitě pět kop.

Svačina skládala se z jídla a pití. V řádech řezníků jihočeských čítáš,[2]) že novotný mistr povinen dáti ovci; v knize novoměstských kožešníků z r. 1555 jest při některých jménech nově přijatých mistrů poznamenáno, že mistr dal hus.[3]) Tuším, že hus a svrchu dotčená ovce přináležely k svačině, ač-li stačily. Stran pití dosti často bývá ve statutech naznačena míra, kolik mladý mistr povinen dáti. Obyčejně bývá určen džber piva,[4]) někdy sud, u Němců v Čechách tonne bier. Obyčejný pražský sud byl osmivěderní (256 pinet); možná, že se mínil jen sud, řečený týnský, a ten držel jen dvě vědra (64 pinet).

Místo svačiny v některé organisaci bylo lze dáti peníze. Poprve jsem to nalezl u ševců turnovských r. 1533. Ti chtěli místo svačiny půl kopy grošů českých, tedy kopu míšeňskou.[5]) Potom dlouho nenacházím v statutech, že by cech chtěl raději peněz než svačiny. Až r. 1592 u řezníků v Hořeňovsi; ti chtějí už 4 kopy míšeňské; stejně tolik žádáno (1598) u pražských malířů, u truhlářů (1603) a některých nemnohých jiných cechů. V cechu malířském však illuministé, cuprejtýři, lištaři bývali dle statut povinni jen třemi kopami a v stejné časy tkadlci pražští i venkovští [6]) chtívali jen kopy dvě.

Od počátku XVII. věku vyskytují se summy za svačinu opět větší. U pernikářů pražských (1613) žádá se šest kop; stejně tolik

---

[1]) Orig. řádu v arch. želivském. Opis v arch. mus. zemsk.
[2]) Řezn. budějov., vodňanští a j.
[3]) Kn. mus. města Prahy.
[4]) Často v řádech kožešnických a tkalcovských.
[5]) Opis řádu v zemsk. mus.
[6]) Na př. v Poličce ještě r. 1610.

u řezníků přeštických (1620). Že v dobách pobělohorských summa za svačinu vyšvihla se na 10 kop a víc, to nic divno při znehodnocení tehdejších peněz. Do velikého nákladu na svačiny u nás naříkáno čím dál víc; zdá se tudíž, že vlastně stály víc než čísla v statutech ukazují. Že i svačinu „podle možnosti" poříditi mohlo býti outratou nad sílu mladého řemeslníka, to lze vyčísti z řádu pražských uzdářů r. 1617. Tu stojí, kdyby mistr nemohl býti s to, aby svačinu učinil „za živobytí svého, tehdy manželka po smrti jeho takovou svačinu vykonati má".[1]) To mluví dosti jasně. Ostatně není nadarmo pojato do policejního řádu Ferdinanda III. r. 1650 nařízení úřadům městským, aby měly pozor na řemesla, by přijímání nových mistrů „velikými ouplaty svačin" nestěžovali. Byly tedy ty svačiny pověstny. Také nevím, mohou-li býti cechy poněkud omluveny v těch případech tím, že vzavše menší peníz na místě svačiny, uchovali ho k některé vážné a důležité cechovní potřebě. Aspoň u pražských malířů bylo nařízeno (1598), aby ty peníze uschovaly se pro výroční svačinu v den sv. Lukáše.[2]) Tedy se utratily zase jen za hodokvas. Přirovnáním našich svačin se svačinami v organisacích zahraničních nevidím rozdílu. Na příklad v Ratiboři hrnčíři chtívali dle statut (1579) svačinu „hodnou" a bečku (sud) piva; a v Inšpruku zlatníci žádali (1591) místo svačiny čtyry zlaté, toť tolik jako u nás.[3])

Před svačinou nebo po ní bylo složiti taxu nebo vstupný plat, jemuž říkali vždy ještě po starodávnu přístupné či příjemné. Bývala taxa, jak povědomo, placena voskem a penězi. Vosk pro chválu boží, peníze pro dobré cechu. V XV. století pohybují se obojí platy v organisacích našich od 2 grošů míšeňských po dvě kopy, od libry vosku do pěti; na konci předešlé periody (do r. 1526) vyskytuje se v rožmberských řemeslech i po šesti librách vosku a jednou i osm, čímž dán důraz na pobožnost cechovní.

Abychom si učinili pojem o těch platech v XVI. věku, nutno je především ohledati, jak jsou uváděny v statutech a pak stopovati, kterak se cech statut držel či nedržel.

V statutech až do katastrofy cechovní po revoluci (r. 1547), tedy do polovice XVI. věku, sotva postihujeme změnu v platech. Řády, pokud nově vznikaly, opisují se ze starých. Počet těch orga-

[1]) Bibl. Lobkovic. Rkps. 72, č. 33.

[2]) O svačině malířů Lumír r. 1853, 117.

[3]) Ratib. list. v zem. mus. a Jahrbuch XVII., 14228.

nisací, které žádají přístupného po půl kopě míš., jest téměř stejný s těmi, které žádají kopu. Že krejčí náchodští ukládají půl kopy (1534) a krejčí pražští celou (1544), toho důvod lze snadno nalézti; že zedníci pražští mají platit půl kopy a kamenníci i celou (1539), i to jde poněkud na mysl, poněvadž kamennická práce kladena za vyšší a dražší; ale toho nechápeš, proč tkalci v Kouřimi (1528) měli přístupného téměř kopu a v Soběslavi tkalci jen „půl groše"[1]) (1532) a rakovničtí tkalci (1539) dokonce kopy dvě.

Dvě kopy příjemného, tři kopy (u hřebenářů pražských r. 1545) a šest kop (u koželuhů v Praze) jsou ojedinělé případy, které ukazují, že vzestupná tendence přístupného začíná se v Praze již před úpadem cechovní autonomie a prve, nežli začal se veliký nával cizích do řemesel našich. Nejmenší přístupné v této první části do r. 1550, nehledíme-li k soběslavským tkalcům, ševci rychnovští měli, totiž 8 grošů míš. (1529); toť dědictví z periody předešlé.

Také co do vosku není v první půli XVI. věku rozdílu. Bývá udáván v statutech od libry po čtyři libry (u soukenn. rychnov. 1537); jihočeské některé cechy, v kterých platilo se vstupné jen voskem a ne penězi, chtívaly i šest liber (později i osm) vosku. A tak zůstalo až do konce doby, o níž tato kniha jedná. Také pražští rybáři nežádali peněz přístupných, než kdo chtěl do živnosti se dostati, musil dáti dva džbery piva (řád 1531). To tak výsledek srovnání „přístupného" do r. 1550.

Od r. 1550 do 1620 mám před rukama 240 řádů cechovních, v nichž jeví se stav přístupného tento. K těm cechům jihočeským (v Svinech, v Třeboni, na Krumlově), k nimž přístup byl pouze složením vosku bez peněz, přistupují z jiné strany jen koláři v Českém Dubě, kteří r. 1568 žádají buď 2 libry vosku nebo 8 grošů míšeňských.

Stran taxy peněžité vyšetřil jsem, že jest pramálo cechů, které žádají přístupného méně než půl kopy. Mezi nimi jsou ještě r. 1594 chrudimští krejčí. Naproti tomu shledal jsem, že jest stejný počet cechů, žádajících půl kopy míšeňské, jako těch, které žádají celou kopu, i těch, v nichž „příjemné" měří se dvěma kopami a opět těch, kde se žádá čtyr kop. Každá tato kategorie vstupného drží stejně

---

[1]) Půl groše čtu v opise z Cod. Rosenberg, 1532, nevěřím svým očím a přece zas pochybuji že by to byla chyba.

15 procent nápadně pravidelných čtyřikrát po sobě; lze tedy říci pravidlem, že v druhé půli XVI. věku bylo dle statut cechovních obyčejné misterské přístupné mezi půl kopou a čtyřmi. Co pod to a nad to, jsou případy řidší. Jináče to čtveré přístupné co do let nejde za sebou vzestupně, nýbrž jest vedle sebe od r. 1550 až do bitvy bělohorské. Také již nelze tak všeobecně tvrditi, jako bylo v periodě předešlé, že přístupné venkovských cechů bývá nižší nežli v organisacích pražských; neboť nejmenší přístupné (půl kopy míš. či málo víc, totiž 16, 17 grošů českých) mají v statutě nejen bečváři turnovští (1564), ševci brandýsští (1588 16 grošů č.), hrnčíři písečtí (1588), pekaři vožičtí (1591), tkalci v Poličce (1610), ale mají je také pražští kloboučníci (1562) a mydláři (1564) dle řádu z XV. věku, zámečníci malostranští (1561), truhláři staroměstští (1591) a novoměstští (1603). Mezi cechy, v nichž přístupné počítalo se míšeňskou kopou, nově nacházíme z pražských spolků truhláře malostranské (1562), pražské bradýře (1562), soustružníky (1576), toboláře, kteří upláceli 34 groše české po částkách ve čtyrech kvartálech před děláním kusu misterského, a naposled kolečníky (1613). Z venkovských jsou v té řadě někteří cechové táborští (uzdáři, truhláři), r. 1559 nalezneš i tkalce náchodské, krejčí pardubské, kteří platívali kopu již dle staršího řádu, krejčí královhradecké, kteří se o kopě snesli teprve r. 1567, též tamější kožešníky, dva cechy řeznické (žamberský r. 1576 a v Brandejse Labském, jenž žádal 36 gr. česk.) a koželuhy pelhřimovské (1579).

Málo bylo cechů s přístupným půl druhé kopy míšeňské. Z nich zlatníci kutnohorští byli (1584). Toto „misterské" právo měli už r. 1493. Dvě kopy míšeňské, plat přístupný zvláště v Lužici a ve Slezště obvyklý, nacházím v Praze na příklad u mandlířů (1562), u kočích (1577), pokryvačů (1583), u soustružníků malostranských (1599), u hrnčířů novoměstských (1612), kteří v XV. věku mívali jen půl kopy, u punčochářů (1612), kteří platili nad to ještě o něco víc, a u bradýřů pražských od r. 1615.

Na venkově měli plat dvou kop ve svých statutech některé cechy řeznické (na př. vodňanský 1594, litomyšlský, který se r. 1602 o tom zvýšeném poplatku místo bývalé kopy usnesl „z důležitých potřeb"[1]); několik cechů ševcovských (na př. v Bělé 1582, v Českém Dubě 1590); též v Kouřimi soukenníci (1578)

[1]) Řeznic. knih. litomyšl.

žádali po dvou kopách, i krejčí v Chocni. Podivno, že vstupné dvou kop žádáno v smíšeném cechu tak malého městečka jako bylo Strašecí (1572); v tom cechu bylo spojeno šestnáctero řemeslo.[1])

Tři kopy přístupného jest vzácnost. Měli ji koláři staroměstští (1562). Na Moravě i v Doubravici tkalci musili platiti po 3 tolarech, což o něco více.

Se čtyrmi kopami nebo tolary v statutech objevuje se v oněch 15 procentech více cechů pražských než venkovských; z těch pro poučení uvádím jen krejčí (1580) a malíře, z nich první chtívali v XV. věku jen po kopě a druzí po dvou; uvádím šmukýře (1584), novoměstské tesaře (1585) i tesaře malostranské, kteří platili u mistrovského práva čtyry tolary (1594), soukenníky novoměstské, kteří r. 1596 usnesením zvýšili dosavadní 2 kopy a 2 groše na 4 kopy a 4 groše „pro nastalé náhlé potřeby a nebezpečný čas"; konečně tkalce (1598) a uzdáře (1617). Také na venkově tkalci, organisace zadnější, objevují se se čtyrmi kopami (chomutovští 1576, jindřichohradečtí 1590), v čemž nejjasněji se postřehuje již obecná snaha po zdražení, a tudy stížení. Také několik organisací krejčovských vyskytuje se s taxou čtyrkopovou; krejčí v Sušici (1580) a v Jablonci (1592) požadovali po čtyrech tolarech.

Rokem 1580 začínají se jeviti v statutech cechovních vzrosty přístupného, které brzo předčí nade všecky dosavadní vysoko. Podivno, že začínají rakovničtí krejčí šesti kopami, a rok po nich pět kop žádají lounští soukenníci, ale jakoby se ostýchali, přidávají, že může chudému býti láska ukázána. S pěti kopami napočítal jsem od r. 1581—1613 šest procent organisací. Z pražských jsou mezi nimi hřebenáři (1588), všecka řemesla, která spolucechovala s malíři, jmenovitě sklenáři, illuministé a j. (1598), dále také jircháři novoměstští (1603); z venkovských stojí za zmínku krejčí náchodští, kteří z bývalé půl kopy učinili pět kop. Větší procento organisací — 8% — shledal jsem s taxou šestikopovou. V Praze měli dle statutu platiti po šesti kopách „příjemného" i šlejfíři, řemeslo zadnější (1608), a pokryvači novoměstští, kteří se r. 1613 učinili cechem samostatným. Z venkova buďtež uvedeni s tím platem koželuzi a mydláři chrudimští (1600), kloboučníci chomutovští (1607), pekaři v Ústí Labském (1608), tkalci krum-

---

[1]) Perg. list. na t. č. v depositu arch. praž.

lovští (až do r. 1614), zedníci a kamenníci panství Krumlovského (1614), kteří se před tím spokojovali jediným zlatým nebo kopou.

Sedm kop příjemného znám jen v Chomutově u koželuhů a jirchářů (1588); z té taxy byla kopa kostelu, čtyři kopy pokladnici, dvě kopy do řemesla (snad na pití).[1]) Osm kop vstupného uložili si sladovníci rakovničtí r. 1610, před tím stačily čtyři. Že i v sousedství Čech stejně taxu zvýšovali, toho důkazem kožešníci v Těšíně, kteří již r. 1595 osm zlatých žádali od nového mistra.[2]) Pražští knihaři (knihvazači) při zřízení organisace r. 1596 dali si do statut deset kop míš. příjemného, ale chudší knihař mohl povinnost platiti jen kopou.[3]) Na venkově shledal jsem deset kop taxy vstupné již také u soukenníků sušických (1600) a mydlářů v Hradci Králové (cca 1620).

S dvanácti kopami taxy mám ve své sbírce řezníky budějovické z r. 1594, ale poněkud mi nápadno, že týž rok mají nedalecí řezníci vodňanští jen dvě kopy taxy.[4]) Kováři a koláři malostranští r. 1608 měli stanoveno 6 kop taxy klásti před misterskou zkouškou a druhých 6 kop po ní.[5]) S patnácti zlatými vyskytují se koželuzi kadaňští, a to již r. 1588. Taxu 16 kop zapravovati bylo malířům dle řádu z r. 1598; z toho šest kop měl nový malíř položiti hned a deset kop měl spláceti po kopě v jednotlivých kvartálech.

Dvacet míšeňských kop přístupného shledávám u řezníků přeštických r. 1600, kteří se v tom odvolávají na řezníky plzeňské, tvrdíce, že plzeňští neučinili nikoho mistrem, kdo nesloží 20 kop, leč by si vzal mistrovou dceru. R. 1620 mají přeštičtí řezníci v statutě 20 kop bez odvolání.[6])

Nejvyšší taxu, třicet kop míšeňských, měli v statutě r. 1580 pekaři a pernikáři pražští.[7])

Tím přehled peněžitých tax přístupných dokonán. S penízem vždy spojena dávka vosku. Shledal jsem od jedné po osm liber

---

[1]) Měst. arch. chomút. Privilegienb., fol. 90.

[2]) Při přijímání cechu 4 fl. a na příští sv. Duch 4 fl. Věst. Mat. Opav. 1897, 31.

[3]) Arch. praž. 994, 148.

[4]) Měl jsem z buděj. originálu opis Rybičkův, chovaný v arch. mus. Není vyloučeno, že se Rybička přepsal.

[5]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, č. 36.

[6]) Arch. mus. Přeštice.

[7]) Arch. praž. č. 994, 230.

vosku. Největším počtem vyskytuje se v statutech taxa po dvou librách. Spočítal jsem na 30%. Po jedné libře 19%.

Z přehledu vysvítá nade všecko patrně vzrost tax; platil-li mladý kovář pražský v XV. století kopu, r. 1608 musil položiti kop dvanáct; platil-li malíř v XV. věku dvě kopy, statut z r. 1598 chtěl kop šestnáct. Tedy vzrost nepochybný a přes to, že peníze klesaly, je to vzrost až nepřiměřeně vysoký. V přehledě na dvou místech byl uveden důvod, proč cech zvýšil taxu: zlý čas, nenadálé potřeby. Lze tomu věřiti, ale přes to lze i to za pravdu vzíti, že vyšší taxa měla pro stíženou konkurenci překážeti snadnému vstoupení do cechu: jednak o velikém „obtížení" bývají v pramenech zmínky a pak zcela světle to odsoudil kdosi neznámý, který připsal do cechovního řádu rakovnických krejčí při taxe šestikopové: „Aby takové braní mistrovského práva nebylo obtěžováno, než ulehčováno".[1]) Jen jediný znám případ, že bývalé vyšší přístupné v statutech veřejně nahrazeno nižší taxou. Bylo to u krumlovských tkalců, jejichž řád platil na celém panství; ti r. 1614 snížili „příjemné" ze 6 kop a 6 liber vosku na 2 kopy a půl páté libry.[2])

Druhá věc v přehledě jest svou nepoměrností nápadna a podezřelá. Stačiž upozorniti jen na to, že některé pražské cechy — truhláři, hrnčíři, nikoli cechy zadnější — mají taxu ještě r. 1600 po dvou kopách, ba truhláři novoměstští r. 1603 jen kopu chtějí, a proti tomu nevalný cech v nevalném městě Přešticích v týž čas žádá od mladého mistra 20 kop! Takové zkušenosti ze statut čerpané vedou přímo k tvrzení, že statut přeštický s velikou taxou byl upřímný, to jest, kolik udává, to se skutečně vybírá, naproti tomu statuta s malými taxami že zůstávala jen na papíře a cech po domácku že si upravoval přístupné daleko vyšší dle své vůle. Vždyť byly současné cechy venku i v Praze, které do statut vůbec ani nevstavily přístupného určitého, ale zanechávali přístupné na tom, „pokud se mistři snesou"[3]), nebo nechávali na možnosti mladého mistra a na uznání starších.[4])

---

[1]) Arch. rakovn. litera R.

[2]) Arch. minist. vnitr. IV., D. 7. Opis v arch. zem.

[3]) R. 1573 tkalci prachatičtí. Arch. zem. Opis.

[4]) R. 1610 zedníci a kamen. malostranští. Bibl. Lobkov. v Praze. rkps. 72, řád 64, 1608 mlynáři, pekaři a j. pardubští. Rukop. univ. knih. 17 A. 21. Též v opisech arch. zemsk. z formuláře kaňkovsk. 23.

Nehledíme-li do zápisných knih cechovních, přesvědčíme se neomylně, že cechmistři, nedbajíce statut, ukládali příjemné nebo přístupné dle okolností, jak libo. Pražští kožešníci měli v řádě taxy jedné kopy. V kožešnické knize novoměstské (z r. 1555)[1]) však přijali r. 1554 čtyři mistry za spoluoudy, kteří složili jen po třech librách „osku"; roku 1579 chtěli na jednom dvě kopy, od r. 1600 berou po 8 kopách, po 14, 15, 18 kopách, konečně i devatenáct kop musil jeden mistr dáti za mistrovství. Malíři pražští měli v statutě po dlouhý čas taxu dvou kop; ale r. 1533 chtěli na komsi 3 kopy; později z dvou kop taxy učinili čtyři kopy; ale r. 1565 na malíři Petrlovi žádali deset kop.[2]) Nutno však přiznati, že se obyčejně statutu drželi a že i několikrát vzali méně, nežli statutem stanoveno.[3])

Což veliká nestejnost příjemného jeví se v pražských knihách mlynářských! R. 1600 jeden obecní mlynář nucen složiti 20 kop a 4 libry vosku; z toho mu pak vrátili 5 kop k přímluvě přátel. To docela stejně opakuje se roku 1601 při mlynáři Vášovi. Ale právě toho roku přijat jiný mlynář pouze za čtyři kopy, při čemž mu povinné čtyři libry vosku odpustili. Jinému, který r. 1606 složil vosk a čtyři kopy, vráceny peníze všecky. V letech 1606, 1607 následují za sebou přístupné taxy jednotlivých nových mlynářů tyto: 12 kop, 10 kop, 6 kop a pojednou 30 kop; při tom po každé 4 libry vosku. Konečně r. 1618 shledal jsem u jednoho mlynáře, že po vykonaném kuse mistrovském musil složiti obvyklý vosk a padesát míš. kop,[4]) což jest největší přístupné, které před proměnami bělohorskými znám. I pražský cech kočovský, který v statutě má kopu přístupného, v knize cechovní zapisuje si r. 1609, že přijal od nového kočího deset kop.[5])

Z venkovských organisací poslouží nám za příklad libovolného přístupného lounští sladovníci. Mívali řádem stanoveno vybírati od novotných mistrů po 4 kopách míš. V jejich knize sladovnické však čteme při r. 1594, že přijali jednoho za osm kop,

---

[1]) Městs. mus. praž.

[2]) Chytil, Malířstvo 287, 296.

[3]) A trpěli i to, že jim mistr Mat. Hutský (1572) zůstával za dlouhé časy polovic taxy dlužen. Tamž, 301.

[4]) Čtvrtá kniha mlynář. v arch. mlyn., fol. 21. Arch. praž. č. 3011, 218, 221, 223, 224, 237.

[5]) Arch. praž. č. 1755; nepagin.

jiného za patnáct, třetího za deset a Lorence bakaláře, který byl asi nákladník, za dvacet kop.[1]) Soukenníci chrudimští přijímají na počátku XVII. věku mistry nestejně po 3, 5 i po 10 kopách.[2])

V Horažďovicích sladovníci dle knihy z r. 1577 přijímali členy v stejný čas po 2 kopách a po deseti kopách; r. 1620 platil jeden pouze 5 kop. Vosk brali také nestejně, po dvou i po čtyrech librách. U řezníků téhož města Horažďovského bývá taxou psán obyčejně jen vcsk, ale i tu nestejně, jedna, dvě libry (1573), jindy 25 liber (1582)! R. 1590 uloženo jednomu odvésti 2 kopy a r. 1599 jiný měl složiti na splátky 15 kop.[3])

Že i na Moravě ten zvyk byl, ukazují knihy řeznického cechu přerovského. Jeden řezník přijat za 16 funtů vosku a o jiném psáno, že doložil za osk 5 rýnských a má právo hned jako jiný.[4])

V některých řemeslech bylo i statutem dovoleno bráti přístupné na splátky. Čtoucí všiml si, že tak bylo u malířů; pelhřimovští řezníci byli dokonce tak laskavi, že taxu jediné kopy rozložili na čtvrtroční splátky po tři léta.[5]) To se také přiházelo, že mladý mistr, nemoha s taxu býti, požaloval sobě u vyšších úřadů; z r. 1577 znám také žalobu krejčího Jana Nedvídka na krejčí novoměstské, kterouž podal císaři. Císař poručil, když Nedvídek i s rodiči svými s takovou summu býti nemůž, aby cechmistři v tom zachovali mírnost. R. 1603 také Jan Vodislavský žaloval na pražské krejčí a císař rozkázal, aby ho do cechu vzali proti spravení toho, což by slušného bylo bez obtížnosti jeho.[6])

Proběhem století XVII. taxy rostly; že by napomínání vlády v době pobělohorské mělo nějaký vliv ve snížení tax, není pozorovati. I v Opočně r. 1630 ševci chtějí deset kop vstupného, též tak kováři v Českém Dubě, tedy řemesla v městečkách malých. V Praze bylo deset kop již jen skoro taxou nejnižší. Na př. bečváři pražští (1656), kteří nad to za 10 kop povinni byli pořizovati svačinu; sklenáři skládali konečně 20 kop a za svačinu 15 kop; ševci staroměstští již r. 1629 mají v statutě 30 kop, na kterémž nemalém

---

[1]) Poznamen. pořádku sladov. z r. 1564. Rkps. arch. lounsk. Půjčil Merz.

[2]) Kn. soukenn. č. 25. R. 1603.

[3]) Z knihy horažď. řezn. z r. 1563 a druhá z r. 1582.

[4]) Knihy cechovní z r. 1517 a z r. 1599.

[5]) Opis v arch. mus. zemsk.

[6]) Arch. místodrž. Missiv. č. 97, fol. 31; č. 111, 254.

penízi zůstávají ještě v XVIII. věku; též tak koželuzi pražští a malíři berou po 30 kopách, což do r. 1780 vzrostlo i se svačinou na 89 zlatých rýnských.[1])

Přístupným platem povinen byl mimo tovaryše také cizí příchozí mistr, který se hlásil do cechu. V cechovních řádech bývá o taxe příchozích mistrů zmínka řídko kdy. Soudím, že v zásadě byl povinen mistr cizí platiti stejné příjemné jako domácí tovaryš.[2]) Některý statut zřejmě žádá od cizího mistra jen polovici platného přístupného,[3]) proti tomu vzácný případ jest, když u pražských sítkařů (1596) žádá se od cizího mistra o kopu českou víc než taxa obyčejná.[4])

Sleva přístupného cizím mistrům bývala zajisté v těch venkovských městech, kde konšelé nebo podkomoří snažili se o vzrůst řemesel. Píší Mělničané r. 1556, že mívají od podkomořího každý rok poručení, kdož by chtěl se osaditi, „abychom toho každému přáli, aby se ta obec, poněvadž v ní sousedů málo jest, se rozmáhala". Tenkrát ovšem bránili dvěma krejčím provozovati řemeslo, ale jen proto, že nechtěli se osadit a nic platiti.[5])

Zvýšení přístupného cizím mistrům přiházelo se zajisté nejspíš tu, kde o přírůstek řemesla nestáli z příčin jakýchkoli. Kterak bezohledně si vedli při tom, poznati jest r. 1611 při staroměstských tkaničkářích. Ti nestáli o Kašpara Presla; když ho však na mocnou přímluvu konšelů vzíti musili, nařídili mu, aby dal za přijetí do cechu 80 kop míšeňských! A když je bezpochyby proti všemu nadání složil, obmezili ho v řemesle: tovaryše tkaničkáře směl držeti jen s vědomostí cechu a učedníka nesměl učiti jinému než dílu franclů, čapraků a knoflíků, v čemž byl patrně specialista.[6])

Řídko kdy najdeš v statutech cechovních, že majetek, zakoupení domu, kapitál nějaký jsou podmínkou přijetí do cechu. Tu věc přenechával cech konšelům a vrchnostem městským, chtějí-li dáti řemeslníkovi městské právo, i když nemá domu. O nutném

---

[1]) Barvitius v brožuře o spolk. sv. Lukáše, str. 10.

[2]) V Polště cizí mistři měli slevu na všem. Steslowicz. Kwartaln. Historycz. VI., 2, 285.

[3]) Na př. u tkadlců v Jindř. Hradci 1590.

[4]) Arch. praž. č. 994, 146.

[5]) Arch. mělnic. Kop. č. 11; fol. 51.

[6]) Arch. praž. č. 2232, 490.

zakoupení pod vrchností zmiňuje se r. 1537 řád soukenníků rychnovských[1]; r. 1591 velí to řád pekařů a mlynářů v Heřmanově Městci,[2]) také v Trhových Svinech r. 1603 při vstupu ke kožešníkům mistr povinen „zákup" sobě učiniti.[3]) Někde na venkově u pekařů chtívali, aby si zakoupil nový řemeslník krám, sic že nesmí chleba péci na prodej. Tak chce na př. řád pekařů v Turnově (1534) a také ještě r. 1608 statut pekařů v Ústí Labském.

Nějakou zámožnost nového mistra cechy kutnohorské předpokládaly tím, že při vstupu se musil zavázati k přispívání na práce v dolech stříbrných (pavování). Na Moravě také jen někde chtěli, aby kandidát misterstva měl zakoupení nebo dům.[4]) V Polsku, zdá se, že žádáno zakoupení přísněji a obecněji nežli jinde.[5]) Volněji bylo v Němcích. Jen u zlatníků dosti zhusta žádali určitý kapitál pro ten případ, aby mohl mistr hradit škodu obecenstvu. U inšpruckých zlatníků stanovili ten kapitál na 100 zl. (1591).[6])

Na místě tohoto chtívali u nás, aby kandidát misterství přivedl sobě rukojmí. O takovém zaručení, že práci nezkazí a zkazí-li, že ji rukojmové nahradí, bývá nejhustěji řeč v statutech krejčovských. U pražských krejčí rukojmové musili ručiti 20 kopami míš. do tří let. Stejně tak r. 1580 u krejčí v Sušici, v Rakovníce (1580), v Jablonné (1592) [7]) a jinde, kdež si řád opsali od řemesla pražského. Tato zarukovací instituce starodávná dožila se správné kritiky v době novější. Neznámého roku obdržely magistráty návody stran cechovních řádů, a tu čteme, že jest nesmysl, aby nový mistr zaručil, že do jisté doby budoucí nezkazí práci; kdyžtě jest za mistra schválen a zkoušen, má býti k němu pak důvěra.[8])

Jako v předešlých dobách i v této periodě bývá kladeno za podmínku k členství cechovnímu, aby se kandidát oženil. Jmenovitě cechy kožešnické snad po všem království žádaly si kandidáta ženatého. Že jenom ženatý má právo misterské, to

---

[1]) Archiv Český XX., 412.

[2]) Orig. v Heřm. M. Opis v arch. zemsk.

[3]) Opis v arch. zem.

[4]) Kameníček, Zem. sněm. morav. III., uvádí cech v Trhové Brtnici. Ten žádal dům. 119.

[5]) Steslowicz, l. c. 284.

[6]) Jahrbuch XVII., č. 14228.

[7]) V arch. mus. zemsk. opisy.

[8]) Arch. praž. Listin. č. 133/137. Bez datum. Asi za Karla VI. Též v rukop. č. 636, 180.

čteme zřejmě u kožešníků v Žluticích (1541), slanských, rakovnických (1542), pražských, od nichž sobě všichni předešlí tu zásadu opsali; stejným rozumem čteme, kdo by žádal do cechu, že má se dobrou a poctivou manželkou prve opatřit, u kožešníků mladoboleslavských (1545), i u kožešníků v Trhových Svinech (1603). Mimo kožešníky totéž pravidlo měli krejčí novoměstští (1544), kteří chtívali, aby se kandidát oženil před zkouškou, též tak koželuzi žatečtí (1575), pekaři a pernikáři pražští (1580), zlatníci kutnohorští (1594), kováři a koláři horští, kteří dokonce nařizovali, aby kandidát se napřed oženil a pak teprve žádal v obci za osazení a v cechu za přijetí. Kloboučníci chomutovští (1607) spokojovali se prozatím, když jim v posledním kvartále kandidát oznámil osobu, s kterou se ožení.[1])

Některé cechy dopřávaly kandidátovi lhůtu nebo příročí k ženění. Z těch byli na př. krejčí v Náchodě (1534) a soukenníci v Rychnově (1537), kteří měli v statutech, že nemá do cechu přijat býti, kdo se neoženil, leč by mu „lhóta" nebo příročí čtvrtletní bylo přidáno.[2]) Jest řada cechů, která přála mladému mistrovi lhůtu celoroční. Z těch jsou zámečníci a ostrožníci na Malé Straně (1562), koželuzi kadaňští (1588), řezníci v Přibyslavi (1607) a j.

Když mladý mistr lhůty nedržel a neženil se, cechmistři proti němu zakročovali pokutami. Lounští konšelé na žalobu řezníků vyhrozili r. 1597 třem mladým mistrům, neožení-li se do vánoc, že propadnou pokutu 20 kop míšeňských.[3]) V Hradišti nad Jizerou řezníci měli r. 1602 v statutech (daných slavným Budovcem), kdo by se neoženil do určité doby, dá pokutu půl kamene vosku, a pakli by do druhého času postního se neoženil, propadne deset kop míš., a tak rok co rok, pokudž by manželky neměl.[4]) A kováři v Hradci Jindřichově r. 1610 dokonce zastavili dílo mladému Pušovi výrokem, „aby se oženil anebo vandroval".[5]) Na Moravě ukládali mistru, který se vzpíral ženitbě, někde málo, někde mnoho pokuty. Na př. krejčí kojetínští (1538) chtěli od neposlušného mistra pokuty

---

[1]) Arch. mus. zemsk. Opisy. Arch. praž. č. 994, 230. Arch. chomút. Privilegienbuch, fol. 141.

[2]) Ludvík, Památky Náchod. 119. Arch. Česk. XX., 413.

[3]) Arch. lounsk. Regist. radní. 1. A. 4., fol. A. 18.

[4]) Univ. knihy. 15. E. 16. Uveřejnil též Zíbrt v Nár. List. v srpnu 1909.

[5]) Arch. hradec. Manuál radní. 1610, fol. 38.

30 grošů bílých; tkalci mohelničtí chtěli celou hřivnu stříbra.[1]) Lacině odbývali tu věc kožešníci v Těšíně; kdo, přijma cech, do čtvrt roku se neoženil, povinen byl „propadkem" 2 zlatých.[2]) Arci takové pokuty vzrostly, když každého půl leta se opakovaly. Lze věřiti, že nucené manželství mladých mistrů původně nařizováno pro vyhnutí se „všelikým neřádům", tedy zúmyslná mravnosti; ale v XVI. století proniká na den tendence jiná, sobecká. Cech totiž čeká, ba láká mladého mistra, aby pojal ženu z řemesla, buď vdovu po mistrovi nebo dceru misterskou. Proto také v některých organisacích moravských přímo si poroučeli, aby kandidát, když žádá o misterství, byl nezaslíben a neženat. Při takových mládencích mistři, dcery nabízející, měli aspoň naději. U nás v té sobeckosti nejdále zašli řezníci. Ti si již v XV. století v řádě pražském a v některých venkovských organisacích přímo rozkazovali, že kandidát misterství musí za manželku vzíti jen řeznici, vdovu nebo dceru. Jináč do cechu že ho nepustí.[3])

Řezníci chtěli býti již v XV. věku kastou příbuzenstvem uzavřitou. V XVI. věku tato snaha roste a rozprostírá se z Prahy na všecky strany opisy statut, rozšiřuje se jmenovitě z Plzně do Pošumaví.[4]) Překáží se jí však všude se zdarem, neboť vrchnosti takové nesvobody buď do statut řeznických nepřipouštěly, nebo, když byl spor, rozhodovaly proti řezníkům. Na plzeňské řezníky žaloval již r. 1557 řezník Jiřík Lákal císaři, že ho nechtějí do cechu, poněvadž pojal sladovnickou vdovu, a oni že hradí se privilegiem, že žádný nemůž mezi nimi právo míti, leč by pojal vdovu nebo dceru řeznickou. Opatrný Ferdinand, jakkoli se mu to nemohlo líbiti, poručil synu svému, aby „těm svobodám vyrozuměl".[5]) A tak se stalo, že plzeňští řezníci dostali se do trestání pro zoumyslnost a svévoli.[6]) Přeštičtí řezníci v řádě svém r. 1600, odvolávajíce se na majestát plzeňský, slevili jen tak, že kandidát, který nepojal řeznici, musí platiti větší přístupné (20 kop).[7]) Než i proti tomu,

[1]) Perg. list. v arch. mus. Archiv Česk. XX., 419.

[2]) Věstn. Mat. Opav. 1897, 28.

[3]) Z řádu pražského dostalo se na př. r. 1482 do řádu v Kouřimi. Orig. v arch. mus. zemsk.

[4]) Řád řezn. v Budějovic. z r. 1594. Opis Rybičkův v arch. mus. zemsk.

[5]) Arch. místodržit. Missiv. č. 60, 238.

[6]) Univ. knih. Ortely komorn. soudu 17. C. 30, fol. 297.

[7]) Arch. mus. zemsk.

když bylo žalováno, císař učinil nařízení, jak viděti r. 1607, kdy musili řezníci čáslavští přijmouti do cechu Ondřeje Bystřického, jemuž dle slov císařových „uložili jakési velmi tvrdé a obtížné kondicí".[1]) Proti řezníkům zaujali r. 1546 velmi rozhodné stanovisko konšelé rakovničtí. Jan Lejsek nebyl do cechu vzat, poněvadž se nechtěl oženit. Tvrdil, že není povinen někomu k vůli se ženiti, zvláště pak „z mušení", že počká, až se mu nějaká hodí. Řezníci v soudě, kamž se spor dostal, namítali, že se také všickni musili oženiti, když do cechu chtěli, a že staroměstští řezníci také tak zachovávají. Ortel rakovnický pak zněl, že jsou povinni bez prodlévání ho do cechu přijmouti, neboť stav manželský má býti každému dobrovolný a od p. Boha daný a p. Bohu čistota se nade všecko líbí".[2])

Že jiné organisace lákaly ženichy, to zřejmo již z toho, že slibovány úlevy těm, kteří sobě pojmou dcery a vdovy z řemesla. Oženil-li se kandidát s jinou krom řemesla či přišel-li cizí mistr již s manželkou, těm obojím ukládalo se, aby předložili vysvědčení o řádném snětí manželském, a také hned pátráno, jest-li manželka ctná, neboť bylo obecné přesvědčení, že pro ženu nezachovalou nebo nepoctivou mělo by od dobrých lidí ústrk a úhonu všecko řemeslo. Za nepoctivou kladli dceru rasovu, katovu, biřicovu. V Skutči r. 1604 konšelé úředně čistili řezníka Hniličku i z toho, že dceru mistra popravního za manželku pojíti chtěl".[3]) Tedy ani ještě nepojal!

Za nepoctivou kladli tu, která nepošla z lože manželského. Jenže během XVI. věku se prakse dvojila. Cechy obyčejně pro takovou ženu nepřijímaly manžela do organisace, ale král a vláda obyčejně se manžela i jeho ženy ujímala. Městské rady však kolísaly. Na Moravě, zdá se, byly rady rozhodější. Právní stanovisko městské rady brněnské na dotaz rady německobrodské, když krejčíři nechtěli jednoho přijmout pro ženu pankharta, zapsáno (bez datum) v těchto slovech stručných, „že má podle práva v řemesle trpín býti". A dost. Bez odůvodnění.[4]) Nic tak rozhodného, tuším, žádná z našich městských rad nevyřekla; když se která kdy ujala muže, pro úhonu ženy levobočné stihaného, činila to

[1]) Arch. místodržit. Missiv. č. 116, 156.
[2]) Zemsk. arch. Rakov. kniha.
[3]) List. skutečské. Opis v arch. mus.
[4]) Manuál německobrod. z r. 1544.

spíš přímluvou než rozkazem. A často nechávali konšelé věc k soudnímu rozhodnutí, jehož se arci mohl jen zámožný tovaryš dovolávati.

Situaci dobře osvětluje případ kouřimský z r. 1591. Konšelé kouřimští byli dokonce na svatbě tovaryše Martina Vokurky, kožišníka; když však cech nechtěl po svatbě přijmouti Vokurku „zvoškliviv si ho, že sobě děvečku pancharta vzal", konšelé drželi s cechem. Vokurka prosil tedy císaře. V prosbě píše, že to panchartství „nenese právní podstaty, kdyby se mohl s nimi, jsa chudý, soudit, nemohlo by jim to postačit, an se toho nic při mnohých pořádcích podobného neušetřuje" (t. j. že si toho jinde ani nevšímají); manželka jeho jest poctivá od mladosti, takových manželek muži i do úřadů konšelských se dostávají; on že vzal si Annu z lásky; byla vychována od poctivého člověka šlechetně, položil ji jako za vlastní dceru, „ano i řeči germanické čísti a psáti vyučiti ji dal".[1]) Císař poručil, nemají-li proti němu nic jiného, aby ho do cechu kožešníci přijali. Ale nepřijali hned. Podali obšírnou zprávu císaři, v které „ani mrtvým neodpustili". Vokurka prosil císaře zase. V prosbě své nazval obranu cechovní poněkud příliš srdečně „plampáním" a ne bez oumysla podepsal datum v pondělí den sv. Maří Magdaleny, někdy hříšné, ale potom kající a svaté ženy. Císař poručil konšelům, aby jednali s cechem, „by ne z přinucení a mušení, ale na milostivou žádost a přímluvu" císařovu to učinili a jemu živnost přáli. Pak snad poslechli.

Příklad z koželužského cechu pražského osvětlí houževnatost cechovníků ještě silněji. R. 1596 hlásil se do cechu tovaryš Ondřej Fetr jináč Veselý. Nepřijali ho, vyčetše mu, že má ženu pancharta. Mnozí v cechu tvrdili, „že rodičů viny v takových případnostech děti ne tak vinny činí". Ti přáli tovaryšovi. I cechmistři někteří tvrdili, že o Veselém nevědí co zlého mluviti i o ženě jeho; jestli pankart, že nevědí, i matku její Mandelinu že dobře znali, sloužila za děvečku u jedné koželužky, u níž Erazim Jelínek za tovaryše byl, s ním že v naději k manželství manželku toho Ondřeje zplodila a když potom, míniv ji sobě vzíti, umřel, ona za vdovu chodila do smrti a nebylo o ní nic zlého slyšeti. Po takových příznivých řečech většina byla pro přijetí Veselého do cechu. Ale menšina způsobila veliký odpor a dovedla, že Veselý od cechu byl odmítnut.

---

[1]) Arch. mus. zemsk. Cechy. Kouřim.

Když soud městský i appellace tentokrát rozhodly proti tovaryši, dostal se spor do císařské kanceláře. R. 1598 získal Ondřej Veselý pro svou ženu legitimaci od císaře; císař učinil jí milost jakožto osobě, kteráž jest ne ve stavu manželském svobodně zplozena, tu poskvrnu s ní sňal a při tom ji v důstojenství a poctivost stavu manželského uvedl, chtěje tomu, aby jí ani dědicům, ani v řemesle manželu jejímu takové zplození k žádné lehkosti nemohlo přičítáno býti. Kdo by se toho dopustil, propadne 20 hřiven zlata, z nichž polovice připadne císaři, polovice těm manželům. Po takové hrozbě nezbylo, než Veselého do cechu přijmouti. Ale brzo vypuzen z cechu přece zase; nalezena příčina jiná, prý se „pořádně neučil". Věc na konec srovnána tak, že Veselý pro obživení ženy a dětí smí pracovati, ale toliko sám, bez tovaryše; co zdělá, aby na kolečku odbýval, mezi mistry se nepřiměšuje. Takové „toliko k ruce své řemeslo provozování a do pořádku nepřijetí nemá býti dětem na ujmu dobré pověsti" (1599).[1])

Za úhonu v řemesle cechy pokládaly i to, když se sic kandidát misterství řádně oženil, ale žena jeho slehla před časem, brzo po svatbě. Fanatikové cti vyhlašovali takové manžely za hříšné a muže do cechu nechtěli přijmouti. V každý čas vyskytují se pro to žaloby u městských rad a někdy i u podkomořího[2]); jest však oznámiti, že v případech časného slehnutí byli konšelé stejně s vládou liberální. Na příklad Adam Vernar v Žatci r. 1541 žaloval, že ho cech nechce přijmouti. Cechmistři odpověděli v soudě, že ten řezník potutedlně v stav manželský vstoupil s osobou, s kterou se prve skutku dopustil; když jim podle pořádku polívku (t. j. svačinu) dáti chtěl, že sám se uvoloval za přijetí do cechu nežádati, bude-li nalezeno při manželce jeho, aby prve obtížena byla; purkmistr a páni při každém obnovení cechmistrů prý napomínají, aby neřády kazili, z těch příčin tedy že ho do cechu nevezmou. Řezník Adam nebo jeho advokát namítal v soudě, kterak se často přihází, „že těhotná žena z příhod brzo rodí a prve měsícem nebo dvěma, než čas přirozený káže". To konšelé uznali a ortelem nařídili, aby cech Adama přijal.[3]) Ten ortel a species facti opsali si konšelé plzeňští r. 1552, patrně k potřebě své, a nepochybuji, že

[1]) Arch. praž. č. 2144, 691; č. 1003, 220. Též č. 411, fol. 50 a násl.

[2]) Originál takové žaloby v arch. zem. mus. Cechy. Asi r. 1580 žaluje kouřimský dělník podkomořímu Buriánu Trčkovi z Lípy.

[3]) Kn. žatecká, v arch. praž. deponov.

příznivé stanovisko Žatecký ch působilo v Plzňany, když téhož roku rozsuzovali řezníka Smetánku s cechem, který ho asi pro touž vinu nechtěl za mistra přijmouti.[1]) Novoměstští konšelé v podobném případě r. 1550 přinutivše cech krejčovský vzíti do spolku krejčího Lamperta, kteréhož od sebe cech odháněl, poněvadž žena jemu porodila šest neděl po svatbě, vyřekli v rozhodnutí svém princip, jímž se mají cechy v takových případech říditi. Pravili s vysoka: „Nevíte-li, oznámí se vám, že manželství se začíná od toho času, když sobě osoby slíbí a knězem potvrzeno bývá".[2])

Ten princip, že obtěžkání ženy pod slibem manželským není nectí a nepočestností, byl vůbec všude platný, jenže někde přec naň zavěšovali výminky i tresty. R. 1588 cechmistři malostranských zámečníkův a ostrožníků nechtěli přijmouti do organisace tovaryše Nagla Jiříka, protože s vdovou zámečnicí, u níž pracoval, vyvedl dítě. Soud konšelský rozhodl dle hořejší zásady, ačkoli prý se tovaryš nezpůsobu dopustil, ale že pod slibem manželským se zběhlo a potom se s ní oddal, to tedy že na ujmu cti není, a tudíž aby ho přijali do cechu, když toho s náležitou uctivostí při nich hledati bude; „však tato milost žádnému k následování nebo ku příkladu sloužiti nemá, pročež také pan purkmistr a páni oba manžely v své trestání bráti ráčí, tak že po čtyřikrát v sobotu po západu slunce do vězení se dáti najíti a z toho prve než v pondělí po východu slunce nevycházeti povinni budou, a nad to výše on, Jiřík Nagl, za 20 kop díla k obecním potřebám udělati má".[3]) — Podivné jsou případy, kde sami cechmistři nutí tovaryše k manželstvu s vdovou nebo děvčetem, jež obtěžkal, a pak, když se hlásí do cechu, nechtějí ho.[4])

Ačkoli konšelé městští obyčejně drželi se principu svého liberálního proti cechům, nicméně někdy rozhodli přece po rozumu cechovních mravokárců a žaloba se pak dostala k rozhodnutí císaři. Tak r. 1593 ševci kouřimští nechtěli do cechu Hrubše za mistra, protože obtěžkal pannu a nebyl v chrámě oddán a od mistra odešel nepořádně. Když nemohlo doma nikterak býti srovnáno, Hrubeš psal císaři prosbu a omluvu. Prý mistr švec nechtěl mu

---

[1]) Arch. plzeň. Lib. senten. č. 3, fol. 76, 78.

[2]) Výpis dr. Vojtěška z arch. praž. rukps. 1421.

[3]) Arch. praž. č. 1158, 134.

[4]) R. 1579 případ u kloboučníků pražských. Arch. praž. č. 1165, 88. Tovaryš Václav Kroměřický vyhrál proti cechu.

dceru dáti, tedy ji, jsa k ní láskou nachýlen, obtěžkal a pak ji, než plod vynesla, za ženu pojal. Že nebyl v chrámě oddán, to nic zlého není; i panským se toho dostává, že ne v chrámě, nic méně však v poctivých místech k stavu manželskému potvrzováni bývají. Že od mistra odvandroval bez odpuštění, k tomu měl slušnou příčinu, neboť ten hřích, kterého se s dcerou hospodářovou dopustil, na mysli ho přestrašil tak, že v roztržitosti mysli pryč poodešel, ale vrátiv se, z pohanění děvče vytrhl. Císař rozkázal, není-li nic jiného, aby ho do cechu přijali.[1])

Kožešníci pražští r. 1609 urovnali takovou věc po domácku, ale s takovou nespravedlností, že volala do nebe. Přijali totiž Jakuba Liebergku za mistra do cechu, ale poněvadž se oustně vyznal, že prve než sobě Marianu za manželku pojal, dcerku s ní na tento svět vyvedl, cechmistři s cechem se snesli, že již ta manželka jeho v kotcích, kdež jiné dobré a poctivé manželky sedají, sedati nesmí a ta dcerka za mistrovskou dcerku počtena býti nemá a nemůže. K tomu Jakub Liebergka své dovolení dal rukou dáním! A ještě čtyři libry vosku složil.[2]) Tedy na útraty své ženy a dítěte dostal se do cechu. Což neznal zásadu, dle níž se v takových věcech rozhodovalo spravedlivěji? Či neměl peněz, aby se soudil? Vystupuje tu cechovníků egoism v úplné nahotě.

Za takových okolností pochopitelno, že do cechu nikde nechtěli pustiti tovaryše, který sobě pojal ženu již zmrhanou, ženu, která uhonila si dítě kdysi s kýmsi. Tu již konšelé žádní nezastávali se tovaryše,[3]) leč ovšem tehdy, když cech nedovedl dokázati ženě, že vedla kdysi život nemravný. Tak bylo r. 1523 v Praze, když v cechu pasířském vlastní otec Vít žaloval na syna Matouše, že „kurvu pojímá", načež všecko řemeslo nechtělo Matouše „do cechu a bratrstva přijíti".[4]) R. 1562 přihodilo se to krejčímu Matesovi Wolfrumovi, Němci z Jáchymova. Toho nechtěli pražští krejčí, poněvadž měli zprávu, že manželka jeho Sára „se prve mezi knechty (vojenskými) vyběhala a dítě měla". Krejčí se bránil tvrzením, že Sáru pojal za pannu a od správce církevního že byla za pannu vyhlášena. Ortel na konec byl tovaryšovi přízniv,

---

[1]) Arch. zemsk. mus. Cechy. Kouřim.

[2]) Mus. města Prahy. Knih. kožešn. z r. 1555.

[3]) Příklad v Praze u kloboučníků r. 1554, kteří proto nepřijali do cechu tovaryše Goliáše. Arch. praž. č. 1232; nepagin.

[4]) Arch. praž. č. 1047, B. 4.

„poněvadž se vyhledati nemohlo, aby Sára od koho jiného mimo něho před oddavky obtěžkána byla". Tedy ho od cechu nesměli odháněti, leč našli-li příčinu jinou.[1])

Jedinkrát však nalezl jsem městský ortel přec, v kterém se béře do ochrany nevěstka. Je to ortel z Chrudimi, nemá jmen ani datum a opsal si ho nepovědomý advokát pro svoji právnickou praksi. Zní: „Poněvadž v stav manželský pořádně podle církve sv. s ní vešel, že již ona nejsúc nevěstkou, ale manželkou jeho, tedy on práva i řemesla užiti má".[2]) Tento chrudimský ortel jest vzácnost, která se hodí spíš do nové doby než do XVI. věku.

Podotknouti jest, že přemrštěný pojem o řemeslné cti byl v XVI. století všude v Evropě. Jenom nevěřím, že v Brémách u ševců měli cechmistři právo svýma rukama ohledávati nevěstu, která měla jíti za řemeslníka, je-li poctivou pannou.[3])

Když všecky podmínky kandidát misterství buď vyplnil, buď ve lhůtě vyplniti slíbil, v nejbližší valné schůzi cechovní byl za úda přijat. To přijetí dělo se u nás i všude v cizině slavnostním či aspoň obřadným způsobem.[4]) Kandidát do shromáždění cechu vstoupil „s poctivými lidmi" a znova uctivě i zbožně (pro Boha) žádal, aby mezi pány mistry mohl do poctivého cechu přijat býti a živnost aby mu byla dopřána.

Po té prosbě vystoupil s přáteli ven. Hromada uznavši žádost jeho za slušnou a vidouc, že pán Bůh mu dal to řemeslo okázati a že všemu vyhověl, usnesla se vyslyšeti ho. Když předstoupil zase, ptali se ho cechmistři, chce-li řády držeti. Při tom mu přečetli řád. Musil slíbiti, ba zdvižením prstů dvou přísahati, že se bude vůlí boží říditi, ctně se chovati. Někde však slib sám nestačil, mladý mistr musil nad to uručit pod deseti i víc kopami, že jakožto poctivý poctivě se zachová.[5]) Někde nový mistr přísahal zvláště, že „věrně učiní v řemesle". Na Mělníce a v Brandejse n. L. tak přísahal

---

[1]) Arch. praž. č. 990, 417. Podobný ortel z Chrudimi proti ševcům r. 1549 zapsán v knize z Polné; fol. 79.

[2]) Týž rukop. polenský, 79

[3]) Cituje to dle Böhmerta 108. Roscher v Nat. Oekonom. III., 613.

[4]) Ve Francii jako v Německu. Lavisse et Rambaud, Histoire générale, II., 521.

[5]) Arch. mus. zemsk. Listiny z Česk. Dubu, 1568; v opisech zemsk. arch. 1603, kožeš. v Svinech Trhov. — Arch. mus. zemsk., pergam. list. kožešníků rakovnic. z r. 1564.

u řezníků jen mistr ženatý[1]); neženatého k přísaze nepustili. Patrně nutili ho k ženění. Také slibovati nucen mladý mistr poslušnost cechmistrům a cechu; někde i králi a rychtáři i konšelům (na př. v Praze u kožešníků). U řezníků v Jablonné (1653) ho napomínali, aby starší a všecky mistry v uctivosti měl a, že by jim roven byl, aby neříkal.[2]) Novoměstským řezníkům nový mistr Pavel Nykší z města Holomouce r. 1617 musil poslušnost do tří let zaručiti pod padesát kop![3]) — Ve všech organisacích bez výjimky mladý mistr musil slibovati, že zachová tajnost řemesla. V Jablonném mu vysvětlovali, co je tajnost. „Nic jiného než to, co se bude v plnosti cechu mluviti a na čem se zavře, to aby do srdce svého přijal, a to tak pevně, jakoby v nějaké zavřité truhle zachoval". Jeden čas u malířů pražských nový mistr byl povinen slibovati, že nebude podporovati přespolních (humplířů, fušerů); i povědomý mistr Hutský r. 1571 sliboval, že bude humplířů prázden.[4]) — Někde též slibovati musil, že zachová starobylé obyčeje, že nebude vykračovati z toho, kterak předkové se chovali. Zachoval se v některých spolcích starobylý zvyk, že kandidát musil nejen slíbiti, ale i zaručiti se, že určitý čas v městě a v cechu vytrvá a „vysedí', a ovšem i kázeň zachová. Zaručil se „za zbytí", „za vystání" do dne a roka,[5]) do dvou [6]) i do tří let.[7])

U kožešníků v Hradci Labském i na Táboře mladý mistr zaručiti se musil do roka pod deset kop, že zachová k mistrům pokoj, aby se jim neprotivil, proti nim nepozdvihoval.[8])

Po bitvě bělohorské mladý mistr skládal slib na víru katolickou.

Konečně, když všecko uručeno, cechmistři prohlásili kandidáta mistrem a příchozího skutečného mistra uznali za ouda cechov-

---

[1]) Arch. brandejs. Kn. pamětn. z r. 1515, 129.

[2]) Přepis artik. v zem. mus.

[3]) Mus. zem. rkp. 24, G. 6, fol. 17.

[4]) Chytil, Malířstvo 47, 298, 301.

[5]) Krejčí v Chlumci, Bydžově r. 1535. „Teprův po roce, chtěl li by živnost jinam obrátit, má nejprvé dluhy, ač by které vinovat byl, napraviti".

[6]) U kožešníků novoměstských. Měst. mus. praž. Kn. z r. 1555. Záruka pod 10 kop míš. U rakovnických kožeš. r. 1564 dodatek při témž statutu: „Pakli by se ta věc zdála jim veliká a obtížná co se uručení dotýče, to buď při jejich vůli". List. pergam. v arch. zem. mus.

[7]) U truhlářů malostran. i staroměstsk. r. 1562. Bibl. Lobkovic. v Praze, rkps. 72; řád 72.

[8]) Rkps. táborský. Řád z r. 1581.

ního. Oznámili jemu, že poctivé mládence v plnosti cechu za učedníky smí připovídati a zase tak osvobozovati a jim za vyučení dávati; oznámili mu práva, která mu příslušejí, ale upomenuli, aby odváděl od sebe ochotně, čím povinen.[1]) Nový mistr zapsán do register cechovních, zřídil si dílnu a, byl-li krejčí, vyvěsiti směl tabuli, „jakž oni, krejčí, ten způsob zachovávati mají obyčej" (1580 řád pražský).

Podstatně snadnější přístup do cechovní společnosti měli od starodávna ženichové vdov nebo dcer misterských a nejsnažší přístup byl synům mistrovským. V XVI. století při nákladných kusech misterských a velikých platech „přístupných" byla ženitba s vdovou nebo s dcerou jedinou nadějí chudého tovaryše dostati se do cechu. Vdovy měly živnostenské právo po muži, někdy přiznáno i panně dceři, že může k své ruce vésti řemeslo,[2]) obojí měly tedy dědičné právo k živnosti, soukromoprávní privilegium pevné a nepochybné[3]) a přinášely, vdávajíce se, na ženicha „polovici práva" misterského, to jest: v zásadě byl takový ženich povinen podniknouti polovici toho všeho, co žádáno na tovaryši jiném.

Jeho vystoupení bylo hned jinačí nežli u obyčejného žadatele: měltě právo; nemusil po kolik kvartálů prosit, aby ho přijali do cechu. Když se přihlásil k zkoušce, nesměli mu v těch organisacích, jež zřejmě vyhrazovaly takovému ženichovi půl práva, uložiti z dvou kusů víc než jeden zkušebný kus, jednu práci; tak na příklad u truhlářů pražských (1591, 1603) i venkovských (1583 v České Kamenici a j.). Kde byl větší počet jednotlivých kusů, jako na př. u uzdářů, tu cechmistři odpočítali věrně polovičku, při čemž arci

---

[1]) Registra řemesl. kovářů a kolářů jičínských z r. 1613 v arch. mus. zemsk.

[2]) „Řemeslo soukennické panna k ruce sobě dělati dáti může, dokudž by sobě muže jiného řemesla nepojala". Ortel do Chrudimi r. 1548. Rkps. univ. knihy, 17. D. 25.

[3]) R. 1548 cechmistři pekařů pražských chtěli od cechu odpuditi Annu Svrškovu, vdovu po pekaři, pro zlodějstvo utraceném. A nesměli. Poněvadž se konšelům a hejtmanovi pro tu věc vzpírali, dvakrát zavřeni jsou. Na konec slíbili, že nedopustí se více, což se jim z křehkosti přitrefilo. Arch. praž. č. 1420. A. 11. A. 21. Jináč ovšem bylo, když na Táboře r. 1546 chtěla žena od muže rozvedená platiti za vdovu. Konšelé ji odmítli z řemesla a z trhu, poněvadž má muže jiného a toto město potřebuje sousedů mužského pohlaví, kteří by této obci prospívati mohli". Arch. tábor. B. IV., a. 40, fol. 45.

nebyli povinni vybrati kusy nejsnadnější. Byly-li v statutě cechovním kusy trojí, jako u tesařů (v Praze 1594), směl si kandidát vybrati dva, což jest ovšem víc než polovice. Proti tomu ostrožníci malostranští (1562) ukládali ženichovi ze tří kusů (udidla, střemeny, ostruhy) jen jediný (udidla). Byly cechy, že slevovaly ženichovi všelijak, ale kus mistrovský dělati musil. Z těch jsou r. 1615 bradýři, r. 1598 malíři pražští. Kožešníci ve Svinech Trhových také ukládali ženichovi vdovy nebo dcery misterské kus velmi přísně, ale v statutě dodali, že se lze o ten kusu mluviti. Tedy vdova za ženicha zaplatila a otec za zetě. — V některém cechu přiznávali ženichovi dokonce totéž právo jako mistrovskému synovi. Tak bylo v některých organisacích kloboučnických a též u soustružníků pražských (1576), u nichž následkem toho ženich směl si z patera kusů zkušebných vybrati jeden. Pražští kloboučníci odpouštěli zkoušku ženichovi zhola, ale chtěli za to pět kop (1562); rychnovští kožešníci též odpouštěli, jen když složil 2 libry vosku. Hrnčíři v Ratiboři odpouštěli ženichovi kus úplně zadarmo.[1]) Měl-li ženich „půl práva", platíval tedy jen polovici příjemného, ale ne vždy ani ne všude. Na příklad, platil-li u pekařů v Ústí Labském tovaryš příjemného 6 kop míš., spravil ženich svou povinnost třemi kopami (1608); proti tomu, platil-li v Čáslavi u koželuhů tovaryš příjemného 6 kop míš., tamtéž ženich spravil to dvěma (1541) a v době pobělohorské u ševců rakovnických onen musil dáti 30 kop, tento jen 10 (1629).

Pokud vím, jen u pražských pekařů a pernikářů (1580) neodpouštěli tomu, kdo si vzal vdovu nebo dceru z řemesla, docela ničeho.[2])

Že by cech vždy to obliboval, že sobě vdova brala tovaryše, toho říci nelze. Jmenovitě řezníci naříkali, že vdova sňatkem s přivandrovalým tovaryšem odcizuje sirotkům krám nebo jiný statek. Z té právě příčiny v Hradci Kr. r. 1560 městská rada prodala cechu řeznickému obecní krámy, aby je měl ve své moci.[3]) Také nemohlo se cechu ani konšelům líbiti, že mnohý tovaryš držel se vdovy jen na oko a naposled utekl. Když Jeremiáš Aur, tovaryš zlatnický, jenž vedl živnost vdově zlatnici, chtěl odejíti do Němec pro zachovací listy, že se s vdovou ožení, namítalo se,

[1]) Arch. mus. Opis řádu z r. 1579.

[2]) Arch. praž. č. 994, 230.

[3]) Arch. zemsk. Lib. macell. fol. A. I. Opis.

že „ta vdova tovaryše mívá, kteří jí za sto i za půl druhého sta kop utratí a potom pryč odvandrují, že jest tudíž strach, aby Aur tolikéž neučinil".[1]) Přibyla-li k takovému „vandrovnímu" tovaryši, který se tu ženil, ještě osobní nechut, ký div, že cechmistři překáželi, jak uměli. Tak r. 1549 nožiři novopražští chtěli, aby tovaryš Michal Konopě, který se k vdově „zadlužilé" přiženil, ukázal dva kusy při mistrovské zkoušce. Namítal Konopě, kdo si vezme vdovu, že není povinen než jeden kus ukázati, a kdyby měl ukazovati dva, tehdy by do roka musil nedělati. Konšelé novoměstští usoudili, aby Konopě v cechu poprosil a cech aby mu učinil „milost".[2]

Nožíři staroměstští zase potýrali r. 1580 tovaryše Jana Koutka, který sobě nožířskou dceru vzal, jináče. Nechtěli ho pustiti v organisaci, poněvadž nevydržel „cejt" půl druhého roku. Koutek žaloval v městské radě. Pravil, že ho mistr Cibulář před svou smrtí z cejtu propustil; od starodávna prý způsob jest, že ten, kdo pojal dceru misterskou, ačkoli se musí zapsati v cejt na půl druhého roku, ale nic méně mistr, u kterého se zjedná, vždy té svobody jest, že takového třebas ve čtyřech nedělích propustiti může. Když pak cechmistři ukazovali, že artikul o přijímání v cejt do výhně a na brus zřetedlný jest, odvětil Koutek, „že se mnoho jiného působí a dopouští, co v majestátě není". Ortel konšelský v knize schází.[3]) Z řídkosti takových případů v pramenech lze souditi, že obyčejně přijímáni tovaryši s vdovami nebo s dcerami úhrnem bez nesnázek a ochotně.

Jináče ovšem cechmistři byli v právu, když od cechu odháněli vdovu, která pojala tovaryše řemesla jiného a přes to, že se tím vyvedla ze společnosti, nicméně chtěla řemeslo vésti dále.[4]) Na Malé Straně r. 1606 přiženil se k vdově provaznici student, užíval řemesla a nebylo snadno ho vypuditi. Věc musila podána býti až do královy kanceláře.[5])

Nejsnáze dostal se do cechu misterský syn. Měl, jakož dotčeno, po otci „plné právo"; dědil živnost i cech. Z toho by logicky ply-

---

[1]) Arch. praž. č. 1289, 68.

[2]) Arch. praž. č. 1420. C. 49. B. 100.

[3]) Arch. praž. č. 1135, 92.

[4]) Příklad v Německ. Brodě r. 1556. Že měla krám, dovoleno jí řemeslo ještě na čas. Potom nic. Manuál německobrod. z r. 1644.

[5]) Arch. praž. č. 1289, 356.

nulo, že syn nebyl cechu povinen ničím, co stálo jiného tovaryše peníze. Ale skutečnost se tím neřídila. Někde opravdu nechtěli na synovi nic, jinde však žádali přece něco. Celkem jest však patrno, že v XVI. věku na prospěch svých synů mistři cechovni proti starým dobám výhody sobecky přemršťovali, neohlédajíce se na spravedlnost k jiným kandidátům ani na užitek a pokrok v organisaci. Že jejich snahy a snad i přesvědčení hraničily až na nerozum, to tkalci panství Jindřichohradeckého prozradili, davše bez ostychu do statut svých r. 1590 tento artikul na výsost význačný: „Mistrovský syn tu svobodu má, že mu není potřebí řemesla do času vyměřeného u otce svého učiti se; kdyby možno bylo, aby se v týmdni naučil, tehdy jest tak pořádnej při řemesle jako jinej, není mu se potřebí ani jediné hodiny déleji u jiného mistra učiti".[1]) Stejným rozumem punčocháři pražští (1612) měli v statutě, že otec může dáti synovi za vyučenou, kdy se mu líbí. Ví se i dnes, jak otcovské učení namnoze se daříva nepěkně. Tato bláhová zásada, že synovi stačí, ať je schopností jakýchkoli, delší nebo kratší učení u otce, nebyla jen u tkalců hradeckých. Platila asi ve většině cechů, jenom že ji tak nepokrytě nevstavovali do statut, vyjma sladovníků v Chomutově, kteří r. 1562 ještě rázněji a nerozumněji vstavili do statut, že syn misterský nemusí se učiti ničemu, a přece právo má.[2]) Uzdářům pražským (1617) také stačilo i krátké učení otcovo; jen napomínali v statutě, aby otec nezapomněl za živa ohlásiti v cechu, že syna vyučil; kdyby opomenul, syn pak dvě leta byl povinen u jiného mistra učiti se.[3])

Mlynářská statuta vždy dávala na jevo, že syn nemusí řemeslo uměti a může v cech pojat býti, ale musí to být syn, který svůj mladý věk po školách nebo v poctivých službách při páních strávil. Kdyky se byl literně neučil a jen se s hejsky toulal, neměl do cechu býti přijat, leč uměl to, co obyčejnému mlynáři náleží. Tato přednost mlynáře literáta platila u nás i na Moravě [1]) a jinde ještě v XVII. a v XVIII. věku; jest sympatická, ale řemeslu sotva byla k duhu.

A byl-li syn misterský předčasnou smrtí otcovou přece nucen u jiného mistra se učiti, tu jemu vždy stačil u cizího mistra rok,

---

[1]) Řád tkalců v Jindř. Hradci, stvrzen Adamem z Hradce.

[2]) Arch. minist. vnitra IV., D. 7. Řád z r. 1520, 1562. Opis v arch. zemsk.

[3]) Biblioth. Lobkovic. v Praze. Rukop. 72, řád 33.

[4]) Arch. mus. Olomouc., artik. mlyn. z r. 1612.

kdežto jiní chlapci tři i čtyři leta dle statut bývali povinni v učení setrvati. Jest soud na snadě, že misterští synové, byli-li tupí a nevšímaví, přes to, že v řemesle se narodili a vyrostli, při takovém nerozumném favorisování mnoho neuměli. I protož, aby se přece poněkud snažili něčemu se naučiti, v některých organisacích chtívali, aby syn mistrův aspoň jeden mistrovský kus podnikl Tak zámečníci všude v Čechách ukládali synovi misterskému zhotoviti zámek sklepovní[1]); ostružníci udidla (stejně jako tovaryši, jenž pojal dceru nebo vdovu misterskou); stejně tak u truhlářů praž- (1562, 1603); u soustružníků v Praze (1576) z patera zkušebných kusů syn mistrův měl dělati jeden, „kterýž by koliv jemu se viděl".[2]) Též tak u tesařů malostranských r. 1594 řád chce, aby syn mistrův ze tří kusů vybral si jeden.[3]) Proti tomu řád novoměstských tesařů (1585) zakazuje, aby syn mistrův k mistrovským kusům vůbec nebyl potahován. Kováři pražští i venkovští žádali od syna mistrova aspoň, aby koně okoval; koláři chtívali víc, syn měl zhotoviti čtyři kola a dvě nápravy. Arci tovaryš jiný nad to musil poříditi celý komorní vůz.[4])

Málo jest v XVI. věku těch organisací, které žádaly od syna mistrova všech kusů. Z těch jsou ševci v Českém Dubě, kteří si r. 1590 stanoví, že synové „toliko okážíc řemeslo, nebudou povinni nic dáti"[5]), a malíři pražští, kteří sic osvobodili syna mistrova (řádem z r. 1598) všeho placení (i svačiny), ale nikoli zkušebního kusu, moudře to odůvodňujíce, „aby takový, nespolehaje se na právo otce svého, témuž umění nebo řemeslu náležitě se učil".[6]) Bradýři měli odedávna zásadou, že mistrovský syn vchází do cechu beze zkoušky. R. 1564 staroměstští bradýři jali se překážeti synům z Nového města. Konšelé však rozhodli, poněvadž se privilegium vztahuje na bradýře všech tří měst, tedy že bez ukazování řemesla všude syn mistrovský musí býti do cechu

---

[1]) R. 1594 stalo se v Budějovicích, že syn misterský i při tom jediném kuse chtěl cech oklamat: byl to syn po Michlovi zámečníkovi, který sic přinesl zámek, ale žádný neviděl, že ho dělal. Dle řádu dva mistři měli býti svědky. Arch. zems. Opis z Budějov.

[2]) Arch. praž. č. 994, 115.

[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, řád 38.

[4]) Tamž, řád 36.

[5]) Arch. mus. List. Č. Dubu.

[6]) Arch. praž. č. 994, 156.

přijat.[1]) Do r. 1615 však bradýři pražští dospěli k témuž přesvědčení o nedostatečnosti málo vyučených synů, jako dávno před tím malíři, a oznámivše, že jim staré artikule k platnosti neslouží, žádali císaře za stvrzení nových, v nichž zřejmě prohlašují, že synové misterští se ubezpečovali na právo po otci, že se řemeslu dobře nevyučili, ani nevandrovali po řemeslu, a odtud že pocházelo zlé, netoliko chudým na zdraví, i všemu pořádku hanba. Císař jim stvrdil, že synek povinen učit se dvě leta, vandrovat a všecky kusy podnikat. Jen svačiny byl osvobozen.[2])

U malířů a bradýřů byla tedy jakási reakce prot dosavadnímu obecnému nadržování misterským synům. Ale byla asi bez valného působení v cechy ostatní. Vždy až do konce periody najdeš největší počet statut, jež synům odpouštějí zkoušku docela, přestávajíce na tom, jen když něco poplatí, někde jen vosk, jinde jen svačinu a opět jinde jen část „příjemného".[3]) Shledal jsem, pokud stačily moje prameny, že nejčastěji zkoušku odpouštějí kožešníci kdekoli v našem království, krejčí (i na Moravě), kloboučníci, tkalci a hrnčíři.[4]) Dosti zhusta i pekaři. Ti měli v Ústí n. Lab. dokonce pravidlo, kdyby sobě syn mistrův pojal dceru nebo vdovu misterskou, že není do cechu povinen zhola ničím.[5]) Pražští ševci dle majestátu z r. 1629 pouštěli syna misterského beze všeho ukazování řemesla, jen když složil tolar.[6]) Tento artikul rakovničtí konšelé r. 1653 vytrhli ze statut, z Prahy do Rakovníka ševcům půjčených, a nařídili, aby prý synové ke všemu jako jiní byli přidržáni. Tu tedy po vojně, tentokrát z ouřadu městského, ozývá se zase odpor proti přílišné přízni k synům misterským.

---

[1]) Arch. praž. č. 1236, 176, 177.

[2]) Majestát z r. 1615 v arch. praž.

[3]) I té malé povinnosti chtěl se r. 1554 pražský rukavičník Šud vyhnouti. Nedal cechu 16 grošů s dvěma libr. vosku, a když ho cech odmítal, žaloval u konšelu. Arch. praž. č. 1232. Nepagin.

[4]) Viz na př. řády kožešníků v Rychnově 1562, na Táboře a v Hradci Kr. 1581, ve Svinech Trhových 1603; krejčí v Náchodě 1534, na Novém Městě 1544, 1580; kloboučníci v Praze 1562, ve Volyni (Teplý, Volyň 115); tkalci v Trhových Svinech 1553. Krejčí v Náchodě r. 1613 ustanovili, aby syn dal do cechu všeho všudy jen 30 grošu, ale jen ten, který na vandru pobyl tři leta. Na jiném chtěli víc. Hraše, Náchod, 471.

[5]) Arch. minist. vnitr. IV., D. 7, fasc. 422, 1608.

[6]) Arch. praž. č. 994, 217.

Na konec kapitoly, která jedná o přístupu členstva nového do cechu, budiž dovolena poznámka, že ani vystoupení z organisace nebývalo zadarmo, zvláště chtěl-li mistr, jinam odcházející, vysvědčení z cechu. Novoměstští řezníci r. 1616 zapsali si o jednom mistrovi, který žádal z řemesla ven, že mu vysvědčení dají, „ale památného odstoupení svého deset kop míšeňských dáš, jináč nic".[1])

Shrneme důsledky této kapitoly. Cechy měly snahu uzavírati se a, pokud lze, učiniti řemeslo dědičným výhodami dětí misterských. Zbytečné průtahy, zvláště „cejt", prázdný a nechutný formalism kvartálních proseb za připuštění do cechu, nákladná misterská zkouška, naplněná kusy zbytečnými i zastaralými, obtížné okolnosti při hotovení misterských kusů, přemrštěný pojem o cechovní cti, libovolně obcházený statut cechovní: to všecko dodává organisacím XVI. a XVII. věku ráz sobecký, projevující snahu, aby se do řemesla dostalo co možná nejméně mistrů. Pro chudobu zajisté často byli odpuzeni od misterství producenti velmi schopní. A zase také zhusta mohl se do cechu dostati ledajaký tovaryš sňatkem s dcerou nebo vdovou misterskou. Lze tvrditi, že se nedostal do cechu vždy řemeslník umělý, a to tudy, že bylo lze všecko — i řemeslnou zkoušku — zaplatiti, nehledě ani k tomu, že i nedouký syn misterský bez valných nesnází do cechu vcházel, právem po otci zděděným.

Jedna věc v rozvoji cechovnictva zajímava tím, že se opakuje v jiné formě po letech zase: je to vkupování se v řemeslo. Totiž na počátku periody, o níž jednáno, stalo se v organisacích našich tu a tam zvykem, že bylo lze řemeslo koupiti. Na příklad r. 1532 koupil u přítomnosti dvou konšelů pražských Vít kamenník od Jakuba šenkéře řemeslo za 13 kop grošů míšeňských.[2]) V oněch dobách však cechovníci vězeli ještě v starodávných tradicích řemeslné poctivosti a zastyděvše se, zarazili takové vkupování. Upřímně vyznávají krejčí pražští r. 1544, že těžkost při svém ře-

---

[1]) Arch. mus. Kn. řeznick. z r. 1616, 13.

[2]) Bližší modality ze smlouvy nevysvítají; jest kusá a vůbec nejasná. Zdá se, že Vít převzal s právem živnostenským i dílnu, viděti, že se to dálo za assistence úřadu, a není vyloučeno, že se kupující pak nějak s cechem musil vyrovnati. Arch. praž. č. 2098, 669. V mé knize Řemeslnictvo v XVI. věku na str. 126 a 151 soudil jsem z poslední věty v smlouvě, že šenkýř prodal řemeslo Vítovi; zdá se, že je tomu naopak.

mesle mají skrze vkupování do řemesla za peníze a skrze to že v ošklivosti jsou.[1]) A teď ptám se, což je to jiného na konci periody nežli zase vkupování se v řemeslo, kdyžtě zámožný kandidát misterský mohl všecko — i zkoušku — spraviti penězi? Jest to totéž, zač se na počátku periody cechovníci ještě styděli, jenže tenkrát šly kupní peníze do kapsy prodávajícího, jenž zanechav mistrovství, snad potom jen tovaryšil, kdežto v konec periody všecky peníze kupujícího plynuly do pokladnice cechu.

Jest patrno, že stav cechovnictva našeho — a jinde nebylo lépe[2]) — proti době předešlé se zhoršil také po nejdůležitější stránce své, totiž při členstva přijímání. Cechovnictví naše spěje k úpadku již před ranou bělohorskou.

---

[1]) Arch. praž. Miscell. z desk zemsk. č. 15, fol. G 11.

[2]) Srovnává se to poznání úplně se studiemi Pazdrovými (Uczniowe atd.) a Kutrzebovými o polském řemesle. Kutrzeba svádí poklesnutí řemesel přímo na nadpráví dětí a vysoké příjemné. Dle Kameníčka úpadek morav. cechů na hraně k XVII. věku (Zemsk. sněmy morav. III., 125) „V městech cechy přecházely v ruce několika rodů.“ Špatné stránky mistrov. kusů v Němcích líčí Mummenhoff, Handwerke, 102. O mistrovských rodinách a fideikomissech mimo jiné Schanz, Zur Gesch. d. Gesellenverbindungen.

IX.

Mistři v pospolnosti řemeslné a v společnosti městské.

Od samého počátku cechovnictva v organisacích jest patrna chvalitebná snaha po rovnosti mezi mistry neb aspoň po jakési hospodářské úrovni všech členů cechovních. Ale v XVI. věku nový mistr nebo mladý mistr (vlastně nejmladší t. j. posléze přijatý mistr) ostatním starším roven nebyl. Střídmé začátky té nerovnosti jeví se sic již ve XIV. věku, avšak ani v XV. věku nedospělo se dále než k tomu, že mladý mistr byl k rozmanitým službám vázán a že míval poslední krám, zadní místo v trhu. V XVI. věku mistr nový měl na sobě služebných povinností celkem víc než bývalo a nad to, což je horší, byl tísněn hospodářsky. Při služebnostech cechovních, kde se rozmnožily, počítán v cechu i druhý a třetí mistr nejmladší za mistra nového, aby mohla na ně služba býti vložena.

Služebnosti nových mistrů byly rozmanity. V určité dni a hodiny nový mistr byl povinen přicházeti denně k cechmistrům s dotázkou, poroučejí-li co. Statut (1577) pražských kočí hrozil vému mistru, kdyby toho nedbal, trestem vězení.[1]) — Jako v přešlých dobách, i v XVI. věku nejobyčejněji chtívali na novém mistrovi, aby byl poslem, aby obcházel cech, když potřebí. V Praze děje se málo kdy zmínka o novém mistrovi jakožto poslovi (truhláři 1562, hřebenáři 1588). Mělitě cechové většinou posla najatého. Nepřekvapuje, že v XVI. věku se mistr mladý mohl z povinnosti poslovské vyplatiti. V Hradci Labském u mydlářů a

---

[1]) Arch. praž. č. 1761.

špendlikářů stálo to r. 1588 kopu míšenskou.[1]) Chtěl-li sobě však mistr v poselství polehčiti tím způsobem, že místo sebe poslal učedníka nebo čeledína, to mu cech zakazoval; řezníci přeštičtí vstavili dokonce do statut (1600), aby mladý mistr skrz čeledína „co po trúbách" nevzkazoval pod pokutou 4 grošů.[2]) — Mladším mistrům náleželo po celý první rok donášeti do kostela svíce cechovní, co neděli a svátek při oltáři musil je nový mistr „roužíhati a vzhašovati", jakož říkali v Svinech Trhových kožešníci[3]); při processích a na pohřbech nový mistr s nejblíže mladými mistry nosívali postávníky se svěcmi. I v Polště a v Němcích nový mistr tím býval povinen.[4]) — Že nový mistr o valné hromadě cechmistrům sloužil, ba v Ústí Labském u pekařů dvéře opatroval, o tom položeno svrchu jinde. Na Kutných Horách nový mistr byl povinen v první jarmark vypraviti na svůj náklad žoldnéře[5]) a není pochyby, bylo-li potřebí v době pohnuté, aby řemeslo konalo stráže, že musili službu tu podniknouti nejmladší.[6]) V Rakovníce mladému mistru sladovnickému ukládáno opatrovati rybník.[7]) Podivnou povinnost organisace ukládaly novým a nejmladším mistrům v městech severočeských. Musili kopati hroby umrlým mistrům. V České Lípě řád ševcovský ukládal to čtyřem nejmladším (1560), v Ústí Labském chtěl to řád pekařský ode všech nejmladších (1608).[8]) To bylo věru nejzbytečnější obtěžování mladých mistrů. Není třeba zvláště dokazovati, že synové misterští, stavše se mistry novými, nebývali povinni služebnostmi, zvláště ne obtížnými.[9]) Odměnou za služby byl novému mistrovi některý grošík za obsílání cechu a menší příspěvek při valné hromadě; někde neplatil vůbec nic až do nového mistra.[10])

---

[1]) Řád v arch. mus. zemsk.

[2]) Řád v arch. mus. Opis. R. 1600.

[3]) Řád z r. 1603 u posled. mistra kožeš. tamže v Svinech p. Jos. Fixle.

[4]) Uscie Solne, Daszynska 150. Przywilej bednarski z r. 1614.

[5]) Arch. horní, č. 4760.

[6]) U kožešníků v Těšíně šest nejmladších mistrů bylo povinno choditi s muškety buď za poručením vrchnosti, aneb stráže od cechu (1657). Věst. Mat. Opav. 1897, 34.

[7]) Arch. rakov. lit. R. Artikul. sladov.

[8]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, řád 16; Archaeol. Památ. XV., 674.

[9]) Zřejmě se to čte v řádě pražských šmukýřů z r. 1584 a hřebenářů z r. 1588.

[10]) Řád ševců turnovských 1533, arch. mus. zemsk. Opis.

Nerovnost hospodářská u nového mistra byla v tom, že do roka nesměl míti tovaryše a musil pracovati sám. Tím ovšem obmezena také jeho práce a odbyt. Někdy se vyskytne v pražských knihách důkaz, kterak neradi mladí mistři tuto ujmu trpěli. Až i soud volán k rozhodnutí.[1]) Nalézám-li v truhlářském cechu táborském r. 1553 statut, že cechmistři musí mladého mistra tovaryšem fedrovati jako jiného,[2]) tož kladu to za případ vzácný. Pražští pokryvači odstrkovali nového mistra, zakazujíce (1583), že do roka nemá žádných nových krovů k dílu přijímati, toliko ať dělá na starých krovech oprávky, „a to z té příčiny, až by dokonaleji v svém mistrovství se utvrdil a lidi k škodě neumělostí svou nepřivozoval.“ Průhledná výmluva! A neupřímná, neboť tíž pokryvači dovolovali, aby nový mistr, chce-li, pracoval i na novém díle, ale jako tovaryš.[3]) Stejně tak, aby za tovaryše rok pracoval, chtívali někteří cechové na cizím mistru, který se do města vstěhoval, a byť byl sebe dospělejší a řemeslnější.[4])

Dosti zhusta obmezovali nového mistra i tím, že mu bránili kupovati stejný počet surovin, jako kupovali mistři starší; že novotný mistr zákaz obcházel, to víme z Loun, při čemž se také dovídáme, jaké měli stanovisko v tom konšelé. Vinili totiž r. 1600 koželuzi nejmladšího mistra že, maje choditi toliko dvakráte za týden do řeznických krámů k skoupení koží, chodívá tam častěji. A konšelé jim odpověděli, „aby třebas každého dne do krámu chodili a tomu mladému mistru, poněvadž se ženiti chce, aby nezáviděli“.[5]) Konšelé tedy nepodporovali sobeckou snahu mistrů. Je to stejný úkaz, jak jsme ho pozorovali už v jiných případnostech.

Nehledíc k novým mistrům, při všech ostatních měla býti živnostenská rovnost, o kterou se organisace snažily od samého počátku. Snažily je jí dosíci statutem, aby byla mistrům stejná práce, za stejných podmínek výrobních a se stejným výnosem, tak aby chudý podle bohatšího měl existenci pojištěnu. Vše mělo zakládati se na stejném principu solidarity. Staré snahy a zásady všecky s velikou důsledností přenesly se do XVI. století.

---

[1]) Na př. žalovali r. 1567 postřihači na Jana Spolka, že si posadil tovaryše „proti starodávnému způsobu“. Arch. praž. č. 1237, 78.

[2]) Reihcech na Táb. Opis v arch. zem. 1553.

[3]) Arch. praž. č. 2214, K. 10.

[4]) Na př. pražští punčocháři r. 1612. Arch. praž. č. 994, 184.

[5]) Arch. lounský I., A. 4, fol. E. 7.

I v tom věku jako za starodávna statuta obmezují objem práce jednotlivých mistrů, aby jeden neměl většího zisku nad druhého, a vynucujíce malovýrobu; statuta i domácí snesení určují objem produkce a odbytu a dusí nejen nekalou soutěž mezi členy organisace, ale všecku soutěž jakoukoli.

Uvidíme však, že starodávné ekonomické a sociální snahy, zásady, statuta, která nestačila způsobiti rovnost v dobách starších, primitivnějších, úplně selhávala při pokročilejších poměrech XVI. věku, při značném návalu mistrů do cechovních organisací, zvláště v Praze, neboť časem nebylo již možno dočista zdusit individualitu producentů, jejich sobecké snahy; přese všecku demokratickou rovnost, kapitál či lépe zámožnost jednotlivých mistrů uplatňovaly se proti druhým nemajetným; nebylo možno zabrániti, aby jednotlivci nezosobili sobě cestou rovnou nebo křivolakou větší zisky z práce a z odbytu.

Ze starých prostředků k docílení živnostenské rovnosti a dostatečného živobytí všem na prvém místě i v XVI. století platilo přísné rozdělení řemesel a zákaz, aby mistr nedotýkal se řemesel dvou zároveň. Zásada dobrá, i dnes v živnostenském řádě platná.[1]) Proti té zásadě konšelé v XVI. věku dosti často vydávali své nálezy. R. 1561 dali za právo Janu Korunovi, ostružníkovi pražskému na Novém městě, jemuž zámečníci nechtěli dovoliti práci zámečnickou, na kterouž měl v dílně své tovaryše. Zámečníci drželi se zásady, že mistru přísluší dělati jen to, co zkouškou (mistrovským kusem) ukázal. Konšelé však proti tomu rozhodli důvodem slabým, nesprávným: prý od starodávna zámečníci s ostružníky v společnosti jsou, což i z pečeti se seznává (zámek a ostruhy), protož, aby mu nepřekáželi.[2]) Dělal tedy Koruna dvojí řemeslo. Když v podobném případě berounští konšelé na žalobu ručnikářů nalezli ortelem, že zámečník Matouš nesmí dělat ručnic, neboť řemeslo puškařské jest jiné a zámečnické také jiné, rozhodla appellace r. 1555 v Praze, že Matouš může dělat obojí, poněvadž ručnikáři berounští nemají zvláštního privilegia, aby to mohli zabrániti.[3]) R. 1612 hodináři malých hodin v Praze musili dovoliti

---

[1]) Moderní živnost. řád chce povýšiti výnosnost jednotlivých živností přesným ohraničením výkonů, jednotlivým živnostenským oprávněním příslušných.

[2]) Arch. praž. č. 990, 367.

[3]) Zemsk. arch. Rkp. č. 4, 574.

hodináři velkých hodin Švarcpachovi dělati malé hodinky podle velikých, neboť ukázal, že se ve Vratislavi učil obojímu. Ukázali však k tomu, že v Augšpurce a jinde v říši jest obojí řemeslo rozděleno, a dosáhli smlouvou, že jinému hodináři toho více přáno býti nemá.[1]) Jest patrno, kterak cizinci zdejšími řády úspěšně viklali.

A což nedovedl čiperný mistr na sebe strhnouti, když měl na radním domě podporu a ochranu! Jan Frydš (Fryč) vyřezával na Starém městě od r. 1560 stolice, odtud slul stoličkářem, to bylo jeho řemeslo; on však ty stolice fermežoval rozličnými barvami, přibíjel na stolice povlaky a dělal i kožené polštáře, slovem, pletl se trojímu řemeslu v dílo. Teprve r. 1586 žalovali na něj toboláři, městská rada však dala Frydšovi za právo a udělila tobolářům důtku, že opovrhše domácí právo, dopsali do Vratislavě k tobolářům o radu.[2]) Bohatému ševci pražskému Postulovi cech ševcovský r. 1612 nedovedl zabrániti, aby nepovlačoval kožemi kočáry (kotčí vozy).[3]) A tak vyskytuje se v Pražských městech, zvláště od doby Rudolfovy, čím dál víc jednotlivců, kteří sobě osobili a množili zisky z několikeré práce.

Také nutno si všimnouti, že, přes všecko přísné ohraničování řemesel, i v XVI. věku bylo dovoleno, aby pekař držel mlýnec, ale jiným aby nemlel, švec — zvláště na venkově — aby sobě koželužil, ale jiným koží neprodával. Jenom že nedalo se vždy dobře kontrolovati, zdali švec a pekař jsou poslušni a nesháněji postranních zisků.[4]) A kterak bylo možno hlídati krejčího, jenž, koupiv sukno neupravené, tedy lacinější, doma pod tajem si je sám postříhal bez řemeslného postřihače?

Druhým starodávným prostředkem k živnostenské rovnosti misterské bylo společné zakupování a rozdělování surovin (forkafu).[5]) Šlo o to, aby v těch řemeslech, kde to bylo možno, výlohy produkční byly stejny, a tudy surovina aby jednotlivcům dodávána byla o stejném množství, o stejné jakosti a ceně. Tak hrnčíři

---

[1]) Arch. praž. č. 2215. P. 30.

[2]) Arch. praž č. 1136, 356.

[3]) Arch. praž. č. 1291.

[4]) I v Praze, kde byly na to pokuty, r. 1562 ukázalo se, že pekaři idelm za peníze melou. Arch. praž. č. 1235, 154.

[5]) Forkafem, forkaufem i workafem zvala se surovina, od řemeslníků kupovaná, i dílo z ní pořízené. V kšaftě kloboučníka pražsk. r. 1551 čteme „co se týče workaffu, buďto klobouků nebo vlny a příze lněné". Arch. praž. 2142, Z. 14.

Starého a Nového města Pražského shodli se r. 1535, že budou na oba cechy zároveň kupovati olovo, rudu, glejt, barvy, a co koupí, o to že se sdělí všickni.[1] Stejně mydláři a svícníci pražští ještě r. 1564 dávají sobě tvrditi řád o společném nákupu a rozdělování loju a popela. Lůj „hostinský", do Týna přivozovaný, měl býti od cechmistrů ohledán a hned pořádek obeslán, kdo by co koupiti chtěl; nebo cechmistři měli koupiti sami a podělovati mistry. Hřebenáři novoměstští měli r. 1588 v statutě, že rohy přespolní, do Prahy na prodej přivezené, mají se kupovati „na cech" a rozdělovati; pakli by sám mistr který kupoval, propadne pokutu kopy grošů.[2]) Společný nákup mívali odedávna také kožešníci pražští[3]) i venkovští, pokud jich kde bylo víc. Též koželuzi pražští (novoměstští) kupovali kůže a třísloo společně skrze přísežné, „aby se chudí obživiti mohli".[4])

Provazníci pražští do spolku kupovali konopí a koudel a podělovali se. Tak ještě r. 1656 v řádě. Bylo by lze přivésti ještě některé cechy se společným nákupem. Zajímavo, že bečváři pražští a uzdáři, opustivše časem nákup do spolku, r. 1601 vrátili se k němu.

Uzdáři Starého i Nového města roku nadepsaného uznali, co se týče koupí přespolních (byl to „šmejd", popruhy, holstra), kteréž se odjinud k řemeslu jejich dodávají, že se v tom zádavy chudých dějí „uchvacováním bohatších a potom zase od nich za dvojnásobné i trojnásobné peníze chudším prodáváním"; také vytkli, že zboží slabé a neužitečné se kupovalo, tak že častokráte i panstvo se na ně „domlouvalo, a to na zkázu všemu království bylo", i protož zavedli starobylý způsob, aby přivezené dílo starší ohledali, společně stržili a každý „sečby byl", vzali, a co by šmejdu zbylo, složíce se ze spolku, aby to k cechu skoupili, „a to pro přespolní mistry, jenž ze vší České země pro takové věci k nim se utíkají".[5]) A bečváři tří Pražských měst téhož nadepsaného r. 1601 po nějakých hádkách smluvili se, že stran kupování vor-

[1]) Arch. praž. č. 1130, 137.

[2]) Tamže, č. 994, 110; č. 556.

[3]) Kupovali také na dluh. Tak zapsáno v kn. arch. praž. č. 2218, 130, že r. 1549 upsalo se šest kožešníků (starších) v 51 kopách rukou společní za kožešiny Filipu Raydlfesterovi z Wiedersdorfu; v kn. č. 2221, 69 r. 1561 zapisují se cechmistři Kolínský, Čermák, Kulhánek, Cymbálek, Kozel. Živnustka v dluhu 30 kop míš. za „koupě chlupaté" Lorencovi do Vratislavě.

[4]) Biblioth. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, řád 54.

[5]) Arch. praž. č. 994, 170.

kafu nebudou se předcházeti; než všecko že budou dle starodávného nařízení kupovati do spolku, ale aby, komu co přepuštěno bylo, hned zaplatil svůj díl; ne-li, „že nebude té společnosti účasten".[1])

V těch slovech, že bude ze spolku vyloučen, kdo nezaplatí hned, a v hořejších slovech, aby každý kupoval „seč by byl", vězí slabá stránka té instituce, která měla působiti živnostenskou a hospodářskou rovnost mistrů: z těch slov plyne, kdo měl svých peněz málo, získal ze společného nákupu málo, méně nežli mistr zámožnější, a kdo nezaplatil hned, nedostal nic; byl bez forkafu.

Arci nesmí se zapomenouti, že z cechovní pokladnice se potřebným mistrům půjčovalo, ba že někde měli na půjčky pro kupování forkafu zvláštní nadaci (na př. pražští kožešníci); ale při všech půjčkách byly tvrdé ohrady v rukojemstvech a úvěr byl snadno ten tam. Nožíři pražští již r. 1529 usnesli se, že mistr, který se v cechu vypůjčil, musí dluh upsati městskými knihami na první hypotheku; oznámili to v novoměstské radě s důvodem, že sic „orkaf" (mosaz a j. věci) kupujíce o to se dělí, ale mezi tím některý z mistrů, vzdluživ se za ty věci, umře, někdy pryč odejde, některý v městě zůstává, ale nemá čím zaplatit; z těch příčin že se společně snesli, že každý z nich přede všemi jinými věřiteli dluh na statku svém ujišťuje, tak aby dluhové cechovní předkem dobýváni byli před dluhy jinými.[2]) Neměl-li tedy mistr svého domku, což nesnadno vypůjčil se peníz do řemesla!

V některých organisacích, kde měli společný nákup surovin, připojovali k tomu bratrskému zvyku takové přívěsky, že člověk v upřímnost toho zvyku ani nevěří. Kam poděla se rovnost v nákupech na příklad v kožešnickém na Táboře a v Hradci Králové, když v řádě z r. 1581 dovoleno, že každý, když kůže přivezeny, smí si koupit do padesáti kop a, co je přes padesát, to že náleží „na cech"? Nebo kam vedlo toto naivní ustanovení, jež měli staroměstští koláři a podstávkáři: kdyby mistr les (t. j. dříví) nápravní nebo loukotní kupoval a druhý se přitrefil a oznámil by, že takového lesu do pořádku celého pro jiné mistry by bylo, nemá ho již více tržit, než starším dáti znáti.[3]) Což když se druhý nepřitrefil? Anebo přitrefil se, ale chytře pomlčel o potřebě cechovní a kupoval klidně sobě?

---

[1]) Arch. praž. č. 1168, 113.
[2]) Tamž, č. 2191, 52.
[3]) Pamět. knihy táborsk. fol. 97.

Při takovém statutě věru nákup společný i s rovností jest illusorní. A což polovičaté ustanovení mívali kováři některých měst: železo kupovali společně, ale na dodávání uhlí měl každý svého uhlíře, jemuž byl jakýmsi nakladatelem. V Českém Dubě r. 1568 dokonce si cech kovářský ustanovil, který mistr by uhlíře svého měl, na kteréhož by nakládal, jiný mistr od toho uhlíře kupovati nemá, leč by od nákladníka povolení měl.[1]) Kde je rovnost? Někde snažili se tu nerovnost spraviti ustanovením, že kovář a zámečník, který uhlí má, povinen jest po nůši se děliti s tím, kterému se nedostává.[2])

Jest nutno zmíniti se, že i při společném nákupu vyskytovali se mistři zámožní, kteří všelijakými podskoky cech podváděli na svůj větší zisk. O jednom podvodě dovídáme se z řádu kožešníků ve Svinech Trhových z r. 1603. Tu čteme, že kůže mají se kupovati k cechu „spolkem", poněvadž „ne všickni jedné možnosti a důkladu budou", v téže ceně pak ať se mistrům pouštějí, ale jeden druhému, kdyby chtěl kůže na dluh vzíti, v rukojemství se postavovati nesmí, neboť někteří možnější takový forkauf na druhou osobu berou a pod tím trh chudšímu kazí. Ať se mistr chudý raději vypůjčí jinde od dobrého přítele.[3])

Podobný podvod, že totiž chudý mistr kupoval na své jméno, ale za nějakou odměnu ihned nákup odevzdával bohatšímu mistrovi, děl se v Praze u soukenníků a punčochářů při nákupu vlny: mistr vypůjčil sobě od obchodníka cizince („ležáka"), který kupovati vlnu nesměl, aspoň ne dřív než nakoupili soukenníci, a koupiv, odevzdal vlnu ležákovi, arci ne zadarmo. Proti tomu r. 1597 soukenníci (a punčoch.) snesli se, aby žádný peněz od ležáků a handlířů na skupování vlny sobě pod žádným fortelem nevypůjčoval a s takovými lidmi handlů nemíval pod zbavením živnosti, poněvadž skrze to přílišná drahota vlny povstává, takže chudí soukenníci k svým potřebám vlny dostávati nemohou; však jestli by který pro zlepšení živnosti a některého ze sousedů kromě ležáků a cizozemců se vypůjčiti mohl, toho se nehájí.[4])

Jiná vzácnější forma k skupování surovin, aby docílena byla živnostenská rovnost, uvádí se v Rychnově n. Kněžnou u ševců

---

[1]) Arch. mus. zemsk. Listiny z Č. Dubu 1568.

[2]) Tamž, Bělá. Řád kovářů z r. 1572. Též v Brandejse n. Orl. a j.

[3]) Opis řádu v arch. zemsk. 1603.

[4]) Arch. praž. č. 556.

r. 1587. Ti kupovati musili od řezníků kůže „dle pořádku a posloupnosti". Prodávajícím řezníkům byla určena pořádka a kupujícím ševcům také.[1]) Tato forma činí přechod od společných nákupů k volnému tržení jednotlivců.

Při svobodném nákupu cech snažil se o jakous takous rovnost mezi mistry tím, že rozkazoval kupovati surovinu jen v trhu, poněvadž tu bylo kupování veřejné a dohled možný a kromě toho každý mohl koupiti za peníz stejný. Koželuzi kadaňští dali si r. 1588 do statut dokonce určitý nepřekročitelný počet koží, kolik koupiti mistr oprávněn.[2])

Jako v stoletích předchozích, i v XVI. zakazováno mistrům, aby nekupovali forkaf po straně, po domech, v branách, aby neběhali o forkaf ven před brány,[3]) do vsí, slovem aby žádným úskokem mistr mistra nepředkupoval pro svůj větší zisk. Koželuzi žatečtí vstavili si do statut r. 1575, že kůže v branách kupované propadnou v pokutě, „poněvadž vůle boží jest, aby ode všech pravda (právo) velebena, schvalována i ušetřována byla, i té oni koželuzi ušetřovati mají".[4]) Kterak zbožný důvod na sobecké mistry působil, nesnadno říci. Bečváři turnovští snažili se při svobodném nákupu pomáhati chudým mistrům ustanovením, když mistr na rynku svobodně koupí, „byl-li by při chudších nedostatek, cechmistři ať to opatří, aby možnější s chudými se forkafem za peníze sdělili a rovnost v tom zachovali".[5]) Tu patrně mohl bohatší mistr, koupiv surovinu hromadně, prodati spolumistrovi část snad laciněji.

Pochopitelno, že při svobodném nákupu surovin přes všecka nařízení a zákazy jednotlivý sobec ještě snadněji nežli při nákupech společných mohl dosíci větších zisků nad svými spolubratry v cechu. Byli mistři mydláři, že měli s řezníkem tajné úmluvy o lůj; některý se u řezníka zakoupil na celý rok[6]); jiný čilejší a smělejší nekupoval za branou, ale vyjel si k vzdáleným ob-

---

[1]) Sedláček, Rychnov. 44.

[2]) Ein Haut und zwei Fell, oder vier Fell u. kein Haut; ein Puetling auch vor ein Haut gerechnet. Opis řádu v arch. zemsk. 1588.

[3]) Zákaz kožešníkům a jirchářům pražským již r. 1413 v arch. praž. č. 2079, C. 8.

[4]) Arch. zemsk. mus. pergamen.

[5]) Arch. turnov. Z opisů dra Šimáka.

[6]) Kusý perg. svazek v arch. mus. zem. z cca. 1620.

chodním pramenům, jako to víme z r. 1543 o pražském koželuhovi Brožkovi, jenž si jezdil pro kůže do Krakova tak dlouho, až všecek cech koželužský se vzepřel a v radě žaloval. Tehda rozhodli konšelé, aby 400 koží, které z Krakova švagr jeho přivezl, při něm zůstalo, ale aby je ne jinam než na cech uprodával, a za půl druhého leta aby ani Brožek ani kdo jiný z cechu do Krakova nejezdil.[1])

Dvojnásobné hanebnosti dopouštěli se nejedni ševci a koželuzi, že podtají kupovali laciné kůže u rasa; lacinou koží konkurovali snáze se spolumistry, kteří kupovali v trhu dráž, a kromě toho šidili „umrlými" špatnými kožemi obecenstvo. Mělnický ras r. 1564 vypravoval soudu, že až ze Žitavy koželuh koupil od něho kůže, deset ovčích a čtyry hovězí.[2]) Chodívali tedy řemeslníci za tím podvodem daleko.

Aby se každý mohl živiti, chudý jako bohatý, i v XVI. věku jako za stara byla průmyslná produkce všelijak i komplikovaně obmezována. Starodávná pořádka, týkající se řezníků a pekařů, udržela se v XVI. stol. jen v městech menších, a to již ne všude. Tak čteme v řádě žamberských řezníků z r. 1576, aby všickni cechovní na dví se rozdělili, a tak aby na každý týden jedna polovice bila a na druhý týden druhá polovice, toliko k výročním svátkům, k posvícení a při jarmarku aby všickni řezníci bili; cechmistři za tuto pořádku odpovídali pod pokutou, a také pokutou byl povinen řezník, na něhož řada a týden připadl a on bez opovědění nebil.[3]) Řezníkům v Přešticích však statut z r. 1600 dával na vůli, aby bili po pořádku krámů svých a, kdo by nemohl, když na něm řada, nechť odstoupí jinému za peníze, nebo aby sobě pustili volnost zbíjení dobytka.[4]) Zdá se mi, že tuto alternativu měli na rozvaze řezníci jiných měst mnohem dříve a že rozhodli se pro zrušení pořádky, ale plné volnosti nepustili; pozorujemeť, že domácím snesením určuje cech, kolik v který čas každý bíti smí. Někde ten počet dovoleného bití ustrnuv dostal se do statut, a to zcela zbytečně, poněvadž vzrostem města a řemesla nemohl se na dlouze držeti. Tak měli řezníci v Hradišti n. Jizerou v statutech z r. 1602 ustanovení, že mistr ve čtyřech nedělích smí „hovado dělati" a drobného dobytka, co bude moci odbýti; budou-li dva, tož ve

[1]) Arch. praž. č. 164, 390.
[2]) Regist. svědomí v arch. mělnic. č. 27, 4.
[3]) Paměti žamb. Albert-Chotovský, III., 166.
[4]) Arch. mus. Řád 1600.

čtyřech nedělích dvé hovad zabíti mohou.[1]) Něco podobného mělničtí řezníci měli (1560), při čemž počítali hovado (vola, krávu) za čtvero telat neb ovcí, vepře za tři telata, čtvero jehňat za tele, takže si v tom mistr mohl vybrati, „aby byla v tom rovnost zachovávána a každý aby se mohl živiti".[2])

Nápodobně u pekařů starodávná pořádka v XVI. století nebyla hustá, ačkoli ještě r. 1608 drželi ji mistři v Ousti n. Labem, a to tak, že „jeden díl pekařů pekli chléb jeden týden a druhý díl druhý týden"; jen o svátcích, o posvícení a o jarmarcích směl péci kolik chtěl. Také péci měli preclíky jedni po druhých tak, „jak znamení od jednoho domu k druhému půjde každoročně".[3])

Již obvyklejším bylo, že po domácku v cechu určováno, kolik a kdy mistři mají péci, také byla i statutem rozdělována práce; kázáno, aby jedni pékali chléb a žemle a jiní koláče.[4]) Turnovští pekaři to tak měli r. 1534 v řádě a stran preclíků sobě ustanovili, aby každého postu na to byli dva či tři v cechu vybráni, kteří by je pekli, „ale také jiní chudí aby živnost měli a ne toliko dva nebo tři".[5]) Když v Slaném r. 1620 Jan Skutecký začal péci měchury, hned se do něho cech pustil, že to všem na překážku.[6])

Z jiných řemesel, jimž statuta obmezovala produkci, uvedeni buďtež soukenníci. Na příklad rakovnickým soukenníkům konšelé po velikých nevolech a sporech r. 1559 sami nařídili, aby mistr dělal do roka jen padesát postavů, „tak aby rovnost v řemesle zachována byla".[7])

U zedníkův a kamenníků snažil se cech udržeti rovnost mezi mistry tím, že statutem zapovídal, aby mistr nebral na sebe několik „oukolů". R. 1546 vyčítá pražský statut zedníkům, že si

---

[1]) Univ. knih. rukop. XV., E. 16. Dr. Zíbrt v Národ. List. v srpnu 1909.

[2]) To si opsali brandejšští. Brandejská knih. pamět. z r. 1515, fol. 129. V Přerově řezníci kladli při porážce hovado za 2 vepře nebo čtyry telata nebo osm skopců. Registr. z Přerov. 1517.

[3]) Minist. vnitr. archiv. IV., D. 7, fasc. 422. Opis v zemsk. Též Archaeol. Pam. XV., 674.

[4]) V Přerově (statut z r. 1545) měli pekaři i na koláče pořádku. „Koláče, vdolky ty jedenkaždý mistr toliko jeden do týhodne aby pekl a druhý týden druhý, a tak vždy pořádkou." Arch. Česk. XX., 484.

[5]) Arch. mus. zem. Turnov 1534. Též v opisech dra Šimáka z arch. turnov.

[6]) Slaný, Acta curiae (1613) 317. Opis v arch. zem.

[7]) Arch. rakov. Lit. R.

dílo zamluví na několikero a zavedše do díla čeleď, za celý den se k práci nepodívají, a tím chudším mistrům škodu činí.[1]) Také tesařům zapovídal řád neprojednávati dílo na tré nebo na čtvero[2]); arciť měl při tom na mysli i nedbalou kvalitu díla, když se ho nabéře mnoho pojednou. Pokryvači pražští nesměli „přes dvoje dílo víc bráti" a na víc se zjednávati pod pokutou tří liber vosku.[3]) Provazníci pražští měli dávné snesení mezi sebou, kdyby bylo dělati dílo větší, že nesmí toho na sebe bráti jeden mistr, nýbrž všickni společně tak, „aby se chudý i bohatý zároveň živiti mohli".[4])

Toho nikdy cech neviděl rád, když mistr odebral se za větším výdělkem z města, aby pracoval šlechtě na zámcích nebo i jen na vsích. Liberální byl po té stránce pražský cech zedníků a kamenníků. Ten držel i v XVI. věku staré ustanovení, kdo z mistrů by chtěl na dílo z města ven, aby se opověděl cechu a purkmistrovi; šel-li by bez opovědi, „aby se zase nenavracoval, než tam aby před se zůstal".[5]) Svobodomyslní byli také truhláři staroměstští. Ti přijali mistra, i když rok venku pracoval, do pořádku zase, jen když zaplatil čtvrtroční zadržené příspěvky. Hůře bylo u truhlářů novoměstských. Ti si r. 1603 stanovili, kdyby kdo z mistrů pracoval na zámcích a rok se neohlásil, po roce zaplať, co zadržel, a nad to dej pokuty dvě kopy.[6]) Ještě hůře u soustružníků pražských. Řád z r. 1599 chce, aby mistr, který pracoval venku, složil dvojnásobní „spravedlnost" (t. j. příspěvky), právo městské aby zaplatil znova a do cechu dal dvě libry vosku.[7]) Zle trestali snahu po větším výdělku mimoměstském kováři a koláři malostranští. R. 1608 dali si do statut, který mistr se z takové práce vrátí, ten ať podnikne všecko jako tovaryš, aby se zase dostal do cechu.[8]) Stejně tak chtějí statuta koželuhů v Kadani r. 1588.[9]) Totéž zá-

---

[1]) Arch. praž. č. 331, 171.

[2]) Arch. praž. č. 994, 127.

[3]) Tamž, 2214, K. 10.

[4]) To se dostalo r. 1656 do statut. Tu stanoveno, že práce společná nastává, kdyby „do ceychhausu (zbrojnice) J. M. císařské dílo dělati se mělo, které by přes 10 rýnských zlat. vynášelo". Arch. praž. č. 994, 243.

[5]) Arch. praž. č. 1130, 338. R. 1539. Miscell. z desk, č. 15, Q. 17. Rok 1546.

[6]) Biblioth. Lobkovic. v Praze. Rkps. č. 72, řád 25, řád 26.

[7]) Tamž, řád 19.

[8]) Tamž, řád 36.

[9]) Zemsk. arch. Opis. Kadaň. 1588.

mečníci a ostrožníci malostranští vstavili si do cechovního řádu r. 1562, ale přidali k tomu dodatek, kterým se zlé ustanovení zase zvracelo. Statut totiž praví, aby mistr, který se po roce vrátil, podnikl znova mistrovské kusy, „leč by ho nutila (ven) panská práce neb jeho potřeba nutná".[1]) Toť se ví, že v tom vždy byla panská práce nebo mistrova potřeba nutná. Jako při všem jiném i tu konšelé začasté zakročovali na prospěch mistra, jenž vrátiv se z venkovské práce, byl utiskován od cechu. Takž r. 1588 staroměstští přichránili zlatníka Maule, jenž „bez vědomí starších" kolik let pobýval mimo město Pražské; jest přijat zase v společnost cechu, ale, „aby takového výstupku nikdo se nedopouštěl, sic nebude přijat na časy budoucí a věčné".[2])

Ze starší doby dostala se i do XVI. věku nechut cechovníků k tomu, aby dva mistři spolčovali se na sesílení nebo zvětšení své produkce k ujmě ostatních. Někde to přímo zakazovali. I v Týně Horšově a v Hostouni krejčí měli ještě r. 1571 v statutě, že mistr s mistrem na jeden groš spolu dělati nesmějí.[3]) Tesaři malostranští proti tomu zase měli v řádě r. 1594, že má mistr sám sobě mistrovat a ne dva spolu, leč jde-li o veliké dílo císařské nebo měšťanské.[4]) Tu tedy associace dovolena s podmínkou. Nejčastěji připouštěna v řemesle řeznickém, zvláště v městech malých, kde by byl řezník veliké dobytče sám sotva brzo rozprodal. Statuta řeznická v Hořeňovsi (r. 1592) mají jen zákaz o tom, kdyby kdo, dělaje s druhým řemeslo, přijal od společníka peníze na koupi, aby jich neutratil a nepropil. Takovému hrozilo zavření krámu.[5]) Associace řeznická dosti zhusta týkala se i chovu dobytka. Dva mistři skládali se zvláště na ovčí „nápolek" — každý dal určitý počet ovcí do nápolku — a po určitém čase se o nápolek i s příplodkem rozdělili.[6]) Takoví společníci obyčejně pak i poráželi společně. Krumlovským řezníkům vrchnost rožmberská sic dovolila nápolek, ale jen „ve velikých bravích" a potom aby každý spo-

[1]) Tamž, řád 73.

[2]) Arch. praž. č. 1227, 481.

[3]) Arch. mus. pergam. řád. Hostouň. Konfirmov. 1626.

[4]) Bibliot. Lobkovic. Rkps. 72; řád 38.

[5]) Arch. mus. Cech v Břeštaňce neb Hořeňovsi, 1592.

[6]) V jednom turnovském kšaftě píše řezník Jan Kuchařův, že má s Mikulášem ve vsi Loktuši od r. 1599 „deset ovec na nápolek do tří let, jichž jest nyní i s příplodkem, co se připlemenilo, 29, o ty se při vyjití času děliti máme". Kšafty turnovské.

lečník svůj díl odprodával ve svém krámě. Než, ať bylo jak bylo, spolky v řemesle řeznickém důkladně potlačovaly rovnost mezi mistry, neboť chudý mistr nemohl výnosného nápolku podnikati. Zmíniti jest, že lounští konšelé r. 1596 svým řezníkům spolky zapověděli, ale ne pro nerovnost mezi mistry, nýbrž proto, že jedno hovado na dvou i třech krámech prodávají a tudíž drahotu masa uvozují.[1])

Na zabráněnou společné výroby a tudíž většího zisku i v XVI. století platilo tu a tam prastaré pravidlo,[2]) že v jednom domě nesmějí bydleti spolu dva mistři stejného ani příbuzného řemesla. Zásady té však v statutech XVI. věku nenacházím tak často jako v době starší. Tu a tam v řádech krejčovských bývá (na př. v Sušici, v Písku r. 1580, v řádě pražských krejčí z téhož roku), též tak v některých statutech tkadlcovských (na př. v Hradci Jindř. 1590).

Také bylo pravidlem, že mistr žádný nemá díla dělati pro mistra jiného. Ale nebyli v tom důsledni někteří řemeslníci, jimž nevadilo kupovati cizí výrobky a odbývati je jako své. Soustružníci pražští vstavili sobě dokonce do řádu r. 1576, že cizí dílo může se po jarmarce mistrům zdejším „na spolek" k prodeji zanechati.[3]) A chtěl-li některý mistr cizím dílem živnost si polepšiti a cech překážel, městská rada obyčejně zastala se mistra, patrně se stanoviska obchodního. Tak r. 1606, když mečíři žalovali staroměstským konšelům, že mistr Braum kupuje od jiných „štukverky", konšelé odpověděli, že nemohou z privilegií mečířských vyrozuměti, proč by mohla díla hodná, sem přivezená, k prodávání zbráněna býti, vždyť to slouží k poctivosti města i k užitku mečířům, protož „proč nemají sobě toho společně příti a v hodnověrných dílech se posilovati"?[4]) Když bečváři staroměstští r. 1555 žalovali na mistra Pintvana, že jeho žena po straně nakoupila cizích „přespolních" puten, konšelé odpověděli, že si stran přespolních koupí rozhodnutí zůstavují ve své moci.[5]) A na tom obyčejně přestáváno. O těch věcech však doleji při obchodě víc.

Jest však viděti, ať zavadíme o kteroukoli instituci starodávnou, že každá měla slabé stránky, jež činily účel její pochybným.

---

[1]) Registr. radní 1596. Opis v arch. zemsk.

[2]) V Němcích už v XIV. věku, Inama-Sternegg, Wirtschaftsgesch. III., 1, 69.

[3]) Arch. praž. č. 994, 115.

[4]) Tamž, 1289, 392.

[5]) Tamž, 1232. Nepagin.

S účinkem poněkud bezpečnějším potkávaly se starodávné cechovní zásady, jimiž omezována technická stránka řemesla, poněvadž byl tu dohled snadno možný. Ale mohlo se to týkati jen málokterých řemesel. Z nich i v XVI. století jsou obyčejně tkalci, kterým se přikazuje, kolik stavů smí každý mistr míti. Dle řádu z r. 1598 pražským tkalcům povoleno pracovati nejvýš na čtyřech stavech „buď na plátna, nebo na ubrusy".[1]) Venkovský tkadlec ani v XVI. věku nesměl míti víc než tři stavy plátěné nebo ubrusné.[2]) Také kovářům káže se, že výhně smějí míti pouze dvě. I v Praze tak. Ř. 1607 viní cech malostranský mistra Pehema, že zřídil si proti společnému snesení na ublížení chudých mistrů třetí komín nebo výhni, a konšelé nařídili, aby ho zbořil zase.[3])

Mlynář nesměl na svůj prospěch zvyšovati jez, ani zarážet stavidla, neboť tím snadno mohl škoditi mlynářům dolejším. Takovému provinilci hrozil řád, že se mu čeleď vyzdvihne na trest a „železa se mu do hospody poberou".[4]) Zásadu takového technického omezování shledal jsem také v živnosti kočí pražských. Dle řádu z r. 1517 nesměl kočí víc vozů držeti než tři, pod pokutou míšeňské kopy.[5])

Textilním řemeslům, tkalcům i soukenníkům i v XVI. věku nařizována stejnost snování brd, rámů, stejná šířka výrobku, aby žádný mistr širším suknem nebo plátnem nelákal na sebe kupce a neměl většího zisku nad druhé mistry. Soukennická brda a rámy musily obzvláštním znamením cejchovány býti a cechmistři byli povinni čtvrtročně je ohledávati a měrou železnou směřovati. Mělo se tak díti ovšem také proto, „aby se spravedlnost dála chudému i bohatému" při koupích.

Když r. 1559 vznikly mezi soukenníky v Rakovníce nevole a „rozdíly", sami konšelé nařídili, „aby všickni brda jednostejná měli a do nich osnovu každou po vlasu, která by do kterého brda náležela, aby snovali. U kohož by brda užší nebo

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 153.

[2]) Tkalci v Soběslavi r. 1532; v Humpolci 1544; v Náchodě 1559; a ještě 1610 v Poličce, kdež hrozili mistrovi za překročení řádu pokutou jedné kopy české a na čtvrt roku zastavením práce. Arch. minist. vnitra, IV., D. 7, 422. Opis v zemsk. arch.

[3]) Arch. praž. č. 1159, 260.

[4]) Tamž, Kn. mlynář. Č. 4, rok 1600.

[5]) Tamž, 1762.

širší se nacházela, takovému nejméně do 6 neděl řemeslo aby zastaveno bylo".[1])

S technickým omezováním a vůbec s prohibičním systémem proti nerovnosti v produkci souviselo, že i v XVI. věku jako za stara namnoze statuty stanovilo se, kolik tovaryšů, kolik učedníků mistr smí míti. Jest s podivením, kterak málo se lišily ty počty za sto let. V XV. věku povolovala jednotlivá řemesla většinou po dvou i po třech tovaryších, nejvíc u krejčí (pět). A na tom zůstává v XVI. století stejně, jen krejčí v Praze a tu a tam na venkově zmohli se na šest tovaryšů.[2])

K svátkům výročním a k posvícení bývalo možno v některých řemeslech přibrati na dvě neděle o tovaryše víc. Tak bylo jmenovitě u krejčí, pokud měl v statutech jen o dvou tovaryších.[3]) V století následujícím (XVII.) po této stránce ulevováno. Mistr směl míti tovaryšů, kolik dle množství díla uživil, ale musil ihned přepustit tovaryše jinému, jenž ocitl se zhola bez dělníka. V XV. věku statuta pravidelně dovolovala mistrům držeti učedníka jen jednoho. Tak stejně i v XVI. věku. Znám málo řemesel, kde mistr směl míti dva učedníky zároveň; z těch jsou pražští malíři, lůžkaři (puškaři 1593) a pokryvači (1613); z venkovských truhláři na Táboře (1553). Také v Němcích bylo od starodávna obvyklo chovati učedníka jediného.[4])

V některých řemeslech mistři stali se tak přísnými — a řekněme bez obalu — konkurenčně žárlivými, že nechtěli dopustiti tovaryše vdově, která měla v dílně syna. Nožířka Dorota Chlívcova v Praze r. 1540 soudila se o to s nožířským cechem. Cechmistři namítali, kdyby taková věc svůj průchod měla, že by tudy veliký nepořádek v řemesle vzniknouti musil, neb mnozí, majíce syny, chtěli by při rodičích tovaryše chovati, a tak v jednom veřtatě mohlo by na dvanáct tovaryšů býti. Konšelé rozhodli, chce-li vdova živnost vésti, aby od syna se vzdálila.[5])

---

[1]) Arch. rakov. Lit. R.

[2]) Krejčí v Sušici r. 1580 mají v řádě o 6 čeledínech, ale tím se míní 3 tovaryši, 3 učedníci. Jinde opsali si řád pražský a v něm jest o šesti tovaryších. Na př. cech v Jablonné r. 1592. Řád pražský udává 6 tov. již r. 1544. Arch. praž. Miscell. z desk. 15, G. 11.

[3]) Řád rakovnick. krejčí z r. 1580. Arch. rakov., lit. R.

[4]) Viz také tyrolský řád zlatnický z r. 1591 v Jahrbuchu d. al. Kais. XVII. 14228.

[5]) Arch. praž. č. 1130, 404.

Jest dosti důkazů, že jednotliví mistři přes všecko hlídání a pokutování řád o počtě učedníků a tovaryšů přestupovali. Bývaly z toho křiky, žaloby u konšelů. Tak pro příklad r. 1569 novoměstští konšelé smiřovali cech malířský s mistrem Janem Sádovským. Smířili je smlouvou, že žádný z mistrů víc mimo dva učedlníky chovati nemá, ani na žádné cedule řezané je přijímati, než registry pořádku,[1]) to jest, že učedník nebude přijímán soukromě, ale veřejně v cechu, aby byla kontrola. Pražští bečváři smluvili se r. 1541, že může každý mistr držeti tři tovaryše; konšelé jim to stvrdili „na časy věčné". Ale časem bečváři snesení své přestupovali, až z toho byla r. 1601 v cechu bouře všech proti všem. Tenkrát purkmistři měst Pražských a rady nuceny znova srovnávat a smiřovat a určili, aby mistr neměl čeledi víc přes starodávné vyměření pod pokutou jedné kopy české týdně.[2])

Přiznáme-li, že počet tovaryšů a učedníků bylo lze snadno hlídati, nemůžeme totéž říci o pomocnících v textilních řemeslech; o předlicích, mykačích, kteří provozovali práci domáckou leckde po chalupách. Tu všude bylo možno, že zámožný mistr měl napředeno víc než chuďas.

Aby sobě mistr nevybral pro svoji produkci tovaryše dovednějšího, platilo i v XVI. věku nařízení cechovní obecné, že tovaryši musí zjednáváni býti veřejně a po pořádku, jak který na kterého mistra připadne. Právě o to byla r. 1569 mezi pražskými malíři a mistrem Sádovským půtka, která srovnána jest smlouvou, že přivandrovalý tovaryš má posazen býti s vědomím mistrů všech.[3]) Hrozilo se trestem dvou i čtyř liber vosku i kopou grošů, kdyby mistr tovaryše k sobě uloudil. Ale poněvadž ten zákaz jest skoro ve všech řádech napořád, zdá se, že louditi tovaryše býval hřích obyčejný. Aby také tovaryš pod tajem si nevybíral mistra, bývala nařízena mzda v témž řemesle u každého mistra stejná.

Pro rovnost obživy všech mistrů cech snažil se i v XVI. století rovně týmiž způsoby jako za starodávna kontrolovati a říditi styk

---

[1]) Arch. praž. 2219, 254.

[2]) Tamž, č. 2134, 389; č. 1168, 113. Ve Velkém Meziříčí žaloval r. 1560 cech spojených řemesel kovodělných na kosaře Borejšu, že má 10 tovaryšů a že by měl míti jen čtyři, jako kosaři na Táboře a Boleslavě Ml. Konšelé rozhodli, aby jich měl deset. To již jako nějaký „velkozávod". Kratochvíl, Vlastivěda Morav, II., 114.

[3]) Tamž, č. 2219, 254.

vyrabitelů se spotřebiteli; ale to úsilí bylo při většině řemesel marno, neboť práce většiny řemesel zakládala se na objednávkách. Kterak cechmistr mohl překaziti, když objednatelé k jednomu mistru chodili a druhého míjeli? Objednávkovým systémem vznikaly nerovnosti zajisté, ale i to dobré, že mohl i chudý mistr hospodářsky dobře držet se, neboť při dotčeném systémě objednávkovém nebylo na mnoze potřebí peněz do řemesla, objednavatelé přinášeli si materiál sami a mistr dal k němu práci svou. I k soustružníkům strany nosily dřevo k zpracování.[1]) A staly-li se objednávky od vyšších pánů, tu teprve cech nemohl nic podnikati proti většímu výdělku toho či onoho mistra. Tak na příklad r. 1599 císař přímo poručil, aby cech krejčí pražských nečinil překážek dvěma mistrům, kteří mají šíti „liberay" na tisíc rejtharů arkabuzirských, které najímá Hendrych Šlik do turecké vojny. I to krejčí museli dovoliti, aby onino dva najali si hromadu tovaryšů na to veliké dílo.[2])

Prohibitivní činnost cechů při systému objednávkovém obyčejně přestávala na praeventivních zákazech. V tkalcovských statutech od starodávna vyskytuje se zákaz louditi nebo vyběhávati si přízi a dílo. Na to v pražském cechu ještě r. 1598 trest jedné kopy míš.[3]) Stejným rozumem zapovídá se r. 1553 v řádě rožmberského městečka Trhových Svin, aby mistr nechodil do domu pro přízi, než, co jemu domu přinesou, aby to věrně zdělal.[4]) V řádě jindřichohradeckém z r. 1590 zakazuje se o dílo prosit a je vyběhávat. A tak i v jiných řádech tkadlčích. Toto ustanovení drží se až do novější doby. Ještě r. 1717 v tkalcovském řádě vltavotýnském nemá mistr pro přízi lidem do domů chodit, leč by se příze k outkům nedostávalo.[5])

Vzácnější nežli u tkalců jsou takové zákazy v statutech jiných řemesel. V řádě krejčí mělnických r. 1538 čteme, že mistr „nemá žádnému říci: Pones ke mně (sukno), já tobě dobře udělám, leč kdo sám bude chtíti".[6]) U hrnčířů v statutech vyskytuje se dosti

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 115. R. 1576 chce pražský řád cechovní, kdo dříví od stran přinesené zkazil, aby nahradil.

[2]) Arch. místodržit. Missiv. č. 106, 96.

[3]) Arch. praž. č. 994, 153.

[4]) Orig. u p. Tuschera v Svinech. Opis v arch. zemsk.

[5]) Sakař, Týn n. Vlt. 195.

[6]) Arch. mus. zemsk. Opis. 1538.

často zákaz, aby se na to jiný netřel, když který mistr o dílo s kým učinil námluvu, leč by který námluvu učině, tomu dosti učiniti nemohl. To si venkovští hrnčíři opsali od pražských.[1])

Také zedníkům a kamenníkům zapovídalo se, aby se dílem nepředcházeli a nepředjednávali.[2])

R. 1562 i pražští mandlíři a barvíři pláten si dali do statut, aby žádný z mistrů na druhého do města, v němž bydlí, o dílo nejezdil a nechodil ani čeládky neposílal, a tak jeden druhému díla nepřejímal pod pokutou dvou kop českých.[3])

I v živnostech služebných vyskytují se zákazy toho smyslu. Tak čteme ve vysazení cechu lazebnického v Žateckém kraji r. 1615, že nesmí mistr dům od domu po pacientech běhati; musí čekati, až ho zavolají.[4])

Pražským kočím statut z r. 1577 hrozil, kdyby při jednání fůry nebo kočáru se přednajímali, že pokutou ztratí tolik, kolik projednali.[5]) Stejně tak pražským kolečníkům (trakařníkům) zakázáno, aby se „nepředskakovali" a o fůru (jízdu) nehrdlovali.[6]) I pražský cech kuchařský určil si, kdyby jeden mistr druhému přejal panket, že ztratí, co vyjednal, z čehož polovice připadne cechu, polovice tomu, kterého předskočil.[7])

Též dohazování bylo zapověděno. Po nemalých hádkách snesli se pražští soukenníci r. 1535, že krojič, když sukno prodá nemá ukazovati k postřihači, než jedenkaždý, když koupí, ať má vůli dáti postříhati, komu chce.[8]) Když někdo u koláře kola sobě koupiv dotázku učinil, kterému kováři má je okovati dáti, ten kolář nesměl žádného jmenovati ani „jednoho na druhého zvelebovati".[9])

Poněvadž byla většina řemeslných mistrů producentů zároveň prodavači svých výrobků, cech snažil se od prvopočátku o to,

---

[1]) Řád pražský v knih. Lobkovické č. 72, 28. — Cech volyňský 1588. Teplý, Volyň 119.

[2]) Arch. praž. č. 994, 173.

[3]) Tamž, č. 556.

[4]) Arch. minist. vnitra IV., D. 7. Fasc. 422.

[5]) Arch. praž. č. 1762.

[6]) Tamž, č. 136, 130.

[7]) Řád z r. 1650, ale platil již v XVI. věku. Arch. zemsk. Opis z arch. minist. vnitra; též v Lumíru I., 36.

[8]) Arch. praž. č. 1130, 63.

[9]) Řád rakovnický. Ještě tak r. 1646. Arch. rak. Lit. R.

aby prodej a výtěžek z něho byl rovnoměrný u všech mistrů. Zevrubněji o tom položí se při městském obchodě. Zde stůj pro celistvost líčení jen to, že i v XVI. věku užíváno prastarých prostředků: kázáno, kolik mistr smí míti krámů, kolik zboží na krám smí vynášet, kolik a kdy vykládati; zakazováno prodávati do vesnic, stanoveny úřední ceny, zapovídána neslušná reklama a což jiného víc.

Ovšem ani zde nedocíleno rovnováhy ani hospodářské úrovně, ba bylo hůř po té stránce nežli v době předešlé; neboť v XVI. věku přemnohý mistr řemeslný nespokojil se již objednávkami, ale pracoval na sklad, o čemž svědčí inventáře pozůstalostní, těmi řemeslnými výrobky čím dál hojnější.[1]) V době Rudolfově kožešníci pražští již mívají i na tisíce kožešin na skladě, krejčí Stříbrský v Široké ulici r. 1570 měl mimo jiné hotové šaty 40 pláštů, 70 kabátů, švec Postul (1614) měl na skladě 200 párů pantoflí, 300 párů bot a tisíc párů střevíců. Na venkově arci byly sklady skrovnější, tu bylo lze brániti, ale v hlavním městě cechy nezabraňovaly takových skladů, neboť síla poměrů nebývalých, zvláště přítok cizinců, vynutily u řemeslníků zásoby, jichž prodej a výtěžek nebylo lze cechovně hlídati. Krejčovský cech pražský se do těch poměrů tak vpravil, že r. 1580 v statutech ukládá mistrům, kteří prodeje šatů užívají, jestli že by víc k svému prodeji zdělati nemohli (pro obmezený počet tovaryšů), aby chudším mistrům šíti dali, by se tak všickni živiti mohli.[2])

Kterak všecky organisace pro větší zisk svých členů snažily se zmořiti soutěž lidí necechovních, obzvláště stolířů (fušeru), o tom bylo již zmíněno. Nové jest v XVI. století to, že konečně vyloučeny jsou z organisací ženské. U nás ženské nedospěly v samostatné society jako ve Francii a v Němcích již ve XIV. věku, ale v tkadlcovském řemesle byly trpeny, jako samostatné mistryně a tovaryšky vedle mistrů mužských, a v jiných řemeslech — jako u tobolečníků, rukavičníků — nebránilo se jim seděti v dělnici podle tovaryšů a hotoviti práci vedlejší, obyčejně asi přišívačskou, o kterou tovaryš nestál. Nebyly v plném právě, ale byly pod ochranou cechu. Proti tomu vzniká na počátku XVI. věku silná reakce. Již r. 1506 tkalci rožmberští zříkají se šlojířnic; tkalci v Pilínkově,

[1]) K XVI. nehodí se již Bücherovo tvrzení, že řád městského řemesla byl jen a jen objednávkový. Winter, Kult. obraz. I., 567—575.

[2]) Arch. praž. č. 556.

držíce se řádu z Kladska, přiřekli ženským, které jsou v cechu, jen práci „úzkou" (ubrusy). Tedy je obmezili. Radikálněji pojali věc tkalci kouřimští, když r. 1528 usnesli se, že nesmí býti ženská v cechu vyučována, neboť ženské do cechu nenáležejí.[1]) Toť opravdu vzato od kořene, neboť když nebude učednic, nebude potom ani mistryň. V tom se pokračuje. Soběslavští tkalci r. 1532 dali si do stanov, že kromě manželky a dcery žádný mistr nesmí učiti ženské pohlaví řemeslu.[2]) Z téhož času jest usnesení tkadlců žateckých, což si od nich opsali r. 1539 rakovničtí; zní, aby na věčné časy pohlaví ženské nebylo do cechu přijímáno.[3])

R. 1553 tkalci města Rožmberka opakují v statutech svých prohlášení, že šlojířnice a roušnice (co tkají ženské roušky) nenáležejí k cechu; totéž týž rok prohlašují tkalci v Svinech Trhových.[4]) Tomu rozuměti tak, že tkadlci zříkají se tkaní šlojířů a zanechávají to ženám jakožto „práci svobodnou", ale z řemesla je vylučují. Že se ženské v tkadličím řemesle držely houževnatě dlouho, toť patrno z řádu tkadlců náchodských z r. 1559. Tu jest zákaz, aby žádný muž nedělal v tom veřtatě, v kterém by knapkyně (tovaryšky) dělaly, pod pokutou 10 liber vosku, a žádný mistr aby knapkyní nefedroval ani pohlaví ženského aby neučil pod zbavením řemesla.[5])

Asi stejným způsobem a pochodem octly se švadlinky zcela mimo cech krejčovský, jenže ty, dělajíce „práci svobodnou", o kterou krejčí nestál, zvaly se často samy řemeslem. Též pražští mandlíři a barvíři pláten, kteří v cechu vždy mívali ženské, ještě r. 1562 dávají sobě od krále tvrditi řád, v kterém se čte, aby žádný „obojího pohlaví", kdo se nevyučil a do cechu přijat nebyl, nikomu nebarvil plátna.[6]) Avšak později zbavili se žen přece.

Šmukýři, kteří od své práce — zdobiti klobouky oběma pohlavím — věru nemusili žen odháněti, učinili tak rozhodně řádem pražským r. 1584, položivše si do stanov, aby zboží bylo pobráno každému, kdož by „z jakéhokoli pohlaví" se třel do šmukýřství.[7])

---

[1]) Winter, Děj. řem. XV. stol. 769.
[2]) Diplomatář. Codex Rosenberg.
[3]) Arch. rakov. lit. R.
[4]) Opisy v arch. zemsk.
[5]) Orig. pergam. arch. mus. zemsk.
[6]) Arch. praž. č. 556.
[7]) Arch. praž. č. 994, 124.

Konečně i punčocháři pražští v řádě svém z r. 1612 položili, aby mistr pod pokutou kopy míšeňské žádnou osobu ženského pohlaví na veřtat nesázel, leč by mistrova dcera byla, „tak aby pořádné čeládce vedle osob pohlaví ženského dělati potřebí nebylo".[1]) Co tu punčocháři praví, nebylo jen jejich stanovisko, to platilo na konec ve všech řemeslech, že nehodno jest „pořádné čeládce" mužské, aby spolu zasedala s čeledí ženskou. Proto také v soukennickém řemesle, jež neobešlo se bez ženských a vždy bez přetrží počítalo je k čeledi své, sedaly mykačky a předlice ne v dělnici, než kdekoli vně.

Lze tedy „ženskou otázku" XVI. století shrnouti v tyto skutečnosti: mistryně tkadlcovské přestaly, pomoci ženské, kde práce pro tovaryše byla vedlejší a nízkou, užíváno i na dále; ale mimo manželku a dceru nižádná ženská pomocnice nesměla pracovati v dílně podle mužských. Jen lazebnice z přirozených příčin byly rovnoprávny s mužskými tovaryši a v pozdějších řádech kuchařky pražské nacházíme v cechu kuchařském, ale jen „v ochraně".[2]) Která nebyla v ochraně (t. j. neplatila příspěvků kvartálních), nesměla samostatně vařit, sic jí sebrali nádobí.

Když cechy se vší snažností a rázností odháněli od svého řemesla všecku cizí (necechovní) soutěž a mezi vlastními členy potlačovali — pokud dovedli — všecek živnostenský egoism z důvodu, přes tu chvíli opakovaného, aby totiž všickni mistři živiti se mohli, což bylo snahou veškeré hospodářské činnosti za oněch časů, naskytá se otázka, živilo-li v XVI. století řemeslo svého mistra každého. Odpověď vysvítá ze všeho, co dotud vylíčeno: řemeslo v XVI. věku neživilo již tou spolehlivou měrou jako v době starší, která ovšem také měla své chudé mistry.[3]) Viděli jsme z dosavadního líčení, že nejedno řemeslo, zvláště pražské bylo přelidněno, že fušerů bylo nepoměrně víc než v době starší a že čím více se cechy uzavíraly, tím víc vláda propůjčovala řemeslníkům necechovním svobodu díla

V XVI. věku, zvláště v době Rudolfově padá do oka jako nikdy před tím náramný rozdíl mezi mistry bohatými a mistry chudáčky.

---

[1]) Arch. praž. č. 994, 184.

[2]) Archiv. minist. vnitra. Opis v arch. zemsk.

[3]) Připomínám jen fundace pražské Doroty od prstena, která r. 1434 odkázala dvůr ve Vysočanech na podporu chudých a zvlášť nuzných řemeslníků. Arch. praž. č. 992, 164.

O normální úrovni mistrů po stránce hospodářské, jak k ní směřují statuta čili theorie, není ve skutečnosti ani stopy, neboť byla nemožna. Mistrové obyčejně nebohatli pouhou prací řemeslnou; bohatli spíše valnějším odbytem svých produktů, jež dělali na sklad a vozili světem, bohatli tedy obchodem, při němž přec vyplácela se čilost osobní a jakés takés podnikání; ale nejčastěji a nejvíc bohatli mistři výnosem gruntů, jež jim přinesly manželky. Takový český mistr měšťan, aby zbohatl, musil zabývati se zemědělstvím. A mizutá věc při tom byla ta, že své zámožnosti mistr nemohl znamenitější měrou užiti k zvelebě a k vzrostu svého řemesla; vímeť, že nesměl si zjednati víc tovaryšů, nesměl zříditi sobě o některou technickou pomoc víc nežli měli jiní, slovem nemohl vložit kapitál do práce řemeslné, která ještě v následující době zůstala malovýrobou. Vyšvihl se arci nad chudého kollegu tím, že měl vždy peněz dost na zakoupení suroviny a hotového přespolního díla pro obchod. Chuďas nemíval ani na surovinu.

Rozumí se, že některé řemeslo mělo živnou sílu větší, jiné menší. Jiřík Havík, mistr tkadlec v Choceni, r. 1608, když se ženil, počítal své řemeslo za patnáct kop. Tak to vložil do smlouvy svatební a zajisté že počítal vůči nevěstě raději víc než méně. Tu tedy známe, kolik asi neslo řemeslo z poslednějších z chudších; patnácte kop bude asi v koncích XVI. stol. nejmenší roční výtěžek z řemeslné práce.[1]) Za kolik si zlatník nebo jiný přednější řemeslník řemeslo své pokládal, nevíme. Některému mistrovi k větší živnosti žena pomáhala, pokud jí to nebylo zakazováno; v Lounech všecky ženy pekařské pékaly husy na trh, až jim to r. 1596 bylo zakázáno pro nářek obecního kuchaře.[2])

Když nestačil mistrovi výdělek z řemesla, dělaly se dluhy. Kdykoli se v XVI. věku otevře někdy a někde náhodou pramen, uvádějící soupis dlužníků ve vězení sedících, vždy jsou v něm mistři řemeslní. R. 1562 byli k slavnosti korunovační (Maxmiliána II.) propuštění vězňové z dlužnické vazby a mezi sedmnácti osobami spočítal jsem osm řemeslných mistrů.[3]) Na podiv často nacházíš v této periodě zmínky, že ten onen mistr, byv nucen nouzí zane-

---

[1]) Kn. smluv, choceňská z r. 1582.

[2]) Registr. radní z r. 1596. Opis v zemsk. arch.

[3]) Pekař, jenž dlužen mlynářům, kožišník, dluhující židovi, mydlář, koželuh, krejčí, rukavičník a j. Jsou dlužni od 26 kop po 233 kop. Arch. praž. č. 1235, 274

chati samostatného řemesla, pracoval u jiného mistra jako tovaryš. V Krakově regulují takovou práci již r. 1529, stanovíce (u „pasamaníků"), že mistr u jiných mistrů nesmí déle než týden pracovati.[1]) Také již dosti zhusta čte se, že řemeslníci utíkají od řemesla docela a dávají se na obchody a v Praze také na advokátství (prokurátorství).[2]) Což to měli prachatičtí konšelé námahu, aby zabránili svým řemeslníkům utíkati z řemesla do obchodu solného!

Zajisté, že nelze chudobu mistrů řemeslných vždy sváděti na tehdejší systém sociální ani na zhoršenou hospodářskou situaci v XVI. věku. Byly vždy a budou individuální příčiny, proč se některému mistru v řemesle nedařilo. Některý, chtěje rychle důchod si zmnožiti, pracoval nemoudře draho. Ale spotřebitelé od něho utíkali a při tom se i to mohlo státi, jako r. 1578 v Lounech Březinovi krejčímu, že ho sami konšelé zavřeli, „poněvadž nemírně od díla svého bral".[3])

Některý mistr s prací ani nepospíchal, a maje v určitý čas dle objednávky práci odvésti, neodváděl a nestál v slově. Dosti častá jsou o to napomínání cechovní. Pražští malíři mají výstrahu stran takové nedbalosti i ve statutech z r. 1598. Tu čteme, kdyby malíř, začav které dílo, jeho dodělati zanedbával, aby se mu vyměřil čas, kdy musí býti hotov a spolu i pokuta.[4]) Nápodobně kovářům a kolářům rakovnickým konšelé dali výhrůžku stran té nedobré vlastnosti řemeslnické do statut. Připomenuvše svoji dávnou zkušenost, že dotčení řemeslníci „nefedrují" lidí za dlouhý čas, i přes rok, dílem svým, protož uložili kopu pokuty, kdyby kdo za spravení a udělání nádobí všelijakého požádal a kovář toho nejdéle do dvou neděl nevykonal. Krejčí téhož města Rakovníka již r. 1580 v statutě ukládali pokutu mistrovi, který připověděl v jistém čase dílo udělati a toho nedělal. I cechmistři měli složiti 15 grošů pokuty, kdyby takového mistra k práci nehnali.[5]) K takovému řemeslníkovi šel objednatel, jen když bylo nezbytí, jinak ho raději míjel. A takový některý mistr nedbalý, což také přirozeno, vyskytuje se všude. Je význačno, když r. 1560 v Meziříčí Velkém cech kovářů, zámečníků

---

[1]) Stesłowicz, Kwartalnik Historycz. VI., 2, 295.

[2]) Arch. praž., kn. pamět. mlynář. č. 6, 186.

[3]) Registr. purkmistr. v Lounech z r. 1577. Fol. H. 1.

[4]) Arch. praž. č. 994, 156.

[5]) Arch. rakov. Lit. R. Artikule kovářů z r. 1646 a krejčí z r. 1580.

a jiných s nimi spojených řemeslníků vinil kosaře Borejšku, že pro jeho větší výrobu všickni ostatní trpí nedostatkem uhlí, že odpověděl: „Netrpí oni pro nedostatek uhlí, ale trpí nedbalostí a nepilností".[1])

Přemnozí mistři, držíce se zvyku své doby, velmi oddávali se pitkám, a tím také ničili si živnost. O pražském mydláři Janu Stříbickém praví kdosi v soudě r. 1610, že sedal často v vězení pro dluhy, také měl z domu vyházen býti; co tak kdy který řezník mu loje svěřil, na to se živil a vždycky, kde dobré víno bylo, tu on musel píti a „užralej chodíval po ulicech, že se ho lidé ptávali, kde mají dobry víno a on pro vožralství neuměl mluviti".[2]) Tuším, že Stříbický nebyl toho rázu jediný. Za vzácný případ, leč poněkud temný, klásti jest, když r. 1588 praví se na Novém městě Pražském o koželuhovi Chmelíkovi, že schudnul nemravností své ženy a že pak dělával na den a neměl na řemeslo.[3])

Na druhou stranu nutno také vyznati, že některému mistrovi k veliké škodě byli objednatelé, kteří pak za dílo neplatili, dlužni pozůstávajíce. Dluh sdělaný u malovýrobce a dlouho neplacený míval za onoho času mrzutější hospodářské následky nežli dnes. Jest podivno, že mezi „nekonečnými" dlužníky městských řemeslníků dosti často nacházíš lidi šlechtického stavu A což některý, zvláště z nižší šlechty, býval hrubý, když byl upomínán! Z knih komorního soudu snadno se pořídí sbírka takových pánů, kteří byli pro neurvalost k řemeslníkovi žalováni. Dokladem uveden Jindřich Haugwic z Biskupic, který r. 1572 všed v Týně pražském do dílny mistra Jakuba Vilíka krejčího, místo aby zaplatil, co dlužen, strhl šaty s bidla, dal je pacholku svému a mistru pěstí nabil.[4]) Když r. 1586 uzdář staroměstský Khejbler všel do bytu Zdeňka Smolíka ze Slavic, aby ho upomenul o zaplacení popruhů a střemeniší, Smolík nejprve zapřel, že mu nic dlužen není, a na konec mu pověděl: „Jdi mi z domu nebo káži tě vyprovoditi!" Když pak mistr v odvet děl, že se nenaděje, aby mu pán měl bitím platit, vzal Smolík zbraň, která visela na zdi bil a vystrkal mistra ven.[5])

---

[1]) Kratochvíl, Vlastivěda Morav. II., 114.
[2]) Arch. praž. č. 1067, 353.
[3]) Arch. praž. č. 1060/a; 155.
[4]) Komor. soudu kn. nálezů 16 J. fol. 64. Zemsk. mus.
[5]) Komor. soud. kn. 18. G. fol. 86.

Jest význačno, že někdy i císař musil ujímati se řemeslníka, aby mu bylo zaplaceno.[1])

Proti spoluměšťanům, dlužníkům svým, řemeslníci obrňovali se od starodávna tím, že i do statut si vstavovali, když se kdo vzdluží za dílo mistru a jest nekonečný, druhý mistr nemá jemu dělati, až prvnímu zaplatí. Ten boykot spotřebitelů byl v XVI. věku řemeslům, jakož svrchu dotčeno, zakazován; v druhé půli toho věku ze statut mizí, ale ne docela. Ostatně domácím snesením cechovním a dohodou mistrů mezi sebou vždy mohl takový boykot udržován býti i beze statutu. To však nemohlo se mistru zakazovati, aby své nezaplacené dílo dlužníkovi nepobral nebo „nestavil". To platilo všude, co čteme v řádě soukenníků mladoboleslavských r. 1541, že totiž soukenník smí nezaplacené sukno vzíti od krejčího „šité nebo nešité".[2]) A v řádě kovářů s koláři na Horách Kutných r. 1593 jest i předepsán způsob, kterým se má díti taková konfiskace. Prý, kdo chce dlužníku dílo své staviti, napřed se s ním učti a teprve dvě neděle po oučtu přednes to v plném cechu s dožádáním, aby témuž dlužníku jeho od žádného kováře ani koláře posluhováno nebylo; který mistr přestoupí zákaz, zaplatí dluh sám.[3])

Pravý opak té tvrdosti, kterou provozovali cechovníci, když odháněli od sebe soutěž, ba i když přijímati měli nové členy do organisace, jeví se v živobytí cechovním, když jde o podporu chudého člena nebo nemocného. Tento ochranný směr jest nejpěknější stránkou starodávných organisací, kteráž přenesla se ze starých srdečnějších dob i do XVI. věku.

Člen potřebný měl právo na podporu z pokladnice cechovní a dostávalo se mu jí; z řeznické knihy novoměstské z r. 1616 dovídáme se, že ročně bývali voláni s vdovami i mistři, kteří nemohou pracovati v nedostatku zdraví, aby se pod ochranu cechu poručili, a jsou zápisy, že takovým schudlým invalidům se pomá-

---

[1]) Na př. r. 1556 Ferdinand píše pražské kapitole, že knězi Vincencovi, dvorskému kaplanu, dvoje psaní učinil, aby Prosarovi, krejčímu vídeňskému, za šaty zaplatil, a on posavad nezaplatil, aby ho tedy přidrželi k tomu. R. 1577 píše císař biskupu olomouckému, aby zaplatil anebo vrátil kápi, kterou zhotovil krejčí Hanl předešlému biskupu Tomáši na dluh. Arch. místodržitel. Missiv. č. 60, 4. Missiv. č. 97, 56.

[2]) Arch. zemsk. mus. Pergamen.

[3]) Arch. horský č. 4760. Také v opisech arch. zemsk.

halo ochotně. Svrchu již dotčeno, že také dobrodinci odkazovali fundace na podporu cechů a mnozí v kšaftech svých pamatovali aspoň drobnější podporou na chudé mistry.[1])

Když mistr upadl v nemoc, mohl spoléhati se na humání podporu svých spolučlenů. Všude platilo, co se čte v statutech smíšeného cechu v Bělé r. 1572: „Kdyby se mistr rozstonal, toho po pořádku (nočně) hlídati povinni jsme".[2])

V Praze, kde měl cech služebníka, hlídati musil služebník; nestačil-li, mistři musili hlídati sami. Stojí v pražském řádě jirchářském z r. 1603, „kdyby posel byl nedostatečný, kterému z mladších starší rozkáží, v noci nemocného hlídej." Což to měla rodina vítanou pomoc při těžkém nočním obsloužení nemocného mistra! Byl-li nemocný nezámožný a nemoc dlouhá, sbíralo se v cechu naň. I v pražském řádě kolečnickém (1613) čteme, byla-li by nemoc dlouhá, že by mistr v nouzi upadl, na takového každého starší povinni jsou každou schůzku po dvou penězích českých sbírati, nebo z pokladnice podle snesení jemu skutek milosrdný učiniti a jeho do smrti neopouštěti.[3])

Že mistři dbávali až úzkostlivě na čest stavovskou, o tom byly již při líčení starších dob doklady podány. Jest to také z pěkných stránek cechovnictva, arci pokud stavovská morálka držela se rozumných mezí. I v XVI. věku obsahují cechovní řády nejedno ustanovení, kterak si má mistr vésti veřejně, aby bylo ke cti řemesla Řezníkům stále se zakazovalo, aby v krámech nemluvili oplzle; jiným hroženo tresty, budou-li veřejně láti; krejčím zakazuje se stejně v XVI. století jako již u věku před tím, aby se nestrojili nápadně, křiklavě. V řádě pražském r. 1544 naznačuje se to zákazem, aby mistři (ani tovaryši) nechodili „v barvách", v řádě choceňském z r. 1576 čte se, aby nenosili „polovičnatých sukní, rukavic, poctivic"[4]); v řádě pražském z r. 1580 čte se, aby mistr nedělal si šatu z rozličných barev „a nad to pak aby v nich nechodili, jakož jest to vždycky od starodávna zachováno".[5]) Shrneme-li

---

[1]) A byť to byly i jen tři postavy sukna, které Kateřina, suknokraječka pražská r. 1546 odkázala Mistopolovi knězi, aby je rozdal chudým řemeslníkům. Arch. praž. č. 2142, fol. X., 17.

[2]) Arch. musea zemsk. Bělá.

[3]) Arch. praž. č. 136, 130.

[4]) Barvíř, Choceň 117.

[5]) Arch. praž. č. 556.

tento trojí zákaz v jedno, z obrázků ze starých dob pochopíme ihned, že se tu míní vlastně ona moda XV. věku, které říkali „miparti", každá nohavice byla totiž jiné barvy a sukně (svrchní šat i kabát) byla polovicí svou barvy jedné, druhou polovicí barvy jiné.[1]) Ale poněvadž takovým polovičnatým křiklavým šatem nebyl by se v době Rudolfově snadno mistr krejčovský oděl (neboť byl už dávno z mody, a krejčí chodili s modou), proto si dotčená statuta vykládám tím, že byla ze starých doslovně a bezděčně opisována a že tu jen značila zákaz strakatého šatu vůbec. Jest podivno, že ještě r. 1720 v řádě krejčí městyse Radomyšle zakazuje se krejčím šat „rozličných barev".[2])

V opak krejčovské parádnosti mistrům i tovaryšům některých řemesel zakazovalo se, aby na ulici nevycházeli bosi. Mistr cvočkář, došel-li bos k třetímu domu nebo překročil-li bos stružku před domem svým, propadl peněžitou pokutu.[3])

Veřejné opilstvo, zdá se, nebývalo pokládáno k nectí mistrově, kárány jen křiklavější následky opilstva. Pod neobratným titulem „Jak se chovati mají, jsouce opilí", zakazuje řád pražským kočím (r. 1577), aby v opilosti žádného po ulicích, ryncích, po mostě nevozili, zvláště aby „kola dělajíce, toče", nevozili opilých nevěstek, „nevážných, zoufalých", což často provozovali „hovádka trmácejíce".[4])

Zevnější cti se týkaly mnohé zákazy cechovní, aby mistr zhola nic neměl s lidmi v obci sic užitečnými, ale sociálně povrženými. To byli rasové a rozmanití služebníci policejní a soudní. Když kdosi nařekl pražského ručnikáře Reygra, že u rasů dělal, po tři čtvrti roku netrpěli ho v pořádku; i obrátil se do Boleslavě Mladé a když i tam ta pověst se vznesla, byl by proto téměř „k zamordování přišel". Teprve soudním jednáním r. 1590 věc urovnána.[5])

---

[1]) Tehda se tak krejčí parádili. Je to viděti na obraze v „Codex picturatus" Behemově, který se chová v Krakově. Též v Bücherových Die alten Zunftordn. d. Stadt Krakau.

[2]) Origin. v arch. mus. zemsk.

[3]) Arch. praž. 994, 252.

[4]) Arch. praž. č. 1762.

[5]) Arch. praž. č. 1166, 253. Žaloby soudní pro takové nařknutí, že ten onen mistr lehkomyslně se choval a měl společnost s lidmi na poctivosti zlehčenými, zejména s rasy, nejsou v městských knihách XVI. věku vzácností. Arch. mladobolesl. Acta pří. A. 30, fol. 60.

Viděti, jak fanaticky se takové provinění proti řemeslné cti posuzovalo. Bradýře Hendrycha ze Šmerhova v Praze r. 1560 i konšelé zavřeli, poněvadž kvasil s rasem a tovaryši jeho, což „poctivému měštěnínu s takovými potupnými lidmi náležité není". Že tomuto bradýři i cech vyzdvihl živnost, není ani podivno, když se uváží, že pacholci rasovští „vedli ho opilého za masopusta".[1]) Tedy byl věru cechovním mistrům a všemu řemeslu na ostudu! Svědčí o nemalém hrdinství, když r. 1552 pražský krejčí Jan Sosna, dobře znaje tehdejší zásady o cti, dal svoji dceru rasovi, při čemž arci musil s rasem jednati a hodovati. Konšelé ho pro to zavřeli s důvodem, že z toho mají útržku zdejší měšťané, že své dcery dávají za rasy, ač pro jednoho jiným dobrým to neškodí a s katy, biřici a rasy nekvasí než jim podobní. Zdá se, že ho na konec vyloučili i z cechu i z měšťanství, neboť poslední slova ortele jsou, že „takových sousedů nepotřebujem".[2])

Zajímavo, že v řádě chirurgů pražských z r. 1616 zakazuje se obcovati také s Novokřtěnci.[3])

Svrchu bylo ukázáno, kterak mistři cechovní vedli si stran zevnější cti a čestnosti, když přijímali člena nového do organisace, zvláště kterak přísně hleděli na to, jakou béře si manželku. Tu jest k tomu doložiti, že týmiž přemrštěnými zásadami řídili se, když spolumistr se oženil později, jsa již dávno členem spolku, a ženitbou svou je pohoršil. Platila zásada v mnohých cechovních řádech vytčená, že mistr, který pojal ženu podezřelou nebo pankarta, nesmí řemeslo dělati, „než jestli by mu ta osoba umřela a on se zase poctivě oženil".[4]) Že skutečně vyvrhovali z cechu mistra, který pojal takovou ubohou nemanželskou, toho v knihách důkazů dosti.[5])

Arci ještě přísněji si vedli, pojal-li mistr „nepořádnou". R. 1567 mistr tkadlec Šafránek byl r. 1567 v Týně pražském oddáván s ženou, která držela při oddavcích na rukou dítě, které se jí narodilo před svatbou; na veselí bylo mnoho mistrů i cechmistr, „všecko se dálo pořádně" a třetí den po veselce cech-

---

[1]) Arch. praž. č. 1280,145.

[2]) Výpis dr. Vojtíškův z arch. praž. č. 1422. Otišt. ve Zvonu 1909.

[3]) Arch. mus. zemsk. Řád v knize pergam. 1616.

[4]) Řád zámečníků malostransk. 1562. Biblioth. Lobkovic. v Praze, č. 72, řád 73. Též v řádě truhlářů tamž č. 72, řád 72.

[5]) Viz na př. v arch. praž. č. 1481, fol. B. 11.

mistr, který byl hostem, pozdvihl všecek cech a Šafránkovi vzata čeleď za trest, „že oženil se s jednou nepořádnou, která prve nikda muže neměla a děti měla". Marně hájil Šafránek ženy své, že „co jest činila, to činila z křehkosti a mladosti těla svého"; naposled se vyvrženého mistra zastali staroměstští konšelé a tovaryš mu jest po dlouhém čase (1568) vrácen.[1]) V tomto případě a leckdy jindy konšelé byli nuceni opravovati přemrštěné pojmy o cti. Činili to někdy i ostře. R. 1601 žádali mlynáři pražští za poučení; mistr Martin Váša byl prý od Kavky v cechu obviněn, že manželka jeho, když si ji před třinácti lety bral, dříve času slehla. Konšelé poučili a rozhodli, že se oba manželé po ten čas chovali bez ouhony, Kavkova řeč že jest nedokonalá a bez rozmyslu, a proto aby byl náležitě potrestán.[2]) Někdy chytili se konšelé na obranu mistrovu i důvodu, který nebyl obecně uznáván. Takž r. 1584 Strakoničtí nedovolili, aby cech ševcovský vyloučil mistra Kocourka, že si vzal dceru Matesa bradýře, ženu „nepořádnou" a odůvodnili to tím, že švec vědomost neměl, že by nepořádná byla.[3]) Také císař někdy volán k nápravě. R. 1598 rozkazem císařských novoměstští koželuzi nuceni jsou odpustiti mistru, který pojal „nepořádnou" manželku, aby k dokonalé záhubě nebyl přiveden.[4]) Ale ovšem neměl každý mistr dosti peněz na to, aby si vymohl ochranu císařskou.

Bylo-li by lze nalézti jaké také omluvy takových přemištěností v stavovské cti, též některé jiné byly takového rázu, že jsou dnes za smích. R. 1540 v den sv. Matěje předstoupil Jan Holček z Oupchlav před soud obecný hájený v Třebenicích s přáteli svými a otázku učinil na spolusousedech, měl-li by kdo jej z čeho viniti nebo na lehkost jeho, manželky, dítka zjevně nebo pokoutně mluviti „o věci sobě neslušné a nepoctivé, že by on s muchou nějakou se měl šmejkati, aby se ozval, pakli by nevěděl, aby ho při pokoji nechal". Když pak všickni ohlásili se, že nic naň nepraví, dal si Holček všecko zapsati do knihy, aby byl svou ctí bezpečen.[5]) Tedy odsmýknout zdechlé zvíře od domu, z cesty, bylo proti cti!

---

[1]) Arch. praž. č. 1049, 164; též v č. 1237; 59.
[2]) Arch. praž. č. 1168. Též v kn. mlynář. č. 4, fol. 20.
[3]) Univ. knihov. Rkps. 17, D. 25.
[4]) Arch. místodržit. Missiv. 106, 203.
[5]) Arch. třebenic. Městská kniha z r. 1455, str. 88.

Zabil-li mistr psa schválně či z nechtění, ztratil v cechu čest. Na štěstí i tu bývaly městské rady rozumnější nežli cech; brávaly takového „na cti zmařilého" do ochrany. Že vinník sám těžce svůj zlý čin odsuzoval, to víme z případu Matěje Talacky v Kutné Hoře r. 1607. Hodil špejlem po štěněti, které chtěl sehnati ze zahrádky, kdež marjánka byla vseta, a štěně „od toho uhození umřelo; on však velice toho litoval a na neštěstí své naříkal". Radní páni nalezli, že mu to k ujmě poctivosti, řemeslu jeho a obzvláště poctivé společnosti a pořádku býti nemá. Na to ho cech zase přijal na milost.[1]) R. 1572 turnovský cech řeznický snažil se z cechu vyloučiti dokonce samého cechmistra, který zabil psa vzteklého, zač mu měli spíše poděkovati. I toho konšelé musili se ujmouti a soudně nalézti, že má zůstati při své nevině i při řemesle, neboť zabil vzteklého psa, když se pokřik stal, že po městě i po domích běhá a lidi i hovada žere, ne zoumyslně, ale z povinnosti.[2]) Fanatik stavovské cti ani po mnohých letech neodpustil, jakož viděti z přelíčení, jež houževnatě dovedeno až k nejvyšší appellaci. Jiřík Frisek z Zbraslavic, řezník v Kutné Hoře, zastřelil psa ve svém věku mladém, nejsa ještě ani na řemesle. Zastřelil ho za příčinou „ukousnutí a zežrání". Konšelé i appellace r. 1653 moudře rozhodly, že to dobře učiniti mohl a řezníci že nemají na to privilegium, aby vylučovali z řemesla, když kdo za příčinou zabil psa.[3])

Proti cti řemeslné bylo, kdyby mistr tesař udělal katovi řebřík.[4]) Stavěti šibenici a opravovati bývala od starodávna povinnost některého cechu jakožto celku, to jest každý mistr musil k tomu jíti a ruce přiložiti, aby si pak nevyčítali to dílo k necti. I více cechů bývalo k tomu „hanebnému" dílu nařizováno; jedni kopali základy, mlynáři nebo tesaři sroubili trámy a jiný cech, obyčejně krejčí, musili zdvihati šibenici.[5]) V XVI. století cechové mnohých měst zbavovaly se té maskované potupy buď privilejem od vrchnosti buď vykoupením penězi, takže pak

---

[1]) Zemsk. mus. Rkp. kutnohorsk. fol. 46. Podobný případ v Litoměřicích r. 1612. Manuál litoměř. č. 33.

[2]) Arch. turnov. Acta forens, 200. Též Šimák, Turnov. 234.

[3]) Arch. zemsk. Rkps. č. 5, fol. 271.

[4]) Dva tesaři vyčetli si to r. 1596 jakožto těžkou urážku cti. Lacina, Slaný I., 48.

[5]) Winter, Kult. obraz. II., 864.

děla se stavba i oprava šibenice nákladem obce, dělníky k tomu ber kde ber. Budějovičtí krejčí byli dle zprávy z r. 1534 zbaveni té práce privilegiem krále Ludvíka. Jošt z Rožmberka píše kolem r. 1530 nejmenovanému městu, že na mnohé přímluvy znamenitých osob zbavil cech krejčovský stavění šibenice; co se jiných řemesel dotýče, ta nechť staví nebo ať se o to umluví slušně a konšelé pak na obecní náklad to dokonejte.[1]) Také v knize německobrodské z r. 1544 čte se, že tkalci už nejsou povinni šibenici zdvihati, to že věc vší obce a díti se má nákladem jejím. A týmž způsobem v městech jiných.

Souviselo s přemrštěnými zásadami o počestnosti, že tehdejší cechy vylučovaly ze sebe s opovržením člověka, který učinil pokus samovraždy. Tak na příklad v Hradci Králové po obšírném jednání s podkomořím Trčkou Burianem i hofrychtéřem Mikšem z Loun r. 1509 nalezeno Vidlákovi ševci, který uvázav se byl uříznut, aby již nikdy neměl žádného spolku ani tovaryšství v cechu, nýbrž k přímluvě podkomořího aby vedl živnost v obci, ale s cechem aby neměl nic činiti.[2]) Tyto a podobné přemrštěnosti příčinou poctivosti stavovské nezmizely z cechovnictva docela ani v dobách novějších.[3])

Ze zločinů, pro které mistr pozbyl cti za nejhorší kladeno především zlodějstvo. Nebývá v statutech řemeslných zhusta zmínka o zlodějství, tak jakoby cech nechtěl možnost takového činu, který v oněch dobách bez rozdílu kladen za zločin, připomínati ani připouštěti. Jen někdy vyskytuje se výstraha zlodějstva v řádech tkadlcovských, krejčovských, pekařských a mlynářských.[4]) Ale v skutečnosti cech netrpěl na mistrovi ani stínu krádeže. Řezníci v Jaroměři vyloučili r. 1549 z organisace mistra Peřinu jen proto, že koupil prostěradlo kradené. Teprve dlouhým soudem osvobozen toho nařknutí po přísaze, že nevěděl, že prostěradlo

---

[1]) Arch. třeboňský. Historica. 3969. Výpis dra Šimáka.

[2]) Arch. mus. Cechy. Hradec.

[3]) Za cís. Leopolda na př. vyloučen z řemesla švec Milo v Brandejse n. Lab., poněvadž žena jeho „v mladosti" pro nepříkladné chování před kostelem se svěcí černou stála. V Hoře Vacek vyvržen od tkalců, že praděd a děd jeho před drahými lety za mistra polního dali se potřebovati. V Brodě Něm. Jiří Valda bednář řemesla zbaven, že jedenkráte po upálení zločince zbytky dříví od šibenice domů odvezl. Rybička, Lumír I., 378.

[4]) V řádě mlynářů a pekařů pardubských z r. 1570 a 1591 hned v prvním článku čte se, aby neměli mezi sebou zloděje. Arch. mus. pergamen.

kradené.[1]) V Německém Brodě kdysi kolem r. 1550 vzal řezník ženě na trhu žertem („kunštem") řičici a vnesl ji na jatky. To mu ihned počteno za zlodějstvo a byl z toho soud, k němuž Brňané poslali naučení, že zachovalému člověku se může věřiti, že řičice neukradl.[2]) To ho tedy zachránilo. Naproti tomu ve Vodňanech r. 1556 kožešnický mistr Homolka, nařčený z ukradení konve, do cechu se již nedostal, poněvadž dle rozsudku appellačního nikterak nechtěl to nařknutí se sebe svésti, nýbrž naopak kožešníkům vynadal.[3])

Byla-li krádež nepochybna, tu cech zbavoval se spolučlena rychle a hned také u soudu městského žaloval,[4]) kdež pro dokázanou krádež šlo o hrdlo. Ve většině městských pamětí najdeš některého zlodějského mistra, že uvisnul; poměrně nejčastěji mlynáře, jenž mlečům obilí bral. Jest stran mlynářů význačno, že Pražané r. 1581 podavše mlynáře Šmatloru a Dorotu mlynářku katovi usnesli se, že purkmistr a páni to při všech mlynářích svých musí opatřiti, aby se krádeže v mlýnech nedály.[5])

Ale nad míru podivná a nesrovnalá věc, jestliže cech vylučovati chtěl mistra, jenž bezděky dotekl se katových nástrojů, tedy pro směšnou maličkost, a jiného mistra, jenž pro svůj zločin všecek už byl v rukou katových, v cechu zanechati musil. To přiházelo se, když přesvědčenému zloději dostalo se milosti a řemeslo mu mocným slovem některé vrchnosti vráceno jest. Příklad z Rožmitála. Tu r. 1561 mlynář Adam, jsa na mlýně Floriana Griespeka v službě náchlební, ukradl spolu s písařem důchodním deset strychů žita z obilnice. Dali ho katu, postaven již k mučidlu, ale na prosbu svou a přátel osvobozen všeho, slíbiv, že už nebude krásti. Zůstal tedy mlynářem. Tamtéž v službě pověstného Griespeka provinil se mistr sladovník r. 1562, že víc pšenice, než přijímal, na vruby vroubiti dal. I tomu odpuštěno hrdelné trestání a zůstal v řemesle.[6])

---

[1]) Arch. zemsk. Rkp. appellac. č. 3. fol. 353.

[2]) Manuál německobrod. z r. 1544. Podobný případ v Litoměřicích r. 1611; řezník Kroupa a Češpivo, nařčeni krádeží ovcí, vzati soudem v ochranu. Manuál lit. č. 33, 110.

[3]) „Na tom zjevně slyšeti se dal, než by se jim kořil, že by všecky zesral". Zemsk. arch. kn. appell. č. 4, str. 1326.

[4]) Arch. praž. č. 1002, 93. Tomáš Vrána mistr mlynář viněn z krádeže od pekařů dvou měst Pražských.

[5]) Arch. praž č. 324, 105.

[6]) Rožmitálská kn., fol. 134, 136.

Týž rok také v Praze mistr sladovnický Marek provedl nějaký „oučinek" tak zlý, že byl podán katu, který bez pochyby na něm „útrpné právo" vykonal. Tu tedy dvojí příčina, aby staroměstský cech sladovnický vyloučil trápeného zločince jako nectného ze své společnosti. Ale pojednou oznámeno starším sladovníkům z městské rady, že „na přímluvu" pana Zikmunda Helta z Kementu, místokancléře království Českého, sladovníku Markovi jest všecko prominuto a živnost v městě že se mu zase dopřává, a proto že se jim poroučí, aby to v cechu svém oznámili, a mistři aby mu překážek nečinili a v oči mu nic nevytýkali.[1]) Zajisté, že cech uposlechl velmožného pána i své vrchnosti konšelské, ale kam děla se čest stavovská?

Hůře zvedlo se r. 1564 krejčímu Bartošovi, který pro přechovávání lotrů byl z Prahy vypověděn.[2]) Vypovědění samo by mu neublížilo, ale cech měl volnost i povinnost psáti do měst, aby varovali se Bartoše jakožto nectného.

Faleš v řemesle na úkor spotřebitelů jest v podstatě také krádež a některý řád tkadličí nebo krejčovský a zvláště zlatnický skutečně váží takové podvody při díle za zlodějstvo a hrozí mistrovi provinilému vyloučením z cechu jakožto nectnému. Ale nebývalo v tom důslednosti. Ba tu jí bylo nejméně. Pro ustranění látky, pro zaměnění přineseného lepšího materiálu za horší,[3]) pro zpronevěru materiálu vůbec a zašantročení věci, řemeslníkovi do správy dané, zastaveno sic dosti pravidelně mistrovi provinilému řemeslo, ale obyčejně jen na čas nedlouhý a dostala-li se věc k soudu městskému, ten odsuzoval mistra obyčejně nikoli pro podvod, nýbrž pro škodu, kterou kázal nahraditi, a když cech přece chtěl vyloučiti mistra, rozkazovali konšelé, aby ho nechali, když se cechu pokoří. Některý doklad. R. 1558 byl viněn pražský kožešník Jan Vidaurek, že Janu Mikšovi z Hrobčice kožich k opravě daný rozřezal a zadek vyňav starými liškami nastavoval, že mu tedy zlodějsky učinil. A ortel městský byl, že se vyrozumělo, kterak ta rozepře více z nějaké nepilnosti Jana Vidaurka nežli z jaké úmyslnosti pošla, aby se tedy kožešník do dvou neděl s pánem o kožich umluvil.[4])

---

[1]) Arch. praž. č. 1235, 102.

[2]) Arch. praž. č. 1236, 115.

[3]) U tkalců často bývá v řádech, aby řemeslo složilo se mistrovi, který zákazníkovi proměnil přízi. Rožmberský řád z r. 1553.

[4]) Arch. praž. 990, 87.

Krejčí Jakub Wilikym, pražský mistr německý, podvodně vedl si při šití sukně měšťanky Bílé. Když zaplatil 25 kop poškozené paní, cechmistři nechtěli mu falešnou sukni vydati, pokudž nebude cechu prázden; báli se, že by ji vyměnil a vinu pak zapřel. Uraziv cechmistry Wilikym žaloval a konšelé nalezli, že cech sukni musí vydati; žalobce, poněvadž se vzpůrně stavěl, že musí do šatlavy, ale potom ať předstoupí do cechu s přáteli a „jest naděje, že odpovědi laskavé dosáhne". Tato naděje konšelů jest jako rozkaz, aby podvodný krejčí v cechu zůstal podle jiných ctných mistrů.[1]) Nepoctivého mlynáře novopražského Jeníka Jana, který podvodně míchal mouku žitnou s ječnou, r. 1584 soud konšelský zachránil tím slabým důvodem, že není dokázáno, že by Jeník o statutu a nařízení starých Pražan vědomost měl.[2]) Přísnější způsob, zdá se, byl zachováván proti zlatníkům, když se falší provinili. Aspoň když pražský zlatník Hornemon pozlatil mosazný náramek, vyloučil ho cech a konšelé vypověděli ho z Prahy a z Čech.[3]) Také někdy zle dokročilo na mistra řezníka, když se dokázalo, že špatným materiálem mohl škoditi na zdraví spotřebitelů. Když zaklál na Vyšehradě r. 1622 řezník zadušeného kozla, ihned ho vyvrhli z cechu a z krámu. Tu patrně spíš rozhodovala hygiena nežli čest.[4])

Než ať byla prakse proti neupřímným a nepoctivým mistrům jakkoli nedůsledna, z nařknutí takové nějaké nepoctivosti vždy byl strach. Jakmile se objevilo nařknutí, mistr rychle hnal pomlouvače na soud, aby byl čist, a když soudně vyhrál, což pevně potom pojistil svou poctivost knihami, jakž to vidíme u jindřichohradeckého krejčího Plocara, o němž r. 1610 měšťanka Rušanka musila odvolati, že neustranil kus látky! Musila ho pro Bůh odprositi a do knih zapsáno, že „na časy budoucí žádný jiný jemu toho vyzdvihnouti nemá".[5])

Jeden důležitý důvod, proč konšelé zamhuřovali oko, jmenovitě nad tím, že krejčí ustraňovali sobě z látky dodané, vidím v mínění veřejném, jež bralo takové vzatky s humorem a jako obyčej, s řemeslem takřka srostlý. Je to patrno z písniček sati-

[1]) Arch. praž. č. 1165, 284.
[2]) Arch. praž. č. 1027, 377.
[3]) Arch. praž. č. 991, 619.
[4]) Manuál vyšehrad., fol. 136.
[5]) Arch. hradecký. Registra pamětní l. 1610. Fol. 32.

rických a z anekdot souvěkých. Z těch jest povědomé vypravování Butzbachovo (z r. 1495). Když se učil krejčovině, stal prý v dílně koš, kterému říkali oko, a do toho házeny zbytky látek. Zákazníkovi, který se pak hlásil o zbytky, mistr vždy tvrdil, že nezbylo, ani co by oko přikryl.[1]) Rozumí se zajisté, že ten, koho ztráta potkala, věc nebral humorně.

Na konec o zpronevěrách řemeslných nutno připomenouti že se někdy s tou vinou vyskytne i mistr takového řemesla, které nemělo tak snadnou příležitost k zpronevěře jako mlynář nebo krejčí. Uvádím onoho knihaře Pavla, jenž umřel jako poctivý mistr, a pak se ukázalo, že bibli norimberskou, která mu dána k převázaní, „buď zastavil nebo prodal". Zákazník po devět let se jí nemohl doptati, až r. 1598 se našla v něčí pozůstalosti.[2])

Druhý z těžkých zločinů, pro něž mistr ztratil poctivost a musil z cechu, bylo kuběnářství a jmenovitě cizoložstvo. „Jestliže by se který mistr dopustil při tom řemesle buďto smilstva nebo cizoložstva, aby prázden byl řemesla". Tak čte se v řádě krejčí náchodských r. 1534 a opakuje se potom ještě dosti často v řádech jiných řemesel pražských i venkovských.[3]) Z knih soudních podávají se nezvratné doklady, že cech při této vině, jež týkala se šestého přikázání Mojžíšova, býval daleko důslednější a přísnější nežli při falši a zpronevěrách mistrovských. Je to znáti po tom, kterak snažlivě a neústupně pronásledoval takového mistra provinilého. R. 1564 nalezen „v noci při narození Krista Pána" krejčí Jan Gecz na luži s kuběnou, ihned touž noc „pro uvarování hanby" šel k mnichům s ženou tou a dal se s ní oddati; tím však cech neuspokojil; cechmistři dali mistra do vězení, obžalovali ho, vyloučili z cechu a docílili, že byl z města vypověděn bez milosti[4]). Mistru tkalci Mrázovi, když si bral r. 1539 Magdalenu, cechmistři pražští připomínali, že Magda má kdesi manžela živého. Mistr dal se s cechem na soud o tu věc a vyhrál. Magdalena „tam práva zůstala a cechmistři křivi". Ale cech neustal. Pátral, platil

---

[1]) Butzbach, Chronik 123.

[2]) Arch. praž. č. 1211, 152.

[3]) U pražských kloboučníků r. 1540, u kovářů r. 1546, u tkalců rožmberských r. 1553 a j.

[4]) Arch. praž. č. 1239, 41.

a sháněl, až onoho živého manžela do soudu dostavil. Pak byl Mráz cechu zbaven ihned.[1])

Že i při trestech pro zločiny toho druhu leckdy vrchnosti, až i císař, zakročovali a zločinného mistra do cechu vraceli, toť rozumí se při slabé autonomii cechovní samo. Čtemeť, že zvláštním listem dovolil císař r. 1562, by Šimon Jiljí, jehož řemeslo se neuvádí, směl do Prahy se vrátit a živnosti si hledět, přes to, že pro cizoložstvo byl z města vymrskán.[2])

S dnešními zásadami se to arci plně srovnává, když kdo vytrpěl si trest, aby nebyl ničen na vždy a směl vrátiti se do společnosti a do živnosti. Ale s názory oněch dob o poctivosti se to nikterak nesrovnávalo. Když cech a cechmistři háček nalezli při oné vyšší protekci a rehabilitaci zločinného mistra, bránili se jí. Takový háček, za nějž se mohli uchytiti, cechmistři pokryvačů pražských nalezli v případě mistra pokryvače Smolky Jiříka. Ten r. 1595 popaden v smilstvě a podán do vězení i zbaven řemesla. Z vězení dostal se tím, že se dal v poddanství Adamovi z Hradce, nejvyššímu purkrabí. Potom purkrabě i císař poručili cechu, aby mistra zase v společnost přijal. A cech císaři odepsal, že je proti výsadám pořádku, aby člen cechu byl člověk sobě nesvobodný; že ho tedy nemohou přijmouti, pokud zase sobě svoboden nebude.[3]) Tu tedy cech uznával nepřímo, že císař může smazati vinu proti poctivosti, ale upomenuli ho, že nemůže proti privilegium, jež stvrdil, jednati.

V první půli XVI. věku některé nemnohé řády cechovní také zbavují a vylučují mistry „hráče kostek a kartův“[4]); té přísnosti však později nikde nenacházíme. Karbaníci platívali obyčejně jen peněžitou pokutu a cti nepozbývali. Za to v dobách pobělohorských vyskytují se v cechovních řádech, zvláště u mlynářů, články o čarování, pro které ovšem člověk ztrácel poctivost i život.

Na konec o poctivosti a počestnosti mistrů nelze neuvésti, že některého mdlejšího mistra na uzdě nedržely tou měrou zákazy jako tovaryši. Tovaryši, když se mistr něčeho dopustil proti cti

---

[1]) Ortel městský stran bigamie jest právnicky podivný: Konšelé povolují, aby vyloučen byl z cechu „ač by spravedlivě mohli větší a další těžkosti naňho ukládati“. Arch. praž. č. 1130, 378.

[2]) Arch. praž. č. 1235, 274.

[3]) Tamž, č. 411, 85. Novoměst. kniha.

[4]) Řád kloboučníků praž z r. 1540.

řemeslné, utíkali od něho a roznesli ho po městě, po království, ba i po cizích zemích, takže jiní tovaryši k němu nešli, aby sami o čest nepřišli.[1])

Pátráme-li, jaké postavení mistři řemeslní zaujímali v společnosti městské XVI. věku a kterak si v ní vedli, především všimněme si úsudku souvěkých. Stran německého řemesla lze shrnouti je v soud, který napsal r. 1657 Herold, že totiž řemesla jsou proti učeným lidem a svobodným uměním živel obhroublý a sprostý, ale že nad ně nic není městu užitečnějšího a výhodnějšího.[2]) Čtoucí pozná z jednotlivých dokladů ze života vzatých, že možno svrchu psaný úsudek bez urážky vztahovati také na řemeslníky naše; k plné však spravedlnosti jest nutno doložiti, že němečtí i čeští mistři byli zase proti sousedům usedlíkům, rázu hospodářského, přece jen zase živel čipernější a intelligentnější, neboť vandr po cizích zemích nemohl býti u nich bez působení.

O valné vzdělanosti mistrů ať českých ať německých, mimo některá přední umělecká řemesla, nemůže býti ovšem řeči; nebylo k tomu příležitosti, aby se vzdělávali jako páni a rytíři, u nichž bylo bohatstvo, a také nebylo k tomu pokdy. Vzdělání řemeslnictva nemohlo než zůstávati na míře skrovnější a s obzorem přece jen obmezeným; proto také když chtěli řemeslníci v Němcích povýšiti se nad svůj obzor, pohořeli. Míním, když od konce XV. věku v Němcích pouštěli se do tvorby poetické a skladatelské, jakožto meistersaengři. Literní historie německá uznává jejich pokus za zajímavý, ale že by k rozvoji poesie přičinil, toho dnes nikdo vážně netvrdí, a kdyby nebylo mezi těmi řemeslnickými poety Hans Sachsa, snad by o rýmovačkách mistrů nikdo nemluvil. Naši mistři do poesie se nedali, ani do hudebního skládání. Ti, ač také uměli robiti písně,[3]) přestávali na tom, že na české kruchtě kostelní oddávali se prakticky zpěvu, jakožto „literáti čeští", kdežto muži latinsky vzdělaní zpívali uměleji a latině, jakožto literáti kuru latinského. Že by však o rozvoj vzdělanosti, jmenovitě o umění, neměli zásluh, toho nikdo neřekne, kdo si všímá, kolik podnes zachovalo se uměleckých kusů, na jejichž pořízení se městští řemeslníci jako objednatelé skládali

---

[1]) Příklad v arch. praž. č. 1234, fol. 37.

[2]) Herold, Ursprung d. Städte, 60.

[3]) Řemeslnické písně tu a tam zachované svědčí o tom. Havířské písně viz v Zíbrtově Českém Ludu, XI., 348.

(na kancionály, oltáře, zvony a j.), nehledě ani k tomu, že u velikém i drobném umění sami také pracovali.

V dějinách politických a náboženských arci nemohli řemeslníci jakožto měšťané státi v popředí nebo aspoň platně spolurozhodovati, neboť až do bitvy bělohorské věci vedla oligarchie šlechtická. Ale v okrsku svého městského uzavření řemeslníci byli při všech otázkách politických a náboženských v popředí. Však proto také po revoluci (r. 1547) pražští Němci nadávali českým řemeslníkům, žádného v tom království nevymiňujíc, zrádců, začež r. 1557 někteří z nich byli od ševců pobodáni.[1]) A po revoluci druhé, skonané Bílou Horou, dost řemeslníků bylo trestáno a ze země hnáno. Císařský rychtář malostranský, Jan Hegner, jakmile se vrátil po bitvě do města, ihned vinil ševce, kterak rychtáře a císaře urazili,[2]) a brzy došlo i na jiné mistry. Kterak se chápali řemeslníci nových náboženství, o tom známo. V Praze, pokud se musilo českobratrské náboženství tajiti, vždy nacházelo přikrytí u řemeslníků.[3])

Veřejný život v městech repraesentovala řemesla spíš a nápadněji, nežli jiné vrstvy obyvatelstva. Slavnosti městské, slavnostní průvody, manifestační vystupování města nebylo bez řemesel ani myslitelno. Organisace řemeslné arci rády se ukazovaly. Na ten účel mívali i pražští malíři v zásobách svých „šorce", k nimž před slavností kupovali stuhy.[4]) Pekařům pražským sám Rudolf císař r. 1604 daroval šorc či širokou zástěru parádní, žlutou hedvábnou, na níž vymalována a vyzlacena koruna a R. II., preclík a calta.[5]) Tedy v kytlích ozdobných a v šorcech pod praporci cechovními organisace řemeslné kráčívaly vítat krále nebo zúčastňovaly se slavností církevních.

Cechy přičiňovaly také proběhem roku svými cechovními zvyky k veselejší rozmanitosti jednotvárného života městského. Zvláště o masopustě pořádali řemeslníci průvody a figurálné tance rozmanité. Jako v Němcích i u nás nosívali pekaři ohromný preclík, svého řemesla znamení, kterýž pak za veselého pití s hosty pojídali; řezníci někde ulicemi nosívali předlouhé jelito, nebo, jako v Jindřichově Hradci, krokem tanečným

---

[1]) Arch. praž. č. 1233. Fol. 1.

[2]) Tamž, č. 1483, 284.

[3]) R. 1573 u krejčího Hlubockého v Spál. ulici. Tomek. XII., 218.

[4]) Rkps. Krasoumn. Jednoty, č. 2, 81.

[5]) Viděl jsem ji na Jubilejní výstavě.

jdouce v před, vyhazovali s kůže, kterou drželi, mladíka, obyčejně učedníka, a na touž kůži ho zase chytali.[1]) Tomu říkali, že ho berou „na pádlo"; byla to zábava „s pádlem". Na obrázku z r. 1573 vidíme 15 řemeslníků, kteří kůži drží, v kruhu jsouce seřaděni. Také maškarní průvody a scény pouliční provozovali řemeslníci o masopustě. V Chebě soukenníci provozovali maškarství pluhem a lodí, zapřáhali ženské a tropili surovosti, až to r. 1597 obec zapověděla.[2]) Zda-li u nás nožíři a mečíři nebo jiní řemeslníci[3]) k veřejné zábavě provozovali „tance ve zbroji" či s meči, jako bylo zvykem po celé západní a severní Evropě až do Polska, o tom v knihách řemeslníků nic jsem nenašel, ale to jisto, že u nás takový mečový tanec znali a že ho naše panstvo již v XV. věku provozovalo. Tanečníci tvořili při hudbě figury a majíce meče v rukou šermovali, všelijaké „umělé" kousky na odiv stavíce.[4]) Byl tanec a průvod ve zbroji na svou dobu tak nákladný, že v Norimberce se k němu odhodlávali mečíři vždy teprve v přestávkách sedmiletých.[5])

Něco toho v skrovných poměrech provozovali u nás v době Rudolfově bezpochyby šermíři. Jináče školy šermířské byly u nás „od paměti lidské" stálou zábavou o nedělských dnech. Byly jako nyní divadla. Úloha, pořádati šermířské divadlo, náležela od starodávna řemeslu nožířskému, a jsou zápisy o tom, že konšelé sami, byli-li nožíři liknaví, rozkazovali, aby tu nebo tam plac ohledali a školu drželi.[6]) Tedy záleželo městské správě na té veřejné zábavě. Však to také konšelé pověděli v řádě, vydaném r. 1597 pražským nožířům proti šermířům toulavým, že jsou povinni držeti šermířské školy pro cvičení mládeže a též pro „poctivost města toho".

---

[1]) Tím ještě v XVIII. věku bavili řezníci panstvo hradecké. Ten zvyk byl také všude po Německu v XVI. věku a zvyky byly velmi konservativné. Viz Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo, 270. Týž v Českém Lidu XII., 153.

[2]) Z arch. chebsk. Opis v zemsk. arch. Něco o tom u Aubana v Obyčejích národů. O těch věcech Mummenhoff, Handwerk, 129, 130.

[3]) Ve Vratislavi r. 1620 u přítomnosti krále Fridricha i kožešníci takový tanec vedli. Scheible, Die gute, alte Zeit, 111.

[4]) Na příkl. stínali klukům klečícím čepice s hlavy bez ublížení.

[5]) O tom všem zevrubně u Zíbrta „Jak se kdy v Čech. tancovalo." 76—78.

[6]) Arch. praž. č. 1285, 124. R. 1595. Měli plac ohledati v Králově Dvoře v Praze.

Chtěli tedy, aby divadlo bylo městu na čest. Příjem z divadla bral cech nožířský a platil z něho útraty. V době Rudolfově již bylo dosti šermířů, kteří ve svém oboru měli speciální cvik a mnozí i živnost. Ti bývali od cechmistrů nožířského cechu k tomu najímáni, aby školy nedělní vedli pod vrchním dohledem nožířů. Aby byl mezi šermíři pořádek, r. 1597 nařízena jim v cechu nožířském registra, do nichž zapisováni (z čehož vzniklo později sdružení jako cech r. 1607). V tom pořadě, jak zapsáni, nožíři zvali je k provedení školy, jednou fechtýře, jenž šermoval rapírem, podruhé markusa, jenž šermoval mečem. Za tu nedělskou práci měl šermíř podíl ze vstupného; nožířským statutem určeno mu nejméně 10 krejcarů.[1])

Na kterého řada došla, aby „školu držel", ten se staršími nožíři byl povinen jíti na radní dům o dovolení školy a ustanovení hodiny, kdy bude představení. Z cechu nožířů půjčovány šermířům zbraně; poškození železné zbraně šermíř musil nahraditi, zlomení dřevěné zbraně neplatil nic. O řádě, kterak šermovati a chovati se, položíme na místě příhodnějším. Budiž jen letmo ještě dotčeno, že šermováno ve šraňcích; šraňky pořizoval domácí pán, v jehož domě se divadlo konalo, začež míval po bílém penízi od osoby a ovšem byl také odpověděn za to, aby obecenstvu dostalo se míst k sedění a k stání. Obecenstvo sedalo na pavlačích. Hodina divadla šermířského bývala po obědě brzo, dokud šermíři jsou ještě střízlivi. Obecenstvo vybízelo také šermíře toho neb onoho, aby se potýkal o peníze. Řemeslníci též sami vnášeli své rvačky soukromé na jeviště divadelní, jakož svědčí r. 1581 zápis soudní v Praze. Pobídl řezník řezníka v hospodě: „Nepůjdeš-li v neděli se mnou na školu, mám tě za zrádce, když já zdvihnu tesák a jmenovati tebe budu, nepostavíš-li se, budeš zrádce a 10 kop pokuty mi propadneš!" „Máš mne volnýho", odpověděl vyzvaný, „več se máme práti?" „V tesáky, zahrneme sobě rukávy za lokty a já někoho spravím!" S tou hrozbou se rozešli.[2])

Rozumí se, že při takové „rytířské" kratochvíli, k zápasu, k souboji nepřipouštěn člověk nečestný. R. 1606 nechtěli v Praze kožešníci dva, oba markusové, zápasiti s hrnčířem Antonínem, který byl „vyhlášen za šelmu", tedy za nectného. Uražený

---

[1]) Arch. praž., č. 994, 175.
[2]) Arch. praž. č. 1121, 191.

hrnčíř nadal kožešníkům šelem kočičích a dřízův a byl z toho soud.[1])

Každoročně při času sv. Víta držána v Praze v rychtě hlavní škola, k níž se scházeli z daleka z ciziny šermíři, kteří chodívali vůbec „za fechtem". Na hlavní škole konány zkoušky mistrovské a nejeden řemeslník povýšen za mistra od péra nebo od meče. Mistr obdržel stříbrný odlitek císařského znaku, do něhož směl sobě dáti vyrýti jméno své. O takové hlavní škole r. 1613 učinili markusové původem zedníka Lešnara stávku; nedostavili se, tudíž nebylo šermu s meči. Byly z toho žaloby u konšelů.[2])

O městské zábavy střelecké řemeslníci měli také zásluhu největší. V Praze i v městech venkovských skládaly se střelecké spolky formou cechů s představenými a pokladnicí (v Hradci Kr. slul takový spolek „konventem").[3]) Jejich členové byli měšťané všech kategorií, obchodníci i držitelé gruntů (i zemané, v Bělé „vládyci a rytíři")[4]) a podle nich řemeslníci; tito však věru nedrželi zadnější místo, ti obyčejně všecko k cvičení a k zábavě pořizovali a vedli. Ti spolkové oddávali se od starodávna střílení z lučišť a z kuší „ku ptáku", — doklady jsou u nás však teprve v XV. věku[5]) — mimo to již v XV. věku také oblíbili si střelbu z pušek „k cíli" či do terče, kterouž v Praze provozovali (od r. 1472) hlavně na ostrově (nyn. Střeleckém).

Střelbu k ptáku mívali v Praze za celé XVI. století v příkopě „pod věží novou" (od Prašné brány nynější k vodě) u brány koňské,[6]) za branou podál,[7]) na ostrově Velkých Benátkách (na Štvanici) i leckde v soukromé zahradě. Také na Střelecký ostrov uvedena střelba z kuší ku ptáku. Na venkově bývalo takové

---

[1]) Arch. praž. č. 1298, 322.

[2]) Tamže, č. 1291, 373.

[3]) Solař, Hradec. 106. R. 1585 měli v pokladně 50 kop; r. 1591 16 kop. Střelcům v Žatci odkázala pí Alžběta Arpinka 100 kop pro památku svého manžela Jana Arpina z Dorndorfa, který „ten cech" obnovil a vzdělal. Kn. žatec. v zems. arch. z r. 1551, fol. 218.

[4]) Arch. zem. mns. Výsady bělské.

[5]) Arch. Čes. VI., 95. Archaeol. Pam. X., 283. 1479 zpráva z Hory.

[6]) U koňské brány „přístřešek", z kterého střílejí ku ptáku. Arch. praž. 1060/a, 153.

[7]) V arch. zem. Varia. Z ruk. strahovského.

střílení provozováno obyčejně v městských parkánech pod hradbami, také za městem na některém vrchu.[1])

Kratochvilná střelba k ptáku, kteráž z Nizozemí rozšířila se po vší Evropě, konána jednou v rok, o letnicích, slavnostně; jináče střelci cvičívali se leckde co neděli. Někde v českých i německých městech držívali slavnostní střelbu ještě také o posvícení. O slavnosti střelecké vstaven na vysokou žerď (Beckovský píše: šibenici) dřevěný vyřezávaný nebo vycpaný pták, jehož bylo sestřeliti šípem.[2]) Připomíná se holubice, tetřev, papoušek, ale myslím, že obyčejně to byla tři prkénka sbitá v podobu rozkřídleného jakéhosi ptáka. Někde věšeli i drobné ceny na křídla toho ptáka, erbíky stříbrné a jiné „trošty", jichž na Starém městě střelci měli r. 1546 v opatrování konšelů 27.[3]) Kdo sestřelil ptáka nebo jeho zbytek stal se králem ptačím, obdržel hlavní cenu (připomíná se i vůl jako závodní cena) a směl aspoň ten den nositi na krku stříbrného ptáka, a potom snad jen malý odlitek jeho až do té chvíle, co učiněn králem někdo jiný. S hudbou vedli nebo vezli krále do města k hodokvasu. Po slavnosti musili střelci všecky erbíky a v Praze i ptáka stříbrného zase donésti na radní dům, kdež „takový pták" byl převážen a do škatule s erby zapečetěn.[4])

K zábavě střelecké v Praze i jinde přicházela i šlechta; naproti tomu r. 1579 zakazuje Vratislav z Pernštejna střelcům v Litomyšli, aby k střelbě z kuší do města nevnadili sedláků,

---

[1]) „Vrch, kde ptáka střílejí." Arch. Čes. XVII., 64. U Vodňan r. 1506. Litoměřičtí střelci r. 1611 chtěli s ptákem od města pryč na ostrov za mostem. Konšelé jim dali dříví na vztyčení ptáka, ale ne „na ostrově pro škodu trávám a píce". Kn. litom. č. 33, 30.

[2]) Obrazy toho viz v Hefner-Alteneck, Trachten V. 6. 443; Balt. Behema Codex picturatus; též ve vyd. Die Zunftordnung., Krakau Bucherově. Szkola strzelecka. Przeździecki, Wzory sztuki srednowiecznej. III. 29.

[3]) Arch. praž. č. 1280, 29. Trošty a erbíky vážily na Starém městě r. 1546 6 hřiven 8 lotů méně půl čtvrtce stříbra.

[4]) Když se ho r. 1546 střelci vypůjčovali i s erbíky, zaručil se král ptačí, na ten čas Jan, kolář od sv. Martina, a šest jiných osob, že pták i erby budou vráceny ve své váze. Tamže, 1280, 29. — R. 1561 musili býti „střelci z kuší" Vondřej Montan z Kosmačova, Matouš pasíř a J. Košťál napomínáni, aby klínoty s ptákem vrátili purkmistrovi. Arch. praž. 1235, 23. — V Bělé se usnesli „vládyci, rytíři a měšťané," že erby dají na udělání kalicha, stříbrného pozlaceného, na němž byl orel a kapoun, znaky Jana z Janovic a Zdenka z Rosic. Arch. mus. Výsady z Bělé.

což mi důkazem, že tam za peníze i sedlák puštěn k ráně.[1]) Při cvičení týdenním bývala cenou některá maličkost; střelci stříleli o husu,[2]) o konvici, o talíř nebo mísu cínovou,[3]) v Němcích i kalhoty[4]) se uvádějí jako cena. Lounští varují své střelce r. 1597, aby při cvičení zanechali „zbytečného žrádla".[5]) Přiházely se při střelbě hádky. R. 1542 ve Volyni seprali se střelci o konvici — o cenu střeleckou — při čemž, zdá se, že i purkmistr stržil některou ránu. Za to střelci posazeni na týden do šatlavy.[6]) V Praze r. 1616 rozdvojil se spolek střelecký, jenž měl stanoviště pod branou (Prašnou), v mladší a starší členy. Mladší „střelci z velikých kuší" učinili tovaryšstvo a „companii" proti starším, psali artikule proti starším, „aby jejich neřády obrátili v řády", a naposled se poprali a soudili.[7]) Že se i neštěstí přiházela, o tom jen mimochodem. Na př. r. 1570 když stříleli na ostrově v Praze o husy, jeden střelec ručnici, která selhala, odložil na římsu; potom o ni zavadil zámečník Trester a hned měl ruku prostřelenou, ručnice sama se zapálila a spustila. Z toho soud.[8]) Mám shromážděné aspoň trojí zápisy o tom, že blesk udeřil do žerdi s ptákem. Jednou v Brodě r. 1559 zabil při tom jedno ze tří pacholat pod žerdí sedících.[7]) To byli chlapci, kteří šípy sbírali po vystřelení.

Ačkoli řemeslníky, i rozmanitých oborů slučovalo jakés cítění sociální a kastovnické, kýs duch „du corps", přece nikde nikdy nezašli tak daleko, aby se v společenském životě od ostatních městských vrstev některak oddělovali. Oni se všemi ostatními cítili se jakožto společnost městská. A v té společnosti měli řemeslníci stejný s ostatními podíl v dobrých mravech i v nemravech. V kostele byli s ostatními stejně zbožni, v hospodě stejně nezřízeni a bujni, jakž obojí s sebou přinášela doba. Nelze pochybovati o tom, že valná většina řemeslníků valnou většinu hospodského pití konala klidně v přátelských hovorech; jsou zprávy, že bavívali

---

[1]) Arch. zemsk. z roudnic. knih. 1579.

[2]) Arch. praž. č. 1050, 14.

[3]) V Domažlicích r. 1616. Dvorský, Pam. o škol. 349. Tu Dvorský, nerozuměv, vztahoval střelbu na školní mládež.

[4]) Gengler. Stadtrechtsalterthümer. 469, 473.

[5]) Loun. arch. Registra radní z r. 1596.

[6]) Teplý, Volyň 176.

[7]) Arch. praž. č. 1068, 272.

[8]) Arch. praž. č. 1050, 14.

[9]) Beckovský, Poselkyně. I, 250.

se zpěvem, i zbožnými písničkami (v hospodě!), že klidně hrávali ve vrhcáby, v kuželky, v karty o malý peníz a nevinně.

Ale jako v jiných stavech a vrstvách od nádenníka po urozence nejeden nevěděl, kdy od pití upustiti, takž i u mistrů. Dělány proto na ně od souvěkovců satiry. V jedné čteme: „Zvláště mladí řemeslníci velmi jsou slabí dělníci; raději po pitích běží, často tam i v noci leží. Když vstanou, jdou na pálené, od nichž jest velmi schválené, a tak po včerejším chmeli, tu jim hlava zase zcelí . . . Bude znovu píti chtivo, protož odtud jdou na pivo. Tu jim šenkýřka neb paní přistrojí slavné snídaní . . . Tovaryši doma sedí, kde hospodář, málo vědí; aniž se o něho starají, lépe se bez něho mají. Hospodář přijda domů, musí spáti, a v měšci to najlép znáti; koupí vlny nebo kůži, to vyvěří neb se vzdluží; nežli ten orkaff zaplatí, jistinu i zisk utratí.“ Tak veršuje německý satirik o německých mistrech[1]; když to však r. 1585 přeloženo na česko, míněni tím byli i čeští mistři zajisté, neboť později i básník Lomnický opsal z hořejšího veršování veliký kus,[2]) aby potepal české řemeslníky pijany. Největší — pokud vím — pijanská rozpustilost zapsána v Praze r. 1591. To usadili se tři mistři, Jan Kraus (řemeslo se neuvádí), Jan Kouřimský, mlynář a Jarolím zlatník o masopustě v Nové lázni; vyseděli tu v škopcích i mimo škopky od neděle do středy a pili bez ustání po všecken ten čas; když nebylo po ruce Mariany, točili si sami a vypili dva sudy, „nechtějíce než pinty píti, jako hovada ním rozlívali“. K soudu se dostali, poněvadž, co vypili, nechtěli Marianě lazebnici zaplatiti.[3])

V hospodě sedíce, dosti často pohádali se mistři pro hru. Plzeňští konšelé r. 1574 na týden do šatlavy zavřeli uzdáře Volfa a jeho soudruha, že hry se dopustili, z čehož mezi sebou svádu a obapolné nezbedné řeči i pranici vzbudili, Volf pak ještě zvlášť odsouzen za obě nohy do klády na dvě neděle.[4]) V Lounech sládek Martin se sousedem Hasmanem poseděli a „k trumfu hráli“; ale již za chvíli se svadili, nadali si šelem a vyčetli si na vzájem krádež

---

[1]) Konráda Hosa Rozmlouvání Petra s pánem.

[2]) V „Tobolce zlaté.“

[3]) Arch. praž., Knih. vinařská 9, fol. 23. Z takových pijanů, kteří neradi platili, byl pražský hodinář Jindřich. Když r. 1592 umřel, přišla šenkéřka Alžběta k marám a řekla: „Bodejž tě hrom zabil, již si mi zaplatil, nebudeš na vonom světě pokoje míti.“ Tamže, fol. 40.

[4]) Arch. plzeň. Lib. sent. 7.

ječmene. A již sládek popadl sekeru (1620)[1]). Takové obrázky nejsou v pramenech městských právě vzácny. V jedné z knih plzeňských (lib. exped. č. 11) skoro na každém listě zápis, že měšťané jsou zavřeni pro hry a opilstvo.

Při tom nutno doložiti, že nehráli o málo. Pražský švec Jindřich r. 1570 prohrál na jednom sedění sto kop míšeňských! Dostal se do vězení, ale ani ne pro tu velikou prohru, jako proto, že byv před tím žádán od purkmistra, aby k nenadálé potřebě sto kop gr. č. obci půjčil, toho se učiniti zbraňoval.[2])

Někdy a někteří mistři snesli trpělivě řeč nepříjemnou i škádlení, jindy a jiní byli o maličkost ihned vzhůru. Takž v Kutné Hoře r. 1585 řekl švec Plch krejčímu, že krejčí nemají v čem choditi, než co lidem pokradou; a krejčí odvětil, že ševci nemají, než co zuby na kůži přitáhnou. A to si řekli „z kumštu a z dobrého tovaryšství". Byl z toho soud, urážka řemesla, ale pranice v hospodě nevznikla.[3]) Stejně tak skončilo se v Lounech, když byl v hospodě r. 1596 pověděl Jan Viktorinovic, že kopa mlynářů, kopa tkalců a kopa krejčí jest tři kopy zlodějů. Mlynář Žampach žaloval a věc smířena.[4])

Jindy však i pro maličkosti vznikalo tvrdé i vražedlné bití. R. 1614 v Praze krejčí Chládek dával připití ševci, a když švec nepřipil, hned vybídl ho „v rapíry", tedy na souboj; a když švec odvětil, že v rapíry neumí jíti, než aby se z sucha vymlátili, pustili se do sebe, což skončilo téměř zabitím.[5]) Někdy se k pivu přidala žárlivost jednoho řemesla na druhé a k bitvě stačil jediný posměšek. Na Novém městě kdes r. 1591 sešli se sládci a mlynáři v hospodě. Sládek Mikuláš vsadil se, že čtyři mlynářské v kalhotách unese. Na to slovo hned dva protivci vskočili na stůl, pak se porazili se stolu dolů, rvali se vesměs a sladovník jeden zabit sekerou.[6]) V Kutné Hoře r. 1606 seděli při pivě uzdáři a punčocháři, kteří sebou na vzájem pohrdali. Jeden uzdář zahvizdl punčochářovi v ucho, a v tu chvíli byla bitva, při níž nevinný host Joachim Špelink v hlavu škodně uražen jest, až mu při hojení kosti dobý-

---

[1]) Kn. svědom. loun. 1. C. 35, fol. 408.

[2]) Arch. praž. č. 25, 161.

[3]) Arch. kutnohor. Kn. memorab. O. 22.

[4]) Arch. loun. Registra purkmistr. 1589. I. A. 3, fol. N. 15.

[5]) Arch. praž. č. 1068, 214.

[6]) Arch. praž. č. 1122. Process 214. V hospodě u Hradeckých bylo

vány býti musily. Za to vinníci odsouzeni na 2 týdny do vězení a Špelinkovi nuceni zaplatiti.[1])

Ovšem takové zlostné osobní žárlivosti propukaly i na ulici mimo hospodské sedění při potkání. Jan Vojvoda z Jelenovic lázně měl s krejčími novoměstskými nějaké hněvy. Kterýs den r. 1581 šli mistři krejčí po Koňském trhu, potkali Vojvodu, a když je pozdravil, odpověděli mu, aby je políbil, a hned tasili rapíry a meče. Krvavou srážku zabránil primas, jenž s okna volal: „Páni krejčí, páni krejčí, již mnoho před sebe berete, že se po ulicích za lidmi honíte!" Krejčí ulevili a schovali zbraně. — Mistr bečvář Kroupa, maje hněv s některým kloboučníkem, chystal se zabíjeti kloboučníky napořád. Tvrdil, že některého z nich sobě k libosti zabije. A tak hrozil, až jednoho dne potkal se s tovaryšem kloboučnickým, kterému z nenadání dal „štus". Tovaryš nepomeškal a zabil Kroupu, začež se mu pak v soudě nestalo nic, poněvadž „se bránil násilí svému" (1542).[2]) Takových rvaček s koncem, byť ne ve všech nejsmutnějším, sbíhalo se v městech dost a dost a mistři řemeslní nemívali v nich účastenství nejmenší.

Zvláštnost doby jest, že se řemeslníci rvávali v hospodách i mimo ně pro štiplavé písničky. V Kutné Hoře bývaly rvačky ševců s jinými řemesly pro píseň „Psům ta rýžka, ševcům kůže"; nebo „Stala se jest novina, zrodila ševce kobyla"; nebo „Švec chodí po rynku mimo každý dům, nahlédaje, umřel-li jest kůň; neumřela než kobyla, ta by se ševcům hodila". Začátek takové písně v hospodě bylo jako znamení k bitvě.[3]) Kožešníky vždy rozbouřila píseň o kočkách. R. 1569 seděli v hospodě „na košíku" v Praze rozliční řemeslníci, mezi nimi i malíř Jan Myslík. A právě ten vypravuje v soudě, že Balcar kožešník počal zpívati píseň světskou bez ublížení jednoho každého; potom zpívali krejčí všickni spolu, ale ne tak dobře jako kožešník; i řekl jim dobrou měrou: „Já bych vás všecky do pytle vzpíval"; po malé chvíli „počal jeden tovaryš o kočkách zpívati proti kožešníku a on jim odpovídal nějakou písní, kteréž já neumím." Z toho vznikla tuhá rvačka všech. Hospodář s počátku je upokojil odehnav bojující od sebe holí, ale pak se pustili v kordy a jeden z krejčí

[1]) Zem. mus. Kn. kutnohor. Rkps., fol. 62.
[2]) Arch. praž. č. 1120, 125; č. 1130, 462.
[3]) Šimek, Arch. Pam. XIV. 269. Písně z r. 1536, 1548, 1551.

raněn. Rychtář všecky pobral.[1]) — R. 1620 Jan Korbel „šifař" seděl s tovaryši svými na Újezdě „u zlatého kohouta" na pivě a zpívali pobožné písničky. Dva ševci němečtí jali se zpívati na ně; z toho rvanice; „šifaři" házeli konvicemi a stolicemi; Korbel při tom zboden ranou „k smrti se schylující".[2]) — Pro nějakou píseň, kterou složil v Praze r. 1547 jakýsi Petřík z Náchoda s pomocníky na nevážnost a potupu tří cechů, sladovnického, řeznického a ševcovského, bylo by málem vzniklo pozdvižení po všem městě. Naposled byl Petřík zavřen, a píseň uznána lotrovskou, nevážnou, sodomskou a pro oplzlost a ohavnost nemohla býti do knihy vepsána. Zavřením hroženo i těm, kdo by ji kdekoli zpívali.[3])

Že též mistři stejného řemesla své zlosti vzájemné vypouštěli po hospodách i na ulicích, toť se rozumí samo; někdy zlost skončila se smutně. Novoměstský krejčí Enoch jen spatřil krejčího Daniele kterýs den r. 1578, ihned povolal na něho: „Psojede!" A byla z toho rvačka, v níž Daniel zabit, začež pak Enoch popraven.[4]) Zlost, kterou choval Jan Cypřiš, bečvář staroměstský, proti bečváři Václavovi Pětiprstému, vypukla v konečný projev v hospodě. Václav uťal Cypřišovi čtyři prsty ve rvačce, začež musil mu zaplatiti 150 kop míšeňských. Kromě toho poručeno mistru Václavovi že musí každého místa, kde by koliv Cypřiš v posedění byl, prázden býti, a byl-li by kde nenadále od Jana natrefen, musí odtud odejíti (1608).[5])

Zle bylo, sešli-li se u piva řemeslníci stolíři, se kteří se jim do řemesla pletli neoprávněně. Budiž tu jen jediná příhoda za doklad, kteraká nezkrotná zášť byla u tehdejších mistru proti stolířům. Bylo to r. 1586 v pražské hospodě „u Voštipu" nedaleko sv. Ducha. U jednoho stolu sedělo šest mistru krejčí, u druhého nějací krejčovští stoléři. Z nich jeden, Kašpar Tlustý, pravil k svým: „Já musím jednou pohledět, co ti mistři dělají, mají-li hudlaři peníze, aby zaplatili řád; nemají-li, chci za ně zaplatiti!" Šel k mistrum a položil se jim na stul. Mistr Petr Čermák ihned ho uhodil za krk, na to popadli se spolu, padli na zem, mistři vyvstali a vesměs všickni se strkali, prali, pohlavkovali,

[1]) Arch. praž. č. 1057, 75.
[2]) Arch. praž. č. 1483, 193.
[3]) Tamž, č. 100; fol. 142.
[4]) Tamž, č. 1135, 62.
[5]) Tamž č. 324, 343.

konvicemi házeli, po sobě šlapali. Kašpar Tlustý v té rvačce byl proboden a když tělo jeho mrtvé ohledováno bylo, „co hlavně zmačkané nalezeno jest". Petr Čermák odsouzen k smrti pro zabití.[1])

Souvisí úplně s povahou doby, v níž se i nejnižší zeman nadutě odděloval od měšťana (stejně jako měšťan od sedláka), že dosti často, zvláště při schůzích v hospodě, rvavě se do sebe pouštěli mistři, jakožto nižší stav, se stavy vyššími. Jest arci přirozeno, že s nejvyšší šlechtou, s pány, nesnadno se stýkali; pitky a bitvy bývaly sváděny jen se šlechtou nejnižší, v městech bydlící. Dokladů bylo by na knihu. Tady stůjte jen dva na poznanou věci a tehdejších lidí. Jan Hruška, jenž, jsa v službách komorního soudu, počítal se k zemanstvu, pravil v hospodě pražské krejčímu Vakrlovi posměšně: „Viď, že jsi stav!" K tomu odvece krejčí: „Co se na to ptáte, a já jsem taky stav!" Do toho vpletl se jiný a pravil Hruškovi: „I pane, ste stav a vaše matka prodávala po jarmarcích koření!" Z toho rvačka a zeman Hruška ze dveří vyhozen (1576).[2]) Hůře skončilo se r. 1535 v kterési krčmě, když pražský kovář Jan, měšťan novoměstský, začal posmívati se Lorencovi Zahrádskému ze Zahrádky, jenž ještě s dvěma zemany seděl za stolem. Když kovář vylil zemanům pivo, dali se do něho; kovář se bránil; šavlí „otevřel Lorencovi tvář", ale zemané mu přeťali ruku, porazili ho, „pškali ho" a také mu „otevřeli tvář" a pak utekli. Byl z toho soud.[3])

Někdy také propukala žárlivost řemesla proti učeným. Zvláštní případ žárlivosti sběhl se r. 1583 na Novém městě v Praze. Druhou neděli postní společnost seděla na víně, byli v ní bakaláři a mlynář Matěj či Mach Stupka. Mach podal na jednoho z učených otázku, jaký je rozdíl mezi pendere a pendere. Ten odvětil: Pendere vult justus, non vult pendere malignus, divide cum sociis, si non vis pendere solus. Na to obrátil se mlynář se svou latinou k bakaláři Pachovskému, napsal křídou na stole verš, kterýž Pachovský vyložiti nechtěl. Posmíval se mu tedy Mach mlynář, řka: „Děláš se učeným člověkem, proč nemůž toho vyložiti, vy už nic neumíte, usraní bakaláříčkové!" „Potvorníče!" odsekl Pachovský a byla

---

[1]) Arch. praž. č. 1058, 214.

[2]) Tamže č. 1054, 114. č. 1137, 46.

[3]) Arch. mus., knih. komor. soud. č. 7. G. fol. B. 18.

z toho všeobecná bitva; většina dali se do mlynáře Macha a dobře mu přidali, až na něm kabát strhali.[1])

Od polovice XVI. století bývaly zvláště v Praze dosti husté rvačky českých mistrů s lidmi německého národa. Někdy stačilo slovo, žert, a již byli v sobě. Zášť obojích byla jako ve vzduchu. Lounský lazebník Štěpán odporoval sládkovi Ondřeji v hospodě jen málo, sládek nadal mu šelem německých, prali se, žena sládkova hodila mezi rváče hrnec a pak bila Němce holí tak že mu potom chirurg (barvíř) železo hluboce do hlavy vstrčil (1618).[2]) Jindy zase začali práti Němci. R. 1602 seděli němečtí zedníci a císařští zpěváci kdesi v Praze na pivě; přišla Němkyně žebravá, položila se jim žertem na stůl, Čech Jiří Straka ji přestrašil, Němkyně křičela, a Němci se jí ujali; z toho byla pranice taková, že sám domácí pán, Pavel Had z Proseče, aby boj stavil, vytáhl zbraň, ale popíchal Straku, z čehož byl soud.[3])

Že prudcí Vlachové zvláště v Praze, kde jich bylo mnoho, působili často bitvy hospodské, to lze hádati již napřed. Na poznanou takové nepokojné společnosti význačný případ tento. R. 1592 v neděli před sv. Václavem seděli čeští mistři a tovaryši „u Jandů" na pivě; u jiného stolu Vlaši, většinou zedníci a hráli. U českého stolu zpívali pobožné písně, „chválili pána boha". Těm písním posmíval se jeden Vlach a bekal, i ostatní „bekali jazyky". Při tom lámali nějaký proutek po kusích a házeli na Čechy. Češi zase kus trávy hodili mezi Vlachy. Hrnčíř z Králova dvora zvolal: „Co na nás, šelmy vlaské, bekáte?!" A na jednoho českého řemeslníka, jenž se k Vlachům známil, voláno: „Co máš s těmi šelmami vlaskými a cizozemskými hráti?" V tom zase vyhozen kus trávy a Vlaši hned vstali všickni s dobytými tulichy, píchali a bodali, koho mohli; šenkéřka Dorota stála ve dveřích, Vlaši píchali přes její rameno, Jan Mager Vlach spíchal Lapáčka, který ani při té „rumrejšce" nebyl, spíchal ho jen tak na potkání; naposled všickni Vlaši utekli nezaplativše, ale jeden z nich, Vlach Petrle, sekerou zabitý zůstal.[1])

Snažil jsem se při všech případech, dosavad vybraných a typických, udati podněty, kterými se řemeslníci mezi sebou i s jinými

[1]) Arch. praž. č. 1120, 192.
[2]) Arch. lounský. Kn. svědom. z r. 1605 I C 35, fol. 364.
[3]) Arch. praž. č. 1063, 394.
[4]) Arch. praž. č. 1055, 287; 306.

lidmi sráželi; nutno však i to oznámiti, že v mnohých případech nebylo nepřátelského podnětu pražádného, nýbrž svár a bitvu způsobila pouhá bujnost tehdejších lidí. Na příklad r. 1579 seděli koželuzi v kterés hospodě na Poříčí v Praze. Vešel Kulíšek (nevím, kterého řemesla mistr) a „bez příčiny" vrazil do jednoho z koželuhů, z čehož ihned vznikla bitva, při níž jeden z hostí obdržel ránu takovou, že mu lazebník osm kostí z hlavy dobyl,[1]) a jiný měl jedenáct ran. V domě „u Sedláků" na Starém městě r. 1591 sládci, mistři i mládkové, nejprve zpívali „hanebné písničky", pak vyvstali, broukali, hodili sklenicemi, a pak chtěli sekati pro nic za nic nějakou starou ženu. Jiřík Šmid zlatník, vida tu vražedlnou bujnost, postavil se jim a sekaje na všecky strany vypral je z domu ven. Oni však sekali a tloukli na dům, „jako by nějaký odběžný byl nebo nějaká Sodoma" tak dlouho, až naproti jedna Němkyně hodila s okna dolů hrncem, pak sládci utekli.[2]) V Čáslavi r. 1541 při přátelském posedění z bujnosti lili mistři pekařští a jiní na mistra hřebenáře a jiné pivem a vínem; z toho na konec bitva, v níž Havlovi hřebenáři dvě žebry v boce přeraženy.[3])

Velmi zbytečná a surová byla bujnost, kterou některý zpitý mistr projevil k šenkéři nebo k šenkéřce, ovšem dali-li sobě ublížiti; bývalitě na hrubost tehdejších hostí zvykli a protož ostražiti. Již pouhé upomenutí, aby host platil řád, bývalo některému zlostnému mistru pobídkou k bití.[4]) Některý vzteklík schladil se na šenkéři i bez podnětu. Z nejhrubších případů tento. Seděli pražští ševci a nožíři a jiní mistři v kterési hospodě na Starém městě o tři stoly (1586). Krištof Polák pozdvihl se ze společnosti a hrozil, že bude Čechy práti, až budou jako oslové špráchati. Na ta slova se chytil každý za rapír a jinou zbraň a poprali se. Polákovi rapír vzali. A byl na chvíli pokoj. V tom Polák vyprosil si rapír, že chce pryč. I dali mu ho, a on „beze vší příčiny, jak rapír dosáhl, zrádně ho do šenkýře vstrčil, až z něho střeva lezly".

---

[1]) Lazebník Sucholand skládaje ty kosti na soudě pravil, že toho raněného Finka teď „by špendlíkem zabil na tý ráně, aneb, jak upadne, od toho shasne." Arch. praž. č. 1051, 255.

[2]) Tamž, č. 1055, 63.

[3]) Knih. čáslav. č. C. 9, fol. D. 16.

[4]) Příklady v Lounech. Kn. svědom. 1584—1605. 1. C. 34, fol. 407. V Praze č. 990, fol. 14. Musili dva koželužští mistři šeňkéři do západu slunce zaplatiti za sbití 10 kop českých r. 1556. Šenkéř chtěl víc, ale konšelé nalezli, že rána nebyla ani smrtelna ani tak zvláště škodna.

Když se šenkýř uzdravil, žaloval, a Polák vzteklost svoji, až nepříčetnou, bezpochyby zaplatil.[1]) Z těch šenkéřů a hospodářů hospodských, kteří zuřivému hosti oplatili, byl hospodář Osvald od hřebene v Praze, jenž, napaden byv, německému mistru Volfu Perovi uťal dva prsty a u soudu vyhrál, poněvadž Volf začal.[2])

Oblíbeno bylo všude v městech — a jmenovitě v Pražských — že bujnější sousedé, jdouce nočně z hospody, působili po ulicích veliké hřmoty. Bylo-li možno, i s hudbou dávali se domů provázeti. I v tom mistři řemeslní s jinými sousedy veselými stejně kráčeli. I v době pobělohorské (1632), kterou pokládáme za hroznou, zapsáno o mlynáři pražském Jakubu Součkovi, aby se toho více nedopouštěl a s muzikou po ulicích nechodil.[3])

Zápisů o nočních křicích jest hojně v městských knihách a purkmistři nestačili trestati. A což bývali křiklouni nedůtklivi, když je někdo okřikl. R. 1592 švec novoměstský mistr Kunda se synem byli od hospodáře rathouzního, tedy od úřední osoby napomenuti, by nekřičeli, někdo že nemocný býti může, aby se nelekl. Na toto napomenutí ševci převrhli hospodáře přes klády či tesanice, roztrhali mu okruží, bili ho. Jemu na pomoc vyběhli sousedé v košilích, bosi, krytí jen kožichem, a osvobodili hospodáře rathouzního z rukou zuřivých řemeslníků.[4]) Z toho arci soud a trest.

Když sousedé s oken napomínali, obyčejnou odpovědí bylo, že bujní mistři vyzvali volajícího, aby sešel dolů a je-li dobrý své mateře syn, aby se zbraní s nimi se „pokoštoval". Pobízeli tedy na souboj. Když nešel, činili hluk větší předešlého. Jak si někdy obecenstvo ze spánku vyrušené pomáhalo, o tom svědčí kdosi r. 1570 v soudě staropražském: „Nedaleko rynku v té ulici vždy bývá od těch ševců boží dopuštění, (onehdy) tovaryši zlatničtí hrozně láli, a pobízeli někoho dolů — i hodil kdosi hrncem dolů, nevím z kterého okna šoustlo, tu opět láli." ale šli pryč.[5]) Stejně nedůtklivi byli, když jejich rvačku někdo chtěl rozvazovat a zastavovat. To kdys r. 1559 Petr mistr sládek

---

[1]) Arch. praž. č. 1054, 146.
[2]) Tamže č. 990, 160.
[3]) Arch. mus. J. A. 16, fol. 9.
[4]) Arch. praž. č. 1122. 212.
[5]) Arch. praž. č. 1050, 46.

ve dvě hodiny na noc přihodil se k pranici nožířů, ihned jeden z nich, tovaryš Kulhánek po cizineckém zvyku soubojovém obalil si ruku sukní, hnal se na sládka, podskočil mu kord, ale nějak neobratně, neboť pak žaluje v soudě novoměstském, že mu sládek s pomocníky „pět ran na jeho zdraví udělali". Konšelé rozhodli ortelem, že sládek tím zsekáním vinen není, ale že proti jistému poručení, aby žádný po hodině na noc v domích šenkovních nacházeti se nedal a po městě povykův se nedopouštěl, toho dopustiti se směl, protož odsouzen k šatlavě.[1]) Některého rozjařeného mistra vůbec bylo nebezpečno v noci potkati na ulici. Z takových nebezpečných byl v Praze Matoušek, mistr řemesla vetešného (švec); ten, když nočně na kolik lidí byl útočil, odsouzen k vězení a k tomu, aby nenosil zbraně. Vyšed z vazby, nenosil zbraně, ale na posměch konšelům dával zbraň za sebou nositi, snad od učedníka, a nočně lidi tepal zas. R. 1550 stížili ho za to žalářem těžším a puštěn jen na rukojmí, že nepůjde do hospody, že vůbec nepůjde z domu než k nakupování věcí k řemeslu, do kostela a za tři neděle do lázně.[2]) V Lounech bývalo nebezpečno potkati opilé řemeslníky na mostě. V registrech purkmistra lounského nejeden zápis kolem r. 1577, že do vězení dostali se ti oni, poněvadž shodili někoho s mostu do vody. Obzvláště uvádějí se sousedé ze vsi Nečich, kteří byli s mostu strkáni.[3])

Jest věc přirozená, že nezbedný mistr svoji neurvalost donesl domů a týraje ženu, bouřil všecek dům. Leč o tom již náleží jednati při životě soukromém, tu však budiž poznámka, když tou příčinou chování některého mistra až do nebe volalo, že konšelé i práva městského, a tudíž i řemesla zbavovali takového hříšníka.[4])

Provodili jsme mistry řemeslné ve všech jejich stycích s organisací i se společností městskou. Postůjme u poslední věci života jejich. U pohřbu. Organisovaný mistr měl pojištěný pohřeb na

---

[1]) Tamže č. 990, 479. Podobný případ v Praze r. 1552, kde jeden rváče rozvazoval, ale při tom je bil — ten souzen pro zbití; druhý je rozvazoval a nebil, proto od soudu „za nevinného vyčištěn." Arch. praž. č. 1154, K 18.

[2]) Arch. praž. 1280, 67.

[3]) Registr. arch. lounsk. 1 A. 1., fol. H 2, H 9 a j.

[4]) Na př. v Praze krejčího Matouše r. 1561 „pro vaystupy proti manželce i dětem svým a tudíž i proti sousedům." Arch. praž. č. 535, XXV.

tehdejší dobu šumný, neboť se ho zúčastňoval cech. Dotčeno jinde svrchu, že cech na tu pohřební slávu měl zásobu svěc, příkrov nákladný a erby. Ve všech řádech řemeslných stanoveny tresty těm, kteří by nešli na pohřeb, jsouce statutem povinni. Pokuta bývala v starší době groš, někde i jen míšeňský, v XVI. věku vyskytují se pokuty pěti, deseti i patnácti grošů českých či také po libře vosku.[1]) Povinnost docházeti k pohřbům mistrů byla všude všeobecná tak, že musili na takový pohřeb všickni mistři i tovaryši; umřel-li však syn misterský nebo dcera, někde chodili k pohřbu jen mistři, jinde pouze jejich ženy.[2]) Umřelo-li malé dítě misterské, ženy všecky byly povinny jíti.[3]) Ale v řádě bečvářů turnovských z r. 1564 káže se, aby všickni bez rozdílu zúčastňovali se pohřbu, když umře mistr, mistrová, kdo z dětí a čeládky.[4])

Cechové ctili pohřbem také mrtvé příbuzné misterské. V řadě malířů pražských čte se, kdyby měl mistr nějakého příbuzného u sebe nebo jinde, i ten (umra) za 40 grošů míš. dostane svíce, příkrov a mistři k pohřbu se propůjčí.[5]) Proto se mistr malíř Šimon Ledecký velmi zlobil, že žádný z mistru nešel na pochovávání, když mu umřela tchýně. Nechtěl pak také k žádnému funusu docházeti, až z toho byly žaloby.[6])

Nejmladší mistři byli povinni mrtvého na marách v otevřené rakvi (dle tehdejšího nemoudrého zvyku) nésti k hrobu; také tovaryši pomáhali.[7]) Kdo nesli, oděli se v cechovní černé pláště. Několik mistrů provodili mrtvého, majíce v rukou svíce nebo postávníky (fakule v holích).

Bývaly misterské pohřby tehdejším lidem na pohledění tak stkvěly, že bohatší sousedé snažili se vstupováním v bratrstvo

---

[1]) U mydlářů v Hradci Král. 5 gr. č.; u pražských mandlířů již r. 1562 10 gr. mistr, 5 gr. tovaryš; arch. praž. 556. U malířů pražských r. 1598 libra vosku a tovaryš 2 groše bílé. U ševců novoměstských r. 1594 libra vosku nebo na penězích 15 grošu míš. a cechmistr, nešel-li by, dej 15 gr. českých. Arch. praž. 556.

[2]) Arch. praž. č. 994, 178.

[3]) Řád řezn. v Chrudimi 1547. Časop. Č. Mus. 1863, 213.

[4]) Z opisu dr. Šimákových.

[5]) Řád z r. 1598. (U Chytila v Malirstvě.)

[6]) Arch. praž. č. 1289, 321, 331.

[7]) Řád kovář. malostran. 1608.

cechovní a placením příspěvků pojistiti sobě pohřby stejně takové, či, jak v Těšíně slezském říkali, kdyby pán bůh smerť dopustil, aby pěkně pochováni byli.[1]) A poněvadž nic na světě není bez chyby, nutno věrně vyznati, že poměrně často přicházeli mistři k pohřbům nestřízlivi. To snad tím, že v domě „smutku" byli před pohřbem uctěni pivem nebo vínem. Že se pak opilému, když nesl máry, střízliví spolumistři mladí posmívali a o pohřbu „ho za blázna měli",[2]) tomu při mladých lidech ani se nedivme.

---

[1]) Věstn. Opav. 1897, 31.

[2]) Zem. mus., kniha řeznická 24. G. 6. z. r. 1616.

X.

Učedník.

Kdežto v nejstarších dobách byl poměr učedníka k organisaci nejistý a mnoho zůstávalo na soukromé smlouvě s mistrem, který učedníka v učení přijal, v XVI. století již cech řídil, co se týkalo učedníka, všecko; o všem chtěl věděti přímo nebo skrze zástupce své (cechmistry), chtěl míti v evidenci kvalitu učedníků, jejich počet, výchovu; brával i soukromoprávní smlouvu mistrovu k vědomosti. Začátky té závislosti na cechu jsou arci namnoze již v XV. věku,[1]) ale v XVI. věku jest ta závislost všeobecně a bez výjimky platna. Původem jejím jest sic péče cechu o dobrou výchovu příštího tovaryše a mistra po stránce morální i technické, ale také snaha, aby učedník nedostal se k mistru necechovnímu, neoprávněnému, u něhož učení neneslo platnosti,[2]) a v soutěži aby neměl jeden mistr cechovní víc učedníků nežli druhý. Při zevrubnějších případnostech najdeme ještě jiné leckteré drobné rozdíly od starší doby.

Ani v XVI. století nebylo nikde určeno, kolik let nejméně má chlapec míti, když se béře do učení. Pokud jdou zprávy, obyčejně byli to chlapci zrostlejší, nejméně dvanáctiletí, stejně tak jako v Němcích obvyklo.[3]) Že bývali i starší, toť souditi lze ze

---

[1]) Také na Moravě, v Jihlavě, již r. 1455 hrozili stolaři, kdo by učil bez vědomosti cechmistrů, aby propadl pokutě. Perg. list. v Morav. arch. zemském.

[2]) Dle řádu pražských malířů z r. 1598 musil se vyučenec fušerův učiti znova.

[3]) Malíř Dürer r. 1485 vstoupil do učení čtrnáctiletý. Kristeller, Kupferstich, 49.

zákazů, aby se učedník neženil.[1]) V tom století poměrně dosti často se přihází, že se dává na učení junák, který proběhl školy. „Vyučiv se žákovství, dal se na řemeslo ševcovské", tak hovoří pramen pražský o komsi r. 1563. Kniha lounská zase uvádí r. 1590, že byl dán na soukennictví student (Václav Stříbrský), který nezdárně proběhl školy v Hoře a v Chomutově; v Kouřimi chce r. 1619 Eliáš Horacius, literního umění mládenec, vysvědčení o poctivosti, poněvadž se chce dáti v Rakovníce na řeznictví.[2]) Podobné případy opakují se.

Než byl učedník v cechu ohlášen, dbáváno v XVI. věku již téměř obecně toho, aby se v řemesle poněkud zkusil, bude-li mu řemeslo „k mysli". Říkali tomu pokušení, košt, ohledání (na Moravě). Mistr měl při tom „koštu" poznati kandidátovy „kvalitates".[3]) Řezníci, kováři a koláři moravští (a naši zajisté též) zkoušeli také tělesnou zdatnost nastávajícího učedníka.[4])

Pokoštování trvalo u největšího počtu řemesel dvě neděle, u zámečníků tři, u pražských pernikářů (1613) čtyři, u šmukýřů (1584) šest neděl.[5])

Po koštu s mistrem smlouva učiněna soukromá o tom, kolik let učby bude a co za to. S tím se pak šlo do cechu. Jen málo který cech dopouštěl, aby se učedník ohlašoval pouze před staršími mimo hromadu cechovní.[6]) V Brodě Německém řád kloboučnický z r. 1544 připouští sic jednání o učedníka před cechmistry, ale s přibráním jednoho neb dvou mistrů obecních a dvou tovaryšů, což zvyk asi z Moravy přijatý.[7])

---

[1]) Toť stává v řádech sladovnických některých; také r. 1540 u kloboučníků Nového města Pražského. Ale ženatí učedníci byli, a to ti, kteří, nejsouce z řemesla, pojali dceru nebo vdovu mistrovskou a chtěli provozovati řemeslo. Ti se musili učiti mu. Viz řád pekařů, mlyn., pernikářů v Chocni z r. 1569. Barvíř, Choceň 115. Na apatykářství r. 1571 dal se v Praze hoch čtrnáctiletý. Archiv praž č. 1050, 122.

[2]) Kn. komorn. soudu v zem. mus. 14. G. 358; kn. arch. lounsk. soudní z r. 1594; 186. Kouřimský manuál 16.

[3]) Tak čteme v řádě malířů pražských r. 1669.

[4]) Kameníček, Zemsk. sněm. morav. III, 120.

[5]) V Německu býval košt hlavně u ševců, truhlářů, knihařů, a to od 2 do 4 neděl. Mummenhoff, Handwerk. 58. — Gen. artikule Karla VI. z r. 1739 žádají průbu 6 neděl; učení u tesařů, provazníků, hrnčířů 2leté, u kožešníků, zlatníků, kameníků 4, ostatních 3.

[6]) Z těch je na př. cech kovářů v Kutné Hoře 1593.

[7]) Orig. v Želivě. Opis v arch. mus. S přibráním mistrů dělo se to i u ševců v Třebíči; ještě v XVII. stol.; u kožišníků v Rakovníce r. 1564.

Do schůze cechovní [1]) dostavil se mistr se svým nastávajícím učedníkem, kterého provázel otec nebo poručník a také příbuzní, přišli i rukojmové, a tu vykonáván u nás — a všude v cizině, kde byly organisace [2]) — akt slavnostního přijetí v učení. V XVI. věku byl ten akt plný okolků, formalit a mnohého mluvení. Učiněna otázka ke všem mistrům, vědí-li co proti tomu učedníkovi. Při tom chlapec se svým průvodem musil ven. Trikrát ta otázka podána. Když nevěděl nikdo nic zlého, chlapec vstoupil a vyzván, aby předložil list zachovací a svědectví o poctivém zplození. Chlapec se svými zase musil ven, a mistři uvažovali o tom listě. Po takovém listě vlastně už se sháněl mistr, jakmile poprve spatřil učedníka, kteréhož měl učiti. Bez listu r. 1607 ani kapelník Zykota nechtěl přijmouti chlapce do učení muziky,[3]) ač nelze nezmíniti se, že teprve r. 1576 staroměstští kožešníci se usnášejí, aby žádný učedník se nejednal, leč bude míti list, kterak jest řádně splozen.[4]) Toť patrně kodifikace starého zvyku. Když list uznán v cechu správným, vložen do cechovní truhlice, aby tu ležel až do vyučení,[5]) což chlapci oznámeno. Byl-li chlapec poddaný, XVI. století vynutilo v cechu pečlivou otázku, má-li dovolení vrchnosti k učení.[6]) Že se má učedník věrou srovnati, o tom čtu jen u koželuhů čáslavských r. 1541. Dále učiněna otázka, podnikl-li chlapec koštování a má-li k tomu řemeslu mysl. Po té mistr oznámil, kterakou smlouvu má o hocha stran let učení a podmínek. Po té mistr musil ven i s učedníkem, a cechmistři se ptali vůkol, má-li kdo co proti tomu mistrovi, jenž chce učiti. Pak zase voláni všickni, a cechmistr vyložil chlapci povinnost a dal naučení řečí vždy stejnou a velmi obšírnou.

---

[1]) V Žamberce řezníci na to ustanovili r. 1576 smrtelnou neděli. Albert-Chotovský, Žamberk.

[2]) Ve Francii viz Lavisse Histoire générale II., 513. V Němcích Munmenhoff, Handwerk. 57.

[3]) Arch. pražs. č. 1066, 283.

[4]) Měst. mns. praž. „Legistra, v kterých se učedníci zapisují."

[5]) Což tu bylo sháňky a úředních oprav, když učedníku Richtrovi z České Kamenice, jenž se učil v Kostelci n. Lab. pekařství, r. 1599 v čas morový list se z truhlice ztratil. Konšelé mělničtí musili napravovati a na prosbu všeho cechu pekařův a perníkářů r. 1600 dáti psáti znova. Arch. mělnic. č. 13, fol. 76, 122.

[6]) Zprávy zemsk. archiv. II, 116. Jan z Proseče dovoluje poddanému ze vsi Zelenče r. 1605 učiti se koželužství.

Osloviv ho „mládenče", pověděl mu nejprv, že přistupuje k řemeslu a k řádu poctivému a dobrému, a protož povinen bude ne podle vůle své, ale jak mu teď předloženo bude, chovati se. Předně a nejprve aby se pána Boha bál, přikázaními jeho se řídil, do chrámu chodil, slovo boží poslouchal, i doma se modlíval, ač chce-li od Boha pokuty se uvarovati a raději prodlouženého života dojíti. Druhý kus naučení týkal se tovaryšstva zlého. Toho se měl učedník vystříhati jako jedu lítého, poněvadž tovaryšstvo zlé odvracuje od Boha, dobrou mysl porušuje, počestné mravy vyhání, a když není bázně boží, páší se hříchy, a z těch je hanba, trestání i naposledy zahynutí.

Kterak se chovati k mistrovi a jeho manželce či k hospodáři a k hospodyni, toho dotýkal se kus třetí. Především musí jich poslouchati, šetrně, uctivě, ochotně v řeči i v skutku se k nim ukazovati, poněvadž se postavují jemu na místě rodičů za otce i za matku. Cožkoli poručí, byť pak i krom řemesla bylo, povinen uposlechnouti beze všeho odbreptávání. Ovšem také cechmistry, mistry, též jiné poctivé lidi, zvláště starožitné, musí v poctivosti míti, pozdravení jim dávati s odkrytím hlavy, též k mladším vlídnost prokazovati. Ve zdvořilosti bude jeho pochvala.

Další napomínání týkalo se práce. Tu aby konal upřímně a věrně, bedlivě, pilně, aby sobě v pamět vkládal, jak se které dílo v řemesle dělati má; škody aby nečinil, zvláště ne zúmyslné. Kdyby někdo jiný škodu zdělal, to ať oznámí, aby nebyl sám v podezření, ale nechť není pochlebníkem a nedělá různice mezi čeledí domácí. Co se doma zběhne, ať nevynáší ven, klevet ať nedělá a jiných nespravuje. Co mu nepřináleží, toho aby sobě nevěrně neosoboval, však ví, kdo krade, kam přichází. Bude-li mluviti vždy pravdu, nebude se báti žádného zahanbení. Oplzlého mluvení, lání, hromování, přísahání, neslušného zpívání aby se vystřehl; jest to ku pohoršení dobrých lidí a zvláště dítek, kterých se zlé spíše přichytí než dobré. Jeden kus napomínání týkal se poměru učedníka k tovaryšům. I těch musí býti poslušen, když rozkazují a není na škodu hospodářovu; jich ať se také doptává, kdyby něčemu v díle nerozuměl, oni ho i o tom poučí, kterak se chovati v dělnici i venku. Stran domácího pořádku učedník napomenut, aby bez opovědi u hospodáře nebo hospodyně nevycházel; když ho pustí, aby vyřídě svou věc ihned se vrátil

„a ne, jako říkají, uprosil se na píď a šel na loket". Hospodář, když právě není učedníka doma potřebí, dovolí ho také do hospody mezi tovaryše, když budou při pořádku; však po schůzi aby šel domů a tovaryšům se nerovnal, to jest aby s nimi nezůstal na pití.[1]) Do her se pouštěti učedník nesmí, bývajíť pro hru i tovaryši trestáni; ve všední dny nemá zaháleti, povyků nočních, ožralství ani jiných rozpustilostí se nemá dopouštěti pod skutečným trestáním. Kdyby se mu kdy v čem ubližovalo, nemá sobě sám napravovati ani z učení utíkati, neboť tím by čest potratil a pány rukojmí zavedl (že by musili platiti); spíše má vznésti žalobu k hospodáři nebo k rukojmům, a nebudou-li ti moci napraviti, spraví to páni starší.

Po té mu úředně ohlásili, kolik let se bude učiti, a mnohými slovy otevřeli průhled do budoucna, až se vyučí a bude roven tovaryšům jiným, že bude moci kdekoli pracovati, i provandrovati se do Moravy, do Uher. Jak se v učení svém zachová, tak to hospodář opoví a do cechovních knih se zapíše, buď zle nebo dobře, a když bude listů zachovacích od řemesla potřebovati, dostane takové, jaké v knize poznamenáni. Řeč končila se slibem, že mistr bude naň laskav, páni rukojmové že budou míti nad ním zalíbení, a cechmistři pozor.[2])

---

[1]) Což vyřekli ve svých statutech r. 1562 ševci novoměstští drasticky: vykonaje pořádek, aby učedník šel raději do domu božího a nezůstal v hospodě, „by se prve ožralství nežli řemeslu nenaučil." Mus. města Prahy.

[2]) Celistvou řeč našel a uveřejnil Teplý v Děj. m. Volyně 106 a násl. Není však z XV. nežli ze XVI. věku. Jednotlivé kusy téhož rozumu jsou leckde po archivech.

Zajímavo přirovnati řeč sladovnickou o sto let mladší (z konce XVII. věku). Úvodem di cechmistr, že se mistři i tovaryši shromáždili ve veřtatě lermistrově, aby tu byl učedník připověděn. Potom začala se řeč. „Tak předně ptám se, zdaliž z vnuknutí p. Boha nebo z přinucení (vrchnosti, rodičů, přátel) sobě toto řemeslo poctivé sladovnické zvoluješ a do něho za jednoho učedníka připověděnej na rok nebo dvě leta žádostiv jsi a jemu bez nejmenší chyby a zpronevěření vyučen býti žádáš?" Po té otázce cechmistr promluvil o poctivém zplození učedníkově i o křtu jeho v samospasitelné katolické víře. Nemá-li o tom listu, nechať „dva hodnověrné kmotry nebo svědky zaopatřené má." Stran zbožnosti napomínání byla stejna jako ani jinak nelze. Učedník varován zlého tovaryšstva. Poslušnost měl prokazovati nejen lermistru, ale všem jiným mistrům i tovaryšům. Na veřtatě byl povinen zachovati tajnost, věrnost, čistotu; co mu pan lermistr svěří, nesměl rozundavati. „In summa všechno, co tobě poručí, beze všeho fortele zachovávati povinen budeš." Dále mu slíbeno, kdyby

Učedník slíbil; při tom rukojmové dotvrdili slib závazkem či rukojemstvím, že propadnou určitou summu, kdyby učedník se některak proti danému napomenutí prohřešil. Velmi široce naznačili to v Třebíči tkalci: prý, jestliže by pro učedníka cechu jaká outržka se činila, tehdy aby otec jeho a rukojmové odpovídati byli povinni.[1])

Rukojmové uvolovali se k penězům nestejným. Nejmenší zarukovaný peníz v XVI. věku byly dvě kopy české (to shledávám nejčastěji v organisacích pekařů, mlynářů, pernikářů); největší počet řemesel chtíval zaručení deseti kopami míšeňskými,[2]) někde arci chtívali méně, jinde víc,[3]) nejvíc — 25 kop českých či 50 kop. míš. žádali od rukojmů šmukýři pražští, čehož výklad pravděpodobný bude ten, že učedník pobýval v krámě, kde bývala hromada drobných věcí drahých.[4])

Po učiněných slibech a prohlášení rukojmů platilo se „pro pamět" do cechu nebo „památné". Z památného časem stal se plat za přijetí učedníka v cech. V rožmberských městech i mistr musil přidati.[5]) Platilo se voskem i penězi. Učedníci do polou XVI. věku většinou skládali památného po jedné libře vosku;

---

lermistr umřel, že ho kterýkoli mistr doučí. Hned potom řeč skončena přáním: „Nyní, pane lermistře, vám i jemu přejeme zdraví, štěstí; a hojného požehnání vinšujeme zdeť časně a potom na nebi věčně Amen."

Opis z r. 1720 jakožto extrakt z pražských artikulů sladovnických půjčil mi redakt. Tiller. Celkem není řeč sladovníků tak rozvláčna jako řeč řemeslníků volyňských.

[1]) Cechovní řád, opis v mus. zemsk.

[2]) Uvádím pro doklad jen truhláře táborské (1553), mandlíře (1562), kožešníky v Bělé a v Boleslavě Ml. (1581), kruhaře v Praze (1582), zedníky pražské (1586, 1610), hřebenáře novoměstské (1588), tkalce pražské (1590), jircháře (1603), toboláře pražské (1609), hrnčíře novoměst. (1612), zámečníky a pernikáře praž. (1612, 1613).

[3]) Čtyři tolary chtívali tesaři malostranští (1594), pět kop míš. uzdáři táborští (1553) a pokrývači praž. (1613), šest kop punčocháři po všem království (1612); jedenáct kop kováři a koláři v Českém Dubě, v Boleslavě Ml. (1568).

[4]) Učedník u šmukýřů pražských musil dle statut z r. 1584 připověděti se, že „bude v domě, v krámě, v prodaji pána svého všech věcí věrně se chovati." Arch. praž. knih. šmukýřů, č. 163.

[5]) Antl. Arch. Památ. XVIII, 62.

od polovice řečeného věku po dvou librách[1]); vyskytuje se však povinnost i tří a čtyř liber.[2])

Placení vosku, jenž oddáván kostelu, rozdělovalo se někde tak, že libra skládána hned a ostatek při vyučení. Nestejnost bývala co do platu peněžitého. Někde vyskytuje se groš, dva groše, dvanáct i dvacet grošů (v Žatci všecky cechy), což všecko ještě má ráz skrovnějšího „památného", ale u krejčí v Rakovníce (1580) musí za učedníka položen býti do cechu 50 grošů, u řezníků i v Žamberce (1576) kopa, též tak u ševců v Sobotce (1597), u pekařů v Ústí Labském (1608), u krejčí a postřihačů v Prachaticích (1565) a leckde jinde; dvě kopy u pekařů a mlynářů pražských a leckde v organisacích sladovnických; čtyři kopy v organisacích soukennických (Nové město 1596, Liberec 1575), tu a tam u koželuhů (Kadaň 1588). Takový nemalý plat pozbývá rázu „památného" a jest platem „přístupným", platem za přijetí, a to dosti velikým, tak že nelze zbaviti se podezírání, že jím měl býti v druhé polovici XVI. věku přístup k učení znesnadněn, přes to, že cech v některých statutech napomínal se, aby v placení zachoval mírnost, když učedník chud.[3]) Přístupné spláceli někteří dlouho.

Že by u nás kdes byli v cechu zarazili přijímání učedníků na časy určité, toho neshledal jsem, až r. 1700 jeví se omezení ve Bzenci na Moravě.[4]) V Němcích to dělali, jmenovitě v Norimberce, aby prý zabránili řemesla přeplnění; i na 25 let zarazili učedníkům vstup v některé řemeslo. Tato překážka však platila jen chudým; bohatí mohli ji větším vstupným obejíti. Sic jináče jest zajímavý úkaz, že do našich řemesel se učedníci nehnali takovým počtem, aby bylo nutno je zarážeti. V Jičíně v cechu, v němž bylo sedmero řemeslo sdruženo, přijímali počátkem XVII. věku ročně 5, 6 učedníků.[5]) Což málo to jest, když v řemesle

---

[1]) Pouhou libru najdeš v druhé půlce XVI. věku u všech cechu žateckých a pak již také u tesařů; avšak u sladovníků rakovnických ještě v dobách pobělohorských.

[2]) Po třech librách placeno u kovářů a kolářů v Česk. Dubě, v Ml. Boleslavě (1568), u soustružníků pražských (1576), u punčochářů (1612), u koželuhů v Kadani (1588) a j. Po čtyřech librách u pekařů v Ústí Labském (1608), u koželuhův a ševců v Roudnici (1610), u ševců na Nov. městě v Praze (1613).

[3]) V řádě souken. praž. Arch. praž. č. 556.

[4]) Cvrček v Č. Mat. Mor. XXIX, 34.

[5]) Arch. zem. mus. Registra kolářů, kovářů atd.

staroměstských malířů od r. 1492—1582 jest zapsáno 58 učedníků! [1]) Ani to není nad míru mnoho, zapsáno-li v řemesle staroměstských kožešníků od r. 1556—1620, tedy ve 64 letech jednou tolik učedníku jako u malířů za 90 let.[2]) Mimochodem dotčeno budiž, že jest v těch skrovných počtech důkaz, že naše řemesla v době Rudolfově nepřeplnila se přirozeným rozvojem vnitřním, ale jen návalem cizích mistrů.

Než vraťme se k slavnostnímu přijímání učedníku do cechu. Posledním aktem byl zápis. Za ten bylo platiti písaři několik grošů. Zápisy bývaly stručny. Nejprv jmeno učedníkovo, pak u kterého mistra „se zjednal" nebo u kterého chce „sloužiti z řemesla" a kolik let. Dále jmenováni rukojmové a jejich rukojemství [3]) a na konec zaznamenán památný plat. Mistrové z opatrnosti také dávali zapisovati své synky, oznamujíce, po kolik let je učiti míní.[4])

Zápisem skonáno přijetí učedníkovo. Že by i u nás jako v Němcích učedník musil již při tom prvním kroku dávati mistrům pro dobrou vůli na pivo, o tom nevím; tu a tam jen náhodou pronikne zprávička, že mistr, opovídaje učedníka, dal některý peníz „na dopíjenou". V Hradci Jindřichově r. 1615 se v cechu krejčovském o to právě mistři pohádali neboť chtěli víc „na dopíjenou", nežli mistr Havel Smrčků nabízel.[5])

---

[1]) A to ne samých malířu; 6 mezi nimi jest sklenářů, 3 zlatotepci a 1 lištař. Viz Chytilovo Malířstvo, nebo č. 2 rukop. v arch. Krasoum. Jednoty.

[2]) Nejvíce zapsáno jich r. 1556 10, r. 1557 11, r. 1579 12, r. 1589 5, r. 1590 10, r. 1592 8, r. 1601 6, r. 1610 4, r. 1620 5. Jiná léta po jednom, po dvou. Po bitvě bělohorské mnohý rok nic. Městské mus. Registra kožešn. Mlynáři v měst. pražských zapisovali ročně po 7, 6, po 3 i jen po dvou učednících. Arch. praž. č. 3049, 15 a j.

[3]) U jičínských kovářů píší se rukojemství teprve v XVII. věku.

[4]) V řeznické knize litomyšlské (v mus. zemském) zapisuje otec synka na časy dřív, než ho napadlo učiti se. Stojíť psáno r. 1632, že Jan Rojík žádal, aby syn jeho Václav „v tyto registra k zapsání přijíti mohl, že jest syn mistrovský, kdyby jemu to vnuknutí pán Bůh dáti ráčil týmž řemeslem těžiti, aby ho p. starší i všickni spolu páni bratři cechovní v společnost přijíti ráčili; stalo se den (11 juli) a léta Páně v časy vojenský a zarmoucený a velice soužený berněmi nesnesitedlnými."

[5]) Arch. hradec. Manuál radní z r. 1615, fol. 61. Řeznic. knihy z Litomyšle v Zemsk. mus. r. 1603.

Bylo-li v městě řemeslo, ale ne cech, mistři chodili s učedníky jako za starodávna k zápisu na radní dům, kdež také po čase vysvědčovali o tom, že se učedník vyučil.[1])

Po zápise učedník uveden do bytu a do dílny mistrovy. Stal se členem čeledi domácí. Kolik let měl v učení vytrvati, o tom jednotlivé organisace měly sic statut, ale nedržely se ho. Dle statut byla doba učení v předešlých stoletích vytčena v rozličných řemeslech ode dvou do šesti let, v XVI. století zůstává při tom, ač jest řada organisací, které zřejmě připouštějí jediný rok učení. Těch řemesel, která spokojovala se s rokem, ale chtívala po případě dvou i tří let,[2]) spočítal jsem si 24% všech. Jsou mezi nimi tkadlci, pekaři, tesaři, mydláři, řezníci, sladovníci, krejčí, hrnčíři, bečváři a také soukenníci; z nejmladších organisací byli kruchaři, kteří chtívali na učedníkovi od roku až do tří let. Ve svrchupsané řadě jsou mimo jiné podivní soukenníci, jejichž řemeslo nelze pokládati za tak snadné, aby za rok se mu pachole naučilo. U řezníků, kteří učí od roku do tří let, nelze sobě onen minimální rok vyložiti jináče, nežli že se týkal statného, silného junáka, jenž se učil v dospělejších svých letech; k tomu soudu vede řád soukennický v Třeboni (1537), jenž káže, aby se učedník učil déle nebo kratčeji „dle zrostu"; také vysvítá to z řádu soběslavských řezníků (1538), jenž svoluje, jestliže by se který v roce vyučil, „že by za tovaryše zastati mohl", aby mu toho bylo přáno.[3])

Cechovních organisací, jež statutem kladly učedníkovi minimální měrou dvě léta učení, spočítal jsem 16%. Jsou mezi nimi zedníci, koželuzi, truhláři, kováři, koláři, lazebníci, ševci. Maximální počet let bývá při týchž řemeslech po třech i čtyřech letech. Největší počet řemesel — 36% — ukládal si učení od tří roku, pod kterouž summu se nesmělo jíti. Z důležitějších řemesel jsou v té řadě nožíři, zámečníci, soustružníci, ručnikáři, sklenáři, toboláři, kožešníci, apatykáři i bradýři.

Požadavek nejmenč čtyřletého učení shledávám při 16% řemesel všech. Jsou v nich kamenníci, zlatníci, hřebenáři, uzdáři, špendlikáři, jircháři, šmukýři, ale i punčocháři. Konečně pod pět let nechtělo učedníka připustiti k učení 8% řemesel. V tom malém

---

[1]) To jmenovitě museli podnikati apatykáři, mistři hudební a jiní.

[2]) Někteří, jako tkalci v Poličce, nežádali více roků než jeden. Arch. minist. vnitra. IV. D. J. 422. Opis v zemsk. archivu.

[3]) Diplomat. mus. zems. Z kod. rožmbersk.

počtě jsou jen řemesla umělecká, malíři, krumplíři, řezbáři a z obyčejných řemesel zlatotepci.

Tímto statistickým počítáním, kdybych je mohl všecko otisknouti, dověděli bychom se však jen to zevrubně a neklamně, kolik nejméně let který cech pokládal ve svých statutech za dostatečnou průpravu k řemeslu. Skutečného bychom však nepoznali nic. Cechy se statutu nedržely; mistři smlouvali se s otcem nebo poručníkem učedníkovým, jak chtěli, držíce se pouze té zásady, že ten učedník, za něhož se nic neplatí mistrovi, musí sloužit a učiti se co nejdéle, na proti čemuž tomu, který platí, odpouštějí se léta, a to dle výšky platu; říkávali že učí „buď z peněz", „buď na roky".[1]) Za peníze mistři slevovali i pod zakázané minimum let! Zajisté, že taková zásada a prakse jest podle našich pojmů sociálně nespravedliva, neboť byla týráním chudého chlapce, jemuž bylo asi malou náhradou, když mu mistr za prodloužená léta dal šaty jedny nebo dvoje.

Nahlédnutím do těch nemnohých knih řemeslnických, jež se zachovaly, poznáváme ihned onu libovůli, závislou na penězích. Na příklad v kožešnické knize pražské jsou od r. 1555 zápisy učednické na 3, 4, až i na 6 let, kdežto statut se spokojuje na nejvýše se čtyřmi lety.[2]) V kožešnické knize moravského Přerova (z r. 1544) jsou smlouvy na dvě leta i na šest méně čtvrti.[3]) Šmukýři pražští měli statut, aby učedník každý vyplnil čtyři roky, v knize šmukýřské však jsou zápisy na šest, ba na sedm let.[4]) Největší rozmanitost u malířů pražských. U nich proti statutu najdeš smlouvy učednické na dva roky (!), na tři, na šest, sedm i na osm let. Na osm let — nejvyšší počet, který se mi v XVI. věku vyskytl — zapsán Absolon Pol z Vrchlabí u mistra Floriána Abela z Rejna Kolína r. 1557.[5]) Což nespravedlivě odráží se od takového

---

[1]) Arch. rakovn. Lit. R. řemesla. Soukenníci r. 1592.

[2]) R. 1556 zapsán David Tyl na 6 let za 2 libry vosku; r. 1569 Bartl, syn Dominika z Merklis, na 4 léta (bez platu); r. 1578 přijat Karel, syn mistra Václava Medka z Krymlova, na 3 léta za 15 kop atd. Mus. města Prahy, kniha kožešn. registra koupí.

[3]) Kdo učil se v Přerově 5—6 let, tomu mistr slíbil všecko dáti, čeho potřebuje, po vyučení pak 6 loket sukna, barchan na kabát, kůže na nohavice, košili tenkou, šorc, střevíce a klobouk. Zem. mus.

[4]) Arch. praž. č. 163.

[5]) Rukop. č. 2. v Krasoum. Jednot. 263. Na šest let psán učedník Adam Fišer s Augšpurka r. 1574 u mistra Absolona Pola. Tamž, 98; též

počtu let zápis kožešníka pražského Antonína Millera, jím r. 1596 prohlašuje, že syna svého Antonína učiti bude „do libosti své“![1])

Byla-li libovule co do let, jejichž počet statuta zřejmě a pevně stanoví, tím méně čekejme nějaké pevné zásady a pravidla stran platu za učení, kdyžtě ten plat řídko kdy udává se v stanovách, zanechán byv soukromé smlouvě. Jen to bývá pravidlem, že ten, kdo se učí déle, neplatí mistru nic. Bývá-li plat za učení v XV. století stanoven od jedné kopy do čtyř, shledáváme v statutech kutnohorských zlatníků (1584) a u pražských hřebenářů (1588) po šesti kopách.[2]) V skutečnosti bývaly však summy násobně větší, bývaly až do 25, 30 kop! I mistr švec na Malé Straně r. 1586 vzal od učení 10 kop[3]); u hodinářů a zámečníků žádali po 20 kopách.[4]) R. 1590 kdosi dal ve Stříbře mistru soukennickému od učení 10 strychů žita; ačkoli při tehdejší drahotě mohl strych počítat po třech kopách, tedy všecko ve třiceti kopách, počítal „pro lepší opatření“ učedníkovo jen 25 kop.[5])

A což ta rozmanitost smluv v témž řemesle!

Pražští kožešníci mají v knize smlouvu z r. 1571 na deset kop při dvouletém učení; z r. 1572 patnáct kop při čtyřletém učení; týž rok smluvil jiný 20 kop míšeňských za dvouleté učení; r. 1587 jeden zapsán, že musí dáti od učby 30 kop.[6]) V knize pražských malířů táž pestrost. Tu jeden učedník r. 1553 smluven na 10 kop, jiný r. 1572 na 14 kop; jiný před tím (r. 1531) a potom (1558) zjednal se na 16 kop; a zase jiný r. 1581 na 20 kop. V témž

povědomý Šimon Podolský zjednal se u Matouše z Lindperka r. 1581 na 6 let, arci zadarmo. Tamž 258. Zlatotepec Kundrát Šustr r. 1574 zapsal si učedníka na sedm let, slíbil mu šaty dáti. 253. Podivný dva zápisy: mistr Abel r. 1553 přijal učed. Baumgartnera z Olomouce na tři leta — a o penězích za učení není v smlouvě zmínky; stejně tak malíř Vrtilka r. 1529 uvolil se učiti pachole Floriana tři leta a slíbil na něho jednati šaty. 94. Tu tedy klesl počet roku pod statut, a učedník, jak se zdá, nic za tu výhodu neplatil.

[1]) Regist. koupí kožeš. v mus. měst. Prahy.

[2]) Po jedné kopě vyskytuje se u tkalců některých, a u krejčí; po dvou u koželuhu, soukenníků, bečvářů, pekařů, řezníků i tkalců; po čtyřech kopách u truhlářů; po šesti jakož nahoře.

[3]) Arch. praž. č. 1158, 20.

[4]) Tamž, č. 1291, 361.

[5]) Arch. lounský. Kn. soudní r. 1594. Str. 186.

[6]) Registr. kožešn. v mus. měst. Prahy.

cechu zlatnickém přijal r. 1561 mistr zlatotepec Martin učedníka do čtyř let za 24 zlatých rýnských.[1])

Od otce nebo poručníka a vdovy matky učedník odevzdán mistru svému do domu a do dílny. Měl proběhem let naučiti se řemeslu, seznámiti se s potřebami a praksí jeho, měl poznávati živnost i po stránce obchodní a nabýti znalosti, kterak se chovati k spotřebitelům. Učedník byl přijat dle obecného názoru do rodiny mistrovy. To jisto, že mistr převzal otcovská práva, jmenovitě právo tělesně trestati. Povinnost měl chlapce živiti a někdy podle smlouvy i šatiti. Nelze pochybovati, že v přemnohých případech učení i výchova mladého dorostu řemeslnického šla před se klidně, správně a zdařile. Arci že nebude nikdo domnívati se, že učení dělo se nějak systematicky a všestranně[2]) a výchova nějak paedagogicky. Zdá se, že stavební řemesla záhy a nejtužeji hnala učedníky do odborné práce, byť jen lehounké. Aspoň u tesařů malostranských čteme r. 1594 v statutě, aby učedník ihned, když nastoupí, obdržel nádobí, které po vyučení odvede, a r. 1546 v řádě zedníků i kamenníků stojí, aby mistr nebral za práci učedníkovu prvého roku víc než půl groše. U pokryvačů pražských mistr směl bráti za učedníka tolik jako za přidavače (po 5, 6 groš. míš. denně). Tedy učedník pracoval na stavbě již prvý rok a mistr bral z něho užitek.[3]) Že by učedník sám dostával plat, který za něho mistr při stavbě bral, o tom zmiňuje se úřední městské nařízení v Praze r. 1585, řkouc: „Poněvadž učedníci jako tovaryši dělati, ano i ranněji na dílo choditi musejí, z té příčiny se učedníkům jednostejně jako tovaryšům platiti má, aby se volněji učili tomu řemeslu a tovaryšův aby přibejvati mohlo".[4]) Toto nařízení však do statut tesařských nepojato, byli by se mu zajisté tovaryši vzpírali. Nepochybuji však, že hodný mistr učedníkovi pilnému část mzdy, kterou za něj bral, dobrovolně

[1]) Rukop. č. 2 v Krasoum. Jednotě 95, 105, 250, 261, 263.

[2]) Vždyť ani dnes není o mnoho lépe. Srov. dr. Schuster, Výchova učně v dílně. Obzor národohospod. VII, 160. Zdá se, že bylo oblíbeno tajiti před učedníkem rozmanité zručnosti řemeslné. Viz arch. praž. č. 1542, 392.

[3]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. č. 72, řád 38. Arch. praž. č. 2214 K 10, č. 331, 171. R. 1585 v řádě pražských kamenníků stojí, aby mistr na učedníka při stavbě bral o 3 groše míš. méně než na tovaryše. Arch. praž. č. 994, 173.

[4]) Arch. praž. 994, 127.

dával. Platívalť zajisté mistři též jiných řemesel než stavebních učedníkům svým arci dle toho, jak se v cechu po domácku usnesli. U malířů pražských již r. 1452 byl mistr trestán, že „připlacoval učedníkovi k hanbě mistrů".[1])

O pěkném poměru mezi učedníkem a mistrem zhusta svědčívají zápisy v městských knihách, jimiž umírající mistři odkazují šaty i řemeslné nádobí učedníkům svým.[2]) Pravda, zpráv o tom, že učedníkům vedlo se špatně, jest v knihách daleko víc nežli zpráv o vlídném poměru. Ale to tím, že zlé zprávy dostaly se do soudních knih a dobré se obyčejně nezapisují. Ony lze pokládati za ošklivé výminky. Některé stránky učednické výchovy však nepokládány obecně za zlé a dle našich pojmů přece byly. První to, že učedník musil bývati na nohou od tří, čtyř hodin z rána až do desáté, ba někdy i do dvanácté noční hodiny. Záhy musil vstávati, aby umetl, vody nanosil, zatopil. Ve dne nucen byl vedle práce poslouhovati všem, běhati s dílem, běhati za dlužníky s upomínkami.[3]) Při tom nehledíval mistr k tomu, aby chlapec měl dostatečné šaty; jaké mu dali z domova, takové měl, a byl-li mistr povinen mu šaty dáti, dal jen v určitý čas a ne víc a lepších, než musil.

Jest význačno, že v nejednom řádě cechovním nařízeno, aby mistři, když smluvili učedníku šaty dáti, dávali je „na schválení" jiných mistrů, nebo cechmistrů. Tedy mistru se vůbec nevěřilo, že se v soukromí zachová štědře a spravedlivě. Takové urážlivé nařízení zajisté předpokládá, že mistři, větší počet mistrů, ne-li všickni šmahem, byli nakloněni zbaviti se oděvací povinnosti ledabylo, třebatě se nezachoval každý tak surově jako zámečník Sax v Rakovníce, na něhož žaluje r. 1575 kadaňský zámečník Kašpar, že bratr jeho, učedník Mates, přišel u něho „na díle o nohy, byv od něho k tomu potahován, že jest ve veliké a ukrutné zimy po jarmarcích a tvrzích choditi a dílo zámečnické peněžiti musil, nemaje proti zimy prudkosti opatření náležitého z strany obuvi a jiných šatů".[4])

---

[1]) Patera-Tadra, Kniha bratr. malíř. 72.

[2]) Arch. praž. č. 2142, V. 19. Truhlář Nosal zanechává učedníku Jankovi sedmnáctery kleště a štoky r. 1542.

[3]) Tyto vedlejší funkce a nelidské bdění líčí Butzbach ve své Chronice (120); líčí i poměry české, neboť se učil konec XV. stol. v Čechách krejčovině.

[4]) Arch. rakov. kn. soudní z r. 1555.

Za nejhorší při výchově učedníků oněch dob jest klásti vzteklé bití, kterého užívali mistři i tovaryši, když chlapec něčím se provinil. Mistři byli oprávněni bíjeti; starodávné právo městské dopouštělo dávati učedníku metlou dvacet ran.[1]) A tovaryši bez oprávnění vylévali sobě na chlapcích zlosti své a opláceli to, čeho sami, byvše učedníky, dostávali. Než dovolený počet dvaceti ran jest sám sebou přemrštěný a není dostatečnou ochranou učedníkova zdraví, hrozí-li řád městský, poteče-li krev, že mistr musí se smluviti s přáteli učedníkovými a s úřadem, to jest, že musí to bití zaplatiti. Že bývalo tvrdé bití u nás velmi obyčejno, to lze souditi již z toho, že některá cechovní statuta všem mistrům zakazují, aby nenakládali s učedníky nenáležitě. I u malířů pražských r. 1598 tak.[2]) Některé řády zakazují také tovaryšům, aby učedníkům nepardusovali nenáležitě.[3]) Ale nebylo jen u nás obyčejným. Všude bývali učedníci z míry biti. Ve Francii v některém cechu jen to stanovili, aby na místě mistrově nebila manželka.[4]) Z téže země jsou již ze XIV. věku zprávy o smrtelném zranění učedníků. Položíme tu některé z našich význačných zpráv o nezřízeném bití.

R. 1584 svědčí tovaryš, že pražský mistr tkaničkář Fabian Menyk prával svého učedníka Otta tak, že čistá krev tekla a metly na něm zůstávaly; druhý učedník jídával s tovaryši, ale tento Ott jídal u kamen a dojídal po jiných a přes to mistr mu ukládal, aby každý den šedesát loket šňůrek z hedvábí dělal. Ký div, že naposled pachole uteklo.[5]) Pražský zlatník Michal hnán k soudu, poněvadž kdys r. 1615 hrozně zmrskal učedníka svého volovým páskem a řemenem. Zlatník se bránil, že nerozumí řeči české a neví, co se proti němu vznáší na soud. Konšelé mu uložili, aby se opatřil advokátem a dovolili, aby si otec učedníka vzal od zlatníka a dal jinam. Pochybuji, že český advokát či prokurátor hrubého zlatníka dovedl obhájiti.[6]) R. 1612 přivedla vdova Geldnerova k trutnovským konšelům synka svého, který, jsa na učení u zámečníka Jiříka Kleyna v Hradci Král., byl od svého

---

[1]) V Budišíně rukop. Gerštorfský Politica č. 56, pag. 269. Též v Brikcího Právě pražském.

[2]) Arch. praž. 994, 156.

[3]) Na př. řád novoměst. ševců z r. 1562.

[4]) Lavisse, Histoire générale II, 516.

[5]) Arch. praž. č. 1053, 276.

[6]) Tamž, č. 1292, 60.

mistra kladivem zbit a na hlavě zraněn. Konšelé přesvědčivše se o ráně v hlavě „ukrutné a tyranské", dopsali po česku do zámečnického cechu hradeckého, aby byl mistr pro vzteklé trestání napomenut a učedníkovi aby jiný mistr byl zjednán; ne-li, že budou psát hradeckým konšelům.[1]) Konšelé obyčejně odsuzovali urvalého mistra, aby rány raněnému zaplatil obapolnou úmluvou, i když rány byly životu nebezpečné. R. 1590 Ludvík Pech vinil ševce Moravce, že mu zbil syna Kašpara tak nekřesťansky, až mu několik kostí z hlavy vybředlo. Mistr vykládal soudu na svou omluvu, že se mu několik párů obuvi ztratilo. A soud rozhodl, poněvadž mistr učedníka pro dosti lehkou příčinu v hlavu urazil, až lebka všecka rozštípena byla, od kteréhož ourazu pachole, dokud živo, v nebezpečenství života zůstane, i protož mistr musí se o to zranění smluviti.[2]) Zlostný švec tedy zaplatil několika kopami ránu. Že by byl povinen chlapce do smrti živiti, to tehdáž nikoho nenapadlo. Nebylo to zvykem. — Někdy, ale jen řídko, čteš v starých zápisech, že učedník byl zabit při bití. V tom případě ovšem šlo mistrovi o hrdlo. Žalostnou zlou náhodou r. 1593 pražský mistr ševcovský Vokurka stal se vinen „mordem". Učedníka svého Jiříka Landfoyta „uhodil košíkem třikráte v hlavu; po třetí prorazila se rašple; pachole chytilo košík na hlavě i s tou rašplí, běželo za kamna tak i s tím košíkem, neboť rašple mu vězela v hlavě. Chlapec naříkal: Ouvé, ouvé, nemohu odunďati! Hospodář domnívaje se, že „šidí" (t. j. že žertuje), vzal svíčku, běžel za kamna, posvítil a vyňav rašpli z hlavy, dal chlapci svůj klobouk a „ulekl se, až zbledl". Potom vedl ho k barvíři, neboť krev z něho chlípěla stále. Když se od chirurga vrátili, mistr poručil chlapci, aby nechodil, ale aby si hrál s dětmi u kamen. Čtvrtého dne učedník umřel. Staroměstští konšelé odsoudili mistra z mordu. Appelace však na Hradě osvobodila ho mordu a odsoudila jen k smlouvě, k placení, ale musil přísahati, že o rašpli nevěděl a že chlapce zabíti nechtěl. Zásluhu o tuto mírnější pokutu měl tovaryš, kterýž svědčil, že nebožtík vlastně zavinil svoje neštěstí sám svou nedbalostí. Pravil, že na učedníka náleží, aby nástroje vždy uklízel v pořádek, u řemeslníků „musí jedna věc při druhý býti, když se v pondělí počne dělati, aby se to pospolu našlo; on však

[1]) Zem. mus. Kopiář trutnovský I, 111.
[2]) Arch. praž. č. 1138, 31.

pro svoje spaní bedlivě toho neschoval, kde stál neb seděl, všudy spal; častokráte prosil jsem jej, aby nám věci schovával, on toho neučinil, jak se neníčko to samo v sobě nachází, že rašple bejvá mezi húbami, kde se pantofle dělají, on pak ji vundal mezi koše".[1])

V Litoměřicích sešel r. 1586 bečvářský učedník se světa; mistr Filip Weber odsouzen k přísaze, že chlapec nesešel jeho rukou bitím. Vyvázl-li mistr, není psáno.[2]) Celkem jest těch zabijáckých případů zapsáno málo. Se zvláštní žalobou Dorota Měcheyřka přišla k soudu novoměstskému v Praze r. 1581. Žalovala mistra krejčího Brotanka, že jí stloukl syna Václava, učedníka, až se z toho smyslem pominul. Toť dokázati jest arci nesnadná věc. Konšelé vyřekli ortelem, že Dorota nedokázala, a doložili, že jednomu každému mistru pro neposlušnost čeledína trestání v moci pozůstává".[3])

Pravzácný jest případ, že učedník zbil také jednou mistra svého. Arci to byl snad učedník již urostlejší. Byl to Staněk, rodem Polák, za jehož učení u pražského mistra toboláře, Jana Vrabce, ručil Petr, také Polák, pěti kopami českými. Mistr r. 1540 vinil Staňka učedníka, že „ho hanebně bez hodné příčiny v hlavu hrncem ztloukl a zmordoval, takže do třetího dne ni mluviti nemohl a sotvy živ zůstal, a od něho pryč ušel". Chtěl mistr oněch pět kop v rukojemstvu slíbených. Advokát či přítel učedníkův odpovídal, že mistr prve s tím Staňkem nakládal nekřesťansky, a ne jako na mistra náleží; bíjel se s ním, takže mu téměř ruku přerazil a sepral jej, až mu z hlavy krev tekla; Staněk že se jen bránil. Ortel mu však příznivě nesedl. Staněk dán do vazby, „poněvadž se v řeči i zbitím proti mistru svému nepořádně zachoval", a Petr Polák musil zaplatiti 5 kop, poněvadž Staněk z učení utekl.[4])

V XVI. století jest dosti zápisů o tom, že učedníci utíkali z učení. Toho příčiny mohly býti dle povahy chlapcovy rozmanité, ale obyčejně se útěk sváděl na mistrovo špatné nakládání. Aby se útěky předešly, bylo — aspoň v některých organisacích — učedníkovi dáno právo v cechu požalovati. Princip je vysloven

---

[1]) Arch. praž. č. 1055, 386. Kniha appell. č. 1029, 3. R. 1594, č. 1139, 311.

[2]) Arch. litoměř. č. 27, 305.

[3]) Arch. praž. č. 1027, 333.

[4]) Tamž, 1130, 424.

r. 1585 u pražských tesařů takto: „Jestli by který učedlník bezelstně u kterého mistra, maje toho hodné příčiny, vytrvati nemohl, má to na starší mistry vznésti, a oni to bedlivě uvážíc, k jedné i k druhé straně spravedlivě se zachovati a to opatřiti mají". Ušel-li chlapec z učení, mistr se ohlásil u otce nebo rukojmův, aby chlapce přivedli nebo platili; na těch pak bylo v cechu nebo v soudě dokázati, že chlapec utekl vinou mistrovou. Byli-li rukojmové přespolní, někdy i městský úřad dopsal. Takž r. 1541 i Chebským Novoměstští psali, aby přinutili měšťana svého Kulhánka postaviti ušlého z Prahy učedníka kožišnického, za něhož se 7 kopami česk. zaručil, neb aby zaplatil.[1])

Mistr sám nebyl povinen uteklého učedníka sháněti. Tak rozhodl malostranský soud r. 1585. Tehda měšťan Malík ševce Jana Kostku pohnal k soudu, aby dostavil syna jeho, kteréhož od jedenácti neděl nespatřil a o němž neví, kam se poděl. Soud ortelem osvobodil mistra ševce a nad to oznámil, chce-li projednaných peněz, slíbených při učedníkově přijetí, dobývati na rukojmech, že se mu to nezavírá.[2]) V přelíčení ukázalo se, že chlapec již jednou odběhl, ale otec že ho přivedl na provaze jako lotra a chtěl ho oběsiti. Viděti, kterak těžce nesl útěk učednický i vlastní otec; nešlotě při útěku jen o propadnutí peněz rukojemských i pokut jiných,[3]) ale i o budoucnost chlapcovu, neboť utekl-li lehkomyslně, byl na vždy zbaven řemesla.

Jináče ovšem, dokázala-li se vina mistrova, chlapec k zlému mistrovi rozhodnutím cechu nebo soudu již se nevrátil a doučil se u jiného beze všech škodlivých následků dalších. Tak na příklad, když r. 1598 pražští špendlikáři činili komusi překážku, protože kdysi od mistra utekl, konšelé staroměstští vzkázali do cechu velmi ostře, že mistři mají povinnost, aby nad mládeží drželi ruku, ale časem že ta povinnost jejich tak divna jest, že mládež u nich zůstati nemůže; ten člověk, jemuž překážejí, byl u jednoho mistra tři a čtvrt roku a potom, ustoupiv od něho pro jeho nezpůsob, ostatek času u jiného dobyl; z té příčiny tedy že mu

---

[1]) Městsk. arch. v Chebu. Opis v arch. zems.

[2]) Arch. praž. č. 1156, 20, č. 1158, 20.

[3]) Na panstvích chtívaly vrchnosti pokutu zvláštní, sobě na prospěch. V Prachaticích byli dle řádu kovářského, bednářského a kolářského z r. 1557 rodiče povinni složiti 3 kopy míš. do komory rožmberské a 2 kopy cechu. Zemsk. arch. opisy z Prachatic.

za vyučenou dáti musí; ne-li, tehdy bude od konšelů v tom opatřen a „s čím se potkají, toho aby užili“.[1]) Stejně zvedlo se Václavu Kábovi, který „pro tyranství“ z učení zvonaře pražského Volfa Zimy utekl v zástěře až do Hory Kutné a tam se doučil. R. 1565 konšelé pražští uznali doučení Kábovo platným.[2])

Jest přirozená věc, že s některým učedníkem mistr měl potíž takovou, že jen svatou a nadlidskou trpělivostí bylo možno ho snášeti. O jednom takovém líném jedlíkovi píše soukromým listem r. 1578 jakás Buriánka synu svému do Třebenic.[3]) Píše, že zjednala hocha do učení ke kováři, ale nic že se jí do něho nelíbí nežli to, že má „nesytku“; v masopustě jednou snědl šest večeří a ještě pravil, „že by snědl od Žaluda s boží pomocí až k Vyhlídkovům“ [4]); jest to dobrý papáček, také je dobrým poslem, když ho mistr pošle pro váček v pondělí, on se vrátí ve čtvrtek. Také již jednou utekl; vedli ho potom „co ňákýho medvěda“. Když takto posuzován učedník od Buriánky, bezpochyby své příbuzné, lze souditi, jakou měl z něho radost mistr. Soužení mistři mívali také s těmi chlapci, s kterými se rodiče stále mazlili či, jak za stara říkáno nepěkně slovem cizím, jimž rodiče „folkovali“. Na takový „folk“ mistři leckdy vedli nářek. A což byli rodiče nedůtklivi! V Hradci Jindřichově když mistr krejčovský Turek jakés paní Káči Wolfingarové r. 1615 po své manželce vzkázal, že se syn panin v řemesle dobře neučí a že se mu nehodí, pustila se paní Káče do mistrovy ženy, obořila se na ni s haněním, vyčetla jí, „že čepců v posteli nenechala jako ona“, čímž mínila ji uraziti na cti. Byl pak mistr nucen soudem sháněti ochranu cti své ženy a svých dětí.[5]) Ručnikář pražský Vavřinec Kulhánek byl r. 1509 nucen na svého učedníka volati rychtáře; učedník činil mistrovi a manželce jeho tolik „protimyslností“ a osvědčoval takovou „nepoddanost“, že si nevěděl mistr jiné rady.[6]) V ouřadě pak učedník znaje, že jest vinen, pokořil se a slíbil polepšení.

---

[1]) Arch. praž. č. 1287, 25.

[2]) Arch. praž. č. 991, 308.

[3]) Listy z Třebenic. Mus. zem.

[4]) To jest velmi naivně naznačena míra toho, kolik by učedník ještě snědl.

[5]) Arch. hradeck. Manuál radní z r. 1615, fol. 31.

[6]) Arch. praž. kn. rychtář. č. 166.

Nejednou čte se v městských knihách soudních zápis, že mistra, jenž se dopustil nějaké slabosti a hříchu, vyčíhal učedník s tovaryšem a udal ho. Tak na příklad r. 1586 na Starém městě učedník s tovaryši vyčíhali mistra svého, kožešníka Soběslavského, an se v komoře zavřel s kuchařkou, a hned spěchali pro rychtáře.[1]) Pravda, ten skutek domácí čeledi má své omluvy ve cti řemeslnické, ale že při tom byl ochotný učedník, to mu nemůže býti k pochvale.

Tu a tam — byť nečasto — vyskýtá se také zpráva o zlodějském učedníkovi. Takž v knize pražských kožešníků hned první zápis týče se takového nezdary. Slul David Tyl. Za učedníka zapsán do knihy r. 1556 a týž rok připsáno pod jeho jméno: „Tento David jest v učení svém lotrovsky a zlodějsky se choval, vykradl se pryč jako jiný lotr".[2]) Knihtiskaři Danieli Sedlčanskému učedník Jan Hop bral formy i litery na jeho impressí; když pak se ohlásil, že by táhl do Uher na Turka, mistr ho pustil, Hop však ušel do Drážďan, dělal u impressorů, tiskl pod krovy a živil se pokoutně a všelijak, až r. 1595 zaběhl do Prahy, kdež ho Sedlčanský podal soudu.[3]) Hradčanský pekař Niklas r. 1598 obvinil Víta tovaryše, když u něho za učedníka byl, „že k almárce jeho klíč falešný udělati dal, peníze bral, na šaty sobě zdělati dal a nočně se do nich převlačoval". K tomu nevěděl Vít v soudě nic jiného říci nežli, že ho zámečnický tovaryš, kteréhož dobře nezná, na to namluvil.[4]) Zdá se, že zlému trestu neušel, leč by přihlížel soud k tomu, že zloděj, když kradl, byl let nedospělých, jako se čte o impressorovi čili knihaři pražském Tomáši r. 1562. Tomu vyčetla Anna, dcera Matouše bradýře, když se učil u jejího otce, že vysypával pokladnici a vytřásal peníze. „Impressor" zapíral, prý to bylo jen domnění a na konec pravil, kdyby i pravdou bylo, tehda před devíti lety byl let nedošlých. Soud všecko smířil a netrestal.[5])

Jsou zprávy, že mistři hned v první čas učedníka zkoumali. Zvláště při řemesle zlatnickém mistrovi na tom záleželo, aby měl učedníka poctivého. Pražský zlatník Mates Rurmeystr r. 1579 vypravuje soudu o svém bývalém učedníkovi, Stanislavu

---

[1]) Arch. praž. č. 1060/a ,122.
[2]) Kn. kožeš. v mus. města Prahy.
[3]) Arch. praž. č. 1285, 247.
[4]) Arch. praž. č. 1541, II. 10.
[5]) Arch. praž. č. 991, 10.

Birkovském (Polákovi), že se věrně choval, „ješto na něj kolikráte nalíkl a nikda ho v ničemž neshlídl".[1]) Také učedníkovy věci občas tajně prohlíženy, při čemž mohly se snadno přihoditi omyly. Ze zajímavějších ten, který se udál v domácnosti apatykáře Matiáše Ružhy „u anděla" a v Praze. Vstoupil k němu na čtyři roky do učení čtrnáctiletý Jeremiáš z Chotejřiny, příbuzný slavného a učeného mistra Collina z Chotejřiny. Collin za něho ručil (1552). Paní apotekářova, prohlížejíc truhlici chlapcovu, nalezla v ní jednoho dne tolary a koření. Učinila pokřik a chlapce odvedli do vězení pochopové rychtářovi. Vyšetřováním se prokázalo pak, že chlapec dostal peníze od otce a že si také něco ustřádal ze zpropitného (bibales), co dostává od „dobrých lidí". Tož ho pustili a na konec obdržel list, že nařčen nevinně. A přes ten list po devatenácti letech mu kdosi vyčetl, že kradl, jsa učedníkem. Byl nucen čistiti se.[2])

Při nedostatečném dozoru, zvláště byl-li učedník z dospělejších, přiházely se úrazy mravnostní. Bylo-li svobodné děvče učedníkem na cti zmrháno, nerozpakovali se konšelé bez zřetele na učedníkovo nehotové a nízké postavení sociální odsuzovati ho k vykonání manželstva. Jeden doklad za jiné z Hory. V Kutné Hoře r. 1585 odvedli učedníka od Vokáčka, nevím kterého řemesla[9]) do vězení s kuchařkou, kterou obtěžkal. Půl roku se spolu milovali, a mistr ani mistrova nevěděli nic. Soud nalezl ortelem, že učedník si musí kuchařku vzíti za manželku, „jestli on tím skutkem sám vinen", jináč stane se, co se vyhledá.[3])

Když skonána doba učení, mistr učedníka propustil, čili, jak říkali ve Slezích „vysvobodil" (asi dle německého freisprechen, polsky wyzwolenia [4]). Akt takového vysvobození záležel ze čtyř podstatných kusů: mistr oznámil totiž v cechu, že učedník svůj uložený čas vystál, oznámil, že dobře se choval, prohlásil, že mu dává za vyučenou, a písař to zapsal do knihy. Ale tak prostě a rychle, jak tu pravím, se vysvobození nedálo. Do XVI. věku

---

[1]) Arch. praž., č. 1057, 25.

[2]) Tamž, č. 1050, 122. R. 1597 vinil Vojtěch Kašpar od Hory Jana Harovníka, pražského knihaře, že syna jeho, učedníka, „dal v domnění zlé." Byl to případ podobný. Došlo k soudu, a ten vše vyzdvihl a prohlásil za nedorozumění. Arch. praž. č. 1167, 194.

[3]) Kn. memorabil. kutnohor. 1585, S. 14.

[4]) Pazdro, Uczniowe cechów kraków. 25.

vyvinulo se při tom mimo staré formy prosté množství jiných nových rázu folkloristního i právního. Nezbývá, než líčit věc zevrubněji.

Do plného cechu měl učedníka přivésti mistr. Byl-li to syn mistrovský, přivedl ho otec, a ten nic se neostýchal dosvědčovati, že syn se u něho řádně vyučil a že je hodný a pobožný, že se ničeho nedopustil proti pověsti dobré atd.[1]) Bylo otázkou, smí-li „osiřelého" učedníka přivésti mistrova vdova. „Osiřalým" byl totiž ten, jemuž zemřel mistr, než se doučil. Některé řemeslo arci kázalo dáti učedníka osiřalého hned, nebo brzo k mistru jinému na doučení,[2]) vdově ho nechtíc zanechati, poněvadž žena se řemeslu neučila, vandrem se nemohla doučiti a nemůže městu služeb vojenských ani jiných konati.[3]) Přes to však znám z r. 1576 vzácnou výjimku u pražských kožešníků, že vdova po smrti mužově v cechu dala vysvědčení o učedníkovi.[4]) A v Turnově r. 1544 vysvědčila vdova po mistru, Šarhanka, že Josef z Bakova učil a vyučil se řemeslu soukennickému.[5])

Mladík přiveden v šatě, který obdržel od mistra teď při konci svého učení.[6]) Některý mistr dle úmluvy dal vyučenci místo šatů peníze (obyčejně kopu i dvě kopy grošů míšeňských)[7]) Soukenničtí dávali při vyučení několik loket předního sukna. (Kouřimští dle řádu z r. 1578 osm loket)[8]).

Když ve valné schůzi cechovní došlo na propouštění učedníků a mistr o svém vychovanci oznámil, že určený čas vytrval, cech-

---

[1]) Viz knihu cechu kovář. z Dubu pod Ještědem. Fol. 41. Kniha kožeš. v Praze v mus. měst. Prahy z r. 1555.

[2]) Řád pekařů a pernik. praž. z r. 1580. Ale summa od učení smluvená připadla vdově. Arch. praž. č. 994, 236.

[3]) Tak odůvodňovaly neschopnost ženy řády německé. Bucher, Mit Gunst. 85.

[4]) Mus. města Prahy. Registra učedníků staroměst. Nepagin.

[5]) Kn. turnov. 1. G. 3.

[6]) Někdy to byl svrchní šat všecek, jindy jen podstatnější kus. V Knize pamětní kutnohorské z r. 1583, fol. J. 29 zapsána zpráva, že v Jihlavě, kdo se vyučí řeznictví, obdrží od mistra plášť dobrého sukna.

[7]) Tak bylo u všech zámečníků v Čechách. Viz řád praž. z r. 1562 v rukop. bibl. Lobkovic. č. 72. Řád krumlov. z r. 1593 v Mittheilung. f. d. Gesch. d. Deutsch. XXXIX., 312. U hřebenářů pražských byl r. 1588 statut, že mistr nad ony dvě kopy nad to výše může něco z lásky a pro dobré chování učedníkovo učiniti. Arch. praž. č. 556.

[8]) Arch. mus. zem. Cechy.

mistři nejprve zkoumali, vystál-li učedník ten čas skutečně. Potom do třikráte šla otázka kolem, ví-li který mistr co proti tomu vyučenci. Když nevěděli nic zlého, otázán vyučenec, ví-li on něco proti mistrovi, aby to pověděl.[1])

Potom jeden z cechmistrů měl k vyučenci napomínavou řeč. Mám před rukama řeč sladovnického cechmistra z doby mnohem mladší nežli je předmět této knihy, ale nepochybuji, že podstatně vždy tak dělo se napomínání. Sladovnický cechmistr začal, že vyučenec, který teď má býti za tovaryše potvrzen, musí z té veliké milosti, od pána boha propůjčené, slušnou čest a chválu vstávaje líhaje pánu bohu vzdávati za to, že ho učinil jiným tovaryšům rovného, že ho pro další obživení učinil řemeslníkem. Cechmistr promluvil po tomto zbožném napomenutí také o cti řemeslnické. Pravil, že nic dražšího a vzácnějšího na tom světě není jako čest a dobré jméno, kteréhož sobě má každý člověk, obzvláště řemeslník, vážiti nad zlato, nade všecko zboží; bohatství lze nabýti, ztracené cti nikoli. Další napomínání týkalo se vděčnosti k mistrovi, který učil, vyučil a k dobrému vedl.[2]) Všecky mistry, také starší tovaryše vyučenec měl vždy v úctě míti; měl „ve všech způsobách pokory užívati, nad jiné se nevynášeti, neboť pyšným bůh i tento svět se protiví.“ Zvláště napomínán k tomu, aby nevskakoval v řeč, když starší mluví, neboť jest ke všemu čas, k mluvení i k mlčení. Vůbec ke každému, jakéhokoli stavu by byl, vyučenec chovej se uctivě, „čepici nebo klobouk odložiti sobě nezpěčuj, neobávaje se, že ti snad strnadi nebo vrabci vyletí“. Další řeč týkala se budoucího poměru vyučencova k mistrovi, u něhož bude dělati za tovaryše. Ve všem povolání má býti věrný, pilný, poslušný a obzvláště má si hleděti čistoty, „která se za půl řemesla počítá“. Má za vděk přijímati, co pán bůh v jídle a v pití nadělí a nepomlouvati. Kdyby v čem nedostatek shledal, má zdvořile pohledávati nápravy, neboť nemůž tak zle býti, aby dobře nebylo. Co se v dílně sběhne, to aby měl v tajnosti. Mistrovi, kdyby napomínal, aby neod-

---

[1]) V Němcích ještě dokládali, nepoví-li hned, aby potom mlčel. Janssen, Gesch. d. deutsch. Volk. I., 350.

[2]) V řeči z r. 1720 čte se při té příležitosti, kdyby později mistr upadl v neštěstí, v chudobu, v nemoc, že vyučenec, přijda do štěstí, povinen bude svého bývalého učitele obživiti, ano i smrti dochovati. Toho požadavku v XVI. století stopy jsem neshledal.

mlouval aniž chtíval míti poslední slovo. Také aby mistrovy práce nezanedbával, bez jeho dovolení aby se nočně na toulky nedával. Co není jeho, nechať ležeti nechává, neníť dobře míti „smolných rukou", na něž se vše přilepí. Obšírné napomínání týkalo se lidí, s nimiž zánovní tovaryš by neměl nic míti. Varovati se měl čtverákův, kartářův a kostkařů, též ožralců a nevěstek nečistých, neboť příkladů dost, kdo se přidrželi takových, že ve zlá místa upadli. V společnosti mistrů a tovaryšů aby hleděl se mravně chovati a nenásledovati „hlavního mistra Grobiána". Lidmi věkem sešlými, mistry nebo tovaryši, neměl pohrdati; kdyby o pomoc žádali, neměl srdce zatvrzovati. Řečník končil slibem odměny zdejší i nebeské, když vyučenec zachová se vždy dle těch napomínacích artikulů, které mu právě byly vyloženy. V některém řemesle teprve teď po řeči vyučence obdržel od mistra učitele smluvený peníz, aby tak ledajaks s prázdnou neodešel a „měl něco na přívoz", jakž humorně u sladovníků odůvodňovali.[1])

Některého řemesla cechmistři do napomínání vplétali výstrahu, aby vyučenec, buda tovaryšem, nepracoval o své ujmě po vsích, po zámcích (aby „nehumploval"). Zejména malíři a zedníci snažili se tak předejíti nezřízenou soutěž.[2])

Když vyučenec ve všem se zaslíbil, cechmistr optal se přítomných tovaryšů, mají-li namítati co proti tomu vyučenci. Starší z tovaryšů jménem druhých slíbil, že ho rádi mezi sebe přijmou v schůzce tovaryšské. Potom hned prohlášen za tovaryše.

V XVI. století zvykli si ve všech organisacích dávati novému tovaryši k dosavadnímu příjmení nové osobní přijmení. Buď je obdržel v hromadě cechovní teď po vykonaném slibu, nebo mu je dali tovaryši v nápotomní schůzi tovaryšské. V schůzi všeho cechu dal novému tovaryši jméno buď mistr, jenž ho vyučil, nebo některý z cechmistru. Mohlo také dosavadní příjmení jemu býti zůstaveno, ale zřejmě se do register zapsalo, že se na žádost jeho při jméně svém přirozeném zanechává a to jméno že se mu za tovaryšské dává. Obdržev jméno, musil tovaryš platit některý groš „památného", protož říkalo se, že tovaryš sobě jméno tova-

---

[1]) Pražské artikule, vypsané r. 1720 od Kopřivy, mistra sladov. v Nalžovsi. Půjčil mi redakt. Tiller.

[2]) R. 1556 vepsali to i do listu za vyučení Kristianu Baumgartnerovi, když se doučil u Abela z Rejna Kolína, na Starém městě malíře. Krasoum. jednot. Rkps. č. 2, 104.

ryšské „koupil".[1]) Jméno tovaryšské stalo se platným a plně rovnoprávným s jménem přirozeným po otci a v XVII. století došlo až k tomu, že nechtěli za mistra přijmouti toho, který z jakékoli příčiny neměl tovaryšského jména. Tovaryšům nová jména dávána všude v Evropě, kde byly cechovní organisace. Úmysl byl při tom symbolický. Mělo se novým jménem naznačiti, že tovaryš přichází z otcova i z mistrova područí, že začíná býti samostatným a neodvislým.[2]) Jména dávána všelijaká: V Polště chtívali, aby každý dostal „přezvisko, ale ne ku posměvisku"[3]). Stejně tak pražští sládkové chtějí v řádě z r. 1592, aby nebylo tovaryšům dáváno neřádné jméno. Ale u nás vedle jmen nevinných, ano poetných, vyskytují se někdy i nadávky. Takž r. 1567 Brikcí zvonař měl tovaryše konváře Matěje, přijmím Macka jinak Neřáda.[4]) R. 1592 vyskytuje se v Praze tovaryšské jméno Točmanda; jiný tovaryš Martin Dvorský (pokryvač) zove se jináč Žiežhule.[5]) U sládků častěji se vyskytuje tovaryšské jméno Točpivo, Hřejpivo. Jeden v Přešticích (r. 1695) sluje Stach a „po řemesle Procházka". Z XVIII. století uvádějí se v Horažďovicích u řeznických lidí tovaryšská jména Jelínek, Skočdopole, Rozmarýna, Karafiát, Bílá růže, Marjánka a j.[6])

Když ceremonie skonána, zapsáno do register cechovních, že učedník učinil všemu za dosti a že ho mistr propustil. To zapsáno, aby mladý tovaryš, kdyby toho potřeboval, mohl „jistotu svého vyučení najíti". Psalo se to obyčejně pod zápis, jímž týž vyučenec před tím byl přijat za učedníka.

---

[1]) V polovici XVII. věku platívali v Lounech za tovaryšské jméno památného 1 rýnský i půl druhého. Registr. sladovnic. v arch. lounsk. z r. 1654. U kloboučníků v Chomutově odbyl vyučenec svou povinnost pitkou. „Auch soll er seinen Namen alsbald allhier verschenken." Řád v měst. arch. Privilegienbuch. 141. Opis v arch. zem.

[2]) Což dobře vystihl lounský archivář Merz v Arch. Památ. XV., 164. V dopise, kterým mi zaslal zprávu o jménech, v Lounech shledaných, praví: „Byl-li tento způsob obecně zvykem, pak aspoň částečně lze vysvětliti to množství různých jmen osobních, které povstati muselo během let."

[3]) Pazdro, Uczniowe cechów kraków. 25.

[4]) Arch. praž. č. 1237, 2.

[5]) Arch. tamž, 1055, 289.

[6]) Vydra, Český Lid. XV., 338.

Potom vyučenec zaplatil do cechu jednu nebo dvě libry vosku či místo toho peníze (20—24 i víc grošů míš.)[1]) a co nejdříve poctil pány mistry svačinou nebo kolací, která sic nemohla býti příliš nádherna, neboť pekaři v Oustí n. Labem chtívali místo kolace 20 grošů (asi českých)[2]); ale přes to u ševců rakovnických do r. 1653 vzrostla náhrada za kolaci až na dvě kopy grošů míš.

V témž nadepsaném Oustí (a snad též jinde) měli zvyk, že konali svačinu teprve, když tovaryš žádal za list vyučení svého, chtěje se odebrati jinam. Zdá se, že svačina začínala se nějakou obvyklou ceremonií. I nejposlednější a nejnižší všech cechů — cech polních mistrů či ovčáků (v XVIII. věku) — vítal nového tovaryše ratolístkou s fáborem zeleným a bílým; tou větvičkou mistr dal tovaryši přes ústa, napomínaje ho k bohabojnosti a k pokoji.[3])

Když vyučenec odbyl a uspokojil mistry, dostal se do rukou tovaryšů. Ti si ho pozvali na hospodu do svého shromáždění, aby ho očistili z mravů učednických, aby ho pokřtili a poučili o způsobech tovaryšských. Ceremonie v starší době při tom přijetí byly asi prostičké; vznikly bezpochyby příkladem, jejž podávaly beanie studentské. Akademičtí studenti totiž, když přijímali nováčka, pokládali ho za člověka hrubých, selských mravů, které musí s něho býti sňaty; tak i tovaryšové hleděli na učedníka. V XVI. věku studenti obhruběli v těch svých ceremoniích; nováček jim byl špalek neotesaný, který se musí otesati, hoblovati. Právě tak tovaryši tropili s učedníkem. V Němcích začínali ceremonii políčkem. Starší tovaryš ho dal vyučenci se slovy: To ode mne vytrp, udeří-li tě jiný, braň se.[4])

---

[1]) U sladovníků v Horažďovicích 1577 libru i dvě, dle možnosti (knih. cechovní); u souken. v Kouřimi (1578) 2 libry; u kožešn. v Žatci (1575) 20 grošů; u řezníků pražských r. 1617 vyučenec „nemaje osku položil 24 gr. míš.“ Arch. mus. Kn. řezn., fol. 42; u kloboučníků v Chomutově (1607) složil dvojnásobnou mzdu týdenní.

[2]) Řád z r. 1608 v zem. mus. Opis. V zem. arch. opis z minist. vnitra IV. D. 7, 422. Též Archaeol. Pam. XV., 673.

[3]) Emler, Archaeol. Pam. VIII., 178.

[4]) Roscher (Nationalockonom. III., 612) přirovnává to k udeření mečem při pasování na rytíře, také k políčku římského manumissa, čímž se prý mělo dáti vyučenci na srozuměnou, aby si takový políček již od nikoho víc líbiti nedal.

Potom ho všelijak týrali a hoblovali, česali. Také mu podávali všelijaké otázky, k nimž dle zvyku měl určitě odpovídati, na příklad: Co máš pod jazykem? Mlčenlivost. Co máš pod kloboukem? Poctivost a počestnost.[1]) Že u nás tovaryši nevedli si zdvořileji a slušněji, to plyne již z toho, že zvláště v druhé půli XVI. stol. bývalo mezi nimi vždy množství mladíků cizích, kteří zajisté poučili naše, kterak vyučence potýrati k všeobecné veselosti. Máme sic o těch drsnostech zevrubnější zprávy teprve z doby mladší, ale ukazují na starší pevný zvyk. Čteme, že vyučenec musil skákati přes lavici a byl poličkován; také ho položili na onu lavici, natáhli dobře poctivice a ferulí dřevěnou, která pádně dopadala, obdržel pět ran; jednu za sv. Trojici, druhou za krále pána, pak za pana otce (hospodského), za paní matku (hospodskou) a pátou ránu „za řád a pořádek". To byly rány na pamětnou, aby nezapomínal, kterak se chovati po stránce náboženské, loyální a společenské.

Na konec tovaryši provedli křest, kterážto ceremonie byla hnusnou parodií křtu kostelního. Polili totiž vyučence vodou všelijakou a vždy nečistou, při čemž, neměl-li ještě jména tovaryšského, sami dali mu jméno.[2]) Někde slévali vyučencovu hlavu vínem a jinde zase, mohlo-li se s křtem posečkati do masopustního outerka, tovaryši veřejně namočili vyučence do kašny. Tou příčinou jest poučna prosba k řezníkům kouřimským r. 1669. Páter Jakub Řeřáb z fary zásmucké prosil totiž, aby učedníka, jehož je strýc, „poslední outerý masopustní, jako jinde se zachovává", od poctivých řemeslníků neb spolutovaryšů ve vodě čistotné skoupati dali a v neděli smrtelnou aby od svého mistra dostal za vyučenou.[3]) Je patrno, že se farář s parodií křtu smířil; chce jenom vody čistotné. V Kutné Hoře ode dávna nosívali „mládky" do kašny s velikým vytrubováním. R. 1584, když takový křest pořádek mincířský provozoval, městský úřad poručil trubače vzíti do vězení, k čemuž mincíři odpověděli, že si pošlou pro trubače do Čáslavě a že vykonají, co

---

[1]) Bucher, Mit Gunst. 90. Ott, Das deutsch. Handwerk. 121.

[2]) Že tovaryšové sami také mohli jméno dáti, toho důkazem zápis pražský z r. 1579 v knize arch. praž. č. 1059, 76; „Přišel tento Melichar, neměl jména tovaryšského, a oni starší tovaryši (ševci) poručili sou mně a jiným taky, abychom mu jméno tovaryšské dali, a dali sme mu Špička, a od té chvíle mu tak říkají."

[3]) Arch. zem. mus. Kouřim. Cechy.

od starodávna bylo za pořádek.[1]) Týrání, bití, křest tovaryšský v XVIII. století byl několikrát úředně zakazován. Souvěká kudrnatá čeština pojmenovala nechutné ceremonie při zavyučení „darebozvykem“[2]) Něco z těch darebozvyků se udrželo až do prvních dob století XIX.

Po vykonání křtu podáno vyučenci tovaryšské napomenutí. Zvláště mu kladeno na srdce, aby nedružil se k učedníkům, aby pokládal tovaryšství za vyšší stav a s učedníky nic neměl. Svěřili mu také rozličná hesla, pozdravy, zvyky, kterých jest užívati na vandru a po nichž se pozná stejného řemesla tovaryš a přijme se přátelsky.

I tovaryšům vyučenec býval povinen do pokladnice dáti poplatek či památné. Obyčejně ne mnoho — 5, 6 grošů míšeňských.[3]) Tovaryšové mlynářů třebíčských chtívali dle řádu z r. 1608 „funt oska“, což je dosti mnoho. Zůstal-li vyučenec tovaryšem u svého dosavadního mistra, neměl zapotřebí listu vyučního (litterae edoctionis, jak říkali v Polště). Teprve, když šel od mistra a zvláště, chtěl-li se z města dáti pryč, požádal za list. Ten psán pak s nemalou obšírností na základě stručného zápisu v registrech cechovních. Na zápise v knize nikdo, ani bývalý mistr učitel, nesměl nic měniti, zvláště ne podtají, jak to učinil r. 1555 v Praze krejčí Jan Vlk od Košíků. Ten shledav na svém vyučenci po čase, že se chová zle a že kuchařku jeho připravil o poctivost a nad to že mu dlužných 5 kop od učení dáti nechce, vzal bez vědomí starších registra a slova pochvalná, při vyučení daná, přetrhal a přemazal. Soud městský však rozhodl, že vyučenec má svého chvalného zápisu užiti, a mistr Vlk vzat do šatlavy.[4])

V listě výučném obšírně uváděno, že se ukazatel toho listu, člověk z lože poctivého, řemeslu učil a vyučil, vychváleno jeho chování, jeho poslušnost a věrnost; na konec doporučen k přívětivému přijetí všude, kam se zahodí.[5]) Bývaly psány krasopisně.

---

[1]) Kn. memorab. kutnohor. 1584. Z. 1.

[2]) Zíbrtův Český Lid XII.

[3]) Tovaryši v Jindřich. Hradci konec XVI. věku žádali po 5 gr., ve Vodňanech bylo do pekařské pokladny dávati 6 grošů (1598) atd. Do XVIII. věku vzrostla útrata vyučencova mezi tovaryši na 10 až 12 zlatých.

[4]) Miscell. v arch. praž. z desk zem. 71, 458.

[5]) Mnohoslovné listy výučné z knih poličských z r. 1597—1661 uveřejnil Michl v Časop. Č. mus. 47. IV. 421. Formuláře k nim najdeš i v měst.

začáteční písmě bývalo čím dál tím ozdobnější, čarami barokními, které plnily list od hůry až dolů. V XVIII. věku byly takové listy pro všecka řemesla tištěny, takže se do nich jméno tovaryšovo vpravilo.[1])

Ovšem že za list vyučení bylo platiti zvlášt cechu misterskému a zvlášt písaři. Písaři platil mladý tovaryš, jak se smluvil. Do cechu platiti musil dle stanov, které určovaly v rozmanitých řemeslech platy rozmanité, V XVI. věku až do let osmdesátých průměrně po 1 —16 groších míšeňských. R. 1588 u mydlářů a jiných řemeslníků v Hradci žádali za list po 30 groších; r. 1610 tkalci v Poličce, v řádě z r. 1610, chtěli „od pečeti" celou kopu míšeňskou, čímž se snad míní všecek plat při zavyučení, jináče by to bylo na tkadlcovského tovaryše mnoho.

V městě, kde nebylo v některém řemesle cechu, mistr takového řemesla musil s vyučencem na radní dům do úřadu konšelského[2]) a tu bez dlouhých „cerimonií", byť ne vždy řečí krátkou, vydal svědectví, že učedník se vyučil poctivě. Na příklad r. 1597 přivedl v Chrudimi mydlář Jan Dvorský vyučence Adama Radouše; vyložil obšírně, kterak si učedník oblíbil řemeslo, kterak ho v učení přijal, pochválil, že zachovával uctivost ke všem dobrým lidem. Končil: „Pro takové jeho chvalitebné chování, nic ovšem před ním podle řemesla toho neskryvše, jeho jsem vyučil a před vašimi milostmi mu za vyučení dávám".[3])

Ty chvály pak všecky městský písař vepsal do knihy, začež platívalo se průměrně po 8—15 groších a 2—3 librách vosku. Z knihy pak písař vypsal a doplnil list o vyučení, za který platilo se dle úmluvy. Apatykářům vyučeným psala se zpráva

---

knihách, na př. v arch. plzeň. v lib. senten. č. 3 vzadu. Formy listů zachovacích od řemesla z r. 1556 viz v Tituláři Melantrychově v mus. zems. č. 60 K.

[1]) Vzory v arch. mus. zem.

[2]) Příklady v Pamětní knize Brandýsa Labského. Fol. 217 r. 1572 vysvědčuje Šalomoun truhlář o vyučení jakéhos Němce. Tamž, fol. 228 Krištof zámečník v radě svědčí o Vítovi z Toušeně.

[3]) Lib. memorab. Chrudim. Fol. 14.

o vyučení do knih městských latinsky a list vyučení v témž jazyce vydával se.[1])

I to dělo se, že mistr sám napsal list za vyučenou se vší obvyklou obšírností a na konci dostavil, že, nemaje pečeti své, dožádal se úřadu městského, aby pečet přivěsil, čímž list nabyl teprve platnosti úřední.[2])

---

[1]) Arch. plzeň. Lib. divers. senten. č. 4., str. 431. R. 1576 úřad městský na oznámení apat. Jana Voyta vysvědčuje, že se u něho vyučil Adam Šíspogen, syn chirurga klátovského, artem miscendorum et conficiendorum pharmacorum, quam apothecariam vocant.

[2]) Viz pergamenový list v arch. zem. mus. z r. 1563. Psal ho Jan Zahrádka, mistr kožešník v Příbrami, a dožádal se potvrzení opatrných pana purkmistra a pánů města Příbramě. List jest o málo větší nežli obyčejná čtvrtka papíru.

XI.

Tovaryš.

Mladík, kterého prohlásili při zavyučení tovaryšem, nestal se hned tovaryšem plnoprávným. Již v XV. století začali tu a tam činiti rozdíl mezi tovaryšem mladým čili mládkem, robencem, pacholíkem či pacholetem vyučeným, mládenečkem,[1]) a tovaryšem dospělým, starším (u soukenníků knapem). Co bylo v onom věku tu a tam začato, v XVI. století stalo se vůbec pravidlem. Byla to dokonalá obdoba s „mladým mistrem", jenž také se první čas nerovnal mistrům ostatním, jsa povinen služebností k cechu a jsa v důchodech zkracován. Stejně tak u tovaryše „mládka"; musil obíhati tovaryše jako posel, když starší tovaryši rozkázali. Odtud právě slul v organisacích sladovnických „k rozkazování (k rozkázání) mladší" na rozdíl od tovaryše, který poroučel tovaryšům ostatním a slul „k rozkázání starší"[2]) či také „podmistří". U bradýřů (chirurgů) byl povinen takový mladý tovaryš nižší kategorie „medenice vytírat, mistru, mistrové a též jiným sloužit". A podobně bylo i v jiných řemeslech. Plat míval mladý tovaryš menší nežli tovaryš dospělý. Někdy i jen polovici brával. Proto také u bradýřů zvali takového mládka s polovičním platem „půltovaryšem".[3])

---

[1]) O robencích čítáš nejčastěji v řádech kovodělných. Vandrovní pacholata shledávám jmenovitě u pražských hrnčířů r. 1612, ale i u zámečníků r. 1562. Pacholíku říkali mládeneček u pražských sítkařů dle řádu z r. 1596.

[2]) Divným způsobem učinili z toho v Praze slovo „krozkázaný".

[3]) Viz majestát bradýřů v arch. praž.

Do díla vstupovat a vystupovati z něho i vandrovati robenec mohl stejným způsobem jako dospělí tovaryšové, jenom to nacházím u pražských uzdářů, že musí zánovní tovaryš první čtyři neděle pracovati u mistra, který ho vyučil.[1])

Zánovní tovaryš po svém vyučení dlouho nepobyl na místě; musil na vandr. Řád tomu chtěl, aby tovaryš takový pěkně se s mistrem rozešel, ruky podáním aby mistru a mistrové z lásky a opatrování poděkoval, pořádně odpuštění vzal. Kdyby se tak nezachoval, byli tovaryši a robenci povinni nadvandrovati ho a honiti.[2]) Mladík sebral list výučný, opásal se zbraní nějakou, vzal filec na záda a šel. Vandr jest věc starodávná, u nás, v Němcích i ve Francii.[3]) Však teprve v XVI. věku stal se v Němcích u větším počtě řemesel nuceným,[4]) zákonným, na tři i na pět let rozprostřeným. U nás nebývá v statutech o vandru často zmínka, ba ještě r. 1602 Martin Karchesius píše, že jsou dobří umělí řemeslníci, kteří, provandrujíce jiné země, něco spatřili, ale že jsou i „humplíři, ješto sotva jednou nebo dvakráte verkštat proskočili, aniž se něčemu více vycvičili, dále vandrovati se nestrojí".[5]) Ale vandr býval zajisté podmínkou k dosažení misterského v našich organisacích onačejších všude, když ne z jiné příčiny, tedy z té, aby tovaryšům vstup k misterství byl stížen. Proto také soukenníci v Liberci (1599) určili si v statutě, že se tovaryš může ze čtyřletého vandru vyplatiti šesti kopami a 24 groši.[6]) Nešlo jim tedy o tovaryše, vandrem vzdělanějšího, šlo o překážku, kterou lze bylo penězi urovnati. Proto také, kdykoli v statutech o vandru řeč, synové mistrů jsou ho osvobozeni nebo se jim ukládá na kratší

---

[1]) V řádě z r. 1617 (Lobkovic. knih. v Praze. Rkp. 72) čte se: „Po vyučení má ten učedník jíti na hospodu a tovaryše žádat, aby mu zase k tomu mistru, u kterého se učil, dílo do čtyř neděl pohledali; po čtyřech nedělích učiní počet s mistrem, „má za robence slouti" a může u téhož mistra po počtu zůstati nebo k jinému o dílo vysílat."

[2]) Řád praž. uzdářů z r. 1617. Knih. Lobkovic. v Praze. Rkps 72, ř. 33.

[3]) Lavisse, Histoire générale II., 517.

[4]) U tesařů v Němcích teprve poč. XVII. věku. Tovaryši uzavřitých řemesel v Němcích nesměli vandrovati, aby neprozradili tajemství techniky. Roscher, Nationalökonom. III.

[5]) Stav městský od Mart. Carchesia, písaře radního v Star. m. 72. Překlad, obsahující i naše poměry.

[6]) Hallwich, Reichenberg 103.

čas nežli jiným. Jiným-li na čtyři roky, synům misterským na dva i na méně. Někdy se dostal synek (ale také jiný tovaryš) k vandru — z trestu. Když nedělal v městě dobrotu, poslali ho cechmistři (i konšelé začasté), aby se provandroval a naučil lepším způsobům. Bývá v pražských knihách mlynářských dosti často zapsáno takové trestání na rok i na dvě leta s rozkazem, chce-li se tovaryš vrátiti, musí přinésti jistotu, kterak se choval.[1]) V Rakovníce byl r. 1583 syn Viktory mlynáře pro zahálku poslán na vandr se zákazem, aby se do roku nenavracoval.[2]) Takž nápodobně i jinde. I to zapsáno, že se otec takového vandrovního tovaryše trestu vzpíral, což při nespravedlivých přednostech městských synků dobře chápeme. Na Hradčanech r. 1598 vzpíral se i rychtář Erlewain, když mu „pro některé výstupky" poslali syna na vandr, a to tak prudce, že mu pro tu vzpouru konšelé zdvihli živnost i městské právo, ale na žádost velikých pánů vrátili mu obé zase.[3])

Vrátil-li se tovaryš z trestného vandru před časem, propadl pokutě.[4]) Vyskytuje se také společný vandr dvou, tří tovaryšů, kteří se o to spolu smluvili. Když r. 1569 v Praze umřel tovaryš pekařský Balcar a organisace chtěla podržeti sobě pozůstalost jeho, tovaryš Michal uváděl, že s nebožtíkem měli „snešení, aby jeden druhého společně opatrovali a statku, kteréhož by obchodem svým vandrujíce nabyli, ten aby s umrlého na živého připadl". Konšelé rozhodli, aby připadl.[5]) V Němcích byli by sotva tak rozhodli, neboť tam tento způsob vandru byl kárán.[6])

Kam tovaryši měli po řemesle putovati, nebylo v XVI. věku určeno. Jsou zprávy, že chodili na Moravu, do Němec, do Uher a do Polska. Bývaly tedy silnice jmenovaných zemí oživovány řemeslnými mladíky, z nichž zajisté některý zaběhl i dále do světa. Vedlo se našim i cizím vandrovníkům všelijak, někdy vesele a dobře, jindy poměli i hlad a ústrk, zvláště zahodil-li se který do kraje, kde

---

[1]) Viz knihu v arch. praž. č. 3011.

[2]) Arch. rakov. lit. R.

[3]) Arch. praž., manuál hradč. č. 1541, K. 2.

[4]) R. 1583 vrátil se časněji rakovnický synek Slach z vandru, aby si zjednal některý peníz k božím hodům, neboť posel peníze jeho utratil. Ale přes toto vysvětlení dán do vězení a propuštěn z něho na slovo, že do západu slunce po řemesle svém povandruje a do tří let se nevrátí. Arch. rakov., registr. rychtářsk. z r. 1575.

[5]) Arch. praž. č. 1132, 8 a též č. 991, 547.

[6]) Bucher, Mit Gunst. 95.

lidé zmírali morem. Mladíci poznávali cizí řemeslo, sbírali zkušenosti, jeden od druhého naučili se dobrým i zlým věcem a nejednomu zalíbil se toulavý život víc než práce. Všaktě vojska proti Turkům v XVI. století sbíraná a vojska století XVII. skládala se s větší části z takových řemeslných tovaryšů. Bradýřští tovaryši rádi vstupovali do vojsk jakožto ranhojiči.

Jiný druh vandrovních tovaryšů byli oni tovaryši „dospělí", kteří, nejsouce v jednom městě spokojeni, šli za prací do města jiného. Ti tedy nechodili na zkušenou. Nechodili také za hranice. Mívali za to namnoze větší a těžší filce: nosívalť mnohý řemeslné náčiní své s sebou.[1]) K nim přibylo v XVI. století nad míru mnoho tovaryšů ženatých, kárníků, kteří s ženou, s dětmi a s károu brali se město od města. Z těch veliký počet dával se v XVI. století na stolířství či humplířství, poněvadž právě v tom věku čím dál víc stěžován přístup k řádnému misterství. Mnohý z těch tovaryšu, kárník i svobodný, přišed do Pražských měst rovnou vstěhoval se do Židů a pracoval, jakoby mistr byl, pro židy, pro jejich obchod tarmarečný.[2]) „Obchod" je tu myšlen jako řemeslo.

I tovaryši zlatničtí, jakás elita v řemeslech, shánívali samostatnou práci v Židech. R. 1565 byla z toho žaloba všeho cechu pražského. Konšelé rozhodli, nechtějí-li zlatničtí tovaryši dělati u mistrů, ale sami sobě, ať zjednají sobě také městské právo; ne-li, ať odvandrují.[3]) Bezpečněji nežli v Židech bývalo tovaryšům v panských domech, kdež pod jménem lokajů a jiných čeledínů provozovali řemeslo na zlost cechu. Nevím, neslo-li platnost valnou, když r. 1578 na žalobu cechu truhlářského konšelé vydali ortel, aby tovaryš Pavel Praysar, který pracuje u nejvyššího komorníka, „souc tam za čeledína zjednaný", až dodělá práci, jiného díla se v těchto městech nedopouštěl „krom mistrů".[4]) Nejvyšší komorník měl silnější ruku nežli konšelé. Také to se

---

[1]) Tovaryš mlynářský Pavel, jenž umřel r. 1520, zanechal na mlýně nad Běloky dláta, pilu, klamry, sekery-hlavatky, šnuru, teslu, nebozez a j., v Slaném u mlynáře nechal ještě jiné nádobí. Arch. zem., kn. kšaftu z Rakovníka. Fol. A. 27.

[2]) Žaloba pražských kožišníků r. 1535, že mnozí v řemesle jim překážku činí, že přistihli věci kožešnické v Židech i u křesťanu. Arch. praž. č. 1130, 77.

[3]) Arch. praž. č. 1239, 115.

[4]) Tamž, č. 1165, 295.

dělo, že tovaryši (jmenovitě krejčovští) najímali si v panských domech pokoj, a zastírajíce se panskou prací, šili kde komu.[1]) Zedničtí a kameničtí tovaryši, žádajíce sobě nevázanosti cechovní, v první polovici XVI. století dávali se v Praze do volné služby k Vlachům, což v řádě pražském r. 1539 marně zakazováno. Držel-li člověk, nejsa mlynářem, mlýn, u takového také snažili se tovaryšové uchytiti se k samostatné, neodvislé od cechu práci, Cech ovšem zakazoval.[2]) Některý tovaryš (zvláště švec, krejčí, kožešník) tloukl se po vsích a pracoval „vesníkům" jakožto stolíř; jiný potloukal se po městských hospodách a pracoval tu leckde v koutku.[3]) Organisace arci honívaly takové stolíře tovaryšské, ale nikoli se zdarem úplným; bylotě jich čím dál, víc. Bylo tou příčinou u nás jako v Němcích a v Polště.[4])

Pořádný tovaryš snažil se po práci u pořádného mistra. Přišed do města, kde řemeslo jeho mělo organisaci, nesměl v pokoutních „ložumentech" ledackdes ubytovati se, nesměl ani rovnou cestou zaměřiti do dílny mistrovy poptat se práce. Musil na cechovní hospodu. Kdyby byl šel přímo k mistrovi, byl mistr, jenž ho přijal, trestán. A on sám také.[5]) Ale to bylo dovoleno, aby mistr pohledal si tovaryše sám v cizí, přespolní obci. Aspoň tak bylo u krejčí v Trhových Svinech r. 1653.

Hospoda cechovní, hospoda tovaryšská čili „šenk" byla reálním znamením i střediskem organisace tovaryšské. Jakési vítání a pohoštění příchozího tovaryše, což slulo také „šenkem", shledali jsme u nás již v koncích XIV. věku; v XV. věku viděli jsme, že tovaryši se organisují a vymáhají sobě právo hospod. V XVI. věku již není onačejšího řemesla bez hospody tovaryšské. Nestačilo-li na hospodu jedno řemeslo, složila se dvě i tři k držení hospody. Vandr a zájmy tovaryšů vynutily, aby

---

[1]) Arch. praž. č. 556.

[2]) Arch. týž, č. 3011, 188. R. 1600 chtěl tovaryš vésti mlýn malostranský.

[3]) Tamž, č. 1128, B. 11.

[4]) Stesłowicz, Kwartalnik Historycz. VI. 2. 295.

[5]) Soudil se r. 1614 v Praze cech knihařů s Danielem Karolidesem z Karlsperka, že přijal tovaryše, který nešel na hospodu. Arch. praž. č. 1168, 260. R. 1574 pokutován v Přerově řeznický mistr, že vandrovní tovaryše u sebe „přechovával". Registr. řezn. z r. 1517. Arch. mus. zem. R. 1582 kruhaři ustanovili trest 10 krejcarů, kdyby tovaryš do domu mistrova pro dílo vešel a potom teprve poslal dohazovače. Arch. praž. č. 994, 122.

organisace tovaryšská sama vzala do ruky nabídku i poptávku po práci; těmi šenky čili hospodami drželi tovaryši stejného řemesla pevně dohromady jako třída, jako kartel, od hranic ruských až po Rýn. Proto ten tovaryš, který nevešel do hospody, urazil organisaci, snížil „slavnou hospodu" a tovaryšský šenk.[1]) Arci tu, kde nebylo šenku či hospody, tovaryš musil po starodávnu přímo od mistra k mistru. Na ten konec čteme v řádě bečvářů v České Kamenici r. 1610, že jeden mistr po druhém povinen hostiti příchozího tovaryše.[2]) U pražských kruhařů řád z r. 1582 velel, kdyby v celém řemesle nebylo víc tovaryšů nežli dva, že musí mistři v šenku pomáhati.[3]) To také jisto, že řemesla bez „šenků" byla méně cenná a že mistrům takových řemesel dosti často nedostávalo se tovaryšů. Tovaryši se táhli k „šenkům", neboť šenk nebyl jen hospoda, jakožto přístřešek na čas nezaměstnanosti, ale šenk bylo i připití na přivítanou, peníz na cestu další i slavnostní přijetí do lokální organisace, když tovaryš vandrovní obdržel v místě práci. To všecko trojí bylo a slulo šenkem, po němž sháněli se tovaryši řádní a zhusta i — nepořádní tuláci.

Přišed do města, tovaryš vandrovní vešel tedy do šenku pro šenk a za prací. První osoba, s kterou promluvil o svém úmyslu, byl hospodář čili pan otec hospodský. Postřehl-li pan otec, že tovaryš nemá filce či tlumoku, nemusil ho přijmouti pod střechu.[4]) Jináče ochotně vyslechl prosbu za přístřeší a slib, že se tovaryš k panu otci míní synovsky chovati a práce pohledati. Odevzdav panu otci tlumok a zbraň, požádal, aby bylo posláno pro starší tovaryše, kterým náleželo práci dohazovati. Byl-li to tovaryš kárník s ženou, odevzdal bezpochyby celou káru panu otci v zástavu. Podezřelí bývali ti tovaryši, kteří přišli na hospodu hromadně

---

[1]) R. 1597 na Starém městě Pražském sami mistři stáli o tovaryšskou hospodu, a to „pro nepořádek, který povstal, že tovaryši hospody lehčili, přivandrujíce nejdou do hospody, sami dílo sobě jednají." Obnovena pokuta na lehčení hospody. Měst. mus. praž. Řád z r. 1597. R. 1602 totéž vytištěno v řádě litomyšlských tovaryšů. Arch. mus. zem. Mistři stáli o tovaryšskou hospodu pro jistější dodávání tovaryšů práci hledajících, jakož vysvítá ze slov řádu krejčí praž. r. 1593: Hospoda na to zpusobena, aby mistři tovaryše tu najíti mohli a ne po nějakých pokoutních ložmentech je vyhledávati musili. Arch. praž. č. 994, 144.

[2]) Měst. arch. v Kamen. Opis v zem. arch.

[3]) Arch. praž. 994, 122.

[4]) Hraše, Náchod 190. Cech zámečnic. r. 1612.

pospolu, oznamujíce, že všichni společně chtějí práci, druh bez druha nikoli. To bývala chasa lenochů smluvená k zneužívání šenku.[1]) Kdyby byl příchozí tovaryš nemoudře, ale upřímně oznámil, že dělati nechce, že o práci nestojí, mohl dle řádu některých organisací ihned do šatlavy městské býti podán.[2]) Při nejmenším pan otec zajisté byl by ho vyhnal od prahu. Na panu otci záležela přívětivost prvního přivítání. Proto byli r. 1557 v Prachaticích kováři, bednáři a koláři uznalí, stanovivše ob čas zvláštní odměnu otci hospodáři, „neboť tovaryšům vandrujícím pohodlí činí a ležením na ložích opatruje".[3])

Přišel-li tovaryš před obědem, hospodář mohl mu dáti oběd (čekaje za to náhradu od organisace), ale nemusil.[4]) Pan otec, byl-li ochoten, půjčoval tovaryšům, pokud byli bez místa, peníze. Ale právě proto pečoval také sám o to, aby místa došli. Ochotně posílal pro starší tovaryše, aby jednali. Kruhaři pražští měli statut, že k vandrovnímu tovaryši, než vyprší hodina, dostaviti se musí starší tovaryši, pro které vzkázal (1582). Ale většina řádů přikazuje, aby přicházeli teprve po uplynutí hodiny dvacáté druhé (tedy dvě hodiny před slunce západem),[5]) někdy také čte se, aby přišli, když nešpor zazvoní, prve nic.[6]) Kdyby jiní tovaryši přišli za příchozím tovaryšem dřív, nežli starší funkcionáři, hrozil jim trest, neboť neměli opustiti dílo své dvě hodiny před západem slunce.

Když tovaryš neb oba tovaryšové „starší" na hospodu přišli — býval také volen k té práci jeden tovaryš, druhý robenec[7]) —, přivítali vandrovního, ale ruky mu podati nesměli, prve než ho pořádně prozkoumali. Bývalo drahně otázek. Nejprve, kde se

---

[1]) Arch. mus. zem. Artikul. řem. z Pecky.

[2]) Řád zámečn. Lobkovic. knih. v Praze. Rkps. 72; ř. 73.

[3]) Arch. zems. Opisy z Prachat.

[4]) Teprve v XVII. věku ukládá se to za povinnost šenku. V řádě starověstských hřebenářů, který jest zdělán dle norimberského, čteme, že tovaryš cizí, přišlý před polednem, má právo na chléb za krejcar, za groš masa a pintu piva. Arch. praž. 994, 394.

[5]) Na př. klobouč. v Brodě Němec. r. 1544. Uzdáři pražští r. 1617. Toť skoro shodné s ustanovením klobouč. v Chomutově r. 1607, aby šenk byl ve 4 hodiny německé v zimě, v 6 hod v létě. Měst. arch. v Chomut. Privileg. fol. 141. Opis v zem. arch.

[6]) Soustružníci praž. r. 1576.

[7]) Na př. u hodinářů a zámečníku praž.

učil a kolik let. Kloboučničtí tovaryši v Brodě Německém měli „fedrovati" jen toho, který se učil nejméně tři roky.[1]) Dále se ptali, kde „dal knapské právo", to jest, kde ho učinili tovaryšem. Tímto knapským právem byla některá města a městyse tak sdruženy, že tovaryši jdouce město od města, v nich měli nad jiné zvláštní výhody. Takové knapovské právo bývalo na př. na Rožmbersku.[2])

Dále žádán od vandrovního tovaryše list výuční. Neměl-li ho, nebylo hned zle. Nějak to vymluvil, a když o dílo stál, „fedrunk" do dvou neděl mu byl přece přán.[3]) Déle arci ne. Že by se u nás byli ptali tovaryše, pošel-li z počestného lože, o tom nevím. U Němců děly se o to v XVI. věku pokusy tu a tam. Sotva chtívali vysvědčení z předešlé dílny, neboť, když r. 1615 se to mělo zavésti u lazebníků kraje žateckého, připsal kdosi do řádu stranou, že se má vyhledati, taký-li řád jest v jiných řemeslech. Byla to tedy věc v kraji neznámá.[4]) To spíše v některých řemeslech — jmenovitě u řezníků — chtívali vysvědčení od cechmistrů onoho města, v němž tovaryš pracoval naposled.[5]) A když takového listu nežádali, aspoň přece pátrali, nepracoval-li příchozí tovaryš před tím u stolíře. Když se přiznal, že dělal u stolíře nebo sám stoloval, někde tu

---

[1]) Řád z r. 1544 v arch. mus. Orig. v Želivě.

[2]) Tovaryš toho práva měl výhody v určitých stanicích: Od Svin Trhových (dle tamějšího řádu tkadlčího z r. 1573) měl svobodu a výhodu do Krumlova, odtud do Budějovic, dále do Třeboně, do Lomnice, do Veselí, do Jindřichova Hradce, odtud pak do Benešova, dále k Hradům Novým, do Kaplice, k Rožmitálu, do Rožmberka, Brodu Vyššího, Hazel (v Rak.), odtud do Hořice, dále k Horní Plané, na Chvalšiny a d. Myslím, že tovaryš nesměl se od směru naznačené cesty odchýliti, šloť združeným mistrům o to, aby nebyli ostaveni bez tovaryšů. Opis v arch. zem. Orig. v ruk. soukr. ve Svinech.

[3]) Řád tovar. v Litomyšl. z r. 1602. Arch. mus.

[4]) Arch. minist. vnitra IV. D. 7. Fasc. 422. Opis v arch. zem.

[5]) V řádě řezníků v Brandýse n. L., 1560 čte se, kdyby kteří vandrovati chtěli času postního, ti mají poslední týden masopustní žádat starších za listy zachovací. Starší cech obešle a ty pacholky po jednom pouští před cech; doptává se všech, kterak se choval každý z nich doma, v krámě, před paní, dětmi. Našlo-li by se co nepořádného, list nemá mu dán býti. Arch. brand. Kn. pamět. z r. 1515. Půjčil dr. Prášek. V řeznic. řemesle mělnickém, brandýs. a j., bylo i to možno, že v mimořádném případě, když „pacholek" pomáhal jen na čas, vydal mistr „list pasportní" (list zachovací) sám. Tamtéž v artikul. cechov.

vinu spravil pokutou, jinde ho vyloučili z práce naprosto.[1]) Též činívali zkoušející otázku, ví-li příchozí něco nepořádného o tovaryších tohoto řemesla v jiných městech, zvláště ví-li co o tovaryších ze zdejšího města, kterak se v cizině chovají. Že obhlíželi vandrovního tovaryše obuv a šaty, toť věc přirozená; byl-li ošumělý velmi, stal se podezřelým, a jen plný tlumok, byly-li v něm šaty svátečné, mohl podezření zapuditi. V Prachaticích měli tou příčinou statut, který ukazuje, že tovaryši chudí vandrovali i jen sukní polooděni o nahých nohou: „Kdyby tovaryš přivandrujíc neměl poctivic a kabátu" (tak stojí psáno), tehdy má žádati za prodlení do čtyř neděl, a nemá-li jich do šesti neděl, položí pokutu 7 denárů, a to každý týden, dokud si poctivic a kabátu nezjedná.[2])

Že by měl býti vandrovní při svém příchodě zkoušen po stránce technické, o tom četl jsem zřejmě jen u pražských punčochářů. V jejich řádě z r. 1615 stojí, že přivandrovalý tovaryš má fedrován býti, ukáže-li, že dobře vázati, valchovati a postřihovati umí; kdyby neuměl, má býti jen za pacholíka nebo lugunga.[3]) Přišel-li ženatý tovaryš bez ženy, měli starší tovaryši pátrati, kde ženy zanechal, zda-li jí neutekl. Byl řád, přivandroval-li ženatý tovaryš bez ženy, že přes dvě neděle neměl býti na místě držen, leč by jistotu přinesl, že s volí manželčinou na dílo odešel.[4]) Poznalo-li se, že tovaryš ženu opustil, o tom „nemělo řemeslo držeti", to jest, měl všude býti hnán jako nepoctivý.

Konečná otázka byla, chce-li tovaryš do práce, což v organisaci truhlářů kutnohorských dělo se slovy bez mála sarkastickými: „přišel-li tovaryš na dobrou vůli čili na vohledání města",[5]) to jest, přišel-li do města jen na lenošení a pití.

V době pobělohorské chtívali vysvědčení, že tovaryš jest římské víry. Nekatolickému dělníku s počátku dovolovali pracovati čtvrt roku, pak musil jíti nebo státi se katolíkem.[6])

---

[1]) Jako pražští kováři r. 1577 tovaryše Brodského, vyčetše mu, že předešle, když tu byl cís. dvůr a potřebovali dělníků, dělal po městečkách; teď že ho nepotřebují. Arch. praž. č. 1241, 123.

[2]) Arch. zems. Opisy z Prachat.

[3]) Arch. praž. č. 994, 191.

[4]) Na př. u zámečníků, ručnikářů, ostrožníků, hodinářů Nov. měst. Lobkovic. knih. v Praze č. 72, řád. 74.

[5]) Arch. kutnohor. č. 4305. Opis v arch. zemském.

[6]) Řád sklenářů malostranských z r. 1629. Bibl. Lobkovic. č. 72, řád 62.

Když tovaryši „dílo projednávající" čili tovaryši „k šikování" (sluli též tovaryši „šikovní" i „šenkovní"), shledali všecky odpovědi dostatečnými, teprve potom mohli příchozího vítati ruky podáním, přijmouti od něho řemeslnický „vinš" a stráviti s ním večer. Na přivítanou „šenkovali" mu pivo, jehož množství bylo v některých organisacích zřejmě vytčeno, a to penízem nevalným — dvěma, třemi groši nebo čtyřmi, nejvýš osmi krejcary.[1]) Ba u tkalců v Kostelci n. Orl. také jen sedmi penězi (r. 1593). Dle řádů tedy mnoho propiti nesměli na útraty pokladnice tovaryšské; proto také v Němcích, kdež nebyli o nic štědřejší, omlouval se starší tovaryš, bera humoristicky přirovnání z klášterního života, že bratří mnoho, peněz málo a převor sám mnoho pije.[2]) Naši tovaryši snad říkali něco podobného. Ale vždy možno, že píjeli víc, než zákon chtěl, zvláště když dostavila se hromada druhých tovaryšů.

Nazejtří hledána práce vandrovnímu tovaryši. V některých však řemeslech, kde to nebylo zřejmě zakázáno, mistři sami docházeli do šenku na hospodu tovaryšskou, aby tu pomocí starších najali si příchozího do díla.[3]) U kovářů a kolářů na Horách Kutných mistři vysílali mezi tovaryše svého posla nebo písaře cechovního, aby pojednal o vandrovního; to si však v řádě vyhradili, nebylo-li by posla, že může jíti mistr (1593). Jináče bylo v XVI. věku obyčejno, že staří tovaryšové chodili sami po mistrech s nabídkou; pokud vím jediní kamenníci a zedníci Malostranští odmítali intervence tovaryšské docela, chtějíce tomu, aby vandrovní šel rovnou k cechmistrům o „fedrunk díla".[4]) Tovaryšové byli statuty povinni „šikovati" či dohazovati

---

[1]) Dva groše na př. u praž. kruhařů, ale robenec šenkován jen grošem (1582); tři groše u kloboučníků v Chomutově (1607); čtyři krejcary u pražských soustružníků (1576), knihařů (1609) a j. U soustružníků, dal-li p. otec šenkovati víno, směli propiti 8 krejcarů. Arch. praž. č. 994, 117.

[2]) Bucher, Mit Gunst. 93.

[3]) Tak na př. dle řádu z r. 1572 směli činiti kožešničtí mistři všech tří Pražských měst. Řád tovaryšů z r. 1572 v mus. měst. Prahy. — Tkalci v Mohelnici na Moravě měli dokonce v statutě, že musí tovaryš jíti do díla k tomu mistrovi, který s ním mluvil první. (1584). Arch. mus., pergam. — U zámečníků, ručnikářů, ostrožníků a hodinářů pražských mistr do hospody nesměl přijít jednat tovaryše. Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkp 72, ř. 74.

[4]) Bibl. Lobkovic. v Praze, č. 72; řád 64.

svobodné tovaryše, ženaté stejně[1]); dohazovati však jich nesměli po své chuti a libosti, nýbrž „podle pořádku veřtatů" (totiž dle řady, jak který mistr do cechu byl přijat, tedy dle register zápisných), ačkoli se to musilo tovaryšům „šikovním", dílo jednajícím, zvláště v Praze, kde byla po dělnících vždy sháňka nemalá, častokráte připomínati znova.

Teprve počátkem XVII. věku připadli na spravedlivější prostředek, že pořídili v šenku tabuli, na níž mistři, jsoucí bez tovaryše, hlásili se o tovaryše, a takž po řadě, jak byli psáni, dělníka obdrželi.[2]) Ostatně ani v Norimberce to mistrům nepřišlo na mysl dřív.[3]) Potom již nebylo přípustno, aby mistři starší měli přednost; také pak nemožno, aby se tovaryš vandrovní sám k některému určitému mistru volal, což bylo té instituce poněkud chybou, neboť tovaryš, když chodilo dle záznamů, nedostal se vždy hned k nejlepšímu mistru. U sítkařů pražských r. 1596 nařízeno, aby vdovy dostávaly tovaryše před mistry, což bylo galantní i humánní, ale tovaryšům ne vždy příhodné.[4]) Hledati měli tovaryšové snažlivě; pražští soukenníci dle pozdějšího řádu dovolovali, aby vandrovní směl posazen býti u punčocháře nebo u kloboučníka, když není místa u soukenníka.[5])

Když mistr dal vyjednavatelům závdavek či štulhaléř — štolhalíř v Turnově u soukenníků byl 3 krejcary r. 1647.[6]) — sebral písař nebo posel cechovní nebo i jeden ze starších tovaryšů filec vandrovníkův na rameno a vedl tovaryše zjednaného do veřtatu. V dílně měl tovaryš mistru „štěstí vinšovati a se poctivě poručiti". Pak mistr vítal oba příchozí připitím. O tom zvyku dovídáme se ze soudní síně, což spolu důkazem, že někdy, byť jen výjimečně, nevykonalo se vše tak hladce, jak tu líčeno dle statut. Život býval hrubší. To přišel kdys r. 1578 starší tovaryš pražského řemesla kruhařského, Jiřík, k mistru Martinu Eliáši dosadit tovaryše.

---

[1]) Nejčastěji čte se toto ustanovení v řádech tkadličích a kovodělných, jmenovitě u nožířů.

[2]) R. 1609 v řádě knihařů pražských nový kus, „aby tovaryš dáván byl mistrům jak poznamenáni jsou, a ne jak by se tovaryšům líbilo, nebo skrze to nesnáze povstávají." Arch. praž. č. 994, 148.

[3]) Mummenhof, Handwerk. 66.

[4]) Jak směl dle řádu tkadleů v Žatci a v Rakovníce (r. 1539), u soustružníků v Praze (r. 1576).

[5]) Řád pražský z r. 1665.

[6]) Štolhaléř se pak oddělal nebo tovaryšovi daroval.

Všed, přátelsky pozdravil, mistr nepoděkoval. „Potom se to zachovává, že se pocta dává.“ Tu když pili, rozlil Jiřík nerad trochu piva na papír. Mistr popadl korbel, udeřil tovaryše jím vrch hlavy, až korbel rozrazil, tovaryš utíkal, mistr za ním, popadli se na schodech za krk, letěli spolu se schodů a v tom tovaryš mistra tulichem ubodl, začež byl potom odsouzen.[1])

Zakázáno bylo v tovaryšských řádech šikovati tovaryše do mistrova domu v noci, zajisté pro možné opilstvo obou příchozích. Ale poněvadž se to zakazuje na př. truhlářům pražským r. 1545 a stejně tak ještě po stu a více letech (r. 1676) hřebenářům pražským, lze souditi, že ten zvyk přiváděti nového tovaryše v noci byl velmi houževnatý a oblíbený.[2])

Nemalou překážkou při dohazování byla snaha leckterých mistrů řemeslo provozovati jen s učedníky, tedy s pomocníky lacinými. Dlouho do polovice XVI. stol. stavební řemesla byla tím obviňována.[3]) Vandrovní tovaryši se mstívali tím, že takové mistry, ba všecko řemeslo rozhlásili po světě a způsobili, že v cizí zemi se o něm „nedrželo“ (boykot). Tak na př. tovaryš Slavík pomluvil až v Poznani pražské hřebenáře r. 1571, že po třech a čtyřech učednících chovají a zběhlá pacholata za tovaryše přijímají. Aby nebyli boykotem poškozeni, hřebenáři pražští hledali u konšelského soudu v Praze ochranu a očistu.[4])

Nebylo-li u žádného z mistrů lze dílo opatřiti, vandrovní tovaryš, obdržev několik penízů (u pražských knihařů dle řádu z r. 1596 mzdu jednoho týdne, totiž 15 krejcarů), měl bráti se dále po svém řemesle. Některý cech chtěl tomu, aby tovaryš šel hned,[5]) jiný cech nechával ho na hospodě po tři dni,[6]) jiný týden,[7])

---

[1]) Arch. praž. č. 1134, 231.

[2]) V řádě hřebenářském dí se, že cizího tovaryše, pohrávše a pivše do půlnoci, provázejí domů a mistr na ně čekat musí. Který začne hrát, ať platí 9 liber vosku. Arch. praž. č. 994, 394.

[3]) Arch. praž. č. 1130, 75. R. 1535.

[4]) Tamž, č. 1165, 172.

[5]) U knihařů v Praze dle řádu z r. 1596 zakazovali, aby se tovaryš mimo den a noc v hospodě nepoválel.

[6]) Kožešníci pražští r. 1572; krejčí rakovničtí r. 1580; mlynáři pražští r. 1602 a j.

[7]) Pekaři novoměstští r. 1603. Osm dní u tkalců ve Svinech r. 1573.

jiný dokonce po dvě neděle.[1]) Tovaryšům velmi ochotný statut měli malíři pražští (r. 1598): kdyby přivandrovalý tovaryš neměl díla a rád by chtěl v městě zůstati, musí ho jeden mistr po druhém za dvě neděle chovati; za čtyři neděle, když vystřídal dva mistry, mohl by se dále provandrovati. Humánního řádu drželi se novoměstští pekaři a pernikáři (r. 1603); kdežto mladý vandrovník, jsa bez práce, za týden musil z města, o „starobylém" tovaryši, který v Praze od mnoha let pracoval, nařízeno, kdyby bez díla byl, že má mu hospoda býti přána na tak dlouho, až dílo obdrží.[2])

Nelze nezmíniti se, kterak v Praze na hraně k XVII. věku tovaryši pekařští a pernikářští vedli si, když na onen čas organisace tovaryšská i s hospodou a šenkem poklesla. Tu se věru hospoda proměnila v pelech pobudů. Naříkajíť r. 1603 mistři, že ti, jenž se tovaryši býti praví a mohou u mistrů dílo míti, jsouce časem dotazováni, chtějí-li na dílo jíti, mnozí „své kunšty a posmíšky" z mistrů mají, však mezi tím, zvláště času letního, po cihelnách, při zednících, pokryvačích a jinak živnost svou provozují a z takových děl nočně vracejí se do hospody, divné pokřiky činí" atd.[3])

Tovaryš, který nalezl práci a uveden byl do dílny mistrovy, nesměl podle řádů, v XVI. věku obecně platných, sháněti se po díle u jiného mistra, leč až po uplynutí čtrnácti dní. Kdyby se odtrhl „bez příčiny" dřív, neměl v městě proběhem čtvrt roku nikde díla míti. Chtěl-li u mistra zůstati, po čtrnácti dnech mistr pil s ním litkup, učinili spolu počet (rachung) a smluvili se o práci definitivně.[4]) Potom také v nejbližší schůzi organisace tovaryšské byl vandrovní tovaryš do spolku přijat v slavnostním „šenku". Tu musil platiti do pokladny sám nějaký groš „přívandrovního". Platívali od groše po pět grošů míšeňských.[5]) Osvobozeni bývali

---

[1]) V řádech tovaryšů nožířských. Též v uzdářském cechu r. 1617: „Aby mu dílo do 2 neděl pohledali." Bibl. Lobkovic. Rkps. č. 72, ř. 33.

[2]) Arch. praž. č. 556.

[3]) Arch. praž. č. 556.

[4]) U truhlářů kutnohorských řádem r. 1562 nařízeno, „pakli by druhý tovaryš ve veřtatě byl, nemá při rachunku býti, ale má ven vyjíti pro dobrý řád." Arch. kutnohorský č. 4305. Opis v zemsk. arch.

[5]) Krejčí ve Volyni 1539, truhláři v Praze r. 1583. Dva groše u tesařů praž. 1585, tři groše u hrnčířů lounských r. 1631; čtyři groše u bra-

jen tovaryši, kteří vzali práci v městech, k sdružení krajskému nebo jinému lokálnímu meziměstskému náležitých (jako svrchu připomenuto o městech panství Rožmberského); také, zdá se, tovaryši cechu „zemského", to jest pražským řádem se spravujícího, neplatívali.

Slavnostní šenk býval v neděli. V některých řádech tovaryšských čteme, kolik tovaryši smějí propíti při šenku, kolik každý má dáti na řád pijácký. Tovaryši vandrovnímu, neměl-li peněz, půjčila organisace na úvěr příští mzdy. Pražským řádovním (starším) tovaryšům hrozilo se, kdyby při šenku někdo víc vypil, než dovoleno, že to musí zaplatiti sami; po vykonaném šenku že na svou outratu může si píti každý, co libo.[4]) K takovým šenkům byli povinni přicházeti tovaryšové všickni. V Kutné Hoře r. 1585 neodpustila tovaryšů organisace Petru Pičkovi, zámečnickému soudruhovi, když nechtěl do schůze jíti, chystaje se k stolu večeře Páně. Poslal jim peníz povinný, to jim nestačilo; musil přijíti sám, utekl však, když ho „vedle obyčeje" nutili, aby „každému dvě konvičky piva splnil", to jest aby s každým soudruhem vypil dvě konvičky piva. To mu bylo pití přílišné, tedy utekl. Za to tovaryšové odsoudili ho k ztrátě dvou „vochlonů" (mzdy za 2 týdny). Konšelé je smířili na konec.[5]) Po oněch dvou konvicích lze souditi, že se pilo i u nás mnoho. Asi ne méně než v Němcích, kdež to až sněmy zakazovati musily,[6]) ve svých šencích tovaryši si obvykli.

V tom šenku „vyplativ svoje jméno" tovaryš příchozí zapsán do tovaryšských register a čten mu řád tovaryšské organisace. Z šenku tovaryš nově přijatý nesměl odejíti, aniž před tím učinil poděkování a dobrou noc od soudruhů vzal, pod pokutou. Některý z mladších provodil ho pak do jeho nového domova.

Podobný šenk, vlastně „výšenk" konán, když tovaryš, pobyv v práci u jednoho nebo u více mistrů za delší dobu, strojil

---

dýrů pražských; půltovaryš jen malý peníz; r. 1562, 1615; pět gr. u tkalců mnohých.

[4]) Arch. praž. č. 994, 143. V Němcích týž řád. Mummenhoff, Handwerk. 68.

[5]) Knih. memorabil. v arch. kutnoh. 1585. S. 16.

[6]) Artikule sněmu augšpursk. r. 1548. Zems. mus. Rkps. 3. C. 8., fol. 170; Také říšská města činila snesení proti šenkům. Roscher, Nationalökon. III., 605.

se odvandrovati a v jiném městě sobě pohledati práce. Nejprv žehnal se se staršími tovaryši, což se začínalo takto. Vešel do hospody a položiv tu groš, oznámil tovaryšům, že již leží „k rozžehnání groš"; chce-li ho kdo v čem nařknouti, že hotov jest jemu odpor činiti; pakli by ho kdo naříkal po odvandrování, že se tuto ohrazuje.[1]) Vezmou-li starší tovaryši groš a ničím ho nenařknou, uchystá se schůze. Arci musí starší tovaryši ještě se přesvědčiti, že se pořádně rozešel i s mistrem svým. „Kdyby pod tichem, mlče, pryč ušel, nevzav žádné dobré noci ani od mistra ani od tovaryšů", takový nehodný měl býti stihán, sem zpět pohnán, a pokutován býti; potom vezma pozdravení, mohl jíti zase.[2]) Výšenk býval, zdá se, jídlem štědřejší. Čtemeť v některých řádech, aby při něm bylo jídlo pečité i „od vaření".[3])

Pořádného soudruha tovaryši provodili. Při těch průvodech, poněvadž byli mladí lidé obyčejně z míry přinapiti, sbíhaly se rvačky cestou s lidmi cizími a často i rvačky mezi soudruhy samými. Většina zápisů v pražských knihách svědčí o tom, že původcové těch rvaček při rozloučení bývali tovaryši cizích národů, přečasto Němci. Z nejbujnějších rvanic byla ta, pro kterou cechmistři mečířů pražských obvinili r. 1570 svých jedenácte tovaryšů[4]) žalujíce, že dnů pominulých na to provázení se vydali a při tom spivše se, škopky před domy převraceli, vody z nich vylévali, jednomu mezi sebou nohu pobodli a toho, kterého provázeli, hanebně zsekali a hned bezmála půl hlavy mu uťali, že lékař od hojení méně 40 kop od něho vzíti nechce. Pro takové rvačky soustružníci pražští vstavili do řádu tovaryšského r. 1576, aby vandrovního z Prahy vyprovázeli jen dva starší tovaryši „pokojně a s náležitou uctivostí a sic žádný více k tomu potahován býti nemá, pod pokutou vězení.[5]) Ale pochybuji, že tovaryši uposlechli.

Svrchu řečeno, že výšenk a průvod děl se tovaryši „pořádnému". Tím se míní tovaryš, jenž dal řádnou výpověď. Řády stran výpovědi jsou sdělány v XVI. stol. na stejném principě,

---

[1]) Řád praž. truhlářů z r. 1545 v arch. praž. Opisy dra Teigovy.

[2]) V řádě praž. punčochářů r. 1615.

[3]) U kruhařů praž. arch. praž. č. 994, 122. Tu se též nařizuje, aby tovaryš od stolu nic nedával leč blízkým příbuzným.

[4]) Byli mezi nimi mladíci z Kladska, z Drážďan, z Lübeka, ale také z Loun, z Jaroměře a z Prahy. Arch. praž. č. 1133, 46.

[5]) Arch. praž. č. 994, 117.

jako v století před tím, totiž překaziti tovaryšům, aby lehce nezůstavili mistra bez pomoci; ale řády jsou hustší a vyhrůžky tovaryšům, kdyby se prohřešili, důtklivější, což svádí k úsudku, že bývalo v XVI. věku prohřešení také hustější a že tovaryši se nemilého omezování zbavovali. Za nejhrubší vinu kladli právem, když tovaryš utekl bez výpovědi. Takový měl býti v cechu stále „připomínán", mělo býti po něm „psáno" (psanec) a měl býti „nadvandrován" jako nepoctivý a nikdo do díla ho neměl přijímati. Tovaryš, který utečence nadvandroval, neměl mu ruky podati a měl všudy o něm zle praviti. To se ovšem do řádů tovaryšských snadněji napsalo, nežli provedlo. Ještě nejsnáze trest mohl vykonán býti nadvandrováním, když mistři vyzpytovali, kterým směrem tovaryš nepořádný utíkal. Byla sic honba poněkud drahá, ale mohla míti výsledek. Jináče, když mistři nevěděli, kam utíkal, do kolika měst mohli za psancem psáti? Poslové i psaní byla útrata veliká. Tuším, že venkovští psávali asi jen do Prahy, bylo-li tam jakési středisko jejich cechu.[1]) A což utekl-li tovaryš cizinec, kteréhož před tím přijali lehkomyslně bez listů a nevěděli o něm nic, než holé jméno? Takový případ v Praze r. 1597.[2]) Utekl tovaryš truhlářský Wolrab, který vybodl oko mistru Hornovi, truhláři, a zranil staršího Špalíka. „Ušel tajně od práva", zanechav v cechu jen jméno. I zatkli honem konšelé staroměstští tři tovaryše truhlářské, Němce, o kterých se domnívali, že jej znají zevrubněji a že vědí, kam se obrátil. Ale nevynutili z nich nic víc, než to, že se Wolrab učil v Naumburce; odkud rodilý, to již nevěděli. Co tedy popadl cech, když psal do Naumburka, a když odtamtud oznámeno rodiště bývalého učedníka? Kdo ví, kde běhal zatím po světě.

Obapolná výpověď v největším počtu cechů v Čechách, na Moravě i v Slezích bývala na týden, také na osm dní; pachole nebo pultovaryš v týchž cěších musilo dáti a přijmouti výpověď čtrnáctidenní.[3]) Daleko menší počet organisací, omezuje tovaryše

---

[1]) V pražském manuále tovaryšů mydlářských jsou zápisy o nepořádném ujití z dílny a rozkazy, aby s takovým tovaryši nic neměli, pokudž se z toho nařknutí nevyvede. Manuál v arch. mus. na desce r. 1641, ale uvnitř zápisy od r. 1560.

[2]) Arch. praž. č. 105, fol. 314.

[3]) Krejčí novoměstští; řád z r. 1544. Cechy v Kojetíně morav. Arch. Česk. XX.

větší měrou, stanovil tovaryšům výpověď dvou neděl. Jsou mezi cechy s dvounedělní výpovědí mydláři, pokryvači, pekaři, kočí. U zedníků bylo výpověď dáti jen v sobotu, při ostatních jiných řemeslech v neděli, a to po obědě. Zakazováno vypověděti prostřed týdne nebo v noci. Dva tovaryši pojednou nesměli z téže dílny dáti výpověď,[1]) a, jako v předešlých dobách, stejně ani v XVI. věku nesmělo vypověděti se tři, čtyři neděle před svátky, před jarmarkem a po něm, k čemuž v řečeném století přistupuje nově u barbířů (bradýřů, chirurgů r. 1562), že nelze výpověď dáti před sněmovním zasedáním a také ne v měsíci máji, „v pouštění žil". Na provinění proti těm řádům byly určeny pokuty; dal-li mistr či tovaryš předčasně výpověď, byla tu pokuta jedné i dvou liber vosku do cechu; mimo to neměl tovaryš, dříve času vyvstalý, nikde u mistrů jiných díla míti, a mistr nejen že nebyl mu povinen mzdou, ale pohnal ho na soud v organisaci pro škodu, kterou si pro nepořádnou výpověď počítal. Naopak zase mistr, dal-li výpověď ve všední den krom neděle nebo před svátky, byl povinen tovaryšovi zaplatiti za celý týden a kromě toho tovaryš mohl až do svátků nebo do jarmarku na útraty mistrovy tráviti v hospodě.[2]) Že tovaryš nesměl vypověděti a odejíti od díla nehotového, rozdělaného, toť byl zákaz spravedlivý. U kloboučníků nesměl tovaryš odejíti z díla „před výpravou" klobouků nebo při výpravě; to jest při dokonávání jejich úpravy poslední. „Dokud díla začatého nedodělá, tovaryš nemá odpuštění bráti", tak čte se v pražském řádě kruhařů (1582); to bylo pravidlem vůbec. U mlynářů nad to chtívali, než tovaryš odstoupí, aby „náboje, pokudž by sešly byly, zase spravil, kladice zdělal, pypřice okřesal a summou mlýnu dobře přistrojeného po sobě zanechal."[3])

Poněvadž si XVI. věk velmi liboval ve formálnostech, nepochybuji, že ve všech řemeslech mívali nějaký určitý způsob, kterak výpověď dáti. Způsob řemesla tkadličího dostal se i do

---

[1]) Řád krejčí a postřihačů ve Volyni r. 1539. Teplý, Volyně. 110.

[2]) Řád bečvářů turnovských z r. 1564. Z opisů dra Šimákových; řád kožišníků v Rakovníce z r. 1564 perg. v arch. mus.; řád kloboučníků v Brodu Něm. z. r. 1544, orig. v Želivě, opis v arch. mus. Řád kovářů a šestera jiných řemesel v Soběslavi r. 1536. Cod. Rosenberg. Řád kovářů a jiných v Prachaticích r. 1557. Zemsk. arch. Opisy z Prachatic. Řád smíšeného cechu v Mšeně r. 1608 v zem. mus. a j.

[3]) Arch. mlynářů. Pam. kn. č. 4. [Pypřice, pipřice, kypřice = želízka.]

cechovních řádů jakožto nařízený statut; shledáváme ho v celých Čechách. Zní dle žateckého a rakovnického řádu (1539), že tovaryš, chtějící přesednouti neb odvandrovati, „má u mistra ve veřtatě přisoukati a zaraziti, loket nebo půl lokte udělati; zaraže, přivolej mistra a zeptej se, dobře-li tak? Schválí-li, stůj to; pakli bude co jinak, než by mělo býti, naprav. Učině to vezmi pěkně odpuštění, oznámě, že u něho více dělati nemíníš, aby se opatřil čeledínem, a tu se s ním řádně počti".[1]) Stejně tak nebo s nepodstatnými změnami říkali všude.[2]) Nepochybuji, že konečné rozloučení s mistrem musilo se díti určitou formulí, asi takovou, jako známe z Němec: Tam totiž tovaryš děkoval, mistr se omlouval, že nebylo u něho lepšího bydla. Potom se tovaryš ptal, ví-li mistr jemu co vytýkati. Mistr se také tak ptal. Když nevěděli obapol nic zlého, nesměli se potom viniti u ouřadu. Že musil o výpovědi zpraven býti také v hospodě pan otec, to nebylo jen formalitou, neboť často šlo o vyrovnání dluhu, který odcházející tovaryš u pana otce zdělal.

Po výpovědi tovaryš byl povinen nářadí své odnésti na hospodu. V starší době mistři některých řemesel stěžovali tovaryšům proměnu místa velmi krutě tím, že je nutili po výpovědi ke krátkému vandru. V XVI. století čteš sic ještě r. 1555 na př. v řádě hrnčířů třeboňských, soběslavských a jiných rožmberských, že tovaryš nesmí po výpovědi k jinému mistru v místě, leč by se prve po dvě neděle provandroval.[3]) Ba ještě r. 1594, tedy v konec století, v Kutné Hoře mistři uvažovali v organisaci bednářské, má-li platným zůstati článek starodávný, že žádný z mistrů nesmí pod pokutou 15 grošů přijmouti tovaryše vystouplého od

---

[1]) Arch. rakov. Lit. R. Řemesla.

[2]) V Kouřimi dle řádu z r. 1528 měl říci, když „sperayzny připne", „až tu osnovu zdělám, že více dělati nemíním." Pergam. v arch. mus. zem. Do r. 1566 staly se v Kouřimi ze „sperayznů", „špreyzně", ostatek zůstal. Pergam. v arch. mus. zem. V Kostelci n. Orlicí (r. 1593) měl tovaryš odpuštění vzíti, „když ovine osnovu a přisouče a půl lokte otká." V Praze dle řádu 1598: „Jak vosnovu do rejkanu naloží a než rejkan zavrže, mistru oznámiti má, že, zdělaje tu osnovu, u něho více dělati nemíní." A když dostal odpuštění, šel na hospodu, poslal pro posla a volal se k některému mistru, nebo předstoupil před stůl tovaryšský a vzal odpuštěni k vandru. Arch. praž. č. 994, 163. [Rejkan, Reihkamm, řebříček; Sperreisen, šparezně k udržování tkaniny na šíř.]

[3]) Antl. Archaeol. Pam. XVIII., 62.

jiného spolumistra, leč odvandruje na čtyři neděle a potom se vrátí a o dílo stojí. Snesli se, aby ten řád starý platil dále.[1]) Něco takového nařídili si r. 1596 i pražští sejtkaři a snad jiní jinde o to usilovali, ale o tom jsem přesvědčen, že sobě v těch dobách tovaryši takové týrání většinou líbiti nedali, a že mistři slevovali v praksi i proti psanému řádu. V zněmčených městech českých naposled něco toho shledal jsem v České Kamenici u truhlářů r. 1583. Ale ti chtěli hnáti tovaryše do čtrnáctidenního vandru jen, když byl už dvěma dílnami proběhl a chtěl do třetí.[2])

V XVI. století tovaryšové většiny řemesel již nedali se vázati v službu půlroční, či dokonce celoroční, jakož to bývalo v dobách starších, kdy tovaryš vstoupil k mistrovi do služebnosti, a proto slul často pacholkem. O tom, že by se tovaryš musil zjednati na práci půlletní, bývá zmínka jen u tkalců, soukenníků, u pražských kožešníků i bečvářů.[3]) Na čtvrtroční službu, od svátků do svátků — k trojím svátkům počítali čtvrtý, den sv. Václava — bývali leckde pekaři najímáni.[4]) Někde také řezničtí tovaryši bývali vázáni delší — i roční — službou, poněvadž jim mistři svěřovali peníze, aby chodíce krajem, kupovali dobytek. Tu bylo nutno tovaryše pevněji uvázati, neboť mnozí i přes všecku nesvobodu s penězi utíkali. Asi z technických příčin i u sladovníků za všecken čas až do nové doby byla roční služba přikazována.[5]) Jsou sic ještě zmínky o půlroční i roční službě v pražském řemesle lazebnickém a šmukýřském, ale to pokládám za pokus misterský, učiněný po nějakých nepořádcích („neřádech a nezpůsobech"). Takž r. 1619 snesli se novoměstští lazebníci, že nebudou od té chvíle povinni tovaryšů projednávati k službě víc než dvakráte do roka, a pražští šmukýři r. 1602 rozhodli se nějak horlivě, že

---

[1]) Arch. zem. Opisy z Kutné Hory.

[2]) Archiv zemský. Opis.

[3]) Na př. u tkalců ve Svinech r. 1553, u tkalců prachatických r. 1573 a jiných na Rožmbersku. U soukenníků rychnovských r. 1537 a ještě r. 1558. Týká se to jen čeledi „komorní", to jest tovaryšů, kteří bydlili u mistra na komoře — a ne mykaček, předlic a jiných pomocníků. Ale v Turnově předlice najímány také na půl roku. Řád z r. 1647. Kožešníci se najímají od sv. Víta do Vánoc. Řád praž. v mus. m. Prahy.

[4]) Řád pekař. praž. z r. 1581; řád vodňanský z r. 1598. Arch. mus. pergam.

[5]) U sladovníků rakovnických rok byl služby. Řád z r. 1650. Najímáni sladovníci o Jakubě.

nebudou žádného tovaryše přijímati do dvou neb čtyř neděl, nýbrž do roka.[1])

Lze hádati, že mistrům lazebníkům ani šmukýřům na takovou nesvobodu tovaryši snadno nešli. Z takových služebních poměrů, které byly v starší době zvláště po venkově hojnější, vymaňovali se v XVI. století tovaryši většiny řemesel, měníce služební poměr v poměr smluvní na doby kratší a neurčité. Byla to zásluha organisací tovaryšských, které mají v tom svůj sociální význam. Nebránili tovaryši obyčejně prudce, nikoli terrorem, ale sama existence spolku a tovaryšské právo sprostředkovati služby, a tovaryšské šenkování, jímž tovaryši vstupovali v styky a v jakýs bezděčný kartel s členy organisací cizích i zahraničných, nutily mistry k povolnosti a k úpravě služebního poměru volnějšího. Tovaryši u nás, i když se nebouřili, měli podporu v tovaryších, kteří přicházeli z Němec a mohli se vychloubati, že doma, v Němcích, i proti říšským sněmům dovedou uhájiti svých zájmů. Nebylo zajisté bez vlivu na tovaryšské poměry u nás vítězství tovaryšů německých r. 1573. Sněm říšský totiž zakázal r. 1566 šenky, to jest dohazování služby, a vůbec organisace tovaryšů. Zákaz chtěla města Norimberk a Augšpurk provésti, jiná města se bála. Tovaryši se pustili tedy v boj s oběma velkými řemeslnými městy a boykotem dovedli toho, že řečená města byla na konec bez tovaryšů a po sedmiletém zápase povolila, aby zůstalo při šencích. Když přibral se takový sebevědomý tovaryš z Norimberka k nám, nepochybuji, že poučil naše tovaryše proti mistrům.

Stejnou zásluhu organisace tovaryšské dobyly sobě v otázce mzdy, která v XVI. stol. často zmítala řemeslnickou čeledí a mistry. Snaha mistrů od počátku bývala: mzdy konservovati na dlouhé časy, ne-li navždy. Jak houževnatě mistři chtěli udržovati mzdy, toho příklad v Lounech u soukenníků, kteří v řádě r. 1581 mají mzdy z r. 1454, tedy mzdy po 127 let stejné. Jest to věru divná věc, že mistři sami od sebe neuznali spravedlivou zásadu, že by mzdy měly se proměňovati dle hospodářských poměrů místem a časem, kdyžtě téže zásady drželi se stran svých řemeslných výrobků vůči spotřebitelům. Čtemeť již r. 1553 u tkalců v Trhových Svinech, že od lidí má se slušně bráti od díla podle času, jakž jiné potřeby při kterém čase k živnosti platiti budou. Mistři ve svých

[1]) Arch. praž. č. 556. Listiny 133/25.

organisacích vázali se mzdami v statutech uváděnými a hlídali se, aby z nich nikdo nevykročil. Toť se ví, že mistr některý, chtěl-li získati neb udržeti lepšího tovaryše, po straně smluvil se nad sazbu. Jest již věru znamením pokroku v mzdách dělnických, když r. 1558 dali soukenníci rychnovští do statut, že jest možno mzdy zvýšiti, ale ne jináč, než usnesením plného cechu. Svědčí pak o změně zásady konservativní, která nastala do konce XVI. věku, čteme-li v řádě uzdářů a řemenářů pražských (1597), že mistr má platiti týdně po 4 groších bílých, „leč by uznal, že by tovaryš lépe zasloužil.“[1]) Tu tedy mistr již má svobodu a tovaryš naději. Jeví se tu patrně vliv cizí, neboť v obojím tom řemesle byli Poláci a mistři z Uher počtem značnějším.[2]) Ovšem nelze zneuznati, že r. 1614 i naši soukenníci v Kostelci n. Orlicí sami zvýšili platy tovaryšské, uváživše, „že teď jinačejší dílo se dělá nad starobylý způsob.“[3])

Snahy tovaryšů byly proti mzdám, na léta nezměněným a jednostranně, bez jejich účasti ukládaným; snažili se zvýšiti je a přivésti je z výplaty roční, půlletní a čtvrtroční na mzdy týdenní; kromě toho někteří z tovaryšů dovednějších a tovaryši ženatí snažili se o mzdu kusovou, která oněm byla výnosnější, těmto pohodlnější. K zvýšení zastaralé mzdy tovaryši měli již v první části XVI. věku všecku příčinu; nastalyť valné proměny v obchodě světovém, do Evropy vnášeno drahně kovů drahých, peníze znehodnoceny tu víc, tam méně, ale při mzdách i při nákupech se to pociťovalo nepříjemně. Dělník cítil se při mzdě, za kterou kupoval méně než jindy, vykořišťovaným. K tomu v druhé půli XVI. věku přibyla i zoufalá beznaděj, že pro veliké překážky již ne z každého tovaryše stane se mistr. Nejčilejší hnutí mzdové u nás bylo v letech 1552—1562 stejně jako v Němcích. Ve Vídni zedníci začali r. 1550.[4]) Nelze pochybovati, že hnutí mzdové u nás souviselo s hnutím zahraničním. Cizí tovaryši vnášeli sem vyšší požadavky. I cizí mistři, kteří k nám přišli — jmenovitě

---

[1]) Bibl. Lobkovic. v Praze, č. 72, řád 33.

[2]) Patrno ze statutu, vždyť valnou schůzi zove statut po polsku burkatem.

[3]) Arch. mus. Kostelec n. O.

[4]) Viz řád zedníků ve Vídni u Wormayra, Wien V., str. CXXIII. Hnutí pražských tovaryšů nožířů r. 1552. Rkps. strahovský, 57. Hnutí koželužských tovaryšů v Praze r. 1562 v arch. praž. č. 1235, 106.

stavitelé vlaští[1]), — jali se platiti svým zdejším dělníkům větší mzdy, a tím nutili zdejší mistry k změně starých sazeb.

Úspěchu dělnické otázky mzdové překáželo, že tovaryši na onen čas ještě neuměli jednati ani tak solidárně, aby pracovali aspoň v témž městě o zvýšení mzdy všichni ze všech řemesel. Nebylo smyslu pospolitého, platily jen zájmy partikulární. Snažilo se pokaždé jen jediné řemeslo, jediná organisace tovaryšská, jedna výrobní vrstva. Proto také i v malém městě za všecken čas shledáváš rozmanité způsoby mzdy. To však vynikne z následujícího přehledu, že mzdy i celkem stoupají.

Za příklad placení na celý rok posluž mzda pražské čeledi sladovnické z r. 1556. Ten rok stanoveno, aby mládek prvního roku nedostal služby víc nežli půldruhé kopy míš.; pakli „pán" může u něho níže plat zjednati, to lépe, „a to má v mlčení u nás hospodářů před těmi mládky býti". Tovaryš druhého roku neměl se výše zjednávati, než na 4 kopy míš.; kdyby dal hospodář víc, propadne pokutu 1 kopy, a tovaryš musí do vězení. Třetího roku tovaryš měl bráti 8 kop, čtvrtého roku 9 kop. Pátý rok „tovaryš dospělý a v řemesle dokonalý" měl právo na 12 kop roční služby.[2]) Víc se nemělo platiti. Roku 1592 tovaryši vymohli sobě úpravu jinou: mládek může až i 3 kopy bráti; tovaryši při „menší" práci dávati jest 10 kop, při prostřední 12 kop a při „největší" 15 kop ročně.[3]) Vypočetl jsem, že 15 kop míš. ročně mělo na hraně XVI. a XVII. věku sílu kupní našich 240—245 korun, ale jen při nákupě masa a vína.[4]) K tomu arci i strava byla, kterou lze za 9 kop ročně počítati, takže nejdospělejší tovaryš měl ročně úhrnem 24 kopy, a měla-li tehdejší kopa kupní sílu našich 14 korun, měl tovaryš ročně tolik jako našich 336 korun, kdežto dnešní tovaryš béře třikrát i čtyřikrát víc. U sladovníků byly ještě některé vedlejší „příměnky", k nimž v starší době náležely i kmentové košile. Svrchu psaná sazba z r. 1556 zamítala darovati košile, sazba

[1]) Arch. praž. č. 994, 173.

[2]) Arch. praž. č. 343; na desce.

[3]) Tamž č. 994, 138.

[4]) Tehda koupil za 12 malých peněz (či za 2 krejcary) žejdlík vína, tedy za 15 kop asi 175 litrů; počítáme-li dnes litr obyčejného a nikoli nejhoršího vína po 1 K 40 hal., vyrovná se tehdejších 15 kop silou kupní nynějším 245 korunám. Libra masa byla po 18 penězích (či 3 krejcarech); koupilo se tedy za 15 kop asi 175 kil hovězího masa, což se dnes při mase prostřední kvality pořídí za 240 K.

z r. 1592 je připouští, ale jen spouštějí-li tovaryši sami sudy do sklepa místo šrotýřů. Mládkové za to nechať obdrží jen fěrtuch.

Starodávné právo sladovnických tovaryšů, že sobě přilepšovati mohli ročně sypáním a prodáním dvou sladů ze svého nakoupeného obilí, v XVI. století mizí. V Praze tomu překážejí výslovně již r. 1556. Na venkově se však tu a tam ještě drželo. V Lounech na příklad platilo ještě r. 1564.[1]) Ale to právo sobě udrželi všude, že při práci sladovnické jim bylo propouštěno tu větší tam menší množství piva, které, jak se zdá, nejen že propíjeli a rozdávali, ale i prodávali. V Domažlicích na příklad r. 1584 určila obec, aby sladovníci i s mistrem mívali k vypití, „když se vařit bude", půl třetího věrtele piva (to jest 10 věder); ale r. 1589 městská rada naříká, že tovaryši nemírně sobě k vypíjení piv brávají šest i sedm věrtelů (24 i 28 věder), „ježto věc možna není, aby tulik vypíti mohli". Tehda snesli se, aby jen věrtel byl tovaryšům v záloze.[2]) V Praze smívali mistr, pomahač, starší sladovník i mládek, v první půli XVI. věku při každém varu vypíti piva jen za 15 grošů; později přidáváno.[3])

Za příklad čtvrtletního platu posluž mzda, která byla proti vůli koželužských tovaryšů pražských r. 1562 zavedena, a tudy neoblíbena. Až do toho roku bývali tovaryši u pražských koželuhů placeni naturálně, to jest, každý směl sobě u mistra týdně koupit kůži syrovou, vydělat ji a k svému užitku prodati. Tato soutěž tovaryšů v prodeji mrzela mistry. Tedy to zakázali s výzvou, aby se tovaryši „na peníze procenili" a brali nadále mzdu čtvrtroční. Tovaryši najali si „přítele" (advokáta Karbana) a dali se s mistry na soud. Konšelé rozhodli, že ono propouštění koží je nepořádný zvyk a že ho ruší. Došlo pak před arciknížete Ferdinanda. Tu tovaryši tvrdili, když sobě nesmějí koží pořizovati, že by mělo sejíti také s ukazování řemesla (t. j. s mistrovského kusu), poněvadž nemají koží svých, na nichž by ukazovali; při sporu tom štípli mistry, ukazujíce, že tovaryšské kůže zůstávaly v městě, ale misterské se vyvážejí, čímž vzniká drahota a „jiní chudí mistři se utiskují"; pravili také, že se čtvrtletní mzdou spokojeni nejsou, přijali by mzdu týdenní, a to po 15 groších bílých (toť ročně 26 kop míšenských!). Arcikníže rozhodl ortelem

[1]) Arch. lounský. Opis Merzův.

[2]) Kn. snesení domažl., fol. 7, 8.

[3]) Arch. praž. Kn. č. 343, 12. Staroměstská knih. osmipanská.

dle návrhů misterských. Koželužský tovaryš, který se vyučil v Praze („tovaryš domácí"), ať obdrží čtvrtletně po 2 kopách grošů českých (t. j. 4 kopy míš., ročně by bylo 16 kop), a jiní přivandrovalí tovaryšové mají brát i po 3 kopách míš. Při tom zůstalo.[1]) Měl tedy od r. 1562 tovaryš koželužský mzdy víc nežli sladovnický na konci XVI. století. Platy na den bývaly — jakož se samo vykládá — u nádenníků a kromě těch jen u tovaryšů stavebních řemesel. U těch proti mzdám XV. století shledáváme v XVI. věku brzy zvýšení. Dle pražských řádů z r. 1539 a 1546 tovaryš zednický a kamenický měl bráti v krátkých dnech, od Havla do Jiří, po 3 groších českých, a v ostatní roční čas, kdy jsou dnové delší a tudíž práce víc, po 4 groších. Tak určil i sněm r. 1547. Byla-li v polou století libra hovězího masa nejlepšího po 16 penězích malých, tovaryš pořídil za letní mzdu týdenní (6 dní) 21 liber masa. Jest důkazem znehodnocení peněz, když pořídil toho masa méně nežli tovaryš v XV. století za mzdu menší. Ve Vídni tovaryši dle řádu z r. 1550 brávali po 9 a 10 krejcarech denně, toť o krejcar i o dva víc nežli u nás, toť o $^3/_4$ libry masa víc, čili o našich aspoň 60 haléřů, ne-li o celou korunu.

R. 1575 nacházíme i na venkově — v Litoměřicích — zvýšení mzdy tovaryšů zednických, a to v letních dnech, o groš míšenský. Měl bráti totiž tovaryš od sv. Jiří do Václava, tedy v nejdelších dnech po 9 groš. míšenských denně (= $4^1/_2$ českého). Při tom zajímavo, že městský úřad mzdy stupňuje ne dle dvou ročních polovic, ale dle čtyř dob delších a kratších dnů. Mistr, jak obyčejno, měl bráti o groš víc než tovaryš.[2]) Do r. 1586 vzrostly mzdy zednické a kamenické o bílý groš, za který bylo lze koupiti právě libru masa. Měl ten přídavek kupní sílu větší nežli dnešní koruna. Měl tedy dospělý tovaryš denně již po 6 groších bílých na dlouhém dni. Po osmnácti letech vidíme v Praze zase zvýšení mzdy zednické. R. 1604 píší Novoměstští do královy komory, že platí v letě na den řemeslnějšímu tovaryši po 16 groších míš. (mistru 20 gr.), jiným tovaryšům po 15 groších; žalují však, že tovaryšové od měšťanů chtívají po 18 i po 20 groších, a že „takové nadsazování platů přichází od lidí těch řemesel z cizích zemí, jako od Vlachů

---

[1]) Ten spor zapsán v arch. praž. aspoň ve třech knihách. Byl asi sensací. Obšírně v č. 1235, 106, v č. 990, 417.

[2]) Arch. litoměř. protok. z r. 1575, č. 26, 371. Opis v zemském arch.

a Němců."[1]) Na 16 groších denně pak zůstával i v XVII. století dlouho. Byla-li na počátku XVII. věku libra masa hovězího po 3 krejcarech či po 18 malých penízích, tovaryš zednický r. 1600 mohl si koupiti za týdenní mzdu 37 liber masa,[2]) tedy o 16 liber víc nežli tovaryš r. 1550. O tolik vzrostla mzda! Uvidí-li se býti tato mzda u přirovnání ke mzdám jiných řemesel nad míru větší, nelze nevšimnouti si při tom risika práce; zedník musil v pěkných dnech vydělati za dny deštivé a k práci nepříznivé.

Denní mzdy tesařských a pokryvačských tovaryšů bývaly o dva, až konečně o čtyři groše menší zednických. Ale rostly. Od polovice XVI. věku byly na delších dnech po 10 groších míšenských, a v kratších dnech po 8. Stejně tak stanoví taxa císařská r. 1578. Purkmistr a rada staroměstská však r. 1585 oznamují, že míní tovaryšům obou řemesel dávati po 11 groších v době delších dnů. Od počátku XVII. věku vzrostla mzda na 12 grošů (14 krejcarů), na čemž v Praze zůstalo i na venkově za dlouhé časy.[3])

Z ostatních všech řemeslníků víme jen o krejčovských tovaryších pražských, že se pokoušeli o denní mzdy. Žalujíť na ně mistři r. 1593, že „proti starobylým pořádkům mnozí chtějí dělati na kusy, na hodiny, na den."[4]) Ale nepořídili.

Z nádenníků nejvyšší plat mívali přidavači zedničtí. Bývá to plat za polovic tovaryšského. Tedy na počátku XVII. věku přidavač měl po 8 groších na delším dni; ba ten, co karboval vápno, bral po 9 groších.

Přidavač pokryvačský míval koncem XVI. věku nádenní mzdy po 5 a 6 groších míšenských, dle dne delšího nebo kratšího. Drvoštěpové a řezci slámy brávali po 6 a 8 groších denně beze stravy a bez přídavku — zapověděno jim totiž odnášeti sobě přídavkem některé poleno dřeva. Poněvadž boty byly tou dobou za půl i za celou kopu, musil drvoštěp na boty pracovati 5 až 10 dní; libra chleba stála r. 1598 groš, vydělal tedy denně na 6 nebo 8 liber chleba, což činí 3½—4½ kila. Cení-li se kilo chleba

---

[1]) Arch. praž. č. 402, 266.

[2]) Toť asi 21 kil, kilo dnes průměrně po 1 K 40 h, měla tovaryše zednického šestidenní mzda r. 1600 kupní sílu našich 29 K 40 h.

[3]) Řád rakovnický z r. 1653. V arch. rakov. Fasc. o řemesl. Lit. R Pekař, Kost 154, při r. 1667 uvádí mzdu po 6 a 8 krejcarech, klada její kupní cenu v nynější 1 K 20 h a 1 K 60 h.

[4]) Řád v arch. praž. č. 994, 144.

dnes v 36 haléřích, lze nádennickou mzdu tehdejší klásti za dnešní 1 K 26 h—1 K 62 h co do kupní síly; žejdlík kořalky stál r. 1606 právě 6 grošů, tedy tolik, zač nádenník dělal celý den v době zimní. Za času bělohorského poklesem peněz vzrostly mzdy nádenníků až dvénásob předešlých. Takž bylo r. 1620 valečům dřev placeno denně po 6 groších bílých (12 míšeň.) a k tomu oběd.[1])

Valnou většinou v řemeslech placena mzda tovaryšům týdenní. V době předešlé — v XV. věku — byly týdenní mzdy průměrně v 6—8 groších míšeňských. A podivno, že shledáváš tytéž platy, proběhem doby zajisté nedostatečné, tu a tam za celé XVI. století, i přes jeho hranu.[2]) Zvlášť pevně udržují se na venkově. Na př. kožešníci rožmberští mají v statutě z r. 1553 6 gr. míš. mzdy, jak „od starodávna"; a stejně tak kožešníci v Trhových Svinech o půl století později (1603). V Žluticích tovaryši téhož řemesla měli bráti od r. 1541 nejvíc po 7 groších.[3]) Ale i u pražských řemesel vyskytuje se (byť řídko) v XVI. věku nepatrná mzda století předchozího. Na příklad u bradýřů r. 1562 i potom ještě r. 1615; v řemesle uzdářském r. 1618 jest stanovena mzda týdenní na 8 grošů míš. — ale tu se již praví „nejméně 8 grošů"; stejně tak hrnčíři mají v řádě r. 1631.

Nesnadno však věřiti těm mzdám. Byť nebyla solidarita mezi tovaryši nestejných řemesel stran mzdových snah, přece nemohlo zůstávati bez vlivu, když (j kož svrchu vyloženo) r. 1562 arcikníže přiřekl tovaryšům koželužským týdenního platu po 18 groších, a zedničtí tovaryši vydělávali týdně až i po kopě grošů, že by současně mohli mistři kteréhokoli, i nejposlednějšího řemesla, dávati tovaryšům po 8 groších. Jen při valných příměncích vedlejších, při zabezpečeném a vydatném zpropitném, byly by ty mzdy možny. A tu vskutku víme o příjmech vedlejších, jenže jich nelze vždy bezpečně oceniti, poněvadž nevíme, jak často připadaly. Tak na příklad tovaryšům na pražských mlýnech od r. 1601 přiřčen byl krejcar od semlení strychu žita, 7 peněz od strychu pšenice; od nesení strychu obilí (od „vej-

---

[1]) Arch. praž. č. 347, 128.

[2]) Ba i pod ten průměr najdeš mzdy, je-li pramen správný. Tak na př. v Choceni krejčovský tovaryš neměl více bráti než 4 gr. míš. (řád z r. 1576, Barvíř, Choceň 52); hrnčíři v Hlinsku dle řádu z r. 1564 nechtěli více dávati tovaryšum nežli 4 gr. míš. Arch. Památ. 1874, 254.

[3]) Pergam. v arch. mus.

nosku") měli bráti po 2 penězích malých.[1]) Tovaryš kožešnický smíval si ušiti ze svých koží kožich — ale sobě, a to jen, když u mistra „chvíli" dělal (někde čte se „rok") a zachoval se jemu.[2]) Toť málo, i když tovaryš kožich po straně moudře prodal.[3]) Také nelze uhodnouti, byla-li to zvlášť veliká pomoc ke mzdě, když mistr nožíř dovoloval čtvrtročně tovaryši, aby sobě zhotovil na prodej některý kus řemesla.[4]) Větší příměnek byl tovaryšům bradýřským. Ti při svém malém platu měli nárok na polovici honoráře, který mistr bral od prvního vázání rány; od hojení starých sečných ran bral tovaryš 6 grošů míš. z kopy, kterou vzal mistr. Též polovice náležela tovaryši od ostření břitev a trhání zubů. Z tohoto vedlejšího příjmu tovaryš byl povinen půltovaryši odváděti třetí peníz.[5]) Bezpochyby znamenitější částka peněz přibývala ke mzdě v těch řemeslech, kde tovaryš měl právo bráti peníz od oprávky starých věcí. To bylo na příklad u řemesla uzdářského v Praze; dle řádu z r. 1562 tovaryš měl od mistra při oprávce dostávati po penízi malém „zpropitného".[6]) U kovářů a kolářů v Kutné Hoře bylo r. 1593 zřízení, že tovaryš smí si při oprávkách nechati jen 1 groš bílý, co nad to, musí vydati mistrovi.[7]) Tovaryši bečvářští v Turnově (1564) měli právo pobíjeti „veteš"; co za to, bylo jejich.[8]) Zámečničtí, hodinářští, ručnikářští a ostrož-

---

[1]) Ten příměnek smluven s pekaři, kteří dávali na obecních mlýnech mlíti. Arch. praž. č. 994, 165.

[2]) Krumlov. kožeš. Grosz, Arch. Pam. XIX., 314. Rok 1553. Rakov. kožeš. r. 1564. Arch. mus. zemsk. pergam. Kožeš. ve Svinech, v Rožmberce a j. V řádě kožeš. v Žluticích r. 1541 čte se, kdyby tovaryš u mistra rok dělal a nevandroval, tehda mistr má mu dopustiti jehenčí čubu nebo kožich udělati „na pomoc mzdy". Arch. zem. mus.

[3]) V Praze umřel r. 1563 tovaryš kožešnický, Lazar Vichman, který míval nějaké obchody s kožešinami. Zůstalo mu dlužno šest kožešníků 60 kop za norce a popelice. Byl mezi nimi Makovec ve Velvarech, Staněk od Hory. Arch. praž. 2142, ff. 2.

[4]) V XVII. věku byl to kord. V řádě r. 1688 povoluje se tovaryši dáti místo toho po 1 zlatém čtvrtletně. Arch. praž. č. 994, 207.

[5]) Majestát barbířů z r. 1615 v arch. praž.

[6]) Bibl. Lobkovic. Rks. 72, řád. 34.

[7]) V době pozdější — r. 1676 — čteme v řádě Brandýsa n. Orlicí (Kadlčík 242), že náleží tov. kovářskému zpropitné, když podkovu do tří hřebíků přitvrdí; co víc, to mistru náleží. Kolářskému tovaryši zpropitné býti má: jedna loukoť, též cvokování a od špice podsazování.

[8]) R. 1676 v řádě Brandýsa nad Orl. kromě oprávek náleželo tovaryši také „od díla nového sudu po jednom krejcaru." Tamž.

ničtí tovaryši v Praze i po venkově, držíce se řádu (1562), byli oprávněni bráti při oprávkách jen bílý peníz; dal-li objednatel víc, náleželo mistrovi. Byly to obyčejně práce nýtovací, letování, zostření, překalení některé částky zámku a pušky nebo jiného kusu. V krejčovském řemesle tovaryši mívali právo na oprávky; ale mistrům bývalo nemilo, že opravovali obecenstvu často po straně, kdež mohli snadno i do nového šití se dáti. Proto mají v pražském řádě r. 1593 statut, že tovaryš bez vědomosti mistrovy opravovati nesmí. Naproti tomu již r. 1565 Vilém z Rožmberka, dávaje krejčím a postřihačům soukennickým v Prachaticích řád, dovolil, kdyby se tovaryši zřekli svých příměnků, aby měli za to týdenní mzdy po 15 groších míš.[1]) A tento plat pokládán též jinde tou dobou i později za týdenní mzdu tovaryšskou, obyčejně dávanou, a to bez vedlejších důchodů jen při stravě.

Vyskytuje se r. 1564 u mydlářů pražských mzda po 12 groších, potom brzo shledáváš mzdy po 13 groších, r. 1596 sítkaři pražští dávají po 15 krejcarech (což také skoro 13 grošů), na hraně století čteš o mzdách 15 grošů, kteréž v XVII. století vzrůstají o groš. Mzda 15 grošů (či 17½ krejcaru) má kupní sílu dnešních pěti korun a 90 haléřů.[2]) Za to by dnes tovaryš týden nedělal. Ten musí obdržeti týdně aspoň 18—20 korun, arciže beze stravy. Nejhůře byly ze všeho dělnictva placeny švadlinky. Sotva dostávaly za týden víc při stravě nežli 3 groše míšenské![2])

Ke všem uvedeným mzdám tovaryšským bývala i v XVI. věku důležitým příměnkem lázeň teplá, kterou mistři platili za tovaryše,[4]) buď že lazebníkovi platili úhrnně, buď že dávali tovaryšovi peníz na ruku. Znám plat na lázeň od šesti malých peněz po 2 až 3 groše míšeň. Když mistr dával groše, byl v tom bezpochyby spolu příspěvek na pivo po lázni. Statut velel tovaryšům do lázně jednou ve dvou nedělích, ale u tkalců pražských (1598) i jen za čtyři neděle. Lázeň byla nucena, povinna. Pokuta groše českého stihla toho, kdo se vyhnul. Nejčastěji čítáš v statutech ševcovských XVI. věku o hrozbě. Do lázně tovaryši chodívali v sobotu

---

[1]) Zems. arch. Opisy z Prachat.

[2]) Počítám-li na hovězím mase. Při jiných koupích by to bylo více nebo i o mnoho méně. Libra masa r. 1600 byla po 3 krejcarech, tedy za 17½ kr. skoro 6 liber či tři a půl kila, a to je dnes asi za 5 K 90 h.

[3]) Arch. praž. č. 1059, 61.

[4]) Již v XIV. stol. Neuwirth, Mittheil. XXX., 325.

po nešpoře. V Němcích pozorují proběhem XVI. věku upouštění od lázní teplých, a to pro syphilis, která se velmi šířila.[1]) Že naši tovaryši se koupávali také veřejně v řece, o tom vypravují tovaryši mydlářů v Praze r. 1572 v soudě: „Bylo sobotu před sv. Duchem po Svatvečeru, chystali sme se do řeky, slíkli sme se do naha, byli sme čistovaniti".[2])

Ke mzdám dotud uvedeným arci nutno přičítati také stravu, kterou mistr byl povinen dávati. Na mlýnech, sladovnách a v pivovarech dával stravu zaměstnavatel. Obyčejně v tom byla snídaně, oběd, svačina a večeře. Čtvrté jídlo, buď svačina, buď snídaní, pražští nožíři r. 1552 složili; nebyli v tom asi jediní. Strava tovaryšská ceněna r. 1537 čtyřmi až i sedmi groši míš. týdně. Roku 1566 cení se u tkalců kouřimských již jedenácti groši míš. týdně. Do konce století lze ji páčiti na 14 grošů. Másti by nás mohla zpráva, že r. 1601 staroměstská obec ustanovila se dávati mlynáři obecnímu týdně půl kopy míš., aby z toho živil devět tovaryšů, to by strava (snídaně, svačina, oběd, večeře) na jednu osobu připadla týdně za tři groše a 3 peníze. Ale při tom nelze nevšímati si, že obec přidala mlynáři pomoc žitem, ječmenem na kroupy, hrachem, vepřem (za 6 kop), solí, máslem (za 4 kopy) a pšenicí. Tedy cenila stravu výše, než by z oné půl kopy vysvítalo. Při obědě a večeři byl povinen mlynář tovaryšům dávati trojí krmi: polívku, vaření a po kusu masa; chleba „co snésti mohou" a nad to „pro snídaní a svačinu" za jednu libru chleba[3]) Tuším, že mistři jiných řemesel nemohli tovaryšům dávati méně.[4])

Posléze jest položiti o mzdě od kusu nebo, jak říkali, dílo „štukverkem" nebo také „oukolem" projednávati.[5]) Kusová mzda bývala obyčejně beze stravy a bez zpropití všelikého. Tovaryš „sedal v kusích" buď ve veřtatě nebo v soukromém bytě.

Byl-li tovaryš štukverkník v době starší málo vážen, poněvadž na štukverk projednávali se jen tovaryšové ženatí, kteří sotva kdy

---

[1]) Mummenhoff, Gewerb. 73.

[2]) Arch. praž. č. 1057, 14.

[3]) Arch. praž. č. 994, 165.

[4]) Co tu uvádím za mlynářskou stravu r. 1601, jest o mnoho méně nežli musil dávati r. 1483 pekař v České Kamenici tovaryši svému. Dával ne „po kuse" masa, ale po čtyřech i po sedmi kusech. Winter, D. řem. XV. stol., 738.

[5]) „Žádný mistr nemá tovaryši díla oukolem a, jakž slove, štukverkem projednávati." Řád malířů praž. r. 1598.

se mistry stávali, to v XVI. věku se změnilo. Mistři sic ani v tom věku o práci kusem placenou nestáli tuze, neboť byla jim dražší a tovaryš byl při ní svobodnější, ale tovaryši neženatí poznávali konečně výhody kusové mzdy; zvláště čilý, dovedný tovaryš pochopil, že štukverkem daleko víc vydělá, a proto usilovali o štukverk i zápasili s mistry o něj. Mistři některých řemesel naprosto nepovolovali, v statutech štukverk zakazovali (krejčí, ševci), nebo ho povolovali v případech výjimečných, kde nebylo vyhnutí, jako na příklad malíři, kteří dopouštěli tovaryšovi dílo „oukolem", když pracovati jest přes pole, na zámcích nebo v kostelích, „kdežto sám mistr nemohl vždy přítomen býti". Celkem však štukverk jest od XVI. věku hustějším než kdy býval. Vynutila to i zhoršená sociální situace dělnictva: ženatých tovaryšů přibývalo o to víc, čím menšily se naděje na dosažení misterstva. Ti ženatí teď, spolu se svobodnými, vynucovali štukverk i v těch řemeslech, kde v starší době nebylo naň ani pomyšlení.

Forma štukverku v některých řemeslech nebyla však ryzí; tovaryš byl totiž povinen zhotoviti určitý počet kusů za den, to slulo „mzda za práci na počet" (také „na femberk",[1]) u nožířů „tarwark",[2]) a za to, co nad to denně vyrobil, placeno mu od kusu zvláště. Ta určitá mzda byla koncem XVI. věku průměrně v patnácti krejcarech (13 grošů míš.) týdně. Když dělali nožíři tarvarky bez určité mzdy, vydělal některý dle tvrzení mistrů r. 1522 i půl kopy grošů týdně.[3])

Mzda od kusu, od hotového díla, ať ve formě jakékoli, bývala již v XV. věku oblíbena u řemesel kovodělných, jmenovitě u zámečníků, ostrožníků, hodinářů, ručnikářů. V nožířském řemesle pražském r. 1591 upravena mimořádná práce a tarvark takto: od 15 nožů novokřtěnských, mosazných, cínových a s rydlem mosazným dáti jest 4 groše české; od tří přepasovaných groš č.; při tom povinen tovaryš dělati prosté nože, jakých by mistr dle odbytu potřeboval, bez kladení (t. j. odkládání) tarvarku (t. j. denní práce).[4])

---

[1]) V řádě hrnčířském v Lounech (1631) čteš: „kteří (tovaryši) na femberk, totiž na počet dělají." Arch. loun. perg. list. Tu to slovo zkomolené asi pochází od „pfenigwerk".

[2]) Myslím, že to slovo je z „tagwerk".

[3]) Arch. praž. č. 1422, A. 64.

[4]) Tamž, 2231, 75.

Mzda za dílo „na počet" vyskytuje se již v XV. věku u kožešníků. V XVI. věku u nich zobecněla, ač ji někteří propouštěli vždy ještě jen ženatým dělníkům. Tak bylo dle řádu z r. 1553 a r. 1603 v Krumlově, ve Svinech a jinde na Rožmbersku; tak drželi kožešníci v Rakovníce (1564), kožešníci na Táboře, od nichž se r. 1581 dovídáme, že tovaryši štukverkníkovi platiti jest od vydření jednoho sta králíků po 5 groších, od jejich mizření 1 groš, od peklování 7 grošů, a od ušití blan (kožichu) 5 grošů.[1]) Stejně tak platilo na opačné straně Čech, v Hradci Labském. Také v Praze kožešníci dopouštěli štukverk, ale r. 1591 snesli se, aby žádný mistr pod pokutou nedával dílo štukverkníkovi do jeho bytu.[2]) Obmezený štukverk objevuje se v XVI. věku u kožešníků polských, slezských. V Těšíně (r. 1566) měli řád, že štukverkníkovi nesmí se více dáti vydělati než týdně 8 krejcarů.[3]) Mzda od kusu rozšířila se v XVI. věku též u kloboučníků a u hrnčířů, kdež byly její začátky již v době předchozí. Od kloboučníků německobrodských dovídáme se r. 1544, že tovaryš musí udělati za týdenní mzdu 8 gr. míš. čtyři či tři klobouky určité jakosti denně; co nad ten počet vyrobí, za to má bráti od klobouku po pěti (od lepšího po 6) penězích malých.[4]) Pražští sítkaři dovolovali štukverk (1596), ale teprve, když tovaryš dvě neděle pracoval za mzdu časovou. Patrně, že ho zkoumali. Hřebenářští mistři pražští chtívali od tovaryše denního díla „na počet" ode dvou znamenitých a velikých hřebenů po dvacet malých sprostných. U punčochářů v Praze shledal jsem v řádě čirou mzdu kusovou, pravý štukverk a ne femberk. Platilitě tovaryšům od páru punčoch; od tlustých po 7 krejcarech, od tenkých dvénásob.[5])

Plat za hotové práce — tedy jakýs štukverk — býval ode dávna v řemeslech textilních. U soukenníků v dlouhém technickém processu, nežli se z vlny sukno urobilo, byly rozmanité výkony a zastávky; hrubší začátky jejich provozovaly většinou ženy, tovaryši pak pokračovali. Těm obojím dělníkům platilo se za každý výkon jako celek uzavřitý, a to dle čtveré kvality užité vlny.

---

[1]) Rkp. táborský.

[2]) Mus. města Prahy. Kniha kožešn. z r. 1555.

[3]) Věstník Matice Opavské 1897, 28.

[4]) Při 8 groších m. platu týdenního stál jeden klobouk mistra jen 2 a 3 peníze; tu člověk chápe, proč se bránili mzdě kusové.

[5]) Arch. praž. č. 994, 191.

Čištění, mykání, bití, česání vlny platilo se dle jedné nebo více „váh.“ Váhu počítali v XVI. věku za 30 liber. Tedy když mykačka zmykala 30 liber, obdržela „za váhu“. A tu vidíme, byla-li v XV. století váha (30 lib.) hrubších výkonů na vlně placena průměrně po 2 penězích, u rychnovských soukenníků XVI. věku ta mzda brzy stoupá a differencuje se ode dvou peněz až do dvou grošů míš. „za váhu“ — řád r. 1537, 1558,[2]) — a to tak platí více méně daleko široko v krajích českých. V Kostelci nad Orlicí do r. 1614 vzrostly ty mzdy až do 12 peněz za váhu, a v Turnově do r. 1647 do 7 krejcarů (42 peněz).

Tovaryšům placeno od osnovy a tkaní dle chodů a počtu nití. Placeno-li v XV. věku od tkaní dle kvality vlasu a chodů od 7 grošů po 10, v Rychnově soukenníci r. 1537 dávají tovaryšům od nejlepšího kusu utkaného sukna dle týchž zřetelů až i 16 grošů míš., což vzrostlo v XVII. věku místy až na 25 grošů.[7]) Bral-li tedy tovaryš za utkání nejlepšího postavu v první půli XVI. stol. po 16 groších a libra masa hovězího byla v letech třicátých po 9 penězích, pořiditi mohl tou mzdou něco nad 12 lib. masa. Bral-li však v století následujícím 25 grošů a maso bylo po 18 penězích, nepořídil víc než málo nad 9 liber. Tedy mzda vlastně nevzrostla.

Při těch mzdách se mistrům stanovami přikazovalo, aby měli váhu poctivou, a tovaryšům se zakazovalo nepočítati víc. než vskutku vydělali.

Jeden příměnek soukennických tovaryšů nebo knapů uvádí se ještě r. 1592 v Solnici. Byl to příměnek, který však nedávali mistři, než obecenstvo. Byly to koledy.[3]) Tovaryši koledovali. Byl to starý naivní zvyk; dnes pokládá se právem za nemorální, když zaměstnavatel při malé mzdě chce, aby obecenstvo samo dělníkovi nebo zřízenci dárkem nahrazovalo.

Tkalci plátna mívali při placení mzdy tovaryšské podstatně touž zásadu jako soukenníci. Ti platili od určitého kusu (postavu) loktů dle kvality tkaní, tkalci platívali od lokte a dle brda, v koliku pásmech na něm bylo tkáno. Způsob placení jest v XVI. století dvojí. Starší je tento. Mistr béře od zákazníků plat od lokte dle určité sazby a z toho platu dává tovaryši dle úmluvy třetí nebo

---

[1]) Arch. Český. XX., 412.

[2]) Kusy či postavy byly po 39—46 loktech, nejlepší sukno bylo „z jadrné vlny“ o 40 chodech tkané, chod ve 30 nitích.

[3]) Časop. Č. Mus. 1581. III.

čtvrtý díl. Jmenovali tu mzdu tovaryšskou „na třetí nebo čtvrtý peníz". Někde míval tovaryš při tom i stravu, ale obyčejně musil za ni mistrovi platit.[1]) Za příklad sazeb na třetí peníz poslouží řád, platný r. 1539 na panstvích pernštejnských.[2]) Od lokte, zdělaného v 9 pásmech — tedy od nejřidšího plátna — bylo bráti po 2 penězích malých a od lokte nejhustšího, jež bylo jen v 28 pásmech, bylo bráti po 16 penězích malých. Tedy sazba stoupala ode 2 peněz do 16. Kolik se sešlo, tovaryš z toho měl třetí peníz neboli třetí groš. — V západních Čechách shledávám sazby o něco menší. V Žatci a v Rakovníce v stejný čas začíná se na brdě od desíti pásem, a tu jest loket platiti také po 2 malých penězích, ale další stupnice je menší nežli na východě Čech; na příklad loket v sedmnácte pásmech platiti bylo tam za 5 malých peněz, v Rakovníce ani ne za tři. Ty sazby houževnatě držely se za dlouhá léta. Teprve na počátku XVII. věku shledáváme u jihočeských tkalců sazby na lokte o jeden peníz malý větší, než byly v první části XVI. věku.[3]) Že tak nepatrné zvýšení není co do kupní ceny peněz žádným zvýšením, to vysvítá již z mnohých předešlých dokladů.

Druhý způsob platiti mzdu tovaryšům tkadličím byl přímý. Tovaryš se nestaral o to, co zákazníci mistrovi platí, tovaryš obdržel od mistra přímo mzdu od zhotoveného lokte dle většího nebo menšího počtu pásem. Že sazby této přímé mzdy již na první pohledění jsou menší, nežli sazby „na třetí díl", toť pochopitelno. Při těchto byli podílníci dva; při oněch jediný. Příklad sazby tovaryšské z Kostelce n. Orlicí z r. 1593, tedy z doby, kdy už sazby byly o něco značnější, a i tu byly skoro o polovici menší; sazeb pernštejnských z r. 1539: Sazba začíná se také od nejřidšího lokte (10, 11 pásem); za ten platí se tovaryši po 2 penězích malých, ale ta mzda jde až k patnáctému pásmu stejně; potom teprve vystoupí, ale o malé zlomky malých penízů,[4]) a vystupuje

[1]) V Svinech Trhových dle řádu r. 1573 bývaly smlouvy u tkalců na třetí peníz, ale tovaryši ženatému bylo volno, aby se stravoval sám, v kterémž případě měl mívati díl či peníz druhý a ne třetí. Řád v rukou soukrom. Opis v zemském archivu.

[2]) Platil řád ten v Kojetíně, ale v Pardubicích nebyl podstatně jinačí. Arch. Česk. XX., 433.

[3]) Řád krumlov. z r. 1614 v arch. minist. vnitra IV. D. 7. Opis v arch. zemském.

[4]) Na př. loket ve 24 pásmech byl v sazbě pernštejnské r. 1539 za 8 peněz, v Kostelci za 6 peněz; loket v 28 pásmech tam za 16 peněz, v Ko-

až do lokte zrobeného z 32 pásem; za takový loket měl tovaryš bráti mzdy po 11 penězích malých. „Což výše by bylo" (to jest, byl-li by loket dělán z více pásem), tovaryš měl se s mistrem zvláště smluviti.[1]) — O peníz větší jest sazba tkalců v Kouřimi z r. 1566 a 1581: Začíná se od lokte z devíti pásem, za nějž tovaryš bral $2^1/_3$ peníze; loket v 22 pásmech byl po krejcaru nebo po 6 penězích; loket v 30 pásmech placen desíti penězi a za nejlepšího plátna loket z 34 pásem mzda 1 groš bílý č. 14 peněz; od plátna nad to lepšího mistr snad musil se s tovaryšem domlouvati.[2]) Tkalci pražští nenechávali na smlouvě nic; zapsali si do statut r. 1598 sazbu od lokte o devíti pásmech až po loket o čtyřiceti pásmech. Řada dlouhá. Od lokte s devíti pásmy měl obdržeti od mistra necelé 2 peníze malé.[3]) Od lokte nejjadrnějšího plátna o čtyřiceti pásmech tovaryš měl býti placen bílým grošem, t. j. čtrnácti penězi malými. Toť nejvyšší tovaryšská mzda od lokte v Praze! Ostatní mzdy jsou v stupnici od necelých dvou peněz do oněch čtrnácti.

Budiž dotčeno na konec, že dělníci v horách při báňských městech bývali placeni od šichty, oukolem; jen snad šmelcíři mívali mzdu kusovou. Při oukolní mzdě přičítali také příspěvek na stravu, což zváno „pfennwert" (z pfenig).[4])

Pracovní doba zůstává v XVI. věku stejně dlouhá, jako v době starší. Stavebním řemeslům vždy ještě kázal řád, že musí tovaryši vycházeti na dílo před sluncem a z díla scházeti hodinu před slunce západem. Toť na dlouhých dnech 16—17 hodin.[5]) Ovšem podle toho čím kratší den, tím kratší doba pracovní. Ale jen u řemesel stavebních. Při všech ostatních řemeslech chtívali,

---

stelci za osm; tedy polovic. Podotknouti nutno, že staří řemeslníci neradi počítali zlomkem peníze. Oni v sazbě to vyjadřovali jináče. Napsali na příklad: „Ve čtrnáct, patnáct, v šestnáct čtyři lokty z groše." Tato nejasná řádka sazby pernštejnské (Arch. Česk. XX., 433) má zníti jasněji takto: Když zhotoví tkadlec čtyři lokty ze čtrnácti pásem, z patnácti i ze šestnácti, obdrží groš. A to je za loket zlomek $1^3/_4$ peníze. To uvádím proto, že v monografiích mnozí spisovatelé tomu nerozumějí.

[1]) Arch. mus. Pergamen.

[2]) Tamž, arch. mus. zems. Tovaryš. řád.

[3]) „V 9, 10, 11 pásem 8 loket z bílého groše." Toť $1^3/_4$ pen. Arch. praž. č. 994, 153.

[4]) Zycha, Zur neuest. Liter. über d. Wirtschaftsgesch. d. deutsch. Bergbaues. Hlavně o štýrských dolech.

[5]) Tak i v XVII. věku. Řád rakovnic. zedníků 1653 káže dílo dle našich hodin od 4 hodin ráno po 7 hod. večer.

aby tovaryši po celý rok pracovali jako zedník na dlouhém dni v létě, a když nestačilo slunce, rozsvěcena svíčka. Lze tedy při všech řemeslech měst českých i německých páčiti dobu pracovní na denních 15—16 hodin, a někde i 17.[1]) V říši Německé dle tamějších řádů bylo stejně tak. Na přirovnanou jest zmíniti se, že havířská práce v Kutné Hoře dělila den a noc ve čtyři šichty po 6 hodinách; v Jáchymově na 3 šichty po 8 hodinách; aby při tom dělník nebyl vykořišťován, stanovilo horní právo, že není povinen dělati dvě šichty za sebou. Z toho tedy plyne, že pracovní doba na Horách Kutných byla 12 hodin, v Jáchymově 18.

Tovaryši řemeslní musili vstávati k dílu ve 4 hodiny ráno a svatvečer měli až v 7 hodin večer podle hodin německých. Dle českých hodin (nebo dle celého orloje) vstávali v 9 hodin a dělali do večera. Některý řád připouštěl,[2]) kdyby tovaryš chtěl dělati až do čtyř hodin (po západu slunce) a pak vstáti k dílu ve dvanáct hodin, to že může, „ale aby hodinami ten čas dílem vykonán a spraven byl". Neodpustili tedy nic. Také myslím, že neslevováno pekařským tovaryšům, jestliže jim řád kázal nastupovati dílo večer ve 22 hodinách na českém orloji, jakž to čteme ve statutech vodňanských r. 1598. Ať bylo jak bylo, tuším, že na odpočinek a na spaní tovaryš nemíval víc než devět hodin, ostatek jen práce, přetrhovaná jen dobou, jídlům věnovanou, pilně hlídanou, aby se neprodloužila. Na př. zedník, kamenník, nesměl na oběd choditi z huti ven, aby čas neprochodil, nepromeškal.[3])

Práce při svíčkách v některém řemesle začala se dnem sv. Michala, jinde od sv. Martina, a zase jinde dvě neděle před sv. Václavem nebo v čas Povýšení sv. Kříže.[4]) Ten den, kdy se „začalo od svíček", tovaryši byli po starodávnu husou nebo jinou pečení („svíčkovou") častováni, k čemuž i hosté zváni.[5]) „Od svic se pře-

---

[1]) Na př. u pražských uzdářů. Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. č. 72; řád 33.

[2]) Na př. pražský řád truhlářů z r. 1545.

[3]) Řád zedn. v Praze r. 1586.

[4]) V Německé říši začínalo se obyčejně 14. říjnem. Viz Anzeig. f. Kund. d. Vorzeit. II., 264.

[5]) „Ten pán byl zlatník dvorský, Vilibaldus Hieze, byl na Malé Straně u jednoho zlatníka hostem, když lichtgans dával". (Jda nočně domů, trefil se k vraždě.) R. 1588, arch. praž. č. 1126 B. 1.

stávalo" v středopostí na jaře, či v konec masopustu[1]); pak už se pracovalo „se dnem", „se sluncem".

Předlouhá doba pracovní byla poněkud zkracována lázněmi; vydalo to arci jen málo; dvě hodiny obyčejně každou druhou sobotu. Víc ulevilo tovaryšům neuvěřitelné množství svátků, v kterých se nesmělo pracovati. V Němcích sic počet svátků reformací protestantskou poklesl, ale u nás není ten pokles tuze znáti. Již v předešlých dobách tovaryši přidělávali si sami prázdno, berouce si k tomu pondělek některý. Proti takovému „svátečnímu" pondělku odpor mistrů umdléval již v XV. věku. V XVI. vidíme světle, že pondělky „dobré" (později „modré"), jakž jim říkali Němci, zobyčejnily po Německé říši i v Polště, ač výjimek i zákazů přiházelo se vždy ještě dosti,[2]) proti čemuž němečtí tovaryši v XVII. věku zařizovali si k „modrým" pondělkům také ještě „zelené" úterky a „červené" středy.[3])

Také u nás v Čechách „sváteční pondělek" nebo „mladá neděle"[4]) dobyla si v nejednom cechu již takového práva, že se ustanovení svátečního pondělka dostalo až i do statut v době Rudolfově. Bývají však ty „dobré", volné pondělky do roka jen čtyři — vždy po čtvrt roce.[5]) Také se objevuje ten divný způsob, že dobré pondělky nejsou, jak by se po jméně soudilo, jediný den, nýbrž trvati mohly po celé tři dni. Byly to tedy jakés krátké prázdniny. Ten týden však, co slaven trojdenní pondělek, mistr nebyl povinen platiti celé mzdy, než jen polovici, čímž takové prázdniny ztrácely mnoho ze své příjemnosti. U pražských knihařů (1597)

---

[1]) V Němcích stejně tak konec svíček byl o „Fastnacht".

[2]) Mummenhoff, Handwerk. 70. V Polště zákazy; Daszynska Uście solne 153. Pazdro, 61, v statutě ševců: Czelad biorąc pieniądze zwykla każdy tydzień lótrować.

[3]) Bucher, Mit Gunst. 94.

[4]) Tak říkali v Kouřimi. Řád z r. 1568.

[5]) Doklady: V Kamenici České v řádě z r. 1583 čte se, že tovaryši mají prázdno míti im Jahr vier Montage, po sv. Trojici, Vavřinci, Havlu a po sv. Michalu. Arch. zem. opis. U pražských knihařů (knihvazačů) r. 1597 čte se ve 12. článku statut, že dopouští se všem tovaryšům společně držeti 4 dobré pondělky do roka, totiž poslední pondělí masopustní, o sv. Janu Křt., o sv. Bartolom. a při sv. Martině. U punčochářů pražských o kvartál byl volný pondělek tovaryšům. Ten den mohli sobě svátek učiniti a dobrou vůli míti.

byl hotov mistr zaplatiti celou týdenní mzdu jen v tom případě, když tovaryš sám si zkrátil prázdno o den.[1])

Ale přes to, že se sváteční pondělek dostal do statut některých řemesel, vždy ještě dosti v XVI. věku shledáš zákazů, aby sobě tovaryši nedělali z pondělního dne mladou neděli. I sněmovní snesení, jednajíc o mzdách čeledních, r. 1547—1549 zakazovalo.[2]) Cechovní řády stanoví za pondělek, bez mistrova povolení zanedbaný, trest voskem i šatlavou. Ze zákazu kutnohorských kovářů a kolářů (1593) vysvítá, že chodili zahaleči dělničtí po dílnách a sváděli tovaryše k držení pondělku.[3])

Není pochyby, že sváteční pondělek vynucen byl reakcí proti nemírné době pracovní, která člověka vyčerpávala krutě. Ale nekalou stránku měl v sobě tu, že tovaryši neuměli jináče odpočívati nežli nezřízeným pitím, do čehož u nás i v Němcích a jinde neustále stěžováno, ač v XVI. věku ani ne tolik jako potom.

Je při lidské povaze pochopitelno, že byli tovaryšové, kteří, nečekajíce pondělka, vybrali sobě k lenošení kterýkoli den v témdni. Takovou zahálku stihaly tresty. Někde bylo mistrovi ponecháno, kolik mzdy chce strhnouti tovaryši pro zanedbu jednoho dne; jinde mu statut přímo ukládal, aby za jeden den strhl půl mzdy, za dva dni celou; někde chtěli na tovaryši pokuty 2 libry vosku, jinde 2 groše české. Asi nejprotivnější trest byl ten, že nedbalého tovaryše cechmistři poslali v sobotu po práci o svatvečer do městské šatlavy a pustili ho ráno v pondělí do práce zase. Někde mistři ukládali za den zahálky den vězení bez zřetele k neděli. U kovářů a kolářů prachatických byly za den zahálky dva dni vězení (1557). A všude hroženo mistrovi, neudá-li cechmistrům, že tovaryš lenošil, že bude trestán sám. Aby tovaryšské organisace byly získány, mistři některých cechů v statutech nařizovali, aby nedbalý tovaryš i do tovaryšské pokladnice pokutu dal.[4]) Podivný

---

[1]) „V tom každém čase může tovaryš tři dni zaháleti, ale mistr jemu jen půl vochlonu povinen, kdyby dělal 4 dni, mistr za celý týden zúplna dáti plat má.“ Řád z r. 1597, arch. praž. č. 994, 150.

[2]) Sněmy II., 589.

[3]) Arch. kutnoh. Opis. v arch. zems. 1593.

[4]) Jednotlivé typické druhy trestů jsou doloženy u kožešn. v Rakovníce 1564. Arch. mus. pergam. U hřebenářů v Praze 1588 v arch. praž. 556. U pernikářů praž. r. 1613. Opis v arch. mus. v Bělé v smíšeném cechu r. 1572. Arch. zem. mus. Na Táboře u kožeš. r. 1581. V Trhov.

trest vymyslili pražští truhláři r. 1545 pražským lenochům, kteří by na celé léto opustili řemeslo a toulali se s podezřelými lidmi. Ti, kdyby se přihlásili na zimu do práce, mají mistrům i tovaryšům za trestání koupiti — dvě husy.[1])

Stran organisací tovaryšských pozorovati jest v XVI. věku jistý rozdíl v Němcích a u nás. V Německé říši byla proti nim nechut u stavů říšských tak stálá, že od r. 1548 průměrně každých deset let stalo se na říšském sněmě snesení o jejich zrušení. Pro známou rozdrobenost politickou v Němcích zůstávala taková snesení jalovými. Organisace tovaryšské v Němcích připouštěly k sobě všelijakou závislost a obmezení, ale zdusiti se nedaly. U nás není té nechuti proti organisacím, a to tím, že spolek tovaryšský byl na mistrovském cechu až příliš závislý, od něho až příliš hlídaný. Mistři s úřadem městským je dokonce zakládají sami; ale ovšem zakládají je ne na sociální prospěch tovaryšů, nýbrž na jejich větší závislost, zřizují je zřejmě proto, aby tovaryše „uvedli v pořádek", aby přetrhli některé jejich vlastnosti a zvyky nedobré. Světle hovoří o tom v úvodě řád pražských tovaryšů krejčovských z r. 1593.[2]) Prý nemálo neřádů mezi tovaryši povstalo a vyrostlo, anobrž i více vzrůsti chtělo, čeleď z všedního dne sváteční sobě učinila, ano také z veřtatů vyvstávajíce po hospodách se toulají, vůle své ve všem užívají, mistrům mnohé opovážlivé a nesnesitedlné protimyslnosti činí. Proto mistři žádají městský úřad, aby tovaryšům byl obnoven a opraven starší řád a přidáni k němu nové artikule „pro podstatnější všech takových neřádů přetržení". Toť jasno. Stejně tak mistři knihaři pražští, obnovujíce r. 1597 starý řád tovaryšský, praví, že tak činí, „poněvadž mezi tovaryši nemálo neřádů zrůsti chtělo".[3]) Pernikáři a pekaři na Nov. městě v Praze, r. 1603 obnovujíce tovaryšský řád (z r. 1491), kladou úvodem neřády tovaryšské, povyky po hospodách a jinde, toulky letního času po cihelnách a jiné kusy nechvalné.[4]) Mlynáři v Praze usilovali r. 1601 o pevnější

Svinech u kožeš. r. 1603. U punčochářů praž. r. 1612. U mandlířů v Praze r. 1562. U krejčí rakovnic. r. 1580. Arch. rakov. lit. R. U bečvářů praž. 1558 a j.

[1]) Řád z r. 1545 v mus. města Prahy.

[2]) Řád v arch. praž. č. 994, 144. Opisy dra Teige z arch., pergamen.

[3]) Arch. praž. č. 994, 148.

[4]) Tamž. č. 556.

vázaní tovaryšů, naříkajíce, že čeleď čím dále vždy více jest nevázaná a k napravení téměř zmeškalá, mnohý tovaryš musí pro zlodějstvo odtud utíkati, aby nebyl polapen, a pak se spojuje se sedlákem k semlení všelijakého „směsičného" obilí.

Tím způsobem lze ještě jiné doklady přivésti; stačí však jen připomenouti, že i mistři obnovovali cechy své začasté jen z toho důvodu, aby mohli neposlušnou čeládku ovládnouti. Zvláštní příčinou vznikla obnova tovaryšského spolku r. 1604 u ševců novoměstských. Hádali se totiž starší tovaryši s mladšími o porušení starých artikulů. Mistři je tedy srovnali řádem novým a tužším.[1]) A ještě divnější jest příčina, proč r. 1545 u pražských hřebenářů zřízena tovaryšská organisace. Prý poněvadž na větším díle tovaryši sem z německých zemí přicházejí, purkmistr a rada Nového města nařizují řád „jak by se (ti tovaryši) v mravích, obyčejích, v jídle a pití" drželi.[2])

Jsou nemnohé zprávy také o tom, že tovaryši sami požádali mistrů svých za dovolenou zříditi sobě spolek nebo „hospodu" či „pořádek menší", jakž obyčejně říkali. Tak na příklad malostranští tovaryši pekařští na svou žádost obdrželi povolení hospody od mistrů a od městské rady, ale s podmínkami, z nichž hlavní jest poslušnost tovaryšova k mistru i mistryni, závazek, co přísluší dělati, aby bez odporu dělali; kdyby mistři přišli na hospodu, aby je „v čest" měli, nepomlouvali jich; mládkové aby bez dovolení mistrova do spolku nechodili, a jiné kusy toho rázu.[3]) Naproti tomu, když r. 1586 tovaryši provazničtí v Kadani a v Chomutově sami snažili se na mistrech vynutiti herberg nebo hospodu, položeno jim to za vzpouru.[4])

Ať již associace tovaryšské vznikaly a obnovovaly se z příčin jakýchkoli, to jisto, že v XVI. stol. již kde jaké větší řemeslo mělo svůj tovaryšský nebo menší pořádek[5]) (také regi-

---

[1]) Řád v měst. mus. Pražském.

[2]) Arch. praž. Miscell. DZ., č. 15. Q. 16.

[3]) Arch. mus. zem. pergam.

[4]) Arch. v Kadani. Kopiál z r. 1585, 186. Opis v arch. zemsk.

[5]) Protož velice podivno, že tovaryši pražských malířů ani ještě r. 1586 neměli své organisace. Mistři patrně bránili. Majíť v cechovních statutech: „Tovaryši žádných schůzek míti nemají, ani sebe sami o nci pokutovati, nad to se jedni s druhými punktovati." Chytil, Malířstvo 328.

ment).[1]) Tovaryši vzali na sebe sprostředkování práce, péči o nemocné své a o pohřeb, připadlo jim také rovnání lehčích sporů. To byly funkce, jichž se mistři zbavovali rádi, nechávajíce jich tovaryšům. Ale úkol sociální tovaryši uchvacovali bezděky, beze statut, bez dovolení, nabízeltě se sám sebou; tovaryši čím dál drsněji pociťovali, že mistři a oni jsou dvě kategorie sociální, a zápas třídní se dostavil, kdykoli snahy mistrů vybočily proti tovaryšům z míry; ve spolku hromadně a pod nevinným pláštěm se mohli domlouvat, tu se rodila svépomoc, jakož všeho toho začátky již v době předešlé jsme viděli.

Kde byla organisace, všichni tovaryši, domácí i přivandrovalí, byli povinni do ní vstoupiti. Z r. 1531 zapsán případ, že až ke konšelskému ouřadu tovaryši hrnčířů novoměstských vznesli žalobu do dvou tovaryšů, že jsou mimo pořádek, do hospody že nechodí, v šencích že nestojí. Konšelé věc urovnali, oba tovaryši musili se poddat.[2])

Rozumí se samo, kde byl cech z dvou či více řemesel spojený, tu také v organisaci tovaryšské byla rozdílná čeleď řemeslná, která někdy pospolu zůstávala, i když spojený cech mistrovský rozštěpil se v cechy samostatné.[3]) Ale přihodily se také opáčné případy, že mistři zůstali sloučeni, a organisace tovaryšská se rozdělila ve dvě.[4])

Ohledáváme-li řády tovaryšských organisací v XVI. věku, neshledáváme v nich obyčejně nic jiného nežli napomínání, kterak jest tovaryšům se chovati k bohu, k mistru, k vrchnosti, k držiteli hospody (k panu otci a k jeho rodině), kterak se chovati v schůzích, na ulici, v dílně; bývá také zmínka o volbě představenstva (starších), o pokladnici, o smiřování sporů a o trestech. Pokyny technického smyslu vyskytují se jen u pekařů, mlynářů a sladovníků.

---

[1]) To názvisko je na př. u sládků turnovských r. 1647, u pekařů vodňanských r. 1598.

[2]) Arch. praž. č. 2098, 560.

[3]) Příklad r. 1613 u novoměstských pekařův a pernikářů.

[4]) Případ r. 1637 v Kouřimi v cechu mlynářů a pekařů. Mlynáři stěžovali si, že se čeleď pekařská vyvyšovala nad mlynářskou, v té společnosti že nepoznali oužitku, pokladnice společná byla v rukou jednoho z mistrů pekařských, a co v ní peněz a vosku se nacházelo, „kdož ví kam a pod jakou barvou se podělo." Končili: „Žádostivi jsme, aby čeleď jedna od druhé oddělena byla, a každé řemeslo aby čeládku svou pod jistým reymentem (regiment) spravovalo." Arch. mus. Kusý výtržek z knihy.

Shledáváme tedy v artikulích tovaryšských jen povinnosti dělníků, ale nikdy není v nich statutu o dělnických právech vůči mistrům. Řemesla řády sobě vypůjčovala i daleko přes pole; řád nožířských tovaryšů pražských (1595) najde se v Chocni i v Litomyšli r. 1602.[1])

Na čele organisace byli dva, tři i čtyři „řádovní" nebo „starší" tovaryši.[2]) Za zvláštnost jest pokládati, že v Kutné Hoře u truhlářů bývali staršími jeden tovaryš a jeden mladý mistr.[3]) Jeví se v tom buď nedůvěra mistrů k organisaci nebo nedostatek tovaryšů. Volba starších tovaryšů konala se v plném cechu mistrovském a tu ji provedli vlastně cechmistři. Je v tom patrna veliká závislost organisace na mistrech; zajisté že cechmistři volili za správce jen tovaryše sobě milé. Pramálo jest tovaryšských associací, které si volily starší samy; nejspíš je najdeš na panství rožmberském; poněkud větší počet jest případů, že cechmistři volili jen jednoho tovaryše a spolek tovaryšů volil druhého.[4]) V řádě ševců novoměstských r. 1604 čteme, že sic cechmistři volí starší tovaryše, ale aby nebylo bez vědomosti mladších tovaryšů, a v statutech soukennických na Táboře (nejistého data ok. 1565) stojí, že starší knapy vystavuje císařský rychtář, purkmistr a cechmistři. Tu je závislost nejtužší.

Obyčejně se hledělo k tomu, aby ve správě tovaryšské byli zastoupeni tovaryši domácí, to jest ti, kteří se při tom cechu vyučili, a tovaryši vandrovní, totiž ti, kteří přišli odjinud. Ojedinělé ustanovení shledávám u kloboučníků německobrodských, kteří v řádě r. 1544 měli ustanovení, aby jeden starší tovaryš vzat byl z Čechů, druhý z Němců.[5]) Toť germanisace poněkud brzká.

Že zvolení starší tovaryši k svému úřadu přísahali, to vím bezpečně jen o starších tovaryších pražského pořádku sla-

---

[1]) Zajímavo, že jest tištěný. V arch. mus. zem.

[2]) U mlynářů pražských r. 1653 vybráni za starší tito: mleč, pilař od mostu, šejdíř z mlýna od mostu, čtvrtý je z Helmových mlýnů, ale nepraví se, co je. Arch. mus. Knih. mlyn. V spojeném cechu krejčí a postřihačů prachatických dle řádu z r. 1566 měl býti jeden tovaryš krejčí' druhý postřihač; nebudou-li postřihači, ať jsou dva krejčí, až postřihač přivandruje. Arch. zem. Opisy z Prachatic.

[3]) Arch. kutnoh. 4305. Opis v arch. zem.

[4]) Toho vzácné doklady jsou r. 1573 v Svinech Trhov. u tkalců a 1596 u knihařů v Praze.

[5]) Arch. mus. zem. Opis. Orig. v Želivě.

dovnického, jejichž přísaha ze XVI. století se zachovala. Přísahali chvály boží vyhledávati, řádů dbáti, tajnost zachovati.[1])

Nově zvoleným odevzdány věci menšího pořádku, kteréž ti zas hospodáři na hospodě dali uschovati. Na mnoze mívali tovaryši některou zásobu svěc a příkrov, konvice i talíře.[2]) Ševcovští tovaryši v Týně nad Vltavou měli okovanou knihu, kterou dali mistrům a hospodáři v opatrování, „aby ji nezbedný tovaryš některý neprodal".[3])

Úřad starších tovaryšů v největším počtě organisací trvati měl čtvrt roku, u řezníků a někde i u soukenníků shledáváš půl roku starstva i rok; vzácnější jest jeho trvání čtyrnedělní nebo osminedělní.[4]) Zvolený byl nucen úřad k sobě přijmouti; peněžitý trest byl tomu, kdo se vzpíral. Kováři a koláři v Třeboni a v Lomnici měli r. 1563 v statutě rázně: kdyby tovaryši staršího tovaryše volili, a ten by nechtěl, aby byl u velké pokutě a proto aby byl přece starším.[5]) Starší tovaryš, chtěje ve svém úředním čase odvandrovati, byl povinen dosaditi zástupce, zajisté že ne libovolného. Členové společnosti měli míti k starším uctivost, a městský úřad brával do trestání toho, na něhož starší žalovali „pro nechování se k nim".[6])

Na hospodě nebo na herberku (jak říkali Němci) přední osobou, jakož jsme při šencích poznali, hospodář. Toho zvali tovaryši „panem otcem", on jim říkal „páni synové". V úctě ho měli míti všickni tovaryši, starší i mladší, pod určitými tresty.[7])

---

[1]) Arch. praž. č. 343, 19.

[2]) Tovaryši soukenničtí v Kostelci nad Orl. chovali konve, pečet, 2 pouzdra po 12 nožích, struny, sklenice a buben, který odevzdávali nástupcům „beze škody". Arch. mus. Kn. soukenn. Tovaryši soukenníků litoměřických r. 1597 odevzdali tři truhlice, 3 kusy svěc polámaných, příkrov z černého harasu, velkou konev cínovou, 2 malé pinetní s obruči mosaznými. Arch mus. litoměřického. Cechy. Asi r. 1607 odevzdány starším tovaryšům mydlářů pražských tyto věci: Dvojí artikule na pergam., 2 koflíky, 2 konvice s erbem; truhlice; 3 pouzdra nožů; registra troje; pečet mosazná a stříbrná; kalamář olověný a hodiny sypací. Arch. mus. Manuál mydl. Na desce r. 1641.

[3]) Sakař, Týn. 191.

[4]) U kožešníků pražských r. 1572 4 neděle; u tkalců v Kostelci n. Orl. 1593 8 neděl.

[5]) Antl, Archaeol. Pam., XIX., 129.

[6]) Arch. Jindř. Hrad. Registr. pamětn. 1610. Fol. 3.

[7]) Obyčejně trest dvojí, šatlava a ztráta denního výdělku, ale i víc. R. 1659 u tovaryšů souken. v Turnově 20 groš. míš. Z opisů dra Šimáka.

Ba úctu dělnictvo mělo prokazovati i rodině páně otcově. „V této slavné hospodě předně pana otce, paní matku a čeládku jejich i toho každého, kdož by sem se zahodil, abyste v poctivosti a vážnosti měli!" tak napomínán býval ročně menší pořádek pražských mlynářů.[1]) V některým statutě nařízeno i dítky otcovy v úctě míti.[2]) Ovšem pan otec žádal úcty největší. Řád ševců v Č. Kamenici r. 1538 dí kromě jiného, že tovaryš, obědvá-li s panem otcem, nesmí bez jeho dovolení od stolu ani vstáti. Trest tomu, kdo před otcem nadává, se zouvá, se češe, kdo si na stůl otcův sedne a kdo mu neřekne „otče". Také do pokoje pana otce tovaryš vejíti nesměl o své ujmě.[3]) Také pravomoc otcova byla nemalá. Pan otec, ba i paní matka mohli tovaryše, jenž se něčeho nenáležitého na hospodě dopustil, dáti do vězení,[4]) pan otec přijímal žaloby a smiřoval, také hlídal a vydával knihy i pokladnici, slovem, bez pana otce nic se nedělo. Zajisté že pantatík hleděl se zavděčiti pánům synům rozmanitými službami i dárky.[5])

Z funkcí starších tovaryšů zajisté přední byla správa pokladnice. Důchod do pokladnice připadal z tovaryšských příspěvků, placených o každé schůzi, a z pokut nebo z „vin tovaryšských", jimž říkávali někde také „paus" (tuším z německého slova pus, busze). Příspěvky v schůzích vybírané nebývaly odevzdávány do pokladnice všecky v celosti, bývalo zvykem, že část, někdy i polovice, zanechávána byla „k mírnému trunku".[6]) Pražští punčocháři (1615) na útratu pití pořídili sobě truhlici „menší", kdežto ostatní příspěvky k účelům jiným vkládány do truhlice „větší".

Zdá se, že příspěvky tovaryšské byly v přiměřeném poměru ke mzdě. Největší počet organisací ukládal svým členům platiti

---

[1]) Arch. praž. Čtvrtá kniha mlynář. arch. Fol. 62.

[2]) Na př. r. 1615 u praž. punčochářů. Tak se čte ještě r. 1678 u praž. jirchářů. Arch. praž. 994, 59. U kožešn. kutnohorských v pobělohorském řádě (bez data) tovaryši mají v úctě míti také „pannu sestru". To nevím, kdo je. Arch. zem. mus. Opis.

[3]) Řád majetkem obuvníků v Č. Kamenici. Opis v arch. zem. Řád pekařů novoměst. Arch. praž. č. 556.

[4]) Řád tesařů Nov. města r. 1585. Z opisů dra Teige.

[5]) Tovaryši pražských mydlářů mají při r. 1655 zápis: „Jest od p. otce sklenice velká s orlem nám pořádku menšímu praesentirována na památku věčnou." Arch. mus. zem., manuál z r. 1641.

[6]) Jak u pekařů turnovských r. 1534, tak ještě r. 1678 u jirchářů pražských.

týdně po jednom malém penízi. Tomu arci jest rozuměti tak, když se tovaryši sešli jednou za 14 dní, platil každý dva malé peníze. Půldruhého malého peníze, pokud vím, skládali (týdně) soustružníci pražští (1576)[1]) a mlynáři (1602). V druhé polovici XVI. věku dosti značný jest počet organisací, v nichž placeno týdně po dvou penězích.[2]) Po třech penězích týdně byl příspěvek punčochářů pražských; po čtyřech platili lazebníci a barbíři. Dělníkům na Horách Kutných od starodávna „z lůnu" (mzdy) tovaryšského odnímal se příspěvek „popeněžný pro opatření v nemoci", a to tři malé peníze.[3]) Příspěvky bylo zapisovati do register, ale ta v některém spolku nařízena dosti pozdě. U mandlířů pražských teprve r. 1562. Viny tovaryšské, jež připadaly pokladnici, nebyly pravidelny a tuším, že se tovaryšovi, který prosil milosti, vracely. Z jiných příjmů pokladnice tovaryšské vyskytují se tu a tam některý nevalný odkaz. Podivný je ten, jejž učinil r. 1545 malostranský šenkéř Vondra. Poručil tovaryšům řemesla nožířského do pořádku tři kopy míšeňské, ale za to oni tovaryši aby Vondrovi do smrti každý rok dávali štědrého večera pár nožů.[4])

Vydání z pokladnice tovaryšské týkalo se — jak u mistrů — především kostela. I tovaryši mívali v kostele svoje svíce k zbožnosti. Větší organisace pražské i svůj oltář držely a vedly naň náklad.[5]) Druhá útrata byla „na zachování" hospody, její vypravení a ozdobení, vydání na šenky, na uctění cechmistrů; něco bylo platiti poslovi a písaři. Drobná vydání šla na dary, koledy, almužny. V oučtech pražských mlynářských tovaryšů pozdější doby (1654) čteme o dárku štědrého večera pro inspektora, kancléře staroměstského (t. j. ředitele kanceláře městské), „za víno, když se na pana otce při donášení štědrého večera očekávalo"; děvečkám štědrého večera na pentle, za manuál, za kalendář. Z pokladnice

---

[1]) Totiž skládali za 4 neděle 1 krejcar.

[2]) Jsou mezi nimi namnoze řezníci, krejčí, tkalci a jiní v Praze, pekaři ve Vodňanech, krejčí a postřihači v Prachaticích, truhláři v Kutné Hoře a j.

[3]) Arch. kutnoh. Zprávy komoře. pag. 88. Opis v arch. zem. Týče se jmenovitě hašpléřů.

[4]) Arch. praž. č. 2213. E. 17.

[5]) Pekařští tovaryši přidali se snad již v XII. věku ku kapli sv. Lidmily při kostele sv. Kříže Velikého. R. 1669 zapsáno, že ji opravují a že do ní pořídili mříži za 50 zl. rýnských. Arch. praž. č. 1845, 64.

tovaryšské byly členům organisace peníze půjčovány. Ale úvěr nebyl vysoký, jakož se při nestálém vandrujícím členstvu rozumí samo. U tkalců kouřimských (1566) nechtěli víc půjčovati než do 5 grošů (asi českých); u tkalců v Kostelci nad Orl. (1593) půjčováno jen do 8 grošů míš.; kdo chtěl víc, musil zaručiti mistrem. To již bylo neobyčejně mnoho, když tovaryši pekařští ve Vodňanech směli půjčovati až do 30 grošů míš. (1598). Též pochopitelno, že úvěr byl na kratičkou lhůtu. Chtívali zhusta, aby po dvou nedělích dluh byl zaplacen. Při výpůjčkách bývalo očitě znáti, kterak organisace tovaryšské závisely na mistrech. Jest veliký počet jich, že mají v statutě zákaz půjčovati spoluoudům bez vědomí cechmistrů.[1])

Když se tovaryš rozstonal, soudruzi byli povinni sloužiti mu a hlídati ho, ale také musili ho z pokladnice penězi opatřiti. Za starých časů bývala to křesťanská povinnost mistrů, ano i obcí,[2]) v XVI. věku převzala ji tovaryšská organisace. Bylo to tím nutnější, že mistři zastavovali mzdu nemocnému. Shledal jsem jen u lazebníků a barbířů, že mistr povinen byl nemocnému tovaryši platiti plnou mzdu ještě po 14 dní a potom za dalších 14 dní jen polovici.[3]) Uzdraviv se tovaryš, byl povinen zálohu pokladnici splatiti. Umřel-li tovaryš, vzalo se z pokladnice na pohřeb, ale pak nahradilo se z pozůstalosti nebožtíkovy. V starších řádech stává, aby se náklad pohřební bral „ze šatků" jeho, v pozdějších praví se šíře „ze statku" jeho, který se prodal. Prodati však ho nesměli tovaryši před uplynutím čtvrti roku, a to proto, kdyby se rodiče nebo přátelé hlásili a pozůstalost si vyplatili, složíce náklad pohřební. Jináče zůstala pozůstalost odúmrtím cechovní pokladnici tovaryšské. Pražští tovaryši mlynářští mají v řádě r. 1602 napomenutí, aby věci po umrlém „mezi sebou netrhali, ale to všecko pro podezření bedlivě poznamenali".[4]) Proto asi také tovaryši ševcovští na Starém městě, kteří r. 1563 vystrojili pohřeb tovaryši Řízalovi, za včas šli na radní dům a u purkmistra dali zapsati, že mají po něm kožich bílými spratky pošitý. Tedy

---

[1]) Jsou to cechy pražské i venkovské, na př. 1545 truhláři pražští, 1593 tkalci v Kostelci nad Orl. a kováři v Kutné Hoře a j.

[2]) V městské knize třebenické str. 4. r. 1455 čteme, kdyby se tovaryš roznemohl, aby mu půjčeno bylo z obce 8 grošů.

[3]) Arch. minist. vnitra IV. D. 7. Opis v arch. zemském.

[4]) Čtvrtá knih. arch. mlynář. v arch. pražském.

kožich dražší, dědictví onačejší.[1]) Byla-li pozůstalost v bezcenných hadřících, tu arci pokladnice měla škodu.

Že tovaryši musili dílem z pokladnice dílem ze svého mělkého sáčku přispívati také mistrům na věci řemesla, o tom svědčí nejeden tovaryšský řád, nařizující, aby tovaryši kladli o suchých dnech příspěvky do misterských pokladnic. Ale i k mimořádným pomocem je nutili. Takž na příklad r. 1608 volán starší tovaryš sladovnický na Novém městě do schůze nákladníků, a tu mu poručeno, aby tovaryši sebrali peníze na vojnu a na káď do pivovaru. Tovaryši sbírali, ale nějak pomalu. Voláni starší jejich zase a rozkázáno jim, aby hned vysázeli, co sebrali, páni prý potřebují a budou je (tovaryše) za to míti v ochraně a v lásce. Nejstarší tovaryš — Mendík slul — ukazoval, že mistrům již půjčili 40 kop, a kdyby teď se vydali, že v nemoci mají pokladnici prázdnu. Konečně vydali 10 kop na cedulku.[2]) Že sobě také r. 1597 (a snad i jindy vzpomněla vláda na tovaryše, aby platili na vojnu a „na posekané vojáky", o tom již svrchu dána zpráva.[3]) Tenkrát musili po čtyři měsíce každý týden klásti od jednoho peníze po 7.

Od pokladnice klíče měli starší tovaryši; byl-li cech tovaryšský malý, držel jeden z klíčů některý cechmistr, ba i pantatík.[4]) Kdyby tovaryš starší strojil se odvandrovati, měl klíč svůj odevzdati nikoli tovaryši druhému, ale přímo cechmistrům. Kdyby s ním odešel, honili ho jako psance. U punčochářů pražských (1615) vyhrožováno, kdyby tovaryš čtvrt míle od města klíč odnesl, že povinen bude 6 grošů míš. v pokutě dáti. Na ztrátu klíče byla pokuta i třiceti grošů.[5])

A zase veliká závislost menšího cechu na mistrech jeví se v tom, že starší tovaryši počty finanční musili dělati u přítomnosti cechmistrů, ba cechmistrům samým. U tkalců kouřimských a jiných sedával při počtech také pan otec. Počty konány při změně starších. Ale u řezníků novoměstských také jednou r. 1619 tovaryši činili počty „za dvě létě".[6]) Stav pokladnice soukennických tovaryšů

[1]) Arch praž. č. 1281, 207.

[2]) Tamž, 362, 26, 28.

[3]) Tamž, 136, 116.

[4]) Na př. u tkalců kouřimských (1566).

[5]) Arch. praž. č. 994, 191. U hřebenářů pražských (1676) dle řádů norimberských ztratil-li cechmistr klíč, bylo pokutou až 12 kop! Arch. praž. č. 994, 394.

[6]) Arch. mus. zem. Řeznic. knihy z r. 1616, 168.

za několik let po sobě známe z Kostelce n. Orl. R. 1564 vypočítali 26½ kopy a 4 groše míš. ale 18 kop bylo mezi dlužníky; r. 1570 tovaryši měli 32½ kopy, r. 1605 35 kop a r. 1614 37 kop, ale při tom vždy hromada peněz byla na dluzích, takže posléz r. 1614 měli pokladniční hotovosti po ruce jen 2 kopy a některý groš.[1]) Tovaryši mydlářští a svícničtí (voskáři) v Praze všech tří měst r. 1560 odevzdali nově voleným pouze 2 kopy 12 grošů; r. 1562 bylo po ruce 9 kop, z nichž potom 6 rozpůjčeno; naproti tomu r. 1600 zůstávalo v pokladnici 47 kop a r. 1607 55 kop.[2]) Že odpadlo při každém počtu drahně grošů na poctu cechmistrů, při počtech sedících, tohoť netřeba připomínati.[3])

Z doby císaře Rudolfa vím několik zpráv o tom, že v Praze byly tovaryšské pokladnice uloupeny či vyloupeny. To stalo se r. 1581 truhlářským dělníkům, a to dvakráte brzo za sebou. Když jim ztracena poprve, mistři i tovaryši došli k pantatíkovi Ondřeji Zeydlovi a k paní matce s žádostí, aby novou pokladnici lépe opatřil; k tomu dodali mistři s nezdvořilou opatrností, aby pan otec a jeho choť starším tovaryšům, kdyby chtěli ve všední den pokladnici vzíti, žádným způsobem jí nevydali. Zeydl oznámil na to: „Páni mistři milí a páni synové, dobře ji opatřím!" A maličko potom, byla vyloupena zase. Ukradeno z ní do šestnácti kop. Soudní žalobou potom nucena vdova po Zeydlovi zaplatiti tovaryšům 14 kop míš.[4]) — R. 1583 ztratila se pokladnice pražských tovaryšů mandlířských u pana otce Matěje Telečky. Uloupeno z ní 23 kop, pečet a soupis dluhů, nemocným tovaryšům půjčených. Byl žalován v soudě, namítal, že zloděj lapen, ať si hledí jeho. Ale konšelé rozhodli, že musí Telečka nahradit, poněvadž truhlice jemu svěřena, a sám ať si hledí škůdce.[5]) — R. 1599 také pražští tovaryši tkadlcovští naříkají, že jim všecky věci i s pečetí a s truhlicí na hospodě loupežně pokradeny.[6])

---

[1]) Arch. mus. Knih. souken. z Kostelce n. O.

[2]) Arch. mus. Manuál tov. mydl., na desce r. 1641.

[3]) Mlynářští tovaryši tří Pražských měst r. 1654 spočítali v pokladnici 86 rýnských zlatých; v jednotlivých příjmech čteme: „dobrýho tovaryšskýho při první schůze 3 rýnské 27 krejc., při druhé 2 rýnské, při třetí 6 rýn. 28 kr., při čtvrté 2 rýn. 4 kr. Při počtu pro uctění starších mlynářů utraceno 8 rýnských. Arch. mus. zem. Kn. mlyn. z r. 1653.

[4]) Arch. praž. č. 1059, 167; č. 2122 r. 1581 smlouva.

[5]) Arch. praž. č. 1166, 214.

[6]) Arch. týž, č. 994, 165.

Schůze „menšího pořádku", v starší době konaly se týdně; v XVI. věku byly ve většině tovaryšských organisací konány ve 14 dnech.[1]) V některých řemeslech tovaryši se scházeli po přestávkách čtyřnedělních.[2]) Schůze konány obyčejně v neděli, řídko kde v pondělí, a to pravidelně „po obědích", což v některém řádě důkladněji určeno slovy, že schůze bude, „až se pantatík nají" nebo „naobědvá."[3]) „Po obědích" bývalo u nás v letě o čtrnácté hodině české (kolem desáté dnešní) a v zimě o hodině osmnácté (kolem dvanácté dnešní)[4]) Který řád počítal na hodiny německé (dnešní), udával k schůzi hodinu dvanáctou, polední. Punčocháři pražští, mívajíce ve 14 dnech schůzi vždy v pondělí, spojovali s ní lázeň, a tak dělali sobě způsobem zákonným prázdno či „mladou neděli". Měli totiž v statutě (1615), že členové v zimě scházeti se mají v pondělí v 18 hodin; v hodinu devatenáctou všichni že musí do lázně a z lázně do schůze. V létě totéž provozovali, počínajíc hodinu dvacátou.[5])

Starší tovaryši přišedše do hospody ke schůzi, postavili svíci rozžatou na stůl či „orlojík, který hodinu prší", a kdo přišel po dohoření svíce či po vypršení té hodiny, platil pokutu.

Kdo zanedbal schůzi docela, platil dvénásob i víc. Za nedbu platilo se obyčejně po 2 groších, ale byly cechy i zadnější — na př. cech tkadličí v Kostelci n, Orl., který trestal tovaryše čtyřmi groši bílými (1593.). Starší tovaryši povinni pokutou dvénásobnou. Kdo se omluvil řádně, nicméně musil poslati do schůze buď celý příspěvek (i na pivo) nebo někde jen polovici. Do schůzí tovaryšských nebyl povinen chodit synek mistrovský, ale příspěvků nebyl osvobozen. Také směl vyhnouti se schůzi mistr, který chudobou dělal u mistrů jako tovaryš. Ten

---

[1]) Týdenní schůze měli v XVI. věku na př. ševci v Kamenici (1538), tkalci v Kouřimi (1566), krejčí a postřihači v Prachaticích (1565), kožešníci v Praze (1572) a j. nemnozí.

[2]) Na př. truhláři, zámečníci a j. v Rakovníce (1561), sítkaři v Praze (1596), soustružníci v Praze (1576), lužkaři pražští (1593), hrnčíři v Hlinsku (1564), zámečníci a též truhláři v Praze (1612, 1603).

[3]) Tak ještě r. 1659 u soukenníků v Turnově.

[4]) Pořádek tovar. truhl. na Horách Kutn., arch. kutnoh. č. 4305, opis v arch. zem. Ve Vídni určili zedníkům hodinu oběda v zimě devátou (dnešní), ve dvě hodiny svačinu. Hormayr, Wien V. CXXIII.

[5]) Arch. praž. 994, 191.

jmenovitě „přes vůli svou déle s tovaryši seděti v hospodě" nebyl povinen.[1])

Průběh schůzí tovaryšských byl podobný cechovním schůzím misterským. Jednání tovaryšové starší řídili „u předního" tovaryšského stolu. U toho stolu však obyčejně zasedl také cechmistr, někdy i dva, aby hlídali, nebo, jak dí statut malostranských kovářů (1608), aby „nepovstal neřád."[2]) Ostatní tovaryši zasedali u stolů „mladších" tu, kdež jim starší ukázali. Vyučenci sloužili k stolu. Úředního jednání počátek bylo přinesení a otevření pokladnice. Bývala od pana otce ne bez ceremonií vyzdvihována a nesena. Tak pěkných umělecky pracovaných pokladnic, jako jsme shledali v cechu ministerském, tovaryši nemohli míti; ale o knapovské truhlici litoměřických tovaryšů (soukennických) víme, že byla „vykládána květy." Tedy intarsie (r. 1597).[3]) Starší tovaryš, otevřev víko, uvítal hromadu slovy od starodávna obvyklými. V některém cechu čtena jména tovaryšů. Potom také hned představili se tovaryšové přivandrovalí, kteří vstoupili do práce; jestliže svého jména tovaryšského dotud nevyplatil některý, to musil podstoupiti teď[4]); a když ti odbyti, napsáno kolo křídou na tovaryšský stůl „pro sbírku do kola"; nikdo nesměl od stola vstáti, pokud nepoložil svůj příspěvek do kola. Z příspěvků odňata do pokladnice část, druhá část nechána k propití. Rakovnický řád pekařský a mlynářský (1550) chce, aby tovaryši kladli peníze dobré a ne zlé. Obyčejně každou schůzi čten řád tovaryšský.[5]) V schůzích, které konány před samými výročními svátky, pokaždé napomínáni byli tovaryši od svých starších nebo od přítomných mistrů, aby před božími hody se smířili, mají-li co na sporu mezi sebou. V některém řemesle mistři v ty časy pobožné volávali organisaci tovaryšskou před sebe do své cechovní schůze a tu jim četli řády a napomínali je.[6]) Jináče v obyčejné schůzi tovaryšské srovnávány spory a konán tovaryšský soud. Smiřování ani soud neměl stejných forem.

---

[1]) Řád tovaryšů tkadlců v Žatci, v Rakovníce r. 1539.

[2]) Knih. Lobkovic. v Praze č. 72; řád 36.

[3]) Arch. mus. zem. Cechy. Litoměřice.

[4]) Mlynářský řád v Třebíči z r. 1608, všecek od prstů umouněný, svědčí, že býval často čítán. Arch. mus. Třebíč.

[5]) Řád truhlářů pražských. 1545.

[6]) To bývalo jmenovitě u sladovníků zvykem. Arch. praž. č. 343, fol. 1.

Starší tovaryši někde vedli všecko sami a spolek na konec hlasováním rozhodoval; jinde volili sobě ze shromáždění 2 nebo 4 přísedící,[1]) a s nimi rozhodovali. Někde přibrali pana otce k sobě, zvláště k smiřování. V organisacích větších i písaře misterského přibrali. Aspoň r. 1620 v pražském pořádku tovaryšů mydlářských pravil Daniel Trauba Berounský Janu Zárubovi, písaři pánů starších,: „Ty šelmo, písaři, tys mne vodsoudil s těmi šelmami tovaryši staršími!"[2])

Že nepříslušelo tovaryšům rozsuzovati věci trestního práva, toť pochopitelno. Ani misterský soud neměl v tom jurisdikci. Ale o tom, co jim náleželo, byly v Němcích i u nás s mistry a s konšely spory. Lze jen všeobecně říci, že v XVI. věku tovaryši soudili bez valných překážek viny tovaryšské proti řádu cechovnímu a přijímali žaloby tovaryšů na tovaryše. Žaloby mistrů na tovaryše sic dostávaly se začasté k tovaryšské jurisdikci též, ale rozhněvaný mistr nejeden raději hnal tovaryše hned před mistry. Žaloby tovaryšů na mistry, tuším, k tovaryšskému soudu se nedostávaly, poněvadž mistr by se byl tovaryši soudit nedal. Na nejvýše, že tovaryš si stěžoval do mistra a starší tovaryši věc podali mistrům.

Když dva tovaryši proti sobě soudně chtěli jednati, býval u pražských punčochářů (1615) statut, aby oba složili peníze a, který propadne, že má „tuplem" pokutován býti.[3]) Starší tovaryši v schůzi učinivše napomenutí, vyzvali strany; u mlynářů pražských (1602) praviti měli: „Máte mezi sebou v lásce přebejvati, neb to pán Bůh od každého míti chce a přirozený zákon to s sebou přináší, co sám míti nechceš, abys nečinil jinému. Jestli který z vás jeden s druhým má buď o řeč neb o nějaké peníze činiti, vyvstávejte a nemeškejte; tovaryši starší jsou k tomu, že chtí zlý tupiti a dobrý velebiti."[4]) Přicházeli tovaryši nejčastěji žalovat pro nadávky, z nichž vlivem německým přes tu chvíli ozývá se: unflot, huncfut, šelma; velikou urážkou bylo, řekl-li jeden druhému, že „selhal", nebo také že sebe „pokládá za lepšího"[5]); souzeno o svádách, o rvačkách. V knapov-

---

[1]) V XVII. nemohli jich voliti leč s radou cechmistrů.

[2]) Arch. zem. mus. Kniha na desce 1641.

[3]) Arch. praž. č. 994, 191.

[4]) Mlynář. kniha 4. v arch. praž., fol. 62.

[5]) Toto provinční, jež snižuje protivníka morálně i sociálně, dnes na pohled nesrozumitelné, objevuje se v tovaryš. knize lounských sladovníků ještě r. 1663.

ském řádě táborském (ok. r. 1565) i ta vina se uvádí, kdyby tovaryš „na druhého stál" (t. j. číhal), třeba s kamenem, kterak proto trestán býti má. Z pořádku kněhařského v Praze (1610) víme, že tovaryš, měl-li podezření na spolutovaryše, že mu něco ukradl, předstoupil „před pokladnici tovaryšskou" a tu ho nařekl.[1]) Takový nářek rozsouditi ovšem nenáleželo tovaryšům; nařčený musil čistiti se jinde.

Mistři přicházeli k tovaryšské truhlici se žalobami na tovaryše nedbalé nebo takové, kteří porušili námezdní smlouvu některak, kteří se dopustili nemravnosti nebo nějakého násilného skutku doma. Jenže taková těžší provinění se tu vlastně jen tovaryšům uváděla v známost, aby se takového nemravy nebo násilníka vystříhali a nic s ním neměli. Soud byl u mistrů; alespoň r. 1669, když u pražských pekařů tovaryš vyrazil mistrovi zuby, mistři ho odsoudili, aby platil 40 liber „osku".[2])

Rozsouzení u tovaryšského soudu rozhodovala většina hlasů; hlasování nesmělo se díti u přítomnosti stran, trest byl tomu, kdo svůj úsudek pověděl dřív, než strany vyšly ven.[3]) Také nebylo dovoleno, aby rady se dávaly od jednoho stolu ke druhému. Kdo jak přimlouval (hlasoval), to pod pokutou nesmělo se vyzraditi. Když rozhodnuto, zavolán provinilec do shromáždění, a tu se ho ptali, chce-li na tom přestati, na čem se tovaryši snesli. Když odvětil, že přestává, oznámili mu trest, proti němuž se však nejeden postavil. Appellace od tovaryšského nálezu děla se někde k panu otci,[4]) jinde a častěji k cechmistrům; z venkova bylo odvolání tovaryšské i k cechu do Prahy. Neradi tomu mistři byli, když některý čeledín odvolal se ke konšelům. V cechu kovářů a kolářů kutnohorských (1593) měli statut, kdo nechce přestat na tovaryších ani na panu otci, upadne v trest peněžitý.[5])

Tresty tovaryšské byly v penězích (sluly někde paus); u pražských sedlářů (1609) byl řád, aby tovaryšská pokuta nepřevyšovala dvounedělní mzdu. Pravidlem správným bylo, že pokuta má se říditi velikosti skutku, ale v statutě sladovníků rakovnických

---

[1]) Arch. praž. č. 1067, 323.

[2]) Kn. pekař. č. 1845 v arch praž.

[3]) Řád nožířů praž. 1597.

[4]) Na př. u sladovnických tovaryšů v Rakovníce dle řádu z r. 1571. Arch. rak. Řemesla. Lit. R.

[5]) Z archivu horského. Opis v zemsk. arch. 1593, Kut. Hora.

(1571) bylo uloženo na svádu 3 groše pokuty a za rvačku, což je dle mého soudu větší provinění, bylo platiti jen 2 groše. Platiti voskem i u tovaryšů bylo stejně jako u mistrů obvyklo. Morální trest byl ten, když tovaryš odsouzen byl odsednouti od stolu dosavadního k „mladšímu", zadnějšímu. Často vyskytuje se trest „provandrování". Tresty skoro humorní, a některý dosti nákladný, shledávám u tovaryšů německých v severních Čechách, ale i u českých při hranici moravské, v čemž tuším také vliv německý. Tak u kloboučníků v Brodě Německém (1544) býval tovaryš, který svádu způsobil, povinen zaplatiti všecko, co ten den tovaryši vypili. A v Chomutově tovaryši řemeslní a městští synkové obdrželi r. 1594 řád: kdo začne se hádati, musí sud pivem naliti dáti; za každé klepnutí konvicí položí groš, a kdo se unečistí v světnici a nejde se svou potřebou na záchod, toho aby tovaryši vynesli z hospody a hodili do vody.[1])

Starodávný trest bití zachoval se ještě v stol. XVII. Pro nějaký výprask Tomáš Váček (či Vacek) r. 1549 vinil tovaryše kožišnické až u konšelského soudu novoměstského. Žaloval, že ho na hospodě vložili na stůl, košili s něho strhali, obnažili ho a mrskali; toť prý zapovědíno a předešle tovaryši nikda tak trestánim nepřikračovali. Tovaryši se odvolávali na pořádek, který se po vší zemi drží, a připomínali, že Váček na Starém městě pro neposlušenství již dva pardusy měl. Konšelé věc od svého soudu odmítli a nařídili, aby se tovaryši podali na smlouvu k panu otci.[2]) Novoměstští tovaryši ševcovští měli ještě r. 1604 (stejně jako r. 1454) v řádě s peněžitou a šatlavní pokutou i bití; tovaryš byl povinen spustiti kalhoty a obdržel metlou vedle uznání.[3]) O mečířských tovaryších v Praze víme jistě, že r. 1606 trestali metlou. Toho roku totiž tovaryš mečířský (cizozemec) volal na mnichy, že jsou mlynáři. Byli patrně v bílých klerikách. Ti žalovali. Když vinník se v soudě tovaryšském přiznal, ptali se ho starší tovaryši, chce-li na tom přestat, na čem se snesli. On, že přestává. Přinesena tedy metla a tou metlou trestali ho. Pro to trestání chtěl se pak pomstiti. Číhal na jednoho ze starších s jinými cizími tovaryši, a když se ho nedočekali, usekli ucho jeho švakrovi. Cizím tova-

[1]) Artickelsbrieff der Burgersöhn u. Gesellen. Chomut. arch. Opis v arch. zemském.

[2]) Arch. praž. č. 1420, B. 98.

[3]) Řád v měst. mus. praž.

ryšům trest bití se tedy nelíbil.[1] Rakovničtí tovaryšové sladovničtí bývali dle stanov biti ferulí dřevěnou ještě r. 1651; také mydlářská čeleď v Praze a jiní jinde. A bití bylo někdy věru pro maličkost. V Chomutově dle řádu z r. 1594 tovaryš kteréhokoli řemesla mohl bit býti, když v hospodě rozbil sklenici nebo hubatku na pivo, arci ne z nechtění, než z rozpustilosti. To však přece nutno oznámiti, že v pozdějších statutech XVI. věku řídko kdy najdeš zmínky o bití dovoleném; zdá se přec, že od toho zvolna upouštěli.

Trest vězení býval v případech těžších a sotva kde nalezáno naň bez povědomosti mistrů.

Jest význačno, že všecky tresty, dosavad uvedené, bývaly přečasto pospolu slučovány, takže při vině poněkud větší tovaryšovi přisouzeny tresty dva dle principu, vyjádřeného r. 1595 u ševců turnovských: „Tovaryš s tovaryšem kdyby se zervali a jeden druhému lži dával, pokuty aby dal groš český a dada pokutu nezdej se, aby tím odbyl, ale aby k tomu trestán byl podle snešení všech tovaryšův".[2]) Také někdy potkáš se v tovaryšských zápisech s případem, dnes nepochopitelným, že odsouzený tovaryš mohl sobě z trestů vybrati některý. Takž na př. r. 1587 mydlářský tovaryš pražský Hruška něčeho nepěkného (nedí se, co) dopustil se v Berouně (bezpochyby o jarmarku); tovaryšský ortel byl, aby sobě vybral za trestání čtveru cestu: aby zbaven byl společnosti, nebo čtyři neděle aby byl vězen, nebo aby metlami byl bit, nebo aby dvě kopy grošů složil. Toť se rozumí, že si vybral cestu dvou kop.[3])

Odsouzený tovaryš byl povinen za trest poděkovati se ruky podáním. Nepoděkoval-li, pokuta nová. Šlo-li o pokutu peněžitou a prosil, odpouštěli mu polovici a snad někdy i všecko.

Tresty, za které se přirozeně neděkovalo, bylo vyloučení a „trýbovka", tresty nejhorší. Vyloučením trestaly se těžší viny, těžká nařčení, ale někdy také jen pohanění cechu. Tak u mydlářů pražských kdys ke konci stol. XVI. řekl tovaryš, že „na dílo pražské etcetera" (t. j. že o práci v Praze nestojí) a že tovaryši všickni jsou hudlaři, a za to byl vyloučen z organisace a tovaryšům zapověděno

---

[1]) Arch. praž. č. 1066, 40.

[2]) Z opisů dra Šimáka z arch. v Turnově.

[3]) Arch. mus. Tovaryš. kn. mydlář., na desce 1641.

s ním míti co činiti.[1]) Trýbovkou (ze slova treiben) nebo „poháněním" stihali tovaryše, který, zaviniv něco, utekl. Takový vinník měl býti nadvandrován a odevšad, kam došel, měl býti poháněn a udáván, aby nedostalo se mu práce a živobytí. Takový tovaryš slul „trýbovní" i „neřádný" nebo „nepořádný". Také po vinníkovi psali (psanec). Kdyby cech přespolní některý takového „zlopověstného" psance vědomě přijal, upadl sám všecek v nečest a byl za nepočestný prohlášen, takže nižádný tovaryš nesměl se do něho hlásiti.[2]) Přijal-li neřádného tovaryše nevědomě, dověda se, měl ho vrátiti, aby přinesl list očistný. Proto také dávali sobě tovaryši rozličných měst o tom věděti, kdo z tovaryšů odcházejících hoden fedrunku a kdo ne, aby organisace nebyla poskvrněna.[3]) Že „pohánění" při tehdejším nedostatečném spojení míst mohlo snadno býti bezvýsledné, o tom svrchu při šenku již zmíněno.

Tolik o soudní kompetenci tovaryšské. Nelze říci, že by tovaryšské schůzi příslušela moc zákonodárná, byť nejmenší měrou. Zákony předpisovali tovaryšům jen mistři či také konšelé. R. 1659 u soukenníků turnovských tou příčinou zaznamenána v statutě jakási koncesse, propouštějící nový statut jen tehdy, kdyby, uznajíce mistři co lepšího svého nebo knapského, v tom snesli se s knapy. Tedy společné snesení; jináč nic.

Bylo-li mistrům stanovami kázáno, kterak se v schůzích chovati, tím hustější kodex slušného chování předkládán tovaryšům, jakožto lidem mladým a divočejším. Tovaryš nesměl do schůze se zbraní, ale kamennický tovaryš směl přicházeti s kladivem, jakožto znamením své práce. Pokuta byla tomu, kdo přišel bez čepice či bez klobouku, kdo přišel v oděvu „veřtatním", nebo v šatě všedním. Tovaryši byli povinni přicházeti „pod fěrtochy" nebo zástěrami, ne bez obojků a ne bez šatu svrchního, totiž pláště či sukně mužské (nynější „převlečník"). Pouze v kabátě přijíti bylo trestno.[4]) Plášť neměl furiantsky viset na jednom

---

[1]) Mydlář. kniha tovar. v arch. mus.

[2]) V říši německé říkali té proceduře „schelten".

[3]) Archaeol. Pam. VII., 105

[4]) Míní se kabát krátký, z něhož povstala nynější vesta. Na Moravě u mlynářů bývá zevrubněji řečeno „v krátkém kabátě". Viz řád třebíčský z r. 1608 v mus. zemsk. Opis.

rameni, ani ne pod rameny.[1]) Pod fěrtochem tovaryš musil míti kalhoty; aspoň krejčovským tovaryšům v Prachaticích a kožešnickým leckde jinde zakazováno přicházeti bez poctivic (kalhot).[2]) Také trest tomu, kdo by přišel bez bot, bos. Zakázáno bylo v přemnohých řádech tovaryšských na stůl ruku klásti, na stůl naléhati, od stolu libovolně vyvstávati, při soudě do stolu práti, rukama rozkládati, hlavou vrtěti a nepříjemné posunky dělati. Řád řeznických tovaryšů v Mýtě Vysokém r. 1547 určil pokutu několika denárů na to, kdyby tovaryš „svévolně mlčeti nechtěl nebo se šoustal".[3])

Když odbyto v schůzi jednání správní a soudní, tkadličí řád žatecký a rakovnický (1539) radil, aby se tovaryši raději procházeli „nebo rozmlouváním o pánu Bohu den ten sváteční ztrávili". Nožířské řády posílaly tovaryše po schůzi na mazhaus, aby tu cvičili se v šermu. Ale valná organisací většina, ne-li všecky, dávaly se na přátelské posedění a na pití, při čemž z předcházejících rad jen šermování mohlo býti spolu provedeno. Pro ten oddíl schůze tovaryšské, v němž se při pivě přátelsky sedalo, hromada všelijakých nařízení stanovena, aby nevzniklo posedění nepokojné, nepřátelské nebo jináče neslušné.

Především stran piva.

Ojedinělý jest zákaz, aby tovaryš piva nehaněl.[4]) Nechápu tohoto chomutovského zákazu (1594) jináče, nežli že neměl býti nemilou kritikou piva uražen pan otec, který ho čepoval. Stejně vzácný jest zákaz žateckým a rakovnickým tovaryšům tkadlcovským, aby pivo nepsali a neplatili na řády, poněvadž ten, který začal píti posléze, musí platit stejně, jako by pil od počátku. Chtěly řády svrchupravené, aby každý platil hotově za to, co vypije. Psalo se však všude za celé XVI. století na řády. Asi od polovice toho století vyskytují se zákazy nepřipíjeti o plnou ani o polovici, kterýž zlozvyk obžerný (vyzvaný musil podanou nádobu pojednou

---

[1]) Řád punčochářů v Praze z r. 1615; o plášti na jednom rameni jsou zákazy v Praze ještě r. 1665 u soukenníků, r. 1678 u koželuhů; „který by plášť na jednom rameně měl a po zemi, sem tam se procházejíc, vláčel, pro takový veystupek dá 15 krejcarů.

[2]) Arch. zem. Opisy z Prachatic.

[3]) Arch. mus. zemského. Opis.

[4]) Na to trest 2 groše české v Chomutově. Měst. arch. Zunftangelegen. Opis v zem. arch.

vypít do dna) šířil se k nám z Německé říše, kdež byl také zakazován.[1]) Někde nesnesli bez trestu, aby tovaryš klapal konvicí, ale všude kárali a pokutovali až i pěti groši, vylil-li třeba jen tolik piva, co by dlaní přikryl. Kdyby někdo dobrý mezi tovaryše přišel, když jsou na hospodě, řád chtěl, aby mu dali poctu,[2]) ale přede dvéře ven pivo vynášeti na připití tovaryš nesměl. Skoro všecky řády tovaryšské zakazovaly připíjení podávati „ženský osobě lehkomyslné", „vandrovní ženě" nebo nevěstce. Pokutou za to byla při nejmenším mzda téhodní. A ten, kdo viděl takové přečin, a neoznámil ho, trestán stejně. Opilstvo zakazováno přísně; zvláště trestáno, opil-li se tovaryš „mimo přirození". Tento nejvyšší stupeň opilstva jevil se „vývratkem" nebo dávením. Téměř ve všech řádech tresce se vývratek.[3]) Deseti i více groši.

Stran zábavy v schůzi tovaryšské dovoleno zpívat, ale ne oplzle. Hry o malý peníz někde dovolovali, jinde zakazovali naprosto „aby ani kostek ani karet nevymítali". Na příklad řezničtí tovaryši v Mýtě Vys. smívali hráti ve vrhcáby, ve frčky nebo lichy[4]) (1547); v Praze mandlířští tovaryši nesměli hráti „ani z kratochvíle" (1562), řezničtí „ani o ořechy" (1613). Obvyklý trest byla ztráta týdenní mzdy. Takové zákazy her vztahovaly se začasté i na hry mimo cechovní schůze. Zvláště to bývalo u řeznických tovaryšů, kteří chodíce za koupí dobytka, dosti často v ničemné společnosti kdekolivěk peníze mistrovy prohrávali. Z té příčiny trestány hry o peníze u řezníků nejtužeji. V Brandýse Labském na příklad platil vinník poprve 10 grošů bílých, pak 20, do třetice 30 a naposled ho vyhnali.[5]) To jisto, že tovaryši hrávali i proti zákazům.

---

[1]) Čtu o něm v řádě truhlířů praž. r. 1545; soukennických tovar. v Liberci: „Halbe oder volle, auch den Trank nicht lassen aus dem Maule laufen wie die Fische. Die Busse zwei Pfund Wachs." Hallwich. Reichenberg. 133.

[2]) Z toho plyne, že schůze tovaryšů, když došlo k pitce, nebyla přísně uzavřita. V řádě mlynářů v Třebíči (r. 1608) čteme: „Jestliže by se trefilo, že pan otec více hostí má, tedy máte stolu svého ustoupiti a hostem příti a k jinému stolu sednouti a pořádky přece konati." (Arch. mus. zem. Opis.) Z toho by vysvítalo, že všecka schůze i s cechovním jednáním byla komukoli přístupnou. To však nelze za pravidlo bráti, nesrovnává se to s nařízením obecným, aby tovaryši zachovali tajnost jednání a hlasování.

[3]) U soustružníků praž. i když se dáví po hospodě doma. Arch. praž. č. 994, 117.

[4]) Zem. mus. Opis.

[5]) Kn. pamětn. arch. brandýs. z c. 1515. Půjčil dr Prášek.

Oblíbené hry karetní byly pikety, hromádky, tauše a jiné všelijaké.[1])

Že se tovaryši v schůzích svých neměli hádati, nercili práti, toť leží na bíle dni. Podezřelé jest jen to, že to kde jaký řád zakazuje, tresty stanově. Zdá se při tehdejší horké krvi, a zvláště v době Rudolfově, když naběhlo k nám drahně cizích tovaryšů, že aspoň hádky byly časté. Zvláště při soudních řízeních. Ale v Nymburce r. 1563 hádka začala se hned na počátku schůze při úkonu velmi neutrálním. Když totiž nakreslili kolo a tovaryši do něho kladli příspěvky, tovaryš Košťál vyvrhl peníz tovaryše Darmotlacha a nikdo nevěděl, pro kterou příčinu.[2]) Přihodila-li se v hádce nadávka nebo urážka cti, jest zajímavo, kterak si vedli cestou zákonnou, ačli jináč nenastala ihned raději bitva. Toť kdys r. 1609 tovaryši nožířští seděli na pití po cechovním jednání a dali se v hádku. I vstal jeden a přikazoval jim pokoj, čest a kázeň. Ale na tom nepřestali. Jeden zhaněl druhého, že je zloděj, že krade pilníky. Jakmile se takové zlé nařknutí ozvalo, vstal tovaryš Matěj Koutek a vyzval ostatní, aby s tím nařknutým žádný neměl nic činiti, až se z toho vyvede; kdo by s ním činil, že by mu roven byl. Na to dal dva krejcary či český groš „památného" na pivo, potom vůkol a vůkol pili, aby pamatovali, kterak jeden druhého zhaněl.[3])

Poznavše stav mzdový a organisační u tovaryšů XVI. věku pohledíme k životu jejich. Tovaryš i v XVI. věku byl jak tak připojen k domu mistrovu. Jenom ženatí tovaryši se emancipovali, či lépe řečeno, mistr o ně nestál, aby je měl doma. Proti předešlé periodě valně narostlo tovaryšů ženatých, poněvadž mizela naděje na mistrovství; ale tím také zároveň mizela bývalá nepřízeň mistrů k ženatým tovaryšům. Pravda, lásky k nim nebylo. Býval spíš strach z takového „kárníka", který s ženou, vandruje po řemesle a táhna káru se svým majetkem, přečasto si po straně zamistroval samostatnou prací pokoutní nebo, dav se u mistra na službu, vynutil z něho mzdu kusovou, mistrům často nepříjemnou, a při tom přece

---

[1]) O piketech v arch. praž. č. 1167, 214 r. 1609. „Seděli tovaryši o stůl, pobídli se do hry, hráli hromádek." Č. 1067,89 r. 1609.

[2]) Kn. svědom. nymburská, kdys v arch. praž.

[3]) Arch. praž. č. 1067, 90.

také robil práci postranní na svůj účet. Nesměl-li tovaryš do trhu pro materiál, proklouzla žena.[1])

Ale přes všecku nechut k ženatým tovaryšům většina cechů v XVI. věku dovolovala tovaryšům ženiti se, poněvadž si to via facti vynutili. Kovodělní cechové byli nejliberálnější, jejich mistři smiřovali se s ženatými tovaryši již v době předešlé. Za nimi jdou tkalci, hrnčíři, tesaři, kožešníci a jiní. Některého řemesla mistři jen v nouzi přijímali ženaté tovaryše, jináče i ještě v XVII. věku stavěli se jim na odpor. Z těch jsou zedníci a kamenníci malostranští, kteří ženatého tovaryše nechtějí dovoliti na dílo přespolní, a pekaři malostranští, kteří mají r. 1613 statut, že žádný mistr tovaryše ženatého fedrovati nemá, „leč by toho důležitá potřeba ukazovala".[2]) Ať mistři přáli ženatým nebo nepřáli, souviselo se ctí řemesla, že příchozí tovaryš ženatý povinen byl ukázati list, že řádně jest oddán. Vyjevilo-li se, že osoba, s kterou chodí, jest nepočestna, vyhnán z města i s ní. Jináče manželka tovaryšova chráněna od řemesla. Kdyby muž přibyl do města bez ní, pátráno, proč jí zanechal vně; utekl-li od ženy, zbaven řemesla. Bil-li ženu, sami cechmistři dali takového surovce do městského vězení.[3]) Ženatí tovaryšové byli chuďasové; ale r. 1539 shledal jsem jednoho pekařského tovaryše v Praze — slul Wolf, — který měl ženu, dvě děti a dům. Vzácná výjimka.[4])

Svobodní tovaryši neodcizovali se v XVI. věku „veřtatu" a domu mistrovu tou měrou jako ženatí. Patriarchální poměr starých dob se sic uvolnil velmi, ale nepřestal docela. Tovaryš měl u mistra především byt. Ale tím bytem dnem i nocí byla dílna. Bývalo zvykem, asi nepříjemným, že tovaryši spávali ve veřtatě, a to dva i tři na jedné posteli pospolu.[5]) Ale zvláštní komoru tovaryšskou přece také našel jsem, a to r. 1617 u koželuha pražského.[6])

---

[1]) Staroměstští soukenníci viní r. 1564 tovaryše Holia na, že manželka jeho do trhu vlněného chodí proti dobrému řádu jakožto knapova. Bylo z toho obšírné jednání. Arch. praž. č. 1236, 114.

[2]) Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, řád 64 a řád 69.

[3]) Zápis v staroměstské knize purkmistrovské č. 104, fol. 1: Jan Veyskop, tovaryš kožešnický, u vězení, že bije ženu. R. 1572.

[4]) Arch. praž. 2142. T. 1.

[5]) Důkaz v arch. praž. Kn. č. 2119. K. 1.

[6]) Byl v ní stoleček, dvě postele s poslámkou, s třemi polštáři, s peřinami, spodní a svrchní, a s plachtou. Arch. praž. č. 1214, 117.

Tovaryš měl u mistra stravu, ale není zpráv, že by s mistrem jako za starodávna sedal u téhož stolu. Jak svrchu dotčeno, jídlo podáváno denně čtyřikrát, ale také jen třikrát. Snídaním se práce nezačínala. Tovaryši musili dvě, tři hodiny dělati, nežli doneseno snídaní. K obědu vždy býval mimo jiné krmě kus masa. K svačině často jen kus chleba. Hodinu, kdy jísti, mistr určil; jak dlouho sedět, řády ustanovovaly. Úhrnem za den při čtverém jedění nesmělo se stráviti víc nežli 2 hodiny času. Ze statut je patrno, že největší soužení mistři měli s obědem a s večeří v neděli, poněvadž ten den tovaryši se rádi toulávali. Tovaryšům kovářům a kolářům na Horách Kutných hrozí řád, kdyby se v neděli páleným opili a časně k obědu nepřišli, že musí dáti pokutou 2 groše (1593); sladovnické čeledi, která v neděli zamešká touláním večeři, slibuje statut 1 groš pokuty (1571); řád tkalců pražských chce, aby tovaryš, který zmeškal, nedostal k večeři nic (1598). Hojně jídla od svých zaměstnavatelů mívali asi sladovníci, neboť po celé století XVI. se jim zakazuje vždy novými řády, aby od stolu nic neodnášeli a tulákům nerozdávali. Takž dí řád pražský z r. 1528, kdyby tovaryš ctil povaleče ve hvozdě nebo v sladovně jídlem a pitím, že mu to mistr může strhnouti na mzdě. A řád pražský z r. 1556: Kdyby pán našel v sladovně povaleče, že jí a pije, „by byl jeho nejmilejší přítel (!)", čeledín za jídlo zaplatí; řád konečně z r. 1592 míní, aby zvláště od sejra a chleba, co se v pivovaře k snídaní podává a čeho se nespotřebuje, vracelo se. „Ano i to se přihází, když od stolu jdou, jsouce do sytosti naplněni, však přes to pokrmy od stolu berou a neužitečným pacholkům nesou." Na to týden vězení.[1]) Také na mlýnech tovaryši sdělovali se o jídlo s povaleči zlé pověsti.[2])

Tovaryš, u mistra bytující, byl povinen držeti řád domácí. Jmenovitě v noci měl bývati doma, což pražští řezníci r. 1613 odůvodňovali tím, že tak mnoho jest „pánu" potřeba tovaryše v noci jako ve dne, „neb nevíme, co na nás pán Bůh kterého času dopustiti ráčí".[3]) Před dětmi tovaryš neměl mluviti oplzle

---

[1]) Arch. praž. č. 343, 9, č. 346, fol. 1, č. 994, 141.

[2]) R. 1596 místokancléř stěžoval si, že v mlýnech jsou chováni povaleči, a poněvadž při vylámání sklepu Storkova, z něhož vzato 1500 kop, nalezena některá instrumenta mlynářská, je z toho „jistý potah", že tu loupež někdo z mlýnské čeledi učinil. Arch. praž. č. 1285, 399.

[3]) Arch. mus. Řád tov. řezn. 1613. Svazeček.

ani zpívati; měl si ve všem vésti čistě, u pekařů chtívali, aby tovaryš míval ruce „umejvalé“.[1]) Mimo hlavní řemeslnou práci tovaryš musil také leckteré vedlejší práce konati, krám vymetati a čistiti; zvláště řeznickým tovaryšům ukládáno, aby střeva vynášeli a odpadky [2]); sladovníkům kázáno dříví štípati, strouhy sekati, slad nositi.

Přední povinnost tovaryšova k mistrovi byla ctíti ho a bez odmluvy poslouchati. Do XVI. století zpyšněli mistři tou směšnou měrou, že sobě dávali říkati „pane“. Stáváť v řádech tovaryšů řeznických a pekařských obyčejně „pan pekař“, „pan mistr řeznický“ (1598, 1613). S tím logicky souvisí, že žádali takoví páni větší úcty nežli mistři doby předešlé. Také mistryni bylo poslouchati. Tovaryš neměl svého mistra pomlouvati a, pokud dovedl, měl ho chrániti, kteroužto povinnost Jan a Marek, hodinářští tovaryši pražští, r. 1564 pojali až příliš horlivě takto. Přišel s úředním posláním do dílny hodinářské Šebastián, aby po berni pečetil; mistr dal se s ním do hádky a začala se tahanice. Tovaryšové, neznajíce úřední osoby a mistra „retovat chtějíce, jeden s rožněm, druhý s pilníkem z krámu vyběhli a zavřevše dům tu Šebestiána bili a potom jím ven ze dveří vystrčili, až přes práh po hlavě vypadl“. Byl z toho soud, ale tovaryši vyvázli šťastně, neboť tvrdili, že Šebastiána jen rozvazovali a oddalovali od mistra — a při zavřeném domě svědka nebylo.[3])

Tovaryš byl povinen pilně a věrně hleděti užitku mistrova. Tudy tolik rozkazů tovaryšům, kterak hlídati „statek“ pánův na sladovni, v pivovaře, na krámě, na jarmarcích, když místo mistra prodávají. Odtud ty přemnohé výstrahy řeznickým tovaryšům, aby jdouce nakupovat dobytek, neutratili peněz mistrových nevěrně. Rozhodně zní ustanovení v Brandýse Labském, kdyby tovaryš utekl s penězi, kde ho chytnou, tu aby byl oběšen bez milosti (1560?).[4])

---

[1]) Řád vodňanský z r. 1578; pražský z r. 1598.

[2]) Zápis v knize řezn. novoměstských z r. 1617 (arch. mus. zem. fol. 49): Hanzl, čeledín Dejmka, že v krámě nechává střeva a ta smrdí, až se to k purkmistru doneslo a nám domluveno bylo, protož v sobotu, až maso prodáš, půjdeš do šatlavy.

[3]) Arch. praž. č. 991, 177.

[4]) Brandejs. kn. pamět. z r. 1515. Půjčil dr. Prášek.

Nedivno, že v každé době naskytl se některý tovaryš, který se proti zákazům a příkazům, tu vyloženým, prohřešil; vyskytli se, kteří nebyli spokojeni se stravou, třeba že u nás ona nespokojenost nebyla tak obecna, aby sněm proti ní zakročiti musil, jako r. 1548 v Němcích, kdež tovaryši rozkazovali, co mistr jim má k snědku dávati.[1]) U nás nadávali jídlu jenom jednotlivci. Tak na příklad r. 1609 viněni kteřísi tovaryši formanští v Praze, že při snídani darem božím házejí, hromují, psují a lají, až hrozno mluviti.[2]) Ještě nejspíš některého sladovníka najdeš s jídlem nespokojeného. Takž r. 1620 viněn mládek Máček v Praze od svého zaměstnavatele, že pohazoval a pohrdal koláčem pleteným a chlebem, který mu podán k večeři. Zavřen proto.[3]) Trest tedy přísný. A v století XVII. ještě hůře. R. 1667 na pražském mlýně kteréms v pondělí velikonoční čeleď mlýnská reptala, že nedostala pečeně; za to „bylo jim hořce domluveno a skrze služebníka jistý počet ran místo pečeně na hřbety jich jest dán karabáčem.“[4])

Pro zahálení, pro lenost nejeden tovaryš dostal se do vězení podáním samého mistra.[5]) Potíž mistři asi mívali s lenochy na Kutných Horách; domlouval-li mistr tuze, strhl se lenoch řemesla a šel dělat v doly.[6]) A což uměl některý utráceti čas! Z Kolína chodil jeden vždy v sobotu do Hory pro bílou košili, a vracel se do práce do Kolína teprve po několika dnech, prodlužuje si tak dlouho modrý pondělek, až se dostal do klády. Nejvíc asi rozzlobilo mistra, když tovaryš přišed do díla, najedl se, a hned odešel zase.

Ob čas tu a tam vyskytne se v zápisech tovaryš pomlouvač a neuctivý. Pomluvil-li, dokud byl u mistra, mohl se mistr snáze očistiti v cechu nebo soudně na radním domě, jak to učinil r. 1551 barvíř koží Brožek, když ho tovaryš Slovák pomluvil, že ruší náboženství[7]). Hůře bylo, když tovaryš pomluvil mistra v cizím městě. Tu nezbývalo, než honiti ho. Kam až takový mistr za pomluvou běžel, to viděti z případu Eliáše Potnštejna z města Nejrodu (Neurode), jenž r. 1590 konečně v Praze polapil svého tovaryše Mozera,

---

[1]) Otto, Das deut. Handwerk. 93.
[2]) Arch. praž. č. 363, 74.
[3]) Tamž, č. 347, 141.
[4]) Manual č. 12 fol. 44, arch. mlynář. v arch. praž.
[5]) Arch. praž. č. 25, 65.
[6]) Arch. zem. Opis z arch. kutnoh. r. 1588.
[7]) Arch. praž. č. 2129, 280.

který ho v Olomouci pomluvil, že nekale žil s vlastní dcerou. Mozer popřel pomluvu, mistr dal si to popření úředně potvrditi a prosil, aby tovaryš byl držen u vězení městském na jeho útraty tak dlouho, až se vrátí z Olomouce, kamž ten list donese.[1]) — Neuctivého tovaryše měl r. 1567 zvonařský mistr Brikcí, na Novém městě slavný zvonař. Ten tovaryš Macek jinak Neřád řekl o Brikcím, že jest „z kurvy syn". Když ho proto mistr hnal na soud, vymlouval se opilstvem a tvrdil, že Brikcího má za dobrého. Zdá se, že mistr mu odpustil.[2])

Někdy vznikla z urážky pranice. Na příklad u pekaře Jiřího Žáka v Starém městě r. 1610 vznikla takto. Projednal se tu na dělání preclíků Jan Ráž (Rác), příjmením Bonedeus. Ten jednou v podvečer odhodil tři „klonky těsta" na zem. Ozval se mistr. Co že hází? Odpověděl Ráž: „Nemohu viděti, když nedáte světla!" Na to mistr: „Ty Bonedeus, vždycky bouříš, nejsi než buřič!" Potom mistr vyvstal ze zavalí a rvali se. A když mistrova se připletla, poražena jest a šlapáno po ní. Jiní tovaryši chtěli je „rozmířiti", i strkalo a pralo se všecko. Když pak se Ráž dostal do vězení, tovaryši chtěli vzbouřiti všecky všude čeledi pekařské, aby vyvstaly (stávka), ale nechali toho.[3]) — Mezi mistry od tovaryše uraženými jest také Daniel z Veleslavína, slavný impressor. Německý tovaryš Ondřej Krokocius, nevím proč, r. 1581 nadal mistru Danielovi lotrů, šelem, hromů partyckých a že z mlynářských pytlů jest vychován. Za to Daniel uhodil tovaryše pohlavkem, až mu krev z nosu a z úst tekla, potom jej pral žilou a vypral z domu Melantryšského ven. V soudě pak uznáno, že mistr svého čeledína neposlušného bíti může.[4])

Znám z pramenů soudních také mladého pražského mistra Tomáše krejčího,[5]) který r. 1549 tovaryše zabil; probodl ho, aniž svědkové věděli proč. Pak prosil na kolenou, aby mu to milostivě pro dítky jeho bylo váženo, že pro takový smrtelný hřích každého čtvrt léta až do smrti chce u vězení po čtyři neděle seděti. Novoměstští konšelé nepospíchali, ale vrah nemohl najíti svědků očistných, což

---

[1]) Arch. praž. č. 1245, 70.

[2]) Tamž, č. 1237, 3.

[3]) Tamž, č. 1067, 27, 273.

[4]) Manželka páně mistrova, Anna, při té bitvě říkala tovaryšovi: „Polibiž ho za to v p . . . . , sama šelmo, šejnoho partycká a francovitá." Arch. praž. č. 1059, 305.

[5]) Tuším, že to byl mistr Tomáš z Prostějova, uvedený r. 1547 mezi měšťany.

matka jeho po čase konšelům přišla oznámit, končíc lhostejně: „Jest v rukou Vašich Milosti, aby neb na smrt šel aneb milosrdenství užil.“ Konce nevím.[1]) Jiný, neméně prchlivý mistr zapsán v pražských knihách r. 1582. Byl to kožišník Marek; hrál s tovaryšem svým Petržilkou. Při té hře svadili se o šátek, který tovaryšovi náhle se ztratil. V té hádce tovaryš obvinil mistra, že mu šátek vzal. Proto mistr popadl kladivo a zabil tovaryše — potom hned šátek nalezen. Dítě mistrovo mělo ho v plundrech. Mistr vzteklost odpykal.[2])

S neuctivým tovaryšem zvláště nesnadné pořízení měly mistrovské vdovy, které provozovaly řemeslo. R. 1549 na Novém městě cechmistři toboláři přišli všecko ustrašeni konšelů žádat za radu a pomoc. Prý vdova tobolářka u sv. Jindřicha má tovaryše Poláka Šebestiána, a ten přišed z pití, vstrčil nohu do kamen, udělal výboj, hrnec v kamnech stloukl a dobyv tesáku, probodl jednoho ze psů, kteří se v pokoji točili. Tovaryši po všem řemesle se tím pohoršili a chtí „vyvstati“ (stávka). Konšelé věc smířili, když se tovaryš všem uctivě pokořil.[3]) Ale zapsána také pražská sladovnická nákladnice Magdalena Vlašimská, která r. 1609 tovaryšovi statečně se ubránila. Byl to mládek, který se opovážil své paní korbelem dáti „vrch hlavy“, ale ona mu za to dala rázné dva pohlavky a pak ho dala zavříti do vězení „dolejšího“, kamž dáváni těžcí zločinci.[4])

Nebyl mistrům k žádné radosti tovaryš — ne sic neuctivý — ale poťouchlý a štvavý, jak líčen r. 1569 v soudě staroměstském pasířský tovaryš Mates Pudivětr. „Víc než od dvaceti čtyř let při tomto slavném městě v tom řemesle žádný víc různic nečinil, jak on; hledí svaditi mistry, tovaryše i manželky mistrů, kde může; v tom se zasměje, v tom je zase míří, rovně co onen pes, když člověka zhryže, zase se líše (lisse) k člověku; to Mates Pudivítr ty obyčeje do sebe má, co had jedovatý; jest to pravda před Bohem všemohoucím.“[5])

Aby tovaryši nezpívali v domě mistrově oplzle, to bylo snadno lze zabrániti zakřiknutím; ale mistr nedohlídal se snadno, jestliže tovaryš začal tajně zabývati se s kuchařkou nebo s dcerou; zvěděl, až bylo následky znáti. Pak bývaly rychlé nucené svatby.

---

[1]) Arch. praž. č. 1420. B. 48. Druhá paginace.
[2]) Arch. praž. č. 1060, 180.
[3]) Tamž, č. 1420. B. 18.
[4]) Tamž, č. 363. 119.
[5]) Tamž, č. 1056, 107.

Vypravuje o mistru krejčím Jiříkovi v Dlouhé třídě v Praze a jeho tovaryši Plimlovi r. 1578 kdosi: „Viděl jsem kuchařku státi za kamny, zdá mi se, že plakala; přišli dva kněží a zvoník od sv. Haštala, který nesl bílou komži; jeden kněz oblékl se v tu komži a kázal Plimlovi z veřtatu dolů jíti; postaviv jej uprostřed světnice a kuchařku podle něho, tu je oddal. Potom Pliml šel na veřtat, vzal z pokladnice z peněz propitných ort tolaru, dal jej knězi; ale kněz jej vrátil, řka, že jej jemu k veselí šenkuje, „než pošli vám pár poctivic, abyste mi je vopravili za mou práci.“ Potom pili kněží víno, pro které Jiřík Tunkl poslal.“[1]) — O krejčovském tovaryši Janu Getzovi, Němci, vypravují svědkové v soudě r. 1565, že frejoval dceři mistrově; když pak mistr to zpozoroval, zapověděl mu komoru a stravu, ale bylo pozdě. Vida, že je zle, dal se Gec do vyjednávání s jiným tovaryšem krejčovským, slibuje, že mu daruje nové šaty, vezme-li si svedené děvče za ženu. Ten mu odvětil: „Máš-li co s ní, učiníš Bohu líbezný skutek, vezmeš-li si ji za manželku; kdybych já ji sobě vzal, ty by se mně posmíval!“ K tomu Gec: „Nu, vezmu ji sobě, však lepší hoden nejsem.“ A na zejtří vedl děvče do ssutého kostela (nyn. Františkánů), bylo v advent, vzbudil mnicha, neboť bylo příliš záhy z rána, a mnich je oddal, při čemž musil Gec tlumače míti, poněvadž česky nerozuměl.[2]) Byly to čisté svatby se všelijakou chasou cizinskou. A to byli ještě z lepších lidí, kteří zůstali; což říci o těch, kteří odtud prchli na vždy, zanechavše tu památky po sobě, pro kterou děvče snadno se mohlo dostati na pranýř!

Vyskytl se také někdy některý tovaryš, jenž zneuctil dům svého mistra cizoložstvem s manželkou jeho. Odpykal hřích krutým trestem hrdelným. Ale ne každý. R. 1609 Havel Bytyczký, kloboučník staroměstský, našel ženu svou v komoře s tovaryšem svým, Nikodemem z Turnova, a za ten zločin žádal pouze při starších cechovních, aby tovaryš vyvržen byl z pořádku. Toho vyzdvižení tovaryš nevyčkal; odešel z města a věc zůstávala pak „jako by v pokoji.“[3]) Arci obráceně se také stalo nejednou, že tovaryši vyčíhali mistra, když ve svém domě cizoložil, a přivedli na něho dle tehdejších zvyků rychtáře. Tak to učinili na příklad r. 1588 tovaryši kožešničtí Jan Kamenicki, Polák, a Andres, Uher

[1]) Arch. praž. č. 1051, 136, 142.
[2]) Tamž, č. 1048, 79.
[3]) Tamž. č. 1067, 347.

z Trnavy, svému mistru Janovi Soběslavskému na Starém městě. Musil platiti velikou císaři pokutu, nechtěl-li o hrdlo přijíti.[1])

Také najdeš v soudních knihách tovaryše, kteří majíce hleděti užitku a statku pánova, nehleděli, ba zmrhali ho. Za nejmenší vinníky kladu ty mnohé tovaryše sladovnické, kteří přicházeli k dílu opilí; nebo od díla, když měl býti pozor, aby se nezkazilo, odcházeli na toulky. Není lounský Jíra Papáček jediný, který dán do šatlavy, „že jest, majíc pivo zavařiti, opil se" (1590) a tím „statku pánova" nedbal.[2]) Horší jsou ti řezničtí tovaryši, kteří, majíce koupiti dobytče, mistrům svým zpronevěřili peníze obyčejně karetní hrou na vsích,[3]) nebo dokonce utekli se vším.[4]). K nim přibyli tovaryši pernikářští, kteří někdy zutráceli peníze i zboží mistrovo o jarmarcích a poutích.[5]) V jiných řemeslech jest neupřímný tovaryš, jenž by ustraňoval ze statku mistrova, řídký. Ještě nejspíš a nejvíc takových ustraňovatelů najdeš v čeledi mlynářské, ale ta kradla obyčejně zákazníkům a ne pánovi. To kradení bylo časem tak obyčejné, že se omluvný výklad jeho dostal r. 1601 i do statut pražských mistrů mlynářských. Čtemeť tu, že by měli pekaři na obecních mlýnech od mletí víc platiti, když to učiní, „nebude si musiti čeleď krádeží vynahrazovati."[6]) Popadli-li pekaři mlynářského chasníka na své škodě, šlo o hrdlo. Na tom trestu pekaři novoměstští stáli r. 1598 neústupně, když byli popadli dva své škůdce, Vařečku a Radu; městská rada však za oba prosila u císaře; psala o Vařečkovi, že jeho hodného smrti, aby provazem strestán byl, neuznala, poněvadž na trápení k ničemuž více se nepřiznával, než k půl třetímu věrteli; ten že vzal a s ním od rychtáře času nočního postižen. A druhého škůdce že p stili, ušetřujíce v tom manželky jeho, která („račiž V. Císař. Milost odpustiti") jsouc těhotna, o plod, který pod srdcem svým nosí, by přišla, kdyby manžel její na hrdle ztrestán býti měl.[7])

---

[1]) Tamž, č. 1060/a 121.

[2]) Arch. loun. Regist. purkmistr. I., A. 3., fol. B. 8.

[3]) R. 1602 jednoho takového (slul Račinský) Rakovničtí vyvrhli z řemesla na vždy. Bránil se, vymlouval. Orig. v arch. mus.

[4]) Takového jednoho, jenž ušel mistru řezníkovi nepořádně, při čemž mu ještě tesák ukradl, zapsaného má kniha řezn. litomyšlská r. 1569 v mus. zemském.

[5]) Vyčítá se jim to ještě r. 1712 v pražském statutě pekařů a pernikářů.

[6]) Arch. praž. č. 994, 167.

[7]) Arch. praž. č. 411, 174. Jiný případ v č. 1060/a 250. R. 1590.

A což kterak některý zloděj vedl si lehkomyslně! Vít, který mlel slady na jednom z obecních mlýnů Staroměstských, míval pokradený slad leckde ve svém bytě složený neukrytě. R. 1564 kterýs den slyšela jakás Ludmila, stojící u mlýna, kterak starší sladovníci sobě rozmlouvají, že překvapí mleče a ohledají, kde má pokradený slad. I běžela honem Ludmila k husím, vyndala slad a vsypala jej rychle pod schod do smetí; potom doběhla k mlečce, která ležela v šestinedělích, a ta zvěděvši, že jde komise, prosila přítomné ženy, aby pomohly. I běžely na podlahu, kdež bylo nakradeného sladu nejvíc, smetly ho něco hodily do záchodu a něco pod vál — a tak se stalo, že sladovníci s rychtářem nenašli ani jednoho zrna. Tedy mleč ušel šibenici. Konšelé však nedůvěřovali, a proto podali mu dvojí věc: Chce-li mlečem býti, aby husy nechoval a chleba nepekl, či aby šel. On tak pověděl: „Nežť já husy nebudu chovati a chleba péci, raději já mlečem nebudu.“ A od té doby mlečem nebyl.[1])

Svrchu řečeno, že tovaryši na mlýně sotva okrádali mlynáře, vždy spíš šidili ty, kteří přinesli si obilí k semletí; ovšem tím dělali ostudu mlýnu i mlynáři. Ale r. 1601 zapsán v knize mlynářů novoměstských Eliáš Grygnar, tovaryš, který byl tak nesvědomitý, že okrádal vdovu po mlynáři. Mistři podali toho člověka konšelům, u nich zmučen a na konec v provaze vyveden na šibenici. Tu však za něho prosilo tolik lidí, že dolů sveden a pak z města vypověděn.[2])

Na konec budiž zmíněn mistr, který tovaryše podezíral z krádeže způsobem tehda oblíbeným, ale velmi hloupým. Byl to císařský zlatník Formaid, u něhož ztratilo se zrno rubínové, náležité hraběti z Fürstenberka. Mistr došel k bábě Sabině, ta slila vosk či pohleděla do kamene a udala tovaryše Adama Hoppenera za zloděje.[3]) Soud pak ho na cti opatřil, ale co bábě všetečné udělali, toho nevím. (1605).

Úhrnem souzeno není těžkých prohřešení tovaryšských proti mistru tolik v knihách zapsáno, aby se z toho mohl činiti celkový soud nepříznivý pro poměr mistra k tovaryši v XVI. století. Těžké případy jsou ojedinělé, přes to, že rozpoltěnost mezi sociálními těmi kategoriemi výrobců samostatných a nesamostatných stále

[1]) Arch. praž. č. 1048, 19.
[2]) Tamž, 4. knih. arch. mlyn., fol. 18.
[3]) Tamž. č. 1168, 244.

rostla. Mistr přece vždy ještě pracoval vedle tovaryše sám rukama svýma a byl mu v práci roven a to smiřovalo.

Proti jednotlivým případům, poměr mistrů a tovaryšů kalícím, případy, které svědčí o srdečnosti a dobrém přátelství mezi oběma. Míním srdečné odkazy posmrtné. To sic už sotva najdeš, jako bylo v XV. století, že by mistr odkázal tovaryši svému krám,[1]) ba dům,[2]) ale s odkazy po několika kopách potkáváš se v zápisech dosti často. Uvádím jen za doklad mosazníka Bombergkera na Starém městě, který r. 1575 kšaftem nechal dvěma tovaryšům po 5 kopách míš.; stejně tak učinil r. 1571 barvíř pláten Czendler, měšťan Starého města, který dokonce i učedníkovi odkázal 10 kop; bradýř na Šmerhově Hendrych Tyczemon r. 1566 odkázal svému tovaryši, který u něho pracoval víc než 30 let, 20 kop[3]) atd. Ale přece také nalezl jsem, že tovaryši odkázán dům; jenže odkázala ho mistrova vdova, Anna Roklínská, koželužka. Odkázala r. 1570 dům u sv. Anny na Starém městě se všemi svršky, což k řemeslu náleží, a sto koží hovězích, lože, kožichy dva, a to „za jeho věrné služby a beze vší překážky dcer svých." Tu byl arci háček. Dcery po smrti matčině u soudu vyhrály, dům jim přiřčen, ostatek obdržel Cacerda.[4])

Že málo kšaftů, jimiž by tovaryšové odkázali mistrům, to nedivno; jednak tovaryši málo kdy měli co cenného na odkaz a pak mladí lidé neumírají tak často, aby mohli odkazovat. Ale přes to najdeš některého. Za nejbohatšího kladu r. 1531 kožešnického tovaryše Jiříka Vránu, který odkázal mistru Jeníčkovi 125 kop; ale aby z nich vyplatil některé drobné legáty, mezi nimiž tři kopy tovaryšské organisaci.[5])

K otázce, jaký byl poměr tovaryše k tovaryši, krátká odpověď. Tovaryši rozličných řemesel, jakož doleji se doloží, rvávali se často a rádi i dělávali na sebe písničky posměšné.[6]) Tovaryši stejného cechu a veřtatu drželi k sobě. Jestliže sociální rozpoltění

---

[1]) Arch. praž. č. 2079. L. 3. R. 1421.

[2]) Tamž, č. 2119. L. 2. R. 1480.

[3]) Tamž, č. 2120, 162; 110; 27.

[4]) Tamž, č. 2120, 90.

[5]) Tamž, č. 2142. O. 16. Jiné odkazy tovaryšské v téže knize, fol. W. 5.

[6]) Tovaryš kovářský v Praze skládal r. 1548 písničku na tovaryše v Boleslavi. Arch. praž. č. 1420. A. 5.

mezi mistry a tovaryši v XVI. věku rostlo, tím víc lnuli k sobě tovaryši téhož řemesla; neboť, když pozbývali naděje na snadné dosažení mistrovství a byli takto takřka k stálé nesamostatnosti odsouzeni, tím pevněji je slučoval stejný osud a stejné vědomí dělnické.

Mezi jednotlivci i v téže dílně vznikaly ovšem postrky a všelijaká nepřátelství osobní, bez kterých lidé býti ani nemohou. Často v tom byla závist pro úspěch některého tovaryše, jenž obratně přitřev se k dceři nebo k vdově misterské, měl naději, že sňatkem stane se mistrem. Někdy v tom byla nadutost staršího tovaryše, který mladšího, jenž mu dle statut měl býti pěkně poddán, potýral skutečně nebo domněle. Nešťastnou myšlenku měl mládek Tomáš, syn sladovníka z Loun, který r. 1565 se pro nějaké potýrání vymstil nad starším tovaryšem Pražákem, jemuž byl poddán v kteréms pražském pivovaře. Dav si bradu oholiti, aby nebyl poznán, číhal čili „stál na Pražáka oukladně" a ranil ho, ani ne tuze. Za to odsouzen k smrti, neboť „pro outok, by ho i nezabil, jest hrdla ztracení."[1])

Když tovaryš upadl v nějakou nouzi, pomáhali soudruhové i jejich pokladnice ochotně; upadl-li v nemoc, bez odmluvy šel ten soudruh, na kterého ukázáno, hlídat nemocného a sloužit mu v noci. I dva sedali nočně u nemocného, při čemž nelze nevzpomenouti, že to byli dělníci, celodenní prací udření, kteří se věnovali k noční službě. Není pochyby, že tu působilo i náboženství, jímž doba byla naplněna. Řídka jest zpráva, že by nemocnému soudruhové chtěli učiniti zkrácení nějaké. R. 1568 tovaryš kolářský Hájek, žaloval tovaryšům, když byl nemocen, že tři veřtatníci (soudruzi v dílně) rozdělili se o zpropitné a jemu nic nechtěli dáti. Byli nuceni dáti mu, co na díl jeho přišlo.[2]) Umřel-li tovaryš, soudruzi vystrojili slavný pohřeb, ba nesli ho, i sami zazpívali nad mrtvým tělem.[3]) Na Táboře r. 1585 byli knapi (soukenničtí tovaryši) dáni do vězení, že nechtěli mrtvého vynésti na krchov. Tu tedy pohřeb s překážkami a s neláskou. Jenže nevíme, proč, a proto nelze knapův bezpečně viniti.

Jest vyložiti, kterak v XVI. věku vedli si tovaryši veřejně, ve společnosti městské. Jest významný — zvláště v druhé

---

[1]) Arch. praž. č. 991, 307.

[2]) Arch. praž. č. 1049, 123.

[3]) Což knapům soukennickým v Hradci Jindř. r. 1610 od vrchnosti zapověděno, ale tuším, že ne pro zpívání, než pro evangelickou píseň. Arch. hradec. Manual z r. 1610, 92.

půli XVI. věku — onen veliký počet řádů tovaryšských, rozkazujících, aby tovaryši uctívali vrchnost, císařského rychtáře, purkmistra, konšely, snímáním klobouků. Řád tkalců pražských (1598) chce, aby vrchnost byla ctěna nejen v městě, ale i na vandru, začež řád pekařů vodňanských (1598) slibuje tovaryšům od Boha odplatu a od dobrých lidí také uctivost. Již z této maličkosti jest patrno, oč stoupla moc vrchností proti cechům v XVI. věku. V století potom bylo ještě hůř; bylo v řádech tresty vyhrožováno pro neuctivost a byl přímo zločincem zván, kdo se proti vrchnosti nějak prořekl.[1])

Dosti bylo řádů, které odporučovaly tovaryšům úctu ke každému sousedu, jmenovitě k starším osobám. Rakovničtí tovaryši ševcovští měli pozdraviti „každého dobrého na potkání" (1549) a řezničtí v Praze (což div jest) měli chovati se uctivě i k chudému (1613).

Vůbec žádalo se od tovaryšů, „aby všelikými mravy se stkvějíce, v počestnosti jeden druhého předcházeli." K té počestnosti náleželo především, aby tovaryš, když vyjde na ulici, nebyl bez punčoch, nebyl rozhalen,[2]) aby se neodkrýval,[3]) aby nebyl bez kalhot.[4]) V neděli se na něm žádalo, aby chodil pod čistým fěrtochem (jmenovitě sladovníci).[5])

V manifestacích tehdejšího veřejného života městského byli tovaryši řemeslní, mimo mladší mistry, hlavními činiteli výkonnými; co mistři usnesli se veřejně podniknouti, tovaryši vykonali; tak bylo vždy o slavnostech náboženských, o vítání a korunování i pohřbech králů, o slavnostech střeleckých, o veřejném šermování.

Výročních obyčejů lidových tovaryši účastnili se samostatně, právem svého mládí. Oni to byli, kteří — zejména sladovníci v Praze — o masopustě pořádali rozpustilé průvody s Bacchusem; zvláště pekařští, mlynářští a sladovničtí tovaryši chodívali bezpochyby v nějakém ustrojení maškarním kališovat či koledovat

---

[1]) Řád lounských sladovníků z r. 1663. Půjčil Merz archivář. Stejně u pražských.

[2]) Řád souken. v Praze ještě při r. 1665.

[3]) Řád ševců Nov. města v Praze 1604.

[4]) Hallwich, Reichenberg 136. Soukennický tovaryš bos a bez kalhot na ulici dal pokutu 1 groš.

[5]) Stojí v řádě ještě r. 1720.

se zpěvy po domech mistrův i sousedův jiných v době od vánoc až k veliké noci[1]; tovaryši podle městských synků a studentů honívali pomlázkou děvčata pražských i venkovských měst, při čemž se arci také sami mezi sebou někdy poprali.[2]) Slavnost douškání (doušky, nadoušky) v pondělí po sv. Trojici bez pití a zpívání tovaryšských nebyla ani možna. Při všem bylo mladé řemeslo. Tovaryši někdy i své soukromé věci nosili do veřejnosti k zábavě. Což to asi byl sběh lidí a divadlo zábavné celému městu, když v Lounech r. 1606 odhodlali se dva tovaryši veřejným zápasem rytířským kláti o děvče! A tuším, že to nebylo jediné klání v oněch dobách. Řemeslnické rytířování v šrancích, myslím, že bylo dokonce častější, jen že se nedostalo do kroniky ani k soudu, a proto o něm nevíme. V Praze r. 1602 stačila dvěma kočím holá sázka o 10 kop, který kterého s koně srazí, že na Pískách za branou horskou pořídili rytířskou kratochvíl v kolbě, a víme o tom jen tím, že se pak o sázku žalovali v soudě.[3])

V nedělské a sváteční dni tovaryši bývali při kuželkách, také hrávali na prostranstvích v míč, tlukouce a vymršťujíce buď nadutý nevycpaný míč rukou nebo tvrdý míč lopatkou, při čemž běhajíce, strana straně míč snažila se uchvátiti.[4]) Jestli někde v podvečer v Praze v době Rudolfově zahořely rakejtle nebo trubičky ohnivé, to zajisté způsobili tovaryši; ozvala-li se za bílého dne z čista jasna někde mezi domy střelná rána, toť zajisté vystřelil některý tovaryš. R. 1578 jim proto hroženo tresty, vězením,[5]) ale mladíci stříleli pořád, a někdy i nešťastně. Na příklad r. 1584 pražský tovaryš mlynářský, Martin Tichý, dostal se do vězení, že Mikuláši Lešanskému, mládenečku ze školy sv. Štěpána, když se v řece koupal, oko „z trouby kulkou vystřelil." [6]) R. 1616 nějaký „šermíř" Němec (Slag) střelil „z palaestry" po holouběti a vy-

---

[1]) O vánočním chození s kališem sebral zprávy Soukup v Českém Lidu XIX., 113. Zíbrt ve Věstn. Uč. Společ. 1897, č. XXII.

[2]) R. 1562 žaluje ševcovský vetešník Cecek, že tovaryši ševci u fary betlémské mu řekli „prtáku", a syna jeho bili pomlázkou nebo prutem v pondělí velikonoční, z čehož povstala rvačka. Zavřeni všickni. Arch. praž. č. 991, 11.

[3]) Arch. praž. č. 1756, 56.

[4]) O hře v míče v Praze viz Guarinoni, Grewel der Verwüst. 1210.

[5]) Arch. praž. č. 343, 322.

[6]) Tamž, č. 96; fol. 100.

střelil na kostele sv. Haštala v Praze v oknech sklo, na němž erb pěkný na památku se spatřoval. Musil škodu platiti.[1])

Tovaryši nebyli městské společnosti jen k zábavě; byli městu užitečni i svými službami při ohních, kde bývali — arci z uložené povinnosti — nejčilejšími hasiči; odívali se za žoldnéře a hlídku policejní při jarmarcích, brávali zbraň do rukou, když šlo o vojenskou službu městskou, a zvláště v Praze bez odporu konali ponůcky pro veřejnou bezpečnost. R. 1532 jen ve Starém městě Pražském vybráno z tovaryšů 187 mladíků, aby drželi v městě ponůcky.[2])

K ženskému pohlaví tovaryši byli povinni u veřejnosti chovati se cudně. K necudnému mluvení v krámech asi nejspíše nakloňovali se tovaryši řezničtí, neboť těm se to nejčastěji zapovídá. Dosti často shledáváš, že svou lásku nabízejí šenkéřkám; výklad asi v tom, že přístup k děvčatům městským nebýval snadný a kromě toho šenkéřky zajisté většinou byly prostitutky. K ženění s nimi se nikomu nechtělo. Staroměstský hospodský Řehoř Morava vyzval jednou r. 1538 tovaryše řeznického Havla, kdy že si vezme sestru jeho, šenkéřku, za choť, u kteréž celé noci sedával; řezník odpověděl tak, že Morava, „vida ho nezbedného, naňho se jest s trnoží utekl" a ranil ho. Pro takové námluvy ovšem Morava zavřen.[3]) Arci vyskytli se i nekalí milenci, kteří vzpírali se svatbě, i když se byli vetřeli v dům měšťanský a svedli dceru. Z těch budiž představen jeden z nejhrubších. Byl to krejčovský tovaryš Vorel, který šil u známého Oktaviana Strady, císařského zlatníka a „dvorského služebníka". Strada toho tovaryše jedenkráte (r. 1587) „škrábal", že ještě není mistrem a už probu s dcerou kožešníka Waltera prokázal. Kterémuž dal za odpověď sprostou, „kdyby ho k tomu rada měla přinutiti, že by ji sobě pojíti musil, že by jí uši, nos a ruce a nohy zutínal a po té že by utekl." Na štěstí rada mu ji nepřisoudila.[4])

Dvěma neřestným vlastnostem tehdejších tovaryšů nutno jest přiznati téměř ráz všeobecný; jest to nezřízené pití a rvavost.

---

[1]) Arch. praž. č. 1292, 427.

[2]) Nejvíc jich postavili řezníci a sladovníci (po 20), ševci (12), kožešníci, pekaři (po 10), nožíři, krejčí (po 8). Ostatní po 6, po 4, po 2 i po jednom. Arch. praž. č. 1235, 241.

[3]) Arch praž. č. 1130, 295.

[4]) Tamž, 1054, 222.

Opíjeti se zakazováno všude a přečasto až do omrzení, a jak příliš mnohé zápisy svědčí, marně. Na rozhraní XVI. a XVII. věku nápadně často vyskytují se zákazy páleným se opíjeti (kořalkou). Zdá se však ze statut mlynářských tovaryšů pražských (1602), že pálenka byl tou dobou ještě mls (dosti drahý), neboť se tovaryšům zakazovalo „za páleným" v neděli dopoledne se toulati.[1]) Tedy mlsali jen v sváteční den. Na vášeň pijáckou (a ne řídkou) ukazuje statut některých tkalců,[2]) že tovaryš, který by propil šaty se sebe, zaplatí 2 zlaté pokuty.

Jest také význačně veliký počet zápisů, jimiž se zakazuje tovaryši, provinilému opilstvem, že nesmí do hospody do určité doby. A což těžce takový zákaz snášen. V Lounech r. 1589 tovaryš uzdářský Jan, který „mimo jednu i druhou zápověď p. purkmistra, aby domů šenkovních prázden byl", toho se přece dopustil, zapsal se konečně, že složí kopu (!) pokuty, bude-li znova postižen při pití v hospodě.[3])

Rvavost byla ráz tehdejších lidí i starších, natož mladých. Aby měla méně škodných následků, úřady nestačily řemeslnickým tovaryšům zakazovati, aby zvláště v neděli nemívali zbraní. R. 1559 zakazuje jim to arcikníže Ferdinand, zakazuje to r. 1598 řád Rudolfův, a kolik rozkazů konšelských mezi tím! Od nastoupení Ferdinanda na trůn českého království již nevyskytovala se v Praze ona — řekněme — válečná tažení řemesla proti řemeslu, která jsou jedním z pádných znamení anarchie, která se v Čechách a zvláště v Praze uhostila za slabé vlády Vladislava Poláka. Toho se již neodvážili tovaryši, aby valem vpadli do ulice a bili i zbíjeli své protivce, jakož to r. 1500 učinila sladovnická chasa[4]); nebo jakož to r. 1513 podnikli všickni tovaryši řezničtí a nožířští proti sladovníkům, z nichž jeden zůstal mrtev na bojišti.[5])

Ještě r. 1522 bylo možno, když zabit řeznický tovaryš od chasníka mlynářského, že „u velikém počtu" pražští tovaryši řezničtí vyšli a vyjeli kamsi za Prahu do mlýna páně Tatkova

---

[1]) Tamž. Čtvrtá kn. arch. mlynář., fol. 62.

[2]) Též na Moravě v Mohelnici r. 1584. Pergam. v zem. mus. v Praze.

[3]) Registr. pamětní 1., A. 3. Fol. A. 2. Arch. lounský.

[4]) Arch. praž. č. 1128, 74.

[5]) Tamž, 1128. C. 18.

jako na loupežnou výpravu, mlynářce heverem palce zatahovali, pacholka trápili, některé věci rozebrali.[1])

Po r. 1526 za pevnější vlády již takové hromadné výpravy mstivé naprosto nebyly možny. Stalo se sic v potomních letech nejednou, že hněv a zášť popadla celé řemeslo proti celému řemeslu jinému, jmenovitě v Praze, kde bylo tovaryšů mnoho; ale význačný rozdíl byl v zlostném výrazu starší a mladší doby, jak to vidíme r. 1606 v Praze při záští jirchářů s koželuhy. Tovaryši již netáhli zbrojně a zřejmě do ulice k dílnám koželužským, nýbrž nočně číhali na sebe a vzájemně se bili.[2]) Bylo tedy v bitvách takových proti starší době méně přímosti, méně charakteru. Proběhem XVI. věku zajisté dosti bylo zlostí jedněch řemeslníků proti druhým, jmenovitě pro nejistou oprávněnost výroby, také i pro nestejnou národnost, ale ty zlosti vybuchovaly příležitostně a jen mezi jednotlivci; hromadných útoků nebylo. Tak čteš, že při starodávné zášti dvojího řemesla ševcovského r. 1564 v Nymburce David, tovaryš řemesla novoševcovského, polenem těžce zranil Víta, ševcovského tovaryše vetešnického; nebo čteš, že při národnostním lokálním sporu tovaryšů hrnčířů prachatických se zedníky r. 1545 zraněn byl zednický tovaryš Jan, rožmberský poddaný, jehož žena pak s listem honila odběhlé násilníky, až jich v Budějovicích dohonila[3]); nebo že r. 1557 posekali se na vzájem tři čeští tovaryši ševci s tovaryši truhlářskými německými.[4]) Takových dokladů hromada. A byl-li přece boj hromadnější sveden, stalo se to ještě nejspíš v hospodě, o čemž doleji zmínka bližší.

Kromě rvaček řemesla se řemeslem tovaryši sváděli v XVI. věku dosti časté i krvavé zápasy s městskými synky[5]) a se studenty kollejními, ba i s dorostlými žáky a officiály škol městských. V Praze přes tu chvíli — zvláště v druhé půli XVI. věku — strhla se rvanice uliční mezi čeledí vlaskou, mezi bujnými cizinci a to-

---

[1]) Arch. praž. č. 1129, 439.

[2]) Tamž, 2144, 97. Nové město.

[3]) Arch. zem. Kn. appell. č. 3, 675; arch. prachat. Notulář z r. 1528. fol. G. 84.

[4]) Arch. pražský č. 1155. D. 10.

[5]) Zápisy o šarvátkách tovaryšů se synky bývají jakožto věci všední a nevalné zapisovány v knihách rychtářských, v arch. lounském psány jsou v knize purkmistrovské. I. A. 1. Snad též jinde krátkou cestou purkmistr zavírati dával rváče takové.

varyši zdejšími. Již r. 1575 sněm jednal o nápravu.[1]) R. 1576 jsou všickni pekařští mistři pražští zváni na Hrad do kanceláře královské pro vraždu tovaryše pekařského, kterouž spáchali císařští lokajové.[2]) Nezbední tovaryšové tři — dva Němci a Pokorný Čech — r. 1613 beze vší dané příčiny pustili se v Platnéřské ulici do dvou mnichů od sv. Maří Magdaleny, prali je, mnich jeden se bránil flaší, udeřil až se rozstřikla, váleli se pak všickni v strouze. Místosudí království Českého Kába z Rybňan vida to, ssedl s vozu, zastavil boj, a sám pral pěstí ty tovaryše, až padali a potom poslal pro rychtáře.[3]) Tož se asi tovaryši naseděli dlouze.

Největší počet rvaček vznikal při nezřízeném pití nebo byl opilstva následek. Některý nepokojný tovaryš, když nebylo s nikým lze pohádati se, pustil se aspoň do hospodské čeledi a do šenkéře. Dobře mínil to statut lounských hrnčířů, když napomíná tovaryše, aby se šenkýřkami o řád nehádal; udělá-li šenkéřka křivdu, tovaryš má po druhé vůli jíti tam nebo nechati. Tolik sebezapření tovaryši nemívali. Hádek vždy dost. V Hradci Jindřichově na příklad r. 1610 za jediný večer dva takoví tovaryši dáni do vězení. Jeden, soukenník, v jedné hospodě hádal se s čeledí a věšel se na kabát; druhý, též soukennický tovaryš, v jiné hospodě svádu s čeledí začal a při tom rapírem probodl plášť komusi. Onen zavřen na tři dni, tento musil čest a víru zastaviti, že z města neuteče, až všecko urovná.[4]) Arci také to se tovaryši přihodilo, že čeleď hospodská se mu nedala. R. 1602 Martin Příbramský, pražský tovaryš ručnikářský, dával šenkéři místo peněz šňupky; vznikla z toho pranice, jejíž konec ten, že, poražen byv, tovaryš ležel ve spod, na něm šenkéř se šenkéřkou, a oba ho prali nemilosrdně.[5])

Jestliže v úřední cechovní schůzi tovaryši uměli aspoň jakž takž krotiti své hněvy osobní, že nevznikaly krvavé bitvy, při volném veselém posezení neuměli bujnější rváči krotiti se. Tak způsobil r. 1559 bradýřský tovaryš Šulc z Hradčan v rychtě na Starém městě velikou pútku s jinými tovaryši bradýřskými, že rozdáno ran nepočítaných a zavřeno několik německých tovaryšu

---

[1]) Sněmy. IV. 352.
[2]) Arch. místodržit. Missiv. 94, 7.
[3]) Arch. praž. č. 1068, 42.
[4]) Arch. hradec. Registr. pamět. z r. 1610; fol. 6.
[5]) Arch. praž. č. 1063, 437.

z Vratislavě, Witemberka a z Magdeburka.[1]) Nebezpečný byl tovaryš, který chystal sobě vylíti zlost, až v hospodě budou ostatní kollegové pohromadě. Z těch byl Hons Tener, Němec, tovaryš knihařský. Ten v smrtelnou neděli r. 1605 vešel do hospody Lopatského za masnými krámy staroměstskými, kdež seděli kolem dvou stolů soudruhové knihaři při hořkém pivě. Hněv měl ke všem, neboť je pokládal za své nepřátele, a to nespravedlivě. Bylotě jim od cechu zakázáno, aby s ním pro jeho nechování obcovali, a to ho popudilo proti všem. Přišel tedy mezi ně. Jeden z nich — Egidius Holl — přistoupil k Tenerovi se slovy: „Jene Tener, co jsem já tobě udělal, že jsi tak mým nepřítelem?" Tener odvětil: „Žábo malá, táhni pryč!" a hned vpíchl do života jeho tulich. Zabil ho.[2]) Dnešní člověk takové zběsilosti ani nechápe. Bůhpomozi, jestliže se mezi takové rvavé soudruhy připletl člověk cizí, který je napomínal. Význačná příhoda z Loun r. 1620. Vypravuje soudu tamějšímu kdosi, že v hospodě na pití starého piva sedělo tovaryšů krejčovských o stůl, „ti se vždycky vadili a prali, a hospodář je pokojil a mířel". Vyhrnuli se ven. V tom Jakub Forman, soused, vyšel ven za svou příčinou, „po malé chvíli zase přišel a zuby mi okazoval, že mu je vytloukli, a já se tomu nemohl nadiviti, že jest se mu tak v brzké chvíli stalo". Toť je patrně vně napomenul, za to pozbyl čtyř zubů a obdržel ránu nad oko, že lazebník měl co činiti, aby o oko nepřišel.[3])

Soudně stihaných rvaček hospodských mezi tovaryši nestejného řemesla jest zapsáno v knihách městských velmi mnoho. Tu stůj jenom příklad, kterak lehce a lehkomyslně takové rvanice vznikaly. R. 1578 v Praze seděli v hostěnici „u Vozů" tovaryši kováři a u jiného stolu tovaryši hrnčíři. Jeden kovář řekl druhému: „Bojíš se snad těch hrnčířů?" To zaslechli hrnčíři, i ptá se kovářů jeden z nich — Papoušek: „Co sou vám udělali hrnčíři?" V tom již vyhodil jeden kovář korbelem na hrnčíře, a tak se bitva počala, pral, kdo s koho mohl býti, a hnali se všickni na ulici.[4]) Tato

[1]) Arch. praž. č. 1280, 140.

[2]) Arch. týž, č. 1065, 182. Měl podivnou minulost onen Tener Hons. Kdysi Jiřík Haunšilt z Firštenfeldu, studuje v Pavii, dopomohl Tenerovi přímluvou svou, že mu v německé nací při medicích svěřeno bedelství, ale v tom vytrval jen po dva měsíce, pobodal svého švagra, který za ním přišel z Uher, a utekl ženě i dětem.

[3]) Arch. loun. knih. svěd. z r. 1605; fol. 395.

[4]) Arch. praž. č. 1051., 167.

scena je význačna, ukazujíc jasně mělký základ rvavosti mladých lidí XVI. věku. A což nebezpečno to bylo, když se tovaryš dostal k soudu pro zranění. Právní pokutou bylo ruky ztracení nebo veliká summa peněz.

A což to byly rány a mrzáctvo, jež tovaryši sobě z hospodských bitev přinášeli domů! Lounský lazebník Štěpán hned o dvou raněných vypravuje soudu r. 1605: jeden, tovaryš kožešník, má v kloubě přeřezané žíly až do kosti; druhý, tovaryš kolářský, má v hlavě bodenou ránu a kromě toho hlavu rozraženou.[1]) To jen tak pro příklad, kterak upřímně se bili. Dobře měšťan Pavel Had z Proseče napomínal tovaryše truhlářské, Čechy i Němce, když u něho (u Štiků) kdysi r. 1609 sedli na pití a slovy potýkali se s malířem Jiříkem Vopozdilem, aby byli raději dobrou myslí veselí a nehádali se, „že schromíc jeden druhého, museli by potom býti žebrákem". Toť se ví, že neposlechli, rvali se, až malíř jednoho z nich těžce posekal.[2])

Někdy si tovaryši odnesli rány zlé, když šenkéř volal pomoc, aby roztrženi byli rváči. Z takových zlostných pomocníků byl na příklad Krupička v Přešticích. Volán byv kdys r. 1562, aby rozvázal tovaryše krejčí, kteří se prali, a pokoj aby učinil, vzal rapír a píchal i tloukl jím sem tam jako posedlý. Poranil několik tovaryšu a šenkéře také.[3])

V noci, když tovaryši opilí brali se domů, bývalo někdy boží dopuštění. Cestou tropili všecky neplechy mladých lidí, křičeli a bouřili. A jakoby tmou noční smělost jejich i rozpustilost ještě větší měrou než pivem byla vznícena, nikomu cestou nedali pokoje.

Opilému tovaryši nočně — pán nepán — každý byl v cestě. Matěj tovaryš pekařský v Praze r. 1558 povolával za arciknížecím falkmistrem a jiný tovaryš hřebenář chytal mu koně. Za to poseděli dlouho ve vazbě.[4]) Tovaryš tobolářský, Němec Hidant, r. 1588 jda nočně opilý domů, sekal jakožto šermíř cestou do všeho tak dlouho, až kteréhos tovaryše ševcovského zabil. Pak zbaběle utíkal domů všecek ukálený a bez klobouku, rychle se převlékl, filec sobě přihotovil, pachole mělo mu ho vynésti za město — chtěl prchnouti, v tom přišel rychtář a hrdinu sebral. Prozradil

---

[1]) Arch. loun. Kn. svědom. z r. 1584—1605. I. C. 34. 812.

[2]) Arch. praž. č. 1067, 84.

[3]) Arch. zem. Knih. appellač. č. 3. 827.

[4]) Arch. praž. č. 1280, 127.

ho v čas klobouk pod peřím bílým a červeným, s kterýmž býval na škole šermířské. Klobouk zůstal na ulici a blesk fakule osvítil mrtvolu i klobouk vrahův.[1]) Také mistr vysoké školy Karlovy, Trojan, vraceje se z nějaké společnosti nočně domů, upadl r. 1580 se svým průvodčím Šestákem do rukou dvou zlatnických tovaryšů opilých. Ti mistra i s průvodčím zsekali škodně. Než právo akročilo, jeden z nich, Henrych von Osterwic, z Prahy utekl; druhý Egidius z Antorfa, lapen byv, zavázal se zaplatiti za zranění 60 kop míš. a barvíři od hojení.[2]) Hůře pochodil urozený Jiřík Beyšovec z Beyšova, když se asi po druhé hodině na noc (r. 1594) vracel z hospody domů. Přišel v Spálené ulici do cesty tovaryšům řeznickým, kteří se do něho ihned dali. Vypravuje v soudě svědkyně očitá, že pán volal: „Dávám se!" Mnohokrát to mluvil, ale oni odpověděli: „Ha, co se již nám dáváš, mluv nám, co jsi!" A sekali dva do něho jakoby do hovada, a tři stáli. Když pak na ně svědkyně křičela: „Bopomozi, sousedi, že mordujete, vás tak mnoho, a on sám!" K čemuž oni: „Mlč, babo!" Ale hned potom dali se na útěk, neboť prý poznali, že sekají — nepravého. Zmýlili se v osobě.[3]) Opilí zlatničtí tovaryši v Praze pustili se r. 1604 i do vojáků; v noční bitvě posekali vojáky tak, že nazejtří mistři zlatníci přišli za své nezbedné tovaryše na radní dům vyjednávat.[4])

Zavřeme líčení nočních neplech tovaryšských slovy, kterými r. 1579 v Praze odpověděl jeden ze sladovníků, zatčených pro zbití konváře Kuby, když se ho vůdce ponocných ptal: „Proč jste doma nezůstali, poněvadž máte u svýho pána jísti a píti dosti?" Sladovník odvětil, že pro práci přes celý den nemohou odejíti a „tak že sou šli jako na procházku".[5]) Ta odpověď naivní dává tušiti, že pití a bití bujným tovaryšům náleželo takřka k procházce. Spravedlivě však vyznati jest, že mladí i starší mužové všech jiných společenských vrstev vedli si v oněch dobách stejně rvavě.

Ohledali jsme v této kapitole poměry tovaryšů po všech stránkách. Shledali jsme, že v této periodě bylo v sociálním postavení tovaryšově dosti věcí, do nichž mohl naříkati. Byly

---

[1]) Tamž, č. 1126, B. 1.
[2]) Tamž, č. 2122, 335.
[3]) Arch. praž. č. 1122. Process 280.
[4]) Tamž, č. 105, 373.
[5]) Tamž, č. 1120. Zápis 56.

ještě pořád v některých řemeslech smlouvy námezdní na půl roku, ba na rok, smlouvy jimiž tovaryš učiněn nesvobodným; mzdy, jsouce nerovné a přerozmanité, měly pořád tu společnou snahu v sobě na dlouhá leta „krněti a nerůsti". Při tom tovaryš byl vykořišťován nemírně dlouho pracovní dobou denní a nad to všecko měl v XVI. věku čím dál menší naději státi se mistrem neboť mistři přístup stěžovali, snažíce se o cechovní monopol pro se e. To rušilo bývalou středověkou solidárnost mistrů s tovaryši; to budilo v tovaryších vědomí vlastního neutěšeného stavu dělnického. Jest tedy teď na konec otázka, zdali tovaryši v našem království, cítíce svou sociální interioritu, nepodnikali — jako v předešlé periodě, kde k tomu měli méně příčin — násilná a bouřná hnutí stávková, aby sobě stav polepšili.

Ve Francii a zvláště v sousedních Němcích není v XVI. věku pozorovati úbytek stávek dělnických, ačkoli boykot, k němuž není potřebí mnoho odvahy, jest i tam přece hustější a obyčejnější nežli stávky. Tovaryši, nalézajíce oporu i ochranu v roztříštěnosti říše Německé, proskribovali nemilé mistry, někdy i všecek cech některého města, někdy i celé město, vystříhajíce soudruhy, aby k takovým mistrům, cechům, městům nedal se nikdo do práce.[1])

U nás bylo v XVI. věku poněkud jináče. Od času Ferdinanda I. jsou bouřlivé stávky dělné čeledi poměrně dosti vzácny. Zvláště po seslabení cechovní autonomie dáni mistři i mladý řemeslný dorost nepokojný pod dohledy tak bdilé, že tovaryši i v Praze, kde jich bývalo drahně, jen stěží mohli se o hromadné vzpoury pokusiti. Proto také napotom pozorujeme, jednak že mistři odkrojují svým tovaryšům živobytí skoupěji a směleji, nežli by se byli opovážili v časech minulých, a jednak postřehujeme to, že tovaryši místo stávky, která vždy kladena za zločin, raději z díla odcházejí způsobem zákonným po uplynutí smluveného času a teprve, když mají brány města za sebou, dají se do pomlouvání mistra, někdy i všeho cechu, varují soudruhy před mistrem, cechem, městem. Takový záludný boykot bolel tím víc, že mohlo dlouho trvati, nežli se mistr dověděl, proč k němu vandrovní tovaryši nechtějí do díla; a když se dověděl, kde měl svého škůdce

[1]) Zvláště po r. 1548 byla boykotována města v Němcích, která zavedla nový říšský řád policejní proti tovaryšům. Takovým boykotem v Norimberce klesl jednoho času počet tovaryšů v jednotlivých řemeslech e 70—80 na 4—5! Mummenhoff, Handwerk. 86, 87.

hledati, kde se čistiti? Dal-li se tovaryš do pomlouvání před svým odchodem z města, to se mu snadno přihodilo jako Kolmanovi, tovaryši rukavičnickému v Praze r. 1559. Starší rukavičníci vinili ho, že je haní, pročež oni čeledi míti nemohou, žádný tovaryš k nim nechce. Konšelé dali tovaryše zatknouti a vyřekli ortelem, že ho do trestání berou, poněvadž „ze své drzosti" dotýkal mistry.[1]) Jen v tom případě, že byla vina mistrova zjevna, a zvláště šlo-li o řemeslnou čest, konšelé boykot tovaryšský uznávali za nutný a snažívali se věc nějak spraviti a urovnati. Tak na příklad r. 1565 Mělničtí netrestali tovaryšů, kteří živou mocí se vzpírali pracovati u ševce Almana, tvrdíce, že upadl v řeč, že kupuje kůže „umrlé". Tu nezbývalo, než vyšetřovati.[2]) Nebo, když r. 1579 nechtěl u pražského pernikáře Vejvody žádný tovaryš dělati, poněvadž měl v pekárně jakous Annu, nedobře chovalou, která se dotýkala práce i prodeje. Konšelé vyšetřili a Anna musila z dílny a při prodejích směla býti vedle tovaryšů zaměstnána jen o poutích a ne o privilegovaných jarmarcích.[3]) To smířilo tovaryše a boykot přestal. Připomenouti jest, že i sami mistři trestávali svého spolumistra takovým tovaryšským boykotem, o čemž svrchu již položeno.

Z přísných dohledů vládních po r. 1547 vykládám si, že tovaryši, byvše mistry k opposici popuzeni, odhodlávali se druhdy také spíše k žalobě na úřadě městském a k smírnému s mistry vyjednání. Takové žaloby na mistry městské rady i vyšší úřady přijímaly ochotně a rozhodovaly obyčejně na prospěch tovaryšů, zajisté nejen proto, že tovaryši byli v právu, ale také proto, aby je udrželi na cestě zákonné a nehnali do bouřek.

Dobrý toho doklad podávají novoměstští tovaryši lazebničtí dvakrát po sobě. Poprve — r. 1548 — mistři snažili se ubrati jim vedlejší příjem z čechlíků, jež tovaryši propůjčovali lázeňským hostem. Tovaryši o tom rozmlouvali v schůzi; mistři upozornili městskou radu i arciknížete Ferdinanda, že se tovaryši „puntují". To byla denunciace zlá. Tovaryši však oznámili konšelům, oč běží, co se proti nim zamýšlí a prosili za ochranu. Za to konšelé pochválili tovaryše, „že se nepuntují"; schválili, mají-li co proti mistrům, aby to vždy vznášeli na konšely, a hned dopsali sami

[1]) Arch. praž. č. 1165, 38.
[2]) Arch. mělnic. Registr. svědom. č. 27. Fol. 4, 5.
[3]) Arch praž. č. 2223, 173.

arciknížeti, že tovaryši „o starších svých nic neobmýšleli", že se nepuntovali, „nedejž jim to pán Bůh", a že toho toliko žádají, aby při starobylém pořádku byli zůstaveni". Tou klidnou cestou tovaryši docílili toho, že konšelé vydali rozkaz, aby do vánoc zůstalo při čechlících, a slíbili, že po vánocích vydají prostředky k smíru; pakli kdo nebude chtíti se srovnati, že bude moci vandrovati.[1])

S výsledkem ještě lepším lazebničtí tovaryši pražští potkali se r. 1581, když mistři chtěli je zbaviti příjmu z peněz zpropitných v zuvadelně. To bylo od staletí takto. Zuvač, kolik obdržel v zuvadelně (kde se hosté svlékali), z toho polovici odevzdal tovaryšům holičům a ti, co sebrali, předkládali mistrům a dávali jim ze všeho část. Roku 1580 mistři oznámili tovaryšům, že sobě pro příště zanechávají zuvadelné peníze všecky. Tovaryši nevzbouřili se, ale podali k úřadům žalobu. Žaloba dostala se až k císaři. Ten dekretem nařídil, aby tovaryši byli s mistry k soudu sročeni. V soudě městském mistři pak vykládali, že těchto let lázní přibylo, že tedy zuvačům méně peněz přichází, že pro velké pány mistři musí v lázních nové světničky strojiti, a že čeleď od takových pánů víc než od jiných obecních lidí berou, proto prý spravedlivě díl zuvačských peněz si mistři chtějí nechávati. Ortel soudu staroměstského padl příznivě tovaryšům. Nalezliť konšelé, že „starobylých zvyklostí v žádném obchodu cechmistrům měniti nenáleží, a proto mistři musí, co od sv. Václava r. 1580 do dnešního dne přijali, složiti. Když pak cechmistr Jan Lumpach z lázně Točenické a Pavel z lázně Královy chtěli vysvětlení ortele, konšelé vysvětlili, že vrácené peníze připadly by mistrům zase, kdyby tovaryši sobě jich nevyzdvihli v právním čase. A poněvadž mistři lazebníci v appellaci své nařkli ortel konšelů za nespravedlivý, konšelé žalovali u appellace, při čemž i těch význačných slov užili, že mistři nemusili těm ubohým tovaryšům mozoly jich z rukou vydírati. A appellace odsoudila mistry k pokutě 50 zlatých „pro důtku práva a soudcu" (r. 1582).[2])

---

[1]) Arch. praž. č. 1420; fol. A. 154. B. 22.

[2]) Arch. praž. č. 1135, 234, 319. Též č. 1028, 185. Též arch. mus. zem. Praha 1581. Při tom sporu mistrů s tovaryši přihodilo se, že Jan Lumpach, cechmistr, připověděl tovaryši lazebnickému Janu Štarkovi, jestli mistři v té při o peníze „zuvadlní" prohrají, že mu chce na jeho chudé šatky 500 zl. uherských propadnouti. Když tedy mistři propadli, tovaryš

Klidné a přátelské porovnání konšelé novoměstští způsobili r. 1548 mezi tovaryši kamenníky a jejich mistry. Mistři žalovali, že tovaryšům nelíbí se mzda, prý říkají, že by ji „pozlatili"; dále prý jednají sobě dvéře a okna (k vedlejšímu výdělku) a toho mistři nemohou dovoliti. Tovaryši naproti tomu vinili mistry, že po třech učednících sobě jednají, na ně mzdy berou, k nim však nepřihlédají v práci, nýbrž poručíce je tovaryšům, sami jdou pít.[1]) Ty spory konšelé urovnali po dobrém. R. 1573 rovnají staroměstští konšelé mistry tesaře s tovaryši; r. 1594 tovaryši nožířští žalují témuž úřadu, že mistři jim více díla přidávají a placení zmenšují; i to vše přátelsky smluveno; r. 1597 konšelé rovnají hádku tkalců pražských s tovaryši o statuta, proti nimž tovaryši se stavěli na odpor. A takž bylo by lze přivésti mnohý ještě doklad, že konšelé snažili se dělníkům vyhovovati ochotně, když si vedli v stížnosti své cestou pokojnou.[2])

Městské úřady, aby předešly stávky a bouřky, vydávaly také ob čas vyhrůžky těm, kteří by se takové vzpoury dopustili; některé výstrahy konšelské dostaly se i do cechovních statut. Čtemeť na příklad, že konšelé malostranští r. 1608 kladou kovářům do statut, aby tovaryši se nepuntovali; kdyby dva nebo tři spolu z veřtatu vyvstali a nějakou různici strojili, že ihned mají býti trestáni; ale k tomu konšelé dodávají spravedlivě, aby se vždy vyhledalo, zdali k té stávce příčinu dali tovaryši či mistři.[3]) Také urozené vrchnosti do statut řemeslnických vstavovaly o tom. Jindřich Slavata na příklad do kovářského řádu v Luži r. 1590 dal psáti, že „tovaryši nemají moci míti, aby dílo stavovali"; nemohou-li se s mistry srovnati, nechť vznesou na cechmistry.[4])

Mnohem ostřeji vláda uměla hroziti, i sněm. Na příklad bezpečnostní řád císaře Rudolfa z r. 1598 hovoří jen o trestech. Kdyby prý nějaké lehkomyslné tovaryšstvo se proti mistrům spolčiti a puntovati chtělo, purkmistr a konšelé mají je do vězení dáti a hned do kanceláře vznésti.[5]) To také tak konšelé dělali

---

chtěl 500 dukátů a, když mistr nechtěl dáti, šel tovaryš na soud. Výsledku nevím. Vím jen, že musil shánět svědky. Arch. praž. č. 1166, 183.

[1]) Arch. praž. č. 1420. A. 7.

[2]) Tamž, č. 2122, 77; č. 2231, 75; č. 994, 154.

[3]) Biblioth. Lobkovic. v Praze. Rkps. č. 72. Řád 36.

[4]) Ze slanského arch. Opis v zemsk. 1590.

[5]) Sněmy. IX. 1597.

před Rudolfovým nařízením i po něm. Jakmile tovaryši učinili řeč nebo první kroky, že by vystati „chtěli", ihned byli pobráni do vazby, aby vzpoura nevzrostla. Některý doklad. R. 1549 vyvstali dělníci v jednom mlýně žatecském, a než vzbouřili čeleď druhého mlýna, byli schytáni a pozavíráni.[1]) R. 1550 někteří pražští tovaryši bečvářští dostali se rychle do vazby, poněvadž začali choditi po dílnách s výzvou, aby soudruhové „vyvstali". Chtěli způsobiti stávku všech, protože jeden ze soudruhů byl pro urážku mistra zavřen.[2]) Málo let potom (1557) zapsán v knihách Jiřík Soběslavský, že měl hrdlo ztratiti, poněvadž pozdvihoval tovaryše uzdářské proti mistrům a pečet řemesla uzdářského rýti dal. Arcikníže mu učinil milost a jest z Prahy vyhnán.[3]) Uzdářští tovaryši potrestáni žalářem, ač se ničeho nedočinili. Pro nějaké pobuřování vandrovních tovaryšů německých v Praze zavřeni jsou r. 1568 konvářští tovaryši Ginperk a Hofreytr.[4]) Když r. 1559 až 1560 v pražském cechu zámečníků a jiných s nimi spojených řemesel byl spor mezi Čechy a Němci, než mohla z toho vzniknouti stávka tovaryšská, rychle pozavíráni tovaryši, kteří bouřili nejvíc a s nimi též Jan ručnikář a Blažek ostrožník, kteří tovaryše „pozdvihovali".[5])

Týž rok 1560 staroměstští rychlým zakročením zabránili dvojí bouřce v témž řemesle. Tovaryši bečvářští po desetileté přestávce opět měli nějakou příčinu k stávce. Byli tomu i po puzováni mistrem Korbelem. Ale, než se dobře smluvili, zavřeni jsou. Mistr Korbel stal se pak jejich zastáncem. Jal se se svým tovaryšem a učedníkem obíhati tovaryše, aby vyvstali. Rychtáři a pánům na radní dům doneslo se za tepla a Korbelův učedník s tovaryšem zavřeni jsou hbitě, „poněvadž opět nějaké zdvihnutí a vzbouření učiniti chtěli". Mistra Korbela dostali do vazby ne bez nesnází. Když ho chtěli mistři souditi, vzkázal, že mezi ně nemůže „pro své vožralství".[6]) R. 1580 rychlým uvězněním tří vůdců konšelé staroměstští předešli stávku tovaryšů

---

[1]) Knih. podkomoř. v arch. místodržit. 144.

[2]) Arch. praž. č. 1421. A. 60.

[3]) Tamž, č. 1280, 118. R. 1558 mu odpuštěno docela.

[4]) Tamž, č. 103, 5.

[5]) Tamž, č. 1281, 33; č. 1234, 44.

[6]) Tamž. č. 1281. 69. Č. 1165, 57. Č. 1280, 150. Tovaryši na konec puštěni „na čest a víru", aby se s mistry vyrovnali.

lazebnických, kteří se popudili tím, že v Nové lázni a v Točenici koupala se katovka a rasové.[1])

Jedenkráte malostranští mistři ševci, chtějíce v zárodku zdusiti stávku, dali do vězení hromadu tovaryšů a potom konšelům oznamovali, že ti vězňové jinou čeládku „po sobě posazovali" vybízejíce, aby všickni odvandrovali z Prahy. Konšelé však rozhodli ortelem proti všem dosavadním zásadám: že ne tak tovaryši jako jejich mistři vinni jsou, neboť mají mistři do čeládky sobě stěžovati teprv, když je neposlušna, „pročež takového trestání víceji mistři zasloužili", a tovaryši z vazby puštěni.[2]) Tento nenadálý, neobyčejně měkký způsob zacházeti s tovaryši, kteří skutečně stávku a odvandrování zamýšleli, vysvětlí se nám, když uvážíme datum, v němž se to přihodilo. Byl to revoluční rok 1619. Tu bylo všecko jinačí.

Někdy se ovšem stalo přec, že přes všecko bdilé a přísné dohlédání se strany mistrů a úřadů městských i vládních stávka tovaryšská nedala se v zárodku zmařiti, nýbrž že propukla zřejmě. Dokonalá stávka byla možna v městě venkovském, kde tovaryši chytře a tajně se schystali a pak pojednou, náhle, opustivše dílny, vytáhli z města pryč. Takového „vyvstání" Landškrounští dožili se r. 1584; nevyvstali jim tovaryši pouze jednoho řemesla, ale řemesel všech a houfně vyšli.[3]) Proti náhlému houfu arci nepořídili drábové rathouzní ani hlídači v branách malého města nic. V Praze nebylo tak snadno provésti stávku, secessí, valným odchodem. Landškrounským nezbývalo, než psáti do měst, aby těch vyvstalých tovaryšů nikde nefedrovali. Psali jmenovitě do Rychnova, kdež stávkující (asi soukenníci) byli fedrováni; psali na Moravu, kamž se, jmenovitě do Hranic, část tovaryšů utekla, což přirozeno. Utíkaliť zase z Moravy tovaryši do Čech, jakož o tom r. 1589 Meziříčtí píší až i do Prahy, naříkajíce, že jim řemeslníci „nenáležité rocení a vyvstání z díla učinili".[4])

---

[1]) Arch. praž. č. 1134, 314.

[2]) Arch. týž č. 1483, 6. Rozumí se, že mistři musili za vězení a trávení tovaryšů platiti. Nebylo to lacino. V Horažďovicích r. 1613 řezníci musili od vězení sedmi tovaryšů za sedm téhodnů a tři dni platiti 8 kop míš. Cechov. knihy horažď. v mus. zem.

[3]) Arch. landškroun. Kn. listů, pag. 356. Opis v zemském arch.

[4]) Arch. praž. č. 407, nepagin.

Jestliže tovaryši podnikli „vyvstání" z díla a zůstali v městě, všickni úřadové byli hned vzhůru, nastalo vyjednávání, zatýkání, nešetření hrozbami. Stávky za takových poměrů nemohly trvati dlouho a končívaly se brzo soudním rozhodnutím a začasté žalářováním tovaryšů. Postojíme u některých případů na poučenou, kterak si obě strany vedly. R. 1548, tedy v době, kdy cechy byly zrušeny, mistři kloboučníci v Praze sešli se s dovolením vlády a usnesli proti tovaryšům, který by z nich den zahálel, aby den seděl. To se vidělo býti tovaryšům příliš kruto; kromě toho měli zlost, že mistři je bitím trestají a rvou. Tedy jedné noci jedni k druhým posílali, „aby z díla vyvstali a, kdo by mezi ně nepřišel, že ho zervati chtějí". Tedy učinili stávku, sešli se na hospodě bez dovolení a rokovali o tom. Kárníci (ženatí tovaryšové) mluvili k ostatním: „Proč to trpíte?" Tím je poštvali. Mistři zatím běželi „pro právo". Tovaryši vyčkali práva. Vyzváni jsou od purkmistra, aby slíbili na čest a víru, že se v určitý čas dostaví na radní dům, v tom čase aby bez vědomí purkmistrova žádný neodcházel; má-li kdo jaký „odchoz", aby se u purkmistra zastavil, mimo to aby každý se hned k svému mistru vrátil a zakázáno, aby „toho trestání mrskáním a rvaním" nebylo než peněžitými pokutami. Ale tovaryši vedle rozkazu se nezachovali, k svým mistrům se nevrátili, a vybravše ze své tovaryšské pokladnice peníze, dali se v hospodě na pití, ba nějakému příteli dali na veselí „z vůle všech sud piva". Cechmistři kloboučníku přišli a jménem rychtářovým rozkazovali, aby peněz neutráceli; jeden z tovaryšů — Prostějovský — pověděl, že pan hejtman ani pan rychtář ani páni (konšelé) k tomu nic nepřidali, že utrácejí své, že „jsú to jejich penízi". Na konec došly peníze a s nimi odvaha. Tovaryši prosili pro pána boha, aby jim prominuto bylo a slibovali, že se toho nechtí víc dopouštěti. Neneslo však platnosti, musili do kázně s výslovnou výčitkou, že se přečinili „proti králi". Tuším, že se některým, jmenovitě Prostějovskému, zle zvedlo.[1])

Přívětivěji končila se stávka ševcovských tovaryšů v Hoře r. 1555. Vznikla sporem o lhůtu výpovědní. Mistři usnesli se, aby tovaryši týden napřed dávali výpověď, ale tovaryši chtěli se držeti nějakého starého řádu, bezpochyby výpovědi kratší. A hned vyvstali a vyvstavše, zrotili se. Přišel rychtář, konšelé, mistři a vy-

---

[1]) Arch. praž. č. 1420. A. 145. B. 33. B. 58.

jednáváno. Královský rychtář, chtěje srocení přetrhnouti, mnoho tovaryšům předkládal, aby, jako v jiných městech se zachovává, odstupujíce z díla, mistrům týden napřed věděti dávali; ten starobylý řád, jímž se zastírají, prý pochází z dob, když Hory dobře stály, a tovaryši odevšad tam se hrnuli, k době nynější však se již nehodí. Ale na to nedali tovaryši. Odpovídali rychtáři, že raději všickni do vězení půjdou, nežli by šli k mistrům. Byl asi úřad v rozpacích, co činiti, neboť tovaryši při stávce své klidně se chovali, tvrdíce, že drží staré řády. Když však jali se do jiných měst psáti a tamější tovaryše pobízeti, aby také podle nich stáli a jich neopouštěli, králův rychtář nemohl nejednati, neboť na Horách vždy byl strach z chytlavého dělnického lidu havířského. Tedy tovaryši zavřeni, a věc odevzdána do Prahy místodržícím a odtud k soudu komornímu. Horský úřad v žalobě své psal, že se tovaryši zrotili a že výpověď, o kterouž usilují, jest na velikou záhubu mistrů i také na ujmu dělníků královských při horách; nebo mistři dne sobotního na celý týden potrav nakoupí, nadějíce se, že tovaryši před se dělati budou; též také koží dne pátečního najednají, připovídajíce koželuhům v několika dnech zaplatiti, čemuž dosti učiniti nemohou, nemajíce kým toho zdělati, když jim tovaryši (nevyčkajíce týdne) vyvstanou. V době, po revoluci stavů tak brzké, bylo velmi nebezpečno tovaryšům psaní, které rada kutnohorská poslala arciknížeti Ferdinandovi, správci království. Prosili v něm ne dost šlechetně, aby Jeho Milost, poněvadž ti tovaryši tak proti vůli a těžké zápovědi králově se vytrhli a jiných podle sebe pozdvihujíce nijakž spokojiti se nedali, takové jich zoumyslné předsevzetí skutečně jiným ku příkladu přetrhnouti ráčil.

Tovaryši dali sobě také sepsati spis, zaslali ho, kde se náleželo, a bránili se v něm dobře, tvrdíce, že „toliko na starobylý pořádek, který se v městě a řemesle jich zachovával, se táhli". A ortel konečný jim padl aspoň tak, že nebyli trestáni; rozhodnuto, aby dávali týdenní výpověď tak, jako ji dávají tovaryši pražští.[1])

Stávka koželužských tovaryšů plzeňských v témž čase (r. 1558) rozvíjela se podobně jako předešlé. Příčinou její byl — jak se zdá — mistr Šebestián Mostl, o němž dověděli se tovaryši, že kupuje kůže od ovčáků. Ihned vyzdvihli se všickni, neboť pracovati

---

[1]) Arch. mus. Regist. vejpovědí bílá. 14. J., fol. 49, 50.

z koží, od ovčáka neb od rasa kupovaných, pokládalo se za nečest. Od takových mistrů utíkávali dělníci, neboť „nepořádnost" mistrova byla by také jim úhonou. Cechmistři vešli mezi tovaryše, kteří na hospodě sedíce utráceli z pokladnice své, a dali se do smiřování; žádali, aby tovaryši ukázali, mají-li jaký majestát, jestli by se kdo takových koží dotýkal, že by byl proto nepořádný. Tovaryši velmi nezdvořile „dali to za odpověď, že chtí se radši k hlavě nežli k etcetera (t. j. k zadku) utéci". Tou hlavou mínili asi podkomořího nebo jinou vrchnost pražskou, neboť dí konšelský protokol, že tovaryšům přespolní mistři „tu radu dali, aby se o to do Prahy utekli".[1]) Kterak se věc skončila, nevím, ale podle obdoby hořejších případů bezpochyby minula tovaryšům bez trestu, neboť se ochotně poddávali na rozhodnutí vyšší.

R. 1565 způsobili stávku v Praze němečtí tovaryši truhlářští. Vznikla z nadávky a pro nedostatečnou stravu. Pravil totiž tovaryš, jehož jméno není psáno, mistru Michalovi: „Veliké dílo nám dáváš a nedáváš snídaní!" K čemuž mistr odpověděl: „Nedělej!" Tak tedy nedělal, a mistr mu za to nadal šelmů. Do sporu vložili se cechovní mistři svým usnesením, že tovaryš musí se k mistru svému vrátiti. Tedy se vrátil, ale ne aby pracoval, nýbrž vstoupiv do dílny, pravil: „Nazejváš mne šelmou, sám jsi šelma a lotr a zůstaneš takový, dokud toho nepokážeš (že já jsem šelma)". Potom pozdvihl tovaryše všecky; žádal, aby ho měli za dobrého a toho mistra za šelmu. Oni vyvstali ze všech dílen z té příčiny, „aby jim to hanění na škodu v jiných zemích nebylo". To tedy důvod. Mistři slyšíce, že tovaryši chtějí z města ujíti, rychle pomocí rychtářovou všecko předešli, a tovaryši jsou do vězení vzati. Tovaryš, který byl za šelmu zhaněn a ostatní k stávce přiměl, šťastně utekl. U vězení tovaryši naseděli se dlouho, než s nimi zavedeno soudní řízení. Mistři žalovali, že se tovaryši spuntovali a že by mělo se státi opatření, nebo by „potomně jedenkaždý, přijda sem, chtěl by rozkazovati". Tovaryši odpovídali, že puntování nebyli žádostivi, ale že nemohou pracovati pro mistra, který nařčen za šelmu. Ortel konšelský zněl, že tovaryši musí zůstávati tak dlouho u vazbě, až si zjednají rukojmě za to, že u svých mistrů budou pracovati. V důvodech rozsudku čteme, že ta nevůle z lehké příčiny vzešla; „oni tovaryši nad stravou naší

---

[1]) Arch. plzeň. Protok. konšel. č. 19., str. 233.

se stavují, ježto v jiných zemích na chlebě a vodě přestati musejí; a ten nářek šelmy u nás se lehce váží" a kromě toho mistři chtěli smiřovati, ale tovaryši se nespokojili. Věc neupokojena hned. Měsíc potom vypuštěni starší tovaryši ze žaláře, snad aby jednali rukojmí, ale hned jsou zase zavřeni, poněvadž prý jiné posazovali. Vězení byla zlá věc; musili v něm tráviti na svůj groš, a neměli-li ho, trpěli hlad.[1])

Stávka staroměstských tovaryšů mečířských r. 1570 hned v začátku vzala na sebe ráz bouřlivý. Příčinou její vlastní byla faleš mistrů, kteří starší řád, tovaryšům příznivější, tajně zrušili a jiný ostřejší podstrčili. Alespoň z toho tovaryši je vinili. A podnět k vypuknutí bouře dán byl v schůzi, když mistři předložili tovaryšům rozkaz, aby nechali provázení vandrovních po vykonaném šenku, poněvadž se při tom perou. Tovaryši ihned pro ta slova byli vzhůru. „Křikali" na mistry a jednomyslně se snesli, že žádný z nich u žádného mistra nebude dělati; kdo by dělal, že „za šelmu jmín bude". Po tomto snesení o stávce všickni „vyzdvihli se" a běželi k šatlavě, aby tu vymohli některé soudruhy, pro pračku zavřené. Vůdcem stávky a bouře byl tovaryš Ambrož Budějovský, Jan Kutnauer a ještě dva jiní. Jakž viděti, řemeslo mečířské, sestávající ze samých šerměřů, nešlo do stávky pranic opatrně, ale zřejmě a bouřně. Ale poněvadž tovaryšů úhrnem nebylo mnoho, a drábů městských byla přesila hned na hotově, tovaryši dali se odvésti do vězení a odtud žalovali, že mistři jim pobrali majestát, který jim svědčil. Vznikl tedy o to soud. Mistři soudu odpovídali, že jest jen jeden majestát, a ten svědčí všem mistrům v zemi České, tovaryši nikdy majestátu neměli; ale z obrany mistrů přece vysvítalo, že měli tovaryši list své organisace, daný od mistrů — ale jen do vůle jejich. Ten patrně zmizel. Soud odložen, obě strany měly přinésti důkazy. Proto také tovaryši z vězení vypuštěni, ale na závazek cti a víry, že k mistrům budou chovati se pokojně. Než došlo k druhému soudnímu stání, Ambrož Budějovský, jeden z vůdců, „vylhal se" z Prahy. Mluvil konšelům, že ho žádný mistr nechce, a ti, propustivše ho ze závazku, nechali ho tak dlouho volným, až jim z města utekl. Také na ostatní tovaryše a robence mistři hrůzu pouštěli, nutíce je k tomu, aby se zapsali, pokud živi jsou, že nebudou „toho majestátu" vzpo-

---

[1]) Arch. praž. č. 1239, 236, 237, 250.

mínati. Našli se i stávkokazové, kteří ze strachu dali se zas do práce k mistrům, začež nazváni šelmami a zrádci. Při následujícím stání soudním tovaryši stáli na svém, že mistři jim vzali z pokladnice list jejich práv a podvrhli jiný. Mistři se bránili, že od čtyřiceti let nemohou toho říci, aby jaký jiný list tovaryšský byl. Proti tomu tovaryši, že před 15 lety psal list onen písař Jeronym. Na to mistři odpovídali jen, že uzdářští tovaryši před časem méně se dočinili a byli trestáni, aby tedy také těmto trestu se dostalo. Ortel konečný skutečně v tom rozumu dopadl. Za předsednictví purkmistra Kropáče z Krymlova uznáno, že tovaryši podle práva neukázali, aby od mistrů jaký majestát jim vzat byl, a tudíž zoumyslně a bezpotřebně proti mistrům jsou nastupovali a povstali, z těch příčin konšelé Jana Kutnauera a devět jiných v trestání bráti ráčí, a potomně uváží, jak by se tovaryši k svým mistrům chovati měli. Po dlouhém žalářování tovaryši puštěni, když mistry odprosili.[1])

Stávka knapů nebo soukennických tovaryšů v Solnici r. 1592 začala se z mnohých příčin a skončila se k obapolné spokojenosti společným banketem. Majíce mnoho stížností na srdci, tovaryši po jednom modrém pondělku zůstali na hospodě ještě další dva dni a smluvili se, že jedním dnem všickni a bez výpovědi z práce odejdou. Mistři přišli vyjednávat, přišel purkmistr. Ačkoli tovaryši měli smělosti dost, neboť sedal s nimi urozený Bohuše, panic Vlkanovský (tedy člen vrchnosti), přece nepřiznali se k stávce (ač to stávka byla), nýbrž ohlašovali žaloby proti mistrům a dávali se na rozhodnutí práva. Tovaryš Jetel žaloby pak přednášel. Z těch stížností některé jsou jalové, jiné vážné. Z oněch ta, že, když v modré pondělky v hospodě sedí, bývají káráni, i tenkrát, seděl-li s nimi panic Bohuše; pak ta, že mistři vstávají od díla o nešpor, a knapi seděti musí do klekání. Vážné žaloby týkaly se práce letní při světle, za niž nebylo tovaryšům odměny, pak toho, že se jim stravy ujímá a v koledování o sv. Štěpáně a v pondělí velikonoční překáží. Při některé těžší práci mívali v poledne půl pinty piva, to jim mistři odňali. To také přednášeli, že z pokladnice své, do níž sbírají, nemohou vynakládati, jak by se jim za dobré

[1]) Jména tovaryšů: Jan z Kladska, Petr, Fridrich, Jakub ze Symerna, Matěj z Loun, Gabriel z Drážďan, Marek z Lübecku, Matěj z Jaroměře, Faltyn z Prahy. Stávkokaz, Jan Weynar, do ortele nepojat. Arch. praž. č. 1133, 45; též č. 1237, 183. Též v č. 1240, 97, 170, 172, 216.

vidělo, poněvadž mistři toho nedopouštějí; kromě toho chtějí mistři od tovaryšů pokuty a ty pak propíjejí. Nejtěžší a nejspravedlivější nářek tovaryšů byl, že mistři nepouštějí knapů přespolních k misterství, leč dceru mistrovu pojmou; vedle toho domácím synkům přeje se řemeslo, byť mistrovský kus sebe chatrněji odbyli a nic neplatili. Tedy příčin k stávce až dost. Mistři se hájili chabě, neboť zjevných křivd bylo těžko hájiti. Konšelé nejprve tovaryšům dali všeliká napomínání a omlouvali mistry; prý by neměli tovaryši sobě v jídle vybírati, výdělek by měli střádat a ne o modrý pondělek utrácet ve společnosti osob nedostižitelně vzácnějších. Při tom dali také panici Bohuši šňupku, uznavše, že není náležito, aby se urozenost panská s prostou čeledí míchala; naposled prý dobře, že má domácí synek přednost. Po těchto řečech konšelé vyhověli v některých kusech tovaryšům. Stanovili, že nesmí býti tovaryš prací „překládán", při lampě času letního ať nedělá, leč, chce-li; tovaryši ať jídají s mistry, ale s čím se mistr spokojí, oni ať také; v sobotu ať vstávají také o nešpor, ale za to v pondělí ať jsou před desátou hodinou v díle; v koledách ať se jim nepřekáží a cizí knap ať stane se mistrem, když tu pobyl pět let a oženil se s osobou zachovalou (tedy už ne s dcerou misterskou). Na konec pohroženo tovaryšům, budou-li se bouřiti zase, že trestáni budou šatlavou, ano i na hrdle. Po té se smířili. Knapi podali ruce napřed, plakali, na kolenou odprošovali. Potom byla hostina, při níž seděli všickni, i městská rada. Zdali také demokratický panic Bohuše, nevím.[1])

Velmi smutně skončila se stávka pražských tovaryšů pekařských r. 1601. A byla to stávka i bouř za celé století nejrozsáhlejší. Vznikla zase jednou z uražené cti řemeslnické. Tenkrát totiž konšelé odsoudili nějaké mistry pekaře pro faleš ve zboží k trestu, v Praze již neobvyklému, hanebnému; totiž aby se mistr dal v koši vyzdvihnouti nad vodu; chtěl-li se dostati z koše, musil nožem přeříznouti provaz, na němž koš visel. Diváci se smáli, když spadlý pekař se namočil. Pro tento potupný trest tovaryši vzbouřili se a zdvihli ze všech dílen pražských; přísahami se zavázali, že při sobě státi chtějí, k mistrům že se nenavrátí, poněvadž jsou pro ten koš na cti zmařeni. Usadili se v hospodě a brzo jich bylo do dvou set. Toho se rada městská lekla. I vysláni

---

[1]) Časop. Česk. musea 1851. III. Ehrenberger.

rychtář a konšelé k tovaryšům, mají-li co, aby to pěkně na úřad vznesli, že se to spraví. Ale tovaryši právě s tím úřadem, který pekařům koš nařídil na trest, nechtěli nic míti; křičeli, bouřili se, k čemuž sobě zakoupili sud piva, bezpochyby ne jediný. Byli pospolu Češi i Němci. Co vůdcové česky pravili, to jeden z Němců tlumačil. Všecky řeči sbíhali se v slib, že do posledního k sobě budou držeti. Rada tedy užila násilí rozkazem hejtmana staroměstského Václava z Lobkovic. Vyzváni jsou do zbraně desátníci a padesátníci z nejbližších desátků domovních a tato civilní milicie, počtem tří set ozbrojenců, obstoupila tovaryše, mocí a zbraní na ně udeřila. Konec byl, že 150 pekařských tovaryšů dáno do žalářů. Bouře rozvířila všecku Prahu. Páni na Hradě zakročili. Z poručení císařova nařízena komise, která vyšetřovala. Musila si pospíšiti, neboť v pekárnách se nepeklo a brzy byl nedostatek chlebů. Proto také mnozí vinníci neodsouzeni k dlouhému žalářování, nýbrž do vězení za některý den při skrovné stravě, jiní tovaryši, a zvláště synkové městští, jen napomenuti.

Naproti tomu oni dva, kteří nejprve prsty zdvihli k přísaze a jiné „namlouvali", odsouzeni k zmrzačení. Byly jim na pravé ruce dva prsty katem uťaty a potom je kat z města vymrskal ven. Němec, který tlumočil, byl jen vymrskán. K exekuci vyvedeni všickni vzbouřenci, aby se tomu dívali.[1]) Toť poslední a nešťastná stávka řemeslnická v periodě o níž jednáme.

Předposlední rok toho období — v revoluční rok 1619 — vzbouřila se v Pražských městech také jednou čeleď hospodářská, nádenníci viniční, kterých bylo vůkol Prahy drahně. Bouř byla pro mzdu. Vinaři, kteří řídili práce na vinicích jako mistři, nebyli spokojeni se mzdou, kterou jim ročně stanovili na radním domě staroměstském nákladníci a držitelé hor viničných s perkmistrem viničným. Nákladníci měli princip, „aby se nad míru draho dělníci nenajímali". Roku řečeného však vinaři o své ujmě sazbu radniční překročili; „všetečně to nařízení přestoupivše, čeleď vejšeji přepláceli a proti hospodářům čeleď pozdvihovali." Když tedy úřad viničný chtěl vinaře trestati, zdvihli pokřik, nádenníci viniční přihnali se odevšad houfně a s hrozným šumem před dům perkmistrův, pány pojal strach — nepokojná doba to byla — tedy dosti hbitě svolil, aby dělníci na vinicích obdrželi denně

[1]) Arch. zemsk. Opisy z Jindř. Hradce. Archaeol. Památ. XVI. 410

po třech groších a ženy po půl sedmém krejcaru, tedy o půl groše a o půl krejcaru každé pohlaví víc, než na tabuli úředně ohlášeno.[1])

Shrneme-li v hromadu zkušenosti, které se podávají ze zpráv, tuto o stávkách položených, poznáváme, že v podnětech „k vyvstání z díla" objevují se v tomto období (do r. 1620) všecky jednotlivosti sociálního stavu dělnického, do nichž tovaryši sobě právem mohli stěžovati; jenom jedné nepostřehujeme. Vznikalyť stávky, jakž uvedeno, pro stravu, pro mzdu, pro bití, pro kruté trestání nedbalosti, pro nepříjemnou dobu výpovědní, pro obmezení tovaryšů v organisaci jejich, zvláště po stránce finanční, pro znesnadnění přístupu k misterství; jenom nenalezli jsme v motivech stávky odpor proti předlouhé denní době pracovní. Bouřili se sice knapové v Solnici (1592) pro to, že musí v letě při světle pracovat, ale to není nespokojenost s pravidelnou dobou pracovní, nýbrž odpor proti práci přes čas, za kterouž mistr lakomý nechtěl nic platiti. Proti 16—17 hodinám díla letního se nikdo nepozdvihl, ale že měli ubozí ještě po sedmnácté hodině rozsvítiti a dělati, to je hnalo k stávce. Zvláštností doby jest, že uražená čest řemesla bývala též podnětem k stávce. Při stávkách, jak doloženo, držívali čeští tovaryši s německými; některou způsobili také Němci sami (truhláři r. 1565). Zdá se, že právě cizí tovaryši sem přinášeli kvas nespokojenosti.

Dále vysvítá z dokladů svrchupsaných, že strůjcové stávky mírnější soudruhy, což přirozeno, sváděli terrorem (slibují, že zervou, kdo se nepřidá, r. 1548 kloboučníci); vysvítá, že stávky mívaly také své stávkokaze, kteří byli od stávkujících německým slovem „šelma" prohlašováni za nectné (kdo půjde do díla, bude šelmou jmín); vysvítá, že stávkující trávili čas hlavně pitkami, a také to se vyskytuje, že některý vůdce, necítě dobrého konce, nevěrně svým soudruhům, ale ovšem šťastně, trestajícímu právu uprchl. Stran technického provedení stávky dokazují uvedené případy toto: Byli-li strůjcové jen poněkud při svých přípravách neopatrni, bylo hned po všem. Mistři a úřady zašlapali zárodek. Ze stávek, jejíž vypuknutí mistři ani úřad nezabránili, byla nejdůkladnější ta, když tovaryšům podařilo se vyjíti z města všem pojednou a pryč odvandrovati. Mistry také nejvíc zamrzela taková stávka, neboť tovaryši vandrující spíš a dříve nalezli práci,

---

[1]) Winter, Kult. obraz měst. II., 370.

nežli pomluvení mistři dělníka. Ale toho rázu hromadná secesse z města byla nemožná v Praze, kde byly brány mocně hlídány, a na venkově tam, kde mistři mívali tovaryšské listy ve svých rukou. Vandrující tovaryš bez listu se sic udržel, ale ne dlouho. Proto obyčejný průběh stávky byl ten, že tovaryši v smluvený den vyvstali a vstěhovali se s filci svými na hospodu. A poněvadž stávka pokládala se za onoho času za vzpouru, a tudy za zločin, bývala první péče vzbouřených tovaryšů, aby vinu vzpoury zločinné se sebe svrhli. Toho s úspěchem a chytře docházeli tím, že se ochotně dávali na rozsouzení „práva", ať už tím právem mínili konšely nebo vyšší úřad. Oni se tedy právu „neprotivili", nestavěli se vzpůrně proti městské radě, která byla vlastně živnostenskou vrchností a představitelem všeho práva městského. Proto končily se stávky, svrchu vylíčené, obyčejně smířením, žalářováním, ale ne krvavými tresty hrdelnými. Jen pekařská r. 1601 přinesla vůdcům trest krvavý, neboť stala se zároveň vzpourou proti úřadu městskému.

Ze všeho jest znáti, že stávky tehdejší nemohly trvati dlouho. U obecenstva nenalézaly přízně, a členové jiných řemesel, neznajíce solidárnosti ani u věcech, všem řemeslům prospěšných, při stávce kteréhokoli řemesla byli netečni, ne-li nepřátelští. Jeť význačno zajisté, že stávku pekařskou, která r. 1601 nabyla neobyčejných rozměrů, zbraněmi přemohli „desátkové" pražští, a v desátcích byli vedle mladých sousedů zajisté většinou tovaryši z rozličných dílen. Tedy tovaryši tloukli tovaryše.

K stávkám doby nynější nelze přirovnati stávky XVI. věku; víc je rozdílu nežli shody. V XV. věku hodily se nám na přirovnanou spíš stávky a bouře havířů kutnohorských, neboť tu byl poměr mezi kapitalistickými nákladníky hor a mezi samostatným námezdním dělnictvem přec poněkud podobný nynějším poměrům dělnictva k modernímu průmyslu, velkokapitálem živenému. Proběhem XVI. věku se však lecco změnilo. Mezi horníky zhoršením poměrů poddanských dostalo se množství selských mužů, od panstva zběhlých, a ti jsouce naposled většinou, jakkoli byli odhodlaní, smělí,[1]) přece proti vrchnosti hornické jen s těží

[1]) Tažení hašpléřů, chasy z Kaňku na Hory, proti Krištofu Myškovi ze Žlunic pro věznění ženy hašpléřovy r. 1600. Když r. 1595 3000 německých knechtů vlehlo do Čáslavi a chodilo loupit do okolí, vždycky jsou „od chasy horní" (hornické) upráni a zmláceni. Dačický-Rezek. Paměti II., 52, 75.

měli odvahu; již proto, že hory jim byly záštitou jejich sotva nabyté sociální samostatnosti. Dačický ve svých pamětech důsledně zove je sběří a viní je, že, majíce při prácech horních od vrchnosti osvobození, provozují sobě při tom „pesky". Také konšelé městští r. 1590 vykládají vládě, že horničtí dělníci jsou lidé poběhlí a čeládka nevážná, nezbedná; mnohý, když jen záplatou a mzdou jist jest, na dílo nemnoho dbá a časem víc peněz vyzahálí a vyspí než vydělá.[1]) Tedy u Dačického i u městské rady měli špatné slovo. Uvedouce takové příkré soudy na míru spravedlivější, můžeme připustiti, že dělníci horští byli čeládka nepokojná, často reptávali; ale v XVI. století patrně pozorujeme, že proti městské a královské vrchnosti byli obyčejně velmi krotci. A bylo k bouřím příčin dost. Stará hornická práva smýšlela o dělnictvu sociálně,[2]) brala je v ochranu; v XVI. věku však všecko dobré bylo jen na papíře. Stačí ukázati v praksi pouze na to, že když r. 1592 „horním smradem" zdusili se tři horníci, vdovy jejich teprve na prosbu snažnou obdržely za život mužův: jedna tři tolary, druhá pět a třetí deset[3]); a když r. 1614 císař nechtěl dále nakládati na Kaňk, dělníci houfně musili jíti na žebrotu.[4])

Také stran mzdy bylo v XVI. stol. dost nespokojenosti. Hory čím dál víc upadaly, nesly málo; z toho mála úředníci, zbytečně z cizinců rozmnožení, brali a hnali k sobě, tudíž nákladníci, majíce špatné výtěžky, utrhovali na všem i na mzdě, jak jen dovedli. A přece se dělníci k hromadným velikým bouřkám neodhodlávali snadno. Mimo příčinu svrchu uvedenou byla hlavní překážka k povstáním ta, že úřad městský a královský úřad horní velice úzkostlivě hlídali. Dělníkům zapovídáno se scházeti,[5]) po léta jejich organisacím nedáni starší. V Hoře úřady, dusíce každé

---

[1]) Arch. kutnoh. č. 4351/2.

[2]) A. Zycha, autorita v právě horním ve svých prácech (das böhm. Bergrecht) na to ukázal, tvrdě, kdyby bylo v tom duchu dělnické právo se dále vyvíjelo, že by byla otázka sociální dnes na jiné míře. Čelakovský v Sborníku věd práv. a stát. seš. 1., 1901, 22.

[3]) Zprávy horn. úřadu komoře. 88. Arch. kutnohor. Opis v zemsk. archivu.

[4]) Dačický, Paměti II., 147, 152.

[5]) Již r. 1538 dělníci stěžují si šephmistrům (měst. úřadu), že jim to mnozí za zlé mají, že se scházejí a o svých nedostatcích mluví. „kdybychom v svých živnostech opatřeni byli, tak jak první předešlá léta, mohli bychom mlčeti." Arch. kutnohor. č. 743. Opis v arch. zem.

hnutí, nedovolovali ani, aby sobě dělníci nějak hromadně stěžovali. Od počátku Ferdinandovy vlády hromadných bouří v Hoře není. R. 1564 — rok smrti Ferdinandovy — vypukla bouře, ale, tuším, příčina k ní byla dána hrubostí kutnohorské policie, která jala se do dělníků neurvale bíti, když se pro nějakou věc shromáždili. Policie, rychtář Endres, kloboučník, s pacholky svými, byli opilí a dle zprávy samého císařského hofmistra tloukli nerozšafně kolem sebe. To pobouřilo havíře. Volali, že rychtář jim tovaryše morduje. Jeden z havířů volal na rychtáře: „Nechť námi ti katané vaši nestrkají!" Martin z Rejzího, zdvihaje na dlouhém topořišti sekeru, křičel: „Chtějí nás, chudé havíře, mordovati!" Jiný svolával havíře na tarmarce: „Sem, havéři, sem!" a poslav pro dělníky na Kaňk, dal „k šturmu uhodit". Takové neoprávněné udeření na poplach platilo se hrdlem, neboť to již bylo revoluční. Lid se zbíhal, nějaký kejklíř Matouš stavěl se do popředí a štval. Na rychtáře házeno kamením. I pacholata, majíce kamení v rukou, křičela: „Nedejte se bráti, a bychme měli hned stínáni býti!" A když v tom bouřném zmatku dva havéři byli zatčeni, hromada je násilím vyrvala drábům z rukou u samého domu radního. Všecken úřad byl vzhůru, vlaský dvůr pro ochranu mince ihned zavřen, řemeslné cechy poplašně vybídnuty do zbraně. A řemeslníci učinili bouři konec. Čtrnáct osob vházeno do vězení, po mnohých nastala sháňka, nejvinnější vůdcové utekli. Arcikníže Ferdinand zanechal sobě rozhodnouti o trestu pěti vzbouřenců; o jednom hned poručil, aby byl trestán smrtí, ale „času příhodného pro ujití dalšího vzbouření".[1])

Skončila se tedy bouře r. 1564 opatrnými popravami. Třináct let potom (1577) hašplíři a jiní dělníci horničtí podnikli stávku, ale ne způsobem bouře, nýbrž útěkem od hor. Vzkazujeť císař zvláštním mandátem do měst, že bouřliví a nevážní havíři jsou se proti ouředníkům pozdvihli a od hor se odebrati chtějí, a poněvadž Hory Kutny jsou klenot zemský, císař chce, aby ti havéři byli k horám zpět hnáni. Takový mandát došel v outerý po květné neděli do Rakovníka.[2]) Rok potom (1578) došel jiný rozkaz do Loun; v něm čte se, že se havíři „opět" z ponuknutí některých buřičů pozdvihli a k dílům docházeti nechtěli; těch

---

[1]) Arch. kutnoh. č. 1851/5; 1851/23. Opis v zems. arch.

[2]) Arch. rakovn. Svazek mandátů.

že se již nemálo rozběhlo; kdyby přišli do Loun, aby byli zavřeni.[1]) Mandáty do Loun a Rakovníka mělo býti patrně zabráněno, aby stávkující havíři nebyli přijímáni do díla v Jáchymově.

R. 1607 hornická čeleď na Kaňku u Hory, majíc nějaké stížnosti do ouřadu horního, zdvihla se, ale tentokrát nebouřila se proti nikomu, nýbrž mínila užiti toho způsobu, kterýmž stávkující tovaryši řemeslní obyčejně vyvázli z trestů. Mínila se dáti totiž na rozsouzení vyššího práva. I vyslali dělníci ze sebe pět osob do Prahy, aby v králově komoře požalovali.[2]) Úřad horní honem poslal své zprávy též a výsledek byl, že deputace hornická ze žaláře na Hradčanech dostala se na těžký zápis. „Abychom téhož vězení prázdni býti mohli", tak stojí v zápise, na radnici hradčanské napsaném, „zavazujeme se po všechen čas našeho života takového pozdvižení a protivení v nejmenším se nedopouštěti, nýbrž takové věci sami, netajíce před vrchností, pomáhati zastavovati. Kdybychom pak v nejmenším proti tomuto zapsání něco učinili, tehdy bez milosrdenství hrdlo, čest a statek ztratiti máme". Na konec ještě slíbili, že se nebudou vymstívat. Stalo se ve čtvrtek po sv. Cyprianu.[3]) Dačický ve svých Pamětech má za to, že ti lidé hrdla nepozbyli jen pro ušetření hor, „nebo bez takových ty hory státi nemohou".[4]) Když stávkujícím vyhlášeno mandátem českým a německým, že se jim odpouští, vrátili se do práce — „a tak jsou ti pozdvižení dělníci spokojeni". Byli spokojeni, že nepřišli o hrdlo.

R. 1597 však stávka dělníků horských neměla žádných zlých následků. Byla to stávka dělníků mincířských a pregéřských. Byla neškodnou dělníkům proto, že sami královští úředníci navedli dělníky, aby vyvstali — ale tentokrát proti podnikatelskému družstvu měšťanskému. Jeví se v tom nedůslednost přímo zločinná. Tu se pánům stávka hodila; podána-li však pouhá stížnost proti nim samým, šlo o hrdlo. Členové dotčeného družstva mincířského a pregéřského drželi „stolice" pregéřské jako svobodný svůj majetek a „přikládali" k těm stolicím dělníky (sluli robenci), kteří z prutů řezali minci a na stolici ji razili. O výtěžek té práce družstvo se dělilo a jeden dílec připadal dělníkům. Roku řečeného dělníci

---

[1]) Arch. loun. Registr. purkmistr. z r. 1577.

[2]) Jména těch pěti: Jan Vyskočil, Jan Plzák, na Kaňku sousedé, Jan Stoický, v Boudě na Kaňku, Jan Knol, podruh, Havel Chleborád Mezeříčský.

[3]) Arch. praž. č. 2189; fol. K. 15.

[4]) Dačický, Pamět. II., 102.

vyvstali s požadavkem, aby se jim dostávalo všeho výtěžku a ne pouze dílu, neboť společnost nemá na své stolice majestátu, „osobuje si vlastní a přirozený statek Jeho Milosti králův" (odtud asi ten návod úředníků), osobuje si krvavé mozoly dělnické; členové družstva nepracují na stolicích, ale dělníky „šidí" a jim „kradou". Družstvo, většinou sestávající z bohatých měšťanů kutnohorských, bránilo se, věc dána na spisy, žalováno v komoře; naposled zůstalo vše na resoluci králově, a ten rozhodl, aby společnost zůstala při svém starém právě.[1]) Dačický však dokládá, že potomně opět původem některých, kteří sobě naháněli, jest to zrušeno a „ty hory a dobří starobylí řádové těch hor hynouti nepřestávají".[2])

* * *

Vylíčil jsem organisaci cechovní a s ní zároveň život městského řemesla až po dobu bělohorskou (1620). Další líčení musím přenechati jiným. Budiž však mi propuštěno dodavkem stručně naznačiti úpadek, ba marasmus cechovního řádu živnostenského až do jeho zahynutí.

Když po vojně třicetileté u nás zase zvolna všecko po stránce národohospodářské pookřálo a vzrostem lidnatosti i živnosti se naplnily mistry počtem i nad bývalý větším, úpadek cechovnictva, jehož známky jsme poznali již v XVI. věku, se nezastavil; naopak, zlořády cechovní dorůstaly k vrcholu. Příčiny toho byly vnitřní a vnější. Z oněch hlavně ta, že cechovníci čím dál houževnatěji snažili se vykořišťovati privileje korporací svých, spěli k tuhému zmonopolisování živností odmítáním schopných konkurentů. Nejeden z nových cechů, jež vznikají proběhem novější doby, snaží se o úplné uzavření své určitým počtem mistrů. Ale živnosti po stránce hospodářské se tím uzavíráním nelepší, neboť úřady dávaly, větší měrou než dřív, živnostenské koncesse mimo cech.[3]) Za to horší se postavení dělnictva, neboť zrostem lidnatosti měl býti tovaryšům přístup k řemeslu usnadněn a ne zavírán. Proto také přibylo kočujících a jiných stolířů (fušerů), řemeslníci vesničtí

---

[1]) Arch. kutnohor. č. 4923/1; 4923/2.

[2]) Dačický-Rezek; Paměti II., 66.

[3]) Na příklad r. 1701 potvrzen cech parukářů v Praze; počet jich uzavřen třiceti mistry po vší trojí Praze. Páni ve svých domech mohou míti parukářů, kolik jim libo, a mimo to mohou dáti pracovati od kohokolivěk necechovního. Arch. praž. č. 994, 3.

se množili a též židé tiskli se k řemeslům, na něž v starší době nebylo jim ani pomysliti.[1])

Zevnější příčina úpadku živnostnictva cechovně vázaného byla nenáhlá změna národohospodářská po vší vzdělané Evropě. Bývalé obvody městské, které tvořívaly od prvních časů městského života uzavřité jednotky hospodářské s lokálním odbytem řemeslných výrobků, ztrácely povlovně hranici svou, život hospodářský se šířil ve všech směrech, a do takového rozvoje časem již málo se hodil strnulý útvar cechovní, odkázaný na úzký kruh a pokrok produkce i velikou tržbu vylučující. Úpadek cechovnictva musil nastati také rostoucím poručníkováním absolutistních vlád, kterým se nezamlouvala autonomie měst, nercili privilegované postavení řemesel v nich, zvláště když viděly, jakými chorobami organism cechovní stonal. V Anglii, kde cechy nikdy neměly významu valného, zrušeny monopoly r. 1623. Ve Francii učiněn návrh na zrušení cechů již r. 1614 s důvodem, že svým egoismem překážejí práci (genaient le travail); sice nechali jich ještě, ale stát si je pevněji uvázal. Za Ludvíka XIV. byly cechy poddány přímo pod orgány státní a obmezeny regulativy. Uvnitř jim však nešvary zůstaly. V Němcích sněmy r. 1654 a 1672 zabývaly se reformou řemesel, ale bez výsledku, až teprve r. 1731 všeobecným řádem zrušena cechů autonomie s valnou část; vzata jim jurisdikce, schůze hlídal vládní úředník, mistrovské kusy obmezovány a nechávány na konec uznání ouřadů, a což ještě jiného!

R. 1699 jednáno o zrušení cechů našich, ale to se na konec přece zdálo býti příliš rázným; tedy zanecháno předčasného plánu a jen podnikány některé opravy téhož smyslu jako v Němcích. Tak vyšel r. 1725 patent, že tovaryš může nabýti živnostenského práva pouhým dekretem úředním.[2]) Toť silná rána do cechovníků. V letech 1731—1732 vyšly nové patenty proti autonomii cechovní, jimiž vliv správních orgánů státních sesílen. Cechy byly nuceny statuta předložiti k schválení a r. 1739 vyšly generální artikule cechovní, jakožto jednotný společný řád cechovní, dle něhož se měly shodně upravovati řády jednotlivých řemesel, a to vedením politických městských magistrátů. Z hlavnějších kusů reformních buďtež uvedeny tyto: Uzavření cechů určitým počtem mistrů ať

[1]) R. 1669 naříkají pražští malíři, že židé se jim pletou do řemesla a malují pokoje. Biblioth. Lobkovic. v Praze, rukps. č. 72, řád č. 46.

[2]) Tovaryš nemanželského původu i bez učednických let.

není dovoleno, leč uzná-li magistrát. K přístupu do cechu musí býti stanovena určitá summa, magistrátem schválená (patrně, aby se „v příjemném" nepřemršťovalo a podtajem nebralo víc). Syn mistrův ať má výhodu odpuštěním jen polovičky oné summy. Schůze cechovní nesmí se konati bez inspektora. Toho ať platí cechovní pokladnice. Judikatura cechu zůstala, ale velmi obmezená. Cechovní trest neměl ukládán býti výše nad 2 zlaté rýnské. Pokuty voskem přestaňtež. Za libru vosku raději dáti jest 35 krejcarů. Tovaryš musí k vandru míti úřední povolení; zrušuje se starý příkaz, kolik mistr smí tovaryšů míti. Zrušuje se ustanovení dosavadní, že tovaryš nekatolický nesmí býti přijat do díla; naši katoličtí prý v zemích nekatolických také chtějí býti fedrováni. Modré pondělí se zrušuje.[1])

Za vlády Marie Terezie a Josefovy uvozovány k nám z Francie zase čilejší snahy po svobodě živnostenské. Mnohé živnosti prohlášeny za svobodné, k jiným živnostem dávány koncesse bez obtíží, a tak drolila se stará stavba cechovní a, co zbývalo z ní ještě v celosti, bylo státem hlídáno a kontrolováno. Zatím vznikaly od počátku XVIII. věku nové, větší formy podnikání průmyslného, začala se a šířila velkovýroba necechovní, tovární, která pracovala a pracuje o velkovýrobě k velkotrhu kapitálem, dělením práce a technickými vynálezy. Stát ty podniky liberálně podporoval. Řemesla, která pracovala malými prostředky, o malé produkci, pro malou tržbu a s malým pokrokem, byla proti fabrikám v nevýhodě a některá nemohla než hynouti. Nejdřív zhoubou dotčeno textilnictví. Některá řemesla ovšem nezahynou nikdy, poněvadž jejich rukovětnou individuální práci žádná továrna nedovede. R. 1776 ve Francii zrušeny monopoly cechovní a prohlášena svoboda práce, pak vznítila se revoluce, která zničila cechy nadobro (1791). Následkem toho po uklidnění vojen staly se snahy po svobodě živností všude čilejšími, měly také úspěch, ale reakce zvracela, co tu a tam provedeno. U nás konečně r. 1859 prohlášeny živnosti za svobodny; k učení nebyl nikdo nucen, důkaz způsobilosti k řemeslu nežádán a řemeslník, když si koupil živnostenský list, nebyl se svým řemeslem vázán k žádnému určitému místu. Některé živnosti však přece učiněny závislými na zvláštní

[1]) Anmerkungen, was ein jeder Magistrat bei den zu kaiserl. Confirmation einzureichenden Innungsartikeln zu observieren habe. Arch. praž. č. 636, 180.

koncessi úřadů, která dávána jen tomu, kdo prokázal způsobilost; byly to živnosti, v nichž by byl nedouk škodil spotřebitelům.

Tedy stará cechovní organisace živnostenská padla a zavládla svoboda. Ale mladá, plná svoboda živnostenská brzy vedla k zmatkům a nepořádkům. Řemesel chytal se kde kdo, trpěli řádní mistři, trpěla jakost produkce na škodu obecenstva. Dosti záhy hlasy se ozývaly, aby se živnosti nově organisovaly, aby se opět vázaly v nějaké korporační združení, arci na základě svobody živnostenské. Tak se stalo. Novými zákony a dodatky k živnostenskému řádu z r. 1859 stala se nová organisace skutkem. R. 1883 poručeno zřizovati živnostenská a výrobní společenstva povinná. Tu tedy prolomena zásada úplné svobody. Stal se návrat k zásadě starodávného „přímusu" cechovního. Přišly však ještě jiné kusy staletých řádů — či alespoň zásady, na nichž spočívaly — ke cti. Nové organisace „společenstev" přibraly do své péče zase odbornou výchovu učedníků, výchovu dorostu; uložily řemeslníku a živnostníku, aby podal důkaz, že živnosti rozumí; je to tedy starodávná snaha, aby do živnosti nevnikli nekvalifikovaní lidé; nové organisace snaží se, — přes to, že závodění má zůstati svobodno, — aby soutěž nebyla nekalá, snaží se buditi stavovskou čest, stavovskou uvědomělost a solidaritu, snaží se o povznesení hospodářského blahobytu členstva přísným ohraničením práce určitým oborům příslušející; novým organisacím přiznáno právo rozsuzovati mezi mistry a pomocníky; dovoleno jim vyhovovati snahám podpůrným; mohou zakládati sklady surovin, tržnice, záložny řemeslnické, nemocenské pokladny, pomocnické pokladny. Zákon poslední z r. 1907 hovoří již také o zkoušce tovaryšské i o zkoušce misterské závazné, mluví o zřizování společenstev odborných a o vyšších organisacích. Čtoucí zajisté poznává, že skoro všecko z toho, co tu v nových formách uvedeno, spočívá na dobrých zásadách starodávného zřízení cechovního. V starých organisacích cechovních však proběhem doby se zásady zvrhly lidským egoismem; bylo by přáti, aby nové formy měly osud a výsledek lepší.[1])

---

[1]) Vzaty na pomoc práce Schönberg, Gewerbe in Volkswirt.; Bücher, Entstehung d. Volkswirtsch.; Roscher, Nationalök. III. Národohosp. díla dra Bráfa, jehož se drží Kaizl v Obzoru Národohosp. XIV.

ČÁST DRUHÁ.

Kniha o práci.

I.

Díla zedníkův a kamenníků.

V stavitelských pracích nastal v XVI. věku dukladný převrat po stránce slohové. V poslední fási předešlé periody vládl v neobyčejně hojné produkci vladislavský sloh gotický, našimi umělci vedený a svérázně rozbujnělý; do něho však již od konce XV. věku vnikalo zvolna cizí umění italské — renesance. Naše gotika byla poslední květ středověké architektury; italská renesance, jakkoli měla ve své vlasti skoro stoletý rozvoj za sebou, pro království České a všecky jiné státy předalpské, do nichž vnesena, byla uměním moderním. Renesance výtvarného umění, provázená hnutím literním, pokládá se za proměnu v kultuře lidí evropských takměř revoluční, za obrat od středověkého ducha, který spoléhal asketicky na život posmrtný, k názoru veselejšímu, který miluje život zdejší a s ním všecku přirozenost. Ale u nás — a všude jinde — uváděna renesance bez takových hlubokých myšlenek, úmyslů a symbolů; uváděna prostě proto, že se nová móda líbila, že její formy byly oku vděčnější nežli dosavadní, obvyklé, že se v ní ozývala nová umělecká řeč na místě řeči stárnoucí. Nové formy líbily se nejprv odborníkům; neníť asi náhodou, že první známý motiv renesanční u nás jest na stavbě Benedikta Rety z Pístova (1494), královského kamenníka a stavitele, repraesentanta gotiky vladislavské.[1]) Náš sloh vladislavský, který se přísné konstrukce gotiky již nedržel, ochotně mohl přijmouti a přijímal

---

[1]) Snad není bez významu, že z téhož roku 1494 známe prvního Vlacha kamenníka mezi staroměstskými měšťany, byl to Antoniš z Modeny.

k sobě cizí motivy renesanční. Zápasu mezi oběma slohy nevidím. Spíš jest pozorovati přívětivé přijetí nového slohu, což vyloží se zajisté také tím, že se nevnucoval hned jako celek plným útokem, úplným kontrastem, nýbrž po kouscích. Toť právě charakter renesančního slohu, že jednotlivé jeho dekorativní kusy individuálně, samostatně dovedou obstáti a mohou tudíž jednotlivě býti uvozovány. V Praze r. 1526 celistvý dům renesanční ještě nestál, ale skalníci na Petříně už prodávali „vlaské dvéře", totiž kámen štukový k renesančním vratům.[1])

Od let třicátých XVI. věku se vlaští zedníci a kamenníci k nám stěhují houfněji. Pokud povědomo, první ze šlechty české byli páni Jan z Pernštejna a Petr Rožmberský, kteří je volali. Onen Vlachy pozval k přestavbě zámku v Pardubicích kolem r. 1530, tento je volal na své panství něco dřív.[2]) Brzo po nich král Ferdinand volal Vlachy do Prahy. Přišli r. 1534 a potom bez přetrží přicházeli zedníci a kamenníci z Grisonska, od jezera Komského, Luganského, tedy Vlaši „jezerní". Král uložil Vlachům, aby mu postavili letohrad v zahradě nad Prahou. Stavěli ho po třicet let. Jest Belveder u nás první a svého rázu jediná stavba, od základu až na střechu ryze vlaská. Obvykle počítají také Hvězdu u Prahy (1555) za „stavbu" ryze vlaskou, ale ta má jen ryze vlaské ozdoby štukové uvnitř.

Za neustálého stěhování vlaského k nám ještě dlouho uvozován nový sloh bez plánu, bez hlubšího základu, jen po kouscích, dle nahodilé objednávky a příležitosti. Uvozovány ještě dlouho jen dekorativní motivy. Že celistvé stavby v novém slohu brzo a snadno nevznikaly, tomu nelze podivovati se; vždyť v stavebním ruchu na hraně XV. a XVI. věku opraveno i nově postaveno všude po Čechách tolik staveb, že na dlouze nebylo snad potřebí stavěti nové. Posluhoval nový sloh jednotlivými kusy svými zajisté nejčastěji jen při opravách a přístavcích domovitých, zvláště po městských požárech, které nebývaly vzácny. Po ohni mohl konečně nejspíše vzniknouti nový dům všecek v novém slohu, kterýž sloh byl proti dosavadnímu gotickému světským stavbám podajnější a co do celku i částí jasnější a tudíž líbivější. Tou příčinou klásti jest zvláště rok 1541, rok velikého ohně malostran-

[1]) Arch. praž. Miscell. z desk zem. 75. III. 18.

[2]) R. 1530 píše purkrabí Rožmberkovi, že k nějakému stavení určitému není Vlachů potřebí. Mareš v Arch. Pam. XVI., 469.

ského, za časovou hranici, od níž vznikají — aspoň v Praze — první domy cele renesanční. Než také z venkovských měst trousí se v polovici 16. věku zprávy o renesanci, která se dostala až na vrchol měšťanského domu, do štítu totiž.

Lze tudíž vůbec tvrditi, že prvních 40 let stol. 16. byla u nás renesance na přípravách, reprodukovány z ní jen kusy, motivy, avšak mezi roky 1540—1550 renesance u nás, zmocnivši se celého domu, opanovala pole a že od té doby naše města, třeba ne všecka stejnou měrou, mění slohovou a uměleckou fysiognomii. Ale ta renesance, kterou vlaští i naši mistři v Čechách ustrojili, jest jiná, nežli ta, kterou jezerní mistři přinesli z domova a která svou cizí krásnou řečí vlaskou mluví k nám z letohradu královského v Praze.[1]) V té ryze vlaské renesanci, jakož řečeno, postaven u nás jen Belveder, ostatní stavby v jednotlivostech i v celku mají ráz renesance z m ě n ě n é a poněvadž většinu oněch změněných forem najdeš jen v Čechách,[2]) bylo zvěčnělému esthetikovi Tyršovi na snadě nazvati zdejší renesanci „českou", čímž se arci nemíní, že by byla českou původem svým, nebo že by každý její kus byl výrazem české invence, českého ducha.

Česká renesance jest prací Vlachů a zajisté i mistrů domácích. Vlaši mají při tom lví podíl, a to již tím, že skoro jen oni za všecken čas, dokud česká renesance se rozvíjela a kvetla, bývali voláni k stavbám královským a panským, začasté i k některým repraesentativním stavbám měšťanským; právě na těch stavbách do té chvíle zachovaly se typické kusy české renesance. U výkladě, kterak lombardští mistři přišli na českou renesanci, obyčejně se odpovídá, že se přispůsobili zdejším stavebním a klimatickým poměrům. Vznikla myšlenka, aby badatelé naši vyšetřovali a sháněli ve vlasti jezerních Vlachů kořeny české renesance a aby zde jezerních mistrů osobní i uměleckou filiaci do Čech vystopovali.[3]) Dr. Chytil v malých letech potom navštívil některá místa, odkudž jezerní kamenníci a zedníci k nám docházeli. Z výsledků té cesty, jež uveřejněna r. 1907,[4]) vysvítá jen to, že Vlaši přicházeli k nám vystrojeni renesancí sličných, elegantních forem, která jest luganských a komských architektův a plastiků specialita. Ovšem

[1]) Mádl, Z Prahy. 72.
[2]) Lübke, Gesch. d. Renaiss. II., 104.
[3]) Mádl v Nár. List. 13. čce 1902 a po druhé v Nár. List. 27. září 1903
[4]) Dílo. IV. 73—96.

kdyby mělo býti bádaní do dna vyčerpáno, musila by se projíti Lombardie všecka a též italské kraje švýcarské (Engadin a vubec celé Grisonsko), odkudž také mistři přicházeli k nám; při čelnějších mistrech měla by se vyšetřiti místa, kde se učili a vyučili k svému mistrovství a kde pracovali; byla to zajisté místa jiná nežli skrovná domovina jejich. Ale takové obtížné a nákladné bádaní stává se napolo zbytečným se zřetelem k tomu, že vlaští mistři u nás a dle nich i naši mistři užívali k svým dílům snad vždy předloh tištěných, obrázku, které vydány byly v Italii od Gioconda (1511), Cesariniho (1521) a jmenovitě knih d'architettura od Sebastiána Serlia, jakž to nedávno velmi zajímavě a přesvědčivě dokázal O. Pollak.[1]) Ale kdyby se v těch a jiných končinách nalezly všecky zárodky české renesance, jeden kus se tam přece nikde nenalezne. Je to vysoký štít domovitý, hlavní znak „české" renesance. Vlaši byli nuceni do svého lombardského slohu přibrati s našimi strmými střechami domovitými, jakých Italie nezná a na seslabení tíže sněhové nepotřebuje, i štíty či lomenice hrotité, které z průčelí domu organicky vyrůstají a krov přikrývají. Ty čelné štíty, v době pozdní gotiky již velmi zdobené a vyvinuté, majíce svou podstatnou úlohu, musily býti na renesanční způsob přeformovány, umělecky rozvinuty. Ta úloha byla Vlachům nová, bezpochyby je lákala, pustili se do ní se svým vkusem.[2])

Naši mistři čeští, kteří do valného příchodu Vlachů (kol r. 1530) uváděli na stavbách svých ochotnickým způsobem renesanční motivy sami, musili potom Vlachům, jakožto znalcům a mistrům renesance, přenechati vůdčí úlohu při tvoření české renesance. Beneš Reta z Pístova, nejslovutnější mistr pozdní gotiky, přítel renesance, kterou uvedl nejen na Hrad, ale i na kostel lounský a bezpochyby i na jiné své práce, tvůrčí talent neobyčejný, umřel právě v ten čas (1534),[3]) kdy se Vlaši k nám hrnuli.

---

[1]) Studien z. Geschich. d. Architekt. Prags. Jahrbuch d. Samml. d. Kaiserh. XXIX. II. Pollak nepokládá mistry jezerní za umělce prvořadé. I vzor k Belvederu, jemuž se tolik obdivujeme, vzali z Padovy z palazzo della Ragione; jednotlivosti nápodobili ze Serlia atd. Pollak tamž, 95, 100. Lze již úhrnem říci, že v žádném umění tehdejším výtvarníci netrudili si hlavu originalitou.

[2]) Prokop, Markgraf. Mähren in kunstgesch. Beziehung. III. Herain v katal. jubilejní výstavy 181. Balšánek, Štíty 15. Cechner, O slozích 230.

[3]) Dodatkem budiž tu propuštěno zmíniti se o hypothése, kterou Braniš oznamuje v novém díle svém „Obrazy z dějin jihočeského umění",

Zdá se, že čeští mistři na první ráz byli k příchozím Vlachům nepřívětivi ze žárlivosti. Zvláště pražští mistři neradi nesli, že Vlachové se od stavby Belvederu rozbíhají za prací po Praze i po venkovských městech.[1]) Bylitě pražští mistři řemeslo cechovní, privilegované, proto asi z počátku snažili se překážeti práci Vlachů, která měla podle jejich správného soudu býti obmezena jen na stavební huť královského Hradu Pražského. Ale nová móda byla silnější než cech. Vrchnost městská v Praze přinutila cech dokonce k tomu, že do statut musil pojmouti r. 1539 výminku: Kdyby který mistr dospělý odjinud zjednán byl na důležité a znamenité dílo, tomu že nemá překáženo býti; ale ovšem cizí mistr ten, dělaje dílo, nemá „obyvatelům ani cechu" Pražských měst ubližovati.[2]) Možná, že k tomu vyjimečnému statutu městský úřad byl veden snahou o lepší vzhled města,[3]) čemuž nová moda měla pomoci. Teprve r. 1586 vstaven do statut přídavek na utěšení cechu, že smí cizí mistr měšťanům dělati pouze to „důležité a znamenité dílo", které smluvil. Chtěl-li dělat „přes to dílo", že musí ucházet se o městské právo a o cech. V ten čas ovšem už Vlaši mnozí tu zdomácněli a v cechy vstupovali. K živnostenské nevraživosti k Vlachům naše mistry domácí vedlo nejen to, že Vlaši stavěli napořád díla „důležitá a znamenitá", ale i ta okolnost, že Vlaši platívali svým tovaryšům vždy lépe, nežli mistři domácí, arci od stavby více berouce. Proto také čeští a němečtí tovaryši k nim se do díla rádi dávali.

Do r. 1586 se v Praze stala potud proměna, že tovaryši domácí k Vlachům propouštěni, ale jen ti, kteří se pořádně vyučili, „protože Vlaši tovaryšům dražeji platí po ortu."[4]) Z tohoto statutu pražských zedníků a kamenníků při vší povolnosti hledí nevraživost a snaha překážeti Vlachům. Než nic neneslo platnosti. Vždy přicházeli Vlaši noví, naši lidé se u nich učili jako robenci, pracovali u nich po tovaryšsku, brali od nich vysvědčení o svém

---

str. 55. Má za to, že Benedikt Ret (Rejt) byl vyučencem huti jihočeské z Rejty, osady u Svinů Trhových.

[1]) Uvádějí se jmenovitě r. 1538 tovaryši Spatiovi a později kamenníci Stellovi, že chodí z díla královského na práce cizí. Jahrbuch der Samml. des Kaiserhaus. V. 4118. X. 6004.

[2]) Arch. praž. č. 331, 170. Též č. 1130, 334.

[3]) Mádl, Arch. Pam. XVI., 643.

[4]) Arch. praž. č. 994, 173.

misterství, byť se domácí mistři pro takové vysvědčení na mistra Václava Raddu r. 1590 tuze pohněvali.[1]) A přes všecku žárlivost i naši mistři sami začasté s Vlachy pracovali pospolu o některé stavbě, byť v úloze podřízenější. Známotě, že již na Belvederu pracovali čeští lidé a že čeští mistři spolu s Vlachy voláni byli r. 1549 na práci do Poděbrad.[2]) A nenacházíme-li jich později v společnosti vlaské na stavbách královských,[3]) tím spíše shledáváš, jmenovitě v Praze, že pomáhají vlaskému architektu při stavbě měšťanských domů.[4]) Z toho všeho patrno, že domácí zedníci a kamenníci naši vedením Vlachů přímo zúčastňovali se rozvoje renesance domácí, zdejší, „české".

Ale i bez vedení vlaského naši mají podíl v onom rozvoji. Stavělitě naši mistři budovy vlaským slohem také samostatně bez Vlachů. Kdybychom k renesanci ještě nevztahovali řád a zprávu zedníků a kamenníků pražských r. 1539, an dí, že „těchto" let lidé dávali sobě dělati „díla veliká",[5]) musíme věřiti v uměleckou práci českou, když (r. 1586) stejně tak zase zedníci a kamenníci oznamují městskému ouřadu, že jich „lidé potřebují v znamenitá stavení".[6]) Cechovní řád pražský z r. 1586 ukládá našim mistrům, aby stavěli díla bytedlná a „ozdobná".[7]) Tedy z toho, že naši lidé nebyli bráni jako architekti k dílům královským a panským, nesmí se souditi, že by byli stavěli jen budovy bezvýznamné a zadnější. Že ta „znamenitá a ozdobná" stavení domácích mistrů byla pořizována renesančně, o tom nelze pochybovati. Některý český či německý mistr, jsa pouhý řemeslník, při své stavbě arci podnikal jen naivní kopii prací cizích — vždyť i dodnes jsou většina stavitelu živi jen z cizích vzorů — ale o některých, čipernějších a živými příklady i theoretickými

---

[1]) Arch. praž. č. 1188, 29.

[2]) Jahrbuch. V., 2, 44. Misiv. v arch. místodržit. 46, 62.

[3]) Gruber a Lübke (Gesch. d. Renaiss. II., 99) vykládají z nelibosti krále Rudolfa k nekatolíkům, že českých sil stavitelských vůbec nevolal. To však není zcela jisto.

[4]) Příklad při stavbě Menšíkova domu proti jesuitům r. 1587. Arch. praž. č. 1054, 319, 320.

[5]) Arch. praž. č. 331, 170.

[6]) Arch. praž. č. 1130, 334.

[7]) Tamž č. 994, 173. Bibl. Lobkovic. v Praze. Rkps. 72, řád 63

knihami vzdělaných[1]), přece nutno předpokládati, že svou českou renesanci také sami tvořili. Vždyť k tvorbě samostatné řád cechovní r. 1586 přímo je nutí. Ukládáť za mistrovskou zkoušku, aby kandidát postavil „štít v křtaltu svém mírnej podle toho, jak by stavení široké aneb ouzké bylo.“ [2]) Tomu lépe se vyrozumí, když se slovo „mírnej“ napíše dle smyslu i originálu „měrnej“ (mierný). Pak to tedy značí štít, který jest širokosti domu „přiměřený“, to jest, moderně řečeno: kandidát má postaviti nebo navrhnouti štít, který organicky z façady vyrůstá; štít, v němž průčelí domu logicky se vyvrcholí. Tu přec mohl český zedník a kamenník na principech vlaských poříditi také něco svého. Malostranský řád z r. 1610, ukládaje zedníkovi, aby za mistrovský kus postavil dvoje schody a klenutí, jež slove pavion, vedle toho ukládaje kamenníkovi, aby náležitě stesal sloup a spodní kus k němu jménem bassa, pak okno řečené sarkitra a konečně fris, zajisté na první pohled klade důraz na technickou stránku řemesla stavitelského,[3]) ale není ani tu pochyby, že kandidát, když pak v praksi skládal sloupy a fris v jediný útvar architektonický, mohl sobě vésti osobitě a přičiňovati svým způsobem k rozvoji renesance v Čechách. A konečně kdo by popíral účastenství domácích mistrů při rozvoji české renesance, pováže počet těch mistrů v Praze v periodě, v níž česká renesance domy zdobila! Spočítal jsem v městských knihách (arci jen v nahodilých zápisech) mezi 476 mistry zednickými a kamenickými 121 Vlachu, 79 Němců a 237 Čechů[4]). Nebude přec nikdo pokládati všech těch 237 mistrů za umělecky naprosto jalové. Naposled ani oněm 79 německým mistrům pražským nesmí býti upíráno účastenství v lokální zdejší přeměně slohu lombardského. Nejsilnější působení a práci arci nutno přiznati, jakož svrchu dotčeno, Vlachům; jednak na jejich stavbách shledáváme typické formy české renesance a kromě toho vidíme jejich přímý a stálý vliv v tom, že italské formy v české renesanci, i když jsou změněné, přece jenom vždy zachovávají jistou ryzost,[5]) což činí

---

[1]) Vydání Vitruvia s obrázky z r. 1521 rozšířilo se v německém překladě všude i u nás. Newe Perspektive, Rivius v Norimberce vyd. 1548. O německém Vitruviovi viz Lübke, Gesch. d. Renaiss., II., 152—154.

[2]) Arch. praž. č. 994, 173.

[3]) Bibl. Lobkov. v Praze. Rkps. 72, č. 64.

[4]) Winter, Řemeslnictvo v XVI. stol. 52.

[5]) Balšánek, Štíty 15.

českou renesanci elegantní, lehkou, vkusnou a vůbec proti renesanci německé co do rozměrů a tvarů ušlechtilejší.

Lze ze zachovaných památek souditi, že ti našinci, kteří dávali stavěti, nechtěli upustiti od tradicionálních forem pozdně gotických, a proto Vlaši byli nuceni vyhovovati zákazníkovi a ovšem též svému uměleckému způsobu. Z takového slučování a pronikání dvojích forem vznikaly u nás v (české) renesanci stavby originální a na všecken způsob zajímavější, nežli kdyby Vlaši byli stavěli jen ryze po vlasku.[1])

Ale ze všeho, co tu vyloženo, poznati jest, že česká renesance není sloh samostatný, celistvý, soustavný. Jest to jen odrůda, odvětví renesance vlaské. Architekt Balšánek upírá české renesanci ráz monumentálnosti, jest mu však za to malebnou a intimnější.[2]) Jiné tvrzení, že česká renesance jest jen vnější, dekorativní a že nevytvořila prostor, ať platí větším dílem. Ale ne obecně! Arci v úzké ulici středověkého města, kde měl každý dům své obmezené starodávné městiště, nemohl architekt, který na místě starého domu gotického, ba obyčejně na jeho starých základech, budoval nový renesanční, tvořiti nových, větších prostor; ale jináče bylo architektu, který stavěti mohl na městišti volném, neobmezeném, jakož bylo při nových stavbách zámků panských a v městě, kde pro utvoření vzdušných, velikých prostor v novém domě strhli několik domů starých, aby vznikla budova jediná. Tu věru byl dům vnitř i zevně renesančním. Stran oné pouze vnější renesance arci nelze popírati, že nejeden stavitelský řemeslník dal na dům některý kus renesance jako dekorativní přílepek, ale jsou dosud zachované celé façady, které jsou výrazem myšlenkové jednoty stavební, architektonické harmonie a mají rytmus ploch, a jsou tedy víc než vnější dekorace.

Na konec běží o to, naznačiti poměr české renesance k renesanci cizích zemí sousedních, nejbližších.

V Němcích první stopy renesance jsou již v XV. věku, ale zatím jen v obrázcích, v dřevorytech kroniky Schedelovy, i u nás známé. Když se slavný malíř německý Dürer naučil renesanci v samé Italii (1506), rozšiřovala se v Němcích známost toho slohu rytinami Dürerovými. I do maleb německých dostaly se archi-

---

[1]) Pollak, Studien z. Arch. Prags, 109.

[2]) Balšánek, Štíty 16.

tektonické kusy, i do plastik (Vischer) a do uměleckého průmyslu, vše dřív nežli na stavby. V architektuře německé první, nejstarší kusy renesanční jsou v Augšpurce z r. 1512; to patrně augšpurští kupci, stálí obchodní navštěvovatelé severní Italie, chtěli míti konečně něco z toho pěkného, co vídali v Italii. V Norimberce architektura renesanční začíná se teprvé kol 1530 a trvá ještě dlouho v naivním spojení s gotikou.[1]) Teprve v polovici XVI. stol. opanuje nový sloh pole, ale jeví se dvojí formou. Tu, kde Vlach přiložil ruku k lokální přeměně italského slohu, nebo, kde vlivy vlaské převládaly, — a to bylo v jižních Němcích, jmenovitě leckde v Bavorech (kolonie vlaských mistrů v Landshutě r. 1536), také leckde v Saště — tu všude rozvinula se renesance vkusně a sličně. Některá lehká forma jako by byla z renesance „české". Však tu, kde němečtí zedníci a kamenníci na rozvoj lokální renesance obsáhli větší vliv než Vlaši, kde Němci komponovali sami hlavně na základě obrázků, jmenovitě nizozemských, pochopených i nepochopených, s přidáním svého vkusu, tu vznikala ona renesance, která jest povědoma jménem „německé".

V německé renesanci velmi záhy vyskytují se barokní formy,[2]) což jest jí příznakem. K plastické ornamentice ploch a štítů domovních, které v Němcích bývaly širší a vyšší nežli u nás, brali ozdoby jako z plechu vystříhané, jako železná kování, při nichž v důkladnosti své ani na hřebíky nezapomněli; v severním Německu brali po vzorech hollandských rozličné formy dřevěné architektury a od polovice XVI. věku všude užívali dekorace zátočin, závitků stužkových, stočeného rámoví kartušového, jako by děláno bylo ze schlípené kůže. Kartuše, znamení baroka, arci není vynález německý; jest z Italie, ale němečtí plastikové užívali kartuší a závitků tak hustě, že se staly význačnou známkou německé renesance. Ornamentem tím a jiným stavitelé němečtí přeplňovali zvláště štíty domovní, tak že začasté rozdělení architektonické na nich i na domě zmizelo, neboť všecky články a plochy dekorem se kryly. Proto je dojem renesance německé proti české těžký. Německá renesance se poznává dosti snadno, rozhodně se nese svým charakterem, a proto zdá se mi býti přemrštěno tvrzení Bodovo, že není německé renesance, německá renesance že je

---

[1]) Lübke, Gesch. d. Renaiss. I., 50, 210, 337, 494. II. 43.

[2]) Lübke, Gesch. d. Renaiss. I., 88, 194.

nesmysl, je prý to jen reprodukce forem vzatých rozumně i nepochopeně z Italie; sloh to není.[1]) Arci sloh to není, stejně jako jím není renesance česká. Ale německý ráz má.

Do Polska renesanci uvedl král Zikmund Starý zároveň s vlaskými mistry; poznaltě mistry a jejich práci v Uhrách, kamž je volal král Matěj Korvin. Do Polska přišli první mistři z Toskány již asi r. 1502, tedy dávno dřív nežli k nám a do Němec. Arkády na Vavelu jsou od nich. Začal je stavěti florentský mistr Lori (asi 1510). Domácí mistři pracovali podle Vlachů svým gotickým způsobem dále, ale formy nového slohu zvolna mísili s gotickými. Bral se tu tedy rozvoj stejnou cestou jako u nás. Ale na konec přece nastal rozdíl. Králové přestali Vlachů volati; stěhování jich do království Polského ustalo, kdežto k nám nepřestali se stěhovati ani po třicetileté vojně. Co tedy provedeno v architektuře polské od Vlachů, to stalo se školou zedníkům a plastikům domácím, kteří svým časem zase opanovali pole, a zanechávajíce gotiky, tvořili renesanci domácí. Takž jmenovitě největší část památek krakovských v druhé půli XVI. věku jest renesance z polské ruky. Jsou k ní přimíseny živly západní i východní; nejeden kus podobá se renesanci české.[2])

Patrno, že ani v Polště renesance není samorostlý, samostatný sloh. Že i tu jest odrůdou nuancí renesance vlaské. Lze již na konec za pravdu přijmouti obsažné rčení Dregrovo, že renesance jest řeč všeevropská s rozličnými dialekty.

* * *

Nežli učiníme sobě rozvojový přehled znamenitějších celkových prací české renesance, nutno znova připomenouti, že nejdřív z ní, ještě do gotiky, dostaly se, jakožto samostatná zdoba domovitá, portály, prvotní naší renesance. Jeden jest u kostela sv. Jiří na Hradčanech, druhý nedaleko tamtéž na hradě, třetí, v naší době obnovený, zdobí radní dům novoměstský. K té skupině počítá se orámování dveří u sv. Jindřicha, jež nese datum 1529.

---

[1]) Bode, Gesch. d. Plastik, 229. Pollak v Stud. z. Gesch. d. Archit. Prags v Jahrb. XXIX. II., 87 vykládá, že až do baroka v XVII. věku vše bylo v architektuře jen přechod. Barok je teprve samostatné spracování ital. renesance ve sloh nový.

[2]) Rocznik Kraków. VI. 33. 120 (Kopera), 178 (Muczkowski), Sprawozd. komis. do badania histor. sztuki. V. Wdowiszewski (o domácím architektu Slonském), VII. Sokolowski.

Soudí se tedy správně,[1]) že tato skupina protorenesance byla hotova před valným příchodem Vlachů a že byla robena lidmi našimi, kteří ducha předloh svých ještě dobře nepochopili. Vedle těchto honosných portálů byly ony prosté „vlaské" dvéře ze štukových kamenů, které lámali a upravovali skalníci pražští dle řádu z r. 1526. Na těch asi nebylo nic uměleckého. Měly jen oblouk renesanční.

Daleko výmluvnějším znamením české renesance byl štít domovitý. A tu nejprvé jest zastaviti se při zvláštním dvojím typu renesančních štítů nejstarších, a to na jihu našeho království Jedním typem jsou ony štíty horizontalné, těžké, na vysoké attice stojící, s cimbuřím, ozubené, okrouhlými věžicemi a falešnými střílnami ozdobené. Attika má vždy tu úlohu zdánlivě zvýšit dům nad střechou, ale tyto attiky jihočeské jsou skoro tak vysoky jako dům sám a činí dojem jakési obranné pevnosti. Soudí se, že ty horizontálné štíty jsou prací českých mistrů,[2]) kteří se snažili po novotách, ale nepochopili ještě nového směru. Mně se nezdá. Dům „u koníčka" v Třeboni, nejznamenitější z toho typu z r. 1544, neukazuje nižádných rozpaků uměleckých, je energicky a výborně komponován, ať už Vlachem, ať zdejším mistrem. Jiné representanty dotčeného typu nalézti lze dosud v Budějovicích a v Prachaticích (dolní brána z r. 1527 a stará škola).[3]) Také v Pelhřimově jest dům toho rázu. Jeho vysokou attiku provázejí od střechy až po vrchol dvě polokruhové silné věže.[4]) Oklikou přes Moravu, kde v Mezeříčí Velkém jsou dva domy s horizontální attikou, cimbuřím, věžicemi,[5]) dostala se jihočeská attika s cimbuřím na radní dům do Německého Brodu, což nejdál na sever. K té skupině naposled mohl by přičten býti znamenitě dekorativní horizontální

---

[1]) Soudí tak Pollak l. c., str. 97. Počítá však do té primitivní skupiny i známý portál „u jednorožce" na pražském rynku staroměstském. Ten portál je mi však příliš rafinovaný; co na něm by mohlo se přičítat vladislavské gotice, to mne nemate: vímeť, že ještě koncem XVI. stol. byla pozdní gotika nápodobena.

[2]) Lübke, Gesch. d. Renaiss. II., 130. vidí v těchto štítech zvláštnost české architektury. Viz též Branišovy Obrazy z dějin jihočes. umění 70, 71.

[3]) Soupis Akad. VIII., 45. Braniš, Soupis Třeboň. X. 94., kdež obrázek domu „u koníčka."

[4]) Soupis Akad. XVIII., Pelhřimov, Soukup. 161 (obraz tu).

[5]) Dům Kozlovský z r. 1547 a pošta. Kratochvíle. Vlastivěd. Mor II., 36.

štít děkanství sušického. Stojí na gotickém domě, vypíná se do tří pater, rozdělených pilířky a oživených řadou okének a výklenků; na obrubě však již cimbuří není, než čára vlnitá ukončuje nádherný štít.[1])

Druhý typ jihočeských štítů, jenž dostal se na stavby v prvních dobách české renesance, jest složen z oblouků plastických. Ty jsou mu význačným motivem, ať již jsou to zcela pravidelné polokruhy, vedle sebe a na sobě stojící, ať i jen čtvrtky neb i půlkruhy osamělé na vysokých vertikálách. Klassické sídlo hromadných štítů polokruhových byl a jest Tábor; tu arci jsou teprv z doby po ohni 1559, ale začátek toho typu je starší; mělatě již vladislavská gotika na štítech dekorativní obloučky. Na Táboře bylo na Pražské bráně pět pater oblouků, zdobily nejeden dům, dostaly se i na kostel. V Třeboni brána Svinenská má na vrcholi kytku polokruhů, tu také na domech byly (zbyl jeden při bráně zámecké); štít o několika polích, obloukem ukončených a pilířky dělených, má předsíň kostela ve Veselí (z r. 1542); stojí oblouky i jejich čtvrtky na arkádové attice ve Volyni na radním domě. Jsou oblouky v Krumlově na domě proti „Růži", ale tu nestojí klidně podle sebe než protínají se, jsou na věži Jindřichohradeckého zámku a j.[2])

V „Pohledech" Willenbergových z r. 1602 vidím štíty speciálně táborské také v Sedlčanech,[3]) oblouky zabloudily na štíty v Písku (vrchol zbořené školy),[4]) pak přes Plzeň až do Plané u Stříbra. Ona forma čtyř nebo pěti a více polí, obloukem ukončených s pilířky, objevuje se r. 1538 v Pardubicích na Zelené bráně gotické, kamž ty štíty postavil domácí mistr, takže není daleko myšlenka, že naši lidé si ty prosté obloukové štíty vymyslili. Také některý dům na pardubském rynku ozdoben byl takovými štíty.[5]) Tamější kostel hřbitovní má dokonce i otevřené čtvrtobloukové zuby na štítě a uprostřed i věžici jihočeskou. V Čáslavi na rynku shledal jsem na obraze z r. 1602 takové tři štíty čtvrtobloukové [6]); shledávají se i u Loun (Dobroměřice) a leckde jinde. Dnes jsou arci velmi vzácné. Jest však viděti, že z jihu českého učinily

---

[1]) Soupis Akad. XII., Hostaš, Vaněk. 138.
[2]) Balšánek, Štíty 87, 89, 95, 96, 100, 25.
[3]) Podlaha a Zahradník, Jana Willenberga Pohledy.
[4]) Matzenauer, Písek 67.
[5]) Rosůlek, z monograf. Pardubska. 106, 108.
[6]) Willenberg, Pohledy.

okružní cestu po Čechách. A zajímavo, že se dostaly také do středu země, do Prahy. Pražáci znají oněch devět oblouků na attice, zdobící bývalou týnskou školu a dosti úhledně pnoucí se před portálem kostela Týnského. Ty štíty jsou asi právě z polovice XVI. věku. Výborný štít o čtvrtkruzích otevřených jest na jednom domě v Husově třídě v Praze.

Jestli štíty, dosavad uvedené, přilepovány na budovy gotické, třetí typ domovitých štítů srůstá již obyčejně s celým domem renesančním a bývá jeho vyvrcholením. Jsou to štíty obrysu zvonového, štíty se závitky, s voluty. Mají mimo Prahu, kde jich bývalo a zachovalo se nejvíc, původy a vzory všude, kde usadili se Vlaši, a rozšířeny jsou po všem království jakožto nejcharakterističtější znamení české renesance. Forem volutových štítů vyvinulo se množství. Balšánek naplnil jejich obrázky knihu a v Soupise památek, jež vydává Akademie, vždy nové a nové formy se vyskytují, ještě nad onu knihu. Voluty prvotní doby byly prosté S S, pak se dole zatočily v kruhy a elipsy. Plocha mezi nimi dělena vodorovně v patra pásy hladkými, jindy žlábkovanými, někdy římsami. Hladké pásy, později pilířky dělí je směrem vertikálným v pole. Vývoj neděl se od jednoduchého k složitému. Bylo asi všecko hned tu, co si zákazník dovedl zaplatiti. Vlach posloužil. Voluty znal z domova — ne sic se staveb, ale znal je z uměleckého průmyslu, ze zrcadel a z jiného ozdobného nářadí.[1]) A pražští mistři domácí měli náběhy k volutům již r. 1526 na štítě novoměstské radnice. Tedy o motivy nebylo nouze. V Praze jsou nejstarší štíty a domy v české renesanci na Malé Straně, kdež vznikly po ohni r. 1541. Tu je význačná zadní část Thunova paláce. Je to zbytek domu pánů z Hradce, vzniklého od r. 1541 do 1550. Okna mají pravoúhelné rámy, prostě profilované, a nad nimi malá římsa jest dosti skromně rozložena. Takového způsobu okna drží se pak po celé století.[2]) U střechy na vysoké attice z řady menších štítů zdvihá se veliký štít, o pěti stupních voluty spojených (prohnutou jen linií), pěti vodorovnými římsami v patra dělený a devíti pilíři rozdělený v pole. Na vrcholku pilířků kamenné ozdoby jako vázy, oživení štítů potom vždy dosti zhusta užívané.

---

[1]) Bode, Ital. Hausmöbel. 44.

[2]) Ocenění stavby jakožto kompromis ital. architektury s formami zdejšími viz v Pollakových Studien., l. c. 108. Balšánek, Štíty 79.

Nejskvostnější vzor české renesance mistr Augustin Vlach postavil skoro současně (1545—1563) Janu z Lobkovic v paláci, jenž Pražanům povědom jménem schwarzenberského. Je to stavba monumentální, vysoko a pyšně nad Prahou se pnoucí. Dům ten již všecek italsko-česká renesance. Veliké jeho dva štíty principem, obrysem a skromnými voluty podobny štítu předešlému, stojí také na attice, ale jejich římsy vodorovné nejsou již tak prostičké; jsou to římsy s architravem; rozdělují je ve dvě patra, kdežto pilířky je dělí ve tři pole. Na jejich vrcholcích jsou také kamenné vázy. Z prostých štítů na měšťanských domech z této první doby hotové renesance nezachoval se v Praze žádný. Jeden štít prostý z r. 1546 zazděn nad Vladislavským sálem na Hradě.[1])

V sousedství hlavního města vyskytuje se první té doby (z r. 1547) renesanční dům v Českém Brodě. Náležel Vachtlovi z Pantenova. Zbyly z něho kannelované sloupy z portálu s hlavicemi lupenovými a s hlavami zvířecími a lidskými.[2])

Nejbližší soused pražský, Labský Brandejs, a dále i Poděbrady již také v této první době měly renesanční domy celé. Pracovali tu Vlaši na zámcích i v městech. R. 1541 postavil v Brandýse milánský rodák Borgorelli bratřím českým chrám,[3]) byť dle jejich náboženství prostě, ale již přec slohem novým.

Dále k severu první renesanční štíty zvonové na domech byly pořizovány v Litoměřicích. Aspoň r. 1541 konšelé městští rozkázali, aby pro ozdobu města stavěny byly štíty kamenné a ne ze dřeva. Mohli tak směleji rozkázati, poněvadž před tím r. 1539 postavili na přestavovanou (po ohni) radnici dva velmi malebné štíty na attice o dvou polích a třech patrech, dělených pilířky, které v nejhořejším patře vybíhají do výše jako samostatné čtyřhranné pilíře, ukončené koulemi.[4]) O rok dřív (1540) byla na základě gotickém postavena v české renesanci radnice v Mostě. Ta měla na vysoké attice pět štítů prostých o dvou patrech a o dvou polích,

---

[1]) Balšánek, Štíty 13. Také štíty o dvou patrech a o jednom poli, na mostní věži malostranské takřka nalepené. Herain klade do této doby (po ohni 1541, Stará Praha 24), ale Pollak v Studien, str. 169 klade je k r. 1593. Věřil bych Herainovi spíš, poněvadž ty štíty jsou prosté, voluty — prohnutá linie — podobna svrchu vylíčeným volutům na Slavatově paláci.

[2]) Soupis XXIV. Českobrodsko. Podlaha. Obrázek str. 20.

[3]) Prášek, Č. Č. Mus. 1906, 238.

[4]) Balšánek, Štíty. Obr. 64.

stojatou konsolou, jak ji rádi Vlachové dělali, oddělených. Před lety ji zbourali.[1])

Podobná a o málo mladší byla radnice žatecká, postavená od českého mistra Všetečky, který si přinesl renesanční zkušenosti bezpochyby z Pardubic.

Parádní štít nejstarší české renesance má v Pardubicích zámek, který Janu Pernštejnskému stavěli Vlaši v letech 1529—1540. Štít ten táhne se po celém širokém průčelí, proto musil býti komponován o šesti polích, sedmi pilířky dělených, čímž se stal u nás ojedinělým.[2]) Jiného štítu o šesti polích u nás není. Vzorem nemohl se snadno státi, poněvadž u nás nikdy nebyla oblíbena ona šířka průčelí, která by žádala takový rozlehlý široký štít, jenž dojem činí tíže a stlačenosti. To raději rozdělili u nás střechu na díly a osazovali každý díl malým štítem. Na jemném portále toho zámku, zdobeném baňatými sloupy a rostlinným ornamentem vidí naši znalci už vliv renesance německé. Je to však práce formou i dekorem vlaských rukou; německá renesance neuměla až do polou XVI. století se sloupy zacházeti.[3]) A tu je všecko tak ladně propracováno! Odkudž tedy německý vliv by se vzal? Je-li ten vliv přec, pak není portál z prvních dob české renesance, není z té doby, co štít.[4])

Po ohni r. 1538 Jan z Pernštejna nutil Pardubské, aby i oni stavěli k okrase města, zvláště na štítech nechtěl trpěti ohyzdu.[5])

Na západě Čech při tvoření české renesance nemalý význam má Plzeň a její vlaská kolonie, která se vstěhovala sem zajisté dávno před stavbou representačního výtvoru svého, monumentální radnice (z r. 1554); vždyť již v letech 1542—1550 Vlachové plzeňští pracují v okolí o městských a šlechtických stavbách. Radní dům plzeňský stal se typickým vzorem české renesance. Vlach Jan de Statia z Lugana postavil tu rázovitý celistvý dům renesanční od paty až do komínů, jež vlaským vkusem vystrojil podobou tuli-

---

[1]) Archit. Obzor III., č. 11., str. 43. Obraz tu.

[2]) Balšánek, Štíty 83. Obrázek.

[3]) Lübke, Gesch. d. Renais. I., 177.

[4]) Průjezd je klenut goticky, zůstával vchod také bezpochyby dlouho gotický; na mostě, k tomu vchodu vedoucím, je datum 1543, arkady ve dvoře jsou renesanční italské, též tak vchod do rytířské síně. Je tu mnoho co do vzniku nejasného. Data v Potěšilových Děj. Pardub.

[5]) Archiv Český XX., 70.

pánových kalichů. Na průčelí tohoto měšťanského paláce stojí volutové štíty na attice, pilastry dělené; jsou sic jen o jediném poli, ale úhrnný dojem činí bohatý. Vyskytují se na nich tu, kde pole se odděluje od volutů, stojaté konsoly místo pilířků. Také antický motiv triglyfů je na nich. Na západní straně radnice jsou takové štíty o čtyřech polích. Mimo vázy na výkrojky a hroty štítů plzeňští stavitelé rádi vstavovali lehké korouhvičky plechové s makovičkami, což činí dojem něžný. Téhož motivu arci užili Vlaši také jinde.

Bezpochyby mistry plzeňskými r. 1543 ozdobena radnice ve Stříbře třemi renesančními štíty, které kryly tři sedla střechy, po ohni r. 1589 změněné. Oba postranní štíty jsou formou a dělením ne nepodobny pražským štítům na domě kdys Slavatově u zámeckých schodů. Jsou o třech polích, pilířky dělených, a o dvou patrech.[1])

Z té první doby české renesance do r. 1550 budiž ještě upozorněno na zámecké práce v Kaceřově (1542—1552), jež si objednal povědomý Griespek Florian, a v Horšově Týně (1547) na zámku lobkovickém.

Do české renesance Vlaši přinesli za ozdobu, poměrně lacinou a přece velmi účinnou, rejsování domovitých i štítových ploch či sgraffito. Italská technika sgraffit kladla černou barvu do omítky, z níž se pak výkres vyškrábal; český způsob bylo rýsování či škrábání do omítky bez barvy[2]); to v našem podnebí drželo se spíš, ač sgraffito samo je zdoba, která hyne dřív než dům, který ji nese. Vlaši zaváděli sgraffito v Praze snad hned po svém příchodě. Shledáváš jejich rýsovanou maltu již na vladislavské části Hradu pražského; v městě jsou zprávy o sgraffitu již r. 1535, kdy se káže, aby malíři nepřekáželi dynchéřům, kteří obmršťují domy maltou. Ti asi robili prostičké škrábaniny lineárné; na figurní výkresy bylo potřebí ruky umělce malíře. A takové malíře vlaští architekti v první časy přiváděli již z vlasti s sebou. Takž víme, že na rožmberském paláci v Praze (1546—1556, k nepoznání přestaveném) malíř Florián Vlach rýsoval štíty a dům za 30 kop grošů českých.[3]) Nejprostší rýsování byla ta, která představovala kameny, štuky, kvádry, či rustiku; nejoblíbenější byla rustika

[1]) Soupis Akad. XXX. Kamper, Wirth.
[2]) Mádl, Národ. Listy 1902. 13. VII.
[3]) Mareš, Archaeol. Památ. XVI., 474.

diamantová, jak jí ozdoben palác schwarzenberský (lobkovický) na Hradčanech; na tom paláci hořejšek zdoben sgraffity listovými a v částech u střechy i figurnými. Také štíty rýsovány. Na Slavatově domě u schodů zámeckých byla rustika diamantová v štítech. Plzeňský dům radní byl sgraffitován všecek.[1]) I do štítů táborských dostala se rustika. Také dům ve Meziříčí Velkém, svrchu uvedený, měl diamantovou rustiku. Jest soud na snadě, že česká renesance od první své doby užívala sgraffita na každém domě.

Z forem ryze vlaských česká renesance přibrala do svých architektur lunety či kuklice. Do římsy domovité, u samé střechy ven z domu se vyklánějící, stavitel totiž vpraví hromadu malých hrotitých výklenků podle sebe řadou, což vždycky znamenitě působí na oko světlem a stínem. Silné lunety, snad nejstarší, jsou na hradčanském paláci schwarzenberském. Zdá se, že byly potom napořád oblibovány. Vyskytují se v Praze ještě na hraně století XVI. Vzor k lunetám schwarzenberským vidí se v Certose v Pavii r. 1508.[2])

Česká renesance užila též vlaských arkád, pavlačí na sloupech (loggie), které se u nás poprvé vyskytují na Belvederu, kdež jest ochoz ze 36 hladkých sloupů, nesoucích elegantní oblouky a gallerii. Ty arkády byly asi do ohně r. 1541 hotovy a mohly svádět k nápodobení.

Arkýře česká renesance převzala z doby gotické a zdobila je sgraffity, jakož viděti na Malé Straně na domě nárožním v rynku. Tu arkýř, který pochází asi právě z polovice XVI. věku, má rýsované motivy listnaté barvy bílé na šedém podkladě, dosti primitivní.[3])

Vnitřní konstrukce domu česká renesance zmocnila se nejspíše a nejsnadněji jen při stavbách palácových, kde stavitel stavěl od základů a měl dosti prostoru. Měšťanského domu však bylo nesnadno zmocniti se uvnitř, tísnilyť se měšťanské domy k sobě na úzkých prostorách, úzkou frontou do rynku a do ulice, hlubokými a tmavými trakty do hloubky, do dvora, takže vnitřní disposice na mnoze až do století následujícího zůstávala jako byla ve středověku. Na nejvýše, že okna rozšířili, což byl pokrok k světlu, a klenuté stropy zakryli řezanými a malovanými stropy renesančními.

---

[1]) Při dnešní obnově sgraffita musila býti komponována nově, ze starých nezbylo nic jasného.

[2]) Pollak, l. c. 107.

[3]) Herain, Stará Praha 271.

Čtoucí již postihl, že italsko-česká renesance u nás vznikala stavbami královými a velmožů. Po nich městské rady postavily se mezi objednavatele. Ty pak poroučely měšťanům — arci jen zámožným — jmenovitě lidem na rynku, — a takž byla renesanční moda modou pouze lidí majetných. A tou zůstala i v době následující, ač zobecněla a tudíž poněkud zdemokratisovala se.

V druhé půli šestnáctého věku je vrchol a květ české renesance. Všecky formy, jak přehledně vylíčeny v první době české renesance, opakují se. Nově uvádějí se do ní teď dorické motivy, sloupy, kladí či trámoví, metopy a jiný dekor. Jenže Vlaši ani doma neoblibovali sloupu dorského, tak jak býval v antice, nýbrž zjednodušili ho a přeformovali v sloup, který povědom jménem toskánského. Hlavice jeho jest prostičká, často jen nepatrnými profily obroučků naznačená. I v Němcích toskánských střídmých sloupu až do XVIII. stol. užíváno.[1])

Metopy a toskánské pilířky u nás nejdřív vyskytují se na hořejším patře Belvederu, odkudž asi pak byly vzorem nebo popudem. V druhém tomto období české renesance sgraffito stává se tak obecným, že jím porejsovali i zdi gotických budov, jakož toho význačným dokladem malostranská věž mostní a hrad Zvíkov, kdež r. 1597 Jan Antonín, z Milívska Vlach, najat byl, aby učinil omítku okolo všeho zámku.“ [2]) Do sgraffit druhé půle XVI. věku dostává se již mnoho figurálné práce a figury berou se mimo allegorie z bible, z dějin římských. V těch dobách i štuko (z malty, potom ze sádry) dostalo se příkladem pražského letohradu Hvězdy (1555) na stropy v bohatých domech. Také již donuceni k štítům renesančním měšťané těch měst, která jich do té chvíle neměla. Z těch je na příklad Rakovník, jehož první štít zvonový o třech polích a dvou patrech pocházel z r. 1563.

Obhlédneme periodu stavebních prací v době, kdy česká renesance panovala ve světských stavbách sama (1550 — asi 1580). Kterak se stavělo v té době v hlavním městě, toho vzorem z význačných staveb městských budiž uveden pražský Ungelt za týnským kostelem, dostavený mezi r. 1559—1565.[3]) Portál jeho z hrubě tesaného štukoví — rustikovaný tedy — stal se

---

[1]) Lehnert, Gesch. d. Kunstgewerb. II., 60.

[2]) Soupis Akad. XXXIII., 390. Písek. Jos. Soukup.

[3]) Stavěti ho dal renesančně Jak. z Granova, úředník ungeltní, obdržev od krále ungeltní dům v dědičné držení.

odtud vzorem nejednomu portálu pražskému.[1]) Vedle průčelí zdvihá se schodiště v obalu věžovitém se střílnami, což domu ungeltskému, kde se shromažďoval velkoobchod, dodává rázu pevnostního. Na průčelí význačno jest trojdílné sdružené okno renesanční. Štít domovitý volutový stojí na attice a je třemi římsami dělený. Štít i všecko průčelí bylo sgraffitováno. Ve dvoře v patře postaveny arkády o štíhlých sloupech toskánských a čtyřech obloucích, nejstarší to zachovaná loggie měšťanská v Praze. Zeď o dvou nádvorních průčelích, všecka pomalována byla freskami šedohnědými, nástěnným chiaroscurem, v němž mimo Adama, Evu, Kaina a jiných osob biblických vyskytla se i Kleopatra, Cimon a také Justitia a snad ještě jiné allegorie a historie, i král Ferdinand v majestátu.[2])

Skoro současně s Ungeltem dal si stavěti dům slovutný knihtlačitel Melantrych v ulici, jež má po něm dnes jméno (1563). Dům ten, po jehož vzoru zajisté se stavělo i v jiných částech města, bohužel za naší paměti zbořen. Byl pro uliční čáru, která se tu prudce ohýbá, stavěn nesymmetricky; kus vystupoval samostatně z fronty. Oba štíty domu Melantrychova, nepravidelně skupené, byly o jednom poli a o třech patrech; scházelo jim dělení vertikálné stejně jako štítu na Ungeltě. Pro tu svou prázdnotu volaly po sgraffitu, jehož se jim bezpochyby dostalo. Za znamenitou vlaskou práci vychvaluje se portál toho domu; složen jest ze čtyř toskánských sloupů, na nich kladí, metopy, triglyfy a na vrcholi pěkně profilovaný polokruh (archivolta).[3]) Obě pavlače do dvora byly zdobeny arkádami o dvou obloucích na sloupech toskánských.

Zatím vznikl po r. 1550 na venkově zase jeden monumentální typ českovlaské renesance; nejznamenitější stavba na východě českém. Je to zámek v Litomyšli. Dal jej stavěti Vratislav z Pernštejna (1568—1573). Architekt byl Vlach Jan Battista. Není to už hrad tvrdý, je to, jak Mádl správně dí, vlastně knížecí

---

[1]) Pollak l. c. 119 nalezl vzor k takovým portálům v Serliovi, již uvedené.

[2]) Schátralé zbytky zachránili obětivou opravou prof. Koula a Fanta. O domě viz Herain, Stará Praha 10. Mádl, Z Prahy a z Čech 91.

[3]) Balšánek vstavil ten portál do zdi městského musea, aby sloužil jako zadní vchod. Pollak ve svých Stud. l. c. 115 uvádí ze souvěké franc. knihy architekturní portál, jenž mohl býti předlohou pražskému.

dvůr v městě. Znamenitá stavba na čtvercovém půdoryse jest z obrazů příliš známá; upozorňuji jen na to, že tu arkády jsou umístěny na předním křídle zámku v nejsvrchnějším patře a poněvadž jim odpovídají arkády ze dvora v téže výši, vzniklo tu loubí na obě strany otevřené, z něhož patrno, že Vlach tu nečinil našemu podnebí ústupek, nedbaje toho, že v té otevřené sloupové chodbě stálý vítr musí zlobiti. Při okrajku střechy je na attice řada štítů k sobě se tulících, štítů dosti vysokých, o dvou patrech a třech polích; ozdobeny jsou malými cibulkami kamennými. Na vrcholu štítů jsou makovice na železných tyčích. Dům je zdoben sgraffity, pořízenými dle vlaských předloh.[1]) Jsou v nich figury, scény válečné i genry. Znamenitostí jsou arkády ve dvoře; v přízemku o pilířích, v patrech o sloupech.

Architektura zámku v Litomyšli působila jako vzor svými jednotlivými motivy při stavbách zámků po východní straně Čech,[2]) působila i v měšťanské domy. V Litomyšli samé uvozována renesance teď velmi horlivě a nikoli jen chudě, jakož toho důkazem překrásný dům „u rytířů". V Chrudimi dům Mydlářovský, stavěný v let. 1573—77, mající ve dvou patrech arkády do ulice otevřené, myšlenkou zajisté nebyl tuze daleko arkád zámku Litomyšlského.[3]) Tehda již měly domy na rynku chrudimském zevnějšek renesanční; škola o dvou patrech a dvou štítech postavena již r. 1550. Do oka padá obliba zedníků chrudimských, vystrkovati patro domu na krakolce.[4]) Vlivy litomyšlské lze stopovati až do Náchoda. Zajisté také typické dřevěné stavby měst východočeských (Rychnov, Solnice, Sobotka [5]) a j.) braly k svým dřevěným půlkruhovým loubím vzory z renesanční architektury arkád.

V té době Pardubice ukončily svoje pověstně stkvělé vzezření: na obraze Willenbergově (1602) jsou na rynku všecky domy renesanční, čehož v žádném jiném městě tou měrou není. Také v Hradci Králové rozšířila se česká renesance. Na obraze Willen-

---

[1]) Soupis Akad. XXIX. Matějka, Štěpánek, Wirth dle stati Max. Dvořáka v Kunstgesch. Jahrbuch 1907. V témž Soupise popis hradu. 24. Obrazy a výklad viz v Světozoru 1911 č. 16 od Páty.

[2]) Chytil, Architekt. d. Renaiss. v Österr. in Wort u. Bild.

[3]) Líčení viz Winter, Kult. Obraz. 388.

[4]) Chytil, Soupis Akad. XI., 110.

[5]) Dřevěné arkády v Sobotce. Archaeol. Pam. XIV., 362.

bergově, který je kusý, spočítal jsem 13 domů se štíty rozmanitými i trojpatrovými.[1]) R. 1574 postavena v Hradci renesanční škola nákladná.

Jihočeská renesance vlaskočeská dostala se touto dobou prací Vlachů na vrchol. Mezi lety 1579—1593 vznikly arkády zámku v Hradci, kdež se stejně jako na Krumlově pilně přestavovalo a přistavovalo, vznikl slavný v Hradci altán mistra Faconiho, hojně se sgraffitovalo. Rožmberští a hradečtí architekti stavěli sobě a jiným měšťanům domy, arkády objevují se v měšťanských domech v Hradci i v Rožmberce, v Klatovech[2]) a j. na budovy městské vsazují se složité i prosté štíty zvonové a všeliké jiné volutové. Zvláštní štíty z altánu jindřichohradeckého, jejichž obrácené voluty pokládám za nápad barokní, ocitly se potom až v Litoměřících.[3]) Snad měl Faconi stejnou předlohu s litoměřickým zedníkem. Přední místo po stránce maleb a sgraffit zajímají domy prachatické. Renesanční radnice je pomalována od paty až k střeše (1571).[4]) I na obecní pivovar konšelé dali bitvu vyrýsovat v červeném vápně. Na domě „Žďárských" vyskytují se v římse prvého patra lunety, které má Baltazar Majo na svých stavbách. Též rázovitý štít členěný (z r. 1604) upomíná na vlivy architektů panských z Hradce. Jináče ujala se česká renesance v stavbách prachatických tolik, že na Willenbergově obraze snadno sedmnáct domů o renesančních štítech volutových si spočítáš. Arci nejvíce jich na rynku jako všude jinde. Budějovice měly do konce XVI. věku nad jiná jihočeská města nejvíc domů české renesance; spočítal jsem jich na obraze Willenbergově aspoň dvacet pět na rynku! V Klatovech mimo rathouz, jenž chlubil se trojnásobným štítem s koulí na vrcholi, bylo renesančních domů se štíty asi čtrnácte, v Horaždějovicích mimo rathouz asi jen pět domů české renesance. Volutové štíty renesance české v té době rozmnožily se také na Táboře; do Sedlčan dostaly se počtem asi šesti. V Písku

---

[1]) Počítání štítův a domů na obrazech Willenbergových arci není dokonalé, poněvadž při perspektivě se strany není všech domů viděti; ale i ta kusost poučí.

[2]) Arkády o dvou patrech v Klatovech. Viz Soupis VII., Hostaš, Vaněk, 91.

[3]) Balšánek, Štíty, 59. Silhoueta těch volut podobá se dvěma C, zády k sobě obráceným, tedy takto: ↄ C.

[4]) Vylíčení obrazů čti v Wintrově Kult. Obraze. I., 478.

z této doby bude asi dům vedle starého gymnasia, jenž má štít o čtyřech patrech typu a vzezření nezvyklého. Ta nezvyklost vznikla tím, že oddělovací pilířky shrnují se v každém patře k volutům, nechávajíce střed štítu holý. Dojem není zlý.[1])

V západní metropoli české, v Plzni, vládli českou renesancí pořád stavitelé vlaští; ale není pochyby, že i domácí zedník postavil nejeden prostý štít zvonový, obyčejný, jakož se až naší době dochovaly. Z nákladnějších staveb této periody české renesance byla v Plzni škola o třípatrovém štítě s věží, na níž renesanční báň.[2])

Ve Stříbře asi kolem r. 1553 vydán rozkaz, aby sousedé stavěli štíty ozdobné, kdykoli se přihodí opravovati dům; pochází tedy některý volutový štít české renesance v tom městě z doby této. Radní dům bohatě rejsován r. 1589. Jináče jihozápadní část našeho království nemá znamenité, typické monumentální stavby, která by širokému a dalekému okolí byla vzorem a pobídkou.

V severozápad. končinách Čech nejvíc renesance české této doby shledáš (dle obrazů) v Žatci. Willenberg kreslí aspoň desatero domovitých štítů renesančních. Tu měly vliv stavby šlechtické. V Pátku na Ohři Jan z Lobkovic r. 1567 i mlýn dal si vykrášliti renesančně složitými štíty a figurnými sgraffity.[3]) V Lounech vznik vzala v této době škola renesanční. i dům s nádherným štítem o deseti výklencích s plastikami, na jehož místě dnes stojí radnice, a z doby poněkud pozdější jiný dum, jenž dosavad jest v rynku, dvojpatrový s dvěma štíty. Na obraze Willenbergově Louny mají na rynku jen tři renesanční domy; město Most pouze čtyři. V Litoměřicích v době této upravují Vlaši vnitřek radnice a staví domy, jakž to víme určitě o domě „pod bání".

Českou renesanci, jmenovitě prosté štíty volutové shledáš leckde na českém severu; v České Lípě z r. 1585 i arkády domovité,[4]) ale tu v severní části našeho království dřív, než v jiných částech země, uváděna německá renesance na stavby.[5]) Jsou v ní vlivy ze Sas a rozšiřují tu renesanci německou, která jeví sklon

---

[1]) V knize Balšánkově není ho. Obrázek je v Matznerově Písku. 153.

[2]) Podobu její známe z obrazů Willenbergových.

[3]) Výpis v Soupise Akad. II., 48. Louny. Matějka.

[4]) Bernau, Čechy VI., 147.

[5]) Štíty v tom duchu němec. z Kadaně, z Lípy České viz u Balšánka. 82.

k baroku, páni Šlikové, Rädernové a jiní, kteří mají v té příčině pro sever týž význam jako Rožmberští a Pernštejnové na jihu a na východě.[1])

Blíže ku Praze v rozvoji české renesance zmíniti se jest o Mladé Boleslavi. Tu jest památná radnice, stavěná r. 1554 již docela ve smysle renesančním, bez gotických reminiscencí v konstrukci. Bohatě byla pokryta sgraffity, škrábanými do malty šedé na půdě modré a velmi pestrými. Vyškrábány velmi dovedně figury biblické i mythologické (Herkules, evangelisté) s festony, akantovými lupeny, ratolestmi, lvíky, orly, vásami a jiným dekorem toho rázu.[2]) Na obraze Willenbergově spočítal jsem v tom městě desatero štítů české renesance, čímž arci není vyloučeno, že jich nebylo ještě jednou tolik. V téže době vlaští mistři, pracující na zámku v Roudnici (1572), v Nelahozevsi (od r. 1552), na Mělníce (1558), kdež postavili dvoupatrové arkády[3]), a v Poděbradech, kdež Avostalis Jan usadil se od r. 1558 na stálo, šířili českovlaskou renesanci do měst okolních i městeček obstupujících Prahu.[4]) V Slaném tou dobou upravovali domy hojněji nežli v agrárním Rakovníce. Spočítal jsem jich na obraze Willenbergově osm. V Berouně pouze tři. Ale v té době r. 1567 původ vzala škola berounská se štítem, v němž bylo 3300 cihel, a s věžicí se zvonem,[5]) a r. 1571 radnice, domácího českého mistra práce renesanční, o vysokém a mistrně děleném štítě.

Na druhé straně Prahy nebyl bez působení zámek v Černém Kostelci a v Přerově. Tento byl zdoben rozmanitými sgraffity (genrové výjevy, krajinářské obrazy, Kristus na kříži, vásy, Adam s Evou, bitva a neobyčejně rejsované kvádry s ozdobou vaječníkovou).[6]) V zámku v Černém Kostelci postaveny dvoupatrové arkády na toskánských polosloupech dole a na jonských sloupech v patře. Jen v Kouřimi nepozorujeme na obraze Willenbergově ani jediného štítu české renesance; také na obraze Paprockého z téže doby činí Kouřim dojem starobylý bez moderní renesance.

---

[1]) Chytil v Österr. in Wort u. Bild.

[2]) Soupis XIX., 34, 253, 257. Bareš.

[3]) Soupis VI., 136. Podlaha.

[4]) Dle zprávy z r. 1558 z knihy svědomí v Nymburce Vlaši stavěli dům a štít Václavovi Vodičkovi.

[5]) Seydl. Kronika 64.

[6]) Soupis XXIV., 122. Podlaha.

Do té fáse časové, v níž panovala vlaskočeská renesance, připadá také v městech vznik některých renesančních věží a jejich helmic. Jsou to věže světských staveb representačních i kostelních. Helmicemi tu míníme ony formy zvonové plechem pobíjené, jejichž myšlenku Vlaši vzali prý z luceren na kupolích italských chrámů.[1])

Pokud prameny ohlašují první báň věžní, první „krov baňatý" dostal se dle zprávy Dačického r. 1557 na věž kostela na Náměti v Kutné Hoře. Téhož roku dokončen prací Antonínovou rathouz a tedy i jeho věž v Klatovech. Věž má ochoz. Stará báně požáry zjinačena.[2]) Současně (1554—1559) vyzdvižena větší věž rathouzu v Mladé Boleslavi; na ní byl ochoz a dvě báně nad sebou s lucernou.[3]) Časovým postupem následující znamenitější věžní báně jest svatovítská v Praze. Zhotovena r. 1561—1562. Neví se autor bezpečně.[4]) Nad gallerií zdvihá se dvojitá báně mědí pobitá a s věžicemi osmibokými v rozích. Prvotně byly báně formy zvonové, r. 1570 poněkud zbarokisovány. Do r. 1577 vznesla se nad budějovický kostel farní věž s renesanční pavlačí, s toskánskými sloupy, a trojnou bání. Stavěl ji Fugeral Vlach. Dojem její není tak elegantní, lehký jako u věže sv. Víta. Z téže doby (1574—1585) pochází Bílá věž kamenná v Hradci Králové, na vrcholi ozdobená ochozem s toskánskými sloupy. Báň její měděná již kloní se k baroku. Je vůbec nesnadno říci, zdali již v té době či teprve později měnily se zvonovité báně ve formy cibulovité nebo vznosnější hruškovité, které pak v XVII. věku zobecní. Rozumí se, že podle takových a jiných význačných věží, které se staly znamením města, z daleka viditelným, vyrojilo se malých věží, domovitých arkýřů, věžic školních a jiných po městech drahně.

Obmeziti jest fási, v níž opanovala pole a vládla vlaskočeská renesance, asi rokem 1570; odtud jsou patrny formy nové. Ale nepřestali vlaští ani čeští mistrové ani po tom roce stavěti českou renesancí. Kolik tu ještě ze samého konce XVI. věku po městech

---

[1]) Pollak, Studien, 116.

[2]) Soupis VII., 87. Hostaš, Vaněk.

[3]) Obraz Willenbergův. 1602.

[4]) Winter, Řemeslnictvo v XVI. věku. 90. Pollak v Studien přičítá helmici Wolmutovi; Podlaha a Hilbert v Soupise Hradč. 7 Wolmutovi a Tirolovi, Němci a Vlachu, zároveň. Neví se nic, než to, že arcikníže měl od nich trojí model a jeden si vybral.

venkovských je volutových štítů, rustikových portálů vlaských a českých forem starších! Stejně v Praze. Uvádím na příklad v Sněmovní ulici dům „u labuti". Na tom domě, jenž vznikl r. 1589, česká renesance dokonce ještě poskytuje novou formu domu. Na prvním patře totiž stojí dva úzké domy, tvořící patro druhé. Myslím, že ta malebná podivnost vznikla linií uliční, která se tu právě v jedné třetině façady láme; aby se nemusil celý dům svým průčelím zlomiti či ohnouti, ohnula se jen střední dolejší část a křídla osamostatněla. Dojem malebný velmi.[1]) Českou renesancí stavěn kolem r. 1600 povědomý dům „u Vejvodů", potom v letech pozdějších štukatorsky ozdobený a dostavovaný. Každému Pražanovi povědom jest sličný dům „u Minuty" vedle staroměstské radnice. Ten jest již asi z hrany XVI. a XVII. věku, a což čistá na něm renesance česká! Je dvoupatrový, zdoben lunetami v římse a renesančním štítem. Byl všecek sgraffitován. Podobný dům vidíme na obrazech Václavského náměstí vedle „Císařských". Nebyl tedy dům „u Minuty" osamocený. Ba ještě z r. 1612, když již dost německé renesance se do Prahy vtlačilo, přestavěti si dal Pavel Šetela na Poříčí českou renesancí dum, jehož dvůr ozdobil štíhlými arkádami na toskánských sloupech.[2])

Nová fáse v stavitelství českém strojila se od let sedmdesátých století XVI. Přihlašovala se renesance německá, renesance rázu barokového od severu, i baroko vlaské. Zavádění barokních začátků do naší architektury nedělo se samými Němci, chopili se barokních, zvláště severských forem i Vlaši a naši mistři, poněvadž se jim zalíbily. Brali jich vzory z obrázkových knížek architektních. Dost barokního měli v italských knížkách Serliových; nověji brávali do rukou jmenovitě knihu Dietterleina, štrasburského architekta, o paterém druhu sloupů, plnou barokní fantasie, vydanou r. 1591 [3]), a před tím již od let šedesátých antverpský Cock mnoho předloh k architektuře a k dekoraci v směru nizozemském rozesílal do světa.[4]) Ostatně Vlaši měli už doma první barok svuj tou dobou

---

[1]) Herain, Stará Praha II., míní, že dům postavil povědomý Oldřich Avestalis. Balšánek, Štíty 38. Pollak ve svých Studien vidí v tom domě již vlivy nizozemské.

[2]) Herain, Stará Praha 218.

[3]) O theoreticích architektury něm. viz v Lübkovi, Gesch. d. Renaiss. I., 170, 171.

[4]) Pollak, Studien. 145.

již hotový, takže o jejich náklonnosti, opustiti střídmou renesanci, nemůže býti pochyby. Motivy však nizozemské, německé, barokní, dřív nežli v architektuře, vyskytují se u malířů našich v miniaturách, což svědčí, že malíři podle svého temperamentu z výtvarníku první zatoužili po něčem zase novém. Po nich lze stopovati motivy řečené u plastiku, jmenovitě na náhrobcích.[1])

Z dotčených motivu především kartuše s obyčejnými závitky dostaly se do dekorace architektury naší. Kartuše znali naši zedníci vlaští ze Serliovy Architettury z r. 1540, ale užívali jich až teď teprve měrou hojnou a nápadnou, kdežto u Nizozemců a Němců byly dekorací na stavbách již od r. 1540 napořád.[2]) Mimo kartuši přicházejí do plastické dekorace našich staveb masky, karyatidy, hermy, věnce a lidské figury, které na konec přetvořují se ve formy rostlinné a jiné.

Sloupy a polosloupy i pilíře dostávají po celém dříku svém pásy, jsou přetrhovány rustikou. Patrně rovná linie obrysu sloupového už byla mdlá; silhoueta musila býti neklidna. Vůbec začíná se libovule v liniích, což v dokonalém potom baroku vybujní až do divokosti. Také vrcholná římsa na štítě našich domů musila býti právě u hrotu přetržena, vykrojena, což je ovšem živější, nežli byl obyčejný dosavad trojec uzavřitý. Též linie volut na štítě musila se nějak potočit i nalomit. Na štít vstavují se německým zvykem místo váz a koulí pyramidky. Ke konci století štukatérské ozdoby dostávají se na štíty měrou větší než druhdy před tím, ač štukatérská práce plnou modou stala se teprve po válce třicetileté.

Z důležitějších pražských staveb měšťanských, na nichž užito větší nebo menší měrou severských, německých, barokních motivu, v periodě asi od r. 1580—1620 uveden budiž znamenitý dům „u dvou zlatých medvídků“ v dnešní Melantrychově ulici. A řekněme hned, že dům ten, nejzachovalejší typ měšťanského domu tehdejšího, má z dotčených motivu jen v arkádě prvního patra na dvoře

[1]) Pollak v Studien upozorňuje na tabuli náhrobní ditrichštejnskou u sv. Víta (1575), která je proti vlaským pravidlům o rámu lomeném, s dekorem muslovým, tedy už jako barokní. Náhrobek Horákovy z Mlesovky († 1586) u Maltézů již má prolomený štít.

[2]) Lehnert, Gesch. d. Kunstgewerb. I., 560. Budiž však vyznáno, že cípky kartuše, velmi nesmělé a kameny v architrávě takřka potlačené, vidíme na portále v Praze u Železných dveří, jejž kladou do r. 1556.

polosloupy, přepásané, třemi pásy přetrhované a jaksi k pilířům těmi pásy připevněné. Toť tedy nový motiv v Praze. Dům ten původ má asi právě v letech 1570—1580[1]); štíty jeho bohužel zmizely novější přístavbou třetího patra; zvláštností jeho jest portál. Na něm dva pilíře nesou římsu a architrav. Při římse na obou koncích jsou figury dvou medvědů, znak to domu, a podle nich dva sedící muži s ratolestmi. Mezi oběma muži jest vpraven do portálu malý světlík, osvěcující vchod do domu, což se také vykládá za novinku ze severu přišlou. Všecko na portále jest ozdobeno plochou plastikou nejrozmanitějších listů, ratolestí, a to s tak bohatou fantasií, že ani jeden kus, ba ani kusy symmetricky proti sobě stojící nejsou stejny.

Světlík, vpravený do portálu školy u sv. Jindřicha z r. 1588, svědčí znalci také o „nordickém cítění",[2]) portál staré rychty (na rohu Mustku) z téhož roku jest mu italský ranný barok, o němž svědčí jmenovitě silné volutové konsoly nad hlavicemi sloupů, římsu držící, a na místě klenáku. Jináče dům Staré rychty všecek je dnes přestaven. Podle popisu a obrazců byl v českovlaské renesanci zbudován a pomalován sgraffity, jichž jedna scéna vystavovala Drahomíru, křesťany pronásledující.[3]) Téhož roku, jako stavěna škola sv. Jindřicha (1588), Hradčanští dali se do stavby svého radního domu a vězení.[4]) Na štítě o dvou patrech lze postihnouti novou modu. Ještě zřejměji však na domě úřadu mostního vedle staroměstské věže mostní, jehož původ se klade do r. 1599. Štíty jeho dávno zmizely, ale portál mramorový zůstal; ne sic na domě, ale přenesen na staroměstskou radnici. Ten má toskánské polosloupy přepásané pásy tenkými, jako by byly z plechu.[5]) I podstavce jejich jsou přepásané barokně. Vrchol portálu jest právě v špici přerván, jak to německá renesance oblibovala, a v postranicích tohoto vrchole stojí dvě sošky, což způsob barokní. Také domovité štíty byly na svých vrcholných

[1]) Herain v Staré Praze 103 dokazuje to pravděpodobně z kostymu figur na domě a z jiných ještě okolností. Proti tomu Pollak v Studien 154 klade dům do let devadesátých, hlavně pro severskou (barokní) přeplněnost dekoru.

[2]) Pollak, Studien 144.

[3]) Herain, Stará Praha 147—150. Píseň Jičínského, Český Lid. XII., 464.

[4]) Vzali na to sirotčí peníze. Arch. praž. měšť. č. 573, 163.

[5]) Pollak, Studien, obr. 70. Vylíčení od Heraina v Staré Praze 51.

hrotech přetrženy a v mezeru postavena pyramidka, znamení německé renesance. Takových pyramid bylo mezi třemi spojenými štíty domu mostního ještě sedm. Štíty stály na attice s okny a při samé střeše byly okrouhlé otvory pro okap. Linie volutu na štítech byla ostře zlomena, znak to baroka.[1]) Spojením domovitých štítů, na vrcholi vykrojených, s voluty lomenými, a stojících na attice, s okny a otevřenými okapy podobal se dům „u Císařských" (už zničený) domu u mostu. Jen o to ještě zajímavější, že na něm byly ozdoby štukové. Vznikl asi r. 1600.

Z téže doby jest u mostu na Malé Straně dům, jenž slove „u Štajniců". Zbyla z něho na zevnějšku z renesance jen sdružená okna, mohutná rustika kvádrová v rohu a portál. Jak z velikého obrazu v městském museu patrno, dům ten u střechy zdoben byl spojenou řadou štítů dosti hřmotných po německu, dělených ve tři pole a zdobených vásami a pyramidami. Každý z nich kryje jednu sedlovou střechu, v něž kryt domu rozdělen. Portál domu má pilíře a polopilíře přepažené barokně; na pilířích leží hned římsa beze všeho trámoví a architektoniky obvyklé.[2]) Což činí dojem zamračení. Helmův mlýn u severozápadní dráhy z r. 1607 již má dokonalé dva štíty německého baroka, byť velmi střízlivého. Táhnou se každý po celé zdi v průčelí i v zádi domu, rozděleny jsou ve tři pole, oddělená pilířky, jsou o dvou patrech římsami dělených, voluty mají ušlechtilé linie nikoli zlomené, ale prolomen jest vrchol štítu a v něm stojí pyramida. Tato barokní okrasa uvedena ještě čtyřikrát na rozích štítu.[3]) Zvláštní dům nové mody je dům kupce Nerhofa, na tu modu přestavěný r. 1615 v ulici Melantrychově. Sluje „u pěti korun", kterýžto znak štukem jest na průčelí pěti korunami reliefem v rámcích naznačen. Dům ten je ojedinělá renesance baroková, je třípatrový o mohutném štítě velkém a dvou malých, ozdobeném pyramidami, vásami, ananasy, maskami.

Rok před tím postavil architekt Scamozzi na Hradě pražském svůj pověstný krásný portál v baroku čiře vlaském, takže stavitelé tu měli vzor živý. Válečné trofeje jsou tu v dekoraci u nás poprvé, jako proroctví brzké dlouhé války. Kterým množstvem a formou se barokní motivy chytaly našich staveb pražských v nejbližší

---

[1]) Obraz v Balšánkových Štítech. 36.

[2]) Herain, Stará Praha 250. Pollak v Studien, obraz 169.

[3]) Balšánek, Štíty. 79. Herain, Stará Praha 36. Pollak l. c. 170.

době potom až i přes hranu r. 1620, to zříti bylo na domech (nedávno stržených), již zmíněném „u Císařských' na Václavském náměstí, „u Lajblů" v Žitné ulici. To už bylo hotové baroko, plné neklidu, ale oku vděčné. Proti tomu palác Valdštýnův, který začali stavěti r. 1623, jest ještě kompromis s německou renesancí — ani ne tuze pěkný, — kdežto majestátní arkáda v zahradě jest čirá vlaská renesance florencká.

Při rozvoji pražského stavitelství jest na konec nutno připomenouti, že po r. 1600 přistoupil do architektury domů měšťanských tu a tam nový člen: stavěli k střeše besídky, buď dřevěné neb i kamenné. Zachovány jsou k našim dnům teprve z doby pozdější.[1]) Víme o nich také z Žatce a v Lounech stojí jedna dřevěná besídka na domě v rynku dosavad. Původ vzaly dle mého soudu z attik, do nichž dostala se okna, a zvláště, když z attiky stal se vikýř s okny, jako jeden z nejstarších povědom z r. 1586 ze Smečna.[2]) Domů rozmanité renesance napočítal jsem na Starém městě Pražském na obraze z r. 1729 asi 88. Ale bylo jich daleko víc, neboť kreslíř kreslil vždy jen jednu stranu ulice.[3])

V městech českého venkova, jakož svrchu zmíněno, německá renesance přirozeně nejdřív uváděna na severu. Vrcholem jejím v těch místech byl liberecký zámek, stavěný r. 1582 nákladem Krištofa z Rädern[4]). Radnice v Liberci z r. 1599 měla štít německé renesance ne nepodobný pražskému štítu Helmových mlýnů. Byl však bohatší množstvím pyramidek. Jináč lze tvrditi, že v době téže, co v Praze uvozuje se na domy renesance německá a barokní motivy, snad v každém českém městě větším děje se totéž. Po dnes všude postřehneš lomený volut, prolomený štít na vrcholi, pyramidy a jiný dekor příslušný. Takž má na příklad radnice v Německém Brodě zdoby pyramidové z konce XVI. věku, v Kutné Hoře štíty na škole z r. 1594 mají náběh k baroku, neboť jejich voluty jsou nalomeny; z téže doby v Plzni

---

[1]) Ale zmínky o nich i soudy o ně jsou v praž. arch. měst. již z r. 1607—1610. Rukop. č. 488, 44.

[2]) Obrázek v Balšánkových Štítech. 37.

[3]) Plán Star. města od Vác. Veselého, mlynáře helmovského. Vydal dr. Teige.

[4]) Chytil, Österr. in Wort u. Bild. [Rovněž nový zámek na Frydlandě.] Cechner o slozích uvádí na str. 239 a násl. jiné význačné stavby něm. renes. z Benešova, z Kadaně.

jsou neklamným znamením severské — nizozemské — mody stupňovité štíty dvou domu na rynku, jichž stupně vyplněny draky a lvy z plechu vystříhanými, kterážto ozdoba, architektuře látkou i formou cizí, opravdu byl nápad barokní, jehož dojem nemohl býti uspokojivý ani v těch prvních letech, kdy draci a lvi pozlátkem svítili. Nelze však říci, že by se souvěkovcům nebyli líbili. Vždyť plechy podobné dostaly se i na dům rychtářský na Koňský trh v Praze. Domy v Plzni a v Písku s ležatými nebo velmi stlačenými voluty z prvních let XVII. věku jsou již barokních motivů. Renesanci německou zříš na štítě tvrze v Mirovici.[1]) Všude na jihu českém (uvádím na př. i město Rožmberk) najdeš z hrany XVI. a XVII. věku domovité štíty na špici prolomené, pyramidkami zdobené, o volutech nalomených barokně.

Uvedouce ještě tu zvláštnost, že v konec XVI. věku tu a tam na př. v Hradci Králové i v Praze stavitel či kamenník v okrasách na domě nápodobil gotiku Vladislavskou,[2]) — v Praze počítám sem portál „u jednorožce" na staroměstském rynku[3]) — můžeme dosavadní zkušenosti o způsobě architektur měšťanských shrnouti a říci, že v konec periody, kterou líčím, tedy před bitvou bělohorskou, současně se u nás stavělo šesterým způsobem. Stavělo se v českovlaské renesanci, v renesanci německé, severskými vlivy barokovými, italskými vlivy baroka současného, míchaninou toho všeho a pozdní gotikou.[4])

Ale tímto výčtem nejsme docela hotovi se všemi formami architektury městské. Vždyť dosavad nic nepoloženo o stavbách chrámových, kteréž formy svrchu psané poněkud rozmnoží. Celkem již napřed říci lze, že v XVI. věku u nás stavěno kostelů nových málo. Zámrský naříká, že lidé staví raději pivovary, dvory i krčmy; o kostelu prý říkají: „Co jest potom? Však jest prve kostelů dosti, sboří-li se jeden, jinej blízko".[5])

---

[1]) Soupis XXX., 111, 118. Soukup.

[2]) I v Němcích konec století XVI. byl vedlejší proud, pojící se k pozdní gotice, ale gotického cítění forem v něm již nebylo, a zanikl. Dietterlein r. 1593 ve své Architektuře dal k tomu vzory. Lehnert, Gesch. des Kunstgew. I., 561.

[3]) Pollak v Studien 94 klade ten portál do první doby renesance v XVI. věku. Herain též.

[4]) Poněkud podobná pestrost v architektuře polské konec XVI. věku. Muczkowski, Rocznik Kraków. VI. 187.

[5]) Postilla 171.

Ostatně v první půli století XVI. nebylo hrubě potřebí stavěti nových kostelů, neboť předcházel vladislavský ruch stavební, který o hojnost chrámů se postaral.[1]) Co do slohu je zajímavo, že kostelních staveb po všecku dobu XVI. věku až do r. 1620 držela se gotika. Ten sloh mystický, vyhovuje chrámovým účelům co nejlépe, právě na nich, na kostelech, došel vrcholu svého rozvoje v středověku, a tak utvrdila se myšlenka, že slohem chrámovým může býti jen gotika; však tě dodnes jsou nejedni téhož přesvědčení: kostelu gotika, paláci a divadlu renesance. Tedy i za celý XVI. věk byl v gotice stavitelský typ náboženského rázu. Ale to jisto, že již v první půlce XVI. věku chytala se těch gotických kostelů nová moda, ba, jakož svrchu dotčeno, celý renesanční portál uchytil se nejstaršího kostela pražského — basiliky sv. Jiří. Toť asi první znamenitější případ nového slohu při kostele. Jináče najdeš drobných příkladů po českém venkově do polou věku kolik. Připomínám chrudimského kostela sv. Kateřiny, jenž dokončen r. 1536; ten je gotický, ale na portále má motivy renesanční.[2]) Podobný a současný případ v Čáslavi (z r. 1537), pozdější v Pelhřimově,[3]) naproti tomu nový kostel v Přepeřích (z r. 1550—1557) jest pěkná památka gotiky pozdní,[4]) která byla původně asi beze všech přívěsků renesanční mody. První chrám skoro všecek v renesanční způsobě byl v Labském Brandýse, r. 1541 českým bratřím nákladem Arnošta z Krajku postavený.[5])

Pokud lze z nynějšího děkanského kostela (který vznikl z chrámu bratrského) souditi, nebyla renesance Vlacha Borgorella prosta motivů gotických; vždyť i vchody mají lomený oblouk po goticku. Ale to už jisto, že „sbor" bratrský v Brandejse jest první modlitebna renesanční. Třinácte roků potom vzniká druhá stavba renesanční v Mladé Boleslavi. Je to chrám, zbudovaný nákladem téhož Arnošta z Krajku (1554) českým bratřím. Ten stojí dosavad a je to stavba v každém smysle jedinečná.[6]) Je to velká síň, roz-

---

[1]) Stejně tak na Moravě; tu stavěny větší chrámy teprve konec XVI. věku. Prokop, Mähren in kunsthist. Bedeutung. 683.

[2]) Soupis XI., 70. Chytil.

[3]) Soupis XVIII., Pelhřimov, Soukup, 185.

[4]) Soupis XXXII., 85. Šimák.

[5]) Časop. Č. Mus. 1906. 238. Prášek.

[6]) R. 1623 dán katolické bohoslužbě; od r. 1787 vojenské skladiště; v našich dnech opraven nákladem města a jest v něm museum. Soupis. XXI., 222. Bareš.

dělená dole osmi mohutnými pilíři, na nichž leží kruchty postranní, renesančně sklenutá, apsidou po románském způsobě ukončená. Na stěnách a sloupech byly nápisy a malby; zevně na holém portále sgraffita. Nepochybuji, že bratrští kněží radili, kterak dle jejich účelu a kultu (kázaní, zpěv a přijímání) stavěn sbor býti má; a poněvadž prostinký celek připomíná starokřesťanské basiliky, vznikla otázka, nestalo-li se tak vědomě, aby církev bratrská měla aspoň symbolické spojení s církví první křesťanskou.[1])

Pro mne jest při nejmenším to jisto, že bratří chtěli odlišit svůj chrám od dosavadních jinověreckých kostelů gotických, ač stavitel nezhostil se gotických tradic docela (opěrné pilíře a lomený oblouk v oknech).[2]) Obě stavby bratrských chrámů byly za časy jediné zástupkyně prostičké renesance. Po nich stavělo se goticky dále a všude a renesance jen přiměšována některým motivem.

Tak v druhé polovici XVI. století postaven v Sejčíně u Mladé Boleslavě kostel na pohled všecek gotikou pozdní, ale vstup do sakristie zdoben portálem renesančním o jonských pilířích s vlysem.[3]) Současný děkanský chrám v Klatovech (dokonč. 1560) má při pozdní gotice mnoho jednotlivostí renesančních.[4]) Když r. 1551 spadl farní chrám v Budějovicích, postavil vlaský mistr lodi nové směsí renesance s gotikou. Renesanční jsou jmenovitě polokruhové arkády kostelní.[5])

V městě Táboře máme jeden ze znamenitějších dokladů, kterak povrchně a cize motivy renesanční dostávaly se na starobylý kostel gotický. Když tu r. 1559 shořel vysoký krov kostelní, postaven potom nový nižší a obstaven v předu, v zadu i po stranách renesančními štíty. Ty štíty svou formou jsou ojedinělé, jsou patrně prací domácí, neboť jádrem jejich architektury je dle mého soudu lokální tradice starších táborských štítů polokruhových: vztyčen totiž na dva pilířky úzké polokruh a jemu po obou stranách dány na pilířcích voluty. Tedy kombinace polokruhu a volut. Ale všecko nataženo do nemírné výšky, a poněvadž rozdělení toho

---

[1]) Mádl, Nár. Listy 1906, 69. Týž v Nár. Listech 1911, 139.

[2]) Wiehl, Architekton. Obzor. III. Zprávy 1906, č. 14, 21. Zlatá Praha XXVII., 39.

[3]) Soupis XXI., 347. Bareš.

[4]) Soupis VII., 49. Hostaš, Vaněk.

[5]) Braniš, Obrazy jihoč. umění 84.

štítu nemá výrazných dělidel horizontálních, jest dojem těch štítů, na gotickém kostele jako nalepených, velmi prázdný.[1])

Také prastarý gotický chrám plzeňský u střechy olepen renesančními štíty, ale vkusnějšími nežli jsou táborské.

R. 1563 vnikla renesance konečně také do chrámu svatého Víta v Praze. Stavitel Wolmut postavil rozkazem císařovým kruchtu čili pavlač k varhanům slohem čiře vlaským, ale rysem i nedostatkem dekorace dosti prázdným. Postavil dvojí arkádu na sebe, dole o pilířích toskánských, nad varhanami o pilířích jonských.[2]) Pozadí pilířů však je pořízeno pozdní gotikou, což nedivno u mistra, jenž týmž časem klenul na hradě sněmovní síň po goticku síťovým žebrovím, jenže povrchněji, nežli to umíval klassik onoho slohu Beneš z Pístova. To jen je podivno, že král v příčině kostelních staveb Vlachům nedůvěřoval, jejich práci odsuzoval — a Wolmut mu postavil kruchtu po vlasku a vzal si k ní model či vzorek z vlaské knihy Serliovy.[3])

Z let následujících opět známe případy, že při novostavbách kostelních nebo při opravách vrch držela gotika, jakožto sloh kostelní, a renesance byla jen přídatkem, jakožto koncesse nové modě. Na příklad na zámku v Černém Kostelci stavěl Vlach všecko renesančně, při zámeckém kostele však (r. 1568) vlaský stavitel nutil se do gotiky, patrně Jaroslavem Smiřickým uložené, ale provedl ji svým způsobem. Takových kružeb v hrotitých oknech, jako pořídil tu, nenajdeš snadno v Čechách; kružba je arkádovitá, dvě arkády nad sebou, není oku nevděčná, chce býti gotickou, ale duch gotiky pryč.[4]) To si vedl upřímněji Vlach Baltazar při přestavbě kostela sv. Vavřince v Náchodě (r. 1570). Ten postavil do lodi chrámové na toskánských sloupech s osmi oblouky emporu prostě po svém vlaském vkusu.[5])

Těch případů však, kde Vlaši musili se nutiti do gotiky, jest čím dál víc. Pozorujeme to při opravě kaple Betlémské v Praze,

---

[1]) Obrázek v Balšánkových Štítech 72.

[2]) Popis v Soupise Hradč. Metrop. chrám. Podlaha, Hilbert. 7, 95, 100.

[3]) Ukázal Pollak v Studien 113. Model kruchty sv. Víta je na římském divadle Marcellově.

[4]) Soupis XXIV., 73. Podlaha.

[5]) Soupis XXXIV., 125. Wirth.

kdež mistři Faltyn a Martin (1572) stavěli gotické pilíře,[1]) a ještě více na městských kostelech hřbitovních, které od let sedmdesátých až do konce periody budují se v přemnohých městech našeho království. Ale něco svého, renesančního, Vlaši vpravili do stavby vždycky, a kdyby to byl jen vchod nebo okna půlkruhová místo hrotitých. Tak jeví se na příklad hřbitovní kostel ve Stříbře, stavěný r. 1573. Je gotický s opěráky, ale s okny polokruhovými a prostičkým renesančním portálem, zdobeným ružicí, vlysem, římsou.[2]) Podobně při hřbitovním kostele v Písku (1576); postaven goticky, i okna jsou hrotitá — ale už bez kružby — avšak portál jest renesanční, je tesán z mramoru a ozdoben pilíři vyplněnými rostlinným ornamentem[3]). Chudičce Vlach postavil Rakovničanům r. 1585 na hřbitově kostel s opěráky a okny gotickými, velmi nevzhlednými, a se vchodem renesančním. Klenbu s renesančními lunetami, ale okna goticky hrotitá má hřbitovní kostel v Hradci Jindřichově z r. 1590; renesanční klenbu při gotických reminiscencích má kostelík na hřbitově v Třeboni; hřbitovní chrámek v Horažďovicích chlubí se renesanční emporou (1598)[4]). A takž bylo by lze přivésti za příklad ještě nejeden hřbitovní chrámek, kde buď při konstrukci gotické byly kusy renesanční, nebo při konstrukci renesanční kusy gotické. Roku 1613 dostala se také zánovní u nás německá renesance z měšťanských domů na hřbitovní kostel ve Velvarech. Je gotický, má opěráky, lomená okna s podivnou kružbou, která je víc renesanční nežli gotická a s velikým štítem, jehož hrany zdobeny pyramidkami.[5])

Dvacet čtyři roky po nesmělé a prosté chrámové renesanci českých bratří v Boleslavi Mladé dán r. 1578 v Praze základ k chrámu sv. Salvatora, který jest na první pohledění všecek renesanční, ale není jeho renesance ani českovlaská ani německá, než zvláštní renesance barokní, jakou stavěli jesuité, jejichž kostel to byl. Jest chrám ten v architektuře v Čechách nová forma,

---

[1]) Ti Vlaši tenkrát také pruty a sloupy kamenné zbarvili; vydalo se za saze k barvení jejich, za olej lněný, klih, mléko, sul a za uhlí k vyhřívání tři kopy 15 gr. 2 denáry a za 14 liber sazí zůstala universita jakožto patron ještě dlužna. Arch. univ. A. 49.

[2]) Soupis XXX., 234. Kamper, Wirth.

[3]) Soupis XXXIII., 233. Josef Soukup.

[4]) Braniš, Obrazy z dějin jihoč. umění 86.

[5]) Obrázek v Soupise XX., 393. Velc.

jejíž model jest jesuitský kostel římský Il Gesù (ukončený r. 1568). Dle něho jesuité rádi stavěli, kde usedli. Představuje kompromis mezi formou basiliky a hallovými kostely.[1]) Ze zápisů jesuitských (Schmidl) jde, že do r. 1582 byl hotov chor, potom se asi málo stavělo a pomalu, neboť teprve r. 1601 chrám klenut. Kupole postavena teprve 1649, když pověstný Michna na to dal peníze a všecko ukončeno r. 1659, kdy vznikl portikus před kostelem. Uvnitř pilíři šestnácti kostel rozdělen ve tři lodi; pilíře nesou pavlače po obou stranách hlavní lodi, okna jsou široká, nízká, okrouhlá, v Čechách dotud nevídaná; klenutí pořízeno tak, že připomíná gotickou konstrukci; ozdobou byla již asi od počátku štukatura, ale zajisté skromná, neboť nynější parádní pochází teprve z doby vítězného katolictví po bitvě bělohorské. Z první doby stavebné jsou také ony dva prosté mramorové portály postranní, jež zdobí vchody do kostela. Jsou na nich kartuše. Rozhodně jest chrám jesuitský sv. Salvatora z nejznamenitějších u nás staveb XVI. věku. Ač nutno připustiti, že jesuité chtěli proti našim chrámům protestantským postaviti něco nádherného a lákavého rozměrem i dekorací, přece nebylo by správno tvrditi, že už tehda všecko u nich bylo přeplněno na divadelní effekt. To se jeví teprve v koncích XVII. věku při úpadku jesuitského stavitelství i jesuitského řádu samého.[2])

Roku následujícího po založení chrámu sv. Salvatora (1579) dle mého soudu [3]) dohotovena byla kaplice sv. Vojtěcha na Hradě

---

[1]) Maryan Sokolowski, Historyi sztuki Tom. VII. Seš. 14, 522. Stavěl ho Giacomo della Porta. V Krakově tou formou jesuitskou stavěl Vlach Bernardonus v letech 1599—1619. Pollak v Studien (Jahrbuch) 135 popírá, že pražský kostel jesuitů je kopie římského Gesù; jen prý kupole jest myšlenkou stejna.

[2]) Gurlitt, Gesch. des Barockstiles. 15, 26. Vykládaje o pražském chrámu sv. Salvatora, podotýká, že v XVI. věku jesuité stavěli svými lidmi dle čistých vzorů italských. O tom chrámě viz Herain v Staré Praze 232.

[3]) Pollak v Studien (132) uvádí rok vzniku 1561. Ten rok nemožný. Toho teprve roku byl Prus zvolen arcibiskupem a roku 1562 potvrzen. To se zajisté do útrat nehnal; bylotě arcibiskupství chudo a musil přestavovati vlastní byt. Umřel však r. 1580 a pozůstal staviteli 131 tolarů za stavbu kaplice dlužen. Zajisté tedy, že stavba zhotovena nedlouho před smrtí, neboť nikdo neuvěří, že arcibiskup zůstane dlužen 131 tolarů 19 let, a nikdo neuvěří, že Avostalis 19 let čeká. Ostatně je bezpečná zpráva, že císař Rudolf přispívá na tu stavbičku r. 1576. Jahrbuch XII., 8165.

Pražském, kterou nákladem arcibiskupovým postavil Oldřich Avostalis slohem čiře vlaským. Kdyby ji byli puristé při dostavbě chrámu sv. Víta zbytečně nestrhli, byla by to dnes třetí renesanční stavba kostelní ze XVI. věku. Kaplička byla desetihran, zdobena pilastry a výklenky s portálkem elipticky ukončeným a se špičatou střechou. Čtvrtá stavba čiře italské renesance jest Vlaská kaple, sousedka jesuitského kostela sv. Salvatora, z r. 1600. Do dnes je již zjinačena, ale půdorysný ovál její a okna půlkruhová na tré dělená jí zůstala.[1])

Zatím české kostely kališných vyznavačů a protestantských, jejichž stavby obyčejně oddávány Vlachům, stavěny až přes konec XVI. století vždy ještě po goticku s přimíšením renesance. Tak stavěn r. 1581 chrám sv. Trojice v Slaném; víc renesance vniklo do přestavby kostela na Smečně (1587) a v Hospozíně (1595); jmenovitě při obou kostelích postaveny sličné portály renesanční.[2]) Poslední mdlé vzplanutí gotiky, jako bylo tu a tam na měšťanských domech v konec století XVI., v stejnou dobu shledáváme na některých nemnohých chrámech v jižních Čechách, kdež na př. v Nových Hradech vlaský stavitel pořídil klenbu hvězdovou s žebry gotickými — arci na renesančních konsolách.[3]) Při přestavbě kostela ve Vodňanech budějovický Vlach Fugeral podnikl r. 1584 klenbu gotickou, která se mu sesula a strhla s sebou zdi nové i staré. Je patrno, že Vlaši rozuměli konstrukci gotické po svém. Teprve po druhé dohotovil chrám prapodivnou směsí renesance s gotikou.[4]) Na přístavek kostela vodňanského dostal se také štít české renesance skoro téhož nudného rázu jako jsou štíty kostela v Táboře.[5])

Když přibyla do Prahy německá renesance, jest zajímavo, jaký výtvor z ní vyšel na dvou pražských kostelech. Je to jednolodní chrámek sv. Rocha na Strahově, postavený nákladem císařovým v létech 1603—1612, a veliký trojlodní chrám německých protestantů, postavený stavitelem Hansem Vlachem jináč Janem

---

[1]) Herain, Stará Praha 146, 232. Mádl, Nár. Listy 1910, 202. Pollak, Studien 164.

[2]) Soupis XX., 34, 302. Velc.

[3]) Braniš, Obrazy 84. Tamž jiné příklady.

[4]) Slova Branišova. Obrazy z dějin jihočeského umění 84. Smlouva o stavbu v Hist. Sbor. Rezkově IV. 1886. 187. Köpl.

[5]) Soupis XXXIII. Obraz 345. Jos. Soukup.

Krištofem v Dušní ulici na Starém městě v letech 1611—1614. Při obou stavbách patrna myšlenka, že má prostoupiti německá renesance gotiku tak důkladně na všech místech kostela, aby to byl jako nový slohový útvar. Tak zbudováno tedy v obou kostelech kněžiště polygonem, stavba opřena gotickými opěráky, okna jsou po goticku vysoká, ale všecko všudy ostatní, jmenovitě dekorace drží se renesance. Zajisté že se takové slití dvou slohů nemůže zdařiti ani Vlachům, kteří měli přirozený vkus. U sv. Rocha, kde jest všecko drobnější, něžnější, ještě to podivínství sneseš, na staroměstské stavbě však dojem není milý, líbivý.

S počátku XVII. věku postřehujeme také, že již gotika na stavbě kostelů skoro již naprosto se odstrkuje a renesance převládá. Z těch kostelů za znamenitější jest klásti onen v Olešnici (u Hostinného), jenž má sic opěráky, které se Vlachům, i tam, kde mnoho nenesly, líbily pro malebnost vnějších zdí, ale zdoben jest kolem kol věncem lunet v římse a v průčelní má vysoký, široký renesanční štít. Pověstně mistrná jsou kostela toho sgraffita figurní i rostlinná, škrábaná šedobíle do červené půdy.[1]) Němečtí protestanté konečně dali si před bitvou bělohorskou postaviti na Malé Straně chrám sv. Trojice, jehož plán, v museum města Prahy anonymně uchovaný, ukazuje vlaskou stavbu beze všech příměsku jiného slohu. Ten chrám po bitvě přestavěn, ale zdi a okna (téhož způsobu jako má kaple vlaská) zůstala.

Konečně jest zmíniti se, že ještě v této periodě, o níž moje kniha jedná (do r. 1620), začal se nový tvar trojlodního kostela poutnickým chrámem v Staré Boleslavi, založeným mezi r. 1614 až 1618, arci teprve po mnohých letech dokončeným. Příčkami totiž přehrazeny jsou postranní lodi v některém oddělení; tím povstávají otevřené kaple a o jejich zdi opírá se loď hlavní, takže bývalých opěráků gotických nebylo víc potřebí. Ten způsob potom panoval v XVII. věku napořád.[2])

Lze skončiti o stavebních prácech kostelních. Celkem je patrno, že církevní stavitelství XVI. století u nás je chudo a že nad ně daleko vynikají stavby zámků v zemi. K stavitelským formám, jimiž stavěny měšťanské domy konec století, přibývá

---

[1]) Herain, Architekt. Obzor II., č. 7., str. 20. Stará Praha 185. [Čechy XIV., 2, str. 245. Chrám stavěn r. 1559, obnoven 1589—90.]

[2]) Herain, Ottův Slovn., Čechy 410. Lübke, Gesch. d. Renais. II., 140 vidí v tom chrámě ráz Scamozziho.

z kostelních staveb divná pseudogotika kostelů hřbitovních, jesuitské baroko vlaské, čiře vlaské dvě rotundy, a pokus o proniknutí renesance německé s gotikou v jednolitý celek. Naposled by se mohlo i uvésti, že kapucíni v Praze (1601) a v Budějovicích (1615) schválně stavěli beze slohu. Tedy i po stránce chrámové architektury je tu neurovnanost, pestrost, jako při stavbách světských. Co individuálných rozdílů bylo krajinou, vlivy sousedními, obrázkovými knihami! Věru nebylo na to času dost, aby vyvinul se pevný stálý nějaký sloh domácí; vždyť všecky formy tu vylíčené, a též jiné méně důležité, nevylíčené, vznikaly proběhem asi sedmdesáti let! Gotický sloh měl k svému rozvinutí dobrých půl třetího sta let! Máme-li ty přerozmanité práce stavební XVI. věku spravedlivě souditi, nesmí zrak a soud ulpívati na jednotlivostech, nýbrž vždy bude uvažovati celek budovy a proporce jejích částí, či jak (dle Schopenhauera) stavitel rozluštil zápas strnulosti s tíhou. A tu lze říci, že stavby jejich ukazují většinou rytmus, harmonii a vkus, z něhož by mohli se potomci učiti.[1])

Slovo ještě schází o tom, kterak stavitelé XVI. věku pořizovali vnitřek měšťanského domu. A tu nutno říci, jestliže při zevnějšku nemálo závisели na rozkaze toho kterého domu hospodáře, tím víc při vnitřku musili vyhovovati přáním a potřebám objednavatelovým. A ten byl jako měšťan vždy konservativní. Proto také v XVI. věku zůstává vnitřní výstavnost a rozdělení domu namnoze stejné jako bývalo v starší době. Pravidlem bylo, že dole za vraty byla otevřená síň — mazhaus, z něhož vedly schody do patra a do mazhauzu druhého. Z mazhauzu v patře vcházelo se do pokojů a do komor. Jedna světnice bývala a slula velikou a při ní byla komora spací. Ostatní komory a pokoje byly dle příležitosti rozházeny tu a tam. Dům v dolejšku býval klenut a často i v hořejšku, a to tím spíše, že nejeden měšťan měl na hořejším klenutí sklad obilí, ovoce — sýpku. Při renesančních úpravách stavitel ještě nejspíš podnikal změnu s okny, že je zvětšil, zdvojil a že jich, bylo-li lze, i primnožil. Ale jsou doklady, že i v tom děly se překážky. Když na příklad r. 1588 Baptista de Pertto stavěl v Praze nový dům „o mnohých" oknech, žaloval protější domácí pán, že je mu to nesnesitelno, poněvadž Pertto

[1]) Případ pražské věže u sv. Petra, kde výška k šíři jest v nepříjemném nepoměru, jest pravzácný (asi z r. 1590).

může mu „nahlédnouti netoliko do pokoje, ale i na stůl".[1]) Konšelé mu to nezakázali, jednak že stavěl „na ozdobu města", a jednak že v úzkých ulicích, když jsou okna otevřena, nejen viděti na stůl ale i do lože. Také zůstal v XVI. věku starý zvyk, jemuž se poddali i Vlaši při novostavbách měšťanských domů, že lepší místnosti, pokud dle situace domu bylo možno, kladeny k jižní straně, nejhorší komory k straně severní, nač se zlobí lékař Guarinoni (v době Rudolfově), maje za to, že by i na sever měly býti stavěny pěkné obyty, v nichž by lidé bydlili v letní době.[2]) Mluví z něho patrně Vlach. O individualitě stavitelů umělců budou soudy nesnadné, neboť výtvory XVI. věku závisely na objednatelích snad víc než dnes.

K prostičkým stavbám bráván zedník; k stavbě onačejší však vždy volán kamenník, ale jen takový, který uměl i zednictví. Byla to zásada nejen u nás; platila v stavitelské huti štrasburské, vídeňské,[3]) a vůbec všude za hranicí naší. Jen takový kamenník byl architektem. V XVI. věku obvykli žádati od architekta, aby znal Vitruvia a měl i vzdělání humanistní. Nelze pochybovati, že v XVI. věku dosti stavitelů bylo vzdělaných, ale o každém Vlachovi, který k nám přišel a našim mistrům díla ujímal, nechtěl bych to tvrditi. Stavitele zastupoval při stavbě po starodávnu parléř, palír, jenž mívá postavení předního tovaryše.

Že se zedníci a kamenníci k dílu mají nespěšně, to se jim vyčítalo vždy a tudíž také za celé XVI. století.[4]) Jakýs výklad té loudavosti snad je v tom, že byli nuceni choditi v letě do práce ve čtyři hodiny ráno a z práce v sedm hodin večer. Toť 15 hodin práce. Některá chvíle se odpočítala na jídlo, ale co zbylo, vždy ještě byl čas tak prostranný, že nenutil k pospíchání. Aby dva mistři pospolu nebrali dílo na sebe, aby mistr nebral dvou stavení pojednou a neutíkal s jednoho na druhé, to se mistrům cechovním v řádech zakazovalo vždy, ale dělali to. Špatným příkladem byli jim královští a svobodní mistři vlaští, kteří se řády nedali vázati. Dílo mělo býti dle řádů zednických a kamenických stavěno úpravně,

---

[1]) Arch. praž. č. 1158, 136.

[2]) Guarinoni Grewel der Verwüstung, 410, 419.

[3]) Jahrbuch d. Kunstsamml. d. Kaiserh. XV. 11849. R. 1563.

[4]) Arch. měst. pražsk. č. 1130, 75. Při stavbě školy v Turnově r. 1613 aby zedníci stavěli „raději, přidáváno jim s konev patok." Zápisy podobného rozumu nejsou příliš vzácny. Šimák, Archaeol. Pam. XVII., 247.

bytedlně; v Praze r. 1546 nařízeny osoby úřední, které by k dílům stavebním „v časech jistých" dohlédaly.[1]) Pro nestálé a negruntovní dílo mohlo býti soudně žalováno, a tu nutno přiznati, že poměrně dosti zachovalo se zpráv o dílech nestálých, negruntovních, na hromadu spadlých.[2])

Že Vlachové bývali odměňováni za svou práci větší mzdou, toť přirozeno. Všude oceňovali se nad domácí mistry a dělníky výše. Za pravidlo i u nás lze vzíti poměr platů, jak byl v polovici XVI. století v Bavořích: Když Vlachu platili za práci a jistou dobu po 10 zlatých, domácímu dali po 4 zlatých.[3]) V druhé polovici XVI. stol. u nás něco z toho příkrého poměru ubroušeno na prospěch domácích.

U nás ještě po starodávném zpusobě platila se mzda stavebním řemeslníkům na den; zmínil jsem se o těch věcech svrchu při mzdách tovaryšských, zde tedy jen pro celkový obraz budiž dotčeno, že za celou dobu až do r. 1586 v Praze platiti se mělo za práci v nejdelší dny (od sv. Jiří — do sv. Bartol.) tovaryši po čtyřech groších bílých (osm míšeň.), mistru o groš víc. Při tom byla strava.[4]) Do roku 1586 vlaští zedníci nepřímo přinutili pražské pány, že mzdě svých cechovních lidí přidali. Bralitě v ten čas vlaští tovaryšové „po ortu", to jest při nejmenším po 6 groších bílých (12 míšeň.), ba míní-li se „ort" rýnského zlatého, bylo to 16 krejcaru čili víc než 13 míš. grošu. Ustanoveno tedy v Praze, aby tovaryš na dlouhých dnech měl po 6 groších bílých (12 míšeň.) se stravou. R. 1605 nařízeno úřední sazbou dávati již po 15 groších míšeňských; ale z oučtu kostela sv. Martina v Praze r. 1602 víme, že tři leta před sazbou bral tovaryš na kostelní stavbě 18 grošů! Snad to byl Vlach. V Litoměřicích purkmistr Jan Kandorský z Kandorské Hory musil r. 1584 dávati vlaskému mistru 15 grošů míš. denně, tovaryši 13 grošů; ale byli nespokojeni, a mistr vynutil, až grunty vyžene nad zem, že musí Kandorský smluvit dílo „oukolem."[5]) Po bitvě bělohorské v Kutné Hoře r. 1626

[1]) Tamž č. 331, 171.

[2]) Winter, Kult. obr. měst 422, 424. Týž, Řemeslnictvo v XVI. veku. 121.

[3]) Lübke, Gesch. d. Renaiss. II., 9.

[4]) Tovaryši na zámku v Krakově (Vlasi) měli denně po 2—3 grosich; mistr murarz královský týdně po 2 zlatých. Tomkowicz. Sprawozd. Akad. umiejętn. Kraków. XIII., 7.

[5]) Arch. litoměř. Protokoly č. 27., fol. 52. V arch. zem.

nařídili mistrům dávati po 23 krejcarech a 1 denáru v den a tovaryšům po 18 kr. 2 d.[1])

Také bylo u nás obvyklo platiti při práci stavební od sáhu. To bylo spravedlivě možno arci jen při rovné zdi. O tu dvojí obvyklou způsobu bylo s Vlachy jednáno, když přišli stavět Belveder. Finanční úřad králův (komora) chtěla, aby se platilo tovaryšům na den, neboť — tak mínila — budou se při tom platu činiti rozdíly mezi tovaryši dovednými a učedníky. Ostatně, kdyby prý král měl platiti od sáhu, vždy bude platit více než méně. Stavitel Spatio však nechtěl o nádenní mzdě ani slyšeti; prý Vlachům nezvyklá; a dle sáhu to platiti nelze pro nerovnost zdi; navrhoval, aby znalci posoudili práci dle modelu a uznali, co zaslouží celkem, „úkolem" (r. 1538). Král Ferdinand rozhodl, kdyžtě Vlaši nevystavěli zatím nic jiného než zeď, ať se jim zaplatí od sáhu, až budou stavěti sloupy, klenby, pak se jim zaplatí dle smlouvy a odhadu.[2]) Potom chtěl mistr za sáh zdi půldruhého zlatého rýnského, zlatý po 90 krejcarech. Snad jich dostal. Kupní silou se ten peníz tenkrát rovnal při hovězím mase našim asi 10 korunám. Arci byla to zeď parádní stavby královské. Měšťané platili za sáh i jen po několika groších (také jen 6 grošů) a r. 1626 od sáhu zdi „pětičtvrtní" bylo platiti po 21 krejcarech.[3]) Tehdáž měl krejcar kupní sílu asi našich 20 haléřů.

Královští stavitelé mívali, jakož jinde už uvedeno, stálou měsíční nebo roční provisi. To sobě vyžádali a vynutili.

Čtoucí pomní ze seznamu těch umělců českého dvora, že provise bývala nestejna — byla mezi 40 kopami míšeňskými až po 200 kop či o něco víc, totiž 200 tolarů (tolar za 82 krejcarů, kdež kopa za 70)[4]).

Byl také plat měsíční, kterýž vydal obyčejně víc nežli výroční provise. Vrchní „paumistr" po měsících až i nad 700 zlatých sebral.

Práce oukolem ovšem nemohla jináče placena býti nežli smlouva a dle plánu nebo modelu, a tudíž dle pracnosti díla. Za příklad budiž vzpomenuto, že rozpočet na povědomou světnici sněmovní na Hradě Pražském byl v 3941 tolarech; stavitel Wolmut však

[1]) Řád Vřesovcův. Orig. v arch. mus. zem.
[2]) Jahrbuch d. Kunstsamml. d. a. Kaiserhaus. X., č. 6004, 6007, 6008.
[3]) Řád Vřesovcův z r. 1616. Arch, zem. mus.
[4]) Winter, Řemeslnictvo v XVI. věku. 54—93.

chtěl a obdržel 5000 tolarů.[1]) Klatovskou věž 24 sáhu vysokou stavitel smluvil postaviti i s kranclem za 320 kop grošu bílých (1557)[2]); bránu ve Stříbře u mostu r. 1560 smluvil Vlach Benedikt postaviti za 550 tolaru a za deset čtvrtí bílého piva.[3]) Je z pískovcových kvádru a z cihel bez ozdob zvláštních.

Při uměleckém řemesle zedníkuv a kamenníku nebudiž zazlíváno zmíniti se o hlinácích a jejich pracech. Hlináci robili z hlíny zídky k zahradám a k vinicím, chlévy, vymazávali světnice. Vápna se nesměli dotýkati pod pokutou. R. 1529 platí se v Praze hlinákovi za vymazání světnice pul čtvrté kopy grošu míšeňských. Nevíme, jak světnice byla veliká, ale v oučtech je zmínka o patnácti vozech hlíny, což poněkud poučuje o tom, kterak práce hlinákova ceněna.[4])

A na konec budiž při stavebním řemesle propuštěna zmínka o práci pokryvačské. V knize o řemeslnictvě bylo vyloženo, že i v Praze pokryvaču střech bývalo v XVI. věku málo, neboť i ještě v tom věku střechy většinou kryty bývaly šindelem a menšinou prejzy nebo břidlou. Krásné střechy prejzové o syté barvě s výrazným střídáním stínuv a světel jsou teprve ze století plného baroka. O práci přikryvačské XVI. věku řády cechovní nevydávají dobrého svědectví. Pražský řád z r. 1583 vyčítá přikryvačum, že dělali díla zlá a nestálá, že svým lezením po krovech víc škody nadělali nežli užitku, že neuměli vápno sobě připraviti, že za tovaryše brali lidi z jiných řemesel, kteří se tomu neučili. Tenkrát nařízeno, aby se vápno v strokvasích, které by nad spodními obruči čep měly, vodou z hojna rozpouštělo, lopatou míchalo, tak aby na dno padalo to, což kamenitého a nevypáleného, a což dobrého jest, aby čepem ven do místa připraveného vytéci mohlo. Také stanoven trest šatlavy mistru a tovaryši, kdyby na krovy lezli opilí.[5]) Že však pokryvači svou práci přece dobře uměli, o tom svědčí dosavad nejedno přikrytí monumentálních staveb (na př.

[1]) Tolar byl tehda za 68 krejcaru.

[2]) Kron. klatov. v mus. zem.

[3]) Soupis XXX., 203. Kamper, Wirth. Zovu ho Vlachem, ač autoři Soupisu, uvádejíce Volcha z Ferrolu, zcela správně nalezli, že Ferrol je ve Španělsku. Já tomu Španělsku však nevěřil, a čeští geografové mi shledali nemalou řádku podobných jmen v Italii a ve Francii. Jedno „Feriolo" je u Lago Maggiore, odkud naši Vlaši chodili.

[4]) Arch. praž. č. 2134, 8.

[5]) Z musea města Prahy. Z opisů dra Teige.

altán v Hradci Jindřichově). Krytí střech měděným plechem zavedl u nás jmenovitě v Praze král Ferdinand na Belvederu (1561), na svatovítské věži a kaplicích téhož chrámu (1563); také poněkud na Hvězdě (1556).[1]) Byla však nouze o mistry, kteří takové pokryvačstvo umějí. R. 1556 dává královský stavitel Wolmut zprávu, že není takových pokryvačů ani v Augšpurce, v Norimberce, ani v Čechách a v Rakousich; prý má jen tři z Míšně.[2]) Rok potom zjednal Wolmut nějakého slévače děl (buchsenmeister), který od centu měděného krytí žádal po 22 groších a 7 denárech.[3])

* * *

Do této kapitoly náleží ještě položiti slovo závěrečné o samostatných prácech kamennických. Čtoucí postřehl zajisté z dosavadního líčení dvojí druh kamenníku, tudíž dvojí druh práce. Stojí-li o kamenníku a staviteli Janu Baptistovi Bussim, že „jsa kamenníkem epitaphium dělati neumí,“[4]) z těch slov ten dvojí druh mistru i práce světle vyniká. Prostou kamennickou praci, k architektuře potřebnou, Bussi uměl, k ní nesl se jeho mistrovský kus, ale jemnější samostatné plastiky neuměl. Na to byli specialisté, sochaři, kteří sluli stejně kamenníky jako stavitel i jako prostičký skalník, jenž otesával v lomech kámen.[5]) Že v kamennickém oboru sochařském byli nedovední řemeslníci podle umělců, tohoť důkazy vidíme dosud na pracech zachovaných. Sochaři kamenníci hned po malířích chápali se záhy v XVI. věku mody renesanční. Užívali jí v dekoraci a co nevidět i ve figurální. Figury nabývají těl a vzezření přirozenějšího, vpadlý bok gotický přestane, řasnatý šat již nekryje tělo tím úzkostlivým způsobem, aby všecko v něm zmizelo. Nejvíc renesančních plastik kamenných týče se náhrobníků; jiných kostelních plastik jest v XVI. věku nápadně málo. Tu a tam vyskytne se některá kazatelnice kamenná, prařídko křtitelnice, nejřidčeji oltář z kamene. Příčina jest na snadě.

---

[1]) Stal se tu začátek nějakého měděného krytí, ač i šindel posloužil zároveň. Jenže střecha potom r. 1570 nahrazena novou jinou. Jahrbuch. XII., 8082. Viz Mádl, Z Prahy a z Čech, 86.

[2]) Jahrbuch XI., 7222.

[3]) Jahrbuch V., 4264.

[4]) Winter, Řemeslnictvo XVI. věku, 77.

[5]) Jen v Jindřichově Hradci, němčinou nasáklém, slul kamenník pildhaurem.

Kostel kupoval křtitelnice raději cínové, nežli kamenné, které proti cínovým byly nemotorny, a oltáře i kazatelny dřevěné byly lacinější i jemnější kamenných.

Pro svou mistrnou práci kamennickou za zmínku zvláštní stojí tři oltáře, z pískovce tesané, v Brozanech. Hlavní z nich, nad tři metry vysoký, zdoben po stranách toskánskými sloupy s příslušným trámovím dorským, což ukazuje k druhé puli XVI. věku. Na místě obrazů jsou na tom oltáři reliefy, vystavující stvoření světa, zvěstování a navštívení Panny Marie, večeře, umučení a vzkříšení Páně. Druhý oltář nižší má reliefní scény ze života Panny Marie a sv. Jakuba; orámování nesou karyatidy místo sloupu. Třetí oltář jest o jonských sloupech, mezi nimiž ukřižování a nahoře boží hrob. Ornamentní provedení tohoto oltáře chválí se jakožto znamenité.[1]) Že oltáře renesanční braly na sebe podobu sloupových architektur, to vysvitlo z hořejšího stručného popisu. Stalo se tak asi právě v prostřed XVI. století, jakož viděti na dřevěném oltáři zbraslavském.[2])

Kamenné kazatelnice držely se typu starodávného; řečniště, na sloupě nízkém postavené, ohraničeno bylo čtyřmi nebo pěti plotnami, na nichž reliefem obyčejně zobrazeni čtyři evangelisté se znaky svými. O pískovcové kazatelnici ve Vřešťově, kterou dal r. 1615 postaviti vděčný úředník panský Duchek Borovnický, víme však, že místo evangelistu a jiných světců na polygoně vytesány erby vrchnostenské,[3]) kteréžto hloupé chlouby neměl Jan Kordule ze Sloupna připustiti. V Roztoklatech postavena r. 1574 kamenná kazatelnice vůbec bez figurové zdoby, ale v náplních jsou vytesány sedmilisté květy.[4]) Chválí se kamennická práce na kazatelně v Charvatcích, v Přepeřích[5]) a j. V Přepeřích je to zajímavo, že tři kamenné plotny s evangelisty a dobrým pastýřem jsou vsazeny do kazatelnice dřevěné. Symboly apoštolů mají posy skoro komické. Ale práce je mistrna. Asi nejznamenitější kaza-

---

[1]) Soupis IV., Rondnicko 8—12.

[2]) Chytil, Malířstvo 172.

[3]) Soupis XXXI., 176. Novopacko. Cechner.

[4]) Soupis XXIV., 145. Českobrodsko. Podlaha.

[5]) Soupis IV., 103. Rondnicko. Soupis XXXII., 96. Turnovsko. Šimák. Kamenné kazatelnice hrubší řemeslné práce uvádějí se v Miletíně (1608), v Dolánkách (1596). Miletínská jest rozebrána a desky její vsazeny do zdi. Soupisy XXXI., 87; IV., 88.

telnice renesanční jest kutnohorská u sv. Barbory. Zdobil ji r. 1560 kamenník Leipolt. Jsou na ni evangelisté. Stříšky kamenných kazatelnic bývaly ze dřeva. Nad kazatelnicí právě nadepsanou dala r. 1665 zřídit Marketa Kamberská střechu gotickou (!) několik metrů vysokou.[1])

Z plastiky kostelní nejméně byly u kamenníků XVI. věku objednávány křtitelnice. V uměleckých Soupisech České Akademie dlouho hledáš, nežli najdeš renesanční křtitelnici kamennou. Podobu takové renesanční křtitelny asi z konce XVI. věku vizme v Čachotíně. Kotlík její jest vůkol zdoben žlábky (varhánkami); stojí na čtyrbokém podstavci, vyplněném diamantovým reliefem.[2]) Kropěnek kamenných shledáš v XVI. věku víc než křtitelnic, ale prostičký kotlík na vodu nevybízel k práci umělecké. Křtitelnice i kropěnky byly barvami pokládány. V Lanžově mají ze XVI. věku pískovcovou kropěnku, která byla pomalována červeně a žlutě.[3])

Naproti tomu všemu jest náhrobních tabulí z doby renesanční zachováno v městech i na vsích množství ohromné. V městech byli mistři kamenníci, kteří pořizovali jen náhrobníky. Zámožnější lidé chtívali býti v kostele pochováni, a na to musila býti parádní tabule kamenná. Pýcha urozených, nadutost měšťanská podle piety k mrtvému hrály tu snad vždy svou úlohu. Mnohý, nespoléhaje se na pietu pozůstalých, pečoval už za živobytu o svůj náhrobník. Na příklad paní Alžběta od „pěti korun" v Praze r. 1571 praví ve svém kšaftě: „Na sebe vodkazuji kámen mramorový bílý, který jest na stole na síni velký, aby, vynmouc jej, dali jej vložiti do jiného kamene a na mne položiti a na něm vytesati dáti jméno mý, jakž vobyčej."[4]) Nápisy české, latinské, německé bývají provedeny antikvou nebo frakturou v plochém reliefu, bývají vrýpány do kamene a pak černě napouštěny, aby vynikly.[5]) Kde kdo snažil se na kameni míti svůj erb; nebyl-li erbovník, užito pro parádu erbu cechovního nebo symbolu živnosti, kterou se nebožtík zabýval. Nejeden náhrobník erbem a nápisem se spokojuje. Kdož

---

[1]) Zpráva řed. Jos. Šimka.

[2]) Soupis XXV., 17. Chotěboř. Wirth. Jiná v Dolánkách z r. 1580. Soupis IV., 88. Roudnice.

[3]) Soupis XXXI., 78. Novopacko. Cechner.

[4]) Arch. praž. č. 2120, 118.

[5]) Dobrý vzor na opukových kamenech v Rakovníce.

věnovali náklad větší, dali na tabuli náhrobní vytesati figuru nebožcovu a možno-li i více jiných figur. Postavy jsou v příslušném kostymu dobovém, zhusta v zbroji rytířské, vdané ženy v čepcích a zavití ženském, dívky prostovlasé, často s věnečkem na hlavě; ty postavy buď klečí před křížem s rukama sepiatýma, či stojí, nebo polštářkem pod hlavou dává se znáti, že leží. Figuru kamenník obklíčil dekorativním rámem. Tím okrajkem rámovým někdy byl sám nápis, jehož písmena v rám sestavena.[1]) Obyčejněji však ozdoben kámen architekturou, sloupy a římsou renesanční. Od let šedesátých objevují se polosloupky a pilastry toskánské a sloupec dorický na těch kamenech.[2])

Od doby Rudolfovy tu a tam vlivy německé renesance jeví se (pískovcový náhrobník paní Semínské v Milovicích[3]) z r. 1589) a s nimi zároveň nesměle vystupují začátky dekoru barokního (náhrobník Horákovy z Milešovky u Maltézů v Praze r. 1586).

Vyskytují se zprávy o mramorových tabulích — malovaných. Jedna taková byla r. 1610 v Týně. Byla stará.[4])

Druhý typ náhrobníků renesančních, vzniklý v druhé puli XVI. věku, není jedna tabule kamenná, nýbrž dvě nad sebou s příslušnou architekturou. Jsou to epitafy jako malé oltáře. Hořejšek věnován světcům, dolejšek figurám nebožtíka a jeho rodiny. Epitafy tohoto druhého typu, rozšířené z Italie až po severní moře, bývají u nás vždy prací uměleckou, při náhrobních tabulích prvého typu střídá se umělec s řemeslníkem. Figury dosti často mívají přirozené proporce, tvář některého nebožce je patrný portrét, práce jest tesána jemně. Od řemeslných mistrů však jsou ony stlačené široké figury nadulých tváří (příklad na zevní zdi kostela sv. Jindřicha v Praze), ač naivní snahy po pravdivosti nelze upírati žádnému z těch plastiků ani z nejchatrnějších. Celkem však lze říci, že v náhrobnících bývá pramálo rozmanitosti, málo originálnosti, vyskytne se řídko kdy cos hlubšího, vniterného; figury jsou střízlivé, klidné a posa je strnulá, je parádní. O nic lepší nejsou epitafy v Němcích.[5]) Z epitafů tabulových jakožto zna-

---

[1]) Náhrobník Berkův v Týně, 1575. Obraz u Pollaka v Jahrbuchu XXIX., 2, 136.

[2]) Náhrobník Proskovského u sv. Víta z r. 1567. Ibid.

[3]) Soupis XXXI., 97. Novopacko. Cechner.

[4]) Arch. praž., kn. týnská 118.

[5]) Bode, Gesch. d. Plastik, 231, 232.

menitější chválí se mramorný náhrobník Lamberkův († 1551) v Nezamyslicích[1]); kanovník klečí tu před Kristem, kterého kladou v hrob. Jakožto práce výborná chválí se také náhrobník donínský ve Stavu, na němž bez nápisu vytesán chlapec a děvče.[2]) Ale nápodobně pěkně tesané tabule zná každý čtoucí ze svého nejbližšího okolí.

Z epitafů, majících architekturu oltářní, za zmínku stojí náhrobníky Brozanských z Vřesovic z r. 1573 v Brozanech,[3]) ale nade všecky vyniká česká práce lounského kamenníka Strašryby, postavená u sv. Víta v Praze v kapli martinické, jakožto epitaf Jiřího Popela z Lobkovic r. 1594. Jest složen ze tří kusů. Na predele stojí střední a hlavní kus o čtyrech korintských sloupech, mezi nimiž reliefní krajina. V oblacích jejích vznáší se sv. Trojice. Před tím reliefem klečí figura zesnulého, klečí na římse, tedy samostatně bez souvislosti s reliefem. V tom vidí se již nápad barokní, novota, vzniklá vlivy a obrázky z Nizozemí.[4]) Také v dekoru jsou již skromné kartuše a jiné motivy baroka. Nad střední částí jest hlavní římsa s nástavkem.

Tumby — celé kamenné čtyřhranné hroby kostelní — neměly v XVI. století objednatelů. Tuším, že objednávkou šlechtickou z posledních jest tumba Vojtěcha z Pernštýna z r. 1536 v Pardubicích. Socha nebožcova leží na příklopě. Sloh té tumby vbíhá do renesance. Královským nákladem vznikla konečně u sv. Víta v Praze vůbec povědomá tumba královská prací Alexandra Colina z Belgie. Dělal ji hromadu let, postavil ji r. 1589. Jest z bílého mramoru. Na víku leží postavy Ferdinanda I., Anny, choti jeho, a Maxmiliana II. Po stranách jsou mistrná poprsí Karla IV. a jeho čtyř chotí, Václava IV., Pohrobkova a Jiřího z Poděbrad.[5]) Je to nádherná práce nizozemská; v dekoraci jsou již kartuše a guirlandky, náběhy do baroka.

Ze světských plastik renesančních kamenníci robili kašny. Mnohá byla podle malého nákladu ovšem prostinká, ale snahu, aby

---

[1]) Soupis XII., 86. Sušicko.

[2]) Soupis XXXI., 154. Novopacko. Cechner. Pěkné náhrobníkové plastiky v Chrudimi. Soupis XI., 94, 98. Chytil.

[3]) Soupis IV., 14. Roudnice. Matějka.

[4]) Pollak, Jahrbuch XXIX., 2, 148. [Srv. čtyři dřevěná epitafia rodiny Nussů v kostele v St. Městě u Trutnova.]

[5]) Historii mausolea králov. viz u Chytila, Umění za Rudolfa, 10—11.

v městě byla kašna pěkná a na pochlubu, znáti z kšaftovních knih městských, kdež se na pořízení kašny odkazy činívají neřídkokrát. Z nejznamenitějších kašen renesančních byly lounská a staropražská. Obě již rozmeteny a zničeny. Onu stavěl r. 1572 Strašryba mistr. Skládala se z dvanácti tabulí, na nichž byly reliefy biblické, lvi, psi, trofeje, Fauni, Satyrové, Najady; nahoře stál Kristus se Samaritánkou.[1]) Staropražská kašna, založená dle Dačického r. 1593, ideou ani slohem tuze se nelišila od lounské. Byl na ni také všecek renesanční dekor i s Neptunem a podle něho z křesťanských světců sv. Václav. Václav Krocín, jenž jako primas a hospodář vedl až do r. 1596 počty o kašně, nezapomněl dáti vstaviti do ní na místě předním a význačném svůj erb. Znalec vidí v renesančním sloze této kašny již odchylku od směrů italských k směru severskému, baroknímu. Svědčí mu o tom bohatost forem, masky, kartuše, guirlandy, ovoce v tlustých věncích, což vše později stalo se v plastikách obecným.[2])

Soudím z některých fakt, že autorem kašny byl kamenník Pražák či Beránek. Beránek nebyl řemeslník, byl umělec; šlechtě dělal náhrobníky s erby, arcibiskupovi nabízel se postaviti oltář ve Slivenci, r. 1591 vytesal arcibiskupovi stůl mramorový a konečně r. 1600 městská rada mu vyčítá, že uvolil se „kašnu" bytedlně postaviti, a ona technicky byla vadna, což týče se zajisté kašny „Krocínovy", která byla před čtyřmi roky dobudována. Professor Mauder však nalezl na soše Pomony, která kašnu zdobila, písmena L W s datem 1596 a soudí tudíž, že kašnu stavěl Lačný Václav, který r. 1570 najal mramorný lom slivenecký. Otázka jest tedy sporná.[3]) Ale to už jisto, že znamenitá kašna ona v době, kdy všude — i v Němcích — převládaly práce cizinců,[4]) byla prací českou; tím větší hřích lidí, kteří z nevzdělanosti ji dali strhnouti.

Kamenníci vytesávali, jak svrchu mimochodem řečeno, i stoly a kdo ví, co ještě jiného, od velkých kusů až po onu formu marcipánovou na zámku v Hradci Jindřichově, do níž „pildhauer" za dvě kopy grošů vysekal panský erb.[5]) Kolik je v těch všech ka-

[1]) Viz Lumír 1855, 64.

[2]) Pollak, Jahrbuch, XXIX., 2, 162.

[3]) Viz o tom ve Zvonu r. 1909.

[4]) Vždyť na př. i v Augšpurce nejkrásnější tři kašny (1593) mají sochy od Adr. de Vries, který pobýval v Praze.

[5]) Fischer, Paměti. Soukrom. sbírka 38.

menných plastikách století renesančního práce české, sotva se zjistí. Mistrů známe dost, prací také dost, ale nevíme kterak k sobě náležejí. Ani nelze přisuzovati práce kteréhokoli města lokálním mistrům. Víme ť na př. o Rakovnických, Berounských a j., že sobě nákladnější práci objednávali v Praze.

Kamenníkovi nenechána k práci neobmezená vůle. Musil objednateli přinésti model, „mustr", náčrt příštího díla. Hradčanští 8. ledna r. 1618 poctili mistra, který přinesl model na kašnu, pintou vína za 17 grošů a 1 denár,[1]) což bylo patrně víno již vzácnější.

Plat za dílo nemohl býti stejný ani při témž druhu díla. Vždy bývalo na tom, jak se mistr s nakladatelem smluvili, při čemž přihlíženo také k tvrdosti materiálu. Za jednotlivé plastické tabulky („historie"), které urobil na Belveder Stella se svými kamenníky, placeno (r. 1541) po 15 rýnsk. zlatých nebo o něco výš – (po deseti korunách, toť dnešní kupní cenou asi 170—180 korun našich), – což bylo císaři tuze mnoho; vyčítáť (r. 1545), že Stella má službu měsíční a že kámen měkký, práce snadná, ať prý ji rozumní řemeslníci ocení.[2]) R. 1571 platí kdosi v Lounech za prosté dva kameny na hroby pět kop (asi za našich 65—70 korun), od jich vytesání a „napouštění textu" osm kop a 10 grošů míšeň. [3]) Náhrobní tabule rakovnického měšťana Štěrby stála v Praze r. 1608 16 kop. Mramorový epitaf Viléma z Rožmberka v kostele krumlovském (1593 až 1596), od jesuitů zničený, stál do tří tisíc kop.[4]) Král. hrobka na Hradě Pražském stála dle nezaručené zprávy 32.000 duk.[5])

Naposled služiž příkladem, kolik stála plastika za onoho času krátce po ráně bělohorské, zpráva císařova rychtáře Ostrštoka v Praze. Ten počítá, že „obraz" Panny Marie s děťátkem, jejž dal z bílého mramoru půl páta lokte zdéli vytesati, aby byl postaven na Týnském kostele místo husitského kalicha velikého, měděného a pozlaceného, bude i s vytažením nahoru a lešením státi do 700 kop grošů (což by dnes vydalo za 9000 korun) Do toho

---

[1]) Arch. praž. č. 123. Hradčan. kniha.

[2]) Jahrbuch V., 4094, 4118.

[3]) Arch. loun. 1. C. 16. 96. Za historie na Heidelberském zámku r. 1558 Alexander Colin obdržel po 28 zlat. rýn. Lübke, Gesch. d. Renais. 1., 326.

[4]) Arch. Pam. XV., 22. Mareš. Byla to práce Jiřího Bendla.

[5]) Ottův Slov., Čechy.

nepočítal korunu, sluneční paprsky, žezlo, neboť tyto věci „k okrášlení obrazu" byly pořízeny z husitského kalicha; na pozlacení těch okras chtěl dukátu dvě stě, jenže těmi měl býti pozlacen ještě druhý „obraz", který měl býti postaven na místo sochy krále Jiřího na témž kostele. Měla to býti socha Ferdinanda II., čtyři lokte vysoká; počítáno, že náklad na ni stane asi 480 kop (což dnes by vydalo nad 6000 korun).

II.

Práce malířské.

Práce malířské, jakož v předešlé knize vyloženo, týkaly se umění i praktických potřeb. Malíři, ani když r. 1595 pozdviženi z řemesla „na umění", nezanechávali prací natěračských. Oprávnění k všelikým pracím malíř cechovní dobyl sobě kusem misterským. Od Krakova a Vratislavě po Štrasburk všude stejně nařizováno mistrovským kusem namalovati olejnými barvami Matku Boží.[1]) Tuším, že malíři naši malovali matku boží dle staré tradice. Jen tak sobě vykládám tolik ze XVI. věku zachovaných replik povědomých madon století čtrnáctého. Udrželať se „česká" Panna Maria i v cechovních obrazech polských, kdež s ní druhdy zápasila o přednost Maria vzoru byzantského.[2]) Teprve v novém řádě pražských malířů z r. 1598 jest nařízena změna ve směru doby; netýkala se však figury — tou mohla ještě pořád býti Panna Maria zbraslavská či jiná — ale týkala se pozadí. Pozadím mělo býti „nějaké stavení a za tím položení krajiny nebo země s vrchy, lesy, horami a dalekým stavením, což se landšoft jmenuje."[3]) Matka boží měla býti malována v sukni červené, majíc okolo sebe modrý plášť a na rukou nebo na klíně držíc dítě. Viděti, že mimo ono krajinářské pozadí kandidát malířského umění neměl komposiční

---

[1]) Sprawozdania komis. do badan. histor. sztuki, VII., 3. Pangerl, D. Buch d. Malerzech. 17.

[2]) Sprawozdania VIII. CCXXXIII.

[3]) Řád v arch. praž. v rukop. č. 994, 156. Též v rukop. č. 324, 47. Otisk u Chytila v Malíř.

volnosti.[1]) Řemeslné stránky dotýkalo se další nařízení, aby kandidát „ošlechtil rám podle svého vtipu a umění, však aby na něm spatřeno bylo dílo bílé hlazené, na zpusob alabastru učiněné, a na tom něco v glanc aby bylo pozlaceno, tolikéž na stříbře aby zlatou barvou bylo zbarveno.“ Ustanovena byla také velikost obrazu mistrovského: zvýši pět čtvrtí lokte pražského a zšíři jednoho lokte.

Zajímava jest zpráva o výrobní opravněnosti obmezené, když shledán mistrovský kus nedostatečným. Tak cech staropražský určil r. 1569 Štikovi, aby byl v cechu jen cuprejtýřem (zubereiter, pozlacovačem) a malovat že smí jen tabule, nižší než loket, a kortyny.[2]) Pro veliký objem pracovní oprávněnosti malíři měli neustálé hádky s lidmi, kteří jim zvláště sprostné práce natěračské a sprostné sgraffitování přebírali.[3]) Proto chtívali ještě i v XVI. věku, aby řezbář byl u nich v cechu a pod dohledem, že si řezbářské dílo nefermežuje a nepokládá barvou sám; proto zakazovali malířským tovaryšům, aby u těch řemeslníků, kteří barev potřebují, nepracovali.[4]) Když šlo o barvy, na vše — i kdyby jen okenici bylo pomalovati, — měl býti volán malíř nebo cuprejtýř a lištář, kteří obojí musili přihlásiti se do cechu malířského, buď jako tovaryši nebo mistrové. Aby cuprejtýř došel mistrovství, byl povinen jeden kostelní postávník (svícen) stříbrem položiti a vyhladiti, zlatou a jinou barvou „naštrejchovati“; druhý postavník na zpusob alabastru na bílo vyhladiti, zlatem položiti a „v glanc“ (opak byl „v mat“) vyhladiti, místem barvami potáhnouti nebo na stříbře barvami prohlédajícími zbarviti. Lištář měl namalovati šest lišt „rozličnými cuky, ovocem,

---

[1]) Teprve v pražském řádě z r. 1669 čteme, aby malíř za mistrovský kus namaloval částku nějakou z života Krista Pána nebo Panny Marie, však ze svého vlastního vynalezení neb invencí.“ Arch. praž. č. 556.

[2]) Rukop. Krasoum. Jednot. č. 2, 108.

[3]) O rýsování na domech hádali se s nějakým tovaryšem již r. 1565 (arch. praž. č. 1239, 249); i v době revoluce r. 1619 malíři pražští prosí direktoru za potrestání „stolířů“. Arch. praž. 1483, 33. V XVII. věku i židé vydávali se do malířství pokoutního „najímajíce mnohé pokoje a jiná místa více k šmírování než k umělému malování.“ Arch. praž. č. 556; řád malířů z r. 1669.

[4]) Pak ještě v artikulích novoměst. z r. 1669: „Žádný tovaryš kunstu malířského nemá se u řezbářů, truhlářů, baumistrů, zedníků, kamenníků, sedlářů a podobných projednávati.“ Arch. praž. č. 556. Rukop. knih. lobkovic. v Praze č. 72, 46.

laubverky", ale každou jináče. Malované stropy dřevěné bývaly prací takových malířských lištářů, také rámy k obrazům dělali.

Získavše z uvedených kusů mistrovských pojem o sprostnější práci starodávných lakýrníků a pozlačovačů, ohlédneme se teď po umělecké práci malířské. Jest vubec povědomo, že malíř ani ještě v XVI. věku netvořil osobitě; práce jejich nebyly a nechtěly býti výrazem umělcovy osobnosti, jako to chtíváme dnes. U nás, v Němcích a v Polště i v době renesanční malíři recipovali, malujíce na základě hotových tištěných předloh, uměleckými proudy po vší Evropě rozšiřovaných. Tehdejší umělec byl by nerozuměl, kdyby se mu vyčetlo, že jest kopista, že není originálný, že je eklektik. Také technika práce bývala u mnohých mistru stejna, zvláště cechovní mistr by se byl ani neopovážil něco nového podnikati proti staré zvyklosti.

Znalci však v tehdejších prácech přece rozeznávají osobní notu, kterouž poznávají po tom, co a jak si malíř z předlohy vybral, co změnil, co ze svého přidal, kterak jináče skupiny figur sestavil, kterak obraz perspektivně účinněji prohloubil, než bylo na předloze a jakých užil barev. Rozvoj či dějiny našeho umění malířského v XVI. věku bude lze definitivně vylíčiti, až se vykonají zevrubné studie uměleckohistorické o veškeré pozůstalosti malířské. Chytilovi náleží zásluha, že práce malířů v Čechách, pokud je dlouholetým studiem obsáhl, kriticky roztřídil.[1]) Bude ještě dlouho úrazem, že nejsou všecky všudy práce sebrány, sepsány, a pak to, že jsou práce zachovány, jichž autor nepovědom, a naopak známe malíře, aniž víme, co robili.

Chytil podává kritický rozbor svuj jedním proudem: my sobě pro přehled snadnější rozdělíme malířské práce ve čtvero období, při čemž arci vždy na paměti držeti jest, že změny slohu a komposice v XVI. věku rychle hnaly se za sebou a pak trvaly všecky svorně podle sebe.

P r v n í o b d o b í kladu od r. 1526 po r. 1550. Tedy první skoro čtvrtstoletí panování habsburského. Je to doba, v které se v našem malířství tu a tam jeví některý vliv předloh německých. Naši umělci od hrany řečeného století vybavovali se z tradic gotických; přibírali nejeden italský motiv renesanční do svých prací,

[1]) V publikaci Malířstvo atd. Při miniaturách měl nejednoho předchůdce. Z těch nejvážnějším jest Vocel, jehož bystré a znalecké soudy platí na mnoze potud.

v dekoraci vyskytují se vásy, festony, putti; figury jsou přirozenější a při komposici jsou rozestavovány volněji, do hieratických či „duchovních" maleb vniká lecco světského, vedle kobercového pozadí na obrazech některý mistr pokusil se namalovati architekturu renesanční, ba i krajinu, arci ještě velmi prostým způsobem, který působil malíři patrnou obtíž. A do té české protorenesance vneseny předlohy ze severních a západních Němec. Ze severu, ze Sas, bezpochyby přišly s německou reformací náboženskou. Od let dvacátých jest dle některých badatelů znáti u nás vliv Lukáše Kranacha (1472—1553), dvorního malíře saského. Kranach nebyl mistr prvního řádu. Maloval i řezal obrázky. Přírodu pozoroval sic bystře, ale byl povrchní. Bral umění příliš po obchodnicku.[1]) Nepochybuji, že malíři v Čechách jeho hlavní práci — Passional Christi — znali a že znali ještě jiná díla jeho (jedna oltářní tabule, od něho malovaná, byla u sv. Víta až do kalvinského obrazoborství r. 1619),[2]) ale věřím Chytilovi, že vliv Kranachův na určité práce v Čechách nesnadno jest dokazovati, zvláště soudívá-li se tak dle německých kostymů. Vždyť v té době česká šlechta libovala sobě v modách německých, a takž měl — jmenovitě pražský malíř — modely své na ulici a nemusil pro ně ke Kranachovi.

Poněkud bezpečněji lze dokazovati vlivy norimberské. Tu byl geniální Dürer (1471—1528). Ten, vyraziv z cechovního malování, naučil se pokroku ve Vlaších. Naučil se perspektivě a komposici a pak šel svou cestou osobitou dále. Byl v komponování realistou, který mnoho bral z přírody, ale byl i malířský básník a romantik, který všecko přeplňoval a stylisoval víc, nežli realism snesl. A při tom všem po mém soudě zůstal vždy hodně tvrdý v kresbě a hranatý, jako pravý Němec. Maloval a ryl lidi, krajiny a nevyčerpatelný byl v ornamentech. Jeho dřevořezby a rytiny („kunšty") rozbíhaly se po všem Německu, žena jeho jezdila s nimi po trzích[3]); rozběhly se předlohy jeho do Čech a do Polska.[4]) Chytil pozoruje vliv Düreruv u nás teprve od r. 1530 (Obrazy pašije ve Slavětíně z r. 1531), před tím stopy jeho předloh nejsou valny.[5])

---

[1]) A byl též obchodníkem skutečným, měl apatyku a obchod s papírem. Schulz, Einführ. in d. Kunstgesch. 321. Kristeller, Kupferstich 232.

[2]) Mádl, Obrazárna Rudolfa II., 20.

[3]) Singer, Gesch. d. Kupferstichs. 46.

[4]) Maryan Sokolowski Histor. Sztuki. Tom. VII. Seš. IV.

[5]) Chytil, Malířstvo 133, 153.

Není pochyby, že i od norimberských a franckých mistrů druhé řady donášeny k nám rytiny. Nejeden obrázek biblický u nás zdá se mi ukazovati k norimberským Behamům, což ovšem náleží rozhodnouti odborníkům. Beham Bartel a Hans (1519 až 1550) mohli býti našim malířům příjemnější, poněvadž v umění svém byli víc Vlachy než Němci.[1]) Už to význačno, že první z nich opouští nepokojné gotisující tvrdé stylisování záhybů na ženských sukních a stylisuje italskými vláčnými liniemi, jako v Čechách dávno už bylo zvykem.

Pokud Holbein (†1543), malíř dle Muthera chladných harmonií barevných, jehož dřevoryt socialistický a antiklerikální Rej smrti v Čechách znali a otiskovali, působil v zdejší umění malířské, to musí ještě býti vyšetřeno. Maloval plnou renesancí vlaskou a obliboval měkké linie.

Nesnadno říci, vycházel-li v této periodě nějaký osobní vliv z cizích malířů. Bylo jich i v Praze velmi málo. Vlachy znám jen dva onačejší, z nichž jeden — Florian — r. 1546 maluje na palácovém průčelí. Víc bylo Němců. Byli to dvorští malíři Ferdinanda krále i syna jeho.

Při tabulovém malířství této periody vlastně známe jen jediného českého umělce. Je to lounský Jan Vrtilka (†1538), jemuž se pravděpodobně přičítají tři zachované obrazy.[2]) Z ostatních malířů asi výborný byl Adam Travný, ale o tom známe jen chválu souvěkovců a ne obrazy. Vrtilka přechází sem z doby předešlé. Chytil chválí jemné provedení prací jeho a cit hluboký. Andělíčky maluje po způsobě Kranachově, ale vyniká nad něho umělecky. Malby Travného padly by v konec této periody. Maloval-li dle zprávy souvěké města, skály, moře, nebe, hvězdy, a maloval-li je v samostatných kusech, byl by to náš první krajinář, jako v Němcích o málo dřív řezenský malíř Albrecht Altdorfer (†1538). Ten dal krajině, která do té chvíle i na dále pak zdobila pozadí figurných obrazu, v samostatném obraze uměleckou platnost. Zvlášť alpské krajiny se mu chválí.[3]) Jináče byl v krajinářství romantik. Z anonymních prací deskových z tohoto období, v němž se maluje způsoby, jak se dotud vyvinuly v Čechách s ne-

---

[1]) Kristeller, Kupferstich 136.

[2]) Chytil, Arch. Památ. XVI., 555. Týž, Malířstvo 163.

[3]) Viz o něm Muther, Gesch. d. Maler. Kristeller, Kupferstich 233. Bredt, Jahrb. d. Alpenverein. 1906, 1907.

valnými reminiscencemi německými, uvádí se obraz zavraždění sv. Václava v chrámě svatovítském v Praze. Je z r. 1543; je to komposice děsně naturalistní — bratrovrah kope sv. Václava — a diváci mají německý kroj [1]) Chytil kromě toho uvádí z téhož chrámu Madonnu s kanovníkem, zbytky mariánského oltáře v obrazárně strahovské, jejichž teplou a stkvělou barvu chválí, a pak nadlidské figury světic z oltáře týnského, hrubě malované (teď v Rudolfině).

Z venkovských tabulí této periody stojí za zvláštní zmínku archa bydžovská, jejíž původ kladu však blíže k počátku XVI. stol., a nikoli do let čtyřicátých, jak se tvrdí. Již ty čárkované vlasy a vousy, ne nepodobné vlasům archy rakovnické (z r. 1496) vylučují dobu pozdní. Archa vystavuje v hlavním kuse večeři Páně. Poněvadž obraz jest obdélník postavený na úzkou stranu, do níž mistr vtěsnal kolem stolu všecky osoby, vyplynula z toho největší chyba malířova, nešťastná perspektiva. Srazil apoštoly úzce k sobě, Krista pozdvihl tak naivně že nesedí, ale za Janem stojí; také apoštolové nejbližší Kristu jakoby stáli. Kdyby však seděli, musili by seděti dva na tom apoštolovi, který vystrkuje hlavu mezi jejich hlavami. Jináče je skupina živá, hlavy jeví karakter a pohnutí. Na vnitřních křídlech bylo malování, v Čechách jedinečné. Nebyli namalováni, jak zvyk, světci, ale dva domácí kněží, a ne poníženě klečící, ale stojící. Ty dvě figury, podobizny pevně malované a dobře kreslené, po bitvě bělohorské fanatičtí vítězové dali přemalovati. Barvy obrazu jsou syté. Vliv Düreruv patrn. Znalci vidí v té arše práci, které náleží význačné místo v českém malířství.[2])

Za zmínku stojí i zbytky archy v museu chrudimském, v nichž mezi českými světci pravděpodobně vymalován Hus v komži, s pleší a s kalichem.[3]) Tváře jsou tučné, šablonovité, jako bývají leckdy v kancionálech. Sem náleží v Čimelicích obraz tabulový, vystavující tři krále. Madonna je prostovlasá, dítě jeví radost z daru králů, kteří až na jednoho mají tváře bezvýrazné. V pozadí jest ještě koberec a ne krajina.[4]) Oltář skládací

---

[1]) Soupis, Hradčany I., 241. Podlaha, Hilbert.

[2]) Mádl, Archaeol. Památ. XIV., 91. Kašparovy Paměti. Honza. Arch. Pam. XIX., 110.

[3]) Upozorňoval na to prof. Šolta.

[4]) Soupis XXXIII., 49. Jos. Soukup. Na pásce má Baltazar JZRME, což vysvětliti neumím.

v Chlumíně svědčí o předloze Dürerově.[1]) V Chorušicích zachovala se Pieta, na dřevě malovaná z r. 1539. Je to matka boží, chovající na klíně mrtvého syna. V malbě jsou takové Piety i potom daleko vzácnější nežli v řezbě. Malířům starší doby bývala Maria krásnou paní, bohyní, často orodovnicí, pak mladá matka s děťátkem. Tu je matka bolestivá se zsinalou mrtvolou.[2])

Pokračováním archaeologických Soupisu v Akademii dovíme se zajisté ještě o leckteré zastrčené tabuli, ale celkem lze říci, že deskových obrazů duchovního malování zachovalo se ze XVI. věku málo. Jednak nová protestantská víra obrazů tuze nemilovala[3]), a co se v její době namalovalo přec, to zase ničilo vítězné katolictví, a na konec přišel vandalismus doby Josefovy a puristé.

Ze světského malování u nás vznikly tabule podobizen jakožto samostatné kusy již v XV. věku, ba snad ještě dříve; aspoň zpráva, že illuminátor Pavel († 1533) chová tvář císaře Karla a jiné tři tváře těch panicu, kteří dali stavěti kostel na zámku Pražském, může se vztahovati na obrazy z doby Karlovy.[4]) Ale i v této periodě samostatné portréty týkají se jen dvora a šlechty. Měšťanova podobizna dostávala se vždy ještě jen na kostelní tabuli náhrobní či epitaf nebo do kostelních kancionálů. Do této periody náleží podobizna Václava z Kolovrat v Rychnově z r. 1527 a podobizna Vratislava z Pernštejna v Roudnici, kterou maloval mimo jiné ještě kusy dvorní malíř Ferdinandův Seisseneger. Tvář a kožešina zlatého rouna jsou výborně malovány. Mistr německý tu dle úsudku znalcova nápodobil Tiziána.[5]) Sem hodí se zmínka o podobizně jednoho z Trčků z r. 1516. Neznámý autor namaloval českého pána v biretě, jaké maloval na kontrfektech Dürer.[6]) Právě tato podobizna svědčí, že nemalovány portréty tehdáž se slavnostní a nápadnou posou jako v době pozdější. Malíř patrně snažil se namalovati model svuj věrně a prostě. Na měšťanských podobiznách dokonce pozoruješ spíš ostych nebo

[1]) Chytil, Arch. Památ. XV., 612.

[2]) Soupis Akad. VI., 49.

[3]) Reformací úbytek tabulových maleb na Moravě. Prokop, Mähren in künstl. Bedeutung 892.

[4]) Arch. praž. Miscell. z desk č. 92. P. 8.

[5]) Soupis XXVII., Roudnický zámek. Dvořák, Matějka. XIV. Na str. 83. je reprodukce.

[6]) Podob. má kníž. Fr. Auersperg. Slabá reprod. v mých Dějinách kroju 309.

všední skromnou fysiognomii, která se arci hodí do okolí obrazu, a to okolí byl kostel. Takž bylo i v periodách následujících dlouho. Na kostelních tabulích stojí za zmínku českého mistra Vrtilky podobizny měšťana Kašpárka a jeho ženy na obraze Madonny v Plzni u Františkánu. Týž mistr namaloval na epitafě v Šopce portrét klečícího rytíře, ale rytíř má buclatou tvář desetiletého chlapce. Vypadal tak?

Zachováno-li z tabulových obrazů oné doby málo, tím méně udržely se při životě malby nástěnné, jsouce výtvory mdlejšího trvání. Nejznamenitější jsou fresky na hořejší stěně kaple sv. Václava na Hradě. Jsou to scény ze života toho světce. Umělec nepovědomý — bezpochyby domácí — komponuje živě.[1]) Kostymy však skoro vesměs jsou německé z let 1520—1530, což by ukazovalo k předlohám německým. Že naši malíři té doby uměli dobře pořizovati nástěnné malby, to patrno z návrhu arciknížete Ferdinanda, učiněného králi r. 1548, aby na Hradě dal malovati domácími mistry a ne cizími.[2]) Spíš po starodávnu nesou se fresky venkovských umělců. Tak malovány jsou scény ze života sv. Ambrože ve Vícově. Podle šatů kladu je do této doby a ne do XV. století; také se mi nezdá scéna, kde Ambrož nad kýmsi drží kropáč, býti císaře Theodoricha pokání, než vymítání ďábla.[3]) Do této doby bezpochyby náleží freska, objevená nedávno na jednom domě v Pardubicích (Wernerův dum); je tu panoš s oštěpem, blázen s rolničkami, dáma se psem a sokolem; k dekoraci slouží granátové jablko.[4])

O miniaturních malbách kostelních knih zpěvných, které v době předešlé byly chloubou českého umění, nelze do polovice století XVI. mnoho pověděti. V Praze pracoval ještě z doby předešlé výtečný malíř Pavel Mělnický, jehož kancionál lounský spadá do r. 1530. Pavel jest repraesentant české školy, jejíž práce vždy svítily skvělou barvitostí, školy vždy nakloněné k realismu, opřenému u Pavla o vlivy nizozemské. U něho vyskytují se také první

---

[1]) Dle Chytila, Malířstvo 169. Soupis Hradčan. Podlaha, Hilbert. Tab. XX.

[2]) Jahrbuch X., 414, 61. Chytil (Malíř. 50) míní, že zdejší mistři neuměli nástěnné malby velikého slohu.

[3]) Soupis XXV., Přeštice. Vaněk, Hostaš. 94. Již také ten nápis „diabolus torquet".

[4]) Sakař v Časop. přát. starožit. XVII., 182.

nejisté stopy předloh Dürerových.[1]) Z téhož svrchupsaného roku (1530) jest starší graduál chrudimský, v němž podepsán u jednoho obrázku již Jan Táborský. Po Pavlovi Mělnickém jest u nás v miniaturní práci jakési zemdlení patrno. Snad nebylo dosti objednávek; uváděno k nám nové náboženství luterské, bylo — zvláště v hlavním městě — dosti hádek o víru, byla nejistota, co a jak dle „pravého křesťanského vyznání" zpívati a tudíž do knih zpěvných psáti. Proto snad vázlo malování. Ale přetržení, jak se za to má, nenastalo. Vždyť právě ten rok, co končí život Pavel, začíná Táborský. Ten, vstoupiv r. 1537 mezi pražské měšťany, zřídil si pověstnou dílnu na kancionály. Z ní r. 1537 vyšel latinský kancionál klatovský; r. 1541 jeden z kancionálů svatovítských. Ke konci této periody postřehuji v archivě města Prahy odkazy na nové knihy zpěvné. Tak pro příklad r. 1544 Kateřina Bartoškova odkazuje k záduší sv. Haštala 50 kop „na graduál." Kateřina sukenkroječka r. 1546 dává peníze „na knihy české pergamenové, které sobě (u sv. Mikuláše na Starém městě) jednají, aby jazykem přirozeným chválili boha."[2]) Pergamenový ten kancionál mikulášský v skutku pak psán a malován r. 1549.[3]) Takž nevidím v této periodě přetržení něžného umění miniatur českých.

Při zdánlivé nečinnosti v drobnomalbě zdá se mi, že dosti práce měli illuminátoři, kteří po vynalezení knihotisku vyplňovali barvami obrysy tištěných obrázků v knihách a ovšem také samotné dřevoryty a rytiny. Zachovalo se několik mešních knih, doma i v cizině tištěných, jichž dřevořezby jsou barvou položeny.[4]) Illuministé XVI. věku byli řemeslníci, proto v cechu sedali teprve za nejmladším malířem. Že prací jejich jest kolorovati hotové obrázky, to lze vyčísti z misterského kusu, byť teprve r. 1598 v řádě pražském uvedeného. Illuminista měl sobě zjednati dvě „figurky po mědi tlačené, kteréž kupferštychy jmenují, jednu obraz P. Marie s děťátkem a druhou, jakou sobě sám vybere. Ty figury má illuminovati barvami pěknými prohlédacími (vodovými) a stálými; ta figurka, na níž obraz P. Marie jest, ta má býti fermežována a zlatem třeným v místech nejlepších vyzdvižena."[5])

---

[1]) Chytil, Malířstvo 153.

[2]) Arch. praž. č. 2142., X., 3. X., 18.

[3]) Arch. praž. č. 2129, 198.

[4]) Jeden missál u Křižovníků, v Lipště tištěný r. 1522.

[5]) Arch. praž. 994, 156. Též č. 324, 47. Otisk v Chytilově Malířstvu.

Měl-li se pustiti do illuminování tištěné knihy malíř, tomu ovšem knihtlačitelé jako už v předešlé době zanechávali prázdné místo pro vymalování iniciál, a malíř — jako to viděti v misálu v Hořelicích[1]) — iniciály vmaloval a po krajích listu pořídil ozdoby z rozvilin a jiných přídavků, jak to malíři miniatur dělávali v psaných knihách.

Práce kartnéřu, kteréž řemeslo se v Praze vyskytuje hojněji od r. 1535,[2]) jest větším dílem illuminátorská. Kartnéř totiž barvou vyplňoval kontury figurek, zvířat, plodu, žaludu, bubnu a jiných karetných znamení. Některý si vyřezal ta znamení v dřevě, v štoček sám, a vytisknuv, pomaloval je. Z této první doby u nás karty se nezachovaly.

V měšťanských domácnostech ani v hlavním městě za této první periody obrazů nenajdeš snadno. Vyskytne-li se řídko kdy nějaká „figurka" v inventáři, mám za to, že to byla kolorovaná dřevořezba, neboť dřevořezby za všecken čas lepeny na plátno a vkládány do rámečku.[3]) Je význačno že pražský doktor Švancara z Tepence, erbovník, který žil v této první periodě, neměl ani takové figurky. Knih měl dost, obrázku ani jediného. Spíš se podaří v inventářích měšťanských najíti koberec „s malbou". S jakou malbou, nelze říci. Obrazy patrně byly na ten čas jen na hradech panských. Umění nebylo ještě dost demokratické.

Druhé období malířství v Čechách plyne mezi lety 1550—1570. Je to perioda, v níž převládají vlivy vlaské. Německého působení není znáti, neboť po smrti Dürerově, jehož nástupníci neměli již jeho individualní síly, Němci sami svým malováním přiklonili se ke klasicismu italskému. Práce jejich byly na mnoze padělkem vlaským.[4]) Němci pak sami v tiscích rozšiřovali vlaské vzory. Na příklad povědomý Virgil Solis († 1568) nadělal toho rázu předloh v Norimberce do set; zdobil vlaským slohem knihy v Norimberce vyšlé a též k nám zasílané. Také byly u nás, jmenovitě v Praze po malostranském ohni, když šlo o opravy

---

[1]) Z r. 1508. Soupis XXVI., Kladno. Wirth. 46.

[2]) Vít na Starém městě r. 1535; snad Čech. R. 1546 jiný (Helmreich) z Norimberka. Týž rok jiný (Sorg) z Augšpurka, který sám také karty ryl a byl malíř. Karty hrací arci vyskytují se v nejstarších mědirytech cizinských — už r. 1446. Singer. Gesch. d. Kupferstiches.

[3]) Což uloženo i tovaryši illuministovi za misterský kus.

[4]) Schulz, Einführ. in d. Kunstgesch. 435.

na Hradě, osobní styky s italskými malíři teď hustější a důvěrnější. Připomínám Františka Terzia, jenž do Prahy králem volán, aby maloval varhany u sv. Víta (1554). Byl vyučenec benátský.[1]) Měl přátelské spojení s našimi lidmi a kreslil obrázky do biblí Melantrychovy, vydané r. 1570. Jiný Vlach Dominik Pozzo a Ferro Jan byli určeni k tomu, aby (1563) malovali cyklus českých panovníků v obnoveném soudním sále. Podali návrhy, ale k práci nedošlo.

Podružnější byly tou dobou u nás vlivy nizozemských předloh. I Nizozemci dřív než jiní, opouštějíce gotiku, putovali za uměním do Italie. Také obchod jejich má o nové umění zásluhu; neboť počátkem XVI. věku světový obchod obrátil se k Antwerpám a za nedlouho již má cech malířský v témž městě na tři sta členů![2]) A u těch ujala se renesanční moda. Dle italských předloh obratně komponovali novým slohem; figury před tím suché, strnulé, oživují, zavádí se dekorace vlaská, malují se renesanční architektury a nahoty těl. Ovšem Nizozemci podrželi ze staré domácí školy energii a porozumění přírodě. Co od nich v předlohách vyšlo do cizího světa, působilo vždy slohem jasným, dobrou kresbou a dojmem pravdivosti.[3])

Bezprostřední, osobní vlivy nizozemské zastupuje u nás v Praze v této době malíř Florian Abel, rodák sic z Rýnského Kolína, ale uměním Nizozeman vlaský. Je známo, že v Praze maloval 22 historických scén a skupin, některých velmi rušných, dle nichž byly pořízeny plastiky náhrobku Maxmiliánovu v Inšpruku. Vliv jeho na pražské, do jejichž cechu r. 1556 vstoupil, je nepopíratelný. A zase naopak česká historie působila na něho, jakž viděti na českém vojště a husitských zbraních jeho bitvy v Sulcpachu.[4])

Byly tedy u nás v tomto období vlivy klassicismu vlaského s podružným vlivem nizozemským, ale v podstatě to byly vlivy jednostejné, vždy hleděl z nich podklad vlaský a umění malířské bylo takřka uniformováno od Adrie až po moře Severní. Na obrazech všude jeví se již plná renesance, v malovaných archi-

---

[1]) Viz o něm Ilga v Jahrbuch IX., 235.
[2]) Glück, Beiträg. zur Gesch. d. Antwerp. Maler. Jahrbuch XXII., 3.
[3]) Fromentin-Jiránek, Někdejší mistři II.
[4]) Chytil, Malířstvo 178.

tekturách[1]) a v jednotlivých ozdobách. Modelace těl je měkčí, figury bývají po italsku lehčí, mívají gracii krásných žen, ale někdy přece přemršťuje se v jejich plastických formách. Nahé tělo maluje a rýsuje se teď dosti obyčejně, neboť mythologie nahoty chtívala, a umělci libovali si v té animální kráse. Antické kostymy místo kroju souvěkých se množí vzory italskými. Skupiny osob komponují se směleji do hloubky, relace osob a věcí k prostoru stává se pravdivější; výjevy biblické, bitvy, vše skládá se po vzorech z Italie. Na obrazech svatých a světic přestává duchovní, kostelní styl archaistní a objevuje se vliv světský, moderní. To však časem stalo se závadou, že jednotlivé figury měly po anticku klidné, chladné, slavnostní postoje; jeť věru tehdejší renesance malířská silně deklamační.

V tomto druhém období za vlivů italských stojí zase nejsamostatněji miniaturní malování. To jest a zůstává naším, českým. V této době malovalo se knih kostelních mnoho, odkazy peněžité na ně jsou teď hustější, někdy táž osoba i na dva kancionály zároveň odkazuje.[2]) Chápeme, že v té době mohla zmohutněti v Praze „dílna" kancionálů uměleckého písaře Jana Táborského (†1572), kterýž od r. 1537, kdy vznikl jeho kancionál klatovský, dle v astního oznámení již do r. 1565 pořídil na dvacet takových velikých malovaných knih zpěvných; arci pořídil je pomocí malířů, z nichž největším umělcem byl Fabian Puléř. Tím mistrem dostoupilo naše drobné malířství vrcholu. Znalec vykládá ho za umělce tvořivého (což v době eklektismu chvála nemalá) a v koncepci ozdob přímo geniálního.[3]) Práce jeho zachovaly bohužel se pouze v pěti kancionálech; ve svatovítském (1551), v čáslavském (1557), žlutickém (1558), týnském (1559) a v lounském (1568).[4]) Puléř jako

---

[1]) Kterak Nizozeman Jan Gossaert († 1541) již v předešlé době přemršťoval v architektuře, to viděti na jeho obraze, jenž po r. 1619 dostal se na hlavní oltář u sv. Víta v Praze (teď v Rudolfinum). Celý obraz je vlastně architektura sloupová se schodištěm a v tom mizí figury Lukáše a P. Marie.

[2]) Na př. v arch. praž. č. 2142, fol. DD. 14 r. 1559 odkazuje Barbora Chomutovská na české graduály u sv. Havla a u sv. Štěpána Velikého.

[3]) Viz obšírně u Chytila v Malíř. 181.

[4]) Čáslavský je ve Vídni. Psal o něm Čermák v Arch. Pam. XXIII., 19. O svatovítském ref. Podlaha, Soupis. Praha II., 2, 235. O žlutickém a j. Vocel, Arch. Pam. III. Týnský je teď u Křižovníků.

jiní naši malíři té doby drží se v miniaturách v dekoraci kancionálů na obrubě listů starých českých tradic; užívá vždy ještě týchž motivů z botaniky, maluje bodláčí, lusky, růže, lupeny a květy všeliké, rozviliny vyplňuje zvířecími genry, obyčejně s humorem (v kapitulním graduále na př. opice troubí). Mně se však zdá, že dekoraci přeplňuje; je hustá, těžká. Z italských předloh u Puléře pochází plastika figur, ono lehčí a živější seskupování osob a perspektivně přirozenější obrázky krajinářské. O technice jeho píše Vocel: „V obrazech doby, jejímžto zastupitelem je Fabián, vyskytuje se změna jak v technickém tak i uměleckém jich vyvedení. Barvy jsou téměř naskrze hustě kladeny; v době této již smíšené barvy a přechodné jich tóny se vyskytují, a tudíž okrouhlost a plnost plastická, obrazy ke vzorům přírody přibližující, povstává.“[1]) A Chytil vykládá,[2]) že mistr někde užívá k označení obrysů a odstínů i péra a kombinuje kresbu s malbou. Kolorit jeho bývá lesklý, zářivý, jakž to české školy vůbec zvykem.

Do tohoto období a takřka ke škole Puléřově náleží mimo jiné graduál chrudimský asi z r. 1570,[3]) zhotovený dvěma umělci nepovědomými, způsobem namnoze Puléřovi příbuzným; v této knize již sklon k nizozemským vzorům patrný. Sem náleží též kancionál českobrodský (teď v univ. knihovně), malovaný od l. 1557—1570. Jest v něm živě zobrazena hromada mistrů a tovaryšů při řemeslném zaměstnání a několik podobizen. Signatura I. a S, na kterou Chytil u jednoho obrazu upozornil, trvám, že se hodí na Jana Sadovského ze Sochačova, mistra novoměstského (1564—1582), který takového díla byl schopen.[4]) Podotknouti jest, že v kancionálech již za této doby nebývají všecky obrázky stejných hodnot uměleckých. Ruce mistrné již střídají se s rukama nedovednýma nebo neochotnýma. Zachovaly se z této doby také kancionály, jejichž malby vesměs mají cenu nevalnou. Náleží sem kancionál i graduál řezníků novoměstských (1567, 1574), kteří patrně nechtěli malířům mnoho platiti.

Z tabulových obrazů této doby nezachovalo se téměř nic. Ale víme, že naši mistři je malovali. Takž zajisté zapsáno, že Fabián Puléř maloval kostelní archy.[5]) Náleží-li, jak soudí spisovatel

---

[1]) Archaeol. Památ. III., 247.
[2]) Chytil, Malířstvo 183.
[3]) Soupis Akad. XI., 118. Chytil, Arch. Památky XV., 609.
[4]) Winter, Řemesl. v XVI. věku. 191.
[5]) Tamž, 187.

Soupisu,[1]) archa v Libiši do polovice XVI. stol., byl by tu důkaz, kterak dlouho gotické tradice zápasily u venkovských malířů s formami renesance. Na té arše andělé a některé figury jsou poněkud po goticku; sv. Lidmila a bičování je po vlasku.

Také zatím nevíme, že by se z této doby kdes zachovala malovaná epitafia, ale víme, že je maloval v Praze svrchu psaný mistr Sadovský, a soudíme, že nebyl jediný, který je maloval. Týž mistr maloval mimo to podobizny, které byly u měšťanstva tou dobou vždy ještě velmi vzácny.[2])

Dvorní malíři v této periodě malovali nejen vznešené pány, ale i zvířata. Takž na příklad r. 1551 za 11 zlatých 40 krejcaru namaloval kterýsi mistr šest jelenů z Laponska „renna genannt", (tedy los) a císař dal je darem císařovně.[3])

O rejsování a malbách nástěnných dotčeno poněkud již v stati o architektuře. Připomenouti jest znova jakožto vzácnost ony sešlé zbytky sgraffit na zdi ve dvoře v Ungeltě pražském (1559—1560). Je tu obraz císaře, scény biblické i antické; figury mají posy slavnostní, takové, jak se tou dobou pořizovaly všude jinde po vzorech vlaských. Že nerýsovány na pručelích domu jen figury s divadelným pathosem, to zřejmo na Schwarzenberském paláci v Praze a leckde na zámcích venkovských. V Bakově na sýpce byla — jak zbytky ukazují — vylíčena honba i rybolov a zvířata vyskytují se tu i exotická; lev, velbloud a tygr.[4]) Do této doby vlaských vlivu náležejí vubec známá sgraffita a freska radnice a některých domu v Prachaticích (1571). Na radním domě jsou allegorická zobrazení osmi ctností pod římsou. Doleji allegorie jiné, hlavně soudu se týkající a soudcu falešných a lstivých i podplatných; do toho vpraveny jsou osoby biblické (Šalamoun, Zuzana, Daniel) i také v prvním patře Herakles bije nestvůru. Při tom všem hromada nápisů případných, latinských i českých. Obrazy

---

[1]) Soupis VI., Mělník, Podlaha, str. 73 reprodukce obrazů.

[2]) Stejně jako v Němcích, přes to, že tam některý bohatý měštan již v podobiznách přemršťoval. Tak vypravuje se o augšpurském měšťanu Schwarzovi, že se do svého třiašedesátého roku (1560) dal malovati v rozmanitých postojích, v šatech i zhola nahý, z předu i ze zadu, sto a sedmatřicetkrát. Janssen, Gesch. d. deut. Volk. II., 101.

[3]) Jahrbuch X., č. 6129.

[4]) Soupis XX., Slaný. Velc.

jsou provedeny černí a barvou šedou. Pracovali tu domácí lidé i Vlaši. O jednom Vlachu psáno na dvoře, že spadl s lešení.[1])

Prostičce bez mythologie a allegorických učeností vedl sobě v Písku malíř, který r. 1565 ozdobil pručelí školy rýsováním. Narýsoval sic figuru víry, spravedlnosti a naděje, ale prostě, po sousedsku; také nakreslil Goliáše a Davida, ale ostatek vzal figurky ze života, a podal je velmi naivně ve dvou čárách podle sebe stojící a jako na zdi přilepené.[2])

V měšťanských bytech pražských v tomto období zase nacházíš spíše malovanou koltrynu, nežli obraz v rámci. Víme však již, co na koltryně malováno. Vavřinec Goliáš v Železné ulici měl (již zajisté ke konci této doby) v světnici koltryny dvě, „na jedné obraz namalovaný Adama a Evy, na druhé Zuzany, obraz Patientie (trpělivosti) a obraz Magdaleny." Ale tento pražský sladovník měl ve své „kancelářce" už taky obraz na zdi: měl veliký kříž na plátně malovaný.[3]) Jsou to tedy malby toho rázu jako jsme shledali u veřejném malování, duchovní kusy biblické a allegorie.

Mezi kartnýři, kteří illuminovali karty, vyskytuje se v této době malíř zajisté Čech; slul Štika.[4]) Z téže doby zachovány jsou nejstarší karty českého musea, jejichž žaludské esso nese římský letopočet 1565. Nalezeny jsou před lety na desce smolné knihy pardubské. Jsou na archu pohromadě, tedy ještě nerozřezány. Tištěny jsou dřevotiskem. Umělecká hodnota 32 figur nevalná. Jsou o čtyřech známých barvách. Jsou to svršky, spodky, králové. Dam není ještě; ty prý později do karet dodali Francouzi.[5]) Druhé musejní karty z té doby (1566) nalezeny v smetích na věži sv. Štěpána v Praze. Pocházejí z Chebu. V museum města Prahy nejstarší karty pražské mají z r. 1556. Tamž jsou norimberské, jaké do Prahy bývaly přivozovány, nejstarší z r. 1550.

V třetím období, které lze klásti mezi léta 1570—1590, u nás v malířství převládá vliv nizozemský, oblibují se snahy

---

[1]) Zevrubný popis podal Miltner v Programu gymn. v Hradci Králové 1881.

[2]) Škola stržena r. 1857. Matzner. Písek 67.

[3]) Arch. praž. č. 1172, 203. Sladovník Goliáš umřel r. 1578.

[4]) Winter, Řemesl. XVI. stol., 422. Ale ostudu měl z toho, že tiskl na kartách značku žitavskou, k čemuž ho měl bezpochyby papírník Frey, jeho nakladatel.

[5]) Beneš v Archaeol. Pam. 1874. 637. Dolenský, Český Lid XVIII., 305.

nizozemské po realismu. Klassická, antikisující, slavnostní a pathetická renesance vlaská jevila se našim (i cizím) pomalu nudnou, podobně jako stavitelům u nás již nechutnala přísná pravidelnost vlaských architektur. A nizozemští mistři do té doby učinili pokrok směrem z chladného klasicismu v životný realism. To svádělo. Již od r. 1557 v Hollandě hlásilo se domácí umění národní, plné skutečného života; rozšiřovány světoznámé genry z všedního života. V látkách však jiných mistři na dlouho ještě zůstávali romanisty a nezříkali se Italie ani antiky až teprve v století XVII.

Figury nizozemských obrazu pathetických v této době mají však přec živější pohyb; ale bývají dlouhých nohou a vytáhlé[1]); některé figury allegorické a mythologické arci také naopak proti vlaské gracii mívají těla tučná jako starší panímámy. Divadelně affektovaný postoj figur allegorických nepřestává ve vzorech nizozemských ani teď. Šaty bohyň bývají podivně fantastické; Goltziova Polyhymnia má šáteček, jako nosily víc než 200 let potom Maria Antoinetta a jiné dámy francouzské. Vyskytuje se také šat, který padá bohyni přes břich jako krátký kněžský ornát; rázovité zdají se mi býti těch všelikých bohyň úzké vysoké botičky ozdobné, které vídám na dřevorytech tehdejších našich tisku. Skupiny a scény nizozemských obrazu bývají teď živější a drastičtější. Také nizozemské krajinářství, ač obyčejně ještě vždy sloužilo za pozadí figurních obrazů, dalo se již Petrem Brueghelem (1526—1569) na vlastní cesty. Ve dvorním museu ve Vídni na první pohled poznáš, že Brueghel a jeho vrstevníci malují krajinu proti jasným, slunným pozadím Tizianovým tónem temnějším, jakoby z obrazu hleděla mlhavost severních kraju, ač ani oni ještě nemalovali pravou „podobiznu" přírody, nýbrž krajinu ideálnou. Výborně Nizozemci malovali stromy listnaté a lesy jehličnaté. To se tuším našim mistrům líbilo.

Doba tato třetí jest zároveň dobou prvního baroka. Pravda, kartušové a jiné barokové orámování spatřiti lze na tiscích benátských již v době předešlé a proto nepochybně je u nás již tenkrát znali. Ale teď z Nizozemí houfem posílány jižnějším sousedům motivy barokní, které se, zvláště u nás, s největší ochotou přijímaly. Kartušemi, ornamentem vzatým z techniky plechu nebo kůže vykrojované a poněkud zavinulé, ornamentem ani ne

[1]) Viz v publikaci Decorat. u. allegor. Darstell. Henri Hymans.

tuze pěkným, v našich drobnomalbách a tiscích se teď přímo prosypalo. Že se v této době nizozemské obrazy nabízely a prodávaly u kupců ve vladislavském sále na Hradě, toho dovídáme se z pozůstalosti malíře Ambrože Ledeckého († 1592). Ten koupil totiž „na paláce kontrfektů neb landšoftů nidrlantských pět.“[1])

Tou dobou bylo také již dosti osobních styků s nizozemskými malíři; přicházeloť jich do Prahy víc než před tím (ba usazovali se tu pevně; mistr Graphaeus z Antdorfu 1587 stal se měšťanem na Novém městě v Praze) a některý zabloudil či dal se pozvati i na panství českých velmožů (Gabriel de Blonde kol r. 1571 v Soběslavi). Týž čas rozbíhali se nizozemští mistři i po Polště; takž r. 1580 přibyl do Krakova „antwerpczyk“ Jakub Mertens a vstupuje tu v cech.[2])

Není třeba dokazovati, že dosavadní vlivy vlaské trvaly dále; vždyť ty byly a zůstávaly napořád základem veškeré umělecké činnosti; také tuším nedivno, že pronikají tu a tam i způsoby mistrů německých (jsou stopy i předloh Petra Flötnera norimberského († 1546), jichž množství nadělal v pěkných formách vlaských).[3]) A nemohlo býti u nás bez těchto vlivů; vždyť Vlaši tu pobývali stále, a nad ně Němců bylo tu ještě víc. Připomínám jen z malířské rodiny Solisů onoho Virgila Solisa, Normberčana, který měšťanem byl v Praze od r. 1567—1617. Co ten sobě nanesl sem rodinných tradic uměleckých!

Jako v předešlé periodě, rovně tak i v této z malířských prací našich mistrů jest na prvé místo zase postaviti drobnomalby kostelních knih zpěvných. Drží se na stejné umělecké hodnotě a berou na sebe nejmenší podíl cizích vlivů. Je tu pořáde ještě vrchol rozvoje. A na té vrcholi zastupují práci českou jakožto předáci pražský Ornys a chrudimský Radouš. Matouš Ornys z Lintperka († 1600) zahajuje činnost již v době předešlé. Obrázky v graduále litomyšlském (1563) jsou od něho. Jeho kancionál třebenický z r. 1575 náleží už všecek do této periody. Ornys oblibuje barokní formy v dekoraci, rád maluje kartuše. Při tom arci užívá starších českých ozdob i vlaských forem. Dekoraci na obrubách nepřeplňuje a vidí se mi býti tudíž nad Puléře elegant-

---

[1]) Winter, Řemes. XVI. stol. 199.

[2]) Sprawozdania Akad. v Krakowie XIV., č. 7., str. 16.

[3]) Lehnert, Gesch. d. Kunstgewerb. I., 558.

nějším. Figury jeho bývají však těla skreslenčho, krátkých nohou.[1]) Ornys kreslil a maloval také mapy, byltě zeměměřič.

I v této periodě v Praze pracuje o kancionálech „dílna". Je to podnik Jana Kantora Starého († 1582). Nejznamenitější prací té dílny jest kancionál malostranský z r. 1572, dílo několika malířu. V ornamentech rozmanitých a bohatých jsou motivy nizozemské, zhusta se vyskytují kartuše. Výjevy některé jsou komponovány samostatně. Hojně užívá se zlata.[2]) U Kantora také zhotoveny dva české kancionály mladoboleslavské (1571, 1572), prací několika malířů nestejné dovednosti. Jeden zjištěn dle značky na obraze, na němž namalován Kantor sám, klečící před křížem. Značka náleží Ambroži Ledeckému, malíři pražskému. Prosaická hlava Kantorova a dobrácká tvář svědčí o Ledeckém, že byl dobrý portrétista. Ve větším kancionále jest z nejslabších obrazů kamenování sv. Štěpána. Zvláště kresba jest nedostatečná. Z výborných obrazu jest večeře Páně a také Mojžíš, který přijímá Desatero. Obratně komponováno jest husto diváků při umučení sv. Vavřince. Pro kulturní historii zajímavý jest obraz kostelního přijímání pod obojí. Pěti mužum klečícím kněz v ornátě podává chléb, jáhen na druhé straně podává z kalicha šesti ženám. A druhý v téže příčině kulturní zajímavý obraz jest posvícenská scéna; krčmář obsluhuje hosty u stola před krčmou, a prapor na kostelní věži vítá venkovany příchozí. Iniciály, obsahující biblické scény, jsou vesměs pilně malovány. Barvy jsou kladeny hustě a jsou leckdes mdlé, kteréž zemdlívání koloritu pozoruje se v českých pracích miniaturních doby této i pozdější vůbec. Druhý menší kancionál boleslavský má jen osm obrazu rázu stejného jako předešlý.

V mladoboleslavských kancionálech jest dosti stop nizozemských. Začínáť od nich již onen titulní list kancionálu většího, na němž veliká kartuše, jako ze dřeva řezaná, hustý pletenec a závitky, objímající erb krajířovský.[3])

Zachovaly se ještě dva kancionály z dílny Kantorovy, havelský (1576) a příbramský (dva díly) (1582—1587), ale ty po stránce umělecké mají dosti obrázku nedbalých a slabých, podle obrázků pěkně

---

[1]) Viz obšírné pojednání u Chytila, Malířstvo 186. Štěpánek, Program litomyšl. 1887.

[2]) Viz obšírně u Chytila. Tamž, 194.

[3]) O tom kancionálu viz obšírně od Bareše v Arch. Památ. XIV., 612. Chytil, Malířstvo 191.

koncipovaných a provedených.[1]) V příbramském jest obrazem nedosti jasným naznačeno dolování rud, což má význam kulturně historický. Roztomilá prostota fantasie jeví se v obrázku, na němž zabitého draka tři páry volu odvážejí.

Skoro od počátku tohoto období (kol r. 1580, ne-li dřív) až daleko přes hranu věku následujícího (1631) v Chrudimi a potom v Hradci Labském miniatury velmi realistně a s motivy nizozemskými maloval přední mistr český Matouš Radouš.[2]) Zachovaly se jeho práce v kancionálech králohradeckém (1585—1604) a mýtském; také již v chrudimském zpěvníku z r. 1570 nejlepší obrázky nepovědomého mistra jsou asi od něho,[3]) ač-li tomuto domnělému autorství nevadí mládí Radoušovo. Samostatné pojetí i zvláštní ráz Radoušova štětce ukazuje v kancionálu hradeckém křest Kristův, obrázek kuru literátského a na nebe vstoupení Páně.

Z pěknějších kancionálu této doby jest ještě uvésti sedlčanský papírový z r. 1586—1594 od neznámého mistra. Jest v něm namalováno, mimo kusy obyčejné, povolání Přemysla od pluhu. Příští kníže český stojí tu v španělském kostymu prkenném; osoby jsou dosti živě skupené; v pozadí jest domácí krajina se vsí a mlýnem, což jistě realistní podnět nizozemský.[4])

Nelze však neviděti, že již v této periodě začíná se úpadek české miniatury v duchovních zpěvnících. Již v těch některých knihách, jež vyšly z dílny Kantorovy, jest nejeden kus po řemeslnicku dělaný. Vykládá se to tím, že bylo mnoho objednávek a malíři pospíchali, a také že ubývalo tvůrčí síly.[5]) Možná to věc. Vždyť skutečně Radouš a Ornys jsou poslední z výtečných miniaturistů. Ale v jednotlivých případech, kdy kniha — jako na př. příbramská — na počátku jest pěkně malována, a čím dále pak tím hůře, až na konec zustávají v některých kancionálech plochy obrázkové prázdny: tu zdá se mi, že v tom byl honorář, jenž se viděl malíři býti nedostatečným a neochota objednavatelu pro-

---

[1]) Soupis XIII., Příbram. Podlaha, str. 127 obraz. Chytil, Malířstvo 195. Baum, Arch. Pam. XV., 147.

[2]) O jeho osobě Winter, Řem. XVI. věku. 213.

[3]) Reprodukce krásné iniciály Vzkříšení u Chytila v Soupise XI., 118 a v Malířstvě 189.

[4]) Soupis III., 102, 104. Šittler, Podlaha.

[5]) Mádl v Nár. Listech 1904 č. 80.

půjčovati malíři často žádané zálohy, což bych mohl dokázati při kancionále rakovnickém z doby následující.

Z miniatur mimo kancionály zachovaných nelze pominouti kopie obrazů karlštejnských, zvláště postav z rodu lucemburských panovníků a erbů zemí českých, což v knize darem podáno Maximilianovi II. od českých pánů. Práce vznikla (chovaná ve dvor. knih. ve Vídni) mezi r. 1571—1575 autorem neznámým. Hádá se buď na Ornysa nebo na Hutského z Křivoklátu. Je to české dílo dle soudu znalcova znamenité, výborně kreslené a v barvách živých, zhusta zlatem stíněných.[1]) Druhá práce důležitá, sem spadající, jsou zdrobnělé kopie legendy svatováclavské z chrámu sv. Víta v Praze. Do knihy maloval je r. 1583 arciknížeti Ferdinandovi dvorský jeho mistr, Matiáš Hutský z Křivoklátu. Je to bohužel jediná zachovaná práce Hutského; a poněvadž je to kopie, nelze z ní našeho českého mistra Hutského plně posuzovati.[2])

V ty časy řemeslní Čechové dávali sobě malovati do svých pergamenových artikulů erby nebo znaky, jakž jim od vlády propůjčovány. Bývají, pokud vím, vždy mistrně kresleny a živě malovány.

Na Táboře i kniha soukenických tovaryšů r. 1577 ozdobena dvěma obrazy genrovými. Na jednom písař u stolu, na druhém dva tovaryši česají černé sukno na rámě. Maloval to německý mistr Ludvík Oberdorfer[3]), od něhož pocházejí v táborském kancionálu (z r. 1587) obrázky malé umělecké hodnoty.[4])

O tabulových obrazech, do této doby příslušných, nesnadno souditi; jeť jich málo povědomo, málo prostudováno. Jeden datovaný z r. 1581 znám ve Stříbře v kostele. Je na dřevě; malován ještě temperou. Vystavuje Tři krále a neliší se pojetím od obrázku téhož předmětu v kancionálech doby předešlé. Ježíšek velmi čile se shání po daru klečícího krále, Josef, plnobradý stařec, oči znalecky na ty dary upírá.[5])

Zevrubnější sháňkou shledá se víc epitafův a votivních kusů kostelních, neboť tehda epitafy malované byly u nás

---

[1]) Chytil, Malířstvo 188.

[2]) Čti soud o něm po stránce technické a formové u Chytila, Malířstvo 195.

[3]) O osobě viz Winter, Řemesl. XVI. stol. 216.

[4]) Richard Veselý, Č. Čes. Mus. 1910, 8. Mareš, Arch. Pam. XVII. 735.,

[5]) Viz reprodukci a referát v Soupise XXX., 224. Stříbrsko Kamper Wirth.

modou. Maloval je z přednějších malířů kde který; víměť, že je maloval Hutský, Radouš, Ledecký, de Blonde a j. Když umíral malíř Ledecký (1592), měl v dílně čtyři epitafia veliká nedodělaná.[1]) Na epitafech malovány podobizny zemřelých zhusta jakožto hlavní předmět malby; obyčejně všecka rodina klečí před křížem; ale někdy nad to malováno o některou duchovní malbu víc, jako na příklad v Nudvojovicích na epitafě Jiřího Reinolfa ze Štiřína, úředníka na Rohozci r. 1570, (ku kterémuž roku ukazuje také okruží Reinolfovo) jsou nad sebou v zdobném orámování, jakoby malý oltář byl, obrazy dva: hořejší vystavuje poslední soud; v levo jsou spravedliví, v pravo shluk zatracenců, které zelený ďábel vidlemi strká do ohně pekelného. Takový zelený čert vyskytuje se tou dobou leckde jinde; zelená barva je tu mysticky výborně volena. Obraz je klihovými barvami malován a dobře do hloubky komponován. Na obraze druhém, doleji umístěném, otec se syny klečí a choť s třemi dcerami a ještě nějaká příbuzná paní.[2])

Na epitafě řezníka Střízky ve Stříbře v kostele P. Marie z r. 1585 klečící osoby vyplňují skoro všecek obraz. Však těch osob také jest třináct. Starý řezník plnovousý s pěti chlapci klečí na jedné straně, všichni oděni černě v pláštích, proti nim tři ženy se čtyřmi děvčátky s karkulkami na hlavách. Ženy mají zavití, černé životky, bílé sukně, což proti mužským kontrast. V pozadí je architektura. Obraz prohlášen za dobrý, ač charakteristika jest pouze ve tvářích mužských. Měkké tváře žen neznámý mistr odlišovati neuměl,[3]) což děje se nejednomu malíři dosud, že tvrdé rysy mužské chytí dobře, a s ženskou tváří neví si rady.

Výborně dělané a skutečnosti podobné jsou podobizny mužské též na epitafě Adama Hrušky z Března v Srbči z r. 1581. Je na něm deset osob v životní velikosti; otec a tři synové, oděni černě po španělské modě tehdejší, mají tváře výrazné: otec vyniká zdravým inkarnátem, má živé oči; jeden z chlapců jest měkkého vzezření, druhý vzdorného. Tedy malíř patrně dle skutečnosti charakterisoval. Matka v černém rouše je chorobně pobledlá a pět dětí malých v košilkách bílých mají hlavy bezvýrazné. Všichni klečí před

---

[1]) Arch. praž. č. 1173, 237.

[2]) Soupis XXXII., Turnov. Šimák. Reprod. od Prouska v Českém Lidu XVII., 411.

[3]) Soupis XXX., 239. Stříbro. Kamper, Wirth.

kobercem visutým, vzorkovaným, jenž se do pozadí perspektivně otvírá. Ta perspektiva se referentu v Methodu nelíbí, také anatomie oudu mu není všude správná. Na obraze vidí vlivy nizozemské a má za to, že obraz dělal Šimon Hutský.[1])

Znamenitý epitaf je v Chrudimi, Radoušem malovaný rodině Lagarina měšťana. Otec se sedmi dětmi klečí — jak obyčej — na jedné straně, matka, jejíž tvář je nehezká (tedy přesvědčivě malovaná) klečí na straně druhé; nad rodinou vznáší se Panna Maria, mající dítě na klíně; tvář její jest dívčí, roztomilá. Jiný epitaf (asi z r. 1580) autora nepovědomého jest též v Chrudimi. Lze ho však dobře přičísti Radoušovi.[2]) Nad klečícími figurami (otec, tři děti, čtvrté v peřince na zemi a dvě ženy, asi manželka se svou matkou) vznáší se Matka boží, mající na klíně mrtvolu Kristovu.

Kontrfekty či podobizny samostatné v rámech, na prkně, na plátně i na skle malované, začínají měrou přec poněkud zřetedlnou — aspoň v Praze — v měšťanských domácnostech se tronsiti. Je z inventářu patrno, že tento způsob malby nejrealističtější se zvolna demokratisuje. Takž pro příklad v domě Jiříka Melantrycha knihtlačitele († 1580) visela v rámě veliká „figura" (effigies), na plátně malovaná a vystavující jeho samého.[3]) K ní podobizna mistra Daniela Veleslavína a jeho choti Anny přibyla , tuším, také již v této době, neboť Veleslavín ženil se r. 1576 a pobýval u Melantrychu. U Pavla Sedlčanského († 1582) na Starém městě byly „tabule na plátně" tři, na jedné byl Pavel s ženou, na druhé jeho bratr, na třetí otec.[4]) Po Kateřině Zelenkové „u Havířu" v Praze r. 1625 zůstalo osm podobizen, mezi nimiž kontrfekt paní Kateřiny, když byla v šesti letech. Kdyby ta paní při své smrti byla jen padesátiletá, tož podoba její šestiletá náleží do této periody. Také podoba její sestry, „když byla ve třech letech", i snad kontrfekt syna té Kateřiny, když byl ve čtyřech letech.[5]) V těchto příkladech

---

[1]) Salaba, Method XXIII., 7. Soupis XX., 322. Slaný. Velc. Ten domnívá se, že obraz dělal Blažek ze Srbče. Důkazu není, autor zůstává nepovědom.

[2]) Reprodukce obou a jiných epitafů pořídil Chytil v Soupise chrudimském XI., 47, 58.

[3]) Arch. praž. č. 1174, 220.

[4]) Arch. praž. č. 1172, 125.

[5]) Arch. praž. č. 1175, 376.

jest také podivný zjev, že v prvním rozmachu pražského podobiznictva malovány nedospělé děti s patrnou oblibou. Také u železníka Kyrchmajera († 1594) byly podobizny rodinné. Za zmínku stojí, že v této době i v následující na zdech měšťanských pokojů visívají čím dál hustěji kontrfekty panovníků, nejčastěji Rudolfovy, ale ne řídko i krále Ludvíka, ba i Ladislava.[1]) Mikuláš Streyt „u stříbrné růže" v Praze († 1594) měl dokonce dva kontrfekty císařské a u jeho ženy († 1588) nalezena podobizna krále a královny francké ve skle. Takové kontrfekty byly tuším obyčejně jen illuminované tisky.

Jedna zvláštnost tehdejšího podobiznictví, kteráž zachovala se potom za dlouhá leta, zdá se mi býti poněkud nepřirozená, skoro nechutná. Přerádi měšťané dávali totiž malovati mrtvoly svých příslušníků, a to sotva že člověk pustil duši a ležel tu s tváří příšerně zjinačenou. Panstvo v tom měšťany předcházelo. Malíř Ambrož Ledecký († 1592) zanechal po sobě několik „kontrfektů umrlých osob, barvami bledými na papíře malovaných."[2]) Toť asi první zpráva o tom divném zvyku.

Že některý malíř tehdejší byl portrétista nad obyčejnou míru dovedný, toho dokladem Matěj Hutský z Křivoklátu, který na oltářní tabuli k sv. Benediktu namaloval r. 1590 za Jidáše s pytlíkem mistra Cypriana Bílka. K tomu malování Bílek zajisté zlomyslnému umělci neseděl, malíř musil charakteristiku Bílkovu vštípiti sobě v pamět a z té paměti vymaloval Bílka tak věrně, že pražští lidé do kostela za Jidášem tak dlouho běhali a smáli se, až soudním rozkazem Hutský nucen hlavu předělati.[3])

Naskytá se otázka, kterak v této periodě práce malířská jeví se na obrazech v měšťanských domácnostech. Kdo prohlíží inventáře pražské, brzo poznává, že proti době předešlé obrazů přibývá, ale proti době následující jest jich vždy ještě málo. V této době musíš jich hledati, v následující době vynořují se samy a bezpřetrží. V této periodě čteš ještě zhusta o bohaté domácnosti, hojné drahými věcmi i knihami, ale obrazu při tom není.[4]) Snad ještě do

---

[1]) Kontrfekt krále Ladislava v černém rámci vedle dvou kontrfektů cís. Rudolfa popsán ještě r. 1625 u téže Zelenkové z Libušína.

[2]) Arch. praž. č. 1173, 237.

[3]) Arch. praž. č. 1284, 157. Winter, Řemesl. XVI. věku 168.

[4]) Bohatý pražský měšťan Matouš z Těchenic († 1575) měl dům, knihy, hromadu listů klientů k zastoupení advokátskému, ale malovaného

předešlé periody — či na začátek tohoto období — náleží sedm obrazu či figur, které r. 1573 shledány na stěně u císařského rychtáře staroměstského, Pavla Žipanského z Dražice, však jen o jedné psáno, že to Ecce homo. Kromě toho nebožtík měl na zdi sedm map, (neví se, jakých), které zastupují na zdi obrazy.[1]) Mapy na zdech jsou pro toto období již význačny. Dvě leta potom (1575) zapsána u Pavla Žlutického z Třebokhova „u zlatého kola" osm figur na stěně: Italia, Antverpia větší a menší, Malta, Zigeth, Gotta, Praga, Fortuna. Jsou to obrazy měst či symboly, či mapy? Jsou to malby či jen kolorované tisky? Kněz arcipryšt krumlovský, Pavel Kamill zanechal ve svém pražském bytě († 1585) „obraz ženské na plátně" a „obraz Kristův na táfli". Zuzana Streytova z Varvažova měla r. 1588 mimo svrchupsané podobizny „figurku v rámci, na ní obraz muže bezrukého a nohou píšícího."[2]) Divný vkus! Nebyl tedy Rudolf císař tou dobou jediný, který sbíral taková nerudná nechutenstva; patrně chut k tomu vězela v naivní době. U Jana Škrety (Škreyty) Šotnovského na Šmerhově vedle rathouzu byl jediný obraz — Samson (1590).[3]) Sekretář při komoře české, doktor Bann z Fenixfeldu († 1596) měl obraz, „tabulku namalovanou se smrtí," tedy také něco do světnice přívětivého. Kromě toho viselo mu na zdi ještě sedm obrazů na plátně malovaných, z nichž tři představovaly biblické osoby (Zuzanu, Adama s Evou a Daniele se lvy) a na jednom byl císařský erb, vše „do rámců pojené".[4]) Nad to ještě visela na zdi veliká mapa, nedí se, jaká.[5])

Ve dvou domech shledal jsem v tomto období obrazu nad očekávání mnoho. Jejich majitelé byli patrně milovníci obrazů a sbírali je. Byl to Mikuláš Štreyt († 1594), u něhož shledáno i s kontrfekty úhrnem šestnáct obrazu, a Václav mladší Kamaryt z Rovin z Koňského trhu, který r. 1595 zanechal po sobě velikou mapu a obrazu třicet osm („figur obrazu na zdi") — tedy

---

nic. Arch. praž. č. 1172, 130. Rovně tak zámožný Florian Pretlík († 1583), který měl bohatství víc, knih víc, klenotů víc, ale obrazu v bytě neměl. Tamž 239. A stejně tak jiní.

[1]) Arch. praž. č. 1172, 122.

[2]) Tamž, 143.

[3]) Vše v arch. praž. č. 1173.

[4]) Tamž 339.

[5]) Tamž č. 1210, 110.

jakous měšťanskou obrazárnu. Bohužel pohodlný a snad nedovtipný písař městský nenapsal, jakého způsobu byly obrazy ty.[5]) U povědomého alchymisty Korálka, který sic umřel v době následující, (jako někteří z předešlých majitelů všelikých obrazů, ale právem náležejí době této), shledána r. 1599 mapa všeho světa, mapa Evropy, Ameriky, Hungarie, Germanie, Bohemie. Ty mapy slovou figury a jsou na tabulích. Kromě nich Korálek měl kontrfekty Rudolfa, krále franckého nějakého, knížete sedmihradského, sv. Jana, Žižky, Benátek, Jerusalema a „tabuli vymalovaného času" (tedy allegorii). Úhrnem Korálek měl 31 obrazů.

I v tomto období shledáváš v domácnostech malované koltryny, které po starodávnu zastupovaly tabulové obrazy. Takž neměl pražský Šimon Proxenus († 1575) obrazu žádného, ale měl malovaný koberec či koltrynu s figurami.[1]) U kupce Hanuše Falka († 1587) bylo v pozůstalosti dvacet koltryn malovaných a drak malovaný na dlouhém plátně. V domě „u Sluncu" měl (do r. 1588) Florián z Vlkánova osm koltryn v rámcích.[2]) Na konec nelze nevšimnouti si měšťana Václava Albrechta († 1585), který neměl obrazů na zdi ani malovaných koltryn, ale choval „passio Christi", na papírích ve dvaceti kusích malovanou.[3])

V této periodě mnoho rýsovalo se a malovalo na stěnách vně i uvnitř domů, a to nejen na zámcích u šlechty, která závodila s dvorem, ale i u měšťanů. Při sgraffitech a freskách látkou jsou pořád dle schematu ustáleného mythologické i allegorické figury, scény z historie a z bible, s dekorací namnoze rázu již barokního, jako malována v miniaturách. Bohužel mnoho zašlo nebo zkaženo jest, a co zbylo, čeká na odborné studium. Pro příklad upozorňuji na frontu zámku v Bechyni, jejíž malba datována r. 1579, na strop tamže táflovaný a pomalovaný kartušovým a jiným dekorem, v této době oblíbeným.[4]) Z pražských zachovaných stropů měšťanských jest asi z konce této doby strop z domu „u Císařských" (teď v Městském museum), malování velmi pestrého, jež nese značku G H, kterou bych vyložil jménem pražského malíře Jana Hubarta, podepsaného v kancionále stříbrském (1588), nebo

---

[1]) Kn. kšaftů č. 54, fol. 165 v deskách zemských. Teď v praž. archivu.

[2]) Arch. praž. Vše v rukop. č. 1173.

[3]) Tamž, fol. 37.

[4]) Soupis V., 42. Milevsko.

jménem Jakuba Hradeckého, malíře novoměstského. V této době zdoben nejeden radní dům; připomínám plzeňská freska v sále radnice (z r. 1574—1595), jejichž stopy a zbytky nedávno objeveny. Tu a tam i do kostelů zase nástěnné malby pořizovány, čehož mimo jiné datovaný doklad v Jílovém, kdež v presbytáři r. 1589 namalován dosti dovedně Abraham s Isákem na hranici.[1]) Mnohem hůře dopadly malby v kostele miletínském, kdež si na tu práci pozvali obhroublého nějakého mistra venkovského.[2])

Dobu malířství v Čechách čtvrtou a poslední, kterou kladu mezi léta 1590—1620, nelze s jediného hlediska charakterisovati: je to doba, v níž dvorské malířství se svými rozmanitými pracemi vlivně stojí v popředí; jest to doba slohové směsi umělecké a zároveň doba, v níž renesance sešlostí život svůj dokonává. Hlavní dva proudy dosavádního rozvoje, vlašský a nizozemský prostoupily se, slily se a v tom širokém proudě mistři naši i cizí pluli, jak který dovedl. Vzniklo jakési nivelisování umělecké; ani předních umělců té doby někdy znalci nerozeznají co do kresby a komposice od sebe.[3]) Dle Muthera mohl by malíř van Achen a malíři Heintz, přední mistři dvora Rudolfova, jeden Nizozeman, druhý Němec, stejně býti oba malíři vlašskými jako nizozemskými.[4]) Vždyť se všichni ti Němci a Nizozemci učili v Italii, kamž i naši chodili za uměním. Vedle toho hlavního širokého proudu byly tu v době předbělohorské zastoupeny v malířství též jiné podružné vlivy,[5]) do Prahy císařské shrnuly se umělecké snahy a formy snad ze vší Evropy.

I nejpřednější malíři evropští této doby byli eklektikové a virtuosové v nápodobení. Byli přesvědčeni, že velikých mistrů „vysoké renesance" (Raffaela, Michelangela a j.) nelze předstihnouti, že tudíž nezbývá, než se jim přibližovati dobrou prací. Pro tuto vlastnost svou bývají v dějinách malířství zváni manýristy, necení

---

[1]) Soupis XXVIII., 36. Okres Vinohradský. Podlaha. Obšírně u Čiháka v Pamět. Jilov. 282.

[2]) Soupis XXXI., 83. Cechner.

[3]) Tak na př. kreslenou allegorii o marnosti světských pokladů (byla u Lanny) znalci nevědí, zda přiřknouti Achenovi či Sprangerovi. Viz katal. výst. Rudolf II. 1904. 19.

[4]) Muther, Gesch. d. Mal. III., 100.

[5]) Vykládá se při podobiznách zámku Roudnického o nápodobení, italských a také španělských mistrů. Dvořák, Matějka. Soupis XXVII., XIII.

se vysoko a doba jejich klade se za úpadek. Však v nedávném čase manýristé nalezli obhájce.[1]) Ten dokazuje, že napodobování není jedinou význačnou vlastností jejich; ukazuje, že práce jejich mají v sobě své zvláštní faktory rozvojové, živel positivní, jenž je vedl dále od nápodobování, a tím živlem jest jejich snaha dekorativní, kterou nejlépe poznati při komponování allegorických a mythologických figur na obrazech jejich; tu téměř vždy malíř pouští s mysli soustředěnost obrazu a rozestavuje figury tak, aby se dekorativně líbily. Také způsob kolorismu jest manýristům zvláštní; rádi malují barvami průsvitnými, zvlášť při obrazech erotických, v nichž manýristé přímo hýřili. Manýrismus v koncích XVI. věku dle toho byla vlna vzhůru a ne úpadek.

Umělecký proud vlašskonizozemský v malířství té doby nevyschl smrtí Rudolfovou a zrušením jeho dvora v Praze, kulturní vývoj nebyl přerván, aniž přestala produkce v něm. Produkce sic seslabena vojnou, ale proud zašel v XVII. věku teprve reakcí, kterou proti sesláblé, kleslé renesanci provedli novým uměním nizozemští siláci, jako byli Rembrant a Rubens.[2])

V popředí této doby čtvrté jsou dvorští umělci v Praze. V této době k dvoru přísluší 12 malířů nizozemských, 8 vlašských, 18 německých a jeden snad Francouz. Tedy 39 mistrů (ač-li se mi podařilo všecky je shledati). Dvorské umění za Rudolfa má tu svůj vrchol. Dvorští malíři malovali všecky druhy maleb, ale z jejich prací pro císaře v popředí se staví a ráz dvornímu malířství dodávají figury a skupiny mythologické, emblemy, allegorie,[3]) při nichž hlavní úlohu má ženské tělo. Nejsou to allegorie mravnosti a všelikých ctností, jak je oblibovala doba protestantská, nýbrž allegorie, které na oslavu císařského zákazníka vedou zhusta řeč velmi nejasnou, podávanou divadelní posou.

Na čele těch mistrů dvorských a nám nejzajímavější jest Bartoloměj Spranger, Nizozeman v Praze zdomácnělý a zčeštělý. Usadil se tu jako měšťan a vstoupil mezi mistry domácí

---

[1]) Ernst Diez, Der Hofmaler Spranger. Jahrbuch d. Kunstsammlg. d. Kaiserh. XXVIII., 136. Uvádí mimo jiné, že hlavní síla manýristu byla ve freskách, monumentálně dekorativních.

[2]) Bergner v Časop. přát. Starožit. XVIII., 43 bere již datum bělohorské bitvy za převrat v úplné baroko v Čechách. Snad přece brzo.

[3]) Chytil, Umění za Rudolfa II., 19.

do cechu (1583—1611).[1]) Učil se a studoval doma, v Italii a v Paříži — onť opravdu representant onoho kosmopolitického proudu svrchu psaného. Spranger maloval mnoho, maloval všecko: tabulové obrazy i nástěnné, epitafia i podobizny, veliké kusy i miniatury.[2]) Uměl i leptati obrazy a hlínu modelovati. Maloval císaři a též českým kostelům. Císaři maloval, jako jiní dvorští mistři, allegorie a mythologické scény milostné, v nichž přednost mají nahé bohyně (Omphale, Maia), často tučných těl s koketními cudnými hlavičkami, jakási směs přírody a fantasie.[3]) Pohyby figur Sprangerových mívají posu slavnostní a klidnou. Klid, trvám, jest charakterní známka povahy Sprangerovy, přes to, že Diez vidí v podobizně Sprangerově zlostného pána. Při všem klidu však komposice jeho nepostrádají vzletu. Byl manýrista, ale ne ve všech kusech. Nejednou užil na obrazech temnosvitu, aby některá část obrazu ve zvýšeném světle vynikla nad míru, a tím již protrhl zásadu manýristů, kteří malovali všecko jasně a svítivě. Znalec vidí v těch temnosvitných pracích jeho již přechod k baroku.[4]) Patrně že byl právě v těchto pracích víc Nizozemanem než Vlachem.

Za typický příklad Sprangerovy „manýrové" práce se snahou dekorativní posloužiti muže obraz u Chytila v „Umění za Rudolfa II." reprodukovaný (z r. 1592)[5]), na němž allegorie ctností císařových i allegorie turecké vojny, vyjadřující přání, aby byl vojnám již brzo vítězný konec. Bohyně Bellona sic sedí uprostřed, ale není střediskem, neboť ostatní figury si jí sotva všímají. Jmenovitě Pallas, Bacchus, Venuše, Amor starají se jen o sebe. Také Ceres hledí jinam a též tak nahý muž, jenž jest personifikace Slávy, a ženská personifikace, plačící Hungarie, v pose divadelní. V pozadí jest krajina „heroická" s mořem na obzoru. V povětří vznáší se Fama, troubící ve dvě trouby. Je tu celkem sedm figur, každá vyjadřuje nějaký pojem a každá působí ornamentálně o sobě sama. Také dokladem manýrismu s dekorační snahou jest Sprangerova

---

[1]) Stručná data životopisná viz Winter, Řemesl. XVI., 173.

[2]) Miniatury dle Mandra viz Mádl, Obrazárna Rudolfa II., 19.

[3]) Muther vykládá Sprangerovy figury za chladné. Gesch. d. Mal. III., 99.

[4]) Diez l. c. Jahrb. 140.

[5]) Originál v dvorské obrazárně ve Vídni. Reprod. v Chytilově knížce jest na str. 23.

allegorie na smrt manželky. Je povědoma z rytiny Sadelerovy.[1]) Kromě podobizny mistra Sprangera, jenž hledí z obrazu, a podobizny jeho manželky, která byla rozhodně hezčí, než ji udělal rytec Sadeler, jest na obraze 10 figur, znamenajících život, smrt, slávu, a ví bůh, co všecko. Obraz je hotová mosaika beze všeho soustředění. Když však Spranger za dobré uznal dojem obrazu soustřediti, dovedl to i v allegorických kusech. Takž na příklad komposice jeho, kterak Rudolf II uvádí umění do Čech (1609), po mém soudě činí dojem jednotný, byť uprostřed obrazu nejvíc plochy vyplňoval kůň, na němž Rudolf sedí. Za koněm hrnou se repraesentanti umění, před koněm válí se Nevědomost.[2]) Za nejvýbornější obraz Sprangerův, virtuosně komponovaný, s dojmem soustředěným i dramatickým, živým pokládá se přepadení Zuzany od dvou starců v lázni.[3])

V Praze na Strahově zachovaly se z ohromné produkce tohoto umělce jen tři obrazy „duchovní" (sv. Alžběta, Voršila, Vzkříšení) a epitaf s obrazem proměnění Páně. Jiný epitaf mají u sv. Štěpána; představuje rodinu Michala Petrla († 1588), tiskaře a illuminátora, nad níž vymalováno z mrtvých vstání Krista, vítěze nad smrtí a ďáblem, Bůh Otec vítá Krista, jehož tělo, barokně rozkročené, svítivě vyniká z temna. Temnosvitem provedeny také hlavy rodiny Petrlovy. Zavití ženských hlav svítí. Hlavy jsou rázovité.[4])

Spranger jako portrétista podává prostě přírodu bystrým postřehem charakteru obličeje. Znamenitá podobizna jeho vlastní a ženy Kristiny jest ve Vídni. Mistr jest energické a melancholické hezké hlavy; žena jeho je buclatá kráska v nádherném vystrojení.[5]) Od Sprangera je výborná podobizna Zdeňka z Lobkovic v Roudnici[6]) a podobizna nějakého muže u hr. Nostice v Praze.

Freskami ozdobil sobě Spranger dům svůj v Ostrožnické ulici; fresky časem zmizely přestavbou domu; Karel van Mander

---

[1]) Byla ve sbírkách Lannových. Reprodukce v Chytilově knize „Umění v Praze za Rudolfa II." 43.

[2]) Komposice je známa z bronzové desky Adriana de Vries, uložené ve Windsoru. Reprod. u Chytila, l. c. 42.

[3]) Originál je v Schleissheimě v král. gallerii. Reprodukce v Jahrb. XXVIII., 123.

[4]) Soupis XXVII. Dvořák, Matějka. 89. Reproduk.

[5]) Není možno souhlasiti s Diezem (Jahrb. XXVIII., 112, 114), jenž tvrdí, že ty podobizny jsou řemeslná práce bez charakteristiky.

[6]) Reprodukce u Dieze, l. c. 135.

je líčí živě dle zprávy, bezpochyby od Sprangra samého, takto [1]): Nahoře jsou děťátka v přirozené velikosti, zaměstnána malováním, na levo sochařením. Prostřed letí Merkur. Pod tím jsou lunety. Pod nimi prostřed žena, Roma, na kouli, nesené oslem. Diez míní, že to symbol „římského" císařství habsburského. Vlys je vyplněn zajatci a trofejemi; na obou koncích vlysu postavy osm stop vysoké, jedna Herkules, druhá Justitia. Pod vlysem děcko v nadživotní velikosti, držící desku s nápisem. Figury jsou obdivuhodně plastické a krásných pos. Uvádím ta slova (byť poněkud zkráceně), poněvadž popis tehdejších fresek, namnoze zničených, jest velmi vzácný.

Z veliké produkce Sprangerovy zachovalo se obrazů málo. Většina zašla se sbírkami Rudolfovými. Diez uvádí 34 obrazů — silných vedle slabších — malovaných na plátně, na dřevě, na mědi, na pergameně, na mosazi a na mramoru. Spranger měl jméno i u mistrů nizozemských, malovali dle rytin jeho obrazů, Sprangerův vliv shledává se i vně Prahy, jevíť se v mythologiích a allegoriích malovaných na panství Rožmberském a jinde.[2])

Z ostatních dvorských malířů v popředí stojí Jan van Achen († 1615) a Jos. Heintz († 1609), pracemi svými co do thematu a provedení sobě velmi podobní.[3]) Oba malují císaři Venuše a jiné mythologické paní, malují allegorie, kontrfekty,[4]) krajiny, genry.[5]) Také kostelům českým malují obrazy tabulové jako Spranger. Van Achen je čipernější, dovednější, barvitější; Němec Heintz, jeho sok a napodobitel, oblibuje při podobiznách barvy tuze bílé, což činí dojem mrtvolný. Krajiny co do barvy, osvětlení a stylisování maluje dle vzorů nizozemských. Jináče držel se Benátčanů.[6]) Na obraze jeho (svatá rodina) u malostranského sv. Tomáše, jenž jeví vliv Correggia, jest pěkná kresba, ale „poněkud suché barvy."[7])

---

[1]) Mádl, Obrazárna Rudolfa II. 19.

[2]) Chytil v díle Österr. in Wort u. Bild. Plastik.

[3]) Životopisná data o nich viz Winter, Řemesl. v XVI. věku 179, 181

[4]) Kontrfekt Rudolfův dle Sadelerovy ryt. reprodukován v Chytilově Umění za Rudolfa II. 29.

[5]) Smích sedláků v Roudnici od van Achena. Soupis XXVII., 90. Dvořák, Matějka.

[6]) Haendcke v Jahrbuchu XV., 49, 51. Tu jsou reprodukce Venuše a Adonisa, allegorie.

[7]) Matějka, Přestavba sv. Tomáše 39.

Specialisté v krajinářství při dvoře Rudolfově byli Petr Stevens (od r. 1594) a Roelant Savery (v Praze od počátku XVII. věku; † 1619).[1]) Malovali císaři krajiny ideálné, stylisované a romantické. Jednak to tak byl vkus císařského samotáře a kromě toho nebylo ještě zvykem malovati přírodu docela věrně. Pouhé replice přírody sic vyhýbá se krajinář i dnes, ale příroda tehdejším malířům nebyla dosti krásná, tudíž musili si ji upravovati a „očišťovati", a tak malovány krajiny heroické a poetné. Do těch dob naučili se už malovati pěkně do hloubky a do dálky. Při tom však ještě žádného nenapadlo malovati atmosféru, ba ani to, aby obrysy předmětů malovaných na dálku měnily lokální barvu a splývaly. Saveryho staví Muther ještě do starší školy flámské. Stevens platí za dovednějšího. Jeho „českou" krajinu dle rytiny Sadelerovy uveřejnil Chytil (Umění za Rudolfa); v popředí jest hrubý mlýn mezi velikými stromy, široká voda a v pozadí v dálce městečko s hradem. Popředí i s mlýnem drženo v temnu s patrným úmyslem, aby ve světle vynikla voda a pozadí s městečkem. Stromy propouštějí světla do mlýnské strouhy, což přírodě dobře odpozorováno. Figurní část — skoro samý rybář s prutem — perspektivně zdařilá není.

Specialisté v miniatuře byli z dvorských mistrů oba Nizozemané Hoefnaglové, Jiří († 1601) a Jakub († 1630), otec a syn.[2]) Malovali illustrace do knih, ovoce, květy, zvířata všech rodů a tříd od ssavců až po brouky, mythologie, allegorie. Jiří maloval svoje miniatury velmi jemně, ba místy až příliš drobně. Illustrace jeho ke sborníku kaligrafickému (Boczkayem psanému) chválí se, jakožto dílo z nejznamenitějších v dějinách umění. Mistr nebyl bez humoru; věru to satira na astrology císařské, když mistr namaloval v dotčeném sborníku dvě opice s brýlemi, any kružítkem vyměřují globus. Jiří kreslil také mapy. Jakub mimo jiné kusy olejnými barvami vymaloval dva svazky všelikých zvířat; chválí se mu, kterak mistrně dovedl naznačiti měnivé barvy ryb a ptáků, což technicky nesnadno.[3])

---

[1]) Data životopisná viz u Wintra, Řemesla XVI. věku 183.

[2]) Data viz u Wintra tamž, 177. Chmelarz v Jahrbuchu XVII. Chytil v Umění za Rudolfa (33) má reprodukci práce otce Jiřího z krasopisného sborníku.

[3]) Chmelarz, Jahrbuch XVII., 275—290.

Z dvorních malířů nástěnnými malbami vynikali Jan a Pavel Vredemanové de Vries, Nizozemci, otec a syn.[1]) Pavel (bezpochyby s otcem) maloval mimo jiné kusy od r. 1597 na Hradě v sálech nových illusivní architekturu na zdi a na plátně, jímž pokryt strop.[2]) Tou malbou a pomocí obratné perspektivy byl sál zdánlivě klenut a „zkrácenými pilíři" klamavě zvýšen. Byla to malovaná architektura na skutečné architektuře, zpusob to již barokový.

V menším z těch sálů mistr namaloval z architektury pohled do dvora tak klamavě, že císař tudy chtěl projíti. Ty malby jsou dávno zničeny.

Malíři dvora Rudolfova u našich odborných znalcu necení se vysoko. Vykládají se za mistry skrovného talentu,[3]) za chabé a dýchavičné napodobitele velikých hvězd renesance,[4]) za mistry, u nichž se postrádá přirozená síla tvůrčí, zdravá a jará obrazotvornost."[5]) Možná, že se časem přece o některých soud stane příznivějším, ale i kdyby trvali ve svém odsouzení, tomu nevěřím, že neměli vlivu na produkci domácí. By nebylo jiných znamení, svědčících o velikém a trvalém jejich vlivu, snad postačila by úvaha, mohl-li takový mistr Spranger, který v Praze maloval po dvacet osm let, jehož malby byly v kostelích i na ulici na jeho domě a který vstoupil mezi pražské mistry do cechu a v bratrství, mohl-li býti bez působení v pražské spolubratry malířské?

Vizme situaci tehdejších pražských malířů, kteří nenáleželi ke dvoru. V žádné době před tím nebylo tolik malířů v Praze pospolu jako v této poslední periodě. Spočítal jsem jich 53 českých, 53 německých a 3 z jiných národů. Ten počet vysvětluje se uměleckými snahami dvora Rudolfova, kteréžto snahy rozšířily se po široké obci. A ti malíři rozvinuli v Pražských městech tak hojnou produkci, že jí tu dotud jakživo nebylo; měšťanské soupisy pozůstalostní jsou plny zpráv o obrazech, a v té produkci jsou táž všecka themata zastoupena, jaká malovali dvorní malíři. Arci jest vyznati, že také jinde malíři nemalovali v té době ničeho jiného.[6])

[1]) Data u Wintra; Řemesl. v XVI. věku 183.

[2]) O malbách obšírně u Mádla, Obrazárna Rudolf. 16., a v Jahrbuchu XII., 8298 a násl.

[3]) Soupis XXVII. Roudnice zámek. Dvořák, Matějka.

[4]) Mádl, Národ. Listy 1904, č. 80.

[5]) Chytil, Umění za Rud. 3.

[6]) Připomínám zajímavý inventář Petra de Petri v Moravské Třebové z r. 1611. Co ten obsahuje, toť věru malá obrazárna Rudolfova;

Ale v Praze nutno představovati sobě 109 malířů městských a oněch svrchupsaných 39 malířů dvorských, kteří v stejný čas všickni vedle sebe pracovali, za jedno řemeslo, za jednu společnost uměleckou, která se stýkala a ve které dvoršti mistři zajisté hráli první úlohu, ani ne tak svým privilegovaným postavením, jako svým uměním, ať jsou nynější soudy o něm jakékoli.

Přihlédněmež k obrazům u měšťanstva pražského chovaným, od měšťanů objednávaným či také jen příležitostně kupovaným. Vyskytují se v této poslední době téměř v každém inventáři, za časté ovšem počtem malým, ale také dosti zhusta počtem znamenitým, až podivně. V těch počtech velkých i malých nejčastěji zastoupen konterfekt; podobizna bývá i tu, kde není obrazu jiného. Jeví se u nás to, co před tím a současně v Nizozemí — malovalo se podobizen neuvěřitelné množství, malířství podobiznu zdemokratisovalo, malovati se dávali i sprostní lidé: v Praze r. 1606 měla kontrfekt nebožtíka syna svého i prostičká jablečnice, bytující jako podruhyně na faře linhartské.[1]) Ostatně též inventář malíře Ekenpergera (†1612), obsahující 49 podobizen, svědčí, že tehdejší malíři malovali kontrfekty množstvem neobyčejným.[2]) Také shledáváme v inventářích této doby, že měšťané dávají jako v době předešlé malovati mrtvoly. Podivuhodný v pražských domech je počet kontrfektů císařských, zvláště oblíben byl císař Rudolf. Další počet znamenitější náleží tabulím svatých a světic, což založeno ve zbožné době.

Menším počtem vyskytují se v domácnostech allegorie a mythologie. Naši lidé patrně musili nejprve přemáhati nechut k malbě nahého těla ženského. Styděli se. Vždyť ani souvěký císařův doktor Guarinonius nedovedl přemoci své nelibosti k nahotám obrazů, které vídal na paláci Hradu pražského denně. Takové obrazy jsou mu nečisty a škodny; jsou mu pohanské, zatracené; Kupido nahý jest mu dítě nevěstčino, Venuše, Fortuny, Latony, Ledy, které se koupají a myjí ve všech posicích, aby byly

---

je v ní 91 obrazů, a v nich jakožto význačné: Bacchus, bitva, pohanský císař, Mojžíš, Adam, Charitas, Tiberius a Claudius, dvě nahé ženy, mrtvý kůň, syn nese otce z města, podobizny rodinné i císaře Rudolfa atd. — tedy allegorie, mythologie, podobizny (také Žižkova), historie, duchovní kusy a podivínství. Arch. mus. zemsk.

[1]) Arch. praž. č. 1174. Inventář Kateřiny Vlašky.

[2]) Arch. praž. č. 2158, III.

se všech stran dobře viděny, jsou mu nevěstky a cizoložnice nestydaté. Naříká, že se takové hanebnosti prodávají na ryncích a v ulicích měst, vrchnosti že by to měly staviti, ale ony samy kupují napřed; malíře takových figur zove bestiálními atd.[1])

Když tedy tak doktor dvorní, intelligent, píše, představme si naše měšťany, v nichž vždy ještě tkvěl aspoň nějaký zbytek husitského puritánství. Proto je těch mythologií a allegorií v bytech méně než jiných obrazů — ale jsou přec. Také krajin nemnoho a genrů. V těch lidé tehdejší ještě neviděli ničeho pěkného. Byl jim to kus všedního života, kus všední přírody.

Navštivme několik domácností pražských na poznanou počtu a pokud možno i rázu těch maleb. U Sixta Theodora z Ottersdorfu († 1599) spočítal jsem 66 obrazů čili figur, větších, menších, vše v rámcích; nad to měl ještě mapu, ale nic není zevrubněji udáno.[2]) Manda Hvězdová, nebohatá, má r. 1599 tři obrazy v světnici: Narození Páně, Křest jeho a figuru o potopě světa.[3]) V týž čas Václav Zbytek na Poříčí mohl se pochlubiti 32 obrazy. Z nich zajímavější byly Isák, vyhnání Adama, stětí Holoferna, křest v Jordáně; z allegorií měl podobu lidského života, sedm obrazů ctnosti; z genrů: vymalování lovu, z podobizen: Rudolfa a Matiáše a „obraz osoby ženské mrtvé.“[4]) U Jana Albína u sv. Vojtěcha r. 1601 bylo obrazů tolik, že jich písař nepočítal: Sedm figur velkých, figur prostředních i menších, kontrfektů císařů a králů a arciknížat a jiných poctivých lidí „dostatek“.[5]) Josef od Bílého Kříže († 1605) měl kontrfekt svůj a ženin a k tomu ještě jedenáct obrazů.[6]) V stejný čas nalezeno u Kromera Matouše 16 obrazů a podobizna „nebožtíkova, jak na marách ležel.“[7]) U kupce Treytlara v Železné ulici r. 1606 spočítáno třináct kontrfektů! R. 1608 zapsán u soukenníka Dyllera „kuprštuk“, jenž visel na polici a představoval Speculum justificationis; tu také visela figura „hrabství Glacka a Nové léto v rámcích.“ Nesnadno uhodnouti, jaké obrazy to byly. V týž čas paní Sylve-

---

[1]) Guarinoni, Grewel. 225—230.
[2]) Arch. praž. č. 1174, 62.
[3]) Tamž, č. 1210, 152.
[4]) Tamž, č. 1208, 164.
[5]) Tamž, č. 1213, 186.
[6]) Tamž, č. 1174, 187.
[7]) Tamž, 189.

strová z Vlkánova měla v domě svém proti kostelu jesuitskému 12 obrazů, nedí se jakých, a nad to 5 kusů plátna malovaného, na stěně přibitého. Řezník Slepička (1610) měl v bytě obraz Vzkříšení a v krabičce malé, okrouhlé malovanou podobiznu Adama Linharta. Ta tedy náleží k malbám miniaturním.[1]) Zastavil jsem se u ní zvlášť, poněvadž v té době zapsáno jich drahně, což svědčí o modě.

U staroměstského kancléře (hlavního písaře) Šimona Humburka (r. 1612) spočítal jsem 48 figur či obrazů v rámech, ale líný nebo neumělý písař nezapsal, co ty obrazy vystavují.[2]) Stejně tak u Doroty Radnické z Vysokého (1612), kteráž měla v bytě 68 obrazů a obrázků! Jen to jest na bližší určenou, že 38 z těch obrázků bylo illuminováno. Byly to tedy rytiny. V obrazech tabulových jejích byly tři podobizny; kromě toho měla ještě také jednu podobiznu na stříbře a nějaký obraz cínový. Figur v rámech dr. Zobr (1613) měl 22 a k tomu mapu celého světa. U ševce Postula (1614) zastihl jsem „landšofty". Zajímavé kontrfekty v rámečkách měl soukenník Šort (1613): měl 20 kontrfektů císařů, arciknížete Leopolda, (který přivedl Passovské), kontrfekt mistra Husa, Lutera, Melanchtona a Žižkův. Bezpochyby, že to všecko byly tisky illuminované. U vdovy po Václavovi starším Krocínu z Drahobýle (1620) sepsáno 29 obrazů, v nich čtyři veliké landšofty, z podobizen zajímavější olejný obraz představoval synáčka Czeyzova s andílkem. V sklepě pod zemí složena olejná „figura p. Czeyze s rodinou, do kostela náležící" (epitaf). Z obrazů olejných duchovních byla tu Zuzana, Snímání Krista s kříže, „obraz Krista Pána", figura Lotova s dvěma dcerama, sv. Jeronym; z allegorií byly tu čtyři kusy na dřevě olejnými barvami malované, totiž vítr, voda, oheň, země. Nesnadno říci, jakého způsobu byly obrazy zapsané prostě: čtyři figury nidrlantského malování a šest panen v rámcích nidrlantského díla. Také Orel na tabuli malovaný byl mezi obrazy.

U Krocínů též rytiny malované visely na zdi; uvádí se kuprštych Vídeň město na papíře, kuprštych Frankreych.[3]) „U tří Turků" v Jesuitské ulici v pozůstalosti Jana Pešona bylo úhrnem 65 obrazů. V nich 16 „starých", 32 „prostých", tři kontrfekty rodinné

[1]) Vše z inventáře č. 1174.
[2]) Arch. praž. č. 1174, 405.
[3]) Arch. praž. č. 1175, 228.

a 12 římských císařů „v tabuli," což byl asi jediný obraz. Také Pešon měl miniaturní podobiznu, a to obraz cís. Matiáše na zlatém plechu v škatulce.[1])

Obhlédneme ještě některé inventáře pobělohorské, poněvadž obrazy, v nich spočítané nebo zevrubněji zapsané, majitelé měli již před bitvou, tudíž v periodě, o níž jednáno. Jenom „tabule dlouhá, malovaná Bílá Hora, jak se bitva v lethu 1620 stala," obraz v dědictví vdovy po známém Kašparu Loseliusovi nalezený, byl malován po katastrofě.

Bartoloměj Peltha ze Stráže († 1621), koncipist při komoře, měl na stěnách „okrasy"[2]) Dva obrazy Ukřižovaného v rámech, obrazy sv. Maří, Adama, Jeronýma, krajinu, 3 podobizny rodinné, tři bohyně v rámci, císaře Rudolfa, arciknížete Arnošta, nějakou arcikněžnu, císařského orla, mapu království českého, Germanii v rámci a posléz tabuli českou, psanou, obsahující všecka císařská panství, města a lidi poddané. Úhrnem 17 kusu. Michal Píček z Radostic, jeden z pochopu pobělohorských, měl v bytě obraz císaře Ferdinanda a císařovny.[3]) Čtyři obrazy krajin a „na stěnách vukol špaléry malované" shledal jsem u kupce staroměstského Kysweina r. 1621.[4]) „Špaléry" (též slují španíře) jsou zajisté ona malovaná plátna (i kožené čalouny)[5]), o kterých tu a tam svrchu zmínka; někdy rozumějí se tím arci koberce či gobeliny. U advokáta Samuela Kolína († 1621) zajímá jen „figura velká v rámci, jak Kristus po moři chodil."[6]).

Kupec Karel Kirchmajer z Rejchvic († 1622) zanechal po sobě v pokoji na římse kontrfektu — neví se kolik; jiných obrazu se uvádí deset: „kusu od zvířat malovaných" osm, obraz Venuše, a „figura na mědi malovaná." Kromě toho měl na zdi mazhausu mapu celého světa.[7])

V povědomém domě „u pěti korun" spočítáno po smrti paní Lidmily Nerhofovy (1623) padesát devět obrazu, žel, že zevrubněji nepopsaných. Čteme v inventáři o „figurách" velikých „s dvo-

[1]) Arch. praž. 426.
[2]) Tamž, č. 1214, 155.
[3]) Tamž, č. 1175, 299.
[4]) Tamž, 207.
[5]) „Kožené čalouny malované", „tapeceraye kožené malované" bývají v inventářích psány od r. 1613 častěji.
[6]) Arch. praž. č. 1175, 244.
[7]) Tamž, 216.

ními barvami"; v komoře a v sklepě paní měla 27 obrazů větších, menších, v mazhauze 7 figur a mapu všeho světa, v pokojíčku na pavlači 13 figur císařských a královských Jeden obraz přece nadchl písaře k zevrubnějšímu zápisu: „Obraz Panny Marie v černém dřevě, pěkně barvami vynešený."[1]) Jeremiáš Šebek, kožešník staroměstský, shromáždil sobě 67 obrazů. Když umřel (1627), zapsány jsou v inventář jen úhrnem takto: kontrefektů 15, obrazů poetických 15 (co tím městský písař mínil?), obrazů prostých 19, obraz o marnotratném synu a nad to ještě 18 obrazů jiných, nejmenovaných.[2])

Největším sběratelem obrazů před bitvou bělohorskou a po ní byl ne tuze chvalitebně povědomý z dějin pražských Kašpar Loselius. Shledánoť u jeho vdovy „u zlatého orla" († 1635) devadesát obrazů! Jsou bohužel zas neurčeny. Čteme o kontrfektu Loseliusově, o Bílé Hoře (svrchu již dotčené), o 17 „figurách, drahých volejných barev", o velikém kontrfektu císařovny Eleonory, šacovaném za 70 tolarů, o dvou velikých landšoftech. O některých „figurách" zapsáno, že jsou „prosté, vodních barev" o jiných, že jsou „pěkné, volejné". Na mazhauze Loseliově bylo rozvěšeno 22 takových všelijakých obrazů. Tu také visela mapa „celého světa". V sklepě za velikou světnicí bylo 12 figur císařů římských, „celých osob" v rámcích a v světnici zadní složeno figur olejných 28. O jednom obrázku (Panny Marie) čte se, že byl za sklem v rámečku. Loselius byl milovník malování. Svou choť Dorotu dal dokonce i na pás drobně vymalovati.[3])

V pozdějších inventářích pražských vyskytnou se počty obrazů znamenité a některé obrazy i zajímavé, ale tu již nevím, nenáleží-li ty kusy již umění novějšímu. Tak čtu, že kýs měšťan zanechal po sobě (1638) „obzvláštní obraz P. Marie ohnivé barvy"[4]); jiný měl „obraz velký, na něm kuchařka malována", obraz blázna, obraz, na kterém blázen s bláznicí, obraz, na němž králíček se sojkou, dva ptáčkové pod firhaňkem, štvaní medvěda, vorel na kapru sedící a sova proti němu na pařezu, obraz „pěkný na mědi malovaný, jak pánbůh Adama stvořil a jiná zvířata."[5]) atd.

---

[1]) Arch. praž. č. 1175, 301.
[2]) Tamž, č. 1176, 12.
[3]) Tamž, č. 1176, 79.
[4]) Tamž, 132.
[5]) Tamž 307.

V městech venkovských za poslední periody vyskytují se obrazy v domech, ale ovšem nikoli tou hojnou měrou ani rozmanitostí jako v Praze. Nejčastěji to bývá „krucifix na tabuli malovaný," také shledáš v zápisech podobizny Rudolfovy, které se s jinými illuminovanými tisky [1]) na venek dostaly obchodem jarmarečným. V Hoře, v Budějovicích, v Plzni spočítáš u předních měšťanů obrazů přec poněkud víc než jinde, neboť tu malíři bydleli a pracovali.

Známe hromadu jmen pražských i venkovských malířů, stojících mimo dvur císařský, ale o málo kterém vůbec víme, co maloval, nercili že bychom z nich kterému mohli přiřknouti některý z uvedených obrazů, zapsaných v bytech měšťanských. Stran kontrfektů víme pouze, že je mimo uvedeného Eckenpergara v Praze maloval nizozemský mistr Baptista Graffaeus, měšťan novoměstský od r. 1587; dále víme o malíři Zenovi z Feldu, že r. 1615 zakoupil se v městské právo kontrfektem cís. Matiáše, jejž obci malostranské daroval[2]); také zapsáno náhodou, že r. 1602 Ferdinand z Eyseru, rodák malostranský, maloval barvířku,[3]) a věru skoro jen náhodou zachoval se v rytině Iselburghově[4]) z r. 1614 důkaz, že mistr Ferdinand maloval podobiznu rektora university a nešťastného politika dra Jana Jesenského. Z venkovských mistrů známe z posledního období krumlovského Bartoloměje Beránka (1592—1612), který maloval kontrfekty vrchnostenské, ale i krajiny a mapy.[5]) Tuším, že on jest ten mistr rožmberský, jehož práce, v kterých prý jeví se vliv Kranachův, jest na zámku v Roudnici.[6])

I žák Beránkův znamenitý Tomáš Třebochovský (1599 až 1639) maloval mimo všecko jiné také kontrfekty.

S kterou dovedností účastnili se naši mistři (mimodvorští) kostelních maleb tabulových, o tom nesnadné soudy, pokud nebude víc sebráno a prostudováno. Epitafy arciděkanského

---

[1]) V Litomyšli u rychtáře († 1648) byl obraz malovaný „Vysvětlení lásky". Lib. division. 675.

[2]) Data viz u Wintra, Řemes. XVI. stol. 211, 224.

[3]) V invent. Eckenpergerově v arch. praž. č. 2158, 111.

[4]) Majitel ředit. Borovský. Data o Ferdin. z Eyseru viz u Wintra, l. c. 207.

[5]) Winter, Řemes. XVI., 217.

[6]) Soupis XXVII., 89. Roudnice, zámek. Dvořák, Matějka.

kostela v Chrudimi svědčí, že v poslední periodě mistři naši malovali rázem Rudolfových mistrů dvorských, ale ovšem i dle domácí tradice. Je tam epitaf Fontina Klatovského s obrazem města Klatov, po nizozemsku provedeným; osoby klečící jsou malovány živým koloritem. Druhý epitaf (Domažlického) z r. 1619 představuje allegorickou scénu — na muže dorážejí smrt, čert a pýcha. Chytil vidí v tabuli té slohové příbuzenství s malbami Radoušovými.[1])

Že tehdáž allegorie na epitafech byly obvykly, to praví se r. 1606 v jednom odkaze pražském, aby totiž v kostele „sv. Jana z Husince učiněno bylo epitaphium, na kterémž figura radostného vzkříšení P. Krista a pod nohami jeho drak starý nebo satan a při tom smrt a hřích, jako obyčej jest.“[2])

K obrazům na tabulích, které malíři naši malovali, slušno přidati erby, v této době velmi hojně malované, kam se hodilo i nehodilo. Měšťané erbovní z pýchy dávali sobě malovati erby na lenochy svých kostelních lavic, jako to známe z Rakovníka, a urození poroučeli si erby dokonce i na vrata, jakž toho zpráva o zahradních vratech Karla z Lichtenštejna v Praze (1604).[3])

Miniaturní malířství kancionálů klesalo již v období předchozím, teď je mu konec. Však to div, že vedle tištěných knih zpěvných kancionály psané vytrvaly až po dobu bělohorskou.

Do tohoto posledního údobí náleží dvoudílný kancionál rakovnický z r. 1591. Maloval ho Jakub Špaček, malíř pražský, jenž neustále žádal od Rakovničanů záloh, a že nedávali, jak chtěl, maloval všelijak, až naposled zanechal listu prázdných, naznačil pouze, kde má býti iniciála a obraz. Z obrazu, které pořídil, asi nejpěkněji jest malováno stvoření světa. Je v tom však ještě viděti českou školu miniaturní. Sem přísluší kancionál Nového Města nad Metují z počátku XVII. věku. Na prvním listě jest malován Kristus, an z mrtvých vstává; je tu figura měšťana Biskupa z Hradce Labského. V ostatku je nehotový.[4]) Sem sluší také kancionál v Unhošti. Je v něm několik dobrých iniciál i obrazů. Z nich Zvěstování Páně, Jiří s drakem, Zjevení na Táboře, Ježíš kráčí po moři.[5]) Dle signatury S L Chytil soudí,

---

[1]) Chytil, Soupis XI., 51. 59. Chrudim. Týž, Archaeol. pam. XV., 612.
[2]) Arch. praž. č. 2158, 69.
[3]) Arch. místodržit. Missiv. č. 111., 95.
[4]) Soupis XXVI., 128. Kladno. Wirth.
[5]) Chytil, Arch. Pam. XV., 610.

že kancionál ten maloval Simeon Ledecký, malíř v Praze.[1]) Zajímavý jest kancionál, který maloval r. 1613—1614 fráter strahovský Jan Šícha opatovi Loheliovi. Jsou v něm iniciály dle starých vzorů, ale obhroublé, v rozvilinách jest dosti drolerií humorných, figury, zvířata. Mádl oceňuje malíře a práci jeho strahovskou takto: „Byl jistě autodidakt a diletant, víc písař než malíř, který veliké hubené ornamenty kaligraficky kreslí, málo koloruje, mnoho zlatí; v nich ale zápasí slohové umění novoevropské se staročeskou ornamentikou a motivy rázu lidového. Je to práce zvláštní interessantnosti.“[2])

Na konec budiž zmíněn kancionál z r. 1616, v němž ani jedna iniciála není malována, ač pro ni jsou určena místa. Mají ho v Jílovém.[3])

Jestliže malíři nemalovali již tak hojně jak v předešlých dobách kancionály, za to malovali větší měrou světské drobnomalby. Svrchu můžeme připomenouti, že malovali drobné podobizny. Zde budiž jistě jen dotčeno, jak malinké to kontrafekty byly. R. 1616 svědčí kdosi, že paní Kolínová „dala se vymalovati na stříbře, bylo široké jako tolar, malíři co dala, nepamatuji.“[4]) V týchže dobách malíři hojně malovali allegorie, mythologické a genrové figury a erby do „štampuchů.“ To byly knížečky, jakožto památníky; obyčejně šlechticové, ale i bohatší měšťané si pořizovali ozdobnou knížku, do níž přátelé psávali vlastní rukou nějaké průpovědi na památku a k tomu malbičku objednávali. Na panství rožmberském snad všichni malíři malovali do štampachu; o předním z nich, Třebochovském, ví se to jistě. Arci všecky obrázky v památnících nejsou prací našich mistrů. Mladí páni nosili své štampuchy na cesty do ciziny a tu do nich malovali i cizí malíři.[5]) Ovšem také všecky obrázky nejsou

[1]) Viz o něm u Wintra, Řemes. v XVI. věku, 233.

[2]) Národ. Listy 1904, 80. Soupis XIII., 247. Příbram. Podlaha. Chytil vidí v něm samouka, příbuzného moravským. Umění za Rud. 35.

[3]) Soupis XXVIII., 54. Vinohrady. Podlaha.

[4]) Arch. praž. č. 1069, 471. Obrázek dala Behemovic synu. Byla jako cizoložnice a travička svého muže sfata.

[5]) Několik památníků chová kníž. bibl. v Roudnici z let 1589—1620. Baum psal o nich v Arch. Pam. 1871, 226; později uvádí jich čtvero v Arch. Pam. XV. 278. Jsou v nich obrázky allegorické, humorní, erby. Hodnota jich nestejna. Jsou také památníky v bibl. strahovské. Straka v Č. Č. Musea 1911, 275 uvádí památník Jindř. Vencelíka z Vrchovišť (1590)

umělecká díla; ba zhusta jsou to akvarely velmi chabého zrna. Štampuch nalezl jsem už i v pozůstalosti měšťana Korálka, alchymisty pražského r. 1599. Znamenitý památník toho rázu chovají v zemském museu. Náležel synovi slavného Tycha Brahe, hvězdáře. Onť také první v něm má svůj kontrfekt s pověstným falešným nosem. Také tu z r. 1599 heslo a erb doktora Jesenia.

V téže poslední periodě bohatší řemesla dávala sobě na pergameny malovati znaky své, ba i obchodní společnost pražská, se slanými rybami obchodující, dala sobě sepsati a vymalovati soupis svých členů po způsobě památníku, jejž chová museum městské. Některé obrázky v něm jsou výborně malovány, pánové (naši i cizí) měli dosti peněz a platili.

K miniaturním malířům té doby bude nutno přidati i ty malíře, kteří kreslili a malovali mapy. Z nich je měřič Podolský († 1617), žák miniaturisty Ornyse, a Pavel Arctyn z Klatov, jehož mapa království Českého zachována. Takovými topografy u nás i v cizině vznikly ony pohledy, které jsou polo mapy, polo obrazy z ptačí perspektivy, a lze věřiti, že takové obrazy přispěly k tomu, aby krajináři brali krajinu věrněji, typičtěji, což se skutečně v XVII. věku děje.

Také illuminátorů kartářských bylo v této době v Praze víc a z karet zapsány (1621) už také „karty pigetní", které ovšem nebyly novinkou.[1]) Ze zachovaných karet sem náležejí karty z r. 1606, 1616 nalezené v Černé věži pražské. Byly dělány v Praze karetníkem německým (Fletzel), jsou kolorovány barvou fermežovou. Jsou v zem. museu.[2])

Freska a sgraffita našich malířů byla v poslední době asi stejně oblibována jako prve. Jenže tu jsou dějiny umění zase v rozpacích; málo zachováno, málo sebráno k studiu. O Danielovi Alešovi z Květné víme, že opravoval freska v kapli

---

Jos. Lidle z Myslova (1503) s kresbami tušovými, Karla Materny z Květnic se znaky (1610). Viz také katal. Umění za Rudolfa II., 37. Na výstavě umění rudolfského r. 1904 viděli jsme památník ze strahovské bibliotheky z r. 1588; byly v něm vodními barvami malované maškary benátské a erby. Tu také byl památník Gunterův z r. 1600 s humornými obrázky a znaky, které dle Chytila snad všecky maloval Šimon Hutský, na jednom podepsaný. V měst. museu mají z té doby tři památníky, 1586—1618. Katalog str. 51.

[1]) Arch. praž. 1175, 207.

[2]) Dolenský, Český Lid XVIII., 305.

sv. Václava na Hradě r. 1609; nelze však kvality mistrovy posouditi z této práce. Z r. 1599 jsou od téhož mistra obrazy na klenbě v kapli domu arcibiskupa pražského. Jsou to scény ze života Jana Křtitele a Krista. Chválí se práce.[1]) O zbytku fresek v Polné z r. 1605 zmiňuji se, poněvadž jest povědom malíř jejich, Jiřík Jirchář. Freska jsou v kostele sv. Kateřiny nad vítězným obloukem, a jest znáti Z mrtvých vstání Páně. Pochvalují se Jirchářovy svěží barvy.[2])

Ze sgraffit buďtež jen připomenuta kdysi nádherná sgraffita o rozmanitém vzoru, jak je na Pecce dal dělati bezpochyby Harant, nešťastný bělohorský pán. Témuž r. 1595 vymaloval na témž hradě malíř Jan Novák v pokoji freska českých králu.[3]) Teď vše pusté. Také pro svou zvláštnost za zmínku stojí sgrafita, která dal dělati pan Leskovec v Červené Řečici na zámku. Je tu vyrýsován rytířský turnaj a svatí jsou v úboru rytířském.[4]) V té době (1614) malovány erby na rathouze hradčanském,[5]) a nejedni měšťané si dávali i zdi pokoju malovati a ovšem i stropy.[6])

Přihlédneme na konec k technické stránce tehdejšího uměleckého řemesla malířského.

Malováno na dřevě, na plátno, které nebylo laciné, oceňují se r. 1612 kusy od 12 grošu bílých po půl druhé kopě.[7]) Malováno na „regálním papíru," na plechu stříbrném, na mědi, na plechu zlatém, mosazném, na kameni (van Achen), na sloni, na tabulkách kamenných, hliněných, na skle. V této době už i okna měšťanských bytů mívala to ono okno malované, světnice cechovní se rády chlubily takovými okny. Zbytek vzácný cechovního okna s ševcovským erbem mají v Turnově.[8])

Návrhy nebo „mustry" mistři předkládali objednatelům na papíře a začasté i na pergameně; kreslili je stříbrnou tužkou neb olůvkem, i rudkou; co zkazili, korou chlebovou vymazávali,

---

[1]) Herain, Stará Praha 258. Chytil postřehl v práci Alšově vliv benátský. Umění za Rud., str. 60.

[2]) Rérych, Časop. přát. starožit. XVII., 163.

[3]) Soupis XXXI. Novopacko. Cechner 132, 135.

[4]) Jos. Soukup, Zlatá Praha r. 1911, 565.

[5]) Arch. praž. č. 123.

[6]) Arch. praž. č. 1174, 62.

[7]) Arch. praž. č. 2176. C. 10.

[8]) Soupis XXXII., 199. Turnov. Šimák.

a na konec havraním pérem vše provedli. Ačkoli pražští sladovníci kdysi v starší době zaplatili malíři, který přinesl tři mustry krucifixu ku příkrovu, 15 grošu českých,[1]) přece pochybuji, že se podané návrhy platily vždy; když mistr s návrhem přišel, bývalo asi jen připití. Přijatý návrh mohl býti beztrestně zrušen. Aspoň r. 1604 Václav Trubka z Rovin „smluvil s mistrem Janem Jindrovským o malování figury v Týnském kostele, mustr k sobě přijal a potom práci projednal Ferdinandovi z Eyseru." Pro to mistr Jindrovský vynadal Trubkovi „hromských sousedů" a Ferdinandovi slíbil „kousek učiniti". Soud to smířil.

V dílně malíř měl „stolček malířský", šrák, olověné a sádrové formy, glidmony nebo glidmužíky,[2]) pohyblivé panáky, kteří sloužili za model. Na tření barev kámen a do barev olej dřevěný. Barvy v Praze kupovány u materialistů, a ti je brali obyčejně v Benátkách.[3]) Jihočeští malíři kupovali je také v Linci.[4]) Drahý kámen lazurový nalezen začátek XVI. věku v Slezích (Goldberg)[5]); snad odtud posílán do Prahy. Podle „Apatyky" Huberovy malíři některou barvu robili sami, znajíce recepty (1595). Tak užívali zeleného saftu z řešetláku, přilévali louhu s kamencem, a byla pěkná zelená barva. Šťáva z černých jahod — vraních ok — kamencem a gallesovými kulkami smíšená, dávala modrou barvu malířům a kartnýřům. V knihách alchymistů dost receptů najdeš. Co do cen jen toto. Záduší sv. Martina v Praze r. 1615 kupuje libru „perkrynu" po kopě, libru „krunšpatu" též tak, libru „plejvejzu" po 12 groších, libru minium po 10 groších.[6])

---

[1]) Arch. praž. č. 343, 30.

[2]) Ještě také v Škretově inventáři r. 1691.

[3]) Jan Bapt. Ferro, maje r. 1548 malovati 40 královských obrazů na Hradě pražském, chtěl na to 23 barev; nejvíc (400 liber) biacha azuro fino a gessa da oro azur ultramarino (na barvení šatů královských), cenaprio verderame, terra gialla, terra rossa (po 200—300 librách); nejméně negro fumo (22 lib.), a ty barvy měly se koupiti v Benátkách. Jinde (ve Florenci a ve Schwetzu) bylo koupiti azuro fino, verde de monte, lacha de vereni; k tomu chtěl zlato míti, ale stříbra ne mnoho, protože černá brzo. Jahrbuch V., 4154.

[4]) Z oučtů v Jindř. Hrad. Sbírka Tischerova. Str. 12.

[5]) Schultz, Gesch. d. breslau. Malerzft. 10.

[6]) Arch. praž. Kn. záduš. Při ostatních není udána cena; jsou to sylbergleid, kaliczenštain, žlutá hlinka.

Ceny malířského díla byly, jakož přirozeno, velmi rozmanity. Uvedu některé, ale váhu mají jen relativní. Guarinonius doktor při dvoře Rudolfově vypravuje, že zvláště šlechta toužívá po obrazech a dává za některý umělecký kus i do 4—5 tisíc korun (dukátů).[1]) Lze doktoru věřiti. Ale obyčejně malíři byli lacinější. Daleko lacinější nežli malíři nynějších časů. Seisenegger r. 1535 maloval krále Ferdinanda I. na plátně za 48 zlatých rýnských (což dnes kupní silou se rovná asi 400—500 korunám); téhož krále maloval Terzio za 30 kop; u malíře Ekenpergera († 1612) oceněny podobizny od 2 kop do 12; krajiny od 5—15 kop (kopu míšenskou lze kupní silou bráti tehdáž za 10—12 korun našich). U téhož malíře kontrfekt zlopověstného komorníka Ruckého ceněn za 5 kop, též tak podobizna řezbáře dvorního Pfofa, „kontrfekt nahé paní s košilí" za 2 kopy, podobizna děťátka umrlého za 2 kopy. Veliký obraz nedodělaný, na němž kůň a pod ním pes, ceněn 18 kopami, figura bičování P. Krista veliká za 14 kop. Podobné duchovní „malování" malíř Womfeld odkázal k sv. Tomáši, oceniv si je 12—15 kopami grošů míš.[2]) U cukráře Zelendra († 1613) ceněny obrazy římských císařů po 1 kopě, ale kontrfekt Jeho Císařské Milosti paní matky jen za 15 grošů. Tamž ceněno Bičování Kristovo za 2 kopy a nějaká krajina za 10 kop. Na odpor těmto skrovným cenám dvorní malíř Hofman (1585) za obraz zajíce obdržel od císaře 200 zl. rýnských, což by se dnes kupní silou mohlo vyrovnati 2000 korun. A zase proti tomu malíř „dvora" v Jindřichově Hradci vzal r. 1607 za malbu dvou erbů do vozu pouze 51 grošů a 3 denáry; r. 1610 maloval dva erby panské na vůz vojanský za kopu a 30 grošů; od malování „tabulí na orloj k hodinám" zámeckým dali mu 2 kopy 40 grošů.[3]) Touž dobou v Němcích — aspoň konšelé hanoverští — platili za obrazy též málo. Hanoverští r. 1617 dali malíři znamenitému mistru Vedemeyerovi, za obraz historie Samsonovy na plátně 16 loket dlouhém — 10 tolaru![4])

Platy za celé archy oltářní s několika tabulovými obrazy bývaly velmi skrovné. Na příklad r. 1577 Loketští smluvili s malířem August. Cordusem, že vymaluje archu neb oltář, a

---

[1]) Guarinonius, Grewel, 185.

[2]) Arch. sv. Tomáše. Kn. hlavní 431.

[3]) Ouěty hradecké 87, 96. Sbírka Tischerova.

[4]) Janssen, Gesch. d. deut. Volk II., 103.

to v dolejší části jeho že bude Večeře Páně malována, v jejímž pozadí aby byl kvítek Vergismeinnicht, na hlavní tabuli že bude utrpení Kristovo na kříži, na křídlech oltáře že namaluje Olivet a z mrtvých vstání; na „slepých" stranách křídel (když se oltář zavře) že bude vyobrazena historie Abrahama, narození Páně, křest jeho a ještě některé drobné scény ze života Kristova; mimo to, že architekturu oltáře, dva anděly s troubou řezané a jiné části že ozlatí a omaluje, všecko že pořídí zlatem a olejnými barvami dobrými na svůj náklad — a za to mu slíbili dáti 200 zl. (zlatý po 56 krejcarech), a nad to dar že přidají, bude-li vše dobře uděláno.[1]) Skoro stejně tolik — 200 kop míšenských — obdržel pražský mistr Hutský z Křivoklátu r. 1589 za tabulové oltářní obrazy, do kostela sv. Benedikta zamluvené (večeře Páně, čtyři evangelisté, čtyři doktoři písma). Ale naříkal, že to málo. Byly však archy jistě lacinější. Rakovničtí a Slanští pořídili si do hřbitovních kostelů svých v l. 1590—1610 archy po 60—90 kopách a některém strychu obilí.[2]) Oznámiti však dlužno, že slanští nechtěli míti na arše figury („maňasy") nýbrž nápisy, což je ovšem lacinější.

Nestejně placena byla epitafia. R. 1571 obdržel malíř Gabriel v Jindř. Hradci „za zmalování" epitafia „u hrobu nebožtíka pána dobré a svaté paměti" 35 kop a když to dílo dodělali, mistru a tovaryši na zpropití dána kopa.[3]) Na odpor tomu vdova po pražském malíři Grafferovi odkázala r. 1619 na epitaf do kostela sv. Mikuláše malostranského 400 kop míš.[4]) A opět proti tomu jiná vdova — Alžběta „od pěti korun"[5]) — určila pouze 50 kop r. 1571 na pořízení tabule, na níž měl býti malován otec, matka, manžel, synové a dcery. Tedy dost figur za málo peněz.

Nesnadna byla malířská práce fresková. Malováno dle kartonu rychle na mokro, na vlhkém vápně jemným pískem smíšeném; co se zkazilo, musilo se odtlouci, malováno-li na

---

[1]) Ellbogen, Archiv. Opis v zemském archivu.

[2]) Zajímavo k těm cenám přirovnati zprávy ze XVII. věku: Karel Škréta obdržel za obraz Ukřižovaného 150 zl. rýnských (nyní as 2000 K); obraz Nalezení sv. Kříže v Augšpurce malovaný stál však 700 zl. rýn. (dnešní kupní silou na 9000 korun). Oba obrazy byly v pražském kostele sv. Kříže (sbořeném). Univ. knih. XV. C. 5.

[3]) Z oučtů hradeckých. Tischerova sbírka 14.

[4]) Arch. praž. č. 2176. C. 22.

[5]) Tamž, č. 2120, 118.

zkaženém, odlouplo se. A také za tu práci technicky obtížnou platilo se nevalně. Celý kostel slanský na omítce vymaloval r. 1614 mistr Matouš Jednuška za 350 kop míšeňských, a to svými barvami; kostel na Louži v Praze r. 1616 malíř Špindler vymaloval za 209 kop. Žalostil však, a záduší mu něco málo přidalo.[1]) Proti tomu snad lépe zaplacen byl r. 1594 malíř Mates, jenž jindřichohradecké vrchnosti maloval v pražském jejím domě pokoj a komoru za 175 kop a velikou světnici za 200 kop.[2])

Také miniaturní práce bývaly nestejně honorovány. Podobiznu královny do modlitební knihy mistr Seisenegger r. 1535 vmaloval za 12 zl. rýnských; r. 1610 zaplacen erbík v štampuchu kterémus malíři v Jindřichově Hradci pouze 30 groši (což platí za dnešních asi 6 korun); veliký kancionál čáslavský (teď ve Vídni), malovaný Fabiánem Polirarem, stál všecek (pergamen i malby a vazba) asi 1000 kop grošů českých, což summa věru skoro k víře nepodobná[3]); bylytě kancionály placeny i jen po 200—300 kopách,[4]) ba český litomyšlský (z r. 1563) stál jen asi 110 kop míš.[5]) Záviseloť zajisté na smlouvě. S týmž slovutným Pulirarem či Puléřem r. 1559 horníci kaňkovští (u Kutné Hory) smluvili dáti za malby v graduálu 70 kop, přidali mu pak za nové obrazy (mezi nimiž M. Hus) ještě 20 kop a na konec dodali ještě 8 kop. Tedy vzal mistr za všecko malování 98 kop.[6]) Graduál turnovský koupil r. 1613 Václav z Lobkovic za 32 kop 30 gr.[7]) Graduál český psaný na papíře bez obrázků stál v Praze r. 1570 18 kop míšeňských.[8]) Jsou některé takové kancionály překrásně psané a notované snad od ochotníků.[9])

---

[1]) Winter, Řemesl. XVI. věku, 211.

[2]) Mareš, Pam. Archaeol. XVII., 239.

[3]) Kl. Čermák, XIII Zpráva Včely Čáslav. Str. 4.

[4]) Arch. Pam. III., 250.

[5]) Štěpánek, Progr. litomyšl. 1887.

[6]) Šimek, Kutná Hora 245. Známo, že ten kancionál zničen surovcem Vil. z Vřesovic, mincmistrem.

[7]) Arch. Pam. XV., 608.

[8]) Pořídil si ho Martin Špalek, kuchyník na Malé Straně. Kn. měst. při deskách č. 107, fol. C. 1.

[9]) Na př. v univ. knihovně jeden z r. 1586 pěkně psal soused v Benešově Václ. Řezník. Jiný z r. 1574 psán Jakubem Sklenářem, sousedem staroměstským.

Z platů za práce malířské a polo lakýrnické stůj tu jen, že v Žluticích r. 1601 malíř maloval křtitelnici za 4 kopy,[1]) střechu nad kazatelnicí v Týně (v Praze) malíř Špindler r. 1608 omaloval za 85 zlatých rýnských, ovšem barvami svými. Dřevěný strop na zámku v Jindř. Hradci r. 1584 namalován za 33 kop; tamž malíř vzal za malování a zlacení rámu dřevěného k obrazu 2 kopy; povědomou železnou kašnu na zámku Jindř. Hradce pomaloval malíř Tomáš za 100 kop.[2])

Od spravování a vyčištování obrazů knížat a králů na paláci v zámku jindřichohradeckém obdržel r. 1632 malíř Adam půl druhé kopy grošů.[3])

Že malíři vynucují zálohy a meškají lidi svou prací, o tom leckde svrchu byla řeč. R. 1561 Kaňkovští doufali, kdo ví jak pohnou slavného malíře Puléře k rychlejší práci kancionálu, na nějž vybral zálohy, když mu vyčítavě napsali: „Lidé se na nás (stran kancionálu) dotazují, a my se za to stydíme.“ Ale Puléř se uhnati nedal. Pociťovali tedy zákazníci s mistry malíři zlostí dost. Ale na odpor tomu také zmíniti se jest, že básníci nejednoho malíře ctili a vychvalovali ódami. Takž Adama Travného velebil humanista Balbín a Matiáše Litoměřického, pokračovatele graduálu králohradeckého, básní oslavil J. Kampanus r. 1600.[4])

---

[1]) Počty žlutické v zemském archivu.

[2]) Vše z oučtů Tischerových.

[3]) Tamž, str. 134.

[4]) Arch. univ. sign. 26. E. 12. Hodí-li se ta óda na Matouše Radouše, pak je záhadné v jméně „Mathias Lidomierzicenus“ právě toto „Litoměřický“. Mámeť Radouše za rodáka chrudimského.

III.

Grafika a knihtisk.

Z umění grafického v té době, o níž jednáme (1526—1620), dřevořezba jest na prvém místě; jenže samostatné postavení měla v málo případech, spíš a obyčejněji posluhovala k ozdobě a illustraci tištěných knih. Dřevoryt či dřevořezba knize tištěné se hodí výborně,[1]) neboť její technika jest stejna s technikou, jakou vznikají tiskařská písmena, obojí jest tisk s výšky, řez reliefní: řezáč „forem" (xylograf) nožem i dlátem vybral z dřeva hruškového, dobře hlazeného,[2]) místa, která v tisku měla zůstati bílá, bez barvy; podobně tak činil řezáč písma; v obojím případě tisknou se jen vyčnívající místa, tam jsou to kontury a čáry obrázků, zde typy, písmena. Stejná technika měla i ten vítaný následek, že obrázek mohl tištěn býti zároveň s typy, čehož není u mědirytiny, kteráž jest tisk z hloubky, tisk čar, jemným rydlem nebo jehlou do kovu vrytých. Kromě technické příbuznosti dřevořezby s typy knihtiskařskými jest patrna i jakás esthetická příbuznost: konturové linie dřevořezby tvořívají s písmeny tiskařovými rázovitý markantní celek, kdežto rytina do kovu, jsouc čar jemnějších, bývá hrubšímu tisku kontrastem.

Nelze nezmíniti se při technice řezby, že místo dřeva řezáči někdy brali desky kovové, z nichž obrázek vyřezali; jenže takové

[1]) Borovský, Tištěná kniha v stol. XVI., 6. Lehnert, Gesch. d. Kunstgewerb. I.

[2]) V 18. století začali bráti k té práci tvrdší dřevo zimostrázové, čímž vyloučen nůž a zavedeno rydlo. Obšírněji o tom Quido Klement, Květy 1892, 89. Stručněji Dolenský v Průvodci Musea česk. 1909.

obrázky bývají v tiscích nečisty, poněvadž kov nedržel čerň tiskařskou tak rovnoměrně jako dřevo.

Dřevoryt v ornamentech knižních a příkrasách, vystupuje v našich i cizích knihách (mimo italské) dosti pozdě po vynalezení knihtisku.[1]) Míním ozdobné iniciály, okolky či obruby na stránkách, ozdobné lišty nad začátky kapitol nebo i na konci, neboť všecky ty příkrasy za dlouhý čas nechávány malířům, illuminátorům, aby je pořizovali barvami, jako v rukopisech dělávali. Za dlouhý čas ani titulních listů, kteréž byly v pozdější době pro okrasu, nebylo v našich ani v cizích knihách. První titulní stránka s ornamenty v dřevořezbě shledana v italském tisku — v benátském kalendáři z r. 1476, u nás jest na prvním listě symbolický obraz kola v knize, přeložené z Petrarky „o štěstí a neštěstí" z r. 1500. A to se tiskly knihy u nás již dvaatřicet let.[2]) Titulní listy prosté, pouhý název spisu obsahující, vyskytují se od r. 1493. Jest jich v českých prvotiscích do r. 1500 jen tré. Ve většině knih bývá místo toho je prázdný úvodní list.[3])

Naproti tomu illustraci, obrázky figurné, dřevořezba pořizovala do knih tištěných dřív než zdoby. Obrázkový dřevoryt v italské knize objevuje se již r. 1467 v Římě; obrázky neřezal Němec Hahn z Mohuče, jak se tvrdívá, neboť jsou duchem a rázem vlaským tak procítěny, že by tehdejší Němec toho nedovedl![4]) Ačkoli ještě kolik let později v Benátkách byly některé tiskárny v německých rukou,[5]) vlaská dřevořezba, podávající obrázky v prostých konturách, ale znamenitě živě, řekněme elegantní renesancí, kterou Vlaši měli takřka v krvi, nepodala se německému vlivu. Vlachům nemohly se líbiti hrubé linie německých kreseb.[6])

---

[1]) I cizí prvotisky „ohromnou většinou jsou chudé uměleckou výzdobou." Jen v Italii již první knihy byly zdobeny (renesančně).

[2]) Borovský, Průvodce výstavou titul. listů 2. Týž v Methodu XXX., 76.

[3]) Tobolka, České prvotisky 81.

[4]) Quido Klement (v Květech 1892, 224) drží Hahna, Borovský (Tištěná kniha její a výzdoba 41) přesvědčivě odpírá.

[5]) Na př. tiskárna Fran. de Hailbrun r. 1480 tiskla biblí, kterou chovají na Křivoklátě. Tamž chovají z tiskárny Herberta de Seligenstadt v Benátkách biblí z r. 1483. Soupis Akad. XXXVI., 112. Cechner.

[6]) Borovský, Tištěná kniha 3.

První obrázky v knize francouzské jsou z r. 1478. Byly tištěny v Lyoně u Martina Husza a pod vlivem a snad i prací basilejských mistrů. Svérázní Francouzové se ovšem z německého vlivu vymanili brzo a odloživše domácí gotiku oddali se v dřevořezbě renesanci vlaské.[1]) Němci, jimž přísluší vynález knihtisku, mají dřevořezby obrázkové poprvé v německé knize, r. 1461 u Pfistra v Bamberce vydané. Byly to řezby dosti obhroublé, pokračování to řezeb, jež před vynálezem tisku byly na poučenou prostých lidí vydávány v knihách blokových či deskových, kdy text i obraz byl vyřezán na desku a z ní otiskován.[2])

Z našich zachovaných prvotisků nejstarší česká kniha tištěna s obrázky byly z r. 1488 Ezopovy Fabule.[3]) Zachovaly se z knihy však jen dva listy s dvěma obrázky. Obrázky jsou dřevořezby velmi hrubé a neumělé, drsné kontury figur beze stínů.[4]) Pražský kreslíř a řezáč (zajisté obojím byla táž osoba knihtiskařova)[5]) měl vzor k obrázkům svým v Ezopovi, vytištěném nedávno před tím u knihtiskaře Sorga v Augšpurce, kteréž obrázky také nejsou nic tuze pěkného.[6]) Asi stejně hrubé a neumělé dřevoryty vyskytly se rok po vydání Ezopa (1489) v kalendáři, vydaném u Bakaláře v Plzni. Byla to nejprve figura nahá, pokrytá čísly a astrologickými znameními, při ní had a nějaký čtvernožec; uvnitř kalendáře zvěrokruh, a na konec člověk, na jehož údech znamení planet, patrně pro pamět, kdy je dobře pouštěti žilou. Ten kalendář se ztratil.[7])

---

[1]) Klement, l. c. 220. Borovský l. c. 5.

[2]) O nich viz Borovský l. c. 15.

[3]) Ten rok dokázal Ant. Truhlář v díle Jana Albína Ezopovy Fabule. Borovský l. c. 49 dí, že Fabule jsou z let devadesátých. Souhlasí i Chytil, Malířstvo 117, pozn. 3. I Springer soudí, ač neznámo z kterých důvodů, že nejstarší dřevoryty lze hledati v Čechách (Mádl). Také dřevoryt Madonny, jejž publikoval Borovský v Pam XXIV, 65, jest nejspíše česká práce.

[4]) Otisk viz u Truhláře l. c., str. 365, 368. U Tobolky v Českém prvotis. 39.

[5]) Tobolka přičítá (l. c. str. 38) prvotisk Ezopa tiskaři Janu Kampovi. Ale ten vyskytuje se jako tovaryš Severyna, nakladatele bible, teprve r. 1499, tedy 11 let po vytištění Ezopa.

[6]) Nejhoršího Ezopa v prvotisku mají Angličané. Je z r. 1484. Klement v Květech 1892, II., 331.

[7]) Viz o něm v Tobolkovi, l. c. 70. Dobrovský uznal obrázky za špatné.

Zatím v Němcích dřevořezba schystala se ze svých nevalných primitivních forem k pokroku. Jeví se to v pracech tiskáren v Kolíně nad Rýnem a jmenovitě v tiskárně Ant. Koburgera v Norimberce, odkudž šly vlivy k nám. Koburger vytiskl r. 1483 německou bibli, jejíž obrázky jsou v kompozici i v technice patrný pokrok xylografický.

Ty obrázky jsou kopie bible kolínské z r. 1480.[1]) Koburgerovy dřevořezby svedly českého řezáče, který hotovil obrázky do biblí kutnohorské, k nápodobení. Možná, že to byl sám tiskař Martin z Tišnova, který se v Norimberce učil a trval pak s norimberskou tiskárnou v spojení. V kutnohorské bibli je 118 obrázků nevelikých, jsou zajisté dle německého vzoru, ale ne všecky. Jmenovitě ne ty, které mají české slovo na sobě a český ráz. Jsou většinou dobře kresleny a prostě, jen v konturách bez čar stínovacích. Měl tím vybídnut býti malíř, aby maloval a barvou pořídil stíny a tím plastiku. Nelze přít, že i nejeden ten obrázek má ráz původnosti (na př. živě podaní havéři při erbu kutnohorském jsou vzati snad z fresek kostela sv. Barbory), a proto dobře dí Mádl, že bude ještě třeba prozkoumati ty dřevoryty i mnohé následující a vyšetřiti přesně poměr českých dřevorytů k cizím.[2]) Trvám, že bude jmenovitě ohledati dřevořezbu vlaskou, z které se učili Němci a které nebyla u nás nepovědoma.

Než se nás u dali do tištění bible kutnohorské, již zase jest u Koburgera zaznamenati pokrok, a tentokrát velmi důkladný. Řezáctví jakožto řemeslo ke konci XV. věku pokleslo, vlastně nestačilo; nakladatelé sháněli se po dovednější pomoci, měly-li obrázky v tištěných knihách zastupovati umělecké, malované miniatury rukopisných knih. Tu mohl pomoci jen umělec malíř, kreslíř, po jehož stopě řezáč by s větším zdarem kráčel. Tak se stalo, že Koburger si k práci obrázkové zjednal umělce, malíře Michala Wohlgemutha, a od něho lze vlastně bráti illustraci německou za práci uměleckou.[3])

---

[1]) Borovský, Tištěná kniha a její výzdoba 49. Ta bible v knih. univ. v Praze má sign. 26. B. 2.

[2]) Národ. Listy 1910, 174. Srov. Borovského Tištěná kniha v XVI. stol. str. 6.: „Co ušlechtilejšího se (v obrázcích německých) vyskytá, jest kopií neb aspoň použitím vzorů vlašských.“

[3]) Podle Koburgera též jiné tiskárny norimberské, s nimiž naši měli spojení, zlepšovaly své illustrace, jakž viděti na českých patronech (Vojtěch.

Wohlgemuthovi nestačily k obrázku pouhé kontury, jak bylo dosud pohodlně robeno, on věci i figury čarami, tu hustšími, tu řidšími stínoval; jsa nadán bohatou fantasií a znaje pokročilejší umění vlaské, vytvořil neobyčejné množství obrazů novou formou, novým stylem v dřevořezbě, figury jeho jsou proti bezvýrazným figurám dosavadních řezáčů plny života, umělec figury a děj staví do krajin i architektur perspektivně. V ornamentní části převládá ještě gotika, ale v architekturách již oblouků renesančních dost.[1]) Schedelova Weltchronik, Wohlgemuthem z největší části obrázky illustrovaná a Koburgerem r. 1493 vydaná, a jiné knihy z té tiskárny nemohly zůstati u nás bez působení v obrázkovou produkci naši. A takž pochopitelno, že zříš vlivy těch německých prací pokročilých v pražských tiscích typografa Kampa, nejprve v našem Passionale z r. 1495. Ten má 162 obrázků v dřevorytě; všecko na nich stínováno jako u Wohlgemutha, koncepce scén a výjevů mučednických jest živá, některé figury dobře kresleny[2]); zdobou jsou gotické rozviliny, tvořící rámy obrazu.[3])

Také v novém zákoně českém, jenž vyšel tiskem u Kampa r. 1498, znáti vliv Koburgerovy xylografie. Obrázků jest 180, všecky nejsou holými nápodobeninami, aspoň na př. sv. Jeroným na prvním listě, obraz celostránkový, pokládá se za českou práci původní.[4])

Obrázky naše však nedosahují kvality prací Wohlgemuthových, jež jsou vůbec jemněji řezány. Znalec je oceňuje za „slabé nápodobeniny" dřevořezeb německých.[5]) To konečně i laik postihne, že náš řezáč, jemuž byla věc nová, měl ruku nejistou, neklidnou, zvláště tu, kde se mu z předlohy vyhrnulo mnoho figur pojednou. V kronice Aeneáše Sylvia, na česko přeložené od Mikuláše Konáče a v jeho tiskárně r. 1510 vydané, v knize dnes převzácné,[6]) jest 39 dřevořezeb, a ty jsou, tuším, naše, pu-

Zikmund, Vít, Václav) v Missale pragense, tištěném r. 1498 v Norimberce u Jiřího Stuchsa (Stöchsa). Misál ten je v inkunábulích křivoklátských. Soupis XXXVI., 114. Křivoklát. Cechner.

[1]) Ocenění jeho práce viz u Borovského, Tištěná kniha a její výzdoba 40. Též Lübke, Gesch. d. Renaissance I., 50.

[2]) Na př. na listě F 5, H 10, J 11, K 4.

[3]) Reprod. Posledního soudu viz u Tobolky, Česk. prvotisk 49.

[4]) Klement v Květech 1892 II., 490.

[5]) Borovský, l. c. 49.

[6]) V zemském mus. signat. 25. D. 24.

vodní české. Ale většinou nejsou podařené. Jsou stínovány řídkými čarami a nejeden jest nečistý. Jeden (na listě 30) jest umístěn také nohama vzhůru, což tiskárně není k pochlubě. Většina rytin vystavuje české panovníky. Ale kreslíř nešel si na Hrad Pražský pro vzory panovničích podobizen, které se touž asi dobou tam malovaly, nebo již právě byly hotovy.[1]) Míním ony podoby, jejichž vznik klade se do začátku XVI. věku a jimž konec učinil požár r. 1541. Známe je z reprodukce před ohněm pořízené.[2]) Kreslíř Konáčův vedl si pohodlněji. Nakreslil na dřevoryt skoro všecky panovníky stejně, v řasnaté šubě s límcem a o tváři huňaté, dlouhobradé. Jen Boleslav Ukrutný má dlouhé tenké kníry pod nosem, Václav IV. má pod nosem knír toho způsobu, jako bývají štětiny na kartáči (což kreslíř učinil snad schválně) a Jiří z Poděbrad jest bez vousů, za to vlasy pokrývají mu čelo až k očím. Spodní kabátec čamarovitý (šnůrky) vyskytuje se u Spytihněva, Vratislava, krále Jana, Václava IV. a Jiřího. Střevíce mají panovníci dle tehdejší německé mody, tedy široké, tupé a ne špičaté. Sedí na trůnních stolicích, trochu dlouhých a ozdobených gotickými oblouky toho způsobu, jak vidíme na domácích miniaturách.[3]) Architektury obrázků však mají už náběh do renesance. Oknem těch architektur zříti jest do krajiny, velmi primitivně podané. Stromy jsou skoro dětinské: jedna čárka kolmá a při její hořejším konci několik čárek vodorovných a šikmých. Toť strom. Dřevořezby však, na kterých jsou scény, technicky jsou provedeny lépe ano i dosti dobře koncipovány. Z těch jest obraz Žižky s vojskem. Žižka je v čepici a vousatý, vojsko jeho většinou má brni drátěnou. První husita s cepem má vlasy jako hřebíky. Pěknější jest obraz Husova upálení. Hus bezvousý jest uvázán uprostřed obrázku, po obou stranách skupeni kněžští a jiní diváci. Naivně kreslena hranice. Jest to několik snopů slámy (sotva čtyři), do nichž pacholek fouká měchem.

Dosti dobrý jest také obrázek, kterak Rokycana čte mši. Jest bezbradý, má na sobě pallium, na hlavě mitru. Kněz vedle něho má kučeravě upravené dlouhé vlasy s malou pleší.

---

[1]) Chytil, Malířstvo 165.

[2]) Codex Hasenburg. ve Vídni. Faksimil v mus. zemském.

[3]) Na příklad na jednom majestátě Vladislavově v archivě města Prahy.

V pozdějších tiscích Konáčových jsou lepší dřevořezby, vzniklé zase uměleckým působením norimberským. Vždyť i literatura traktátová, která, jednajíc o některé mravnostní otázce, nemohla se držeti tuze skvostných vydání, snažila se tou dobou navnaditi čtenáře slušným obrázkem, jak to zříti na př. na musejním traktátě „Pán rady" z r. 1515[1]) a na traktátě Bervaldově proti frejířům (1527, se slušným znakem českým a moravským). Tu byl Norimberk a jeho dřevořezby vždy nejblíže k posluze. S Norimberkem Čechové měli touž dobou stálé spojení, a to tak živé, že tam nejen čeští bratří tiskli své knihy, než vycházely odtud též liturgické knihy, jichž v Čechách užívali katolíci i husité tehdejší. Tu vyšel r. 1517 Herbář Černého, na jehož dřevořezbách znáti, že kreslíř i řezáč dělali nezvyklou věc; v Norimberce tištěna první česká mapa týž rok, a r. 1518 vyšla tu přičiněním českým Frantova práva, jejichž dřevoryt ukazuje na vliv kreseb Dürerových.[2])

U toho jména nutna zastávka. To jméno znamená, že illustrační škola norimberská zase veliký krok učinila k vrcholu svého uměleckého rozvoje. Dürer, žák Wohlgemuthův, skoro v touž dobu, co benátští řezáči řezali malé elegantní obrázky do české biblí, pobýval tam a opájel se renesancí italského umění (1506). Dürer byl geniální kreslíř; jemu všecky formy a zjevy v přírodě projevovaly se liniemi[3]), a poněvadž zdar a síla dřevořezby jest v liniích, nutně pozdvihla se xylografie německá, pro niž Dürer pilně kreslil, a zvláště, je-li pravda, že sám i řezal. Jisto že řezat uměl a tvrdí se určitě, že techniku grafickou zdokonalil.[4]) Od něho jest hromada návrhů na ozdobu knih, rámování listů, obrazů titulních. Znamenitě hojna jest reprodukce jeho obrazů náboženských i světských, jsou od něho pašije, historie i obrazy k slavnostem.

Prodával-li Dürer osm kusů svých dřevořezeb (nebo mědirytin) po 1 zlatém rýnském,[5]) četl jsem, že v nedávné londýnské

---

[1]) Dvě reprodukce obrázků viz v mých Děj. kroju 435, 489.

[2]) Spina, Alttschech. Schelmenzunft 29, 32.

[3]) Tak usuzuje Wölfflin ve své knize o Dürerovi.

[4]) Srov. Klementovo mínění ve Květech 1892, 90 a Borovského v Tištěné knize XVI. stol. 7. To jisto, že některé první kusy řezali řezáči jiní a neobratní.

[5]) Lützow, Gesch. d. Kupferstich. 101.

dražbě (r. 1911) prodány 2 svazky, obsahující 351 dřevořezeb Dürerových, za 108.000 marek.[1])

Dürerovým směrem pracovali pro dřevořezbu nejedni mistři jiných měst německých (Burgmair v Augšpurce, bratří Behamové ve Frankfurtě n. Mohanem, Altdorfer v Řezně atd.), narobili sta obrázků všelikých světců a z historií i ze života soudobého, kteréž obrázky nebyly u nás bez vlivu.

Mimo „školu" dürerovskou, po Německu rozběhlou, nutno zmíniti se o slavném malíři Holbeinovi ml., jenž, učiv se v Italii, přilnul k renesanci dřív a hlouběji nežli souvěký Dürer. Do r. 1526 pracoval v Basileji. Potom odešed do Londýna věnoval se skoro jen malbě. V kresbě prací pro dřevořezbu pořizovaných byl Holbein měkčí nežli Dürer. Všecky práce jeho jsou umělecké kusy. Nejznamenitější jest Rej smrti, „jenž v drobných obrázcích, prostě ale úchvatně kreslených, ukazuje moc smrti nade vším." [2]) Znamenitě působily jeho obrázky biblické. Jeho předlohy k illustracím i k ozdobě knih, jich titulů, okolků, abeced, kterýchžto prací urobil daleko víc než Dürer, široko daleko přispívaly k rozšíření renesance, zvláště v uměleckém průmyslu.

Jest jisto, že vlivy dřevořezeb dürerovských a Holbeinových a jejich žáků jihoněmeckých dosahovaly i k nám do Čech.

Naposled jest ještě uvésti souvěký vliv z Němec severních. Ten vychází z Lukáše Kranacha (1472—1553) a spojen jest s německou reformací, která se k nám uvádí od r. 1519. Ve Wittenberce tou dobou byl illustrátorem reformace malíř, řezáč i rytec Kranach, jenž se synem a s mnohými žáky vedle některých vážnějších prací pořizoval množství satirických obrázků a titulních dřevořezeb k laciným traktátům Lutherovým proti papeži a kněžím římským, a ty knížečky houfem dostávaly se i k nám. Některé obrázky jsou pěkně zhotoveny, jiné hrubě. I pověstný Passional Christi jest místy dosti neobratná práce, „povrchní a málo cenné dílo".[3]) V obrázcích wittenberských jest mnoho realismu, kterýž Kranach pochytil bezpochyby od Nizozemců.

Do těch reformačních vlivů ze severu spadají naše dřevoryty v Chelčického Síti víry, vydané „na klášteře Vilémov-

[1]) Byla to v červnu licitace sbírky Huthovy u Sotheba v Londýně.

[2]) Borovský, Tištěná kniha XVI. stol. 8.

[3]) Borovský, l. c. 8. Kristeller, Gesch. d. Kupferstiche 232.

ském skrze Chvala Dubánka r. 1521". Na titulním listě jest veliká dřevořezba, hrubé techniky. Apoštolové či evangelisté v hořejší části obrazu táhnou síť k břehu, ale síť se roztrhla a mniši z ní padají do vody. Hned pod tím — nijak neodděleno — čert táhne papeže, císaře, biskupy do pekla. Perspektiva jest taková, že oni evangelisté stojí na hlavách dolejších biskupů. V exempláři musea zemského[1]) je ta dřevořezba illuminovaná, čert je černý, ale zadek má červený, papež oděn pláštěm modrým. Na druhé straně titulního listu jest dřevořezbou podán chrám v širokém orámování; jsou v něm na renesančních podstavcích dvě nahé figury proti sobě, obě nahé, snad Adam a Eva, která drží jablko. Kresba nedbalá, dřevoryt hrubý.

Znamenitá tiskárna pražská, náležitá Pavlu Severýnovi, r. 1537 vydala velikou biblí s obrázky, buď z Němec vypůjčenými buď dle německých předloh v Praze zhotovenými.[2]) Řezáč docílil dokonalé plastiky i bez mnohých čár stínovacích. Také skupiny některé figurné jsou plasticky sestaveny. Než ať jsou obrázky prací číkoli, štočky těch obrázků nevzaly svůj konec hned, ani ne v Čechách. Zde ještě — aspoň některé — posloužily v tiskárně Netolického, když r. 1549 tiskl biblí, posloužily r. 1561 biblí Melantrychově, který tiskárnu Netolického koupil, a na konec postihl jsem je v Lutherově bibli, r. 1572 tištěné ve Wittenberce.[3]) Bezpochyby je sem Melantrych prodal, maje už nové, lepší. Definitivní potvrzení toho mého nálezu a vysvětlení arci musí podati odborník.

Z větších děl tiskárny Severýna Pavla jest ještě Kronika Kuthenova, která vyšla r. 1539. Na titulním listě jest obraz panovníkův v kruhovém rámci, na druhé straně erb pražský. Pak následují v knize obrazy knížat českých a králů až do Ferdinanda I. Mnata, Libuše mají fantastické turbany na hlavách, Vlasta nějaký německý čepec. Konrád z r. 1189 nese německý klobouk, jako nosili počátkem XVI. století i u nás; také zbroj a kroj ostatních panovníků je z téže doby. Jest znáti z nejedné figury, že kreslíř vzal si k dřevorytu za vzor obrazy panovníku, namalované na Hradě pražském, kteréž tam dvě leta po vytištění kroniky zhynuly ohněm (1541). Dřevořezby Kuthenovy Kroniky

[1]) Sign. 25. C. 5., č. 40.

[2]) Sign. v univ. knih. 51. A. 14. Jsou prý to obrázky od fuldského Hansa Brosamera (ca 1480—1554). Klement, Květy 1892, 492.

[3]) Univ. knih. sign. 26. D. 10.

jsou dobré, stínováním dosti plastické. Ze soudního sporu autorova s tiskařem[1]) dovídáme se, že Kuthen sám svým „nemalým" nákladem špalíčky pořídil a proto si je potom z bytu Severýnova oukradně odnesl. Lze-li věřiti Severýnovi, bylo všecko sbírání materiálu ke Kronice a tedy i snad kresba a zhotovení špalíčků hotovo ve čtyřech nedělích. Dřevořezby jsou tedy českou prací a většinou dobrou prací.

Kreslířské a řezačské umění tiskárny Jana Severýna mladšího, který začal tisknouti r. 1538, zastoupeno jest hlavně ve dvou knihách: v knize pana Tovačovského „Hádání pravdy" z r. 1539 a v Kronice Hájkově z r. 1541. V knize prve pravené jest na prvém listě dobře v dřevě dělaný erb pánů z Cimburka, uvnitř pak hromada obrazů s datem 1539, z čehož plyne, že byly zvlášť pro tu knihu dělány a nikoli vypůjčeny z dílny cizí. Jsou to obrazy mravnostního rázu, Lež vystupuje v rozličných situacích života, v hospodě, u veselé společnosti; také její sestry hrají své úlohy. Některé figury jsou skresleny, také perspektivně vadné (figury bližší jsou menší nežli figury vzdálené, což proti perspektivní abecedě), řezba dobrá, vliv jihoněmecký.

Kronika Hájkova má dřevoryty nestejné hodnoty. Co do komposice jsou některé naivní, s vypravováním ani nesouvisející. Při turecké bitvě Turků nevidíš, za to je v ní prapor s českým lvem. Obrazy panovníků v té knize upomínají na pramen Kuthenových obrazů. Některé obrázky se opakují, ať se k textu hodí či nic. Tou příčinou obzvláště obrázek pohřbu působí směšně, neboť i když umře kníže pohanské, k pohřbu dostaví se táž stálá rakev s křížem. Ačkoli tiskař Kubeš, který Severýnovi při knize Hájkově pomáhal, byl v spojení s Norimberkem, myslím, že obrázky řečené jsou prací domácí, někde řezbou obhroublé, jinde jemnější, tedy práce několika řezáčů. Tvrdí se, že kresby i řezby provedl Pavel Severýn, k němuž vede signatura PS.[2]) Možno to, ale všech nedělal; které mají signaturu řečenou, jsou patrně hrubší. V exempláři musea zemského jsou první dřevořezby omalovány. Na řezbách opakuje se datum 1540.

„Regiment zdraví" dra Koppa, vyšlý v Praze u Jana Had r. 1536, co do dřevorytu stojí za pracemi Severýnových tisků.

---

[1]) Winter, Řemesl. v XVI. stol. 254.

[2]) Klement, Květy 1892, II., 492.

Titulního listu dřevořezba rámová složena z kousků nestejných, z rozvilin, baňatých sloupů. Je tu také erb rakouský. Nečistý otisk je v exempláři musejním. Možná, že tím vinen i zlý papír, neboť nelze příti, že dobrý bílý papír dřevořezbu povznáší, papír tenký, pronikavý, nažloutlý ji dusí. Touž dobou daleko lepší dřevořezby — obraz krále a obraz soudu městského — shledáváme u litomyšlského tiskaře bratrského, znamenitého Alexandra Plzeňského, v Brikcího Právech městských z. r. 1536.

R. 1540 vytištěna v Norimberce nová biblí česká, jejíž dřevořezby byly zase čerstvý vzor k obrázkům biblí našich, jmenovitě od r. 1549 tištěných; míním vzor k úpravě a skladbě některých našich obrázků; po stránce technické a kreslířské nebylo tu nic, co by naši byli neuměli také stejně dobře. Biblí norimberská z r. 1540 má na titulním listě rám, složený z obrázků, v němž čte se červenou literou: Biblí česká v slavném městě Norimberce. V předmluvě jest bohatě komponovaný dřevoryt: sv. Pavel v architektuře. Ale je nečistě tištěný v exempláři musejním. Malých obrázků jest množství; řezbou nevynikají nad naše souvěké. Každý obrázek jest po obou stranách ohraničen fantastickým sloupcem, kteréžto postranní orámování obvyklo u nás a dostalo se až do polských dřevořezeb.

Před uplynutím první půlky XVI. věku uvésti jest z větších pražských tiskáren ještě dřevořezby, které vyšly u Jana Kosořského z Kosoře v knize Konáčově „Hořekování spravedlnosti" r. 1547.[1]) Obrázky jsou morálního rázu. Některý (na př. obraz pitelů na listě 21) má datum 1537, což bezpochyby svědčí, že byly původně pro jinou knihu zhotoveny a sem potom propůjčeny. Podle krojů a komposice jsou to obrázky norimberské. Jsou téhož rázu jako dřevořezby v knize Tovačovského (1539), svrchu vzpomenuté. Dřevořezby v Právech zemských, tištěných v téže tiskárně r. 1547, jsou bezpochyby práce domácí. Je tu orámování titulního listu s rozvilinami, toho způsobu, jako bývá v kancionálech malován, pak erb koruny české a erb habsburský, při čemž jsou andělé s tvářemi starých lidí. Na konci knihy také Kosořský umístil svůj erb, jasně řezaný.

Před uplynutím prvé polovice XVI. stol. přišla na Čechy pohroma z nezdařené revoluce. Tiskárny zrušeny. Pro Čechy

[1]) Tím opravuje se domněnka (Winter, Řemesl. v XVI. stol.), že tiskárna Konáčova pracovala do r. 1547. Patrně přestala dřív.

tisklo se potom tajně na Moravě a v Němcích, jmenovitě v Norimberce. A když král Ferdinand potom okolnostmi nucen tiskárny nově povoloval, dusila censura domácí produkci tiskovou a proto nepřestalo se tak hned tisknouti v cizině. Při tom vedlo se dřevorytu zle. Co přicházelo z Němec, bylo všelijaké — již pro samo risiko podniku. — Ale pozoruje se, že i v samém Německu přestala zlatá doba dřevořezby. A tu je doba, kdy vystupuje se samostatnou tiskárnou (r. 1552) slavný typograf český Jiří Melantrych.

Než přihlédneme k dřevořezbě knih Melantrychových, nutno poněkud všimnouti sobě, jaké proměny dožila se dřevořezba v Němcích, odkudž vlivy k nám proudily stále. Při poklesu německého dřevorytu platným se stával už od let čtyřicátých vliv prací vlaských a nově vzkvetlého umění nizozemského, jež živilo se také motivy vlaskými. Tak vyskytují se již všude od let padesátých v dekorační dřevořezbě nahé děti, kartuše, festony, allegorické figury rázu a původu vlaského. Němečtí kreslíři a řezáči podlehli. Už norimberský Flötner ve svých předlohách, u nás též povědomých, vede si po vlasku († 1546); jiný Norberčan Virgil Solis († 1568), též u nás známý, béře k svým přemnohým dřevorytům myšlenky a formu kde komu z Vlachů i Francouzům.[1]) I pozdější Jobst Amman († 1591), poslední z lepších mistrů německých, nezapře vlaského vlivu. Vědouce tedy, že Němci brali z Vlachů, nepodivíme se, když i u nás objeví se silné, ba přímé působení vlaských prací, jak je shledáme u Melantrycha. Ale působení vlaských vzorů časem zvolna slábne a sesiluje se vliv nizozemský směrem realistním; s ním rozšiřovány zároveň motivy barokní, voluty, karyatidy, masky, a zvlášť houstne užívání kartuší a závitků. To všecko i v našich dřevořezbách vyskytuje se, ba konečně i ta forma dekorační, přeplněná barokním a renesančním dekorem až nevkusně, která je povědoma pod jménem „německé renesance“, tu a tam chytila se naší knihy tištěné, zvláště v době slohové směsi od let devadesátých.

První veliká kniha Melantrychovy tiskárny, zdobená dřevořezbami nad obyčej znamenitými, jest illustrovaný Herbář dra Ond. Mathiola, jenž, napsán byv latině r. 1562, vyšel v českém překladě dra Tad. Hájka a r. 1563 v překladě německém od dra

---

[1]) Kristeller, Gesch. d. Kupferstich. 246, 247.

Handschia. Dřevořezby obou knih jsou obrazy rostlin. Kritik by měl tu hovořiti o vystižení formy a charakteru rostliny a o řezbě. V tomto případě nucen všimnouti sobě především jiné stránky. Obrázky tu jsou umělecké kousky kreslířské. Kreslíř nespokojil se s kresbou prostého jednoho květu a listu, ale nabral hromadu květů a listů jedné rostliny a na velikém obraze, který vyplňuje tři čtvrti (i víc) listu velikého folia, složil, skupil ty květy a listy v obraz tak ladný a s takovým vkusem, že moderní malíř dekorativní sotva dovede lépe. Zvláště se mu zdařilo dekorativní skupení větvic jehličnatých stromů, malebně zdvižené šiškami, oku vděčné jest také skupení dubových listů se žaludy; i neohrabané jmelí je tu komponováno dekoračně, natož bodláky, do jejichž krásné formy zamilováni už byli gotičtí umělci výtvarní. Že tím vlastní účel illustrační trpí, to cítím jako školský didaktik, který chce učit na prosté formě; ale spletitým, kadeřavým, malebným těm komposicím obdivuji se. Na titulním listě českého vydání je v kartuši podobizna Mathiolova — vousáč s malým baretem; — po stranách stojí panna, v pozadí architektura, sloupy, festony. Také tu podobizna překladatele Hájka, muže v plné síle, s vousy o dvou cípech. Na listě prvním v překladu německém je podoba Handschova. Kresby k dřevořezbám Herbáře byly dělány v Praze, jistě pod dohledem autorovým. Hotovy byly do r. 1559, neboť ten rok psal Ferdinand arcikníže do Augšpurka, Normberka, do Štrasburka, aby tam kdes konšelé dali v dřevo řezat „50 abrisů figur z Herbarium". Sliboval, že zaplatí za to. Dejme tomu, že těch padesát obrázků řezáno v Němcích. Ale ostatní většina byly řezány bezpochyby v Praze, neboť Mathioli najal si do své služby mistra Daniele, formšnejdra (dřevořezáče) a ten přistěhoval se mu v dum i s tovaryšem „malířem" Hans Minichem. Nač by byli v „službách" Mathiolových řezáč a malíř, ne-li na Herbář? O národnosti Danielově netroufám hádati. Minich byl zajisté Němec.[1]) Obrazy jsou dovedně i jemně řezané

[1]) Malíř Minich zabil v domě Lidmily z Malovar jakéhos Buriana z Nymburka. Když pak byl mistr řezáč tázán od rychtáře, kdo je vrahem a kde jest, podal rychtáři slova neuctivá a proto zavřen jest. Ale na konec přece puštěn dosti brzo. Při tak veliké ochraně, jako měl řezáč Daniel u Mathiola a ten zas u arciknížete, není divno, že konšelé neuctivého mistra pustili a není strach, že by vrahovi byli ublížili. Když byla přízeň vyšších, zaplatilo se všecko. Arch. praž. č. 1235, 261.

a právem psal Melantrych v předmluvě, že se jim figury v žádných dosavadních herbářích nerovnají. Jakkoli arcikníže na ně sliboval platiti a snad i platil, nicméně dr. Mathioli pokládal je za svůj majetek a proto také, když se stěhoval do Tirol za arciknížetem (1564), odnesl si všecky štočky k mrzutosti Melantrychově.

Z tiskárny Melantrychovy druhá kniha se zajímavými obrazy vyšla r. 1563. Je to překlad z Erasma Roterdamského „O hotovení se k smrti" s obrazy, jež líčí tanec či rej smrti. Je illustrovaná 52 dřevořezbami, jejichž některé štočky jsou v museum zemském zachovány. Technicky se uznávají za českou práci; ideově však kreslíř měl na mysli řezby Lützelbürgrovy, zhotovené dle kreseb Holbeinových (1538). Nejsou však kopií holou, v drobnostech jsou rozdíly; zvláště jest satira na kněze zmírněna. To také zajímavo, že jsou obrázky české podány obráceně německých. Na listě titulním jsou symboly smrti a representanti lidstva — muž a žena. První obrázky, začínající od stvoření ženy z těla Adamova, jsou kresbou nezdařeny. Eva je jako delfín. Ale od šestého počínajíc jsou kresbou i komposicí pěkné. Jen oblaka jsou vždy nezdárný chuchvalec vaty. Smrt někde nahá, jinde přioděná. Připlétá se ke všem stavům a není bez humoru; při freji má buben na břiše a tluče do něho se směšnou živostí. Děti mají tváře staré. Naše dřevořezby nedostihují jemných, měkkých linií německého originálu, ale uznávají se od znalců za vyborné.[1]) Dělati je dal asi Melantrych sám, v předmluvě dí, že jsou nákladny.

Kdežto do prvního vydání bible, kterou Melantrych r. 1549 tiskl ještě pod firmou Netolického, dostaly se starší dřevořezby obyčejného rázu německého (z r. 1537), k novému čtvrtému vydání bible r. 1570 Melantrych si schystal nové a znamenité obrazy. Vyžádal si k tomu pomoci umělců pražských. Již titulní list jest nemalou ozdobou knihy. Jest na něm architektura; v kartuši jest titul knihy, v druhé kartuši klečí Melantrych před křížem šikmě postaveným, v třetí kartuši vznáší se Bůh otec a u něho Kristus. Práce je vkusně upravena. Signatur AL vyložil Chytil[2])

---

[1]) Baum, Arch. Památ. VIII., 118. Některých štočků užil Zíbrt k otiskům ve svém díle „Jak se v Čechách tancovalo" 57. — [Kopista vedl si hrubě a mnohé zkracoval i kreslil dle lístků přímo na štoček v přímém, ne zrcadlovém obraze, proto v tisku jsou obráceny. Mádl.]

[2]) Chytil, Malířstvo 191. Signatur řezáčových M S a H S z jmen, dosavad povědomých, nelze bezpečně vyložiti.

jménem pražského mistra Ambrože Ledeckého. Tedy dřevořezba naše, česká a taková, že se nejlepším cizím vyrovná. Také veliký erb staroměstský (po předmluvě) jest dobrá dřevořezba. Další obrazy v biblí — mnohý za půl velikého listu — menším počtem kreslil Florian Abel a ostatní všecky Francesko Terzio, malíři již svrchu často dotčení.[1]) Abel v kresbě nezapírá vlaské školy a proto se jeho práce valně neliší od práce Terziovy. Oba kreslí postavy elastické, oba mají jistý smělý rozmach ruky kreslící, mají jistotu a sebevědomí umělce, který čar a čárek mnoho neměří a o nich neuvažuje, ale jemuž se již na ponejprv plastika obrazu daří. Jen se mi zdá, že Terzio jest živější, ač-li tento úsudek není vyvolán živější a dramatičtější látkou jeho obrazů.

Nejpěknější co do koncepce jsou Abelovy obrazy: stvoření Adama, vyhnání z ráje, zabití Abela. Z Terziových líbí se mi bitva Amalekytských, modlářství židů na poušti; nad obyčej živě a jasně koncipovaná hostina Asverova. Krajiny jsou na těch obrazech dosti přirozené, dům Šalamounův jest renesanční, jak se již rozumí samo sebou. Tu a tam jakožto zdoba vyskytuje se rámování, ale poněkud bývá přeplněno rostlinným a jiným dekorem. Stíny jsou provedeny namnoze křížovým šrafováním, řezba všude jemná, dovedná. Štočků Melantrych užil i v biblí vydání pozdějšího. Některý majitel knihy dal sobě dřevoryty barvami illuminovati.[2])

Daleko níže slohem i provedením stojí obrazy české katolické postily Wildovy (Ferus), jejíž německý originál vyšel u Běhema v Mohuči. K vydání té postily r. 1575 arcibiskup přiměl Melantrycha, také vedl na ni náklad spolu s Vilímem Rožmberským, a proto soudím, že arcibiskup sám sháněl obrázky do té biblí. A poněvadž arcibiskup Prus peněz neměl nikdy dosti, jest na těch obrázcích, aby byly lacino získány, zoufalou sháňku viděti. Jsou to většinou staré štočky, tu a tam sehnané. Jen erb arcibiskupův byl asi nově řezán; erb druhého nakladatele byl na štočku starém z r. 1557. Řezáč se podepsal písmeny DJ. Z obrázků některé ukazují jasně k německému původu (lanckneht), některé nesou datum 1542; některé jsou staršího rázu norimberského a dosti dovedně podány, jiné velmi

[1]) I jejich signatury Chytil vyložil; l. c. 179.

[2]) Takové kolorované dřevořezby má biblí ve sbírce Erv. hraběte Nostice. Byla vystavena r. 1904 na výstavě Uměl. prům. musea v Praze.

slabé. Takž hned první z nich — Ježíšův vjezd do Jerusalema — jest perspektivně naivní. Člověk u Krista stojící jest vyšší, nežli jezdec i s oslem. Také vyskytují se nejasnosti. Ježíšek na obrázku jeslí leží na zemi jako v míse nějaké; kreslíř jistě nechtěl Ježíška míti na talíři nebo na míse, mínil, že kreslí seno. Trvám, že jsem rovně takový dřevoryt viděl v postile Husově z r. 1564. Některá řezba dobrá, jasná. Šrafy stínovací jsou střídmé, takže na figurách je mnoho plochy bílé. Signatury řezáčů jsou EM a FM.

Z dalších tisků, jež Melantrych vydal pospolu se zetěm Veleslavínem, jsou Koldínova Práva (1579) s dobrou dřevořezbou znaku staroměstského a soudu konšelského.

Nade všecky soudobé xylografické práce pražské a nad mnohé cizí vynikají dřevořezby, zhotovené ke Rvačovského „Masopustu,", r. 1580 vydaného u Melantrycha a Veleslavína. Původní štočky těch obrázků zachovaly se po ten den.[1]) Jsou illustrace mravokárné knihy. Dotýkají se masopustu, jenž tu zosobněn rytířem a líčí povahy dvanácti jeho synů, zosobněných to vášní lidských. Je tu tedy vděčná látka k malířskému koncipování satiry, allegorií, symbolů, živých i lidových scén, vtipnými drobnostmi promíchaných. Symboly jsou velmi jasné: na př. klepavé ženské mají u sebe husy a drží řehtačku. Kreslíř si také vede obratně. Svědčí o tom již ten první dřevoryt. Tu sedí na koni rytíř Masopust z Koblihovic, opásaný jitrnicemi a nesoucí místo dřevce turnajového rožeň s napíchnutým prasátkem; obstoupen je satanem s konvicí, lehkou ženskou svádějící a smrtí, jež naznačuje konec všeho. Jsou tu čtyři figury a kůň a přec vše jasně sestaveno. A tak i ostatní obrazy jsou více méně zdařilé. Jen pohřeb Masopustu jest mi nějak přeplněný a nejasný. Upřímného a nestydatého realismu všude dost. Kostymy jsou právě z doby souvěké, tváře mužské se zdařily umělci lépe; ženské jsou prázdné neb ošklivé. Řezby jako kresby jsou práce naše, původní. Stínové šrafy na některých obrazech jsou jemnější, na jiných hrubší a tvrdší. Větším dílem jsou ty čáry a čárky, jež slouží k modelaci, rovnoběžné, někde však jsou vedeny přes ně čáry jiné k sesílení stínů.

Po smrti Melantrychově (1580) tiskárnu řídil Veleslavín. Ale dlouho není znáti, že by byl obrazy sháněl. Veliká kniha

[1]) V zemském museu a u p. Ot. Zachara, sládka a spisovatele. Dr. Zíbrt je otiskl ve svém díle o masopustě r. 1910.

Veleslavínova „Politia", vyšlá r. 1584, má na rubu listu titulního českého lva v kartuši z dobré dřevořezby a pak následuje 13 znaků nejvyšších úředníků zemských, jimž kniha dedikována. Znaky jsou ostře, jasně řezány. Lvem v kartuši Veleslavín odbyl také rok potom vydání kroniky Sylviovy a Kuthenovy. Snad že byl Veleslavín s počátku ve finančních nesnázích.

Teprve r. 1592 učinil větší náklad na illustrace v knize „Putování svatých" a ve „Vypsání města Jerusalema". V těch dvou knihách jest erb žerotínský, erb Funka z Olivetu, insignia Hradce Králové a lev v kartuši. Než mimo tyto dřevořezby jest v těch knihách přečistý „kontrfekt" Jerusalema: plán města, brány, hrad, vše s perspektivy ptačí; je tu mapa Sv. země, na níž plastika půdy jednotlivými kopci očárkovanými naznačena; je tu perspektivní pohled na chrám Šalamounův, který jest všecek renesanční. Ale tyto „kontrfekty" jsou mědirytiny; ryl je pražský rytec nepovědomý dle originálu v knize o Jerusalemu od Christiana Adrichomia Delfa. Měděné plotny zůstaly majetkem tiskárny veleslavínské, v jejíž inventáři jsou zapsány (1606)[1]: „dvoje instrumentum měděný, na jednom město Jerusalem vyryto ve dvou kusích a Europa mistrovským kusem vyrytá, náleží k impressí."

Huberovu „Apatyku", jež vyšla r. 1595, Veleslavín provodil již zas jen na konci knihy erbem svým, dobře řezaným.

Poslední veliká kniha s illustracemi, vyšlá u Veleslavína, bylo nové vydání Herbáře Mathiolova r. 1596. Titulní list je nádherný, plný figurami, symboly, allegoriemi; jsou tu putti, pletence, kartuše, krajina dole a nápis „wan gott wil", což zaráží. Bez velikého namáhání pak v knize shledáš, že všecky štočky k obrázkům dekoračním i k illustracím rostlin Veleslavín si vypůjčil ve Frankfurtě, kdež Kamerarius Jachym r. 1586 herbář ten tiskl s obrázky daleko prostějšími, menšími, nežli byly v knize Melantrychově r. 1562. Jen obrazy destillovacích pecí na konci knihy jsou prací domácí.

Veleslavín slibuje, že při novém tisku dá obrazy předělat, ale umřel po třech letech (1599). Nemohu Veleslavínovi přisoudit po stránce illustrační ten význam a zásluhu, jakou má Melantrych. Veleslavínovi byl hlavní věcí text a tisk.

---

[1]) Arch. praž. 1174, 220. Winter, Řemes. XVI. stol. 289.

U dědiců Veleslavínových r. 1608 vyšla Harantova „Pouť do Sv. země". Je zajímava dřevořezbami, které si český pán sám nakreslil, nemaje ani potuchy o perspektivě. Obrazy řezal pražský dovedný řezáč, Jan Willenberg.

Dobré svědectví o nejpřednější tiskárně pražské a české — Melantryšské a Veleslavínské — vydávají také tisky drobné, příležitostné, ozdobené dekorativními dřevořezbami, obyčejně vkusně skládaným rámečkem. Na to tiskárna měla dle inventáře: versalia, cuky olívané (lité) i na dřevě řezané. Jen jeden rám se mi nelíbil. Zdobil svatební báseň (In nuptiis) r. 1574. Byl složen ze samých tázacích znamení, ale bez puntíků. Ty divné dvojky vytáhlé, krátké, úzké, baňaté stály hustě vedle sebe a pod sebou a vyplňovaly všecek rám. Dojem neklidný, kresba divoká.[1])

Ale rám se konečně hodí; jsoutě z jiných tiskáren té doby příležitostné tisky někdy zdobeny, že se naprosto nehodí. V sborníku Dobřenských zachovala se z r. 1582 báseň o Zuzaně — a rám je ozdoben panovníky a znaky zemí. Co panovníci se Zuzanou?

Pohleďme ještě také k jiným tiskárnám — řekněme k tiskárnám řádu druhého, jež v stejné době s přední tiskárnou melantryšskou ve svých knihách vydávaly dřevořezby, abychom nejposled mohli posouditi celkový stav tohoto grafického umění u nás.

Tu především r. 1554 vystupuje ještě jednou a naposled tisk Kosořského s obrazy v přeložené na česko „Kosmografii" Münsterově. Na titulním listě veliký erb český s kartuší; na rubu toho listu jest znak arcibiskupský v rámě z arabesek. Na konci knihy erb Kosořského. Ty erby jsou práce domácí a dobrá. Obrázky uvnitř jsou kopie německé a hodnoty nerovné; některý jest jen řemeslný. Pravdivost illustrovaných předmětů — měst a hor — jest zastoupena naivní fantasií. Tak na př. Etna podobá se zvonu jako Říp a nahoře celý její hřeben hoří. Každá stránka má své orámování a iniciály jsou rozvilinami svých listů podobny iniciálám miniatur.

Dřevořezby drobných tisků impressora Oksa z Kolovsi nestály by za řeč, ale podávají doklad, kterak se štočky braly z tiskárny do tiskárny. V Oksových novinách o Turkovi (1565) jsou dřevoryty z kroniky Hájkovy s datem 1540. To se rozumí, že se na Turka nehodí.

---

[1]) Exemplář je v knize Dobřenských na Strahově.

Na dřevořezbách „Cesty jerusalémské," kterou r. 1563 Prefát vydal u Jana Kozla, dovedného, ale nuzného impressora, jest znáti v nestejnosti obrázku chudobu nákladu. Na rubě titulního listu jest erb Václava z Hazmburka, velmi neuměle podaný a řezaný. Dobře koncipovány jsou některé illustrace vnitř knihy — jsou kresleny a nejspíš i ryty v Benátkách — jako na př. šarvátka s Turky na moři; dobrý dojem činí „kontrfekt nave nebo šifu". Ale mořské vlny, kresba nesnadná, jsou jako kudrlinky. Na dřevořezby toho způsobu, ať jsou domácí prací či vypůjčenou z ciziny, veden patrně náklad větší. Třetí druh illustrací jsou otisky z nějaké biblí, pořízené technikou řezáčskou zcela jinou, než obrazy mořské. Patrno, že Kozel sháněl obrázky, kde moha.

Daleko lépe jsou opatřeny dřevořezby u impressora Michala Petrla († 1588), a to asi proto, že sám byl umělec malíř a řezáč. Nepočítám jemu k zásluze dobré dřevořezby mincí, r. 1577 provázejících mandát Rudolfův. Kresbu a řezbu dodal zajisté zákazník. Také myslím, že přímo z Kutné Hory došel do tiskárny Petrlovy štoček s názorným obrazem, kterak kovkopové pracují. Tím obrazem ozdoben tisk, jenž nadepsán „Uberlaufové na Horách Kutných" (r. 1579). Obraz je řezán silnou rukou.[1]) Za to asi vlastní prací Petrlovou bude český lev na erbě drženém dvěma anděly a živý obraz sněmu českého, jímž vyzdobil r. 1575 německou publikaci „Srovnání o hory".[2]) Je u tohoto tiskaře význačno, že ani příležitostných tisků neodbýval ledabylo. R. 1583 vydal veliký obraz k novinám o zázraku tří duh a tří sluncí; trvám že ho kreslil a řezal sám.[3]) Ale ovšem zvykem své doby neostýchal se r. 1580 věrně napodobiti v české mravoučné (veršované) knížce obrázkové dřevořezby „Deseti figur patriarchů", jež normberský Sebald Beham r. 1530 kreslil a vydal v publikaci Hans Sachsa.[4]) Ve sborníku Dobřenského v knihovně strahovské jsem postihl i některý mědiryt v publikacích Petrlovy tiskárny.

---

[1]) Reprodukce v Arch. Pam. XIV., 34 při článku Materkově

[2]) Neue Bergwerkvergl. mit den Ständen. Arch. praž. č. 637.

[3]) Obraz kolorovaný je ve sborníku Dobřenských v knih. strahov.

[4]) Kopie zjištěna Dolenským. Exemplář zajímavý krojem i figurami jest ve sborníku Dobřenských na Strahově. Psal o tom Spina v Jagić. Arch. XXI. Zpráva Zíbrtova v Časop. Č. Mus. 1909. 79 a 1910, 315, 1912, 78.

Skoro vesměs zdařilé dřevořezby vycházely v knihách a drobných tiscích z tiskárny Jiříka Nigryna (od r. 1572). Tak na příklad znak zemský v kartuši a obraz zemského soudu v Koldínových „Právech", r. 1583 u Nigryna vydaných, jsou pěkné řezby. Nad obyčej náladový a dobrý dojem činí oněch jedenácte figur na velikém obraze, jenž illustruje a zdobí Kodicillovu „Zprávu o hrozné kometě 1577." Figury pražských měšťanů i pražská dáma mezi nimi, jdou v noci pozorovat kometu; jdou řadou za sebou i podle sebe; jeden si vzal na to lucernu, jiný šavli. První z nich, malý, zavalitý, kreslí si tu kometu.[1]) U Nigryna objednávali přemnozí své soukromé tisky gratulační a smuteční zajisté jen proto, že bývaly u něho velmi vkusně zdobeny. Svatební gratulace rád zdobil symbolicky věncem a pochodněmi. Také universita své ohlášky u něho pořizovala. Což pěkně dřevorytem svatebním vystrojil na př. tisk k svatbě Jana Kapra[2]) r. 1581; tisky na pohřební poctu opatřoval podobiznami; výborná podobizna v dřevořezbě jest na př. věnována Orlandovi Lassovi, povědomému skladateli hudebnímu r. 1581; zajímavou podobiznu Nigryn vydal r. 1591 k pohřbu Jacobi Handelii Carni, Slovince Jakuba Kohoutka, skladatele hudebního.[3]) Rázovitá podoba muže s vysedlými kostmi v tváři jest v rámě vkusně zdobeném květy, figurami, allegoriemi, apoštoly. Z obšírnějších tisků Nigrynových jest zdoben podobiznou autorovou „Filosofský život" od Lomnického (1595). Je to poprsí kudrnatého básníka; dřevořezba daleko prostší než předešlé, ale jasná a dobrá. Také ještě v knize „Dětinský řápek" (u Nigryna r. 1609) jest mimo erb Slavatův podobizna Lomnického 53letého.[4]) Václav Dobřenský, který zajímavé drobné tisky souvěké sebral u veliký sborník, unikát to chovaný v knihovně kanonie strahovské, dal si u Nigryna tisknouti svoje „Pobožné rozjímání" na velikém papíře. Tiskař vystrojil mu je pěkným rámem s figurami evangelistů a jiných svatých. Na konec nutno přiznati, že v Lomnického knize o Tanci, kterou Nigryn vydal r. 1597, hrubý obrázek na titulním

---

[1]) Ve sborníku Dobřenských na Strahově. Částečná reprodukce s falešným datem je v mých Děj. kroje 446.

[2]) Ve sborníku Dobřenského.

[3]) Tamtéž.

[4]) O té knížce Zíbrt v Čas. Č. mus. 1902, 550.

listě se mi nelíbí. Lepší jest dřevoryt na druhé straně, erb Petra Voka Rožmberského představující.

K jménům Melantrycha a Nigryna připíná se, jak za to mám, vrchol dřevořezby pražské. Stejnou dobou i polský dřevoryt byl na výši. Výmluvně o tom poučuje i kniha o Ezopovi, vyšlá v „drukarni" Stanisl. Szarfenberka r. 1578. Ač je takový Ezop kniha pro lid a tudy laciná, vystrojena jest 29 dřevořezbami, hrubší sic kresby, ale plastickými a dobrými. A což výzdoba knihy! Při 29 obrazech jest ve 23 případech nový a nový rámec a velmi vkusný! V těch rámcích pestře skládaných najde se i nynější „secesse".

U nás po Melantrychovi a Nigrynovi je patrný pokles, snad tím, že se tisklo čím dál víc a rychleji. Arci má-li býti soud o české dřevořezbě knižní dokonalý a celkový, nutno bylo by k úvaze připustiti dřevořezby knih bratrské církve, a tu jest vyznati, že svrchu vzpomenutý vrchol pražské xylografie znamenitě se vyvýší pracemi českých bratří, které vycházely na Moravě a v Polště. Ty jsou pochlubou umění vyzdobiti knihu. Bratří měli své umělce, kreslíře i řezáče a typografy; dřevořezby jejich týkaly se hlavně dekorace knižní, jmenovitě titulních listů. V kancionálech bývá to obraz zpěváckého sboru. Uvnitř knihy týkají se zdoby iniciál a okolků či orámování jednotlivých stránek. Stačí pohlédnouti jen na orámování v Kancionále, tištěném od Alexandra Plzeňského (1561) v polských Šamotulách, aby poznal se neobyčejný vkus. Rám jest neširoký, tedy nevtíravý, je vyplněn zdobami ne pořád stejnými (i kartušemi). Lze říci obecně, že řezby bratrských knih jsou dělány s podivuhodnou jemností a namnoze také s fantasií pestrou a umístěny jsou vždy s vkusem. Dojem knih bratrských (Blahoslavův Nový zákon 1568, Pašije 1571, Kancionál z r. 1576, 1581, biblí Králická a j.) jest překvapující a nádherný.

Než vraťme se zase do pražských tiskáren, které vlastně zastupují úpravu knih v Čechách. Z doby však úpadu dřevořezby u nás na rozhraní XVI. a XVII. věku již jen málo co jest uvésti pozoruhodného. Z tiskáren vycházely většinou již jen věci drobné, nic nákladného. U Buriána Valdy (1569—1604) tiskly se noviny, kalendáře a věci příležitostné s dřevořezbami obyčejnými a někdy i ledabylými. A co je lepšího, je buď cizí štoček nebo cizí kopie. V tisku Valdově o přepalování bab v mladice (r. 1594) jest dobrý

obrázek, živě komponovaný a čistě řezaný. Na jakéms prostranství postavena totiž cihlová pec, do níž po řebříce nahoru muži lezou nesouce na zádech báby; v průčelí té pece z otvoru vylézají nahé mladice, vítané od mladíků. Věc není bez humoru. Ale český text i obraz jsou zhotoveny dle německé předlohy.[1])

Stejně drobné věci a obrázky vycházely z jiné povětší tiskárny pražské, z tiskárny Jiřího Dačického (1554—1618). V rámce svých publikací Dačický rád a často sázel čtyři figury allegorické — Fides, Spes, Fortitudo a Patientia, ať se hodilo či ne.[2]) Zachovala se z téže tiskárny Elegie s obrazem umrlčí hlavy a s umírajícím člověkem, jemuž anděl něco dává do úst. Dřevořezba nejasná a málo vkusná.[3]) Na tisk veliké protestantské postilly Zámrského se Dačický sám neodvážil, boje se pronásledování se strany katolické, i protož dal ji tisknouti v Lipště r. 1602 (u Michala Kopihorského), a dřevořezby té postilly svědčí, že i v Němcích dřevořezba byla tou dobou již v úpadku. Obrazy jsou v kartuších a jiných barokních rámech, jsou figurami přeplněné, řezbou a tiskem nejasné. V exempláři zemského musea jest většina obrazů vytištěna nečistě, čímž snad vinen zlý papír a ne řezba.

Z těch dob poměrně nejlepší dřevořezby jsou v publikacích tiskárny Daniele Sedlčanského a syna jeho (1581—1620 a dále). Z velikých knih Sedlčanského tiskárny jest z r. 1599 Paprockého Ogród (Ohrada, Obora) a téhož spisovatele Diadoch z r. 1602, obě knihy s množstvem dřevořezeb. V knize prvé jest z lepších řezeb orel, podoba Rudolfova a jiných Habsburků; jiné obrázky na mnoze z kulturního života jsou dřevořezby povrchní se stínováním řídkých čár. Hutněji, plastičtěji jsou řezány figury v Diadochu. Řezal je Slezan Jan Willenberg. Výborná jest tu od něho podobizna Rudolfa II. na rubu titulního listu. Za to pohledy měst v té knize jsou drobné a nejasné. Z r. 1600 je zpráva, že náklad na malíře a na figury do Diadochu stál již do osmi set kop.[4]) Příležitostné tisky z tiskárny Sedlčanského bývají vypraveny obyčejně v slušném okolku, ale Epitaphium na smrt P. Kodicilla má rámec neladně složený a smazaný (1589), kterýžto neslušný

---

[1]) Zíbrt, Český Lid XVIII., 401.
[2]) Exempl. v strahov. kod. Dobřenského C. I., 1.
[3]) Tamž.
[4]) Tischer, Časop. Č. Mus. 1905, 300.

rámec opakuje se zase v jiném Epitaphium, což svědčí o veliké nedbalosti v tiskárně.[1])

Ze Šumanské impressí jako ze všech ostatních vycházely téměř jen letáky, noviny a jiná příležitostná drobotina, takže dřevořezby, pokud jich užito k illustraci a zdobě, na mnoze ukazují chvat, který nedopustil propracovati obraz. A bylo čím dál hůř, poněvadž doba byla čím dál nepokojnější a události se hnaly jako vichřice. Šuman, který založil svou impressí pražskou r. 1589, byl tiskař lipský a štočky, které si z Lipska přinesl a jichž na prvních tiscích užil při dekoračním orámování, jsou tak hrubé a nevkusné, že německé grafice cti nečiní.[2]) Teprve další zdejší práce obrázkové jsou v tiscích šumanských slušné. Z nich jest jmenovitě několik illustrací k novinám, jež skládal r. 1611 a 1611 Závěta o králi Matiáši, jednou vypsání o jeho příjezdu do Čech, jindy o jeho vjezdu, jindy o jeho korunování r. 1612. Také Závěta složil „Zpěvy modlitebné" za Matiáše. V těch tiscích vyskytuje se několikrát podobizna Matiášova v uherském šatě, znaky království Českého a zemí korunních, znak říšský a sv. Václav s Vítem, vítací brána. Na podobizně Matiášově v „Zpěvech modlitebných" jest signatura J. W., což nelze ani jináč vyložiti nežli jménem Jana Willenberga, a tím je již řečeno, že ty dřevořezby jsou z lepších. Též obrázek panny nádherně ustrojené (v knize „Panna" od Paprockého r. 1602) vypraven z tiskárny pěkně[3]) a také z lepších jsou prosté dřevořezby v Konečného knize o povinnostech, kterou impressí šumanská vydala r. 1611, a vojácké figury v „Antialkoranu" Budovcově (1613).

Z tiskárny Pavla Sessia (od r. 1605), kde tiskly se příležitostné věci, gratulace a ohlášky promocí universitních a zprávy hvězdáře Keplera, za zmínku stojí ozdoby těch tisků, mapa nebes a 12 znaků pražských advokátů v knize Pěčkově, slovoucí „Akcí mezi filosofem" (1609). To všecko jsou dřevořezby z lepších, ač nad prostřednost se nevypínají, nejsouce nic umě-

---

[1]) Viz ve Sborníku Dobřenského na Strahově.

[2]) Viz Epitaphium z r. 1591 Galli Policeni, děkana domažlic. ve Sborníku Dobřenských na Strahově. Slova v rámě „Gott staerk unsern Glauben" a jiná německá hesla jsou mi pokynem, že si Šuman štoček přivezl z Němec.

[3]) Reprod. viz v mých Děj. kroj. 509.

lecky znamenitého; samá drobotina stejného rázu jako současné obrázky z venkovských tiskáren (na př. z hradecké Kleinwechtrovy).

Jsou arci lepší nežli hrubé dřevořezby v novinách či v letácích, kterých se tisklo od poč. XVII. věku čím dál víc, ač ani tu zase není všecko smeť. Živě kresleny jsou na příklad letáky, vypravující o vybíjení klášterů pražských a vpádě Passovských lotříků vojenských. Nedobré dřevořezby z tiskárny Sixta Palmy (od r. 1597) svědčí o chudičkém impressorovi. V tisku „Lékařství duchovní", jehož spisovatelem byl Palma sám (1602), jest architektonické orámování jaké také, ale figury v něm nedostatečné. Naprosto nepodařeny jsou obrázky v knížce o Palečkovi; v tisku o mistru Husovi (1597) jest složen rámeček ze čtyř kousků, každý jiný a všecky zlé.

Dřevořezba mimo knihu, tedy samostatný obraz, neměla širokého upotřebení. Nejhustěji užíváno jí při hotovení hracích karet. Tu také byla nejhrubší.

Daleko vážnější prací řezáčskou byly mapy, ale ty bývaly spíše pořizovány rytím v mědi. Neviděti valného pokroku v podání obrazu zemského s ptačí perspektivy. Jak to vykonal r. 1518 Klaudián, týmž způsobem to dělají v XVI. věku po něm pořád. Zvláště plastika půdy je chabá. Naznačeny jsou místo pásem šikmým průmětem kopečky, hrbečky naivně vedle sebe, boky kopců všecky stejné. Směry řek bývají falešné, tu a tam i některá voda přibásněna, vzdálenosti míst nesprávné. Nad to pak někdy — jako v Kosmografii Münsterově — jsou některé mapy příliš malé a nejasností nepodařilé. Reforma v kartografii nastala teprve hollandskými mědirytci počátkem XVII. věku. Komenského mapa Moravy, kterou ryl r. 1627 hollandský Goos, jest již pěkná práce.[1])

Konečně samostatný dřevoryt sloužil k zobrazení měst, k prospektům. Ty učinily znamenitý pokrok od nesprávného a nejasného obrazu Prahy v kronice Schedelově (1493). Nutno uvésti z r. 1562 obrovskou dřevořezbu, vystavující panorama Prahy, jejíž originál teď ve Vratislavi.[2]) V účinný celek tu podána řada partií královského města, jak jeví se s Petřína; stavby jsou rozměrem maličké a

---

[1]) Psal o ní a reprodukoval ji Metelka v Časopise Č. Musea r. 1892, 170—215.

[2]) Nákladem města Prahy nedávno pořízeno facsimile.

také hustě sražené, ale zajímavých drobností najdeš i tak dosti. Celek plastiku má. A poněvadž je obraz kreslen s jakés ideálné ptačí perspektivy, postihneš tu a tam i půdorys pražský.

Z konce doby jsou pohledy měst českých, pořízené českým Slezanem Janem Willenbergem.[1]) Jsou to sic perokresby, ale jsou tak širokým, markantním perem pořízeny, že v reprodukci se neliší od dřevořezeb. Byly patrně chystány od kreslíře řezáče pro dřevořezbu. Tuhou širokou linií podal slezský ten řezáč v 31 velikých obrazech pohledy českých měst a některých hradu (i kostel sv. Apolináře v Praze). „Rejsoval" je v l. 1585—1602. Pokud lze kontrolovati, byly obrazy věrně a zevrubně dle skutečnosti rejsovány. Plastika půdy okolo měst i její charakter jest podán velmi dovedně a přes to, že řezáč kreslí stromy šablonovitě jako malé vykrajované plácačky, celkový dojem krajinářský je dokonalý.[2]) Byl by dojem ovšem přirozenější, kdyby vzdálené předměty byly kresleny čarami mdlejšími. Willenberg však kreslí i vzdálené hory vždy stejnou energickou linií, takže na nejvzdálenějším obzoru rozeznáš dobře každé stavení. Tou příčinou nejhrubší chyba je na obraze Pardubského města: Kunětická Hora s hradem, kteráž jest od města skoro půl druhé hodiny cesty vzdálena, na obraze stojí v samém městě vedle zámku pardubského. Willenberg pořizoval svoje pohledy městské ještě r. 1609. Ten rok totiž píše po česku Plzeňanum, že vyrejsoval a vytiskl město Plzeň, „jak v svém položení spatřeno býti může".[3])

Přehlédneme-li, co tu vyloženo, vysvítá, že xylografie v Čechách — či lépe řečeno, repraesentace její, dřevořezba pražská — jde po stránce technické a na mnoze též ideové ruku v ruce s rozvojem, jak se jeví v sousedních Němcích; z té příčiny i po bedlivém odborném bádaní sotva kdy bude lze mluviti o dřevořezbě specificky české. Vlivy z Němec tu silněji, tu slaběji trvají za všecken čas. Na počátku — na hraně XV. a XVI. věku kreslí a řeže se u nás dle štočku německých, Melantrych prodává své užité štočky do Němec a v konec XVI. století i Veleslavín zase

---

[1]) Vydány jsou dr. Podlahou a dr. Zahradníkem. Originál na Strahově. Vysvětlivky k nim připsal si Willenberg po česku i německy.

[2]) Upozorňuji jen na okolí města Mostu a Berouna i Loun. Co tu dovede řezáč kontrastem stínových čar a čárek a světlem papíru, to i při vší primitivnosti dřevořezeb jest znamenité.

[3]) Schulz, Časopis Č. Musea 1901, 526. Podpisuje se Willenperger.

vypůjčuje si štočky z Němec. To však není řečeno na snížení domácí práce, neboť Němci zase brali formy i myšlenky z Italie, Francie, vůbec kde se jim co hodilo; a byla to věc přirozená: znamenitější tiskárny od Karpat po Pyreneje, od Baltu po Apeniny bývaly v stálém spojení a žádné umění se nepokládalo tou měrou za kosmopolitické jako umění černé, knihotisk. Typografové a řezáči chodili město od města; norimberští pracovali v Benátkách, vlaští v Norimberce, naši v Basileji a ve Wittenberce, a němečtí u nás. Dřevořezba závodila s mědirytem, který zvolna nad ní vítězil. Již v druhé půli XVI. věku rytiny vytlačily řezbu v Italii. V Němcích a u nás se však dřevořezba držela dlouho, jenže obhruběla (od let 1590) a proběhem vojny třicetileté ztratila uměleckou hodnotu dočista; robil ji řemeslník a na pěkné obrázky nebylo peněz ani chuti.

Mědirytina bezpochyby narodila se v dílně zlatníkově. Zlatník z hotových prací svého řemesla pro svou potřebu otiskoval si figury a ornamenty do plochy ryté, vyplniv napřed rýhy černí (niello). A z toho již v XV. věku vzniklo grafické umění rytecké v Italii a snad zároveň i v Nizozemích.[1]) Technika rytin v kov jest opak dřevořezby. Na desku měděnou nebo mosaznou velmi uhlazenou kreslí se obraz a kresebné čáry pak rydlem se ryjí do desky. Hluboké stíny zprvu tvořeny hustšími čarami, později křižováním čar (odkudž učila se xylografie) a na konec sesílením linií.[2]) Do rýh vpustí se tiskařská čerň, k tisku pak přiloží se vlhký papír na desku, a ten tlakem vsaje černidlo do sebe, čímž vzniká otisk.[3]) Mědirytina jest samostatnější a jemnější, ostřejší nežli dřevořezba; ona teprv a vlastně popularisovala umění, neboť mědiryt brzy přešel z rukou řemeslníků do rukou umělců: malíři sami ryli kopie svých velikých děl v kovové desky a obrázky se rozletěly po světě. Mědiryt spojován s malířstvím jako dřevo-

---

[1]) Borovský (Tištěná kniha a její výzdoba 18) líčí zevrubně vznik mědirytiny. Singer v Gesch. d. Kupferstich. 3, 4, 27 uvádí stejně s jinými jméno zlatníka Finiquerry (1458), který připravil mědiryt; proti tomu Lehnert v Gesch. d. Kunstgewerb. 500 popírá, že mědiryt vyšel ze zlatnického niella. Ve vývodech jeho jest více německé pýchy než vědy. Kristeller v Gesch. d. Kupferst. 57, 60 míní, že nelze jmenovati určitého jediného vynálezce, že přišli na tu techniku leckde a současně.

[2]) Což prý začal nizozemský Jindř. Goltzius (1558—1617). Singer, l. c. 95. Byl virtuos v rytbě. Kristeller, Gesch. d. Kupferst. 442.

[3]) Zevrubněji Borovský, l. c. 21.

řezba s typografií. Tím se také stalo, že mědiryt jest individuálnější výraz umělcův než dřevořezba. V Němcích vzal do rukou mědiryt nejdříve malíř Schongauer (v XV. věku); po něm Dürer, nadšen byv italskými pracemi Ondřeje Mantegny († 1506), jež uchvacují jakous monumentalitou, velikou koncepcí a vášnivým výrazem.[1])

Po smrti Dürerově dostala se německá rytina do forem a vlivů vlaských a podlehla konečně pusobení nizozemskému.[2]) Při tom se technika pořád zdokonalovala. Rytci se snažili a konečně i dovedli každou věc podati jejím hmotným rázem: poznáš na rytině zcela dobře rozmanité látky textilní, hedvábí a samet a j. Když mědiryjectví nepříznivou dobou třicetileté vojny všude upadalo, náš český Václav Hollar (1607—1677) v Angličtě přivedl techniku ryjeckou na vrchol; je přímo úžasno, kterak uměl nepatrnými, jemnými čárkami podávati lesk i charakter látek, jmenovitě kožešin a srsti na zvířatech. V tom zůstal dosavad nepřekonatelným.[3])

V době Dürerově vznikl asi také lept, jiná to forma rytiny. Kresba se učiní jehlou rycí do vrstvy voskové nebo smolné, kterou jest tence polita deska kovová. A do rytých čár, prohloubených voskem až k desce, naleje se kyselina, která obraz na kovu vyleptá. Prý podnět k této technice vzat od puškařů, kteří leptali dekoraci do svých železných výrobků.[4]) Proto také prvé lepty děly se na železo. Tak i na počátku Dürer. Lepty se pořizovaly snadněji a pohodlněji než řezby a rytiny.[5]) Rytina však vyniká nad lept jasnou, ostrou linií, a proto malíři nejraději tou technikou kopírovali své obrazy, kdežto lept sloužil spíš úkolům sprostnějším, z nichž vytlačoval dřevořezbu.[6])

Počátky a rozvoj naší mědirytiny a ovšem ani leptu nejsou prozkoumány. U nás vždy se začíná dobou Rudolfovou, kdy tento druh grafiky u nás zastupují umělci dvorští a mědiryt již

---

[1]) Kristeller, l. c. 136.

[2]) Kristeller, l. c. 439.

[3]) Dolenský, Průvodce sbírkou rytin Musea, 3.

[4]) Kristeller, l. c. 120, 244.

[5]) Dolenský, Květy XXXII.

[6]) Moderní umělci hledí na lept jináče než staří. Jim mluví z leptu nejspíš umělcova individualita, temperament, což obojí při pozvolné a trpělivé práci rytecké se dusí a ztrácí. Lept malířům hodí se tím spíše, že dovede podati temnosvit a přechody malířského výrazu.

stojí na umělecké výši. A přece známo, že Václav z Olomouce, nejstarší povědomý rytec kovu, již v konec XV. věku robil kopie rytin Schongaurových (1481).[1])

Tu tedy až do časů slovutných rytců dvora Rudolfova (1576—1612) mají odborníci pole netknuté před sebou a historik musí se zatím spokojiti s přesvědčením, že rytiny u nás byly dělány a prodávány ve způsobě obrázků a lepších karet. Také štítky do knih jakožto značky vlastnické, oznamující, čí jest kniha (slovou „ex libris") vyskytují se u nás ve formě erbovní již před polovicí XVI. věku, a to drobnou jemnou rytbou.[2]) Zachovala se taková knižní značka vlastnická z r. 1546 v klatovském museu. Je to štítek Jana Hodějovského z Hodějova, čtyři znaky drobné vedle sebe, jeden větší doleji; práce velmi jemná.[3]) O pět let starší (1541) jest štítek bibliotéky Jana z Lipého, ale ten prý je dřevoryt.[4]) Z nejsličnějších jsou knižní značky rožmberské, zvláště ty, na nichž Rožmberk na koni. To byly práce dvorských rytců (J. Sadelera). Bezpochyby hojně byly v měď ryty všeliké lístky příležitostné, jenže časem pak zmizely jako drobotiny bezcenné. Z r. 1553 jest zachováno sličně ryté přání k novému roku.[5]) Povlovně dostávaly se mědiryty do příležitostných tisků a potom i do knih. Uvádím jen Krinitovu báseň k svatbě (1578), u Nigryna v Praze tištěnou, s něžným obrázkem růže. Pěkné rytiny do mědi — zvlášť čistě zhotovená mapa — jsou v knize Veleslavínově „Putování svatých" a ve „Vypsání města Jerusalema" (1592), o nichž svrchu bylo dotčeno, že je robil bezpochyby rytec pražský. Nesvědčí o nedovednosti zdejších rytců, jestliže touž dobou (r. 1595) professor a astronom pražské universí, mistr Bacháček, zakoupil si až v Sedmihradech, v Brašově, měděnou tabuli s mapou u Jana Hontera, kterou pak v Praze vydal tiskem.[6])

---

[1]) Chytil, Malířstvo 141.

[2]) K poznání Ex libris psal Zíbrt v Časop. Č. Mus. 1905, 522, v Světozoru 1898, 584. Emler v Časop. přát. starož. XV., 85. V Bibliofilu 1910 13. Živný. Ex libris vzniklo v Němcích asi už v době inkunábulí, konec XV. věku. I Dürer je robil, po prve s heslem.

[3]) Reprodukce v Soupise Klatov VII., 95.

[4]) Zíbrt, Světozor l. c. Značka „dřevorytcova" E. K.

[5]) Našel jsem je v VII. díle (str. 246) Zápisku Jeníka z Bratřic v zemském museu.

[6]) Jahrbuch d. Kunstsamml. d. Kaiserh. VII., č. 4608. Tu je císařská zápověď patisku.

Mědirytina nesloužila jenom obrazům, do knih vlepovaným, tudíž jaksi samostatným, ale dostala se i na titulní listy. Připomínám jen Kancionál, r. 1620 vytištěný u Daniele Karla z Karlsperka. Tu na titulním listě do polovice jsou figury Salvatora a Davida a v druhé půli kartuše s beránkem, na vršku stojícím a od pěvců oslavovaným. Ti pěvci, žalmisté, jsou nad sebou ryti a ne perspektivně do hloubky. Patrně tu byla nějaká stará předloha; neukazuje tudíž mědirytina ta — z konce doby, o níž jednám — nijaký vrchol rozvoje. Naopak. Je slabá.

Svrchu při organisaci řemesel uvedeno, že do cechovních artikulů malířských dostalo se r. 1598 nařízení, aby kandidát misterství illuminátorského barvami položil dva kupříštychy. Z toho plyne, že těch prací rytých bývalo už hojně a že bylo snadno koupiti je.

U císařských nebo dvorských umělců mědiryt chytil se zvykem a vlivem nizozemským nejochotněji podobizen. Snad všickni rytci dvorští je pořizovali a především ryli podobu císaře Rudolfa II., a to dle obrazů, soch a snad i přímo dle skutečnosti kreslenou na měď. Je význačno, že ve výstavě Umělecko-průmyslného musea v Praze r. 1904, mající za předmět umění Rudolfovy doby, bylo vyloženo šestnáct rytých podobizen císařových od devíti rytců.[1]) Také šlechticové a jiní lidé soukromi časem uznávali za vhodno rozmnožovati obraz své podoby lacinějším mědirytem nežli malbou, čímž rytina měla společenskou úlohu dnešní fotografie.

Vedle podobizen císařových dvorští rytci mědirytinou podávali reprodukce soch a obrazů starých i souvěkých, asi všecko dle přání či aspoň dle vkusu císařova. Ryli tedy dle obrazů svatých, krajin, allegorií a mythologických scén, od malířů císaři malovaných. Ve výstavě svrchu vzpomenuté byly zastoupeny mědirytiny toho rázu rozmanitého od 19 rytců, kteří arci všickni nebyli usedlí v Praze, ani nebyli všickni umělci dvorskými; přišli sem asi jen za určitou prací.[2])

Nade všecky rytce dvorské nejznamenitější jest Jiljí Sadeler (1570—1629), z nizozemské rodiny rytecké vyšlý. Od něho

[1]) Viz Katalog výstavy od str. 1—12.

[2]) Tak na příklad Jakub van der Heyden, od něhož podobizna Rudolfova, seděl skoro stále ve Frankfurtě (1570—1640), Petr Isselburg v Norimberce (1568—1630). Kristeller, Gesch. d. Kupferst. 444.

zachovalo se nejvíc rytin a také nejrozmanitějších. Zdá se mi, že měl na ně „velkodílnu", v které pracovali ostatní příbuzní Sadelerové — Jan mladší, Rafael a Justus, tito dva majíce s Jiljím privilegium společné — a také mistři pomocní, jako na př. onen rytec J. Wechter, jenž ryl devítidílný známý pohled na Prahu (1606), což práce grafická věru monumentální. V Jiljího pracích rytecký chválí se elegance, jemný „stříbřitý tón"[1]) a měkkost modellace. I laik postřehne, že tento umělec nad jiné uměl podávati svou jehlou charakter látek. Na podobizně Oktaviana Strady (1600) beze snadu ihned rozeznáš samet na plášti, hedvábí na kabátě a ovšem kožešinu na výložkách.[2]) Podobizny Jiljího Sadelera, zvláště tři Rudolfovy, kladou se za nejzdařilejší. Všecky činí dojem pravdivosti a vystižné charakteristiky; což jináč nese se rázovitá, nehezká, chytrácká tvář antikváře Strady a měkká, naduřelá tvář perského vyslance Kuli bega (1605)![3]) Arci stran věrnosti, s kterou se rytci snažili podati originál, nutno uvážiti, že jeden viděl víc, druhý méně a že vždy jen geniální umělec vidí jediné to, co viděti má. Proto se podobizny Rudolfovy poněkud rozcházejí; rozcházejí se snad také tím, že jeden umělec lichotí císařově tváři víc, druhý méně.

Po Jiljím Sadelerovi za nejplodnějšího a nejdovednějšího znalci pokládají augšpurského Lukáše Kiliana (1579—1637), pastorka a vychovance Domenika Custosa z Antverp (1560—1612), od něhož jest také několik rytých podobizen Rudolfa císaře. Kilian ryl obrazy dle Sprangerových, Heintzových a j. maleb; také podobizny dle obrazů Achenových. S otčimem ryli podobizny na zámku Ambrasském. Kylian ryje hladkou a lesklou manýrovou nizozemskou, podobizny dělá pečlivě, ale v pozdějších prácech přemršťuje ostrost čar a jmenovitě v kopiích Sprangerových obrazů kresbu a formy i manýru mistrovu zvětšil tak, že zhruběla.

Z neposledních rytců, kteří pracovali císaři, jest Jan Müller (1598—1621), virtuos v rytbě, jenž zvláště plastická díla znamenitě v rytiny uváděl. Známa jest rytina Merkur a Psyche, kterou učinil podle plastiky Adriana de Vries.[4])

---

[1]) Kristeller, l. c. 441.

[2]) Reprodukce u Chytila v Umění za Rudolfa II., 27.

[3]) Reprod. u Chytila, Umění za Rudolfa II., 36.

[4]) Diez, Jahrbuch d. Kunstsamml. d. Kaiserh. XXVIII., 141.

Z podobiznářů za zmínku ještě stojí Petr Isselburg (1568—1630), jenž stáleji seděl v Norimberce. Známy jsou od něho z lepších podobizny císaře Matiáše a choti jeho (1613)[1]; rytec ten má způsob Sadelerův, ale není tak jemný ani živý.[2])

Rytců a ryteckých prací dvorských v Praze ubylo po smrti Rudolfově. Nevěřím však, že by z těch mála zbylých Jiljí Sadeler nucen byl živiti se malováním v oleji[3]) Nedorozumění snad vzniklo tím, že r. 1621 mistr vstoupil do cechu malířského. Ale on ryl po všecka leta až do r. 1629. Vždyť právě z jeho rytin známe tváře předních osob české tragoedie. To však je jisto, že počátkem XVII. věku mědiryt pracemi hrubými a idejně nesamostatnými patrně upadal všude. Jen v Anglii zkvetla rytina a lept, a to původem našeho Hollara Václava, a také ve Francii Callotem dal se na nové dráhy.[4])

Knihotisk, jenž podstatou náleží ke grafice, činí od ní přechod k uměleckému průmyslu. Český knihotisk je samostatnější nežli česká dřevořezba a rytina. Však, než linii jeho rozvoje, byť jen hrubě, naznačím, nutno bude něco málo položiti o technické stránce „černého umění", abychom pak poněkud bezpečněji mohli nahlédnouti do českých knih, tištěných v století XVI, což úlohou této práce kulturněhistorické.

Pohyblivých 26 písmenek, na nichž typografie se zakládá, bylo prý v první době vynálezu řezáno ve dřevě. Ale pochybuji, že na dlouho se impressor spokojil. Již první větší tisky jsou z písmen kovových, které k sobě lépe přilehaly, takže tisk ladně splýval.[5]) Rytci písmen do kovu bývali vždy a všude vzácni, práce jejich byla nesnadna.[6]) Bylo pečlivě vyřezati do železa písmeno, to se vtisklo do mědi, a ta byla pak matricí, do níž se tiskařské typy lily z cínu. Aspoň u nás byly z cínu ještě r. 1506.

---

[1]) Reprodukce u Chytila, Rudolf. 17.

[2]) Kristeller, Gesch. d. Kupferst. 442—444.

[3]) Čas. Čes. Mus. 1885, 163.

[4]) Dolenský, Květy XXXII.

[5]) Ale celá slova na dřevě řezaná bývala v tiskárnách ještě v XVIII. století.

[6]) Weigel v Abbildung. d. Hauptstände 148. dí: „Es ist aber die Kunst, solche Buchstaben in den Stahl zu schneiden unter den Schriftgiesern heut zu Tag so seltsam, dasz außer dem Johann Baumann annoch in Nürnberg lebend, gar wenige hier von gründliche Wissenschaft haben." To píše konec XVII. věku (1698).

Ten rok totiž přinesl nějaký pacholek Němec zvonaři pražskému Bartošovi „litter cínových od impressí po dvakráte, jednou 30 liber a po druhé některou a 30 liber, nepamatuji, zač jsem to koupil".[1])

Vypravuje se, že již vynálezce knihtisku Guttenberg vymyslil pro litery příhodnou směs kovovou, ale proti tomu čteme teprve r. 1698 o směsi z mosazi, olova, mědi, ocele a antimonu; do nedávné doby prý i v Němcích byly typy jen z cínu a z olova.[2]) Litery lila sobě větší tiskárna sama, ale docházely také již od konce XV. věku litery z Němec k nám a jinam jako zboží stejně jako dnes, jenže arci ne v té dnešní úžasné rozmanitosti.[3])

Ze zachovaných technických názvů lze snadno vyvoditi technický způsob knihtiskařské práce. Sazeč vybíral litery z přihrádek (kassií) a skládal je v slova a řádky do železného nebo mosazného pravidla či vinklháku (dnes mu říkají sázítko), zřízeného dle délky řádek. Litery, jsouce na kuželce uprostřed provrtány, provlékaly se drátem, aby držely pospolu. Někdy však nedržely, a tisk byl pak neklidný. Když vysázena strana celá, svázali ji šňůrou a lodicí vpravena na sázecí prkno či formu do místa příslušného a tu rozvázána. Tak se i dělo se stranou druhou a následujícími, pokud náležely k archu. Prvotní formy byly malé, bezpochyby jen na list či na dvě stránky. Aspoň se tvrdívá, že při první české knize r. 1468 tištěn každý list zvláště.[4]) Na formu se stránkami vysázenými položen rám železný, ten utáhl se šrouby; potom kladívkem dřevěným všecka písmena se oklepala, aby tvořila rovnou plochu. Pak obdržel sazbu v rámě upevněnou tiskař, jenž byl s pomocníkem u dřevěného lisu.[5]) Ti ji vpustili do lisu na mosazný „fundament". Jeden potom natřel sazbu černou fermeží (lněný olej, kopt), některou část také červeně; druhý položil navlhčený papír na poklop, který přiklopil na sazbu. A pak

---

[1]) Arch. praž. č. 1046, 100.

[2]) Weigel, Abbildung. 248.

[3]) Již do r. 1698 vzrostl počet rozmanitých abeced značně. Weigel, l. c. 249 uvádí již 33 druhy písma. Dnes hotoví se strojovou výrobou přímo nesčíslné množství rozmanitých souborů písmových. Poučně píše o tom Ročenka typografů na r. 1911, jmenovitě článek Mrkvičkův poučuje, 183—205.

[4]) Klement, Květy 1892, 489.

[5]) Zajímavo, že starý dřevěný lis či pres vytrval až do nové doby; v Praze poslední prací na něm byl prý Slovník Jungmannův, tištěný v tiskárně Spurného. Viz leták gremia tiskař. na Jubilejní výstavě 1891.

tisklo se, presem tlačilo se. Barva vpila se do papíru, tím vznikal otisk. Ten korrigovali a potom tlačili už na dobro.[1])

Dva dělníci u starého lisu pilnou prací ještě ani v XVII. věku nepořídili denně více než asi 3000 archů tištěných[2]); dnes (1911) strojem rotačním pořizují za hodinu 10.000 výtisků. Obšírnější kniha za staré doby sázena a tištěna i několik let. „Čeládka" Veleslavínova tiskla Historii církevní Eusebiovu „blízko k půldruhému létu." Tak čteme v předmluvě, a kniha drží 35 archů tiskových.[3]) Sázeli a tiskli tedy jeden arch víc než 15 dní; velikou knihu Politii, držící 64 tiskových archů, tamže tedy tiskli víc než půl třetího roku, a ještě větší knihu — Kosmografii, která držela tisíc listů či 125 archů, bylo by dle toho počítání sázeti a tisknouti aspoň 5 let. Ale snad takové doby přece nějak zkracovali rozdělením práce.

Aby kniha tištěná dojímala jako kniha krásná, oku vděčná, či řekněme — umělecká, k tomu nebylo prvním knihtiskařům potřebí nalézati formy nové, byla tu mnoholetou tradicí ladná forma knihy psané. A té knihtisk užil; již první tiskaři snažili se, aby typy byly ostré, jasné, dobře čtitelné; mezi slovy a řádky aby byla světla oku příjemná, aby v tisku nevznikaly šikmé nebo kolmé štěrbiny v kolika řádcích pod sebou (musíš v prvotiscích dlouho hledati, nežli takovou nějakou „řeku" najdeš); tiskaři snažili se, ať stránky tiskli v jednom sloupci či ve dvou, aby zůstávala slušná plocha bílá po celém okolku; patrně snažili se, aby velká začáteční písmena (versálky) a také iniciálky, které s počátku zanechávali práci malířské, byly velikostí a rozlohou organicky přiměřeny tisku ostatnímu. Viz na př. již v prvním českém tisku z r. 1468 jedinou iniciálu (D), která tam vytištěna, což je k ostatním typům úměrna! Však tě později mnohá česká kniha na ten ladný poměr zapomněla.

Litery byly v prvotiscích s počátku všude gotické, hranaté. Z toho se první vymanili Vlaši. Ti už od r. 1468 tiskli latinkou, písmem okrouhlým (antikva); gotický „švabach" se jim ne-

---

[1]) Zevrubně uvádí nástroje typografické Weigel, l. c. (1698) str. 252. Odtud si je přeložil Jmenovatel aneb rozličných jmen oznamitel r. 1764, což Zíbrt otiskl v Národ. Listech 21. června 1909.

[2]) Weigel, l. c. 253.

[3]) Spočítal mi dr. Volf.

líbil.[1]) Po nich odmítli švabach francouzští impressoři, ale teprve ve dvacátých letech XVI. věku. Němci a naši zůstali gotice věrni, i když proběhem doby latinka se do knihy přece dostala. Známo, že u nás začali tisknout knihy jazykem českým dřív nežli v Benátkách, v Paříži, v Anglii, dřív nežli v Norimberce tiskli knihy tamějšími jazyky národními.[2]) Musil český řezáč písmo upraviti po česku, a tu je podivuhodno, kterak řezáči v prvotiscích pěkně uměli litery hotoviti. Uznává se, že prvních knih typy (plzeňské, pražské i horské tiskárny) jsou rázovité, originální, jak vkusně, nevtíravě vpravili nad písmena česká znaménka diakritická (ž), což není tak docela snadné. Znalci uznávají písmo prvotisků za „stejnoměrné, jasné, čtitelné" atd.[3])

Ale ono s počátku není všecko stejnoměrné a spřežky čili dvě písmena na jedné tyčince spolu ulitá a skoro slitá (bývá to: be, ve, po, ra, ro a j.) nepřispívají k snadné čtitelnosti. I to se s počátku stalo, že písmeno kolísá jedno sem, druhé tam (Nový zákon r. 1475, Passionál 1487), a to činí tisk neklidným.[4]) Jde tu patrně o přechod z písma psaného do písma tištěného, do typů tiskacích, řezu ostrého, rovně stojatého.

I to naši řezáči dovedli dosti brzo a tisk uvedli v lad. Již ke konci věku XV. tisk je dokonalý, zvláště tisky plzeňské jsou jasné, klidné. Ale právě v konec XV. věku znalec vidí v českých prvotiscích podobu norimberských tisků.[5]) Přidal bych domněnku, že k tiskům, jež připisují se pražskému Benedovi (1493—1496), užito dokonce typů z Němec; aspoň ani jedno písmeno ž nemá nad sebou českého znaménka.

Do konce XV. věku, do r. 1500, do něhož většina badatelů klade konec prvotisků „v kolébce" (in cunis, inkunábule), vzorem vlaským [6]) tištěné knihy v Němcích obdržely již také titulní

---

[1]) Borovský, Tištěná kniha 42.

[2]) První známá kniha německá vyšla v Bamberce r. 1461; vlaská r. 1471; francouzská 1475; anglická 1477. Tamž, 35.

[3]) Tobolka, České prvotisky.

[4]) Ukázky u Tobolky, l. c. 64, 67.

[5]) Tobolka, l. c. 80.

[6]) Vzorem byla benátská tiskárna Manutiova, z ní se učili němečtí a naši typografové mimo vše jiné i užívati čárek a středníku. R. 1502 vymyslili v Italii též pohyblivé noty, což velmi důležito pro tisk kancionálů. Borovský, Tištěná kniha v XVI. stol. 4, 5. Bramberger v Katech. dějin hudby str. 96 praví, že nejstarší tisk not pohyblivými typy nalezen

listy, jež do té doby všude opomíjeny, vyskytují se též rejstříky i seznam chyb tiskových. Tím se řídili i někteří z našich typografů; první titulní list s uvedeným stručným obsahem knihy, zdá se, že začal v Praze Beneda r. 1493.[1]) Lze říci obecně, že do r. 1500 tištěné knihy naše jsou technicky i umělecky po našem smysle nynějším na mnoze hotovy.

Nyní by čtoucí očekával, že tisky po r. 1500 budou se bráti vzestupnou čárou, že budou čím dále dokonalejší. Chyba lávky! Jsou — celkem souzeno — horší, nežli byly dosavadní prvotisky; vykládá se patrný úpadek obyčejně a bezpochyby správně tím, že chopily se knihotisku ruce již méně dovedné, které strhly černé umění do řemesla. Všude se vyskytuje typografů víc nežli v době první, a ti presaři obchodně závodili a závod i spěch vylučoval pozorlivost a pietu, s jakou robili první tiskaři svá díla. Něčím k neúhlednosti tisků přičinil také papír, který je od počátku XVI. věku horší bývalého. Úpadku svých knihtiskařských prací nejdéle Italie vzdorovala (až do 20tých let). Také ho po mém soudě není hned tak snadno znáti na okrouhlých typech příjemné oku latinky či antikvy. Na hranatém švabachu gotickém zhoršení snáze a dřív patrno. Ten obecný pokles znáti až do polovice věku XVI. od Krakova[2]) až po Rýn.

Ale tím není řečeno, že všecko všudy bylo nedobré. Co tiskli na příklad v Basileji knihtiskaři[3]) a z nich zvláště od r. 1516 Jan Froben, bylo vesměs výborné. Froben, jehož tiskárna pracovala již od r. 1491, tiskl především klassiky[4]) a

r. 1476 v Římě. Byla to práce Němce Hahna. Pohyblivé typy pro hudbu polyfonní vynalezl Benátčan Petrucci r. 1501. Tisk notový vždy s kouskem linek vynalezl Francouz Hautin, r. 1525. Před tím tištěny linky napřed a noty na ně.

[1]) Tobolka, l. c. 81.

[2]) Srovnej jen se staršími tisky Polský katechismus, vydaný r. 1543 v krakovské tiskárně Unglerowské; písmo gotické, dosti hrubé a nestojí stejně, dojem neklidný. Orámování titulního listu však výborná dřevořezba. Pulaski, Bibliot. pisarzów polskich 56.

[3]) Knihy bazilejské vyskytují se v pražských inventářích za celé století XVI. Ještě r. 1603 má Václav Stříbrský z Krušice ve 174 knihách: Tertius tomus Ciceronis Basiliae excusus, Opera Cicer. Basiliae excusa in folio, Petri Nonnii Opera et alia Basiliae in officina Hendrici Petrini excusa in fol. Arch. měst. praž. č. 1210, 178. Borovský, Tištěná kniha v XVI. století, 8, uvádí v Basil. tiskárnu také Adama Petri.

[4]) Jos. Truhlář, Časopis Č. Mus. 1886, 35.

církevní otce typy malými, po italsku pěkně sformovanými, při čemž snažil se ozdobami knižnými, rámovými okolky, iniciálami zušlechtiti vzhled knihy. Slavný Erasmus, Holbein, náš Zikmund Hrubý z Jelení (od r. 1523) byli vědeckými a uměleckými inspirátory té tiskárny, a ta jména stačí vysvětliti, že tisky Frobeniovy vypjaly se nad obecný úpadek knihotisku. Také v severní části Němec, ve Wittenberce, vycházely v době poklesu pěkné tisky, jmenovitě z tiskárny Lufftovy. Bible Lutherova, tamž r. 1534 vydaná, klade se „sličnou úpravou za jednu z nejkrásnějších knih německých".[1]) Chváliti jest v době úpadu i některé tisky lipské a norimberské. V těch tiskárnách pořizovány liturgické knihy i do Čech, neboť domácí tiskárny české nechtěly a nemohly pro řídké objednávky takových knih pořizovati sobě drahé typy a sazbu notovou. Viděti, kterak byly na onen čas maličky.

Úpadek knihotisku přirozeně dotekl se také českých tiskáren. Vizte jen tisk Kroniky Sylviovy! Gotické typy jsou jak tak čisty, ale pokroku typografického proti starším tiskům není. Také není ještě iniciál v knize té. Mnohem horší jest tisk v „Síti víry" z r. 1521. Ten jest zajisté nečistý a nějako smazaný, typy nerovně řezané a sázené, místy dvě slova v hromadu sražená a chyb tiskových dost. Iniciály jsou tu, a to červené. Citáty jsou na obrubě knihy, což ve formě novinka. Ani tiskárna Pavla Severýna nevynikla ve všem. Na příklad kniha „Výkladů Chelčického" (1522) to dosvědčuje. Vkusný sic jest v ní tisk titulního listu; řádky titulní jsou totiž užší a užší, takže vzniká úhledná forma čtyřúhelníku nahoře širšího, dole užšího. Na stránkách jest tisk ve dvou sloupcích, ale typy jsou nerovnoměrné; také se ještě v tomto tisku vyskytují dvě spřežená písmena na jedné kuželce pospolu (na př. to, te). Tisk celkem neklidný, ale v exempláři zemského musea papír výborný. Naproti tomu asi špatný papír to byl, jenž zavinil, že tisk Koppova „Regimentu" (1536) u Jana Hada na mnohých listech je naprosto nezdařilý; písmena jedné stránky pronikají do stránky druhé, takže vzniká nepříjemný rej a zmatek čar a čárek, od nichž oči se strachem utíkají. Jináče jest ostatní tisk drobný sic, ale jasný.

---

[1]) Borovský, l. c. 9.

Na odpor těm a jiným podobným tiskum našim chváliti se musí tisk Kroniky Hájkovy, vydané r. 1541 u Severýna ml. a Kubše. Je tu užito dosti drobné fraktury či švabachu, ale litery jsou čistě vysázené a vytištěné i čtitelné. Titulní list má jen dvě slova — Kronyka Česká — vytištěná písmem velikým. Iniciál nemá.

Pěkný tisk, jenž se pěkným cizím vyrovná, jest v knize Ctiborově z Cimburka „Hádání pravdy a lži" z r. 1539. Litery jsou malé, takřka garmond, asi takové jako v norimberské biblí české z r. 1540. Jsou ostře řezané a čtou se snadno. Nezvykle však dojímají veliké přestávky či mezery za každým puntíkem.

Jako úhledná kniha musí zalíbiti se z tiskárny Kosořského „Práva a zřízení zemská" (1550); je to kniha veliké formy, tisku jasného; začáteční písmena veliká (versálky) jsou v ní velmi sličná, listy jsou po římsku číslovány, což do té doby neobyčejno. Zvláštní dojem budí v té knize ona prazvláštní nehospodárnost s prázdnými plochami. Mezi každým odstavcem toho zákonníka totiž jsou zanechány obšírné plochy, ale pochybuji, že jsou nechány pro krásnější vzhled knihy (vždyť vskutku hezké to není); spíše se domnívám, že kniha měla poskytovati právníkovi příležitost, aby si na prázdné plochy zapisoval praktické případy soudní, k nimž, bylo-li potřebí, se pak odvolával.

Stejně úhledně Kosořský vytiskl „Kosmografii" (1554), a také z tiskárny Konáčovy bylo by lze uvésti některé tisky, čistou gotickou literou drobnou vytištěné a nad obyčejné tisky, zvláště nad tisky literatury traktátové a jiné příležitostné, daleko vynikající. Kosořský byl i kartograf. Zdá se, že některá mapa v Kosmografii byla od něho. R. 1575, maje dodělati císaři Rudolfovi mapu Uher, prosí, aby ho pustili z vězení na Hradě pražském, kamž se dostal pro nějakou lehkou vinu.[1])

V tom úpadě knihtiskařském do polou století XVI. tisky českých bratří — epištoly, zákony, katechismy, kancionály a drobnoty — z tiskárny mladoboleslavské, litomyšlské a bělské, jsou až skoro do r. 1547, kdy v Čechách na čas přestaly, vesměs dobré; vyšlitě tehdejší typografové bratrští z dobré školy norimberské, kdež první tisky bratrské pořizovány, a zůstávali s Norimberkem v stálém spojení.

[1]) Tischer, Č. Mus. 1902, 544.

Z testamentu litomyšlského presaře Pavla (z Olivetu) r. 1534 dovídáme se ponejprv něčeho z dílny tiskárenské oněch dob.[1]) Pavel měl dva presy, jeden nový v Praze, druhý „normberský" v Litomyšli. K presům měl čtyři „instrumenty: jeden textu menšího, druhý písma obecného, jako sem písně tiskl, třetí pranostykový (na tisk kalendářů), čtvrtý písma najmenšího, podobného pranostykovému, ale dobře menší, s matricemi (do nichž se lily písmeny), i se všemi literami slitými, co jich kde." Dále Pavel ještě dotýká, že „liter pranostykových litých jest s několika forem."

Z presařů bratrských za celý věk XVI. nejznamenitější jest Alexandr Plzeňský, jenž jest vlastně nástupcem Pavla Olivetského v Litomyšli. Krásné tisky jsou jeho Práva městská Brikcího (1536) a Práva manská (1538); ale vrcholné práce jeho náležejí době po r. 1550.

Byly-li tisky v Němcích a konečně i v Italii a jinde všude v úpadu, lepšily se od polovice XVI. století. Antverpy a tiskař Krištof Plantin, rodák francouzský a vychovanec pařížské tiskárny, značí reformu, a to na základě francouzského knihotisku, který zkvétal do té doby. U Plantina (1560) bylo středisko, z jehož dvaceti presů vycházely vzorné knihotisky daleko široko. Plantin tiskl znamenitými, sličnými typy a vkusem francouzským tak, že stránky jeho knih tiskem samotným dojímají umělecky. Do knih pořizoval zdoby grafické, krásná orámování, všecko měkkých forem, ale strojil knihu tak, že ornament nedusil tisk, nýbrž podřídil se mu k celkové harmonii. Titulní listy obliboval Plantin proti všemu očekávání spíš jen prosté.[2]) Knihy tištěné rozbíhaly se Evropou, čímž příklad, poučení, orientace v řemesle tiskařském jest daleko snadnější, nežli v řemeslech jiných. Takž i Plantinovy tisky učily Němce a ovšem také naše tiskaře. U nás reformu knihtisku i pokrok způsobil Jiří Melantrych.

Melantrych v mládí svém studoval, v cizině cestoval, všímal si zvláště tiskáren, pobyl delší čas[3]) mezi lety 1535—42 v Basileji u Zikmunda z Jelení ve Frobeniově tiskárně, která nezůstala bez účinku v jeho mladou hlavu snaživou; zaměstnával se v nejlepší

---

[1]) Litomyšl. knih. č. 118, 223.

[2]) O něm obšírněji Borovský, Tištěná kniha v XVI. stol. 6. Kristeller, Kupferstich. 136.

[3]) Jos. Truhlář, Č. Č. Mus.1886, 215. Zikm. z Jelení byl v tiskárně Frobeniů na 30 let.

tiskárně moravské u Günthera v Prostějově. Všude sbíral zkušenosti a z těch zrodila se v něm veliká snaha — zříditi doma tiskárnu takovou, aby její práce rovnala se nejlepším dílům cizím. Mně zdá se, že konečně na úpravu tisku melantrychovských nejvíc působil princip, který se jeví v tiscích tiskárny Plantinovy (od r. 1555). V nich umělecky působí hlavně písmo, typy, iniciály a vůbec úprava tisku; bohaté výzdoby titulních listů ani jiných dekorací mnoho nedbá.[1]) I Melantrych hlavní práci věnoval úpravě tisku a stejně tak nástupce jeho Veleslavín. R. 1552 Melantrych založil si v Praze tiskárnu, která v malých časech potom stala se nejpřednější a vzornou. Melantrych stal se naším Frobeniem, naším Plantinem (jichž obou tiskárny byly ovšem daleko větší); náš Melantrych zvelebil domácí průmysl nejen vlastními pracemi, ale také tím, že jiné tiskárny domácí snažily se závoditi s tiskárnou „arciknihtlačitele". Melantrych měl brzo tři presy, ale byly starého rázu a měly vřetena dřevěná. Časem ty staré presy nahradil třemi novými s vřeteny mosaznými a ty staré zůstaly „na mazhauzku",[2]) aby snad posloužily z nouze.

Melantrych opatřil se brzy hojnými a rozmanitými literkami a jest oznámiti s pochvalou, že Melantrych sám také zjednal si písmo dle svého osobního vkusu, kteréž písmo pak drželo se v tiskárně po všecku dobu jejího trvání. To písmo slove v inventáři r. 1606 „malý švoboch (gotické litery) melantrychovský". Melantrych a po něm i Veleslavín zásobovali se typy čtyř jazyků, neboť ve čtyřech jazycích tiskli (česky, latinsky, řecky a německy). Všecka tiskárna či impressí Melantrychova, když umřel syn jeho r. 1589, oceněna 1577 kopami míšeňskými (a 48 groši),[3]), což činilo by v naší minci kupní silou nynější (vždy nejistě počítanou) asi 31540 korun. Cena jednotlivých abeced ceněna po 30—40 kopách, což by dnes vydalo po 600—800 korunách. Rozumějí se tu ovšem matičky, matrice, do nichž se lejí jednotlivá písmena. Kolik liter v abecedě, tolik matiček. Dle nahodilé zprávy z r. 1577 Melantrych měl v tiskárně 9 tovaryšů a s korrektory pracovalo v ní úhrnem 11 lidí. Ti natiskli za živobytu Melantrychova knih ohromné množství; některé v pátém (biblí), ba i v sedmém vydání (Rešelia); knihy, co na skladě zbyly při smrti Melantrychově,

[1]) Borovský, Tištěná kniha v XVI. stol. 6.

[2]) Arch. praž. č. 1174; fol. 229—228.

[3]) Arch. praž. č. 2230, 275. 1589. Teige v Č. Č. Mus. 1899, 443.

oceněny 4450 kopami 59 groši, což kupní silou, přibližně počítanou, vydalo by dnes 89000 korun!

Veleslavín, zeť Melantrychův, r. 1586 ujal tiskárnu a zbytek knih, pokud se nerozprchly do rukou věřitelů zemřelého Jiřího Melantrycha mladšího. Ani tiskárnu neobdržel v celosti; vzal na svůj díl dědický veliké písmo latinské (antikvu), ceněnou v 30 kopách, a trojí kursivu (malou, prostřední a velikou), ceněné v 24 až 30 kopách. Lidmila vdova a tchýně Veleslavínova vzala za dluh svůj mimo hromadu knih i 9 centů a 25 liber písma rozličného, cent po 10 kopách, tři kasy po kopě a dva rámy za 4 kopy a písma mandátového za 10 kop. Ta písma vzala patrně jen jako kovový materiál, který se mohl prodati zvonaři. Ale co dělala s kasami tiskařskými, nesnadno říci.

Veleslavín pokračoval v snahách Melantrychových; zvelebil tiskárnu, pětiletou episodou za Jiřího mladšího poněkud posešlou, zase tak, že byla přední, největší a vzornou. Pořizoval stále typy nové, od tiskaře Buriana Valdy koupil však i staré písmo, které se mu hodilo (malý švabach), takže na konec měl v tiskárně do 47 rozmanitých souborů písem či abeced, a vlastně ještě jednou tolik, neboť každý druh písma měl v sobě vždy abecedu písmen malých a druhou abecedu písmen velikých, začátečných (versálních). Nejprve měl devatero písmo „malé a nejmenší",[1]) tedy po mém soudě takové, kterému dnes říkají borgis a garmond, mezi nimiž jest ovšem rozdíl co do velikosti; za onoho času obojí bylo písmem malým a nejmenším, neboť na obyčejném našem hrubozrném papíře v XVI. věku nynější nejdrobnější[2]) písma nebyla dobře možná. Co do výšky či stupně druhé písmo Veleslavín měl to, jež slulo tenkrát jako dnes „cicero". Měl cicer třináctero v švabachu i v antikvě a také řecky.[3]) Jedenáctero písmo měl stupně násle-

---

[1]) Je v tom čtverý „malý" švabach (německé, gotické písmo); „nejmenší" švabach, fraktura „nejmenší" (nevím rozdílu mezi frakturou a švabachem), fraktura „kancelářská", „nejmenší" kursiva (písmo ležaté), kursiva „na malý švabach", to jest veliká jako malý švabach. Podotknouti jest, že všecky abecedy jsou v inventáři z r. 1606 uvedeny ve směsi a popleteně. Zde jsou dle velikosti své srovnány.

[2]) Nonpareille, kolonel.

[3]) V inventáři uvádí se: Antikva ciceronis, jiná antikva, třetí latinka nová, kursiva ciceronis, jiná kursiva, kursiva ciceronis nová, dvojí řecká ciceronis, romana Montanova. Dále uvádí se řecké písmo „na kegl ciceronis" (to jest na kuželku, na velikost ciceronis); uvádí se také Men-

dujícího, jenž sluje dnes „střední", Veleslavínovi slul „prostřední". I to písmo měl v latince, švabachu a po řecku.[1]) Dalšímu a vyššímu stupni liter říkají typografové tercie. Takového písma měla tiskárna veleslavínská jen dvě abecedy, totiž dvojí frakturu „mandátní", to jest švabach, kterým se tiskly mandáty. Vyšší stupeň liter sluje dnes i za Veleslavína „text", to již jsou litery téměř jako dvoucicero. Tohoto písma tiskárna měla jen dvě abecedy, jež uvádí slovy „fraktura textová" a „text větší". Všecky další stupně písmen, jež mají dnes svoje zvláštní pojmenování, shrnovány v tiskárně Veleslavínově pod jméno „veliká" a „největší" písma. Bylo jich tam desatero.[2]) Již patrno, že byla nejpřednější tiskárna pražská rozmanitými formami liter na ony časy velmi hojně opatřena. Jest zajímavo, že o sto let později v Němcích jen asi o pateru abecedu víc se uvádí než u Veleslavína.[3])

Kromě liter byl v tiskárně také soubor pohyblivých not. Inventář veleslavínský z r. 1606 zove je „notami žalmovými".

---

czele (Mentele? Mentelin tiskař ve Štrasburce) i „nový Menczele", kteréž písmo nevím jaké bylo a hodí-li se sem do této ciceronské kategorie.

[1]) Inventář uvádí „prostředních" matrices 112 (to jsou patrně dvě abecedy, abeceda malých písmen a abeceda velikých písmen, začátečních, versálek), trojí „prostřední" švabach, dvojí prostřední antikvu, prostřední kursivu, prostřední řecké nové, prostřední frakturu, „žalmovou" frakturu a „kanon". Jaké písmo je kanon, nevím. Že je to písmo tiskařské, to vím z Weigla (Abbild. d. Hauptsänd. r. 1698) i z tiskárny veleslavínské, kde vážili kanon na centy. Také to nedověděl jsem se bezpečně, kteraké písmo bylo Montana romana. Ovšem byla to latinka, ale jaká a po kom tak jmenovaná? I v tom zmatek, že inventář zove ji jednou Montanova, po druhé Montagova. Trvám, že jméno jest po navrhovateli vlaském, po malíři a mědirytci Montagnovi († 1535). Že by se písmo „romana" zvalo po nějakém Němci, pochybuji. Němce typografy znám dva. Jeden Montanus pracoval u Plantina (1569), druhý pracoval v Norimberce. Ten tiskl 1563 Husovu Postillu.

[2]) Uvádí se „velký švabach" 83 matric; jiného velikého švabachu 119 matric, byl tu ještě třetí veliký švabach; dále byla v zásobách dvojí antikva „na veliký švaboch", antikva „největší" dvojí, kursiva k velikému svabochu, kursiva největší a „kanon veliký".

[3]) Weigel v Abbild. d. Stände 249 r. 1698 uvádí totiž mimo stará povědomá jména abeced tato nová: regal, misal, sabon, parengon, garmond, petit, nonpareil, perl, rubin. Ale tuším, že „regál a misál" znali staří pod jménem „velikých písmen", a „garmond i petit" pod jménem písma menšího a malého a nejmenšího. Kanon uvádí jako antikvu i jako frakturu. Romana jest mu doppelmittel — dvojprostřední.

Štočků k ozdobě knih není v inventáři řečeném zapsáno mnoho. Jsou uvedena „kapitalia k titulům latinským", „linie" k Právům městským, štočky z „Putování sv. otců", „versalia některá a cuky olívané i na dřevě řezané", všelijakých erbů štočky, dvoje „instrumentum" měděné, na jednom město Jerusalem vyryto ve dvou kusích, a Europa, mistrovským kusem vyrytá, a kromě toho pět instrumentů jiných. Toť vše, co o illustracích a dekoraci zapsáno.

Počítaje knihy, jež, byvše v tiskárně melantrychovské a veleslavínské vytištěny, zbyly r. 1606 na skladě, inventář uvádí čísla vysoce zajímavá. Uvádí titulů knih, které z té tiskárny vyšly, úhrnem osmdesát jeden. Je v tom osmero knih historického rázu, sedmero slovníků a gramatik, jedna kniha lidové četby (Fortunat), čtyři knihy lékařské, dvě o přírodě, jedna právnická, třicet devět náboženských (modliteb, katechismů a knih mravnostního rázu) dvanáctery bible a výklady na ně, patero knih žalmových a zpěvných, dvě knihy obsahu hospodářského. Zajisté není v tom vyčtena všecka produkce dotčené tiskárny, vždyť na př. víme bezpečně, že lidové četby Veleslavín vydal víc aspoň o patero knížek, a rovně tak i knih právnických. Inventář uvádí též počet exemplářů, které zbyly po smrti Veleslavínovy vdovy (1606); spočítal jsem jich na 39383. Počítal sem bedlivě několikrát; snad jsem se neomýlil. Počítání bylo nesnadné mně a ještě víc těm z úřadu městského r. 1606, kteří počítali knihy po všech koutech. Byly ty knihy v pokoji, na mázhauze, ve špižírně, na pudě (kde jich byla hromada setlelých a nepočítaných), byly v Karolinu v krámě knihkupeckém. Svrchupsaná summa je na onen čas ohromná. A v skutečnosti Melantrych a Veleslavín natiskli knih zajisté nejméně o 20000 víc. Nutno vzíti v úvahu, že jsou to vlastně větší menší zbytky z nákladu, a při některých knihách sám inventář podává důkaz, že vydání obsahovalo víc než tisíc výtisků.[1]) Kdybychom, chtějíce oceniti nynějšími penězi sklad knih

[1]) Tak zbylo „Cest života" 1172 exemplářů, českých evangelií bez figur 1091 exempl., evangelií latinských 1120 exemplářů, Karionových Kronyk 1085 exempl., modliteb Vojířových 1010 exempl. Ty a jiné knihy vyšly tedy nákladem nad 1000 exempl. U knihy „Putování sv. otců" víme bezpečně, že měla vyjíti v 1700 exemplárech; stojíť psáno v inventáři, že začátek tisknutých Putování až do alfabety N jest v komoře složen v 1700 kusech. Arch. praž. č. 1174, 220 a násl.

veleslavínské tiskárny, počítali jen počtem exemplářů, které zbyly (39383) a brali knihu ke knize pouze za 10 grošů a groš za našich 25 haléřů, vydalo by to kupní silou dnešních peněz 98457 korun. A kdybychom, vědouce, že veliký počet knih veleslavínského vydání šacován byl po třech i po pěti kopách grošů, brali knihu ke knize jen za půl kopy grošů, vydalo by to 295372 koruny. Pravda ovšem bude asi spíše při počtě menším, hořejším. Taková přibližná počítání, jmenovitě počítání starých peněz na minci naši, jsou vždy nevalné ceny, ale pojem o neobyčejné velikosti a výkonnosti melantrychovsko-veleslavínské tiskárny přese všecko jest patrn.

Jde teď o posudek prací té tiskárny. Lze říci, že tisky její jsou největším dílem úhledné, urovnané; sazby nedbalé nenajdeš snadno. Melantrych i Veleslavín tiskli většinou typy ciceronské vysokosti, někdy i tercií, ale vždy, i když vidělo se jim užíti typů menších, sazba jest jasná, čtitelná. Iniciály bývají voleny dle stupně a tučnosti ostatního tisku, takže svoje tělo nerozkládají obyčejně na víc nežli na šest tiskových řádek. Titulní listy častěji jsou pořízeny pouze velikým tiskem červeným a černým, řídčeji dřevořezbami zdobeny. V tisku jeví se úplná slohovost, totiž tak, že typy, i když jsou na některé stránce co do stupně a tučnosti nestejny, přece vždy jsou ze stejného souboru, jsou stejného charakteru. Z té slohovosti vymýká se někdy tisk latinských básní antikvou při švabachu a pak to, čímž všecky tiskárny hřešily, že v knize, tištěné švabachem či goticky, všecky ozdoby, rámy, viněty byly renesanční, ba dosti brzo barokní. Naše oči si snadno na tuto neslohovost zvykrou, jako na barokní oltář v gotickém kostele, a našim starým to nerovné spřežení kartuší s gotikou, když se nedovedli zříci švabachu, stalo se nutným.

Pohlédneme k několika velikým tiskům nejslavnější naší tiskárny, k tiskům, které jí pojistí v dějinách knihtisku, až budou napsány, vždy místo velmi čestné. Je tu především v pořadí časovém nákladný Herbář Mathioluv z r. 1562 český, z r. 1563 německý. Věru po zásluze pochvaluje autor impressorovu práci. Tisk je ladný, plynný a tvoří s nádhernými obrázky umělecký celek. A což vkusně vysázen titulní list, i bez dekorace obrazové! Jméno knihy a autora i překladatele vpraveno jest v 13 řádek; ty řádky jsou vysázeny typy vždy menšími a menšími, také jsou kratší a kratší, takže celek vydá figurku štítku půlkruhového.

Další text titulní, oznamující, že v knize je také naučení o destilování, jest vpraven v trojec. Pod tím je ohlášení indexu ve třech řádkách, také figurku trojce naznačujících. Nejdoleji jsou ještě dvě řádky a datum římskými čísly velikými.

Stejně sličně a čistě tištěn r. 1563 Tanec smrti, kterýž Sixt z Ottersdorfa přeložil z Erasma. Tištěna kniha ta švabachem povětším, ostrým; tisk jasný velmi; mezi řádky jest světla skoro víc než potřebí, z čehož dojem knihy přívětivý.

Naproti tomu Postila Husova, která u Melantrycha vyšla rok potom (1564), má jen větší typy ostrého jasného řezu a charakteru; literky menší se mi nelíbí všude. Ale omlouvám tiskárnu. Vidím v tom těžké Melantrychovy začátky; tuším totiž, že Tanec Erasmův a snad i Herbář tištěny byly současně se sázením Husovy Postily a že na postilu se již nedostalo nejlepších typů.

Za to s následující velikou knihou Melantrych mohl se již zase pochlubiti. Je to slavně pověstná biblí Melantryška r. 1570. Mám za to, že právě pro tu biblí pořízen onen „švaboch melantrychovský", o němž svrchu řeč, tedy písmo nové, zvláštní, dle vkusu Melantrychova řezané. V „Melantryšce" jest všecko pěkné. Titul má nádhernější nežli jiné knihy té tiskárny, je zdoben dřevořezbami. Nadpis knihy jest tištěn červeně a černě a vysázen v kartuši. Týmiž typy a stejně čistě jest tištěna biblí ve vydání r. 1577.

Velikou knihu melantryšská tiskárna vydala r. 1575. Je to katolická Postila Feri, kterou kázal tisknouti arcibiskup nákladem Viléma z Rožmberka a svým.[1]) V tu dobu již byla tiskárna zásobena typy bohatě. V tituli jsem spočítal co do velikosti sedmery typy; v knize shledal jsem typů šestero. Přes to však největší díl tisku pořízen typy stupně prvního, drobného. Ale právě ten svědčí o dovednosti typografově, kterak sestavil slova a řádky, aby se i to menší písmo četlo snadně. Ke konci každé kapitoly sazba liter vkusně seřaděna tak, že zkracováním řádek, až naposled octne se v řádce jediné slovo, zouží se forma vytištěného až do špice, což pěkně se nese. Iniciály táhnou se podél pěti nebo šesti řádek, tedy se nevtírají na úkor tisku ostatního. Papír v exempláři musejním v Praze jest místy chatrný a zlý; prosákl a pokazil tisk.

---

[1]) Překládal ji Zikmund z Puchova, maje platu od arcib. po 13 groších denně, k tomu byt a stravu. Šest hodin denně byl povinen překládati. V neděli nic. Časop. Čes. Musea 1878, 433.

Při tom podotknouti jest, že snad všecky veliké knihy této tiskárny byly tištěny na dvojím papíře; čtemeť nejednou v inventáři (r. 1606), že ta ona kniha na „bělejším", na „lepším" papíře.

Veliké knihy — Historický kalendář, Vokabulář, Koldínova Práva městská (1578—79), — kterýchž knih tisk řídil na místě churavého Melantrycha zeť jeho Veleslavín, všecky jsou na téže dokonalé míře jako tisky předešlé.

Neodporučuje se tiskárnu oceňovati jen dle vrcholných tisků; k správnému soudu jest dobře zkoumati i tisky drobné a pátrati, zdali je tiskárna slušně vypravuje či ledabyle odbývá. Z tisků příležitostných — k svatbám, k úmrtím — ani z tisků ouředních mnoho pro svůj soud nepopadneš, poněvadž, kdo tisknouti poručili a zaplatili, ti nebyli by se spokojili s prací nedobrou. Byli by příště šli jinam, konkurence malých tiskáren byla v tom veliká. Tu byla tedy každá tiskárna tehdejší v práci horliva. Ale na novinách se pozná ráz tiskárny. Noviny se tiskly rychle a pro širokou obec. Vznikly v Němcích již v XV. věku, asi brzo po vynalezení tisku.[1]) Byly to vlastně jen letáky. O politiku zavaditi nesměly. Držely se tedy jen zpráv o vojně s Turkem,[2]) sensačních vražd, porodů nerůdných,[3]) královských pohřbů, poprav,[4]) slavností, komet[5]) a vůbec toho, co kde ve světě stalo se nového a podivného.[6])

---

[1]) Lipská universita má noviny z r. 1493. První české objevily se r. 1515 u Konáče v Praze. Líčí sjezd tří králů ve Vídni. (Jungmann III., 127; srov. Květy z r. 1869. Čas. Č. Mus. 1846, 338). Prvotně noviny psány, ale zpravodajství to bylo jen v určitých kruzích úzkých; v XVI. věku i kupecké domy Fuggerů a Welserů vydávaly zprávy ze světa psané. Do lidu vešly teprve letáky tištěné. Bücher, Die Anfänge des Zeitungswesens 197.

[2]) Také s nezdvořilým titulem, jako je novina o bitvě u Moháče, tištěná v Kolíně n. Rýnem: New erbarmliche Tzydunge (Zeitung), kde císař turecký zove se „Bluthund". Zíbrt, Bibliografie 212.

[3]) Na př. r. 1599 leták, že židovka v Praze porodila zvíře, nedvěda. Jiný leták o strašlivém dítěti s hrozným hlasem v Říčanech. (Dačický I., 195, 196.)

[4]) S hroznými obrázky.

[5]) Naši astronomové tiskli také jinde za hranicemi. Tak Hájek doktor o hvězdě nové r. 1574 ve Frankfurtě, r. 1577 týž o kometě ve Zhořelci.

[6]) Na př. leták z r. 1589 o ptácích v Irlandu, kteří děti odnášejí. (Dačický I., 170.)

Pohlédneme-li tedy i do těchto nížin tiskařských u Melantrycha, jsme překvapeni slušným tiskem a vkusnou výpravou takových letáků, na onen čas skoro bezcenných. V knížecí bibliothéce v Děčíně mají sbírku takových novin a hned druhé číslo jsou Melantrychovy noviny o Ferdinandovi, o Maltě, obojí z r. 1566. Což ty dva exempláry vynikají nad noviny frankfurtské z r. 1578, i kolínské z téhož roku, kteréž jsem viděl v zemském museum! Ty cizinecké noviny jsou tisky nedbalé a řádky jejich stojí při sobě tak těsně, že je to očím utrých. Také bídný tisk jsou z r. 1579 vídeňské noviny, u Kreutzera tištěné (O trestu božím), jež mají na Strahově[1]); lepší jest tisk vídeňský od Nassingra, tamž chovaný. I lze tvrditi, že i z ostatních českých tiskáren jsou letáky bedlivěji a pěkněji typograficky vypraveny nežli noviny cizinské svrchu připomenuté.

Jak již dotčeno, Veleslavín pokračoval v zásadách melantryšské tiskárny, takže za jeho vedení († 1599) vycházejí veliké tisky stejné typografické ceny jako dřív. V „Politii", veliké publikaci veleslavínské z r. 1584, přihodilo se něco, co vkus uráží. Kniha, jejíž listy arabsky číslovány, má totiž až do strany 110 tisk dobrý — a tu náhle, takřka uprostřed věty beze všeho přechodu vyskytne se sazba větších liter a ta zůstává až do konce. Snad došla zásoba drobných typů a nebylo pokdy ulíti nové, či se dosavadní tisk drobnými literkami nelíbil? Ale proč typograf začal od té nesrovnalosti tak náhle a nedočkal nějaké kapitoly příští? Jinak je kniha bezvadná. Titulní list jest — jak již obyčejno — bez ozdob a linek; jsou na něm pouze černě a červeně tištěné litery. Citáty a obsahy jsou v knize uvedeny na stranách; latinské texty vysázeny čistou latinkou. Ale papír je zlý. Alespoň v exempláři musejním. Věru neslouží ten papír ke cti libeňské papírně tehdejší. Dobrou pověst tiskárny veleslavínské udržuje následující větší kniha Kroniky Sylviovy z r. 1585, která se uvádí zase jen prostičkým titulem, černě a červeně tištěným. Hůře jest tištěna r. 1595 Huberova Apatyka; její malý švabach by nevadil, umělíť v jiných knihách typografové té tiskárny s malými literami dobře zacházeti, ale postihl jsem na mnohých místech tu nedbalost, že slova v hromadu splývají. Naproti tomu Mathiolův Herbář, r. 1596 znovu vydaný, vyniká zase tiskem a úpravou bezvadnou.

---

[1]) Ve sbírce Dobřenských.

Jeho titulní list je nádherný, úvodní básně vytištěny jsou velmi sličnou antikvou a ostatek tištěn švabachem, dobře čtitelným a ladně i stejnoměrně sázeným. Poslední krásné veliké tisky veleslavínské jsou Putování sv. Otců (1592), Vypsání města Jerusalema (1592) a slovníky dva (Silva, Nomenclator 1586, 1598). Kterak čistě uměli v tiskárně té tisknouti noty, toť patrno nejen ze žaltářů, ale i z menších tisků, jimž věnována stejná pilnost [1])

Poslední větší kniha z tiskárny po smrti Veleslavínově jest nové vydání Politie (1606), provedené stejnými typy jako první (jen orthografie se poněkud liší),[2]) pak Harantovo Putování do sv. země (1608) a konečně r. 1613 bible. Zatím a potom vycházejí už jen kusy drobné, hlavně politického rázu, a ty neliší se v oné pohnuté době od kusů tiskáren jiných, rychle pracujících. Byla to doba, v níž úpadek tisku všude — nejen u nás — patrn.

Tiskárna veleslavínská má po mém mínění u nás mimo zvelebu „černého umění" i tu zásluhu, že zdržela úpadek tisku na léta, neboť sama se snažila o dobré produkty a v tom snažení potáhla jiné české tiskárny za sebou. V Němcích měli úpadek již dřív. Píše souvěkovec r. 1589, že německé knihtiskařství bývalo uměním chvály hodným, teď že je sprostou živností řemeslnou. V té době tedy již úpadek byl pokročilý, a nedbalost i nevkus v tiscích pak pokračuje až do úplného zdivočení v XVII. věku.[3])

Než vraťme se do prvních dob tiskárny Melantrychovy, bychom pohlédli k pracím jiných soudobých tiskáren.

Byly malé. Byly o jednom lisu s malou rozmanitostí liter. Nemohly tudíž s velikou tiskárnou tištěním velikých děl závoditi, přestávaly na výpravě a tisku drobných věcí, minucí či kalendářů dvou-, tříarchových a všelikterakých novin a gratulací. Z lepších byla pražská tiskárna Jana Kantora Hada (od r. 1549), soudě podle vydání početní knihy Klatovského (1558) a dle novin, r. 1559 vydaných o děvečce posedlé (1559). Zvláště ty noviny tištěny jsou čistým, velikým, sličným písmem, což je dobré znamení.

Tiskárna Oksova[4]) (od r. 1562) byla živa také jen z kalendářův a z letáků, nosících noviny. Tisky Oksovy nevynikají. Zajíma-

[1]) Viz píseň Benj. Malého z r. 1588 ve sbírce Dobřenských na Strahově.

[2]) Ant. Truhlář, Č. Č. Mus. 1885, 365.

[3]) Janssen, Gesch. d. deut. Volk. 627.

[4]) O jeho osobě viz Winter, Řemeslnictvo v XVI. věku 263.

vější je z životopisu tohoto impressora zpráva, že tiskl minucí či kalendářů v jednom nákladě 4000 kusů, což svědčí o čekaném odbytě a dobrém výdělku, a pak druhá zpráva, že novinu o moru r. 1562 skládal Oks sám. Byl tu tedy impressor skladatelem, tiskařem a nakladatelem novin v jedné osobě, tak jako v Němcích dělo se často, a bezpochyby že Oks ani u nás nebyl v tom jediný, tuším, že též jiné tiskárny druhdy si noviny psaly samy.

S tiskárnou Melantrychovou v prvním čase jejím v závod se pustil knihtiskař Jan Kozel (Caper) knihou Prefátovou, jež slove „Cesta jerusalimská" (r. 1563). Typografická práce je v knize dosti dobrá; obyčejný švabach vytištěn tu jasně. Ale slovní úprava na titulním listě svědčí o neobratnosti a nevkusu Kozlově. Jest totiž velikými písmeny vytištěno v první řádce — ne víc, ne méně — než: „Cesta Z". Teprve v druhé řádce čte se: „Prahy do Benátek" atd. Tedy typograf nedovedl proložiti slovo „cesta" tolik, aby vyplnilo samo řádku a předložka Z aby dostala se, kam patří. V knize té uvádějí se tiskové chyby s neobyčejnou skromností a kajicností, prý „nepilností impressoruo" staly se. Jan Kozel měl s velikou tiskárnou Melantrychovou závod nesnadný, byltě velmi chud, vždyť jednoho času i oba pressy své zastavil.[1]) Kterak znamenitý pokrok tiskárna Kozlova učinila za syna Kozlova, o tom svědectví dávají, mimo jiné, tři zachované tisky příležitostné, tudíž méně ceněné, které z ní vyšly r. 1585. Je to báseň Petra Kodicilla, druhá je gratulace svatební, třetí je báseň k pohřbu.[2]) Všecky tři jsou vkusně, pěkně vytištěny tak, že se jim ne každý obyčejný toho rázu tisk německý vyrovná. Vidím tu vliv a vzor tiskárny veleslavínské.

Z tiskárny Jiřího Dačického vycházely od r. 1554 také jen kalendáře (minuce), noviny na způsob letáků a drobty příležitostné. Pokud jsem shlédl, jsou to tisky prostřední kvality. Podotknouti jest, že u Dačického Jiříka vyšly první německé noviny v Čechách, přeložené z němčiny (1570).[3]) Ani syn Dačického, Jan Otmar Jakubův (od r. 1590), nepolepšil tiskárnu ani jakostí tisku ani rozšířením programu. Příčina bude asi v rozháraných poměrech

---

[1]) Viz o jeho hospodářských poměrech u Wintra, Řemeslnictvo v XVI. věku, 274.

[2]) Ve sbírce Dobřenského na Strahově.

[3]) Gesch. des deut. Zeitschrift. in Böhmen. Przedak, 6.

rodinných.[1]) Jan Otmar tiskl hlavně kalendáře a noviny jako otec. V dějinách novinářství jest Jan Otmar zapsán tím, že u něho r. 1598 vyšel měsíčník — noviny o turecké vojně za celý měsíc. — Ale nebyl to měsíčník první. Také jest tento impressor zajímav tím, kterak prudce hájil knihtiskařů právo na vydávání kalendářů či minucí. Císař totiž r. 1597 nařídil, aby censorem kalendářů byl doktor Tadeáš Hájek, odborník, poněvadž bývá v minucích mnoho chybného. Osmerý (již hotový) kalendář donesen Hájkovi a ten nemilosrdně všecky kalendáře odsoudil, zvláště pranostykám či předpověděm vytýkal, že jsou to astrologické sny a lži a vyčítal, že knihtiskaři, „všeteční impressoříci", kteří ani abecedou astronomickou neproplákli sobě zuby, opovažují se kalendáře předkládati a vydávati. Za nejzmatenější prohlásil kalendář lužického faráře Mollera, u nás oblíbený, a to proto, že autor neuznal opravu papežovu, čímž povstal zmatek ve svátcích a jarmarcích o deset dní. Na konec navrhl císaři, aby jen universí vydávala kalendáře a nejvýš dva.[2]) Tomu všemu se vzepřel Dačický tak tuze, že svou obranu odseděti musil v šatlavě. K němu přidali se ostatní drobní impressoři a poštvali proti doktorovi arcibiskupa, jakožto dosavadního censora všech tisků,[3]) při čemž obvinili Hájka ze zapověděné víry českobratrské. Toto bídné udavačstvo jim arci ke cti není. Zbyněk Berka arcibiskup protestoval u císaře, že by měl se o censuru děliti „s jakým spletencem u víře". A vyhrál. Zůstalo při starém způsobě. Tiskaři překládali a tiskli kalendáře cizích i domácích autorů stejně jako dřív s dovolením — arcibiskupovým.

Burian Valda byl od r. 1569 také jeden z těch impressorů, kteří žili z kalendářů, gratulací a novin. Ve sbírce Dobřenského na Strahově jest píseň na Viléma z Rožmberka (1587) a jiná o Stavu sv. manželství, ale ty oba tisky stejně dokazují nevkus typografův. Vytiskl totiž text ve dvou sloupcích vedle sebe,

[1]) Viz Winter, l. c. 301.

[2]) Č. Č. Musea. 1891, 236.

[3]) Censura byla při duchovním úřadě vrchním pod obojí od r. 1524, katolický úřad obdržel ji pevně od r. 1547; když oba z Puchova chtěli tisknout Kronyku Světa, rozkazem královým soudit ji měl nejvyšší sudí, hejtman hradu a probošt Hradu. (Arch. místodrž. Missiv. č. 49, 357.) Od r. 1564 má censuru arcibiskup; jemu i kalendáře oddány od r. 1592, aby z nich vymýcen byl Hus.

jeden sloupec potiskl hustě jen do polovice, na druhém však sloupci litery zbytečně roztáhl po celém papíře. Pohled nehezký. Ani jiné drobné tisky Valdovy nevynikají, ač měl písmo i takové, že je mohl Veleslavín od něho koupiti, jakož svrchu řečeno.

O tiscích Jana Jičínského (1558—1570) bych tu nepoložil slova, poněvadž, pokud se co kde z drobných těch věcí zachovalo, nic nevyniká, ba gratulace Maxmilianovi II., latinská, z r. 1567 je dokonce nevkusně typograficky vypravena.[1]) Impressor brzo umřel, nemaje prostranného času zvelebiti svoji práci. Ale po zesnulém napsán (1572) pro sirotka inventář,[2]) a ten jest vzácným a tudy vítaným poučením, jak zásobena byla malá pražská tiskárna, a to samo vede k přirovnání s tiskárnou velikou, melantrychovsko-veleslavínskou. Byl v tiskárně jeden lis se čtyřmi železnými rámy; druhý lis byl starý bez vřetene; k němu byly 2 „tygle" s „fundamentem" a pěti rámky. Kasií, do kterých se litery kladou, s trnoži, velkých, malých spočítáno 15; ke kassám sloužily 2 svícny. Liter měl jen šesterý druh (u Veleslavína 47 druhů!), a to malého švabachu 2 centy, prostředního 4 centy, velikého 4 centy, textu 3 centy, starého písma donátního (latinka to, kterou se tiskla grammatika Donatova), a „textu" starodávního také některý cent. Svrchupsanou gratulaci Maxmilianovi tiskl patrně tím „starým" písmem donátním. Ale matric neměl na šestero písem. Měl jen matrices velikého a prostředního švabachu a kromě toho ještě matrice řecké, do nichž mohl, kdyby potřeboval, líti písmo sedmého druhu. K slívání liter byly v tiskárně tři „šifle" a dvě malé lžičky. K tištění písní impressor pořídil si dva centnéře kanonu a tři centnéře not. K lití not měl matrices. Hleděl si ozdob, což při tiscích příležitostných bylo zvláště nutno. Na ten konec měl „vokolky k minucím" dvoje, lišty 4, kvadrátů konkordancových, lin slívaných, kvítků na okolky ke kolumnám na tři centnéře.[3]) Také k illustracím měla tiskárna Jičínského figur, apoštolů, měsíců, planet, znamení na minucí 93 kusů a ještě hromádku nějakých forem nebo štoků mně nesroz-

---

[1]) Ve sbírce Dobřenského na Strahově.

[2]) Arch. praž. měst. č. 1172, 59—60, 110.

[3]) Počítám-li olověného materiálu tiskařského na 18 centů a centnéř po 10 kopách míšeňských, vydá to úhrnem 180 kop; beru-li r. 1572 kopu co do kupní síly v našich 30 korunách, je cena onoho materiálu v našich 5400 korunách.

umitelných.[1]) Zajímavo, že Jičínský užíval k tištění dětinských slabikářů trojích desek ze dřeva pušpánového a hruškového, na nichž abecedy (2 latinské, 1 česká) byly vyřezány. Tož způsob starodávný. Mezi nádobím tiskařské dílny jmenuje inventář ještě pět „instrumentů", čtvero mosazných vinkelháků, 15 prken ke „komponování" liter, „dostatek prken k močení papíru" (před tiskem), 8 prken k mytí forem, 10 truhliček kvadrátových a naposled hrnec k fermeži.

Jako mladší Kozel po svém otci tiskárnu zvelebil, rovně tak i mladší Jičínský Jan Filoxen. Měl sic tiskárnu mnohem menší než otec, měl z ní po otci jen díl, ale tím málem liter tiskl víc než otec, a jsa vyučencem otčima svého, výtečného impressora Černého (jak hádám), tiskl zajisté lépe než otec. I po něm († 1591) zachoval se inventář,[2]) do něhož pohlédneme, abychom ohledali malou tiskárnu v době již pokročilé.

Filoxen Jičínský měl liter jen na 9 centnéřů, tedy o polovici méně než otec; k nim bylo pohotově také jen pět kas a tři truhličky. K ozdobám tiskařským inventář uvádí mimo některé kusy, jež zdědil impressor po otci, zvláště 6 lištů k minucím s králi, ruku, dva kusy k muzice, kohout (který zdobil asi slabikáře). Abecedy tiskly se i v této tiskárně ještě pořád celé vyřezané na dřevě. Při smrti Jičínského zůstalo na skladě 4120 knih a knížek o 34 titulích a sedmeré literní příslušnosti (patero písniček, čtvero modlitebních spisů, 11 mravoučných, dvoje evangelia, 6 školních knížek, 4 katechismy, 2 knížky lidové četby). Což je to proti skladu veleslavínskému, který byl r. 1606 víc než v 39.000 knihách! A v knihách na mnoze velikých, kdežto Jičínského největších několik knih bylo nejvýš o 28 arších a ostatní většinou od jednoho do deseti archů, ba slabikářů bylo i dvanáct na jediný arch.

Knihtiskař Petrle, který přibyl do Prahy z Němec, pouštěl se (od r. 1570) již spíše do tištění větších knih nežli jiní impressoři malí. Jeho tisky (Rešlova kázání, Agenda) podobají se německým lepším. Ve sbírce Dobřenského na Strahově rovnají se drobné tisky Petrlovy wittenberským a berlínským téže sbírky; nad

[1]) „Štoky na koltry," „štoky na fládr". První bych poněkud vysvětlil, že to byla razítka, jimiž se na plátěných nebo jiných záclonách tiskly (malovaly) vzorky. Proto snad byl v tiskárně „kámen na tření barev."

[2]) Arch. měst. praž. 1173, 229.

některý drážďanský téže sbírky i předčí[1]); ne však nad lipský, který uveden ve sbírce té.[2]) Za zmínku stojí, že impressor Petrle pustil se také jednou do imprimování příležitostného spisu maďarského, jejž ozdobil dřevorytem. Snad nějaký Maďar při dvoře přinesl Petrlovi objednávku i obrázek.[3])

Nejdovednější, nejčilejší z impressorů byl vedle Melantrycha Jiří Černý či Nigryn. O tom muži položil jsem v předešlé knize úsudek, že Melantrycha nedostihl velikostí tiskárny a hojností a velikostí jejích produktů, že však typografickou dovedností a úpravou tisku nejednou předčil nad Melantrycha. Věda, že byl hospodářsky na dobré míře (měl kolik domů), divím se jen, že nesnažil se míti tiskárnu velikou, že sobě nepořídil víc presů, že netiskl tolik a tak veliké folianty jako Melantrych a Veleslavín. Z větších tisků jeho — Koldínova práva (1581, 1583 a násl.), Lomnického Filosofský život (1595), Tanec (1597)[4]); to a jiné z povětších knih Nigrynových jsou tisky velmi dobré jako melantryšské. Drobné však a příležitostné kusy jsou obyčejné lepší než melantryšské. Ty měl zajisté na mysli Dobrovský, když psal, že typy Nigrynovy jsou elegantní, jasné a čisté (nitidi). A nepřímé vysvědčení výbornosti typografické vydal Nigrynovi Dobřenský Václav, skladatel mravoučných spisů a zajímavý sběratel souvěkých tisků, když u Nigryna dal většinu svých prací tisknouti. Tím zajisté uznal tiskárnu jeho za nejlepší. Krásy tisků Nigrynových nepostřehneš ani hned na pranostykách a novinách Nigrynových. To jsou slušné tisky obyčejné. Ale ohlášky universitní a rektorské, typografická úprava básní úmrtních na celých arších, což neobyčejně veliký formát, básně k svatbám podobně vypravené, mívají u Nigryna tak čisté a veliké typy, že radost jest pohleděti.[5]) A což vkus typografův při tom! Jeden

---

[1]) Ve sbírce je tisk z impresorie Bergenovy v Drážďanech (z r. 1586), ten je co do čistoty a úpravy horší nežli kterýkoli náš tisk, dosávad uvedený.

[2]) Je to německá modlitba před jídlem a po něm s pěkným obrázkem z r. 1579. Vyšla u Nikla Nerlicha formšnejdera. Viz Zíbrt, Č. Č. Musea 1909, 105.

[3]) Sbírka Dobřenského na Strahově. Též Zíbrt v Č. Č. M. 1909, 104.

[4]) Tím se opravuje obyčejné chybné datum 1607. Winter, Řemesl. XVI. stol. 282.

[5]) V sbírce Dobřenského na Strahově viz takový tisk výborný s podobiznou o smrti Orlanda Lassa z r. 1581; tamž tisk s podobiznou a dekorací z r. 1591 o smrti Jacobi Handelii Carni.

tisk k svatbě (In nuptias) z r. 1578 je vysázen řádkami tu delšími, tu zase kratšími tak, že celek tvoří formu poháru čili „kredence", což patrně symbol. Také „Věneček" z r. 1581 je vysázen tak.[1]) Nigryn tiskl také noty dosti čistě, jako Dačický; naproti tomu jeho typy řecké, kterých tu a tam užil, nejsou zdařilé vesměs. Ostatně by snad marnou podnikl práci, kdo by chtěl ukázati, že na onen čas v Němcích měli řecké typy lepší.

Nigryn přečkal Veleslavína, umřel r. 1606 a lze říci, že některé jeho tisky čistotou a pečlivostí úpravy ze všech českých tisku nejvíc přibližují se bratrským tiskům, tištěným v Polště (v Šamotulách), na Moravě (v Kralicích), které jsou vrchol našeho umění knihtiskařského. Vyznávám, když jsem četl v zemském musei na pražském pěkném tisku veleslavínském a po něm otevřel šamotulský kancionál, první dojem byl příjemně fysický: oči okřály. Pak se dostavily dojmy estetické. Ty krásné typy ostré, které se k sobě netlačí, ten vkus, s jakým se celá stránka podává, působí přímo vesele na duši. Možná, že k jasnému, nad míru přívětivému dojmu přičiňuje znamenitý papír bílý, jakéhož není u pražských typografů.[2]) Ovšem přirovnáme-li drobné práce Nigrynovy k velikým dílům českobratrského typografa Alexandra a jeho „školy", může tu přirovnána býti jen čistota sazby, ostrost typů a vkus.[3])

Po smrti Veleslavínově a Nigrynově (1606) úpadek českých tisku jest čím dál zřejmější. Tomu arci nesmí se rozuměti tak, že by ihned na jeden ráz naši typografové začali tisknouti nedobře. Toho není a nebylo dlouho. Úpadek poznáváš v tom, že i v lepších tiskárnách vyskytují se teď častěji podle tisků slušných a obstojných i tisky nedbalé a nevkusné; ale v krátkých časech takových ledajakých tisku přibývá; doba byla čím dál bouřnější, tisk musil pomáhati k útoku stranám i k obraně, o překot tiskly se paškvily, písně, nářky, polemiky; před revolucí a v ní (1618

[1]) V téže sbírce. V zemském museu mají carmen nuptiale (verše Krinitovy) z r. 1578 tištěné velmi sličnou kursivou; tiskárna tedy měnila formy, byla tvořivá.

[2]) Zachoval se v bělosti a čistotě musejní exemplář kancionálu samotulského bezpochyby hlavně tím, že až do r. 1852 byl zazděn v kostele hornobučickém u Čáslavě, kdež ho nalezl Leopold Jelínek, c. k. inženýr assistent při železné dráze. Dal ho do musea.

[3]) O překrásných oněch knihách bratrských pojednati nespadá v rámec této práce.

až 1620) přibylo všelijakých řemeslnických typografů, kteří, majíce svou všecku tiskárnu v malém svém bytě, v pokojíčku, v podružství, snažili se vydělávati právě jen tou nepokojnou literaturou časovou, tištěnou jakkoli.[1])

Z toho rámce vyjímám Sixta Palmu (1597—1612), přes to, že jeho tisky jsou z nejhorších. Jeť ze životopisu Palmova[2]) světle patrno, že Palma byl chuďas, jehož tisky písniček dojímají tak, jako by tištěny byly typy, z jiných tiskáren již odhozenými, a sázeny rukou, která snad uměla lépe krejčovati (Palma prý býval krejčím), nežli sázeti literky v rám. Již první větší píseň Palmova (1597), o mistru Janu Husovi, svatém člověku, jest tištěna literami otlučenými a nesouměrně, tu jsou písmena od sebe příliš onde zase sražena. A to se opakuje více méně i v tiscích potomních.

Též tiskárna kněze Jiřího Landškrounského (1609—1614) byla malá a chudá a tisky její neúhledné, namnoze nepěkné, poněvadž jsou tištěny typy otlučenými, starým nedobrým švabachem. Z té tiskárny zachovalo se 43 tisků drobných.[3]) Míním však, že by špatné drobné tisky takových chudičkých tiskáren nedovedly dáti celé době ráz úpadku. Jak svrchu řečeno, úpad musí býti patrn na tiskárnách větších.

Patrnější úvod do úpadkové doby lze postřehnouti v pražské tiskárně Daniele Sedlčanského (1581 až 1613). Ta vede sobě sic v nákladnějších dílech svých ještě vždy dle starších tradic, a dle vzorů dobrých; Paprockého Ogród a Diadoch v ní tištěný (1599, 1602)[4]) jsou knihy slušného tisku a úpravy. Nejsou horší nežli souvěká Postilla Zámrského, faráře v Opavě, tištěná r. 1602 v Lipště u Kopihorského. Ale v tiscích drobných jeví se nestejnost práce. Na př. báseň na Prahu, r. 1589

---

[1]) Jest zajisté významno, že v té poslední době, pokud znám, 18 osob (tiskáren) zabývalo se samostatně typografií.

[2]) Winter, Řemesl. XVI. stol. 303.

[3]) Jireček psal o tom pressaři v Časop. Č. Mus. 1883, 489. Tu se dovídáme zprávy podivné, že r. 1613 Burian Valda koupil typy od Landškrounského!

[4]) Při tisku Paprockého dovídáme se o nesnázi s censorem, s arcibiskupem. Chce 100 dukátů pokuty, že ten „Polack und Auslender" mu nepředložil rukopis Ogródu. To bylo v lednu 1600. V říjnu t. r. zas žaluje stran Diadochu. Sedlčanský se omlouvá, že rukopisu celého nemá, neboť Paprocký opisuje z tištěných knih na větším díle, a to podává kus po kuse do tiskárny. Tischer, Č. Č. Mus. 1905, 300.

vydaná, je tištěna pěkně, epitaf či báseň na smrt Svěchina r. 1587 a na smrt Kodicilla Petra 1589 jsou již neladné tisky, a na odpor tomu epitaf na dceru kněze Dikasta r. 1591 jest zase vkusný tisk. A tak i na dále všelijak.[1]) Podotknouti jest, že u Sedlčanského vyšel první novinářský měsíčník. R. 1597 nařídil císař Rudolf, aby zprávy o vojně turecké vydaly se pojednou za měsíc listopad. Roku následujícího vydal noviny za měsíc červenec Dačický tiskař. Měsíčník pak hned zašel.[2])

Dobrý podíl v zhoršeném knihtisku u nás mají podle malých tiskáren dvě největší, a to tiskárny dvou Němců, Jana Šumanna (od r. 1594 až přes ránu bělohorskou) a Pavla Sese (od r. 1604 do 1630). U obou snadno shledáš zvláště ke konci doby vedle tisků dostatečných řadu prací typograficky chatrných. Uvádím z impressí Šumanské pouze Závětovu knihu Schola aulica z r. 1607, poněvadž po mém soudě charakterisuje zhoršení stav knihotisku velmi jasně. Česká ta kniha (překlad), jejíž stránky jsou arabsky číslovány, dosti daleko vysázena a vytištěna dobře. Jen našemu zvyku překáží to, že za puntíkem namnoze bývá předlouhá mezera, což činí tisk děravým. Ale od stránky 129 jsou pojednou typy menší, odřené, otlučené; puntíky nad i a j scházejí a tisk je tak nečistý a nepěkný, že by ho žádná tiskárna lepších dob do světa nepustila. Táž impressí však po bitvě bělohorské — r. 1627 — Ferdinandovo Obnovené zřízení zemské, jímž českému státu stala se ujma, vytiskla poměrně velmi dobře.

V době úpadku dobré práce typografické vydávala tiskárna Daniele Karla z Karlšperka (1612—1621); byltě mistr Daniel velmi vzdělaný pressař. Upozorňuji jen na jeho pěkný Kancionál z r. 1620, zdobený mědirytem a dekorací „maurickou". Noty toho zpěvníku jsou duté, čisté; text zpěvů tištěn malou kursivou, ale velmi jasně; iniciály zdobeny rozvilinami rázu pérokresby.

Pražské tiskárny na mnoho desítek let representovaly český knihotisk, neboť na venkově znamenité tiskárny z prvních dob knih-

[1]) Některé tisky Sedlčanského viz ve sbírce Dobřenského na Strahově.

[2]) Půlroční zprávy již dříve vycházely ve Frankfurtě n. M. a v Lipště k trhum; měsíčníky za Rudolfa vyšly i v Augšpurce a ve Vídni; první týdenník prý vyšel ve Vratislavi r. 1629; jiní tvrdí, že první týdenník byl ve Štrasburce tištěn r. 1609; první denník byl v Lipsku r. 1660; v Anglii 1702, ve Francii 1777. Bücher, Anfänge d. Zeitungswes. 202; Przedak, Gesch. des deut. Zeitungswes. 7—13. Janssen, Gesch. d. deut. Volk. 628; Čes. Časop. Histor. XVII., 475.

tisku časem a vládní nepřízní zašly; na počátku XVII. věku, když se blížil konec doby, o níž jednám, byly na venkově stálé tiskárny jen ve dvou městech, v Litomyšli a v Hradci Králové. Živily se jako většina pražských vydáváním drobných tisků, kalendářů, novin, gratulací. Práce ty mívají cenu prostřední; jsou však lepší a pečlivější i vkusnější než tisky kočujících typografů, kteří tu a tam v městech rozbili na malý čas svůj stan typografický.

Jest otázka, jak draha byla knihtiskařská práce. To záviselo na smlouvě autora nebo nakladatele s impressorem. Na poučenou příklady z několika dob po sobě. Kdys před r. 1539 Kuthen přinesl impressoru Severýnovi v Praze rukopis Kronyky a smluvil za vytištění dáti 20 kop grošů českých a za papír 14 kop; toť úhrnem 68 kop míšeňských (kupní silou našich peněz je to nad 2000 korun). Kniha vytištěná má v sobě 20 tiskových archů, tedy bylo dáti za jeden arch (nepočítaje papír) 2 kopy míš., což by dnes přibližně vydalo 70 korun. Nutno oznámiti, že impressor tentokráte vyhradil sobě ještě nad onen plat polovici exemplářů k svému zisku.[1])

Měšťan pražský Oldřich Prefát dal knihtiskaři Kozlovi r. 1563 za tisk Cesty Jerusalimské 53 kop míšeňských. O papíru neděje se zmínka.[2]) Kniha drží 27 tiskových archů.[3]) Platil tedy arch skoro za 2 kopy, což dnes vydá asi za 60 korun. Toť proti platu před 25 lety zmenšení, neboť kopa tenkrát již platila méně.

Konečně dovídáme se, že r. 1611 universitní rektor Bacháček musil dáti impressorovi za půl třetího archu tisku 7 kop 12 grošů 2 denáry, což mu bylo mnoho, ale vyložil tiskař, že čeládka musila ve svátky svatodušní dělati a „duplem jí platiti přišlo".[4]) Tuť skoro tři kopy za tiskový arch. V našich penězích by vydalo to 42 korun (kupní silou), zač by však dnes nepořídil ani půl tiskového archu.

V těch případech, když nakladatelem byl někdo jiný než sám impressor, bylo nebezpečenství ztráty jen tu, když nakladatel zůstal dlužen. To stihlo na příklad knihtiskaře Jana Jičínského při Štelcarově knize, za jejíž imprimování Štelcar slíbil

[1]) Teige, Základy 134.
[2]) Winter, Řemesl. XVI. stol. 274.
[3]) Zpráva dr. Volfa.
[4]) Časop. Č. Mus. 1895, 3.

dáti 84 kopy míš. Když kniha byla již přihotovena, nemaje oněch povinných 84 kop před rukama, kněz Štelcar vyprosil dva pány z rady staroměstské, aby ho s impressorem smluvili.[1]) Ti vyjednali, že tiskař vydá knězi knihy a do šesti nedělí na peníze počká; po tom čase pak že „bude míti moc k němu (k Štelcarovi) právem jakýmkoli přikročiti"; jestliže by pak kněz Jan od smrti nebyl uchován, zavazuje se, aby z jeho statku oněch 84 kop vydáno bylo Jičínskému před jinými věřiteli. Došel-li tiskař svého, nevím.

Autor, jenž dal tisknouti na svůj náklad, ovšem míval starostí víc; první tu, aby mu knížku žádný z impressorů nepřetiskl. Na to si vyprošovali autoři i tiskaři zákaz privilejem.[2]) Druhá starost byly peníze. Některý se vypůjčil[3]) a dal je do „podniku". Jiní žebrali u šlechty a u městských rad před tiskem, jiní žebrali zasíláním exemplářů[4]); některý se odvážil prositi císaře o pomoc.[5])

---

[1]) Kristiána z Koldína a Cypriána Stříbrského. Arch. praž. č. 1227, 495. O témž zpráva Pátkova v Č. Č. Mus. 1900, 254.

[2]) Tak pro příklad Ferdinand dal privilegium na pergameně Janu a Zikmundovi z Puchova „milost", aby kronyku sobě k ruce vytisknouti a prodávati, a tomu, komuž by se jim zdálo, do jistých let dáti a s kýmž by se koli o vytisknutí snésti mohli, aby žádný jiný na ně té kronyky světa mimo vůli jich netiskl a neprodával do 15 let v Čechách, na Moravě, v Slezsku, v Lužici buď česky, německy ani latině, pod pokutou 500 kop pražských (polovic jim, polovic do komory). Při druhém vydání stejně tak. Kdyby jeden umřel, dědí tu milost druhý, kdyby oba zemřeli do nadepsaných 15 let, dědí ten, komu by oni právo své podle smlouvy poručili. Arch. místodržit. Missiv. č. 50, fol. 56. Daniel Sedlčanský prosil r. 1602 v král. kanceláři, aby tisk Karchesiova Stavu městského byl chráněn patisku po 8 let. Schulz, Č. Č. Mus. 1899, 177. Tamž otištěn ještě doklad o Harantovi, který r. 1607 vyprosil ochranu své knihy cestopisné v král. Českém a v zemích „svaté říše."

[3]) Kněz Tomáš Bavorovský r. 1561 od Plzňanů vypůjčil se úhrnem 250 kop míš. Protokol konšelský arch. plzeň. (č. 19.) nedí, nač; myslím, že na tištění známé Postilly.

[4]) Lomnický Šimon píše Rožmberkovi r. 1606: „Patrně viděti, kterak velmi zhusta a jako říkaje každodenně mnozí i z jiných krajin k vaší milosti s papírovými dary běží; někteří aby svůj vtip prokázali, jiní aby nějakých darů dostali."

[5]) Ferdinand poroučí berníkům r. 1560, aby vydali doktoru Petru Ondřejovi Matyolovi 300 kop č. na přímluvu všech stavů k dokonání herbáře, kterýž pro dobré a užitečné všech obyvatelů dělá. Arch. místodrž. Missiv, 69, 199. Jenže tak valných podpor není zapsáno mnoho. Ferdinand byl spořivý. Z českých literátů, jimž otevřel ruku poněkud štědrou, uvésti lze mistra Šuda, kterému r. 1552 určil z komory své roční plat po 20 kopách

Byl-li impressor sám svým nakladatelem, což bývalo při drobných tiscích (mimo gratulace a pohřby) asi vždycky, míval impressor užitek znamenitější. Počítejme ho při kalendáři pětiarchovém. Sázeli a tiskli ho — dejme tomu — dva tovaryši 70 dní. Melantrych platil denně tovaryši se stravou nejvýš po 8 groších; to bude beze stravy po 10 groších (toť kupní silou našich peněz asi 2 K 40 h — 3 K). Stáli tedy dva tovaryši v 70 dnech asi 20 kop. Tisklo se 4000 exemplářů, což vydá papíru 41 rysů; rys (r. 1570) ceněn 36 groši,[1]) toť náklad asi 24 kop. Stála impressora tedy práce úhrnem 44 kop. Prodal-li ty kalendáře jen po 5 groších,[2]) přijal zhruba 333 kop grošů a vydělal 289 kop (čili v našich penězích přibližně 5780 korun). Tento výdělek arci není ryzí; jest od něho odraziti nevalný peníz, který knihtiskař dal za rukopis autorovi, nějaký koláč neboli pomazanku u arcibiskupa, jenž byl censorem, některý groš pomahači při presu, útratu za vazbu lehkou, útratu se zasíláním kalendářů venkovským knihařům (t. j. knihkupcům), konečně útraty jarmareční, neboť impressor sám nebo čeleď jeho musila s knihami na jarmarky, v Praze by jich tolik tisíc neodbyla.

Pojednávajíce o knihotisku smíme všimnouti sobě aspoň poněkud papíru, jeho výroby a jakosti. Do r. 1534 bylo v Praze užíváno do knih papíru cizího. Od toho roku dávala papír Hanuše Freyova papírna, v Praze zřízená, a s ní brzo potom větší papírna v Libni, témuž Freyovi náležitá.[3]) Odtud braly všecky tiskárny

---

gr. českých a po jeho smrti dětem do pěti let ještě, „vzhlédnouc na sešlost věku jeho a velikou chudobu a na práci, kterouž v spisování pranostyk a minucí pro obecní dobré tohoto království vede.“ Arch. místodrž. Missiv. 51, 29. Druhý, kterého podporoval štědřeji, byl Martin Kuten ze Šprinsperka; r. 1546 zjednal mu sečkání u věřitelů, a když Kuten sepsal verše o vjezdu Ferdinandově do Prahy (1558), dal mu domeček po Anně Jírové (1560), který odúmrtím na krále připadl, a ještě i druhý domek po Kašové; konšelé novoměstští musili mu i peníze vydat, které nalezli v posteli po Kašové. Za báseň r. 1558 obdržel od arciknížete 100 kop č. Arch. místodrž. Miss. č. 69, 60, 86, 97. R. 1562 dal mu právo na dva dřevěné krámy k prodávání pláten. Po smrti spisovatelově r. 1564 arcikníže Ferdinand i dětem a vdově učinil dary. Tamž, 520; č. 70, 78.

[1]) Teige, Základy 123.

[2]) Prodávali i po 10 groších. A r. 1638 i za 12 gr. 6 denárů, viz Registra důchodní v Ml. Boleslavi.

[3]) O hospodářské situaci těch papíren viz Winter, Řemeslnictvo XVI. stol. 318.

pražské až do r. 1639 papír, neboť Freyové měli monopol. Mimo papír „na psaní" nesměl žádný jiný papír do Prahy vožen býti, leč o jarmark. I Matheolus doktor, který by sobě byl u vlády snadno vyžádal výjimku, vzal na svůj Herbář papír u Freye, za nějž pak zůstal dlužen.

Z důležitých místností v papírně bývala komora varná a podlahy, kde se papír sušil. K „cejku" papírnickému náležely hadry a nožičky telecí na klih či klej. I na to papírna Freyova r. 1592 vyprosila si monopol tak, aby se ten cejk nesměl vyvážeti z města. Jaké hadry byly oblibovány, nečte se, ale zdá se, že lněné. Na všechen způsob byly asi několikeré, neboť papír byl též několikerý. Hadry se rozřezaly, uvařily — bezpochyby s nějakými přísadami, pak se rozemlely, praly a stlačily v kaši, ta se vybílila a z kádí ji lili do archových forem, v kterých byly dírky, aby jimi voda vykapala. Potom se papír dal na šňůry na podlahách, aby se prosušil. Prosušený papír, jenž byl určen ku psaní, byl pak klihován a zase sušen a konečně hlazen. Který papír časem sežloutl, do kterého se daly skvrny, ten byl zlý. V starých knihách bibliothék pražských dosti jest knih s takovým zlým papírem, jenž vyšel z papírny Freyovy,[1]) přes to, že Frey míval slovo daleko, objednávky míval z Lipska i z Norimberka. Výkonnost libeňské papírny poněkud lze posouditi z toho, že Petr Frey r. 1568 slíbil hartusícím věřitelům židům udělati týdně po čtyřech balících papíru. Balík se počítal za 10 rysů, rys za 100 archů.[2]) Tedy 400 archů týdně. Zajisté, že papírna konala o něco víc, neboť papírník chtěl býti také z něčeho živ.

Kvalita papíru jen dvojí se uvádí v privilegii Freyově r. 1534. Papír „lehký", papír „hrubý". Jmenuje se sic také „papír na psaní," ale ten snad mohl býti lehký i hrubý. Proběhem let vy-

---

[1]) Přes to papír starý je lepší dnešního; praví Zpráva gremia tiskarského o jubilejní výstavě r. 1891: „Látky, z nichž nynější papír se vyrábí, nejsou jakosti takové, aby se mohlo doufat, že by na příští výstavě za 100 let výrobky tiskařské nynější vyloženy býti mohly." Ostatně papírny dovedou i dnes hotoviti dobrý papír, ale je nad míru drahý. Viz Slovákovu stať v Ročence 1911.

[2]) Rys za 100 archů a „knihu" za pět archů totiž počítá papírna v Němec. Benešově r. 1569. Mittheil. f. d. Gesch. d. Deutsch. XL., 220. Toho se držím, ač je mi těch archů málo. Mladší doba měla v rysu 480 archů a ještě mladší už jen 240.

skytují se (r. 1568) [1]) v Praze jména papíru trojího: dobrý, kartový, trhací. Trhací jakožto nejhorší byl tuším „trhán" na kornouty. Ke konci XVI. věku jmenuje se v papírně Freyově (1592) kolikerý papír co do jakosti a velikosti archů.[2]) Uvádí se „obecní papír nejlepší", „veliký regální", „celý regální", „medyán regální", „medyán s černým velkým lvem přitisknutým", „kancelářský papír s velikým znamením přitisknutým", z čehož lze dobře souditi, že přitisknutá v papírech znamení nejsou značky firmy, ale znamení nějaké určité kvality. Medián papír jest velikosti „prostřední". Regál (dnes říkají royal) byl tehda největší arch.[3]) V papírně Benešova Německého r. 1590 jmenovali jen trojí papír: nejlepší „na psaní", druhý na tisky, třetí na karty.[4])

Ceny papíru jsou v XVI. věku rozmanity, dle jeho kvality a proti dnešním cenám velmi vysoky. V Berouně r. 1509 koupili do městského úřadu za 28 grošů půl rysu papíru, toť arch za 4 peníze.[5]) Byl-li Melantrych r. 1562 Freyovi dlužen za 5 balíků $32^1/_2$ kopy míšeňské[6]), tož rys platil za 39 grošů (francouzský papír v Basileji stál právě tehda rys po 36 krejcarech, byl tedy o něco lacinější) [7]) a arch byl za $2^1/_2$ peníze; stála-li tehdáž libra hovězího masa 11 penízů, shledáváme, že 4 archy papíru měly cenu libry masa. Byl však už papír lacinější nežli v Berouně počátkem věku. U perkmistra Medaře byl r. 1568 nejlepší papír ošacován rys po 36 gr., tuť arch za 2 peníze — za pět archů libra masa; — papíru kartového rys ceněn 20 groši, tudíž arch za $1^1/_2$ peníze; trhací arch byl o penízi. Deset let potom v Bělé počítali rys za kopu grošů stejně tak jako korec pšenice. Tedy za 100 archů korec pšenice! Arch byl za 4 peníze, tedy dráž než v Praze.[8]) R. 1590 vydává se svědectví, že u Freye prodáván papíru „balík" (10 rysů) od 10 kop do 80 kop; tedy rys po kopě i po osmi kopách, arch tudy po 4 penězích a po 5 groších nebo 6 krej-

---

[1]) Teige, Základy 123.

[2]) Arch. praž. č. 1061, fol. 13, 26 a j.

[3]) Formát kancelářského papíru určují dnes 34 × 42 cm. Medián 47 × 60 cm. Royal 50 × 63 cm. Ještě větší dnes jest imperiál = 55 × 76 cm. E. Geistlich, Autor v tiskárně 14.

[4]) Mittheilung. f. d. Gesch. d. Deutsch. XXIII., 293.

[5]) Berounská kniha účtů.

[6]) Arch. praž. č. 2142, EE. 15.

[7]) Wackernagel, Rechnungsbuch des Froben. 11.

[8]) Umlauf, Bělá; rukopis v zem. mus. Str. 176.

carech. Tenkrát byla libra masa hovězího za 3 krejcary. V týž čas v Oustí Labském v papírně pouštěli balík papíru po 5 tolarech a po 3 tol. (Tolar za 82 krejcarů.) Tuť arch za $2^1/_2$ peníze a za $1^1/_2$ peníze. Třebechovičtí však v týž čas platili za arch po 3 penězích (r. 1598) a stejně tak Nymburští (r. 1611).

Na konec při knihách a papíru budiž dovoleno zmíniti se o knihařích či knihvazačích již proto, že knihy, ač jsou předmětem potřeby, tvoří s vazbou pospolu celistvý umělecký kus a začasté umělecký kus významu individuálního. Proto také v Němcích leckde knihaři byli v organisaci s knihtiskaři; u nás byla samostatná organisace knihařů v Praze,[1]) ale větší tiskárny, písaři kancionálů (Táborský, Kantor) měli knihaře svého.

Řád pražský (r. 1596), ukládaje mistrovskou zkoušku, nehovoří o dekorační vazbě umělecké, jemu jde jen o pořádné vázání tří knih velikostí nestejných. Zkoušenec měl svázati pořádně a mistrovsky biblí, druhý kus Zákon Nový in quarto, třetí kus některou knížku in octavo pozlacenou.[2]) Slovo poslední jest jediná zmínka o dekoraci. Není však pochyby, že tradicí ukládalo se kandidátovi zhotoviti tři kusy umělecké. Stejným rozumem i v Němcích nařizovány tři kusy. V Polště jmenovány šesteré knihy jiné a mluví se o technice ozdobovací.[3]) V Němcích i v pozdější době drželi tři misterské kusy knihvazačské, ale již určovali kůži, zdobu a ořízku.[4])

V této stručné stati běží arci jen o uměleckou vazbu. S vazbou prostou byli bychom ihned hotovi: tou byly vázány kalendáře, školní knihy a v úřadech prosté manuály; ty bývaly někdy jen všity do

---

[1]) V Krakově byli v cechu knihařů i thecarii, to jest szkatulníci albo puzdernici. Acta histor. XII., 1306. Akad. Kraków.

[2]) Arch. praž. č. 994, 148.

[3]) V Krakově 1592 měl mistrovským kusem tovaryš svázati Münsterovu Kosmografii „margines farbami na bonatnim dně, na skorze (kůži) zlatem; s klausurami, puklami; missale in folio, margines pozlacené s klausurami, puklami; breviarium romanum in octavo stejně; polské modlitby in octavo; grammatiku; preces minores v červené kůži s klausurami; l.c.

[4]) V Norimberce dle zprávy Weiglovy, Abbildung. d. Hauptstände z r. 1698 bylo vázati foliant do kůže svinské a válci tisknouti a okovat mosazí. Knihu ve čtverce bylo vázati v kůži rudou telecí, a potisknouti razítky, vyplniti zlatem a dáti jí spony. Kniha v osmerce měla býti vázána v kůži černé telecí a kolkována zlatými ozdobami. Foliant měl býti na ořízce zelený, ostatní knihy měly míti ořízku hladkou, ozlacenou.

pergamenu, obyčejně však mívaly desky lepenkové, neozdobnou koží potažené, někdy sponami prostými, někdy jen provázky vázané: ony — kalendáře a školní knihy — mívaly lepenkové desky polepeny barevnými papíry a zavazovaly se začasté také jen tkanicemi. To jsou ty knížky, které knihař Tobiáš Fikar v domě svém proti sv. Mikuláši na Starém městě i ve Vladislavském sále prodával po 4 i 12 krejcarech.[1])

Nahlédneme v dílnu knihařovu. Bylo nejprve tlouci pozvolně mosazným kladivem archy, položené na hladkém kameni nebo desce kovové, aby byly uhlazeny. Potom bylo třeba ty archy bedlivě skládati; na to knihaři měli zvlášť upravené kosti jakožto nástroje[2]) Potom se archy v kvaterny složené lisovaly. Na to knihaři mívali větších, menších lisů několikero. Řečený Fikar († 1612) měl knihařský větší pres se čtyřmi malými presy a 25 páry „kladek od presu". Pražský knihař Jan Harovník za Zderazskou branou (1597) měl 26 presů; Ondřej Čížek (1621) na Novém městě lisoval na prese železném a na dřevěném s dvěma vřeteny železnými.[3]) Kvaterny či „knihy" šily se k sobě. Na to byly zvláštní „knihařské jehly". Sešitá kniha se dostala do desek, spojených hřbetem. Na dobrém šití a připevnění k deskám záviselo, když kniha otevřena, zůstaly-li v klidu její listy tak, jak otevřeny. To staří knihaři dovedli pravidelně. Nitě, jimiž šito, tvořily na hřbetě knihy vypukliny, kteréžto reliefy, koží kryté, bývaly hřbetu ozdobou. Knihař dbal, aby sešité kusy byly hladce oříznuty. Na to měl hoblíky, „štrejchery", „vosné nože".[4]) Ořízku potírali barvou i zlatili. Zlaté a cizelované ořízky houstnou u nás v koncích XVI. století a jsou zvláštností českých vazeb.[5]) Jako v dobách předešlých, tak i v XVI. věku desky vzácnějších a velikých knih byly zhotoveny z prkének. V druhé polovici XVI. věku ustupují prkénka tlusté lepence.[6]) Desky potahovány již od starší doby koží svinskou, bílou, také pergamenem, později hovězinou a teletinou hnědou.[7])

---

[1]) Arch. pražský č. 1174, 424.

[2]) Tamž, „7 kostí k skládání knih."

[3]) Arch. praž. měst., rukop. č. 1175, 253; č. 1173, 387.

[4]) Knihař Harovník (1597) měl v dílně tři hoblíky k obřezávání knih, štrejchery čtyři. Arch. praž. č. 1173, 387.

[5]) Chytil, Děj. č. knihař. 17, 38.

[6]) Chytil uvádí léta sedmdesátá XVI. stol. Děj. česk. knihař. 32.

[7]) Svrchupsaný knihař pražský Fikar († 1612) měl na konec doma víc pergamenu než jiné kůže. „Kůží svinských vydělávaných na vázání

Desky menších knih honosných (zvláště ženských modliteb) pokrývány drahými látkami, aksamitem, jemným safiánem a hedvábím, které samy sebou byly ozdobou, takže k sličnému vzezření stačila stříbrná sponka nebo nějaký plíšek v rozích. Naproti tomu hnědá kůže telecí nebo jiná žádala zvláště na svrchní desce nějakého ozdobení. Již v předešlé době řezáči pořizovali rozmanité kolky a razítka, jimiž se dekorativní motiv do kůže vhloubil a vtiskl nebo reliefně vypjal. Mistr knihař tlačil ručně kolek vedle kolku a kombinoval obrazce v celkovou dekoraci na desce. Ohřátím kolků vznikaly obrazy tmavějšího tonu.[1]) V té ruční práci bývá vždy kus individuality, byť druhdy jen řemeslné.

Co do slohu udržuje se u nás dekor gotický na deskách do let třicátých XVI. věku. Vyskytují se v geometrických polích, pásky, rozvilinami dělených, růžice, rostliny jiné stylisované, ptáci, lvi o dvou ohonech a j. výplně, jakž to viděti na některých inkunábulích kapitulního archivu v Praze[2]), nebo na krásné vazbě pražského missálu (z r. 1498), nyní v Umělec.-průmysl. musei pražském. Tu vazbu dělal Bartolom. Trnka z Krumlova.[3]) Mistr si vedl s neobyčejným vkusem. Na pokrajích vytiskl okolek listový, neširoký; do vnitř upravil rám, v jehož liniích a rozvilinách jsou kruhy, v rámě jest prázdná plocha, ozdobená malinkými růžicemi a obdélníková výplň z rozvilin pozdně gotických. Nic není přeplněno. Dojem elegance.

Bohužel na té cestě se naše vazby nevyvíjely dál. Postřehl Chytil přímo datum, kdy se k nám přihrnula ozdobná technika německá. Uváděli ji u nás od r. 1540.[4]) Přinesli ji bezpochyby němečtí mistři, kterých se do Prahy nastěhovalo drahně. Byla to technika pohodlnosti. Kůže na deskách tiskla se válcem, na němž byly vyryty obrazce. Když knihař dobře nevyměřil, otáčecí válec na konec desky vytiskl někdy jen z obrázků polovičku místo celých. Z obrázků vyskytují se na vazbách našich kancionálu a

---

knih" (bílých) měl půl páté, jednu červenou; proti tomu pergamenu spočítáno 225 archů za 18 rýnsk. 55 krejc. Toť byl arch perg. po 4—5 krejc. (asi za naši 1 korunu). Arch. praž. 1174, 424.

[1]) Bucher, Gesch. d. techn. Künst. III., 117.

[2]) Podlaha, Soupis Prahy II., 2, 254, 255, 256, 257.

[3]) Tabule XVIII. v Průvodci sbírkami. Podobná vazba zobrazena u Chytila v Děj. čes. knihař., tab. X.

[4]) Chytil, Děj. čes. knihař. 30.

velikých knih světských figurky biblické, mythologické, kartuše, poprsí králů, apoštolé, Hus, Erasmus, Luther, zvířata, allegorie, znaky. Často bývá celá svrchní deska potištěna a přeplněna nevkusně. Obyčejně všecko tlačeno slepě a jen tu a tam datum, nápis, erbík zlatem, někdy i stříbrem tlačen. Oblíben byl Hus a němečtí reformátoři. Vazby s jejich medaillonky shledáš v pražských archivech a knihovnách nejednou. I kapitulní knihovna chová knihu (D. 90 z r. 1554),[1]) na jejíž desce Hus, Erasmus a Luther. Také deska Sedlčanského kancionálu z r. 1559 zdobena Husem a reformátory. Tiskl je Jiřík knihař.[2]) Šlo-li o zvláště pěkný vzhled vazby, zanechal knihař válce a tiskl zase rukou a štočkem.[3]) Tak vznikly obrazy posledního soudu a jízdy Kristovy do Jerusaléma na jedné z knih kapitulních (z r. 1595)[4]); tak pořízena r. 1550 zvláštní zdoba portrétem Ferdinanda I. na knize Zřízení zemského a mimo jiné i vazba Paprockého Diadochu tlačená, zlacená, se znaky zemí císařových a s postavou Rudolfa II. (z r. 1602), obě zajímavé vazby v univ. knihovně. Tak i ona pěkná hnědá vazba tlačená a zlacená, na níž uprostřed orel a znaky zemí císařových. Ta vazba zdobí Prefátův cestopis.[5]) Tak dělány vazby šlechticům i měšťanům s jejich erby, hesly, anagramy. I Veleslavín rád uváděl erb svůj na vazbě.

Nepochybuji, že krásné vazby benátské, jež se klonily ozdobami k motivům orientním, a vazby knih Plantinových vybavovaly naše knihaře i německé [6]) z jednotvárnosti a nevkusu, které na deskách tropil knihařský válec. Francouzský způsob rozmanitých želízek (razítek železných, filet), jejichž oblouků a linií, arabesek a květin, věnců otisky zlaceny a pásky vytištěné obarvovány, vyskytuje se u nás (u šlechty) — ale ještě vzácně — na hraně k XVII. věku.[7]) Takovými pracemi, kde mistrně a pečlivě želízko bylo třeba k želízku klásti, aby poskytlo obrázek, a pak

---

[1]) Podlaha, Soupis Praha II., 2, 169.

[2]) Šittler, Podlaha, Soupis Sedlč. III., 101.

[3]) U knihaře Fikara († 1612) neshledal jsem válce, ale 24 štočků vyrytých, mosazných; 8 štočků s erby. Arch. praž. 1174, 424.

[4]) Soupis Prahy II., 2, 171. Rukop. F. 23.

[5]) Je v Uměl. prům. museu v Praze.

[6]) Že Němci dělali dle Vlachů dokazuje Bucher, l. c. 177, 182.

[7]) Chytil, l. c. 33. Filety svým vkusem první pořídil si k svým knihám J. Grolier († 1565), správce v Miláně za Františka I. Po něm je technický název vazeb grolierových. Ty se platí dnes zlatem hojným.

pracně zlatiti, zase vazby braly na sebe ráz individuelní, který bibliofilové hledají a platí, a kterému se práce strojem nikdy nevyrovná.

Bílá kůže — vepřová, pergamen — zvláště na menších knihách žádala jiné dekorační techniky než kůže hnědá. Často zůstala deska bílé kůže zcela holá, bez dekorace, svítila svým leskem. Někdy vyskytnou se otisky razítek — obyčejně dosti střídmé počtem — bývají jemnější, ostřejší nežli na kůži hnědé. S horkým razítkem se nemohlo tu pracovati pro docílení temnějšího tonu, však za to bývaly otisky na bílé kůži černěny a jináč barveny nebo i zlaceny. Václav Budovec, náčelník šlechty v bouři bělohorské, měl ve své knihovně většinu knih vázaných pergamenem, černě tlačeným s nápisem Waclaw Budowecz;[1]) tou stejností vazeb ve své knihovně zajisté úmyslně docílil zvláštního barevného akkordu v obytě svém.

Větší a těžké knihy — zvláště o prkenných deskách — bylo třeba kovati, aby se rohy neotloukly a kůže na vazbě nezedrala. Mělo kování tedy svou praktickou úlohu. Kování nárožní a pukly, puklice, pupky uprostřed desky bývaly již v předešlé době rozmanitě plasticky modelovány, tepány, lity, kovány; byly z mosazi, bronzu i ze železa; byly ryty pro ozdobu, byly prosekávány a barevně podkládány pro okrasu. Některé kusy robili naši mosazníci (rodšmidové), jiné přicházely k nám obchodem, jmenovitě při norimberském šmejdě. Mates Ginter, rodšmid staroměstský (1609), zanechal po sobě sto liber pukel na knihy, libru za 15 krejcarů počítajíc (naše asi 3 koruny); mimo to nechal ještě pukel „větších, menších, prostředních" za $2^1/_2$ zlatého (našich něco kolem 30 korun).

Přibýváním desek lepenkových ubývalo kování. Deska hořejší bývala s dolejší spínána. Spony byly z kožených pásků okovaných. I to kování bývalo sličně dekorováno. Na konci spony bylo oko, jež do trnu či hřebíku se zapjalo; někdy sloužila přeska, a jindy zase jen háček. Někdy mají spony oka, do nichž věšel se zámek visutý, aby kniha mohla býti uzavřena dokonale, jak znám toho obrázek v Budovcově Antyalkoranu. Že by kniha, zavřená špičatým zámkem, jako věšíme na sklep s uhlím, poskytovala libý pohled, nemohu tvrditi. Že by se knihy zavíraly drátem,

---

[1]) Jednu v Umělec. prům. mus. lze viděti. R. 1592.

jak kdesi vytištěno, nevěřím. Spony či klausury dělily se dle formátu knihy, což přirozeno. Ročmíd Ginter (1609) zanechal po sobě klausury prostější „na knihy in folio", klausury in octavo; z ozdobnějších měl „klausury točené na knihy in folio".[1])

Také knihař Fikar (1612) měl v dílně 118 klausur točených (tyť byly zajisté na hraně věku modou), 110 párů klausur prostých a 50 „oktávových".[2])

Z nejbohatších a nejdokonalejších vazeb našich jest vazba litomyšlského kancionálu, která slouží za vzor všemu tomu, co svrchu vylíčeno jakožto věc znamenitá. Robil ji Adam knihař malostranský r. 1563. Byla již několikrát líčena a zobrazována.[3]) Nás tu zajímá kování vzorné . Je z bronzu, na rozích jsou prosekávané emblemy čtyř evangelistů, podložené červeně a zeleně. Ve středu je růžice. Sponky jsou kožené, kované, na konec s bronzovými maskami, do jejichž úst zapadají trny zavírací.[4])

Plat od vázání byl ovšem rozmanitý. Od vázání planetní knížky pánu v Hradci Jindř. r. 1581 placeny 3 groše 6 den. (asi naše 1 koruna 50 hal.).[5]) V Krumlově knihař Jan Kempf vzal r. 1606 za pergamenovou vazbu knížky se zlatou ořízkou 1 kopu; bez ořízky zlaté jen půl kopy (asi 14 a 7 korun našich). Knížka byla o 200 stran.[6]) Vazba velikého kancionálu žlutického stála (1558) deset kop míšeň. a pukly půl třetí kopy,[7]) což vydalo by dnes 350—360 korun.

Zavírám svoji stať slovem znalcovým: „Třeba u nás vazby nedošly té nádhery a elegance jako vazby Grolierovy, přece úroveň jejich není nižší nežli jinde".[8])

---

[1]) Teige, Základy 139.

[2]) Arch. praž. měst. č. 1174, 424.

[3]) Výběr umělec.-prům. předm. z Retrosp. výst. Soupis akad. XXIV., Litomyšl, Matějka, Štěpánek, Wirth 119.

[4]) Soupis XXIV., 119 a Štěpánek, Progr. gym. Litom. 1887.

[5]) Výpisy Tischera archiváře. Str. 37.

[6]) Věstník Akad. XIII., 156. Tamž byl tenkrát pár kordovanských střevíců za půl kopy.

[7]) Chytil, Děj. č. knih. 32.

[8]) Týž 40.

REJSTŘÍK.

(P = Praha, N. m. P. = Nové město Pražské, St. m. P. = Staré město, M. m. P., M. Str. = Menší město, Malá Strana.)

abeceda, v tisku 545, 576, 577, 578, 588.
Abel Florián z Kolína n. Rýnem, malíř (1557) 319, 320, 332, 501, 552.
Abraham s Isákem (bibl.), v malbě 516, 535.
absolutistické snahy (vládní) 63, 435
Adam (bibl.) v umění 459, 463, 514, 523, 524, 526, 527, 546, 551, 552; A. hrnčíř v N. m. P. (1550) 223; A. knihař v M. m. P. (1563) 603; A. mlynář v Rožmitále (1561) 287. — Adam z Veleslavína Daniel (1546—1599), knihtiskař praž., zeť Melantrichův, manž. Anna 400, 512, 555, 562, 565, 570, 576, 585, 587—589; jeho díla: Hist. kalendář (1578, 1590) 582, Politia historica (1584) 553, 570, 583, 584; překlady viz Bunting, Andrichomius, Eusebius.
administrace cechu viz cechmistři; a. církve podobojí 114, 281 viz Mistopol.
advent 402.
advokáti, prokurátoři, právní přátelé, řečníci 122, 123, 145, 156, 204, 242, 245, 278, 323, 325, 361, 526, 574; viz Fonknar, Kolín, z Těchenic.
Aeneas Sylvius „Kronika", tisk praž. (1510) 542, 573; (1585) 553, 583.
„Agenda", tisk praž. Petrlův 588; agenda cechovní viz cechmistři.
v. Achen Jan († 1615) nizoz. dvor. malíř v Praze 516, 520, 532, 567.
achtel 116.
akademičtí studenti 334.
akant v umění 463.
aksamit na štítech pohřebních 120, na vazbách 600.
akvarel 526, 531.
alabastr 217, 492.
Altin Jan „Ezopovy fabule" (XVI. stol.) 540; A. z Greifenberka Jan, měšť. v N. m. P. od sv. Vojtěcha (1599—1601) 108, 524; A. z Helfenburka Tomáš, biskup olomoucký (1574—1575) 280.
Albrecht Václav, měšť. praž. († 1585) 515.
Aleš z Květné Daniel, praž. malíř (1609) 531, 532.
alchymisté 533; viz Korálek.
allegorie v umění 458, 504—506, 514—521, 523—525, 529, 530, 547, 549, 553, 554, 557, 559, 566, 601.
Alman, švec na Mělnice (1565) 417.
almary 328.
almužny 118, 119, 382; viz i žebráci.
altán v Jindř. Hradci 461, 483.
Altdorfer Albrecht, malíř něm. v Řezně († 1538) 495, 545.
Altman Jiří, kovář na Hradčanech 32; A-ova z Radostic Kateřina, městka v Hradci Kr. (1615) 109.
Alžběta sv., v malbě 519; A. „od pěti korun", měštka v Praze (1471) 485; A. šenkéřka praž. (1592) 299.
Ambras, zámek v Tyrolsku, sbírky 567.
sv. Ambrož, freska ve Vícově 498.
Ameriky mapa 515.

Amman Jobst, dřevorytec něm. († 1591) 549.
Amor, řím. bůh, v malbě 518, 528.
anarchie v cechu 185.
andělé, v umění 504, 525, 535, 548, 558; „u anděla", apatéka v Praze 329.
anekdoty 299.
Andres, stolíř bradýřský (1565) 11; A. z Trnavy (Uh.), tovar. kožeš. v Praze (1588) 402; viz Ondřej.
Andrichomius, Delf Christian, „Vypsání města Jerusaléma" přel. a vydal D. Adam z Veleslavína (1592) 554, 565, 584.
Andrliček, krejčí v Litoměřicích (1583) 153.
sv. Anežky klášter v Praze 135, 136.
Anglie 16, 435; tisk a ryjectví v A. 540, 568, 571, 592; viz Hollar.
Annaberg v Sasku 70.
sv. Anny klášter v Praze 405.
„Antialkoran" viz Budovec.
antické motivy v umění českém 459, 463, 502, 504, 506; viz mythus.
antikva, latinka, písmo 485, 570, 572, 577, 580, 583, 584.
antikvář cís. viz Strada.
antimon 569.
Antonín, hrnčíř praž. (1606) 295, 296; A. mečíř (1575) 166; A. Vlach, zedník v M. m. P. (1548) 137.
Antoniš z Modeny, vlas. kamenník v St. m. P. (1494) 441.
Antwerpy, Antorf, Antdorf v Belgii 465, 501, 507, 514; viz Cock, Custos, Egidius.
apatéka „u anděla" v P. 329; apatykáři 19—21, 77, 311, 318, 328, 337, 338, 494.
appellace 5, 37, 40, 44, 155, 156, 160, 161, 187, 204, 242, 258, 285, 287, 324, 389, 418.
sv. Apolináře kostel v Praze 562.
apoštolé v umění 484, 496, 546, 557, 587.
apsida 472.
arabesky v tisku 555, 601.
arcibiskup 13, 68, 475, 476, 488, 532, 552, 555, 581, 586, 591, 595; viz Berka, Harach, Prus; srv. censura.
arciknížata (podob.) 524; viz Arnošt, Ferdinand, Leopold; arc. falkmistr 414.
Aretyn Pavel z Klatov, kreslíř map 531.
arch papíru 569, 570, 588, 589, 593, 595—597, 599, 600.
archa (oltář zavírací) 496, 497, 503, 504, 534, 535.
architekti, zedníci 25, 443, 446—448; viz Antonín, Augustin, Avostalis, Baltazar, Benedikt,*) Bernardonus, Borgorelli, Bussi, Cesarini, Cock, Dietterlein, Faltyn, z Ferrolu, Fugeral, Jan Antonín, Jan Battista, Jan Krištof, Lešnar (?), Mager, Martin, Perto, Petrle, Réta, Scamozzi*), Serlio, Spatio*), Tirol*) Vitruvius, Wolmut, Vomio, Všetečka; archit. předlohy v knihách tištěné 444, 446, 447, 449, 450, 459, 460, 465, 473, viz Cesarini, Cock, Dietterlein, Giocondo, Serlio, Vitruvius; architektura 441—484, 486, 487, 506; v malbě a rytbě 491, 494, 501, 502, 511, 522, 542, 543, 548, 554, 561.
architrav viz kladí.
architrav 454, 466, 467.
archiv přísež. mlynářů 161.
archivolta, polokruh v renesanci 459, 472.
arkády, loubí, loggie 450, 452, 455, 457, 459—461, 463, 465, 466, 472, 473.
arkabuzíři 272.
arkýře 457, 464.
Arnošt, arcikníže Rak. 525; A., falckrabí Rýnský, na Kostelci n. Orl. (1557) 62.
Arpin z Dorndorfu Jan, sous. v Žatci; choť Alžběta 296.
artikule viz statuta; a. generální (1735) 435, 436.
askese 441.
astrologie 521, 540, 586.
astronomie viz hvězdářství.
atlasový kříž na příkrovu 120.
attika (nástavek) v renesanci 451 až 454, 456, 459, 460, 468, 469, 487.
Aubanovy „Obyčeje národů" (1579) 294.
audience na hradě 67, 68.
Augšburk v Něm. 49, 50, 58, 127, 259, 319, 352, 358, 449, 483, 488, 500, 504, 535; tisk 540, 545, 550, 567, 592; viz Kilian.
Augustin, vlas. architekt v Praze (1545—1563) 454.
Aupický Jan, farář u sv. Štěp. v N. m. P. (1571) 174, 175.

*) dvorní.

Aur Jeremiáš, tovaryš zlatn. v Praze 248, 249.
autonomie cechovní 18, 41, 56, 57—62, 65, 66, 80, 82, 90—96, 102, 123, 137, 163, 208, 229, 291, 416, 435, viz cechmistři; a. obecní 79, 435, viz konšelé.
autor 547, 550, 580, 593, 594, 595.
Autrata viz Outrata.
Avostalis Jan, vlas. architekt v Poděbradech (1558) 463; A. Oldřich, arch. v P. (1579) 465, 475.

„baba", kožich 215, 219; báby v obrazech 559.
Bacchus, ant. bůh, v malbě 518, 523; s B-em průvody cechovní 407.
Bacháček z Nouměřic Martin, prof. univ. praž. a astronom (1595) 565, 593.
Bakalář Mikuláš, knihtiskař v Plzni, (1489) 540; bakalář školní 300, viz Lorenc; b-ský šat 214.
Bakov u Slaného, sgraffita 504; B. nad Jiz., Josef, učeň souk. (1544) 330.
Balbín Jan, humanistický básník († 1570) 537.
Balcar, kožišník v P. (1569) 301; B., tov. pek. v P. (1569) 341.
Baltazar, vlas. architekt v Náchodě 473.
Bamberg v Něm., knihtiskař Pfister (1561) 540, 571.
báně věžní renesanční 217, 462, 464; b., doly viz hory.
Banno z Fenixfeldu dr., sekretář čes. komory († 1596) 514.
Barbat Pavel, cechm. kamen. v St. m. P. (1557) 182.
sv. Barbory kostel v K. Hoře 485, 541.
barevny 86, 114.
barchan (látka) 319.
barok 165, 180, 449, 450, 461, 463 až 467, 469, 470, 482, 487, 506, 507, 515, 518, 519, 522, 549, 559, 580.
Bartl Jiřík, postřihač v P. (1579) 47; B., šlejfíř v P. (1579) 157.
Bartoloměje sv. den 374, 480; B., konvář v P. (1553) 154, 155; B., Bartoš, krejčí v P. (1564) 288; B., zvonař (1506) 568.
Bartoškova Kateřina, měštka v St. m. P. (1544) 499.
barvíři pláten 19, 29, 45, 47, 64, 132, 179, 199, 273, 275, 405, 528.
barvy 259, 260, 474, 485, 491—493, 496, 498, 499, 503, 505, 508, 510, 511, 517—520, 527, 529, 531 až 533, 537, 539, 569—580, 583, 588, 602, 603; b. v sgraffitu 456, 457, 459, 461, 463, 476, 505; „v b. choditi" (v pestrém šatě) 281, 282.
basa 173.
Basilej ve Švýc., knihtisk 540, 545, 563, 572, 575, 597, viz Froben, Hrubý, Petri, Pet inus; b-ské koncilium 193.
basilika starokřesťanská 472, 475.
básně svatební viz svat. tisky; b. pohřební viz epitafy; b. na Prahu 591; básníci 537, 583, 595, viz Balbín, Campanus, Crinitus, Hans Sachs, Petrarka.
bassa, spodní díl sloupu 447.
Bašta u Nymburka 160, viz Kacovský.
Batelov 37.
Baumgartner Kristian z Olomouce, malíř (1553—1556) 320, 332.
baumistr viz zedník.
Bauslav viz Bohuslav.
Bavorovský Tomáš, „Postilla" (1557) 594.
Bavory 449, 480.
Bayer David, měst. písař v Trutnově (1605) 201.
beanie 334.
bečky viz sudy.
bečváři, bednáři 4, 22, 26, 27, 35, 59, 61, 64, 79, 88, 93, 98, 104, 107, 111, 115, 125, 129, 131, 137, 159, 167, 171, 174, 176, 177, 180 až 182, 193, 195, 206, 208, 211, 213, 223, 226, 230, 235, 260, 263, 268, 271, 286, 301, 302, 308, 318, 320, 325, 344, 345, 355—357, 365, 376, 420.
bedelství universitní 413.
Beham, Behem; Bartel, Hans, malíři v Norimberce (1519—1550) 495; B. Sebald, kreslíř tamže (1530) 556; B. tiskař v Mohuči 552; B. měšťan praž. (1610) 530; B-ové, ryjci ve Frankfurtě n. M. 545.
Bechyně, malby v zámku 515; b-ský kraj 71.
Bejšovec z Bejšova Jiřík (1594) 415.
bekání 304.
Bělá u Bezd., Bezděz Nový 26, 95, 97, 179, 180, 215, 216, 226, 230, 262, 281, 296, 297, 315, 375;

tiskárna 574; úředník na B. viz z Rosic.
Belgie 487; viz Nizozemí.
Bellona, bohyně války, v malbě 518.
Běloky, ves 342.
bělohorská bitva 40, 67, 68, 73, 97, 109, 118, 164, 191, 194, 201, 219, 230, 234, 246, 254, 293, 317, 434, 470, 475, 477, 480, 489, 496, 529, 592; na obraze 526, 527.
Belvedere v Praze 442—446, 457, 458, 481, 483, 489; viz Stella, Spatio.
Bendl Jiří, kamenník, tvůrce rožmb. epitafu v Krumlově (1593—1596) 489.
Benátky (Štvanice), ostrov v P. 296; B. Vlaské, malba 501, 515, 520, 532, 533; tisk a rytba 539, 544, 556, 571, 572, viz Manutius, Petrucci; vazba 601.
Beneda, knihtiskař praž. (1493 až 1496) 571, 572.
Benedikt, sv., kostel v St. m. P. 515, 535; B. z Ferrolu, vlas. stavitel ve Stříbře (1560) 482.
Benešov nad Ploučnicí, stavby 469; B. u Prahy, kancionál 536, viz Řezník; B. Německý, papírna 346, 597.
Beran, tovaryš řezn. v Chrudimi (1588) 205.
Beránek Bartoloměj, malíř v Krumlově (1592—1612) 528; B. j. Pražák, kamenník v P. (1594 až 1600) 488.
Bergen, impressor v Drážďanech (1586) 589.
Berka z Dubé Zbyněk, arcibiskup praž. 586.
berlínské tisky 588.
Bernardonus, vlas. architekt v Krakově 475.
berně, daně zemské 9, 57, 68, 86, 317, 398; berníci nejvyšší 594.
Beroald Filip, Traktát proti frejířům (1527) 544.
Beroun 63, 91, 160, 258, 391, 597; stavby, škola 463, plastika 489, obraz města 562, viz Matouš, Trouba.
Běšín z Běšín 12.
besídky na střeše 469.
Betlémská fara a kaple v P. 107, 408, 473.
Bezděz Nový viz Bělá.
bible 93, 194, 225, tisk 540, 544, 556, 579, 584, 598; česká: králická 558, 590, kutnohorská Mart. z Tišnova (1489) 541, Melantrychova (1561 a d.) 501, 546, 551, 581, Netolického (1549) 546, 551, norimberská (1540) 290, 548, 573, Severýnova (1537) 546. — německá: benátská (1480, 1483) 539, kolínská (1480) 541, Lutherova (1534, 1572) 546, 575. — b-cké motivy v umění 484, 487, 502, 504, 508, 511, 514—516, 524—527, 529, 552.
bigamie 291.
Bílá, měštka v P. 289; B. Růže, řezn. tov. v Horažďovicích 333; B. věž v P. 155, v Hradci Kr. 464.
Bílek Cyprian, soused v St. m. P. (1590) 513; B. Jakub, mlynář radotínský (1567) 160; B-ová Marta, měšt. v P. (1565) 134, 135.
Birkovský Stanislav z Polska, tovar. zlatn. v Praze (1579) 328, 329.
biřic, dráb 204, 240, 282, 283, 329, 421, 425, 432.
Biskup, měšťan v Hradci Kr. 529; biskup olomoucky 146, 147, 280; viz Albin, Pavlovský; b-ský šat 214.
z Biskupic viz Haugvic.
bití, pardus (trest) 155, 279, 307, 322—325, 335, 336, 390, 391, 399, 400, 422, 429, 432; b. dobytka, jatky, porážka, šlachtata 68, 84 až 86, 98, 104, 114, 128, 134, 136, 142, 185, 205, 218, 264, 265, 267, 287, 289; b. manželek 142, 150, 396; b. prahu při mlýně 107; b. učedníků kruté 323—325.
bitvy, viz bělohorská, sulcpašská; b. mezi řemeslníky 300, 301—305, 410, 411—413.
blahobyt 17; viz bohatství.
Blahoslavův Nový Zákon (1568) 558.
blanaři viz kožešníci; blány viz kožich.
blázni 147, 309; v obraze 498, 527.
Blažek, ostrož. tovar. praž. (1559) 420.
de Blonde Gabriel, nizoz. malíř v Soběslavi (1571) 507, 511.
Bludov na Mor. 36, 37, 153.
Bluk, mlýn u Zbraslavě 160.
Boczkay, kaligraf 521.
bohatí, bohatství 59, 257, 259, 260, 262, 264, 266, 269, 276, 277, 292, 316, 331, 458, 485, 513, 514, 530, 531, 589; „bohatý“ cech 26.

bohoslužba 168, 192; b. cechovní 113, slavná 115.
Bohuslav, cechm. sklenář. v P. (1588) 182.
Boleslav I., kníže Český (obr.) 543.
Boleslav Mladá 34, 42, 95, 119, 131, 146, 167, 170, 171, 178, 179, 192, 200, 205, 215, 216, 238, 271, 280, 282, 315, 316, 405, 595; stavby: radnice, sbor 463, 471, 472; kancionály 508; tisk 574. Viz z Krajku, Unčovský. — B. Stará, kostel P. Marie 477.
Boleslavský Jak., barvíř v Něm. Brodě 19.
Bomberger, mosazník v St. m. P. (1575) 405.
Borejška, kosař ve Vel. Meziříčí (1560) 271, 279.
Boreň ze Lhoty Petr (1549) 58.
Borgorelli Matiáš z Milána, král. architekt, v Brandýse n. L. (1541 až 1574) 454, 471.
Borová u Přibyslavě 34.
Borovnický Duchek, úředník na Vřešťově (1615) 484.
bosý choditi, zákaz v cechu 282, 306, 393, 407.
Botič potok 106.
boty 70, 113, 122, 133, 215, 216, 219, 274, 363, 506; b. ve znaku 165, 181; botky panenské 73.
boží viz bůh.
Bouda (bouda?) na Kaňku 433.
bouře v cešich 78, 89, 135, 151, 152, 154, 155, 183—188, 271, 358, 425—427, 431, 432; v městě 302, viz vzpoury.
boykot 46, 280, 350, 358, 416, 417.
bradýři, holiči 11, 23, 29, 48, 49, 63, 64, 93, 129, 146, 174, 191, 197, 198, 203, 230, 248, 251, 252, 283, 284, 318, 328, 339, 352, 355, 364, 365, 382, 383, 405, 412, 417; b. dvorští 191; viz chirurgové, lazebnici.
brána městská 263, 296, 416, 421; viz Pardubice, Praha, Prachatice, Stříbro, Tábor, Třeboň; b. vítací 560.
Brandýs nad Lab. 6, 7, 8, 15, 20, 39, 52, 79, 98, 102, 135, 143, 160, 230, 245, 262, 265, 337, 346, 394, 398; stavby kostela a sboru 454, 471; viz Borgorelli, Burkhartová, Hauser, z Krajku, Krištof, Milo, Šalamoun. — B. nad Orlicí 93, 95, 198, 216, 365; — B-ský Laurin, pekař v Kouřimi (1597) 158.
Brašov v Sedmihradsku, ryjec Honter, 565.
Bratří čeští 192, 293, 544. 548, 586; b-ští kněží 472; b-ský tisk 558, 574, 590, viz Blahoslav, Boleslav, Litomyšl, Králice, Plzeňský, Šamotuly; b. sbor v Boleslavi Ml. (1554) 471, 472, 474, v Brandýse n. L. (1554) 454, 471, viz Borgorelli.
bratrství cechovní, řemeslnické 4, 5, 28, 30, 33, 35, 42—44, 47, 52—55, 58, 91, 94, 145, 179, 195, 244, 308, 522; b-stvo malířské 25; b-stva zbožná 52—55, srv. literáti.
Braum, mečíř v St. m. P. (1606) 268.
brav 85.
brda tkalcovská 129, 269, 370, 371; vzorná 100.
břečka sladovnická 129.
Brémy v Německu 245.
Brejcha j. Brikcí, řezník v Rakovníce (1569) 206.
Břešťanka, Hořeňoves 267.
Březina, krejčí lounský (1578) 278.
z Března viz Hruška.
břidlice 482.
Brikcí, řezník viz Brejcha; B. z Licka „Práva městská" tisk litomyšl. (1536) 548, 575; B. zvonař v P. (1567) 333, 400.
břitvy 365.
brněné košile 121.
Brno 18, 49, 205, 240, 287.
Brod Český 8, 107, 152, 209, 298, stavby 454, kancionál 503; viz Králíček, Neveselý, z Šonova, Wachtl; B. Německý 18, 19, 36, 37, 91, 156, 172, 177, 205, 226, 240, 249, 286, 287, 311, 346, 355, 369, 379, 390; stavby v B. 451, 469; viz Jiří, Frantl; B. Vyšší 15, 34, 346; Brodský, tovar. kovář. v P. (1577) 347.
Brosamer Hans z Fuldy, ryjec něm. (1480—1554) 546.
Brotanek, krejčí v N. m. P. (1581) 325.
brotmesser viz nůž na chleba.
Brozany nad Ohří; oltáře 487; B-ských z Vřesovic epitafy (1573) tamže 487.
Brožek, koželuh praž. (1543) 264; B., kožebarvíř v P. (1551, týž?) 399.

Brožová Regina, švadlena v Slaném 19.
Brtnice Trhová na Moravě 37, 237; B-cký Jan, pekař v Kolíně (1571) 110.
Brueghel Petr, nizoz. malíř (1526 až 1569) 506.
brus 249.
brýlaři 23.
buben 380.
Bučice Horní u Čáslavě, v kostele nález kancionálu 590.
Budějovice České 35, 42, 44, 54, 55, 56, 77, 118, 130, 160, 201, 212, 227, 232, 239, 251, 286, 346, 411; kostel 464, 472; stavby 451, 461, 464, 472, 476, 478; malby 528; viz Felix, Fugeral, Gepfner, Kolmiller, Michl, Prokop. — Budějovský Ambrož, mečíř. tovar. praž. (1570) 425.
Budišín v Lužici 57, 70, 323.
Budovec z Budova Václav, „Antialkoran", tisk praž. (1613) 238, 560, 602; knihovna jeho 602.
Budyně nad Ohří 39.
bůh, boží čest, přikázaní, vůle 4, 5, 23, 97, 194, 240, 262, 304, 313, 314, 331, 378, 380, 388, 393, 397, 401, 407, viz Duch sv., Kristus, Salvator, Trojice sv.; boží hody 61, 166 175, 341, 355, 357, 367, 587; b. hrob 484; b. Tělo, svátek 54, 137, 166, v. bohoslužba.
bujnost 298, 305, 306.
Bunting Jindř. „Putování svatých", přel. Veleslavín (1592) 565, 579, 584.
Burgmair, malíř a ryjec v Augšburce 545.
Burjan, sous. z Nymburka 550.
burkaty (pol.), schůze cechovní 30, 163, 359.
Burkhartová Anna, švadlena v Brandýse n. L. (1576) 135.
Bussi Jan Baptista, vlas. architekt 483.
Butzbachova kronika 290, 322.
Bydžov Nový 145, 221, 222, 246; archa 496.
byty soukromé 367, 369, 404, 479, 505, 512—514, 515, 523—528, 547, 581; b. u mistra 396.
Bystřický Ondřej, řezník v Čáslavi (1607) 240
Bytický (Bytyczky) Havel, kloboučník v St. m. P. (1609) 402.
byzantské vzory v umění 491.
Bzenec na Moravě 316.

Cacerda, tovaryš koželuž. v St. m. P. (1570) 405.
Cáhlov (Rak.) 123.
Callot, ryjec francouzský XVII. stol. 568.
calty 115, 293.
Campanus Jan, univ. prof., básník latinský 537.
Carf, cechm. kamen. praž. 203.
Cecek, veteš. švec praž. (1562) 408.
cedule 13; řezané 55, 271; zrádné 47; cedulky volební 94.
cech (není zvl. vytčení, poněvadž většina hesel k cechům se odnáší); c. „bohatý" 26; „hlavní" (mateřský, první, veliký, vrchní) 33 až 36, 40, 41, 48, 143; krajský 35—37, 39, 46, 55, 352; menší 51, 52, 114, viz huntéři, tovaryši; meziměstský 33—35, 352; nový 4; plný viz hromada cechovní; poboční, podružní 33, 34, 38, 41—43, 46, 51, 52, 97; smíšený, společný 50, 62, 91, 93, 98, 117, 124, 163, 178, 231, 281, 355, 375, 378, zemský 37—48, 50, 51, 63, 64, 161, 352; cechů obnova 4—6, 8—11, 94—97, 111, 116, 185, 376, 377; zakládání a cíle 4—6; „zrušení" 34, 58—65, 132; cechmistři, starší, „hejtmané" 19—29, 30, 33, 35, 37, 39, 41, 42, 46, 51, 52, 59, 63, 66, 67, 70, 72, 79, 82, 89—164, 166, 167, 169—173, 176, 177, 179, 180, 182—188, 194 až 197, 206—209, 211, 220—224, 226, 227, 233—235, 238, 243 až 247, 249, 255, 257, 260, 269, 270, 272, 278, 283, 285, 289—291, 295, 296, 308, 309, 311—314, 322, 326, 331, 332, 336, 341, 348, 353, 354, 375, 379, 382—385, 387—389, 401, 402, 404, 417—419, 422 až 424; cechm. volba 93—95; — cechovní: bohoslužba 113; viz bratrství, čest viz držení; dohled vládní 6; domy 104, 105, 109, 114, 164, 183—185; džbány 99; chrámy 107; fakule 100; ferule 99; finance 100—112; hromady, plný cech, kvartál 43, 52, 54, 90, 95, 102, 103, 109, 117, 125, 142, 143, 152, 163 až 190, 194—196, 230, 232, 238, 247, 253, 256, 276, 280, 311, 329, 330, 359, 374; viz hádky, hospoda;

inventář 98—100, 121, 122; klenoty viz inventář; knihy 99, 111, 380; koflíky, konvice a korbele 99, 180, 181; korbele k hašení 88; viz láska, listy; nádobí kostelní 99; neláska, nepořádek, nesvár 6, 36, 39, 77, 124, 126, 177, 162, 182, viz vzdory, vzpoury, vády; nerovnoprávnost 33, 34, 38, 50—52; viz ochrana; oltář 114, 115; patron 114—116; perkytle 99, 133, viz písař, plášť; pokoj 6; pořádek 6—8, 25; viz podpora, pokladnice, posel, poslušnost; povinnosti 84—89, 285; pozemky 105, 106; viz přísahy, registra; rovnoprávnost 33, 34, 35, 38, 43, 50, 226, 276; viz slavnosti, schůze; sjezd 39, 40; viz snesení domácí, soutěž, spravedlnost, svévole, svíce, štíty, truhlice, volby, zbožnost, zbraně.
cejchy 107, 128, 129, 159, 162, 269; c. olověné na zboží 82.
cejt viz sloužení; cejtovník viz tovaryš roční.
celnice, clo 131, 154.
censura nad tisky 68, 549, 586, 591, 595.
ceny v řemesle a obchodě 16, 69 až 72, 82, 130, 131, 174, 262, 274, 360—362, 363, 367—372; c. barev 533, díla stavebního 481, 482, knihtiskáren 576—580, 587, 588, maleb 509, 510, 533—537, papíru 597, plastik 489, tisků 559, 593 až 596; c. závodní střelecké 297, 298.
ceremonie, obřady 92, 152, 173, 312, 313, 329—336, 337, 387.
Ceres, bohyně, v malbě 518.
Certosa v Pavii 457.
Cesarini, architekt vlaský, vydavatel předloh (1521) 444.
Cibulář, nožíř v St. m. P. (1580) 249.
cibulky tesané v renesanci 460.
cibulovité formy bání 464.
Ciceronova díla v praž. knihovnách 572; „cicero", typ písma 577, 580.
cihláři 12; cihelny 351, 376; cihly 463, 481.
cíl, terč, střílení k cíli 296—298.
cimbuří 451, 452.
cín, čistec; cínaři viz konváři; cínové nádobí 298, viz konvice; nože 368, křtitelnice 484, pečeti 98, 99, obrazy 525, typy tiskařské 568, 569; cínování 120.
církevní viz bohoslužba, duchovní, kostely, processí, slavnosti.
císař Římský 21, 89, 97, 98, 154, 176, 187, 189, 199, 203, 235, 239, 240—243, 252, 266, 267, 272, 280, 284, 291, 293, 296, 363, 403, 407, 418, 428, 431, 432—434, 504, 514, 519, 520, 524, 526, 527, 534, 546, 565, 586, 594; viz Ferdinand, Josef, Karel, Leopold, Marie Teresie, Matiáš, Maximilian, Rudolf, viz Claudius, Theodosius, Tiberius; císařský viz dvorský; cís. erb. 296, lokajové 412.
ciselování knihařské 599.
cistercienský hábit 214.
citáty biblické v cech. řádech 93.
cizí, cizina, cizinci, hostinští (mistři, právo, obchod, vlivy, zboží, zvyky) 9—11, 13, 21, 98, 116, 130—132, 210, 236, 240, 257, 259, 262, 268, 274, 292, 343, 350, 353, 354, 358, 359, 362, 395, 399, 413, 424, 429, 431, 473, 445, 488, 495, 530, 539, 556, 583, 586, 595; viz Anglie, Belgie, Dánsko, Francie, Irsko, Italie, Německo, Nizozemí, Polsko, Španělsko, Švýcary, Turecko, Uhry.
cizoložství 136, 142, 290, 291, 327, 400, 402, 524 530.
Claudius, Řím. císař, v malbě 523.
clo viz celnice.
Cock, architekt v Antwerpách 465.
Colin Alexander, kameník z Belgie, tvůrce král. hrobky pražské (1589) a plastik v Heidelberku 487, 489.
Collin z Chotejřiny Matouš, mistr (1552) 329.
Como, Komské jezero v Lombardii 442, 443.
Cordus August, malíř (1577) 534.
Correggio Ant., vlas. malíř 520.
Crinitus David, báseň svatební (1578) od něho 565, 590.
cukráři 19, 534; cukry 21.
cuky olívané, tiskařské 555, 579.
cuprejtýři (zubereiter) 24, 223, 227, 492.
cupus, příspěvek na báně v Hoře Kutné 87.
Custos Domenik z Antwerp (1560 až 1612), ryjec nizoz. 567.
cvičení ve střelbě 297.
cvočkáři 94, 165, 282.
cyklus maleb 501.
Cymbálek, cechmistr kožišn. v Praze (1549) 260.

Cypřiš Jan, bečvář v St. m. P. (1608) 302.
Czendler, barvíř pláten na St. m. P. (1571) 405.
Czeydlar Josef, kožišník praž. (1578) 108.
Czeyz, měšťan praž., podobizny (1620) 525.
Cziubr viz Čubr.
Czoupal Jan, „hlásný" řezn. cechu v Praze (1617) 114.
Czypsar Michal, švec v St. m. P. (1562) 196.

Čabeličtí ze Soutic 56.
Čachotín, křtitelnice 485.
čaloúny malované 526; srv. kortyny.
čapraky 236.
čarování 291, 404.
Čáslav 8, 50, 240, 248, 305, 312, 335, 430; kancionál 502, 536; kostel 471; stavby 452; viz Bystřický, Havel hřebenář.
Častolovice 34.
častování 373; viz hodokvasy, pitky.
Čech Bartoloměj, mlynář praž. (1670) 226.
České království, koruna, země 8, 37—41, 43, 44, 50, 57, 69, 71, 91, 92, 97, 140, 161, 193, 198, 212—215, 227, 251, 252, 260, 288, 291, 293, 315, 356, 416, 425, 443, 453, 459—490, 494—510, 515, 516, 540, 543, 544, 555, 558, 560, 574, 585, 595; Češi, čeští pracovníci 304, 305, 379, 411, 412, 414, 420, 428, 429, 445—447, 462—465, 480, 498, 503, 505, 510, 517, 522, 541, 547, 548, 551, 570, 574; čeština, český jazyk 192, 201, 202, 324, 485, 504, 536, 562, 570, 576, 580, 594; česká renesance viz renesance; čeští vladaři (kníž., král., cís.) viz Fridrich, Boleslav, Ferdinand, Jan, Jiří, Josef, Karel, Konrád, Ladislav, Leopold, Libuše, Marie Teresie, Matiáš, Mnata, Přemysl, Rudolf, Spytihněv, Václav, Vladislav, Vratislav, Zikmund.
Čejz viz Czeyz.
čechle 417, 418.
čeládka, čeleď 5, 7, 8, 16, 22, 23, 27, 39, 40, 41, 43, 45—47, 53, 54, 69, 89, 137, 139—141, 149, 158, 165, 181, 186, 187, 189, 256, 266, 270, 271, 273, 276, 308, 318, 325, 328, 342, 356, 374, 375—378, 381, 389, 391, 397—399, 400, 403, 412, 417, 418, 421, 427, 428, 431—434, 593; srv. tovaryš, učedník.
čepce 486, 546; perlové 201.
čepice 115, 294.
Čepl Bartol., souk. v Jihlavě (1607) 153.
Čermák, cechmistr kožišn. v Praze (1549) 260; Č. Jiří, hrnčíř v Turnově (1586) 158; Č. Petr, krejčí v St. m. P. (1586) 302, 303.
čerň tiskařská 539, 563, 569, 580, 583.
Černín z Chudenic Heřman, hejtman pražský (1622) 164.
Černošice 160.
Černý Jan „Herbář", tisk (1517) 544; Č. Jiří viz Nigrin. — Černá věž na hradě Praž. 531.
„čert", nadávka 183; viz ďábel.
Červená Řečice viz Řečice; „červená" středa 374.
Červenka, cechm. tkalc. v Humpolci 180.
čest řemesla, cechovní 10, 22, 152, 157, 173, 181, 191, 203—205, 224, 240—245, 253, 281—292, 314, 328, 331, 417, 427, 429, 437.
Češpivo, soused v Litoměřicích (1544) 287.
Čimelice, malba 496.
čistota 129, 240, 331, 398, 407; čištění 322, 398, 537.
číše 212, 219.
Čížek, švec v St. m. P. (1568) 112; Č. Ondřej, knihař v N. m. P. (1621) 599.
Človíček, nožíř v Praze (1547) 58.
„čtveráci" 332.
čuba jehenčí 365.
Čubr (Cziubr) Václav, cechm. malíř. v Praze (1588) 182.

ďábel 145; ď-a vymítání 498, „ď., čert", nadávka 183; ď. v umění 529, 519, 546, 553; ď. zelený na obrazech 511.
Dačický Jiří, knihtiskař praž. (1554 až 1590) 559, 585; syn jeho Jan Otmar, knihtiskař (1590) 585, 586, 592; D. z Heslova Mikuláš, kronikář 430, 431, 433, 434, 464, 582.
dalmatika 214.
damašek 123, 151.
daně viz berně.

Daniel (bibl.), v umění 504, 514; D., formšnejdr v P. (1559) 550; D., krejčí v N. m. P. (1578) 550.
„daňk", díky obecní 88.
Dánsko 22.
„darebozvyky" 336.
Darmotlach, tovaryš v Nymburce (1563) 395.
dary 99, 111, 115—116, 224, 293, 370, 381 382.
David (bibl.), v umění 505, 566; D., tovar. ševc. v Nymburce (1564) 411; D. Šimon, švec v St. m. P. (1568) 112.
dcery mistrské 232, 239—241, 243, 244, 247—253, 275, 276, 283, 308, 311, 401, 402, 405, 406, 427.
Děčín, knihovna kníž. 583.
dědičný pán viz vrchnost.
dědiny cechovní 105, 106.
Dejmek, řezník praž. (1617) 398.
děkan 137, viz Chrudim, Louny, Domažlice; děkanství v Sušici 452.
dekorativní kusy v umění 442, 448, 449, 452, 455, 458, 463, 465, 466, 469, 470, 474, 475, 477, 483, 487, 493, 494, 503, 507, 508, 515, 517, 549, 550, 552, 554, 555, 560, 600.
dekrety císařské 68—70, 72, 73, 78, 81, 92, 132, 418, 492; úřední 435.
děla 165.
dělníci viz tovaryši.
Delf Christian viz Andrichomius.
denunciace 135, 328, 417, 423, 586.
desátky domovní, požární, desátníci v Praze 88, 428, 430.
„Deset figur patriarchů" tisk praž. (1580) 556.
desky knižní 599—603; d. řezané k tisku 540; d., plotny ryjecké 563.
děti řemeslnické 10, 63, 283, 284, 298, 307, 313, 342, 346, 381, 396, 397, 400, 401, 487; d. v umění 486, 487, 509—513, 519, 534, 549, 551, 582, 595; dětský slabikář 588.
děvečky 240, 241, 382; d-a posedlá 584.
„Diadoch" viz Paprocký.
diamant 212; d-ový relief 485; d-ová rustika 457.
z Dietrichštejna 466.
Dietterlein, architekt ve Štrasburce 465, 470 (1591).
Dikastus Jiří, kněz 592.
dílna, verkštat, verštat 23, 129, 137, 140, 149, 191, 220, 247, 253, 258, 270, 275, 276, 279, 313, 314, 318—320, 331, 340, 346, 349, 351, 355—357, 367, 375, 376, 396, 398, 402, 405, 406, 411, 419, 420, 427, 428, 430, 499, 502, 533, 563, 570, 603.
direktoři stavovští (1547) 194; (1618 až 1620) 68, 76, 492.
Diviš Jan, řezník malostranský (1578) 142.
dívky, panny 241—245, 247, 329, 381, 408, 409, 486, 487, 511, 512, 525, 560, 592.
Dlask, krejčí v Praze (1547) 58.
dláto dřevorytcovo 538.
dluhy, dlužení, dlužníci 74, 92, 99, 104, 109, 110, 113, 123—126, 134, 138, 144, 152, 206, 234, 246, 249, 261, 277, 279, 280, 299, 322, 336, 356, 365, 385, 474, 475, 577, 593, 594, 596, 597, viz i půjčky; d. královské 68.
doba pracovní 321, 322, 340, 345, 357, 358, 372—375, 397, 416, 426, 427, 429, 479.
„dobrá noc" 352, 353; d. vůle 347; d. zdání mlynářská 161, 162; dobré obecné 110; „dobrý" pondělek viz modrý; „dobří" lidé 50, 329, 394, 407.
Dobřenský Václav „Pobožné rozjímání (?)", tisk praž. 557; Sborník tisků (nyní na Strahově) 555 až 557, 559, 560, 583—585, 587 až 589, 592.
dobrodiní 108—111, 115, 116, 281.
Dobřany 160.
Dobroměřice u Loun 452.
Dobrovice 26.
dobytek, dobytka honění 8, 10, 35, 70, 73, 84, 85, 87, 98, 104, 110, 128, 148, 149, 205, 265—268, 285, 299, 357, 394, 398, 403; viz bití, Uhry.
dohled nad cechem 6, viz cechmistři.
doktorský šat 214.
doly viz hory.
Dolánky u Roudnice, kazatelna a křtitelna 484, 485.
domácí páni 164; d. pořádek, řád 313, 397; d. snesení cechovní 174, 175, 195, 233, 258, 264, 266, 269, 271, 280, 322, 392.
Domažlice 5, 13, 50, 79, 298, 361; konšelé 5; děkan 560. — Domažlický, měšť. v Chrudimi, epitaf (1619) 529.

domy 11, 25, 50, 104, 109, 126, 142, 164, 236, 237, 262, 268, 273, 279, 282, 285, 301, 305, 307, 313, 320, 343, 353, 395, 396, 401, 402, 405, 409, 589, 595; stavby domů 441, 443, 446—448, 451, 452, 454 až 457, 459, 461—463, 466—470, 474, 476—479; malby v domech 498, 504, 505, 514, 519, 522—526; d. panské, paláce v městech 11, 33, 342, 343, 434, 455—457, 460, 469, 536, 550, 552.
Donátova grammatika, d-ové písmo 587.
z Donína 487.
„dopíjená" při zápise učedníkově 317.
dopisy cechovní 100, 101.
Dorota, mlynářka v P. (1581) 287; D. „od prstena", zakladatelka fundace v P. (1434) 276; D., šenkéřka „u Jandů" v P. (1592) 304.
dorské motivy v renesanci 458, 484, 486.
dosazování tovaryšů, posazování 22.
„dospělí" tovaryši 342.
Doubravice na Moravě 231.
douškání, doušky, nadoušky, slavnost v pond. po sv. Trojici 408.
drábi viz biřici.
Drahomíra, kněžna česká, v malbě 467.
drahota 59—61, 66, 68—73, 84, 92, 98, 111, 130, 142, 219, 262, 264, 268, 278, 320, 358, 361, 368, 428, 597; drahotní řády 68—73.
drátníci 23.
Drážďany v Sasku 119, 328, 353, 426, 589.
z Dražice viz Žipanský.
dřevo, dříví 72, 88, 184, 217, 261, 272, 286, 297, 363, 364, 398; malba na dřevě viz tabule; dřevo k řezbě a tisku 487, 538, 588; dřevěná architektura 217, 449, 454, 460, 469; d. kazatelny 484; d. litery a desky tiskařské 568; dřevoryt 448, 463, 493, 495, 499, 500, 505, 506, 538—564, 565, 568, 572, 581, 589; dřevorytci viz rytci, xylograf.
„dříz" nadávka 296.
drobnomalby viz miniatury.
drštky 111.
družiny literátské viz literáti.
drvoštěpové 363.
dryáčníci 21.
„držení" o cechu (úcta) 46, 347, 350.
Dub pod Ještědem 118, 133, 146, 156, 177, 216, 229, 230, 235, 245, 251, 262, 315, 316, 330; viz Vocelka.
Dubánek Chval, tiskař na Vilémově (1521) 546, 573.
dubové lišty 27.
duchovní, kněží, círk. správci 11, 56, 78, 105, 114, 115, 118, 142, 174, 175, 243, 244, 280, 281, 335, 402, 472; v malbě a rytbě 496, 508, 543, 545, 551; d. šat, kněžský 214.
sv. Ducha den 367; kostel v St. m. P. 302; obraz viz Trojice; ulice viz Praha.
Duchoslav z Libína Jan, primas v Hradci Král. (1615), manž. Libuše 54.
dukáty 53, 419, 591.
„důkladné", taxa při odvolání soudním 155.
Dürer Albrecht, něm. malíř a rytec (1471—1528), jeho díla a vliv 310, 448, 494, 496, 497, 499, 500, 544, 545, 564, 565.
dvéře 25, 217, 256, 303, 304, 398, 419; vlaské 442, 450, 451.
dvojcechy 27—32.
dvojjazyčnost v řemesle 67.
dvorský viz dvůr.
Dvůr Králové 83.
dvůr královský 11, 28, 75, 76, 86, 193, 497, 517—522, 528; dvořané 75, 86, viz maršálek. — dvorští: antikvář viz Strada; kaplan 280; řemeslníci 11, 75—77 (bradýři 191, krejčí, truhláři, 33, 76, 77, zlatníci viz Formaid, Hieze, Strada); d. umělci 75; dvorští architekti 479, 481; viz malíři 504, 516—522, 523, 529 534, viz malíři; dvor. rytci 564—568, viz Kilián, Isselburgh, Sadeler; d. řezbáři viz Pfof; d. zpěvaci 304; dvory městské 87, panské 11; d. v renes. stavbách 455, 457, 459, 460, 466. — Dvorský j. Žežhule Martin, tov. pokryvač. v P. 333; D. Jan, mydlář v Chrudimi (1597) 337. — dvory panské 11.
„u dvou zlatých medvídků", dům v St. m. P. 466.
Dyller, soukenník praž. (1608) 524.
dynchéři 456.
Dyttenhofer Ambrož, truhlář v P. (1612) 75.

džbány cechovní 99, 180, 181.
džbery 227, 229.

Eckenperger, Ekenperger Jindřich († 1612), malíř praž. 523, 528, 534.
Egidius z Antorfu, zlatn. tovar. praž. (1580) 415.
egoismus hospodářský 4, viz zhoršení cechovní.
Eleonora císařovna, podobizna 527.
Eliáš Martin, kruhař praž. (1578) 349, 350.
sv. Eligia kaple v Praze 105.
ellipsy v renes. umění 453, 476.
emancipace od Prahy, cechů venkovských 41, 51; venkova od měst 13—17.
Emausy v Praze 114.
empora viz kruchta.
Endres kloboučník, rychtář kutnohorský (1564) 432.
Engadin ve Švýcarsku 444.
Enoch, krejčí v N. m. P. (1578) 302.
epištoly tištěné 574.
epitafy plastické a malované 483, 486, 487, 489, 497, 498, 504, 510, 511, 518, 519, 525, 528, 529, 535; básně úmrtní 557, 559, 560, 582, 585, 589, 591.
Erasmus Rotterdamský 573, 601; „O hotovení se k smrti" tisk praž. (1563) 551; „Tanec smrti" (přel. Sixt) 581.
erby 51, 53, 57, 117, 119, 120, 172, 173, 181, 212, 296, 297, 380, 409, 467, 484, 485, 488, 508, 510, 514, 526, 529—532, 534, 536, 541, 544, 546—548, 552—558, 560, 565, 579, 601; erbovní měšťané 500, 529.
Erhart, platnéř v St. m. P. (1555) 141.
Erl viz Jager.
Erlewain, rychtář na Hradčanech (1598) 341.
Ešic Ambrož, mečíř na Hradčanech (1577) 75.
ethické cíle řemes. cechů 4—6.
Etna na obrázku 555.
Eusebius „Historie církevní", tisk praž. (1594) 570.
Eva (bibl.) v umění 459, 463, 514, 546, 551.
evangelia tištěná 579, 588.
evangelíci viz protestanti; ev. písně 406.
evangelisté v umění 463, 484, 485, 535, 546, 557, 603.
Evropa, mapa 515; „E." mědiryt 554, 579.
z Eyseru Ferdinand, malíř v M. m. P. (1602—1604) 528, 533.
ex libris 565.
Ezopovy Fabule, nejstar. obráz. tisk český (1488) 540; polské 558.

fabrická výroba 436.
façada, fronta, průčelí 447, 455, 457, 459, 465.
falckrabí Rýnský Arnošt, pán na Kostelci n. Orl. 62; viz Fridrich.
faleš, podvody, podskoky, šizení 33, 131, 139, 149, 150, 153, 155, 203, 261, 262, 264, 288, 289, 290, 328, 425, 477.
falkmistr arciknížecí 414.
Falk Hanuš, kupec praž. († 1587) 515.
Faltyn, mečíř. tovar. v P. (1570) 426; F., zedník vlas. v P. (1573), opravovatel kaple Betlémské 474.
fakule, svíce na holích 121, 133, 308, 415; f. cechovní 100.
Fama, bohyně pověsti, v malbě 518.
fara, farář 105, 115, 174; viz města.
Farkaš, kožešník v Praze 58.
Faun, bůh ant., v umění 488.
fedrování 36, 40—42, 84, 197, 257, 275, 278, 346—348, 351, 392, 396, 421.
fecht, fechtýř viz šermíři.
z Feldu Zeno, malíř v M. m. P. (1615) 528.
Fels, dvorský truhlář v Praze (1619) 76.
Felix, mlynář v Budějovicích (1556) 160.
„femberk", (pfenigwerk), mzda kusová 368, 369.
Fenák Matěj, řezník v N. m. P. (1619) 146.
Ferdinand I., král Český, císař Římský 8, 12, 27, 31, 40, 49, 56, 57—60, 61—70, 74, 78, 88, 121, 135, 137, 150, 161, 192, 239, 280, 410, 416, 432, 442, 459, 481, 483, 487, 489, 495, 497, 500, 549, 583, 586, 594; podobizna 534, 546, 601; F. II. 215, 490, 526, 592; F. III. 36, 228. — F. arcikníže, syn F-a I. 61, 63, 70, 154, 155, 361, 364, 410, 417, 418, 420, 423, 432, 464, 495, 510, 550, 551.
fermežování 259, 492, 499, 531, 588.
Ferro Jan Bapt., vlas. dvorský malíř v P. (1539—1563) 501, 533.

z Ferrolu Benedikt, vlas. architekt ve Stříbře (1560) 482.
ferule (kopejtko, rychlík) 99, 153, 167, 335, 391.
Ferus viz Wild.
festony viz věnce.
Fetr, Fetter j. Veselý Ondřej, koželuh v Praze (1596) 185—187, 241, 242.
Fifka (Fürfka) Kašpar, měšťan kutnohorský (1578), zakl. fundace 108, 109.
figurální práce v umění 180, 181, 456—460, 466, 467, 483—486, 493—496, 498—515, 517, 521, 523—527, 533, 535, 542, 546, 547, 549, 553, 554, 556, 557, 559—561, 587.
Fikar Tobiáš, cechm. knihař. praž. (1610—1612) 188, 189, 599, 603.
filec tovaryšský, ranec, tlumok 86, 113, 340, 342, 344, 347, 349, 414, 430.
finance cechovní 102—112, 183; královské 68; finanční politika měst 86—89.
Finiquerra, zlatník (1458), vynálezce mědirytiny 563.
Fink, soused praž. (1579) 305.
fiskus 63, 81; viz konfiskace, složení díla.
Fišer Adam z Augšburka, učeň malířský (1574) 319; F. Volf, zámečník v St. m. P. (1561) 220.
Flamové viz Nizozemci.
flekýři punčoch 7, 20, 23.
Fletzel, karetník něm. v Praze (1606) 531.
Florián, učeň, potom malíř (1529 až 1569) 320; F., vlas. malíř (1546 až 1556) 456, 495.
Flötner Petr, umělec v Norimberce († 1546) 507, 549.
Florencie, fl. umění 450, 469, 533.
folkování 157, 251, 327.
Fontin Klatovský, měšť. v Chrudimi, epitaf 529.
Formaid, cís. zlatník (1605) 404.
Forman Jakub, soused lounský (1620) 413.
formani, vozkové 88, 399; formanské kytle, norberčice 214.
formule 4, 112, 144, 161, 196, 202, 312—314, 329—334, 336, 356; f. přísežné 97.
formy knihtiskařské 328, 538, 550, 568, 569, 575, 587—590, 592; f. na marcipán, řezané 488; formšnajdı viz Daniel, Nerlich.
Fortuna, bohyně, v obrazech 514, 523.
„Fortunatus", román, tisk (1561) 579.
Fouknar, advokát (1564) 204.
fraktura (písmo) 485, 577; srv. švabach.
frančtí malíři viz Beham, Dürer.
Francie, Francouzi 16, 22, 58, 62, 82, 197, 210, 224, 245, 274, 312, 323, 340, 416, 435, 436, 459, 482, 505, 506, 513, 514, 517, 518, 525; tisk 540, 563, 568, 570, 572, 575, 592, 601; Francouzi v Čechách 77, 517; viz Petit; F-ský král 513, viz František, Karel, Ludvík; královna 513, viz Marie Antoinette; viz Lyon, Paříž.
francle 236.
Frankfurt nad Moh. 554, 560, 582, 583, 592; viz Beham, Heyden, Kamerarius.
František I., král Francouzský 58, 601; „na Františku" v Praze 135.
Františkáni v Plzni 498; v Praze 402.
„Frantova práva", tisk (1518) 544.
frčky, hra 394.
freimeister viz osvobozený.
fresky 459, 498, 504, 515, 516, 519, 531, 532, 535.
Frey Hanuš, papírník v Libni 505, 595—597.
Fricek, řezn. tovaryš v Hoře K. (1564) 204.
Fridıich Falcký, král 294.
fris 217, 447.
Frisek Jiřík z Zbraslavic, řezník v K. Hoře (1653) 285.
fronta viz façada.
Froben Jan (1491—1516), knihtiskař basilejsky 572, 573, 575.
Fryč, Frydš Jan, stoličkář v P. (1560) 47, 259.
Frydlant, zámek 469.
Fugeral Vincenc, vlas. architekt v Budějovicích (1549—1577) 464, 476
fundace 276, 281; mlýnů 162.
Fuňka z Olivetu Jiří, sekretář komory (1592) 554.
funus, pro funere viz pohřeb.
z Fürstenberka hrabě (1605) 404.
fůry 273.
fušaři viz stolíři.

futro 92.
Fürfka viz Fifka.

Gabriel, malíř v J. Hradci (1571) 535.
gallerie 457, 464.
Gaulrapp Erhart, dvor. malíř (1573) 75.
Gec, Gecz, Getz Jan, něm. krejč. tovaryš v Praze (1564—1565) 290, 402.
Gelderová, vdova v Trutnově (1612) 323.
generální sněm 72.
genry v umění 460, 463, 502, 506, 508, 510, 520, 524, 530.
Gens, dvorský krejčí v Praze (1619) 77.
Gepfner Eliáš, pekař koláčů v Budějovicích (1605) 77.
„germanická" řeč 241, viz německý jazyk.
germanisace viz poněmčování.
z Gerštorfu Jiří, podkomoří (1550) 209.
Ginperk, tovar. konvář. v P. (1568) 420.
Ginter Mates, mosazník v St. m. P. (1609) 602, 603.
Giocondo (1511), vydavatel předloh architektonických 444.
glejtovní lidé 81.
glidmoni, glidmužíci, modely malířské 533.
Gloker, Glokner viz Klugar.
gnadenmeister 74.
gobeliny viz koberce.
Goliáš (bibl.) v umění 505; G., tovaryš klobouč. v P. (1554) 244; G. Vavřinec, sladovník v Želez. ul. v St. m. P. 505.
Goldberg ve Slezsku 533.
Goltzius Jindřich (1558—1617), niz. malíř a ryjec 506, 563.
Goos, hollandský mědirytec (1627) 561.
Gossaert Jan, nizoz. malíř († 1541) 502.
Gotha, město něm. 514.
gotika 441—452, 454, 455, 457, 458, 463, 470—478, 483, 493, 495, 501, 504, 540, 542, 543, 550, 570, 572, 573, 580, 600.
graduály 499; chrudimský 498, 503, 509; litomyšlský 507, 536; kaňkovský 536, 537; královéhradecký 507, 536; turnovský 536.
Graffer Havel, malíř praž. (1586 až 1614) 535.
grafika 538—600.
grammatika 579, 587, viz Donát.
z Granova Jakub, úředník ungeltní v St. m. P. 458.
Graphaeus Jan Bapt. z Antdorfu, nizoz. malíř v N. m. P. (1587 až 1601) 507, 528.
gratulační tisky 557, 560, 565, 584, 585, 587, 593, 595.
Grecar Jan, mečíř v Hradci Kr. (1605) 44.
z Grejfenberka viz Albin.
Griespek viz Gryspek.
Grisonsko ve Švýcarech 442, 444.
„Grobian" 332.
Grolier J. († 1565) knihař v Miláně 601, 603.
grunty 104, 275, 296, 480; g-ovní peníze na domích 105.
Grygnar Eliáš, mlyn. tovar. v N. m. P. (1601) 404.
Gryspek z Gryspachu Florian, na Kaceřově a Nelahozevsi (1562) 287, 456.
Guarinoni, lékař, „Grewel der Verwüstung" 479, 523, 524, 534.
gubernátor viz Liechtenstein.
Günther, knihtiskař v Prostějově (Mor.) 576.
guirlandy viz věnce.
Guttenberg, vynálezce knihtisku 569.
gymnasium staré v Písku 462.

Habrkovice 160.
Habsburský rod 493, v obr. 559; viz císař, král.
Had Jan Kantor, knihtiskař v P. (1536) 547, 573, 584; H. z Proseče Pavel, měšť. v P. (1609) 414.
hádky 24, 32, 57, 82, 140, 144, 147, 181, 182, 185, 188, 189, 298, 299, 317, 395, 398, 401, 412, 414, 419; h. o víru 499.
hadrunk viz vády.
Hahn, dřevorytec v Mohuči (1467) 539; H., tiskař v Římě (1476) 572.
de Hailbrun František, knihtiskař v Benátkách VI. (1480) 539.
Hain Jiří, zámečník v Praze (1581) 74.
Hájek Burjan, soukeník praž. 141; H. z Hájku Tadeáš dr., astronom, překl. Matthiolova „Herbáře" (1563) 549, 582, 586; H. z Libočan

Václav, „Kronika česká" (1541) 48, 116, 547, 555, 573.
halapartny 121, 122.
hanba cechu, městu 86, 150, 154, 252, 290, 322, 427; „hanebné" dílo, stavění šibenice 285.
„hampejzů" dělání 89.
Handelius (Kohoutek) Jakub, Slovinec, hudeb. skladatel v Praze († 1591) 557, 589.
Handl, šmukýř v P. (1559) 155.
Handsch dr., něm. překladatel „Herbáře" (1563) 550.
handlíři 85, 262; h. dobytkem 73 viz dobytek.
Hanek, řezník v P. (1598) 31.
hanění, hanlivé řeči 10, 36, 50, 75, 76, 131, 140, 145, 146, 157, 176, 185, 186, 190, 204, 281, 300—302, 327, 391, 393, 395, 417, 424.
Hanl, krejčí olomoucký (?) 280.
Hannover v Německu 534.
Hans Sachs, veršovec německý (1530) 556.
Hanzl, řezn. tovar. praž. (1617) 398.
z Harachu Arnošt, arcibiskup pražský 68.
Harant z Polžic a na Pecce Krištof (1595—1621), autor „Putování" (Pouť do sv. země, 1608) 532, 555, 584, 594.
Harovník Jan, knihař v N. m. P. (1597) 329, 599.
Hartman Bartl, truhlář v Praze (1559) 61.
hasičské zřízení v Praze 88.
Hasman, soused lounský (1620) 299, 300.
hašení ohně 409.
hašpléři 430, 432.
sv. Haštala kostel v P. 402, 409.
Haugvic z Biskupic Jindřich (1572) 279.
Haunšilt z Firštnfeldu Jiří, stud. mediciny v Pavii 413.
Hauser, mlynář v Brandýse n. L. (1594) 160.
hausknechti v hospodách 69.
Hautin, franc. vynálezce not. tisku (1525) 572.
Havel; sv. Havla den 362, 374; kostel v St. m. P. 502, kancionál 508, škola 150. — H., hřebenář v Čáslavi (1541) 305; H., řezn. tovaryš v St. m. P. (1538) 409.
Havlík z Varvažova 108.
Havík Jiřík, tkadlec v Chocni (1608) 277.
havíři viz horníci.
Hazly, m. v Rak. Hor. 346.
z Hazmburka viz Zajíc.
hazuky selské 214.
hedbáví 151, 323, 564.
Hefnarová Hedvika, měšťanka v N. m. P. (1605) 108.
Hegner Jan, cís. rychtář v M. m. P. (1620) 293.
Heidelberg v Německu, zámek 489; viz Colin.
Heintz Josef († 1609), něm. dvor. malíř v Praze 516, 520, 567.
hejtman král. hradu v Praze 586; v městě 61, 65, 76, 203, 247, 422, 428, viz Černín, Lobkovic; na Brandýse 15; h. panský v Horažďovicích 111; na Krumlově viz ze Slatinky; v Pardubicích 16; rožmberský 16; „hejtmané", cechmistři kočí a šermířů 93, 127.
helféř viz tovaryš roční.
helm, lebka, přilba 212, 121, 165; helmice na věžích, lucerny 464.
Helmův mlýn v P. 150, 379, 468, 469; „u Helmů" dům řezníků praž. 104.
Helmreich, kartnéř z Norimberka v St. m. P. (1546) 500.
Helt z Kementu Zikmund, král. místokancléř (1562) 288.
Hendrych, bradýř ze Šmerhova v Praze (1560) 283.
Herkules (ant.) v umění 463, 504, 520.
Heřmanův Městec viz Městec Heřmanův.
hermy v umění 466.
Hes, stolíř krejč. v P. 135; H. řezn. tovaryš v Chrudimi (1588) 205.
Heselius Simeon, měšťan a písař radní v N. m. P. (1670) 226.
hesla řemeslnická na vandru 336.
Herold, spis. knihy „Ursprung der Städte" (1657) 292.
Herynk, krejčí v St. m. P. (1610) 184.
van der Heyden Jakub, niz. ryjec ve Frankfurtě n. M. (1570—1640) 566.
Heydlar, cechmistr kotlář. v N. m. P. (1567) 183.
Hidant, něm. tovar. tobolář. (1588) 414.
Hieze Vilibald, dvor. zlatník (1588) 373.
„historie", hist. scény v umění 459, 489, 501, 523, 544, 545.
hišpanská kápě 214.

Hladík, cechm. tkalc. v Humpolci 180.
„hlásný", hlídač masných krámů 114, 143.
hlasování v cechu, potaz, kazka, přímluvy, zdání 144, 176—179, 189, 388, 389.
„hlavatka", sekera mlýnská 342.
hlavice sloupové 454, 458, 467.
hlavní, „hlavnější" schůze (= valná hromada cechovní) 54, 166, 182, 189, 194; „h." škola šermířská, produkce 296.
hlazené dílo 492.
hledání práce 343—348, viz šikování.
hlídání masných krámů 114, viz „hlásný"; h. nemocných 113, 281, 331, 383, 406.
hlína, hliníci 482; na hliněných deskách malba 532; hliniště 12; hlinka žlutá 533.
Hlinsko 364, 386.
Hlizov ves 160.
Hložek Jiří, hrnčíř v Turnově (1595) 183.
Hlubocky, krejčí praž. (1573), ochránce č. bratří 293.
hnaní vody městské 87.
Hnát, mlynář (1564) 161.
hněvy 12, 13, 28, 158, 176, 185, 301—304, 399, 411—413.
hoblíky knihařské 599.
Hodějovský z Hodějova Jan; ex libris 565.
hodináři 25, 29, 74, 188, 198, 200, 211, 258, 299, 320, 345, 347, 348, 365, 368, 398; hodiny schůze 168, 170, 172; h. (stroj), orloj, velké a malé 25, 259, 534; h. sypací 169, 380, 386; h. české 373, 386; h. německé 345, 373, 386, 397; viz orloj.
Hoefnagl, Jakub († 1630) a Jiří († 1601) z Nizoz., dvor. miniaturisté v Praze 521.
Hofman, dvor. malíř v Praze (1585) 534.
hodokvasy, častování, pankety, svačiny 96, 116, 117, 158, 179, 180, 189, 228, 273, 283, 373, 426, 427.
hofmistr královský 57, 76, 187, 432; viz z Lobkovic, z Valdštejna.
Hofreytr, tovar. konvář. praž. (1560) 420.
hofrychtéř 111; Mikeš z Loun (1509) 286.
hojení z ran 300, 301, 304, 305, 323—325, 353, 365, 413, 414.
hokynáři 69.
hokyně 9, 70.
Holbein Jan, ml. († 1543), něm. malíř a rytec (Rej smrti) 495, 545, 551, 573.
Holček Jan, soused v Úpohlavech (1540) 284.
Holian, tovar. souk. v St. m. P. (1564) 396.
Holinka, švec turnovský (1597) 141.
Holl Egidius, tov. knihař. v St. m. P. (1605) 413.
Hollandsko viz Nizozemí.
Hollar Václav, ryjec (1607—1677) 564.
Holofernes (bibl.) v malbě 524.
Holomouc viz Olomouc.
Holoubek Melichar, nožíř z Vys. Mýta v Praze (1597) 99.
Homolka, kožešník ve Vodňanech (1556) 287.
honba, v umění 504.
hončí šat 214.
Honter Jan, ryjec a kartograf (1595) v Brašově (Sedmihr.) 565.
Hop Jan, učeň knihtiskařský (1595) 328.
Hora Kutná 6, 10, 36, 37, 44, 73, 85, 87, 88, 103, 107—110, 121, 122, 129, 139, 158, 160, 169, 173, 176, 187, 193, 197, 198, 201, 204, 207, 211. 212, 230, 237, 238, 256, 280, 285, 286, 300, 311, 320, 327, 329, 335, 336, 347, 348, 351, 352, 356, 357, 365, 373, 375, 379, 381 až 383, 386, 389, 397, 399, 422, 423, 430—434; stavby 464, 480, 485; plastiky 485; malby 528; tisk 541, 556, 571; škola 469; viz sv. Barbora, Endres, Fifka, Fricek, Frisek, Jakub mlynář, Kašpar, Leipold, Mareš, Matouš kejklíř, Máslník, mincíři, Námět, Pička, Plch, Říha, Staněk, šepmistři, Špelink, Šťastný, Talácka, z Tišňova, Vlaský dvůr, Vokáček, z Vřesovic.
Horák z Milešovky 466, 486.
Horatius Eliáš, student v Kouřimi (1619) 311.
Horažďovice 104, 106, 111, 115, 117—119, 121, 125, 235, 333, 334; stavby 461, 474; hejtman 111, viz Jelínek, Karafiát, Marjánka, Ráček, Rozmarýna, Skočdopole.
Hořeňoves 95, 132, 166, 227, 267.
Hořice 201; H. u Krumlova 34, 346.
Horn, truhlář v Praze (1597) 354.

Hornemon, zlatník praž. 289.
horní města 70, 87, 160; úřad 431, 433; řád 21.
horníci, havíři 10, 21, 292, 372, 373, 382, 423, 430—434, 536, 541; vyobrazení 556.
Horský, řezník praž. (1617) 147.
Horšovský viz Týn.
hory, báně 50, 87, 160, 372—374, 399, 430—434; obraz 509; viz horní města; h. viniční viz vinice
Hosa Konráda spis „Rozmlouvání Petra s Pánem", tisk (1585) 204.
hospoda, šenk 27, 67, 69, 75, 108, 109, 156, 186, 189, 269, 295, 298, 300—307, 344, 350, 355, 376, 410, 411—414, 547; h. cechovní, herberk 7, 39, 54, 109, 117, 118, 120, 127, 142, 149, 150, 152, 164—166, 169, 173, 180, 181, 184, 314, 334, 340, 343—348, 350, 351, 356, 377, 378, 380—382, 387, 390, 391, 394, 422, 423, 426, 427, 430; h-y obnova 118; hospodský, krčmář, pan otec, pantatík 127, 153, 164 až 166, 172, 181, 301, 305, 306, 335, 344—346, 356, 378, 380, 381, 384—387, 389, 390, 393, 409, 508; hospodská, paní máti, paní máma 153, 165, 335, 381, 385. — h-ská znamení 120, viz štíty.
hospodář 5; rathouzský 306; h-ský život, cíle, politika, zápas 3—6, 13, 14, 16, 17, 27, 56, 206, 211; h-ské knihy 579.
hospodyně viz manželky.
Hospozín, kostel (z r. 1595) 476.
hosté 67, 180, 293, 300, 305, 373, 394, 417, 508.
„hostinské", přespolní členství v cechu 43, 44.
hostinští lidé viz cizinci.
Hostivařský Tomáš, majitel lod. mlýna v Praze (1603) 54.
Hostouň 267.
Hošek, mlynář v Žatci (1602) 123, 161.
Houska, koželuh v N. m. P. (1596) 186.
housky 111; h. ve znaku 165.
Hozlar Svatoň, řezník v N. m. P. (1616) 146.
hradby městské 297.
Hradčany viz Praha.
Hradec Králové 22, 42, 44, 52, 57, 61, 62, 91, 93, 109, 119, 147, 160, 166, 169, 170, 171, 176, 178, 193, 194, 198, 207, 212, 215, 221, 222, 225, 227, 230, 232, 246, 248, 252, 255, 261, 286, 296, 308, 323, 324, 337, 369, 406, 529; stavby 460, 461, 464, 470; graduál 537; kancionály 509; znak 554; tisk 561, 593; škola 461; viz Biskup, Grecar, Kleinwechter, Kleyn, konvent střelecký, Pouzdro, Šklubal, Vidlák viz Altmanová, Pouzdro, Travný Adam; primas viz Duchoslav.
Hradec Jindřichův 26, 35, 50, 55, 57, 84, 85, 94, 95, 103, 105, 110, 115, 123, 128, 158, 182, 189, 231, 238, 250, 268, 272, 289, 293, 294, 317, 327, 336, 346, 412, 428, 483; stavby 452, 461, 474; plastika 488; malby 534—537; rybník ševcovský „na Sklenářkách" 106; z Hradce páni 535, 536, 603; jich dům v Praze 453; z H. Adam (1523) 105, 250; A. nejv. purkrabí (1595) 291; viz Lanendorfarová, Gabriel, Klekar, Lorenc, Plocar, Puš, Pušanová, Smrčků, Turek, Wolfingarová.
Hradecký Jakub, malíř v N. m. P. 516; „u Hradeckých", hospoda na N. m. P. 300.
Hradiště (Mnichové) nad Jizerou 194, 238, 264.
Hrady Nové, chrám 476.
Hranice na Moravě 421.
hrách 367.
Hrbek Jan, koželuh v Chrudimi (1592) 99.
hřbitov viz krchov.
Hřebecký, kamenník na N. m. P. (1532) 101.
hřebeny 369, sítkařské 221; „u hřebene", hospoda v P. 306.
hřebenáři 7, 9, 46, 47, 112, 168, 170, 207, 229, 231, 255, 256, 260, 305, 315, 318, 320, 330, 345, 350, 369, 375, 377, 384, 414.
hřebíky, hřeby 221, 449; ve znaku 165.
Hřejpivo, tovaryš sladov. 333.
hřivny 49.
hřmoty po ulici viz výtržnosti.
z Hrobčice Jan Mikeš (1558) 288.
hrobu kopání 256.
hromady cechovní viz hlavní schůze.
hromování 184, 299, 313, 399, 400, 147, 533.
hrozby, vyhrůžky 20, 35, 37, 57, 72, 73, 84, 86, 142, 146, 155, 295, 354, 366, 375, 408, 419, 427.

hrnec 304—306, 401; hrnčíři, figuli 9, 10, 12, 13, 15, 26, 30, 41, 48, 50, 55, 62, 63, 71, 92, 110, 115, 126, 136, 139, 158, 171, 181, 183, 193, 197, 223, 225, 228, 230, 233, 248, 252, 272, 273, 295, 296, 311, 315, 318, 339, 351, 356, 364, 369, 378, 386, 396, 411, 412, 413.
Hrubeš, švec v Kouřimi (1593) 243, 244.
hrubost 279.
Hrubý z Jelení Zikmund, humanista v Basileji (od 1523) 573, 575.
Hruška Jan, zeman v službě komor. soudu (1576) 303; H., tovaryš mydl. v P. (1587) 391; H. z Března Adam (1581); epitaf rodinný 511; hruškovité formy věží 464.
hry 140, 146, 291, 299, 300, 304, 314, 350, 394, 401, 408; viz frčky, karty, kuželky, lichy, míč, zábavy.
Hubáček, rukavičník praž. (1605) 209.
Hubart Jan, malíř praž. (1588) 515.
Huber z Ryzmpachu Adam, „Apatyka", tisk praž. (1595) 533, 554, 583.
hudba 173, 294, 297, 306, 312; hudebníci, muzikáři 9, 48, 49, 318; viz Zykota; hud. skladatelé viz Handelius, Lasso; n. trouby 23.
hudlařství 8, 45, 302, 391.
humanistické vzdělání 479; viz Aeneas Sylvius, Balbín, Erasmus, Hodějovský, Hrubý.
Humburk Šimon, kancléř v St. m. P. (1612) 525.
humor v umění 521, 530, 551, 559.
humplíři 8, 10, 33, 136, 246, 332, 340.
Humpolec 91, 172, 180, 269; viz Hladík, Červenka, Svoboda, Šlechta, Vlašťovička.
huntéři, huntýři, menší pořádek řeznický 16, 52, 83, 87, 182, 206.
Hus Jan M., v umění 496, 525, 536, 543, 561, 586, 591, 601; H-ova „Postilla", tisk praž. (1564) 553, 581, norimb. (1563) 578; Husův kostel 529; H-ova třída v P. 453.
husité viz kališníci; husitské zbraně na náhrobku Max. I. 401.
husy 115, 227, 277, 298, 373, 376, 404, 553.
Husz Martin, knihtiskař v Lyoně (Franc.) 540.
huť kamennická 373, 479; na Hradčanech 32, 445; v Rejtě u Budějovic 445; h. sklářská ve Vesci u Buděj. 160.
Hutský Matěj od Křivoklátu, dvor. malíř (1572—1599) 234, 246, 510, 511, 513, 535; H. Šimon, malíř (1600—1607) 512, 531.
Hvězda, letohrad u Prahy 154, 442, 458, 483.
hvězdáři, astronomové 582; viz Bacháček, Hájek, Kepler, Tycho, viz astrologie.
hvízdání v ucho 300.
hvozd sladovnický 397.
Hylpart, cukrář v Praze 19.
Hync Mikuláš, cechmistr řezn. na M. Str. (1587) 185.

Charvát, cechmistr v Chrudimi 125.
chalupy rybářské 52.
Charvatce (u Roudnice), kazatelna 484.
Cheb 50, 294, 326, 505; viz Kulhánek.
Chelčický „Síť víry", tisk vilémovský (1521) 546, 573; „Výklady" (1522) 573.
chiarcscuro 459.
chirurgové 283, 304, 324, 338, 339, 342, 353, 355, 415; srv. bradýři, hojení.
Chládek, krejčí praž. (1614) 300.
chléb 9, 10, 28, 84, 85, 89, 109, 115—117, 130, 132, 142, 149, 154, 168, 211, 220, 237, 265, 345, 363, 364, 367, 397, 399, 404, 428; sazba chleba 83; pečení chleba v obci 84, 85, 142.
Chleborád Havel Mezeřičský, horník na Kaňku (1607) 433.
Chlívcova Dorota, nožířka v Praze (1540) 270.
Chlumec n. C. 14, 145, 222, 246.
Chlumín; malba 497.
chmel 129, 299.
Chmelík, koželuh v N m. P. (1588) 279.
Choceň 26, 97, 206, 209, 216, 231, 277, 281, 311, 364, 379; viz Havík.
„chod", při sukně 370.
chodby v renesanci 400.
Chodové 13, 14.
Chochomrd Havel, tkadlec v Nymburce (1583) 145.
Chomutov 116, 172, 193, 195, 198, 199, 210, 216, 231, 232, 238, 250, 311, 333, 334, 345, 377, 390, 391, 393; Chomutovská Barbora, měšt. v St. m. Praž. (1559) 502.

chor kostelní, kruchta 217, 475, 477.
Chorušice; malba na dřevě (1539) 497.
z Chotejřiny Jeremiáš, učeň apatékářský (1552) 329; viz Collín.
Chovranice, mlynář Jindřich (1567) 160.
Chrudim 8, 23, 42, 61, 64, 67, 91, 99, 118, 121, 125, 149, 191, 194, 205, 214, 225, 229, 231, 235, 245, 247, 308, 337, 471; malba 496, 512, 507, 508, 512, 529, 537; stavby: kostel sv. Kateřiny 471, škola 460; plastika 487; graduál 499, 503, 509; viz Beran, Dvorský, Fontin, Hes, Hrbek, Charvát, Lagarin, Pařízek, Radouš, Zelenka; děkan 205, 206. — Chrudim. kraj 72.
Chroboly ves (u Prachatic. 16.
z Chudenic viz Černín.
chudí, chudoba 5, 13, 51, 53, 59, 73, 75, 88, 97, 98, 103, 107—111, 115, 116, 118, 119, 125, 126, 132, 133, 135, 174, 203, 225, 231, 247, 252, 253, 257, 260, 262—266, 268, 269, 272, 274, 276—281, 316, 319, 331, 361, 396, 397, 407, 556, 591, 595; chudnutí řemesel 40.
Chvalšiny 34, 346.

illuminátoři, illuministé 227, 231, 497, 499, 500, 505, 508, 513, 519, 521, 525, 531, 536, 539, 566; viz Kantor, Ledecký, Litoměřický, Mělnický, Ornys, Petule, Pulíř, Radouš, Táborský; ill. díla viz kancionály, knihy, tisky.
illustrace viz obrázky.
impressoři, knihtiskaři, knihtlačitelé, viz knihaři, knihtisk; kočující 593.
inkunabule 539—544, 565, 570, 600.
iniciály 500, 529, 530, 539, 555, 558, 570, 573, 574, 576, 579, 580, 581, 592.
inspekce nad cechy 78, 382, 436.
instance soudní 37, 65, 131, 155.
instrukce cechovní 126; praž. hejtmana (1622) 164; královská 70, 72, 73.
Inšpruk v Tyrolsku 64, 212, 228, 237, 501 (náhrobek Max. I.).
intarsie viz vykládání.
interlokální viz cechy.
inventáře 274, 500, 507, 512, 522 až 527, 533, 572, 577, 579 587, 588, 602; i. cechovní 98—100, 121, 122.
Irland, Irsko 582.
Isák (bibl.) v malbě 524.
Isselburgh Petr (1568—1630), rytec norimberský 528, 566, 568.
Italie 442, 443, 448, 450, 486, 493, 494, 501, 506, 514, 516, 518; tisk a rytina 539, 544, 545, 563, 571, 572; viz Benátky, Certosa, Como, Etna, Florencie, Lombardie, Lugano, Malta, Milán, Modena, Padua, Pavia, Toskana; viz Vlaši.

jablečnice 523.
Jablonná (v sev. Č.) 196, 214, 231, 237, 246, 270.
Jager (Erlau) v Uhřích 69.
Jáchymov 77, 245, 373, 433, viz Wolfrum.
Jakub sv., apoštol, ochrance cechů 5, v umění 484; sv. J-a den 357. — J., mlynář v K. Hoře (1594) 160; J., mlynář v Nuslích (1567) 160; J., šenkýř v P. (1532) 253; J., cechmistr truhlář. v P. (1560) 182. — Jakubův Jan Otmar Dačický, knihtiskař praž. (od r. 1590) 585, 586.
Jan sv., v umění 496, 515, 532; sv. J-a Křt. den 374. — J. Lucemburský, král. Český (obraz) 543; J. Antonín, Vlach, architekt v Milevsku (1597) 458; J. Battista, Vlach (1568), stavitel zámku v Litomyšli 459; J. Krištof, Vlach (Hans, Vlach), architekt v P. (1611) 476, 477; J., hodinář. tovar. v P. (1564) 398; J., kolář od sv. Martina, „král ptačí" (1546) 297; J., kovář v N. m. P. (1535) 303; J., tov. ručnikář. (1559) 420.
„u Jandů", hospoda v Praze 304.
Janek, učedník truhlář. v Praze (1542) 322.
Janoušek, truhlář malostranský (1562) 101.
z Janovic Jan 297.
jarmarky 7, 9, 21, 36, 37, 40, 42, 45, 51, 88, 116, 117, 121, 256, 264, 265, 268, 304, 322, 355, 391, 403, 409, 417, 528, 586, 596.
Jarolím, zlatník praž. (1591) 299.
Jaroměř 286, 353, 426; viz Peřina.
jatky 68, 287, viz bití.
ječmen 300.

Jednuška Matouš, malíř v Slaném (1614) 536.
„u jednorožce" dům v Praze v St. m., 451, 470.
jehlany v renesanci 467—470, 474.
jehláři 48, 94, 127.
Jelenovic lázeň v N. m. P. 301; Jelenovský Jan a Maruše, lazebníci (1589) 158, 159; viz Vojvoda.
jelita 293.
Jelínek, řezník v N. m. P. (1617) 144; J., řezn. tovaryš v Horažďovicích 333; J. Erazim, koželuh v P., choť Mandelína 241.
Jeníček, kožešník praž. (1531) 405.
Jeník Jan, mlynář v N. m. P. (1584) 289.
Jeníkov 26.
jeptišský šat 214.
Jeronym sv., v malbě 525, 526; J., písař v P. (1565) 426.
Jerusalem, v obrázcích 515, 553, 554, 579; v tisku viz Andrichomius.
Jesenský Jan dr., rektor university praž. († 1621) 528, 531.
jesuité 105, 193, 446, 474—476, 478, 489, 525; j-ský šat 214; j-ská ulice v P. 525.
Ješek, mistr mlynář. na Nov. mlýnech v Praze (1600) 153.
Jetel, souk. tovar. v Solnici (1592) 426.
jezy 38, 114, 150, 160, 161, 269.
Ježíš, Ježíšek viz Kristus Ježíš.
Jičín 34, 166, 195, 201, 247, 316, viz Duchek.
Jičínský Jan, knihtiskař praž. (1558 až 1570) 587, 588, 593, 594; J. Jan Filoxen, syn jeho († 1591) 588.
Jidáš na obrazech 513.
jídlo 161, 227, 298, 323, 327, 331, 353, 367, 373, 377, 397, 399, 415, 589.
Jihlava 36, 37, 49, 57, 153, 213, 310, 330.
sv. Jiljí kostel v Praze 114.
Jílové; malby v kostele 516; kancionál 530.
Jindřicha sv. kostel a škola v Praze 114, 154, 450, 467. — J., hodinář v P. (1592) 299; J., mlynář z Chovranic (1567) 160; J., přísež. mlynář z Rokycan (1534) 160; J., švec praž. (1570) 300.
Jindrovský Jan, malíř praž. (1604) 533.
jircháři 23, 47, 87, 106, 113, 134, 199, 232, 263, 281, 315, 318, 381, 411; Jirchář Jiří, malíř (1605) v Polné 532.
Jiří sv., den 362, 480, obrazy 529, chrám na hradě Praž. 450, 471; J. z Poděbrad, král Č. 487, 490 543; J., barvíř koží v P. (1548) 222; J., kruhař. tovaryš v P (1578) 349, 350; J., mlynář mělnický (1567) 160; J., platnéř v St. m. P. (1555) 141.
Jírová Anna, měštka praž. (1560) 595.
jména tovaryšská 332, 333, 335.
„Jmenovatel aneb rozl. jmen oznamitel" (1764) 570.
jonské motivy v renesanci 463, 472, 473, 484.
Josef sv. na obrazích 510, 520; J. II., císař 436, 497; J., „od bílého kříže", měšťan praž. († 1605) 524.
jurisdikce nad cechem viz cechmistři.
juristé viz advokáti.
Justitia, allegorie, v umění 459, 520.

Kába Václav, učeň zvonařský (1565) 327; K. z Rybňan, místosudí král. (1613) 412.
kabát 168, 219, 282, 304, 319, 347, 392, 407, 412.
kabřinec 217.
Kaceřov, zámek Fl. Gryspeka 456.
Kacovský, mlynář v Baště u Nymburka (1594) 160.
Kačírek, švec v Litoměřicích (1584) 152.
káď 213; pivovarská 384.
Kadaň 140, 147, 197, 204, 216, 226, 232, 266, 316, 322, 377; stavby 462, 469; Kadaňský Mikuláš, postřihač v N. m. P. (1569) 28, 207; viz Kašpar, Pieler.
kaftan 215.
Kain (bibl.) v umění 459.
kající dni 67.
kalamář olověný 380.
kalendář (minuci) 382, 539 540, 558, 575, 584—586, 588, 595, 598.
kalhoty viz poctivice.
kaligrafie, krasopisectví 201, 521, v cech. artikulích 93; viz Boczkay, Šícha.
kalich 212, 219, 297, 456, 489, 490, 496.
kališníci, -ctví, husité 67, 192, 193, 476, 489, 524, 543, 544.

s kalíšem choditi 407.
Kalousové Jan, Matěj, Vít, koželuzi v N. m. P. (1596) 186.
Kaltenbrunn ves 15.
kalvinisté 494.
Kamaryt z Rovin, Václ. ml., měšť. v N. m. P. (1595) 514.
na kameně malba 532.
Kamenice Česká 80, 103, 140, 167 až 169, 171, 193, 197, 212, 226, 247, 312, 344, 357, 367, 374, 381, 386; viz Richter.
kameníci 7, 25, 30, 31, 34, 38, 44, 48, 59, 69, 88, 105, 129, 164, 169, až 171, 182, 192, 199, 203, 217, 229, 232, 233, 253, 265, 266, 273, 311, 318, 321, 343, 348, 362, 373, 392, 396, 419, 441—490, 492; viz architekti, Barbat, Bendl, Beránek, Carf, Colin, Hřebecký, Lačný, Leipolt, Radda, Spatio, Stella, Strašryba, Šimon, Vischer, Vredeman, Vries.
Kamenicki Jan z Polska, tov. kožešn. v Praze (1588) 402.
Kamenný most v Praze 52.
Kamerarius Jachym, knihtiskař ve Frankfurtě (1586) 554.
kamna 15, 223, 323, 324, 401.
Kamp Jan, praž. knihtiskař (1499) 540, 542.
kancelář královská 64, 66, 75, 76, 148, 149, 187, 203, 242, 249, 412, 419, 594; městská 97, viz konšelé; „kancelářka" soukromá 505.
kancionály 293, 496—499, 502, 507 až 509, 510, 515, 529, 530, 536, 548, 558, 574, 579, 590, 592, 598, 601, 603; v Benešově 536, čáslavský 502, 536, českobrodský 503, jilovský 530, klatovský 494, 502, kralovéhradecký 509, lounský 498, 502, mladoboleslavský 508, novoměstský 529; pražské: od sv. Havla 508, od sv. Haštala 499, malostranský 508, řeznický v N. m. 503, staroměstský 536 starom. sv. Mikuláše 499, strahovský 530, svatovítský 499, 502, týnský 502; příbramský 508, 509, rakovnický 529, sedlčanský 509, 601, stříbrský 515, 601, táborský 510, třebenický 507, unhošťský 529, vysokomýtský 509, žlutický 502; k.-ů písař viz Řezník, Sklenář, Šícha; viz illuminátoři.
kancléř královský 63; městský v St. m. P. 382, viz Humburk.
kandidát mistrství 191, 194—220, 237, 239, 240, 245, 246, 248, 254, 447, 491, 492, 566, 598.
Kandorský z Kandorské Hory Jan, purkmistr litoměřický (1584) 480.
Kaňk 10, 76, 233, 430, 432, 433; graduál 536, 537; viz Chleborád, Knol, Plzák, Stoický, Vyskočil.
kannelování viz žlábkování.
„kanon", typy tiskařské 578, 587.
kanovník viz Lamberk; kan. šat 214.
Kantor Jan Starý, illuminátor praž. († 1582) 508, 509, 598.
kápě 214, 280.
kapelník Zykota 312.
kapitál podnikatelský 236, 237, 258, 272, 277, 430; kapitalismus 430, 436.
kapitola cechovní viz schůze; k. Pražská 280, Vyšehradská 138.
kaplan dvorský 280, viz Vincenc.
kaple cechovní 114; k. pražské: arcibiskupská v paláci 532, Betlémská 107, 473; sv. Eligia 105, Martinická u sv. Víta 487, sv. Václava u sv. Víta 498, 532; Vlaská u jesuitů 476, 477, sv. Vojtěcha na hradě Praž. (1579) 475.
Kaplice 346.
Kapoun, bečvář praž. (1565) 182.
Kapr Jan, m. praž. (1581) 557.
kapucínský řád 478.
karabáč 399.
Karafiát, řezn. tovaryš v Horažďovicích 333.
karban, karty 291, 299, 332, 394, 395, 403, 500, 505, 531, 561, 565, 597; kartnéři 500, 505, 531, 533, viz Fletzel, Helmreich, Sorg, Štika, Vít.
Karban, advokát praž. 361.
Karchesius Martin, písař radní v St. m. P., „Stav. městský" (1602) 340, 594.
Karel, císař Římský: K. IV. 31, 487, 497; K. V. 58; K. VI. 46, 214; — K. IX., král Francouzský 62.
Karion Jan, „Kniha kronik", přel. B. Sobek z Kornic II. vyd. (1584) 579.
karlštejnské obrazy 510.
kárníci 342, 344, 395, 396, 422.
Karolides z Karlšperka Daniel, knihtiskař praž. (1612—1621) 343, 566, 592.
kartel (tajné srozumění, šlak) 35, 59, 69, 82, 344, 358.
kartografie viz mapy.

kartuše 172, 449, 466, 475, 487, 488, 506—508, 515, 549, 551, 554, 555, 557—559, 566, 580, 581.
karty viz karban.
karyatidy 466, 484, 549.
kasy knihtiskařské 569, 577, 587, 588.
Kašová, měštka praž. 595.
kašny 335, 487, 488, 489, 537.
Kašpar, kožišník v P. (1564) 150; K., zámečník v Kadani 1575; K. Vojtěch, soused v K. Hoře (1597) 329.
Kašpárek, měšťan plzeň. (portrét.) 498.
kat 51, 204, 205, 240, 283, 285, 287, 288, 421, 428, 432; viz popravy, právo útrpné, šibenice.
katechismus 579, 588; bratrský 574; k. polský (1543 tišt.) 572.
sv. Kateřiny kostel v Chrudimi 471; v Polné 532.
katolíci, katolické snahy 67, 97, 136, 192—194, 246, 314, 347, 471, 475, 497, 544, 545.
Kavka, kotlář. tovaryš z Opavy (1567) 183; K., mlynář v P. (1601) 284.
kázeň cechovní 7, 97.
kázaní 115, 472; kazatel cechu řeznického v P. 114; kazatelny v Dolánkách, Hoře K., Charvatcích, Miletíně, Přepeřích, Roztoklatech, Vřešťově 483—485, v Týně praž. 537; kazatelství 93.
„kazka" viz hlasování.
kbelec 5.
kejklíř Matouš v Hoře K. (1564) 432.
Kempf Jan, knihař v Krumlově (1606) 603.
Kepler Jan, hvězdář 560.
kerzenmeister, jenž svíce zapaloval 93.
Khejbler, uzdář v St. m. P. (1586) 279.
Kilian Lukáš z Augšburka, ryjec (1579—1637) 567.
Kimon, Cimon, vůdce athénský, v umění 459.
Kirchmaier (Kyrchmayer) z Reichvic, Karel († 1622), kupec a železník praž. 513, 526.
kláda (trest) 188, 299, 399; k. tesanice 306.
„kladice" ve mlýně 355.
kladí, trámoví, architrav v renesanci 454, 458, 459, 466, 467, 469, 484.
kladivo 324, 392, 401; k. knihařské 599.
Kladsko 92, 213, 275, 353, 426; obraz 524.
„klání" o děvče 408.
kláštery viz Praha; k. Teplecký (Teplá) 208, Vilémovský 545, Želivský 227, 311, 355; k-ní život 348.
Klatovy 204, 338, 565; stavby 461, 464, 472, 482; kancionál 499, 502; malba 529. — Klatovský Ondřej, „Nové knihy o počtech", II. vyd., tisk praž. (1558) 584; K. viz Aretyn, Fontin, Šíspogen.
Klaudián Mikuláš, lékař, tiskař a kartograf v Ml. Boleslavi (1518) 561.
klausury, spony vazeb 603.
Kleinwechter, knihtiskař v Hradci 561.
klejt 260.
klekání 426.
Klekar, soukenník v Jindř. Hradci 158.
klempíři 165.
Kleopatra v umění 459.
Klenovský, pekař pražský (1513) 132.
klenák 467.
klenoty cechovní viz cech; k. střelecké 297.
klenutí 216, 217, 447 (pavion), 471, 473, 475, 476, 478, 481, 532.
kleště truhlářské 322.
klevety, pomluvy 7, 30, 47, 117, 282, 313, 350, 398—400, 416, 417.
Kleyn Jiřík, zámečník v Hradci Kr. (1612) 323, 324.
klíč 30, 172, 384, falešný 328, k pokladnici 100, ve znaku cechovním 165; klíče odnětí, pokuta 149.
klih 474, 596; k-ové barvy 511.
kloboučníci 25, 26, 31, 33, 34, 36, 41, 59, 61, 64, 105, 115, 171, 177, 195, 197, 198, 226, 230, 231, 238, 243, 244, 248, 252, 259, 290, 291, 301, 311, 334, 345, 346, 348, 349, 355, 369, 379, 390, 402, 422, 429, 432.
Klobása Jan v Prachaticích (1531) 110.
klobouk 115, 122, 173, 259, 275, 319, 331, 355, 369, 392, 407, 415, 546.
Klouček, kočí praž. (1606) 157.
Klugar (Gloker, Glokner), cechmistr hodinář. v St. m. P. (1602) 188, 189.

kmotři 314.
knapi 339, 370, 379, 387, 388, 392, 396, 406, 426, 427, 429; knapkyně 275; knapské právo 346.
Knappenrecht viz tovaryšské právo.
kneblšpís, oštěp 122.
knechti viz vojen. lid.
kněží viz duchovní.
knihaři, knihvazači, knihkupci 5, 68, 78, 143, 171, 178, 179, 188, 196, 198, 232, 290, 311, 328, 329, 348, 350, 374, 376, 379, 389, 413, 595, 598—603; kn. dílo, vazba 5, 93, 599—600.
knihovny praž. 596, 600, 601; viz z Budova, Děčín, z Lipého, z Lobkovic, z Rožmberka, Strahov.
knihtisk, impressí viz tisk; kniht. práce 19, 21, 68, 77, 328, 343, 499, 500, 538—599; knihtiskaři viz Adam z Veleslavína, Bakalář, Beham, Beneda, Bergen, Dačický, Dubánek, Froben, Günther, Had, Hahn, Hailbrun, Hop, Husz, Jakubův, Jičínský, Kamerarius, Kamp, Karolides, Klaudian, Kleinwechter, Koburger, Konáč, Kopihorský, Kosořský, Kozel, Kreutzer, Krokocius, Kubeš, Landškrounský, Manutius, Melantrych, Mentelin, Montanus, Nassinger, Netolický, Nigryn, Oks, z Olivetu, Palma, Petri, Petinus, Petrle, Plantin, Plzeňský, Sedlčanský, Seligenstadt, Ses, Severýn, Sorg, Stuchs, Szarfenberk, Šuman, z Tišnova, Tomáš, Ungler, Valda.
knihy 25, 510, 513, 529, 538. až 596, 598; k. architekturní viz arch. předlohy; k. černé, hanby 141; deskové či blokové 540; illuminované viz tisky; kostelní, liturgické 113, 544; kované 380; úřední cechovní, městské 18, 20, 31, 36, 44, 53, 59, 64, 82, 91, 93, 96, 105, 111, 121, 125, 126, 134, 141, 142, 151, 157, 161, 196, 206, 208, 210, 219, 223, 227, 234, 249, 257, 261, 280, 282, 284, 289, 290, 294, 299, 300, 302, 306, 307, 311, 319, 320, 322, 329, 337, 338, 353, 362, 379, 381, 383, 396, 398, 401, 403, 404, 411, 413, 420, 463, 499; k. zpěvné viz kancionály; knih vázaní viz knihaři.
knížata čeští, v obrázcích 543, 546, 547.
Knoflíčková, řeznice praž. (1617) 147.
knoflíky 236.
Knol Jan, podruh na Kaňku (1607) 433.
Knyhayzer Jan, cechmistr ševc. v St. m. P. (1600) 100.
koberce, gobeliny; v pozadí malby 494, 512; malované 500, 526; viz špaléry; koberců tkáči 23.
Koburger Antonín, knihtiskař v Norimberce (1483) 541, 542.
Kocourek, švec v Strakonicích (1584) 284.
kočáry viz vozy kotčí.
kočí 6, 20, 30, 51, 53, 93, 97, 103, 111, 112, 113, 118, 122, 126, 127, 134, 139, 143, 157, 166, 167, 169, 170, 171, 207, 230, 234, 255, 269, 273, 282, 355, 408.
kočky, píseň o kočkách 301.
„kočkaři", přezdívka kožešníků 50.
kočující řemeslníci viz stolíři.
Kodicill z Tulechova Petr († 1589), „Vokabulář", tisk praž. (1575) 582; „Zpráva o hrozné kometě", tisk praž. (1577) 557, 559, 592.
koflíky 212, 380; k. cechovní 110, stříbrné 181.
Kohlmüller viz Kolmiller.
Kohout, kočí v Praze (1618) 126; „u kohouta zlatého", hospoda na Újezdě v Praze 302.
Kohoutek viz Handelius.
Kojetín na Moravě 169, 238, 354.
kolací viz hodokvas, svačina.
koláče 77, 265; pletené 399.
kolár 225.
koláři 4, 6, 22, 26, 32, 34, 54, 64, 71, 79, 91, 93, 110, 113, 116, 117, 118, 121, 124, 125, 139, 146, 165, 173, 180, 193, 197, 198, 222, 229, 231, 232, 238, 247, 251, 261, 266, 273, 278, 280, 311, 315, 316, 318, 326, 345, 348, 365, 375, 380, 389, 397, 414.
z Koldína Pavel Kristian „Práva městská", tisk praž. (1579), (1583), 553, 557, 582, 589, 594.
kolečka okenní 213.
kolečníci, trakařníci 51, 92, 95, 151, 165, 167, 168, 177, 198, 230, 273, 281.
koledy 111, 370, 382, 407, 426, 427.
Kolín nad Labem 110, 399, viz Brtnický; K. nad Rýnem v Něm. 319, tisk 541, 582, 583.

Kolín Samuel, advokát praž. († 1621) 526; choť jeho, travička 530.
Kolínský, cechmistr kožišn. v Praze (1549) 260.
kolky na pobíjení 99.
Kolmiller Petr, malíř v Č. Budějovicích (1597) 44.
kolo ve znaku 165.
z Kolovrat Václav (1527) 497.
koltryny viz kortyny.
Komenský Jan Amos, mapa Moravy (1627) 561.
komety, tisky o nich 557, 559, 582.
komíny 217, 269, 455; kominíci 74.
komise 118; vyšetřující 428; zemská 70—72.
komory 328, 357, 396, 402, 478, 479, 527, 536; k. varní v papírně 596; — komora král. 13, 15, 49, 68, 70, 75, 77, 362, 433, 434, 481, 514, 526, 594; k-y král. koncipista viz Peltha; sekretář viz Banno, Fuňka.
komorní města 65; viz Rakovník; k. mistři viz dvorští; k. soud 155; viz Hruška.
komorník císařský viz Lang, Rucký; k. nejvyšší 342.
kompaktáta 193.
kompasů hotovitelé 23.
komposice umělecká 447, 493, 494, 498, 501, 502, 503, 508, 511, 516, 517, 518, 547, 548, 550, 559.
komže kněžské 402.
koncesse živnostenská 434, 436, 437.
Konáč z Hodišťkova Mikuláš, knihtiskař a překladatel (1510) 542, 543, 544, 548, 574, 582; „Hořekování spravedlnosti", tisk praž. (1547) 548; viz Aeneas Sylvius.
koncipista komory české viz Peltha.
Konečný Matouš „Kniha o povinnostech křesťanských", tisk praž. (1611) 560.
koně 53, 88, 122, 134, 212, 251, 301, 408, 414, 534 (malov.), 553; obchod koni 53.
konfekty 20, 21.
„koněderci", přezdívka ševců 50.
konfiskace díla, pobrání, stavení 8, 84, 85, 107, 132, 280.
„u koníčka", dům v Třeboni 451.
konkurence viz soutěž.
Konopě, truhlář v P. (1549) 155; K. Michal, nožíř v P. (1549) 249.
konopí 260.
Konrád III., kníže Český (obr.) 546.
konsistoř katolická 67.
Koňský trh v Praze 104, 301, 470, 514.
konsoly v renesanci 455, 456, 467, 476.
konsumenti, spotřebitelé, objednatelé, zákazníci 3, 4, 5, 35, 59, 63, 68, 69, 73, 80, 90, 97, 130, 134, 138, 142, 151, 174, 269, 272—274, 278—280, 288—290, 320, 358, 365, 370, 371, 403, 404, 437, 453, 458, 478, 479, 489, 532, 582.
konšelé, rada městská, úřad městský 7, 9, 10, 13, 14, 16, 18—21, 23—26, 28, 31—33, 36, 44—51, 56, 57, 59—62, 65—67, 70, 72—74, 76 až 92, 94—98, 101, 102, 107, 109, 111, 119, 121, 122, 126, 128, 130, 132—139, 142, 145, 146, 149—153, 156—163, 173—178, 182—187, 197, 201—205, 207—210, 220, 222—224, 226, 236—238, 240 až 243, 246—249, 251—253, 257 až 259, 261, 264, 265, 267—271, 278, 284, 285, 287—289, 291, 294, 297, 299, 305, 307, 312, 323, 324, 326, 327, 329, 335—337, 341, 342, 350, 352, 354, 361, 363, 376—378, 380, 388—390, 392, 400, 401, 403, 404, 407, 409, 417—428, 430, 431, 445, 446, 454, 458, 461, 488, 550, 579, 594; konšelů obnova 79, 111.
kontrfekty, konterfeterování, portréty, podobizny: plastické, malované, ryté 76, 486, 496, 497, 503, 504, 507, 508, 510—512, 514, 518, 519, 520, 523—528, 530, 531, 534, 536, 543, 546, 547, 550, 557, 567, 568, 589, 601.
konváři, cínaři 26, 100, 154, 165, 224, 415, 420 viz Bartoloměj, Gunter.
konvent střelecký v Hradci Kr. 296.
konve, konvice 107, 111, 165, 287, 298, 302, 303, 352, 380, 390, 394; k. cechovní 99, 180, 181.
kopejtko viz ferule.
kopie 510, 551, 555, 558, 563.
Kopihorský Michal, knihtiskař v Lipsku (1602) 559, 591.
Kopp z Raumenthalu „Regiment zdraví", tisk praž. (1536) 547, 573.
Kopřiva, sladovník v Nalžovsi (1720) 332.
Korálek Ludvík, měšť praž., alchymista 515, 531.
kořalka viz pálené.
Korbel, bečvář v P. (1560) 420; K. Jan, šifař v P. (1620) 302; korbele.

korbelíky 350, 401, 413; picí kroužené 115; cechovní 99; k. kožené k hašení 88.
kordován 215, 219.
Kordule ze Sloupna Jan na Vřešťově (1615) 484.
kordy 136, 152, 168, 301, 307, 365.
koření na prodej 117, 303, 329; k., pokora, viz prosba.
Kořenská viz v Veleslavína.
korouhve, praporce cechovní 48, 120, 121, 123, 133, 137, 293, 547; korouhvičky plechové na střechách 456.
korrektoři tiskařští 570, 572, 576.
koltyny, koltryny, čalouny, záclony 223, 492, 505, 515, 588.
Koruna Jan, ostružník v N. m. P. (1561) 258; koruna malovaná 293; korunní viz královský; korunování 70, 277, 407.
kosaři 271, 279.
z Kosmačova viz Montan.
Kosořský z Kosoře Jan, knihtiskař pražský (1547) 548, 555, 573.
Kosmografie viz Münster.
Kost zámek 363.
kostel 88, 107, 115, 123, 148, 165, 192, 193, 217, 232, 243, 244, 256 286 292, 298, 313, 314, 316, 368, 382; stavby kostelů 450, 452, 453, 458, 464, 470—478, 480, 483, 484; 498, 511, 513, 516, 518, 520, 522, 525, 528, 529, 546; k. cechovní 114, 115; kostely viz stavby: Boleslav St., Brandýs, Budějovice, Čáslav, Hora Kutná, Horažďovice, Hradec, Hrady Nové, Chrudim, Jílové, Klatovy, Kostelec Černý, Louny, Miletín, Náchod, Olešnice, Pelhřimov, Písek, Polná, Praha, Rakovník, Sejčín, Slaný, Smečno, Stříbro, Tábor, Velvary, Vodňany; kostela zanedbání 140; kostelní věci 113, knihy 113, 544, matriky 200, nádoby cechovní 99, slavnosti 99, světlo 110.
Kostelec nad Černými Lesy, kostel 473, zámek 463, 473; K. nad Labem 178, 312; K. nad Orlicí 26, 34, 35, 40, 55, 62, 92, 107, 129, 172, 192, 348, 359, 370, 371, 380, 383, 385, 386.
kosti 83, kosti knihařské k hlazení 599.
Kostka Jan, švec v M. m. P. (1585) 326; kostky, kostkáři 291, 332, 394.
koš, trest na pekaře 72, 154, 427, 428.
„u Košíků", „na K." v P., hospoda v N. m. P. 301, 336.
košile 108, 306, 319, 399, 534.
košt viz ohledání.
Košťál, tov. v Nymburce (1563) 395; K. Jan, soused v P. (1561) 297.
kotce kožišnické 150, 244; pekařské 84, 130, 140, 237; soukennické 28.
kotel 114; k. ve znaku 165; kotláři 22, 165, 182.
koudel 260.
Koudelka, pekař tovaryš v Praze (1567) 208;.
koupě, nákup 35, 40, 45, 57—59, 62, 64, 65, 68, 84, 87, 104, 105, 108, 109, 129, 133, 134, 148, 174, 183, 206, 257, 260, 261—264, 267—269, 307, 394, 398, 403, 423, 424, 569.
koupání v řece 367.
Kouřim 6, 13, 65, 79, 83, 88, 89, 94, 131, 132, 138, 150, 158, 171, 175, 190, 229, 230, 241—244, 275, 311, 335, 356, 367, 372, 374, 378, 383, 384, 386; stavby 463; K-ský Jan, mlynář v P. (1591) 299; viz Horatius, Hrubeš, Trkola, Vokurka.
Koutek Jan, nožíř v St. m. P. (1580) 249; K. Matěj, tovaryš nož. v P. (1609) 395.
kování vazby 602, 603.
kováři 4, 6, 12, 21, 22, 26, 30, 32, 34, 39, 48, 54, 58, 62, 65, 72, 79, 91, 93, 103, 106, 110, 112, 113, 116, 118, 120, 125, 129, 136, 139, 152, 165, 169, 173, 176, 177, 180, 181, 193, 197, 198, 206, 210, 212, 221, 222, 232, 233, 235, 238, 247, 251, 261, 266, 269, 273, 278, 280, 290, 303, 308, 311, 315—318, 326, 327, 345, 347, 348, 355, 365, 375, 380, 383, 387, 389, 397, 405, 413, 419; k-ského díla sazba 72.
kovodělná řemesla 11, 22, 48, 71, 74, 211, 271, 349, 368, 396; viz hodináři, kováři, nožíři, ostrožníci, ručnikáři, zámečníci.
kozel 289; kozlovice, boty 219.
Kozel, cechmistr kožišnický v P. (1549) 260; K. (Caper) Jan a Jan ml., knihtiskaři v P. (od r. 1563) 556, 585, 588, 593.
Kozlovský dům ve Vel. Meziříčí na Mor. 451, 457.
kože, kůže 8, 16, 47, 48, 50, 73, 126 až 128, 151, 214, 215, 222, 257, 259, 260, 261, 262, 264, 294, 299,

300, 301, 319, 361, 406, 417 („umrlé"), 423, 424, 506, 598—603
kožebarvíři 23, 222, 399.
koželuzi 6, 8, 16, 22, 23, 35, 40, 41, 49, 59, 60, 61, 62, 65, 73, 77, 84, 87, 91, 99, 110, 111, 118, 121, 123, 125, 128, 145, 147, 150, 171, 185, 190, 193, 197, 199, 225, 226, 229, 230, 231, 232, 236, 238, 241, 248, 257, 259, 262, 264, 266, 277, 279, 284, 305, 312, 316, 318, 320, 359, 361, 362, 364, 393, 396, 405, 411, 423; ve vsích 16; k. přísežní 260; koželužské stolice 186.
kožené čalouny malované 526; korbele k hašení 88; řemeslo viz rukavičníci.
kožešiny 81, 365; v zobrazení 497, 564, 567; viz kožichy; obchod v k. 365.
kožešníci, blanaři 7, 11, 15, 18, 22 28, 31, 40, 41, 48, 50, 53, 58, 59, 62, 64, 65, 75, 78, 81, 91—93, 99, 105—110, 112, 115, 133, 134, 136, 144, 147, 150, 167, 170, 176, 178, 181, 183, 194, 198, 202, 207, 210, 214, 218, 221, 222, 225, 227, 230, 232, 234, 237, 238, 243—246, 248, 252, 256, 260, 261—263, 274, 277, 287, 288, 295, 296, 301, 311, 315, 317—320, 326, 328, 330, 334, 338, 342, 343, 348, 350, 355, 357, 364, 365, 369, 375, 376, 381, 386, 390, 393, 396, 401, 402, 403, 409, 414, 527; k. „svobodní" 11; kož. stolice 187.
kožich, blány 215, 221, 288, 306, 365, 369, 383, 406.
Kožíšek, posel cechu lazeb. v Pr. (1589) 158.
kožna, sklad kožešníků 186, 187.
krádež viz zlodějství.
kraje 39, 40, 97, Bechyňský 71, Litoměřický 72, Plzeňský 36, 41, Prachenský 72, Žatecký 36; krajské cechy 35—37; sjezdy 69.
krajina v umění 219, 220, 463, 487, 491, 494, 495, 496, 503, 506, 507, 509, 518, 520, 521, 524, 525, 526, 527, 528, 531, 534, 542, 543, 555, 562, 566.
z Krajku na Ml. Boleslavi a na Brandýse Arnošt (1531—1541) 19, 143, 471, Konrád (1541) 131; erb panský 508.
krakolce 460.
Krakov v Polsku 169, 212, 264, 278, 282, 450, 475, 480, 507, 572, 598; viz Bernardonus, Vavel.
král, král. moc, vláda 6, 20, 48, 56, 57—66, 68, 77—79, 81, 83, 88, 90, 91, 97, 130, 132, 139, 148, 152, 155, 156, 161, 173, 181, 193, 203, 240, 246, 275, 293, 384, 407, 417, 419, 421, 443, 458, 501, 510, 524, 533, 537, 543, 546, 548, 555, 582, 601; králové viz Čechy, Francie, Polsko, Uhry; král „ptačí" 297.
Králova lázeň v Praze 418.
královský viz dvůr, dvorský; dluhy 68; finance viz komora; hrobka u sv. Víta 487, 489; města viz města král.; rada 70; stavby 446, 458, 487, viz Belvedere, Brandýs, Hvězda, Pražský hrad, Přerov.
Králíček, řezník v Č. Brodě (1561) 152.
Králův dvůr v St. m. P. 294; města viz Dvůr, Městec.
kramáři 93.
krámy 28, 86, 89, 104, 157, 186, 206, 249, 255, 274, 315, 346, 398, 405; knihkupecké 579; masné 20, 67, 85, 88, 98, 113, 114, 134, 146, 186, 248, 257, 264, 267, 268, 281, 289, 409, 413; obecní 248; pekařské (kotce) 84, 130, 140, 237.
Kranach Lukáš, dvor. malíř a dřevorytec saský ve Wittenberce (1472 až 1553) 494, 528, 545.
krasopisné práce viz kaligrafie.
Kraspius jinak Pelikán Jakub, pernikář v Litomyšli (1573) 201.
kratce 112, 212.
kratochvíle viz zábavy.
Kraus Jan, soused praž. (1591) 299.
krávy 156, 183, 265.
krčmář viz hospodský.
krejčí 6, 8, 9, 11—16, 20, 22, 31, 33, 41, 42, 48, 58, 59, 61, 64, 74—77, 81, 91, 95, 98, 104, 105, 109, 110, 124, 126, 127, 135—137, 144, 145, 151, 153, 173, 179, 183 až 185, 189, 195, 198, 199, 204, 207, 209, 213, 219, 221, 224, 226, 229, 230, 231, 233, 235—238, 240, 243, 244, 247, 252, 253, 267, 268, 270, 272, 274, 275, 277, 278—280, 285, 286, 288—290, 300, 301—303, 317, 318, 320, 322, 327, 336, 343, 344, 350, 351, 354, 355, 363, 364, 366, 368, 376, 379, 382, 386, 393, 409, 413, 414, 591; k. novinníci

a vetešní 82; krejč. dům „u tří králů" v P. 105.
křen 117.
Křepelka Havel, kožišník pražský (1578) 108; K. viz Loubský.
kresba, kreslíř 494, 501, 510, 516, 530, 531, 540, 541, 544—548, 550, 552, 553, 555, 556, 558, 562, 567; tušová 531; viz model, rýsování.
„křest" tovaryšský 335, 336.
Kreutzer, knihtiskař vídeňský 583.
krchov, hřbitov 140, 406; kostely hřbitovní 474, 478.
křída 217.
křiky 185, 425, 432; noční 306, 307, 351, 414; ve schůzi 182.
Krištof, zámečník v Brandýse n. L. 18, 337.
Kristus, Ježíš, Ježíšek, v umění 219, 220, 463, 484, 487, 488, 491, 492, 496, 504, 505, 508—510, 512, 514, 515, 519, 520, 524—526, 528, 529, 532—535, 551, 553, 566, 601.
Křivoklát, sbírky 539, 542.
sv. Kříže Povýšení den 373; sv. Kříže Vel. kostel v P. 114. 382, 535.
křížovníci v Praze 502.
Krocín z Drahobejle Václav, primas v St. m. P. 488, 525.
Krok Petr, šmukýř v P. (1604) 156.
Krokocius Ondřej, tovar. impress. (1581) v P. 400.
Kromer Matouš, měšť. v P. (1605) 524.
Kroměřický Václav, tovaryš klobouč. v P. (1579) 243.
kroniky 408, viz Aen. Sylvius, Hájek, Karion, Kuthen, Schedel.
Kropáč z Krymlova, purkmistr v P. (1570) 426.
kropěnky 485.
Kroupa, bečvář v P. (1542) 301; K. řezník v Litoměřicích (1544) 287; K. Vít, kovář v Turnově (1583) 210.
krovy 88, 217, 257, 328, 472, 482; viz báně, helmice, kupole.
„krozkázaný" tovaryš 339.
křtitelnice 483, 484, 485 (v Čachotíně), 537.
kruh v renes. umění 453.
kruhaři 315, 318, 343, 344, 345, 348, 349, 353, 355.
kruchta, empora 292, 472, 473, 474; v kapli Betlémské 107; u sv. Lazara 107; u sv. Víta, viz Praha sv. Vít.
Krumlov 15, 33, 34, 35, 44, 62, 79, 95, 98, 103, 109, 133, 168, 197, 203, 213, 215, 229, 231, 232, 233, 267, 330, 346, 369, 371; hejtman viz ze Slatinky; stavby 452, 461; plastika 489, viz Bendl, Beránek, Kempf, Trnka; malba 528.
krumpíři, krumplíři 23, 24, 43, 76, 220, 319; krumplování 120.
Krupička, soused v Přešticích (1562) 414.
kružba v oknech 473, 474.
z Krymlova viz Medek.
sv. Kryšpína ostatky 99.
krytba střech 464, 482, 483.
kšaft, závět, poslední vůle 76, 106 až 110, 259, 267, 281, 322, 382, 405, 485, 488, 499, 502, 515, 529, 534, 535, 575.
Kuba, konvář praž. (1579) 415.
kuběny 290.
Kubeš, knihtiskař praž. (1541) 547, 573.
kuchaři 273, 276, 277; kuchařky 276, 328, 329, 336, 401, 402.
Kuchařův Jan, řezník turnovský (1599) 267.
kuchyník viz Špalek.
kuchyňky 88.
Kukla Jan, kožišník v P. (1578) 108.
kukly bakalářské a selské 214.
Kulhánek, kožišn., cechmistr v P. (1549) 260; K. měšťan v Chebu, (1541) 326; K. nožíř. tovaryš v P. (1559) 307; K. řezník v N. m. P. (1617) 144, 148; K. Vavřinec, ručnikář v P. (1509) 327.
Kulíšek, soused praž. (1579) 305.
kumplíř viz humplíř.
kumšty, žerty 169.
Kunda, švec v N. m. P. (1592) 306.
Kunětice ves 16.
Kunětická Hora hrad (obr.) 562.
Kunštát (Mor.) 167, 214.
kupci 93, 269, 449, 507, 524; k-cké domy 582; k-cký šat 214.
kupfrštych viz mědiryt.
kupole chrámové 464, 475.
kůr viz literáti.
kurvy viz nevěstky.
kursiva, písmo 577, 590, 592.
kusová mzda viz femberk, štukverk.
kuše 296, 297.
Kutna Hora viz Hora K.
kůže viz kože.
kuželky (hra) 299, 408.

Kuthen Martin ze Šprinsberka „Kronika", tisk praž. (1539) 546, 547, (1585) 553, 593, 595.
Kutnauer Jan, mečíř. tovar. v P. (1570) 425, 426.
kvartál viz cechovní hromady.
Kvítek, měšťan pražský 53.
Kyrchmajer viz Kirchmayer.
kyselosti viz vády.
kytle ozdobné 293.

„u labuti", dům v Praze 465.
láce 12, 16, 350, 421, 558.
Lačný Václav, kamenník v P. (1570) 488.
Ladislav Pohrobek, král 487, (podobizna) 490.
Lagarin, měšťan v Chrudimi; epitaf 512.
Laitr Kunrát, něm. zámečník na Hradčanech (1595) 202.
„u Lajblů", dům v Žitné ul. 469.
Lákal Jiřík, řezník v Plzni (1557) 239.
lakýrníci viz natěrači.
Lamberk kanovník († 1551); náhrobek 487.
Lampert, krejčí v N. m. P. (1550) 243.
Lancndorfarová Kateřina, měštka v Jindř. Hradci (1589) 110.
Landfoyt Jiřík, učeň ševcovský v P. (1593) 324.
Lang Filip, komorník Rudolfa II. 12.
Landshut v Bavorsku 449.
Landškroun 42, 57, 421; Landškrounský Jiří, kněz, praž. knihtiskař (1609—1614) 591.
lání 140, 147, 149, 156, 157, 158, 181, 281, 287, 306, 313, 399.
Lankaš Jan, cechm. malíř. praž. (1502) 127.
Lanžov; kropenka 485.
Laponsko (v Skandin.) 504.
láska křesťanská 108, 137, 145, 176, 186, 206, 231, 340, 384, 388, 395; milování 241, 243, 244, 329, 330, 401, 408, 409; v umění 528 viz Amor.
Lasso Orlando, hudeb. skladatel v Praze (1581) 557, 589.
lasturový ornament v umění 466.
latina 303, 338; lat. skladby, verše, nápisy 485, 499, 504, 549, 576, 583, 587, 594; latinka viz antikva.
látky textilní 222; v zobrazení 564, 567.
latryna 113.
lavice kostelní malované 529.
Laubský viz Loubský.
u sv. Lazara dům řeznický a kaple v Praze 104, 110, 113, 114.
lazebníci 11, 36, 44, 48, 49, 64, 89, 116, 129, 158, 273, 276, 304, 305, 318, 346, 357, 358, 366, 382, 383, 413, 414, 417, 418, 421; lazebnice 276, 299; lázeň 129, 307, 366, 367, 374, 386, 417, 421; v Praze: Jelenovic 301, Nová 299, králova 418, Točenice 418, 421.
lazurový kámen barevný 533.
lebka zbrojná, helm 121, 212.
léčení 69; viz hojení.
Ledecký Ambrož († 1592), malíř v P. 507, 508, 511, 513, 552; — L. Šimon, malíř v P. (1606) 156, 157, 308, 530.
legát papežský 11.
lehkomyslnost 147, 282, 326, 354, 404, 413, 419.
Leipolt, kamenník v K. Hoře (1560) 485.
Lejsek Jan, řezník v Rakovníce (1546) 240.
lékař. knihy 579.
lejtřík, sítko 221.
lenoši 327, 347 viz zahálka.
Leopold I., císař 286; L. arcikníže, bisk. Passovský (1611) 525.
lept 518, 564, 568.
lermistři 226, 314, 315.
Leskovec z Leskovce na Červ. Řečici 532.
Lešanský Mikuláš, mládeneček školní (1484) 408.
lešení 489, 505.
Lešnar, zedník praž. (1613) 296.
letohrady viz Belvedere, Hvězda.
letáky tištěné 560, 582, 583 viz noviny.
letnice, svátky svatodušní 297, 593.
levoboký viz nemanželský.
lež, lhářství 147, 388, 391, 425.
„ležák", cizí obchodník 262.
lhůty, příročí, lhóty, prodlení 235, 238, 245, 278, 346, 347, 383, 422.
„Libbno" v Něm. 210.
Libeň (Praha VIII) 136, papírna Freyova 583, 595—597.
Liberec 166, 197, 316, 340, 394, 407; stavby 469.
Libichov u Prachatic 110.
z Libína viz Duchoslav.
Libiš; archa 504.
libovůle cechu 234, 235, 238, 248, 253, 319—326; l. v umění 466.
Libuše, kučžna Česká (obr.) 546.

Liebergka Jakub, kožešník v Praze (1609) 244.
z Lichtenštejna Karel, kníže, (1604—1622) gubernátor král. Č. 31, 73, 164, 194, 529.
„lichy" hra 394.
Linec 533.
Linharta sv. fara v Praze 523; Linhart Adam, měšť. praž. (1610) 525.
Lípa Česká, Lipé 40, 45, 64; stavby 462; z Lipého Jan; knihovna jeho 565.
Lipsko v Něm. 47, 109; tisk 559, 560, 573, 582, 588, 589, 591, 592, 596.
lis knihtiskařský 569, 570, 575, 576, 584, 585, 587, 589, 595; knihařský 599.
list (vysvědčení) z cechu 8, 253, 346; l. o sňatku 240, 396; l. svobodný na řemeslo 77, 81; l. očistný viz očista; l. učednický, výuční, litera edoctionis 19, 39, 99, 100, 106, 112, 126, 209, 210, 223, 312, 318, 330, 333—338, 340, 346; l. tovaryšský 99, 112, 430; l. věřicí 200, l. výhostný 206, 207; l. zachovací, pasportní 200—204, 207, 248, 311, 312, 329, 346; l. na žebrotu 119.
liščí podbřišky 92.
lištáři 24, 227, 317, 492, 493; lišt. dílo, lišty 27, 134, 135, 184.
literáti, l.-ský kůr, bratrstvo 52, 53, 115, 292; na obraze 509, 558.
literní vzdělání viz škola.
litery knihtiskařské, typy, 328, 538, 548, 555, 568—577; (novodobé) 578; 580—588, 590—592.
litkup 351.
Litice ves 12.
Litoměřice 12, 59, 63, 85, 91, 105, 114, 116—119, 122, 151, 153, 287, 297, 325, 362, 380, 387, stavby 454; viz Andrlíček, pod bání, Kačírek, Kandorský, Kroupa, Nebesnice, Weber; — L-cký kraj 72.
Litoměřický Matouš (Radouš?), illuminátor graduálu hradeckého (1600) 537.
Litomyšl 54, 124, 174, 201, 230, 297, 317, 344, 379; stavby 459, 461; graduál 507, 536, 603; malby 528; tisk 548, 574, 575, 593; viz Kraspius, z Olivétu, Plzeňský, Rojík.
liturgické knihy 544.
Livonsko 22.
z Lobkovic Jan na Pátku (1567) 462; palác jeho v Praze (nyní Schwarzenberský) 454; Jiří, nejv. hofmistr (1593) 105; Popel Jiří (1594) 487; Václav, hejtman v St. m. P. (1592) 428; Václav na Kosti (1613) 536; Zdeněk Vojtěch (podobizna v Roudnici) 519; l-ský palác v Horšovském Týně 456; l-ská knihovna v Praze 8, 9, 11, 23, 30, 41—43, 45, 47, 53, 64, 65, 91, 113, 129, 131, 137, 147, 150, 154, 164, 166, 168, 171, 196, 208, 213, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 226, 228, 232, 246, 260, 266, 273, 283, 347, 348, 351, 359, 365, 373, 387, 396, 435, 447.
loď chrámová 473, 475, 477; loď námořní (obr.) 556; ve znaku 165, 294; lodní mlýn 54.
lodice typografická 569.
loggie 457, 459; viz arkády.
Lohelius Jan, opat Strahovský 530.
loj viz lůj; lojovníci 84.
lokaji 342, císařští 412.
lokální cechy 29, 32.
lokte (řídké a husté v plátně) 130, 174, 370—372.
Loket 57, oltář 534.
Loktuše, ves u Turnova 267 (tu sedlák Mikuláš).
lom mramorový u Slivence 488.
Lombardie, lomb. mistři 442, 443, 444, 447.
lomenice viz štít.
Lomnice nad Lužnicí 33, 181, 346. 380; Lomnický z Budče Šimon, „Dětinský řápek" tisk (1609), „Filosofský život" (1595), „Tanec" (1597); podobizna 299, 557, 589, 594.
Londýn 545.
Lopatského hospoda v St. m. P. 413.
Lorenc bakalář v Lounech (1564) 235; L. obchodník ve Vratislavi (1549) 260; L. postřihač v Hradci Jindř. (1612) 182.
los (zvíře) malovaný 504.
Loselius Kašpar „od zl. orla", měšť. praž. (1620—1635), manž. Dorota 526, 527.
Losenice u Přibyslavě 34.
Lot (bibl.) v malbě 525.
lotr 156, 326, 328, 374, 400, 424; lotrovská píseň 302.
loubí viz arkády.
Loubský (Lau—) jinak Křepelka Jiřík (1594), tovaryš v Praze, 203.
Loučeský Jan, soused v Turnově (1599) 54.
louky cechovní 105.

Louny 10, 12, 63, 89, 103, 105, 106, 111, 113, 115—118, 123, 130, 147, 160, 164, 171, 174, 176, 178, 226, 231, 234, 235, 257, 268, 277, 278, 298—300, 304, 305, 307, 311, 320, 333, 353, 358, 361, 388, 403, 406 až 408, 410—414, 426, 432, 433, 469, 487; děkan 115; kancionál 498, 502; kašna 488; kostel 444; stavby: domy, radnice 462; z Loun Mikeš, hofrychtéř (1509) 286; Lounský Daniel, uzdář praž. (1604) 190; viz Březina, Forman, Hasman, Martin, Ondřej, Papáček, Strašryba, Stříbrský, Štěpán, Tomáš, Viktorinovic, Vrtilka.
loupeže 127, 132, 411, vojenské 430; loupežníci 10, 158.
louzení díla a dělníků 146, 197, 271, 272.
lov, v umění 524, l. ryb 87, 106.
Lovosice 12; viz z Valdštejna Adam.
lože, postele 345, 396, 406, 479, 595.
Lübek v Německu 353, 426.
Lucemburský rod král. v Čechách 510.
lucerny 165; l. na věžích 464.
lučiště 296.
Ludmila sv., kaple při kostele sv. Kříže Vel. v Praze 382; sv. L. v umění 504; L. sousedka v St. m. P. (1564) 404.
Ludvík Jagell., král Český 31, 43, 49, 57, 286; podobizna 490; L. XIV. král Francouzský 435.
Lugano v Lombardii 442, 443, 455; viz de Statia.
lugung (snad opis chybný místo lerjung), pacholík, učedník 347.
lůj 73, 86, 111, 132, 138, 260, 263, 279.
sv. Lukáše, patrona malířů, den, svátek 180, 228; oltář u P. M. v Týně 114; slavnost 115; spolek 236; sv. L. v umění 502.
Lumpach Jan, cechm. lazeb. v P. (1580) 418.
lůn viz mzda.
lunety 216, 457, 461, 474, 477, 520.
Luther Martin 545; podobizna 525, 601; luteranismus viz protestantství.
Lützelbürger, něm. xylograf 551.
Luže 7, 91, 149, 207, 211, 419.
Lužice 230, 264, 586 viz Budišín, Zhořelec, Žitava.
lůžkaři, šiftaři 31, 103, 173, 198, 270, 386.
lvi v umění 463, 488, 504, 553, 554, 556, 600.
Lyon ve Francii, tisk 540.
Lysá nad Labem 96.

Macek j. Neřád Matěj, tovar. zvonař. (1567) v Praze 333, 400.
Máček, mládek praž. (1620) 399.
Madona viz Maria.
maďarský tisk 589.
sv. Magdaleny klášter v Praze 412.
Magdeburg v Německu 413.
Mager Jan, vlaský zedník v Praze (1592) 304.
magistráty 435, 436; viz konšelé,
majestáty 8, 9, 11, 23, 26, 27, 38—40, 43, 44, 49, 60, 62—64. 77, 78, 91, 124, 135, 174, 184, 199, 205, 239, 249, 252, 365, 424, 425, 434.
Makovec, kožišník ve Velvarech (1563) 365.
makovice na střeše 456, 460.
„malá obec", bratrstvo v Mor. Třebové 55; Malá Strana viz Praha; Malý Benjamin, skladatel písně (1588) 584.
malba. malování 99, 173, 212, 219, 220, 225, 293, 435, 448, 457, 459, 461, 471, 486, 491—537, 539, 541, 541, 543, 545, 546, 548, 566, 570; malíři 23—25, 31, 43, 44, 48, 64, 75, 76, 81, 87, 103, 113, 114, 115, 119, 121, 122, 134, 140, 141, 145, 148, 156, 157, 167, 170, 171, 177, 179, 180, 182, 183, 198, 207, 208, 212, 219, 220, 222, 223, 227, 228 231—236, 246, 248, 251, 252, 270, 271, 278, 293, 301, 308, 310, 311, 317, 319, 320, 322, 323, 332, 351, 367, 368, 377, 414, 435, 456, 466, 483, 491—537, 539, 541, 545, 550, 559, 563, 564, 566, 568; viz Abel, v. Achen*), Aleš, Altdorfer, Baumgartner, Beham, Beránek, Burgmair, Cordus, Correggio, Čubr, Dürer, Eckenperger, z Eyseru, z Feldu, Ferro*), Fischer, Florián, Gabriel, Gaulrapp,*) Goltzius, Gossaert, Graffer, Grapheus, Heintz*), Hoefnagel*), Hofman*), Holbein, Hradecký, Hubart, Hutský*), Jednuška, Jindrovský, Jirchář, Kolmiller, Kranach, Lankaš, Ledecký, Mantegna, Mělnický, Mertens, Minich, Mon-

*) dvorní.

tagna, Myslík, Novák, Oberdorfer, Ornys, Petrle, Pirovský, Píšek, Pol, Pozzo, Puléř, Radouš, Raffael, Rembrandt, Rubens, Sadovský, Savery*), Seisseneger*), Schongauer, Solis, Sorg, Spranger*), ze Srbče, Stevens*), Šelakovský, Šícha, Škréta, Špaček, Špindler, Terzio*), Tizian, Travný, Třebochovský, Vedemayer, Wolgemut, Womfeld, Vopozdil, Vredeman, Vrtilka; — malíř. nádobí 134.
Malík, měšťan v M. m. P. (1585) 326.
z Malovar Lidmila 550.
Malše řeka 160.
Malta (ostrov) 514.
malta 456, 458, 463.
Malý Benjamin, skladatel písně (1588) 584.
van Mander Karel, ryjec doby Rudolfovy 518, 519.
mandáty 78, 432, 433; viz dekrety; m-ní písmo tiskařské 577, 578.
mandlíři 45, 47, 64, 67, 108, 179, 199, 200, 230, 273, 275, 308, 315, 376, 385, 394.
Mantegna Ondřej, ital. malíř a mědiryjec († 1506) 564.
manuál radní 44, 59, 205, 382, 385, 598.
Manutius, tiskař benátský 571.
manýristé v malířství 516, 517, 518.
manželky, hospodyně, mistrové 10, 112, 113, 138, 140, 142, 144, 145, 158, 171, 172, 178, 185—187, 192, 221, 226, 228, 238—244, 268, 275, až 277, 283, 284, 286, 304, 307, 308, 313, 323, 327, 329, 339, 340, 342, 344, 346, 347, 377, 395, 396, 398, 400, 402, 403, 404; manž. slib 241—243; manželství 49, 200—204, 237—245, 329; viz i sňatky, svatby, ženitba.
mapy, kartografie 508, 514, 515, 521, 524—528, 531 (Čech), 544, 554, 561 (Moravy), 565, 574 (Uher); viz Aretyn, Goos, Hoefnagel, Honter, Klaudian, Komenský, Kosořský, Ornys, Podolský.
marcipánové formy 488.
Marek, hodinář, tovar. v P. (1564) 398; M. kožišník v P. (1582) 401; M., sladovník v P. (1562) 288.
Mareš, švec v Hoře K. (1583) 187, 188.
sv. Maří Magdalena 241; v malbě 526.
Maria Panna, ochranitelka cechů 5, 97, 196, 212, 219, 220; v umění 484, 489, 491, 495, 497, 498, 499, 502, 512, 520, 527, 540; den M. P. 192; kostel P. M. v Boleslavi St. (1614—1618) 477; v Praze P. M. Sněžné 402, týnský viz Praha, Týn.
Marie Antoinette, královna Francouzská 506.
Marie Teresie, královna Česká 436.
Mariana, lazebnice v N. lázni v Praze (1591) 299.
Marjánka, řezn. tovaryš v Horažďovicích 333; marjánka, koření 285.
„marka" viz ráz.
markus, šermíř mečem 295.
maršálek dvorský 76, 75.
Martin sv., den, svátek 373, 374; kostel v Praze 480, 533; M. řezáč v Lounech (1577) 89; M. sládek v Lounech (1620) 299, 300; M. vlas. stavitel v Pr. (1573) 474; M. zlatotepec v P. (1561) 321.
Martinická kaple u sv. Víta 487.
Martinovský Lukáš, „Věneček poctivosti", tisk (1581) 590.
máry pohřební 119, 299, 308, 309.
masky v umění 466, 488, 531, 549, 603.
máslo 116, 367.
Máslník Jan, měšťan kutnohorský (1537) 110.
masaři 136 viz řezníci; maso 67, 83, 85, 98, 109, 111, 117, 130, 133, 136, 142, 146, 218, 345, 362, 363, 366, 367, 370, 397, 481, 597, 598; maso psí 146; z masa daň 68; masa prodej 52, 70, 85, 206, viz krámy masné..
masopust, m-ní zábavy 281, 293, 294, 327, 335, 346, 374, 407.
maškary 294, 407.
Matěj, Mates, bradýř v P. (1548) 203; M. bradýř v Strakonicích (1584) 284; M. malíř v P. (1594) 536; M. pekař. tovaryš v P. (1558) 414.
Materna z Květnice Karel (1610) 53.
mateřský viz cech.
Mathioli Ondřej dr., „Herbář", přel. Hájkem (1563), praž. tisk (1596) 549—551, 554, 580, 583, 594, 596.
Matyáš císař 23, 47, 73, 77, 560; podobizna jeho 524, 526, 528, 568; M. Korvinus, král Uherský 450.

*) dvorní.

Matouš, bradýř praž. (1562), dcera Anna 328; M. krejčí v P. (1561) 307; M. pasíř v P. (1523) 244, (1561) střelec 297; M. zámečník v Berouně 258.
Matoušek Petr, švec vetešný v P. (1550) 307.
matrice měděná tiskařská 568, 575, 576, 587.
matriky kostelní 200.
matrony 113.
Maule, zlatník v St. m. P. (1588) 267.
„maurická" dekorace v tiscích 592.
Maximilian I. císař (náhrobek v Inšpruku) 501; M. II. císař, král Český 65, 68, 277, 487, 510.
Mazalka, vězení pražské 157.
mazance 132.
mazhauz 478, 526, 527, 576, 579.
meče 75, 136, 294, 295, 301; mečový tanec 294.
mečíři 22, 25, 26, 31, 44, 54, 74, 136, 166, 172, 268, 294, 353, 390, 425, 426.
med 104.
Medař, perkmistr (1568) 597.
Medek z Krymlova Václav, mistr, syn jeho Karel (1578) 319.
měď, v knihtiskařství 569; na mědi malby 520, 526, 527; měděný kryt staveb 464, 484; m. plastika 489.
měděnice 339, bradýřské 191.
median, papír 597.
mědiryt 500, 520, 525, 538, 554, 561, 563—568, 592.
Měchejřová Dorota, sousedka v N. m. P. (1581) 325.
měchury 265.
meistersaengři němečtí 292.
Melanchthon Filip, reformátor něm., podobizna 525.
Melantrych Jiří, manž. Ludmila, syn Jiří; knihtiskař († 1580) 71, 337, 400, 459, 512, 546, 549, 551, 554, 555, 558, 562, 575—577, 579—585, 587, 589, 597; M-ova bible 501, 546, 551, 581; M-ova ulice v P. 459, 466, 469.
Mělnický Pavel, illuminátor, malíř († 1533) 498, 499.
Mělník 6, 102, 110, 160, 178, 192, 236, 245, 264, 265, 272, 312, 346, 417; stavby 463; viz Alman, Jiřík, Večeřadlo.
Mendík, star. tovaryš sladov. v N. M. P. (1608) 384.
Menšíkův dům v Praze 446.
Mentelin, tiskař ve Štrasburce 578.
Menyk Fabián, tkaničkář praž. (1584) 323.
Měřilouka Havel, hrnčíř v Praze (1547—59) 58, 63.
„merk" na zboží 82, tesařský 165.
Merklisy, odtud Dominikův Bartl, kožešn. učeň (1569) 319.
Merkur, bůh římský, v umění 520, 567.
Mertens Jakub, nizoz. malíř v Krakově (1580) 507.
města 8—10, 15, 33—38, 41, 42, 45, 58, 71, 91, 92, 134, 150, 153, 192, 202, 209, 223, 246, 266, 273, 286, 288, 291, 293, 296, 297, 301, 303, 346, 354, 373, 384, 402, 408, 409, 416, 421—423, 429, 430, 445, 448, 458, 460, 464, 524, 559, 561; městský viz mlýn, obrana, voda; města komorní viz Rakovník; města báňská, horní 70, 372; m. královská 14, 15, 51, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 76, 78, 87, 94, 97, 102, 137, 206, viz Beroun, Boleslav, Budějovice, Čáslav, Domažlice, Dvůr, Hora Kutná, Hradec Kr., Cheb, Jáchymov, Jaroměř, Jílové, Kadaň, Kladsko, Kolín, Loket, Nymburk, Pelhřimov, Polička, Rokycany, Stříbro, Sušice, Ústí n. L., Žatec; m. panská, poddanská 14, 51, 62, 64—66, 79, 84, 87, 91, 95, 97, 102, 111, 137, 146, 160, 165, 193, 206, 207, 264, 267, 286, viz Bechyně, Bělá, Benešov, Boleslav, Brod, Brandýs, Budyně, Bydžov, Dobrovice, Dub, Hlinsko, Horažďovice, Hostouň, Hradec J., Hradiště Mn., Humpolec, Chlumec, Choceň, Chomutov, Jablonná, Jičín, Kamenice, Kaplice, Kostelec, Landškroun, Lysá, Miletín, Milevsko, Nové Hrady, N. Město n. Met., Opočen, Pacov, Planá, Police, Polná, Přeštice, Příbram, Přibyslav, Řečice, Roudnice, Rožmberk, Rožmitál, Rychnov, Sedlčany, Skutč, Soběslav, Sobotka, Solnice, Strakonice, Sviny, Třebechovice, Třebenice, Třeboň, Třebová, Trutnov, Turnov, Týn, Unhošt, Ústí n. O., Vamberk, Veselí, Volyně, Vožice, Vrchlabí, Zásmuky, Zbraslav, Žamberk, Žlutice; viz Morava, Slezsko.
Městec Heřmanův 5, 87, 167, 169, 199, 237; M. Králův 34.

městečka, městys 3, 4, 8, 12, 14, 26, 33, 34, 35, 37, 41, 42, 45, 50, 211, 235, 282, 346; viz Bakov, Batelov (Mor.), Borová, Častolovice, Hořeňoves, Chvalšiny, Lovosice, Luže, Pilínkov, Planá, Radomyšl, Rožmitál, Sezemice, Strašecí, Toušeň, Vřešťov, Zbraslavice.
městiště holá, cechovní 105.
měšečníci viz zámišníci.
mešní knihy, missály 499, 500; tišť. v Norimb. (1498) 542.
měšťané, 14, 20, 51, 52, 53, 68, 69, 72, 81, 108—111, 119, 130, 139, 151, 277, 283, 299, 300, 303, 362, 441, 446, 458, 481, 497, 499, 500, 504, 507, 509—515, 517, 522—532, 557; m-ský šat 214.
metení 322, 398, 404.
metly 323, 390, 391.
meťopy v renesanci 458, 459.
meziměstské cechy 29—36.
Meziříčí Vel. na Moravě 271, 278, 421; stavby v M. 451; Meziříčský viz Chleborád.
Michl, zámečník v Budějovicích 251.
Michal, den sv. M. 373, 374; M., pekař. tovar. v P. (1569) 341; M. truhlář v P. (1565) 424; M. zlatník v P. (1615) 323.
míč, hra v míč 408.
Michelangelo, vlas. umělec 516.
Michna z Vacinova (1649) 475.
Mikuláš sv., kostel v St. m. P., kancionál 499; v M. m. P. 535; M. sládek v N. m. P. (1591) 300; M. zlatník v P. (1547) 58.
Milán v Lombardii 601; viz Borgorelli.
Miletín, v kostele kazatelna (1608) 484, malby 516.
Milevsko 458; viz Jan Antonín.
Miller Antonín, kožešník v P. (1596) 320.
Milo, švec v Brandýse n. L. 286.
milost 243, 249, 284, 285, 287, 289, 222, 382, 400, 401, 420.
Milovice u N. Paky 486.
mince 432, 433, 556; ražení, zlehčení 109; m. úřad královský 433, 434.
mincíři v Hoře K. 335, 336, 433.
mincmistr královský 73; viz Vřesovec.
miniatury 466, 498, 499, 500, 502, 503, 507—509, 515, 518, 525, 526, 529, 530, 536, 541, 543, 555; viz illuminátoři.
Minich Hans, něm. malíř praž. (1559) 550.
minucí viz kalendář.
„u Minuty" dům v St. m. P. 465.
miparti, šat dvojbarvý 282.
míry 38, 72, 129, 130, 174, 218, 221, 227, 269.
Mírov (Mor.), zámek 146.
Mirovice, tvrz 470.
mísa 298; mísaři 115.
missály viz mešní knihy.
místodržitelé 27, 67, 70, 73, 76. 423.
místokancléř král. viz Helt, z Sebuzína.
místosudí viz Kába.
Mistopol, administrátor pod obojí (1546) 281.
mistři 3, 4, 7, 8, 10—12, 14, 16, 18—20, 23, 24, 26, 29, 30—37, 41, 43—47, 52, 59—61, 68, 69, 73 74, 79, 81, 88, 89, 91, 92, 96, 97, 99—101, 103, 104, 106, 107, 110, 112—117, 126, 128, 130—132, 135 až 143, 146, 147, 151, 153—155, 157, 161, 166—168, 170—200, 205, 206, 209—211, 218, 220—226, 228, 230, 232, 233, 235—237, 239, 243—246, 249, 250, 258, 260—263, 266—284, 287—291, 299—302, 305—339, 342—344, 348—368, 370—378, 382—387, 389—392, 395—407, 409, 412, 415—429, 434, 437, 443—446, 450, 463—465, 479—483, 489, 491, 492, 495, 503, 504, 517, 522, 532, 568.
mistr mladší, mladý 112, 113, 131, 143, 144, 167, 177, 180, 181, 185, 186, 210, 211, 218, 219, 224, 227, 228, 233, 235, 238, 246, 255—257, 299, 308, 339, 379; m. starší viz cechmistr. — m. „grobian" 332; komorní viz dvorský; nájemný 153; viz obecní, osvobození; od péra, od meče, šermíř 296; polní viz ovčák; svob. umění 214, viz Bacháček, Collin, Trojan, Šud.
mistrský kus, ukazování řemesla, okázka, štuk, zkouška 14, 29, 39, 43—45, 59, 92, 163, 174, 175, 188, 195, 207—226, 230, 247—249, 251, 258, 267, 361, 427, 435, 447, 491, 499, 500, 598; mistrský, -á, -é, viz dcera, manželka, právo, přijímání, syn.
mistryně 274, 275, 276.
Míšeň 483.
mizření kožešin 369.
„mladá" neděle 374, 375, 386.

„mládek", „mládeneček", tovaryš mladý 305, 335, 339, 361, 377, 387, 399, 401, 406, 407; pekařský 203, sladovnický 305.
mládenci 157.
mládež 294, 298, 326, viz děti.
„mladší" viz mistr mladší; „m." stůl 169.
mleči, mletí 141, 142, 153, 259, 287, 364, 377, 379, 403, 404; m. sladů 131.
mléko 474.
mlýn 38, 53, 54, 83, 87, 99, 107, 114, 149, 150, 153, 156, 159—162, 213, 225, 259, 287, 342, 343, 355, 364, 367, 379, 397, 399, 410, 420, 509, 521; m. lodní 54; m. městský 87; m. v Pátku, renesanční 462; m. v Praze: Helmův 468, u mostu 28, Nové ml. 153, obecní 365, 366, 403, 404, Šitkovské 106, 226; mlýnské náčiní 342, viz hlavatka, kladice, náboj, pypřice, tesla, želízka; — m. právo 90, 107, 159.
mlynáři 5, 7, 15, 26, 34, 38, 39, 43, 50, 53, 54, 62, 83, 96, 99, 107, 110, 111, 113, 117, 121—123, 141, 142, 149, 153, 159, 160—162, 180, 188, 199, 203, 211, 213, 226, 233, 234, 237, 250, 269, 277, 278, 284—287, 290, 299, 300, 303, 304, 306, 311, 315—317, 336, 341—343, 350, 355, 364, 376, 378, 379, 381—383, 385, 387, 388, 392, 394, 400, 403, 404, 407, 410, 420; m. krajští přísežní 160, obecní v Praze 226, 234 367; starší viz zemští. — m. zemští 38, 39, 90, 97, 99 107, 126, 159, 160—162; m-ský „vejnosek" 365.
Mnata, kníže Český (obr.) 546.
mniši 290, 390, 402, 412, 546; m-ský šat 214.
moda 219, 281, 282, viz šat.
modely, návrhy umělecké 129, 216, 217, 464, 473, 474, 481, 489, 501, 532, 533, 544.
Modena v Italii, viz Antoniš.
modlitební knihy 579, 588, 600.
„modrý", „dobrý" pondělek 374, 375.
Moháč v Uhřích, bitva (1526) 582.
Mohelnice (Mor.) 146, 147, 151, 176 201, 208, 238, 348, 410; viz Prus, Žbánek.
Mohuč v Něm., dřevoryt, tisk; viz Hahn, Behem.
Mojžíš (bibl.), v malbě 508, 523; M-ova přikázaní 290.
Molesinus Matouš dr., purkmistr N. m. Praž. (1594) 126.
Moller, luž. farář, skladatel kalendářů 586.
della Moniga Tomáš, vlaský kominík v Praze 74.
monopol; m-ní snahy cechů 8, 9, 10, 14, 21, 62, 63, 74, 84, 416, 434—436, 596.
monstrance cechovní 99.
Montagna, malíř a ryjec vlaský 578.
Montan z Kosmačova Ondřej, měšť. v P. (1561) 297.
Montanus, něm. typograf, Jan v Norimberce (1563); jiný v Paříži (1569) 578.
mor 312, 342.
Morava 18, 35, 37, 50, 55, 122, 125, 146, 153, 169, 193, 194, 201, 213—216, 221, 231, 235, 237—240, 250, 252, 254, 271, 280, 310, 311, 314, 316, 319, 341, 348, 354, 390, 392, 421, 451; stavby 471, malba 530, 543; tisk 549, 558, 576, 594; mapa 561; města a místa viz Batelov, Bludov, Brno, Brtnice, Bzenec, Doubravice, Hranice, Jihlava, Kojetín, Kralice, Kunštát, Meziříčí, Mírov, Mohelnice, Náměst, Olomouc, Přerov, Prostějov, Rosice, Třebíč, Třebová Mor., Znojmo.
Morava Řehoř, hospodský v St. m. P. (1538) 409.
Moravec, švec v P. (1590) 324.
„mordýři" nadávka 10.
mosaz 289, v knihtisku 569, 588, na m. malba 532; mosazné nože 368, pečeti 380; mosazníci (ročmídi) 405, 602, 603.
Moser, tovaryš v Neurode (1599) 399, 400.
most 28, 154, 282, 307, 379, 455; viz Pardubice, Praha; mostní úřad v Praze 52.
Most, radnice 454, obraz města 562.
Mostl Šebestián, koželuh v Plzni (1558) 423.
mouka 70, 84, 139, 153, 226, 289.
mramor 486—489.
mravnost, morálka, mravokárne spisy, řády 88, 89, 96, 136, 200, 241—243, 281, 310, 313, 329, 332, 377, 547, 548, 553, 556, 579.
Mráz, mydlář v N. m. P. (1617) 138; M., tkadlec v P., manž. Magdalena (1539) 290, 291.
mrchy 284.
mříž 220, 382.

mrskání 58, 291, 390, 408, 422, 428; m. řemenem 323.
mrtvého těla nesení 147.
mrzáci 118.
msta 137, 157, 179, 433.
Mšeno 93, 95, 97, 166, 355.
Münster Šeb., „Kosmografie", kronika světa. Přel. Jan a Zik. z Puchova; tisk praž. (1554) 555, 561, 570, 574, 586, 598.
muzika viz hudba, muzikáři viz hudebníci.
mydláři 5, 18, 23, 34, 36, 42, 64, 73, 77, 84, 86, 93, 99, 118, 121, 125, 130, 132, 138, 145, 169, 170, 171, 191, 193, 198, 207, 225, 230—232, 255, 260, 263, 277, 279, 308, 318, 337, 354, 355, 366, 367, 380, 381, 385, 388, 391.
Mydlářovský dům v Chrudimi 460.
mykačky vlny 276, 357, 370.
Müller Jan, ryjec Rudolfa II. (1598 až 1621) 567.
Myslík Jan, malíř praž. (1569) 301.
myslivecké střevíce 219.
Myška ze Žlunic Krištof v Horách Kut. (1600) 430.
mythické motivy v umění 463, 488, 502, 504—506, 515, 517, 518, 520, 521, 523, 524, 526, 530, 566, 567.
Mýto Vysoké 50, 99, 160, 393, 394; kancionál 509; viz Holoubek.
mučení, právo útrpné 287, 288.
mzda tovaryšská 69, 70—72, 84, 199, 334, 339, 352, 355, 358—372, 374, 375, 383, 389, 394, 395, 397, 416, 419, 428, 429, 431, 445, 480, 481, 489, 509, 533, 595; m. tkalcovská „na 3., na 4. peníz" 371; m. učednická 321, 322, 419; viz femberk, oukol, štukverk, tarvark; viz ceny díla.

„náboj" ve mlýně 355.
náboženství 192, 194, 293, 406; n-ské povinnosti 67, 113 viz bohoslužba; n-ské spory 141, 399; n-ský ráz ve stavbách 471.
nadávky 10, 112, 132, 140, 142—145, 157—159, 182—184, 293, 302 až 304, 388, 390, 395, 399, 400, 408, 413, 424, 533.
nádeníci 9, 70, 279, 362, 364, 428, 429..
nádobí, —y 115, 131, cechovní 110, 119, řemeslnické 321, 322, 342, 397; nádob starých opravování 27.
nadoušky viz douškání.
„nadvandrování" 340, 354, 392.
Nagl Jiřík, zámečník v M. m. P. (1588) 243.
nahota v umění 501, 502, 504, 517, 518—520, 523, 524, 534, 540, 546, 549, 558.
náchlební služba 287.
náhrobky, náhrobní tabule, epitafy kamenné 466, 483—487, 489, 501.
Náchod 14, 16, 62, 95, 126, 163, 170, 171, 193, 198, 207, 229—231, 238, 252, 269, 275, 290, 302, 344; stavby 460, 473 (kostel); viz Baltazar, Petřík.
Najády, v umění 488.
nájem 104—106, 114, 164, 272, 295, 343, 357, 358, 492; nájemný mistr 153.
nákel, nános u mlýnů 87, 114.
nakladatel tiskařský 505, 541, 547, 579, 585, 593—595.
nákladníci piv 52, 53, 122, 143, 235, 401; vín 428, 429; hor 431, 433, 434.
Nalžoves 332, viz Kopřiva.
Náměst na Moravě 216.
„na Náměti" v Hoře K. 464.
námluvy viz smlouvy.
nános viz nákel.
„na pískách" za horskou branou v Praze 408.
nápisy a hesla 180, 181, 472, 485, 486, 504, 520, 530, 535, 554, 560, 565.
náplasti 129.
„na počet" mzda (femberk, kusová, oukolem, štukverk, tarvark) 367 až 372.
nápoje 227, 331.
„nápolek" 267, 268.
napomínání, domluvy 142, 278, 297, 313, 330, 331, 336, 378, 387, 398, 414, 427.
náprstníci 23.
náramek 289.
nářadí cechovní 119.
nářek, naříčení 22, 36, 72, 96, 122, 140, 141, 156, 157, 161, 184, 187, 203, 206, 282, 287, 289, 329, 353, 354, 389, 391, 395, 418.
národnost 192, 194; viz Češi, Němci, Vlaši.
Nassinger, tiskař vídeňský 583.
násilí 301.
natěrači, lakýrníci 491, 492, 493, 537.
„na třetí, čtvrtý peníz", mzda tkalcovská 371.

naučení soudní viz appellace.
Naumburg v Německu 354.
návrhy umělecké viz modely.
Nebesnice, vinice v Litoměřicích 105.
necechovní 11.
necudnost, nemravnost, oplzlost, sodomství 89, 146, 181, 187, 279, 281, 282, 302, 313, 332, 389, 394, 397, 401, 409; viz písně.
Nečichy ves u Loun 307.
nedbalost 99, 132, 140, 146, 170, 279, 324, 375, 386, 397, 429, 583.
neděle 88, 136, 137, 194, 294, 295, 297, 299, 307, 311, 335, 340, 352, 355, 358, 369, 375, 382, 386, 397, 407, 410, 413, 581; n. „mladá" (= pondělí prázdné) 374, 375, 386; n-ní sbírky 113.
nedospělá léta 328.
nedůvěra 328, 329, 379, 385, 404; k cechmistrům 183.
Nedvídek Jan, krejčí v N. m. P. (1577) 235.
nekatolictví 436, 446, v době pobělohorské 347; viz bratří, kališníci, protestanti.
Nelahozeves, zámek 160, 463; viz Gryspek.
neláska viz cech.
nemanželský původ, levobočný, pankartský 185—187, 200, 202, 204, 240—242, 283, 435.
nemoc 55, 68, 108, 113, 280, 281, 331, 378, 382, 383, 406.
nemravnost viz necudnost.
Německo 4 16, 49, 58, 74, 93, 96, 127, 168, 196, 197, 208, 210, 212, 218, 219, 221, 222, 237, 245, 248, 254, 256, 268, 270, 274, 293, 294, 298, 310, 316, 317, 330, 331, 340, 343, 348, 352, 356, 358, 367, 373 až 377, 388, 394, 399, 416, 435, 448—450, 458, 486, 488, 493, 494, 504, 515, 519, 534, 541, 546, 549, 550, 559, 562, 563, 569, 575, 584, 585, 588—590, 598; viz Annaberg, Augšburg, Bamberg, Berlín, Brémy, Gotha, Hannover, Heidelberg, Inšpruk, Lipsko, Landshut, Libbno, Lipsko, Lübeck, Magdeburg, Mohuč, Naumburg, Passov, Schleissheim, Schwätz, Simmern, Sulcpach, Štrasburk, Vídeň; Němci 11, 22, 23, 32, 37, 42, 46, 47, 67, 70, 71, 119, 144, 154, 163, 179, 182, 184, 187—189, 192, 195, 197, 208, 220, 226, 227, 241, 289, 292, 293, 297, 299, 302, 304—306, 337, 341, 346, 353, 354, 363, 373, 374, 379, 390, 394, 400, 402, 412—414, 420, 424, 428—430, 445—447, 449, 465, 473, 476, 493—495, 498, 500, 507, 510, 516, 517, 531, 539—541, 546, 547, 550, 552, 555, 560, 563, 569, 570, 572, 578, 585, 600; viz Abel, Altdorfer, Amman, Andrichomius, Baumgartner, Beham, Brosamer, Burgmair, Cordus, Dietterlein, Dyttenhofer, Eckenperger, z Eyseru, z Feldu, Fischer, Fletzel, Flötner, Formaid, Frey, Froben, Gaulrapp, Gec, Gens, Guttenberg, Hahn, Hailbrun, Handsch, Heintz Helmreich, Hidant, Hieze, Hofman, Honter, Husz, Kamerarius, Kepler, Kilian, Kleinwechter, Koburger, Kolmiller, Kranach, Kreutzer, Laitz, Luther, Lützenburger, Osterwicz, Pavel kožišník, Per, Pliml, Pol, Ses, Schmeller, Schopenhauer, Schongauer, Solis, Sorg, Suman, Tener, Wedemayer, Vischer, Wolgemuth, Wolmut, Womfeld; s Němci rvačky 304; něm. jazyk 76, 144, 188, 189, 198, 201, 202, 433, 483, 485, 549, 560, 576, 580, 583, 585, 589, 594.
Němčice ves (u Pardub.) 16.
nepoctivost 14, 240, 245, 283—286, 289, 295, 332, 347, 354, 392, 396, 417.
nepořádnost v cechu 9, 20, 36, 39, 41, 47, 188, 270, 283, 347, 357.
neposlušnost 325, 327, 376, 377.
Neptun, bůh římský, v umění 488.
Nerhof, kupec v Praze, maj. domu „u pěti korun", 468, 485; N-ová Ludmila (†1623) 526.
Nerlich Nikl, lipský formšnejdr (1579) 589.
Neřád viz Macek; neřády 9, 23, 98, 298, 357, 376, 387, 424; neřádný tovaryš 392.
nespůsobové v řemesle 5.
nesvoboda v cechu 18.
nesvornost viz cech, vády.
„nesytka", hladovost 327.
nešpory 345, 367, 426, 427.
Netolický, knihtiskař praž. (1549).
neuctivost 75, 94, 140, 156—158, 182, 400, 401, 407, 550.
neupřímnost 142, 289, 403.
Neurode (Nejrod) v Kladsku 399; viz Potnštejn.
nevážnost řemesel 49, 50.

nevěrnost 39, 313, 398, 429, 431, 434, viz faleš.
Nevesel, Neveselý Tomáš, řezník v Č. Brodě (1550) 209.
nevěsta 147.
nevěstky, kurvy, žínky lehké, zběhlé 144, 154, 181, 244, 245, 282, 332, 394, 409, 524, 553.
nevidomí 118.
nevole 265, 269, 298, 313.
nezbednost 155, 166, 299, 307, 415, 431.
Nezamyslice; náhrobek 487.
niello 563.
Nigryn, Černý, Jiřík, impressor praž. (1572—1606) 557, 558, 565, 588, 589.
Niklas, pekař na Hradčanech (1598) 328.
Nikodem z Turnova, tovar. klobouč. v St. m. P. (1609) 402.
„nit" při tkaní, 370.
Nizozemí, Nizozemci 16, 22, 466 506, 507, 517—523. 528, 561, 566, 567, n-ské, flamské vlivy v umění 449, 465, 466, 470, 487, 498, 501, 505—507, 509, 512, 516—523, 525, 529, 545, 549, 564, 566, 567; viz Abel, de Blonde, Brueghel, Cock, Colin, Goltzius, Goos, Gossaert, Graphaeus, van der Heyden, Hoefnagel, Meitens, Rembrant, Rubens, Sadeler, Savery, Spranger, Stevens, Vredeman.
Nížkov u Přibyslavě 34.
noční viz křiky, výtržnosti.
„Nomenclator", tisk Veleslavínův (1586) 584.
Nonnia Petra díla v praž. knihovnách 572.
Norimberk v Něm. 22, 23, 66, 211, 212, 217, 294, 316, 345, 349, 358, 384, 416, 483, 495, 500, 505, 507; tisk a rytba 541, 542, 544, 547, 548—550, 552, 563, 568, 571, 573 až 575; viz Beham, Helmreich, Isselburgh, Montanus; norimberčice, norberčice, hazuka formanská 214.
Nosal, truhlář praž. (1542) 322.
Nostická obrazárna v Praze 519, 552.
notování, tisk not 536, 571, 572, 573, 578, 584, 587, 590, 592.
z Nouměřic viz Bacháček.
Nová lázeň v Praze 299, 421.
Novák Jan, malíř (1595) 532.
Nové Hrady, chrám 476.
Nové Město nad Medhují 252, 316, kancionál 529; N. M. pražské viz Praha.
Nové mlýny v Praze 153.
novětníci, novidlníci, novinníci; krejčí 82, ševci 60.
noviny 555, 556, 558, 560, 561, 582—586, 588, 592, 593.
Novokřtěnci 283; n-ské nože 368.
Nový zákon, tisk praž. (1498) 542.
nože 168 (na chleba, brotmesser), 368, 380, 382; novokřtěnské 368, dřevorytecké 538; nožíři 26, 31, 50, 58, 99, 168, 212, 249, 261, 270, 294, 305, 307, 318, 351, 359, 365—368, 379, 382, 389, 393, 395, 409, 410, 419.
Nudvojovice u Turnova; epitaf rodiny ze Štiřína 511.
z Nůslí Jakub, mlynář (1567) 160.
Nussů náhrobky v St. Městě 487.
Nymburk 119, 148, 160, 395, 411, 550, 598; stavby 463; Nymburský, cechm. kočí v P. (1597) 127; viz Burjan, David, Darmotlach, Chochomrd, Písecký, Vodička, Vít, Zástupa.
Nykší Pavel, řezník z Olomouce (1617) 246.

obec 5, 84, 86, 130, 133, 200, 201, 236, 238, 282, 286, 294, 383; o. „celá" 79, 97, 115; o. „malá", bratrstvo v Mor. Třebové 55; — obecní dobré 110, krámy 248; mistři 93, 97, 128, 131, 143, 157, 166, 169, 178, 181—183; mlýny v Praze 365, 366, 403, 404; mlynáři v P. 226, 234, 367; starší 130
obědy 226, 227, 295, 345, 355, 367, 373, 381, 386, 397.
Oberdorfer Ludvík, něm. malíř v Táboře (1577—87) 510.
oběšení viz šibenice.
obchod 21, 27, 28, 36, 66, 73, 93, 122, 136, 143, 191, 226, 268, 274, 275, 278, 320, 342, 359, 435, 459, 494, 501; o. koni 53; rybami 531; obch. soutěž 36; obchodníci 11, 55, 68, 72, 73, 85, 107, 262, 296; viz Ungelt.
obilí 70, 72, 111, 124, 142, 287, 320, 361, 364, 367, 377. 404, 478, 535, 597; obilní trh 82.
objednávky, objednavatelé 272, 273, 274, 278, 279, 365, 366, 478, 479, 489, 532, 582; viz konsumenti.

oblouky v renesanci 452, 457, 459, 473; v gotice 472, 473.
obnova cechu 8—11, 111, 116, 185, 376, 377; viz cech, volba; o. hospody cechovní 118; o. rady městské 79, 111.
Obnovené zřízení zemské (1627) 592.
obojek (šat.) 392; o. zbrojný 121.
obojjazyčnost v cechu 144, 179.
obrana města 88, 409.
obraz dřevěný viz řezby, sochy; o. cínový 525; obrazárny měšťanské 514, 515, 523—527; obrázky, předlohy tištěné 447—449, 453, 460, 463, 467, 469, 478, 487, 491, 493, 500, 501, 507, 539—556, 558—562, 565, 566, 589; obrazy malované 513—515, 518, 520 až 529, 533—537; viz archa, kontrfekt, malba, tabule; obrazoborství u sv. Víta (1619) 494.
obsílky, zvaní do schůze 113, 143, 167, 182, 183, 187, 188, 255, 256, 339, 346.
obstavování 85.
obuv 60, 150, 185, 215, 216, 322, 324, 347.
obvazky ranhojičské 129.
obyčeje, zvyklosti starobylé 16, 28, 92, 246, 249, 257, 260, 268, 281, 331—336, 340, 352, 363, 364, 418. 422, 423 425 434, 485; viz ceremonie.
,,obyvatelský" cech v Brandýse nad Lab. 52.
ocel 569.
očista cti 203—205, 240—242, 291, 392; o. nemanžel. původu 187; o. soudní 141, 307, 329, 350, 399, 400, 401.
odbyt práce 3, 4, 8, 368, 585.
oddavky viz svatby.
odhad práce (pošacování) 138, 481, 489, 580, 587.
odkazy viz kšafty.
odlitek cís. znaku 296; stř. ptáka, odznak střelecký 297.
odluzování 146, 197, 271, 272.
odpočinek 373.
odpouštění 150, 152, 183, 222, 284, 287, 382, 400, 420, 426, 433; odpuštění, propuštění (omluva) 189, 340, 356, 386.
,,odsednutí", dočasné vyloučení z cechu 141.
odtrhnutí od cechu 25.
odúmrtí 341, 383, 595.
oféry 55.
officiálové školní 411.
,,Ogród" viz Paprocký.
ohaři 133.
ohlášení učedníka v cechu 311.
,,ohledání" učedníkovo, ,,košt" v řemesle 311, 312.
ohledávání zboží 128.
ohně 88, 108, 154, 156, 409, 442, 453, 454, 456, 457, 472, 500, 543, 546.
ohnive trubičky, rakejtle 408.
,,ohrada", omluva 170, 171.
ochoz v renes. stavbách 457, 464.
ochrana cechovní 21, 38, 43—46, 52—54, 168, 274, 276, 280, 325, 384; o. města 207; ochranářský směr v nár. hospodářství 4.
Ojíř z Očedělic Bohuslav, ,,Modlitby utěšené", tisk praž. (1584) 579.
okázka viz mistr. kus.
okap 468.
okna 25, 213, 217, 305, 306, 409, 418, (sarkitra) 447, 452, 453, 457, 459, 468, 469, 472—479; malovaná 532.
okovy na vodu 213.
Okrašovský Fabián, mlynář pod Vyšehradem (1567) 160.
Oks z Kolovsi, knihtiskař praž. (1562) 555, 584, 585.
okurky 117.
olej lněný 474, 532; ol. barvy 491, 521, 525, 527, 532, 535.
olejníci 110.
Olešnice u Hostinného, kostel (1559 až 90) 477; O. u Turnova; Vít kovář (1583) 210.
z Olivetu Pavel, knihtiskař v Litomyšli († 1534) 575; viz Fuňka.
Olomouc na Moravě 42, 49, 51, 89, 147, 193, 213, 214, 246, 250, 280, 320, 400; o-cký biskup viz Pavlovský, Albin; z O. Václav (1481) nejstarší mědiryjec český 565; viz Baumgartner, Nykší.
olovo 260; olov. typy tiskařské 569. 587.
oltář 5, 31, 52, 256, 293, 382, 483, 484, 486—488, 494, 495, 510, 580; o. cechovní 114, 115.
omítka 456, 458, 536.
omluva 170, 171.
Ondřej, sládek v Lounech (1618) 304.
Opava (Slez.) 183, 215; farář viz Zámrský; sousedé viz Kavka.
opěráky viz pilíře.
opilstvo, ožralstvo 108, 140, 147, 148, 150, 168, 181, 184, 279, 282, 299, 300, 305—307. 309, 314, 332,

350, 393, 394, 397, 400, 403, 410, 412, 414, 420, 482.
oplzlost viz necudnost.
Opočen 235.
oposice v cechu 183, 185—189, 417.
opověď 169, 313.
organisace 3, 5, 10, 23—25, viz cech; o. venkova 17.
originalita umělecká 446, 479, 486, 492, 493, 500, 502, 508, 516, 564.
orkaf viz surovina.
orli, v umění 463, 525, 526, 527, 601; orlice ve štítě 165.
orloj český 373, 386; malovaný 534; viz hodiny.
orná půda 12.
ornát 214, 506.
Ornys z Lindperka Matouš, malíř (1571—1600) illuminator, kartograf 124, 198, 320, 507—510, 531.
ort (peníz) 113, 188, 402, 445, 480.
ortele 5, 28, 60, 100, 137, 141, 143, 154, 156, 159, 161, 239—241, 244, 245, 249, 251, 258, 283, 291, 307, 325, 326, 329, 342, 391, 418, 420, 421, 423, 424, 426, 432.
ořízka 598.
„osiřalý" učedník, jemuž mistr umřel 330; o. viz sirotci, vdovy.
osmipáni 52, 96, 361.
osnova soukenická 129, tkalcovská 356, 370.
v. Osterwicz Jindřich, tovaryš zlatn. praž. (1580) 415.
ostrožníci, ostruháři 25, 29, 48, 64, 120, 198, 200, 243, 248, 251, 258, 267, 347, 348, 365, 368, 420; Ostrožnická ulice v Praze 519.
ostrovy v Litoměřicích 297, v Praze Benátky, Střelecký 296, 298.
Ostrštok, cís. rychtář v Praze (1622) 489.
ostruhy 122, 248, 258.
Osvald, hospodský „u hřebene" v Praze 306.
„osvobození", privilegovaní mistři, freimeister 74—76, 81.
oštěpy 121.
Otmar viz Jakubů.
z Ottrsdorfu viz Sixt.
„oukol" 265, 359, 363, 480, 481; viz štukverk; oukolníci 69.
Oupohlavy u Třebenic 284; viz Holček.
outek tkalcovský 272.
Outrata, koželuh praž. (1596) 186.
ovce 82, 227, 265, 287; ovčí chov 267; ovčáci, mistři polní 10, 50, 89, 286, 334, 423, 424.
ovoce 478; v umění 488, 492, 500.
ozdoby v knihách 539, 544, 545, 554, 555, 558—561, 573, 575, 576, 579, 580, 587, 592, 601, 602.
ožralci viz opilstvo.

Pacov 10, 26.
Padua v Italii 444.
padesátky požární v Praze 88.
padesátníci v Praze 428.
pachole, pacholík viz děti, učedník.
pacholek, p. vandrovní 14, 279, 410, 568; viz tovaryš; p. vojenský, zbrojní, viz knecht, žoldnéř.
Pachovský, bakalář v N. m. P. (1583) 303.
Pakosta, soused pražský 141.
Paleček, knížka o P. 561.
palác 471, viz domy panské, zámky.
palaestra (puška) 408.
palečnice 51, 158.
pálené, kořalka 88, 299, 364, 397, 410.
palír, parléř 479.
Pallas Athéné, v malbě 518.
Palma Sixt, knihtiskař a spis. praž. (od r. 1597), „Lékařství duchovní" (1602) 561, 591.
„památné", peníze, plat 253, 315, 316, 317, 332, 333, 336, 395.
pan otec, tatík viz hospodský.
pán, páni, panský stav, vyšší šlechta 10—12, 33, 51, 56, 57, 68—71, 73, 78, 97, 139, 161, 260, 266, 267, 272, 292—294, 297, 303, 341, 418, 430, 433, 434, 458, 494, 497, 507, 513, 515, 529, 530, 554, 535, 555, 566, 594, 601; viz domy panské, města panská.
„Pán rady" tisk (1515) 544.
pancíř 121, 122.
panchart, pankart viz nemanželský.
„Panna" viz Paprocký; panny viz dívky; panenské botky, střevíce 73, p. šat 214.
z Pantenova viz Vachtl.
pantofle 274, 325.
Papáček Jíra, sladov. tovaryš v Lounech (1590) 403.
papež 541, 546, 586; p-ský legát 11.
papír 494, 525, 548, 559, 563, 569, 570, 573, 581—583, 587, 588, 590, 595—598; papírna v Libni Freyova 583, 595—598.

Paprockého Bartol. díla: „Diadoch" (1602), „Ogród" (1599), „Panna" (1602) 463, 559, 560, 591, 601.
paramenta kostelní 214.
Pardubice 15, 83, 103, 134, 170, 171, 178, 216, 230, 233, 286, 371, 400; brána Zelená 452, hejtman 16, kostel 452, malby 498; most zámecký 455; obraz města 562; rynk a stavby na něm 452; zámek 442, 445; viz z Pernštejna.
pardus viz bití.
parkány 297.
parléř, zástupce stavitelův 479.
Pařízek Vincenc, měšť. chrudimský 125.
Paříž 518; tisk 571, 575.
paruky 181; parukáři 434.
pás členící v renesanci 453; p. na šatech, malbou zdobený 527; p. zbrojný 121.
pasamanici 278.
pasení dobytka 85.
pasíři 26, 48, 62, 115, 165, 244, 401.
pásmo tkalcovské 370—372.
pasportní list viz list zachovací.
Passionál, praž. tisk (1487) 571; (1495) Jana Kampa 542; P. viz Kranach.
Passov v Něm.; passovský vpád 525, 561; viz Leopold.
pastýři 10.
pašije, v umění 494, 544, 545, 558.
Patera, řezník v N. m. P. (1617) 138.
Pátek nad Ohří; mlýn renesanční (z r. 1567) 462.
patisk 565, 594.
patoky 479.
patra domová 452—454, 459—462, 465, 467, 469, 478.
patron cechovní 114—116.
Paumistr Lazar, hodinář, cechm. praž. (1602—1605) 188, 189, 208; paumistr viz architekt.
„paus, pus" viz pokuta.
pavování v báních 237.
Pavel, sv. P. 177; v obrázcích 548; P. illuminátor viz Mělnický; P. knihař v P. (1591) 290; P. kožišník z M. m. P., Němec (1577) 202, 210; P. z lázně Královy, cechmistr lazeb. (1580) 418.
pavézy 87.
Pavia v Italii 413, 457, viz Haunsilt.
pavion viz klenutí.
pavlače renes. 295, 457, 459, 464, 473, 475, 527.
Pavlovský z Pavlovic Stanislav, bisk. olomoucký (1584) 147, 201.
pažby 31.
pec 559, destillovací 554.
pecnáři 28.
Pecka zámek 532 (fresky), viz Harant, Novák.
pečeně 399.
pečení chleba viz chléb.
Pěčka, Pieček, Píček z Radostic Michal „Akcí a rozepře", tisk praž. (1609) 526, 560.
pečet 19, 42, 51, 57, 66, 98, 100, 106, 119, 127, 162, 201, 212, 258, 337, 338, 380, 385, 420; pečetění, zabavování 81.
pekaři 5, 7, 9, 10, 12, 26, 28, 48, 54, 59, 69, 71, 72, 77, 79, 83—85, 87, 89, 91, 93—96, 107, 109, 110, 112, 114, 115, 124, 130—132, 134, 140, 142, 143, 145, 148, 149, 151, 153, 154, 157, 158, 165, 169, 170—172, 178, 180, 181, 195, 198, 199, 203, 207, 208, 211, 221, 230—233, 237, 238, 247, 248, 252, 256, 259, 264, 265, 277, 286, 287, 293, 305, 311, 312, 315, 316, 318, 320, 328, 330, 333, 336, 341, 350, 351, 355, 357, 365, 367, 373, 376, 377, 378, 381 až 383, 387, 389, 396, 398, 400, 403, 407, 409, 412, 414, 417, 427, 428, 430; p. dílo viz calty, chléb, koláče; p-ské sazby 82; p. prodejny viz kotce; p. tresty viz koš.
peklhaub 122.
Peldřimovský, maj. mlýna v Praze (1601—1663) 141, 156.
Pelhřimov 36, 37, 204, 230, 235; stavby v P. 451, 471, viz Slanina.
Pelikán viz Kraspius.
Peltha ze Stráže Bartoloměj, koncipista komory č. († 1621) 526.
Pehem, kovář malostranský (1607) 269.
Pech Ludvík, soused praž. (1590) 324.
peněz znehodnocení 360—362.
pentle viz stuhy.
Per Volf, něm. mistr v Praze 306.
pergamén 92, 93, 201, 599—602.
Peřina, řezník v Jaroměři (1549) 286.
peřiny 396.
perkmistr viniční 428; viz Medař.
perkytle cechovní 99, 133.
perle 23; perlový čepec 201.
pernikáři 7, 27, 28, 94, 104, 114, 131, 139, 148, 178, 180, 198, 200, 227,

232, 238, 248, 311, 312, 315, 330, 351, 375, 376, 378, 403, 417.
z Pernštejna 15, 216, 371, 372, 463; Jan na Pardubicích (1530) 14, 83, 442, 455; Vojtěch (1536) 487; Vratislav (1568—1579) 297, 459.
pérokresby 562, 592.
Persie, perský vyslanec Kuli beg (obr.) 567.
perspektiva 220, 461, 493, 496, 503, 511, 512, 521, 531 546, 547, 554, 555, 561, 566.
de Perto Baptista, vlas. stavitel v Praze (1588) 478, 479.
Pešon Jan „od 3 Turků", měšť. praž. 525, 526.
„u pěti korun", dům v St. m. P., viz Nerhof.
Pětiprstý Václav, bečvář v St. m. P. (1608) 302.
Petit Andres, francouzský svícník v Praze (1619) 77.
Petr, sv. P. chrám v P. na Poříčí 478; P. sládek v P. (1559) 306, 307; P. Polák, tovaryš tobolář. v P. (1540) 325.
Petrarka „O štěstí a neštěstí", tisk (1500) 539.
Petri Adam, knihtiskař v Basileji 572.
Petřík z Náchoda, skladatel potup. písně (1547) 302.
Petřín v P. 561; P-ské lomy 442.
Petrinus Jindř., knihtiskař v Basileji 572.
Petrle, malíř v P. (1565) 234; P. zedník vlas. v P. (1592) 304; P. Michal, tiskař a illuminátor v P. (1570—1588) 519, 553, 588, 589.
Petrucci, benát. vynálezce typů notových (1501) 572.
Petržilka, tovar. kožiš. praž. (1582) 401.
Pěttisíc, starší kočí v Praze (1612) 112.
pfennwert, příspěvek na stravu v báních 372.
Pfister, knihtiskař v Bamberce (1561) 540.
Pfof, dvor. řezbář 534.
Philadelphus viz Zámrský.
píce 297.
Píček viz Pěčka.
Pička Petr, zámeč. tovaryš v Hoře K. (1585) 352.
Pieler, tovaryš provaz. v Kadani (1558) 204.
pikartství 140.
pilaři 379.
pilastry 456, 476.
Pilát Rakovnický Jan, kožeš. praž. (1578) 108.
pildhaur viz kamenník.
Pilínkov 34, 92, 274.
pilíře v renesanci 453, 460, 466 až 469, 473, 475, 522; p. opěrné v gotice 472, 474, 477; pilířky renes. 452—455, 458, 462.
pilníky 395, 398.
Pintvan, bečvář v St. m. P. (1555 až 1565) 182, 268.
Pirolt, zlatník v P. (1543) 201.
Pirovský Lukáš, malíř v P. (1533) 223.
písař 96, 112, 132, 134, 143, 144, 148, 162, 181, 200, 201, 329, 337, 340, 348, 349, 382, 388, 426, 510, 515, 524, 525, 527, 530; p. radní v N. m. P. 226; viz Praha.
Písecký Petr, tkadlec v Nymburce (1558) 119.
Písek 91, 92, 119, 225, 230, 268; stavby 452, 462, 470, 474, 505; škola 505.
pískové hodiny viz hodiny přesýpací.
písně, písničky 292, 301, 467; p. evangelické 406; p. hanlivé, posměšné, lotrovské, sodomské 50, 301, 302, 305, 313, 405; p. satirické 289; p. tištěné 575, 587, 588, 590; p. zbožné 299, 302, 304; p. o manželství 586; o p. Vil. z Rožmberka 587; p. skladatel viz Malý Benjamin.
z Pístova viz Réta.
Píšek Mikuláš, malíř. stolíř v P. (1563) 134.
pití, pitky 96, 99, 116—118, 179 až 181, 190, 227, 228, 232, 279, 293, 298—300, 302—304, 309, 314, 317, 331, 333, 347, 348, 352, 375, 377, 381, 386, 387, 390, 393, 394, 409—414, 419, 422, 548.
pivo 52, 70, 71, 72, 82, 83, 89, 115, 116—118, 122, 129, 131, 142, 143, 179, 181, 220, 227—229, 300, 303, 305, 309, 317, 345, 348, 361, 366, 386, 390, 393, 395, 403, 413, 426, 428, 482; p. nákladníci 27, 52, 53, 122, 143, 235, 401; p. sazba 82.
pivovar, pivovaři 12, 52, 53, 87, 110, 131, 164, 210, 361, 367, 384, 397, 398, 406, 461, 470; p. v Prachaticích 461.
plán St. m. Pražského z r. 1729 469.

Planá u Krumlova 34, 346; P. u Stříbra, stavby 452.
planetní knížka 603.
Planknar z Kynšperka Volfhart, podkomoří (1531) 56.
Plánské ves (u Prachatic) 16.
Plantin Krištof, reformátor franc. knihtiskařství (1560) 575, 576, 601.
plastika 443, 449, 450, 462, 466, 467, 474, 483 –490, 566, 567.
pláště 168, 330, 392, 393, 412; p. černé cechovní k pohřbu 19, 99, 107, 113, 117, 308.
pláteníci 28, 48, 213.
plátno 115, 129, 132, 133, 269, 275, 596; plátna dílo 370—372; p. barvení viz barvíři; p. malířské 532; p. malované viz obrazy.
platnéři 48, 94, 120, 141, 164; p-ská ulice v St. m. P. 120.
platy 14, 39, 40, 43, 44, 53, 54, 63, 76, 81, 86 –88, 92, 96, 106, 107, 111—115, 119, 138, 143, 156, 174, 184, 188, 195, 210, 224, 225, 227, 237, 245, 247, 250, 251, 255, 256, 266, 276, 309, 314—316, 319, 320, 324, 337, 381, 382, 386, 436; viz památné, popeněžné, příjemné, přívandrovní, vyučená, šos.
plavci 61, 105, 106, 144.
Plch, švec v Hoře K. (1585) 300.
plech 449, 464, 467, 470, 506; malba na plechu 526, 532; pl. krytina staveb 464.
Pliml, krejčí v St. m. P. (1578—1590) 151, 402.
plný cech, plnost cechu viz cech. hromady.
Plocar, krejčí v J. Hradci (1610) 289.
pluh 9, 294.
plundry dětské 401.
pluviál 214.
Plzeň 12, 36, 40, 82, 84, 85, 111, 160, 223, 232, 239, 242, 243, 299, 300, 338, 423, 424, 594; stavby (radnice), domy 452, 455, 462, 470, 473; klášter františkánský 498; malby 498, 516, 528; tisk 540, 571; obraz města 562; škola 62; viz Bakalář, Kašpárek, Lákal, Lešek, Mostl, Smetánka, Statia, Šispogen, Volf, Voyt. — P-ský kraj 36, 41.
Plzeňský Alexander, knihtiskař českobratrský v Litomyšli (1536 až 1561) 548, 558, 575, 590.
Plzák Jan, soused na Kaňku (1607) 433.
poběhlci 9.
pobělohorská doba 4, 31, 42, 165, 228, 235, 248, 291, 306, 316, 347, 364, 381, 480, 526.
pobíječka, sekera tesařská 168.
poboční cechy viz cechy podružné.
pobožnost viz bohoslužba, zbožnost.
pobrání díla viz konfiskace.
pocta 118, 350, 382, 385, 394, 489; viz poctivost, úcta.
„poctiví" lidé 116.
poctivice, kalhoty 151, 214, 281, 282, 298, 319, 335, 347, 393, 402, 407.
poctivost 7, 53, 54, 63, 140, 141, 165, 176, 181, 190, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 220, 240, 241—244, 268, 289, 290, 291, 294, 313, 314, 331, 336, 346, 370, 398.
počty, účty cechovní 37, 51, 96, 99, 102, 106, 107, 111, 123—127, 133, 163, 176, 183, 187, 280, 351, 382, 384, 385; p. kostelní 480.
podarování viz taxy.
„pod báni", dům v Litoměřicích 462.
poddanství 11, 12, 14, 291, 312, 411, 430; zběhlí 430.
poděkování 352; za trest 391.
Poděbrady, stavby tu 446, 454, 463; z P. viz Jiří.
podezřelí lidé 376.
podkomoří 56, 57, 61, 79, 98, 111, 153, 209, 236, 242, 286, 420, 424; viz Gerštorf, Planknar, Trčka.
podkovy 212, 365; p. ve štítu hospodském 165; „p. zavěšení", obnova hospody kovářské 118.
podlí řemeslníci 11.
„podmistří" 339.
podobizny viz kontrfekty.
podobojí viz kališníci.
Podolský Šimon, zeměměřič (1581 až 1617) 320, 531.
podomní obchod 75.
podpora, v chudobě, v nemoci 4, 55, 104, 107—109, 113, 115, 116, 119, 280, 281, 406; viz bratrstva.
podruzi 52, 433, 523, 591.
podružné cechy 24, 25, 33.
podrychtář 49; viz Vovčička.
podseje 141.
Podskalí v Praze 27, 105; p-ští plavci 61, 105, 106, 144.
podskoky viz faleš.
podstávkáři 64, 261.
podšívky 151.
podvody viz faleš.
pohlavky 147, 400, 401.

pohledy na Prahu 561, 562, 567.
pohořalí 118, 119.
pohřby 52—55, 99, 107, 111, 114, 119, 120, 140, 146—148, 152, 156, 256, 307—309, 378, 383, 406, 407, 547, 582, 595; p-bní viz pláště, štíty, tisky.
„pohrdnutí" cechem 170.
pochlebníci 313.
pojištění 110, 126.
pokladnice, matka p. 12, 13, 24, 29, 30, 31, 34, 37, 38, 43, 69, 91, 96, 98, 99, 100, 103, 104, 107, 110, 114, 117—127, 156, 158, 162, 172, 173, 176, 181, 182, 184, 187, 225, 232, 254, 261, 280, 281, 296, 328, 336, 378, 384, 402, 426, 436.
pokoj viz cech.
pokora 196; viz prosba.
pokoštování viz souboj, zkouška.
pokoutní dělníci, ševci, krejčí 11.
pokryvači 24, 29, 51, 69, 70, 88, 95, 97, 102, 120, 147, 148, 150, 167, 171, 176, 217, 230, 231, 257, 266, 270, 291, 315, 321, 333, 351, 355, 363, 482.
pokuty (paus, puss) 15, 30, 31, 34, 48, 49, 58, 72, 73, 78, 82, 84, 85, 87, 96, 116, 118, 126, 131—133, 138, 140, 142, 143, 145—149, 153, 154, 157, 159, 166, 169, 170, 171, 172, 174, 177—180, 185, 189, 206, 225, 238, 239, 242, 260, 263, 264, 266—269, 271—273, 276, 278, 282, 291, 301, 302, 305, 308, 310, 313, 323, 324, 326, 341, 347, 353, 355, 356, 366, 369, 375, 377, 380, 381, 384, 386, 388—392, 394, 397, 403, 407, 410, 418, 422, 427, 436, 482, 591.
Pol Absolon z Vrchlabí, malíř (1557 až 1574) 319.
Polák Krištof, mistr v P. (1586) 305, 306.
Poledne, kovář v P. (1547) 58.
Police nad Medhují 84.
Policenus Havel, děkan domažl. (1591) 560.
policie, pol. řády 66, 69, 70—74, 80, 82, 84, 85, 119, 128, 130, 131, 133, 134, 228, 282, 416, 419, 432.
Polička 66, 227, 230, 269, 336, 337.
polívka 367; viz svačina.
politika měst viz hospodářská politika.
Polná 34, 36, 37, 59, 85, 245; malby v kostele sv. Kateřiny 532; viz Zejdlic.
polní hospodářství 12; p. mistr viz ovčák.
polokruh viz archivolta.
polopilíře 468.
polosloupy 463, 466, 467.
„polovičnaté", šaty, miparti 281, 282.
Polsko, Poláci 22, 46, 47, 58, 93, 95, 114, 133, 146, 163, 169, 196, 212, 236, 237, 254, 256, 294, 297, 329, 333, 336, 343, 369, 374, 450, 470, 491, 493, 494, 507, 548, 558, 572, 598; viz Krakov, Poznaň, Šamotuly; polský král viz Zikmund; polští řemeslníci v Čechách 59, 305, 325, 329, 359, 401, 402 viz Birkovský, Kamenicki, Petr, Polák, Szarfenberk, Šebestian.
polštáře 259.
Polyhymnia, Musa řecká, v umění 506.
pominutí rozumem 325.
pomlázka 408.
Pomona, řím. bohyně, v umění 488.
pomluvy viz klevety.
pondělek, „dobrý", „modrý", „sváteční" 374, 375, 386, 426, 427, 436.
poněmčování, germanisace 42, 67, 188, 192, 202, 379.
ponocní 415; ponůcky 409; „ponůcka", stráž o trzích 116.
Popel viz z Lobkovic; popel 260.
„popeněžné", srážka z platu pro opatření v nemoci 382.
popravy 205, 247, 302, 303, 406, 420, 427, 430, 432, 530, 582; viz šibenice.
popruhy 260, 279.
pořádek viz cech, p. v cechu 7, 8, 25.
porážka viz bití dobytka.
Poříčí v Praze; kostel sv. Petra 305, 465.
poříční právo v Praze 105.
populace 3.
portály v renesanci 450, 454, 458, 459, 465, 467, 469—472, 474 až 476.
„portantství", nošení k hrobu 111.
portikus chrámový 475.
poručník 312, 319, 320.
Posádovec, koželuh v N. m. P. (1596) 186.
„posazení", vstup do díla 197, 206, 271, 348—350.
posel cechovní 112, 113, 143, 158, 167, 255, 281, 339, 348, 349, 382.
„Poslední soud" v obrazích 511, 542, 601; poslední vůle viz kšaft.

poslušnost 6, 97, 98, 152, 246, 288, 313, 336, 377, 398.
posměchy 36, 50, 51, 135, 146—148, 169, 177, 179, 189, 190, 300—304, 307, 309, 351, 401, 409.
postavy sukna 100, 129, 132, 265, 281, 370.
postávníky, fakule, svícny veliké, cechovní 115, 119, 223, 256, 308, 492.
postilla viz Hus, Chelčický, Zámrský.
postranní právo v Praze 11; sv. Anežky 135; p. víra viz bratří, protestanté.
postřihači 16, 22, 28, 29, 36, 44, 47, 124, 145, 157, 168, 172, 173, 182, 207, 209, 257, 259, 273, 316, 355, 366, 379, 382, 386.
Postula, švec praž. (1612) 259, 274, 525.
posty 67, 68, 88, 166, 238, 303, 346.
posudné 68.
posvícení 264, 265, 270; na obraze 508.
poširarové 26.
pošta ve Vel. Meziříčí na Mor. 451.
„potaz" viz hlasování.
Potnštejn Eliáš, mistr v Neurode (1590) 399, 400.
potraviny 82; potravináři 70, 86, 128, 130, 133; viz hokynáři, mlynáři, pekaři, řezníci.
potulní stolíři 15.
potupy viz hanění.
pouti 403, 417.
Pouzdro, měšťan kralovéhradecký (1523) 109.
pověst dobrá 46—48, 186, 240—244, 282, 330, 331, 346, 347.
povaleči 397.
povlaky 259.
povstání stavovské r. 1547: 57, 58, 63, 65, 74, 78, 80, 90, 130, 132, 137, 188, 192—194, 228, 293, 423, 548; povstání r. 1618—1620: 68, 76, 78, 492, 590.
pozdravení 301; tovaryšské 353; na vandru 336.
pozlacovači viz cuprejtýři; pozlacování viz zlacení; pozlátko 470.
Poznaň v Polsku 7, 46, 47, 350.
pozůstalostní řízení 383.
Pozzo Dominik (1563), vlas. malíř v Praze 501.
požáry viz ohně; pož. zřízení v P. 88.
Praha 7—13, 19—25, 27—33, 36 až 48, 51, 52, 57, 61—67, 70, 72, 74 až 76, 80, 83, 85, 87, 88, 91, 93, 96, 100, 102—108, 111—114, 118, 119, 122—124, 126, 127, 129 až 131, 134, 135, 139, 143, 145 až 149, 156—165, 167, 169—176, 178, 179, 181, 182, 184, 188, 190 až 199, 201, 203, 207, 208, 210 až 213, 221, 222, 224—239, 241, 243, 244, 246—248, 250—252, 257 až 260, 262, 264, 268, 270—273, 276, 279, 281—283, 287—290, 293 až 307, 311, 315, 317, 319—326 328 až 330, 332—335, 340—345, 348 až 354, 356, 357, 359, 361—366, 369, 372—376, 379—383, 385—391, 393, 397—430, 433, 434, 442 až 448, 453, 454, 456—459, 463—470, 476—478, 480, 482, 489, 495, 500, 501, 505, 507, 513, 514, 520, 522, 523, 531, 536, 542, 546, 547, 550, 551, 554, 558, 560—562, 565, 567, 571, 572, 591, 595, 600, 601. — Staré M. 4, 9, 20, 21, 27—29, 30, 42, 43, 45, 48, 51, 59—62, 73, 74, 86, 97, 99, 100, 104—106, 112, 117, 121, 126, 135, 136, 154, 159, 161 až 165, 170—172, 179, 180, 183 až 185, 188, 196, 207—209, 219 až 221, 224—226, 230, 231, 236, 240, 246, 249, 251, 259, 260, 266, 268, 279, 284, 288, 297, 302, 305, 306, 312, 317, 324, 326, 328, 332, 344, 354, 361, 363, 368, 383, 396, 400 až 405, 409, 418—420, 428, 429, 441, stavby 451, 453, 469, 474, 475, 476, 477, plastiky 488, malby a tisk 491, 499, 500, 512, 513, 525 527, 536, 552, 553, 594, 602. — Nové M. 6, 9, 21, 23, 27—29, 32, 40, 42, 43, 47, 48, 53, 54, 59—61, 67, 68, 87, 88, 91, 99, 101, 103—106, 108—110, 113, 114, 121, 123, 126, 132, 138—140, 142—146, 148, 154, 158, 162, 171, 173—175, 179, 182, 185, 192, 197, 198, 211, 220, 224, 226, 227, 230, 231, 238, 243, 246, 249, 251, 253, 258, 260, 261, 266, 271, 279, 280, 289, 300, 301, 303, 307, 308, 311, 315, 325, 326, 348, 350, 351, 354, 357, 362, 376, 377, 379, 381, 384, 390, 400, 401, 403, 404, 417, 599; stavby 450, malba 503, 507, 516, 528. — Malá Strana, Menší město 11, 28 až 33, 45, 47, 48, 74—76, 88, 91, 96, 100, 103, 120, 129, 136, 137, 142, 160, 165, 169—171, 177, 178, 180, 181, 185, 196, 197, 202, 207, 210,

213, 215, 216, 220—222, 225, 230, až 233, 243, 246, 248, 249, 251, 266, 267, 269, 283, 293, 302, 308, 315, 320, 321, 326, 348, 377, 382, 387, 396, 419, 421, 442, 447; stavby 453, 454, 457, 458, 468, 477, 500; kancionál 508; malba 528, 535, 536; vazby 603.
Hradčany 31—33, 75, 202, 328, 341, 412, 433; stavby 457, 467, 487, 489, 504, 532.
pražský, -á, -é: apatyka „u anděla" 329; — brány: Horská 408, Koňská 296, 298, Prašná 296, Zderazská 104; — domy: u dveří železných 466, u Helmů 104, u jednorožce 451, 470, u kola zlatého 514, u korun pěti viz Nerhoť, u králů tří 105, u Lajblů 469, u Minuty 469, u orla zlatého 527 viz Loselius, u prstene 276, u sv. Lazara řeznický 104, 110, 113, 114, řeznický u sv. Haštala 104, u růže stříbrné viz Streyt, rychtářský na Koň. trhu 470, viz rychta stará; u slunců 515 viz z Vlkanova, Suxovský 105, Šmerho 283. viz Škréta, u Štajniců 468, u Turků tří 525, 526 viz Pešon; — domy panské, paláce: pp. z Hradce, potom Slavatů, nyní Thunů 453, 454, 456; pp. z Lobkovic nyní Schwarzenberkův 454, 457, 504, Valdštejnův 469; — d. šenkovní, hospody: u hřebene 306, na košíku 336, Lopatského 413, u Sedláků 305, u Štiků 414, u Voštipů 302, u Vozů 413; — dvůr královský v St. m. 294, dvůr Týnský 260; — fara u sv. Linharta 523, u sv. Štěpána 174, 175, viz Aupický; — hrad 32, 61, 67, 68, 83, 88, 111, 130, 148, 154, 155, 324, 412, 428; stavby na hradě 444, 445, 450, 454, 456, 468, 473, 475, 476, 481, 489, 495, 497, 498, 501, 507, 531, 533, malby 546, 574, 586; hejtman hradu 586; kapitola hradu praž. 80, 586 (probošt); viz věže, viz kancionály; — kapitola viz hrad; — kaple: arcib. 532, Betlémská 107, 408, 473, sv. Eligia 105, sv. Lazara 104, 110, 113, 114 (kazatelů u ní), sv. Ludmily u sv. Kříže 382, Martinická u sv. Víta 487, sv. Vojtěcha na hradě 475, sv. Václava u sv. Víta 498, 532, Vlaská u jesuitů 476, 477 — kláštery: 561, sv. Anežky 135, 136, sv. Anny 405, emauzský 114, františkánský 402, křížovnický 502, sv. Magdaleny 412, Strahovský 108, 476, 496, 519, 530, 555, 462, 583, sv. Tomáše 520, 534. — viz knihtisk — kostely: sv. Apolináře 562, sv. Benedikta 513, 535, sv. Ducha 302, sv. Haštala 402, 409, 499, sv. Havla 502, 508, sv. Jiljí 114, sv. Jindřicha 114, 154, 450, sv. Jiří 450, 471, sv. Kříže Vel. 114, 382; sv. Linharta 523; P. Marie pod řetězem 486, na Louži 536, Sněžné 402, před Týnem 114, 279, 283, 453, 458, 486, 489, 495, 532, 537; sv. Martina 480, 533; sv. Mikuláše na M. Str. 535; v St. m. 499, 535, sv. Petra na Poříčí 305, 465, 478, sv. Rocha na Strahově 476, 477, Salvatorský (evang.) 476, 477 (jesuit.) 474 až 476, sv. Štěpána 154, 174, 505, N. Trojice na M. Str. 477, sv. Víta 32, 464, 466, 473, 475, 483, 487, 494, 496—502 — lázně viz Jelenovic, Nová, Točenice — lomy na Petříně 442 – mlýny: viz Helmovy, u mostu 28, Nové 153, obecní 365, 366, 403, 404, Peldřimovského 141, 156; Šitkovské 106, 226, Šerlinkův 160; viz mlynáři, Šmatlora, Váša, Vrána — most Kamenný 28, 52 (úřad mostní) — náměstí Václavské, Koňský trh 104, 301, 465, 469, 470, 514 — plán Prahy (St. m.) z r. 1729, 469 — pohledy na Prahu 561, 562, 567, viz Wechter, Willenberg — právo poříční 105, postranní 11, 135 — příkop 296 — požár. zřízení 88 — schody zámecké 456 — škola u sv. Havla 150, u sv. Jindřicha 467, týnská 456 — ulice: Dušní 477, na Františku 27, 105, 135, Husova 453, Jesuitská 525, Melantrychova 459, 466, 469, Ostrožnická 519, na pískách 408, Platnéřská 120, Podskalí 27, 105, na Poříčí 465 viz kostel sv. Petra, Sněmovní 465, Spálená 415, Újezd 302, Železná 505, 524, Žitná 469 — ungelt 131, 132, 458, 459, 504 — úřady a úředníci: viz hejtman, kancléř, konšelé; mostní úř. 52; viz osmipáni; písař viz Heselius, Humburk, Jeronym, Karchesius; podrychtář viz Vovčička; primas

viz Krocín, purkmistr viz Kropáč, Molesinus; viz šestipáni — vězení Mazalka 157 — věže: Bílá na hradě 155, Černá na hradě 531, mostecké 454, 458, 467 — zahrada královská 442 viz Belvedere — zbrojnice císařská 266.
Prachatice 4, 5, 16, 35, 38, 62, 79, 84, 91, 103, 111, 124, 203, 210, 233, 278, 316, 326, 345, 347, 355, 357, 366, 382, 386, 393, 411; stavby v P. (brána dolní, radnice, pivovar, škola stará) 451, 461; malby 504; viz Klobása.
Pracheňský kraj 72.
pranostiky 575, 589, 595.
praporec viz korouhev.
Prantl Ondř., barvíř v Něm. Brodě 19.
pranýř 402.
Prašná brána, věž „nová" v Praze 296.
právo 7, 27, 47, 60, 144, 161, 196, 202, 240, 241, 249, 262, 280, 325, 361, 415, 418, 422, 426, 429; p. cechovní 5, 6; cizí 13; dvorské 75—78; horní 373, 431; knapské 346; knihtiskařské 586; nad knihtiskaři viz censura; městské 20, 33, 45, 51, 56, 75, 79, 80, 81, 88, 93, 99, 155, 188, 189, 192, 203, 206—209, 222, 238, 266, 283, 307, 323, 341, 342, 430, 445, 507; p. míle 8, 13—15; p. mistrské 80, 126, 193, 225, 231, 233, 234, 251, 252, 340, 427, 429, 435, 436, 445; mlýnské 90, 107, 159; poříční v Praze 105 (starší); postranní v P. 11, 135, 136; na práci 3—5, 8; shromažďovací 163; soukromé 18; svolání cechu 167; tovaryšské 34, 388; trestní 139, 388; útrpné (mučení) 287, 288, 403, 404; vdovské viz vdovy; vodní 159; volební v cechu 95, 96; živnostenské 14, 18, 33, 44, 45, 63, 74, 77—79, 80—82, 137, 192, 246, 247, 249, 251, 253. — „Práva manská" tisk litomyšl. (1538) 575; „P. zemská", tisk praž. (1547) 548, 574; — právní čas 418; knihy 579; přítel viz advokát.
Praysar Pavel, truhl. tovaryš v P. (1578) 342.
prázdniny viz pondělek modrý.
Pražák, pekař v P. (1606) 157, 159.
Pražská brána v Táboře 452.
pře viz soudy.
preclíky 117, 265, 293, 400; ve znaku 165.
predella 487.
předkupování 27, 263.
předlice 276, 357.
Předměřice 160.
přednost v cechu 24.
Prefát z Vlkánova Oldřich, Cesta jerusalémská („Cesta z Prahy do Benátek" etc.) tisk praž. (1563) 556, 585, 593.
pregéři v Hoře K., jich stolice 433, 434.
přejímání díla 272—274.
prejzy 482.
překupování, překupníci 8, 82, 129, 134.
preláti 11.
Přemysl Oráč, v malbě 509.
Přepeře u Turnova, chrám 471; kazatelna 484.
přeplnění řemesel 10, 316, 317.
Přerov (v. Č.), zámek 463; P. (Mor.) 112, 122, 125, 140, 142, 215, 221, 235, 265, 319, 343.
Presl Kašpar, tkaničkář v Praze (1611) 236.
přespolní členství v cechu 38, 39, 41, 43, 174, 200, 209, 223, 260, 268, 326, 392, 396, 424; p. dílo 9; p. řemeslníci 27, 174.
Přeštice 104, 169, 218, 228, 232, 233, 239, 256, 264, 333, 414, viz Krupička, Stach.
Pretlík Florian, měšť. praž. († 1583) 514.
převor 348; u sv. Anežky v P. 135.
Příbram 91, 338; kancionál 508, 509; P-ský Martin, ručnikářský tovar. v P. (1602) 412; viz Zahrádka.
příbuzní 308, 312, 327, 335, 353, 383.
Přibyslav 34, 85; viz Zejdlic.
přidavači 321, 363.
příjem, přijímání do cechů 43, 59, 74, 80, 106, 175, 184, 185, 188, 191—208, 219, 222, 223, 225, 233, 238, 240—245, 247—253, 275, 283, 340, 342, 349, 351, 392, 416, 427, 435, 476; p. učedníka do učení 312—320; příjemné, plat vstupní 53, 54, 106, 127, 228 až 237, 239, 247, 248, 251, 252, 254, 316, 334, 436.
přijímání podobojí, v malbě 508.
přikázaní boží 5, viz Mojžíš; „p. se" k cechu, přihláška viz připověď.

příkop v Praze 296.
příkrov cechovní k pohřbu 53, 99, 100, 117, 119, 120, 307, 380, 533.
přikryvači viz pokryvači.
přilby viz helm.
primas 67, 201, 301; v Hradci K. viz Duchoslav.
primát cechovní viz cech hlavní.
příměnky, platy mimotní sluhů a tovaryšů 112, 113, 364—366, 367, 370.
přímluvy 80, 222, 223, 234, 241, 286, 413; viz hlasování, protekce.
přípitky 21, 181, 349, 350, 393, 394, 533.
„připověď", „připovídka" k cechu, přihláška 45, 46, 194; p. na statek 126.
příročí viz lhůty.
přísahy 66, 79, 96—98, 130, 143, 144, 201, 245, 246, 286, 313, 325, 379, 380, 427, 428; „přísežní" viz cechmistři, mlynáři; p. koželuzi 260; znalci 66.
příspěvky 395; cechovní 166, 171, 173, 180, 188, 381, 382, 384, 395; viz platy.
přístup k cechu 174.
„při svíčkách" práce 373, 374.
„přívandrovní", plat do pokl. tovaryšské 351.
privilegovaní mistři viz osvobození.
příze 128, 151, 213, 259, 272.
prkna 88.
probošt hradu Pražského 586.
processí 48, 67, 78, 136, 256.
prodej 27, 82, 83, 88, 97, 100, 106, 113, 133, 134, 135, 138, 140, 144, 155, 174, 185, 220, 224, 268, 274, 290, 315, 361, 365, 417, 507, 569; p. knih 5, 595.
profilování v renesanci 453, 458.
Prokop, řezník budějov. (1497) 201.
prokurátor viz advokát.
„pronesení" cechu 178, 179.
promlčení 203.
„propadek", pokuta 239.
propuštění z učení 112.
Prosar, krejčí ve Vídni (1556) 280.
prosba za přijetí do cechu 194—196; p. za odpuštění, koření 150—152, 156, 249, 287, 288, 289, 327, 400, 401, 422, 426, 427.
z Proseče Jan (1605) 312; z P. Had Pavel, měšť. v P. (1609) 414.
Proskovský z Proskovic († 1567); náhrobek 486.
Prostějov na Mor. 400; tiskárna Güntherova 576; P.-ský, klobouč. tovaryš v P. (1548) 422.
prostěradlo 286.
protekce 206, 208.
protestantství, reformace, luterství, evangelíci 67, 78, 192, 374, 475, 476, 494, 497, 499, 517, 558.
provázení tovaryše 353, 425.
provazníci 25, 26, 32, 204, 249, 260, 266, 311.
Proxenus Šimon, měšťan pražský († 1575) 515.
prsten 212; „od prstena" v Praze Dorota (1434) 276.
průby 128, 130.
průmysl umělecký viz užité umění.
průvody cechovní 48, 54, 55, 99, 136, 293; p. s Bacchusem 407.
Prus Antonín z Mohelnice, arcibiskup praž. († 1580) 475.
prvotisky viz inkunabule.
psaní 30.
psanci, psanství (cechovní) 46, 141, 354, 384, 392.
psi 301, 401; v umění 488, 498, 534; psinec 133; psa věšení (potupa) 185; zabití 204, 285; psí maso 146; „psojed", nadávka 302.
Psyché, v umění 567.
pšenice 141.
pškaní 303.
ptáci darování 111; pták stříbrný, odznak střeleckého království 297; pták, k ptáku střelba 296—298.
Pudivětr Mates, tov. pasíř. v St. m. P. (1569) 401.
z Puchova Jan a Zik. 581, 586, 594.
půjčky 84, 99, 100, 107, 108—110, 123, 126, 201, 221, 261, 262, 300, 345, 379, 383, 384, 594.
Puléř, Polirar Fabián, malíř (1551 až 1568) 502, 503, 507, 536, 537.
pulpit na kruchtě 107.
„půltovaryš" 339, 352, 354.
punčocháři 45, 93, 131, 135, 198, 227, 230, 250, 257, 262, 276, 300, 315, 316, 318, 347, 349, 353, 369, 374, 376, 381, 382, 384, 386, 388, 393; punčochy 215, 216, 219, 369, 407; viz flekýři.
„puntování" 61, 186, 187, 188, 377, 417, 418, 419, 424.
purismus v umění 497.
purkmistr 7, 56, 57, 65, 66, 78, 79, 88, 94, 95, 98, 106, 126, 127, 134, 137, 139, 151, 152, 158, 160, 175, 176, 201, 242, 243, 266, 271, 287,

297, 298, 300, 306, 307, 363, 379, 383, 396, 407, 410, 411, 419, 422, 426; viz konšelé.
purkrabí nejvyšší 442; viz z Hradce Adam.
Fuš, kovář v J. Hradci (1610) 238.
půst viz posty.
puškaři, ručnikáři 25, 29, 103, 173, 198, 200, 258, 270, 282, 318, 327, 347, 348, 365, 412, 420, 564.
pušťadla bradýřská 129.
putti 494, 554.
pych, pýcha 135, 196.
pypřice viz želízka.

rabuš, vrub 113, 153, 167, 287.
Ráček Matouš, sladovník v Horažďovicích (1620) 125.
Račinský, tovaryš v Rakovníce (1602) 403.
řád (útrata v hospodě) 302, 305, 352, 393, 412; řád mzdový Vřesovcův z r. 1616; „řádovní" viz tovaryš starší; viz statuta.
rada viz konšelé, královská rada.
Radda Václav, kamenník pražský (1590) 446.
z Rädernu na Frydlantě Krištof (1582) 468, 469.
radní dům, radnice 18—21, 33, 66, 67, 72, 73, 78, 81, 83, 84, 89, 92, 94, 97, 108—110, 116—119, 130, 132, 135, 138, 140, 150—152, 157, 158, 175, 182, 183, 200, 202, 206, 208, 209, 297, 306, 318, 337, 340, 383, 399, 415, 420—422, 429, 433, 514; stavby radnic 451, 452, 454, 455, 456, 504; malby 516; r. v Berouně 463; v Boleslavi Ml. 463, 464; v Brodě N. 469; v Horažďovicích 461; v Praze na Hradčanech 467, 532, v N. m. P. 450, 453, v St. m. P. 465, 467; v Klatovech 461, 464; v Litoměřicích 454, 462; v Mostě 454, 462; v Plzni 455, 456, 457, 515; v Prachaticích 461, 504; v Stříbře 456, 462; ve Volyni 452; v Žatci 455.
Radnická z Vysokého Dorota, měšťka praž. (1612) 525.
Radomyšl, městys 282.
z Radostic viz Altmanová, Pěček.
Radotín, mlynář Bílek (1567) 160.
Radouš Adam, mydlář. učeň v Chrudimi (1597) 337; R. Matouš z Chrudimě, malíř a illuminátor (1570—1631) 508, 509, 511, 512, 529.
Raffael, vlas. malíř 516.
rachunk, počet tovaryše s mistrem 351, 356.
rajcech, reihcech, rejcech 25—27, 117, 257.
rakejtle, trubičky ohnivé 408.
Rakousy 37, 58, 346, 548; viz Hazly.
Rakovník 13, 19, 24, 25, 40, 41, 62, 91, 114, 129, 131, 152, 153, 160, 166, 167, 170, 171, 173, 174, 179, 206, 229, 231, 232, 233, 237, 238, 240, 245, 246, 248, 252, 256, 265, 269, 270, 273, 275, 278, 311, 316, 322, 334, 341, 342, 349, 350, 355, 356, 363, 365, 369, 371, 372, 375, 376, 387, 389, 391, 393, 403, 407, 432, 433; stavby 458, 463, 474, 535; plastika 485, 489; malba 496, 529; viz Ambrož, Brejcha, Lejsek, Račinský, Sax, Slech, Štěrba, Viktora.
Rakovnický viz Filát.
rakve 308; skleněné 165.
rám, rámec, orámovaní 453, 486, 491, 493, 500, 505, 512, 514, 524, 525, 537, 542, 544, 546, 548, 552, 555, 558—561, 572, 573, 580; r. soukennický 86, 129, 131, 269, 510; r. tiskařský 569, 587.
rány krvavé 293, 301, 307, 323, 324, 350, 353, 354, 365, 390, 409, 411 až 415; viz hojení.
rapíry 295, 300, 305, 412, 414.
ras 142, 240, 264, 282, 283, 421, 424,
rašple ševcovská 324, 325.
rathouz viz radní dům.
Ratiboř (Slez.) 131, 179, 228, 248.
Raydlfester z Wiedersdorfu Filip, sous. v Praze (1549) 260.
razítka, želízka, tiskařská a knihařská, filety 588, 598, 600, 611.
„rázy" na zboží 82, 129.
Ráž (Rác) j. Bonedeus, tov. pekař. v St. m. P. (1610) 400.
realismus v umění 494, 498, 505, 509, 545, 549, 553.
rebellie viz povstání.
řebřík 285.
řecké litery v tiskárně 576, 577, 578, 587, 590.
řeči 331, 337, 387, 388, 393, 420; slavnostní 313, 314; zbytečné 177.
řečníci viz advokáti.
Řečice Červená 26; sgraffita v zámku 532; viz Leskovec; Ř. Kardašova (?) 26.
reformace viz protestantství.
regal (royal), regalní papír 597.

regent rožmberský 16.
regiment viz cech, statuta.
registra cechovní 54, 67, 99, 109, 111, 112, 114, 118, 119, 124—126, 141, 154, 155, 183, 247, 271, 277, 295, 317, 320, 330, 332, 333, 336, 349, 380, 382.
rejkan, žebříček u stavu tkalcovského 356.
rejsování (plán díla) 129, 216, 226; viz modely, sgraffito.
rejt, mýtina, paseka 110.
Rejta, ves a huť kamennická u Svin Trh. 445.
rejthaři 122, 272.
Rejzí, důl na Horách K., odtud Martin (1564) 432.
reklama 274.
rektor školní 92.
řeky „zbavení", trest rybářů 87.
reliefy 468, 484, 485, 487.
relace mlynářské, dobrá zdání 161, 162.
Rembrant, holl. malíř 517.
řemenáři, rýmaři 30, 42, 47, 48, 50, 359.
řemenem mrskání 323.
řemesla služebná 84.
representace cechu viz cechmistři.
renesance 441—602; r. česká 443 až 465, 476, 493, 494; r. německá 448—450, 455, 462, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 474, 476, 477, 478, 486, 496, 549.
Řeřáb Jakub, farář v Zásmukách (1669) 335.
resoluce viz dekret.
Rešel, Rešelius, „Jesus Syrach" (tisk, 1557—1597, 7 vyd.) 576; kázaní 588.
Reta (Ried) z Pístova Benedikt, král. stavitel († 1534) 32, 101, 441, 444, 445, 473.
reversy 40, 45, 121, 135.
revoluce francouzská 436.
Reyger, ručnikář praž. (1590) 282.
řezači 89; kolků knihařských 600; liter 571; slámy 5, 363; viz xylograf.
řezbáři 24, 319, 492, 534; ř. dvorní viz Pfof.
řezaná díla 172, 173; ferule 99.
řezníci, masaři 5, 6, 10, 20, 26, 31, 34, 35, 39, 40, 48, 49, 52, 54, 57, 62, 64, 67—69, 73, 83—85, 87, 88, 89, 96, 98, 102, 104—107, 109 až 111, 113—119, 121, 123—126, 128, 130—133, 136, 138, 139, 140, 142, 144, 146—149, 169, 171, 173, 174, 177, 178, 185, 194, 196, 201, 204 až 206, 209, 215, 227, 228, 230, 232, 235, 238—240, 242, 243, 246, 248, 253, 256, 263, 265, 267, 268, 279, 280, 281, 285—287, 289, 293 až 295, 302, 309, 311, 316—318, 320, 330, 333—335, 343, 346, 357, 380, 382, 384, 393, 394, 397, 398, 403, 407, 409, 410, 415, 421, 525; řeznický kancionál v N. m. P. 503; ř. kaple viz sv. Lazara; ř. kazatel 114; ř. menší pořádek viz huntéři; ř. „universitas" 48.
Řezník Václav, soused benešovský, písař kancionálu 536.
Řezno v Bavorsku, malíř Altdorfer 210, 495.
říčice, sítko 221, 287.
Říha, švec v Kut. Hoře (1548) 158.
Richter, učedník z Č. Kamenice (1600) 312.
Řím; kostel il Gesù 475; tisk 539, 572, 574; Římané staří 334, 458, 473; Římská říše viz Německo; Římští císaři v malbě 523, 526, 527, 534; viz císař; viz Seneca.
římsy v renesanci 298, 453, 457, 459, 461, 466, 467, 468, 474, 477, 487, 504.
Řízal, ševc. tovaryš v Praze (1563) 383.
robenci 47, 168, 339, 340, 345, 348, 425, 445.
robotníci, roboty 14, 16, 50, 51, 87.
rodiče 240, 241, 270, 311—315, 319, 320 326, 327, 329, 330, 333, 383, 401, 535.
Rohozec, zámek, viz ze Štiřína, z Vartmberka.
rohy 260.
sv. Rocha chrám na Strahově v Praze (1603—1612) 476, 477.
Rojík Jan, soused v Litomyšli (1632) 317.
Roklínská Anna, koželužka v St. m. P. (1570) 405.
Rokycany 96, 160; z R. Jan mistr (obr.) 543; viz Jindřich.
„romana", typy tiskařské 578.
románský sloh 472.
Rosice na Moravě 216, z R. Zdeněk, úřed. v Bělé 297.
rostliny, rostlinné ornamenty v umění, laubverky 455, 457, 463, 466, 467, 469, 484, 493, 500, 503, 535, 550, 552, 557, 565, 600, 601, 603.

roubené stavby 217.
Roudná u Přibyslavě 34.
Roudnice 12, 85, 112, 133, 136, 160, 197, 198, 225; stavby 463; malby 497, 516, 519, 520, 528, 530; viz Václav mlynář.
rouhání 140.
roušky ženské 275.
roušnice 275.
„roužíhání" viz rozžíhání.
rovnoprávnost a nerovnoprávnost cechovní 33, 34, 254, 255; v spolucechu 24, 29.
rovnost v prodeji 185; v řemesle 254—268, 274, 276, 277, 349, 405.
rozhodčí, smírcové, ubrmani 36; viz smiřování.
„rozličný" cech 26.
Rozmarýna, řezn. tovaryš v Horažďovicích 333.
rozpustilost 299, 391, 414.
rozvedená žena 247.
rozviliny v miniaturách a tisku 500, 503, 530, 542, 548, 555, 592, 600.
Roztoklaty, kazatelnice (1574) 484.
rozžehnání tovaryšské; k r. groš 353.
rozžíhání svěc, „roužíhání" 113, 115, 256.
Rožmberk město a zámek 62, 274, 275, 288, 290, 364, 365; stavby 461, 470; z R. páni 16, 56, 95, 136, 193, 228, 267, 272, 288, 315, 326, 346, 352, 355—357, 369, 379, 411, 462, 520, 530, Jan 15, Jošt 14, 26, 286, Petr (1530) 442, Petr Vok (1603) 15, 558; Vilém 4, 11, 15, 62, 79, 366, 489, 552, 581, 586, 594; r-ská knihovna 565; r-ský regent 16; kodex 26; palác v Praze 456.
Rožmitál 287; R. u Krumlova 346.
Rubens Petr Pavel, nizoz. malíř 517.
rubín 404.
Rucký z Ruc Kašpar, cís. komorník (podob.) 534.
ručnice, pušky 110, 121, 122, 258, 296, 298, 366.
ručníky 115.
ruda 260.
rudka 532.
Rudolf II. císař 3, 9—11, 21, 23, 27, 28, 31, 32, 37, 65, 71—76, 83, 91, 92, 98, 153, 154, 156, 187, 193, 235, 259, 274, 276, 282, 293—295, 317, 374, 385, 395, 408, 410, 419, 420, 428, 446, 475, 476, 479, 486, 494, 513—524, 526, 531, 534, 556, 564, 565, 574, 592; podobizny 528, 559, 566, 601.
rukavice 115, 122, 281.
rukavičníci, kožené řemeslo 24, 209, 252, 275, 277, 417.
rukojmí, rukojemství 99, 108, 109, 126, 196, 203, 237, 245, 246, 261, 262, 307, 312, 314, 315, 317, 325, 326, 383, 425.
Rurmeystr Mates, zlatník praž. (1579) 328.
Rušanová, měštka v J. Hradci (1610) 289.
Rusko 344.
rustika 456, 457, 458, 465, 466, 468.
různice v cechu 59, 185, 401, 419.
„u růže" dům v Krumlově 452.
Ružha Matiáš, apatykář „u anděla" v Praze (1552) 329.
rvačky 117, 140, 147, 158, 181, 185, 186, 190, 295, 298, 299, 300, 301—307, 325, 353, 388, 389, 390, 391, 395, 398, 400, 405, 409—414, 422, 425, 429.
Rvačovský Vavřinec „Masopust", tisk praž. (1580) 553.
rybáři 52, 87, 229.
rybník 256; r. „na Sklenářkách" v Hradci Jindř., ševcovský 106.
ryby 106, 158; r. obchod 531; rybolov 87, v umění 504.
rydlo, rycí jehla 368, 538, 563, 564, 567.
rychlík viz ferule.
Rychnov nad Kněžnou 34, 35, 62, 64, 170, 178, 215, 216, 229, 237, 238, 248, 252, 262, 359, 370, 421; stavby 460.
rychta stará v Praze 467.
rychtář císařský 6, 14, 58, 61, 65, 66, 67, 79, 80, 81, 94, 97, 102, 107, 111, 114, 123, 126, 127, 152, 163, 173, 177, 186, 190, 205, 293, 379, 407, 489, 514; r. kláštera sv. Anežky v Praze 136; r. městský 49, 56, 88, 93. 107, 119, 132, 134, 136, 137, 139, 149, 158, 178, 185, 206, 207, 210, 246, 301, 327, 328, 329, 341, 403, 411, 412, 415, 420, 421—424, 428, 432, 528, 550; r-ský dům v Praze na Koň. trhu 470.
rýmaři viz řemenáři.
rynk 89, 131, 135, 263, 282, 301, 524; plastiky 488; stavby na rynku 451, 452, 457, 458, 460, 461, 462, 465, 468, 469, 470.
Rýnský falckrabí Arnošt 62.
rysování viz rejsování.

rytci viz Amman, Beham, Brosamer, Burgmair, Callot, Custos, Dürer, Flötner, Goltzius, Goos, Hahn, van der Heyden, Hoefnagel, Holbein, Hollar, Honter, Isselburgh*), Kilian, Kranach, Lützelburger, Mander, Mantegna, Montagna, Müller, z Olomouce, Sadeler*), Schongauer, Sorg, Wechter, Willenberg.
rytecké dílo, rytiny 420, 495, 499, 520, 538, 563—565, 568; viz dřevoryt, mědiryt.
rytíři, ryt. stav 12, 57, 68, 69, 70, 71, 73, 78, 118, 161, 266, 272, 279, 292, 293, 296, 297, 303, 334, 408, 486, 498, 553; „u rytířů" dům v Litomyšli 460; ryt. turnaj na obraze 532, 553.

Sabina, bába čarodějná (1605) 404.
„sadci, sadiči" cen 130.
sádlo 8.
Sadelerové Jan, Jiljí, Justus, Rafael, mědiryjci (1570—1629) 519, 520, 565—568.
Sadovský ze Sochačova Jan, malíř v N. m. P. (1564—1582) 271, 503, 504.
sádra 216, 458, 433.
Sachs Hans, básník něm. 292.
sakristie 472.
sv. Salvatora, v St. m. P. kostel (evang., 1611—1614) 477; (jesuitský 1578) 474, 475.
samovražda 286.
Samson v umění 514, 534.
sarkitra, okno 447.
Sasko 47, 198, 449, 462, 494.
satiry 50, 299, v umění 545, 551, 553.
satyrové v umění 488.
Savery Roelant († 1619), nizoz. malíř dvor. v Praze, krajinář, 521.
Sax, zámečník v Rakovníce (1576) 322.
Sázava u Příbyslavě 34.
saze 474.
sazeči v impressí 570—572.
sazba cen 69, 70, 71, 82, 83, 84, 98, 130, 131; kovářského díla 72; mzdy 480; mzdy viniční 428; piva 71; pekařská 82.
sázky 300, 408.
sbírky v cechu 281, 384, 387; viz berně.
sbor bratrský viz bratří.

*) dvorní.

Scamozzi, architekt praž. (1614) 468, 477.
sdružená řemesla viz spolucech.
ze Sebuzína Krištof, nejv. místokancléř (1596) 187.
sedlák, selský stav, vesníci 12, 14 až 16, 144, 297, 298, 303, 334, 343, 377, 430; selští překupníci 8; s. šat 214.
„u Sedláků", hospoda v St. m. P. 305.
Sedlčany; stavby 461; kancionál 509.
Sedlčanský Daniel a syn, knihtiskař praž. (1581—1620) 328, 559, 560, 591, 592, 593; Pavel († 1582) 512.
sedla 165; sedláři 22, 25, 26, 29, 36, 37, 115, 120, 165, 389.
sedmerácký cech 26.
Sedmihradsko; kníže (obr.), 515; ryjectví, viz Brašov.
Seisseneger, dvor. malíř Ferd. I. (1535) 497, 534, 536.
Sejčín u Ml. Boleslavi, chrám 472.
sekery 88, 168, 212, 300, 304, 342, 432.
sekty 192.
de Seligenstadt Herbert, tiskař v Benát. Vlas. (1483) 539.
selský viz sedláci.
ze Semína paní (1589) 486.
Seneca, filosof řím. 178.
sepultura 114.
Serlio Sebastiano, architekt, autor knihy o architektuře 444, 465, 466, 473.
servus obecní 111.
Ses, Sessius Pavel, něm. knihtiskař praž. (1605) 560, 592.
Severýn kramář, nakladatel bible (1499) 540; S. Pavel, knihtiskař pražský (1537) 546, 547, 573; S. Jan ml. (1538—1541), knihtiskař praž. 547, 573, 593.
Sezemice 16.
sgraffito 456—463, 465, 467, 472, 477, 492, 504, 515, 531, 532.
Schedelova Kronika (1493) 448, 542, 561.
Schleissheim v Něm., obrazárna 519.
Schmeller Jobst, něm. cechmistr hodinář. praž. (1602) 188, 189, 208.
Schmidl, Historia Jesuitarum 475.
schodiště, schody 216, 217, 350, 404, 447, 459; zámecké v P. 456.
Schongauer Martin, malíř a mědiryjec něm. († 1491) 564, 565.

Schopenhauerův úsudek o architektuře 478.
schůze cechovní 30, 35, 59, 61, 66, 92, 113, 116—118, 143, 146, 156, 163—190, 194, 195, 209, 245, 246, 311, 312, 314, 422, 425, 436; sch. tovaryšské 332, 333.
schwarzenberský (druhdy lobkovský palác) v Praze na Hradčanech 454, 457, 504.
Schwätz v Něm. 533.
silnice 85, 341.
Sigeth, pevnost v Uhrách 514.
Sigmund viz Zikmund.
signatury umělců 503, 508, 529, 547, 551.
Simmern v Německu 426.
sirotci 158, 175, 248, 587; s-čí peníze 467.
sítaři, sítkaři 6, 26, 221, 236, 339, 349, 357, 366, 369, 386.
Sixt, kožišník v P. (1602) 75; S. z Ottrsdorfu, „Akta těch všech věcí . . ." 57—59; Theodor, měšť. praž. († 1599) 524.
sjezdy krajské 69, 71—73.
Skálova Dorota, měštka pražská (1611) 108.
skalníci 442, 451.
Skály nad Jizerou hrad viz z Vartmberka.
sklad 274, 275, 576; „na sklad" bití dobytka 84; s. obilí 478.
skládání řemesla viz svěcení.
sklenáři 23—26, 43, 44, 71, 177, 182, 183, 193, 198, 213, 226, 231, 235, 317, 318, 347.
Sklenář Jakub, soused v St. m. P. písař kancionálu (1574) 536.
„na Sklenářkách", rybník v Hradci Jindř., ševcovský 106.
sklenice 305, 380, 381, 391; s. cechovní 99, 181.
sklenné rakve, truhly ve štítu hospody 165.
sklepy 81, 88, 216, 217, 361, 397, 525, 527; s. pivní 143.
sklo 409.
Skočdopole, řezn. tovaryš v Horažďovicích 333.
skopci 265.
Skutč 91, 149.
Skutecký Jan, pekař slanský (1620) 265.
slabikář 588.
slad 87, 98, 131, 361, 398, 404; sladovna 53, 129, 191, 367, 397, 398; sladovnici 39, 48, 52, 53, 57, 59, 61, 68, 69, 70, 72, 83, 87, 96, 98, 99, 103—106, 110—113, 115 až 118, 120—123, 125, 129, 131, 136, 142—144, 147, 148, 153, 155, 164, 170, 171, 178, 180, 181, 191, 210, 232, 234, 235, 239, 250, 256, 287, 288, 300, 302, 304—307, 311, 314—316, 318, 331, 332, 334, 339, 357, 361, 362, 378, 379, 380, 384, 387—389, 397—399, 403, 404, 406, 407, 409, 410, 415, 505, 533.
Slach, tovaryš rakovnický (1583) 341.
Slanina, krejčí v Pelhřimově (1564) 204.
slamořezáči 5, 363.
Slaný 7, 19, 87, 91, 94, 105, 169, 180, 211, 238, 265, 342, 419; kostel N. Trojice 476, 536; stavby 463, 476; malby 535 viz Jednuška, Brožová, Skutecký.
Slatinský ze Slatinky Jetřich, hejtman na Krumlově (1589), 109.
Slavata z Chlumu, Diviš (1612) 7; erb 557; S-ův palác (prve Hradecký) v Praze na M. Str. 454, 456.
Slavětín; malba pašijí z r. 1531 494.
ze Slavic viz Smolík.
Slavík Ambrož, měšť. v Rakovnice, choť Žofie švadlinka 19; S. Petr, hřebenář (1571) 47, 350.
slavnosti 116, 180, 293—297, 582; s. cechovní 140, obnova hospody 118; s. kostelní, náboženské 99, 407; viz douškání, střílení; slavnostní šenk 351, 352.
Slepička řezník v P. (1610) 525; S-ová, měštka v P. (1590) 151.
slévač děl 483.
slevy, slevování povinností, pokut, trestů 148, 149, 236, 240, 248, 255, 319, 357, 382, 391.
Slezsko 22, 37, 118, 131, 146, 169, 179, 183, 194, 215, 230, 239, 248, 256, 259, 309, 329, 354, 369, 533, 594; viz Goldberg, Opava, Ratiboř, Těšín, Vratislav.
sliby, závazky 148, 152, 182, 196, 203, 223, 243, 245, 246, 315, 319, 420, 422, 425, 428, 433.
Slivenec u Prahy; lomy mramorové 488.
sloh viz basilika, dorský, gotika, jonský, renesance, románský.
na slonové kosti malba 532.
sloupy 217, 447, 454, 455, 457, 458, 460, 464, 466, 467, 472, 474, 481,

484, 486, 487, 548; sl. toskánské 458, 459, 463, 464.
„sloužení" u mistra, cejt 197—200, 225, 249, 253.
Slovák, tov. kožebarvíř. praž. (1551) 399.
Slovinci viz Handelius.
slovníky 579, 584; viz Nomenclator, Sylva quadrilinguis.
složení, zastavení řemesla 141 viz „svěcení", vyobcování.
„u slunců", dům v Praze 515; viz z Vlkanova.
služba, služebník cechovní 181, 187, 225, 255, 256, 281, 339, 399; viz hlídač, písař, posel; služba náchlební 287; sl. soudní viz biřic; služ. mistři, řemesla: sladovničtí, pivovarští 52, 84.
Smečno, kostel 476, zámek 469.
Smetánka, řezník v Plzni (1552) 243.
Smicheus, kolář turnovský (1590) 110.
smilstvo 142, 290, 400; viz cizoložství, sodomství.
Smiřický ze Smiřic, Jaroslav na Kostelci nad Č. lesy (1568) 473; Zikmund (1559) 62.
smírčí, ubrmani 30, 36, 145, 156, 183, 187; smiřování 182, 183, 185, 209, 328, 352, 378, 381, 387, 388, 400, 401, 413, 417, 418, 419, 424, 427.
smlouvy, námluvy 53, 59, 112, 134, 135, 263, 273, 277, 288, 310, 311, 320, 322, 324, 330, 357, 358, 359, 371, 372, 389, 416, 430, 481, 523, 534, 594; — sml. svatováclavská (1517) 12.
smola, smůla 82, 133.
Smolík ze Slavic Zdeněk (1586) 279.
Smolík Jiřík, pokrývač v P. (1595) 291.
smrady 86, 398; báňské 431.
Smrčků Havel, krejčí v J. Hradci (1615) 317.
smrt 228, 250, 256, 261, 283, 301, 303, 307—309, 330, 341, 365, 382, 383, 400, 401, 406; s. v umění, malba zesnulých 495, 497, 504, 510, 512—514, 519, 523, 524, 529, 551, 558, 594; — „Rej smrtí", viz Holbein.
smuteční viz pláště cechovní.
sňatky viz svatba.
sněmy české 68, 69, 71, 72, 355, 412, 419; generální 72; — s. moravské 35, 51, 194; s. polské 58; s. v Němcích 49, 50, 352, 358, 376, 399, 435; — sněmovní síň na hradě Praž. 473, 481, 501, viz Wolmut.
snídaně 299, 367, 397, 399, 424.
Soběslav 22, 26, 56, 95, 181, 225, 229, 269, 275, 318, 355, 356, 507; Soběslavský Jan, kožešník v St. m. P. (1588) 403; S. Jiří, uzdář. tovaryš v P. (1557) 420.
sobota (den výpovědi) 355, 366, 367, 374, 375, 398, 423.
Sobotka 112, 166, 170, 195, 215, 316, stavby 460.
sodomství 187; s-ská píseň 302.
ze Socháčova viz Sadovský.
sochy, řez. obrazy 467, 566.
Solis Virgil, něm. malíř († 1568) 500, 549; jiný (1567—1617) v Praze 507.
Solnice 35, 370, 426, 429; stavby 460; viz Jetel, z Vlkánova.
Sorg, knihtiskař v Augšburce (XV. st.) 540; S. kartnéř a malíř z Norimberka v St. m. P. (1546) 500.
Sosna Jan, krejčí praž. (1552) 283.
souboje „pokoštování" 295, 300, 306, 307, 408.
Souček Jakub, mlynář praž. (1632) 306.
soudy, spory, pře 28, 36—40, 42, 44, 49, 51, 57, 61—63, 76, 79, 82, 86, 91, 96, 99, 100, 112, 122, 123, 134, 135, 137—145, 147, 154—156, 160, 161, 164, 166, 175, 176, 183, 188 až 190, 204, 241, 244, 265, 279, 282, 287, 296, 298, 300, 303—306, 322, 327, 349, 350, 378, 387, 393, 395, 420, 547; — soud městský 139—141, 145, 148, 151, 155—158, 183, 184, 185, 208, 240, 242, 243, 257, 284, 287—291, 295, 299, 307, 323 až 326, 328, 329, 336, 390, 398, 400 až 402, 406, 408, 413, 414, 418, 424, 425, 533, 548, 553. — s. komorní 155, 239, 279, 303, 311, 423; s. zemský 161 (obraz) 557; — viz „Poslední soud"; soudní služebník viz biřic.
soukenníci 6, 8, 10, 15, 26, 36, 40, 41, 48, 55, 57, 60, 62, 64, 86, 100, 105, 114—119, 122, 128, 129, 131, 132, 141, 146, 152, 158, 166, 170 až 173, 175, 177, 197, 200, 213, 226, 229, 231, 232, 235, 237, 238, 247, 262, 265, 269, 273, 276, 280, 294, 311, 316, 318—320, 330, 334, 339, 340, 349, 357—359, 366, 369, 370, 379, 380, 386, 387, 392, 407,

412, 421, 426, 510, 524, 525; souken. dílo, cena, mzda 370; viz sukno.
sousedé 20, 32, 52—55, 94, 179, 247, 284, 285, 299, 300, 306, 407, 408, 430, 462; viz měšťané.
soustružníci 8, 9, 26, 45, 65, 115, 139, 151, 178, 197, 198, 207, 213, 230, 248, 251, 266, 268, 272, 316, 348, 348, 349, 353, 382, 394.
soutěž 4, 6, 19, 23, 28, 35, 36, 62, 174, 191, 206, 233, 258, 274, 276, 278, 280, 309, 342, 361, 434, 437.
Spálená ulice v Praze 415.
spaní 325, 373, 396, 431.
Spatio Jan, vlas. archit. a kamenník praž. (1538) 445, 481.
specialisace řemesel 3.
sperayzny viz šparezně.
splátky 235.
Spolek Jan, praž. postřihač (1567) 209, 257.
společné shledání, společnost cechovní viz valná hromada.
spolek viz střelci; spolky nákupní a výrobní 126, 133, 259—264, 267, 268, 341.
spolucech 23—32, 51, 55.
spolubratří viz cechovní bratrství.
spolumistři, představení menšího cechu 52.
spony, klausury na vazbách 603.
spotřebitelé viz konsumenti.
spravedlnost 5; viz „Justitia".
Spranger Bartoloměj, nizoz. malíř v Praze (1583—1611), choť Kristina 516, 517—520, 522, 567.
Spytihněv, kníže Český (obr.) 543.
Srbeč; epitaf Hruškův 511; ze S. Blažek, malíř 512.
srdce ve znaku 165.
srdečnost starodávná 107, 108.
„Srovnání o horách", něm. tisk praž. (1575) 556.
Srpovy hory, vinice u Prahy 105.
Stach j. Procházka, tovaryš v Přešticích 333.
„stání na druhého", číhání 389, 390, 406, 411.
Staněk, kožišník v Hoře K. (1563) 365; St., Polák, tobolář. tovaryš v P. (1540) 325.
stanovy viz statuta.
stans, roční plat, písaře, posla cechovního 112, 113.
Staré Město v Praze viz Praha; St. M. u Trutnova; náhrobky 487.
starobylé obyčeje viz obyčeje.
starstvo, starší, viz cechmistři, obecní, mlynáři, plavci, právo poříční, tovaryši; „starší" stůl 169.
Starý viz Kantor.
de Statia Jan z Lugana, vlas. architekt v Plzni 455.
statky městské 64.
statuta (artikule, články, řády, regiment, zákony) cechovní 4, 5, 9, 11—15, 19, 20, 22, 28, 29, 31—33, 35, 37—47, 50, 51, 53, 55—58, 62—66, 73, 78, 85, 86, 90—101, 103, 106, 113, 116, 122, 123, 129, 131—134, 136, 138, 139, 145 až 148, 150, 153, 154, 156, 159—166, 168, 170—175, 178, 179, 182, 184, 185, 188, 189, 191—193, 195 až 200, 202, 206, 207, 208, 211—213, 216—221, 223—225, 227, 228, 230, 233—239, 245, 246, 248, 250—253, 255—258, 262, 264—275, 277, 278, 280, 281—283, 289, 291, 295, 298, 308, 313, 315, 316, 318—321, 323, 326, 332, 337, 340, 343, 346, 349 až 351, 354—357, 361, 362, 364, 366, 369—371, 373, 374, 376, 377 až 381, 383, 384, 386—388, 394 až 398, 403, 407, 410, 419, 423, 425, 436, 437, 445—447, 479, 482, 491, 492, 510, 565, 598; statut porušení 377; zevní úprava 93.
Stav u N. Paky; náhrobek donínský 487.
stavby 129, 321, 441—490; stavební řemesla 71, 84, 321, 322, 350, 362, 372, viz architekti, kamenníci, zedníci, tesaři; st. huť viz huť.
„stavení" díla, zabavení viz konfiskace.
stavidla 269.
stavitelé viz architekti, kamenníci, zedníci.
stávky 89, 296, 400, 401, 416—434; stávkokazi 426, 429.
stavové vyšší viz páni, rytíři; stav tkalcovský 16, 269.
Stella Pavel, král. kamenník v Praze (1538) 445, 489.
Stevens Petr (1594), nizoz. dvor. malíř, krajinář v Praze 521.
Stöchs viz Stuchs.
Stoický Jan, sous. v Boudě na Kaňku (1607) 433.
stolaři 22, 26, 310; viz truhláři.
stolice 302; koželužské 186; kožešnické 187; pregéřské 433, 434; trůnní 543.
stoličkáři 47, 259.

stolíři 8—14, 19, 20, 28, 31, 32, 33, 43, 44, 59, 61, 62, 75, 76, 77, 81, 92, 107, 119, 134, 135, 184, 206, 274, 276, 302, 303, 310, 342, 343, 346, 395, 396, 434, 492.
Strada Oktavian, cís. antikvář, zlatník a služebník (1597—1600) 409, (podobizna) 567.
Strahov, klášter v Praze; knihovna a obrazárna 108, 476, 496, 519, 530, 555, 562, 583; viz Dobřenský, kancionál; frater viz Šícha; opat viz Lohelius.
strach o živnost 11.
Straka Jiří, soused praž. (1602) 304.
Strakonice 284, viz Kccourek, Mates.
Strašecí 26, 193, 231.
Strašryba Vincenc, kamenník lounský (1594) 487, 488.
strava 118, 366, 367, 371, 372, 397, 399, 402, 421, 424—429, 480, 581, 595.
stráž v městě 256.
středa „červená" 374.
středopostí 374.
střechy 114, 451, 455, 457, 460, 468, 469, 472, 473, 476, 537.
střelci (spolek střelecký, slavnosti střelecké, zábavy, střílení ke ptáku, odznaky, erby, trošty) 296—298, 407—409; Střelecký ostrov v Pr. 296.
střelná zbraň 31.
střemen, střemeniště 248, 279.
střeva 398.
střevíce 108, 215, 216, 219, 274, 319, 543, 603.
Streyt, Štreyt Mik. z Varvažova „od stř. růže" v Praze († 1594) 513, 514; S-ová Zuzana 514.
Stříbický Jan, mydlář praž. (1610) 279.
stříbro 128, 492; na stříbře malba 525, 530, 532; stř. báně 87, viz Hora K., Jáchymov, Stříbro; stříbrný kalich 297, koflíky 181, konvice 111, pečeť 98, 99, 380, pták, odznak střelecký 297; znak střelecký 297, šermířský 296. — „u stříbrné růže", dům Streytův v Praze 513.
Stříbro 40, 48, 84, 320, 452; brána 482; stavby 456, 462, 474, 482, 510; malby 510, 511; kancionál 515; viz Ferrcl, Střízek.
Stříbrský, krejčí v N. m. P. (1570) 274; S. Cyprian, konšel v St. m. P. 594; S. Václav, student v Lounech (1590) 311; S. z Krušice Václav, měšťan v P. (1603) 572.
Střízek, řezník v Stříbře (1585), epitaf rodinný 511.
stromoví v malbě 506.
stropy v renesanci 184, 457, 458, 515, 532, 537; malované 134.
strouhy v ulicích 282, 398, 412.
struny 380.
stuhy, pentle 293, 382, 449.
Stuchs (Stöchs) Jiří, knihtiskař v Norimberce (1498) 542.
studenti viz žáci.
stůl 176, 180, 186, 212, 213, 300, 302, 305, 356, 381, 387, 396, 397, 413, 479, 488; st. cechmistrů, přední „starší" 168, 169, 172, 181, 182, 184; st. „mladší" 168, 169; st. malířský 532.
Stupka Matěj, mlynář praž. (1583) 303, 304.
stylisování v umění 494, 495, 520, 600.
stvrzení cechu 7, 19, 20.
sudí nejvyšší 586.
sudy 61, 99, 105, 130, 213, 227, 228, 299, 361, 390, 422, 428; pražské 227; týnské 227.
„suchání", suché dni 53, 54, 86, 94, 102, 104, 112, 113, 125, 126, 166, 174, 185, 194, 195, 210, 384,
Sucholand, lazebník v N. m. P. (1579) 305.
Suchomel Ondřej, mlynář praž. (1600) 153.
sukně 168, 281, 282, 289, 307, 347, 392; doktorská 214.
sukno 10, 115, 117, 131, 132, 259, 269, 272, 273, 280, 281, 319, 330, 369, 37 (dílo), 510; sukna kroječi 28, 58, 273, 281; viz soukenníci.
sůl, solní obchod 85, 146, 278, 367, 474.
Sulcpach ve Falci, bitva 501.
sultán viz Turci.
superintendent nad cechy, král. rychtář 65.
supliky 187.
surovina, forkaf, wahrkauf, zboží 8, 12, 16, 27, 35, 42, 57, 59, 62, 72, 82, 84, 99, 108, 109, 116, 128, 133, 134, 174, 183, 219, 221, 257, 259—261, 262, 263, 277, 299, 305, 409, 432.
surovost 305, 409, 432.
Sušice 6, 12, 91, 160, 195, 199, 226, 231, 232, 237, 268, 270; stavba děkanství 452.

Suxovský dům v P. 105.
svačina, kollace, polívka 14, 116, 117, 179—181, 189, 190, 220, 225 až 228, 235, 236, 242, 251, 252, 299, 334, 367, 386, 397.
svádění 375.
svády viz vády.
Svatá země, 554, 555.
svatby, sňatky, oddavky, veselky 111, 115, 200—202, 240—243, 244, 245, 253, 283—285, 290, 401, 406, 422, 426, 427; svatební básně a tisky 555, 557, 582, 589, 590.
„sváteční" pondělek viz modrý.
svatí v umění 496, 502, 503, 505, 508, 510, 523, 525, 529, 532, 535, 541, 542, 545, 557, 566.
svátky, svátků svěcení 67, 136, 137, 264, 265, 270, 355, 374, 376, 387, 410, 586, 593.
svatovácl. smlouva 12.
svatvečer 367, 373, 375.
„svěcení" dočasná ztráta živnosti 85, 87, 141, 146, 149—151, 171, 175, 185, 186, 188, 189, 204, 238, 391, 269, 270, 282, 288; s. viz neděle.
svědectví, svědkové 96, 99, 183, 200, 201, 330, 337, 400, 401, 402, 415, 419.
Svěchin z Paumberka Gabriel ? († 1587) 592.
svépomoc cechovní 35.
světlík domovní 467.
světlo kostelní 110, viz svíce; s. při práci 426, 427, 429.
světnice 478, 479, 481, 482, 492, 514, 524—527, 532, 536, 579.
svévole 239, 432.
svíce 53, 77, 86, 93, 99, 106, 107, 113, 115, 121, 137, 138, 169, 170, 172, 182, 256, 308, 373, 380, 382, 386; s. černá 286; s. na holích viz fakule.
svícníci (voskáři) 31, 34, 77, 86, 191, 198, 260, 385.
„svíčková" pečeně (lichtgans) 373.
svícny 223, 587, viz postávníky.
Sviny Trhové 15, 62, 95, 181, 207, 225, 229, 237, 238, 245, 248, 252, 256, 262, 272, 275, 343, 346, 350, 357, 358, 364, 365, 369, 371, 375, 376, 379, 445; Svinenská brána v Třeboni 452.
Svoboda, cechm. tkal. v Humpolci 180.
svoboda mluvení 176; „svoboda" práce, řemesla, živnosti 11, 18 až 20, 23, 63, 75—77, 86, 135, 184, 275, 436, 437; v době moderní 77; svobodné umění 292, viz mistři.
Svrškova Anna, pekařka v Praze (1548) 247.
„Sylva quadrilinguis" tisk Veleslavínův (1598) 584.
Symern viz Simmern.
symmetrie v umění 459, 467.
synové mistrští 140, 174, 247—254, 256, 270, 306—308, 317, 329, 330, 340, 341, 386, 390, 408, 411, 427, 428; s. popravencův 205.
syphilis 367.
sýr 220.
Szarfenberk Stanislav, knihtiskař polský (1578) 558.

Šafránek tkadlec v Praze (1567) 283.
Šalamoun (bibl.) v umění 504, 552; Š-ův chrám 554; Š. truhlář v Brandýse n. L. (1572) 337.
Šamotuly v Polsku, š-ský kancionál bratrský (1561) 558 590.
Šarhan, soukenník v Turnově (1544) 330.
šat, šaty, kroj 151, 214, 221, 279, 281, 319, 320, 321, 322, 328, 339, 347, 383, 392, 402, 410, 418, 467, 483, 486, 494, 496, 498, 502, 506, 511, 519, 543, 546, 548, 553, 556, 560; š. křiklavý 281, 282; panenský 214; viz doktorský, duchovní, jesuitský, mnišský, selský.
šátek 401.
Šaustar Jan, řezník v N. m. P. (1592) 110.
šavle 121, 303.
Šebestián, Polák, tovar. tobolář. v N. m. P. (1549) 401; Š. úředník v Pr. (1564) 398.
Šebek Jeremiáš, kožešník v St. m P. (1627) 527.
šefmistři (šep-) v Hoře Kutné 6, 85, 431.
šejdíři (ve mlýně) 28, 379.
Šelakovský, malíř (1571) 198.
šelma (nadávka) 76, 166, 158, 184, 295, („š. kočičí!") 296, 299, 304 (š. německá, vlaská), 388, 400, 424, 425, 426, 429.
z Šelmberka Zikmund (ok. 1550) 97.
z Šenfeldu Zejdlic Jan na Polné a Přibyslavi 34.
šenk cechovní, šenkování, šenkovní zřízení, vítání a hoštění tovaryšů 21—23, 46—48, 156, 343—348, 349—351, 358, 378, 382, 392, 425.

šenkéři pivní 51, 52, 87, 112, 143, 207, 253, 299, 305, 306, 382, 409, 412. 414; š-ky 299, 304, 305, 409, 412; šenkéři vinní 51.
ze Šerlinka Blažek, mlynář pražský (1567) 160.
šerm, šermíři, fechtýři 93, 127, 393 408, 409, 414, 425; šermířská škola, zábavy 294—296, 407; viz Taubner.
Šerý, měšťan pražský (1617) 147.
Šesták, průvodčí M. Trojana (1580) 415.
šestinedělí 404.
šestipanský úřad v Praze 51, 95, 102, 130, 136, 151.
Šetela Pavel, soused na Poříčí v Praze (1612) 465.
ševci 12, 13, 15, 16, 20, 26, 32, 34, 37, 48, 50, 56, 57, 61, 62, 64, 73, 79, 84, 93, 95, 99, 100, 103, 104, 106, 107, 110, 112, 120, 124, 126, 128, 133, 135, 138, 141—144, 149, 150, 151, 156, 158, 163—165, 166, 170, 174, 175, 178, 181, 183, 185, 187, 192, 195—199, 204, 208, 215, 219, 224, 225—227, 229, 230. 235, 243, 245, 248, 251, 252, 256, 259, 263, 284, 286, 293, 300—302, 305, 306, 308, 311, 314, 316, 318, 320, 324, 326, 334, 335, 343, 366, 368, 377, 379, 380, 381, 383, 386, 390, 391, 407, 408, 409, 411, 414, 417, 421, 422, 423, 525; š. novětní, novidlníci 60; š. pokoutní 11; š. vetešní 60, 408, 411; š-ský erb 532; š-ský rybník „na Sklenářkách" v J. Hradci 106.
šibenice 51, 127, 153, 157, 185, 285, 286, 297, 398, 403, 404.
šiftaři viz lůžkaři.
Šícha Jan, frátei strahovský, malíř a kaligraf kancionálu (1613—1614) 530.
šichta havířská 372, 373.
šikování (projednání díla), šikovní, šenkovní tovaryši 343, 346, 348, 349, 350, 357, 358.
šild viz štít.
Šimon, kamenník v P. (1551) 59; Š. mlynář v M. m. P. (1567) 160; Š. Jiljí, řemeslník v P. (1562) 291.
šindel 114, 482, 483.
Šindler Václav, cechm. krejčí v St. m. P. (1610), 183—185.
šípy 297, 298.
Šíspogen Adam, syn chirurgův z Klatov, učeň apatykář. v Plzni (1576) 338.
Šitkovské mlýny v Praze 106, 226.
„šizení" viz žerty.
Šklubal Matouš, mlynář v Hradci Kr. (1553) 160.
škody 11, 27, 126, 129, 150, 174, 185, 197, 204, 205, 237, 265, 288, 313, 355, 385, 409, 416, 424 482; š. hromobitím 118, 119; škody soudní (útraty) 123.
škola 86, 132, 250, 298, 311, 408, 411; v Berouně 463, v Hoře K. 469, v Hradci Kr. 461, v Chrudimi 460, v Lounech 462, v Písku 505, v Plzni 467, v Prachaticích stará 451, v Praze: sv. Havla 150, sv. Jindřicha 467, sv. Štěpána 408, Týnská 456; v Turnově (1613) 479; š. šermířská viz šermíři; školní knížky 598, 599, officiálové 411, rektor 92, věžice 464.
škopky 107, 299, 353.
škorně 216.
škrábání (= posměšky) 169; š. zdi viz sgraffito.
Škreta Šotnovský Jan na Šmerhově v Praze (1590) 514; Karel, malíř (1691) 533, 535.
škůdci 28, 31.
škumpa, pokárání 156.
šlachtata viz bití dobytka.
„šlak" viz kartel.
šlechta viz páni, rytíři.
Šlechta, cechm. tkalc. v Humpolci 180.
šlejfíři 51, 157, 231.
šlojířnice, šlojíře 274, 275.
„šlokelt", plat od porážky dobytka 86.
Šlik z Holejče 468; Jindřich (1599) 272.
Šmatlora, mlynář praž. (1581) 287.
šmejd 260.
šmelcíři při báních 372.
Šmeler viz Schmeller.
Šmerhov v Praze 283, 405, 514; viz Hendrych, Škréta, Tyczemon.
Šmid Jiřík, zlatník v St. m. P. (1591) 305.
šmukýři 6, 9, 19, 103, 114, 124, 155, 156, 164, 173, 199, 231, 256, 275, 311, 315, 318, 319, 357, 358.
Šnejdr Martin, zámečník v P. (1605) 208; Š. Zachariáš, malíř v P. (1608) 208.
šnekové schody 217.

šňupky 158, 188, 412, 427.
šňůrky 323.
z Šonova Vilém, rychtář v Č. Brodě (1574) 107.
Šopka u Mělníka; epitaf 498.
šorc, fěrtuch, zástěra 89, 293, 319, 327, 361, 392, 393, 407; zbrojný 121.
Šort, soukenník praž. (1613) 525.
šos, roční plat 86.
Špaček Jakub, malíř praž. (1591) 529.
Špalek Martin, kuchyník na M. m. P. (1570) 536.
špaléry, španíře malované 526.
Špalík, cechmistr truhl. v Praze (1597) 354.
Španěly 482, 516; šp. kroj. 214, 509, 511.
španíře viz špaléry.
šparezně, šprejzně, sperayzny u stavu tkalcovského 356.
Špelink Joachim, soused kutnohorský (1606) 300.
špendlíkáři 93, 212, 256, 318, 326.
Špička, koželuh v N. m. P. (1596) 186; Š. Melichar, tovaryš ševc. v P. (1579) 335.
Špindler Gabriel, malíř praž. (1616) 536, 537.
špitál 86, 115, 116, 132, 133, 136; šp. sv. Pavla před Prahou, Špitálsko 13, 104.
špráchání 305.
šprýmy 172.
šrotýři 88, 361.
„u Štajniců", dům na M. m. P. 468.
štampuchy 530, 531, 536.
Štark Jan, tovar. lazeb. v Praze (1580) 418.
„Šťastný", důl kutnohorský 201.
štědrovečerní dary 112, 382.
Štelcar Želetavský Jan, kněz, spis. duch. 593, 594.
Štěpán sv., sv. Š., v malbě 508; sv. Št. kostel a fara v N. m. P. 154, 174, 505, 519; škola 408; kněz viz Aupický; sv. Št. Vel. kostel v St. m. P. 502; svatoštěpánská koleda 426. — Š. lazebník v Lounech (1618) 304.
štěpnice cechovní 105.
štěrači 8.
Štěrba, měšťan v Rakovníce (1608) 489.
Štika kartnéř 505; Š. Jan, cuprejtýř v P. (1569) 223, 492; „u Štiků", hospoda v P. 414.
ze Štiřína Jiří Reinolf, úř. na Rohozci (1570); epitaf rodinný 511.
štíty domové 216, 444, 447, 449, 451—454, 455, 456, 458, 459, 460 až 470, 472, 474, 476, 477; jihočeské: horizontální 451, 452, obloukové 452, 453, 472; volutové, zvonové 453, 454, 456, 458, 459, 461, 462, 465; —š. hospody cechovní 164, 165; š. pohřební cechovní 99, 100, 119, 120, 308.
štočky obrázků 551—555, 558, 560, 562, 563, 579, 588; knihařské 601.
štoky truhlářské 322.
štolhalíř, štulhalíř, peníz závdavečný od mistra tovaryši 349.
Štrasburk v Něm. 38, 465, 479, 491, tisk 550, 578, 592; viz Dietterlein, Mentelin.
Štreyt viz Streyt.
štukové ozdoby 442, 458, 465, 466, 468, 469, 475.
„v štuku" seděti 210.
štukmistr 189.
štukverk, mzda, oukol 268, 367, 368, 369—70 až 372, 395.
šturmhauby 121.
k šturmu udeření 432.
Štvanice viz Benátky.
Štýrsko 161, 372; št. železo 72.
Šud, rukavičník praž. (1554) 252; Š. z Semanína (1552) (mistr) 594.
Šulc, tovar. bradýř. na Hradčanech (1559) 412.
Šuman, knihtiskař v Lipsku a v Praze (1589—) 560, 592.
Šustr Kundrát, zlatotepec praž. (1574) 320.
švabach, písmo 570—573, 576, 577, 580, 581, 583—585, 587, 591.
švadlinky 19, 135, 275, 366.
Švancara z Tepence, doktor v Praze 500.
Švarcpach, hodinář praž. (1612) 259.
Švédové u Prahy (1648) 154; Švédsko 22.
Švýcary 442, 444; šv. šat 214.

Tábor 26, 30, 35, 38, 41, 57, 62, 65, 91, 93, 147, 160, 169, 176, 177, 178, 193, 215, 218, 221, 225, 227, 230, 246, 247, 252, 257, 261, 270, 271, 369, 375, 379, 389, 406; stavby 452, 461, 472, 473, 476; malby 510, kancionál 510; Praž. brána 452; viz Oberdorfer.

Táborský z Klokotské Hory Jan, hodinář a illuminátor (1530) 499, 502, 598.
tabule malované, t. oltářní 223, 494, 495, 496, 497, 498, 503, 510, 513, 518, 525, 526, 528, 529, 532, 534, 535; t. náhrobní viz epitafy, nahrobky; t. vývěsní firmy 247; t. v šenku k hlášení tovaryšů 349; t. vyhlášek úředních 429.
„tajná srozumění" viz kartel; tajnosti řemesla 172, 178, 189, 196, 246, 314, 321, 331, 340, 380, 389.
Talácka Matěj, soused v Hoře K. (1607) 285.
talíře 115, 298, 380.
tance 293; mečové, ve zbroji 294.
Tanzer, cechmistr krejčí v St. m. P. (1610) 183—185.
tarmark 11, 131, 342.
„tarvark", mzda kusová (tagwerk) 368.
taškáři 59.
Tatek, maj. mlýna 411.
Taubner Kašpar „hejtman" praž. šermířů (1615) 127.
Tauškovský viz Touškovský.
taxy (za listy úřední, za přijetí, za stvrzení cechu, za zápis do register etc.) 20, 63, 64, 76, 82, 92, 112, 224, 225, 226, 228—232, 233, 234, 235—253, 363.
těhotenství 403.
z Těchenic Matouš, advokát praž. († 1575) 513.
technická stránka řemesla 23, 82, 93, 98, 136, 160—162, 200, 207, 209, 269, 270, 277, 310, 340, 347, 357, 369, 447, 456, 493, 510, 532, 535, 538, 543, 544, 548, 564, 569, 572.
telata 111, 183, 265.
Telečka Matěj, cech. hospodský mandlíř. v Praze (1583) 385.
temperová malba 510.
Tener Hons, něm. tovaryš knihař. v St. m. P. (1605) 413.
tepané práce 165.
z Tepence viz Švancara.
Teplá, klášter v T. 208.
Teplý, tovaryš bečvářský v Praze (1566) 208.
terč, střílení do terče 296—8.
„tertie" typ písma 577, 580.
Terzio Francesco, dvor. malíř praž. (1554) 501, 534, 552.
tesák 295, 401, 403.
tesanice, klády 306.
tesaři 12, 34, 38, 69, 70, 88, 103, 116, 165, 166, 168, 169, 172, 181, 182, 198, 207, 213, 217, 231 251, 266, 267, 285, 311, 315, 316, 321, 326, 340, 351, 363, 396, 419.
„tesla" mlynářská 342.
těsto 400.
Těšín ve Slezsku 146, 169, 215, 232, 239, 256, 309, 369.
„text", typ písma 577, 587.
textilní řemesla 436; viz soukenníci, tkalci.
Theodosius císař, v malbě 498.
Thunův palác na Malé Straně v Praze 453.
z Thurnu Matiáš Jindř. (1618) 121.
tchýně mistrské 308.
Tiberius, řím. císař, v malbě 523.
Tichý Martin, tov. mlynář. v P. (1584) 408.
Tirol Hans, král. architekt (1541 až 1563) 464.
tisk, tisky 68, 70, 495, 499, 505—507, 537—595; viz gratulace, epitafy, svatební, noty, noviny; tisky (knihy) illuminované 500, 513, 514, 521, 525, 528, 537, 541, 542, 546, 547, 552, 556; viz knihtiskaři.
z Tišnova Martin, knihtiskař v Hoře K. (1489) 541.
„Titulář", tisk Melantrychův (1556) 337; titulní listy v tiscích 539, 544, 546, 548, 551, 554, 556, 558, 559, 566, 572, 572, 575, 580, 581, 582, 583, 585; tituly 24.
Tizian, vlaský malíř 497, 506.
tkáči, tkalci 5, 13, 15, 16, 24, 26, 33, 34, 49, 50, 62, 66, 91, 99, 100, 103, 107, 110, 115, 119, 120, 125, 126, 129, 145—147, 151, 170—172, 176, 180, 193, 199, 203, 207, 210, 213, 222, 227, 229—231, 233, 239, 250, 252, 268, 269, 272, 274, 275, 277, 285, 286, 288, 290, 300, 315, 318, 320, 337, 346, 348—350, 355—358, 366, 367, 370—372, 379, 380, 382 až 386, 393, 396, 397, 410, 419; tk. koberců 23; tk. robotní 16; tk. náčiní a dílo 272, 356; viz osnova, outek, rejkan, šparezně.
tkaničkáři 236, 323.
tlučení na stůl ve schůzích 176, 182, 184, 393; t. na dům 305.
tlumočník 402.
tlumoky viz filce.
Tlustý Kašpar, stolíř krejč. v St. m. P. (1586) 302, 303.

toboláři 9, 47, 86, 195, 196, 225, 226, 227, 230, 259, 274, 315, 318, 325, 401, 414; toboly 225.
Točenice, lázeň v P. 418, 421.
Točmanda, tovaryš v P. 333.
Točpivo, tovaryš sladov. 333.
Tomáš, sv. T. klášter v P. 520, 534; T. biskup viz Albin; T. impressor praž. (1562) 328; T. z Loun, sladovn. mládek v P. (1565) 406; T. z Prostějova, krejčí v P. (1549) 400, 401.
topení 322.
Toskana v Italii 450; toskán. motivy v architektuře 458, 459, 463, 464, 467, 473, 484, 486.
toulce 121, 122.
toulání, toulky, toulaví cizinci, t. tovaryši, tuláci 9, 44, 140, 164, 342—344, 376, 397, 403, 410.
Toušeň, zámečník 337.
Tovačovský z Cimburka Ctibor, „Hádání pravdy a lži", tisk (1539) praž. 547, 548, 574.
tovární výroba 436.
tovaryši (čeleď, dělníci, pacholci) 6—8, 11, 14, 16, 20—24, 37, 39, 40, 42, 43, 45—47, 50, 52, 53, 58. 59 61 69, 74—76, 78, 89, 92, 99, 108, 110, 113, 135, 137, 141, 143, 145, 146, 150, 153, 161, 165, 167—169, 180, 181, 194, 195, 197, 198, 203—208, 210, 217, 220 až 223, 225—227, 234—236, 241, 242, 244, 247—251, 253, 254, 257, 258, 266, 270, 271, 272, 274, 276 až 279, 282—284, 286, 291, 292, 299, 301, 302, 306, 308, 309, 311, 313, 314, 321, 323, 324, 327, 328, 331—432, 434, 435—437, 445, 479 až 482, 492, 500, 503, 510, 535, 550, 568, 569, 570, 576, 595; t. „dospělí" 342; t. „nepořádný, neřádný" 392; t. potulní 44, 342, 343, 344, 376, 397, 443, 410; viz kárník; t. „roční", rok ve službě trávící 198—200; viz služba; t. „starobylý" 351; t. starší (řádovní, stavstvo) 339, 344, 345 až 349, 353, 377—380, 384—388, 390, 406, 425; jich volba 379; t. šenkovní, šikovní 348—350, 378; t. ženatý 342, 344, 347, 349, 359, 367—369, 371, 395, 396, 422; tovaryšky, knapkyně 274, 275; — tovaryšský: cech menší, t. organisace 52, 376—395, 405; jeho zakládání 376; hromada 348; jména 352, 354, 387; klenoty 380; listy 99, 346, 445, 446; pokladnice 348, 351, 375, 378, 381—385, 387, 389, 422, 424, 426; právo 34, 379, 425, 426; registra 67, 352; schůze 353, 378, 382, 385 až 387, 392—395, 412, 417, 431; soud 388—391; stůl 356, 387, 390, 393, 394; viny (paus) 381, 382, 388—394.
trakařníci viz kolečníci.
traktáty 544, 574.
Trauba viz Trouba.
travičství 531.
Travný j. Hradecký Adam, malíř v P. 495 (1549—1579) 537.
Trčka z Lípy, portrét (1516) 497; Burjan, podkomoří (1581) 98, 286.
Třebechovice 598.
Třebenice pod Košťálem 39, 284, 327, 383; kancionál 507.
Třebíč (Mor.) 15, 116, 121, 122, 167, 222, 311, 315, 336, 387, 392, 394.
Třebochovský Tomáš, malíř (1599 až 1639) 528, 530.
z Třebokova viz Žlutický.
Třeboň 15, 33, 50, 62, 136, 181, 225, 229, 318, 346, 356, 380; stavby v T. 451, 452, 474.; brána Svinenská 452.
Třebová Česká 194; T. Moravská 55, obrazy u Petra de Petri 522.
trejbovka, trýbovka, vyhnání 42, 391, 392.
tresty, trestání 41, 48, 57, 58, 61, 62, 63, 72, 78, 84, 94, 100, 127, 129, 130, 136, 138, 140, 141, 145, 146, 147—160, 170, 176, 177, 179, 182, 185, 189, 223, 239, 242, 271, 281, 284, 287, 291, 293, 306, 321, 322, 325, 328, 341, 343, 375, 378, 380, 389, 394, 395, 407, 408, 417, 419, 422, 423, 424, 426, 429; viz bití, mrskání, pokuty, popravy, „svěcení", trejbovka, upálení, vězení, zmrzačení.
Třeškovský, cechmistr truhl. v N. m. P. (1581) 163.
Treytlar, kupec v Želez. ul. v P. (1606) 524.
trh 7, 13, 14, 16, 27, 72, 82, 83, 85, 89, 107, 129, 131, 134, 135, 140, 174, 247, 255, 260—263, 277, 322, 396, 494; denní 83; týdenní 37, 83, 131; výroční viz jarmark; t. obilní 82.
Trhové viz Sviny.
třicetiletá válka viz válka.

triglyfy v ren. stavbách 456, 459.
Tři králové v umění 496, 510; „u tří králů" dům praž. krejčí 105.
třísky 88.
tříslo 260.
„u tří Turků" dům v St. m. P. 525; viz Pešon.
Trkola Pavel, švec v Kouřimi (1554) 150.
Trnava (Uh.), Andres z T., tovaryš 403.
Trnka Bartoloměj z Krumlova, knihař (1498) 600.
Trojan Nigellus Jan z Oskořína, prof. univ. praž. (1580) 415.
Trojice Nejsv. den 374, 408; kostel v P. na M. Str. (evang.) 477, v Slaném (1581) 476, 536. — N. T. v umění 487.
trojcechy 27—32.
„trošty", stř. ceny střelecké 297.
trpení s městem 19, 28, 81.
Trouba Daniel Berounský, tovar. mydlář. v Praze (1620) 388.
trubači, troubení 50, 335, 336, 518; trouby hudební 23; trubičky ohnivé, rakejtle 408.
Trubka z Rovin Václav, soused praž. (1604) 533.
truhláři 11, 18, 22, 23, 25, 26, 29, 32, 33, 35, 41, 42, 53, 61, 64, 71, 75, 80, 88, 96, 101, 103, 110, 123, 127, 134, 138—140, 155, 163, 168 až 171, 182, 195, 197, 198, 207, 212, 213, 218, 220, 221, 226, 227, 230, 233 247, 251, 255, 257, 266, 270, 283, 311, 315, 318, 320, 337, 342, 347, 350, 351, 353, 354, 357, 373, 376, 382, 385, 386, 387, 411, 414, 424, 492.
truhly 212, 213, 246, 312, 329, 380, 381; t. cechovní viz pokladnice.
„k trumfu" hra 299.
trůnní stolice 543.
Trutnov 20, 40, 83, 92, 201, 202, 213, 323; viz Bayer, Kraspius.
tulich 168, 304, 413.
tumby 487.
Tunkl J. z Dlouhé třídy, krejčí v St. m. P. (1578) 402.
Tupenda Valentin, soused turnovský (1588) 151.
turbany 546.
Turci; turecká vojna 57, 69, 118, 119, 272, 328, 342; v obrazích a tiscích 518. 547, 555, 556, 582 (sultán), 586, 592; „u tří Turků", dům 525.
Turek, krejčí v J. Hradci (1615) 327.
Turnov 34, 53, 54, 95, 96, 103, 106, 112, 113, 116, 117, 121, 124, 133, 137, 141, 146, 151, 158, 161, 167, 170, 171, 177, 183, 195, 198, 202, 206, 210, 215, 227, 230, 237, 256, 263, 265, 267, 285, 308, 330, 349, 357, 370, 378, 380, 381, 386, 391, 392, 402; stavby, škola 479; malba 532; graduál 536; viz Čermák, Hložek, Holinka, Kuchařův, Loučeský, Nikodém, Smichaeus, Šarhan, Tupenda.
tužka malířská stříbrná 532.
tvrze v Mirovicích 470.
Tyczemon Hendrych, bradýř na Šmerhově v Praze (1566) 405.
Tycho Brahe, hvězdář; podobizna 531.
Tyl David, učeň kožešn. v P. (1556) 319, 328.
Týn Horšovský 115, 267; stavby 456; T. v Praze viz Praha; T. nad Vltavou 56, 167, 216, 272, 380; týnský sud 227.
typy tiskařské 537.
tyrání 327, 336, 357, 396, 406.
Tyrolsko 270, 551.

„Uberlaufové na Horách Kutných", tisk praž. (1579) 556.
ubrmani viz smírčí.
ubrusy 115, 269, 275.
úcta, uctivost 131, 144, 165, 245, 246, 331, 377, 380, 381, 382, 398, 407; k bohu 65; k cechmistrům 100.
učedník, pachole, učení 16, 18, 19, 22, 34, 38, 39, 43, 45, 46, 47, 53, 63, 76, 92, 99, 106, 112, 137, 175, 197, 205, 209, 210, 221, 225, 236, 247, 250, 251, 253, 256, 270, 271, 275, 294, 307, 310—340, 346, 350, 354, 405, 414, 419, 420, 432, 435, 437, 481; učednice 275; učednický list viz list; zápis 175.
učení lidé 292, 303, 304.
učitel 92, 112, 140, 411; viz lermistr, škola.
účty viz počty.
udání viz denunciace.
udidla 248, 251.
uhlí, uhlíř 262, 279, 474.
úhona cti 141, 194, 202—206, 240 až 245, 281—288, 395, 424.
uhřivé maso 142.

Uhry, Uhři 47, 161, 196, 314, 328, 341, 359, 402, 413, 450, 515, 518, 560, 589; uh. dobytek 110, — viz Moháč, Sigeth, Trnava.
Újezd na M. m. P. 302.
„ukazování" řemesla viz mistr. kus.
ulice 9, 281, 282, 293, 294, 300, 301, 302, 306, 307, 407, 410, 411, 412, 413, 415, 448, 457, 459, 465, 469, 477, 505, 519, 522, 524, 525; ul. scény viz zábavy, výtržnosti.
Ulrych, řezník v N. m. P. (1617) 148, 149.
umění svobodné 292, 293; viz architektura, dřevoryt, malba, mědiryt, plastika.
Unčovský Matouš, řezn. tovaryš v Ml. Boleslavi (1602) 205.
Unglerovská tiskárna v Krakově (1543) 572.
Ungelt v Praze 131, 132, 458, 459, 504; viz z Granova.
Unhošť; kancionál 529.
universita pražská 415, 474; rektor viz Bacháček, Jesenský; professoři viz Trojan; tišt. ohlášení 557, 560, 589, 593; un. lipská 582.
„universitas" cechu řeznického 48
upálení zločince 286.
Úpohlavy viz Oupohlavy.
upomínání dlužníků 322.
úřad, úředníci 18, 49, 51, 55, 64, 66, 67, 70 76, 79, 83, 86, 94—96, 102, 111, 132, 149, 152, 158, 173, 175, 187, 188, 196, 204, 206, 235, 321, 323, 327, 356, 380, 398, 410, 421, 422, 429, 434, 435, 480, 484, 598; úř. městský viz konšelé, mostní, perkmistr, osmipáni, rychtář, šestipáni, viniční; královský viz hory, mince, ungelt, úř. nejvyšší; vrchnostenský, panský 79, viz hejtman, regent; úředníci nejvyšší 72, 111, 554, viz hofmistr, komora, komorník, mincmistr, místokancléř, podkomoří, purkrabí, sudí.
urážky 7, 10, 44, 49, 94, 123, 144, 157, 158, 159, 161, 182, 292, 295, 300, 327, 395, 399, 400, 420.
Urban, kloboučník v Praze (1551) 59.
úroky 108, 110; úroční platy 106.
Ústí nad Labem 10, 39, 54, 166, 169, 181, 195, 198, 207, 231, 237, 248, 252, 256, 265, 316, 334, 596; Ú. nad Orlicí 181.
útěk od mistra, učedníkův 47, 324, 325, 326—328, 350, tovaryšův 353, 354, 357, 403, 424, 429; ú. od ženy 347, 396, 413.
úterek „zelený" 374.
utětí prstů 428.
úvěr 261, 299, 352, 383.
uzavřené cechy 23.
uzdáři 25, 30, 42, 47, 48, 62, 114, 120, 163, 166, 167, 170, 171, 190, 198, 200, 207, 225, 228, 230, 231, 247, 250, 260, 279, 299, 300, 315, 318, 340, 351, 359, 364, 365, 373, 410, 420, 426.
úzkosti řemesel 7.
užité umění 449, 453, 545, 568.

Vacek, tkadlec v Hoře K. 286; V. (Váček) Tomáš, tov. kožišn. v N. m. P. (1549) 390.
Václav; sv. V. suché dni 166, svátek 357, 362, 373, 418, sv. V. v umění 488, 496, 498, 542, 560; V. IV. král Český 487, 543; V., konvář. cechm. v Praze (1570) 154, 155, 224; V., mlynář z Roudnice (1567) 160; V-ské náměstí v Praze viz Praha (Koňský trh).
váčkáři, měšečníci, zámišníci 47, 59, 116, 190, 224.
vády, svády 140, 145, 147, 148, 179, 182, 224, 299, 388—390, 400, 401, 413.
wahrkauf viz surovina, zboží.
váhy 72, 83, 98, 130, 154, 174, (soukenická míra) 370; v masných krámech 68.
Vachtl z Pantenova v Č. Brodě 454.
vaječník (jídlo) 117; vaječníková ozdoba v renesanci 463.
Vakrle, krejčí v Praze (1576) 303.
valeči dřev 364.
válečné scény a motivy v umění 460, 461, 463, 468, 488, 500, 520, 560, 561.
Valda Burian, knihtiskař pražský (1569—1604) 558, 577, 586, 587, 591; V. Jiří, bednář v Brodě Něm. 286.
valdhorny 173.
z Valdštejna Adam na Lovosicích, král. hofmistr (1619) 12, 76; Frant. Josef (1730) 217; V-ský palác v Praze 469.
Valentin, tovar. apatykář. 20.
valcha 86, 87, 104, 114; „valchování" (posmíšky) 177.

válka 9, 93, 121; třicetiletá 47, 109, 154, 317, 450, 466, 468, 517, 563; viz turecká, válečné scény.
valné hromady viz čech.
Walter, kožešník praž. (1587) 409.
Vamberk 34.
Váňa, koželuh ve Znojmě (1602) 49.
vandalismus 489, 494, 497, 536.
vandr 22, 23, 37, 46, 153, 196, 197, 222, 238, 244, 248, 252, 271, 292, 314, 330, 336, 339—356, 357, 362, 365, 378—380, 383, 384, 387, 390, 394, 407, 418, 420, 421, 425, 429, 430, 436; vandrovní čeleď 14, 34, 46, 47, 108, 165, 249.
vana 213.
vánoce 111, 238, 408, 418; ván. schůze 166.
vápno 482, 535; červené v sgraffitu 461, 477.
var vody v pivovaře 87.
varhany 473, 501; varhaník 115.
vařivo 113, 226, 367.
várky 12; viz pivo.
z Vartmberka Adam na Rohozci a Skalách 207.
z Varvažova viz Streyt.
Váša Martin, mlynář praž. (1601) 284.
Vavel, král. hrad v Krakově 450.
sv. Vavřince den 374, kostel v Náchodě 473; sv. V. v malbě 508; V. viz Lorenc.
vázanost v cechu 7.
vazba knih 5, 93, 536, 595—603.
vázy v renesanci 453, 454, 460, 463, 466, 468, 494.
vážnost řemesla 44.
vdolky 265.
vdovy řemeslnické 107, 108, 126, 135, 137, 158, 168, 171, 172, 173, 175, 190, 239, 240, 241, 243, 247 až 250, 251, 252, 253, 270, 280, 311, 321, 323, 330, 349, 401, 404, 405, 406, 431, 525—527, 535, 595.
Weber Filip, bečvář v Litoměřicích (1586) 325.
Večeřadlo Václav, měšťan mělnický (1583) 110.
večeře 327, 367, 397, 399; v. Páně, přijímání 352, (v obr.) 472.
Vedemeyer, malíř něm. (1617) 534.
Wechter J., ryjec pohledu na Prahu (1606) 567.
Weigl Michal, koželuh v N. m. P. (1596) 185—187.
vejce darem 111.
vejchoz (komise) 159, 160, 162.
„vejnosek", příměnek mlynářský 365.
Vejr, cechmistr truhl. v N. m. P. (1581) 163.
Vejrovský Jan, mlynář (1567) 160.
Vejvoda, pernikář praž. (1579) 417; „u Vejvodů", dům v P. 465.
z Veleslavína Anna Kořenská, maj. mlýna v N. m. P. (1610) 53, 54; viz Adam.
velikonoční svátky 111, 399, 408.
„veliký" cech 26.
velkovýroba 436—7.
Velvary 365; kostel 474; viz Makovec.
Vencelík z Vrchovišť Jindřich (1590) 530.
věnce v umění, guirlandy, festony 463, 466, 487, 488, 494, 549, 557.
věneček ve znaku pekař. 165; „Věneček" viz Martinovský.
venkov proti městům 12—15, 37; v-ské cesty 8; město 10, 20, 25, viz města poddanská.
Venus, bohyně, v malbě 518, 520, 524, 526.
vepři 67, 205, 265.
věřitelé 261, 577, 594.
verkštat viz dílna.
Vernar Adam, řezník v Žatci (1541) 242.
věrnost k vrchnosti 97.
versálky v knihtisku 570, 574, 577, 579.
verštat viz dílna.
ves, vesnice 11, 12, 15, 42, 73, 203, 209, 266, 274, 307, 332, 343, 403, 434; vesn. statky 105; ves. řemeslníci 14—16, 434; vesníci viz sedláci.
Veselí nad Lužnicí 33, 181, 225, 346.
veselka viz svatba.
Veselý Václav, mlynář na Helm. mlýně v Praze (1729) 469; V. viz Fetr.
vesty 168.
věšení viz šibenice.
veteš 365; vetešníci 190; vet. krejčí 82, ševci 60, 307.
vězení, šatlava, žalář 11, 33, 61, 67, 73—75, 84—86, 89, 118, 135, 136, 138—141, 144—150, 152, 156 až 159; 161, 163, 166, 172, 176, 178, 182, 185, 186, 188—190, 224, 243, 247, 255, 277, 279, 289, 290, 291, 298—302, 307, 325, 329, 335, 336, 341, 344, 353, 375, 381, 390, 391, 397, 398, 400, 401, 403, 406,

408, 411—414, 419, 420—428, 430, 432, 433, 467, 550, 574, 586; v. dlužnické 138.
Weynar Jan, mečíř. tovar. praž. (1570) 426.
Veyskop Jan, tovar. kožeš. v Praze (1572) 396.
věže v renesanci 451, 454, 462, 464, 478, 482; v Klatovech 482, u mostu v Praze na M. Str. 454, 458, na St. m. 467; věžice ozdobné 451, 463, 464.
Vícov; fresky 498.
Vidaurek Jan, kožešník praž. (1558) 288.
Vídeň 48, 58, 212, 213, 359, 362, 386, 479, 506, 510, 519, 525; tisk 582, 583, 592, viz Kreutzer, Nassinger, Pr sar.
vidimus 91, 92.
Vidlák, švec v Hradci Kr. (1509) 286.
Vichman Lazar, tovaryš a obch. kožešinami (1563) 365.
Viktora, mlynář v Rakovnice (1583) 341.
Viktorinovic Jan, soused v Lounech (1596) 300.
vikýř 469.
Wild (Ferus) Jan, „Postilla", tisk praž. (1575) 552, 581.
Vilémovský klášter, tiskárna Chvala Dubánka (1521) 545.
Vilík, Wilikym Jakub, krejčí v P. (1572) 279, 289.
Willenberg Jan, ryjec slezský v P. (1602); „Pohledy na česká města" 452, 460, 461, 462, 463, 555, 559, 560, 561.
Vimperk 105.
Vincenc, dvor. kaplan (1556) 280.
Windsor v Anglii 519.
vinice, viničníci, vin. úřad 114, 428, 429; v. lid 85; v. nákladníci 27; vinice cechovní 105, 106.
vinklhák, sázítko tiskařské 569, 587.
víno 12, 72, 105, 106, 111, 115, 116, 117, 118, 189, 279, 303, 305, 309, 335, 348, 402, 489; viz šenkýři vinní.
vinopal viz Zikmund.
vinš řemeslnický 348, 349, 350.
viny (paus) 145, 146—152, 154, 170, 176, 189, 288, 289, 291, 326, 327, 329, 347, 381, 382, 388, 389—391, 400—404, 417.
víra viz bratří, kališníci, kalvinisté, katolíci, protestanti.
Vischer Petr, něm. plastik 449.
viselci 142.
Vít, sv. Vít v obrázcích 542, 560, den 296, kostel sv. V. viz Praha; V. kamenník v P. (1532) 253; V. kartnéř v St. m. P. (1535) 500; V. mleč v St. m. P. (1564) 404; V. pasíř v P. (1523) 244; V. pekař. tovar. na Hradčanech (1598) 328; V. ševcov. tovar. v Nymburce (1564) 411; V. zedník v P. (1565) 107.
vítání krále 293, 407; v. tovaryše 22, 118, 334 345 viz šenk.
Vitruvius, řím. stavitel antický 447, 479.
Wittenberg, malba, rytina, tisk 413, 546, 563, 573, 588; viz Kranach, Lufft, Luther.
vkupování do cechu 45, 224, 253, 254.
vláda viz král.
Vladislav II, král Český 26, 49, 64, 410, 543; vladisl. gotika 441, 451, 452, 470, 471; síň na hradě P. 454, 507, 599; stavby na hradě 456.
Vlaši 32, 74, 75, 137, 192, 203, 217, 304, 343, 362, 411, 441—451, 453 až 466, 472—483, 495, 500—502, 504, 505, 507, 516, 517, 520, 522, 532, 539, 541, 542, 549, 552, 564, 570, 573; vl. kaple 476; Vl. dvůr v Hoře K. 432; vl. dvéře 442, 451; Vl. kaple v Praze 476; vl. umění viz renesance; viz Aeneas Sylvius, Antonín, Antoniš, Augustin, Avostalis, Baltazar, Barbat, Benedikt, Bernardonus, Borgorelli, Bussi, Carf, Cesarini, Faltyn, Ferro, z Ferrolu, Finiquerra, Florian, Fugeral, Giocondo, Guarinoni, Jan Antonín, Jan Battista, Jan Krištof, Lasso, Mager Manutius, Martin, Michelangelo, Moniga, Montagna, Perto, Petrarka, Petrle, Petrucci, Pozzo, Raffael, Scamozzi, Serlio, Spatio, Statia, Stella, Strada, Terzio, Tizian, Vomic.
Vlašim 216. — Vlašimská Magdalena, praž. nákladnice piv (1609) 401.
Vlašťovička, cechm. tkalc. v Humpolci 180.
Vlk Jan, krejčí „od Košíků" v Praze (1555) 336.

z Vlkánova Bohuše (1592) 426, 427; Florian „od slunců" v P. (1588) 515; Prefát Oldřich 556, 585, 593; pí. Sylvestrová 525.
vlna 8, 40, 45, 64, 128, 138, 259, 262, 299, 369, 370, 396.
Vltava 106, 154.
vlys 472, 474, 520.
Vocel Jan Erazim, učenec český 493, 503.
Vocelka, švec v Dubě Č. (1587) 156.
voda 160—162; městská 87; veliká 108; vody nošení 322, vylévání 353; do vody strkání, házení 307, 390; vodoprávní spory 38, 99, 159—162.
Vodička, mlynář v P. (1601) 141; V. Václav, měšťan v Nymburce (1588) 463.
Vodislavský Jan, krejčí praž. (1603) 235.
Vodňany 160, 227, 230, 232, 287, 297, 336, 373, 378, 382, 383, 398, 407; stavby 476; viz Homolka.
„vochlon", mzda týdenní 352, 375.
vojanský lid, knechti, žoldnéři 68, 69, 122, 214, 244, 415, 430; voj. povinnost cechu 88, 330, 384, 409; v. šaty 214; vojna viz válka.
Vojíř viz Ojíř.
sv. Vojtěcha kaple na hradě Praž. (1579) 475.
Vojvoda Jan z Jelenovic lázně v Praze (1581) 301.
„Vokabulář" viz Kodicillus.
Vokáček, soused v Hoře K. (1585) 329.
Vokurka, švec v P. (1593) 324; V. Martin, kožišník v Kouřimi (1591) 241.
volba viz cech, tovaryši.
Volf, cechmistr konvářský (1553) v P. 155; V., pekař. tovaryš v P. (1539) 396; V., uzdář v Plzni (1574) 299.
Wolfingarová Káče v Hradci Jindř. (1615) 327.
Wolfrum Mates, krejčí z Jáchymova, ch. Sára (1562) 244, 245.
Wolgemuth Michal, něm. malíř (1434—1519) 541, 542, 544; viz Wolmut.
voli 31, 148, 149, 265, 297.
Wolmut Bonifác, král. architekt (1534—1556) 464, 473, 481, 483.
Wolrab, tovar. truhl. v Praze (1597) 354.
voluty v renesanci a baroku 453 až 455 461, 462, 466—470, 472, 549.
Volyně 7, 8, 50, 92, 95, 96, 193, 197, 198, 225, 252, 273, 298, 314, 351, 355; stavby 452.
Womfeld, malíř praž. 534.
da Vomio, Faconi Giovani Maria, v Hradci Jindř.; Majo Baltazar, vlaští architekti v již. Čechách 461.
Vondra, šenkéř v M. m. P. (1545) 382.
Vopava viz Opava.
Vopozdil Jiřík, malíř praž. (1609) 414.
Vorel, krejč. tovaryš dvorský (1587) 409.
vormeister, cechmistr 93.
sv. Voršila, v malbě 519.
vory dříví 184.
vosk 42, 54, 77, 106, 124, 125, 126, 132, 140, 142, 146, 149, 154, 155, 170, 171, 172, 174, 176, 178, 181, 210, 221, 225, 226, 228, 232—233, 234, 235, 238, 244, 252, 266, 271, 275, 308, 315, 316, 334, 336, 337, 350, 355, 375, 389, 390; voskáři viz svícníci.
Vostrovský, sladovník praž. (1609) 111.
„u Voštipů", hospoda v St. m. P. 302.
Vovčička Jiřík, řezník, podrychtář v Praze (1560) 49.
Voyt Jan, apatykář v Plzni (1576) 338.
vozy 134, 212, 214; v. komorní, kočáry, kotčí 251, 259, 269, 273, 412, malované 534; vozkové viz formani; „u Vozů", hospoda v Pr. 413.
Vožice 10, 26, 112, 165, 230.
vrub (rabuš) 113, 153, 167, 287.
Vrabec Jan, tobolář praž. (1540) 325.
Vrána Jiřík, tovaryš kožešn. v P. (1531) 405; V. Tomáš, mlynář v P. 287.
Vratislav, král Český (obr.) 543; V., město ve Slezsku 47, 48, 212, 259, 260, 294, 413, 491, 561, 592.
vraždy 112, 137, 188, 203, 300, 301, 302, 303, 304, 324, 325, 373, 400, 410, 412, 413, 414, 415, 433, 550, 582.
vrata zahradní malovaná 529.
Vredeman viz Vries.
z Vřesovic Vilém, mincmistr (1616 až 1620) 536; jeho řád mzdový

(1616) 481; viz Brozanští z Vřesovic.
Vřešťov, kazatelna 484.
vřetena knihtiskařská 576, 587.
vrhcáby 213, 299, 394
vrch „kde ptáka střílejí" 297
Vrchlabí 319; viz Pol.
vrchní úředník zámecký 95; v. cech viz cech hlavní.
vrchnosti 4—7, 15, 16—18, 20, 30, 33, 35, 39, 42, 47, 56—89, 91, 92, 95, 97, 102, 107, 111, 135, 136, 137, 146, 150, 152, 153, 154, 155, 160, 186, 193, 206, 207, 210, 211, 236, 237, 239, 256, 267, 285, 287, 288, 291, 312, 314, 326, 378, 407, 419, 424, 427, 430, 431, 433, 445, 484, 528, 536.
de Vries, Adriaen (1593). kamenník 488, 519, 567; de V. Vredeman, Jan, Pavel, malíři (1597) 522.
Vrtilka Jan, malíř lounský (1529 až 1538) 320, 495, 498.
„vstoupení", „vstupné", plat 143, 174; viz „příjemné; v. při šermíř. divadle 295.
Všetečka, stavitel radnice žatecké 455.
výboj, pych 401.
výčitky 158.
výheň 249, 269.
výhost 206.
výhrůžky viz hrozby.
výchoz viz vejchoz.
vykořisťování, „překládání" prací 80, 142, 185, 263 359. 373, 416, 427, 429, 434.
výkup z „cejtu" 200; z povinnosti 254, 255, 285, 316, 340.
vykládaná díla (intarsie) 120, 172, 173, 387.
výklenky v renesanci 452, 457, 462, 476.
vyloučení viz vyobcování.
výluka, omezení práce 258, 437.
vymrskání viz mrskání.
vyobcování, vyloučení, vysazení z cechu 35, 80, 142, 146, 151—153, 155, 171, 178, 206, 283, 284, 286 až 291, 307, 347, 391, 396, 402.
výpověď z díla 353—357, 422, 423, 426, 429; vypovědění z obce 288, 290, 291, 293, 347, 394, 396, 404, 420.
výroba 4, 104, 107, 133, 135, 142, 191, 257, 264, 268, 270, 272, 273, 411, 435—437.
vyručení 155.
výsady, privilegia 5, 12, 14, 16, 28, 29, 30, 32, 49, 56, 57, 58, 60—66, 75, 92, 94, 150, 162, 173, 185, 192, 194, 209, 239, 247, 250, 251, 258, 268, 285, 286, 291, 434, 445, 523, 594.
vysazení viz vyobcování.
Vyskočil Jan, soused na Kaňku (1607) 433.
Vysočany, dvůr 276.
Vysoké Mýto viz Mýto.
z Vysokého viz Radnická.
„vystání", setrvání 246.
vystoupení z cechu 253.
vysvědčení viz listy.
„vysvobození", dání za vyučenou 329.
Vyšata, krejčí v Praze (1590) 126.
Vyšehrad 32, 98, 133, 138, 160, 214, 289; kapitola 138; mlynář viz Okrašovský.
„výšenk" 352, 353.
vyšívání 23; viz krumplíři.
Vyšší viz Brod Vyšší; vyšší stavové viz páni, rytíři.
výtržnosti noční 185, 189, 190, 306, 351, 414.
vyučená 18, 19, 34, 38, 43, 46, 47, 74, 106, 112, 126, 174, 197, 209, 210, 242, 250, 275, 327, 329—333, 336, 337, 340, 346, 387, 444.
vývoz 128.
vyvstání ve schůzi 169.
vyzdvižení čeledi 141, 149, 186, 284.
vzdory 20, 156, 157, 185, 187, 209, 224, 246, 376.
vzhled města ozdobný 445, 454, 455, 479.
vzpůrnost, vzpoury 158, 171, 172, 187, 189, 289, 341, 377, 400, 416, 420, 430—432.
vzteklý pes 285.

xylograf, řezáč forem 538, 540 až 547, 549, 550, 552—556, 558, 559, 562, 563, 565; viz dřevoryt, rytci, Daniel, Willenberg.

zábavy 293—298, 394, 395, 407, 408, 409.
zabití bleskem 298; z. psa 285.
„zahájené" pivo 179.
zahálka 345, 347, 375, 376, 399, 422, 431.
zahrada, zahrady 285, 296, 482; z. král. v Praze 442; zahradníci 9, 10

Zahrádka Jan, kožešník v Příbrami (1563) 338.
Zahradník Matěj, soused v N. m. P. (1610) 53.
Zahradský ze Zahrádky Lorenc (1535) 303.
Zacheáš, sladovník v St. m. P. (1548) 61.
záchod 390, 404.
Zajíc z Hazmburka Václav (1563) 556.
zákazy viz zápovědi.
zákazníci viz konsumenti.
Zákon N., tisk (1475) 571; z-y tištěné 574; z-dárství 164, cechovní 174, sněmovní 71.
zakládání pořádku viz cech. tovaryš.
„zákup", zakoupení v městě 51, 236, 237.
zálohy 107, 383, 510, 529, 537; záložny 108—110.
zámečníci 23—26, 29, 30, 32, 34, 45, 54, 64, 74, 93, 120, 131, 139, 163, 165, 170, 171, 178—180, 188, 198, 200, 202, 208, 209, 212, 220, 221, 230, 243, 251, 258, 262, 267, 278, 283, 298, 311, 315, 318, 320, 322—324, 328, 330, 337, 339, 344, 345, 347, 348 352, 365, 368, 386, 420.
zámek (žel.) 212, 220, 251, 258, 366, 602; zámky, hrady 12, 13, 266, 332, 368, 448, 477, 500, 504, 515, 562: Bechyně 515; Brandýs n. L. 454; Frydland 469; Hradec Jindř. 452, 461, 537; Kaceřov 456; Kostelec n. Čer. Lesy 463, 473; Liberec 469; Litomyšl 459; Mělník 463; Nelahozeves 463; Pardubice 442, 455; Poděbrady 454, 463; Pecka 532; Pražský viz Praha; Přerov (Č.) 463; Řečice Červ. 532; Roudnice 463; Smečno 469; Třeboň 452; Týn Horšovský 456; Zvíkov 458; viz Ambras.
zámišníci viz váčkáři.
Zámrský Martin, Philadelphus, farář v Opavě, Postilla (1592) 470, 559, 591.
zanedbání cech. schůze 170, 171; počtů 185; viz nedbalost.
zapečetění 149, 297, 398; z. sklepů 143.
zápis v registra 317; viz učedník, tovaryš.
záplavy proti vodě 150.
zápovědi, zákazy 15, 294, 323, 355, 375, 383, 393, 394, 398, 399, 406, 410, 413.
Záruba Jan, písař cechu mydlář. v Praze (1620) 388.
Zásmuky 335; farář viz Řeřáb.
zásobování měst 84, 85, 86, 134, 148.
zástavy 134, 136, 201, 290, 344, 412.
zastavení živnosti viz „svěcení".
zástěry viz šorce.
Zástupa Vác., tkadlec v Nymburce (1558) 119.
záští viz hněvy.
na závazek vzetí 186.
závět viz kšaft.
Závěta Jiří, „Vypsání" (o cís. Matiáši), tisky praž. z r. 1611—12, „Zpěvy modlitebné" (1612) 560, „Schola aulica" (1607) 592.
závdavek, štolhalíř, štulhaléř 349.
závist 182.
zbožnost 4, 52—55, 78, 137, 173, 228, 298, 313, 314, 330, 334, 382.
zbraň, zbroj 88, 121, 135, 168, 279, 295, 300, 301, 304, 306, 307, 340, 344, 392, 409, 410, 428, 430, 432, 486, 501; z. cechovní 99, 110, 121, 122.
Zbraslav 160; z-ská Madona 491.
Zbraslavice (Braslavice) 285; viz Frisek.
zbrojnice (cejkhaus) cís. 266.
Zbytek, Zbynek Matouš, měšťan v P. (1560) 108.
„zbytí" (splnění závazku) 246.
„zdání" viz hlasování.
Zderazská brána v Praze 104.
zdi 481, 482, 513, 514, 515, 522, 525, 532.
združení cechů 34, 35, 36, 40, 50.
zdravotní policie 86, 289.
zdvořilost 148, 313; viz uctivost.
zedníci, stavitelé 5, 7, 12, 22, 24 až 26, 30, 31, 32, 34, 44, 48, 51, 69, 70, 88, 99, 103, 107, 120, 129, 164, 169, 170, 184, 192 199, 216, 217, 229, 232, 233, 265, 266, 273, 296, 304, 315, 318, 321, 332, 343, 348, 351, 355, 359, 362, 363, 364, 372, 373, 386, 396, 411, 441—483, 492, 506; viz architekti.
Zejdl, hospodský truhl. v Praze (1580) 127.
Zejdlic z Šenfeldu Jan, na Polné a Přibyslavi 34, 85.
Zelender, cukrář praž. († 1613) 534.
Zeleneč, ves 312.

Zelenka, cechmistr v Chrudimi (1603) 125; Z-ova z Libušína, Kateřina, „od havířů" měštka v St. m. P. (1625) 512, 513.
zelený čert na obrazích 511; Z. čtvrtka dary 111, 112; „z." úterek 374.
Zelí Šimon, cechm. řezn. na M. Str. (1587) 185.
zemědělství 277, 292; viz sedláci.
zeměměřič 508; viz Ornys, Podolský.
zeměpán viz král.
zemský viz berně, cech, mlynáři, komise.
zevlování 88.
Zeydl Ondř., cech. hospodský truhl. v Praze (1581) 385.
Zhořelec, tisk 582.
zhoršení poměrů 9, 40, 89, 195, 196, 253, 254, 278, 359, 368, 405, 406, 416.
Zikmund; sv. Z. v obrázcích 542; Z. I. Starý, král Polský 58, 450; Z., vinopal, soused praž. (1525) 181.
Zima Volf, zvonař praž. (1565) 327.
zimy ukrutné 322
zisky zvláštní 126, 142, 174, 593, 595.
zkoušky mistrské 14, 19, 43, 44, 79, 197, 203, 207, 208—224, 238, 247, 249, 251—254, 258, 296, 409, 437, 447; srv. mistrský kus.
zlato 23; na zl. malba 526, 532; zlacení 165, 173, 201, 289, 293, 297, 489—493, 499, 535, 537, 598, 601; zlatníci 25, 31, 44, 48, 58, 64, 77 (dvorští), 105, 128, 134, 135, 163, 197, 198, 201, 207, 211, 212, 218, 219, 228, 230, 237, 238, 248, 267, 270, 277, 288, 289, 299, 306, 311, 318, 320, 323, 328, 329, 342, 373, 404, 409, 415, 563 viz Aur, Birkovský, Egidius, Finiquerra, Formeid*), Hieze*), Hornemon, Jarolím, Maule, Pirolt, Rurmeystr, Strada*), Šmid; „u zlatého orla" dům v Pr. 527, viz Loselius.
Zlatohlávek Jan ml., řezník v N. m. P. (1617—18) 144, 146.
zlatotepci 317, 319, 320, 321.
zlého přetrhání 7.
zlodějství, krádež 107, 127, 128, 132, 157, 175, 183, 184, 247, 286, 287, 288, 289, 299, 300, 313, 324, 328, 329, 385, 389, 395, 397, 403, 404, 434.
zlopověstnost 392.
zlořečení 147.
„zmeškání" svíčky 170; roku 194.
zmrhání díla, statku 151, 403; dívky, ženy 243—245, 329, 336, 401, 402, 409.
zmrzačení (trest) 428.
znalectví 151.
znaky, znamení viz erby, štít.
Znojmo na Moravě 49; viz Váňa.
Zobr, doktor v Praze (1613) 525.
zpěvy, zpěváci, zpívání 48, 113, 117, 299, 304 (císařští), 394, 406, 408, 472; viz písně. — „Zpěvy modlitebné" viz Závěta.
zpronevěření 142, 151, 205, 206, 288—290, 314, 394, 403.
zpropitné 329, 361, 364, 365, 367, 402, 406, 418, 535; z. v lázni viz „zuvadelné".
zřízení viz cech; zř. Zemské 601.
zrcadla 453.
„zrádce" nadávka 10, 155, 158, 293, 295, 426.
zrušení, zdvižení cechů r. 1547 34, 58—65, 132.
zrůdnosti, podivínství; v tisku, na obrazech 514, 582.
zubů trhání 365; vytlučení 413.
zuvači, zuvadelna v lázni, zuvadelné peníze 418.
Zuzana (bibl.) v umění 504, 505, 519, 525, 555.
zvaní do schůze viz obsílky.
zvěrokruh 540.
Zvíkov hrad 458.
zvířata, v umění 466, 467, 470, 488, 498, 500, 503, 504, 509, 515, 520, 521, 526, 527, 530, 534, 540, 553, 564, 600, 601.
zvon 110, 165, 29[illegible], 463; zvonaři 327, 333, 400, 568, 577, viz Bartoš, Brikcí, Kába, Macek, Zima; zvonění na poplach 432; zvonice 217; zvoník 115.
Zygl z Chocemic Jiřík, nákladník v Praze (1608) 210.
Zykota, muziky kapelník (1607) 312.

žáci školní 112, 115, 117, 132, 140, 249, 311, 334, 408, 411.
Žák Jiří, pekař v St. m. P. (1610) 400.
žalář viz vězení.

*) dvorský.

žalm; ž. knihy 579, 584; žalmisté v obrazích 566; „žalmové" písmo v tiskárně 578; viz noty.
žaloby 37, 49, 50, 81, 89, 101, 126, 135, 142, 143, 151, 155, 156, 176, 182, 183, 185, 186, 189, 222, 235, 240, 252, 257, 264, 279, 282, 287, 289, 290, 300, 308, 314, 324, 325, 342, 353, 378, 381, 385, 388, 396, 399, 417, 418, 419, 423, 425, 427, 433, 434, 480.
Žamberk 199, 230, 264, 312, 316.
Žampach. mlynář v Lounech (1596) 300.
žárlivost 300, 301, 303, 304, 445.
Žatec 6, 36, 39, 64, 71, 97, 98, 122, 161, 242, 243, 262, 275, 296, 316, 334, 349, 356, 387, 393, 420; stavby (domů, radnice) 455 462, 469; viz Hošek, Vernar, Všetečka; Žat. kraj. 36, 71, 273.
Žbánek, tovar. ševc. z Mohelnice v P. (1564) 208.
„Ždárských" dům v Prachaticích 461.
žebráci, -ní, -ota 48, 107, 118, 119, 304, 431.
žebroví v klenbě gotické 473, 476.
žejdlík 189.
železo 72, 82, 133, 262; žel. kování 449, pečet 98, 99; železa, želízka chirurgická 304; knihařská viz razítka; mlýnská, pypřice 149, 269, 355; soukennická 129; „u železných dveří", dům v St. m. P. 466; Žel. ulice v P. 505, 524; železník viz Kirchmaier.
Želetavský viz Štelcar.
Želiv, klášter 227, 311, 355.
žemle 117, 265.
žena v řemesle 199, 274—277, 294, 369, 396, 409, 429, 430.
ženiši, ženitba 237—240, 246, 247 až 250, 253, 257, 277, 283—285, 311, 342, 409; viz svatby.
žerď s ptákem střelecká 297, 298.
z Žerotína Jan Jetřich 5, 36, 37, 216, 554.
žerty (kumšty, „šizení") 147, 287, 294, 300, 304, 324, 351.
židé 11, 78, 81, 127, 131, 136, 148, 149, 184, 277, 342, 435, 492, 582, 596.
žilou pouštění 116, 355, 540; praní 400.
žínky zběhlé viz nevěstky.
Žipanský z Dražice Pavel, cís. rychtář v St. m. P. (1573) 514.
Žitava v Lužici 264, 505.
Žitná ul. v Praze 469.
živnosti viz cechy; zásady živn. 33, 56, 62, 258, 320, 358; živn. společenstva moderní 437.
Žižka v malbě a rytinách 515, 523, 525, 543.
žlábkování v renesanci 453, 483.
Žlutice 7, 82, 133, 201, 207, 238, 364, 365; kancionál 502, 603; křtitelnice 537.
Žlutický z Třebokova Pavel, „od zl. kola" (1575) 514.
žoldnéři 256, 409; při trhu 88; cechovní 116, 121, 122.

Seznam užité literatury.

Soupis není bohužel úplný, ježto některých německých, francouzských a polských publikací, jež v Praze se nenalézají, nebylo lze zjistiti.

ALBERT Edvard Chotovský, Paměti Žamberské. Vídeň 1889—97, 8° 1—420.

ANTL Theodor, Starý případ hromadného zastavení práce či striku. Památky arch. XVI. (1896), 410.

— Příspěvek k vývoji cechovnictví v jižních Čechách. Pam. arch. XVII. (1897), 583—602.

— Další příspěvky k cechovnictví v již. Čechách. Pam. arch. XVIII. (1900), 59—64.

— O cechovnictví v Třeboni. Pam. arch. XIX. (1902), 127—138.

ANZEIGER viz Maszmann.

ARCHITEKTONICKÝ OBZOR (Zprávy spolku architektů a inženýrů) viz Cechner, Herain, Wiehl.

AUPICKÉHO Jana, Rozmlauvání Jana s Bartolomějem aneb Knížka, kteráž slove boží aumluvy s lidským pokolením skrze 10 přikázání . . . Bez m. 1571. 8°.

BALŠÁNEK Ant., Štíty a motivy attikové v české renaissanci. Srovnávací studie architektonická. Pr. Č. Matice technická 1902. 8°.

BAREŠ Frant., Mladoboleslavské kancionály. Pam. arch. XIV. (1889), 612—620.

BARVÍŘ Jindřich L. Dr., Děje města Chocně. V Náměšti u Brna. 1886, 8°, str. 152.

BAUM Ant. — J. BERINGER, O českých miniaturách. Pam. arch. XV. (1890—92), 15 a sl.

BAUM Ant., Popsání památek krasopisných a malířských. Pam. arch. IX. (1871—73), 223—227.

BECKOVSKÝ Jan Fr., Poselkyně starých příběhův českých. I. V Pr. 1700.

BENEŠ Fr. X., Děkanský kostel sv. Bartoloměje v Rakovníce. Pam. arch. X. (1874), 77, 278—286.

BERGNER Pavel, Inventář bývalé obrazárny hrabat Černínů na Hradčanech. Časopis společnosti přátel starož. českých v Praze XVII., 130—155.

BERNAU Bedřich, Středohoří. Ottovy Čechy VII.

BODE Wilh., Die italienischen Hausmöbel der Renaissance. (Monographie des Kunstgewerbes 6.) Leipzig. 8°.

BOROVSKÝ F. A., Stručný průvodce výstavou titul. listů (v Um. prům. musen 1904). Pr. 1904. 8°.

— Výstava titulních listů, pořádaná Umělecko-průmyslovým museem Obch. a živn. komory od 1. června do 3. července 1904. Method XXX. (1904), 76—79.

BOROVSKÝ F. A., Tištěná kniha ve stol. XVI. (Zvl. otisk z „Díla", roč. 1906.) Praha 1906, 40.
BRAMBERGER Jan Dr., Katechismus všeob. dějin hudby. Praha 1905, 8⁰, 321.
BRANIŠ Jos., Obrazy z dějin jihočeského umění. Praha 1909, 8⁰, str. 99.
BRIKCÍ z Licka, Práva městská. (Litomyšl) 1536.
BREDT E. W., Wie die Künstler die Alpen dargestellt. Zeitschrift des deutsch. und österr. Alpenvereins 1906, 57 a sl., 1907, 15 a sl.
BUCHER Bruno, Die alten Zunft- und Verkehrsordnungen der Stadt Krakau. Nach Balthasar Behem's Codex picturatus in der k. k. Jagellonischen Bibliothek. Wien 1889.
— Geschichte der technischen Künste. 3 sv. Stuttgart 1875—1893, 8⁰.
— „Mit Gunst". Aus Vergangenheit und Gegenwart des Handwerks. Leipzig 1886.
BÜCHER K., Das Zeitungswesen. Die Kultur der Gegenwart. Hgr. v. P. Hinneberg. Berlin und Leipzig 1905 ff. Abt. I., B. 1.
— Die Entstehung der Volkswirtschaft. Tübingen 1893. (1910, 7. Aufl.)
BUCHHOLTZ F. B. v., Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten. Wien 1831—9, 9 sv.
BUTZBACH Joh., Odoeporicon — Chronica eines fahrenden Schülers oder Wanderbüchlein. Übersetzt v. D. J. Becker. Regensburg 1869.
?, Bývalá staroměstská kašna. Květy IV. (1869), str. 62.
CARCHESIUS Martin, Knížka obsahující stav městský, kterak by v trvanlivé podstatě zachován býti mohl, co k němu přináleží i jakým způsobem zase k zkáze a zahynutí přichází. (Překl.) Pr. 1602.
CECHNER Ant., Bývalá radnice v Mostě. Archit. Obzor III. (1904), str. 43.
— O slozích stavebních. Praha 1898. 8⁰.
CVRČEK Jos. Dr., Příspěvky k dějinám řemesel na Moravě. Čas. Matice Morav. XXIX. (1905), str. 32—41, 184—197, 295—307.
ČASOPIS ČESKÉHO MUSEA (= Č. Č. Mus.) viz Dvorský, Ehrenberger, Jireček, Metelka, Michl, Pátek, Salaba, Schulz, Straka, Teige, Tischer, Truhlář, Veselý, Wocel.
ČASOPIS společnosti přátel starožitností českých v Praze viz Bergner, Emler, Harlas, Sakař, Teige.
ČELAKOVSKÝ Jaromír Dr., Novější literatura o dějinách horního práva, zvláště v zemích českých. Sborník věd práv. a stát. I. (1901), 134, 408.
ČERMÁK Kliment, Bratřina literácká v Čáslavi. XIII. zpráva Včely Čáslavské (1897).
ČIHÁK Leopold, Paměti král. horního města Jílového a jeho zlatých dolů. V Pr. 1898, 8⁰, str. 426, XVII.
DASZYŃSKA Golińska Zofia, Uście Solne. Studyum archiwalne. W Krakowie. (Akad. umiejęt.) 1906, 8⁰, str. 165.
DIEZ Ernst, Der Hofmaler Spranger. Jahrb. d. Kunstsamml. d. a. Kaiserhauses XXVIII. I. (1909), 93—152.
DIVIŠ Čistecký Václav, Artikule cechu pekařského v Lounech. Pam. arch. XV. (1892), 671—676.
DOLENSKÝ Ant., Jacques Callot, zakladatel novodobého umění grafického ve Francii. Květy XXXII. (1910), str. 327 a sl.
— Průvodce sbírkou rytin a uměl. vyobrazení Musea král. Českého. Pr. 1909, 8⁰, str. 6.
— Staročeské hrací karty. Č. Lid XVIII. (1909), str. 305—306.
DVOŘÁK Max Dr. und Hauser P., Sgrafitti im Schlosse zu Leitomischl. Kunstgesch. Jahrbuch, Beiblatt für Denkmalpflege. (1907), 77—84.
DVORSKÝ Fr., Dopisy Jana a Vojtěcha z Pernštejna, Listiny Jana a Vojtěcha z Pernštejna 1491—1548. Archiv český XX. V Pr. 1902.
— Lomnický z Budče Šimon, z Puchova Zikmund mladší. Časopis Čes. Mus. 1877, 432—434.

DVORSKÝ Fr., Paměti o školách českých (1598—1616). Pr. 1886.
— Tadyáš Hájek z Hájku. Č. Č. Mus. 1891, str. 229—247.
EHRENBERGER Jos., Svár knapův s mistry od pořádku soukenického v Solnici r. 1592. Č. Č. Mus. IV. (1851), 113—120.
EMLER Jan, Několik ex libris pražské universitní knihovny. Č. S. P. S. Č. XV. str. 85—89.
EMLER Josef, Berně r. 1615 svolená a počet obyvatelů v Čechách před válkou třicetiletou. Pam. arch. VIII. (1870), 178—188.
— Jak se trestávali za starodávna pekaři, když dělali malé chleby. Květy IV. (1869), č. 18, str. 142.
FROMENTIN Eug.-V. Zedník (M Jiránek), Někdejší mistři. I. II. Praha (Manes) 1908. (Dráhy a cíle sv. 4. a 5.)
GEISTLICH Emil, Autor v tiskárně. (Příručka.) Pr. 1909, str. 19.
GENGLER H. G., Deutsche Stadtrechtsalterthümer. Erlangen 1882.
GINDELY Ant., Das Zunftwesen in Böhmen vom 16. bis in's 18. Jahrhundert. Zprávy o zasedání král. č. spol. nauk 1884, 55—83.
GLÜCK Gustav, Beiträge zur Geschichte der Antwerpner Malerei im XVI. Jahrhundert. Jahrb. d. K. XXII. (1901), 1—34.
GROSS Hynek, K obnově řádů městských v Č. Krumlově r. 1443. Věst. kr. č. spol. nauk 1906, č. VII.
— Ze řemesel a živností v Českém Krumlově v 15. a 16. stol. Pam. XIX. (1902), 533—546.
— Z bývalých cechů v Českém Krumlově. Pam. XIX. (1902), 193—204, 307—310.
GUARINONI Hippolytus, Die Grewel der Verwüstung menschlichen Geschlechts. Ingolstadt 1610.
GURLITT Cornelius, Barockstil und Rococo in Deutschland. Barockstil, Rococo und Klassicismus in Belgien, Holland, Frankreich, England. (V. díl spisu Geschichte der neuen Baukunst, spolu s Burkhardem a Lübkem. Stuttgart. 7 sv. 1878—88.)
HAENDCKE Berthold, Josef Heintz, Hofmaler Kaisers Rudolf II. Jahrb. d. K. XV. (1894), 45—59.
HALLWICH Herrmann, Reichenberg und Umgebung. Eine Ortsgeschichte mit spezieller Rücksicht auf gewerbliche Entwicklung. Reichenberg 1874, 8°, 548 + 112.
HARLAS Fr. X., Cechovní pokladny v Museu král. hlav. města Prahy. Č. S. P. S. Č. XI (1903), 122—128.
HAUSER viz Dvořák.
HEFNER-ALTENECK J. H. Dr., Trachten, Kunstwerke und Gerätschaften vom frühen Mittelalter bis Ende des achtzehnten Jahrhunderts nach gleichzeitigen Originalen. 10 sv. Frankfurt a. M. (1879—1889).
HELLICH Jan, Pekaři a starodávný trest koše v Poděbradech. Věstník Poděbradska V., str. 135.
HERAIN Jan (a Teige), Beneš Lounský, jinak Benedikt Reta z Pístova, král. kamenník, a jeho rod. Pam. XIV. (1889), 497—500, 563—70.
— Sgraffitová výzdoba průčelí kostela sv. Jakuba v D. Olešnici. Arch. Ob. II., 26, (1903), 30—31 (ned.).
— Stará Praha. Sto akvarelů V. Jansy. 2 sv. (Text a atlas se 100 tab.) Praha 1900—1901, fol.
— Stavební dějiny král. hlav. města Prahy. Illustr. katalog pro pavillon města Prahy a ost. měst. výstav. skupiny na jubilejní výstavě obch. a živn. komory pražské (1908), str. 42—57.
HEROLD Christian, Vom Ursprung und Aufnehmen der Städte. Naumburg, 1657.
HONZA Jos., Archa Bydžovská. Pam. XIX. (1900—1901), 109—116.
HORMAYR, Freiherr zu Hostenburg Joseph, Wien, seine Geschichte und seine Denkwürdigkeiten. Wien 1823—5, 8°, 9 Bd.

HOS Konrad, Rozmlouvání Petra svatého s Pánem o obyčejích a povahách nynějšího lidu na světě r. 1585. Č. Lid XIII. (1911), 228—233, 243—250. (Světová knihovna č. 360.)
HRAŠE Jan K., Dějiny Náchoda. I. Náchod 1895, 8°, str. 722.
HÜTTEL Simon, Chronik der Stadt Trautenau (1484—1601), bearbeitet von Dr. L. Schlesinger. Deutsche Chroniken aus Böhmen II. Prag 1881, 8°, str. XXV, 435.
HYMANS Henri, Decorative und allegorische Darstellungen großer Maler und Bildhauer der klass. alten Schulen. 2 sv. (96 fotolitografií dle orig. v mědirytinách.) Berlín (bez data).
CHMELARZ Eduard, Georg und Johann Hoefnagel. Jahrbuch d. K. XVII., 275—291.
CHYTIL Karel Dr., Architektur der Renaissance. Österreich im Wort und Bild. (Wien.) Böhmen II. (1886), 282—317.
— Dějiny českého knihařství. Praha 1899, 40.
— Katalog výstavy Umění v Praze za Rudolfa II. Praha 1904, 8°.
— Kdo byl mistr I. W. Pam. XVI. (1896), 555—558.
— Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1490—1582. Rozpr. Č. Ak. I. 36. V Pr. 1906.
— Retrospektivní výstava. III. Malířství drobné a tabulové. Pam. XV. (1890—92), 533—540, 607—612.
— U kolébky architektů. Dílo IV., 73—96.
— Umění v Praze za Rudolfa II Pr. 1904, 8°.
v. INAMA-STERNEGG K. Th., Deutsche Wirtschaftsgeschichte. 3 T. in 4 B. Leipzig 1879—1901.
JAHNEL C., Die Papiermühle zu Aussig im 16. Jahrhundert. Mitteil. des Ver. f. Gesch. der Deutsch. in Böhm. XXIII. (1885), 293—297.
JAHRBUCH der Kunstsammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses (= Jahrbuch d. K.) Wien, viz Diez, Glück, Haendcke, Chmelař, Köpl, Krejczi, Pollak, Schönherr, Voltelini, Zimmermann.
JANSSEN J., Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters. B. 1—8. Freiburg 1878, ff. (14. A. 1897—1904.)
JIREČEK Josef, Jiří Hanuš (Hanus) Landskronský z Kronenfeldu. Č. Č. Mus. 1883, str. 472—495.
KADLČÍK Břet. Fr., Děje i paměti Brandýsa nad Orlicí. V Pr. 1886, 8°, str. 359.
KAIZLOVA „Věda správní" (posmrtné vydání přednášek). Obzor národohospodářský XIV. (1909), str. 257 a sl.
KAMENÍČEK Fr., Zemské sněmy a sjezdy moravské (1526—1628). I. až III. V Brně 1900 a d.
KLAUS A., Heřmanův Městec a okolí. Heřm. Měst. 1901. 12°.
KLEMENT Quido M., O dřevorytinách. Květy XIV. (1892), II., str. 85, 212, 329, 489.
— Rukopisy s miniaturami. Květy XIV. (1892), I., str. 89, 108, 234, 367, 442, 588.
KOPERA Feliks, Historya architektury (w Krakowie). Kraków, jego kultura i sztuka. Rocznik krakowski VI., str. 70—144. W Krakowie 1904.
KÖPL K., Smlouva o stavbu chrámu ve Vodňanech z r. 1584. Sborník histor. IV. (1886), str. 187.
— Urkunden, Acten, Regesten und Inventare aus dem k. k. Statthalterei-Archiv in Prag. Jahrb. d. K. X. (1889), LXIII—CC, XII. 2. (1891), I—XC.
— Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen. I. Bd. Prag 1901.
KOŘÍNEK Jan, Staré paměti kutnohorské pod figurou dvacíti drahých kamenů . . . vyobrazené a vypodobněné. V Pr. 1675, str. (29), 376, 12. Nově vydal Jos. Fr. Devoty v Pr. 1831, str. 267 (29).
? Kostel v Slaném. Květy IV. (1869), č. 52, str. 412, 414.

KRATOCHVÍL Aug., Vel.-Meziříčský okres. Vlastivěda Moravská II. Místopis č. 4. V Brně 1907.
KRISTELLER Paul, Kupferstich und Holzschnitt in vier Jahrhunderten. Berlín 1905.
KREYCZI Franz, Urkunden und Regesten aus dem k. u. k. Reichs-Finanz-Archiv. Jahrb. d. K. V., 2 (1887), XXV—CXIX, XV. 2 (1894), I—XLVIII.
LACINA Josef, Paměti král. města Slaného. I. Ve Slaném 1885, 8⁰, str. 344.
LAVISSE Ernest et Rambaud A., Histoire générale du IVe siècle à nos jours. 1893 etc.
LEHNERT G., Illustrierte Geschichte des Kunstgewerbes. II. 6. Berlín 1909.
LEMINGER Otakar, Staročeské písně havířské. Č. Lid XI. (1902), 345 až 348.
LIPPERT Julius, Geschichte der kön. Leibgedingstadt Trautenau. Prag 1863, 8⁰, str. 76.
LOMNICKÝ z Budče Šimon, Tobolka zlatá, aneb lakomá žádost peněz nenasycená. Praha 1615. 8⁰.
LÜBKE Wilhelm, Renaissance in Deutschland. Renaissance in Frankreich. (II. a III. díl spisu Geschichte der neueren Baukunst spolu s Burckhardem a Gurlittem, Stuttgart. 7 sv. 1878—88.)
LUDVÍK Jos. Myslimír, Památky hradu, města a panství Náchoda i vlastníkův jeho. Hradec Kr. 1857, 8⁰, str. 343.
LUMÍR viz Mikovec, Řád, Rybička, Veselský.
LÜTZOW C. von, Geschichte des deutschen Kupferstiches und Holzschnitts. Berlín 1891.
MÁDL Karel B., Archa Bydžovská. Pam. XIV., 91—98.
— České štíty. (Ref. o Balšánkově díle.) Nár. Listy 1902, č. 191 ze dne 13. čce.
— Karlovarský kostel. Nár. Listy 1910, příl. k č. 202.
— Mladoboleslavsko. (Referát o Soupise pam. od Fr. Bareše.) Nár. Listy 1906, č. 69 z 11. března.
— Obrazárna a umělci Rudolfa II. v Praze. Pam. XXII. (1906—8), str. 171—190.
— Řád zedníků a kameníků pražských v XVI. století. Pam. XVI. (1896), str. 639—654.
— Radnice v Plzni. Nár. Listy 1903, č. 264 ze dne 27. září.
— Umění za Rudolfa II. (Ref. o přednášce Chytilově a o výstavě.) Nár. Listy 1904, č. 80 z 20. března.
— Z Mladé Boleslavi. Nár. Listy 1911, č. 139.
— Z odborné literatury. (Ref. o Tobolkových Čes. prvotiscích a Teigových Zákl. místopisu praž.) Nár. Listy 1910, příl. k č. 174 ze dne 26. června.
— Z Prahy a z Čech. Praha 1890.
MAREŠ Fr., Materialie k dějinám umění, uměl. průmyslu a podobným. Pam. XVI. (1896), 141, 297, 399, 465, 569, 663, 777; XVII. 43, 233, 349, 463, 637, 731.
— Někdejší epitafium Viléma z Rožmberka v Krumlově. Pam. XV. (1890—92), 21—26.
MASZMANN J. H., Nachweisung historischer Volkslieder. Anzeiger für Kunde des deutschen Mittelalters II., 264. Nürnberg 1833.
MATERKA Ant., Zpráva o horním archivu z Vlašského dvora v Hoře Kutné. Pam. XIV. (1887—89), 29—34.
MATZNER Jan, Královské město Písek. Průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho. V Písku 1898, 8⁰, str. 291.
MAUDER viz Winter Z.-Mauder.
MERZ Ant., Jména tovaryšská. Pam. XV. (1892), str. 163—166.
METELKA Jindřich Dr., O Komenského mapě Moravy. Č. Č. Mus. 1892, str. 169—238.

MICHL Justin, Zachovací listy z knih pamětných města Poličky od léta 1525—1667. Čas. Č. Musea 1847, str. 421—428.
MIKOVEC Ferd. Břet., Jan v. Achen. Lumír I. (1850), 301 a sl.
— Umělá kašna mistra Stražryby (!) v Lounech. Lumír 1855, str. 64—66.
MILTNER J. B., Staré malby na domech Prachatických. Program gymnasia v Hradci Král. 1881. (Též zvl. otisk.)
MIŠKOVSKÝ Jos., Postřihači. Naše Hlasy XXI. (1901), č. 35 z 1. září.
— Řezníci. Naše Hlasy (Č. Brod) XVII. (1897), č. 9; XXI. (1901), č. 4.
MITTHEILUNGEN des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (Mitth. d. V. G. D. B.) viz Jahnel, Mörath, Neuwirth, Raschek, Walfried.
MÖRATH Ant., Die deutsche Zunftordnung der Krummauer Weber vom Jahre 1568. Mittheil. d. V. G. D. B. XL., 141—151.
MRKVIČKA Josef, Výrobky písmolijců starší i moderní. Ročenka typografů 1911, str. 183—205.
MUCZKOWSKI Józef, Historia rzeźby (w Krakowie). Kraków, jego kultura i sztuka. Rocznik krakowski VI. W Krakowie 1904, str. 157 až 198.
MUMMENHOFF E., Deutsch. Handwerker. Monographie zur Deutschen Kulturgeschichte, hg. von G. Steinhausen, N. VIII. Leipzig 1899—1908.
MUTHER Rich., Geschichte der Malerei. I.—III. Leipzig 1909.
NEUWIRTH Jos., Der Bau der Stadtkirche in Brüx von 1517 bis 1532. Mittheil. des V. f. Gesch. D. B. XXX. (1892), 309—382.
ORTH Jan, Nástin histor. kultur. obrazu Jindř. Hradce. Jindř. Hradec 1879, str. 88, 1883, str. 52.
OTRUBA Fr., Paměti města Lysé nad Labem. Lysá 1898, 8°, str. 274.
OTTO E., Das deutsche Handwerk in seiner kulturgeschichtlichen Entwickelung. (3. A.) Leipzig 1908.
PAMÁTKY archeologické a místopisné (= Pam.) viz Antl, Bareš, Baum, Beneš, Diviš, Emler, Herain, Honza, Chytil, Mádl, Mareš, Materka, Merz, Píč, Rybička, Spiesz, Šimák, Šimek, Vocel, Zoubek.
PANGERL M. — WOLTMANN, Das Buch der Malerzeche in Prag. Quellenschriften f. Kunstgeschichte und Kunsttechnik des Mittelalters und der Renaissance XIII. Wien 1878. 8°.
PÁTA Fr. Dr., Litomyšlský zámek. Světozor 1911, č. 16, str. 374—375.
PÁTEK Ferdinand, Jana Štelcara Želetavského kniha O pokutách božských r. 1588. Č. Č. Mus. 1900, 254.
PATERA Ad., TADRA Fr., Das Buch der Prager Malerzeche 1348—1527. Vollständiger Text nebst einem kritischen Commentar zu der von Prof. Pangerl (und Prof. Woltmann) veranstalteten Ausgabe dieses Buches. Prag 1878, 8°, str. 97.
PAZDRO Zbigniew, Uczniowe i towarzysze cechów krakowskich od drugiej polowy wieku XIV. do polowy wieku XVII. Studya nad historyą prawa polskiego I., 4. (bez data).
PEKAŘ Josef Dr., Kniha o Kosti. Kus české historie. V Praze. I. 1909, str. 204; II. 1911, str. 214.
PÍČ Jos. L. Dr., Mužský a jeho okolí v ohledu archeologickém. Pam. XIV., 362.
PIEKOSIŃSKI Franciszek Dr., Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507—1795). Acta historica res gestas Poloniae illustrantia. Tom. XII. Kraków. Akad. umiejęt. Tom. II. 1890.
POTĚŠIL Fr. K., Z kroniky města Pardubic a stručný průvodce místopisný. V Pard. 1902, 8°, str. 59.
PODLAHA A. Dr. a ZAHRADNÍK Is. Dr., Jana Willenberga Pohledy na města, hrady a památné stavby král. českého z počátku 17. stol. Praha 1900, fol.
POLLAK Oskar, Studien zur Geschichte der Architektur Prag's (1520 bis 1600). Jahrb. d. K. XXIX., 85—170.

PRÁŠEK Justin V. Dr., Brandejs nad Labem, město, panství i okres. 2 díly. V Brand. n. L. 1908—1910.
— Zámek Brandejs nad Labem, oblíbené sídlo Rudolfa II. Č. Č. Mus. 1906, 233—255.
?, Pražská brána v Budějovicích. Květy IV. (1869), č. 33, str. 262.
PROKOP August, Die Markgrafschaft Mähren in kunstgesch. Beziehung. 4. Bd. Wien. 1904— 40.
PRZEDAK A. G., Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens. Heidelberg 1904, str. 248.
PRZEŹDZIECKI, Wzory sztuki średnowiecnej i z epoki odrozenia po koniec wieku XVII. w dawnyj Polsce. I. II., 1833—1858. Warszawa i Paryž.
—?—, Řád cechu řeznického v Znojmě. Lumír III. (1853), 523 a d.
?, Řád kutnohorský z r. 1559. Český Hasič XVI. (Kalendář, Vimperk 1878 a dále.)
RASCHEK Alfred Dr., Die Zunftordnung der Schlosser in Krummau v. J. 1593. Mitth. d. V. f. G. D. in B. XXXIX (1901), 312—322.
REZEK Ant., Beiträge zur Geschichte der Konfiskation vom Jahre 1547. Sitzungsberichte der k. böhm. Gesell. d. Wissensch. in Prag. Jahrg. 1876, 138—143.
— Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Pr. 1878.
RIVIUS, Newe Perspektive. Norimberk 1548.
ROSCHER W., Nationalökonomik, Geschichte der Wissenschaften in Deutschland. Neuere Zeit. München 1864, ff. Bd. 14. System der Volkswirtschaft. Bd. 1—5. (Nové vyd.) Stuttgart 1906.
ROSŮLEK Frant., Naše města a lid jejich jindy i nyní. — Přeloučsko — Holicko. Pardubsko, Přeloučsko a Holicko. V Pard. 1905—1912. Díl II. 85—144, III. 3—134, 135—180.
RUFFER Vojt., Historie Vyšehradská. Praha 1861.
RYBIČKA Ant., O někdejším způsobu a zřízení řemesla lazebnického v Čechách. Lumír 1858. II., str. 1068—1070, 1092—1095.
— Pomůcky k heraldice a sfragistice domácí, VI. (Znaky a pečeti cechovní.) Pam. XI., 454—470.
— Příspěvky k dějepisu českého průmyslu. Č. Č. Mus. 1847, II. díl, 158 až 186.
SAKAŘ Josef, Dějiny hradu a města Týna nad Vltavou a okolí. V Týně n. Vlt. 1906, 8°, str. IV., 224.
— Výkopy a nálezy. (Zpráva o malbách obj. na domě Wernerově v Pardubicích.) Č. S. P. S. Č. XVII., 182.
SALABA Jos., Jan Kosořský z Kosoře. Č. Č. Mus. 1902, 544.
— Kostel sv. Jakuba a votivní obraz v Srbči. Method XXIII. (1897), 49, 73.
SERLIO Sebastian Bolognese, Architettura in sei libri divisa. Venetia 1663, 40. Il settimo libro. Vicenza 1584, 8.
SEDLÁČEK August, Minulost města Vožice v Táborsku. Praha 1870, 12°, str. 96.
— Rychnov nad Kněžnou. V Praze 1871, 8°, str. 96, IV.
SCHÄFFLER August, Zur Geschichte des Schneiderhandwerks in Franken im 16. Jhd. Zeitschr. für deutsche Kulturgeschichte. Neue Folge II., 730—742. Berlin.
SCHANZ G., Zur Geschichte der deutschen Gesellen-Verbände. Leipzig 1877.
SCHEIBLE J., Die gute, alte Zeit. Ve sbírce „Das Kloster". 24 Bde. (1845—49.)
SCHIERSE Br., Zum Breslauer Zeitungswesen. Zeitschr. des Ver. für Gesch. Schlesiens XLIV. (1910); ref. v Č. Č. Hist. XVII. (1911), str. 475.
v. SCHÖNBERG G., Handbuch der politischen Ökonomie. 3. B. (4. Aufl.) Tübingen 1896—97.

SCHÖNHERR David Dr., Ritter von, Urkunden und Regesten aus dem k. k. Statthalterei-Archiv in Innsbruck. Jahrb. d. K. XI. 2. (1890), LXXXIV—CCXLI; XIV. 2. (1893), LXXI—CCXIII; XVII. 2. (1896), I—CIX.

SCHULTZ Alwin, Einführung in das Studium der neueren Kunstgeschichte. (2. vyd.) Prag u. Leipzig 1887, 8°, 435.

— Urkundliche Geschichte der Breslauer Maler-Innung in den Jahren 1345 bis 1523. Breslau 1866. 8°.

SCHULZ Václav, Krištofa Haranta z Polžic žádost za výhradné právo pro „Putování do země svaté" z r. 1607. Č. Č. Mus. 1899, str. 177 a 178.

— Věnování spisovatelů (1580—1639). Č. Č. Mus. 1901, 523—528. (Willenberg.)

SCHUSTER V. Dr., Výchova učně v dílně. Obzor národohospodářský VII. (1902), 160—165.

SINGER Hans Wolf, Der Kupferstich. (Samml. ill. Monographien 15.) Bielefeld und Leipzig 1904, 8°.

SLAVÍK Fr. Aug., Dějiny města Vlašimě a jeho statku. Tábor 1889, 8°, str. VI, 397.

SLOVÁK Fr., Co nutno věděti knihtiskaři o papíru. Ročenka typograf. 1911, str. 165—173.

SNĚMY ČESKÉ. Vyd. král. zem. archiv. V Praze. I.—XIII.

SOKOŁOWSKI Maryan, Historyi sztuki. Tom. VII. Kraków.

— Studya do historyi rzeźby w Polsce w XV. i XVI. wieku. Drzeworytnictwo u nas. Sprawozdania komisyi do badania histor. sztuki VII., 79—240, 453—480.

SOLAŘ Jeronym J., Dějepis Hradce Králové nad Labem a biskupství hradeckého. V Praze 1868—1870, 8°, str. 680.

— Paměti města Humpolce. V Praze 1863, 8°, str. 143.

SOUKUP Jan, Vánoční chození s kališem. Č. Lid XIX. (1910), 113—118.

SOUKUP Jos., Župní hrad v Červené Řečici. Zl. Praha XXVIII. (1911), 565—566.

SOUPIS památek historických a uměleckých v království Českém, vyd. Archeol. komise při Č. Akademii cís. Fr. Jos. pro vědy, slovesnost a umění. Sv. I.—XXXIV. a 3 sv. Praha Hradčany. Praha 1897 a sl.

SPIESS Bedřich Vilém, Kterak a co Kralohradečtí druhdy kšaftovali. Pam. XIX. (1902), 137—144, 210—224.

SPINA Franz Dr., Alttschechische Schelmenzunft „Frantova Práva". Beiträge zu den deutschslavischen Literaturbeziehungen. Prager deutsche Studien 1909.

— Hans Sachs in altčechischem Gewande. Jagić, Archiv für slav. Philologie XXXI. (1909), 394—408. Berlín.

STEPOWSKA Konstantya, (ref.) o obrazach Madon w klasztorze Norbertanek. Sprawozdania VIII. (1907), CCXXXIII.

STESŁOWICZ Władyslaw, Cechy krakowskie w okresie powstania i wzrostu. Kwartalnik historyczny VI. (1892), str. 277—333. We Lwowie.

STRAKA Cyrill, Památník Jindř. Konr. Vencelíka z Vrchovišť. Pam. Jos. Lidla z Myslova. Pam. Václ. Parmenidy Horažďovského. Pam. Karla Materny z Květnic. Č. Č. Mus. 1911, 272—275.

ŠEMBERA Alois Vojt., Vys. Mýto, král. věnné město v Čechách. V Olomouci 1845, 8°, str. 140.

ŠIMÁK J. V., Paměti o školství turnovském v XVI. a XVII. století. Pam. XVII. (1897), 52, 245, 453, 617.

— Příběhy města Turnova nad Jizerou. V Turnově 1903, 8°, 350.

ŠIMEK Jos., Kutnohorské řeči a písně na potupu ševců (1533—1551). Pam. XIV., 269.

ŠTĚPÁNEK Jos., Graduál litomyšlský. Progr. gymn. litomyšlského 1887.

TEIGE Josef Dr., Adamové z Veleslavína, Zprávy o nich z archivu král. hlav. města Prahy. Č. Č. Mus. 1899, str. 436—444, 494—504.
— Osada sv. Petra v Rybářích na Menším Městě Pražském a její nejbližší okolí. Časopis S. P. S. Č. XII. (1904), 84—90, 99—109, 137—143.
— Seznamy měšťanů Pražských. I. Staré město. (Druhé pokračování; o postranní jurisdikci.) Almanah král. hlav. města Prahy VI. (1903), str. 91*—148*.
— Základy starého místopisu Pražského (1437—1620). Odd. I. díl I. V Praze 1910, 4°, str. 830. (S mapou V. Veselého z r. 1729.)
TENORA Jan, Dějiny městečka Kunštátu. Brno 1885, 8°, str. 4, 132.
TEPLÝ Fr., Dějiny města Volyně na Prácheňsku. V Pr. 1903, 8°, str. 452.
TISCHER Fr., Bartoloměj Paprocký (přísp.). Č. Č. Mus. 1905, str. 290. až 301.
— Dopisy hejtmana Šťastného z Pleší ku p. Jachymovi z Hradce (1553 až 1561). Věst. kr. č. spol. nauk 1903, č. XIII., str. 1—50.
TOBOLKA Zd. Dr., Český slovník bibliografický. I. České prvotisky. Sbírka pram. ku pozn. literár. života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Vyd. III. tř. Č. Akademie, skup. III. č. 7. V Pr. 1910.
TOMEK W. W., Dějepis města Prahy. I.—XII.
TRUHLÁŘ Ant., Jana Albína Ezopovy Fabule a Brantovy Rozprávky. Sbírka pramenů ku pozn. lit. Skup. I. řada II. č. 3. V Praze 1901.
— Politia historica M. Daniele Adama z Veleslavína. Č. Č. Mus. 1885, 346—365.
TRUHLÁŘ Josef, Sigismundus Gelenius, jeho život a působení vědecké. Č. Č. Mus. 1886, str. 27—47, 210—224.
WACKERNAGEL R., Rechenbuch der Froben und Episcopius aus d. J. 1557—64. Basel 1881.
WADOWSKI Jan Ambrozy, Kościoly Lubelskie. Kraków 1907, 8°, str. 598.
WALFRIED Josef, Von Rosenberg nach Hohenfurt. Mitth. d. V. f. G. D. in B. XVIII. 274—299.
WDOWISZEWSKI Wincenty Julijusz, Gabryjel Sloński, architekt krakowski XVI. wieku. Sprawozdania ak. Krak. V. (1896), 1—14.
WEIGEL Christoff, Abbildung der Gemein-nützlichen Haupt-Stände von denen Regenten und ihren so in Friedens — als Kriegs-Zeiten zugeordneten Bedienten an, bis auf alle Künstler und Handwerker, nach jedes Ambts- und Beruffs-Verrichtungen, meist nach den Leben gezeichnet und in Kupfer gebracht. Regensburg 1698, 4°.
VESELSKÝ Petr Miloslav, Dodatek o řádu lazebnickém. Lumír 1858, II., str. 1188.
VESELÝ Richard, Táborské kancionály. Č. Č. Mus. 1911, str. 8—16.
WIEHL Ant., Sbor Českých Bratří v Ml. Boleslavi. Archit. Obzor V. (1906), str. 21, tab. 20.
WINTER Zik. Dr., Dějiny kroje v zemích českých od poč. století XV. až po dobu bělohorské bitvy. Praha 1893, str. 670.
— Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. stol. (Akademie.) Str. IV a 976.
— Kulturní obraz českých měst. V Praze. I. (1890), str. XVI a 796; II. (1892), str. XII a 902.
— Mistrovské kusy starodávných řemeslníků. Č. Č. Mus. 1894, str. 495.
— O pivovarnictví rakovnickém za dávných dob. Pivovar. listy II. (1884), str. 303 a d., III. 28 a d. Též zvl. otisk.
— Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku. v Čechách (1526—1620). V Pr. (Akad.) Str. VII a 746.
— a MAUDER J., Tvůrce kašny Krocínovy. Zvon IX. (1909), str. 305, 612, 633.
WOCEL Jan Eraz., Historický přehled českého časopisectví. Č. Č. Mus. 1846, str. 338—355.
— Miniatury české XVI. století. Pam. III. (1858—1859), 241—257.

WÖLFFLIN H., Die Kunst Albrecht Dürers. München 1905.
v. VOLTELINI Hans Dr., Urkunden und Regesten aus dem k. u. k. Haus-, Hof- und Staats-Archiv in Wien. Jahrb. d. K. XIII. 2. (1892), XXVI bis CLXXIV.
VÝBĚR uměl. prům. předmětů z Retrosp. výstavy v Praze 1891. 6 sv. Praha 1892.
VYDRA Št. K., „Vykupovaná" jména řeznických tovaryšů horažďovických v 18. století. Č. Lid XV., 338.
—Ý—, Z dávnověkosti Těšína. Památky cechu kožešnického. Věstník Matice Opavské 1897, 25—37.
?, Zámek Valdštejnův v Třebíči na Moravě. Květy IV. (1869), č. 27, 29, str. 214.
ZÍBRT Čeněk Dr., Blažeje Jičínského píseň historická o slavných Městech Pražských z r. 1589. Č. Lid XII. (1903), 462—470.
— Dřevěné kostelíky v zemích českých a jejich příbuznost s kostelíky dřevěnými polskými. Č. Lid XVII. (1908), 406—418. (Str. 411 obrázek Prouskův zeleného čerta v Nudvojovicích.)
— Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, z věků nejstarších až do nové doby, se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec. V Pr. 1895, str. XX, 391 a XXXII. 8°.
— Jmenovatel aneb rozličných jmen oznamitel r. 1764. Nár. Listy 1909 z 21. června.
— Lomnický z Budče Šimon. (Dětinský řápek.) Č. Č. Mus. 1902, 549—550.
— Masopust z Koblihovic a Bachus souzen a pochován. V Pr. 1910.
— Pec na přepalování žen v mladice r. 1594 a r. 1857. Č. Lid XVIII. (1909), str. 401—405.
— Sbírka Ex libris z knihovny Musea král. Českého. Světozor XXXII. (1898), str. 584 a 610.
— Staročeské obyčeje a pověry mlynářské. Věst. k. č. s. n. 1897, č. XXII.
— Staročeské „pádlo" — zábava. Č. Lid XII. (1903), 153.
— Staročeské Poručenstvie patriarch dvanádcti, synóv Jakobových. Č. Č. Mus. 1912, str. 1—81.
— Strahovský sborník vzácných tisků příležitostných Václava Dobřenského z druhé polovice věku XVI. Č. Č. Mus. 1909, str. 68—107.
— Švédská studie o knihovně Petra Voka z Rožmberka. Č. Č. Mus. 1905, str. 522—523.
— Vavř. Leand. Rvačovského Masopust. Č. Lid XVIII. (1909), 161—185.
ZIMERMAN Heinrich Dr., Urkunden, Acten und Regesten aus dem Archiv des k. k. Ministeriums des Innern. Jahrb. d. K. VII. 2. (1888), XV—XC.
ZOUBEK Fr. J., Příspěvky k historii řemesel. Pam. VII. (1868), 89—116.
ZPRÁVA gremia knihtiskařského o jubilejní výstavě. Praha 1908.
ZYCHA Adolf Dr., Das böhm. Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau. I. II. Berlin 1900.
— Zur neuesten Literatur über die Wirtschaftsgeschichte des deutschen Bergbaues. Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte IV., (1907), 85—133 a pokr.
ŽIVNÝ L., Ex libris. Čes. Bibliofil I. (1910), 13—17.

OPRAVY.

Str. 26	pozn.	4.	oprav	Vožice místo Vožíce.
,, 30	,,	3.	vypust	pozn. v závorkách.
,, 50	,,	6.	oprav	Čáslavská místo Čáslavsá.
,, 68	,,	3.	,,	řeznic. místo věznic.
,, 79	řádek	4.	,,	správa místo zpráva.
,, 83	,,	20.	,,	svědomí místo svědomi.
,, 93	pozn.	3.	,,	Steslowicz Cechy místo Steslowicz Czechy.
,, 95	,,	6.	,,	Daszyńske místo Daszynske (tak oprav i jinde).
,, 124	,,	2.	,,	krasoumné místo krasomné.
,, 141	řádek	9.	,,	Holinku místo Holinka.
,, 156	,,	27.	,,	Majitele místo Majitelé.
,, 170	,,	3.	,,	omluvy místo odmluvy.
,, 200	pozn.	2.	,,	ručnikářů místo ručníkářů.
,, 201	řádek	6.	,,	mistrovství místo místrovství.
,, 208	pozn.	1.	,,	měšťanství . . Tepleckého místo měšťanský . . Teplického.
,, 226	,,	1.	,,	Šitkových místo Šítkových.
,, 231	řádek	21.	,,	v Jablonné místo v Jablonci.
,, 250	,,	29.	,,	kdyby místo kdyky.
,, 253	pozn.	2.	,,	v své knize místo v mé knize.
,, 259	,,	4.	,,	lidem místo idelm.
,, 271	,,	2.	,,	Borejšku místo Borejšu.
,, 303	řádek	29.	30. oprav	penděre . . penděre místo penděre . . penděre.
,, 318	,,	13.	oprav	kruhaři místo kruchaři.
,, 322	,,	30.	,,	trzích místo tvrzích.
,, 348	,,	23.	,,	starší místo staří.
,, 359	pozn.	4.	,,	Hormayra místo Wormayra.
,, 370	,,	3.	,,	1851 místo 1581.
,, 370	řádek	7.	,,	1558[1]) místo 1558[2])
,, 370	,,	15.	,,	grošů[2]) místo grošů[7]).
,, 387	,,	12.	,,	misterském místo ministerském.
,, 408	pozn.	4.	,,	1610 místo 1210.
,, 452	,,	4.	,,	Matzner místo Matzenauer.
,, 498	řádek	21.	,,	Theodosia místo Theodoricha.
,, 501	,,	29.	,,	u Sulcpachu místo v Sulcpachu.
,, 526	,,	32.	,,	vodními místo dovními.
,, 544	,,	5.	,,	Beroaldově místo Bervaldově.
,, 551	,,	27.	,,	novému, čtvrtému místo novému čtvrtému.
,, 551	,,	33.	,,	Signaturu místo Signatur.
,, 560	,,	14.	,,	1611 a 1612 místo 1611 a 1611.
,, 567	,,	27.	,,	Kilian místo Kylian.

HC
267
B2W56

Winter, Zikmund
Český průmysl a obchod
v XVI věku

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 21 25 12 011 2